OPERA OMNIA

SANCTI BONAVENTURÆ

BESANÇON. — IMPRIMERIE D'OUTHENIN CHALANDRE FILS.

S. R. E. CARDINALIS

S. BONAVENTURÆ

EX ORDINE MINORUM

EPISCOPI ALBANENSIS, DOCTORIS ECCLESIÆ SERAPHICI

OPERA OMNIA

SIXTI V, PONTIFICIS MAXIMI JUSSU DILIGENTISSIME EMENDATA

ACCEDUNT

SELECTA MULTA TUM EX POSTREMA VENETA EDITIONE, TUM EX PRODROMO ERUDITISSIMO
FR. BENEDICTI A CAVALESIO ORDINIS MINORUM REFORMATI

EDITIO ACCURATE RECOGNITA

AD PURAM ET VERIOREM TESTIMONIORUM BIBLICORUM EMENDATIONEM DENUO REDUCTA

CURA ET STUDIO

A. C. PELTIER

CANONICI ECCLESIÆ REMENSIS

TOMUS UNDECIMUS

PARISIIS

LUDOVICUS VIVES, BIBLIOPOLA EDITOR

VIA DELAMBRE, 9

M DCCC LXVII

PRÆFATIONIS LOCO

Ex Prodromo ad opera omnia S. Bonaventuræ excerpta quædam.

Expositio in Evangelium S. Joannis. (*Prodrom.*, col. 712 et seq.).

Quamquam facile admiserim, quod in Argumento Editores Romani præloquuntur : « Constat fere inter omnes antiquitatis Ecclesiasticæ usu peritos, in Evangelium Sancti Joannis eximium Ecclesiæ Doctorem Seraphicum Bonaventuram, virum in primis vitæ sanctimonia, doctrinæque laude clarissimum, luculenter scripsisse Commentaria ; » non tamen eadem facilitate concesserim, ea *in Postillas*, quarum principium sit : *Numquid ad præceptum meum*, et *in Collationes distribuisse*, quemadmodum illas sub Bonaventuræ nomine præfati Editores vulgarunt. Ut easdem Bonaventuræ nostro abjudicemus, facit non quidem verbalis Oudini, ac Editionis novissimæ Curatorum censura, sed quod aliam longe diversam, certioremque Postillam in idem Joannis Evangelium sub Bonaventuræ nostri nomine auspicato invenerimus [1].

Præsentium itaque Postillarum atque Collationum auctorem negamus quidem Bonaventuram, sed nihilominus Franciscanum alium antiquum agnoscimus. Franciscanum etenim sese prodit Collatione xxix, dum laudat *sanctum Antonium de Ordine Fratrum Minorum*, et Collatione ultima, dum illam sic claudit : « Verus ergo imitator beati Petri fuit beatus Franciscus in prædictis, et ipsius debent esse imitatores professores suæ sacræ Religionis in eisdem. » Sed numquid censendus earumdem auctor Fr. Alexander ab Alexandria? Minime gentium, quia *Postilla super Evangelium S. Joannis scripta a Fr. Alexandro de Alexandria Ord. FF. Minorum*, aliud præfert initium in vetusto membraneo Codice Bibliothecæ Patavinæ S. Antonii Minorum Conventualium, videlicet : *Prologus S. Hieronymi Presbyteri*, etc. *Hic est Joannes Evangelista*, etc. Quis ergo alius? Crediderim potius Joannem Guallensem Ordinis Minorum, quum inter ejus Opera Waddingus ad fidem Codicis Aracœlitani de Urbe recenseat *Postillam in Evangelium Joannis* incipientem : *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila ?* Nostræ huic opinioni suffragatur P. Mag. Sbaralea inquiens : « Expositio in Joannem, et Collationes in eumdem sunt Fr. Joannis Guallensis. » Jam vero, eumdem Gallensem sive Guallensem claruisse ante xiv sæculum, ideoque distinguendum ab alio Joanne Guallensi pariter Minorita ad annum 1368, ex eo conjicimus, quod Waddingo attestante, in publica Oxoniensi

[1] Hanc alteram postillam, anno 1772, a Ministro generali Ordinis Fratrum Minorum Paschale a Varisio, sub Clementis XIV auspiciis Tridenti primum editam, in lucem denuo prodere serius ocius, si Deus det, nostris profecto in votis est. Sed fateri cogimur id fieri a nobis non posse, nisi post absolutam, quæ superest, editionis Vaticanæ, vel si mavis, Venetæ materiam.

cathedra præcesserit Fr. Thomam Dochingum Anglum Minoritam , qui anno 1270 claruit. Insuper Pisanus lib. I. *Conform.* 8, part. 2, fol. 81, col. 1, vetustiores celebrioresque Scriptores O. M. enumerans, laudato Fr. Alexander de Ales, et Fr. sancto Bonaventura de Balneoregio, priusquam recenseat *Fr. Joannem Guarronem Anglicum Magistrum Scoti, et Fr. Guilielmum de la Marra*, subjungit : « Fr. Joannes Gualensis de Anglia, Doctor Parisiensis, qui Parisius Arbor vitæ inscribitur, composuit plures Postillas, et specialiter super Apocalypsim, ac Summam pulcherrimam cum 18 Tractatibus de diversis exemplis pulcherrimis, et auctoritatibus Philosophorum, et sanctorum comprobatam. » Joannes Genesius Quaya de Parma Ordinis Minorum in suo libro *de Civitate Christi*, scripto post et circa annum 1312, allegat partem III *Breviloquii Joannis Galensis de quatuor virtutibus antiquorum.* In Codice Victorino 762, apud Echardum tom. 1. *Scriptorum Ordinis Prædicat.* pag. 384, inter multos alios insignes Concionatores Parisienses ad annos 1281, 1282 et 1283, *ex Ordine Minorum* recensetur *Fr. Joannes Gallensis Regens in Theologia*, Idem Echardus, pag. 744, cit. tomi, loquens de *Thoma Hyberno*, nec Dominicano . nec Franciscano, adseverat, ab eo completum fuisse anno 1306 *Manipulum Florum*, quem Joannem Gualensis morte præventus imperfectum reliquerat. In propatulo igitur est illum *Fr. Joannem Gualensem*, qui Possevino teste anno 1346 , scripsit *Lecturam in libros Sententiarum, et librum alterum Disputationum*, quemque Waddingus Londini docentem invenit in Regesto Vaticano, atque auctoritate Pontificia anno 1368 a Fr. Bernardo de Guasconibus ministro Tusciæ doctoratus laurea donatum , distinguendum esse ab alio supra laudato.

SERIES

OPUSCULORUM QUÆ UNDECIMO HOCCE TOMO CONTINENTUR

I. Expositio in Evangelium S. Lucæ, a capite xv ad finem. 1
II. Expositio in Evangelium S. Joannis. 240
III. Collationes prædicabiles ex toto S. Joannis Evangelio. 530

S. R. E. CARDINALIS
SANCTI BONAVENTURÆ
EPISCOPI ALBANENSIS, DOCTORIS ECCLESIÆ SERAPHICI

EXPOSITIONIS
IN EVANGELIUM SANCTI LUCÆ
(SEQUENTIA)

CAPUT XV.

1. *Erant autem appropinquantes*, etc. Postquam confutavit dolositatem Pharisæorum calumniantium Christi potentiam in miraculis, in hac parte confutat eorum impietatem, remurmurantium contra clementiam in operibus pietatis. Divisio. Dividitur autem hæc pars in partes tres, in quarum prima præmittitur expressio impietatis Judaicæ; in secunda subditur manifestatio pietatis divinæ, ibi[1]: *Et ait ad illos parabolam*, etc.; in tertia vero adjungitur commendatio et persuasio pietatis humanæ, ibi[2]: *Dicebat autem ad discipulos suos: Homo quidam erat dives*, etc. Circa expressionem autem impietatis Judaicæ tria introducuntur, scilicet occasio impietatis exprimendæ, expressio jam conceptæ, et simulatio æquitatis justitiæ.

Primo igitur, quantum ad occasionem impietatis exprimendæ, dicitur: *Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores*. In quo ostenditur summa Christi pietas ad peccatores publicos, ex quo Pharisæi occasionem accipiebant impie judicandi, quia mos est impiis impietatem suam augere de visis operibus pietatis. Unde in Psalmo[3]: « Dispersit, dedit pauperibus, » etc.; et statim subdit: « Peccator videbit, et irascetur. » Ostendebat autem Christus pietatem magnam, quia suscipiebat publicanos, qui erant publici peccatores. Unde Glossa[4]: « Publicani qui publica vectigalia exigunt, vel conducunt, et qui lucrum sæculi per negotia sectantur, et tales erant multis injustis lucris intenti. » Hujusmodi autem peccatores, licet videantur repellendi ex justitia, suscipiuntur tamen ex misericordia, de qua confisi erant appropinquantes. Appropinquabant enim ei tanquam clementissimo Domino, secundum illud[5]: « Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. » Appropinquate, inquam, per devotam supplicationem[6]: « Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo: » tanquam etiam paratissimo Magistro, unde subdit: *Ut audirent illum*, secundum illud consilium Sapientis[7]: « Appropiate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinæ: » quia, sicut dicitur[8], « qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius. »

[1] Infr., v. 3. — [2] Infr., XVI, 1. — [3] *Psal.* CXI, 9, 10. — [4] Gloss. interlin. in hunc loc. — [5] *Jac.*, IV, 8. — [6] *Psal.* CXVIII, 169. — [7] *Eccli.*, LI, 31. — [8] *Deut.*, XXXIII, 3.

Huic summo doctori Christo, appropinquabant et pharisæi et publicani; sed pharisæi simulate, secundum illud[1] : « Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum : » quia tales per simulatam justitiam videntur proximi, sed per occultam superbiam sunt longinqui, secundum illud[2] : « Me etenim de die in diem quærunt, et scire vias meas volunt, quasi gens quæ justitiam fecerit, et judicium Dei sui dereliquerit. Rogant me judicia justitiæ, et appropinquare Deo volunt. Quare jejunavimus, et non aspexisti? humiliavimus animas nostras, et nescisti? » Et subdit : « Ecce, in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, » etc. Publicani vero appropinquantes erant vere ut audirent, et audito, a malis per pœnitentiam resipiscerent, secundum Dominicam exhortationem[3] : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum; » et ut audiendo obedirent, secundum illud[4] : « Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua ut audias. Multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimæ. »

Secundo, quantum ad expressionem impietatis conceptæ, subditur (v. 2) : *Et murmurabant pharisæi et scribæ.* Murmuratio est oblocutio, quæ nec omnino exprimitur, nec omnino reticetur. [5] « Auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abconditur. Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest; et a detractione parcite linguæ, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit. » Et ideo dicitur[6] : « Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. » Hanc murmurationem odit Dominus maxime, quia nihil prodest, nec sibi, nec proximo[7] : « Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis? » quasi dicat : Frustra; et quia procedit ex corde maligno, quia nec audet aperte arguere, nec tamen potest cordis malitiam occultare. Unde hoc sonat ipsum vocabulum. *Murmurare* : dicitur enim a *Mutio, Mutis,* quod est quasi velle loqui et non audere fateri. Et oritur aliquando ex infirmitate[8] : « Ortum est murmur populi, quasi dolentium pro labore contra Dominum; » aliquando ex ignorantia et errore, sicut illud Joannis[9] : « Murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant : Quia bonus est? Alii autem dicebant : Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo. » Aliquando ex malignitate[10] : « Increduli ad sermonem Domini Dei vestri, murmurastis in tabernaculis vestris, atque dixistis : Odit nos Dominus, et idcirco eduxit nos de terra Ægypti, ut traderet nos in manus Amorrhæi. » Similiter et hi bonum convertebant in malum, scilicet publicanorum pœnitentiam, et Jesu misericordiam, et in hoc vitium incidebant, quia erant superbi et inhumani. De quibus potest intelligi illud[11] : « Qui dicunt : Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. »

Murmurare quid sonet.

Tertio, quantum ad simulationem æquitatis justitiæ, subditur : *Dicentes, quia hic peccatores recipit,* quantum ad affabilitatem colloquii; *Et manducat cum illis,* quantum ad familiaritatem convivii. In quo volebant ipsum redarguere, tanquam fautorem malorum et contemptorem præceptorum. Unde Glossa[12] : « Quasi contrarius esset legi, quæ hoc prohibet. » In lege enim prohibetur contactus rei immundæ, in quo intelligitur vitatio societatis. Unde dicitur[13] : « Non inibis cum eis fœdus, etc., neque sociabis cum eis conjugia. » Sed, sicut dicit Glossa[14], dupliciter errant, quia et se justos putant, cum sint superbi, et illos peccatores, cum jam pœniteant. Unde ipsi simulando æquitatem cadebant in impietatem peccando in seipsos, superbiendo : quod consueverunt facere Pharisæi[15] : « Vos estis qui justificatis vos coram

[1] *Jerem.*, XII, 2. — [2] *Isa.*, LVIII, 2-3. — [3] *Matth.*, IV, 17. — [4] *Eccle.*, IV, 17. — [5] *Sap.*, I, 10-11. — [6] I *Cor.*, X, 10. — [7] *Thren.*, III, 39. — [8] *Num.*, XI, 1. — [9] *Joan.*, VII, 12-13. — [10] *Deut.*, I, 26-27. — [11] *Isa.*, LXV, 5. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc. — [13] *Deut.*, VII, 2. — [14] Gloss., ibid. — [15] Infra, XVI, 15.

hominibus. » Item, peccando in proximos, male judicando, ita ut posset eis dici illud [1]: « Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, » etc. Item, peccando in Christum, ejus misericordiam redarguendo, qui peccatores recipiebat, juxta quod promiserat per Hieremiam [2]: « Vulgo dicitur : Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo, duxerit virum alterum, numquid revertetur ad eum? » Subditur : « Tu autem fornicata es cum amatoribus multis : tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te. » Hoc enim est excellentissimæ misericordiæ. Unde Joannes [3]: « Eum qui venit ad me, non ejiciam foras. » Redarguebant et misericordiam ejus, quia eis condescendebat ad manducandum, cum tamen hoc sit misericordiæ summæ, secundum illud [4]: « Ecce sto ad ostium et pulso, » etc. Et in *Matthæo* (*a*) [5]: « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis : » et in *Joanne* (*b*) [6]: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat, » etc. Nam et Propheta ex repletione spiritus vocat omnes [7]: « Omnes sitientes, venite ad aquas. » Et ratio hujus est, quia, sicut dicitur [8]: « Non est distinctio Judæi et Græci : nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum, » etc.

3. *Et ait ad illos parabolam*, etc. Postquam manifestavit impietatem judaicam, hic secundo notificat pietatem divinam, ad impietatem judaicam confutandam. Et quoniam pietas Dei specialiter est ad hominem in humani generis reparatione, in qua indiget homo sacrificio reconciliante, pretio re-
Divisio. dimente, et Spiritu adoptante; ideo in hac parte triplicem introducit parabolam, quarum prima est de ove, quæ sacrificatur; secunda, de drachma, qui est nummus regius; tertia est de Patre et Filio, qui misericorditer recipitur. Atque etiam, quoniam pietas Dei specialiter ad hominem est ratione trium, quæ Deus posuit in homine, scilicet ratione (*c*) infinitæ mansuetudinis, ratione impressæ imaginis, et ratione collatæ similitudinis : et per primam assimilatur homo ovi; per secundam vero, nummo imperiali; per tertiam, Filio Patris æterni : ideo in hac parte Evangelista Spiritu illuminatus triplicem ponit parabolam, per os carnis Dei prolatam, ad notandam pietatem Dei ad humanam naturam : quarum prima est de pastore et ovibus suis; secunda est de muliere et drachmis suis, ibi [9]: *Aut quæ mulier habens drachmas decem*, etc. (*d*); tertia de patre et filiis, ibi [10]: *Ait autem : Homo quidam habuit duos filios*, etc. (*d*) In quo ostenditur manifeste quod omnis creatura quodam modo prætendit pietatem, quam Deus habet respectu hominis : scilicet creatura brutalis, ut ovis; et materia corporalis, ut drachma; et rationalis, ut homo. Circa parabolam igitur de ove perdita procedit hoc ordine : nam primo exprimitur sollicitudo mœstitiæ pro ove perdita; secundo vero magnitudo lætitiæ pro ove inventa, ibi [11]: *Et cum invenerit*, etc. In explicando autem sollicitudinem mœstitiæ circa ovem perditam, quatuor introducuntur ab eodem, scilicet possessio multitudinis integræ, deperditio ovis centesimæ, et dimissio multitudinis habitæ, et requisitio ovis deperditæ.

Primo igitur, quantum ad possessionem multitudinis integræ, quam vult intelligi non ad litteram, sed parabolice, dicit : *Et ait ad illos parabolam istam*. Ideo parabolice loquitur, quia docet ejus sapientiam [12]: « Aperiam in parabolis os meum, » etc. Et quia hoc requirebat Judæorum perfidia, quibus debebant velari mysteria, secundum illud [13]: « Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt; » vel quia decebat sacram Scripturam, in qua non tantum voces, verum et res sunt signa ad manuducendum intellectum parvulorum et simplicium, ad conci-

[1] Sup., VI, 42. — [2] *Jerem.*, III, 1. — [3] *Joan.*, VI, 37. — [4] *Apoc.*, III, 20. — [5] *Matth.*, XI, 28. — [6] *Joan.*, VII, 37. — [7] *Isa.*, LV, 1. — [8] *Rom.*, X, 12. — [9] Infr., v. 8. — [10] Infr., v. 11. — [11] Infr., v. 5. — [12] *Psal.* LXXVII, 2. — [13] *Matth.*, XIII, 13.

(*a*) *Cœt. edit.* Et Matthæus. — (*b*) Et Joannes. — (*c*) *Item* secundum rationem. — (*d*) *Deest*, etc.

piendum in se multiformitatem intellectorum divinorum, secundum illud [1] : « Parabolæ Salomonis ad sciendam sapientiam et disciplinam, ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ; » sequitur : « Ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia et intellectus : » et quoniam parvulis loquitur, ideo exempla manifesta supponunt (*a*), cum dicit (v. 4) : *Quis ex vobis homo qui habet centum oves*, etc. homo inter homines est Dei Filius, de quo Baruch [2] : « Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus. » Et *ad Philippenses* [3] : « In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. » Oves istius hominis sunt rationales creaturæ ratione insitæ mansuetudinis [4] : « Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, » etc. [5] : « Oves meæ vocem meam audiunt. » Et postea : « Et ego vitam æternam do eis. » Dicuntur autem hæ *centum*, propter perfectionem quæ insinuatur per centenarium, propter reditionem denarii supra seipsum. Unde Beda : « Quia numerus centenarius est perfectus, Deus centum oves, id est, numerum perfectum habuit, cum angelorum et hominum substantiam creavit. » Ob hanc causam etiam in designatione perfecti meriti ponitur supra [6] : « Aliud cecidit in terram bonam ; et ortum, fecit fructum centuplum. » Et in *Genesi* [7] : « Seruit Isaac in terra illa, et invenit in ipso anno centuplum. » Similiter et quantum ad perfectionem præmii [8] : « Omnis qui reliquerit, » etc., sequitur : « Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. » Habere igitur centum oves, est habere creaturas in perfecto numero, et statu conditionis suæ.

Secundo, quantum ad perfectionem ovis centesimæ, subdit : *Et si perdiderit unam ex illis*, etc. Unam ovem de centum perdidit Deus, quando homo peccavit. Unde Beda : « Una ovis periit, quando homo pascua vitæ peccando reliquit. » De hac ove dicitur in Psalmo [9] : « Erravi, sicut ovis quæ periit. » Ideo autem dicitur homo una ovis, quia omnes ex homine processerunt, in quo et peccaverunt, secundum illud [10] : « Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, » etc., « in quo omnes peccaverunt. » Sed propter varietatem culparum superadditarum dicuntur multæ oves [11] : « Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit. » Et Petrus [12] : « Eratis sicut oves errantes, » etc. Et hoc fuit, quousque homo caruit pastore [13] : « Vidi cunctum Israel dispersum in montibus, sicut oves non habentes pastorem. » Impegerat enim hæc ovis in lupum diabolum, de quo in *Joanne* (*b*) [14] : « Lupus rapit, et dispergit oves, » etc.

Tertio, quantum ad dimissionem multitudinis habitæ, subjungitur : *Nonne dimittit nonaginta novem in deserto?* Per nonaginta novem intelliguntur angeli : tum quia novenarius optime competit designationi numeri angelorum, propter ternarium triplicatum in ordinibus angelorum, ad designandum Deum trinum et unum ; tum quia, angelis ruentibus et homine perdito, remansit eorum numerus imperfectus. Unde Glossa : « Reliquit nonaginta novem, quia rationalis creaturæ numerus, pereunte homine, erat imminutus : istos reliquit Christus non localiter deserens, cum sit semper ubique, sed quia illos minime apprehendit [15] : « Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. » Dicitur autem reliquisse *in deserto*, id est in cœlo, quod desertum fuit ab angelis et hominibus, et nullus jam ibi poterat introire. Propter quod illa suprema patria deserto comparatur, unde Glossa [16] : « In deserto, id est in cœlo, quod desertum est ab homine peccante. » Propter quod et illa superna Jerusalem dicitur deserta, secundum illud [17] : « Illa, quæ sursum est,

[1] *Prov.*, I, 4. — [2] *Bar.*, III, 38. — [3] *Philip.*, II, 7. — [4] *Matth.*, X, 16. — [5] *Joan.*, X, 27, 28. — [6] Sup., VIII, 8. — [7] *Gen.*, XXVI, 12. — [8] *Matth.*, XIX, 29. — [9] *Psal.* CXVIII, 176. — [10] *Rom.*, V, 12. — [11] *Isa.*, LIII, 6. — [12] I *Petr.*, II, 25. — [13] III *Reg.*, XXII, 17. — [14] *Joan.*, X, 12. — [15] *Hebr.*, II, 16. — [16] Gloss. interlin. in hunc loc. — [17] *Gal.*, IV, 26, 27.

(*a*) *Leg.* supponit. — (*b*) *Cæt. edit.* Joannes.

Jerusalem libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim : « Lætare sterilis quæ non paris, » etc., « quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. » Et Isaias [1] : « Lætabitur deserta et invia, et exultabit solitudo, et florebit quasi lilium, » etc.

Quarto, quantum ad requisitionem singularis ovis deperditæ, adjungit : *Et vadit ad illam quæ perierat.* Ad istam ovem, scilicet hominem salvandum, venit Deus, Dei Filius in hunc mundum [2] : « Venit Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat. » Unde *ad Timotheum* [3] : « Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere. » Et hoc fecit Christus tanquam bonus pastor. Unde Ezechiel [4] : « Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas, sicut pastor visitat gregem suum. » Sed quia bonus pastor non desistit ab inquisitione ante salutem, ideo subdit : *Donec inveniat eam.* Tunc autem hæc ovis a Christo invenitur, quando ejus sanguine a perditione liberatur, secundum illud [5] : « Dominus solus dux ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus. » Et paulo superius [6] : « Invenit eum in terra deserta, in loco horroris, et vastæ solitudinis. » Invenit autem Deus homines perditos cum magna difficultate, secundum illud *Oseæ* [7] : « Quasi uvas in deserto inveni Israel, quasi prima poma ficulneæ. » Unde pastor iste pro ovibus suis inveniendis laboravit usque ad mortem, secundum illud [8] : « Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. » Propter quod et pastor iste agnus factus est inter oves, ut redimeret oves, secundum illud [9] : « Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se, obmutescet, et non aperiet os suum. Unde et hanc inventionem præfigurabat illa inventio qua Abraham volens offerre filium, invenit arietem [10] : « Levavit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres, hærentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio. » Cætera ergo illa sacrificia oblata, tam ovium, quam agnorum et hircorum, quam arietum et vitulorum, hoc significabant, quod [11] « Christus per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa. » Et hoc est quod dicit : *Quærit diligenter, donec inveniat eam.*

5. *Et cum invenerit eam*, etc. Post sollicitudinem mœstitiæ pro ove perdita, sequitur hic magnitudo lætitiæ pro ove inventa : circa quam introducuntur tria, scilicet exultatio privata, congratulatio publica, et conclusio principaliter intenta. Primo igitur quantum ad exultationem privatam de ove inventa, dicit : *Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens.* « Humeri isti (*a*), ut dicit Ambrosius [12], sunt brachia crucis : illic, inquit, peccata mea deposui, in illa nobili (*b*) patibuli cervice requievi. » In hos ergo humeros ovem perditam imposuit, quia ibi peccata nostra portavit. Unde Isaias [13] : « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Et Petrus [14] : « Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus. » Et hoc est quod dicit Beda : « Ovem in humeris suis imposuit, quia humanam naturam suscipiens peccata nostra ipse portavit. » Et peccata nostra portavit in cruce, et crucem nostram portavit in humeris, secundum illud [15] : « Factus est principatus super humerum ejus. » Et [16] : « Dabo clavem domus David super humerum ejus. » Super hunc humerum gaudens nos portavit, propter magnam charitatem quam ipse habuit ad liberationem nostram. [17] « Sicut pastor, gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos. » Subditur : « Fœtas ipse portabit. » Et hoc cum maximo gaudio,

[1] *Isa.*, XXXV, 1. — [2] Inf., XIX, 10. — [3] I *Tim.*, I, 15. — [4] *Ezech.*, XXXIV, 11. — [5] *Deut.*, XXXII, 12. — [6] Ibid., 10. — [7] *Osee*, XI, 10. — [8] *Joan.*, X, 11. — [9] *Isa.*, LIII, 7. — [10] *Gen.*, XXII, 13. — [11] *Hebr.*, IX, 12.

[12] Ambros., *in Luc.*, lib. VII, n. 219. — — [13] *Isa.*, LIII, 4. — [14] I *Petr.*, II, 24. — [15] *Isa.*, IX, 6. — [16] Ibid., XXII, 22. — [17] *Isa.*, XL, 11.

(*a*) *Apud Ambros. legitur* Christi. — (*b*) *Item* nobilis.

secundum illud [1] : « Ad ubera portabimini, et super genua blandientur vobis. Quomodo si cui mater blandiatur, ita et ego consolabor vos. » Sequitur : « Videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. »

Secundo, quantum ad congratulationem publicam, subdit (v. 6) : *Et veniens domum, convocat amicos et vicinos.* Domus ista est Jerusalem superna, de qua in *Isaia* (*a*) [2] : « Domum majestatis meæ glorificabo. » Et in *Joanne* (*b*) [3] : « In domo patris mei mansiones multæ sunt. » In hanc Christus venit in ascensione ; de quo adventu Isaias [4] : « Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? » In hanc portat ovem, quia, sicut dicitur in Psalmo [5] : « Ascendisti in altum, cepisti captivitatem. » Et ibi convocat angelos, qui dicuntur *amici* propter familiaritatem in cognoscendo secreta, hoc enim est signum amicitiæ [6] : « Vos autem dixi amicos, » etc.; et *vicini*, propter propinquitatem in communicando solatia. Unde in *Matthæo* (*c*) [7] : « Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris qui in cœlis est. » Hos convocat Dominus ad concorditer gaudendum, propter salutem hominum. Unde et subdit : *Dicens illis : Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat.* Hoc dicit, quasi dans eis materiam congratulandi de consecutione tanti beneficii et amoris charitativi, quem Deus ostendit homini ; unde dicit Sapientia æterna [8] : « Deliciæ meæ esse cum filiis hominum. » Unde Beda : « Non dicit : *Congratulamini* ovi inventæ, sed *mihi*, quia gaudium ejus est vita nostra. » Unde in expressione hujus gaudii permagnifici notatur humani generis reinventio jucunda. Hoc est gaudium nuptiale, de quo exultant cœlestes cives [9] : « Audivi quasi vocem turbæ magnæ, » etc., « dicentium : Alleluia. » Sequitur : « Gaudeamus, et exultemus, et demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus præparavit se. » Desponsavit enim Agnus sanctam Ecclesiam de peccatoribus collectam, et habet Agnus oviculam reinventam.

Tertio, quantum ad conclusionem principaliter intentam, subjungit (v. 7) : *Dico vobis, quod majus gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente.* [10] « Laudate, cœli, et exulta, terra ; jubilate, montes, laudem, quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur. » Magnum est gaudium, quia majus est infirmum sanare, quam sanum conservare ; et ideo subdit : *Quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia.* Hoc autem dicitur, non quia melior sit peccator pœnitens, quam nonaginta novem justi ; sed quia in redemptione humani generis majora operatus est Deus, quam in conservatione totius multitudinis cœlestis, quia hoc est manifestativum majoris potentiæ, majoris prudentiæ, et majoris misericordiæ. Majoris potentiæ, quia majus est justificare impium, quam creare cœlum et terram [11]. Majoris prudentiæ ; unde Job [12] : « Prudentia ejus percussit superbum. » Majoris clementiæ sive misericordiæ ; unde supra [13] : « Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit, » etc. Major enim fuit in Christo condescensio, major et humani generis sublimatio, secundum illud [14] : « Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos. » Unde hoc intelligitur quantum ad causam nostræ pœnitentiæ, hoc est, humani generis redemptionem, in qua major est materia gaudii, quam in omnibus aliis operibus Dei. Si autem intelligitur de peccatore quolibet per se, tunc intelligitur quod gaudium est magis novum, vel quod peccator est ferventior frequenter, quam justus. Unde Gregorius in *Moralibus* : « Quidam in Dei servitio ex anteacta alicujus debilitate roborantur, eosque ad custodienda mandata, et

[1] *Isa.*, LXVI, 12-14. — [2] Ibid., LX, 7. — [3] *Joan.*, XIV, 2. — [4] *Isa.*, LXIII, 1. — [5] *Psal.* LXVII, 19. — [6] *Joan.*, XV, 15. — [7] *Matth.*, XVIII, 10. — [8] *Prov.*, VIII, 31. — [9] *Apoc.*, XIX, 6, 7. — [10] *Isa.*, XLIX, 13. — [11] Ex Aug., *in Joan.*, tract. LXXII, n. 3. — [12] *Job*, XXVI, 12. — [13] Sup., I, 78. — [14] *Psal.* VIII, 2.

(*a*) *Cæt. edit.* Isaias. — (*b*) Joannes. — (*c*) Matthæus.

futurorum trahit desiderium, et impellit memoria præteritorum.» Unde hoc non refertur ad omnes peccatores, nec ad omnes justos; sed ad peccatores fervidos post conversionem, et justos tepentes. Unde et Gregorius [1] exemplificat, et Beda in Glossa : « Majus gaudium est de peccatore resurgente in fervore, quam de justo pigro stante. » Ut dux in prælio eum (*a*) militem plus diligit, qui post fugam reversus hostem fortiter premit, quam eum qui nunquam fugit, nec unquam fortiter egit. Vel hoc dicitur ratione confusionis adversariorum, secundum illud [2] : « Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando dividunt spolia, » etc.

8. *Aut quæ mulier*, etc. Post parabolam de pastore et ovibus suis, subditur hic parabola de muliere et drachmis. In qua quidem, sub metaphora drachmæ, manifestatur pietas Dei ad hominem, et hoc quadrupliciter, scilicet ad hominem conditum, ad hominem lapsum (*b*), ad hominem reparatum, et ad hominem justificatum.

Primo igitur quantum ad pietatem Dei respectu hominis conditi, dicit : *Aut quæ mulier habens drachmas decem*, etc. Mulier ista est divina sapientia, quæ *mulier* dicitur, quia diligenda est tanquam sponsa speciosissima. Sapiens, loquens de sapientia, dicit [3] : « Hanc amavi, et exquisivi eam a juventute mea, et quæsivi in sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. » Dicitur autem *mulier* non ab infirmitate sexus, sed a pietate divini affectus et misericordiæ, ratione cujus comparat Deus affectum suum ad hominem affectui materno [4] : « Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? » etc. Et ideo sapientia de se dicit [5] : « Ego mater pulchræ dilectionis, » etc. Unde cum sapientia Dei sit potentissima, sit speciosissima, sit providissima, sit et clementissima, datur intelligi per mulierem fortem, secundum quod dicitur [6] : « Mulierem fortem, » et [7] « bonam, » et [8] « speciosam. » Et [9]: « Sicut sol oriens mundo, » etc. Per mulierem providam [10] : « Sapiens mulier ædificat domum, » id est sapientia. Per mulierem piam, sicut in parabola; unde Glossa : « Mulier, id est Dei sapientia, decem drachmas habuit, cum homines et angelos creavit. » Drachma autem est creatura rationalis, divina videlicet imagine insignita. Unde Glossa [11] : « Drachma est nummus certæ quantitatis, habens imaginem regis. » Talis nummus est homo, de quo dicitur [12] : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Unde et Ecclesiasticus [13] : « Deus creavit de terra hominem, et secundum imaginem suam fecit illum. » Talis nummus est angelicus spiritus. Unde Ezechiel [14] : « Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia et perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti. » Igitur drachmæ decem sunt novem ordines angelorum, et decima hominum ad totius universi complementum, quia inter denarium clauditur universitas numerorum. Unde et in eo est quidam numerorum status. Unde Beda : « Decem drachmas mulier habuit, cum novem ordinibus angelorum homo additus est decimus, ut compleretur numerus electorum. » In hoc ergo apparet pietas Dei ad rationabilem creaturam conditam, sicut ad rem sua imagine insignitam.

Secundo, quantum ad pietatem Dei respectu hominis lapsi, subdit : *Et si perdiderit drachmam unam*, scilicet in hominis prævaricatione. Drachma enim ista perdita est humana natura. Unde Glossa : « Mulier, id est Dei sapientia, decem drachmas habuit, cum homines et angelos ad imagimem suam creavit; sed unam perdidit, cum homo a similitudine Creatoris recessit. » Unde quia homo creatus est post novem ordines ange- Drachma decima quid.

[1] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIV. — [2] *Isa.*, IX, 3. — [3] *Sap.*, VIII, 2. — [4] *Isa.*, XLIX, 15. — [5] *Eccli.*, XXIV, 24. — [6] *Prov.*, XXXI, 1. — [7] Ibid., XVIII, 22. — [8] *Cant.*, II, 13. — [9] *Eccli.*, XXVI, 21. — [10] *Prov.*, XIV, 1. — [11] Gloss. interlin. — [12] *Gen.*, I, 26. — [13] *Eccli.*, XVII, 1. — [14] *Ezech.*, XXVIII, 12.

(*a*) *Cæt. edit.* cum. — (*b*) *Cæt. edit. desunt hæ voces* ad hominem conditum, ad hominem lapsum.

Decimæ oblatio.

lorum, recte intelligitur per decimam drachmam. Hinc est, quod ad liberationem hominum præfigurandam Deus præcepit[1] sibi offerri decimam. Hinc etiam est, quod decem præcepta ei data sunt[2], per quæ, quasi per quosdam gradus, usque ad Deum conscendat. Hinc est etiam, quod in præfiguratione incarnationis dicitur : « Sol retrocessit decem lineis, » sicut dicitur. [3] Sol namque per decem lineas retrocessit, cum Deus, qui est super angelos, usque ad hominem, qui est decimus, descendit. Hinc etiam denarius est pretium omnium laborantium in vinea partrisfamilias [4] : « Conventione facta, » etc. Recte igitur decima drachma perdita designat naturam humanam lapsam. Ad hanc drachmam perditam divina sapientia habet pietatem et misericordiam, propter quod subdit : *Nonne accendit lucernam?* (*a*) in incarnatione. Lucerna est lux in testa : hoc est Deus in carne humana. Unde Glossa[5] : « Dei sapientia lucernam ad quærendam drachmam accendit, cum in carne apparuit, quia lucerna est lux in testa, id est, Verbum in carne. » De hac lucerna dicitur in Psalmo[6] : « Illuc producam cornu David, paravi lucernam Christo meo. » Unde de accensione istius lucernæ dicitur[7] : « Deus erat Verbum ; » sequitur : « Lux vera quæ illuminat omnem hominem. » Et post : « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » Nec tantum hoc; sed et everrit (*b*) domum, scilicet in prædicatione. Glossa : « Domum everrit (*b*), quando conscientias hominum de reatu ipsorum perturbavit. » Et hoc spectat ad prædicatores. Unde dicitur[8] : « Scrutabor Jerusalem in lucernis, et visitabo (*c*) super viros defixos in fæcibus suis. » *Et quærit diligenter, donec inveniat eam,* in nostra redemptione; unde Sapiens[9] : « Dignos se ipsa circuit quærens, et in viis ostendet se illis hilariter, et in omni providentia occurret illis. » Unde et sibi competit illud Psalmi[10] : « Si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. »

Tertio, quantum ad pietatem respectu hominis reparati, adjungit (v. 9) : *Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas.* Per amicas et vicinas divinæ sapientiæ, intelliguntur angeli boni et animæ sanctæ. Unde Glossa : « Et amicæ et vicinæ sunt supernæ potestates, quæ Deo tanto propius sunt, quanto eum vicinius contemplantur. » Quæ ideo dicuntur amicæ sapientiæ, quia ipsam diligunt, et ab ipsa amantur, secundum illud[11] : « Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei, et prophetas constituit. Neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. » Convocare autem nihil aliud est, quam ad unitatem et conformitatem amoris copulare. [12] « Potestas et terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus suis. » Et per istam concordiam mutui amoris, communem materiam gaudii tribuit. Et ideo subdit : *Dicens : Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram.* Sapientia namque invitat ad congaudendum, quia hæc est lex charitatis[13] : « Charitas non gaudet super iniquitate congaudet autem veritati. » Et sapiens dicit[14] : « Hæc cogitans, etc., quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ, et in amicitia illius delectatio bona, » quia vult gaudia universorum esse communia, non privata, sicut potissime in illa Jerusalem superna. Unde Tobias[15] : « Confitere Domino in bonis ejus, et benedic Deum sæculorum; » subditur : « Et revocet ad te omnes captivos, et gaudeas in omnia sæcula sæculorum. » In hac enim reinventione drachmæ fit reintegratio numeri electorum in illa Jerusalem. Et hæc est magna materia lætitiæ[16] : « Ecce ego creo Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium, » quia congratulabun-

[1] *Exod.*, XXII, 29. — [2] Ibid., XX, 6 et seq. — [3] IV *Reg.*, XX, 11. — [4] *Matth.*, XX, 2. — [5] Ex Greg., in *Evang.*, hom. XXXIV. — [6] *Psal.* CXXXI, 17. — [7] *Joan.*, I, 1, 9, 14. — [8] *Sophon.*, I, 12. — [9] *Sap.*, VI, 17. — [10] *Psal.* CXXXI, 4, 5. — [11] *Sap.*, VII, 27, 28. — [12] *Job*, XXV, 2. — [13] I *Cor.*, XIII, 6. — [14] *Sap.*, VIII, 17. — [15] *Tob.*, XIII, 12. — [16] *Isa.*, LXV, 17.

(*a*) *Suppl.* scilicet. — (*b*) *Cæt. edit.* evertit. — (*c*) *Cæt. edit.* visitatio.

tur (*a*) divinæ sapientiæ, et salvationi nostræ, secundum illud [1] : « Lætamini cum Jerusalem, et exultate in ea, omnes qui diligitis eam : gaudete cum ea gaudio universi, qui lugetis super eam, ut sugatis, et repleamini ab uberibus consolationis ejus : ut mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus. »

Quarto, quantum ad pietatem Dei respectu hominis justificati, subdit (v. 10) : *Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.* Gaudent autem angeli de pœnitentia hominis peccatoris, quia destruitur culpa, restituitur justitia, confutatur dæmonum superbia, efficax efficitur angelorum custodia, reparatur Ecclesia, placatur ira divina, et restauratur Jerusalem superna. Et de his septem gaudent maxime angeli beati. Ideo et de pœnitentia peccatoris, in qua vident fieri septem effectus prædictos, gaudium est angelis Dei.

Septem de causis gaudent angeli super uno peccatore pœnitentiam agente.

Primo, quia destruitur culpa [2] : « Pœnitemini, et convertimini, ut deleantur peccata vestra. » Unde dicitur [3], quod « erat Joannes prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, » etc.

Secundo, quia per pœnitentiam recuperatur justitia. Unde in *Apocalypsi* [4] : « Memor esto unde exieris; et age pœnitentiam, et prima opera fac. » Et *Ecclesiasticus* [5] : « Pœnitentibus dedit viam justitiæ, et confirmavit deficientes. »

Tertio, quia per pœnitentiam confutatur dæmonum superbia [6] : « Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei. » Et post : « Erubescant et conturbentur vehementer omnes inimici mei. » Tunc enim dæmones erubescunt de sua impudentia, quando peccator per pœnitentiam erubescit de culpa [7] : « Postquam convertisti me, egi pœnitentiam. » Subdit : « Confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ. »

Quarto, quia per pœnitentiam efficax efficitur angelorum custodia. Unde dicitur [8] : « Ego quos amo, arguo et castigo. Æmulare ergo, et pœnitentiam age. Ecce sto ad ostium et pulso. » Hoc enim Angelus nos custodiens facit sollicite.

Quinto, quia per pœnitentiam reparatur Ecclesia; propter quod dicitur [9] : « Non veni vocare justos, sed peccatores. » Nam Christus vocat ad unitatem ecclesiasticam, in qua fit remissio peccatorum, et datur superna gratia, secundum illud Ezechielis [10] : « Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, » etc., « vita vivet, et non morietur. »

Sexto, quia placatur ira divina [11] : « Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus. » Et Jeremias [12] : « Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo, etc., agam et ego pœnitentiam super malo quod cogitavi, ut facerem ei. »

Septimo, quia per pœnitentiam reintegratur Jerusalem superna. Unde in *Matthæo* (*b*) [13]: « Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cœlorum. » Propterea cives cœlestes exultant, sicut dicitur hic, quod *gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.* Vident enim quantæ virtutis sit pœnitentia, quæ non solum recuperat perdita, sed et multo plura impetrat a pietate divina. Unde in *Job* (*c*) [14] : « Dominus conversus est ad pœnitentiam (*d*). Addidit Dominus omnia, quæcumque fuerant Job, duplicia. » Et hac de causa omnes qui diligunt Deum, qui diligunt bonum, et et qui habent pietatis affectum, cum angelis exultare debent de conversione et pœnitentia peccatorum. Unde Apostolus [15] : « Epistola illa, et si ad horam vos contristavit, nunc gaudeo : non quia contristati estis, sed quia

[1] *Isa.*, LXVI, 10-11. — [2] *Act.*, III, 19. — [3] *Marc.*, I, 4. — [4] *Apoc.*, II, 5. — [5] *Eccli.*, XVII, 20. — [6] *Psal.* VI, 9, 11. — [7] *Jerem.*, XXXI, 19. — [8] *Apoc.*, III, 19-20. — [9] *Matth.*, IX, 13. — [10] *Ezech.*, XVIII, 21. — [11] *Eccli.*, XII, 3. — [12] *Jerem.*, XVIII, 8. — [13] *Matth.*, IV, 17. — [14] *Job*, XLII, 10. — [15] II *Cor.*, VII, 8-11.

(*a*) *Cæt. edit.* congratulabantur. — (*b*) Unde Matthæus. — (*c*) *Item* Unde Job. — (*d*) *Cæt. edit.* Conversus Dominus ad pœnitentiam recuperat perdita.

contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur. » Et post subdit : « In vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. » Et ex his debitus honor redditur divinæ majestati, numerus cœlestis impletur, et recuperatur unitas ecclesiasticæ pacis. Et ideo in conversione et pœnitentia unius peccatoris merito exultat hierarchia supercœlestis, et subcœlestis.

11. *Ait autem : Homo quidam habuit duos filios.* Post parabolam de pastore et ovibus suis, et de muliere et drachmis, subditur hic tertio parabola de patre et filiis, ut sic, cum maxima sit pietas patris ad filium, maxima ostendatur hic pietas Dei erga peccatorem conversum, qui intelligitur per filium prodigum. Et quoniam misericordia patris in hoc ostenditur, quod revelavit miseriam filii prius peccantis, et postmodum pœnitentis; ideo in hac parabola quatuor describit Evangelista. Primo namque describit filii prodigi insolentiam; secundo, miseriam et indigentiam, ibi [1] : *Postquam omnia consummasset,* etc.; tertio ejusdem pœnitentiam, ibi [2] : *In se autem reversus dixit,* etc.; quarto patris misericordiam, ibi [3] : *Cum autem adhuc longe esset,* etc. Et hoc quidem facit rectissimo processu et ordine. Nam insolentia præcipitavit in miseriam et in indigentiam; indigentia autem excitavit ad pœnitentiam; et pœnitentia præparavit ad patris misericordiam obtinendam. Circa filii prodigi insolentiam exprimendam, tria introducuntur ab Evangelista, scilicet conditio libertatis humanæ, perpetratio voluntariæ culpæ, et dissipatio boni, gratiæ et naturæ.

Primo igitur, quantum ad conditionem libertatis humanæ, dicit : *Homo quidam habuit duos filios.* Per hominem istum, sicut sæpe dictum est, intelligimus Dominum benignum et pium. Nam ipse ratione summæ pietatis, quæ reddit eum benignum et humanum erga hominem, *homo* merito dici potest; unde Daniel [4] : « Tetigit me quasi visio hominis, et confortavit me. » Ad cujus etiam designationem Deus in effigie humana, per subjectam creaturam, frequenter apparuit sanctis patribus et prophetis. Per duos autem filios intelligimus humani generis universitatem, non solum quoad Gentiles et Judæos, sicut Glossa exponit, sed et generaliter quoad innocentes et pœnitentes, sicut oportet intelligi ex ipsa applicatione parabolæ. Unde Beda : « Hæc parabola de Judæo et Gentili, generaliter de pœnitente et justo, vel qui sibi justus videtur, potest intelligi. » Et hi dicuntur filii, qui in libertate arbitrii sunt creati, et ad æternam hæreditatem habendam [5] : « Servus non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. » Unde in Psalmo [6] : « Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se. » Et quia libertas arbitrii in vanis et peccatoribus frequenter de propriis viribus præsumit, et sibi usurpat quod Dei est, ideo subdit (v. 12) : *Et dixit adolescentior ex illis patri : Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit.* Iste adolescentior dicitur ille, qui vanior est, et ad sensibilia bona magis intentus, secundum illud *Ecclesiastæ* (a) [7] : « Adolescentia enim et voluptas vana sunt. » Et [8] : « Lætare, juvenis, in adolescentia tua. » Sequitur : « Et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium. » Hic adolescens petit partem suam, cum relinqui vult libertati suæ, ut jam non secundum imperium gratiæ, sed secundum nutum voluntatis suæ incedat. Unde Beda : « Substantia est omne quod agimus, quod vivimus, sapimus, cogitamus et loquimur. » Hujus ergo portionem substantiæ minor petit sibi dari, cum homo rationali sensu suo delectatus, per liberum arbitrium se regere, et a Do-

[1] Inf., v. 14. — [2] Inf., v. 17. — [3] Inf., v. 20. — [4] *Dan.*, x, 18. — [5] *Joan.*, VIII, 35. — [6] *Psal.* CII, 13 — [7] *Eccle.*, XI, 20. — [8] Ibid., 9.

(a) *Cæt. edit.* Ecclesiastes.

mino Creatore suo exire quærit. Hæc petitio non fuit pro se, sed magis contra se, quia petit se sibi exponi, et suo judicio derelinqui, sicut et petitio filiorum Israel qua petierunt regem [1] : « Dixerunt (filii Israel ad Samuelem) : Constitue nobis regem, ut judicet nos. » Subditur : « Dixitque Dominus ad Samuelem : Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos. » Et quia Dominus justo suo judicio, cum (a) de se præsumit, derelinquit sibi, ideo subdit : *Et divisit illis substantiam.* Nam sic conveniebat, secundum illud [2] : « Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. » Nam sic Dominus justo judicio facit, secundum illud [3] : « Uni dedit quinque talenta, alii vero duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, » etc.

Secundo, quantum ad perpetrationem voluntariæ culpæ, subdit (v. 13) : *Et post non multos dies, congregatis omnibus,* per liberi arbitrii dominium, quod habet respectu omnium virium naturalium : *Adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam :* et hoc perpetrando peccatum. Regio namque longinqua a Deo dicitur, non quantum ad situm localem, cum Deus sit ubique, sed per voluntatis dissimilitudinem. Unde Glossa : « Abiit in regionem longinquam, non mutando locum, sed animum. » Quanto enim quis in pravo opere amplius delinquit, tanto a Dei gratia longius recedit. Unde in *Proverbiis* [4] : « Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet. » Est autem peccatum regio longinqua a Deo, quia 1. cum sit iniquitas, elongat a summa bonitate, secundum illud [5] : « Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis ; » 2. cum sit tenebra, (*b*) elongat a summa luce et veritate [6] : « Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur, et veritatem non facimus. » Et paulo post subditur, de quibus tenebris intelligatur [7] : « Qui odit fratrem suum, in tenebris est, » etc. 3. Cum etiam peccatum sit nihil, (*b*) elongat a summa æternitate ; propter quod in *Jeremia* (*c*) [8] : « Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt se a me, et ambulaverunt post vanitatem ? » De his tribus simul dicitur [9] : « Quæ participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? » Et ibidem : « Quis autem consensus templo Dei cum idolis? » Et propterea merito peccator, qui elongat se a Deo per peccatum, et vadit in regionem longinquam, longe a cœlesti regione projicitur, videlicet in infernum, qui est regio mortis et tenebrarum, secundum illud [10] : « Antequam vadam, et non revertar, ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine, terram miseriæ et tenebrarum : ubi umbra mortis, et nullus ordo, » etc.

Tertio, quantum ad dissipationem boni et gratiæ et naturæ, subjungit : *Et ibi dissipavit substantiam suam. Dissipavit,* inquam, per peccata spiritualia, quæ maxime dissipant animam, et hoc quidem 1. per superbiam [11] : « Quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel : quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruperunt. » Item 2. per inanem gloriam [12] : « Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant. » Item 3. per invidiam, secundum illud [13] : « Dissipata sunt ossa nostra secus infernum, » supple per invidiam, de qua dicitur [14] : « Putredo ossium, invidia. » Item 4. per iracundiam [15] : « Dissipati sunt, nec compuncti, » subdit : « Frenduerunt super me dentibus suis. » Unde iracundus similis est dæmoniaco, de quo supra [16] : « Subito clamat, et elidit, et dissipat eum

[1] I *Reg.*, VIII, 5, 7. — [2] *Eccli.*, XV, 14. — [3] *Matth.*, XXV, 15. — [4] *Prov.*, XV, 29. — [5] *Isa.*, LIX, 2. — [6] I *Joan.*, I, 5-6. — [7] Ibid., II, 11. — [8] *Jerem.*, II, 5. — [9] II *Cor.*, VI, 14-16. — [10] *Job*, X, 21-22. — [11] *Nah.*, II, 1. — [12] *Isa.*, III, 12. — [13] *Psal.* CXL, 7. — [14] *Prov.*, XIV, 36. — [15] *Psal.* XXXIV, 16. — [16] Sup., IX, 39.

(*a*) *Leg.* eum qui. — (*b*) *Cæt. edit. add.* quia. — (*c*) *Cæt. edit.* Propter quod Hieremias.

cum spuma. » Item dissipavit 5. per acediam (*a*), secundum illud[1] : «Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis. » Et quia peccata spiritualia frequenter præcipitant in carnalia, ideo addit : *Vivendo luxuriose*, quantum ad gulam et luxuriam, secundum illud[2] : « Luxuriosa res, vinum, et tumultuosa ebrietas : quicumque his delectatur, non erit sapiens. » Unde in his est consummatio dissipationis, secundum illud *Job*[3] : « Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. » Unde et his peccatis non solum dissipantur animæ vires, sed et corporis membra, et divitiæ temporales, ac per hoc dissipatur tota hominis substantia, scilicet rerum, membrorum, et morum. Propter quod dicitur[4] : « Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum; qui autem nutrit scorta, perdet substantiam. » Quia in hujusmodi impletur illud Psalmi[5] : « Homo cum in honore esset, » etc.

14. *Et postquam omnia consummasset*, etc. Post descriptam filii prodigi insolentiam, hic describit miseriam et indigentiam, et hoc quantum ad tria, scilicet quantum ad famis incommodum, servitutis opprobrium, et quantum ad mendicitatis genus extremum.

Primo ergo, quantum ad incommodum famis, dicit : *Et postquam omnia consummasset*, scilicet culpa totum devastante, secundum illud[6] : « Nationes iniquæ diræ sunt consummationis. » De qua consummatione Jacobus[7] : « Concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum : peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem. » *Facta est fames valida in regione illa*, divina scilicet justitia ulciscente. Hæc fames est inopia spiritualium bonorum. Unde Glossa[8] : « Fames valida in regione longinqua est indigentia verbi veritatis in oblivione Creatoris. » Et de hac fame per *Amos*[9] : « Emittam famem in terram : non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei. » Et de hac in Psalmo[10] : « Vocavit famem super terram, » etc. *Et ipse cœpit egere*, nullo scilicet auxiliante. Unde Ambrosius[11] : « Virtutibus, » earum fonte relicto. Merito ergo iste egere cœpit, qui thesauros sapientiæ et scientiæ Dei, divitiarumque cœlestium altitudinem dereliquit. Unde dicitur[12] : « Egestas et ignominia ei, qui deserit disciplinam. » Et hoc propter culpam, quia[13] « miseros facit populos peccatum. » Propter quod dicit Beda : « Omnis locus, absente patre, penuria est. » Sic enim sapientia adveniente[14], « veniunt omnia bona pariter cum illa, et innumerabilis honestas per manus illius; » sic ipsa abeunte, omnia bona recedunt, et supervenit egestas, secundum illud[15] : « Egestas a Domino in domo impii : habitacula justorum benedicentur. »

Secundo, quantum ad opprobrium servitutis, subdit (v. 15) : *Et abiit, et adhæsit uni civium regionis illius*. Civis (*b*) autem in regione dissimilitudinis et peccati est ille, qui in peccato mansionem perpetuam collocavit. Inter hujusmodi autem cives unus et primus est ipse diabolus. Unde Glossa : « Unus civium ille est, qui concupiscentiis terrenis merito pravitatis suæ præpositus, princeps mundi vocatur, » secundum illud[16] : « Venit enim princeps mundi hujus, » etc. Huic civi adhæret quis, quando vult per omnia ejus facere voluntatem : quod faciunt peccatores, secundum quod designatur in *Machabæis* de quibusdam, de quibus dicitur[17] quod « illis consimiles esse cupiebant, quos hostes et peremptores habuerant. » Et nota quod dicitur *adhæsisse*, quia diabolus non habet posse, nisi quantum peccator ei dat ex mera voluntate. Unde ex persona diaboli Isaias[18] : « Incurvare, ut transeamus. » Et quia potestate, accepta, diabolus

[1] *Prov.*, XVIII, 9.— [2] Ibid., XX, 1.— [3] *Job*, XXXI, 12.— [4] *Prov.* XXIX, 3.— [5] *Psal.* XLVIII, 13.— [6] *Sap.*, III, 19. — [7] *Jac.*, I, 15.—[8] Gloss. interlin. in hunc loc.— [9] *Amos*, VIII, 11. — [10] *Psal.* CIV, 16. — [11] Ambros., *in Luc.*, lib. VII, n. 215, quoad sensum. — [12] *Prov.*, XIII, 18. — [13] Ibid., XIV, 34. — [14] *Sap.*, VII, 11. — [15] *Prov.*, III, 33. — [16] *Joan.*, XIV, 30. — [17] II *Mach.*, IV, 16. — [18] *Isa.*, LI, 23.— (*a*) *Cæt. edit.* accidiam.—(*b*) *Ita Edit. Ven.*; *Edit. Vatic.* cujus.

semper incitat hominem ad peccata, ideo subdit : *Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos.* Per porcos intelliguntur dæmones, 1. propter ruditatem, ratione cujus dicitur [1] : « Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis. » Item 2. propter carnalitatem : [2] « Contingit eis illud veri proverbii, » etc. : « Sus lota in volutabro luti. » Et hoc facit carnalitas; unde in *Proverbiis* [3] : « Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua, » quia diabolus per illam inquinat multos. Hanc autem ruditatem habent dæmones in seipsis; sed carnalitatem suggerunt aliis : propter quod etiam dicuntur spiritus immundi; unde recte porcis cognati sunt, secundum illud [4] : « Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. » Hi enim porci pascuntur immunditiis peccatorum, quia in hoc solum dæmones delectantur. Unde Ambrosius [5] : « Cibus dæmonum est ebrietas, fornicatio, et hujusmodi, quæ blanda sunt, et ad suum usum provocant. » [6] « Neque alia cura est luxuriosis, nisi ut ventrem suum impleant. » De quibus dicitur [7] : « Quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. » Unde hos porcos pascunt homines porcini, in quibus regnat ruditas intelligentiæ, carnalitas concupiscentiæ, cupiditas avaritiæ. Et tales ad modum porcorum nihil prorsus valent ad vitam, sed solum ad interitum, in cujus designationem dicitur [8], quod « impetu abiit grex per præceps in stagnum, et suffocatus est, » etc.

Tertio autem, quantum ad extremum genus mendicitatis, subdit (v. 16) : *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant.* Siliqua, ut dicit Glossa [9], « est genus leguminis sonoris follibus et vacuis, quod ventrem magis onerat quam reficiat. » Et ideo designat delectationes vitiorum, quæ peccatori (*a*) aliquando aliquid sonare videntur exterius, sed nihil interius sunt; unde hujusmodi delectationes somniis comparantur [10] : « Sicut somniat esuriens, et comedit, cum autem fuerit (*b*) expergefactus, vacua est anima ejus; et sicut somniat sitiens et bibit, et postquam fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, et anima ejus vacua est : sic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion. » Has siliquas porci manducant, quia dicitur [11] : « Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis. » Et his delectationibus, tanquam deliciis suis, peccator quærit et appetit satiari. Unde de talibus Job [12] : « Qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate et miseria. Et mandebant herbas, et arborum cortices, et radix juniperorum erat cibus eorum. » Sequitur : « Qui inter hujuscemodi lætabantur, et esse sub sentibus delicias computabant. » Et quia talibus non potest homo satiari, ideo subdit : *Et nemo illi dabat*, quia frequenter, cum peccator hujusmodi quærit delicias, justo Dei judicio perdet illas. Unde in *Osea* dicit anima peccatrix [13] : « Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam meam, et linum meum, et oleum meum, et potum meum : propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria : et semitas suas non inveniet. » Et post : « Cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, et sabbata ejus, et omnia festa tempora ejus. » Et hæc facit Deus ; ideo peccatores, a se aversos ad delectationes, ad se revocat per afflictiones. Unde Augustinus [14] : « Omnes, inquit, delectationes meas, quas amabam, respexisti, Domine Deus, ut quærerem sine offensione lætari, et non invenirem nisi in te. » Nemo igitur dat de istis siliquis, quando peccatori subtrahitur consolatio carnalis, ut sic saltem revertatur ad

[1] *Matth.*, VII, 6. — [2] II *Petr.*, II, 22. — [3] *Prov.*, XI, 22. — [4] *Matth.*, VIII, 31. — [5] Imo Gloss. in hunc loc. — [6] Hic incipit Ambros., *in Luc.*, lib. VII, n. 217. — [7] *Philip.*, III, 19. — [8] Sup., VIII, 33. — [9] Gloss. interlin. in hunc loc. — [10] *Isa.*, XXIX, 8. — [11] *Prov.*, II, 14. — [12] *Job*, XXX, 3, 4, 7. — [13] *Ose.*, II, 5, 6, 11. — [14] Aug., *Conf.*

a) *Cæt. edit.* peccatorem. — (*b*) *Cæt. edit. deest* fuerit.

cognitionem (a) Dei, et sui, et sicut inebriatus est per delectationem, sic evigilet per tribulationem, secundum illud *Isaiæ*[1]: « Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. » Unde et in *Levitico*[2] : « Mittam pestilentiam in medio vestri, et trademini in manibus hostium. » Subditur : « Et comedetis, et non saturabimini. »

17. *Ipse autem in se reversus.* Post descriptam filii prodigi insolentiam, et miseriam, describit hic tertio ejus pœnitentiam : quam describit valde sufficientem, scilicet quantum ad humilitatem contritionis, confessionis, et satisfactionis.

Primo igitur quantum ad humilitatem contritionis seu compunctionis, dicit : *In se autem reversus*, scilicet per agnitionem propriæ iniquitatis, quia dolor compunctionis 1. facit circumspicere internam conscientiam; propter quod dicit : *In se autem reversus,* secundum illud[3] : « Redite, prævaricatores, ad cor. » 2. Facit et dolor compunctionis circumspicere felicitatem amissam, propter quod addit : *Dixit : Quanti mercenarii in domo patris abundat panibus !* Id est, in domo Dei feliciter et suaviter vivunt.

Mercenarii. Et nota quod quidam sunt mercenarii mali, de quibus in *Joanne* (*a*)[4] : « Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est. » Isti, etsi abundant aliquando in domo supremi Patris panibus materialibus, non tamen spiritualibus; propter quod dicitur[5] : « Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. » Et talibus dicitur[6] : « Quare appenditis argentum non in panibus? » etc. Alii sunt mercenarii boni, de quibus dicitur[7] : « Issachar asinus fortis, accubans inter terminos, vidit requiem quod esset bona, et terram quod optima, et supposuit humerum suum. » Et isti sunt qui serviunt pro mercede æterna; et tales abundant frequenter panibus fidei, spei, et charitatis, de quibus supra[8] : « Amice, commoda mihi tres panes; » et de quibus in Psalmo[9] : « Pauperes ejus saturabo panibus. » 3. Facit ad hæc compunctio conspicere calamitatem propriam; unde addit : *Ego autem hic fame pereo,* scilicet ob defectum divinæ gratiæ, et hæc est magna calamitas[10] : « Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terræ. » Et pro istis dicitur[11] : « Leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum qui defecerunt in fame, in capite omnium compitorum. » Ex hac autem afflictione compunctionis spiritus provocatur et excitatur; propter quod in Psalmo[12] : Afflictus sum et humiliatus sum nimis, rugiebam a gemitu cordis mei. » Et sequitur : « Quoniam ego in flagella paratus sum. »

Secundo, quantum ad humilitatem confessionis, subdit (v. 18) : *Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei : Pater, peccavi in cœlum.* In quo confitetur se peccasse in ecclesiasticam unitatem, quæ intelligitur nomine cœli. Nam in hac habitat Deus[13] : « Cœlum sedes mea. » Et in Psalmo[14] : « Dominus in templo sancto suo, Dominus in cœlo sedes ejus. » Confitetur et se peccasse contra divinam majestatem; unde addit : *Et coram te,* quia illi omnia sunt aperta[15] : « Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo. » Propter quod et in *Proverbiis*[16] : « Omnes viæ hominum patent oculis ejus, et spirituum ponderator est Dominus. » Et quia offensa tantæ majestatis privat nos dignitate divinæ filiationis, ideo confitetur suam indignitatem, cum subdit (v. 19) : *Jam non sum dignus vocari filius tuus.* Et hoc quidem recte et vere confitetur, quia esse filium Dei est maximæ charitatis, secundum illud[17] : « Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus. » Hoc nomine peccator est indignus, quia contempsit patrem suum, secundum illud[18] : « Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me. » Et quoniam veræ confessionis est, non Vera

[1] *Isa.*, XXVIII, 19. — [2] *Levit.*, XXVI, 25, 26. — [3] *Isa.*, XLVI, 8. — [4] *Joan.*, X, 13. — [5] *Matth.*, VI, 2. — [6] *Isa.*, LV, 2. — [7] *Gen.*, XLIX, 14. — [8] Sup., XI, 5. — [9] *Psal.* CXXXI, 15. — [10] *Thren.*, IV, 9. — [11] Ibid., II, 19. — [12] *Psal.* XXXVII, 9, 19. — [13] *Isa.*, LXVI, 1. — [14] *Psal.* X, 5. — [15] *Hebr.*, IV, 13. — [16] *Prov.*, XVI, 2. — [17] I *Joan.*, III, 1. — [18] *Isa.*, I, 2.

(*a*) *Leg.* cogitationem. — (*b*) *Cæt. edit.* Joannes.

Confessio tria complectitur.

solum confiteri peccati impietatem et peccantis indignitatem, verum etiam implorare pietatem, ideo addit : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Et nota quod hic distinguitur filius, et servus, et mercenarius :

Filii, servi, et mercenarii differentia.

quia filius est qui servit ex amore[1] : « Quoniam estis filii Dei, misit Deus spiritum filii sui, » etc. Servus, qui ex timore[2] : « Filius honorat (a) patrem, et servus dominum suum, » etc. Sed mercenarius est, qui servit ex spe hæreditatis æternæ, de quo mercenario Job[3] : « Militia est vita hominis super terram, et sicut dies mercenarii, dies ejus. Sicut servus desiderat umbram, et sicut mercenarius præstolatur finem operis sui, sic et ego habui menses vacuos, et noctes laboriosas enumeravi mihi. » Ex his ergo colligitur quod confessio debet esse vera et humilis, ut sic recognoscatur gravitas peccati, indignitas peccantis, et imploretur misericordia pii Patris, affectu scilicet humili, quia dicitur[4] : « Oratio humiliantis se nubes penetrabit. » Hujus exemplum est infra[5] de Publicano.

Tertio, quantum ad humilitatem satisfactionis, subjungit (v. 20) : *Et surgens venit ad patrem suum.* Per surrectionem istam intelligitur peccati desertio, et quædam elongatio ab illo, quæ est satisfactionis initium. Nam satisfacere est causas peccatorum excidere, et eis peccandi aditum non indulgere. Unde et in hujus figuram adolescenti adhuc mortuo dictum est[6] : « Adolescens, tibi dico, surge : » ut sic deseratur culpa. Homini similiter languido dictum est[7] : « Surge, tolle grabatum tuum, et ambula : » ut sic deseratur peccatorum sequela. Similiter et Petro compedito dictum est[8] : « Surge velociter : » ut sic relinquatur peccandi occasio, seu mala societas, et consuetudo. Propter quæ peccatori dicitur[9] : « Surge, qui dormis, et exurge a mortuis, » etc. Et quia[10] « minus est mala non agere, nisi quisque etiam studeat bonis operibus insudare, » protinus subditur : *Venit ad patrem suum*, per ipsius imitationem[11] : « Nemo venit ad Patrem, nisi per me. » Venit, inquam, ut qui prius recesserat superbe prævaricando, nunc ad Patrem veniat humiliter satisfaciendo, secundum illud[12] : « Adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, » etc. Omnis qui sic venit, a Deo trahitur[13] : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. » Et sic tractus adjuvatur[14] : « Quis mihi tribuat ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus, et sic auditus suscipiar ? » [15] « Eum qui venit ad me, non ejiciam foras. »

Cum autem adhuc longe esset. Post descriptam insolentiam, miseriam atque pœnitentiam, hic quarto describitur pii patris misericordia. Dividitur hæc pars in duas, in quarum prima describitur pii patris misericordia in acceptando conversionem peccatoris; secundo, in placando indignationem obedientis, ibi[16] : *Erat autem filius ejus senior,* etc. Misericordiam autem acceptantem filii prodigi conversionem manifestat Evangelista quantum ad triplicem actum, scilicet primo suscipiendo indignum ; secundo in vestiendo nudum, ibi[17] : *Dixit autem ad servos suos* ; tertio vero in reficiendo famelicum, ibi[18] : *Et adducite vitulum saginatum.* Nam is est ordo reparationis animæ per donum misericordiæ paternæ : primo suscipitur ad benignitatem gratiæ; secundo vestitur vestimento justitiæ; tertio reficitur suavitate lætitiæ et jucunditatis internæ.

Circa misericordiam igitur suscipientem indignum, duo introducuntur, scilicet clementia patris suscipientis, et reversio filii seipsum accusantis. Primo ergo, quantum ad clementiam patris suscipientis, ait : *Cum autem adhuc longe esset,* propter culpam a Deo elongantem[19] : « Longe a salute mea

[1] *Gal.*, IV, 6. — [2] *Malac.*, I, 9. — [3] *Job*, VII, 1-3. — [4] *Eccli.*, XXXV, 21. — [5] Inf., XVIII, 13, 14. — [6] Sup., VII, 14. — [7] *Joan.*, V, 8. — [8] *Act.*, XII, 7. — [9] *Ephes.*, V, 14. — [10] Ex Greg., *in Evang.*, hom. XIII. — [11] *Joan.*, XIV, 6. — [12] *Isa.*, LX, 14. — [13] *Joan.*, VI, 44. — [14] *Job*, XXIII, 3. — [15] *Joan.*, III, 37. — [16] Inf., v. 25. — [17] Inf., v. 22. — [18] Inf., v. 23. — [19] *Psal.* XXI, 2.

(a) *Cæt. edit.* honoravit.

verba delictorum meorum. » Et rursus[1] : « Longe a peccatoribus salus, quia justificationes tuas nos custodierunt. » *Vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est,* infundendo gratiam prævenientem; de quo respectu infra[2] : « Respexit Dominus Petrum. » Sequitur : « Et egressus foras Petrus flevit amare. » Et de hoc dicitur[3] : « Vidi afflictionem populi mei in Ægypto; » subditur : « Descendi ut liberem eum. » Hunc respectum petebat propheta David cum dicebat[4] : « Vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte universa delicta mea. » Et rursus[5] : « Respice in me, et miserere mei, » etc. *Et accurrens cecidit super collum ejus,* per gratiam concomitantem, quasi dicat : Amplexatus est eum, secundum illud[6] : « Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. » Et hoc est per gratiam concomitantem, quæ adjuvat ad portandum jugum divinæ legis. Unde Ambrosius[7] : « Super collum filii cecidit, dum leve jugum dilectionis sibi imposuit. » Hoc enim jugum adjuvat ad portandum onus : amplexus divini brachii, et humanitas Verbi incarnati. Unde Glossa : « Brachium, id est Filium, in (*a*) amplexum revertentis humiliavit. » De quo brachio in Psalmo[8] : « Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus. » Et per istum amplexum solvuntur vincula peccatorum, secundum illud[9] : « Solve vincula colli tui, captiva filia Sion. » *Et osculatus est eum,* per gratiam scilicet subsequentem, quæ quidem consistit in amore reconciliante. Osculum enim signum est amoris et pacis; unde Beda : « Rediens osculum charitatis a Patre accipit, dum per gratiam certificatur de indulgentia, » secundum illud[10] : « In quo et credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ. » Hoc osculum amoris et pacis petit sponsa in *Canticis*[11] : « Osculetur me osculo oris sui, quia meliora, » etc. In hoc magnus apparet pietatis affectus, quo Deus Pater peccatori redeunti maximum ostendit dilectionis indicium. Et per hoc cognoscit Deus Pater, si simus ejus filii, cum libenter osculamur eum per amorem intimum et unitivum[12] : « Accede ad me, et da mihi osculum, fili mi. Accessit, et osculatus est eum. » Et sequitur, quod benedixit ei, quia benedictionis plenitudo ex hoc osculo procedit. Unde in Psalmo[13] : « Benedixisti, Domine, terram tuam; » et subditur : « Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatæ sunt. » Istius deosculationis origo est in Verbo incarnato, in quo est unio summi amoris, et connexio (*b*) duplicis naturæ, per quam Deus nos osculatur, et nos Dominum deosculamur, secundum illud[14] : « Quis mihi det te fratrem meum, » etc. (*c*), sequitur : « Ut inveniam te foris, et deosculer te, et me nemo despiciat, » etc.

Secundo, quantum ad reverentiam filii seipsum accusantis, subdit (v. 21) : *Dixitque ei filius : Pater, peccavi in cœlum,* scilicet per contemptum majestatis omnibus præsidentis[15] : « Excelsior cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? » Et[16] : « An cogitas quod Deus excelsior cœlo sit? » etc. In cœlum ergo peccat, qui Deum cœli contemnit. Unde dicitur[17] : « Iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum, et delicta nostra creverunt usque ad cœlum, » etc. *Et coram te,* per contemptum veritatis omnia speculantis[18] : « Oculi Domini multo plus licidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes. Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita; sic et post perfectum res-

[1] *Psal.* CXVIII, 155. — [2] Inf., XXII, 61, 62. — [3] *Exod.*, III, 7, 8. — [4] *Psal.* XXIV, 18. — [5] *Psal.* LXXXV, 16. — [6] *Cant.*, II, 6. — [7] Imo Gloss. ex Ambros., *in Luc.*, lib. VII, n. 230. — [8] *Psal.* XCVII, 1. — [9] *Isa.*, LII, 2. — [10] *Ephes.*, I, 13-14. — [11] *Cant.*, I, 1. — [12] *Gen.*, XXVII, 26, 27. — [13] *Psal.* LXXXIV, 2, 12. — [14] *Cant.*, VIII, 1. — [15] *Job*, XI, 8. — [16] Ibid., XXII, 12. — [17] I *Esd.*, IX, 6. — [18] *Eccli.*, XXIII, 28-29.

(*a*) *Cæt. edit. deest* in. — (*b*) *Cæt. edit.* connexionis. — (*c*) *Cæt. edit. deest,* etc.

picit omnia. [1] Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. » — *Jam non sum dignus vocari filius tuus*, propter contemptum bonitatis omnibus providentis [2] : « Tu autem, Dominator virtutis, cum tranquillitate judicas, et cum magna reverentia disponis cos. Subest enim tibi, cum volueris, posse. Docuisti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet justum esse et humanum, et bonæ spei fecisti filios tuos, quoniam das locum in peccatis pœnitentiæ. » Quia igitur contempsi hanc summam bonitatem, cujus est dare spiritum adoptionis filiorum, secundum illud [3] : « Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. » Cujus etiam est regenerare per aquam et Spiritum sanctum in regnum filiorum Dei, secundum illud [4] : « Eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii dilectionis suæ. » Ideo : *Jam non sum dignus vocari filius tuus.* Et nota quod, licet pater sibi occurrat, collum stringat per amplexum, licet suscipiat ad osculum; tamen verus pœnitens nunquam obliviscitur suum peccatum, secundum illud Psalmi [5] : « Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo. » Licet autem recognoscat, nihilominus anhelat ad charitatem perfectam. Et ideo non petit hic dilectionem mercenariam, sicut supra faciebat, cum non haberet adhuc gratiam infusam. Sed nunc ad patrem plene conversus, tanquam vere pœnitens se commendat, et postulat gratiam divinam; et hoc est quod dicit Glossa : Vult, inquit, per gratiam fieri, quo (*a*) fatetur se indignum per meritum, sicut ille pœnitens petiit [6] : « Nunc flecto genu cordis mei, precans a te bonitatem, Domine. Peccavi, Domine, peccavi, et iniquitatem meam agnosco : peto rogans te, Domine : remitte mihi, remitte mihi, ne simul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum reserves mala mihi, quia indignum salvabis me secundum magnam misericordiam tuam, et laudabo te semper omnibus diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, et tibi est gloria in sæcula sæculorum. »

22. *Dixit autem Pater ad servos suos*, etc. Post ostensam misericordiam patris in suscipiendo indignum, subditur hic misericordia in vestiendo nudum. Et quoniam peccator nudatur a veste interioris puritatis, et ornatu exterioris honestatis; ideo quantum ad hæc duo ostendit filium prodigum per patris misericordiam relevari. Primo igitur, quantum ad vestem interioris puritatis, dicit : *Dixit autem pater ad servos ejus : Cito proferte stolam primam, et induite illum.* Prima stola est vestis intimioris puritatis, qua mens nostra debet indui, et qua a principio sui conditionis induta fuit. Unde Beda : « Stola prima vestis est innocentiæ, in qua primus homo conditus est; sed post culpam se nudum novit, et pelliceum, id est mortale, sumpsit indumentum. » De hoc puritatis indumento dicitur [7] : « Vestimentis albis induaris, ut non appareat confusio nuditatis tuæ. » His vestimentis induitur, qui se per divinæ gratiæ adjutorium in puritate custodit, secundum illud [8] : « Habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua : et ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de libro vitæ, et confitebor nomen ejus, » etc. Hæc autem vestis puritatis datur per susceptionem sacramentorum, scilicet baptismi, qui omnes sordes abluit, in cujus designatione baptizatus alba veste vestitur; et etiam pœnitentiæ, quæ ad baptismi puritatem conatur reducere, ut dicit Augustinus. Et quia hæc dispensatio sacramentorum fit per diligentiam ministrorum,

[1] *Psal.* L, 6. — [2] *Sap.*, XII, 18-19. — [3] *Rom.*, VIII, 15. — [4] *Coloss.*, I, 13. — [5] *Psal.* XXXVII, 19-20. — [6] *Orat. Manass.*, inter apocrypha Bibl. — [7] *Apoc.*, III, 18. — [8] Ibid., 4-5.

(*a*) *Cæt. edit.* quod.

ideo dicitur quod pater dixit servis et ministris. Nam sic dicitur [1] : « Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, » etc.

Secundo, quantum ad ornatum honestatis exterioris, subdit : *Et date annulum in manu ejus*, per pulchritudinem pudicitiæ. Annulus enim in manibus significat desponsationem, ac per hoc castum amorem. Ex quo intelligimus, quod annulum in manu portat, qui pudicitiam in operibus suis servat. Hæc pudicitia, etsi appareat in integritate carnis, maxime tamen consistit in integritate fidei, secundum illud [2] : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Unde annulus est fidei signaculum, quo anima subarrhatur, ut opera ejus placeant Christo, quia *ad Hebræos* [3] : « Sine fide impossibile est placere Deo. » Ideo et beata Agnes dicebat [4] : « Annulo fidei suæ subarrhavit me. » Tunc autem annulus est in manu, quando fides relucet in operatione, quia Jacobus [5] : « Fides sine operibus mortua est. » Unde Glossa Ambrosii [6] : « *Date annulum*, id est, signaculum fidei, quo signantur promissa in cordibus fidelium. » *Date in manu*, id est, in operatione, ut per opera fides clarescat, et per fidem opera confirmentur. In cujus rei designationem dicitur [7] : « Tulit annulum Pharao de manu sua, et dedit eum in manu Joseph. » Et quia non sufficit quod aliquis sit pudicus in operibus suis, nisi etiam sit obediens et humilis, ideo subdit : *Et calceamenta in pedes ejus*, per promptitudinem scilicet obedientiæ. Qui enim calceatus (*a*) est, promptus est ad itinerandum, propter quod dicitur [8] : « Calceati (*b*) pedes in præparatione (*c*) Evangelii pacis. » Tunc autem ista obedientia est maxime placita, quando fit ex affectu filiali [9] : « Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis ? » Et quia nullus est idoneus ad transeundum ex hoc mundo ad Patrem, nisi habuerit promptitudinem obedientiæ ; ideo in esu paschalis agni hæc datur edendi forma [10] : « Renes vestros accingetis, et calceamenta vestra habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, et comedetis festinanter (*d*) : est enim phase, id est transitus Domini. » Et hæc obedientia maxime requiritur in prædicatoribus, exemplo Christi et sanctorum [11] : « Quam pulchri suepr montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus ! » Unde Beda : « Calceamenta autem in pedes officium evangelizandi denuntiant, ut cursus mentis ad cœlestia tendens, a terrenarum contagio rerum inviolata servetur et munda, priorumque munitus exemplis, super serpentes et scorpiones securus incedat. » Unde, quia calceamenta fiunt de pedibus animalium mortuorum, per hoc possunt designare exempla priorum patrum, sicut hic dicit Beda in Glossa ; quia vero dicuntur dari in pedes, designare possunt vetustatem peccati. Ideo dicitur Moysi [12] : « Solve calceamentum de pedibus. » Et supra [13] : « Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta. » Unde supra loquitur de calceamentis ad litteram ; hic autem, per similitudinem parabolicam.

23. *Et adducite vitulum saginatum.* Post misericordiam in suscipiendo indignum, et vestiendo nudum, subditur hic misericordia in reficiendo famelicum. Et hoc recto ordine ; quia post remissionem culparum, et vestitionem virtutum, sequitur divinarum oblectatio deliciarum, quæ consurgit ex duplici consideratione. scilicet ex consideratione Salvatoris nostri, et hominis salvati.

Primo igitur, quantum ad considerationem Salvatoris nostri Christi, dicit : *Adducite vitulum saginatum, et occidite.* Vitulus iste saginatus est Christus pro nobis occisus,

[1] *Joan.*, XX, 22-23. — [2] II *Cor.*, XI, 2. — [3] *Hebr.*, XI, 5. — [4] Agnes, in *Resp.* ejus festi. — [5] *Jac.*, II, 20. — [6] Gloss. in hunc loc., ex Ambros. *in Luc.*, lib. XXVII, n. 231. — [7] *Gen.*, XLI, 42. — [8] *Ephes.*, VI, 15. — [9] *Cant.*, VII, 1. — [10] *Exod.*, XII, 11. — [11] *Isa.*, LII, 7. — [12] *Exod.*, III, 5. — [13] *Sup.*, X, 4.

(*a*) *Cod. edit.* calciatus. — (*b*) *Item* calciati. — (*c*) *Item* præparationem. — (*d*) *Item* festinantes.

qui nobis in sacramento altaris proponitur in cibum suavissimum. Christus autem dicitur vitulus, quia pro peccatis oblatus [1] : « Immolabit vitulum coram Domino, et offerent filii Aaron sacerdotes, sanguinem ejus fundentes per altaris circuitum, quod est ante ostium tabernaculi. » Dicitur autem *saginatus*, quia omnibus bonis repletus et suavissimus ad spiritualem cibum. Unde Glossa [2] : « Christus vitulus saginatus omni spirituali virtute opimus, ut pro totius mundi salute sufficiat. » De hoc in figura in Genesi de convivio angelis facto ab Abraham dicitur [3], « quod Abraham ad armentum cucurrit, et tulit inde vitulum tenerrimum et optimum. » Hunc vitulum adducunt servi Christi, et occidunt, quando in altari immolant pro salute peccatorum, et nobis exponunt in cibum. Unde Glossa : « Semper Christus immolatur. » Vel tunc adducitur et occiditur, quando mors ejus, et sacramentum altaris ad memoriam per prædicatorem revocatur ad sustentationem et cibum. Unde Beda : « Adducere autem vitulum et occidere, est prædicare Christum, et mortem ejus insinuare. « Tunc etenim cuique nostrum quasi recens occiditur, cum credit occisum. Tunc caro ejus comeditur, cum ejus passionis sacramentum, et ore ad emundationem percipitur, et corde ad imitationem (*a*) cogitatur. » Ceterum, etsi omnes Christiani habeant refectionem in passione Christi; illi tamen potissime oblectantur, qui per illam se a majoribus malis et periculis, et peccatis, ereptos et liberatos vident. Et ideo subdit : *Et manducemus et epulemur* : non convivio carnali, quod dicunt impii [4] : « Comedamus et bibamus, cras enim moriemur, » secundum quod dicit Isaias; sed spirituali, de quo dicitur [5] : « Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis, et veritatis. » Et in *Canticis* [6] : « Comedite, amici, et bibite, et inebriamini, charissimi. » In hoc convivio Christus est cibus, conviva et dispensator, quia ipse delectatur nobiscum, et nos cum ipso, et hoc faciente ipso [7] : « Ecce sto ad ostium, et pulso; » subditur : « Si quis aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum. »

Secundo, quantum ad considerationem hominis salvati, subdit (v. 24) : *Quia hic filius meus mortuus fuerat,* per culpam, quæ mortuos facit [8] : « Non mortui laudabunt te, Domine. » Et iterum [9] : « In peccato vestro moriemini. » *Et revixit,* per pœnitentiam [10] : « Surge qui dormis et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus. » Et in *Psalmo* [11] : « Auferes spiritum eorum, et deficient. » Deinde : « Emittes spiritum tuum, » etc. *Perierat,* per amissionem justitiæ [12] : « Quicumque sine lege peccaverunt, sine lege (*b*) peribunt. » Et [13] : « In corruptione sua peribunt, percipientes mercedem injustitiæ suæ. » *Et inventus est,* per recuperationem gratiæ, secundum illud *Job* [14] : « Inveni in quo ei propitier (*c*). » Et hoc facit Dominus, cum gratiam suam infundit in animam [15] : « Inveni David servum meum : oleo sancto meo unxi eum. » Et quia de hoc est omnibus gaudendum, ideo subdit : *Et cœperunt epulari.* Beda : « Non solum filius, pro quo vitulus occisus est, reficitur; sed et pater et servi ejus, quia refectio Dei et sanctorum est salus peccatorum. » In cujus rei figuram dicitur [16] : « Epulaberis in festivitate tua tu et filius tuus, et filia tua, et servus tuus et ancilla; Levites quoque, et advena, et pupillus ac vidua, qui intra portas tuas sunt, » etc.

25. *Erat autem filius ejus senior in agro ; et cum veniret,* etc. Postquam ostendit misericordiam pii patris in acceptando conversionem pœnitentis, hic secundo ostendit misericordiam ejus in placando indignationem

[1] *Levit.*, I, 5. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] *Gen.*, XVIII, 7. — [4] *Isa.*, XXII, 13. — [5] I *Cor.*, V, 8. — [6] *Cant.*, V, 1. — [7] *Apoc.*, III, 20. — [8] *Psal.* CXIII, 17. — [9] *Joan.*, VIII, 21. — [10] *Ephes.*, V, 14. — [11] *Psal.* CIII, 29, 30. — [12] *Rom.*, II, 12. — [13] II *Petr.*, II, 12. — [14] *Job*, XXXIII, 24. — [15] *Psal.* LXXXVIII, 21. — [16] *Deut.*, XVI, 14. — (*a*) *Cæt. edit.* invitationem. — (*b*) *Cæt. edit. add.* et. — (*c*) *Cæt. edit.* propitiet.

Divisio. filii obedientis. Dividitur autem hæc pars in duas, in quarum prima exprimitur impatientia filii ad indignationem concipiendam; secundo, clementia patris ad indignationem placandam, ibi[1] : *Pater ergo illius egressus*, etc. Circa impatientiam filii indignati tria introducit Evangelista, ex quibus indignatio illa originem traxit, scilicet difficultatem laboris peracti, solemnitatem gaudii auditi, et liberalitatem paterni beneficii indicati : ex quorum consideratione incidit ille filius major in indignationem.

Primo igitur, quantum ad difficultatem laboris peracti, dicit : *Erat autem filius ejus senior in agro*. Filius iste senior dicitur ille, qui moribus maturior est, patri conformior et obedientior, quia dicitur[2] : « Cani sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. » Et quia bona vita nunquam est otiosa, ideo dicit, quod erat *in agro*, scilicet ad laborandum, ut posset dicere illud[3] : « Homo agricola sum, quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea. » Unde in agro laborabat secundum Sapientis consilium[4] : « Qui operatur terram suam, saturabitur panibus. Et[5] : « Præpara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum » : quia sic dictum est homini[6] : « In sudore vultus tui vesceris pane tuo. »

Secundo, quantum ad solemnitatem gaudii auditi, subdit : *Et cum veniret et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum*. Per domum istam intelligitur congregatio justorum[7] : « Deus in loco sancto suo : Deus inhabitare facit unius moris in domo. » Et[8] : « Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis. » In hac domo auditur symphonia et chorus per concordem lætitiam, quantum ad conformitatem interiorem et exteriorem, hoc est, morum, animorum et sermonum. Est enim symphonia concordia et collectio quorumcumque sonorum; et designat lætitiam quæ venit ex concordia animorum. Unde Ambrosius[9] : « Symphonia est diversarum ætatum et virtutum velut variarum chordarum indiscreta concordia, » secundum quod dicitur[10] : « Multitudinis credentium erat cor unum et anima una. » Chorus vero est collectio vocum, et significat lætitiam quæ venit ex concordia vocum et verborum in prædicando et laudando Deum, secundum illud Prophetæ[11] : « Laudate eum in tympano et choro, » hoc est in sancta Ecclesia. [12] « Obsecro ut idipsum dicatis omnes. » Et de iis duobus dicitur[13] : « Si qua consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis : implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes. » Hanc ergo harmoniam jucundam in hac domo Dei audit, qui ad illam appropinquat. Appropinquatio autem ista est per considerationem sacræ Scripturæ, quæ quasi est quoddam ostium ad cognoscendum ea quæ sunt intra unitatem sanctæ Ecclesiæ[14] : « Appropiate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinæ. » Et tunc quando quis attendit Scripturam, in ipsa audit istius Ecclesiæ concordiam et harmoniam intra ejus membra : quia tota Scriptura nihil aliud docet quam charitatis concordiam et harmoniam, secundum illud[15] : « In his duobus mandatis, » etc. Et[16] : « Qui diligit proximum, legem implevit. » Nam[17] : Finis præcepti, est charitas de corde puro, etc.

Symphonia quid. — Chorus.

Tertio, quantum ad liberalitatem paterni beneficii indicati, subdit (v. 26) : *Et vocavit unum de servis, et interrogavit quid hæc essent*. Iste unus servus vocatus est ordo prædicantium et docentium, de quo servo supra[18] : « Misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis, » ubi Glossa[19] : « Servus iste est ordo prædicantium. » Ab hoc servo re-

[1] Inf., v. 28. — [2] Sap., IV, 9. — [3] Zach., XIII, 5. — [4] Prov., XII, 11. — [5] Ibid., XXIV, 27. — [6] Gen., III, 19. — [7] Psal. LXVII, 7. — [8] I Tim., III, 15. — [9] Ambros., in Luc., lib. VII, n. 238 — [10] Act., IV, 32. — [11] Psal. CL, 4. — [12] I Cor., I, 10. — [13] Philip., II, 1, 2. — [14] Eccli., LI, 31. — [15] Matth., XXII, 40. — [16] Rom., XIII, 8. — [17] I Tim., I, 5. — [18] Sup., XIV, 17. — [19] Gloss. interlin., super illud : *Misit*, etc.

quirenda sunt ecclesiastica sacramenta et mysteria Scripturarum, quia [1] : « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus; quia angelus Domini exercituum est. » Et quoniam verus prædicator est annuntiator præcipuus divinæ pietatis, ideo subdit (v. 27) : *Isque dixit illi* : 1. *Frater tuus venit*, per humilitatem pœnitentiæ [2] : « Si quæritis, quærite; convertimini, et venite. » Et [3] : « Filii tui de longe venient, et filiæ tuæ de latere surgent. » 2. *Et occidit pater tuus vitulum saginatum*, per refectionem Eucharistiæ, secundum illud [4] : « Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, » etc. 3. *Quia salvum illum recepit*, per recuperationem justitiæ, quam solus Christus potest restituere, secundum illud [5] : « Nec est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. » Hæc autem tria prædicat sacra Scriptura tota, scilicet pœnitentiam, gratiam et salutem. Unde Præcursor Christi hæc prædicabat, scilicet [6] : « Pœnitentiam agite, » simul promittens gratiam et salutem. Similiter et ipse Christus [7] : « Pœnitentiam agite. » Similiter et universus chorus apostolorum, et maxime Petrus et Paulus, qui non tantum verbo, verum et exemplo clamabant, secundum illud [8] : « Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam. » Unde et propter peccatores dicebat vitulum saginatum esse occisum, cum dicebat [9] : « Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. » Et paulo post : « Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia : ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita gratia regnet per justitiam. » Et quia justus de suis meritis præsumens hanc justitiam non acceptat, imo potius indignatur contra misericordiam Dei, quasi inique agat reddendo bona pro malis, ideo subdit (v. 28) : *Indignatus est autem, et nolebat introire.* Qui enim non acceptat affluentiam misericordiæ Dei, sed sufficientiam justitiæ suæ, non potest introire ad unitatis ecclesiasticæ charitatem. Et hoc est, quod dicitur de talibus [10] : « Ignorantes justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. » Unde et hac de causa populus judaicus non vult introire in ecclesiasticam unitatem, et quia superbiens de sua justitia, non acceptat summi Patris misericordiam peccatoribus impensam. Sed contra tales dicitur : [11] « Justificati gratis per gratiam ipsius, et per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem (*a*) per fidem in sanguine ipsius, etc., ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi. Ubi est ergo gloriatio tua? exclusa est. » Et sequitur : « Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis. » Iste præsumens de justitia, et indignans de misericordia fratri impensa, non ambulat secundum justitiam, sed secundum injustitiam, quia in *Proverbiis* dicitur [12] : « Qui ad indignandum facilis est, erit ad peccata proclivior. »

Pater ergo illius egressus, etc. Post descriptam impatientiam filii ad indignationem concipiendam, hic secundo ostenditur clementia patris ad indignationem placandam; ubi tria introducuntur : primo enim præmittitur ex parte patris allocutio pia; secundo, a parte filii responsio proterva; tertio subjungitur persuasio placativa.

Primo igitur, quantum ad patris allocu-

[1] *Malach.*, II, 7. — [2] *Isa.*, XXI, 12. — [3] Ibid., LX, 4. — [4] *Joan.*, VI, 56-57. — [5] *Act.*, IV. 12. — [6] *Matth.*, III, 2. — [7] *Matth.*, IV, 17. — [8] I *Tim.*, I, 15-16. — [9] *Rom.*, V, 8-9, 21. — [10] Ibid., X, 3. — [11] Ibid., III, 24-28. — [12] *Prov.*, XXIX, 22.

(*a*) *Cœt. edit.* propitiatorem.

tionem piissimam, dicit : *Pater ergo illius egressus cœpit rogare illum.* Egreditur autem pater ad exteriora per condescensionem, secundum illud [1] : « Egressus es in salutem populi tui, et in salutem cum Christo tuo. » Egressus scilicet iste non est aliud nisi manifestare se exterius in carne [2] : « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam , donec egrediatur ut splendor justus ejus, » etc. Et quia hic egressus fuit ex magna pietate ad hominem salvandum, ideo dicit : *Cœpit rogare eum.* [3] « Tanquam filiis, vobis offert se Deus. » Rogat ergo si contra ipsum dedignamur, secundum illud [4] : « Aures tuæ audient verbum post tergum monentis : Hæc est via, ambulate in ea. » Unde ipse Deus Pater contra Filium indignatum non indignatur, sed potius eum rogat et consolatur, ut impleatur illud *Isaiæ* [5] : « Quomodo sicut mater blandiatur, ita ego consolabor vos. » Nec immerito, quia, sicut dicitur [6] : « Ipse est pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Unde Jeremias dicit de hac allocutione [7] : « Ergo saltem amodo voca me : Pater meus, dux virginitatis meæ tu es, » etc.; et sic impleatur illud *Job* [8] : « Orabam filios uteri mei. »

Secundo, quantum ad filii responsionem, subdit (v. 29) : *At ille respondens dixit patri suo : Ecce tot annis servio tibi.* Ubi proterve respondet, quia seipsum jactat de justitia, dicens quod longo tempore servivit patri, cum tamen ipse Pater obsequio nostro non indigeat, secundum illud [9] : « Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. » Et *Job* [10] : « Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? » Ostentat ergo se in hoc, quod jactat se pro patre magna fecisse ; ostentat et se in hoc, quod dicit se nihil contra eum fecisse, cum addit : *Et nunquam mandatum tuum præterivi :* et in hoc justificat seipsum, cum tamen dicat Apostolus [11] : « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum. » Contra illud supercilium dicitur [12] : « Non est homo qui non peccet : » Et [13] : « Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, » etc. Quia dicitur ad *Romanos* [14] : « Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei. » Ostentat ergo suam justitiam; accusat et patris duritiam, cum subdit : *Et nunquam dedisti mihi hædum ut cum amicis meis epularer,* quasi dicat : Semper fuisti mihi durus, et non dedisti aliquam interiorem consolationem, quæ esset indicativa dilectionis tuæ. Et tamen hoc facit Deus justo judicio et occulto, secundum illud [15] : « Sunt justi atque sapientes, et opera eorum in manu Dei; et tamen nescit homo utrum amore, an odio dignus sit : sed omnia in futurum servantur incerta. » Iste autem non attendens occulta Dei judicia, patris duritiam accusat, quasi diceret illud *Job* [16] : « Mutatus es mihi in crudelem, et in duritia manus tuæ adversaris mihi. » In hoc ergo accusat patris duritiam. Similiter reprehendit patris clementiam, cum adjungit (v. 30) : *Sed postquam filius tuus hic :* quasi diceret : Non frater meus, sicut dicebat Dominus ex indignatione [17] : « Descende, peccavit populus tuus. » *Tuus,* inquit, non meus, « quia propter culpam dedignor ut fratrem ipsum recognoscam. » Unde addit : *Qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit,* et ita dignus esset ira, quia prodigus, immundus et fœdus, et ideo merito perdendus [18] : « Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. » Et [19] : « Facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos. Justus est Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi. » *Occidisti illi vitulum saginatum,* ostendendo summam benevolentiam : quam ostendit cum alicui devotionem dat circa beneficium dominicæ passionis, secundum illud [20] : « Fasciculus myrrhæ dilectus meus

[1] *Habac.*, III, 13. — [2] *Isa.*, LXII, 1. — [3] *Hebr.*, XII, 7. — [4] *Isa.*, XXX, 21 — [5] Ibid., LXVI, 13. — [6] II *Cor.*, I, 3-4. — [7] *Jerem.*, III, 4. — [8] *Job*, XIX, 17. — [9] *Psal.* XV, 2. — [10] *Job*, XXXV, 7. — [11] I *Cor.*, IV, 4. — [12] III *Reg.*, VIII, 46. — [13] I *Joan.*, I, 8. — [14] *Rom.*, III, 23. — [15] *Eccle.*, IX, 1-2. — [16] *Job*, XXX, 21. — [17] *Exod.*, XXXII, 7. — [18] *Psal.* LXXII, 27. — [19] *Thren.*, I, 17-18. — [20] *Cant.*, I, 12, 13.

mihi, inter ubera mea commorabitur. Botrus Cypri dilectus mihi, in vineis Engaddi.» *Occidisti ei*, id est, per devotionem dedisti, ac si solum pro ipso occisus esset, sicut et Paulus dicebat [1] : «Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.» Unde et præmittebat: «Christo confixus sum cruci.» Arguit ego iste sua responsione proterva et patris clementiam, et accusat duritiam, et ostentat suam justitiam; nec attendit quod «Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam,» sicut dicitur [2]. Siquidem Deus peccatoribus est dulcis, ut eos excitet ad spem; et durus justis, ut eos inclinet ad humilitatem. Propter quod dicitur [3] : «Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite : Servi inutiles sumus,» etc.

Tertio, quantum ad satisfactionem placativam, subjungit (v. 31) : *At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es.* Nota hic benignissimam patris responsionem, quia cum posset arguere filium de præsumptione, de indignatione, de protervia, et de inhumanitate; tamen non arguit, ne magis perturbet, sed pie blanditur, ut leniat, quia [4] «responsio mollis frangit iram.» Non ergo arguit perturbatum; sed dulciter et rationabiliter placat iratum, laudando scilicet filii obedientiam, cum dicit : *Fili, tu semper mecum es,* et semper mihi obtemperas, ita ut sis de numero illorum quibus dicitur [5] : «Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis;» et possis dicere illud [6] : «Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum.» *Semper mecum es,* in domo manens sicut filius [7] : «Filius manet in domo in æternum.» Placat etiam ostendendo benevolentiam, cum addit : *Et omnia mea tua sunt,* per benevolentiam scilicet charitatis, secundum illud [8] : «Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo;» sequitur : «Sive præsentia, sive futura. Omnia enim vestra sunt; vos autem Christi, Christus autem Dei.» Quia, sicut dicitur [9] : «Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?» Vult ergo dicere quod licet magna non ostendat, tamen magna reservat, secundum illud [10] : «Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te.» Omnia ergo sunt viri justi, vel in re, vel in spe. Nam cum sint quædam superiora, quædam inferiora, quædam paria : superiora sunt viri justi ad fruendum [11] : «Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.» Æqualia, scilicet angeli, et sunt ipsius justi, ad coadjuvandum [12] : «Omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis.» Inferiora justi sunt, ad utendum et dominandum [13] : «Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum?» Sequitur : «Omnia subjecisti sub pedibus ejus,» etc. Et in hoc apparet mira patris benevolentia. Placat etiam approbando impensam misericordiam, cum subjungit (v. 32) : *Epulari autem et gaudere oportebat*, charitate scilicet urgente, quia charitas est quæ cogit de bono gaudere. Unde Apostolus [14] : «Sive mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. Charitas enim Christi urget nos.» Et sicut charitatis est, uri de alieno scandalo, secundum illud [15] : «Quis scandalizatur, et ego non uror?» sic lætari et refici de alieno remedio. Ideo dicit : *Quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est.* Mortuus fuerat deserendo Christum, qui de se dicit [16] : «Ego sum via, et veritas, et vita.» Et [17] : «Vita erat lux hominum.» *Perierat,* amando peccatum, quia [18] : «Qui amat periculum, in illo peribit.» *Revixit* autem redeundo ad Christi gratiam [19] : «Ego sum resurrectio et vita,» etc. Et *inventus est,* redeundo ad pœnitentiam, sicut supra in-

[1] *Gal.*, II, 20, 19. — [2] *Jac.*, IV, 6. — [3] Inf., XVII, 10. — [4] *Prov.*, XV, 1. — [5] Inf., XXII, 28. — [6] *Psal.* LXXII, 23. — [7] *Joan.*, VIII, 35. — [8] I *Cor.*, III, 22-23. — [9] *Rom.*, VIII, 32. — [10] *Isa.*, LXIV, 4. — [11] *Psal.* LXXII, 26. — [12] *Hebr.*, I, 14. — [13] *Psal.* VIII, 5, 8. — [14] II *Cor.*, V, 13-14. — [15] Ibid., 29. — [16] *Joan.*, XIV, 6. — [17] Ibid., I, 4. — [18] *Eccli.*, III, 27. — [19] *Joan.*, XI, 25.

venta fuit ovicula, inventa fuit et perdita drachma, et ideo *epulari oportebat et gaudere,* quia, sicut supra dictum est[1] : « Gaudium est angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente; » gaudium etiam pastori de ove, gaudium et mulieri de drachma. Ergo multo fortius gaudium debet esse fratri de fratre suo, et patri de filio reinvento.

CAPUT XVI.

Divisio. 1. *Dicebat autem ad discipulos suos,* etc. Post expressionem impietatis judaicæ, et notificationem pietatis divinæ, subintroducit hic Evangelista commendationem et persuasionem pietatis humanæ. Et dividitur pars ista in duas, in quarum prima persuadetur ipsis discipulis per Christi documenta, et per exempla parabolica, pietas humana quantum ad opera corporalia; in secunda, quantum ad spiritualia[2] : *Et ait ad discipulos suos,* etc. Pars prima continet præsens capitulum, quod in tres partes distinguitur : in quarum prima proponitur exemplum parabolicum pietatis providæ; in secunda elicitur documentum pietatis perfectæ, ibi[3] : *Ego dico vobis, facite,* etc.; in tertia subjungit exemplum impietatis punitæ, ibi[4] : *Homo quidam erat dives,* etc. Circa exemplum igitur pietatis providæ, quod proponitur circa villicum, qui fuit de bonis domini sui largus, attendendum quod illud partim est exemplum expressum, partim dictum parabolicum : nisi enim esset exemplum expressum, non subderetur in fine parabolæ, quod *laudavit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset,* etc. Sed rursus, nisi esset parabolice dictum, factum tantæ fraudis adeo detestandum in exemplum nullatenus a Domino proponi deberet. Propter quod oportet exemplum istud partim ad litteram prosequi, partim etiam parabolice; cum habeat rationem exempli et parabolæ, sicut et illud de divite epulone. Istud tamen plus tenet rationem parabolæ, et illud magis rationem exempli : et ideo magis intelligitur secundum litteram; istud autem partim secundum metaphoram, partim secundum litteram est intelligendum. Ad hujus igitur parabolici exempli evidentiam, attendendum quod aliquid proponitur in eo recogitandum, aliquid refutandum, aliquid ut formidandum, aliquid ut tolerandum, aliquid ut providendum, aliquid ut imitandum, et aliquid ut commendandum. Recogitanda namque est origo potestatis humanæ, de qua ibi[5] : *Homo quidam erat dives.* Refutanda est abusio potestatis commissæ, quam insinuat ibi : *Et diffamatus est apud illum.* Formidanda est discussio æquitatis supernæ de qua ibi[6] : *Vocavit illum, et ait illi.* Toleranda est imperfectio impietatis humanæ, quam ibi insinuat[7] : *Ait autem villicus intra se.* Providenda est inventio fidelis amicitiæ ibi[8] : *Scio quid faciam, ut cum amotus fuero,* etc. Imitanda est exhibitio liberalis clementiæ, de qua ibi[9] : *Convocatis itaque singulis debitoribus.* Laudanda sive commendanda est discretio sagacis providentiæ, de qua ibi[10] : *Laudavit Dominus villicum iniquitatis.*

Primo igitur in hac parabola insinuatur origo potestatis mundanæ a discipulis recogitanda, cum dicit : *Dicebat autem et ad discipulos suos,* etc. Quibus dixit supra[11] : « Vobis datum est nosse mysterium regni Dei. » Et in *Joanne* (a)[12] : « Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a patre meo, nota feci vobis. » Ideo autem et ad discipulos dicebat, quia Judæis confutatis, eis debebat pietas persuaderi, ad quam vehementer incitat consideratio originis potestatis terrenæ, de qua dicit : *Homo quidam erat dives, qui habebat villicum.* Homo iste quidam singularis, et singulariter dives, recte intelligitur Deus, secundum illud[13] : « Idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum. » Iste solus dives, qui

[1] Sup., v. 10. — [2] Inf., XVII, 1. — [3] Inf., v. 9. — [4] Inf., v. 19. — [5] Ibid., v. 1. — [6] V. 2. — [7] V. 3. — [8] V. 4. — [9] V. 5. — [10] V. 8. — [11] Sup., VIII, 10. — [12] *Joan.*, XV, 15. — [13] *Rom.*, X, 12.

habet omnia et abundat [1] : « Meus est enim orbis terræ, et plenitudo ejus. » Et rursus [2] : « Meæ sunt omnes feræ silvarum. » Et rursus : « Domini est terra, et plenitudo ejus; orbis terrarum, » etc. Hujus hominis divitis villicus est quilibet homo, qui habet aliquid posse terrenum, sive dignitatis, sive divitiarum ad dispensandum. Unde Glossa : « Villicus est, cui Deus aliquas pecunias ad erogandum pauperibus commisit. » Et ut alia Glossa dicit : « Villicus est propriæ villæ custos; sed ponitur hic pro œconomo, id est dispensatore. » Humana igitur potestas, quoniam non est nisi ad tempus et ab alio collata, non est nisi quædam villicatio et œconomia. Unde dicitur [3] : « Tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Peregrini etiam sumus coram te, et advenæ, sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi umbra super terram, et nulla est mora. » Unde et Apostolus nolebat se æstimari Dominum, sed œconomum, et villicum, cum dicebat [4] : « Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei, » etc. Talem villicum rerum præsentium se existimabat *Job* [5] : « Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est. »

Secundo, quantum ad abusionem potestatis commissæ ab omnibus fugiendam, subdit : *Et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius.* Bona namque Dei dissipat, qui temporalia ista vel male retinet, vel male accipit, vel male dispensat. Unde Glossa : « Dissipatio est, quando ipsa bona male congregantur, vel quando non bene expenduntur. » Et ratio hujus est, quia bona temporalia sunt, ut per hæc acquirantur bona æterna. Cum ergo hæc temporalia sic habentur, quod propter illa æterna perduntur, tunc absque dubio dissipantur. Qui ergo hæc temporalia bona sic expendunt, quod non quærunt in eis meritum salutis, sed solatium carnis; temporalia non dispensant ad modum boni villici; sed dissipant ad modum filii prodigi, de quo supra dicitur [6], quod « dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. » Contra quos dicit Dominus per Oseam prophetam [7] : « Dedi eis frumentum et vinum, et oleum et argentum multiplicavi eis, et aurum, quæ fecerunt Baal : idcirco convertar, et sumam frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam, et linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus. Et tunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus. » Unde, quia plures sunt dissipatores, et pauci dispensatores, dicitur [8] : « Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. » Tunc autem hæc temporalia bene dispensantur, quando in opera misericordiæ distribuuntur, secundum illud [9] : « Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam? » etc. Et istius dissipationis origo et mater est in misericordia. Ideo dicitur [10] : « Novit justus causam pauperum; impius ignorat scientiam; homines pestilentes dissipant civitatem. » Tunc autem hic villicus apud Dominum diffamatur, quando clamor pauperum ascendit ad Dominum. Unde dicitur [11] : « Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis. » Et post : « Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit. » Et quoniam crudelis est qui famam negligit, et omnis homo maxime horret infamiam, ideo talis bonorum abusio est cavenda, ne ex dissipatione bonorum dispensatorum cadat in opprobrium et derisionem publicam, secundum illud [12] : « Fatuo non erit amicus, et non erit gratia in bonis illius. » Et postea : « Quoties et quanti irridebunt eum? » Neque enim quod habendum erat, directo

[1] *Psal.* XLIX, 12, 10. — [2] *Psal.* XXIII, 11. — [3] I *Paral.*, XXIX, 14 et seq. — [4] II *Cor.*, IV, 1. — [5] *Job*, I, 21. — [6] Sup., XV, 13. — [7] *Ose.*, II, 8-10. — [8] I *Cor.*, IV, 2. — [9] Sup., XII, 42. — [10] *Prov.*, XXIX, 8. — [11] *Jac.*, V, 1, 4. — [12] *Eccli.*, XX, 17, 18.

sensu distribuit; similiter et quod non erat habendum.

Tertio, quantum ad districtionem æquitatis divinæ, cuilibet formidandam, subditur : (v. 2) *Et vocavit illum, et ait illi : Quid hoc audio de te?* Glossa [1] : « Vocat, quando incutit timorem æternæ damnationis. » De qua vocatione dicitur [2] : « Et audivi post me vocem commotionis magnæ : Benedicta gloria Domini de loco suo. » Hac voce vocatur, qui ad considerandum futurum judicium excitatur, ubi arguetur non solum secundum famam, sed secundum conscientiam. Propter quod addit : *Redde rationem villicationis tuæ.* Hæc namque vox in ore cujuslibet debet resonare, quia absque dubio divina æquitas rationem exiget 1. de bonis commissis ad dispensandum, sicut innuitur in *Matthæo* [3] : « Assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. » 2. De malis commissis [4] : « Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta. » Sequitur [5] : « Misertus autem Dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. » Et post subditur quod de hoc rationem exegit. 3. De bonis etiam omissis [6] : « Post multum temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. » Et subdit de servo pigro [7], quod projectus est « in tenebras exteriores. » 4. De malis etiam perpetratis [8] : « Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam his qui ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus. » Et sequitur [9] : « Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos. » Nec tantum de magnis malis, verum etiam de parvis, secundum illud [10] : « De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die judicii. » Ab hoc ergo villico exigit rationem villicationis, quantum ad omnia quatuor prædicta, quia quantum ad modicum dicit Bernardus : « Sicut nec capillus de capite peribit, sic nec momentum de tempore transit, de quo non exigatur ratio. » Et post istius rationis exactionem, non restabit possibilitas ad merendum; ideo subdit : *Jam enim non poteris villicare*, quia dicitur [11] : « Nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. » Unde dicitur cuilibet villico [12] : « Non habebis jugiter potestatem. » Et [13] : « Omnis potentatus brevis vita. » Propter quod Propheta in Psalmo [14] : « Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus. Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam : in illa die peribunt omnes cogitationes eorum, » etc.

Quarto, quantum ad imperfectionem infirmitatis humanæ in villico tolerandam, subditur (v. 3) : *Ait autem villicus intra se : Quid faciam, quia Dominus meus aufert a me villicationem?* Quia enim timor judicii sollicitat mentem ad provocationem remedii, ideo videns villicus se esse judicandum, requirit remedium, secundum illud [15] : « Ante judicium para justitiam tibi, et antequam loquaris, disce. Ante languorem adhibe medicinam, et ante judicium interroga teipsum. » Et quia perfectio pœnitentiæ consistit in afflictione et labore corporali, et humilitate et pudore mentali, et hæc duo recusat animus infirmi hominis, ideo addit : *Fodere non valeo,* propter laboris corporalis difficultatem : quia, sicut dicitur [16] : « Qui delicate a pueritia sua nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem. » *Mendicare erubesco,* propter actus contemptibilis vilitatem [17] : « Super (*a*) minimum pro magno placeat tibi, et improperium peregrinationis non audies. » Et post subdit [18] : « Gravia hæc homini habenti sensum : correptio domus, et improperium fœneratoris. » Huic ergo vil-

[1] Gloss. interlin. in hunc loc. — [2] *Ezech.*, III, 12. — [3] *Matth.*, XVIII, 23. — [4] Ibid, 24. — [5] Ibid., 27. — [6] Ibid., XXV, 19. — [7] Ibid., 30. — [8] I *Petr.*, IV, 3. — [9] I *Petr.*, IV, 5. — [10] *Matth.*, XII, 36. — [11] *Eccle.*, IX. — [12] *Prov.*, XXVII, 24. — [13] *Eccli.*, X, 1. — [14] *Psal.* CXLV, 2, 3. — [15] *Eccli.*, XVIII, 19-20. — [16] *Prov.*, XXIX, 21. — [17] *Eccli.*, XXIX, 30. — [18] Ibid., 3[illegible].

(*a*) *Ita ex interpr. LXXII; Vulg. omitt.* Super.

lico similis est, qui refugit ordinem Cisterciensium, quia laborant; vel ordinem Minorum, quia mendicant. Et hoc tamen tolerabile est, quia ex infirmitate venit, quod fugiat laborem; et ex pudore, quod fugiat mendicationem. Illum fugit ut intolerabilem; hunc ut contemptibilem. Sed licet ista sint difficilia homini imperfecto, facilia tamen sunt propter Christum perfecto Christiano. Nam Christus pro nobis factus pauper, et in laboribus multis, secundum illud [1]: « Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea. » Et per hoc Dominus veris Christianis reddit laborem optabilem, et mendicitatem honorabilem, quia « gloria magna est sequi Dominum, » sicut dicitur [2]. Ipse autem Dominus de se dicit [3]: « Ego autem mendicus sum et pauper, et Dominus sollicitus est mei. » Quod quidem non dicitur quantum ad spiritualia, quibus abundat; sed quantum ad temporalia, in quibus pro nobis egenus et mendicus factus est, secundum illud [4]: « Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, » etc. Et propterea dicit beatus Franciscus in Regula sua, quod fratres suos non oportet verecundari dum mendicant, quia Dominus se pro nobis fecit pauperem in hoc mundo. Verumtamen quia villico, tanquam imperfecto, non erat data gratia, per quam perfecte efficeretur conformis Christo, ideo tanquam infirmus dicit: *Mendicare erubesco.* Non ait: Mendicare contemno, quia hoc non esset infirmitatis tolerandæ, sed impietatis detestandæ.

S. Franciscus.

Quinto, quantum ad inventionem fidelis amicitiæ providendam, subdit (v. 4): *Scio quid faciam,* ut acquiram fidelem amicitiam. Unde Glossa: « Villicus est, cui Deus aliquas pecunias ad erogandum pauperibus commisit: qui si cogitaret (a) talem villicationem cum vita ista finiendam, magis de acquirendis amicis, quam de congregandis divitiis pertractaret. » Ille enim recte potest dicere: *Scio quid faciam,* qui intendit acquirere proximi amicitiam, quia e contrario dicitur [5]: « Qui odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus. » Sed contra, qui diligit, ipse scit quid facit: facit enim secundum doctrinam Christi, quia quærit remedium contra periculum. Propter quod subdit: *Ut cum amotus fuero a villicatione,* per divinam sententiam, secundum illud [6]: « Veniam tibi cito, et movebo candelabrum tuum de loco suo; » *Recipiant me in domos suas,* per amicabilem misericordiam. Nam hæc est lex amicitiæ, in necessitate non deesse amico. Unde in *Proverbiis* [7]: « Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur: » quia [8] « amicus fidelis, protectio fortis; qui autem invenit illum, invenit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius. »

Sexto, quantum ad exhibitionem liberalis misericordiæ imitandam, subditur (v. 5): *Convocatis igitur singulis debitoribus domini sui.* Ubi ad litteram ostenditur liberalitas munificentiæ et misericordiæ in villico, tum quia largitur multis, tum quia multum, tum quia moderat. Multis, quia singulis debitoribus domini sui, secundum illud quod Dominus suadet [9]: « Omni petenti te tribue. » Et *Isaias* [10]: « Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini. » Et quia misericordia impendi debet egentibus, ideo non cuilibet dat, sed debitoribus, secundum illud [11]: « Dimitte eos qui confracti sunt liberos, et omne onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. » Multum, quia magnam summam pretii dimittit. Propter quod sub-

[1] *Psal.* LXXXVII, 16. — [2] *Eccli.*, XXIII, 38. — [3] *Psal.* XXXIX, 18. — [4] II *Cor.*, VIII, 9. — [5] I *Joan.*, II, 11. — [6] *Apoc.*, II, 5. — [7] *Prov.*, XVII, 17. — [8] *Eccli.*, VI, 14, 15. — [9] Sup., VI, 30. — [10] *Isa.*, XXXII, 20. — [11] Ibid., LVIII, 6-7.

(a) *Cæt. edit.* cogitet.

ditur : *Dicebat primo* : *Quantum debes Domino meo?* Dicebat, inquam, per familiarem allocutionem [1] : « Congregationi pauperum affabilem te facito. » Et [2] : « Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, et redde debitum tuum, et responde illi pacifice, » etc. Et [3] : « Nonne ardorem refrigerabit ros? Sic et verbum, melius quam datum. » (v. 6) *At ille dixit* : *Centum cados olei*, per fidelem agnitionem debiti. Debitum enim suum debet quisque fideliter agnoscere, ne forte dicatur sibi illud [4] : « Dicis : Dives sum et locupletatus, et nullius egeo : et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus. » Est autem cadus mensura continens tres urnas. Unde Glossa : « *Cadus* græce, *amphora* latine, continens urnas tres. » In hoc autem insinuatur debiti magnitudo, opprimens debitorem, quia [5] : « Qui accipit mutuum, servus est fœnerantis. » *Dixitque illi* : *Accipe cautionem tuam, et sede cito, scribe quinquaginta*, per liberalem condonationem. Multum namque exonerat, qui medietatem oneris auferendo supportat. Et in hoc lex charitatis impletur, secundum illud [6] : « Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. » Moderate et largiter, quia secundum exigentiam debiti ; propter quod addit (v. 7) : *Deinde alii dixit* : *Tu vero quantum debes?* Ideo mensuram quærit, ut mensurate distribuat, quia [7] : « Ubi manus multæ sunt, claude ; et quodcumque trades, numera et appende ; datum vero et acceptum omne describe. » *Qui ait* : *Centum coros tritici*. Ubi magnam mensuram exprimit, ut largam condonationem obtineat. Corus autem, ut dicit Glossa, modiis triginta impletur ; unde major mensura est, quam cadus. Et quia in majoribus donis minor debet esse numerus, ut debita mensura servetur, ideo subditur : *Ait illi : Accipe litteras tuas, et scribe octoginta*. Glossa [8] : « Quintam partem dimittit. » Licet autem minus videatur dimittere secundum proportionem arithmeticam (*a*), quia huic non nisi quintam partem dimittit, superiori autem dimidiam, plus tamen dimittit secundum geometricam (*b*), quia plus sunt in quantitate viginti cori tritici, quam quinquaginta cadi olei. Elucet ergo quod villicus iste liberaliter condonavit, quia non solum multis et multa, verum et moderate, secundum illud [9] : « Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue ; si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude. » In hac autem condonatione quinquaginta partium, et viginti, recte intelligitur plena remissio liberalissimæ pietatis. Nam quinquagenarius, qui consurgit ex septenario super se ipsum replicato, addita scilicet unitate, designat remissionem septiformis misericordiæ, in cujus designationem in jubilæo fiebat plena remissio, secundum illud *Levitici* [10] : « Sanctificabis annum quinquagesimum, et vocabis remissionem cunctis habitoribus terræ vestræ. » Ipse est enim jubilæus, qui jubilæus est annus quinquagesimus. Iste autem numerus, si vigesimus accesserit, consurgit in septuagesimum, in quo intelligitur remissio plena. In cujus rei figuram populus Domini in captivitatem ductus, post septuaginta annos est liberatus, sicut dicitur [11] : « Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum, » etc.

Numerus quinquagenarius.

Septimo, quantum ad discretionem providentiæ commendandum, subditur (v. 8) : *Et laudavit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset*. Glossa [12] : « Non de fraude, sed de prudentia, quamvis peccantem, laudat. » Unde licet villicus aliqua habeat in se vituperabilia, prævidendi (*c*) tamen modus potest in exemplum bonorum trahi. Sicut enim serpens in diffusione ve-

[1] *Eccli.*, IV, 7. — [2] Ibid., 8. — [3] Ibid., XVIII, 16. — [4] *Apoc.*, III, 17. — [5] *Prov.*, XXII, 7. — [6] *Gal.*, VI, 2. — [7] *Eccli.*, XLII, 7. — [8] Gloss. interlin. in hunc loc. — [9] *Tob.*, IV, 8. — [10] *Levit.*, XXV, 16. — [11] *Jerem.*, XXIX, 10. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc.

(*a*) *Leg.* geometricam. — (*b*) *Leg.* arithmeticam. — (*c*) *Forsan legendum* providendi.

neni est detestabilis, in prudentia tamen custodiendi caput est imitabilis a viris perfectis, propter quod dicitur [1] : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ : » sic villicus iste detestandus est, quia fraudem commisit, ratione cujus villicus iniquitatis dicitur; et laudandus est, quia prudenter sibi contra periculum remedium adinvenit. Et quia posset quis mirari quod Dominus talem villicum in exemplum prudentiæ traxit, ideo huic respondens Evangelista, subdit : *Quia filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.* Non dicit quod simpliciter sint prudentiores; sed in his, inquit, quæ ad carnalem spectant generationem, sicut bubo et murilegus clarius vident nocte, quam homo, non ad legendum litteras, sed ad mures capiendum. Sed est prudentia spiritus, quæ est in filiis lucis excellentior, quam prudentia carnis, quæ est in viris carnalibus, secundum illud [2] : « Prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita et pax. » Habet tamen aliquid prudentia ista mundana, per quod excitat et instruit prudentiam spiritus, sicut sollicitudo hominis quærentis pecuniam proponitur in exemplum homini quærenti sapientiam [3] : « Si sapientiam invocaveris, et inclinaveris cor tuum prudentiæ; si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies. » Unde, quia nullum vitium tantum est, ut deleat extrema (*a*) naturæ vestigia; ideo habet omnis vitiosus aliquid quod ipsum excitet ad bonum : sicut ex (*b*) consideratione hominis lascivi, potest se homo excitare ad amorem; ex consideratione avari, ad sollicitudinem; ex consideratione hominis superbi, ad magnificentiam. Unde ex ista parabola et exemplo, non solum instruimur particulariter; verum et universaliter, ut ex omnibus sciamus elicere documentum quod nos excitet et informet ad bonum. Sicut enim sancti sua bonitate excellenti testimonium debent habere et habent [4] « ab iis, qui foris sunt, » ita vitia omnia effigiem aliquam habent virtutis et pietatis. Virtus ab omnibus generali quadam voce approbatur; sed impius ab omnibus condemnatur.

9. *Et ego vobis dico*, etc. Post exemplum pietatis providæ, subditur documentum pietatis perfectæ : quod quidem elicitur ex sensu parabolæ supradictæ. Primo igitur elicitur documentum ad informationem discipulorum obedientium; secundo, ad confutationem Pharisæorum rebellium, ibi [5] : *Audiebant autem omnia hæc Pharisæi*, etc. Circa informationem autem discipulorum ad pietatem, procedit hoc ordine : invitat enim eos ad misericordiam primo ratione mercedis habendæ; secundo ratione fidelitatis servandæ, ibi [6] : *Qui fidelis est in minimo*, etc.; tertio ratione duplicitatis cavendæ, ibi [7] : *Nemo servus potest duobus dominis servire.* Ratione autem mercedis habendæ, invitat hoc ordine : scilicet præmittendo exhortationem erudientem, et addendo rationem moventem. Primo ergo, quantum ad exhortationem erudientem, præmittit : *Et ego dico vobis : facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Mammona, ut dicit Glossa, lingua Syrorum dicuntur divitiæ. Dicuntur autem *iniquitatis*, quia habent frequenter iniquitatem annexam, secundum illud [8] : « Si dives fueris, non eris immunis a delicto. » Unde Augustinus : « Omnis dives aut iniquus, aut hæres iniqui est. » Sicut dicit Beda in homilia : « Mammona, Mammonis, lingua punica dicitur lucrum. » Nec debet intelligi de eo, quod quis per rapinam et iniquitatem acquisivit, et injusto titulo possidet; debet enim hoc eleemosyna (*c*) dari, quia contra hoc dicitur [9] : « Dona iniquorum non probat Altissimus. » Et rursus eodem capite [10] : « Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in con-

[1] *Matth.*, x, 16. — [2] *Rom.*, viii, 6. — [3] *Prov.*, ii, 3-5. — [4] *Tim.*, iii, 7. — [5] Inf., v. 14. — [6] Inf., v. 10. — [7] Inf., v. 13. — [8] *Eccli.*, xi, 10. — [9] *Eccli.*, xxxiv, 23. — [10] Ibid., 24.

(*a*) *Cæt. edit.* extremæ. — (*b*) *Cæt. edit. deest* ex. — (*c*) *Leg.* restitui, non in eleemosynam.

spectu patris. » Sed intelligitur quod dari debeat de divitiis quæ justo titulo possidentur, et tamen iniquitatem pariunt, nisi distribuantur, secundum illud [1] : « Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Hic enim et animam suam venalem habet. » De his, inquam, divitiis debent tibi fieri amici per largitionem eleemosynarum, quæ manifestant pietatis affectum. Nam dicitur [2] : « Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo ? » Et [3] : « Perde pecuniam propter fratrem et amicum, et ne abscondas illam sub lapide in perditionem, » quia [4] « qui abscondit frumenta, maledicetur in populis, » etc.

Secundo, quantum ad rationem moventem (*a*), subdit : *Ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Ex quo intelligitur quare dandum est munus, et quid debeat hominem movere ad faciendam eleemosynam, quia non præsens commodum, sed præmium æternum, non propter tabernaculum transiens, sed æternum, secundum illud [5] : « Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt, » etc. « Amen dico vobis, » etc. Et post : « Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. » Hæc autem tabernacula æterna, sicut mansiones gloriæ, de quibus Isaias [6] : « Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta. » In æterna tabernacula alios recipiunt, qui adeo perfecti sunt, ut merita eorum etiam aliis valeant (*b*), propter quæ merita sibi et aliis æterna tabernacula acquirant. Unde super (*c*) illud : *Facite vobis amicos*, dicit Glossa [7] : « Non quoslibet pauperes, sed eos qui possint in æterna tabernacula recipere. » Tales autem non sunt pauperes involuntarii, sed pauperes spiritu, de quibus in *Matthæo* (*d*) [8] : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Ipsorum namque tanquam illius regni regum et possessorum (*e*), est introducere in regnum cœlorum. Ipsorum etiam tanquam judicum, secundum illud [9] : « Non salvat impios, et judicium pauperibus tribuit. » Pauperibus, inquam, perfectis et voluntariis, de quibus dicitur [10] : « Vos qui reliquistis omnia, et secuti estis me, in regeneratione, » etc., « sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. » Ipsorum etiam tanquam familiarium et amicorum, propter quod *Jacobus* [11] : « Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, hæredes regni, quod repromisit Deus? » etc. Tales introducunt amicos et benefactores suos per illam legem judicialem, per quam Dominus in futuro judicio sententiabit, secundum quod dicitur [12] : « Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis ; » et per illam aliam legem quam Dominus tulit, de quo in *Matthæo* (*d*) [13] : « Qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet. »

Qui fidelis est in minimo, etc. Postquam invitavit ad pietatem ex consideratione mercedis habendæ, hic secundo invitat ex consideratione fidelitatis servandæ. Est enim fidelitas servanda in dispensatione temporalium tum propter meritum et demeritum, tum propter periculum et damnum. Primo igitur quantum ad considerationem meriti fidelitatis in hujusmodi rebus terrenis, dicit :

10. *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est*, quasi dicat : Licet temporalia ista contemnenda sint tanquam minima, tamen fidelis eorum dispensatio non debet contemni : quia eadem est fidelitas in re magna, sicut et in re parva ; et fidelis dispensatio rerum temporalium disponit ad fidelem dispensationem et custoditionem spiritualium et æternorum. Unde Glossa : « Qui fidelis est in minimo, id est, in pecunia cum paupere

[1] *Eccli.*, x, 10. — [2] I *Joan.*, III, 17. — [3] *Eccli.*, XXIX, 13. — [4] *Prov.*, XI, 26. — [5] *Matth.*, VI, 2, 3. — [6] *Isa.*, XXXII, 18. — [7] Gloss. interlin. in hunc loc. — [8] *Matth.*, V, 3. — [9] *Job*, XXXVI, 6. — [10] *Matth.*, XIX, 28. — [11] *Jac.*, II, 5. — [12] *Matth.*, XXV, 40. — [13] Ibid., X, 41.

(*a*) *Cæt. edit.* manentem. — (*b*) *Cæt. edit. add.* et. — (*c*) *Cæt. edit.* semper. — (*d*) *Item* Matthæus. — (*e*) *Item* professorum.

participanda, et in majori fidelis est, adhærens Creatori. » Et ideo dicitur hujusmodi servo illud [1]: « Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ. » Et similiter [2]: « Euge, serve bone et fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui. » Unde fidelitas circa parva, fidelitatem ponit etiam circa magna. Et e contrario, infidelitas circa minima infidelitatem ponit circa majora; et ideo subdit: *Et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est. Modicum* recte dicitur omne quod temporaliter possidetur, tum quia modicæ quantitatis [3]: « Quoniam sicut momentum stateræ, sic est ante te orbis terrarum; » tum quia modicæ dominationis [4]: « Transierunt omnia illa tanquam umbra; » et [5]: « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum, » etc.; tum quia modicæ jucunditatis, unde Gregorius [6]: « Pauca sunt bona præsentis vitæ, licet multa videantur, quia non sine alicujus molestiæ admixtione sunt. Multa autem bona æterna, quæ sunt sine omni corruptione. » Qui ergo iniquus est in istis, non potest habere charitatem Dei, quia pro parvis maxima contemnit: vendit enim fidem et justitiam pro eo quod nihil valet. Unde Augustinus [7]: « Lucrum in arca, damnum in conscientia: tulit vestem, et perdidit fidem: acquirit pecuniam, et amittit justitiam. » Male ergo dispensando pecuniam, perdit felicitatem, perdit charitatem, perdit justitiam, quæ sunt maxima Dei bona. Unde Glossa: « Qui temporalia, quæ possidet, non bene dispensat, æternorum sibi gloriam, de qua tumet, evacuat. » « Qui enim [8] non diligit fratrem suum, quem videt; Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? » Et [9]: « Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo; quomodo charitas Dei manet in eo? » sicut habetur in *Joanne*.

Secundo, quantum ad considerationem periculi et damni, subdit (v. 11): *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis; quod verum est, quis credet vobis?* Quasi dicat: Magnum est periculum male dispensare hæc temporalia bona, quia propter infidelem dispensationem perdit quis divitias veras. Unde Glossa: « Si divitias carnales, quæ labuntur, non bene dispensatis, veras et æternas divitias quis dabit vobis? » Dicuntur autem divitiæ iniquæ *mammon*, quia, sicut dicit Glossa [10], divitiis præest iniquus Mammon, ut de eis tentet, sicut tentavit Ananiam, de quo [11]: « Cur tentavit satanas cor tuum? » etc. Tentatio illa fuit de furto. Similiter de Achan dicitur [12]. *Verum* autem dicitur illud bonum, quod semper manet; nam hæc temporalia omnia, quia transeunt, vana sunt, secundum illud [13]: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Illud autem *verum* est Dei gratia, vel Dei gloria, vel potius ipse Deus, qui est merces bonorum. Et ideo Psalmus [14]: « Veritas Domini manet in æternum. » Et iterum [15]: « In generatione et generationem veritas tua. » Et in hac veritate consistit beatitudo secundum Augustinum dicentem [16]: « Beatitudo est gaudium de veritate. » Quia enim verum est id quod est, ideo solus ipse Christus est ipsa pura veritas, qui dicit [17]: « Ego sum qui sum. » Et istud verum non conceditur, nec creditur, nisi (*a*) veracibus et fidelibus. Unde in *Joanne* (*b*) [18]: « Omnis qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo facta sunt. » Et [19]: « Si manseritis in sermone meo, etc., cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. » Magnum ergo periculum

[1] *Apoc.*, II, 10. — [2] *Matth.*, XXV, 21. — [3] *Sap.*, XI, 23. — [4] Ibid., V, 9. — [5] *Psal.* LXXV, 6. — [6] Greg., in I *Reg.*, lib. V, c. II. — [7] Imo auctor, quisquis ille sit, hom. VIII inter L, al. serm. CCLXX, n. 3, quod sensum, Append. tom. V, Oper. S. Aug. — [8] I *Joan.*, IV, 20. — [9] Ibid., III, 17. — [10] Gloss. interlin. in hunc loc. — [11] *Act.*, V, 3. — [12] *Jos.*, VII, 25. — [13] *Eccle.*, I, 1. — [14] *Psal.* CXVI, 2. — [15] *Psal.* CXVIII, 90. — [16] Aug., *Conf.*, lib. X, c. XXIII. — [17] *Exod.*, III, 14. — [18] *Joan.*, III, 20, 21. — [19] Ibid., VIII, 32.

(*a*) *Cæt. edit. add.* a. — (*b*) *Cæt. edit.* Unde Joannes.

infidelitatis est in iis parvis, quia pro vano perditur verum et magnum; imo èt proprium, et ideo subdit (v. 12) : *Et si in alieno fideles non fuistis*, per debitam boni terreni dispensationem, unde Glossa [1] : « Alienum a nobis est, quidquid sæculi est, quia præter naturam. » Hæc quidem bona dicuntur *aliena,* quia ea nobiscum nec afferre possumus, nec auferre [2] : « Nihil intulimus in hunc mundum; haud dubium, quod nec auferre quid possumus. » Et *Job* [3] : « Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. » *Quod vestrum est, quis dabit vobis?* per assecutionem cœlestis præmii. Istud namque nostrum est, ad quod sumus creati et præordinati, et quod habitum non potest perdi. Unde in *Matthæo* (*a*) [4] : « Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum, » etc. Et supra [5] : « Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. » Hoc autem regnum non est aliud nisi Deus et Dominus Jesus Christus; unde Glossa [6] : *Quod vestrum est,* id est, quæ proprie homini deputata sunt. » Christus noster est, quia Christus vita nostra est [7] : « Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis, » etc.

13. *Nemo servus potest duobus dominis servire,* etc. Post invitationem ad pietatem ex consideratione mercedis habendæ, et fidelitatis servandæ, hic tertio invitat ex consideratione duplicitatis vitandæ, quia non potest simul pietas haberi ad Deum, et cupiditas ad mundum. Quod quidem facit hoc ordine, ponens scilicet duplicitatis reprobationem, et adjungens reprobationis assertionem.

Primo ergo quantum ad reprobationem duplicitatis, dicit : *Nemo servus potest duobus dominis servire.* Hæc propositio per se nota est; propter quod dicitur [8] : « Væ duplici corde, et labiis scelestis, etc., et peccatori terram ingredienti duabus viis. » Et [9] : « Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. » Et ideo dicitur [10] : « Ne accesseris ad illum duplici corde, » hoc est, non velis duobus dominis simul inservire, quia hoc non potest fieri recte. Domini autem duo ab invicem divisi, quibus non potest simul serviri, sunt in differentia quadruplici. Sunt enim isti domini : 1. vitium et virtus; propter quod dicitur [11] : « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal, » etc. Et *Isaias* [12] : « Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest. » 2. Domini etiam isti sunt caro et spiritus [13] : « Caro concupiscit adversus spiritum, spiritum autem adversus carnem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis. » Ideo *ad Romanos* [14] : « Si secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. » 3. Item Domini isti sunt Christus et diabolus [15] : « Quæ conventio Christi ad Belial? » Et [16] : « Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum : non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum, » etc. 4. Item domini isti sunt Deus et iste mundus [17] : « Adulteri, nescitis quia amicitia hujus mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei constituitur. » Et [18] : « Nolite diligere mundum, etc. Si quis diligit mundum, non est charitas Dei in eo. » Et de his duobus dominis intelligit, dissuadendo cupiditatem mundanam, et invitando ad pietatem divinam. Unde Glossa, corripiens avaritiam, dicit : « Amatores pecuniæ Dominum amare non possunt : qui ergo Dominum amat, pecuniam contemnat. » Ex quo apparet quod qui vult esse servus Christi, non potest esse servus istius mundi. Unde Beda : « Debetis hæc temporalia fideliter distribuere, ut domini temporalium, non ut servi. »

[1] Gloss. interlin. in hunc loc. — [2] I *Tim.*, VI, 7. — [3] *Job*, I, 21. — [4] *Matth.*, XXV, 34. — [5] Sup., VI, 20. — [6] Gloss. interlin. in hunc loc. — [7] *Coloss.*, III, 4. — [8] *Eccli.*, II, 14. — [9] *Jac.*, I, 8. — [10] *Eccli.*, I, 36. — [11] III *Reg.*, XVIII, 21. — [12] *Isa.*, XXVIII, 20. — [13] *Galat.*, V, 17. — [14] *Rom.*, VIII, 13. — [15] II *Cor.*, VI, 15. — [16] I *Cor.*, X, 20-21. — [17] *Jac.*, IV, 4. — [18] I *Joan.*, II, 15. — (*a*) *Cœt. edit.* Unde Matthæus.

Secundo, quantum ad assertionem reprobationis subjungit : *Aut enim unum odiet, et alterum diliget.* Quod dicitur quantum ad charitatem, quæ odire facit malum, diligere bonum, secundum illud [1] : « Odientes malum, adhærentes bono, charitate fraternitatis invicem diligentes. » *Psalmus* [2] : « Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi. » *Aut uni adhærebit, et alterum contemnet.* Quod dicitur quantum ad cupiditatem, qua quis adhæret mundo et diabolo in contemptu Dei, secundum illud [3] : « Duo mala fecit populus meus : me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas. » Ratio autem quare quis non potest simul servire dominis prædictis, est quadruplex. Prima, scilicet oppositio ministeriorum : nam servitium Dei est in exercitio virtutum, secundum illud [4] : « Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso. » Et [5] : « Secundum eum, qui vocavit vos, sanctum, ut et ipsi in omni conversatione sancti sitis, » etc. Sed servitium diaboli est in exercitio vitiorum ; unde supra [6] de filio prodigo dicitur, quod « misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. » Secunda ratio est dissimilitudo ministrorum, quia Dominus vult habere servientes oculatos; propter quod dicitur [7], quod « animalia plena erant oculis ante et retro. » Et in *Proverbiis* [8] : « Acceptus est regi minister intelligens. » Sed diabolus vult habere servientes monoculos; unde dicitur [9] : « In hoc feriam vobiscum fœdus, ut eruam omnium vestrum oculos dextros. » Dominus etiam vult habere ministros compositos et ordinatos ; unde dicitur [10] : « Videns regina Saba habitacula servorum, et ordines ministrantium, vestesque eorum, et pincernas, et holocausta quæ offerebat in domo Domini, » etc. Sed diabolus vult habere incompositos et deformatos ; unde dicitur [11] : « Hanon rex filiorum Ammon rasit dimidiam partem barbæ eorum, et præscidit vestes eorum medias usque ad nates. » Dominus etiam vult habere servientes humiles, secundum illud *Psalmi* [12] : « Non habitabit in medio domus meæ qui facit superbiam : qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum. » Sed diabolus vult habere arrogantes [13] : « Omne sublime videt, et ipse est rex super universos filios superbiæ. » Tertia ratio est elongatio locorum, quia Dominus vult esse in loco sublimi et mundo [14] : « Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cœlis. » Et [15] : Ecce venit saliens in montibus, transiliens colles. » Sed diabolus in locis immundis [16] : « Sub umbra dormit in secreto calami, in locis humentibus. » Quarta ratio est discretio temporum, quia diabolus vult quod sibi serviatur omni tempore [17] : « Servietis diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. » Similiter Dominus vult quod sibi omni tempore [18] : « In lege Domini meditabitur die ac nocte, » etc. Quoniam igitur Dominus vult totum tempus habere, et totum cor, secundum illud [19] : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua ; » et diabolus et mundus vult similiter totum : ideo impossibile est utrisque servire simul. Et ideo infert : *Non potestis Deo servire et mammonæ.* Dicitur autem ille servire mammonæ, in cujus affectu divitiæ dominantur, ita ut possit dici avarus, quia tunc est servus idolorum ; nam, sicut dicitur [20] : « Avaritia est idolorum servitus. » Unde Glossa : « Non ait, habere divitias, sed *servire.* » Servit, qui divitias custodit ut servus. Sed qui servitutis excussit jugum, distribuit ut dominus. Et ideo dicebat Apostolus [21] : « Reliquum est, ut qui emunt, tanquam non possidentes sint, et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur : præterit enim figura hujus mundi. » Sed aliqui simul volunt habere Deum et mun-

[1] *Rom.*, XII, 9, 10. — [2] *Psal.* CXVIII, 113. — [3] *Jerem.*, II, 13. — [4] Sup., I, 74-75. — [5] I *Petr.*, I, 15. — [6] Sup., XV, 15. — [7] *Ezech.*, I, 18; *Apoc.*, IV, 6. — [8] *Prov.*, XIV, 35. — [9] I *Reg.*, XI, 2. — [10] III *Reg.*, X, 5. — [11] II *Reg.*, X, 4. — [12] *Psal.* C, 7. — [13] *Job*, XLI, 15. — [14] *Psal.* CXXII, 1. — [15] *Cant.*, II, 8. — [16] *Job*, XL, 16. — [17] *Jerem.*, XVI, 13. — [18] *Psal.* I, 2. — [19] *Deut.*, VI, 5. — [20] *Ephes.*, V, 5. — [21] I *Cor.*, VII, 29, 31.

dum, qui sunt similes illis gentibus, de quibus dicitur[1] : « Erant gentes timentes quidem Dominum, sed nihilominus et idolis suis servientes. » Contra quos dicitur[2] : « Veste quæ ex duobus texta est, non indueris. » Contra quos itidem hic loquitur Dominus. Et contra tales dicit Hieronymus[3] : « Impossibile est ut præsentibus et futuris quis fruatur bonis, ut hic ventrem, ibi mentem impleat, ut de deliciis ad delicias transeat : ut hic cum sæculo gaudeat, et ibi cum Deo regnet : ut in utroque sæculo primus, in cœlo et in terra appareat gloriosus. »

14. *Audiebant autem omnia hæc*, etc. Post documentum informativum humilium, subditur documentum repressivum rebellium. Et quia Pharisæi rebelles erant doctrinæ Christi, propter elationem quam habebant de meritis; et quia hæc elatio veniebat ex litterali observantia legis, ideo pars ista habet duas partes, in quarum prima describitur repressio arrogantiæ Pharisæorum; in secunda vero evacuatio observantiæ legalium præceptorum, ibi[4] : *Lex et Prophetæ usque ad Joannem,* ut sic ex ostensione evacuationis legis auferatur inanis gloriatio a Pharisæis.

Primo igitur repressio arrogantiæ Pharisæorum describitur per hunc modum : præmittitur enim Pharisæorum rebellio, subditur rebellionis reprehensio, et subjungitur reprehensionis ratio. Primo igitur, quantum ad Pharisæorum rebellionem, qua Christum deridebant, dicitur : *Audiebant autem omnia hæc Pharisæi qui erant avari, et deridebant eum.* Deridebant autem eum, tanquam superbi, de verbis simplicitatis, secundum illud[5] : « Deridetur justi simplicitas; lampas contempta apud cogitationes divitum. » Vel sicut stolidi de consiliis utilitatis[6] : « Stultus irridet disciplinam patris sui, » etc. Vel sicut stupidi de monitis pietatis, secundum illud[7] : « Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas. » Unde Glossa : « Illi præceptorem misericordiæ et humilitatis et parcimoniæ derident, quasi minus utilia et nunquam facienda noxius imperet. » Vel sicut cupidi deridest de laudibus largitatis; unde Glossa : « Deridebant, intelligentes scilicet parabolam adversus se dictam, et carnalia, quasi præsentia, futuris spiritualibus, quasi incertis, præponentes. Et hoc est quod dicitur[8] : « Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus. » Vel sicut legisperiti, de commendationibus paupertatis; unde Glossa : « Disputantes contra philargyriam, deridebant quasi contrarium Legi et Prophetis, cum in Lege multi divites Deo placuerint, et cum Lex suis observatoribus bona terræ promittat. » Unde dicitur[9] : « Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit : et qui arguit impium, sibi maculam generat. » Et hoc totum veniebat ex rebellione quadam elata et stolida.

Secundo, quantum ad rebellium reprehensionem, qua Christus eorum supercilium deprimebat, subditur (v. 15) : *Et ait illis : Vos estis, qui justificatis vos coram hominibus,* per ostentationem justitiæ vestræ, qua vos ipsos justos reputatis[10] : « Ignorantes justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti; » et qua etiam justos vos dicitis, contra illud[11] : « Si justificare me voluero, os meum condemnabit me : si innocentem ostendero, pravum me comprobabit; » qua etiam justos vos exterius prætenditis, contra illud[12] : « Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. » Et quoniam talis justificatio parit culpam, ideo addit : *Deus autem novit corda vestra,* per detestationem superbiæ : unde non *novit* ad comprobandum, sed ad judicandum[13] : « Excelsus Dominus, et humilia respicit, et alta a longe cognoscit. » Unde dicitur[14] : « Omnes viæ ho-

[1] IV *Reg.*, XVII, 41. — [2] *Levit.*, XIX, 19. — [3] Hieron., in *Reg. Monach.* — [4] Inf., v. 16. — [5] *Job*, XII, 4. — [6] *Prov.*, XV, 5. — [7] *Psal.* LVII, 5. — [8] *Prov.*, XVIII, 2. — [9] Ibid., IX, 7. — [10] *Rom.*, X, 3. — [11] *Job*, IX, 20. — [12] *Matth.*, VI, 1. — [13] *Psal.* CXXXVII, 6. — [14] *Prov.*, XVI, 2.

minis patent oculis ejus : spirituum ponderator est Dominus. » *Jeremias* [1] : « Pravum est cor omnium et inscrutabile; et quis cognoscet illud ? » Parum igitur valet vobis humano testimonio commendari, cum sitis reprobandi in judicio Dei, qui scrutator est cordis. Ideo dicitur [2] : « Nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » Unde quia justitia ista non erat veritatis, sed vanitatis; non ad rem, sed ad hominem; non intra, sed extra : potius erat culpa detestanda, quam virtus commendanda; potius digna pœna, quam retributione æterna. Unde in *Matthæo* (*a*) [3] : « Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. »

Tertio quantum ad reprehensionis rationem, qua divinum judicium exprimebat, subdit : *Quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.* Nota quod non reprehendit altitudinem perfectionis, de qua dicitur [4] : « Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum, » etc. Nec altitudinem contemplationis, de qua *ad Romanos* [5] : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, » etc. Et [6] : « Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis. » Nec altitudinem desiderii et expectationis, de quo in *Psalmo* [7] : « Tu es, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. » Hæ enim altitudines sunt ante Deum. Sed est alia altitudo quæ elongat ab Altissimo; et hæc est altitudo præsumptionis, de qua dicitur [8] : « Audivimus superbiam Moab, superbus est valde : sublimitatem ejus, et arrogantiam, et superbiam, et altitudinem cordis ejus ego scio, ait Dominus. » Hæc etiam est altitudo ambitionis [9] : « Arrogantia tua decipit te, et superbia cordis tui, qui habitas, etc., et apprehendere niteris altitudinem collis. » Hæc etiam est altitudo ostentationis [10] : « Pro eo quod sublimatus est in altitudine, et dedit summitatem suam virentem atque condensam, et elevatum est cor ejus in altitudine sua : tradidi eum in manus fortissimarum gentium, » etc. Ista altitudo est etiam in conspectu hominum; sed est abominatio apud Deum, secundum illud [11] : « Abominatio Domini est omnis arrogans : etiamsi manus ad manum fuerit, non erit innocens. » Dicitur autem Dominus abominari hujus altitudinem propter severam ipsius dejectionem, secundum illud *Isaiæ* [12] : « Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum; exaltabitur autem Dominus solus in die illa. » Ideo hæc triplex altitudo, tanquam Domino abominabilis, dissuadetur : primo scilicet, altitudo præsumptionis [13] : « Altiora te ne quæsieris. » Et [14] : « Noli altum sapere, » etc. Secundo altitudo ambitionis [15] : « Non alta sapientes, sed humilibus consentientes, » etc. Dissuadetur etiam altitudo ostentationis [16] : « Nolite extollere in altum cornu vestrum : nolite loqui adversus Deum iniquitatem. » Hanc autem altitudinem abominatur Dominus, 1. quia fastuosa [17] : « Ne respicias altitudinem staturæ ejus, quoniam abjeci eum. » 2. quia simulata; *Daniel* [18] : « Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, » etc. 3. Quia ruinosa, propter quod dicitur [19] : « Qui altam facit domum suam, quærit ruinam. » Et ideo dicitur [20] : « Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo (*b*) ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. »

16. *Lex et Prophetæ usque ad Joannem*, etc. Post repressionem arrogantiæ Pharisæorum

[1] *Jerem.*, XVII, 9. — [2] I *Cor.*, IV, 5. — [3] *Matth.*, V, 20. — [4] II *Cor.*, VIII, 2. — [5] *Rom.*, XI, 33. — [6] *Eccli.*, XXIV, 7. — [7] *Psal.* XC, 9. — [8] *Jerem.*, XLVIII, 29. — [9] Ibid., XLIX, 16. — [10] *Ezech.*, XXXI, 10. — [11] *Prov.*, XVI, 5. — [12] *Isa.*, II, 11. — [13] *Eccli.*, III, 22. — [14] *Rom.*, XI, 20. — [15] Ibid., XII, 16. — [16] *Psal.* LXXIV, 6. — [17] I *Reg.*, XVI, 7. — [18] *Dan.*, III, 1. — [19] *Prov.*, XVII, 16. — [20] II *Cor.*, X, 4-5.

(*a*) *Cæt. edit.* Unde Matthæus. — (*b*) *Cæt. edit.* Dei.

rebellium, subditur hic secundo descriptio evacuationis præceptorum legalium, quorum causa Pharisæi, erigentes supercilium, Christi documenta spernebant, et suam avaritiam palliabant. Et quoniam lex Mosaica per Christum est evacuata, ita quod manet quantum ad spiritualem intelligentiam cæremonialium, et litteralem observantiam moralium; ideo in hac parte insinuat non solum ipsis legis evacuationem secundum observantiam litteralem, verum etiam impletionem secundum intelligentiam spiritualem, et durationem, et secundum jus morale et copulam conjugalem.

Primo igitur, quantum ad evacuationem legis secundum observantiam litteralem, dicit : *Lex et Prophetæ usque ad Joannem;* quasi dicat Pharisæis : Non debetis supercilium erigere pro legis observantia, quia jam cessat quantum ad litteram et figuram. Et nota quod licet Christus dicere posset : *usque me,* quia [1] « finis legis Christus ad justitiam, » etc., maluit tamen nominare Præcursorem tanquam suam vocem, quia per ipsius Joannis ministerium ostensus est digito Agnus [2] : « Ecce agnus Dei, ecce qui tollit, » etc. Et ipse jam incœpit ostendere veritatem apertam, ac per hoc evacuare figuram : quia enim lex et prophetæ omnes promittebant Christum futurum, et Joannes ostendit præsentem, ideo lex et prophetæ usque ad Joannem, quia non potuit ultra nuntium properari (a), quod claret venisse testimonio Joannis. Et quia finis legis est per inchoationem novi Testamenti, ideo sequitur : *Ex eo regnum Dei evangelizatur,* id est, ab eo Evangelium gratiæ inchoatur. Unde *Marcus* [3] : « Initium Evangelii Jesu Christi filii Dei, sicut scriptum est in Isaia propheta : Ecce ego mitto angelum meum, » etc. Et beatus *Lucas* ab ipsa beati Joannis conceptione in suo Evangelio exordium sumpsit [4] : « Fuit in diebus Herodis, » etc. Unde, ut ipsius prædicatio nova ostenderetur, dicitur [5] quod erat « baptizans, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. » Et quia prædicatio Joannis fuit pœnitentia, in qua homo facit sibi violentiam, ideo addit : *Et omnis in illud vim facit,* quod expressius dicitur [6] : « A diebus Joannis Baptistæ usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. » Hæc autem est violentia, qua quis excedit virtutem naturalem. Unde Beda : « Magna vis est, violentia grandis est, nos terra genitos cœlorum sedem quærere, possidere velle per virtutem, quod non potuimus tenere per naturam. » Hæc etiam est, quæ vincit incurvationem naturæ; unde Glossa : « Faciamus vim naturæ, ut non ad terrena nos demergat, sed ad suprema se erigat. » Hæc etiam est violentia, qua quis vincit torporem pigritiæ; unde Beda : « Omnis qui vim facit, vehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. » Est ergo fidei religiosa violentia, segnities criminosa. Magna enim violentia est, dum quis per vim et rigorem pœnitentiæ mitigat severitatem divinæ sententiæ, dum per orationem humilem inclinat districtionem sublimem. In cujus figura dictum est Jacob strenuo luctatori [7] : « Si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis! » Et nota quod beatus Bernardus distinguit [8] quatuor genera hominum possidentium regnum cœlorum : alii namque violenter rapiunt; alii mercantur; alii furantur; alii compelluntur. Illi namque rapiunt, qui derelinquunt omnia, et sequuntur Christum; ad quos referri potest illud [9] : « Catulus leonis Juda; ad prædam, fili mi, ascendisti. » Et iterum ibidem [10] : « Benjamin lupus rapax : mane comedet prædam, et vespere dividet spolia. » Mercantur autem qui dant temporalia, ut accipiant æterna. De quibus supra [11] : « Facite vobis sacculos, qui non veterascunt. » Et [12] : « Facite vobis amicos de

Cœlum quot modis possideatur

[1] *Rom.*, x, 4. — [2] *Joan.*, I, 29. — [3] *Marc.*, I, 1-2. — [4] Sup., I, 5. — [5] *Marc.*, I, 4. — [6] *Matth.*, XI, 12. — [7] *Gen.*, XXXII, 28. — [8] Bern., *Sent.*, sent. 4. — [9] *Gen.*, XLIX, 9. — [10] Ibid., 27. — [11] Sup., XII, 33. — [12] Sup., V. 9.

(a) *Forsan legendum*, ultra per nuntium præparari.

mammona iniquitatis. » Talibus competit illud Augustini [1] : « Venale habeo, venale habeo, quid? Regnum cœlorum. Quomodo emitur? Paupertate regnum, vilitate gloria, dolore gaudium, labore requies, morte vita. » Furantur vero, qui bona occulte faciunt, et laudem humanam vitantes, solo divino testimonio sunt contenti; quibus competit illud [2] : « Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava. » Compelluntur autem intrare pauperes, quos hic ignis paupertatis, Deo dispensante, probat, ne in futuro ignis judicii damnabiliter premat. Et de iis supra [3] : « Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea. » Licet ergo tempore legis esset tempus mercandi, nunc post Joannem est tempus rapiendi : nam sicut tunc promittebatur opulentia, sic nunc suadetur paupertas.

Secundo, quantum ad impletionem legis, secundum intelligentiam spiritualem, subditur (v. 17) : *Facilius est autem cœlum et terram præterire*, scilicet per conflagrationem mundi [4] : « Et tu in principio, Domine, terram fundasti, etc. Ipsi peribunt, » etc. *Quam de lege unum apicem cadere*, per frustrationem alicujus promissi. Rabanus : « Cœlum et terra transibunt, per commutationem innovationis (*a*), vetustate deposita, manente priori substantia; sed verba Domini sine effectu completionis nullo modo transibunt. » Ideo dicitur [5] : « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. » Quia, sicut dicitur in *Psalmo* [6] : « In æternum, Domine, verbum tuum permanet. » Unde licet lex vetus videatur transitoria, permanentior tamen est, quam mundana creatura. Manet etiam per divini verbi spiritualem intelligentiam; unde in *Matthæo* [7] : « Non veni solvere legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum et terra, iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant. » Et nota quod dicit *unum apicem* : Apex enim proprie dicitur summitas litteræ, quæ ponitur ad ipsius litteræ decorem, et est quasi minimum quiddam. In quo datur intelligi, quod nihil omnino, nec parvum, nec magnum, est in Scriptura, nec aliquid quod non habeat completionem suam. Omnia enim referuntur ad salutem humanam, quæ habebit dominationem perpetuam, transeunte etiam mundana creatura, secundum exteriorem faciem. Et *Isaias* [8] : « Cœli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur, etc. Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet. » Unde liber Scripturæ est proximior libro vitæ, quam liber creaturæ, et ideo inexpletus remanere non potest.

Tertio, quantum ad durationem legis secundum jus naturæ et copulam conjugalem, subdit (v. 18) : *Omnis qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, mœchatur* : primo, quia non potest priorem dimittere nisi ex sola causa fornicationis, secundum illud [9] : « Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur; » secundo, quia quacumque ex causa illam dimittat, non ei licet, illa vivente, aliam ducere, et hoc secundum legem naturæ divinitus institutam in hominis formatione [10] : « Relinquet homo patrem suum, et matrem, » etc. Hæc est enim quæ dictat, quod matrimonium est maris et fœminæ conjunctio, individuam vitæ retinens consuetudinem; quæ etiam dictat, quod illud vinculum est insolubile. Et ideo subditur : *Et qui dimissam a viro ducit, mœchatur*. Et ratio hujus est, quia uxor est illius cujus primo fuit, quantumcumque videatur separari. Unde Apostolus [11] : « Quæ sub viro est mulier, vivente viro, alligata est legi, etc. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. » Et ideo dicitur [12] : « Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab

[1] Aug., *Enarr. in Psal.* XCII, n. 24, et auctor hom., inter L *Homil.*, VIII, al. serm. CCLXX, inter Oper. S. Aug., append., tom. VI. — [2] *Matth.*, VI, 17. — [3] Sup., XIV, 23. — [4] *Psal.* CI, 26. — [5] *Matth.*, XXIV, 35. — [6] *Psal.* CXVIII, 89. — [7] *Matth.*, V, 17-18. — [8] *Isa.*, LI, 6. — [9] *Matth.*, XIX, 9. — [10] *Gen.*, II, 24. — [11] *Rom.*, VII, 2-3. — [12] *Jerem.*, III, 1.

eo, duxerit virum alterum; numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? » Notandum est autem quod licet nulla mentio fieret de uxoribus, Dominus tamen volens ostendere statum legis quantum ad moralia, et transitum quantum ad ceremonialia et judicialia, exemplificat de matrimonio, pro eo quod in ipso libellus repudii dabatur. Et matrimonii lex in Evangelio confirmatur tanquam jus morale, et libellus repudii reprobatur. Unde dicitur [1] : « Dicunt illi : Quid ergo (*a*) Moyses mandavit dare libellum repudii, et dimittere? Ait illis : Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. » Ex his igitur colligitur, qualiter lex manet, qualiter evacuatur, qualiter impletur; et nihilominus Pharisæorum supercilium de littera legis gloriantium confutatur.

19. *Homo quidam erat dives*, etc. Post exemplum pietatis providendæ, et documentum pietatis perfectæ, subditur hic exemplum impietatis punitæ : quia, sicut supra dictum est, magis tenet rationem exempli quam parabolæ, quia ad litteram iste dives in deliciis fuit, et postmodum in tormentis. Unde Glossa Bedæ : « Contra derisores avaros quod proposuerat, exemplo astruit, » scilicet quod dives apud inferos ideo torquebatur, quia Lazarum non fecit sibi amicum, a quo recipi posset in æterna tabernacula. Et magis videtur narratio quam parabola. Unde et sancti doctores verba hujus parabolæ adducunt in testimonium status damnatorum; et ut ostendatur quod ad litteram fuerit verum, hic nomen pauperis explicatur. Ad hujus igitur exempli enarrationem explicandam introducit Evangelista tria, scilicet immisericordiæ causam, culpam, et pœnam. Immisericordiæ culpa fuit incompassio respectu proximi, de qua ibi [2] : *Et erat quidam mendicus.* Immisericordiæ pœna fuit dejectio in calamitatem

Nomen pauperis cur hic explicetur.

inferni, de qua ibi [3] : *Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno.* Circa immisericordiæ causam, quæ est amor privati boni, introducit tria circa divitem, de quibus notat eum; et sunt concupiscentia oculorum, superbia vitæ, et concupiscentia carnis. Primo igitur, quantum ad concupiscentiam oculorum, dicit : *Homo quidam erat dives.* Homo iste dives dicitur non solum propter divitiarum possessionem, sed propter earum dilectionem, ratione cujus dicitur [4] : « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, » etc.: quia ratione dilectionis terrenorum incrassatur et prægravatur spiritus, ut non possit pervenire in sublimia regna cœlorum; propter quod dicitur [5] : « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum. » Hoc explicans beatus *Marcus*, dicit [6] : « Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire! Facilius est camelum, » etc. De hujusmodi divite dicitur [7] : « Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo. Quæ communicatio sancto homini ad canem? Aut quæ pars bona diviti ad pauperem? Venatio leonis onager in eremo : sic et pascua divitum sunt pauperes. Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic execratio divitis pauper. »

Secundo, quantum ad superbiam vitæ, subdit : *Et induebatur purpura et bysso.* Beda : « Purpuram regii habitus esse colorem marinis e conchyliis tinctam, nemo est fere qui dubitet. Nam conchylia ferro circumcisa lacrymas purpurei coloris, quibus lana tingitur, emittunt. Byssum vero genus est quoddam lini nimium candidi et mollissimi. » Habebat autem hic vestimenta pulchra et pretiosa ad vanam gloriam; Unde Gregorius [8] : « Nemo vestimenta pretiosa nisi ad gloriam quærit, ut honorabilior cæteris habeatur. » Et hoc quidem est reprehen-

[1] *Matth.*, XIX, 7-8. — [2] Inf., v. 20. — [3] Inf., v. 22. — [4] I *Tim.*, VI, 9. — [5] *Matth.*, XIX, 24. — [6] *Marc.*, X, 24-25. — [7] *Eccli.*, XIII, 21-24. — [8] *Greg.*, *in Evang.*, hom. XL.

(*a*) *Cæt. edit. non habent* Dicunt illi : Quid ergo.

sibile et peccatum; propter quod dicitur [1] : « In vestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris. » Peccatur autem in vestibus quadrupliciter. Primo, propter pretiositatem; unde Beda : « Si cultus pretiosarum vestium culpa non esset, sermo Dei non tam vigilanter exprimeret, quod dives purpura et bysso indutus apud inferos irremediabiliter torqueretur. » Valde autem absurdum est, putridum cadaver pretiosa veste ornari, unde possent multi pauperes sustentari. Excusatur autem hoc ratione dignitatis personæ, ratione significantiæ, et ratione cautelæ. Secundo, propter superabundantiam [2] : « Vestimenta vestra a tineis comesta sunt. » Sequitur : « Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus. » Et hoc propter injuriam pauperum; unde *Job* [3] : « Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum, » etc. Hieronymus : « Aliena rapere convincitur, qui temporalia ultra necessitatem habere comprobatur. » Tertio, propter curiositatem [4] : « De vestimentis quid solliciti estis? » Et iterum : « Considerate lilia agri, quomodo crescunt, non laborant, neque nent : dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut unus ex istis. » Quarto, propter indecentiam, quia non decet clericum vestiri ut mulierem, vel ut histrionem [5] : « Visitabo super omnes, qui induti sunt veste peregrina. » Et [6] : « Nec vir utetur veste fœminea. » Omnibus autem his modis consueverunt homines in vestitu excedere, et excedendo gloriari, et gloriando peccare; et ita gloriatio vana similis est gloriationi Æsopi corniculæ. Hieronymus : « Ovis enim de lana, et vermis de serico debet gloriari; non homo putredo, et filius hominis vermis. »

Æsopi cornicula.

Tertio, quantum ad concupiscentiam carnis, subdit : *Et epulabatur quotidie splendide.* Glossa : « Ecce voracitas, quæ ut plurimum habet luxuriam adjunctam [7] : « Epulati estis super terram, et in luxuriis enutristis corda vestra. » Et nota quod est splendor in epulatione spirituali, quem facit sapientia; et hic est laudandus, sicut et illa epulatio, de qua supra [8] : « Manducemus et epulemur, quia hic filius, » etc. Hæc epulatio est splendida, quia nil habet sordis, sed venit ex fonte luminis sempiterni [9] : « Inebriabuntur ab ubertate. » Et post : « Quoniam apud te est fons vitæ : et in lumine tuo videbimus lumen. » Et iterum [10] : « Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei. In voce exultationis et confessionis, sonus epulantis. » Item est splendor in epulatione corporali, quem facit misericordia; et hic etiam est laudandus, de quo dicitur [11] : « Non ex tristitia, aut necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus. » Et hic splendor consistit in faciei hilaritate, et eleemosynarum largitate, de quo dicitur [12] : « Splendidum in panibus benedicent labia multorum, et testimonium veritatis illius fidele. » Est etiam splendor in epulatione carnali, quem facit lascivia [13] : « Numquid non vobis comedistis et bibistis? » Et iste splendor extenditur non solum ad fercula artificio præparata, sed etiam ad vasa argentea, ad supellectilia candida, ad luminaria multiplicata. De hoc Lucanus :

O quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, et lautæ gloria mensæ!

De hoc Bernardus [14] : « Cæterum voluptas gutturis, quæ hodie tanti æstimatur, vix duorum spatium obtinet digitorum : hujus tam modicæ partis, tam exigua delectatio, quanta paratur sollicitudine! quantam denique molestiam parit? » Hæc autem abundantia epularum parit inopiam sapientiæ et virtutum, et frequenter etiam temporalium. Unde dicitur [15] : « Qui diligit epulas, in eges-

[1] *Eccli.*, XI, 4. — [2] *Jac.*, V, 2, 3. — [3] *Job.*, XXIV, 7. — [4] *Matth.*, VI, 28, 29. — [5] *Sophon.*, I, 8. — [6] *Deut.*, XXII, 5. — [7] *Jac.*, V, 5. — [8] Sup., XV, 23-24. — [9] *Psal.* XXXV, 9, 10. — [10] *Psal.* XLI, 5, 6. — [11] II *Cor.*, IX, 7. — [12] *Eccli.*, XXXI, 28. — [13] *Zach.*, VII, 6. — [14] Bern., *ad Guill.*, Apolog. — [15] *Prov.*, XXI, 17.

tate erit : qui amat vinum et pinguia, non ditabitur. »

20. *Et erat quidam mendicus*, etc. Post misericordiæ causam, introducit hic Evangelista immisericordiæ culpam, quam ostendit reprehensibilem ex triplici circumstantia, scilicet ex parte pauperis, qui ab Evangelista ostenditur misericordia dignus, et dives ille per consequens immisericors et impius. Ostenditur enim immisericors respectu pauperis languidi, respectu pauperis derelicti, respectu pauperis Deo chari, et justi.

Primo igitur, quantum ad pauperis languidi egestatem, dicit : *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus*. Et nota hic quod cum dives nominatus sit in nomine communi, pauper nominatur nomine proprio, ut ostendatur illud quod dicitur in *Psalmo*[1] : « Parcet pauperi et inopi, » etc., et post : « Honorabile nomen eorum coram illo. » Unde Glossa[2] : « Pauper humilis per approbationem ex nomine scitur. » Unde Dominus Moysi[3] : « Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me. » Et hoc quidem magnum; unde, licet de divitibus dicatur in *Psalmo*[4] : « Vocaverunt nomina sua in terris; » pauperibus dicitur supra[5] : « Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. » Et nota quod immisericordia divitis aggravatur 1. ex hoc, quod ille pauper erat unicus; unde dicit quidam in *Psalmo* (a)[6] : « Respice in me, et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego. » 2. Quia erat mendicus, unde addit : *Mendicus*, quasi pulsans ad ostium per petitionem eleemosynarum[7] : « Rogationem contribulati ne abjicias, et non avertas faciem tuam ab egeno. » 3. Quia erat manifestus, unde addit : *Qui jacebat ad januam ejus*, ut jam non posset de ignorantia excusari; propter quod dicitur[8] : « Qui viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua, » etc. O quam dissimilis erat iste Job![9] « Foris non mansit peregrinus, ostium meum viatori patuit. » Quam dissimilis etiam Abrahæ, qui[10] sedebat in ostio tabernaculi ut statim susciperet peregrinos! Aggravatur etiam, 4. quia erat languidus, et ideo subdit : *Ulceribus plenus*.[11] « Non te pigeat visitare infirmum : ex his enim in dilectione firmaberis. » Unde poterat hic dicere[12] : « Ego sum pauper et dolens, » etc. Item aggravatur, 5. quia fuit famelicus; unde addit (v. 21) : *Cupiens saturari*.[13] « Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam, » etc. Et[14] : « Animam esurientem ne despexeris, et non exasperes pauperem in inopia sua. » Item aggravatur, 6. quia fuisset micis contentus; unde sequitur : *De micis quæ cadebant de mensa divitis*.[15] « Aquam lasso non dedisti, et esurienti subtraxisti panem. » Et Ambrosius[16] : « Divites, tanquam supra naturam siti, de miseriis pauperum incentiva suarum capiant voluptatum. » Ex his autem sex manifeste ostenditur istius pauperis egestas, quæ dignum ipsum misericordia faciebat, et divitem de duritia reprehensibilem ostendebat.

Secundo, quantum ad pauperis derelictionem subdit : *Et nemo illi dabat*. Unde poterat dicere Lazarus illud[17] : « Circumspexi, et non erat auxiliator : quæsivi, et non fuit qui adjuvaret. » Et[18] : « Nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis, » quia, sicut dicitur[19] : « Fratres omnes pauperis oderunt eum, insuper et amici ejus procul recesserunt ab eo. » Unde iste pauper vere erat derelictus, secundum illud[20] : « Tibi derelictus est pauper, » quia nullus ejus relevabat egestatem, nullus etiam fovebat infirmitatem. Unde subditur : *Sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus*. Glossa[21] : « Hos nec a se removere poterat, nec visitator erat qui removeret. » Ex quo apparet quod dives inexcusabilis erat, qui pauperem ita derelic-

[1] *Psal.* LXXI, 13, 14. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] *Exod.*, XXXIII, 12. — [4] *Psal.* XLVIII, 12. — [5] Sup., X, 20. — [6] *Psal.* XXIV, 16. — [7] *Eccli.*, IV, 4. — [8] I *Joan.*, III, 17. — [9] *Job*, XXXI, 32. — [10] *Gen.*, XVIII, 1. — [11] *Eccli.*, VII, 39. — [12] *Psal.* LXVIII, 30. — [13] *Isa.*, LVIII, 7. — [14] *Eccli.*, IV, 2. — [15] *Job*, XXII, 7. — [16] Ambros., *in Luc.*, lib. IX, n. 14. — [17] *Isa.*, LXIII, 5. — [18] *Eccle.*, IX, 15. — [19] *Prov.*, XIX, 7. — [20] *Psal.* X, 14. — [21] Gloss. interlin. in hunc loc.

tum videbat. Ex hoc etiam potest mira hujus divitis immisericordia adverti, quia canibus fuit liberalior, quam pauperi; et canes fuerunt mitiores ipsi pauperi quam dives. Unde Petrus Ravennas [1] : « Canes pauperis ulcera curant magisterio naturæ; dives pauperem negligit, natura accusante. » Et hoc contra illud quod dicitur [2] : « Visitans speciem tuam non peccabis. » Unde idem Petrus Ravennensis [3] : « Miser dives qui micam pauperi non dedisti, saltem quare canes abigere neglexisti? sed canes tui, mitiores te, imo tu immitior eis, et mitior canibus tuis, quam pauperi fuisti; canes tui aliquando pinguia, sed pauper nec micam de mensa tua aliquando recepit. » Ex magnitudine igitur miseriæ pauperis aggravatur immisericordia divitis, et ex abundantia divitis augetur patientia pauperis mendici. Unde Gregorius [4] : « In una re duo Dei judicia exprimuntur, cum ex visione pauperis diviti non miserenti cumulus damnationis infertur; et rursus etiam ex visione divitis quotidie tentatus pauper probatur. » [5] « Dives et pauper obviaverunt sibi; utriusque operator est Dominus. »

Tertio, quantum ad pauperis sanctitatem, subjungit (v. 22) : *Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahæ.* Ex quo apparet quod hic mendicus erat sanctus et bonus, quia moriens ab angelis suscipitur, et in locum pacis deportatur [6] : « Visi sunt oculis insipientium mori; » et sequitur : « Illi autem sunt in pace. » Tales angelico portantur ministerio; unde Petrus Ravennensis : « Non dedignantur eum portare angeli, cui prius hic ministrabant. » [7] « Omnes sunt administratorii spiritus, » etc. Et post [8] : « Merito isti pauperi angelica deputantur officia, cui tam crudeliter denegata sunt humanitatis obsequia. » Deferunt autem angeli mendicum justum in sinu Abrahæ, id est in locum quietis. Qui quidem locus ante apertionem januæ erat in limbo. Et dicitur sinus Abrahæ, quia ipse Abraham susceptus est ibi, tanquam in sinum, merito fidei, qua dictus est pater multarum gentium : et illi qui ibi suscipiuntur, dicuntur in ejus sinu suscipi. Unde et ei primo facta est repromissio de incarnatione Christi. Vocatur autem *sinus*, quia sicut in sinu res absconditur, fovetur, et custoditur quasi in loco familiari, sic et sancti patres in loco illo conservabantur [9] : « Super omnem gloriam protectio. Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab æstu, et in securitatem et absconsionem a turbine et a pluvia. » Et [10] : « Quoniam abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui. » In hoc sinu positus est Lazarus, et ab omnibus malis sua morte liberatus, secundum illud [11] : « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. In fame eruet te de morte; et in bello, a manu gladii. A flagello linguæ absconderis; et non timebis calamitatem, cum venerit. » Subditur : « Et scies quod pacem habeat tabernaculum tuum. »

Nota quod est sinus culpabilis, laudabilis, et desiderabilis. Sinus culpabilis triplex est : 1. Carnalitatis [12] : « Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius? » Et [13] : « Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant, etc.? Sic qui ingreditur ad uxorem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. » 2. Cupiditatis [14] : « Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii. » 3. Crudelitatis [15] : « Tulit filium meum de latere meo ancillæ tuæ dormientis, et collocavit in sinu suo; suum autem filium, qui erat mortuus, posuit in sinu meo. » Et *Job* [16] : « Si abscondi quasi homo peccatum meum (*a*). »

[1] Petr. Chrysol., serm. CXXI, *de Divit. et Laz.*, versus fin. — [2] *Job*, V, 24. — [3] Petr. Chrysol., ibid., paulo ante. — [4] Greg., in Evang., hom. XL, tom. I. — [5] *Prov.*, XXII, 2. — [6] *Sap.*, III, 2. — [7] *Hebr.*, I, 14. — [8] Petr. Chrysol., serm. cit., paulo post initium. — [9] *Isa.*, IV, 5-6. — [10] *Psal.* XXVI, 5. — [11] *Job*, V, 19-21, 24. — [12] *Prov.*, V, 20. — [13] Ibid., VI, 27, 29. — [14] *Prov.*, XVII, 23. — [15] III *Reg.*, III, 20. — [16] *Job*, XXXI, 33.

(*a*) *Suppl.* et celavi in sinu meo iniquitatem meam.

Triplex est sinus laudabilis, scilicet 1. humilitatis in abscondendo[1] : « Retrahe manum tuam in sinum tuum. Retraxit, et protulit iterum, et erat similis carni reliquæ, » etc. 2. Benignitatis in refovendo[2] : « Munus absconditum extinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam. » 3. Longanimitatis in conservando[3] : « Reposita est hæc spes mea in sinu meo. » Et[4] : « In sinu ejus erat cubitus, et cubitus in latitudine, et definitio ejus usque ad labium ejus, » cubitus scilicet perfectæ mercedis.

Est tertio sinus desiderabilis, et de hoc dicitur hic : *Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahæ.* Per quem sinum intelligitur requies beatarum animarum[5] : « Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum. »

Mortuus est autem et dives, etc. Post immisericordiæ causam et culpam, subjungit hic immisericordiæ pœnam, quam describit dupliciter : primo, quantum ad miseriam inflictam ; secundo, quantum ad misericordiam denegatam, ibi[6] : *Et dixit illi Abraham*, etc. Miseria autem inflicta propter immisericordiæ culpam tripliciter describitur, scilicet, quantum ad dejectionem in locum miseriarum, quantum ad elongationem a loco justorum, et quantum ad multitudinem multiplicium calamitatum.

Primo igitur, quantum ad dejectionem in locum miseriarum, dicit : *Mortuus est autem et dives*, per desertionem temporalium gaudiorum. Et nota quod utitur præterito tempore, ad innuendum quod ille miser dives mortuus est non una tantum, sed triplici morte. Prima est culpæ, qua separatur anima a Deo. Hac mortuus fuerat etiam dum viveret[7] : « Vidua quæ in deliciis est, vivens mortua est. » Vidua est enim anima a Deo separata. Secunda est mors naturæ, qua separatur anima a corpore[8] : « O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis ! » Tertia est mors gehennæ, qua separatur anima a vita beata. De hac in *Apocalypsi*[9] : « Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis. » In hujus triplicis mortis designationem dicitur[10] : « Væ, væ, væ, habitantibus in terra, » etc. *Et sepultus est in inferno*, per dejectionem in locum suppliciorum. Et hoc 1. propter culpam superbiæ[11] : « Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum. » 2. Propter culpam lasciviæ[12] : « Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. » 3. Propter culpam immisericordiæ[13] : « Sicut oves in inferno positi sunt : mors depascet eos. » Et iterum[14] : « Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes ; quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, » etc. Ex hoc apparet, quanta sit differentia inter parochianos Christi, et diaboli, quia illi sublimantur in cœlo, isti sepeliuntur in inferno, ubi est fovea valde profunda[15] : « In profundissimum infernum descendunt omnia mea. » Et in *Psalmo*[16] : « Ipsi introibunt in inferiora terræ : tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt. »

Secundo, quantum ad elongationem a loco justorum, subdit (v. 23) : *Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis.* In loco scilicet continuæ afflictionis[17] : « Et fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum. »[18] « Præparata est ab heri Tophet, » etc. Deinde : « Nutrimenta ejus ignis et ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. » *Vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinu ejus.* Vere a longe, et quantum ad situm, et quantum ad statum, quia dives in loco infimo, ille autem in supremo[19] : « Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria. » Et[20] : « Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum. » Item dives in

[1] *Exod.*, IV, 6. — [2] *Prov.*, XXI, 14. — [3] *Job*, XIX, 27. — [4] *Ezech.*, XLIII, 13. — [5] *Matth.*, VIII, 11. — [6] Inf., v. 25. — [7] I *Tim.*, V, 6. — [8] *Eccli.*, XLI, 1. — [9] *Apoc.*, XX, 14. — [10] *Apoc.*, VIII, 13. — [11] *Isa.*, XIV, 11. — [12] *Job*, XXI, 13. — [13] *Psal.* XLVIII, 15. — [14] *Psal.* LIV, 16. — [15] *Job*, XVII, 16. — [16] *Psal.* LXII, 10. — [17] *Apoc.*, XIV, 11. — [18] *Isa.*, XXX, 33. — [19] *Prov.*, XXIX, 23. — [20] Ibid., XIV, 19.

afflictione erat, pauper in requie [1] : « Servi mei comedent, et vos esurietis. » Item, quia dives in egestate, et pauper in abundantia; supra [2] : « Esurientes implevit bonis; et divites dimisit inanes. » [3] « Edent pauperes et saturabuntur. » Et alibi [4] : « Divites eguerunt et esurierunt; inquirentes autem Dominum, » etc. Dicitur autem quod vidit Abraham, et non ad solatium, sed potius ad cumulum tormentorum. Unde Gregorius [5] : « Credendum est quod ante retributionem extremi judicii, injusti in requie quosdam justos conspiciunt, ut eos videntes in gaudio, non solum de suo supplicio, verum etiam de eorum bono crucientur. » [6] « Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet; desiderium peccatorum peribit. » Et [7] : « Videntes turbabuntur timore horribili, » etc.

Tertio, quantum ad aggregationem multiplicium calamitatum, subditur (v. 24) : *Et ipse clamans dixit*: *Pater Abraham, miserere mei*, ut sic ex clamore appareat magnitudo mœstitiæ, secundum illud [8] : « Ecce, servi mei laudabunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione spiritus ululabitis. » Et hoc quidem conveniens fuit diviti [9] : « Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. » *Et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam*, ut sic ex petitione guttæ aquæ, appareat multitudo inopiæ [10] : « Dives cum dormierit, nihil secum auferet : aperiet oculos suos, et nihil inveniet. Apprehendet eum quasi aqua inopia. » [11] « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. » Unde Chrysostomus [12] : « Qui in pretiosis excessit in culpa, vilissima hic petiit in pœna. » Et iterum loquens ad divitem quidam, dicit : « Lazarum videre non dignabaris, et nunc extremum ejus digitum desideras? » Et Beda : « Dives ille, qui mensæ suæ minima dare noluit, in inferno positus usque ad minima quærenda pervenit; nam guttam aquæ petiit, qui Lazaro micam panis negavit. » [13] « Qui dat pauperi, non indigebit; qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. » *Ut refrigeret linguam meam*, ut sic ex afflictione linguæ appareat rectitudo divinæ justitiæ. Unde Petrus Ravennas [14] : « Si jam te totum possidet infernus, quare solius linguæ desideras æstibus subveniri? an quia lingua magis ardet, quæ pauperi insultavit, quæ misericordiam denegavit? Hæc præcedit ad judicium, quæ præcessit ad peccatum. Hæc primo degustat cruciatus, quæ pretiosos cibos et odorifera pocula degustavit, » secundum illud [15] : « Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur. » Unde Beda in Glossa : « Nota quod, sicut mos est, inter convivia loquacitati studuit, et ideo apud inferos gravius in lingua ardere perhibetur. » Unde dicitur [16] : « In multiloquio non deerit peccatum. » *Quia crucior in hac flamma*, ut sic appareat rigor divinæ vindictæ [17] : « Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui. » Et [18] : « Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima. » Præterea dicitur [19] : « Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis. » Et nota quod flamma hæc erat vera, sed lingua erat imaginaria, quia verus ignis affligit spiritus, secundum illud [20] : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, » etc. Et anima etiam affligitur sub imaginibus quas traxit a corpore, secundum illud [21] : « Apparebat illis subitaneus ignis, timore plenus : et timore percussi illius, quæ non videbatur, faciei, æstimabant deteriora esse quæ videbantur. » Et post : « Ipsi ergo sibi erant graviores tenebris. » Unde ex hoc colligitur quod in afflictione reproborum simul concurrit pœna vera, et imaginaria, simul actio Reproborum afflictio.

[1] *Isa.*, LXV, 13. — [2] Sup., I, 53. — [3] *Psal.* XXI, 27. — [4] *Psal.* XXXIII, 11. — [5] Greg., *in Evang.*, hom. XL. — [6] *Psal.* CXI, 10. — [7] *Sap.*, V, 2. — [8] *Isa.*, LXV, 14. — [9] *Prov.*, XXI, 13. — [10] *Job*, XXVII, 19-20. — [11] *Psal.* LXXV, 6. — [12] Chrysost., *in Psal.* XXV. — [13] *Prov.*, XXVIII, 27. — [14] Petr. Chrysol., serm. LXVI, quoad sensum. — [15] *Sap.*, XI, 17. — [16] *Prov.*, X, 19. — [17] *Psal.* XX, 10. — [18] *Deut.*, XXXII, 22. — [19] *Eccli.*, VII, 19. — [20] *Matth.*, XXV, 41. — [21] *Sap.*, XVII, 6, 20.

naturalis, et supernaturalis, simul afflictio intrinseca, et extrinseca, simul et propria, et aliena, ut sic impleatur illud [1] : « Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos : » vera namque flamma adurebat, lingua etiam imaginaria et phantastica in anima divitis adustioni illi fomentum præbebat.

Lingua. Magis autem expressio fit de lingua, quam de alio membro quod cruciatur et affligitur in inferno, quia ipsa in culpis est, quasi fomes totius iniquitatis [2] : « Lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat : ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit ! Et lingua ignis est, universitas iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, et inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata a gehenna. Omnis enim natura bestiarum, etc. domantur. » Sequitur : « Linguam autem nullus hominum domare potest, inquietum malum, plena *(a)* veneno mortifero. »

Hoc autem dicitur, quia ipsa lingua impugnat divinam majestatem, veritatem, bonitatem, mutuam charitatem, et omnium morum honestatem. Impugnat 1. majestatem per verba jactantiæ [3] : Qui dixerunt : « Linguam nostram magnificabimus, » etc. Ideo præmittit ibi : « Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. » Item per verba blasphemiæ [4] : « Commanducaverunt linguas suas præ dolore, et blasphemaverunt Deum. » Et [5] : « Linguam impii Nicanoris præcisam jussit particulatim avibus dari : » blasphemaverat enim. 2. Veritatem, per verba mendacia [6] : « Lingua fallax non amat veritatem, et os lubricum operatur minas. » [7] « Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis. » Et post : « Docuerunt linguam suam loqui mendacium, » etc. [8] « Dilexerunt eum in ore, » etc. [9] « Tota die injustitiam cogitavit lingua tua; sicut novacula acuta, fecisti dolum. » Et iterum [10] : « Lingua tua concinnabat dolos. » Et [11] : « Non ventiles te in omnem ventum, et non eas in omnem viam : sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua. » 3. Bonitatem, per verba blandientia : [12] « Ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua extraneæ. » Et [13] : « Fatuo non erit amicus, et non erit gratia in bonis illius. Qui enim edunt panem illius, falsæ linguæ sunt. » [14] « Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit. » Item per verba detrahentia [15] : « Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ. » Et [16] : « Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire detrahentem. » Et [17] : « Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem. » [18] « Cum dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua. » 4. Mutuam charitatem, per verba litigantia [19] : « Proteges eos in tabernaculo tuo, a contradictione linguarum. » [20] « Non litiges cum homine linguato, et non strues in ignem illius ligna. » Et [21] : « Noli citatus esse in lingua tua. » Item per verba provocantia [22] : « Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. » Et [23] : « Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta. » [24] « Acuerunt linguas suas sicut serpentes. » 5. Omnem morum honestatem, per verba impudica [25] : « Liberasti me a lingua coinquinata, et a verbo mendacii. » [26] « Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, et inflammat, » etc. Item, per verba infructuosa [27] : « Si quis putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, » etc. Et [28] : « Quis est enim qui non deliquerit lingua sua ? » etc. Et ideo

[1] *Sap.*, v, 21. — [2] *Jac.*, III, 5-8. — [3] *Psal.* XI, 5, 4. — [4] *Apoc.*, XVI, 10. — [5] II *Mach.*, XV, 33. — [6] *Prov.*, XXVI, 28. — [7] *Jerem.*, IX, 3, 5. — [8] *Psal.* LXXVII, 36 — [9] *Psal.* LI, 4. — [10] *Psal.* XLIX, 19. — [11] *Eccli.*, V, 11. — [12] *Prov.*, VI, 24. — [13] *Eccli.*, XX, 18. — [14] *Prov.*, XXVIII, 23. — [15] *Sap.*, I, 11. — [16] *Eccli.*, XXVIII, 28. — [17] *Prov.*, XXV, 23. — [18] *Job*, XX, 12. — [19] *Psal.* XXX, 21. — [20] *Eccli.*, VIII, 4. — [21] Ibid., IV, 34. — [22] *Psal.* LVI, 5. — [23] *Jerem.*, IX, 8. — [24] *Psal.* CXXXIX, 4. — [25] *Eccli.*, LI, 7. — [26] *Jac.*, III, 6. — [27] *Jac.*, I, 26. — [28] *Eccli.*, XIX, 17.

(a) *Cæt. adit. add.* est.

Jacobus[1] : « Si quis in verbo non offenderit (*a*), hic perfectus est vir. » Unde dicitur[2] : « Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam. » Propter quod dicitur[3] : « Mors et vita in manibus linguæ. » Et ideo orabat *Ecclesiasticus*[4] : « Quis dabit ori meo custodiam, et super labia mea signaculum certum, ut non cadam in ipsis, et lingua mea perdat me ? » Propter hoc ergo dives hic in inferno positus dicit : « Ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. »

25. *Et dixit illi Abraham*, etc. Postquam descripsit pœnam quantum ad miseriam inflictam, hic describit eam quantum ad misericordiam denegatam. Et hæc pars dividitur in duas, in quarum prima exprimitur denegatio misericordiæ respectu personæ propriæ; in secunda, respectu personæ conjunctæ, ibi[5] : *Et ait* : *Rogo ergo te, pater,* etc. Circa denegationem misericordiæ respectu personæ propriæ, introducuntur tria, scilicet dissimilitudo meritorum, oppositio stipendiorum et rectitudo divinorum judiciorum.

Primo igitur, quantum ad dissimilitudinem meritorum, dicit : *Et dixit illi Abraham : Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua.* Filium vocat non ex imitatione, sed ex naturali generatione[6] : « Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt. » Unde dicit Petrus Ravennas[7] : « Tu vocas me patrem, et ego te filium, ut te graviter doleas perdidisse quod natus es, quod tibi gratia dederat et natura. » Huic filio dicit, quod recordetur bonorum, non ad solatium, sed potius ad tormentum. Unde Boetius : « Infelicissimum genus fortunæ est, fuisse felicem. » Et hoc recipit in remunerationem bonorum suorum. Unde Augustinus[8] : « Nota quod dives iste aliquid boni habuit, ex quo bonum transitorium in hac vita recepit. » Erat enim de numero illorum, de quibus dicitur[9] : « Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. » Hoc ergo meritum fuit transitorium, et præambulum ad supplicium. Sed contrarium fuit meritum Lazari. Unde subdit : *Et Lazarus similiter mala.* Hoc est simile in contrario : Lazarus enim recepit mala ad tempus, ad purgandum mala culpæ, et ad inquirendum bona felicitatis æternæ. Unde Beda : « Lazarus aliquid mali habuit, sed ignis inopiæ purgavit. » Et Gregorius[10] : « Si qua reprehesibilia in pauperibus videmus, non debemus despicere, quia fortasse quos morum infirmitas vulnerat, hos medicina paupertatis sanat. » Et hæc est via perveniendi ad regnum[11] : « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. » Unde in hoc verificatum est illud[12] : « Sunt justi quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum. » Nec immerito dicitur[13] : « Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te. »

Secundo, quantum ad oppositionem stipendiorum, subdit : *Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.* Hic, inquam, consolatur pro tribulatione[14] : « Mundus gaudebit, vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Unde in *Matthæo* (*b*)[15] : « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Sicut enim dicitur[16] : « Id quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum, » etc. Et ideo *Jacobus*[17] : « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. » Et post : « Beatus vir qui suffert tentationem, » etc. Unde Chrysostomus : « Si ægrotamus, si pauperes sumus, gaudeamus, accipiamus mala in vita nostra, ut post recipiamus bona. » Nam sic dicit Propheta[18] : « Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium. » Et in hujus

[1] *Jac.*, III, 2. — [2] *Prov.*, XVI, 1. — [3] Ibid., XVIII, 21. — [4] *Eccli.*, XXII, 33. — [5] Inf., v. 27. — [6] *Psal.* XVII, 46. — [7] Petr. Chrysol., serm. CXXIII, versus initium. — [8] Aug., *de Temp.*, serm. II. — [9] *Matth.*, VI, 2. — [10] Greg., *in Evang.*, hom. XL. — [11] *Act.*, XIV, 21. — [12] *Eccle.*, VIII, 14. — [13] *Tob.*, XII, 13. — [14] *Joan.*, XVI, 20. — [15] *Matth.*, V, 5. — [16] II *Cor.*, IV, 17. — [17] *Jac.*, I, 2, 12. — [18] *Psal.* LXV, 12.

(*a*) *Cæt. edit.* offendit.— (*b*) *Cæt. edit.* Unde Matthæus.

figuram dicitur [1], (*a*) in nuptiis aqua conversa est in vinum. At e contrario, dives cruciatur: [2] « Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram. » Et [3]: « Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat (*b*). » Hæc enim delectatio temporalis est, in æternum deliciæ cruciantur. Unde Gregorius [4]: « Momentaneum est quod delectat, sed æternum est quod cruciat. » Justo igitur Dei judicio est correspondentia, ut sic sit transitus a contrario in contrarium, a tribulatione scilicet ad consolationem, et a consolatione ad æternam afflictionem: ad modum cujusdam crucis, in cujus figuram dicitur [5] de Jacob quod in benedictione filiorum Joseph manus cancellavit ad modum crucis.

Tertio, quantum ad rectitudinem divinorum judiciorum, subdit (v. 26): *Et in his omnibus, inter nos et vos chaos magnum firmatum est:* in quo insinuatur impossibilitas appropinquandi inter reprobos et electos. *Ecclesiastes* [6]: « Si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. » Hanc intransgressibilitatem vocat chaos, quia nec possunt boni in tenebras descendere, nec mali in lucem bonorum. Propter quod dicitur [7]: « Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant. » De hac intransgressibilitate in Glossa dicit Ambrosius [8]: « Inter pauperem et divitem chaos est, quia post mortem nequeunt merita mutari, » ac per hoc nec haberi aliqua consolatio mutua. Et ideo subdit: *Ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint,* præstando pietatis auxilium, *nec inde huc transmeare,* attingendo ad præmium æternum. Unde Gregorius [9]: « Justorum animæ, etsi in naturæ suæ bonitate misericordiam habent, jam tunc auctoris sui justitiæ conjunctæ, tanta rectitudine constringuntur, ut nulla ad reprobos compassione moveantur. » Mali quidem non possunt de ergastulo exire tartari infernalis [10]: « Relinquent (*c*) alienis divitias suas, et sepulchra eorum domus illorum in æternum. » De hoc non potest exiri, quia [11]: « Nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos quo tu properas. » Nec enim de inferno possunt egredi, nec in requiem electorum intrare [12]: « Non adjiciet ultra ut pertranseat per te incircumcisus et immundus. » Unde dicitur [13]: « Foris canes et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, » etc. Boni autem non possunt transire ad malos videndos; possunt tamen ad contemplandos. Unde in *Isaia* (*d*) [14]: « Egredientur, et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur; et erunt usque ad satietatem visionis omni carni. »

27. *Et ait: Rogo ergo te, pater,* etc. Post denegationem misericordiæ respectu personæ propriæ, subditur hic denegatio respectu personæ conjunctæ. Circa quam introducuntur quatuor, scilicet petitio misericordiæ, denegatio misericordiæ postulatæ, ratio petitionis propositæ, et approbatio responsionis jam datæ.

Primo igitur, quantum ad petitionem misericordiæ respectu personæ conjunctæ, dicit: *Et ait: Rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei.* Hæc vero petitio erat carnalis, quia solum ad fratres se extendit, unde subdit: *Habeo enim quinque fratres* [15] « Miseratio hominis circa proximum suum, » etc. Ideo carnalis erat, quia pro fratribus carnalibus, et secundum carnem viventibus. Et hoc insinuat etiam ipse numerus quinarius, in quo intelligitur quod quinque sensibus corporis erant dediti, secundum illud quod dicitur Samaritanæ [16]: « Quinque viros habuisti, et hunc quem habes, » etc.

[1] *Joan.*, II, 9. — [2] Sup., VI, 14. — [3] *Prov.*, XIV, 13. — [4] Greg., *in Evang.*, hom. XL. — [5] *Gen.*, XLVIII, 14. — [6] *Eccle.*, XI, 3. — [7] *Joan.*, XII, 35. — [8] Ambros., *in Luc.*, lib. VIII, n. 18. — [9] Greg., *in Evang.*, hom. XL. — [10] *Psal.* XLVIII, 11. — [11] *Eccle.*, IX, 10. — [12] *Isa.*, LII, 1. — [13] *Apoc.*, XXII, 15. — [14] *Isa.*, LXVI, 24. — [15] *Eccli.*, XVIII, 12. — [16] *Joan.*, IV, 18.

(*a*) *Suppl.* quod. — (*b*) *Cæt. edit.* occupabit. — (*c*) *Cæt. edit.* Relinquant. — (*d*) *Item* Unde Isaias.

Et [1] : « Juga boum emi quinque. » Carnalis etiam, quia hoc non faciebat propter vitandum supplicium alienum, sed ne ex eorum adventu augeretur suum, quod subdit : *Ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Hoc quidem dicebat, ne ex eorum præsentia sua calamitas cresceret per multiplicata proximorum tormenta. Unde Beda : « Servatur diviti ad pœnam suam et cognitio pauperis quem despexit, et memoria fratrum quos reliquit, ut de visa gloria despecti et de pœna inutiliter amatorum amplius torqueatur. » Et illud est præcipue verum, quando imitatores scelerum alienorum fiunt participes suppliciorum. Unde Gregorius [2] : « Ut peccatores in suppliciis amplius torqueantur, et eorum videbunt gloriam quos contempserunt, et illorum pœnam, quos inutiliter amaverunt. » Erat autem hæc petitio non solum carnalis respectu sui, verum etiam crudelis respectu proximi, quia propter amorem suorum parentum carnalium volebat quod Lazarus egrederetur sinum quietis, et iret in locum periculorum, ut verificetur illud in eo [3] : « Novit justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia. » Unde et Christus, qui Lazarum fratrem Mariæ ad vitam revocavit, flevisse dicitur [4] : « Et lacrymatus est Jesus. » Erat etiam fatua, quia credebat plus valere verbum hominis mortui, quam immortalis Dei. Unde impletur in eo illud [5] : « Sed in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat, » etc. Unde Glossa : « Serius hic dives magister incipit esse, cum jam nec discendi tempus habeat, nec docendi. » Erat similiter inverecunda, quia parva negaverat, et modo maxima postulabat, contra illud quod dicitur [6] : « Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta, » etc.

Secundo, quantum ad denegationem misericordiæ postulatæ, subdit (v. 29) : *Et ait illi Abraham : Habent Moysen et Prophetas; audiant illos.* Moysen, id est doctrinam legis, quæ audienda est pro magnitudine auctoritatis. Nam [7] : « Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ejus érit execrabilis. » Et ideo dicebat Legislator [8] : « Audite, cœli, quæ loquor; audiat terra verba oris mei. » Subditur : « Date magnificentiam Deo nostro. Dei perfecta sunt opera. » Et habent etiam Prophetas, id est doctrinam prophetarum audiendam pro certitudine veritatis, secundum illud [9] : « Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in loco caliginoso, donec dies illucescat et Lucifer oriatur in cordibus vestris. » Qui hujus duplicis doctrinæ verba tam authentica et tam certa audire recusat, nullam prorsus habet excusationem. Propter quod dicit Dominus per Hieremiam prophetam [10] : « Si non audieritis me ut ambuletis in lege mea quam dedi vobis, ut audiatis sermones servorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens et dirigens, et non audistis : dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem. » Si igitur inexcusabiles sunt qui non audiunt Legem et Prophetas, prorsus inexcusabiles sunt qui non audiunt Apostolos et Evangelistas, immo nec ipsam Sapientiam incarnatam. Unde ipsa conqueritur [11] : « Quia vocavi et renuistis, extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. » Subditur : « Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis, advenerit. » Qui hanc sapientiam, quæ foris prædicat in plateis, non vult audire, prorsus inexcusabilis est, quia sibi perhibent (*a*) testimonium Lex et Prophetæ. Unde *Matthæus* [12] : « Apparuerunt illis Moyses et Elias cum eo loquentes. » Sequitur : « Ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens : Hic est filius meus dilectus, etc., ipsum audite. » Et propterea dicitur [13] :

[1] Sup., XIV, 19. — [2] Greg., *in Evang.*, hom. XL. — [3] *Prov.*, XII, 10. — [4] *Joan.*, XI, 35. — [5] *Eccle.*, X, 3. — [6] *Eccli.*, IV, 36. — [7] *Prov.*, XXVIII, 9. — [8] *Deut.*, XXXII, 1, 3-4. — [9] II *Petr.*, I, 19. — [10] *Jerem.*, XXVI, 4-6. — [11] *Prov.*, I, 24, 26. — [12] *Matth.*, XVII, 3, 5. — [13] *Hebr.*, II, 1, 2, 3.

(*a*) *Cæt. edit.* prohibent.

« Oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus : » subditur : « Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? » Et [1] : « Accessistis ad testamenti novi Mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. » Videte ne recusetis loquentem.

Tertio, quantum ad rationem petitionis propositæ, addit (v. 30) : *At ille dixit : Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.* In hoc ostendebat fratrum suorum carnalitatem, utpote qui magis moverentur ad corporalem suscitationem, quam ad spiritualem revelationem. Unde hi erant de numero illorum, de quibus dicitur [2] : « Dixerunt impii cogitantes apud se non recte. » Deinde : « Non est refrigerium in fine hominis; non est qui agnitus sit reversus ab inferis. » In hoc etiam ostendebat suam, et fratrum suorum, perversitatem, ut testimonium hominis mortui præferrent testibus divini verbi, contra illud *Isaiæ* [3] : « Numquid non populus a Deo suo requiret visionem? pro vivis a mortuis? Ad legem magis, et ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux. » In hoc etiam ostendebat fratrum incredulitatem, ut nollent credere, nisi signa et prodigia viderent, sicut ille regulus [4] : « Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. » In hoc similiter ostendebat fratrum fatuitatem, quia magis deberet ad pœnitentiam provocari, ex hoc quod vident homines mori, quam si viderent eos resuscitari. [5] « Memor esto judicii mei : sic enim erit et tuum; mihi heri, et tibi hodie. » Et [6] : « Ante mortem confitere : a mortuo quasi nihil perit confessio. » [7] « Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. »

Quarto, quantum ad approbationem responsionis jam dictæ, subdit (v. 31) : *Ait autem illi : Si Moysen et prophetas non audiunt,* eis scilicet obediendo, sic enim audiendi sunt, secundum illud [8] : « Beatus qui legit et audit verba prophetiæ hujus, et servat ea, » etc. Qui tantos testes non audit, veritatem contemnit, secundum illud *Ezechielis*[9] : « Domum Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me. Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, et duro corde. » Unde, quia tantæ veritati resistunt obdurati et inhabiles ad credendum, ideo addit : *Neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Ratio hujus consequentiæ est, quia qui non credit testimonio magis credibili, nec etiam minus credibili. Hujus exemplum habemus in Lazaro alio resuscitato, cui Judæi increduli non solum non crediderunt, imo, sicut dicitur [10] : « Cogitaverunt principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent : quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum. » Sed Pharisæi obstinati non solum non crediderunt, verum etiam fidem credentium extinguere volebant. Hujus exemplum habemus etiam in Christo, cui etiam suscitato Judæi credere noluerunt. Unde Chrysostomus : « Christus a mortuis resurrexit, et quæ mala erant in inferno nuntiavit : descendit et de cœlo, et quæ bona ibi erant prædicavit, nec tamen est ei creditum. » Et hoc est, quia tales recusaverunt testimonium Legis et Prophetarum [11] : « Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis? » Ex prædictis igitur apparet diviti immisericordi omnino ab Abraham patre piissimo misericordia denegata, ut impleatur illud [12] : « Tu pater noster, et Abraham nescivit nos. » Et sic verificatum est illud [13] : « Judicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiam. » Et [14] : « Impiis usque in novissimum sine misericordia ira super-

[1] *Hebr.*, XII, 22-24. — [2] *Sap.*, II, 1. — [3] *Isa.*, VIII, 19-20. — [4] *Joan.*, IV, 48. — [5] *Eccli.*, XXXVIII, 23. — [6] Ibid., XVII, 26. — [7] *Psal.* CXIII, 17. — [8] *Apoc.*, I, 3. — [9] *Ezech.*, III, 7. — [10] *Joan.*, XII, 10-11. — [11] *Joan.*, V, 46-47. — [12] *Isa.*, LXIII, 16. — [13] *Jac.*, II, 13. — [14] *Sap.*, XIX, 1.

venit. » Talibus enim dicitur in judicio illud [1]: « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus. »

CAPUT XVII.

1. *Et ait ad discipulos suos*, etc. Post confutatam Judæorum impietatem secundum eleemosynas corporales, sequitur hic secunda pars, in qua invitat ad pietatem secundum eleemosynam spiritualem. Divisio. Dividitur autem hæc pars in tres : in quarum prima discipulos informat documento rationabili; in secunda manifestat exemplo sensibili, ibi [2] : *Et dixerunt Apostoli Domino*, etc.; in tertia confirmat facto admirabili, ibi [3] : *Et factum est, dum iret*, etc. Circa documentum rationabile, primo præmittit dissuasionem spiritualis impietatis, quæ consistit in scandalo proximorum ; deinde adjungit persuasionem pietatis spiritualis, quæ consistit in remissione injuriarum sive offensarum, ibi [4] : *Attendite vobis : si peccaverit*, etc. Circa dissuasionem igitur impietatis scandali, procedit hoc ordine : ostendit scandalum passivum inevitabile, activum autem damnabile, et supplicium ejus horribile.

Primo igitur, quantum ad inevitabilitatem scandali passivi, dicit : *Et ait ad discipulos suos : Impossibile est, ut non veniant scandala.* Hoc enim non dicitur de scandalo activo, quia illud bene potest quis evitare; sed de passivo, quod non est in potestate alicujus hominis, quia illud aliquando occasionem sumit non solum de malo, verum etiam de bono, sicut dicitur de Judæis [5], « qui scandalizabantur in eo. » Propter quod in *Matthæo* (a) [6] : « Beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me : » quia dicitur non credentibus [7] : « Lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli ; et lapis offensionis, et petra scandali. » Hoc autem permittit Deus justo judicio evenire ad vindictam malorum, et probationem justorum ; unde in *Matthæo* (a) [8] : « Necesse est ut veniant scandala. » Et ratio redditur [9] : « Oportet hæreses esse, ut et qui probati sunt, manifesti fiant. » Licet autem per malos et a malis veniant scandala, debent tamen a viris justis, quantum possunt, evitari, salva veritate triplici. Unde Beda : « Nota quod, in quantum potes sine peccato, vitare debes scandalum proximi : quod si de veritate est, pro scandalis relinqui veritas non debet. » Est autem triplex veritas, quæ non debet pro scandalo relinqui, scilicet vitæ, doctrinæ, et justitiæ. Unde Hieronymus : « Omne quod potest fieri, vel non fieri salva triplici veritate, dimittendum est. » Istud autem non est necessitatis, sed perfectæ justitiæ, secundum quam dicebat Apostolus [10] : « Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum, ne fratrem meum scandalizem. » Et [11] : « Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. » Unde si aliquis propter perfectionis opera scandalizatur, non sunt tamen dimittenda. Hinc Hieronymus, *de morte* [12] *Blæsillæ* [13] : « Scandalizat quempiam vestis fuscior ; scandalizat Joannes, qui camelorum pilis vestitus erat. » Exemplum autem dimittendi indifferentia propter scandalum, habemus in Christo [14] : « Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, » etc. : ubi solvit tributum, et tamen documenta veritatis propter scandalum non dimisit. Unde in *Matthæo* (a) [15] : « Scis quia Pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt ? At ille respondens, ait : » sequitur : « Sinite illos, cæci sunt, et duces cæcorum, » etc.

Secundo, quantum ad damnabilitatem scandali activi, subdit : *Væ autem illi, per quem veniunt*, id est, qui active scandalizant. Illi autem active scandalizant, qui per dictum vel factum minus rectum præbent

[1] *Matth.*, XXV, 41. — [2] Inf., V, 5. — [3] Inf., V. 11. — [4] Inf., V. 3. — [5] *Matth.*, XIII, 57. — [6] Ibid., XI, 6. — [7] I *Petr.*, II, 8. — [8] *Matth.*, XVI, 18. — [9] I *Cor.*, XI, 19. — [10] Ibid., VIII, 13. — [11] *Rom.*, XIV, 21. — [12] Imo *de ægrotatione*. — [13] Hieron., *ad Marcell.*, epist. XXIII. — [14] *Matth.*, XVII, 26. — [15] Ibid., XV, 12-13.

(a) Cæt. edit. *Matthæus*.

occasionem ruinæ. Nam Glossa dicit : « Scandalum est, ubi recte ambulanti deceptio ad peccandum subjicitur, sicut fecit Balaam filiis Israel. » Propter quod dicitur [1] : « Habes tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere, et fornicari, » etc. Hoc scandalum est impietatis spiritualis, cum quis malo exemplo animam proximi occidit, et ideo ipse dignus morte efficitur. In cujus figuram dicitur [2] : « Cur fœminas reservastis ? Nonne istæ sunt quæ deceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, et prævaricari vos fecerunt in Dominum, » etc. Sequitur : « Ergo cunctos interficite, quidquid est generis masculini etiam in parvulis, et mulieres quæ noverunt viros in coitu, jugulate. » Et [3] : « Hostes vos sentiant Madianitæ, et percutite eos, quia et ipsi hostiliter egerunt contra vos. » Maxime enim hostiliter agit, qui spiritum vitæ in fonte cordis extinguit. Ideo dicitur [4] : « Si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te : et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te : bonum tibi est unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. » Hoc autem non intelligitur de corporalibus membris, sed amicis, qui tanquam membra sunt nobis carnaliter conjuncti, a quibus, si scandalizant, debemus separari, secundum illud [5] : « Veni separare hominem adversus patrem suum, » etc., « et nurum adversus socrum suam, et inimici hominis domestici ejus. » Ideo dicitur [6] : « Ab inimicis tuis separare, et ab amicis attende. » Chrysostomus : « Nihil ita nocivum est, sicut conversari cum perniciosis. » Et ideo ipse dicit : « Si membra abscindimus, cum incurabiliter se habuerint, et reliquis obfuerint, multo magis in amicis hoc facere debemus. »

Tertio, quantum ad horribilitatem supplicii, subdit (v. 2) : *Utilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projiciatur in mare.* Beda : « Secundum ritum provinciæ loquitur, ubi erat ista pœna criminum, ut ligato saxo in profundum demergeretur. » Hoc, inquam, dicit *utilius, quam ut unum scandalizet de pusillis istis*, quia longe minor est ista, quam illa quam scandalizando proximum meretur. Unde Beda : « Vere utilius innoxium gravissima pœna vitam finire, quam lædendo fratrem, mortem mereri perpetuam. » Et iterum : « Utilius est enim pro culpa brevem recipere pœnam, quam æternis cruciatibus reservari. » Ratio autem quare tanta pœna debeatur scandalizanti est, quia aufert Christo illud quod amat maxime, scilicet animam, secundum illud [7] : « Tua sunt, Domine, omnia, qui amas animas. » Unde et Apostolus [8] : « Peribit infirmus in tua conscientia, frater, propter quem Christus mortuus est. » Et sequitur : « Sic autem peccantes in fratres, et in Christum peccatis. » Alia ratio est, quia sicut operibus ædificationis magna debetur corona, ita de ædificantibus magna debetur pœna [9] : « Quæ pacis sunt, sectemur ; et quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus. Noli propter escam destruere opus Dei. » Tertia ratio est, quia sicut magna crudelitas est affligere ægrotantes, sic magna perversitas est seducere simplices ; propter quod dicitur [10] : « Nec coram cæco pones offendiculum. » Et ideo signanter dicitur : *Unum de pusillis istis.* Quarta ratio, quia (*a*) scandalizans obligatur non solum ad reddendam animam suam, verum etiam animam scandalizatam [11] : « Si quis aperuerit cisternam, et non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam, reddet dominus cisternæ pretium jumentorum. » Est autem hoc peccatum grave in omnibus, sed maxime in his, quorum vita trahitur in exemplum, sicut sunt prælati, sicut magni clerici, sicut etiam viri religiosi et famosi. Unde dicitur [12] :

[1] *Apoc.*, II, 14. — [2] *Num.*, XXXI, 15, 17. — [3] Ibid., XXV, 17. — [4] *Matth.*, XVIII, 8, 9. — [5] Ibid., X, 35. — [6] *Eccli.*, VI, 13. — [7] *Sap.*, XII, 27. — [8] I *Cor.*, VIII, 11, 12. — [9] *Rom.*, XIV, 19, 20. — [10] *Levit.*, XIX, 14. — [11] *Exod.*, XXI, 33, 34. — [12] *Malac.*, II, 7, 8.

(*a*) *Cæt. edit.* quis.

« Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus. » Sequitur : « Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege, irritum fecistis pactum Levi, » etc.; « propter quod et ego dedi vos contemptibiles, » etc.

3. *Attendite vobis,* etc. Postquam dissuasit impietatem, quæ consistit in scandalo proximorum, hic consequenter suadet pietatem spiritualem, quæ consistit in remissione injuriarum. Et quoniam pietas debet exhiberi secundum ordinatam charitatem, quæ consistit in custodia respectu sui, et clementia respectu proximi, ideo in hac parte hortatur apostolos ad custodiam suarum mentium, ad disciplinam respectu aberrantium, et ad indulgentiam respectu pœnitentium.

Primo igitur quantum ad custodiam suarum mentium dicit : *Attendite vobis :* quasi diceret : Prius debetis circa vestram correctionem invigilare, quam circa peccata proximi[1] : « Miserere animæ tuæ, placens Deo. » Hoc docebat Apostolus[2] : « Attende tibi et doctrinæ, etc.; hoc enim faciens, teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. » Et istud maxime est ipsorum prælatorum, qui primo debent circa se invigilare[3] : « Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. » Hic autem ordo est necessarius, ne forte dicatur intendenti correctioni alienæ, et negligenti suam, illud[4] : « Qui alium doces, teipsum non doces; » et illud[5] : « Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui. » Et ideo dicebat bonus ille speculator[6] : « Super speculam Domini ego sum stans jugiter per diem; et super custodiam meam ego sum stans totis noctibus. » Intendebat proximo, non sicut Cain[7] : « Numquid custos fratris mei sum ego? » Intendebat sibi ne diceretur illud[8] : « Medice, cura teipsum. »

Secundo, quantum ad disciplinam respectu peccantium, subdit : *Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum.* Et per correptionem amicabilem, secundum illud[9] : « Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. » Et[10] : « Corripe amicum, ne forte non intellexerit, et dicat : Non feci; aut si fecit, ne iterum addat. » Unde ista increpatio non debet venire ex ira, sed ex clementia; non ex libidine vindictæ, sed ex amore justitiæ. Unde Gregorius, in *Moralibus :* « Si proximos sicut et nos diligere debemus, restat, ut eorum peccatis sicut et nostris irascamur. » Dicitur autem peccare in nos, quando non solum in personam nostram, sed etiam nobis præsentibus peccat. Unde Augustinus, *de verbis Domini*[11] : « Peccat frater in nos, si etiam nobis scientibus, peccat : quia quantum in eo est, exemplo nos corrumpit, quos testes iniquitatis efficit. » Et nota quod in hac increpatione servari debet ordo qui exprimitur ibi[12] : « Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. » Et post subdit, quod adhibendi sunt testes, deinde dicendum est Ecclesiæ. Nam primo peccator debet revocari amore; quod fit quando recte monetur[13] : « Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, » etc. Secundo, pudore; quod fit cum testes adhibentur, secundum illud[14] : « Non oderis fratrem tuum in corde tuo; sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. » Tertio autem, terrore; quod fit in facie Ecclesiæ[15] : « Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant. » Hic autem ordo congruitatis est, non necessitatis, et maxime si percipiatur quod proximus incorrigibilis est ad verbum fratrum, et tamen corrigibilis manu forti, secundum illud[16] : « Noli arguere derisorem, ne oderit te. » Unde Hieronymus : « Frustra niti, et nihil aliud laborando quam odium quærere, extremæ dementiæ est. » Propter hoc sanctus Joseph istum or-

[1] *Eccli.*, XXX, 24. — [2] I *Tim.*, IV, 13. — [3] *Act.*, XX, 28. — [4] Ibid., II, 21. — [5] *Matth.*, VII, 5. — [6] *Isa.*, XXI, 8. — [7] *Gen.*, IV, 9. — [8] Sup., IV, 23. — [9] II *Tim.*, IV, 2. — [10] *Eccli.*, XIX, 13. — [11] Aug., *de verb. Dom.*, serm. XVI, al. LXXXII, n. 16. — [12] *Matth.*, XVIII, 15. — [13] *Gal.*, VI, 1. — [14] *Levit.*, XIX, 17. — [15] I *Tim.*, V, 20. — [16] *Prov.*, IX, 7.

dinem servavit, de quo in *Genesi* dicitur [1] : quod « accusavit fratres suos apud patrem crimine pessimo. » Ex quo datur forma, quod prælato, qui vult prodesse, etiam nulla præcedente correptione, potest et debet culpa proximi accusari extra judicium, si sit occulta; et in judicio, si habetur probatio certa. Unde Beda : « Ita peccat qui, peccantem videns, tacet, sicut qui pœnitenti non indulget : » quod quidem intelligitur, quando verbo suo potest proximus corrigi, et majus periculum non timetur. Unde super illud [2] : « Exite de medio eorum, » dicit Glossa : « Exire, est facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum licet pro gradu uniuscujusque, salva pace. »

Tertio, quantum ad indulgentiam respectu pœnitentium, subdit : *Et si pœnitentiam egerit, dimitte illi.* Beda : « Non jubemur passim peccanti, sed pœnitenti dimittere. » Primum ergo est peccantem increpare, ut post pœnitenti possimus dimittere. Hanc enim legem statuit Dominus in Oratione Dominica [3] : « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus, » etc. Et sequitur : « Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cœlestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra. » Ideo dicitur [4] : « Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo homini servat iram, et a Deo quærit medelam? In hominem similem sibi, non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur? Ipse, cum caro sit, reservat iram, et propitiationem petit a Deo? » Et quoniam misericordia debet excedere offensam, ideo subdit (v. 4) : *Et si septies peccaverit in te*, per læsionem multiplicem. Beda : « Solet universitas septenario designari, propter quod etiam dicitur [5] : Septies enim in die (*a*) cadit justus, et resurget. » Possunt autem per istas septem vices septiformes colligi tribulationes, quibus quis proximum lædit, seducendo intellectum, corrumpendo affectum, affligendo corpus, subtrahendo propria, denegando sua, verbo lædendo famam, et exemplo vitiando vitam. De quibus dicitur [6] : « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. » Hæc omnia dimittenda sunt pœnitenti; propterea addit : *Et septies in die conversus fuerit ad te, dicens. Pœnitet me*, per mentalem compunctionem; *dimitte illi*, per misericordem condonationem : ne forte dicatur tibi illud, quod dictum est servo nequam [7] : « Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me; nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum ? » Sicut ergo Deus omni petenti veniam tribuit, secundum illud [8] : « Impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit, » etc. Sic et nos debemus pœnitenti dimittere : ponitur enim hic numerus finitus pro infinito. Unde Chrysostomus [9] : « Et si septuagies septies dimiseris, tum sicut gutta aquæ ad pelagus, ita, imo multo magis deficiat tua φιλανθρωπία [10] ad infinitam bonitatem Dei. » Debent ergo omnes offensæ quantæcumque et quotcumque, et quandocumque, et in quemcumque, et a quocumque factæ fuerint, dimitti, si humiliter per veram pœnitentiam venia postulatur. Debet etiam persequenti offensa remitti; sed aliter petenti, aliter persequenti. Unde Glossa Bedæ : « Aliter fratri petenti, aliter inimico persequenti veniam dare præcipimur : fratri, concessa remissione, socia charitate communicamus ; persecutori malum nobis volenti, vel, si potest, nobis facienti, bona voluntate faciamus quod possumus. » Et hoc exemplo Christi, de quo infra [11] : « Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt; » exemplo David, qui dicebat [12] : « Si reddidi retribuentibus mihi mala, » etc.; exemplo protomartyris Stephani, de quo dicitur [13] :

[1] *Gen.*, XXXVII, 2. — [2] II *Cor.*, VI, 17. — [3] *Matth.*, VI, 12, 14-15. — [4] *Eccli.*, XXVIII, 2-5. — [5] *Prov.*, XXIV, 16. — [6] *Job*, V, 19. — [7] *Matth.*, XVIII, 32-33. — [8] *Ezech.*, XXXIII, 12. — [9] Chrysost., *Matth.*, hom. LXI, al. [illegible], n. 1. — [10] φιλανθρωπία, id est, humanitas, benignitas, seu misericordia. — [11] Inf., XXIII, 34. — [12] *Psal.* VII, 5. — [13] *Act.*, VII, 59.

(*a*) *Vulg. non habet* in die.

« Positis autem genibus, clamavit voce magna : Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. »

5. *Et dixerunt Apostoli Domino.* Postquam informavit discipulos ad spiritualem pietatem rationali documento, hic secundo manuducit exemplo : et quoniam duplex est radix pietatis spiritualis, scilicet fides fervida, et humilitas timorata, secundum illud [1] : « Timor Dei initium dilectionis ejus; fidei autem initium agglutinandum est ei : » ideo hic primo proponit exemplum quod manuducit ad fervidam fidem; secundo vero, quod manuducit ad timoratam humilitatem, ibi [2] : *Quis autem vestrum habens servum,* etc. Circa igitur exemplum manuducens ad fidem, tria insinuantur, quæ ad perfectionem fidei concurrunt, scilicet fidei ortus, profectus, et virtus. Fidei ortus consistit in susceptione doni divini; profectus, in cooperatione liberi arbitrii; virtus vero, in executione mirandi imperii.

Primo ergo, quantum ad fidei ortum consistentem in susceptione doni divini, præmittit : *Et dixerunt Apostoli Domino : Adauge nobis fidem.* Videntes enim apostoli, se non sufficere ad illa sublimia opera pietatis, quæ consistunt in scandalis vitandis et injuriis remittendis, sine magnitudine fidei, petunt sibi fidem augeri per donum divinum, a quo fides habet originem, quæ non est homini a seipso, sed ex dono et munere divino. Unde dicitur [3] : « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, alteri fides in eodem spiritu. » Petunt a Domino fidem sibi augeri, tanquam donum primarium [4] : « Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium, » etc. Et post : « Sine fide impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem, » etc. Petunt similiter tanquam donum aliorum donorum imperativum [5] : « Postulet in fide, nihil hæsitans. » Et [6] : « Omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis. » Et [7] : « O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis, » etc. Petunt etiam tanquam donum custoditivum [8] : « Hujus rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Jesu Christi, » etc., « ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum ejus in interiore homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris. » Et ideo Dominus dicebat Petro [9] : « Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos. » Ob hoc etiam dictum est ipsi Petro [10] : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » etc.

Secundo, quantum ad fidei profectum consistentem in cooperatione liberi arbitrii, subdit (v. 6) : *Dixit autem Dominus : Si habueritis fidem sicut granum sinapis.* Per granum sinapis, quod in se est quantitate parvum, acumine fervidum, et incremento magnum, intelligimus liberi arbitrii cooperationem quantum ad captivationem intellectus, inflammationem affectus, et multitudinem boni effectus. Unde Interlinearis [11] declarat, cujusmodi fidem debeant quærere, scilicet humilem et ferventem, cui nunquam sufficiat quod bene gessit. In grano namque sinapis propter parvitatem intelligitur fides, in qua est captivatio (*a*) intellectus [12] : « Simile est regnum cœlorum grano sinapis, » etc.; subditur : « Quod minimum est omnibus seminibus. » Nulla enim virtus adeo captivat intellectum humanum, sicut fides [13] : « In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, » etc. Per acumen autem intelligitur inflammatio affectus; unde Glossa : « Fidem perfectam grano sinapis comparat, quod in facie est humile, et nullarum virium apparens : sed pressuris tritum, quantum intus ferveat, ostenditur. » Unde de

[1] *Eccli.*, XXV, 16. — [2] Inf., v. 7. — [3] I *Cor.*, XII, 8-9. — [4] *Hebr.*, XI, 1, 5. — [5] *Jac.*, I, 6. — [6] *Matth.*, XXI, 22. — [7] Ibid., XV, 28. — [8] *Ephes.*, III, 14, 16-17. — [9] Inf., XXII, 32. — [10] *Matth.*, XVI, 18. — [11] Gloss. interlin. in hunc locum. — [12] *Matth.*, XIII, 31, 32. — [13] II *Cor.*, X, 5.

(*a*) *Cæt. edit.* purificatio.

Apollo dicitur[1] : « Hic erat edoctus viam Domini, et fervens spiritu loquebatur, » etc., « ea quæ sunt Jesu. » Per (*a*) incrementum illud intelligitur multiplicatio boni affectus, secundum illud[2] : « Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit. » Subditur : « Cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, et fit arbor. » In quo intelligitur bonorum operum multitudo et congeries cumulata. [3] « Vis scire, o homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est? Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius : et ex operibus fides consummata est, » etc.

Tertio, quantum ad fidei virtutem in executione mirandi imperii, subjungit : *Dicetis huic arbori moro : Eradicare, et transplantare in mare : et obediet vobis.* In quo datur intelligi mira virtus fidei, quantum ad ea quæ aguntur secundum cursum naturæ, et secundum impetum culpæ, et secundum meritum justitiæ. Omnia enim hæc subsunt regimini divinæ providentiæ, et quodam modo imperio fidei perfectæ, secundum illud[4] : « Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. » Secundum litteram igitur, per imperium fidei supra morum transplantandam intelligitur imperium respectu corporalium elementorum; unde Glossa[5] : « Species ponitur pro genere, quia fides consummata etiam potest elementis imperare. » Hinc etiam dicitur : « Si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, » etc., « sed et si (*b*) monti huic dixeritis : Tolle, et jacta te in mare, fiet. » Propterea explicat Apostolus de sanctis, dicens quod [6] « per fidem vicerunt regna; » subditur : « Obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugaverunt aciem gladii, et fortes facti sunt in bello. » Secundum autem tropologiam intelligitur in hoc imperium respectu diaboli, et tentationum ejus. Unde Ambrosius[7] : « Fructus mori primo albet in flore, deinde jam formatus irrutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albenti angelicæ flore naturæ, et potestate rutilante, prævaricatione dejectus, tetro inhorruit odore peccati. » Qui per fidem excluditur; unde dicitur[8] : « Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret : cui resistite fortes in fide. » Et[9] : « In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. » Secundum autem allegoriam intelligitur imperium respectu prædicationis crucis, et evangelicorum sacramentorum. Unde Glossa : « Per morum, cujus colore sanguineo fructus et virgulta virent, Evangelium crucis exprimitur, quæ per fidem Apostolorum de gente Judæorum, in qua velut in stirpe generis tenebatur verbum prædicationis, eradicata est, et in mare gentium transplantata. » Hujus sanguis accendit nos ad conflictum contra monstra vitiorum (*c*); unde in *Machabæis*[10] : « Elephantis ostenderunt sanguinem uvæ et mori, » etc. Hæc transplantatio per fidem apostolorum docentium, et miracula facientium, facta est in Ecclesia de Gentibus congregata. Unde *Joannes*[11] : « Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet. » In hujus figuram dicitur[12] : « Fide muri Jericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis. » In quo intelligitur transplantatio mori in mare per reprobationem Judæorum, et electionem gentilium prædictorum.

Sensus litteralis

Tropologia.

Verbum prædicationis.

7. *Quis autem vestrum habens servum,* etc. Post exemplum manuducens ad fidem fervidam, subdit hic exemplum manuducens ad humilitatem timoratam. In hujus autem exempli descriptione hoc ordine procedit : proponit namque obsequium servitutis, assumit necessitatem serviendi, et concludit humilitatem spiritualis servitutis.

[1] *Act.*, XVIII, 25. — [2] *Matth.*, XIII, 31, 32. — [3] *Jac.*, II, 20-22. — [4] *Marc.*, IX, 12. — [5] Gloss. interlin. in hunc loc. — [6] *Hebr.*, XI, 33, 34. — [7] Ambros., *in Luc.*, lib. VIII, n. 29. — [8] I *Petr.*, V, 9. — [9] *Ephes.*, VI, 16. — [10] I *Mach.*, VI, 34. — [11] *Joan.*, XIV, 12. — [12] *Hebr.*, XI, 30-31. — (*a*) *Cat. edit.* Propter. — (*b*) *Cat. edit. deest* si. — (*c*) *Cat. edit.* virorum.

Primo igitur, quantum ad obsequium servitutis quod quærendo proponit, dicitur : *Quis autem vestrum habens servum arantem, aut pascentem boves* : per laborem vitæ activæ, quæ consistit in operando viriliter. Et hoc insinuatur in actu arandi, secundum illud *Oseæ*[1] : « Arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob. » Et supra[2] : « Nemo mittens manum ad aratrum, » etc. Consistit etiam in præsidendo solicite, et hoc insinuatur in actu pascendi, secundum illud quod dictum est Petro[3] : « Pasce oves meas. » Glossa : « Servus arans vel pascens, doctor est Ecclesiæ ; » de quo dicitur[2] : « Nemo mittens manum ad aratrum, » etc. Et Dominus Petro ait[3] : « Pasce oves meas. » *Qui regresso ab agro dicat illi : Statim transi, et recumbe*, per dulcorem contemplativæ, in qua est regressus ad cor[4] : « Animalia ibant, et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. » Est etiam transitus ad dilectionis convivium, secundum illud[5] : « Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini : spiritus enim meus super mel est dulcis. » Hæc enim refectio non statim datur homini venienti de exercitio actionis, ut dicitur[6] : « In lectulo meo per noctes quæsivi, quem diligit anima mea : quæsivi illum, et non inveni : » quia Dominus non statim se offert, ut humilius et vigilantius requiratur. Unde subdit (v. 8) : *Et non dicat ei* (*a*) *: Para quod cœnem, et præcinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam*, scilicet per gemitum compunctionis internæ, in qua convivium paratur[7] : « Ante orationem præpara animam tuam, et noli esse quasi homo qui tentat Deum. » Seipsum præcingit, restringendo mentales defluxus[8] : « Succincti lumbos mentis vestræ, » etc. In hac etiam ministrat, seipsum dejiciendo, et Deum cibat et potat, dum facit quod maxime acceptat[9] : « Si quis aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo. » Unde Glossa : « Ministrat Conditori, qui ejus misericordiam considerans, et ejus judicia pertimescens, de suis virtutibus se humiliat. » Et quia post hanc compunctionem sequitur devotio, ideo subdit : *Et post hæc tu manducabis et bibes*, per gustum suavitatis æternæ. Glossa[10] : « Postquam tua prædicatione et compunctione refectus ero, tunc æternis meæ sapientiæ dapibus reficieris. »[11] « Renuit consolari anima mea : memor fui Dei, et delectatus sum, » etc. Et iterum[12] : « Fuerunt mihi panes die ac nocte. » Et post : « In voce exultationis et confessionis sonus epulantis. » Et iterum[13] : « Convertisti planctum meum in gaudium mihi, » etc. Hoc autem totum facit Dominus ad humilitatem conservandam, quæ æternarum virtutum est radix, conservatio et custodia. Ideo et Paulus jam perfectus dicebat[14] : « Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ, » etc. Et[15] : « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. » Nam[16] : « Cum consummaverit homo, tunc incipiet. »

Secundo, quantum ad necessitatem serviendi quam assumit, subdit (v. 9) : *Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quæ et imperaverat?* (v. 10) *Non puto*, id est, puto quod non. Glossa[17] : « Quid mirum, si faciat servus quod debet, cujus est laborare et servire assidue ? »[18] « Servum inclinant operationes assiduæ. » Et nota quod Dominus non habet agere gratias servo, non quia ejus opera non acceptet, cum dicatur[19] : « Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua ; quasi fratrem sic eum tracta, quoniam in sanguine animæ comparasti illum. » Sed hoc dicitur, quia quod facit, magis est debitum, quam donum ; magis justitia mercationis, quam gratia supererogationis. Et hoc maxime est verum in Deo ; unde *Job*[20] : « Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de

[1] *Ose.*, X, 11. — [2] Sup., IX, 62. — [3] *Joan.*, XXI, 17. — [4] *Ezech.*, I, 14. — [5] *Eccli.*, XXIV, 26-27. — [6] *Cant.*, III, 1. — [7] *Eccli.*, XVIII, 23. — [8] I *Petr.*, I, 13. — [9] *Apoc.*, III, 20. — [10] Gloss. interlin. in hunc loc. — [11] *Psal.* LXXVI, 6. — [12] *Psal.* XLI, 4, 5. — [13] *Psal.* XXIX, 12. — [14] II *Cor.*, XII, 7. — [15] *Eccli.*, III, 20. — [16] *Eccli.*, XVIII, 6 — [17] Gloss. interlin. in hunc loc. — [18] *Eccli.*, XXXIII, 27. — [19] Ibid. 31. — [20] *Job*, XXXV, 7.

(*a*) Cæt. edit. *non dicit*.

manu tua percipiet ? » Unde Glossa : « Si homo ab homine servo non uniforme, sed multiplex ministerium exigit, nec gratum habet, quanto magis nec vos, qui sine me nihil potestis, non unius usum operis, vel laboris, exercere debetis, sed semper novis studiis augere priora? » Si enim verum istud est in homine servo alterius hominis, quod servitia ejus magis sunt debita quam grata, hoc multo verius est in homine servo Dei : tum quia omnia sunt ab ipso[1] : « Omnia opera nostra operatus es, Domine : » [2] « Tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus (*a*), dedimus tibi : »[3] « Deus est enim qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate : » tum quia omnia sunt per ipsum[4] : « Quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes, et colles in statera? » et postea : « Ecce, gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt. » Subditur : « Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei : » tum quia omnia sunt propter ipsum[5] : « Universa propter semetipsum operatus est Dominus. » Et ideo Apostolus ait[6] : « Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. »

Tertio, quantum ad humilitatem spiritualis servitutis quam concludit, subjungit : *Sic et vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis,* per completionem obedientiæ : hæc enim est vera obedientia, qua omnia implentur mandata. Nam Jacobus dicit[7] : « Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. » Et[8] : « Maledictus qui non permanet in sermonibus legis hujus, et eos opere perficit. » Et ideo Dominus dicit[9] : « Ad omnia quæ mittam te, ibis, et universa, quæcumque mandavero tibi, loqueris. » Et Propheta in *Psalmo*[10] : » Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, » etc. Qui sic est obediens in opera, debet esse humilis in reputatione. Et ideo subdit : *Dicite : servi inutiles sumus ; quod debuimus facere, fecimus*, per recognitionem infirmitatis propriæ : *servi*, inquam, quia empti ultra quam valeatis[11] : « Empti estis pretio magno : glorificate et portate, » etc. Et[12] : « Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione, etc., sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati, » etc. *Inutiles :* non quia opera nostra bona nullam habeant mercedem, vel fructum, quia utilia sunt nobis; sed quia nihil ex hoc divinæ bonitati conferimus[13] : « Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. » Nihil etiam est quod facimus, in comparatione ejus quod recipimus, et Deo debemus. Unde Glossa : « Qui venit ministrare, et non ministrari, nos debitores sibi fecit, ne nostris operibus confidentes, sed ejus examen expavescentes, omnibus, quæ præcepta sunt, impletis, nos imperfectos esse cognoscamus. » Ideo dicebat Propheta[14] : « Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi ? » Item nihil est quod nos sustinemus, respectu ejus quod expectamus[15] : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Qui ergo se humiliat sic, ille est qui disponit se ad perfectam gloriam, et æternam. Unde hæc humilitas, quæ totum Deo tribuit, et nihil sibi perfecte erit in patria, secundum illud[16] : « Procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, et adorabant viventem in sæcula sæculorum, et mittebant coronas suas ante thronum dicentes : Dignus es, Domine (*b*) noster, accipere gloriam, et honorem, et virtutem, » etc.; et in statu viæ, quantum ad viros perfectos, secundum illud[17] : « Nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, et patribus nostris, qui peccaverunt tibi : tibi autem Domino Deo nos-

[1] *Isa.*, XXVI, 12. — [2] I *Paral.*, XXIX, 14. — [3] *Philip.*, II, 13. — [4] *Isa.*, XL, 12, 15, 17. — [5] *Prov.*, XVI, 4. — [6] I *Cor.*, X, 31. — [7] *Jac.*, II, 10. — [8] *Deut.*, XXVII, 26. — [9] *Jerem.*, I, 7. — [10] *Psal.* CXVIII, 128. — [11] I *Cor.*, VI, 20. — [12] I *Petr.*, I, 18, 19. — [13] *Psal.* XV, 2. — [14] *Psal.* CXV, 12. — [15] *Rom.*, VIII, 18. — [16] *Apoc.*, IV, 10-11. — [17] *Dan.*, IX, 7, 9.

(*a*) *Cæt. edit.* accipimus. — (*b*) *Suppl.* Deus.

tro misericordia et propitiatio, » etc. Ideo singulis diebus dicere debemus illud [1] : « Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, et gloria in sæcula sæculorum. Amen. »

11. *Et factum est, dum irent*, etc. Postquam discipulos ad spiritualia opera pietatis informavit documento rationali, et manuduxit exemplo sensibili, hic jam tertio confirmat facto mirabili. In quo ipsi discipuli ex viso opere mirabili confirmantur ad credendum, et ex intellecto accenduntur ad imitandum. Et ideo simul litteraliter et spiritualiter hoc miraculum tractandum est. In hujusmodi autem miraculi descriptione primo præmittitur curatio ægritudinis incurabilis; secundo additur approbatio gratitudinis commendabilis, ibi [2] : *Unus autem ex illis ut vidit*, etc. Circa autem curationem ægritudinis incurabilis, tria introducuntur ad expressionem et commendationem miraculi, et ad mysterium significationis, scilicet congruitas loci, calamitas morbi, et facilitas modi curandi.

Primo ergo, quantum ad congruitatem loci, dicit : *Et factum est, dum iret in Jerusalem*; per quam significatur status quietis : nam interpretatur *visio pacis* [3] : « Lauda, Jerusalem, Dominum, lauda, » etc.; et post : « Qui posuit fines tuos pacem. » *Transibat per mediam Samariam, et Galilæam*, per quas designatur decursus præsentis itineris. Samaria namque interpretatur *custodia*, quæ debet esse in actione, 1. quantum ad actum, secundum illud [4] : « Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei. » 2. Item quantum ad effectum [5] : « Custodi temetipsum, et animam tuam sollicite. » Et illud potissime competit prælatis, secundum illud [6] : « Custodi virum istum : qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus. » 3. Item, quantum ad verbum [7] : « Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. » Galilæa interpretatur *transmigratio*, quæ debet esse in contemplatione, secundum illud [8] : « Transivi ad contemplandam sapientiam, » etc. Et in *Psalmo* [9] : « Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei. » Et nota quod dicitur *per mediam Samariam* transire, et post exprimitur *Galilæa*, quia prius oportet transire per activam, postea per contemplativam. Unde Jacob non habuisset Rachelem, nisi prius habuisset Liam. Et dicitur *per mediam* transire : nam 1. in actione medium teneri debet, declinando superfluum et diminutum; 2. in prælatione similiter, declinando acceptionem personarum [10] : « Ite, et redite de porta ad portam per medium castrorum, » etc. 3. In contemplatione similiter medium teneri debet in considerando : in cujus figuram dicitur de Seraphim [11], quod « duabus alis velabant faciem ejus [12], et duabus velabant pedes ejus, et duabus, » videlicet intermediis, « volabant. »

Secundo, quantum ad calamitatem morbi, subdit (v. 12) : *Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi*. Ad litteram, lepra est morbus miserabilis calamitatis, quia aufert remedium artis, privat solatio societatis, affligit gravamine infirmitatis. Et tales desolati recursum habere debent ad Patrem misericordiæ. Ideo addit : *Qui steterunt a longe*, suam agnoscentes immunditiam. (v. 13) *Et levaverunt vocem*, suam exprimentes miseriam. *Dicentes : Jesu præceptor, miserere nostri*, divinam implorantes misericordiam. Juxta quod Propheta dicit [13] : « Afflictus sum et humiliatus sum nimis : rugiebam a gemitu cordis mei. » Lepra quid.

Spiritualiter autem per decem leprosos intelligitur universitas peccatorum peccantium contra Decalogum. Glossa : « Qui contra Decalogum peccant, nec amando Deum, de quo male sentiunt, nec proximum, a quo dividuntur, sub denario numero ad Deum Spiritualis sensus.

[1] I *Tim.*, I, 17. — [2] Inf., v. 15. — [3] *Psal.* CXLVII, 1, 14. — [4] *Eccle.*, IV, 17. — [5] *Deut.*, IV, 9. — [6] III *Reg.*, XX, 39. — [7] *Psal.* XXXVIII, 2. — [8] *Eccle.*, II, 12. — [9] *Psal.* XLI, 5. — [10] *Exod.*, XXXII, 27. — [11] *Isa.*, VI, 2. — [12] Scilicet *Domini*. — [13] *Psal.* XXXVII, 9.

Quatuor ex causis oritur peccatum.

clamant. » Oritur autem universitas peccatorum ex quatuor causis, scilicet primo (*a*) ex timore male humiliante, et sic designatur per lepram Mariæ[1], ubi dicitur, quod postquam murmuravit contra Moysen, « apparuit candens lepra quasi nix. » Secundo, ex amore male inflammante ad concupiscentiam carnis, et hoc significatur per lepram Naaman Syri, de quo dicitur[2] : quod « erat vir fortis et dives, sed leprosus. » Tertio, ex amore male inflammante ad concupiscentiam oculorum, et hoc intelligitur per lepram Giezi. Nam dictum est ei, propter cupiditatem et simoniam[3] : « Lepra Naaman adhærebit tibi et semini tuo. » Quarto, ex amore male inflammante ad superbiam vitæ, et hoc intelligitur per lepram Osiæ, de quo dicitur[4], quod cum vellet ponere incensum in domo Domini, et dignitatem usurpare sacerdotalem, percussus est lepra. In figura (*b*) harum quatuor causarum lepræ dicitur, quod « quatuor viri leprosi erant juxta portam Samariæ, » ad designandam quamdam conformitatem causæ; et hic sunt decem, ad designandam universitatem culpæ.

Lepra spiritualis.

Spiritualiter autem intelligitur per lepram vitium contra christianam religionem, quod quatuor modis habet fieri. Unde Glossa : « Quisquis hæretica pravitate, vel gentili superstitione, vel judaica perfidia, vel fraterno schismate, per Dei gratiam mundatus, caruerit, necesse est ut mundatus (*c*) ad Ecclesiam redeat. » His autem quatuor vitiis prædictis præcipue impugnatur lex veritatis, quæ consistit in observatione Decalogi : et ideo merito per quatuor, et per decem habent figurari. Hujusmodi autem peccatores, licet per vias tenebrosas incedant, secundum illud[6] : « Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant; » Domino tamen intrante castellum, id est, veniente in carnem, illuminantur ad videndam viam, secundum illud[7] : « Habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis; » et occurrunt ei per pœnitentiam, quæ faciem aversam facit converti[8] : « Converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim convertisti me, egi pœnitentiam. » Hæc autem pœnitentia facit stare a longe per humilitatem propriæ abjectionis[9] : « Publicanus a longe stans, » etc.; levare vocem per amaritudinem compunctionis[10] : « Dedit abyssus vocem suam, » id est, peccator; etiam sanitatem petere per fiduciam, secundum illud[11] : « Ego dixi : Domine, miserere mei; sana animam meam. »

Tertio, quantum ad facilitatem modi curandi, subjungit (v. 14) : *Quos ut vidit, dixit : Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Ad sacerdotes enim spectat lepræ judicium, secundum illud[12] : « Leprosus quando mundandus est, adducetur ad sacerdotem, » etc., per totum capitulum. *Et factum est, dum irent, mundati sunt*, scilicet per divinum imperium, cujus dicere est facere[13] : « Sermo illius potestate plenus est, et omne quod voluerit, faciet. » Spiritualiter autem intelligitur hic modus curandi a lepra spirituali, scilicet per ministerium sacerdotis, et hoc insinuat in hoc quod dicit : *Ostendite vos sacerdotibus.*[14] « Hic est ritus leprosi qui mundandus est : adducetur ad sacerdotem. » Ideo dicitur[15] : « Honora Deum ex tota anima tua, et honorifica sacerdotes, et propurga te cum brachiis. » Honorificentia ista est per sui ipsius accusationem, secundum illud[16] : « Fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, et confitere, » etc. Unde dicitur[17] : « Cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis, et orationis Altissimi Dei. In partes vade sæculi sancti cum vivis et dantibus confessionem Deo. » Ideo dicit : *Ostendite*, etc. [18] « In tempore infirmitatis ostende conversationem. » Qui sic vult confiteri, jam incipit

[1] *Num.*, XII, 10. — [2] IV *Reg.*, V, 1. — [3] Ibid., 27. — [4] II *Paral.*, XXVI, 19. — [5] IV *Reg.*, VII, 3. — [6] *Prov.*, IV, 19. — [7] *Isa.*, IX, 2. — [8] *Jerem.*, XXXI, 18, 19. — [9] Inf., XVIII, 13. — [10] *Habac.*, III, 10. — [11] *Psal.* XL, 5. — [12] *Levit.*, XIV, 32 et seq. — [13] *Eccle.*, VIII, 4. — [14] *Levit.*, XIV, 2. — [15] *Eccli.*, VII, 33. — [16] *Jos.*, VII, 19. — [17] *Eccli.*, XVII, 24. — [18] Ibid., XVIII, 21.

(*a*) *Cæt. edit. deest* primo. — (*b*) *Forte legendum* figuram. — (*c*) *Edit. Ven.* mandatus.

in voluntate rectificari; et ideo dicitur : *Dum irent, mundati sunt*, secundum illud [1] : « Dixi : Confitebor adversum me injustitiam, » etc. Ex hoc manifeste apparet efficacia confessionis curantis omnem morbum atque languorem; apparet etiam dignitas sacerdotalis, quam qui contemnit a Domino sanari potest? Apparet etiam mira Dei pietas, quæ omnes occurrentes curat, secundum illud [2] : « Eum qui venit ad me, non ejiciam foras. » Apparet etiam ex hoc quanta debet esse pietas iu ministris Dei ad infirma membra Christi [3] : « Rogamus vos, fratres, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum, » etc. Propter hoc divina dispositio caput apostolorum cadere permisit, ut in suo casu disceret qualiter aliis misereri posset, atque deberet.

15. *Unus autem ex illis*, etc. Post curationem incurabilis morbi vel ægritudinis, describitur hic secundo commendatio approbabilis gratitudinis : circa quam introducuntur tria, scilicet gratiarum actio, ingratitudinis increpatio, et gratitudinis approbatio. Primum, quantum ad gratiarum actionem, præmittit : *Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est*, per recognitionem scilicet beneficii [4] : « Vide ergo in te bonitatem Dei, si permanseris in bonitate. » *Regressus est cum magna voce magnificans Deum*, per glorificationem benefactoris, secundum illud [5] : « Benedicite Deum cœli, et coram omnibus viventibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam. » Et [6] : « Cantabo Domino, qui bona tribuit mihi. » (v. 16) *Et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens ei*, scilicet per exhibitionem reverentiæ et honoris [7] : « Vidi, et cecidi in faciem meam : » Et [8] : « Cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus. » *Et hic erat Samaritanus*, ad expressionem figuræ et significationis. Iste enim, quia Samaritanus et alienigena, significat gentiles ad cultum Christi redeuntes, sicut etiam illa mulier Samaritana [9]. Unde Glossa : « Unus regressus significat unius Ecclesiæ devotam Christo humilitatem. » In cujus designationem dicitur [10] : « Una est columba mea. » Et [11] : « Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium. » Propter quod unus introducitur hic regressus, sicut in illa multitudine unus salvatur [12] : « Movetur aqua, etc., et sanus fiebat, » etc. Et Christus unum tantum ibi curavit, ut, sicut dicit Augustinus [13], ostenderet quod nullus sanari potest nisi intra ecclesiasticam unitatem, de qua unitate dicitur [14] : « Sollicite servate unitatem spiritus in vinculo pacis : » Subditur : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma, » etc. Hic unus dicitur cadere in faciem, quia non tantum habet unitatem per amorem, verum etiam per humilitatem, per gratitudinem et timorem. Et hoc significat ipse casus in faciem. Casus enim in faciem significat reverentiam, secundum illud [15] : « Et omnes angeli stabant in circuitu throni, » etc. Sed casus post tergum significat ruinam [16] : « Abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. » Et [17] : « Cecidit Heli de sella retrorsum. » Unde Glossa : « Qui in faciem cadit, videt quo cadat; qui retro cadit, non videt. » Boni ergo in faciem cadunt, quia humiliant se in his visibilibus, ubi vident quid eos sequatur, ut ad invisibilia erigantur; mali vero retrorsum cadunt, quia cadunt in invisibilibus, ubi non vident quid eos sequatur. Cadit autem quis in faciem 1. in (*a*) supernorum mirabilium revelatione, sicut dicitur [18] : « Audivi vocem sermonum ejus : et audiens jacebam consternatus super faciem meam, et vultus meus hærebat terræ. » 2. In divinorum charismatum postulatione [19] : « Omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, et communi lamentatione et fletu unanimes preces suas

[1] *Psal.*, XXXI, 5. — [2] *Joan.*, VI, 37. — [3] I *Thess.*, V, 14-15. — [4] *Rom.*, XI, 22. — [5] *Tob.*, XII, 6. — [6] *Psal.* XII, 6. — [7] *Ezech.*, XLIV, 4. — [8] *Apoc.*, I, 17. — [9] *Joan.*, IV, 7 et seq. — [10] *Cant.*, II, 10. — [11] I *Cor.*, IX, 24. — [12] *Joan.*, V, 4. — [13] Aug. *in Joan.*, tr. XVII, n. 3. — [14] *Ephes.*, IV, 3, 5. — [15] *Apoc.*, VII, 11. — [16] *Joan.*, XVIII, 6. — [17] I *Reg.*, IV, 18. — [18] *Dan.*, X, 9. — [19] *Judith*, VI, 14.

(*a*) *Cæt. edit. deest* 1. in, *et ulterius* 2. *et* 3.

effuderunt Domino, » etc. 3. In beneficiorum susceptione [1] : « Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, » etc.

Secundo, quantum ad ingratitudinis increpationem, subdit (v. 17) : *Respondens autem Jesus, dixit : Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt?* Non quærit de novem velut ignorans cujuslibet personam, sed reprobans ingratitudinem et irreverentiam, sicut quærebat Dominus [2] : « Adam, ubi es? » Unde Glossa : « Ingratos, quasi ignotos, ubi sint, requirit. » Ita ut in eis verificetur illud [3] : « Si quis ignorat, ignorabitur. » Et ideo, ut ostendat quod hæc reprobando dixit, subdit (v. 18) : *Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.* In quo manifeste ostenditur Judæorum ingratitudo, quia, cum essent novem, nullus ex eis rediit, sed solus iste Samaritanus, qui unus erat et solus. In quo intelligitur electio gentium, et reprobatio Judæorum, secundum illud [4] : « Aliquando vos (*a*) gentes in carne, etc., eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope, » etc. Alienigena dicitur, qui alibi habitat, et alibi natus est : sic est de omnibus qui carnaliter nati ad spiritum transeunt, secundum illud [5] : « Non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine. » Quia, sicut dicitur [6] : « Quod natum est ex carne, caro est, » etc. Et ideo in *Psalmo* dicitur Ecclesiæ [7] : « Obliviscere populum tuum et domum patris tui. » Et in figura dicitur Abrahæ [8] : « Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, » etc. Et [9] : « Obsecro vos tanquam advenas et peregrinos, abstinere vos a carnalibus desideriis. »

Tertio, quantum ad gratitudinis approbationem, subdit (v. 19) : *Et ait illi : Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit. Surge,* per pœnitentiam [10] : « Surge qui dormis, et exurge a mortuis. » Et [11] : « Excitavit eum, dicens : Surge velociter. » *Vade,* per justitiam [12] : « Dico huic : Vade, et vadit, » scilicet per obedientiam, quæ est nobilissima pars justitiæ, quæ potissime fuit in Christo, secundum illud [13] : « Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. » Hoc est ire a Deo, ad Deum, et secundum Deum, et propter Deum [14] : « Sciens quia a Deo exivit, et ad Deum vadit. » Et [15] : « Vado ad eum qui misit me, » etc. *Fides tua te salvum fecit,* per confidentiam quæ ad agendas gratias inclinavit : est autem fides nostræ salutis initium, quæ facit cognosci nomen Domini Jesu Christi, de quo dicitur [16] : « Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. » Spes autem est hujus salutis incrementum, secundum illud [17] : « Spe salvi facti sumus. » Sed charitas complementum, secundum illud [18] : « Tuus sum ego : salvum me fac, quoniam justificationes tuas exquisivi. » Et nota, quod Christus attribuit salutem, quam ipse virtuose fecerat, fidei, ut sic ex hoc miraculo fiat confirmatio præcedentium quoad pietatem animi in Christo miserente, humilitatem obsequii in liberato procidente, firmitatem fidei in leproso curationem promerente : ut sic ex prædicto miraculo prædicta omnia firmiter confirmentur. Unde Glossa : « In superiori parabola decernitur, fidem per humilitatem debere augeri. In ista rebus ipsis manifeste ostenditur, non fidei tantum agnitam rationem, sed fidei executam operationem esse, quæ salvum faciat credentem, detque gloriam Patri, qui est in cœlis. »

20. *Interrogatus autem a Pharisæis,* etc. Terminatis duabus partibus principalibus,

[1] *Gen.*, XVII, 17. — [2] Ibid., III, 9. — [3] I *Cor.*, XIV, 38. — [4] *Ephes.*, II, 11-13. — [5] *Rom.*, IX, 8. — [6] *Joan.*, III, 6. — [7] *Psal.* XLIV, 11. — [8] *Gen.*, XII, 1. — [9] II *Petr.*, II, 11. — [10] *Ephes.*, V, 14. — [11] *Act.*, XII, 7. — [12] *Matth.*, VIII, 9. — [13] *Matth.*, XXVI, 24. — [14] *Joan.*, XIII, 3. — [15] Ibid, XVI, 5. — [16] *Act.*, IV, 12. — [17] *Rom.*, VIII, 24. — [18] *Psal.* CXVIII, 94.

(*a*) *Cœt. edit. add.* eratis.

in quibus confutata est Judæorum dolositas et impietas, et per oppositum simplicitas et pietas commendata, hic sequitur pars tertia, in qua confutatur curiositas. Et quoniam curiositas non tantum consistit in perscrutatione scientiæ, verum etiam in possessione pecuniæ, secundum beatum Augustinum; ideo pars ista dividitur in duas : in prima confutat curiositatem in perscrutando; in secunda curiositatem in possidendo, ibi (*a*)[1] : *Interrogavit eum quidam princeps*, etc. Prima pars dividitur in tres : in prima reprehensio judaicæ curiositatis introducitur; in secunda assignatio rationis, ibi [2] : *Nam sicut fulgur coruscans*, etc.; in tertia, persuasio studiositatis, ibi [3] : *Dicebat autem parabolam ad illos*, etc. In reprehensione autem curiositatis Pharisæorum tria introducuntur, scilicet improbatio curiositatis Pharisæorum interrogantium, approbatio discipulorum desiderantium, et reprobatio contrarietatis hæreticorum decipientium.

Primo ergo, quantum ad improbationem curiositatis Pharisæorum interrogantium, dicit : *Interrogatus autem a Pharisæis : Quando venit regnum Dei?* per curiosam scilicet inquisitionem. Hæc interrogatio erat curiosa, quia de re secreta, quam in suo secreto occultat [4] : « Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua ipsius potestate. » Et [5] : « Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris : sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus. » Et [6] : « Quid necesse est homini majora se quærere, cum ignorat quid conducat sibi in vita sua numero dierum peregrinationis suæ et tempore quod velut umbra præterit? aut quis poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? » Et ideo subdit : *Respondens eis dixit : Non venit* (*b*) *regnum Dei, cum observatione*; (v. 21) *neque dicent : Ecce hic*, *aut ecce illic*, per humanam comprehensionem. Humana enim comprehensio non se extendit ad cognoscendum judicii tempus. Unde dicit : (*c*) *Non veniet cum observatione ;* Glossa [7] : « temporis. » [8] « De die autem illa et hora nemo scit, nec angeli cœlorum, nisi solus Pater. » Et [9] : « Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. » Non extendit se etiam ad sciendum locum; propter quod dicit : *Nec dicent : Ecce hic*, etc. Glossa : « Nec scietur determinatus locus. » Sed contrarium videtur dici in *Joel* [10] : « Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi super populo meo. » Sed illud intelligendum est, quod *Josaphat* accipitur pro interpretatione : interpretatur autem *vallis judicii*. Josaphat
Judicium enim non existet in terra, sed potius in aere, sicut dicit Hieronymus super hunc locum. Et quoniam curiosa inquisitio non excluditur nisi per studiosam, ideo subdit : *Ecce enim regnum Dei intra vos est*, per divinæ gratiæ oblationem, quæ quidem facta fuit in adventu Christi. De quo *Joannes* [11] : « Medius vestrum stetit, quem vos nescitis. » Unde Beda : « Regnum Dei seipsum dicit, intra illos utique positum, hoc est in cordibus eorum, ubi credidere regnantem. » Propter quod dicitur [12] : « Si in digito Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei : » illud scilicet, de quo dicitur [13] : « Non est regnum Dei esca et potus, » etc. Vult igitur dicere, quod adventum primum debent considerare, et secundi adventus desinant tempus indagare. Unde Beda : « Quando veniat, neque ab angelis, neque ab hominibus potest observari, sicut tempus dominicæ incarnationis certissimis et prophetarum vaticiniis præfixum, et angelorum est manifestatum præconiis. »

Secundo, quantum ad approbationem charitatis discipulorum desiderantium, subdit (v. 22) : *Et ait ad discipulos suos : Venient dies*, *quando desideretis videre unum diem*

[1] Inf., XVIII, 18. — [2] Inf., v. 24. — [3] Inf., XVIII, 1. — [4] *Act.*, I, 7. — [5] *Eccli.*, III, 22. — [6] *Eccle.*, VII, 1. — [7] Gloss. interlin. in hunc loc. — [8] *Matth.*, XXIV, 36. — [9] I *Thess.*, V, 2. — [10] *Joel.*, III, 2. — [11] *Joan.*, I, 26. — [12] Sup., XI, 20. — [13] *Rom.*, XIV, 7.

(*a*) *Cæt. edit. deest* ibi. — (*b*) Cæt. edit. *non veniet.* — (*c*) Item add. *Et.*

filii hominis, scilicet dies tribulationis, in quibus augetur desiderium æternitatis, secundum illud [1] : « In die tribulationis meæ Deum exquisivi, » etc. Et illa erit dies tribulationis maximæ, secundum illud [2] : « Erit tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo. » Et nota quod pluraliter dicitur *dies*, propter pluralitatem tribulationum quas Ecclesia post Christi ascensionem erat passura. Sunt autem quatuor principales : prima tyrannorum ; secunda hæreticorum ; tertia falsorum christianorum ; et quarta erit conflata ex omnibus, quæ erit Antichristi et suorum complicium. Et hæ designatæ fuerunt in quatuor bestiis, quas vidit Daniel [3] : prima erat similis leænæ ; secunda urso ; tertia pardo ; quarta non describitur, quia in ea est omnium perversitatum concursus. Et hæc tribulatio parit desiderium diei, de qua dicitur [4] : « Erit dies una quæ nota est Domino. » Et hæc est desiderabilis, secundum illud [5] : « Melior est dies una in atriis tuis super millia. » Et hanc desiderant viri justi, sicut Paulus [6] : « Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius. » Desiderant etiam afflicti, sicut discipuli ; unde Beda : « Post ascensionem meam vos in hoc mundi exilio ingemiscentes desiderabitis me videre in gloria mea. » Quæ voluntas laudanda est, non tamen in hoc mundo implenda. Et ideo sequitur : *Et non videbitis.* Implebitur tamen hoc aliquando, quia [7] « desiderium suum justis dabitur. » Excitatur autem hoc desiderium ex tribulatione, tum quia mundus iste magis despicitur, tum quia spes æternorum fortius concipitur, tum quia ignis amoris vehementius inflammatur. Propter quod dicitur [8] : « Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes, » etc.

Quatuor Ecclesiæ tribulationes principales.

Tertio, quantum ad reprobationem contrarietatis hæreticorum decipientium, subdit (v. 23) : *Et dicent vobis : Ecce hic, et ecce illic.* Glossa [9] : « In hac persona, vel in hoc tempore est Christus. » Hoc enim hæretici aliquando ausi sunt et audebant dicere, et maxime ille filius perditionis ; unde Beda : « Multi contra Ecclesiam venere, multi venturi sunt hæretici, qui se Christos asseverent, quorum primus Simon magus, extremus autem ille major cæteris est Antichristus. » Unde etiam ille qui fuit dux sectæ Manichæorum, dixit se esse Spiritum sanctum, sicut dicit Augustinus [10]. Unde quia hæretici discordant, et unus dicit unum, et alter contrarium sentit, ideo dicit, quod unus dicit : *Ecce hic ;* alter : *Ecce illic.* Hinc apud *Matthæum* (a) [11] : « Multi venient in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus ; et multos seducent. » Seducuntur autem, qui suscipiunt eorum doctrinam, et subsequuntur vitam ; ideo addit : *Nolite ire :* Glossa [12] : « Ut credatis, quæ dicunt. » [13] : « Qui crediderit, non festinet. *Nec sectemini*, Glossa [14] : « vitam eorum. » [15] « Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas. » Ideo autem tam diligenter monet, quia difficile erit illorum pseudoprophetarum, et prædicatorum pravorum vitare seductiones [16] : « Surgent pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem mittantur, si fieri potest, etiam electi. » Unde Chrysostomus : « Homo circa mortem phantasias videt ; sic et mundus in exitu suo multos patietur errores. »

24. *Nam sicut fulgur*, etc. Post reprehensionem judaicæ curiositatis, subditur hic ratio reprehensionis, quæ sumitur ex modo veniendi ipsius Filii Dei, qui non poterit latere cum venerit, nec ante prævideri. Dividitur

[1] *Psal.* LXXVI, 3. — [2] *Matth.*, XXIV, 21. — [3] *Dan.*, VII, 3 et seq. — [4] *Zach.*, XIV, 7. — [5] *Psal.* LXXXIII, 11. — [6] *Philip.*, I, 23. — [7] *Prov.*, X, 24. — [8] II *Cor.*, V, 1-2. — [9] Gloss. interlin. in hunc loc. — [10] Aug., cont. epist. Manichæi, quam dicunt fundamenti, c. VII, n. 8. — [11] *Matth.*, XXIV, 5. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc. — [13] *Isa.*, XXVIII, 16. — [14] Gloss. interlin. in hunc loc. — [15] *Prov.*, I, 10. — [16] *Matth.*, XXIV, 11.

(a) *Cat. edit.* Hinc Matthæus.

autem hæc pars in tres: in prima agit de modo apparendi; in secunda, de modo veniendi, ibi[1]: *Et sicut factum est in diebus Noe*, etc.; in tertia, de modo evadendi, ibi[2]: *In illa hora*, (a) etc. Circa modum apparendi, duo introducuntur, scilicet Christi apparentis manifestatio, et apparitionis ordo.

Primo ergo quantum ad apparitionis manifestationem, dicit: *Nam sicut fulgur coruscans de sub cœlo in ea, quæ sub cœlo sunt, fulget*, scilicet velociter et aperte Chrysostomus[3]: « Coruscatio non indiget præcone; sed in momento, in thalamis, et in domibus, et per universum orbem manifestatur. » *Ita erit filius hominis in die sua.* Glossa[4]: « Subitus et coruscus, ut nullus in sua mente latere permittatur, quin judicis fulgore penetretur. » Apparitio autem Domini coruscationi fulguris comparatur, quia 1. manifesta[5]: « Deus manifeste veniet; Deus noster, et non silebit. » 2. Terribilis[6]: « Hæc erat visio discurrens, » etc., « splendor ignis, et de igne fulgur egrediens. » 3. Repentina[7]: « Eritque repente confestim. A Domino exercituum visitabitur in tonitruo, et commotione terræ, et voce magna turbinis et tempestatis, et flamma ignis devorantis. »

Sicut igitur stultum est nocte sollicitari de apparitione solis, quando apparebit, cum ejus ortus nullo modo possit latere, et magis stultum est de apparitione fulguris; sic de adventu diei illius inquirendo certum nomentum temporis, cum illud omnibus manifeste innotescet, secundum illud[8]: « Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, » etc. Ex hoc manifeste possumus discernere Christum ab Antichristo, quia Antichristus in momento temporis non poterit se cunctis reddere manifestum.

Secundo, quantum ad apparitionis ordinem, subdit (v. 25): *Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac.* Hoc autem intelligitur de Christo capite, et judæorum perfida generatione, a qua multa perpessus est; de qua dicitur[9]: « Generatio perversa est, et infideles filii. » Et[10]: « Generatio quæ patri suo maledicit, et quæ matri suæ non benedicit. » Ab hac generatione Christus multa passus est opprobria, convicia, verbera et tormenta, secundum illud[11]: « Nos putavimus (b) eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. » Hæc autem passio incœpit a capite, et descendit in omnia Christi membra: qua consummata, tunc finis erit, et tempus adventus secundi. Unde Glossa: « Oportet te reprobari a generatione hac non tantum Judæorum, sed omnium reproborum, a quibus quotidie patitur Christus in suo corpore. » Propter quod et Paulus dicit[12]: « Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia. » Hac autem passione in corpore Christi consummata, non restat nisi glorificatio et retributio plena. Propter quod dicitur[13] sanctis desiderantibus secundam stolam, « ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum, et fratres eorum. » Et[14]: « Nolite nocere terræ, et mari, neque arboribus, quoadusque (c) signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. » Hoc est signum Dei vivi, quod est signum crucis, quo omnes electos oportet consignari[15]: « Signa thau super frontes virorum gementium et dolentium. » Et post: « Transite per civitatem sequentes eum, et percutite, etc.; omnem autem super quem videritis thau, ne occidatis. »

Et nota, quod passio justorum præcedit reprobationem reproborum, quia excitatur justitia et vindicta, propter summæ iniquitatis perfidiam[16]: « Conversum est retror-

[1] Inf., v. 26. — [2] Inf., v. 31. — [3] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXXVI, al. LXXVII, n. 3. — [4] Gloss. interlin. in hunc loc. — [5] *Psal.* XLIX, 3. — [6] *Ezech.*, I, 13. — [7] *Isa.*, XXIX, 6. — [8] *Apoc.*, I, 7. — [9] *Deut.*, XXXII, 5. — [10] *Prov.*, XXX, 11. — [11] *Isa.*, LIII, 4-5. — [12] *Col.*, I, 24. — [13] *Apoc.*, VI, 11. — [14] Ibid., VII, 3. — [15] *Ezech.*, IX, 4, 5, 6. — [16] *Isa.*, LIX, 14-15, 17-18.

(a) Cæt. edit. *die.* — (b) *Cæt. edit.* reputavimus. — (c) *Item* quousque.

sum judicium, et justitia longe stetit : quia corruit in platea veritas, et æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem, et qui recessit a malo, prædæ patuit. Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est judicium, et indutus est justitia ut lorica, et galea salutis in capite ejus. » Deinde : « Indutus est vestimentis ultionis, et opertus est quasi pallio zeli, sicut ad vindictam, » etc.

26. *Et sicut factum est in diebus,* etc. Postquam descripsit modum apparendi, hic secundo describit modum veniendi. Describit modum veniendi. Describitur autem repentinus esse Christi adventus respectu peccatorum per duplex simile et exemplum. Primo quidem ostenditur per simile ex parte diluvii inundantis; secundo, ex parte incendii consumentis, ibi[1] : *Similiter, sicut factum est in diebus Loth,* etc. Circa similitudinem diluvii inundantis tria introducuntur, scilicet ipsius diluvii figura, causa, et pœna.

Primo igitur, quantum ad ipsius diluvii figuram, dicit : *Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit et in diebus filii hominis.* Hoc enim congruum erat, quia Noe figuram gerebat Christi, qui se vocat *Filium hominis :* Noe enim interpretatur *requies,* et in solo Christo est requies et pax[2] : « Nam ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum.» Et[3] : « Ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, » etc. Unde Augustinus : « Inquietum est cor meum, Domine, donec quiescat in te. » Ideo ipse dicit[4] : « Tollite jugum meum super vos, etc., et invenietis requiem animabus vestris. » Non tantum autem nomine Christum significat, verum etiam facto. Nam sicut Noe salvavit semen hominum per lignum, sic et Christus per crucis patibulum[5] : « Spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit sæculo semen nativitatis, quæ manu tua erat gubernata. Benedictum est enim lignum, per quod fit justitia. » Unde etiam præmittit : « Exiguo ligno credunt homines animas suas, » etc. Et sicut Noe fabricavit arcam, sic et Christus Ecclesiam, quæ ad modum arcæ de lignis lævigatis per bitumen charitatis connexis ædificatur, habens cœnacula et tristega propter diversitates officiorum, graduum et dignitatum[6] : « Ipse dedit quosdam apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum, etc., ad ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes; » sequitur : « In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi : » in qua scilicet longitudo, latitudo, et altitudo arcæ nobilissimæ consummata. Sicut etiam qui intra arcam fuerunt, salvati sunt; sic qui intra Ecclesiam sunt, salvantur per aquam baptismi[7] : « In diebus Noe, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam. Quod et vos nunc similis formæ salvos facit baptisma : non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi. » Et sicut qui extra arcam fuerunt, deleti sunt, sic omnes qui extra Ecclesiam sunt, per finale judicium damnabuntur. In cujus designationem dixit Paulus[8] : « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. »

Noe interpretatio Christo congruit

Secundo, quantum ad diluvii causam, subdit (v. 27) : *Edebant et bibebant, uxores ducebant et dabantur ad nuptias, usque in diem, qua intravit Noe in arcam,* hoc est, operibus carnis totaliter intenti erant, et ideo in carne corruptibili corrumpi et deleri digni erant. Unde Glossa Ambrosii[9] : « Non connubia, vel alimenta damnantur, cum in his successionis, in illis naturæ sint posita subsidia; sed immoderatus licitorum usus arguitur. » Quia ergo his se totos dedendo Dei judicia contemnebant, alii igne, alii aqua perierunt. Unde in his actibus insinuatur eorum carnalitas, propter quod digni erant ira divina[10] :

[1] Inf., v. 25. — [2] *Ephes.,* II, 14. — [3] *Joan.,* XVI, 33. — [4] *Matth.,* XI, 29. — [5] *Sap.,* XIV, 6-7, 5. — [6] *Ephes.,* IV, 11-13. — [7] I *Petr.,* III, 20-21. — [8] *Act.,* XXVII, 31. — [9] Ambros. *in Luc.,* lib. VIII, n. 37. — [10] *Gen.,* VI, 12-13.

« Cum vidisset Deus terram esse corruptam, omnis quippe caro corruperat viam suam super terram, dixit ad Noe : Finis universæ carnis venit coram me, repleta est terra iniquitate a facie eorum, et ego disperdam eos cum terra. » Principalis autem culpa eorum venit ex carnalitate : et hoc insinuat in quatuor actibus quos tangit : 1. *Edebant*, id est, esui erant dediti ut gulosi, et ita ira digni [1] : « Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos. » 2. *Bibebant*, ut ebriosi, et ideo ira digni, secundum illud [2] : « Cui væ? cujus patri væ? etc. Nonne his qui commorantur in vino, » etc. *Isaias* [3] : « Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem. » Et [4] : « Ecce gaudium et lætitia, etc., comedere carnes et bibere vinum. » Sequitur : « Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum : Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dicit Dominus exercituum. 3. *Uxores ducebant*, ut lascivi [5] : « Cumque cœpissent homines multiplicari super terram et filios procreassent, videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant. » Et sequitur : « Dixitque Dominus : Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est. » 4. *Et dabantur ad nuptias*, ut securi, et ideo ad interitum dispositi, secundum illud [6] : « Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. » Unde qui his vitiis est absorptus, necesse est quod a diluvio involvatur. Propter quod dicitur [7] : « Vos, fratres, non estis in tenebris, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat, etc. Igitur non dormiamus sicut, etc.; sed vigilemus et sobrii simus. » Modus autem describitur *ad Romanos* [8] : « Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo, » etc. Et post : « Non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis. » Sequitur : « Sed induimini Dominum nostrum Jesum Christum. »

Tertio, quantum ad diluvii pœnam, subdit : *Et venit diluvium, et perdidit omnes*, scilicet qui erant extra arcam, statim post ingressum Noe, secundum illud [9] : « In articulo diei illius ingressus est Noe in arcam. » Sequitur : « Factumque est diluvium quadraginta diebus, consumptaque est omnis caro quæ movebatur super terram. » Unde dicitur [10] : « Originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens. » Ex quo intelligitur quod pœna futuri judicii super eos veniet, qui sunt extra Ecclesiam Christi, salvatis nihilominus raris justis, quia Glossa : « Noe arcam ædificat, cum Dominus fideles in Ecclesia congregat; quam consummatam ingreditur, cum hanc in (*a*) judicii præsentia sua illustrat; sed dum arca ædificatur, iniqui luxuriantur; et dum intratur, æterna damnatione plectuntur. » Dicitur autem hoc fieri *in articulo diei*, quia in exordio unius omnium resurrectionis [11] : « Mane astabo tibi, et videbo, quoniam non Deus volens iniquitatem tu es : neque habitabit juxta te malignus, neque permanebunt injusti ante oculos tuos. » Et [12] : « Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem judicii reservare cruciandos. » Ex hoc exemplo figura apparet, tam ex significatione allegorica, quam ex similitudine, expressa, scilicet quod dies judicii super homines carnales et animales veniet subito, et ad ipsorum perditionem qui sunt extra Ecclesiæ unitatem. His autem qui in arca sunt, etsi subito venit, non nocet, quia eos invenit paratos. Unde dicitur [13] : « Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ, et superveniat in vos repentina dies illa. Tanquam laqueus enim (*b*) superveniet in

[1] *Psal.* LXXVII, 30. — [2] *Prov.*, XXIII, 29, 30. — [3] *Isa.*, V, 22. — [4] Ibid., XXII, 13, 14. — [5] *Gen.*, VI, 1-3. — [6] I *Thess.*, V, 3. — [7] Ibid., 4, 6. — [8] *Rom.*, XIII, 12-14. — [9] *Gen.*, VII, 13, 17, 21. — [10] II *Petr.*, II, 5. — [11] *Psal.* V, 5-6. — [12] II *Petr.*, II, 9. — [13] *Inf.*, XXI, 34-35.

(*a*) *Suppl.* die. — (*b*) *Cæt. edit.* qui.

omnes, qui sedent super faciem omnis terræ, » etc.

28. *Similiter sicut factum est*, etc. Post similitudinem sumptam ex parte diluvii inundantis, introducit similitudinem ex parte incendii consumentis. Circa quam similitudinem tria introducuntur, scilicet ipsorum Sodomitarum demeritum, supplicium, et exemplum. Primum, quantum ad demeritum, dicit : *Similiter sicut factum est in diebus Loth*, scilicet viri justi. Et nota quod in descriptione iniquitatis populi impudici, præmittitur justitia viri justi, quia ex hoc magis apparet eorum impietas, quod vir justus inter eos erat. Propter quod dicitur[1] : « Justum Lot oppressum a nefandorum injuria ac luxuriosa conversatione eripuit. Aspectu enim et auditu justus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant. » Unde propter justitiam viri justi aggravatur in impiis enormitas peccati. Quantum ad demeritum, subdit : *Edebant et bibebant*, scilicet Sodomitæ, ut lascivi, sicut illi de quibus in *Exodo*[2] : « Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere : » et non addit quod uxores ducebant, sicut prius, quia non peccabant secundum naturam, sed contra naturam[3] : « Homines Sodomitæ pessimi erant, et peccatores coram Domino nimis. » Et etiam dicitur[4], quod « vallaverunt domum Lot a puero usque ad senem, omnis populus simul. Vocaveruntque Lot, et dixerunt ei : Ubi sunt viri qui introierunt ad te nocte? Adduc illos huc, ut cognoscamus eos. » *Emebant et vendebant*, ut avari[5] : « Qui quærit locupletari, avertit oculum suum. Sicut si in medio compaginis lapidum palus figitur, sic et inter medium venditionis et emptionis angustiabitur peccatum (*a*). » Propter quod contra hos dicitur[6] : « Qui emunt, tanquam non possidentes, et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur : præterit enim figura hujus mundi. » *Plantabant et ædificabant*, sicut securi, qui deberent in domibus habitare, et fructum arborum comedere, sicut ille dives[7] : « Anima, habes multa bona posita in annos plurimos. Sed Dominus dicit ei : Stulte, hac nocte, » etc. Et ideo *Amos*[8] : « Domos quadro lapide ædificabitis, et non habitabitis in eis : vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum, quia cognovi multa scelera vestra. » Ideo *Isaias*[9] : « Væ qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. » Quia igitur Sodomitæ et lascivi erant et avari, et securi, ideo erant ira divina digni[10] : « Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ : superbia, saturitas panis et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus : et manum egeno et pauperi non porrigebant. »

Secundo, quantum ad supplicium, subdit (v. 29) : *Qua die autem exiit Lot a Sodomis*, per æquitatem divinæ justitiæ liberantis[11] : « Apprehenderunt angeli manum Lot, et manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eo quod parceret Dominus illi : eduxeruntque eum, et posuerunt extra civitatem; ibique locuti sunt ad eum, dicentes : Salva animam tuam, » etc. Et infra : « Liberavit Dominus Lot de subversione urbium in quibus habitaverat. » In quo Lot gerit typum justorum, qui egrediuntur de medio malorum. Unde Glossa : « Lot, qui interpretatur *declinans*, est populus electorum, qui dum in Sodomis, id est, inter reprobos, ut advena moratur, quantum valet, scelera eorum declinat. » Et hoc secundum illud[12] : « Exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos : et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et in filias. » Liberavit ergo divina justitia Lot justum, et e contrario perdidit populum impium. Et ideo addit : *Pluit ignem et sulphur de cœlo*, « et

[1] II *Petr.*, II, 7-8. — [2] *Exod.*, XXXII, 6. — [3] *Gen.*, XIII, 13. — [4] Ibid., XIX, 4-5. — [5] *Eccli.*, XXVII, 1-2. — [6] I *Cor.*, VII, 30-31. — [7] Sup., XII, 19, 20. — [8] *Amos.*, V, 11-12. — [9] *Isa.*, V, 8. — [10] *Ezech.*, XVI, 49. — [11] *Gen.*, XIX, 16-17, 29. — [12] II *Cor.*, VI, 17-18.

(*a*) *Cæt. edit.* peccatis

omnes perdidit, » scilicet Dominus per severitatem justitiæ ulciscentis[1] : « Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino de cœlo : et subvertit civitates has et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terræ virentia. » Et nota quod signanter dicit, quod « pluit Dominus a Domino, » quia licet omne judicium debeatur Domino Filio, secundum illud[2] : « Neque Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, » subdit : « Quia filius hominis est; » tamen hujus peccati judicium specialiter sibi debetur, quia directe est contra Verbum incarnatum. Et naturam quam Filius Dei fecit cœlestem, angelicam, et divinam, facit viliorem, quam sit natura brutalis, non tenendo legem quam bruta animalia servant. Et ideo non tantum igne, sed etiam sulphure punitur hoc vitium, propter inordinatissimæ libidinis incendium et fœtorem. De incendio rei talis dicitur[3] : « Exarserunt in desideriis suis invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes. » De fœtore[4] : « De cadaveribus eorum ascendet fœtor. Tabescent montes a sanguine eorum, » etc. Et[5] : « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt, » etc. Propter hæc merito sunt igne et sulphure concremati. Nam flamma gehennalis, moram non sustinens, execrabilem istam prævenit tollere nationem, nec non collidere ipsam, et servam tantæ confusionis assumpsit ignis et spiritus procellarum.

Tertio, quantum ad exemplum, subdit (v. 30) : *Secundum hæc erit qua die filius hominis revelabitur.* Hæc est dies judicii, in qua fiet revelatio Jesu Christi Salvatoris respectu bonorum[6] : « Custodimini per fidem, in salutem paratam revelari in tempore novissimo. » Fiet etiam revelatio Christi judicis respectu malorum[7] : « Nolite ante tempus judicare, quoadusque adveniat (a) Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » De utroque *Isaias*[8] : « Juxta est salus mea, ut veniat, et justitia mea, ut reveletur. » Hæc dies revelationis similis est incendio Sodomorum, quia in illo ipsius præcessit exemplum[9] : « Sicut Sodoma et Gomorrha, et finitimæ civitates simili modo exfornicatæ, et abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. » Et[10] : « Civitates Sodomorum et Gomorrhæorum in cinerem redigens, eversione damnavit, exemplum eorum, qui impie acturi sunt, ponens. » Et ideo dicit, ut simile sit exemplum quantum ad demeritum, quantum ad judicandi modum, et quantum ad supplicium.

1. Quantum ad demeritum, quia sicut in Sodomis multi erant mali, et paucissimi boni, sic tempore finalis judicii, secundum illud[11] : « Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem super terram ? » Unde Glossa[12] : « Qui interim non apparens omnia videt, tunc apparens omnia judicabit, quando cunctos judiciorum suorum oblitos, huic sæculo conspexerit mancipatos, ut merito debeant cum ipso, quem inhabitant, orbe deleri. »

2. Quantum ad judicandi modum, quia dicitur Dominus descendisse[13] : « Dixit Dominus Abrahæ : Clamor Sodomorum et Gomorrhæorum multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis. Descendam, et videbo utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint. » Sic et Dominus descendet in die judicii[14] : « Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo. » Sicut etiam liberavit Lot justum damnando impios[15] : « Hæc justum a pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim, quibus in testimonium nequitiæ fumigabunda constat deserta terra, et incerto tempore fructus habentes arbores,

[1] *Gen.*, XIX, 24-25. — [2] *Joan.*, V, 22, 27. — [3] *Rom.*, I, 27. — [4] *Isa.*, XXXIV, 3. — [5] *Psal.* XIII, 2. — [6] I *Petr.*, I, 5. — [7] I *Cor.*, IV, 5. — [8] *Isa.*, LVI, 1. — [9] *Jud.*, 7. — [10] II *Petr.*, II, 6. — [11] Luc., XVIII, 8. — [12] Bed., Gloss. in hunc loc.— [13] *Gen.*, XVIII, 20-21. — [14] I *Thess.*, IV, 15. — [15] *Sap.*, X, 6-7.

(a) *Cœt. edit.* quousque adveniat.

et incredibilis animæ memoria stans figmentum salis, » etc. Sic etiam erit in finali judicio. Unde Glossa : « Exeunte (*a*) Lot, Sodoma perit, » quia « in consummatione sæculi, exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis, » sicut dicitur [1]. Sicut etiam subito ira Dei impiis supervenit, sic erit etiam in judicio finali [2] : « Subito, dum non speratur, veniet contritio ejus, et comminuetur, sicut conteritur lagena, » etc. Et [3] : « Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, » etc.

3. Quantum ad supplicium; illi enim puniti sunt igne et sulphure [4] : « Surrexit Abraham mane, etc., vidit ascendentem favillam de terra, quasi fornacis fumum. » Sic erit in supplicio impiorum in judicio [5] : « Pluet super peccatores laqueos; ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum. » Et [6] : Ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos qui sunt cum eo. » Unde in *Apocalypsi* [7] : « Si quis adoraverit bestiam, bibet de vino iræ Dei quod mistum est mero in calice iræ ipsius, et cruciabitur igne et sulphure in conspectu angelorum sanctorum. » Sequitur : « Et fumus tormentorum eorum ascendit in sæcula sæculorum. »

31. *In illa hora* (*b*) *qui fuerit in tecto*, etc. Postquam descripsit modum apparendi et veniendi, hic tertio describit modum evadendi. Habet autem pars ista tres, in quarum prima describitur evadendi modus; in secunda (*c*), evadentium status, ibi [8] : *Dico vobis, in illa nocte*, etc.; in tertia, evasionis terminus et locus, ibi [9] : *Respondentes dicunt illi*, etc. Circa modum evadendi quatuor introducuntur, scilicet modus effugiendi, ratio periculi, modus periclitandi, et ratio remedii.

Primo igitur, quantum ad modum effugiendi, dicit : *In illa hora* (*b*) *qui fuerit in tecto*, per amorem spiritualium. Unde Glossa [10] : « In tecto est, qui carnalia excedens, velut in aura libera spiritualiter vivit. » Super hoc tectum debet ascendere prædicator veritatis, ut faciat illud quod aliis persuadet [11] : « Quod in aure auditis, prædicate super tecta. » Nam *Isaias* dicit [12] : « Super mentem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion, » etc. — *Et vasa ejus in domo*, per contemptum carnalium. Glossa : *Vasa ejus in domo* concupiscentiæ sunt carnales, quas nimis amaverat, sed, superna petens, in hoc mundo reliquerat (*d*), secundum illud [13] : « Sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore : non in passione desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Deum. » De quibus *Isaias* [14] : « Comedunt carnem suillam, et jus profanum in vase eorum. » *Non descendat tollere illa*, per peccati recidivum, sicut ille de quo supra [15] : « Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones. » *Isaias* [16] : « Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, » etc. — *Et qui in agro*, per exercitium virtutum. Glossa [17] : « In agro est, qui operatur in Ecclesia plantans et rigans. » [18] « Diligenter exerce agrum tuum, ut (*e*) postea ædifices domum tuam. » *Similiter non redeat retro*, ad opera vitiorum, quia, sicut dicitur supra [19] : « Nemo mittens manum suam ad aratum, et aspiciens retro, » etc. Vult ergo dicere quod qui vult illam diem judicii evadere, ut non pereat, despiciendo mundana, perseverantissime tendat ad æterna, sicut Paulus faciebat, et dicebat [20] : « Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Chrito Jesu. » Licet autem hæc per-

[1] *Matth.*, XIII, 40-42. — [2] *Isa.*, XXX, 14. — [3] *Matth.*, XXV, 5. — [4] *Gen.*, XIX, 27 et seq. — [5] *Psal.* X, 8. — [6] *Ezech.*, XXXVIII, 12. — [7] *Apoc.*, XIV, 9-11. — [8] Inf., V, 34. — [9] Inf., V. 36. — [10] Bed., Gloss. in hunc loc. — [11] *Matth.*, X, 27. — [12] *Isa.*, XL, 9. — [13] I *Thess.*, IV, 4-5. — [14] *Isa.*, LXV, 4. — [15] Sup., X, 30. — [16] *Isa.*, XXXI, 1. — [17] Gloss., interlin. in hunc loc. — [18] *Prov.*, XXIV, 27. — [19] Sup., IX, 62. — [20] *Philip.*, III, 13-14.

(*a*) *Cæt. edit.* Exeunt. — (*b*) Cæt. edit. *dic.* — (*c*) *Item* secundo. — (*d*) *Cæt. edit.* reliquerat. — (*e*) *Item* et.

severantia sit omnibus necessaria, maxime tamen imminente futuro judicio, quoniam instabunt tribulationes, et multa mala exempla et documenta [1] : « Pseudoprophetæ surgent, et seducent multos. Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, » etc.

Secundo, quantum ad modum periclitandi qui debet declinari, subdit (v. 32) : *Memores estote uxoris Lot*, de qua dicitur [2] : « Respiciens uxor Lot post se, conversa est in statuam salis. » Et ratio hujus est, quia contra mandatum Domini fecit, quo prædixit [3] : « Noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione, sed in monte salvum te fac, ne et tu simul pereas. » In quo intelligitur quod totum periculum in conversis ad Christum consistit in retrocedendo. Unde Petrus [4] : « Melius erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti. » Et rationem hujus reddit, cum præmittit : « Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. » Et propterea, ad detestationem apostasiæ recidivi et retrocessionis, Dominus memoriale illud posuit de uxore Lot, de qua Sapiens [5] : « Incredibilis animæ memoria stans figmentum salis, » etc. Ideo signanter dicit : *Memores estote uxoris Lot.* Nam ideo versa est in statuam salis, ut sic os tendendo suam fatuitatem, det aliis sapientiæ condimentum, ut nullus aspiciat retrorsum, secundum illud quod dicitur [6] : « Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur ? » etc. Unde Glossa : « Uxor Lot significat eos, qui in tribulatione retro respiciunt, et se a spe divinæ promissionis avertunt : et ideo statua facta est salis, quia in admonendo homines, ne similia faciant, corda eorum condit, ne sint fatui. » Hoc autem non tantum est exemplum, verum etiam significat præsagium. Nam sicut illud incendium signat finale judicium imminens, sic uxor Lot retro aspiciens, animas effœtas et carnales, quæ retrocedent et apostatabunt in illa tribulatione.

Tertio, quantum ad rationem periculi, subdit (v. 33) : *Quicumque quæsierit animam suam salvam facere*, per amorem privatum ; accipitur enim hic anima pro vita carnali, de qua dicitur [7] : « Anima omnis carnis in sanguine est. » Glossa : « Ibi vitam corporis vocavit non animam quæ migrat a corpore, sed quæ morte finitur. » Hanc quærit salvare, qui nimis eam diligit. Unde Glossa super istud : *Quicumque quæsierit animam suam salvam facere :* « Id est, qui vitam carnalem, negando Christum, in mundo salvare voluerit. » De quo subdit : *Perdet* (*a*) *illam*, scilicet per divinum judicium [8] : « Qui amat animam suam, perdet eam. » Et quidem hoc fiet justo Dei judicio, ut qui sui amore immoderato offendit, simul perdat divinam felicitatem, et animæ salutem. Et hoc est, quia amat bonum commutabile super incommutabile. « Qui diligit iniquitatem, odit animam suam [9]. » Et vere, quia, sicut dicitur [10] : « Quid prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? » Totius igitur illius periculi ratio est conversio ad privatum bonum, quo quis nimis seipsum diligit, et, seipsum nimis diligendo, plus debito afficitur circa bonum privatum, sperando et gaudendo, de ejus præsentia, timendo et dolendo de ejus absentia. Et hoc totum venit ex amore privati boni, qui maxime regnabit in fine mundi [11] : « In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, » etc. Nimis seipsos diligendo, Deo se reddunt exosos [12] : « Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat :

[1] *Matth.*, XXIV, 11-13. — [2] *Gen.*, XIX, 26. — [3] Ibid., 17. — [4] II *Petr.*, II, 21, 20. — [5] *Sap.*, X, 7. — [6] Sup., XIV, 34. — [7] *Levit.*, XVII, 11. — [8] *Joan.*, XII, 25. — [9] *Psal.* X, 6. — [10] *Matth.*, XVI, 26. — [11] II *Tim.*, III, 1-2. — [12] *Isa.*, XXVIII, 20.

(*a*) Cæt. edit. *Per*.

et pallium breve utrumque operire non potest, » etc.

Quarto, quantum ad rationem remedii, subdit : *Et quicumque perdiderit illam,* per odium omnis carnalitatis : vitam namque perdere dicitur, qui carnalitatem ipsius crucifigendo persequitur, sicut Paulus dicit [1] : « Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. » Ideo ipse dicebat [2] : « Christo confixus sum cruci. Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus. » Hujus exemplum ostenditur in *Actibus* [3] : « Vincula et tribulationes (*a*) Hierosolymis me manent; sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiorem quam me, dummodo consummem cursum meum, et ministerium verbi (*b*) quod accepi. » Ille igitur perdit, qui se perditioni exponit pro amore Jesu Christi; et de hoc subditur : *Vivificabit eam,* per præmium æternæ felicitatis : « Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. » Et ratio hujus est, quia ille est dignus a Domino liberari, qui diligit eum usque ad odium sui [4] : « Ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni, et propter verbum testimonii sui, et non dilexerunt animas suas usque ad mortem. » Qui enim sic diligit Deum, summe diligit, secundum illud [5] : « Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Et qui sic est diligens, dignus est diligi, secundum illud [6] : « Ego diligentes me, diligo. » Etiam merito dignus est æternaliter vivificari, et ab omni periculo liberari [7] : « Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt, et unde venerunt? Et dixit mihi : Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine agni. Ideo sunt ante thronum Dei : non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus æstus; quoniam agnus qui in medio throni est, reget illos, et deducet eos ad vitæ fontes aquarum. »

35. *Dico vobis : In illa nocte,* etc. Postquam descripsit evadendi modum, hic describit evadentium statum, quem describit triplicem, scilicet contemplativorum, activorum, et prælatorum, secundum illud [8] : « Si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel, et Job, ipsi liberabunt animas suas. » In quibus intelligitur triplex status salvandorum : in Noe, qui præfuit arcæ, prælati; in Daniele, contemplativi; in Job, activi. In omni tamen statu sunt aliqui boni, et aliqui mali : aliqui injusti, et aliqui justi : ut sic omnis status timore sollicitetur, et subditus fiat omnis mundus Deo.

Primo igitur, quantum ad statum contemplativorum, dicit : *Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno,* quantum ad statum contemplantium, qui recte dicitur lectus, secundum illud [9] : « In lectulo meo per noctes quæsivi quem diligit anima mea. » Intelligitur autem per lectulum status contemplativorum, quia ipse est locus quietis [10] : « En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt. » Item locus solitudinis [11] : « Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, » etc. Item locus contubernii nuptialis [12] : « Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus. » In hoc ergo lecto admittuntur etiam aliquando electi, et reprobi; propter quod addit : *Unus assumetur,* scilicet ad divinum consortium. In cujus figuram dicitur [13] : « Assumpsit Jesus Petrum et Jacobum et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum. » Unde ille sanctus contemplativus dicebat in *Psalmo* [14] : « Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria suscepisti me. » Et iterum [15] : « Quia Domini est

[1] *Gal.*, V, 24. — [2] Ibid., II, 19-20. — [3] *Act.*, XX, 23-24. — [4] *Apoc.*, XII, 11. — [5] *Joan.*, XV, 13. — [6] *Prov.*, VIII, 17. — [7] *Apoc.*, VII, 13-17. — [8] *Ezech.*, XIV, 14. — [9] *Cant.*, III, 1. — [10] *Cant.*, III, 7. — [11] *Matth.*, VI, 6. — [12] *Cant.*, I, 14-16. — [13] *Matth.*, XVII, 1. — [14] *Psal.* LXXII, 24. — [15] *Psal.* LXXXVIII, 19.

(*a*) *Cat. edd.* vincula tribulationis. — (*b*) *Item* ministerii verbum.

assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. » *Et alter relinquetur*, scilicet ad æternum supplicium [1] : « Devorabit eum ignis, qui non succenditur : affligetur relictus in tabernaculo suo. » Et nota quod, cum præmisisset *in illa die*, nunc dicitur *in illa nocte* : nam finalis tribulatio dicitur *dies* propter ipsius judicis revelationem; et dicitur *nox* propter tribulationis horrorem, secundum illud [2] : « Nec siderum limpidæ flammæ illuminare potuerant illam noctem horridam. » Unde Glossa : « *In illa nocte*, id est, in illa tenebrosa tribulatione. » [3] « Ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. » Et de hoc Psalmista [4] : « Posuisti tenebras, et facta est nox; in ipsa pertransibunt omnes bestiæ silvæ. » In hac enim non solum cadent simplices, verum etiam aliqui contemplativi et magni. In cujus figuram dicitur [5] : « Stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur. »

Secundo, quantum ad statum activorum, subdit (v. 35) : *Duæ erunt molentes in unum*, per exercitium circa activam, quæ recte intelligitur per molam; quia qui versantur circa actus vitæ activæ, ad modum molæ circumeunt et decurrunt, nec in uno opere sistunt, sicut dictum est Marthæ [6] : « Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima : » vel quia tales debent erigi spe æternorum præmiorum, et deprimi terrore suppliciorum, per spem scilicet, et timorem, quibus, tanquam molis, spirituale molendinum movetur. Unde in *Deuteronomio* [7] : « Non accipies loco pignoris inferiorem et superiorem molam. » Et quoniam circa hanc versatur homo quantum ad inferiorem rationis portionem, ideo dicit in fœmineo genere : *Duæ erunt molentes*. Unde Glossa : « Duæ differentiæ sequentium orbem rerum mobilium, quæ fœmineo genere designantur, quia majorum consilio reguntur, ut fœminæ a viris, quæ tamen in unum molunt, in quantum de suis negotiis Ecclesiæ usibus deserviunt. » Et quia inter hos sunt aliqui boni, ideo additur : *Una assumetur*, scilicet ad gloriam, secundum illud Psalmistæ [8] : « Misit de summo, et accepit me, et assumpsit me de aquis multis. » *Et altera relinquetur*, scilicet ad gehennam [9] : « Derelinquetur filia Sion, ut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, et velut civitas quæ vastatur. » Et [10] : « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. »

Tertio, quantum ad statum prælatorum, subjungit : *Duo in agro*, per custodiam Ecclesiarum. Glossa [11] : « Duæ differentiæ prædicatorum in Ecclesia, quasi in agro laborantium. » Unde Apostolus prælatum et prædicatorem agricolam vocat [12] : « Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. » Et [13] : « Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. » Propter quod dictum est [14] : « Ecce constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et ædifices, et plantes. » In hoc agro ecclesiastico crescunt fructus bonorum operum [15] : « Ecce odor filii mei sicut odor agri, cui benedixit Dominus. » Crescunt et flores sanctorum, scilicet rosæ martyrum, lilia virginum, et violæ confessorum [16] : « Pulchritudo agri mecum est. » In hac autem agricultura aliqui salvabuntur; et ideo addit : *Unus assumetur*, scilicet ad culmen æternorum bonorum [17] : « Assumam te, Zorobabel, fili Salathiel, et ponam te quasi signaculum, quia te elegi. » *Et alter relinquetur*, scilicet in calamitate infernalium opprobriorum [18] : « Civitas munita desolata erit, speciosa relinquetur, et dimittetur quasi desertum. » Ex his omnibus colligitur, quod in quolibet statu salvandorum aliqui erunt boni, et aliqui mali, ut sic omnes formident, secundum illud [19] : « Sunt justi atque sapientes, et opera eorum in manu Dei : et tamen nescit homo utrum amore, an odio dignus sit : sed omnia

[1] *Job*, XX, 36. — [2] *Sap.*, XVII, 5. — [3] *Matth.*, XXIV, 24. — [4] *Psal.* CIII, 20. — [5] *Matth.*, XXIV, 29. — [6] Sup., X, 41. — [7] *Deut.*, XXIV, 6. — [8] *Psal.* XVII, 17. — [9] *Isa.*, I, 8. — [10] *Matth.*, XXIII, 38. — [11] Gloss. interlin. in hunc loc. — [12] II *Tim.*, II, 6. — [13] I *Cor.*, III, 9. — [14] *Jerem.*, I, 10. — [15] *Gen.*, XXVII, 27. — [16] *Psal.* XLIX, 11. — [17] *Agg.*, II, 24. — [18] *Isa.*, XXVII, 10. — [19] *Eccle.*, IX, 1-2.

in futurum servantur incerta. » Propter quod, si quis vult futurum judicium evadere, necessarius est ei non tantum mundi contemptus, verum etiam timor divinus, secundum illud [1] : « Ingredere in petram, et abscondere in fossa humo a facie timoris Domini, et a gloria majestatis ejus. » [2] « Cujus enim vult, miseretur; et quem vult, indurat. » Ideo unusquisque territus, cum Apostolo exclamet, et dicat [3] : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, » etc.

36. *Respondentes dicunt illi*, etc. Postquam descripsit evadendi modum, et evadentium statum, subditur hic ultimo evasionis terminus, et locus quietis, quem Apostoli requirunt, cum dicitur : *Respondentes*, scilicet apostoli, *dicunt illi : Ubi, Domine?* scilicet *assumetur et relinquetur ?* Unde apostoli utrumque requirunt; sed Dominus unum respondet expresse, et aliud innuit tacite. Unde Glossa : « Duo quærentibus, unum respondet, sanctos scilicet secum assumendos; aliud subjiciendo innuit, malos scilicet, a se repulsos, cum diabolo damnandos. » Et ideo subdit (v. 37) : *Qui dixit illis : Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.* Nota hic notabile exemplum : electi congregantur ad Christum, sicut ad summæ refectionis abundantiam, quemadmodum aquilæ congregantur ad corpus sicut ad escam. Job, loquens de aquila, dicit [4] : « Ubicumque fuerit cadaver, statim adest. » Unde Hieronymus [5] : « Aquilæ et vultures transmarina sentire dicuntur cadavera. » Congregantur autem per vivacissimum olfactum, limpidissimum aspectum, velocissimum motum, et avidissimum appetitum. Sic sancti ad Christum congregabuntur et ad Verbum incarnatum, per ardentissimum desiderium, limpidissimum contuitum, sapidissimum gustum, et per motum amoris excessivum. Propter quod et propheta David exprimens aquilarum harum accessus ad Christum, exprimit in seipso 1. desiderium dicens [6] : « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. » 2. Contuitum [7] : « Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen, » etc. 3. Gustum [8] : « Satiabor, cum apparuerit gloria tua. » 4. Amorem [9] : « Quia inflammatum est cor meum, et renes mei commutati sunt, et ego ad nihilum redactus sum, » etc. In horum figuram dicitur [10] : « Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? In petris manet, et in præruptis silicibus commoratur, de longe oculi ejus respiciunt, pulli ejus lambunt sanguinem, » etc. De natura aquilæ dicit Ambrosius [11], quod aquila alta petit, humilia derelinquit, longævam fertur habere ætatem. Sic sancti post resurrectionem renovati ad modum aquilæ, secundum illud [12] : « Renovabitur ut aquilæ juventus tua, » et sursum tendent, et semper cum Domino vivent, secundum illud [13] : « Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus. »

Sancti aquilis comparantur.

CAPUT XVIII.

1. *Dicebat autem et parabolam ad illos*, etc. Post confutationem judaicæ curiositatis in perscrutando futura, subditur hic persuasio studiositatis in postulando divina suffragia. Et quoniam oratio studiosa est oratio Deo placita, in qua simul est fervor affectionis et humilitas reputationis, ideo pars ista habet duas, in quarum prima exemplo parabolico inducit ad orationis instantiam, in secunda vero ad orationis reverentiam, ibi [14] : *Dixit autem ad quosdam*, etc. Ad orationis igitur instantiam movet introducendo parabolam de judice et vidua, circa cujus descriptionem primo introducitur ra-

[1] *Isa.*, II, 50. — [2] *Rom.*, IX, 18. — [3] Ibid., XI, 33. — [4] *Job*, XXXIX, 30. — [5] Hieron., *in Matth.*, c. XXIV, lib. IV. Idem habet Ambrosius, *in Symbol.*, c. XXIX. — [6] *Psal.* XLI, 2. — [7] *Psal.* XXXV, 10. — [8] *Psal.* XVI, 15. — [9] *Psal.* LXXII, 21. — [10] *Job*, XXXIX, 27-30. — [11] Ambros., *in Luc.*, lib. VIII, n. 55. — [12] *Psal.* CII, 5. — [13] I *Thess.*, IV, 16. — [14] Inf., v. 9.

tio introducendi, secundo additur introductio ipsius parabolæ, ibi [1] : *Ait autem Dominus*, etc.

Primo igitur, quantum ad rationem introducendi parabolam, dicit : *Dicebat autem et parabolam ad illos.* Notandum autem est, quod hæc parabola non est intelligenda per metaphoram similitudinis (quia judex civitatis nullo modo Deo assimilabatur (*a*), qui non est imitandus) ; sed potius per dissimilitudinem et per contrarium intelligenda est, ut quasi a minori Dominus manuducat ad cognoscendam efficaciam orationis. Unde hic non comparat personam personæ, sed negotium negotio. Et hoc est quod dicit Beda in Glossa : « Nota quod Dominus parabolas ponit, vel secundum similitudinem, ut de homine qui habuit duos filios, et personam Dei gerit; vel secundum dissimilitudinem, ut de iniquo judice, qui personam Dei nullatenus tenet. » Introducit ergo hanc parabolam ad persuadendam orationis instantiam, propter quod addit : *Quoniam oportet semper orare et non deficere*, quod debet intelligi, ut *semper* non distribuat pro omni parte temporis, sed pro horis statutis, juxta quod secundum institutionem propheticam dicitur in *Psalmo* [2] : « Septies in die laudem dixi tibi. » Et hunc modum observat Ecclesia. Unde Glossa : « *Semper*, id est canonicis horis quotidie secundum morem Ecclesiæ. » Vel *semper orare* hic intelligitur, ut oratio semper, vel sit in ore per postulationem, vel sit in corde per desiderium, vel sit in opere per præparationem. Qui autem bona agit, ad hoc se disponit, ut ejus oratio debeat audiri. Et secundum hoc dicitur [3] : « Sine intermissione orate. » Ibi Glossa : « Semper orat, qui bene agit semper : ipsum enim desiderium bonum, oratio est; et si continuum est desiderium, continua est oratio. » Et hoc est quod dicit hic Beda in Glossa : « Semper orat qui semper agit bona : nec desinit orare, nisi cum desinit justus esse. » [4] « Non impediaris orare semper, et ne verearis (*b*) usque ad mortem justificari. » Et [5] : « Conclude eleemosynam in corde pauperis, et hæc pro te exorabit, » etc. Si autem intelligatur de opportunitate congruitatis, tunc oportet semper orare, id est frequentissime et instantissime ad orationem recurrere. Unde Hieronymus [6] : « Frequens oratio, vitiorum impugnationem extinguit; instans vero oratio impetrat veniam de peccatis, » secundum illud [7] : « Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et in oratione dierum exaudietur, » etc. Nota quod utile est orare semper propter decem, videlicet primo quia impetrat relaxationem divinæ sententiæ, sicut apparet in Ezechia [8] : « Oravit Ezechias ad Dominum, et dixit : Obsecro, Domine, memento, quæso, quo modo ambulaverim coram te. » Et post subditur quod Dominus revocavit sententiam mortis. Et Sapiens [9] : « Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens servitutis suæ scutum orationem, et per incensum deprecationem alligans restitit iræ. » Secundo remissionem culpæ perpetratæ [10] : « Hoc genus dæmonii non ejicitur per orationem et jejunium. » Super quo loco Hieronymus : « Jejunio sanantur pestes coporis; oratione, pestes mentis. » Et Psalmista [11] : « Dixi : Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei. » Et post : « Pro hac orabit ad te omnis sanctus, » etc. Tertio, repulsionem spiritualis pugnæ [12] : « Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem. » Et [13] : « Tuba cecinerunt hi qui erant cum Juda, et contritæ sunt gentes, et fugerunt, » etc. Quarto, reparationem virtutis naturæ [14] : « Oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum, » etc. Et [15] : « Fili, in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, et ipse curabit te. » Quinto conservationem pacis in tem-

Semper quid.

[1] Inf., v. 6. — [2] *Psal.* CXVIII, 164. — [3] I *Thess.*, v, 17. — [4] *Eccli.*, XVIII, 22. — [5] Ibid., XXIX, 15. — [6] Hieron., statim post serm. de B. Virg. — [7] *Eccli.*, III, 4. — [8] *Isa.*, XXXVIII, 2-3. — [9] *Sap.*, XVIII, 21. — [10] *Matth.*, XVII, 20. — [11] *Psal.* XXXI, 7, 8. — [12] *Matth.*, XXVI, 41. — [13] I *Mach.*, IV, 13. — [14] *Jac.*, V, 15. — [15] *Eccli.*, XXXVIII, 9.

(*a*) *Leg.* assimilatur. — (*b*) *Cæt. edit.* veteris.

pore[1] : « Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate, » etc. Sexto, custoditionem tranquillitatis conscientiæ[2] : « Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat, » etc. Septimo, inflammationem divinæ gratiæ; in cujus figuram dicitur de Elia[3] : « Invocabo nomen Domini; et Deus qui exaudierit per ignem, ipse sit Deus. » Unde dicitur[4] quod « perseverantes erant unanimiter in oratione. » Et post[5] : « Dum complerentur dies Pentecostes, etc., apparuerunt illis dispertitæ linguæ, » etc. Octavo, illustrationem supernæ sapientiæ; cujus exemplum habetur in Salomone, de quo dicitur[6] quod oravit et petiit sapientiam, quam etiam obtinuit. Et Jacobus[7] : « Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter. » Nono, adaperitionem cœlestis januæ, quæ virtute orationis clauditur malis, et aperitur bonis[8] : « Elias homo erat similis nobis passibilis, et oratione oravit, ut non plueret super terram, et non pluit annos tres, et menses sex. Et rursum oravit, et cœlum dedit pluviam. » Decimo, acquisitionem mercedis æternæ[9] : « Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora patrem tuum in abscondito, et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. » [10] « Quoniam tu, Deus meus, exaudisti orationem meam : dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum. » Et[11] : « Laudabo nomen tuum assidue, et collaudabo illud in confessione, et exaudita est oratio mea. » In figuram autem harum decem efficaciarum, sol ad orationem Ezechiæ legitur[12] decem gradibus retrocessisse. Ex quibus colligitur quod oratio prævalet naturæ inferiori, prævalet virtuti cœli, imperat naturæ spirituali, attrahit Spiritum sanctum, inclinat Filium Dei, et mitigat Patrem, ac per hoc quodam modo dominium habet respectu universorum.

2. *Judex quidam erat*, etc. Post rationem parabolæ introducendæ, subditur hic introductio ipsius parabolæ; circa cujus expressionem tria introducuntur, scilicet duritia judicis, instantia pauperis, et efficacia precis.

Primo, quantum ad duritiam judicis, dicitur (a) : *Judex quidem erat in quadam civitate, qui Deum non timebat*, propter duritiam cordis, quæ facit Deum non timere, secundum illud[13] : « Indurasti cor nostrum, ne timeremus te. » Tales obdurati Deum non timent, sed potius contemnunt; in quorum persona Job dicit[14] : « Quis est Omnipotens, ut serviamus ei ? » Et[15] : « Quasi nihil possit facere Omnipotens, æstimabant eum. » Tales sunt qui dicunt illud[16] : « Manus nostra excelsa, et non Dominus, fecit hæc omnia. » Et quia ad duritiam concomitatur superbia, ideo addit : *Et hominem non reverebatur*, propter arrogantiam mentis. Unde hic de numero illorum fuit, de quibus dicitur[17] : « Opprimamus pauperem justum, non parcamus viduæ, nec veterani revereamur canos multi temporis. » Tali dicitur[18] : « Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis et qui spernis, nonne et ipse sperneris ? Cum consummaveris deprædationem, deprædaberis : cum fatigatus desieris contemnere, comtemneris. »

Secundo, quantum ad instantiam pauperis, subdit (v. 3) : *Vidua autem quædam erat in civitate illa :* vidua scilicet destituta solatio viri; et talibus maxime est subveniendum, secundum illud[19] : « Quærite judicium, et subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. » Talibus magis debet fieri

[1] I *Tim.*, II, 1, 2. — [2] *Philip.*, IV, 6, 7. — [3] III *Reg.*, XVIII, 24. — [4] *Act.*, I, 14. — [5] Ibid., II, 1, 3. — [6] III *Reg.*, III, 11 et seq. — [7] *Jac.*, I, 5. — [8] Ibid., V, 17-18. — [9] *Matth.*, VI, 6. — [10] *Psal.* LX, 6. — [11] *Eccli.*, LI, 15. — [12] IV *Reg.*, XX, 11. — [13] *Isa.*, LXIII, 17. — [14] *Job*, XXI, 15. — [15] Ibid., XXII, 17. — [16] *Deut.*, XXXII, 27. — [17] *Sap.*, II, 10. — [18] *Isa.*, XXXIII, 1. — [19] *Isa.*, I, 17.

(a) *Cæt. edit.* dicitur.

justitia, quia minus se possunt defendere, et frequentius opprimuntur. Et ideo dicitur [1] : « Libera eum, qui injuriam patitur, de manu superbi... In judicando, esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum : et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tui magis quam mater. » De hac igitur vidua indigente judicis patrocinio, propter oppressionem malorum, subdit : *Et veniebat ad eum, dicens : Vindica me de adversario meo*, per districtionem judicii justi. Et hoc quidem justum erat tali personæ reddi [2] : « Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures perveniet, et judicium festinato adveniet illi, » scilicet a Deo. Et [3] : « Deprecationem læsi exaudiet. Non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentem eas ? A maxilla enim ascendunt usque ad cœlum. » Et tamen non perveniunt usque ad cor hominis induratum : unde subdit (v. 4) : *Et nolebat per multum tempus*, propter perfidiam animi obdurati. Unde hic erat de numero illorum, de quibus dicitur [4] : « Principes tui infideles, socii furum. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non judicant, et causa viduæ non ingreditur ad illos. » Et [5] : « Causam viduæ non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt, » etc.

Tertio, quantum ad efficaciam precis, subdit : *Post hæc autem dixit intra se : Etsi Deum non timeo, nec hominem vereor*, per audaciam cordis, propter quam similis erat illi superbo, de quo *Job* [6] : « Cucurrit adversus Deum erecto collo, et pingui cervice armatus erat. » Unde de numero illorum erat, de quibus in *Psalmo* [7] : « Contritio et infelicitas in viis eorum, » etc. (v. 5) *Tamen, quia molesta est mihi hæc vidua*, per instantiam precis, quæ omnia vincit, secundum illud de uxore Samsonis, quæ [8] « septem diebus convivii flebat ante eum, tandemque die septimo, cum ei esset molesta, exposuit. » Propter quod dicitur [9] : « Et ille deintus respondeat : Noli mihi molestus esse, quia pueri mei mecum sunt in cubili. » Sequitur : « Et si ille perseveraverit pulsans, dico vobis, etsi non dabit illi surgens, eo quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios. » Sic et judex iste improbitate vincitur. *Vindicabo illam*, secundum exigentiam sui juris : hoc enim est officium judicis, ut relevet oppressos, et puniat opprimentes [10] : « Locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Ulciscere prius filios Israel de Madianitis, et sic colligeris ad populum tuum. » Hoc non debet judex facere ex odio personæ, sed ex amore justitiæ, sicut Mathathias, de quo dicitur [11] : « Accensus est furor ejus secundum judicium legis, et insiliens trucidavit eum super aram. » Hic autem judex non exercebat vindictam propter zelum legis, sed propter vitandum tædium precis ; et ideo subdit : *Ne in novissimo veniens sugillet me*, per frequentiam clamoris. Beda : « *In novissimo*, id est, ne iterum et iterum veniens strangulet me tædiosis clamoribus. » Unde Glossa [12] dicit, quod *Sugillo*, a *Sugo*, tractum a lamiis, id est, *Strangulo*. Lamiæ enim parvulos occidunt et sanguinem sugunt, ac per hoc suffocant, et strangulando occidunt. Dicitur igitur *sugillari*, qui verbis et rationibus hinc inde adeo coarctatur, ut vix possit loqui, nec respirare permittatur. Vel dicitur *sugillari*, qui tanto odio afficitur, quod præ tædio sanguis sugitur et diminuitur. Unde sensus : *Sugillet me*, id est, sanguinem meum sugat, sicut lamiæ, de quibus dicitur [13] : « Lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos. »

6. *Ait autem Dominus*, etc. Post rationem parabolæ introducendæ, et introductionem ipsius parabolæ, sequitur hic adaptatio in-

[1] *Eccli.*, IV, 9-11. — [2] Ibid., XXI, 6. — [3] Ibid., XXXV, 16-19. — [4] *Isa.*, I, 23. — [5] *Jerem.*, V, 28. — [6] *Job*, XV, 26. — [7] *Psal.* XIII, 3. — [8] *Judic.*, XIV, 16, 17. — [9] *Sup.*, XI, 7-8. — [10] *Num.*, XXXI, 1-2. — [11] I *Mach.*, II, 24. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc. — [13] *Thren.*, IV, 3.

troductæ. Circa quam tria introducuntur : excitatur enim humana audientia, erigitur fiducia, et arguitur diffidentia.

Primo igitur, quantum ad excitationem audientiæ, dicitur : *Ait autem Dominus : Audite quid judex iniquitatis dicit*, id est, considerate hujus responsionem, in qua considerandum est, quanta sit efficacia orationis instantia, quia instantia peperit molestiam, et molestia extorsit justitiam. Unde licet haberet cor lapideum, motus tamen est per frequentiam precum, ut verificetur in illo illud poeticum [1] :

Gutta cavat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo.

Licet autem in eo iniquitas fuerit, compulsus est tamen ad reddendam justitiam per viduæ importunam instantiam : ex quo intelligimus, quod si instantia precis emollivit judicem durissimum, et inclinavit injustissimum ad faciendum judicium, quod multo fortius inclinabit Deum pium et justum. Unde Chrysostomus [2] : « Non judex talis, fide dilectionis carens, tædio compulsus, nec actio ejus hic laudari potest; sed si iste quocumque animo ultus est viduam, Deus judex maxime ulciscitur suorum injuriam. » Ex quo miro modo instantis orationis ostenditur efficacia, quia ille qui nec Deum timebat, nec hominis curavit verecundiam, nec amabat justitiam, victus est a vidua per precum instantiam importunam.

Secundo, quantum ad erectionem humanæ fiduciæ, subdit (v. 7) : *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum ?* ex districtione sui judicii [3] : « Mihi vindicta (*a*); et ego retribuam. » Et in *Deuteronomio* [4] : « Mea est ultio, et ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum. » — *Clamantium ad se die ac nocte*, scilicet ex afflictione animi [5] : « Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, et clamabant voce magna, dicentes : Usquequo, Domine, sanctus et verus, non judicas, et non vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra? » etc. Imo ipsis ore tacentibus, tribulationes eorum clamant [6] : « Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. » — *Et patientiam habebit in illis?* per remissionem zeli, quasi diceret : Non : quia [7] « Dominus judicabit justos, et faciet judicium, et (*b*) fortissimus non habebit in illis patientiam, ut (*c*) contribulet dorsum ipsorum. » Hoc autem dicitur, non quia Dominus non expectat peccantes, sed quia, judicio imminente, jam amplius nolit expectare [8] : « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis? Secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus : iis quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem quærunt, vitam æternam; iis autem qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in animam hominis operantis malum. » (v. 8) *Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum*. Et hoc per ultionem peccati [9] : « Sanguinem servorum suorum ulciscetur, et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terræ populi sui. » Et [10] : « Gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem superborum, et sceptra iniquorum contribulet : donec reddat hominibus secundum actus suos, et secundum opera Adæ, et secundum præsumptionem illius : donec judicet judicium plebis suæ. » Sed numquid est sanctorum clamare ad Deum pro vindicta, cum dicatur [11] : « Qui vindicari vult, a Domino inveniet vindictam, et peccata servans servabit? » Responsio, quod sic pro vindicta afflictionis facientis ad Deum redire (*d*), vel facientis a stultitia cessare, si Deo placet. Vindictam autem afflictionis personæ

[1] Ovid., IV, *de Ponto*, Eleg. X. — [2] Chrysost., *de Precat.*, orat. II. — [3] *Rom.*, XII, 19. — [4] *Deut.*, XXXII, 35. — [5] *Apoc.*, VI, 10. — [6] *Gen.*, IV, 10. — [7] *Eccli.*, XXXV, 22. — [8] *Rom.*, II, 4-9. — [9] *Deut.*, XXXII, 43. — [10] *Eccli.*, XXXV, 23-25. — [11] Ibid., XXVIII, 1.

(*a*) *Cæt. edit.* vindictam. — (*b*) Item *ut*. — (*c*) *Item* quousque. — (*d*) *Cæt. edit.* redimere.

debent (a) horrere, et contra vindictam damnationis æternæ debent (a) interpellare.

Tertio, quantum ad arguitionem diffidentiæ, subdit : *Veruntamen filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra?* Hoc quidem dicit, quia licet fides credulitatis in multis videatur esse, fides fidelitatis et confidentiæ reperitur in paucis [1] : « Multi homines misericordes vocantur; virum autem fidelem quis inveniet? » Et [2] : « Periit fides, et ablata est de ore eorum. » Et hoc maxime erit approximante adventu Filii Dei [3] : « Quoniam abundavit (b) iniquitas, refrigescet charitas multorum. » Et [4] : « Hæc erunt in medio terræ, in medio populorum, quomodo si paucæ olivæ, quæ remanserunt, excutiantur ex olea, et racemi cum fuerit finita vindemia. » Et nota quod dicit Dominus : *Putas?* non quia dubitat, sed quia infidelitatem reproborum reprobat, et condemnat. Unde Glossa : « *Putas?* In verbo dubitationis infidelitas increpatur, non opinatur Divinitas; scit enim, cum per se facta sint omnia : sed dubitando (c) increpat infidelium corda. » Unde illa putativa Domini inquisitio, designat dubitationem et nutationem, quæ erit in tribulatione illa finaliter imminente, ob quam non erit qui consurgat, et teneat eum ne consurgat ad delendam terram, secundum illud [5] : « Non est qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te : abscondisti faciem tuam a nobis, et allisisti nos in manu iniquitatis nostræ.

9. *Dixit autem ad quosdam qui in se confidebant,* etc. Postquam induxit ad orationis instantiam, in hac parte intendit inducere ad orationis reverentiam. Quoniam autem reverentia haberi non potest in oratione, nisi habeatur et humilitas in conversatione, ideo in hac parte primo introducit exemplum parabolicum ad commendandam humilitatem orationis; secundo vero exemplum parabolicum ad commendandam humilitatem conversationis, ibi [6] : *Afferebant autem ad illum infantes.* In parabola autem prima explicanda procedit per hunc modum : primo enim tangit conditiones personarum; secundo, conditiones precum, ibi [7] : *Pharisæus stans, hæc apud se orabat*, etc.; tertio, conditiones exauditionum, ibi [8] : *Dico vobis, descendit hic justificatus*, etc.

Circa conditiones personarum quibus loquitur, et de quibus loquitur; et primo quidem, quantum ad conditiones personarum quibus loquitur, ait : *Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant tanquam justi*, per magnificationem virtutis propriæ. Et hoc est contra Deum superbire (d), secundum illud [9] : « Ignorantes justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. » Tunc autem confidit in se quis tanquam justus, quando se justum reputat ex suis operibus, sicut faciebant Judæi [10] : « Probas utiliora, instructus per legem, confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ et veritatis in lege. » Hæc autem confidentia potius est veræ justitiæ inimica [11] : « Qui confidit in divitiis suis, corruet. » Propter quod dicitur [12] : « Pro eo quod habuisti fiduciam in munitionibus tuis et in thesauris tuis, tu quoque capieris. » Et hoc totum est propter defectum humilitatis, quæ est totius justitiæ fundamentum. Unde Gregorius : « Eam quippe quam non invenit humilem, veritas fugit mentem. » Et iterum : « Qui sine humilitate virtutes congregat quasi pulverem in ventum portat. » Et quia præsumptio sui ducit in contemptum proximi, ideo subdit : *Et aspernabantur cæteros*, quantum ad contemptum, scilicet meriti alieni, sicut illi de quibus dicitur [13] : « Qui dicunt : Recede a me; ne appropinques mihi, quia immundus es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota

[1] *Prov.*, XX, 6. — [2] *Jerem.*, VII, 28. — [3] *Matth.*, XXIV, 12. — [4] *Isa.*, XXIV, 13. — [5] Ibid., LXIV, 7. — [6] Inf., v. 15. — [7] Inf., v. 11. — [8] Inf., v. 14. — [9] *Rom.*, X, 3. — [10] Ibid., II, 18-20. — [11] *Prov.*, XI, 28. — [12] *Jerem.*, XLVIII, 7. — [13] *Isa.*, LXV, 5. — (a) *Cæt. edit.* debet. — (b) *Item* abundabit. — (c) *Leg.* dubitantium. — (d) *Cæt. edit.* superbiæ.

die. » Et ideo dicitur [1] : « Is qui manducat non manducantem non spernat ; et qui non manducat, manducantem non judicet. » Et [2] : « Ne spernas hominem in visu suo : brevis in volatilibus est apis, et multum dulcoris habet fructus illius. » Ad hos igitur dixit parabolam istam, in detestationem superbiæ, et laudem humilitatis. Unde Glossa : « In hac parabola ostendit non fidei tantum verba, sed opera examinanda. » Inter quæ maxime humilitas regnat : quam quia non habent superbi, de sua justitia præsumentes, et infirmos despicientes, quasi fide vacui, cum orant, despiciuntur.

Secundo, quantum ad conditiones personarum, de quibus loquitur, subdit (v. 10) : *Duo homines ascendebant in templum ut orarent*, per intentionem conformem et etiam laudabilem. Ad hoc enim debemus in templum conscendere ut oremus, secundum illud [3] : « Domus mea domus orationis vocabitur. » Unde et Augustinus dicit [4] : « Nemo in oratorio aliquid agat, nisi illud ad quod factum est, unde et nomen accepit. » Propterea Dominus eos qui in templo non orabant, sed mercabantur, ejecit non sine asperitate verborum [5] : « Invenit Jesus in templo vendentes oves et boves, et columbas, et nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo. Et his qui columbas vendebant, dixit : Auferte ista hinc, et nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. » Et hoc, quia domus illa locus orationis est. Et propterea, ut competeret ei propter quod erat, ideo in alto erat, et per gradus ascendere oportebat, ad insinuandum quod qui vult orare, oportet sursum erigere se. Unde et in Præfatione dicitur [6] : *Sursum corda*. Propter quod et Bernardus dicit, quod licet Deus ubique sit, tamen in oratione sursum est cogitandus, ut sursum cor nostrum elevetur. In cujus figuram dixit Dominus ad Moysen [7] : « Ascende ad me in montem. » Licet autem ad unum consimiliter tenderent (*a*) locum, valde tamen habebant differentiam morum. Et ideo subdit : *Unus Pharisæus, et alter publicanus*, propter (*b*) conversationem difformem. Unde Pharisæus apparenter bonus erat, quia *Pharisæis* dicebantur, quasi ab aliis habitu, gestu et observantiis distincti, tanquam ipsius legis observatores præcipui, secundum illud Pauli [9] : « Vitam meam a juventute noverunt omnes Judæi, præscientes me ab initio, si velint testimonium perhibere, quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus. » E diverso Publicanus erat patenter malus, quia *publicani* dicebantur exactores vectigalium publicorum, sicut sæpe expositum est. Unde supra [10] : « Erant appropinquantes Jesu Publicani et peccatores, ut audirent illum : et murmurabant Pharisæi et Scribæ, » etc. Magna ergo differentia est inter Pharisæum et Publicanum quantum ad apparentiam ; major etiam, quantum ad existentiam, quia Pharisæus per arrogantiam suam justitiam labefaciebat, et Publicanus per pœnitentiam suam injustitiam expurgabat. Ideo dicitur Pharisæis [11] : « Publicani et meretrices præcedent vos in regnum Dei. » Hoc autem dicitur Pharisæis, non quia apparebant boni, sed quia erant mente superbi ; propter quod dicitur [12] : « Vos estis qui justificatis vos coram hominibus ; Deus autem novit corda vestra, quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. »

11. *Pharisæus stans*, etc. Postquam descripsit conditiones personarum orantium, hic secundo describit conditiones orationum. Et describitur hic primo conditio precis ex parte Pharisæi superbientis ; secundo, ex parte Publicani seipsum humiliantis, ibi [13] : *Et Publicanus stans*, etc. Tria autem insinuantur in modo orandi ipsius Pharisæi, in

[1] *Rom.*, XIV, 3. — [2] *Eccli.*, XI, 2. — [3] *Matth.*, XXI, 13. — [4] Aug., *Regul. ad serv. Dei*, n. 3. — [5] *Joan.*, II, 14-16. — [6] Verba Liturgiæ. — [7] *Exod.*, XXIV, 12. — [8] A verbo hebr. פרץ, *Disrupit* seu *Divisit*. — [9] *Act.*, XXVI, 4-5. — [10] Sup., XV, 12. — [11] *Matth.*, XXI, 31. — [12] Sup., XVI, 15. — [13] Inf., v. 13.

(*a*) *Cart. edit.* tenderet. — (*b*) *Item* per.

quibus manifestatur arrogantia mentis ipsius tam respectu Dei, quam proximi, ac etiam sui. Introducuntur enim hic ipsius Pharisæi gratiarum actio fastuosa, reprehensio aliorum præsumptuosa, et commendatio sui vane gloriosa.

Primo igitur, quantum ad gratiarum actionem fastuosam, dicit : *Pharisæus stans, hæc apud se orabat : Deus, gratias ago tibi.* In quo arguitur Pharisæus, non quia gratias agit Deo, sed quia hoc facit modo superbo. Unde Gregorius : « Si reprehenditur ille qui superbe gratias agit, quid ergo erit illi, qui impugnat gratiam ? » Apparet autem fastus ipsius ex hoc, quod non incurvato corpore orabat, sed erecta fronte, cum dicatur [1] : « Venient ad te curvi filii eorum, qui te humiliaverunt, et adorabunt vestigia pedum tuorum. » Apparet etiam fastus, quia *apud se orabat* tanqum sibi placens, contra illud quod dicitur [2] : « Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis ipsis placere, Etenim Christus non sibi placuit. » Et ideo dicitur [3] : « Ne sis sapiens apud temetipsum. Time Dominum, et recede a malo, » etc. Apparet insuper fastus ipsius, quia incœpit a magnificatione bonorum quæ acceperat, cum potius a sui accusatione debuisset incœpisse [4] : « Justus prior est accusator sui. » Incœpit ab altis, cum debuisset incipere ab infimis, ut perveniret ad summa. Unde Hieronymus : « Humilitas est virtus prima Christianorum ; et ideo, ipsa prætermissa, in vacuum laboratur. » Et Beda [5] : « Ecce Pharisæus ad referendas gratias oculum habet ; ad humilitatis custodiam non habet. Et quid prodest si tota civitas custodiatur, et unum foramen, per quod intrent hostes, relinquatur ? »

Secundo, quantum ad reprehensionem proximi præsumptuosam, subdit : *Quia non sum sicut cæteri hominum*, quasi diceret : Ceteri sunt peccatores ; ego autem, justus. Unde interlinearis [6] : « Quid est *cæteri homines*, nisi omnes præter ipsum ? quasi solus justus sit, cæteri peccatores. » Et in hoc dupliciter dicebat falsum : et quia dicebat se non esse peccatorem, cum dicatur [7] : « Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. » Falsum etiam dicebat, quia se solum dicebat justum, cum Dominus Eliæ dicenti [8] : « Derelictus (a) sum ego solus, » dicat : « Derelinquam mihi septem millia virorum, quorum genua non sunt incurvata ante Baal. » Hic autem, cum sit in immensum Elia inferior, non solum se dicit justum, verum etiam ceteros asserit peccatores, vocans eos de multitudine virorum, et ideo addit : *Raptores*, *injusti*, *adulteri*, ut *raptores* dicantur per concupiscentiam oculorum ; *injusti*, per superbiam vitæ ; et *adulteri*, per concupiscentiam carnis. In quibus notat communiter alios a se esse infectos hoc triplici vitio, ex quo manat universalis transgressio et perpetratio peccatorum, secundum illud [9] : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. » Et ne videretur loqui sicut incertus, adducit Publicanum in exemplum, adjiciens : *Velut etiam hic Publicanus.* Quod non dicit Publicano compatiendo, sed potius despiciendo et irridendo, contra illud [10] : « Non irrideas hominem in amaritudine animæ : est enim qui humiliat et qui exaltat, circumspector Deus. » Et nota quod Pharisæus ex consideratione Publicani consurrexit in temeritatem judicii, quia cum videret illum esse peccatorem, non solum ipsum, verum etiam cæteros condemnabat. Consurrexit in elationem animi ; unde Bernardus : « Incentivum elationis est consideratio deterioris, sicut incentivum humilitatis est consideratio melioris. »

Tertio, quantum ad commendationem sui vane gloriosam, subdit (v. 12) : *Jejuno*

[1] *Isa.*, LX, 14. — [2] *Rom.*, XV, 1, 3. — [3] *Prov.*, III, 7. — [4] Ibid., XVIII, 17. — [5] Bed., ex Greg., *in Ezech.*, hom. VII, n. 6. — [6] Gloss. interlin. in hunc loc. — [7] I *Joan.*, I, 8. — [8] III *Reg.*, XIX, 10-18. — [9] I *Joan.*, II, 16. — [10] *Eccli.*, VII, 12.

(a) *Cæt. edit.* Relictus.

bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo; quasi diceret : Perfectam justitiam servo, et erga meipsum, et erga Deum, quia carnem macero jejunando bis in sabbato, id est septimana, et pietatem ad Deum servo, reddendo decimas et eleemosynas. Et hæc duo sunt quæ maxime placent Deo. Unde etiam angelus dixit Tobiæ [1] : « Bona est oratio cum jejunio et eleemosyna, magis quam thesauros auri recondere. » Unde et hic multum semetipsum commendat; sed in hoc suam justitiam per vanam gloriam fœdat [2] : « Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua. » Quia, sicut dicitur [3] : « Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est : » imo certe reprobatus. Unde dicitur [4] : « Non te justifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est. » Et [5] : « Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod dixeris : Non peccavi. » Et *Job* [6] : « Si justificare me voluero, os meum condemnabit me; si innocentem ostendero, pravum me comprobabit. » Et hoc totum, propter vitium elationis, quæ maxime displicet Deo [7] : « Gratia estis salvati per fidem : Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis glorietur. » Sed cum iste Pharisæus bona quæ habet a Domino recognoscat, non videtur inaniter gloriari : quia ille inaniter gloriatur, qui gloriatur quasi non acceperit; hic autem gratias Deo agit. Ad quod respondet Bernardus [8] : « Non recte recognovit bona quæ accepit; ait enim sic : (*a*) Gratias agit non quia bonus, sed quia solus; non tam de bonis quæ habet, quam de malis quæ in aliis videt. » Talis autem modus est elationis; unde Gregorius [9] : « Quatuor sunt species, quibus omnis tumor arrogantium demonstratur : cum vel aliquis bonum quod habet, a se habere se existimat; aut si datum a Deo credit, pro meritis datum putat; aut cum jactat se habere quod non habet; aut cum, despectis cæteris, appetit singulariter videri habere quod habet. » Hac peste Pharisæus laborabat, qui, sua merita extollendo, se cæteris præferebat.

13. *Et Publicanus a longe stans*, etc. Postquam expressit conditiones precis superbi Pharisæi, hic secundo exprimit conditiones precis humilis Publicani. Et perfectæ quidem humilitatis insinuationem exprimit quantum ad gestum, quantum ad motum, quantum ad verbum.

Primo quantum ad insinuationem humilitatis per gestum, subditur : *Et publicanus a longe stans nolebat nec oculos ad cœlum levare*. Beda : « Ut humilis, non audet appropinquare, ut Deus ad eum appropinquet : non aspicit, ut aspiciatur. » Nihil enim placet Deo tantum in pœnitente, sicut dicit Bernardus, quantum humilis verecundia : et taliter vult orari. Unde iste publicanus erat de quibus dicitur [10] : « Vultu in terra demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Non audebat oculos levare ad cœlum, quia recognoscebat se offendisse Deum cœli, ut diceret sicut filius prodigus pœnitens [11] : « Pater, peccavi in cœlum et coram te. » Et illud [12] : « Peccavi super numerum arenæ maris; multiplicatæ sunt iniquitates meæ, » etc. Ideo igitur non audebat levare faciem, propter peccati verecundiam, ita ut intra se diceret illud [13] : « Deus meus, confundor et erubesco levare faciem meam ad te, quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum, et delicta nostra creverunt usque ad cœlum. »

Secundo, quantum ad insinuationem humilitatis, et quantum ad corporis motum, subdit : *Sed percutiebat pectus suum*. In quo reddebat (*b*) seipsum culpabilem, et ostendebat dolorem. In hoc enim, quod pectus percutitur, ostenditur cor introrsus supplicio dignum. In cujus rei signum dicitur [14] : « Percussit autem cor David suum, postquam numeratus est populus; et dixit David ad

[1] *Tob.*, XII, 8. — [2] *Prov.*, XXVII, 2. — [3] II *Cor.*, X, 18. — [4] *Eccli.*, VII, 5. — [5] *Jerem.*, II, 35. — [6] *Job*, IX, 20. — [7] *Ephes.*, II, 8-9. — [8] Bern., *de duod. grad. Humilit.* — [9] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. IV, al. VI, n. 13. — [10] *Isa.*, XLIX, 23. — [11] Sup. XV, 18. — [12] Orat. Manasse. — [13] I *Esdr.*, IX, 6. — [14] II *Reg.*, XXIV, 10.

(*a*) Suppl. *Gratias ago*, etc. — (*b*) *Forte leg.* prodebat.

Dominum; Peccavi valde in hoc facto : sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui. » Sic iste percutiebat pectus, quasi indignatus contra seipsum. Unde Glossa : « Percutit pectus, et pœnas de se exigit, ut Deus parcat. » Unde etiam consuetudinis nostræ est in confessione, dicendo *culpam*, tundere pectora nostra in redargutionem, et pœnitentiam nostrorum cordium, et contestationem conscientiarum. Unde infra dicitur[1] quod « turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ flebant, percutientes pectora sua revertebantur. » Propter quod et tunsio pectorum, sicut dicit Augustinus[2], valet ad remissionem venialium. Unde est unum de novem, quibus venialia remittuntur. Venialia enim dicuntur remitti confessione, pectoris tunsione, aquæ benedictæ aspersione, cordis contritione, crucis signatione, oratione, sacra communione, eleemosynarum largitione, injuriarum remissione, extrema unctione, levi pœnitentia, et compassione fraterna. Unde versus[3] :

Quibus venialia diluantur.

Confiteor, tundo, respergo, conteror, oro,
Signor, edo, dono, per quæ venialia pono,
Unctio, pœna levis, compassio, quæ fit egenis.

Tertio, quantum ad insinuationem humilitatis per verbum, subjungit : *Dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori.* Nota hic brevissimam orationem et efficacissimam, quia in hac orans seipsum humiliat, et Deum exaltat. Et talis oratio est Deo accepta, secundum illud[4] : « Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabitur : et non discedet, donec Altissimus aspiciat. » Deum etiam magnificat, humiliter petendo veniam[5] : « Laudabo nomen tuum assidue, et collaudabo illud in confessione, et exaudita est oratio mea. Et liberasti me de perditione, et eruisti me de tempore iniquo. Propterea confitebor, et laudem dicam tibi, et benedicam nomini Domini. » Magnificat etiam eum vocando ipsum Deum, quia hoc est nomen summæ majestatis[6] : « Scitote quoniam Dominus ipse est Deus : ipse fecit nos, et non ipsi nos. » Et iterum[7] : « Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus, » etc. Est similiter nomen summæ veritatis[8] : « Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur. Dixit ergo et non faciet ? » Et[9] : « Est autem Deus verax, » etc. Est similiter nomen summæ charitatis; unde dicitur[10] : « Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet. » Est etiam nomen summæ pietatis[11] : « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, » etc. Dicit igitur Publicanus orando tam humiliter, quam devote; *Deus, propitius esto mihi peccatori.* (*a*) Summæ majestatis : *Propitius esto mihi peccatori*, ad manifestandam tuam potentiam, secundum illud[12] : « Misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam, » etc. Summæ veritatis : *Propitius esto mihi peccatori*, ad manifestandam tuam justitiam[13] : « In veritate tua, exaudi me in tua justitia. In veritate, inquam, quam promisisti : *Ezechiel*[14] : « Impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua. » Summæ charitatis : *Propitius esto mihi peccatori*, ad manifestandam tuam benevolentiam[15] : « Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas. » Et[16] : « In charitate perpetua dilexi te : ideo attraxi te miserans, » etc. Summæ pietatis : *Propitius esto mihi peccatori*, ad manifestandam tuam misericordiam; pro quo orabat Propheta in *Psalmo*[17] : « Miserere, mei Deus, secundum magnam mise-

[1] Luc., XXIII, 48. — [2] Aug., *de verb. Dom.*, serm. VIII, al. LXVII, n. 1. En verba Augustini : « Tundere autem pectus quid est, nisi arguere quod latet in pectore, et evidenti pulsu occultum castigare peccatum ? » — [3] Idem habes in *Centiloq.*, part. I, sect. 6, huj. edit. tom. VII, pag. 351. — [4] *Eccli.*, XXXV, 21. — [5] Ibid., LI, 15-17. — [6] *Psal.* XCIX, 3. — [7] *Psal.* XCIV, 3. — [8] *Num.*, XXIII, 19. — [9] *Rom.*, III, 4. — [10] I *Joan.*, IV, 16. — [11] II *Cor.*, III, 4. — [12] *Sap.*, XI, 24. — [13] *Psal.* CXLII, 1. — [14] *Ezech.*, XXXIII, 12. — [15] *Sap.*, XI, 27. — [16] *Jerem.*, XXXI, 3. — [17] *Psal.* L, 3.

(*a*) Cæt. edit. add. *Deus.*

ricordiam tuam, » etc. Et [1] : « Miserere nostri, Deus omnium, et respice nos, et ostende nobis, » etc.

14. *Dico vobis*, etc. Postquam descripsit conditiones personarum et precum, hic tertio describit conditionem exauditionis. Describitur autem hic exauditionis conditio quantum ad judicium particulare, et quantum ad edictum universale.

Primo igitur, quantum ad judicium particulare dicit : *Dico vobis : Descendit hic justificatus in domum suam ab illo*, id est, plus quam ille, quia Pharisæus descendit justificatus secundum suam opinionem, sed iste secundum veritatem. Unde Dominus plus pensat unam humilem supplicationem peccatoris pœnitentis, quam innumerabiles actiones alicujus justi de se præsumentis. Propter quod dicitur [2] : « Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia, » id est, qui se reputant non egere. In quo miro modo reprimitur superbia humana, ut non de suis meritis præsumat. Propter quod etiam Deus reprobavit superbum populum judaicum, et elegit plebem humilem gentilium populorum, quorum figuram gerunt hic Pharisæus et iste Publicanus. Unde Glossa : « Typice Pharisæus Judæorum populum designat, qui ex justificationibus legis extollit merita sua, et superbiendo recedit; humiliatus Publicanus gentilem, qui longe a Deo positus peccata confitetur, et lamentando appropinquat Deo, et exaltatur. » Ideo dicitur [3] : « Noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. » Si ergo Deus repressit justos propter superbiam, quanto magis impios et superbos ? [4] « Si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt ? »

Secundo, quantum ad edictum universale, subdit : *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.* Hic datur generalis sententia de humilibus et superbis. Unde Glossa : « Posita Pharisæi et Publicani controversia, ponitur judicis sententia, ut caveatur superbia. » In qua sententia universaliter præfertur humilis superbo, quia superbus debet dejici, secundum quod dicitur in *Abdia* [5] : « Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum, » etc. Et *Job* [6] : « Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur. » Propter quod dicitur [7] : « Contritionem præcedit superbia. » Et e contrario humilis justus exaltatur, *Job* [8] : « Qui humiliatus fuerit, erit in gloria, et qui inclinaverit oculos suos, ipse salvabitur. » Et ideo Petrus [9] : « Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis. » De his duobus simul dicitur [10] : « Antequam conteratur, exaltatur cor hominis, et antequam glorificetur, humiliatur : » quia, sicut dicitur [11] : « Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria. » Et hoc est quod dicitur [12] : « Est propter gloriam minoratio, et est qui ab humilitate levabit caput. » Unde exemplum habemus hic in Pharisæo, et Publicano; exemplum in populo judaico, et gentili; exemplum in Saule reprobo, et David electo; exemplum summum in Lucifero, et Jesu Christo. Unde secundum hanc sententiam decurrit totius regimen universi. Et nota quod eadem sententia supra fuit posita contra invitatos ad nuptias, et nunc iteratur hic, sed non sine causa, quia duplex est humilitas : una est charitatis, qua voluntate quis humiliat se; alia est humilitas veritatis, qua quis parva de se sentit. Supra [13] ergo hoc dixit, ut incitaret ad humilitatem charitatis; hic iterat idipsum, ut incitet ad humilitatem veritatis, sicut apparet, quia Publicanus, propter conscientiam mali meriti, de se compellebatur mala sentire. Hæc autem

[1] *Eccli.*, XXXVI, 1. — [2] *Sup.*, XV, 7. — [3] *Rom.*, XI, 20, 21. — [4] I *Petr.*, IV, 18. — [5] *Abd.*, 4. — [6] *Job.*, XX, 7. — [7] *Prov.*, XVI, 18. — [8] *Job*, XXII, 29. — [9] I *Petr.*, V, 6. — [10] *Prov.*, XVIII, 12. — [11] *Prov.*, XXIX, 23. — [12] *Eccli.*, XX, 11. — [13] *Sup.*, XIV, 10.

humilitas duplex est nobis necessaria, scilicet veritatis in intellectu, et charitatis in affectu, ut excludatur a nobis superbia præsumptionis, et ambitionis; et ideo ad hoc insinuandum hæc sententia non irrationabiliter iteratur.

15. *Afferebant autem ad illum et infantes*, etc. Postquam exemplo parabolico induxit ad humilitatem in oratione, hic consequenter exemplo expresso inducit ad humilitatem in conversatione, et hoc exemplo infantium qui Christo fuerunt oblati et accepti ab ipso, in signum approbationis humilitatis. In hujus autem exempli explicatione, quinque introducuntur ab Evangelista: primum, oblatio importuna infantium; secundum, carnalis increpatio offerentium; tertium, benigna susceptio oblatorum; quartum, judicialis approbatio humilium; quintum, severa reprobatio superborum.

Primo igitiur quantum ad infantium oblationem, dicit: *Afferebant autem ad illum et infantes, ut eos tangeret.* Glossa: « Post dictam controversiam et datam sententiam, humili magistro offeruntur infantes, ut ostendatur quod innocens et simplex ætas ad gratiam pertineat. Unde in *Psalmo*[1]: « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem. » Offerebant autem, ut eis daret benedictionem per manuum impositionem. In quo præfigurabatur et quodam modo insinuabatur sacramentum confirmationis, in quo datur copia gratiæ benedictionis, secundum illud[2]: « Imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. » Hic autem Spiritus sanctus requiescit super parvulos, secundum illud[3]: « Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi? et quis est iste locus requietionis meæ? ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum et contritum spiritu, et trementem sermones meos? » Et dicit alia translatio: « Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem et quietum? » Et hoc maxime verum est, quando Domino offertur[4]: « Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. » Et ideo in figuram hujus dicitur[5]: « Quidquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino. »

Secundo, quantum ad offerentium increpationem, subdit: *Quod cum viderent discipuli, increpabant illos*, scilicet offerentes: et hoc, quia carnaliter afficiebantur circa Christum. Unde Glossa: « *Increpabant*, non quod nollent infantes manu et voce Salvatoris bededici, sed quia nondum perfecti in fide putabant eum in similitudinem hominum lassari importunitate offerentium. » Unde propter quietem magistri impediebant opus alienæ salutis, sicut et Petrus Domino dicenti, quod oporteret eum pati, dicebat[6]: « Absit a te, Domine, non erit tibi hoc; » vel quia carnaliter afficiebantur circa populum suum. Unde Glossa: « *Increpabant*; hoc ideo fortasse, quia prius populum Judæorum, ex quo secundum carnem erant, volebant salvari. » Et ideo carnali misericordia movebantur, de qua dicitur[7]: « Miseratio hominis circa proximum suum; misericordia autem Dei, » etc. In hoc autem facto discipuli gerebant typum carnalium sacerdotum et pontificum, qui amant magis carnalem quietem, et sanguinis proximitatem, quam populorum salutem. Sicut et in contentione eorum, scilicet discipulorum, de majoritate, quam habuerunt, figura geritur ambitiosorum; de qua infra[8]: « Facta est et contentio inter discipulos, quis eorum, » etc. Et hæc duo vitia sunt, quæ maxime Ecclesiam Dei corrumpunt, scilicet ambitio dignitatum, et negligentia proximorum. Pro utroque istorum dicitur[9]: « Maledictus qui facit opus Dei *fraudulenter*: et maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine. » Alia translatio habet: *Negligenter* (*a*). In quo simul fraudulenta ambitio, et desidiosa negligentia reprobatur.

[1] *Psal.* VIII, 3. — [2] *Act.*, VIII, 17. — [3] *Isa.*, LXVI, 1-2. — [4] *Psal.* XXVI, 10. — [5] *Levit.*, XXVII, 28. — [6] *Matth.*, XVI, 22. — [7] *Eccli.*, XVIII, 12. — [8] Inf., XXII, 24. — [9] *Jerem.*, XLVIII, 10.

(*a*) Cæt. edit. *Negligentia.*

Tertio, quantum ad benignam oblatorum susceptionem, additur (v. 16): *Jesus autem convocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos,* quos scilicet magis debetis attrahere et vocare. Unde dicitur [1]: « Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, et ad mœnia civitatis: » *Si quis est parvulus, veniat ad me.* Hos ergo non debebant vetare, sed vocare [2]: « Noli prohibere benefacere eum qui potest: si vales, et ipse benefac. » Unde Chrysostomus [3]: « Si sancti futuri sunt, quid vetatis filios ad patrem venire? Si peccatores futuri sunt, quid sententiam damnationis profertis, antequam culpam videatis? Quales modo sunt, meum est; quales vero futuri sunt, ipsorum: quod meum est, honorate; quod ipsorum erit, miseremini. » Ex quo manifeste apparet, quod pueri non sunt prohibendi ne accedant ad Christum. In cujus etiam signum, ut ipse se præberet pueris in exemplum, dicitur de ipso supra [4] quod « cum factus esset annorum duodecim, relictis parentibus, remansit in Jerusalem. » In cujus etiam signum infantium puerorum acceptavit martyrium, de quo *Matthæus* [5]: « Mittens Herodes, occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem, a bimatu et infra. » In hujus etiam signum acceptavit puerorum præconium laudantium [6]: « Videntes principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes: Osanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique. Nunquam legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » etc. Licet ergo pueri occidantur ab Herode, repellantur a Pharisæis, suscipiendi sunt a discipulis, quia suscipiuntur a Christo, et a Deo. Unde *Psalmus* [7]: « Laudate, pueri, Dominum, » etc.

Quarto, quantum ad judicialem humilium approbationem, subjungitur: *Talium enim est regnum Dei*, id est, pueris similium. Et nota quod pueri habent aliqua in se in quibus assimilantur eis mali, et aliqua in quibus assimilantur eis boni: propter quod dicitur [8]: « Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote. » Habent namque pueri stoliditatem in ratione [9]: « Stultitia colligata est in corde pueri. » Sapiens [10]: « Tanquam pueris insensatis judicium in derisum dedisti. » Habent concupiscentiam in affectione; *Ecclesiastes* [11]: « Væ tibi, terra, cujus rex puer est, et cujus princeps, » etc. Et [12]: « Puer qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam. » Habent etiam instabilitatem in operatione [13]: « Deficient pueri, et laborabunt, et juvenes in infirmitate cadent. » Et [14]: « Non simus parvuli fluctuantes, » etc. Et ideo *Isaias* [15]: « Puer centum annorum morietur, et peccator, » etc. Habent præter hæc pueri puritatem [16]: « Præcepit rex præposito eunuchorum ut introduceret pueros, in quibus nulla esset macula. » Ideo dicitur [17]: « Si mundi sunt pueri, maxime a mulieribus, manducent. » Et David: « Fuerunt vasa puerorum sancta. » Habent simplicitatem [18]: « Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sunt opera ejus. » *Oseas* [19]: « Puer Israel, et dilexi eum propter simplicitatem. » Et [20]: « Scio, Deus meus, quod probes corda, et simplicitatem. » Habent docilitatem [21]: « Puer eram ingeniosus, et sortitus sum animam bonam. » Et [22]: « Noli subtrahere a puero disciplinam; si enim percusseris eum virga, non morietur. » Habet amicabilitatem [23]: « Erat Omnipotens mecum, et in circuitu meo pueri mei. » Et [24]: « Noli mihi molestus esse, quia pueri mei mecum sunt. » Habent tractabilitatem [25]: « Samuel ministrabat ante faciem Domini, puer accinctus ephod lineo. » Et de Joseph dicitur [26]: « Joseph pas-

[1] *Prov.*, IX, 3. — [2] *Prov.*, III, 27. — [3] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXII, inter Oper. Chrysost., App. tom. VI. — [4] Sup., II, 43. — [5] *Matth.*, II, 16. — [6] Ibid., XXI, 15-16. — [7] *Psal.* CXII, 1. — [8] I *Cor.*, XIV, 20. — [9] *Prov.*, XXII, 15. — [10] *Sap.*, XII, 25. — [11] *Eccle.*, X, 16. — [12] *Prov.*, XXIX, 15. — [13] *Isa.*, XL, 30. — [14] *Ephes.*, IV, 14. — [15] *Isa.*, LXV, 20. — [16] *Dan.*, I, 4. — [17] I *Reg.*, XXI, 4, 5. — [18] *Prov.*, XX, 11. — [19] *Ose.*, XI, 1. — [20] I *Paral.*, XXIX, 17. — [21] *Sap.*, VIII, 19. — [22] *Prov.*, XXIII, 13. — [23] *Job*, XXIX, 5. — [24] Sup., XI, 7. — [25] I *Reg.*, II, 18. — [26] *Gen.*, XXXVII, 2.

cebat gregem cum fratribus suis adhuc puer. » Habent veracitatem [1] : « Suscitavit Dominus spiritum sanctum pueri junioris, et exclamavit : Mundus ego sum a sanguine hujus. » Et [2] : « Nescio loqui, quia puer ego sum. Et dixit Dominus ad me : Noli dicere : Puer sum. » Et [3] : « Tu, puer, propheta, » etc. Habent etiam humilitatem [4] : « Catelli comedunt sub mensa de micis puerorum : » et ratione hujus maxime Deo placent, et hic introducuntur in exemplum [5] : « Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit, » quia [6] « excelsus Dominus et humilia respicit. » Ideo *Matthæus* [7] : « Ecce puer meus quem elegi, » etc. *Talium*, igitur, id est, habentium puritatem in carne, simplicitatem in intentione, docilitatem in cognitione, amicabilitatem in operatione, veracitatem in sermone, et humilitatem in conversatione, *est regnum cœlorum.* Et ratione hujus humilitatis vocatur Abraham puer in Scriptura [8] : « Memor fuit verbi sancti sui quod habuit ad Abraham puerum suum. » Christus autem puer dicitur [9] : « Melior est puer pauper et sapiens rege sene et stulto, » etc. Et ratione omnium prædictorum, et maxime ratione humilitatis dicitur : « Talium est regnum cœlorum. » Propter quod supra [10] : « Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles. » Et *Job* [11] : « Qui humiliatus fuerit, erit in gloria : et qui inclinaverit oculos suos, ipse salvabitur. »

Quinto, quantum ad severam superborum reprobationem, subinfertur (v. 17) : *Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud;* quasi diceret : Qui recusat humiliari propter superbiam cordis sui, non intrabit in illud regnum per sententiam veritatis Dei. Unde *Matthæus* [12] : « Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. » Nam oportet eum qui intrat in regnum, esse sicut puerum, id est purum et parvum. Regnum autem cœlorum dicitur sacra doctrina, ad quam qui vult venire, oportet quod seipsum faciat sicut puerum. Unde Glossa : « Regnum cœlorum, id est doctrinam Evangelii, sicut puer jubemur accipere. » Puer in discendo non contradicit doctoribus, non rationes et verba ad resistendum componit; sed fideliter suscipit, obtemperat, et quiescit. Ideo dicitur [13] : « Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » Et [14] : « Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro, » etc. Regnum etiam cœlorum dicitur gratia, de qua supra [15] : « Regnum Dei intra vos est : » et hoc non datur nisi pueris per munditiam et humilitatem [16] : « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. » Regnum cœlorum etiam dicitur gloria æterna [17] : « Justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum : » et hoc non datur nisi parvulis, secundum illud [18] : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum; » et etiam pueris qui sunt puri [19] : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Unde Glossa : « Sicut puer non perseverat in ira, læsus non meminit, non concupiscit mulierem, nec cogitat vel loquitur malum, sic vos nisi talem innocentiam et puritatem habueritis, non intrabitis in regnum cœlorum. » Qui ergo recusat parvitatem humilitatis et puritatem sanctitatis, ille despicit vitæ æternæ meritum : et ideo necesse est reprobari per divinum judicium, ut non intret in regnum cœlorum, sed foras pellatur procul [20] : « Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidæ, idolis servientes. » Propter quod in *Psalmo* [21] : « Non salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ. » Ideo Judith ait [22] : « Nec superbi ab initio placuerunt tibi; sed humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. » Qui

[1] *Dan.*, XIII, 45. — [2] *Jerem.*, I, 6-7. — [3] Sup., I, 76. — [4] *Marc.*, VII, 28. — [5] *Matth.*, XVIII, 5. — [6] *Psal.* CXXXVII, 6. — [7] *Matth.*, XII, 18. — [8] *Psal.* CIV, 42. — [9] *Eccle.*, IV, 13. — [10] Sup., I, 52. — [11] *Job*, XXII, 29. — [12] *Matth.*, XVIII, 3. — [13] Ibid., XI, 25. — [14] *Dan.*, I, 17. — [15] Sup., XVII, 21. — [16] *Jac.*, IV, 6. — [17] *Matth.*, XIII, 43. — [18] Ibid., V, 3. — [19] Ibid., 8. — [20] *Apoc.*, XXII, 15. — [21] *Psal.* XXXII, 16. — [22] *Judith*, IX, 16.

ergo non vult damnari, necessum habet humiliari[1] : « Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis. »

18. *Et interrogavit eum quidam*, etc. Post confutationem curiositatis in perscrutando, sequitur hic secunda pars hujus partis, in qua fit confutatio curiositatis in possidendo, et hoc quidem facit dupliciter : primo scilicet commendando paupertatem; secundo, approbando liberalitatem (*a*), infra[2] : *Et ingressus perambulabat Jericho*, etc. Paupertatem autem ostendit commendabilem et approbabilem ex quatuor : primo, ratione perfectionis sui in merito, ibi[3] : *Quo audito Jesus*, etc.; secundo, ratione imperfectionis (*b*) in suo contrario, ibi[4] : *His ille auditis contristatus est*, etc.; tertio ratione consummationis in præmio, ibi : *Ait autem Petrus: Ecce*, etc.; quarto, ratione dignationis Christi in exemplo, ibi : *Assumpsit autem Jesus duodecim*, etc. In explicando autem meritum perfectæ paupertatis quatuor introducuntur, scilicet interrogatio, qua quæritur quid agendum; responsio qua ostenditur quo tendendum; informatio, qua declaratur iter salutiferum; exhortatio, qua suadetur iter perfectum.

Primo igitur quantum ad interrogationem, qua quæritur quid agendum, dicitur : *Et interrogavit eum quidam princeps*. Hic videtur quod Ambrosius et Beda sibi contradicant. Ambrosius enim dicit quod iste interrogavit Jesum interrogatione tentativa et curiosa; et hoc colligitur, tum ex hoc quod Dominus ipsum reprehendit, tum ex hoc quod ipse Domini consilium non acceptavit. Unde Ambrosius in Glossa dicit[5] : « Versuta fuit interrogatio, et ideo arguta responsio. » Beda autem dicit, quod interrogavit interrogatione fideli et studiosa; quod elicit ex hoc, quod maxime dicitur Dominus Jesus eum dilexisse. Unde Beda in Glossa ait : « Non putandus est iste, ut quidam aiunt, vel Deum tentasse, vel de sua vita mentitum esse; alioquin, ut Marcus ait[6], intuitus arcana cordis ejus diligere eum non diceretur Jesus. » Sed hoc solvitur per quoddam verbum Joannis Chrysostomi[7] : « Iste, inquit, dives et tentator et superbus erat : sed Jesus oculis misericordiæ intuitus est eum. » Et infra : « Dilexit in eo non quod prius erat per superbiam, sed quod cœpit esse per gratiam. »

Quacumque autem intentione hoc fecerit, utilem fecit interrogationem; et ideo subdit dicens : *Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo?* Hæc est recta et utilis interrogatio secundum illud[8] : « State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, et ambulate in ea. » Et hoc consilio Domini[9] : « Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, » scilicet per quam acquiritur regnum. Et[10] : « Consilium semper a sapiente perquire. » Et maxime consilium salutare semper perquirendum est ab uno sapientissimo Christo, et summo Magistro.

Et ideo vocat eum *Magistrum*, a quo, tanquam a peritissimo, petit consilium sanum, secundum illud[11] : « Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus ex mille. » Et hic est Christus, de quo in *Cantico*[12] : « Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus. » Et[13] : « Virum de mille unum reperi. » Ab isto igitur, qui solus est Magister noster Christus; qui solus est sapientia[14] : « Prædicamus Christum Dei virtutem et Dei sapientiam; » qui solus est verus consiliarius, secundum illud[15] : « Vocabitur nomen ejus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. » Ab (*c*) hoc consilium et documentum est requirendum, secundum illud[16] :

[1] *Eccli.*, VII, 19. — [2] Inf., XIX, 1 et seq. — [3] Inf., v. 22. — [4] Inf., v. 23. — [5] Ambros., *in Luc.*, lib. VIII, n. 65. — [6] *Marc.*, X, 21. — [7] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXIV. — [8] *Jerem.*, VI, 16. — [9] *Matth.*, VI, 33. — [10] *Tob.*, IV, 19. — [11] *Eccli.*, VI, 6. — [12] *Cant.*, V, 10. — [13] *Eccle.*, VII, 29. — [14] I *Cor.*, I, 24. — [15] *Isa.*, IX, 6. — [16] *Isa.*, XLVIII, 17.

(*a*) *Cæt. edit.* libertatem. — (*b*) *Cæt. edit. desunt hæc* : sui in merito, ibi : *Quo audito, Jesus*, etc.; secundo, ratione imperfectionis. *Vid. inf.*, ad v. 23. — (*c*) *Cæt. edit. deest* Ab.

« Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via qua ambulas. »

Secundo, quantum ad responsionem qua ostenditur quo tendendum, subditur (v. 19) : *Dixit autem Jesus : Quid dicis bonum?* quod non dicit arguendo eum tanquam mendacem, sed quia vocans eum bonum, intentionem figebat in humanitate. Unde Augustinus, *de Trinitate*[1] : « Vocas me, secundum illud quod vides, *Magistrum bonum* (a) ? Hujus formæ visio non erit in bonum eis, qui male agunt : » quasi diceret : « Bonitas ad quam tendere debes non est in me, secundum quod homo, sed secundum quod Deus sum. »

Et ideo addit : *Nemo bonus nisi solus Deus*. Quod non intelligitur de bonitate per participationem, quæ omnibus communicatur a Deo, secundum illud[2] : « Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona; » sed de bonitate per essentiam, quæ facit beatos et bonos, secundum illud[3] : « Ego ostendam omne bonum tibi. » Hoc bonum quærendum est, sicut finis omnis boni. Unde dicitur[4] : « Quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus, » etc., id est, bonum finale in solo Deo est, qui est finis omnium, quia *bonum* et *finis* idem. Et propterea dicitur[5] : « Ego sum Alpha et Omega, principium et finis. » Et[6] : « Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis, et sciens sperantes in se. »

Ab hoc bono manat in nos bonitas per Spiritum sanctum. Sapiens[7] : « O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus ! » Et[8] : « Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde ! » Hæc autem bonitas nostra, ad divinam bonitatem comparata, non est bonitas. Unde *Job*[9] : « Numquid homo Dei comparatione justificabitur, aut factore suo purior erit ? » Ibi Glossa : « Humana justitia, divinæ comparata, injustitia est. » Et ideo *Job*[10] : « Numquid justificari potest homo comparatus Deo ? » quasi diceret : Non. Et[11] : « Deus solus justificabitur, et manet invictus rex in æternum. » Christus igitur, responsurus quæstioni utili ad salutem totius mundi, tanquam magister morum et moralis totius philosophiæ, incœpit a summo bono per essentiam, a quo, et secundum quod, et ad quod ordinari debet omne bonum; alioquin desinit esse bonum.

Tertio, quantum ad informationem, qua declaratur iter salutiferum, subdit (v. 20) : *Mandata nosti?* quod dicitur expressius in *Matthæo*[12] : « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. » Explicat autem ea, cum subinfert : *Non occides*, per iracundiam[13] : « Qui odit fratrem suum, homicida est. » Et ideo dicitur[14] : « Audistis, quia dictum est antiquis : Non occides. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus est judicio. »

Non mœchaberis, per lasciviam, quia dicitur[15] : « Maledictus qui dormit cum uxore proximi sui. » Et[16] : « Audistis quia dictum est antiquis : Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est in corde suo. »

Non furtum facies, per avaritiam[17] : « Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis. »

Non falsum testimonium dices, per fraudulentiam[18] : « Testis falsus non erit impunitus, et qui mendacia loquitur, peribit.

Honora patrem tuum et matrem, scilicet per beneficentiam[19] : « Qui honorat patrem suum, jucundabitur in filiis. » Et : « Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore : et qui obedit patri, refrigerabit matrem. » Unde Ambrosius[20] : « Primus gradus pieta-

[1] Aug., *de Trinit.*, lib. I, n. 31. — [2] *Gen.*, I, 31. — [3] *Exod.*, XXXIII, 19. — [4] *Matth.*, XIX, 17. — [5] *Apoc.*, I, 8. — [6] *Nah.*, I, 7. — [7] *Sap.*, XII, 1. — [8] *Psal.* LXXII, 1. — [9] *Job*, IV, 17. — [10] *Job*, XXV, 4. — [11] *Eccli.*, XVIII, 1. — [12] *Matth.*, XIX, 17. — [13] I *Joan.*, III, 15. — [14] *Matth.*, V, 21-22. — [15] *Deut.*, XXVII, 20. — [16] *Matth.*, V, 27-28. — [17] *Ephes.*, IV, 28. — [18] *Prov.*, XVII, 5. — [19] *Eccli.*, III, 6, 7. — [20] Ambros., *in Luc.*, lib. VIII, n. 74.

(a) *Suppl.* Hæc forma filii hominis est, hæc forma accepta est, hæc forma apparebit in judicio, non tantum justis, sed et impiis; et.

tis est iste; nam hos auctores tibi esse voluit Deus. Honora obsequiis, ut abstineas a contumeliis, quia nec vultu quidem lædenda pietas est parentum. » Ideo dicitur[1] : « Qui timet Dominum, honorat parentes, et quasi dominis serviet his qui se genuerunt. » Attende autem hoc loci, quod Dominus enumerat hic præcepta ordinate et sufficienter : ordinate quidem, quia prius est declinare a malo, quam facere bonum, et ideo prius ponit negativa, quam affirmativa; sufficienter, quia mandata primæ tabulæ non sunt de agendis, sed potius dirigunt in illud summum bonum desiderandum. Duo vero ultima, de concupiscentia uxoris et rei alienæ, reducuntur ad prohibitionem mœchiæ et furti. Unde in hoc sufficienter docet declinare omnem deordinationem respectu proximi, et quantum ad irascibilem, et quantum ad concupiscibilem, et quantum ad operativam, et quantum ad interpretativam. Et docet etiam perfectam beneficentiam per ultimum mandatum. Et sic in his continentur duo præcepta legis naturalis, de quorum primo dicitur[2] : « Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. » De secundo[3] : « Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, ita et vos facite illis. » In his etiam continetur sufficienter mandatum de dilectione proximi, de qua dicitur[4] : « Qui diligit proximum, legem implevit. » Et quoniam hæc mandata non justificant per simplicem notitiam, sed per experimentalem observantiam, ideo non quærebat Dominus de notitia simplici, cum dicebat : *Mandata nosti;* sed de experimentali, quia dicitur[5] : « Non auditores legis justi sunt apud Deum; sed factores legis, » etc. Et ideo ad hoc respondet iste legisperitus, sicut intelligens, cum sequitur (v. 21) : *Qui ait : Hæc omnia custodivi a juventute mea.* Et hoc quidem secundum consilium sapientis[6] : « Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, præcepta mea cor tuum custodiat : longitudinem enim dierum, et annos vitæ apponent tibi : » quia dicitur[7] : « Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali. »

Quarto, quantum ad exhortationem qua suadetur paupertatis iter perfectum, subditur (v. 22) : *Quo audito : Jesus ait ei : Adhuc unum tibi deest.* Glossa[8] : « Ad perfectionem. » Est autem perfectum, cui nihil deest. Unde dicitur[9] : « Sitis perfecti, et integri, in nullo deficientes. » Et hoc fit, perfecte implendo voluntatem divinam : non solum faciendo præcepta, et vitando prohibita, verum etiam implendo consilia, secundum illud[10] : « Probetis, quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta; » et[11] : « Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus, » id est Christus, qui nihil prorsus habet (a) : propter quod adjungit : *Omnia quæcumque habes vende, et da pauperibus.* Glossa : « Non partem, sicut fecit Ananias, » de quo dicitur[12] quod « fraudavit de pretio agri : » et hoc, quia regnum cœlorum, ut dicit Augustinus[13], tantum valet, quantum habes. » Ideo dicitur[14] : « Qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. » Et[15] : « Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, » etc. Et ne hoc grave videatur, adjungit : *Et habebis thesaurum in cœlo. Job*[16] : « Dabit pro terra silicem, et pro silice torrentes aureos. » Et ii sunt in gloria æterna, ubi sunt thesauri incorruptibiles[17] : « Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, nec tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. » Et quia, ut dicit Glossa, non sufficit relinquere sua, nisi sequatur Dominum imitando, ideo subdit : *Et veni, sequere me*, 1. per summam vitæ asperitatem, secundum illud[18] : « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, » etc. 2. Per summam rerum

[1] *Eccli.*, III, 8. — [2] *Tob.*, IV, 16. — [3] *Matth.*, VII, 12. — [4] *Rom.*, XIII, 8. — [5] Ibid., II, 13. — [6] *Prov.*, III, 1-2. — [7] *Eccle.*, VIII, 5. — [8] Gloss. interlin. in hunc loc. — [9] *Jac.*, I, 4. — [10] *Rom.*, XII, 2. — [11] Sup., VI, 40. — [12] *Act.*, V, 2. — [13] Aug., *Enarr. in Psal.* CII, n. 12. — [14] Sup., XIV, 33. — [15] *Matth.*, XIII, 44. — [16] *Job*, XXII, 24. — [17] *Matth.*, VI, 20. — [18] I *Petr.*, II, 21.

(a) *Forte legendum* habebat.

mendicitatem; nan discipulo volenti eum sequi ex cupiditate, et dicenti [1] : « Magister, sequar te quocumque ieris, » respondet : « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. » 3. Per summam cordis humilitatem [2] : « Gloria magna est sequi Dominum. » Et [3] : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. » Et de his supra [4] : « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. » Sequi autem Christum, est se perfecte illi configurare, secundum illud [5] : « Vestigia ejus secutus est pes meus; viam ejus custodivi, non declinavi ex ea, » etc.

23. *His ille auditis, contristatus est,* etc. Postquam ostendit paupertatem commendabilem ratione perfectionis sui in merito, hic ostendit eam commendabilem ratione imperfectionis in suo contrario : quod quidem est tenacitas divitiarum. Circa quod quatuor introducuntur ab Evangelista, scilicet humanæ tenacitatis indicium, periculum, obstaculum, remedium, quod est divinæ gratiæ donum.

Primo ergo quantum ad humanæ tenacitatis indicium, dicitur : *His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valde.* Quia enim abundabat divitiis, horruit penuriam paupertatis, et ideo de paupertatis laude et consilio tristis effectus fuit. Et hæc sequela est cupiditatis, et indicium tenacitatis, cum quis tristatur ob horrorem paupertatis [6] : « Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur, donec consumat arefaciens animam suam. Et non satiabitur pane, sed (*a*) indigens et in tristitia erit super mensam suam. » Hæc autem tristitia mala est, quia est tristitia sæculi, de qua dicitur [7] : « Sæculi tristitia mortem operatur. » Nam dicitur [8] : « A tristitia festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem. » Qui ergo hanc tristitiam vult fugere, oportet eum odire cupiditatem divitiarum, quæ pungunt ad modum spinarum, sicut insinuatur in *Matthæo* [9]. Nam de divite dicitur [10] : « Sonitus terroris semper in auribus, et cum pax sit, ille insidias suspicatur. » His autem contrarii sunt viri justi et perfecti Christiani, ad quos dicitur [11] : « Rapinas bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes habere meliorem et manentem substantiam. »

Tristitia sæculi mala.

Secundo, quantum ad humanæ tenacitatis periculum, subditur (v. 24) : *Videns autem Jesus illum tristem factum,* propter affectum pusillanimitatis, contra quam dicitur [12] : « Noli esse pusillanimis in animo tuo. Exorare, et facere eleemosynam ne despicias. » *Dixit : Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!* propter vitium tenacitatis. Glossa : « Qui pecunias habent, id est, cum amore possident, et in eis confidunt. » Unde alibi dicitur expressius [13] : « Quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire! » Et ratio hujus est, quia qui temporalia hæc (*b*) amplectuntur tanquam magna, contemnunt illa æterna. Unde Glossa [14] : « Qui divitiis multiplicandis incumbunt, alterius vitæ gaudia contemnunt. » Præterea qui hæc (*c*) temporalia diligunt, multis tentationum jaculis exponuntur [15] : « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa et inutilia, et nociva, quæ mergunt homines, » etc. Alia ratio est, quia qui his affectu conjunguntur, haud facile separantur. Unde de talibus in *Psalmo* [16] : « Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster. » Unde et hæc plus mundi concupiscentia, quam substantia nocet. Et hæc fugiendarum divitiarum ratio præcipua est, quia aut vix, aut nunquam absque amore valent possideri. Limosa enim et glutinosa est sub-

[1] *Matth.*, VIII, 19. 20. — [2] *Eccli.*, XXIII, 38. — [3] *Joan.*, VIII, 11. — [4] Sup., IX, 23. — [5] *Job*, XXIII, 11. — [6] *Eccli.*, XIV, 9-10. — [7] II *Cor.*, VII, 10. — [8] *Eccli.*, XXXVIII, 19. — [9] *Matth.*, XIII, 22. — [10] *Job*, XV, 21. — [11] *Hebr.*, X, 34. — [12] *Eccli.*, VII, 9-10. — [13] *Marc.*, X, 23. — [14] Gloss. interlin. in hunc loc. — [15] I *Tim.*, VI, 9. — [16] *Psal.* XLIII, 25.

(*a*) *Cæt. edit. deest* sed. — (*b*) *Cæt. edit.* quia temporalia hic. — (*c*) *Item* hic.

stantia mundi hujus, et cor humanum facile opibus frequenter adhæret. Et ideo Glossa [1] : «Difficulter divitiæ contemnuntur : omnium ergo tutissimum est divitias nec habere, nec amare.» In quo dat intelligere quatuor hominis differentias, quas exponit Beda, et habentur in Glossa super decimum *Marci* : «Multi habent, et non amant ; multi non habent, et amant ; alii habent, et amant ; alii nec sese habere, nec amare gaudent.» Hi tutissimi sunt, quia cum Apostolo dicere possunt [2] : «Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.»

Tertio, quantum ad ipsius tenacitatis obstaculum, subjungit (v. 25) : *Facilius est enim camelum per foramen acus transire,* licet sit contra naturam, *quam divitem intrare in regnum Dei :* quia hoc est contra divinam justitiam. Hoc enim minus impossibile est, quod res magna pertranseat per parvam acum, quam quod anima cupida et avara intret in cœlum, ubi est sufficientia bonorum ; quia, sicut dicitur [3] : «Avarus non implebitur pecunia, et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis :» imo certe interitum sempiternum, quia pondus divitiarum trahit deorsum [4] : «Divitiæ conservatæ in malum domini sui. Pereunt (*a*) enim in afflictione pessima.» Unde quantum distat (*b*) cœlum a terra, tantum distat cor avari, quod circa terrena conversum est, a regno Dei, quod est in cœlo. Propter quod dicitur [5] : «Sicut exaltantur cœli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris.»

Recte avarus camelo comparatur.

Et attendendum, quod recta est comparatio avari ad camelum, quia camelus ingentibus membris est animal, enorme, monstruosum, et gibbosum ; sic avarus per amorem copulatus suis possessionibus, est quasi animal monstruosum. Aditus autem regni cœlestis comparatur foramini acus propter arctitudinem et spiritualitatem. Unde in *Matthæo* (*c*) [6] : «Angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.» Unde major est impossibilitas ipsius avari ad aditum in regnum cœlorum, quam cameli ad transigendum foramen acus. Propter quod Bernardus : «Per angustam contendamus ingredi portam necesse est. Quid tu, camele, gibbum, quid tu, pecuniose, Judæ proditoris loculos tollis ? Non sic, impie, non sic ingredieris foramen acus hujus : sarcinas non admittit.» Sed excusant se aliqui dicentes : «Abraham, Isaac, et Jacob, cæterique sancti numquid non terrenas divitias habuisse leguntur ? Et sufficit nobis ; neque enim sumus patribus meliores.» Quid respondebimus novis imitatoribus sanctorum veterum ? Imponant vitulos super altare Domini, mactent arietes, hircos immolent, quia hoc etiam Abraham fecit. Sic autem sacrificiis illis, sic et divitiis, carnalibus adhuc populis, dispensatio Dei timorem gerebat : ubi sane cœlestis promissio sonuit, necesse est spiritualibus spiritualia comparari, et mutari sacrificium, spe mutata.»

Quarto, quantum ad ipsius tenacitatis remedium per divinum adjutorium, subdit (v. 26) : *Et dixerunt qui audiebant : Et quis potest salvus fieri?* Quod dicunt quærentes remedium, et exhorrentes periculum. Cum enim paucissimi sint, qui divitias perfecte contemnant, videtur ex hoc quod vix ullus possit adipisci salutem perpetuam. Unde Augustinus [7] : «Cum plures sint pauperes quam divites, non hoc dixissent Apostoli, nisi in numero divitum intellexissent cunctos, qui divitias adipisci volunt.» Pauci autem sunt qui non sunt tales, quia, sicut dicitur [8] : «Omnes quæ sua sunt, quærunt, non quæ sunt Jesu Christi.» Omnes igitur in periculo damnationis esse videntur. Ideo Dominus ostendit remedium per suæ gratiæ donum, cum subdit (v. 27) : *Ait illis : Quæ possibilia sunt apud homines,* per virtutem virium suarum, *possibilia sunt apud Deum,*

[1] Gloss. interlin. in hunc. loc. — [2] *Gal.*, VI, 14. — [3] *Eccle.*, V, 9. — [4] Ibid., 12-13. — [5] *Isa.*, LV, 9. — [6] *Matth.*, VII, 14. — [7] Aug., *ad Hilar.*, epist. LXXXIX, al. CLVII. — [8] *Philip.*, II, 21.— (*a*) *Cæt. cod.* pereunt. — (*b*) *Item* distet. — (*c*) *Item* Matthæus.

id est, possibilia fiunt per ejus adjutorium; quod dicitur, quia etsi sit difficile hic temporalia contemnere per vim naturæ, efficitur tamen facile per donum gratiæ, secundum illud[1] : « Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. » Unde non est intelligendum, quod Dominus cupidum manentem introducat per potentiam in cœlum, sed quod per gratiæ donum convertat ipsum de vitio ad virtutem. Unde Glossa dicit[2] : « Ab amore terrenorum ad charitatem convertit æternorum, non quod superbi et cupidi intrent. » Et hoc est magnæ potentiæ, quod tanta fiat mutatio, ut de cupido fiat charitativus, de terreno cœlestis, de divite pauper, de superbo humilis, de filio perditionis filius regni, ut possit dici illud[3] : « Hæc mutatio dexteræ excelsi. » Quia ipse est qui dare potest sufficientiam cordis per gratiam, quæ non potest dari per pecuniam, vel per aliquam creaturarum, secundum illud[4] : « Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, » etc. : quia, sicut dicitur supra[5] : « Non erit apud Deum impossibile omne verbum. »

28. *Ait autem Petrus*, etc. Postquam commendavit paupertatem per perfectum in merito, et per imperfectum in contrario, hic tertio commendabilem eam ostendit per (*a*) consummationem in præmio. Circa ejus descriptionem proceditur hoc ordine : introducitur enim hic perfectæ paupertatis altitudo ut authentica per apostolicam observantiam, ut approbata per divinam sententiam, ut locupletata per gratiam, et ut præmiata per gloriam.

Primo igitur quantum ad paupertatis auctoritatem per apostolicam observantiam, dicitur : *Ait autem Petrus : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te.* Hoc autem dicit Petrus tanquam princeps apostolorum, super quem ecclesiastica perfectio est superædificata, secundum illud[6] : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Dicit autem hoc non ad ostentationem, sed ad sciendam remunerationis sublimitatem. Unde in *Matthæo* (*b*)[7] : « Nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid ergo erit nobis ? » etc. Hoc etiam dicit Petrus, ut ostendat paupertatis consilium per apostolos adimpletum. Unde Hieronymus[8] : « Grandis fiducia. Petrus piscator erat, dives non fuerat, cibos manu et arte quærebat, et tamen confidenter loquitur dicens : *Dimisimus omnia.* » Et causam hujus reddit Gregorius, dicens sic : « Tanta quippe a sequentibus dimissa sunt, quanta a non sequentibus concupisci potuerunt. Quoniam ergo omnia potuerunt concupisci, ideo quando concupiscentiam dimiserunt, omnia dimiserunt. » Hoc etiam dicit Petrus, non jactanter ad ostentationem, sed sapienter, ut alios invitet ad imitationem. Unde Bernardus super hoc verbum : *Ecce nos reliquimus omnia :* « Bene, Petre, et non ad insipientiam tibi, quia mundus transit, et concupiscentia ejus, et relinquere magis expedit, quam relinqui. » Et nota quod optime hic duo conjungit, *Reliquimus*, et *Te secuti sumus;* quia Christum currentem sequi non possumus, nisi post eum curramus; et currere non possumus nisi exoneremur. Unde dicitur[9] : « Deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes, » etc. Et de hoc Bernardus : « Bene, inquit, Petre, et non ad insipientiam tibi, quia currentem non poteras sequi oneratus; sed nec inutilis commutatio est, pro eo quod super omnia est omnia reliquisse. » Christum etiam, quem sequimur, non possumus consequi, nisi exoneremur; et frustra sequimur, nisi consequamur, secundum illud[10] : « Sequar autem, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum. »

[1] *Cant.*, VIII, 7. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] *Psal.* LXXVI, 11. — [4] II *Cor.*, IX, 8. — [5] Sup., I, 37. [6] *Matth.*, XVI, 18. — [7] Ibid., XIX, 27. — [8] Hieron., in *Matth.*, lib. III. — [9] *Hebr.*, XII, 1, 2. — [10] *Philip.*, III, 12.

(*a*) *Cæt. edit.* propter. — (*b*) *Item* Matthæus.

Et de hoc Bernardus : « Felices liquet esse, qui exonerati sunt et sequuntur Dominum expediti : arctissimum foramen nos expectat, si quem sequimur, consequi volumus. » Et sic sequebatur Paulus, qui dicebat [1] : « Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium (*a*) supernæ vocationis. » Sic et alii apostoli, de quibus dicitur [2] : « Relictis retibus et patre, secuti sunt » Dominum, dicitur de Jacobo et Joanne. Et de Petro et Andrea [3] : « Relictis retibus, secuti sunt eum. » Similiter de beato Matthæo dicitur, [4] quod « relictis omnibus surgens secutus est Dominum. »

Secundo, quantum ad paupertatis approbationem per divinam sententiam, subditur (v. 29) : *Qui dixit eis : Nemo est qui* (*b*) *reliquit domum*, quoad hereditatis fundamentum [5] : « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam : dedi dilectam animam meam, » etc. *Aut parentes*, scilicet quoad hereditatis principium [6] : « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum (*c*) et domum patris tui. » *Aut fratres*, quoad hæreditatis consortium, fratres scilicet carnales; de quibus *Job* [7] : « Fratres mei prætereunt me, sicut torrens raptim transit in convallibus. » *Aut uxorem*, quoad hæreditatis dominium, quia uxor et vir sunt unum corpus; ideo dicitur [8] : « Viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. » Possunt tamen dimitti propter amorem Christi, ut non ducantur, vel, si ductæ sunt, ex earum consensu, vel propter fornicationis peccatum. Nam dicitur [9] : « Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur. » De hoc Apostolus [10] : « Dico autem non nuptis et viduis : bonum est illis, si sic permaneant (*d*), sicut et ego. » Subditur : « His autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere, » etc. Quod ergo dicitur de dimissione uxoris, intelligitur secundum modum prædictum. *Aut filios*, quoad hæreditatis successionem [11] : « Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. » *Aut agros*, quoad hereditatis dilatationem; de quo *Isaias* [12] : « Væ qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. » *Propter regnum Dei*, hoc est secundum rectam intentionem, qua quærendum est regnum Dei, et justitia ejus. Hanc autem derelictionem Dominus acceptat, in qua derelinquitur simul cupiditas, et carnalitas. Ideo dicitur Abrahæ [13] : « Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstravero tibi. » Non enim sufficit, quod relinquatur possessio, nisi etiam relinquatur et affectus carnalis; propter quod dicitur [14] : « Qui dixerunt patri suo, et matri suæ : Nescio vos; et fratribus suis : Ignoro vos (*e*), et nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt, judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel.

Tertio, quantum ad paupertatis locupletationem per gratiam, adjicitur (v. 30) : *Et non recipiat multo plura in hoc tempore* : quod non est intelligendum de temporalibus, ut multo plures uxores habeat, vel filios vel fratres carnales; sed intelligitur de spiritualibus charismatibus gratiarum, quibus paupertas incomparabiliter locupletatur sine aliena jactura. Et hoc 1. per donum charitatis, quæ facit omnia communia, secundum illud [15] : « Omnia vestra sunt, sive præsentia, sive futura. » 2. Per donum etiam abundantissimæ simplicitatis; unde dicitur [16] : « Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis. » Et [17] : « Sicut egentes, multos autem, » etc. In hujus figuram dicitur [18] : « Sevit (*f*) Isaac in terra illa, et inve-

[1] *Philipp.*, III, 13-14. — [2] *Matth.*, IV, 20. — [3] *Marc.*, I, 18. — [4] Sup., V, 28. — [5] *Jerem.*, XII, 7. — [6] *Psal.* XLIV, 11. — [7] *Job*, VI, 15. — [8] *Ephes.*, V, 28. — [9] *Matth.*, XIX, 9. — [10] I *Cor.*, VII, 8, 10. — [11] *Matth.*, X, 37. — [12] *Isa.*, V, 8. — [13] *Gen.*, XII, 1. — [14] *Deut.*, XXXIII, 9. — [15] I *Cor.*, III, 22. — [16] II *Cor.*, VIII, 2. — [17] Ibid., VI, 10. — [18] *Gen.*, XXVI, 12.

(*a*) *Cæt. edit.* prosequor bravium. — (*b*) *Cæt. edit. non habent* est qui. — (*c*) *Item nec* [illegible]. — (*d*) *Cæt. edit.* permanserint. — (*e*) *Item* illas. — (*f*) *Item* Sicut.

nit in ipso anno centuplum, benedixitque ei Dominus, et locupletatus est. » Unde dicitur [1] : « Centuplum accipiet, » etc. Super quem locum dicit Hieronymus [2] : « Qui carnalia pro Domino dimiserit, spiritualia accipiet, quæ comparatione et merito sui ita erunt, quasi parvo numero centenarius comparetur (a). » Unde ne intelligatur de temporali locupletatione, dicitur [3] : « Nemo est qui reliquerit, » etc., « qui non accipiat centies tantum in tempore hoc cum persecutionibus. » Super quo loco dicit Bernardus : « Signanter additur, *cum persecutionibus*; forte enim quis, cum audiret hic promitti *centuplum*, conjectaret hoc et de temporalibus exhiberi. Sed præcidit hunc intellectum nomen additum *persecutionis*. Quid enim est terrenæ consolationis, quod non facile persecutio tollat? Quid terrenum inter persecutiones sancti martyres acceperunt? Interim tamen undecumque sint accepturi, dummodo sit centuplum, dum valeat centupliciter, placeat, consoletur, delectet, et ametur, quid insaniæ est quod cunctantur homines relinquere simpla pro centuplis? »

Quarto, quantum ad paupertatis remunerationem per gloriam, subjungitur : *Et in sæculo futuro vitam æternam.* Recto autem nomine gloria *vita æterna* dicitur, quia sicut separatio a fonte vitæ mors est, et damnatio æterna, sic conjunctio cum illo est vita æterna. Propter quod in Psalmo signanter dicitur [4] : « Torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ. » Et recte additur æternitas vitæ, quia æternitas nihil aliud est quam incommutabilis vitæ (b) tota simul et perfecta possessio. Et tale est, quod excedit temporalia in infinitum, ita ut vere dicatur [5] : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Quia dicitur [6] : « Id quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis. » Hoc pondus immensum gloriæ pro levi pondere rerum mercari possumus, quia præmium superexcellit meritum per omnem modum [7] : « Mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum. » Et ideo dicitur [8] : « Non impediaris orare semper, nec veteris (c) usque ad mortem justificari : quoniam merces Dei manet in æternum. »

31. *Assumspit autem Jesus duodecim,* etc. Postquam paupertatem ostendit commendabilem et appetibilem per perfectionem meriti sui, et per imperfectionem contrarii, et consummationem præmii cumulati; hic quarto ostendit eam approbabilem et eligibilem ratione exempli perfectissimi, videlicet Christi crucifixi. Et quoniam exemplum illud posset videri aliquibus contemptibile ratione infirmitatis, ideo in hac parte præmittitur hic exemplum dignationis Christi; secundo, ad illius confirmationem, adjungitur miraculum virtutis in illuminationem pauperis cæci, ibi [9] : *Factum est autem, cum appropinquaret Jericho,* etc. Circa exemplum dignationis, quod consistit in sustinentia crucis, perfecte describendum, quatuor introducuntur, scilicet benignitas magistri, profunditas mysterii, acerbitas supplicii, et cæcitas cordis humani respectu talis exempli.

Primo igitur, quantum ad benignitatem Magistri, præmittit : *Assumpsit autem Jesus duodecim*, hoc est familiariter ad se sumpsit; et hoc fuit miræ dignationis et benignitatis [10] : « Expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis. » Assumpsit autem, ut eos consolaretur docendo, et consolando doceret. Unde subditur : *Et ait illis : Ecce ascendimus Hierosolymam,* tanquam ad locum scilicet passionis. Glossa : « Prævidens ex passione sua discipulos perturbandos, prædicit et passionis pœnam, et gloriam resurrectionis, ut cum morientem cer-

[1] *Matth.*, XIX, 29. — [2] Hieron., *in Matth.*, lib. III. — [3] *Marc.*, X, 29-30. — [4] *Psal.* XXXV, 9-10. — [5] *Rom.*, VIII, 18. — [6] II *Cor.*, IV, 17. — [7] Sup., VI, 38. — [8] *Eccli.*, XVIII, 22. — [9] Inf., v. 35. — [10] *Deut*, XXXII, 11.— (a) *Cæt. edit.* comparatur.— (b) *Item add.* possessio. — (c) *Vulg.* et ne verearis.

nerent, resurrecturum non dubitarent. » Prædicit autem hanc futuram in Hierusalem; nam, sicut supra dictum est [1] : « Non capit prophetam perire extra Jerusalem. » Ratio autem hujus est, quia Hierosolyma erat locus, in quo erat sedes regni, sacerdotii, magisterii, et judicii; et ideo ibi debebat pati ille qui est rex, sacerdos, magister, et judex, ut sic ex Jerusalem 1. exiret et inciperet Christi regnum, secundum illud [2] : « Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, » etc.; 2. exiret salus et remedium [3] : « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur, ut splendor, justus ejus; » 3. exiret etiam lex et judicium [4] : « Venite, et ascendamus ad montem Domini; » et post : « Quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem. » Ideo in Hierosolymam ascendit Christus, ut in cruce patiens, regnum virtutis, sacerdotium sanctitatis, et legem judicii et veritatis (*a*) gentibus daret. Propter quod et ipsa Hierusalem typum gerit Ecclesiæ, animæ sanctæ, et Hierusalem supernæ. Unde *Isaias* [5] : « Omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Hierusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Hierusalem, » etc.

Secundo, quantum ad profunditatem mysterii, subditur : *Et consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis.* In quo apparet mira profunditas mysterii passionis dominicæ, pro eo quod in ipso est consummatio totius revelationis prophetiæ. Omnes enim prophetæ principalem aspectum habuerunt ad præsentiam Christi, secundum triplicem dignitatem, scilicet regni, magisterii et sacerdotii, et secundum triplicem perfectionem, virtutis scilicet, veritatis et bonitatis, secundum quod dicitur de Christo [6] : « Dominus judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, Dominus salvabit nos. » Secundum quod Rex, regit nos per præcepta et judicia; secundum quod Magister, erudit nos per mysteria et exempla; secundum quod Sacerdos, sanctificat nos per sacrificia et sacramenta. Quoniam ergo in cruce sunt hæc sex consummata, ideo dicuntur *consummata omnia quæ dicta sunt per prophetas.* Consummata namque sunt præcepta propter nimiam charitatem, quia [7] « finis præcepti est charitas, » de qua in *Psalmo* [8] : « Omnis consummationis vidi finem; latum mandatum tuum nimis. » Consummata sunt judicia propter nimiam severitatem quam habuit ad se [9] : « Consummatio abbreviata inundabit justitiam; » et iterum [10] : « Consummationem, et abbreviationem audivi a Domino, » etc. Consummata mysteria [11] : « In diebus vocis septimi Angeli consummabitur mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos prophetas. » Consummata exempla [12] : « Decebat enim eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum, per passionem consummare (*b*), » etc. Consummata sunt sacrificia; unde dicitur [13] : « Una enim (*c*) oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. » Et [14] : « Orationem faciebant omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, » etc. Consummata sunt sacramenta [15] : « Consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum : » et hoc testamentum consummatum est in sanguine Christi [16] : « Hic (*d*) sanguis testamenti, quod mandavit, » etc. Et ex hoc impletum est testamentum vetus, et omnia consummata. Et ideo in hujus figuram dicitur supra [17] : « Ecce sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor. » Et ideo Joannes ait [18] : « Sciens Jesus quia omnia consummata sunt, » etc., « dicit : Sitio; » subditur : « Cum ergo accepisset Jesus ace-

[1] Sup., XIII, 33. — [2] *Psal.* CIX, 2. — [3] *Isa.*, LXII, 1. — [4] Ibid., II, 3. — [5] Ibid., IV, 3. — [6] *Isa.*, XXXIII, 22. — [7] I *Tim.*, I, 5. — [8] *Psal.* CXVIII, 96. — [9] *Isa.*, X, 22. — [10] Ibid., XXVIII, 22. — [11] *Apoc.*, X, 7. — [12] *Hebr.*, II, 10. — [13] Ibid., X, 14. — [14] II *Mach.*, I, 23. — [15] *Hebr.*, VIII, 8. — [16] Ibid., IX, 20. — [17] Sup., XIII, 32. — [18] *Joan.*, XIX, 28, 30.

(*a*) Forte legendum et doctrinam veritatis et legem judicii. — (*b*) *Cæt. edit.* consummari. — (*c*) *Item* in. — (*d*) *Cæt. edit. add.* ille.

tum, dixit : Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. » Et sic verificatum est illud [1] : « Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur. »

Tertio, quantum ad acerbitatem supplicii, subdit (v. 32) : *Tradetur enim gentibus*, ut extraneus, secundum quod prædicitur a David in *Psalmo* [2] : « Traditus sum, et non egrediebar. » Hujus figura præcessit in Joseph, de quo dicitur quod fratres ejus vendiderunt eum Ismaelitis. *Et illudetur*, ut stultus ; cujus figura præcessit in Job, de quo dicitur [3] : « Nunc derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus, » etc. Et [4] : « Induunt eum purpura, et imponunt ei plectentes spineam coronam ; et cœperunt salutare eum : Ave rex Judæorum. Et percutiebant caput ejus arundine. »*Et flagellabitur* ut infirmus; unde in *Psalmo* [5] : « Et fui flagellatus tota die ; » et [6] : « Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus. » Unde in *Joanne* (*a*): [7] « Apprehendit Pilatus, et flagellavit eum. » *Et conspuetur*, ut immundus [8] : « Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me. » Et Job [9] : « Longe fugiunt a me, et in faciem meam conspuere non verentur. »[10] :« Expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt. » *Et postquam flagellaverint, occident eum*, quasi esset iniquus; unde dicitur [11] :« Post sexagintaduas hebdomadas occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. » Et [12] : « Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet. » Et [13] : « Postquam illuserunt ei, induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigerent. »[14] « Et cum eo crucifigunt duos latrones,» etc. Et impleta est scriptura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est. » *Et tertia die resurget*, ut verus Deus : quod dicitur, ne ex passione terrerentur. Hujus resurrectionis figura in Jona præcessit ; unde dicitur [15] : « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ. » Unde *Oseas* [16] :« Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos.» Et de hoc in *Joanne* (*a*)[17] : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Hoc (*b*) autem dicebat de templo corporis sui. » In iis autem sex quæ facta sunt in nostra redemptione, scilicet traditione, illusione, flagellatione, consputatione, occisione et resurrectione, recte clauditur universitas operum reparationis : et (*c*) sicut in sex diebus totus mundus fuit perfectus, sic etiam in iis sex opus reparationis consistit, et tandem sequitur Spiritus sancti datio, sicut in die septima, in cujus mysterium dicitur [18] : « Complevit Deus die septimo omne opus suum. » Subdit : « Et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum. » In quo intelligitur datio gratiæ septiformis [19] : « Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. »

Quarto, quantum ad cæcitatem cordis humani, subjungit (v. 34) : *Et ipsi nihil horum intellexerunt*, quia hanc veritatem non advertebant [20] : « Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant. » Et in hoc gerunt figuram ignorantium prælatorum, qui ignorant documenta Scripturarum, secundum illud [21] : « Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam. » — *Et erat verbum istud absconditum ab eis*, quia hanc veritatem non perquirebant, tanquam animales et sensibiles [22] :« Unde sapientia venit ? et quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viventium. » Et in hoc gerebant apostoli figuram Judæorum, quibus divina secreta velantur [23] : « Cum legitur Moyses, positum est velamen super cor eorum : » quia nondum velum erat scissum per pas-

[1] *Eccli.*, XXXIV, 8. — [2] *Psal.* LXXXVII, 9. — [3] *Job*, XXX, 1. — [4] *Marc.*, XV, 17-19. — [5] *Psal.* LXXII, 14. — [6] *Isa.*, L, 6. — [7] *Joan.*, XIX, 1. — [8] *Isa.*, L, 6. — [9] *Job*, XXX, 10. — [10] *Matth.*, XXVI, 67. — [11] *Dan.*, IX, 26. — [12] *Isa.*, LIII, 7. — [13] *Matth.*, XXVII, 31. — [14] *Marc.*, XV, 27, 28. — [15] *Matth.*, XII, 40. — [16] *Ose.*, VI, 3. — [17] *Joan.*, II, 19, 21. — [18] *Gen.*, II, 2, 3. — [19] *Joan.*, VII, 39. — [20] *Psal.* LXXXI, 5. — [21] *Isa.*, LVI, 11. — [22] *Job*, XXVIII, 20, 21. — [23] II *Cor.*, III, 15. — (*a*) *Cæt. edit.* Joannes.— (*b*) *Vulg.* ille. — (*c*) *Cæt. edit.* Ut.

sionem, secundum illud [1] : « Velum templi scissum est. — *Et non intelligebant quæ dicebantur :* et hoc, quia hanc veritatem non diligebant. Cum enim Christum carnaliter diligerent, displicebat eis quod Christus debebat pro nobis mori, sicut et Petrus dicebat [2]: « Absit a te, Domine, non erit tibi hoc. » Unde Glossa Bedæ : « Discipuli sermonem dominicæ passionis toties replicatum ideo intelligere non valent, quia quem maxime vivere desiderant, ejus mortem audire non possunt; et quem non solum hominem innocentem, sed et verum Deum esse sciunt, mori posse non putant. Et quoties dicit aliquid de sua passione, hoc allegorice dictum putant. Ex quo apparet cæcitas cordis humani, quæ mysteria redemptionis sui non intelligit, nisi Deus tanquam cæco lumen ostendat suæ lucis, et reddat contuitum veritatis. » Ideo recte sequitur miraculum de illuminatione cæci, in quo intelligitur illuminatio generis humani, quia genus humanum per se ignorat redemptionis opus, et quantum ad factum, et quantum ad rationem, et quantum ad mysterium [3] : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. » Necesse est ergo quod Christus sensum nobis aperiat ad intelligendum.

35. *Factum est autem, cum appropinquaret*, etc. Postquam proposuit exemplum imitabile in passione Crucifixi, hic exponit factum admirabile in illuminatione pauperis cæci, in quo simul manifestatur Christi potestas, et benignitas, et etiam acceptatur mendicantis paupertas. Ad hujus autem miraculi insinuationem explanandam, quatuor introducuntur ab Evangelista, scilicet opportunitas mendicantis, importunitas supplicantis, liberalitas medentis, et integritas sanitatis.

Primo igitur, quantum ad opportunitatem seu necessitatem mendicantis, subdit : *Factum est autem, cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans.* Vere hic mendicus erat, qui simul indigebat pane et luce, quæ omnibus communiter se offert. Et designat hic cæcus genus humanum, quod cæcum erat per carentiam lucis sapientiæ, et mendicans per defectum gratiæ et justitiæ, unde sibi potest dici illud [4] : « Nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus. » Et de Pharisæis dicitur [5] : « Sinite illos; cæci sunt, et duces cæcorum. » Excæcatum est autem genus humanum per cupiditatem temporalium [6] : « Supercecidit ignis, et non viderunt solem. » Unde hujus notabilis figura præcessit in Tobia, ubi sic dicitur, quod fieret cæcus de stercoribus hirundinum. Et hoc consonat; quia cæcus ille erat juxta Jericho. Jericho enim interpretatur *Luna*, et designat mutabilitatem rerum temporalium, ex quarum amore homo excæcatur et stultus efficitur [7] : « Homo sanctus in sapientia manet, sicut Sol; nam stultus sicut Luna mutatur. » Et hic cæcus non est in via, sed secus viam, secundum illud [8] : « Erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis. » Sed tunc cæcus sedet secus viam, quando ad lumen veritatis appropinquat ex consideratione suæ inopiæ et variabilitatis. Unde Glossa : « Jericho interpretatur *Luna*, per quam defectus mortalitatis intelligitur. » Dum ergo Verbum Dei infirmitatem nostræ carnis suscipit, homo ad cognoscenda divina redit.

Jericho quid.

Secundo, quantum ad importunitatem postulantis, subditur (v. 36) : *Et cum audiret turbam prætereuntem.* In quo explicatur importunitas cæci orantis, et dantis nobis exemplum orandi; quærit enim, petit, et pulsat, secundum illud [9] : « Petite, et accipietis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. » Quærit ergo sollicite ex auditu turbæ; propter quod dicit : *Interro-*

[1] *Matth.*, XXVII, 51. — [2] Ibid., XVI, 22. — [3] I *Cor.*, I, 23. — [4] *Apoc.*, III, 17. — [5] *Matth.*, XV, 14. — [6] *Psal.* LVII, 9. — [7] *Eccli.*, XXVII, 12. — [8] *Sap.*, V, 6. — [9] *Matth.*, VII, 7.

gabat quid hoc esset, scilicet a turba prætereunte. Turba ista transiens est decursus creaturarum, quæ interrogatæ aliquo modo manuducunt nos ad Salvatorem. Propter quod Job ait [1] : « Interroga jumenta, et docebunt te; et volatilia cœli, et indicabunt tibi. Loquere terræ, et respondebit tibi, et narrabunt pisces maris. Quis ignorat quod omnia hæc manus Domini fecerit? In cujus manu anima omnis viventis, et (*a*) spiritus universæ carnis. » Ideo hæc omnia ducunt ad suum factorem et reparatorem. Propter quod additur (v. 37) : *Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret.* Omnes hæ creaturæ, secundum quod loquuntur nobis per librum creaturæ, respondent nobis de Verbo incarnato [2] : « Benedicite omnia opera Domini Domino. » Et [3] : « A magnitudine enim speciei et creaturæ, cognoscibiliter poterit Creator horum videri : » quia [4] « Invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. » Secundum autem quod loquuntur nobis per Verbum, respondent nobis de Verbo incarnato. Unde in *Joanne* (*b*) [5] : « Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere : et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me : » quia [6] « finis legis, Christus ad justitiam. » Unde in Cantico Deuteronomii [7] : « Interroga patrem tuum, et nuntiabit tibi, » etc. Petit etiam devote, et ideo sequitur (v. 38) : *Et clamavit dicens* : *Jesu, fili David, miserere mei.* In hoc quod clamavit, ostendit se habere excessum desiderii. Propter quod dicitur [8] : « Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. » In hoc autem quod dixit : *Jesu,* ostendit se habere fiduciam spei [9] : « Speravit in Domino, eripiat eum : salvum faciat eum. » Spe enim vocat Jesum, id est Salvatorem [10] : « Quia spe salvi facti sumus. » In hoc quod dicit : *Fili David,* ostendit se habere intelligentiam fidei, qua credimus Christum ex semine David natum, secundum illud [11] : « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute. » Unde dicitur quod clamabant [12] : « Osanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini. » Et quoniam orationi nostræ præstant obstaculum rerum imaginationes, quæ deberent nos in Deum ducere, ideo subdit (v. 39) : *Et qui præibant, increpabant eum, ut taceret.* Unde Glossa : « Qui Jesum venientem præeunt, significant tumultus carnalium desideriorum, qui dissipant cogitationes hominis, et perturbant vocem orationis, ne Jesus ad illuminandum venire possit cor hominis. » Unde hujusmodi imaginationes, retrahentes nos ab oratione per strepitum suum, nihil aliud sunt quam quoddam obstaculum inter nos et Christum, secundum illud [13] : « Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. » Et ideo opus est importuna pulsatione. Propter quod cæcus pulsat continue, cum subjungitur : *Ipse vero multo magis clamabat : Fili David, miserere mei.* [14] « Domine Deus salutis meæ, in die clamavi, et nocte coram te. » Et hæc virtus orationis, quæ ex vera fide procedit. Unde Chrysostomus : « Talis est natura fidei : quanto magis vexatur, tanto magis accenditur. » Propter quod servi Dei in persecutionibus non minuuntur. Unde Glossa dicit, quod credens, sentiens se gravari phantasmate priorum vitiorum, et vocem orationis suæ impediri, ne pro se exorare possit, ardentius clamat.

Tertio, quantum ad liberalitatem medentis, subjungitur (v. 40) : *Stans autem Jesus, jussit illum adduci ad se.* Dicitur autem Jesus stare, quia ipse in se immutabilis est [15] : « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. » Unde Glossa : « Jesus transiens cæcum audit, stans illuminat, quia per humilitatem suam nostræ cæcitatis vocibus compatitur, sed per divinitatis suæ potentiam

[1] *Job.*, XII, 7-10. — [2] *Dan.*, III, 57. — [3] *Sap.*, XIII, 5. — [4] *Rom.*, I, 20. — [5] *Joan.*, V, 39. — [6] *Rom.*, X, 4. — [7] *Deut.*, XXXII, 7. — [8] *Rom.*, VIII, 26. — [9] *Psal.* XXI, 9. — [10] *Rom.*, VIII, 24. — [11] Ibid., I, 3-4. — [12] *Matth.*, XXI, 9. — [13] *Thren.*, III, 44. — [14] *Psal.* LXXXVI, 2. — [15] *Psal.* CI, 28. — (*a*) *Cæt. edit.* omnis, et viventis. — (*b*) *Item* Unde Joannes.

lumen nobis gratiæ suæ infundit. » Et licet per orationem videamur eum trahere ad nos, ipse magis trahit nos ad se, sicut navis ad petram, sicut dicit Dionysius. Ideo sponsa dicit [1] : « Trahe me post te. » Unde ad ipsum trahimur, quando mente ad ipsum excitamur, et supra nos excedimus, in cujus figura dicitur de hoc cæco, qui, [2] « projecto vestimento, » etc. ; et arcana verba audimus, secundum illud Prophetæ in *Psalmo* [3] : « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. » Et ideo additur : *Et cum appropinquasset, interrogavit illum,* (v. 41) *dicens : Quid tibi vis faciam?* In quo apparet liberalitas dantis, quia offert se beneplacito postulantis. Unde Glossa : « Non ex ignorantia Dominus quærit, sed ideo ut rogetur, ut mentem ad orationem excitet, secundum illud [4] : Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. » Et quoniam qui in Jesu nomine petit, petit salutaria, ideo subdit : *At ille dixit : Domine, ut videam.* Glossa : « Non petit cæcus aurum, vel aliquod temporale, sed tantum lumen. » Imitemur ergo eum, quem corpore et mente audimus sanatum. Unde dicitur [5] : « Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, et dabitur ei. » Exemplum hujus habetur in Salomone, de quo dicitur, quod apparuit Dominus Salomoni, et dixit [6] : « Postula quidvis, ut dem tibi; » subditur : « Dabis ergo servo tuo cor docile, » etc. « Placuit sermo coram Domino, quod Salomon postulasset hujuscemodi rem. Et dixit Dominus Salomoni » (subditur) : « Quia tu postulasti sapientiam, ecce dedi tibi cor sapiens et intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. »

Quarto, quantum ad integritatem sanitatis, subdit (v. 42) : *Et Jesus dixit illi : Respice, fides tua te salvum fecit,* per infusionem divinæ gratiæ. Per respectum namque fidei cor nostrum erigitur ad justitiam [7] : « Justificati per fidem (*a*), pacem habeamus ad Deum. » Et hæc est prima virtus, de qua habetur [8] : « Credere oportet accedentem, » etc. : nam « ipsa est sperandarum substantia rerum, » etc.

43. *Et confestim vidit,* per circumspectionem prudentiæ [9] : « Videte, fratres, quo modo caute ambuletis. » Et [10] : « Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. » *Et sequebatur illum magnificans Deum,* per subjectionem obedientiæ. Glossa : « Videt (*b*) et sequitur, qui bonum quod intelligit operatur, et Jesum prætereuntem imitatur. » [11] « Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. » *Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo,* per manifestationem divinæ gloriæ : hoc enim est opus, in quo summe manifestatur potentia, sapientia et misericordia, quando scilicet de peccatore fit justus, de stulto sapiens, de errante fidelis, et de impio virtuosus. Et ideo de hoc maxime laudandus Deus. « Eram ignotus facie, » dicit Paulus [12], « Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo : tantum autem auditum habebant : Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat; et in me clarificabant Deum. » Et hoc debemus facere, secundum illud [13] : « Glorificantes Dominum, quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc, et mirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis, major enim est omni laude. »

CAPUT XIX.

1. *Et ingressus perambulabat Jericho,* etc. Supra confutavit cupiditatem per approbationem paupertatis; hic secundo confutat tenacitatem per approbationem liberalitatis. Et quoniam dispersio et communicatio temporalium est via ad multiplicationem spiri-

[1] *Cant.*, I, 3. — [2] *Marc.*, X, 50. — [3] *Psal.* LXXXIV, 9. — [4] *Joan.*, XVI, 23. — [5] *Jac.*, I, 5. — [6] III *Reg.*, III, 5, 12. — [7] *Rom.*, V, 1. — [8] *Hebr.* XI, 6, 1. — [9] *Ephes.*, V, 15. — [10] *Prov.*, IV, 25. — [11] *Joan.*, VIII, 12. — [12] *Gal.*, I, 22-24. — [13] *Eccli.*, XLIII, 32-33.

(*a*) *Vulg.* ex fide. — (*b*) *Ita Beda ; cæt. edit.* Videte.

tualium, ideo in hac parte primo approbat libertatem distrahentem temporalia, secundo vero sedulitatem multiplicandi spiritualia, ibi (a)[1] : *Hæc illis audientibus, adjiciens,* etc. Primum facit per exemplum expressum; secundum vero, per parabolicum. Introducitur ergo exemplum per quod commendatur liberalitas, per quam Zachæus de impio factus est justus, et, cum esset camelus, transiit per foramen acus, et foramen dedit divitibus intrandi in cœlum. In hoc igitur exemplo introducuntur tria commendabilia in Zachæo, per quæ exemplar est imitandum, et signum etiam vocationis gentium. Propter quod et Evangelium istud legitur in dedicatione ecclesiarum. Et hæc fuit ipsius Zachæi studiositas ad Christum suscipiendum hospitio, ibi[2] : *Et cum venisset ad locum,* etc.; ipsius Zachæi liberalitas ad distributionem

Divisio. suorum ibi[3] : *Stans autem Zachæus,* etc. Studiositas Zachæi commendatur ex tribus, scilicet ex parte attractivi, retardativi, et expeditivi. Vera enim studiositas est, in qua animus trahitur ad Christum, et, si occurrant impedimenta, tamen non frangitur desiderium, sed plus acceleratur.

Primo ergo, quantum ad attractivum, quod quidem erat in præsentia Jesu Christi, dicit : *Et ingressus perambulabat Jericho*, id est ambulabat per Jericho. Jericho enim civitas erat quam, transito Jordane, subverterunt Judæi, secundum quod dicitur in *Josue*[4], sed reædificata fuit sub Achab rege Israel[5] : « In diebus Achab ædificavit Hiel de Bethel Jericho : in Abiram primitivo suo fundavit eam, et in Segub novissimo suo posuit portas ejus, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Josue filii Nun. » Hanc Dominus sua illustravit præsentia, quæ peccatoribus condescendebat, et peccatores ad se attrahebat. Pietas enim attrahit miseros, sicut adamas ferrum. Ideo subditur attractio peccatoris; propter quod sequitur (v. 2) : *Et ecce vir nomine Zachæus :* cujus nomen erat notum et vulgatum, non propter famam virtutis, sed propter infamiam rapacitatis. Unde subdit : *Et hic erat princeps publicanorum*, qui scilicet lucra sæculi sectabatur per fas et nefas. Hunc autem principatum non habebat propter justitiam, sed propter pecuniam; ideo addit : *Et ipse dives.* Et ita gibbosus sicut camelus, et ineptus ad regnum[6] : « Facilius est camelum per foramen acus transire, » etc. Et tamen divina virtute fuit introductus, quia amore ipsius Christi fuit attractus. Unde et subditur (v. 3) : *Et quærebat videre Jesum quis esset :* quod non faceret ita studiose, nisi amaret; nec amaret vel crederet, nisi gratia ejus præventus esset, quia dicitur[7] : « Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. » Hunc traxit Jesus, ut esset in exemplum aliis. Unde ipse jam implebat consilium Sapientis, secundum illud[8] : « Accipite disciplinam meam, et non pecuniam : doctrinam magis, quam aurum eligite. » Qui sic quærit Jesum, invenit, secundum illud[9] : « In simplicitate cordis quærite illum, quoniam invenitur ab his, qui non tentant illum, » etc. Secundo, quantum ad retardativum, quod fuit frequentia populi, subdit : *Et non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.* Hæc turba eum impediebat, quæ semper impedire consuevit venientem ad Christum. Hæc namque turba impediebat 1. illuminationem cæci[10] : « Cum audiret turbam prætereuntem, » etc., « et increpabant eum, ut taceret. » 2. Curationem paralytici[11] : « Venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur. Et cum non possent offerre eum illi præ turba, » etc. 3. Liberationem surdi et muti[12] :« Apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos in auriculas ejus, et expuens, tetigit linguam ejus. » 4. Curationem mortui[13] : « Et cum ejecta esset turba, in-

[1] Inf., v. 11. — [2] Inf., v. 5. — [3] Inf., v. 8. — [4] *Jos.*, VI, 20 et seq. — [5] III *Reg.*, XVI, 34. — [6] *Sap.*, XVIII, 25. — [7] *Joan.*, VI, 44. — [8] *Prov.*, VIII, 10. — [9] *Sap.*, I, 1. — [10] Sup., XVIII, 36, 39. — [11] *Marc.*, II, 3-4. — [12] *Marc.*, VII, 33. — [13] *Matth.*, IX, 25.

(a) *Cæt. edit. non habent* ibi.

travit et tenuit manum ejus. » 5. Impedit etiam approximationem Zachæi, sicut dicitur hic, quia *non poterat præ turba.* Turba enim, prona ad malum, a Jesu revocat potius, quam ad Jesum perducat. Propter quod dicitur [1] : « Ne oblecteris in turbis, nec in modicis (*a*) : assidua enim est commissio illorum. » Ideo dicitur [2] : « Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies. » Ideo dicitur [3] : « Dimissa turba, ascendit Jesus in montem solus orare. » Tertio, quantum ad expeditivum, quod quidem erat eminentia arboris sycomori, subjungit (v. 4) : *Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum, quia inde erat transiturus.* In quo apparet ejus studiositas, et in præcurrendo, et in ascendendo in altum, ut quod sibi deerat, suppleret per adjutorium alienum. Unde Glossa : « Qui mira devotione fidei, ad videndum Salvatorem, quod natura minus habuerat, ascensu supplet arboris, atque ideo juste, quamvis ipse rogare non audeat, benedictionem dominicæ susceptionis, quam desiderabat, accipit. »

Sed hic attendendum, quod Evangelista sic diligenter nomen civitatis et nomen arboris propter mysterium magis exprimit, quam propter exigentiam narrationis. Propter quod intelligendum quod iste publicanus recte designat populum gentilem. Jericho, quæ *Luna* interpretatur, sicut supra tactum est, designat mundum propter sui defectum et mutabilitatem, quia [4] « mundus transit et concupiscentia ejus. » Hanc civitatem destruxit Josue, nec aliquis salvatus est in ea, nisi Raab meretrix, quæ credidit nuntiis, et ipsos recipit : quia veniens Jesus hanc mundanam conversationem in carne apparendo damnavit. Nec aliquis potest salvari, nisi qui credit [5] : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. » Et post : « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt, » etc. Unde dicitur [6] : « Fide muri Jericho corruerunt. Fide, Raab meretrix non periit. » Unde illa Raab Ecclesiam signat gentilium ad Christum conversam. Et hoc ipsum significatur per Zachæum publicanum, qui quærebat videre Jesum, ut scilicet cognosceret verum Deum. In quo signat populum gentilium, sicut Naaman Syrus, de quo dicitur [7] : « Naaman princeps militiæ » regis Syriæ, dives, sed leprosus. Qui veniens ad Eliseum curatus est. Unde et Joannes [8] : « Dicunt gentiles : Volumus Jesum videre; » sed non possunt, tum propter conturbationem phantasmatum, tum propter defectum naturalis lucis, quia hoc est supra rationem, et ideo opus est ascendere per fidem ad cognoscendum eum. Unde per sycomorum, quæ ficus fatua interpretatur, intelligitur eminentia fidei, quæ stultitia esse videtur, secundum illud [9] : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam. » In hujus fatuitatis credulitatem oportet conscendere eum, qui vult ad sapientiam pervenire, secundum illud [10] : « Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. » Nam sultitia fidei deducit ad eminentiam sapientiæ Christi, et hoc quasi per sex gradus, quia fides disponit ad prudentiam, prudentia ad scientiam, scientia ad consilium, consilium ad intellectum, intellectus ad sapientiam. Et hic thronus est Salomonis, ad quem per sex gradus ascenditur, secundum quod insinuatur in libro *Regum* [11]. Unde et in *Psalmo* dicitur [12] : « Beatus vir cujus est auxilium abs te : ascensiones in corde suo disposuit, » etc. « Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem : videbitur Deus, » etc. Hæc ergo studiositas Zachæi, et exemplar fuit ad (*b*) inci-

Jericho.

[1] *Eccli.*, XVIII, 32. — [2] *Exod.*, XXIII, 2. — [3] *Matth.*, XIV, 23. — [4] I *Joan.*, II, 17. — [5] *Joan.*, I, 10, 12. — [6] *Hebr.*, XI, 30, 31. — [7] IV *Reg.*, V, 1. — [8] *Joan.*, XII, 21. — [9] I *Cor.*, I, 23. — [10] I *Cor.*, III, 18. — [11] III *Reg.*, X, 19. — [12] *Psal.* LXXXIII, 6, 7.

(*a*) *Cat. edit.* nec immodicis. — (*b*) *Cat. edit. accst* ad.

tandum, et figura conversionis gentium ad Christum : per cujus fidem adjuti elevantur ad ipsum contuendum. Ideo Glossa : « Ascensa autem sycomoro, transeuntem prope Dominum cernit, quia per hanc laudabilem fatuitatem, etsi necdum ut est solide, jam tamen raptim, quasi in transitu, luci sapientiæ cœlestis intendit. » Ideo *Isaiæ* septimo, secundum aliam translationem [1] : « Nisi credideritis, non intelligetis (*a*) ».

5. *Et cum venisset*, etc. Postquam expressit Zachæi studiositatem ad Christum videndum, hic secundo exprimit hospitalitatem ad Christum suscipiendum. Circa quam describendam introducuntur tria, scilicet dignatio ex parte Christi, devotio ex parte Zachæi, et murmuratio ex parte populi perversi.

Primo igitur quantum ad dignationem ex parte Christi, dicit : *Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum,* per aspectum benignitatis, in quo ostendebat se approbare affectum publicani per signum [2] : « Oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super misericordia ejus. » Hunc aspiciebat, quia statura pusillus erat [3] : Excelsus enim Dominus, et humilia respicit » per dignationem. *Et dixit ad eum : Zachæe, festinans descende*, ad impendendum beneficium hospitalitatis. Et hoc facit in signum magnæ dignationis, qui hospitium petere non erubuit. Unde Glossa [4] : « Non invitatus se invitat, quia, et si non audierat vocem invitantis, audiebat tamen affectum. » Et nota quod dicit : *festinans,* quia ad opera et beneficia hospitalitatis debemus esse prompti, exemplo Zachæi, et etiam Abrahæ [5] : « Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei : Accelera, tria satá similæ commisce, et fac subcinericeos panes. Ipse vero ad armentum cucurrit, et tulit inde vitulum tenerrimum et optimum, deditque puero, qui festinavit et coxit illum. » Et hæc petebat Christus, quia indigebat; unde subdit : *Quia hodie in domo tua oportet me manere*, ad exemplum humilitatis. Exemplum namque erat humilitatis, quod in domo peccatoris manere volebat. Exemplum etiam humilitatis, quod necessitatem suam et opportunitatem humiliter indicabat, secundum illud [6] : « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, » etc. Et istud verbum potius humilitatis, quam urbanitatis, quia Christus magis venit in mundum ad docendum humilitatem, quam ad docendum curialitatem. Ideo dicebat ipse discipulis [7] : « Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. » Hanc dignationem admiratur Jeremias [8] : « Quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum? » Et [9] : « Cum hominibus conversatus est. »

Secundo, quantum ad devotionem Zachæi, subdit (v. 6) : *Et festinans descendit, et excepit illum cum gaudio* (*b*). In quo ostenditur ejus devotio, quia non tantum præbuit hospitalitatem festinanter, verum etiam lætanter. Talis enim conditio est maxime necessaria [10] : « Ante omnia mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes. » Et post : « Hospitales invicem sine murmuratione. » Non enim debet esse tristitia, sed jucunditas [11] : « Hilarem datorem diligit Deus. » Et [12] : « Charitas fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite oblivisci : per hanc enim placuerunt quidam, angelis hospitio receptis. » Propter quod et sanctus Job dicebat [13] : « Foris non mansit peregrinus : ostium meum viatori patuit. » Et hoc debet fieri, quia qui recipit membrum Christi, et ipsum Christum recipit [14] : « Hospes eram, et collegistis me. » Et post quærentibus quomodo hæc fecerunt, respondet : « Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. » Unde et Zachæus per

[1] Scilicet secundum LXX, *Isa.*, VII, 9. — [2] *Psal.* XXXII, 18. — [3] *Psal.* CXXXVII, 6. — [4] Gloss. interlin. in hunc loc., ex Ambros., *in Luc.*, lib. VIII, n. 82. — [5] *Gen.*, XVIII, 6-7. — [6] *Matth.*, VIII, 20. — [7] Ibid., XI, 29. — [8] *Jerem.*, XIV, 8. — [9] Baruc., III, 38. — [10] I *Petr.*, IV, 8, 9. — [11] II *Cor.*, IX, 7. — [12] *Hebr.*, XIII, 1, 2. — [13] *Job*, XXXI, 32. — [14] *Matth.*, XXV, 35, 40.

(*a*) *Vulg.* non permanebitis. — (*b*) Vulg. *illum gaudens*.

hanc hospitalitatem salvatus est. Similiter et Loth liberatus est a Sodomis per angelos hospitio receptos; et similiter mulier Sunamitis, per Eliseum, quem hospitio recepit, et habuit prolem, cum esset sterilis, et post filius ejus a mortuis suscitatus est. Et mulier Sareptana, suscipiendo Eliam, periculum famis evasit. Et universaliter qui hospitales fuerunt, divinam gratiam adepti sunt, quia, sicut dicitur [1] : « Dominus amat peregrinum, et dat ei victum atque vestitum. » Unde in *Proverbiis* [2] : « Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. »

Tertio, quantum ad murmurationem populi perversi, subdit (v. 7) : *Et cum viderent omnes*, scilicet oculo judicii perversi, de quo dicitur [3] : « Sicut prospector videns casum proximi sui : bona enim in mala convertens insidiatur, et in electis imponet maculam. » Et quia ad malum judicium sequitur murmur, ideo subdit : *Murmurabant, dicentes quod ad hominem peccatorem divertisset :* susurro verbi dolosi, quod valde vitandum est, secundum illud [4] : « Custodite vos a murmuratione quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ. » Hoc autem murmur multum displicet Deo per omnem modum. Ideo dicitur [5] : « Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis? » Hic autem populus semper libenter murmuravit, sicut omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen, et Aaron [6] : « Ortum est murmur populi contra Dominum. » Et ideo dicitur [7] : « Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. » Et nunc murmurabant contra Dominum. Et in hoc figuram gerebant illius gentis murmurantis contra Dominum, quia suscepit gentes. Unde Glossa dicit : « Manifestum est, Judæos semper odisse gentem, vel non intellexisse salutem. » Unde et adversus Petrum dicitur [8] : « Quare introisti ad viros præputium habentes? » Propter quod intelligendum, sicut prætactum est, quod per ingressum Christi in domum Zachæi principis publicanorum intelligitur ejus ingressus in Ecclesiam gentium, a qua libenter susceptus est. Ideo Christus dixit Zachæo, ut descenderet ad humilitatem, quia opportunum erat quod in domo ejus maneret, synagoga deserente fidem [9] : « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. »

Et nota quod domus, in qua Christus opportune manet, est septiformis. Prima scilicet est domus habitationis materialis, in qua manet in persona pauperis [10] : « Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam, » etc. Secunda est domus basilicæ materialis, in qua manet in sacramento altaris [11] : « Domus mea domus orationis vocabitur. » Et [12] : « Introibo in domum tuam, » etc. Tertia est domus Ecclesiæ militantis, in qua manet in membris suis [13] : « Hæc tibi scribo, fili, ut scias quomodo oporteat te in domo conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi (*a*). » Quarta est domus uteri virginalis, in qua mansit (*b*) per præsentiam carnis [14] : « Domum tuam decet sanctitudo in longitudinem (*c*) dierum. » Quinta est domus conscientiæ mundæ, in qua manet spiritu sanctitatis [15] : « Intrans in domum meam conquiescam cum illa, non enim habet amaritudinem, » etc. Et iterum [16] : « Præcurre prior in domum tuam, et illic avocare, et illic lude, et age conceptiones tuas. » Sexta domus est Scripturæ sacræ, in qua manet in lumine veritatis [17] : « Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suspiciet eam. » Et [18] : « Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem, » etc.

[1] *Psal.*, X, [illegible]. — [2] *Prov.*, XIX, 17. — [3] *Eccli.*, XI, 32-33. — [4] *Sap.*, I, 11. — [5] *Thren.*, III, [illegible]. — [6] *Num.*, XI, 1. — [7] I *Cor.*, X, 10. — [8] *Act.*, XI, 3. — [9] Ibid., XIII, 46. — [10] *Isa.*, LVIII, 7. — [11] *Matth.*, XX, 13. — [12] *Psal.* V, 8. — [13] I *Tim.*, III, 15. — [14] *Psal.* XCII, [illegible]. — [15] *Sap.*, VIII, [illegible]. — [16] *Eccli.*, XXXII, 15. — [17] *Psal.* XLVII, 4. — [18] *Prov.*, IX, 1.

(*a*) *Cat. edit.* [illegible] est Dei. — (*b*) *Cat. edit.* manet — (*c*) *Item* longitudine.

Septima domus est Jerusalem superna, in qua manet in gaudio felicitatis [1] : « In domo Patris mei mansiones multæ sunt. » Et iterum [2] : « Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : in domum Domini ibimus. » Quoniam ergo his septem modis suscipitur Christus in Ecclesia gentium, quæ designatur per Zachæum, ideo hoc evangelium legitur in dedicationibus ecclesiarum, quæ designant domus spirituales, de quibus dicitur [3] : « Ad quem accedentes lapidem vivum, » etc., « et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis (*a*), sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles, » etc.

8. *Stans autem Zachæus*, etc. Postquam descripsit Zachæi studiositatem et hospitalitatem, hic describit liberalitatem, quam quidem describit quantum ad conditionem triplicem, scilicet quantum ad Zachæi oblationem sufficientem, Christi acceptationem suscipientem, et rationem principaliter moventem.

Primo ergo, quantum ad oblationem sufficientem præmittit : *Stans autem Zachæus*, ex cordis humilitate [4] : « State ergo succincti lumbos vestros in veritate. — *Dixit ad Dominum : Ecce dimidium bonorum do pauperibus*, ex cordis liberalitate. In quo ostenditur perfecta liberalitas : 1. quia dat abunde; dat enim dimidium, secundum illud [5] : « Fili, si multum tibi fuerit, abundanter tribue; si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude : » ad imitationem illius [6] « qui dat omnibus affluenter, et non improperat. » 2. Dat licite, unde dicit : *Bonorum meorum.* [7] « Honora Dominum de tua substantia; » contra quod dicitur [8] : « Dona iniquorum non probat Altissimus. » Et ideo ibi subditur : « Qui offert sacrificium de substantia pauperis, » etc. 3. Item dat accelerate; unde dicit Dominus [9] : « Nec dicas amico tuo : Vade, et revertere, cum statim possis dare. » Et [10] : « Cor inopis ne afflixeris, et non protrahas datum angustianti. » 4. Item dat discrete, *In pauperibus* [11] : « Si benefeceris, scito cui feceris. » Et supra [12] : « Pauperes ac debiles, et cæcos et claudos introduc huc. » 5. Item dat ordinate propria, restituendo aliena, et non solum restituendo ablatum, verum etiam et damnum. Unde dicit : *Et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.* Hoc dicit secundum legem [13] : « Si quis furatus fuerit, restituet quatuor oves pro una ove. » Hoc autem necessarium est ad liberalitatem perfectam. Unde Augustinus : « Alterum horum non est satis, nec habet gratiam liberalitatis, quia non spolia, sed dona quæruntur. »

Secundo, quantum ad Christi acceptationem suscipientem, subdit (v. 9) : *Ait Jesus ad eum : Quia hodie salus domui huic facta est*, per divinæ gratiæ collationem, quæ data est ad Christi præsentiam, per quem dedicatur et sanctificatur Ecclesia. Salus quæ olim (*c*) Judæorum domum implebat, hodie populo gentium illuxit, secundum illud [14] : « Parum est ut sis mihi servus ad fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. » Et hæc salus dabitur prædestinatis. Ideo subdit : *Eo quod et ipse filius sit Abrahæ.* Glossa : « Filius non carne, sed fide. » [15] « Neque qui semen Abrahæ sunt omnes filii; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine. » Et de his filiis supra [16] : « Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. » Et [17] : (Jesus) « moriturus erat ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. »

Tertio, quantum ad motivam rationem, subjungit (v. 10) : *Venit enim* (*d*) *filius hominis quærere*, per sapientiam [18] : « Erravi sicut

[1] *Joan.*, XIV, 2. — [2] *Psal.* CXXI, 1. — [3] I *Petr.*, II, 45. — [4] *Ephes.*, VI, 14. — [5] *Tob.*, IV, 9. — [6] *Jac.*, I, 5. — [7] *Prov.*, III, 9. — [8] *Eccli.*, XXXIV, 23, 24. — [9] *Prov.*, III, 28. — [10] *Eccli.*, IV, 3. — [11] *Eccli.*, XI, 1. — [12] Sup., XIV, 21. — [13] *Exod.*, XXII, 1. — [14] *Isa.*, XLIX, 6. — [15] *Rom.*, IX, 7. — [16] Sup., III, 8. — [17] *Joan.*, XI, 51, 52. — [18] *Psal.* CXVIII, 176.

(*a*) *Cæt. edit.* spirituales. — (*b*) *Suppl.* nempe. — (*c*) *Ita Beda; cæt. edit.* hodie. — (*d*) Cæt. edit. *autem.*

ovis quæ periit; quære servum tuum, » etc. *Et salvum facere quod perierat,* scilicet per misericordiam : [1] « Salvabis me secundum magnam misericordiam tuam. » Et hæc est misericordia salvans. Propter quod et *Jesus* vocatur [2] : « Vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. » Et [3] : « Non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. » Unde dicitur [4] : « Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. »

11. *Hæc illis audientibus*, etc. Postquam exemplo expresso approbavit liberalitatem in distribuendo temporalia, hic exemplo parabolico commendat sedulitatem in multiplicando spiritualia, et e contrario reprobat negligentiam. Est autem ista sedulitas per ipsorum spiritualium liberalem distributionem, et negligentia per ipsorum absconsionem. In hac igitur parabola exponenda procedit hoc ordine. Primo namque præmittit occasionem introducendi parabolam; secundo vero subdit ipsius parabolæ descriptionem ordinatam, ibi [5] : *Dixit ergo : Homo quidam nobilis,* etc. Circa occasionem attendendum, quod duplicem notat istius parabolæ introducendæ occasionem, rationalem scilicet confutationem rebellium, et instructionem simplicium.

Primo igitur, quantum ad confutationem rebellium, dicit : *Hæc illis audientibus,* scilicet illis qui murmurabunt, *adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Jerusalem,* in qua scilicet a Judæis rebellibus occidendus erat, secundum quod Evangelista passionem ipsius in Jerusalem factam in sequentibus narrat. Ideo parabolam dicit, in qua confutatio rebellium explicatur, secundum quod in fine parabolæ ponitur [6] : *Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante me.* In hanc autem rebellionem inciderunt, quia non habuerunt sedulitatem ad Christi gratiam cognoscendam; et ideo excæcati sunt, et obdurati : et gratiam quam debebant suscipere, impugnabant; et propterea etiam justo Dei judicio eis veritas proponebatur non explicite, sed parabolarum ænigmatibus obvoluta, secundum illud [7] : « In parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audient, neque intelligent : et adimpletur in eis prophetia *Isaiæ* dicentis [8] : Auditu audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. »

Secundo, quantum ad eruditionem simplicium, subdit : *Et quia existimarent, quod confestim regnum Dei manifestaretur.* Hoc æstimabant Christi discipuli, quia credebant Christum Redemptorem et Salvatorem ire in Jerusalem ad suæ regiæ potestatis ostentationem. Unde et secundum seriem narrationis historiæ evangelicæ hoc tempore accessit mater filiorum Zebedæi ad Jesum, quando, secundum quod dicitur, dixit Domino [9] : « Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. » Unde Glossa : « Quia discipuli existimabant regnum Dei mox esse venturum, hanc eorum ignorantiam illuminat, docens se regni sui fidem toto orbe dispersurum, et in fine sæculi judicem omnium regemque venturum. Unde et hæc parabola est ad instructionem omnium volentium pervenire ad regnum, ut intelligant se non posse in illud pervenire, nisi per multiplicationem spiritualium et fidele obsequium, secundum quod dicitur [10] : « Non omnis qui dicit mihi : Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit

[1] *Orat. Manass.*, inter apocrypha Bibliorum. — [2] *Matth.*, I, 21. — [3] *Act.*, IV, 12. — [4] *Rom.*, X, 13. — [5] Infr., v. 12. — [6] Ibid., v. 27. — [7] *Matth.*, XIII, 13-15. — [8] *Isa.*, VI, 9. — [9] *Matth.*, XX, 21. — [10] Ibid., VII, 21.

voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. » Hæc autem voluntas Dei consistit in fideli usu et dispensatione bonorum spiritualium commissorum, secundum illud [1] : « Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam? » Sequitur : « Vere dico vobis, quoniam super omnia quæ possidet, constituet illum.

12. *Dixit ergo : Homo quidam*, etc. Post occasionem introducendæ parabolæ, subditur hic ordinata expressio introductæ : circa quam primo describitur status meriti et demeriti; secundo vero, status et forma judicii, ibi : *Et factum est, ut rediret accepto regno*, etc. Circa statum meriti et demeriti, tria introducuntur, scilicet subtractio divinæ præsentiæ in Christi ascensione; collatio supernæ gratiæ in Spiritus sancti missione; obduratio humanæ perfidiæ in Judæorum rebellione.

Primo ergo quantum ad subtractionem divinæ præsentiæ in ascensione Christi, dicitur : *Dixit ergo : Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam.* Homo iste nobilis Christus est, qui nobilis erat secundum carnem, cum esset de genere regio [2] : « Jesu fili David, » etc. Nobilior erit (*a*) quantum ad superadditam potestatem; propter quod dicitur [3] : « Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. » Et hoc erit in judicio. Sed nobilissimus est quantum ad originem ipsius ex Patre; ideo dicitur [4] : « Habet in vestimento et in femore suo scriptum : Rex regum et Dominus dominantium. » Vere nobilis, ad cujus generationem laudandam, exprimendam et cogitandam deficit omnis lingua [5] : « Generationem ejus quis enarrabit? » Ideo Angelus ad Virginem dixit [6] : « Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus, » etc. Hic abiit in regionem longinquam, cum ascendit in cœlum, et in altissimum cœlum, quod maxime elongatur a terra, et locali distantia, et qualitativa differentia. Ideo in hujus figuram dicitur [7] : « Non est vir in domo sua, abiit via longissima. » Et hoc quidem factum est in ascensione [8] : « Psallite Deo, qui ascendit super cœlum cœli ad orientem. » Et tunc verificatum est illud [9] : « Sicut exaltantur cœli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris. » Et quoniam sic abiit in cœlum, ut reversurus esset ad judicium, ideo subdit : *Accipere sibi regnum, et reverti.* Abiit scilicet ad regnum; sed regnans revertetur ad judicium, secundum illud [10] : « Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? » etc. Veniet autem rex cum potestate magna, et tunc revertetur de terra longinqua [11] : « Ecce nomen Domini venit de longinquo : ardens furor ejus et gravis ad portandum. »

Secundo, quantum ad collationem gratiæ in missione (*b*) Spiritus sancti, subdit (v. 13) : *Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas.* Per vocationem servorum intelligimus vocationem prædicatorum et prælatorum, qui debent vocari, quia dicitur [12] : « Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tanquam (*c*) Aaron. » Hi dicuntur servi a *Serviendo*, et a *Servando* : a *Serviendo* per reverentiam humilitatis, secundum illud [13] : « Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. » Dicuntur etiam servi a *Servando* per custodiam gregum, quia debent gregem dominicum servare et custodire [14] : « Custodi virum istum : qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus. » Et de hoc dicitur [15] : « Seniores, pascite qui in vobis est gregem Dei. » Subditur : « Neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. » Hi dicuntur esse decem, sive propter numeri sufficientiam, sive propter hoc quod omne

Servi cur sic dicantur.

[1] Sup., XII, 42, 44. — [2] Sup., XVIII, 36. — [3] *Prov.*, XXXI, 23. — [4] *Apoc.*, XIX, 16. — [5] *Isa.*, LIII, 8. — [6] Sup., I, 32. — [7] *Prov.*, VII, 19. — [8] *Psal.* LXVII, 34. — [9] *Isa.*, LV, 9. — [10] *Act.*, I, 11. — [11] *Isa.*, XXX, 27. — [12] *Hebr.*, V, 4. — [13] *Matth.*, XX, 27. — [14] III *Reg.*, XX, 39. — [15] I *Petr.*, V, 1, 2, 3.

(*a*) *Cæt. edit.* erat. — (*b*) *Cæt. edit.* missionem. — (*c*) *Item* quemadmodum et.

Christi servitium reducitur ad observantiam perfectam decem mandatorum. Quorum notitiam literalem apostoli habebant ex lege decalogi ; sed intelligentiam et observantiam perfectam non habebant, nisi per gratiam datam : ideo dicitur dedisse decem mnas, id est gratiam sufficientem ad illa præcepta intelligenda, implenda et prædicanda. Unde Beda : « Vocat decem servos, dum eligit discipulos littera decalogi imbutos; dat decem mnas, dum post resurrectionem aperit sensum eis, ut spiritualiter intelligant legis dicta. » Et hoc plene factum est, quando per Spiritum sanctum omnem edocti sunt veritatem. Unde in *Joanne* (*a*)[1] : « Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos, » etc. Dedit autem decem mnas ad insinuandam intelligentiam perfectam Scripturarum. Unde Glossa : « Mna centum drachmis appenditur (*b*); et omnis Scripturæ sermo, quia vitæ cœlestis perfectionem suggerit, quasi centenarii numeri pondere fulget. » In hujus designationem Spiritus ille venit post ascensionem decem diebus, et descendit super duodecies decem discipulos, id est centum et viginti [2], ad perfectionem ministerii et corporis mystici, secundum illud [3] : « Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii. » Dedit autem eis sapientiam propter Ecclesiam instruendam; et ideo addit : *Et ait illis : Negotiamini dum venio*. Negotiamini, scilicet prædicando, et fructificando [4] : « Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. » Est enim triplex negotiatio : indifferens, pessima, et optima. Indifferens, qua temporalia commutantur in temporalia [5] : « Filii Agar qui exquirunt, » etc. Alia vero est mala, scilicet qua (*c*) spiritualia commutantur in temporalia per simoniam, et hæc est Deo displicens, de qua dicitur [6] : « His qui columbas vendebant, dixit : Auferte ista hinc, et nolite facere domum patris mei domum negotiationis. » Alia negotiatio est optima, qua quis spiritualia dat, ut spiritualia colligat; et hæc est bona, et Deo placita, secundum illud [7] : « Erunt negotiationes (*d*) ejus et merces ejus sanctificatæ Domino. » Et de hac in *Proverbiis* [8] : « Gustavit, quoniam bona est negotiatio ejus : » quia [9] « simile est regnum cœlorum homini negotiatori, » etc. Unde Glossa : « Verba legis mystica interpretatione discussa populis offerte, et ab eis fidei confessionem morumque probitatem recipite. » Qui ergo prædicat propter lucrum temporale, malus negotiator est, qualis non erat Paulus, qui dicebat [10] : « Non quæro quæ vestra sunt, sed vos. » Si autem sic metit (*e*) carnalia, ut non ponat ibi finem suum, sed potius e contrario, non recedit a spirituali negotiatione, nec ponit Evangelium venale. Hoc enim licet, si non fiat sicut principale intentum, sed sicut ad aliud ordinatum, quia, sicut dicitur [11] : « Si nos vobis spiritualia seminamus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? »

Tertio, quantum ad obdurationem perfidiæ humanæ in rebellione populi judaici, subjungitur (v. 14) : *Cives autem ejus oderant eum*. Cives isti dicuntur Judæi. Unde Glossa [12] : « Cives, id est Judæi, ex quibus est Christus secundum carnem, » secundum illud [13] : « Quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa, quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus. » Hi cives oderunt eum, secundum illud [14] : « Ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est : Quia odio habuerunt me gratis : » cum

[1] *Joan.*, XVI, 13. — [2] *Act.*, I, 15. — [3] *Ephes.*, IV, 10-12. — [4] I *Cor.*, XII, 7. — [5] *Baruc.*, III, 23. — [6] II *Joan.*, II, 16. — [7] *Isa.*, XXIII, 18. — [8] *Prov.*, XXXI, 18. — [9] *Matth.*, XIII, 45. — [10] II *Cor.*, XII, 14. — [11] I *Cor.*, IX, 11. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc. — [13] *Rom.*, IX, 4-5, — [14] *Joan.*, XV, 25. — (*a*) *Cat. edit.* Joannes — (*b*) *Ita Beda ; cat. edit.* decem drachmis appendit.— (*c*) *Cat. edit.* quia. — (*d*) *Item* negotiatio. — (*e*) *Item* metet.

potius deberent eum diligere. Et [1] : « In propria venit, et sui eum non receperunt. » Et quia Judæi non tantum oderunt Christum præsentem, verum etiam resurgentem et ascendentem, ideo subdit : *Et miserunt legationem post illum, dicentes : Nolumus hunc regnare super nos.* Legationem dicuntur post mortem mittere, quando non solum persecuti sunt eum in se, verum etiam in suo corpore. Unde Glossa [2] : « Non solum præsentem usque ad mortem crucis oderant; sed etiam post resurrectionem ejus miserunt persecutionem apostolis, et prædicationem regni cœlestis spreverunt. » Unde dicitur [3] : « Facta est in illa die persecutio magna in Ecclesia quæ erat Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones. » Et [4] : « Imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu, quia eadem passi estis et vos a confratribus vestris, sicut et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et prophetas, et nos persecuti sunt, et omnibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salvæ (*a*) fiant, ut impleant peccata sua semper. » Unde ipsum negaverunt [5] : « Non habemus regem nisi Cæsarem. » Nolendo autem Christum regem, perdiderunt regnum; unde Daniel [6] : « Non erit ejus populus, qui eum negaturus est. » Et nolendo eum regnare, desierunt esse cives, secundum illud [7] : « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, » etc. Ideo autem noluerunt regnare cœlestem quia amabant regnum carnale [8] : « Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. » Et sic verificatum est illud [9] : « Filios enutrivi, et exaltavi, ipsi autem spreverunt me. »

15. *Et factum est, ut rediret*, etc. Postquam descripsit statum meriti, describit hic formam et statum judicii, quem quidem describit Evangelista primo, scilicet generaliter, respectu omnium; secundo, respectu servorum fidelium, ibi [10] : *Venit autem primus dicens,* etc.; tertio, respectu negligentium, ibi [11] : *Et alter venit dicens*, etc.; quarto, respectu rebellium, ibi [12] : *Verumtamen inimicos tuos*, etc. Statum autem judicii in generali describit tripliciter, scilicet quantum ad ipsius judicis apparitionem manifestam, jussionem potestativam, et inquisitionem districtam.

Primo igitur, quantum ad judicis apparitionem manifestam, dicit : *Et factum est, ut rediret accepto regno.* Glossa [13] : « Hoc erit, quando ille qui humilis apparuit, in manifesta claritate judicaturus adveniet. [14] » « Ecce veniet cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. » Tunc erit manifestus ille adventus ejus. Unde supra [15] : « Sicut fulgur, coruscans de sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt fulget, ita erit filius hominis in die sua : » quia, sicut dicitur [16] : « Illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » Quod autem dicitur [17] : « Numquid non tenebræ dies Domini, et non lux; et caligo, et non splendor? » intelligitur quantum ad superbos et impios, quos tenebrosus turbo involvet; et tollentur, ne videant Domini claritatem.

Secundo, quantum ad jussionem potestativam, subdit : *Jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam.* Hæc autem jussio summæ potestatis erit, quia etiam mortuos suscitabit [18] : « Ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. » Hæc autem jussio erit in propria virtute, secundum illud [19] : « Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei. » Erit etiam per ministerium angelicum [20] : « In revelatione

[1] *Joan.*, I, 11. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] *Act.*, VIII, 1. — [4] I *Thess.*, II, 14-16. — [5] *Joan.*, XIX, 15. — [6] *Dan.*, IX, 26. — [7] *Isa.*, I, 21. — [8] *Joan.*, III, 19. — [9] *Isa.*, I, 2. — [10] Inf., v. 16. — [11] Inf., v. 18. — [12] Inf., v. 27. — [13] Gloss. interlin. in hunc loc. — [14] *Apoc.*, I, 7. — [15] Sup., XVII, 24. — [16] I *Cor.*, IV, 5. — [17] *Amos*, V, 20. — [18] I *Thess.*, IV, 15. — [19] *Joan.*, V, 28. — [20] II *Thess.*, I, 7-8.

(*a*) *Cæt. edit.* salvi.

Domini Jesu de cœlo cum angelis virtutis ejus in flamma ignis dantis vindictam. » Unde in *Matthæo* (*a*)[1] : « Mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem. » Congregant etiam bonos virtute et velocitate naturæ. Unde *Psalmus*[2] : Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum ejus. »

Tertio, quantum ad inquisitionem districtam, subdit : *Ut sciret quantum quisque negotiatus esset.* Glossa[3] : « Id est, sciri faceret : tunc enim omnium opera et cogitationes omnibus palam ostendentur. » Unde *Daniel*[4] : « Judicium sedit, et libri aperti sunt. » Hæcque apertio est disquisitio et ponderatio meritorum et demeritorum, secundum comparationem factorum ad rationes (*b*) faciendorum. Unde in *Apocalypsi*[5] : « Vidi mortuos magnos, et pusillos, stantes in conspectu throni ; et libri aperti sunt ; et alius liber apertus est, qui est vitæ : et judicati sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris : » quia, secundum quod dicitur[6] : « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum. » Unde cuilibet dicetur illud, quod dicitur villico[7] : « Redde rationem villicationis tuæ. »

16. *Venit autem primus*, etc. Postquam descripsit judicii formam respectu omnium, hic consequenter describit eam respectu servorum fidelium. Et quoniam duplex fuit ordo prædicantium, secundum duplicem parietem Ecclesiæ conjunctum per lapidem angularem (quidam enim converterunt populum Judæorum, alii vero converterunt populum Gentium) : ideo primo describit judicium remunerativum fidelis servi in eruditionem (*c*) Judæorum ; secundo vero in conversionem Gentium (*d*) tria introducuntur, scilicet, multiplicatio talenti commissi, approbatio superni judicii, et retributio præmii cumulati.

Primo igitur quantum ad multiplicationem talenti commissi, dicit : *Venit autem primus dicens : Domine, mna tua decem mnas acquisivit.* Primus autem servus dicitur ille, cui primo commissum est prædicationis officium, sicut fuit Petrus, cui commissa est synagoga convertenda Judæorum. Unde Glossa : « Primus servus est ordo doctorum in circumcisionem missus : » qui ideo dicitur primus, quia, sicut dicitur[8] : « Vobis oportebat primo loqui verbum Dei. » Hic enim servus dicitur unam mnam accepisse propter unitatem gratiæ et doctrinæ. Unde Glossa : « Unam mnam negotiationis accepit, quia unum Deum, unam fidem, unum baptisma jussus est prædicare. »[9] « Solliciti servate unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una fides, unum baptisma. » Dicitur etiam decem mnas acquisivisse propter conversionem eorum qui erant sub lege. Unde et Glossa : « Decem mnas acquisivit, dum populum sub lege constitutum docendo sibi sociavit. »[10] « Magis augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum : ita ut in plateas ejicerent infirmos, ut veniente Petro saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur omnes ab infirmitatibus suis. » Hanc ergo plebem acquisitam Domino offert, tanquam meritum. In hujus figuram dicitur[11] : « Surge, sede, et comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua. » Et nota quod non dicit : Acquisivi ; sed : *Mna acquisivit*, ut dicat illud[12] : « Omnia opera nostra in nobis operatus es, Domine. » Et illud[13] : « Non ego autem, sed gratia Dei mecum. »

[1] *Matth.*, XIII, 41. — [2] *Psal.* CII, 20. — [3] Gloss. interlin. in hunc loc. — [4] *Dan.*, VII, 10. — [5] *Apoc.*, XX, 12. — [6] II *Cor.*, V, 10.— [7] Sup., XVI, 2. — [8] *Act.*, XIII, 46. — [9] *Ephes.*, IV, 3-5. — [10] *Act.*, V, 14-15. — [11] *Gen.*, XXVII, 19. — [12] *Isa.*, XXVI, 12. — [13] I *Cor.*, XV, 10.

(*a*) *Cat. edit.* Matthæus. — (*b*) *Item* orationes. — (*c*) *Item* eruditione.— (*d*) *Item* conversione Judæorum.

Secundo, quantum ad acceptionem superni judicii, subdit (v. 17) : *Et ait illi : Euge, bone serve, quia in modico fuisti fidelis.* Et nota quod *Euge* aliquando est irrisorium, secundum illud [1] : « Dixerunt : Euge, euge, viderunt oculi nostri. » Est aliquando adulatorium [2] : « Avertantur statim erubescentes, qui dicunt mihi : Euge, euge. » Et iterum [3] : « Ferant confusionem suam, qui dicunt mihi : Euge, euge » : quia adulatio est citissime repellenda. Aliquando est adhortatorium, sicut hic, et in *Matthæo* (*a*) [4] : « Euge, serve bone et fidelis, etc., super multa te constituam. » Hic autem dicitur servus *bonus* in obsequio faciendo, et *fidelis* in commisso servando et dispensando [5] : « Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. » Et [6] : « Multi homines misericordes vocantur ; virum autem fidelem quis inveniet ? » Et ideo aliquis fidelis dicitur simpliciter, quia fidelitatem circa parva servavit. Nam supra [7] : « Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est. » Modicum autem, ut dicit Glossa, est quidquid in præsenti percipimus donorum ad comparationem futurorum. « Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus, » sicut dicitur [8]. In his autem est fidelis, quia ea fideliter communicat, non quærens quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi. Bernardus [9] : « Fidelis revera servus Domini es, si de multa gloria Domini tui, etsi non exeunte ex te, tamen transeunte per te, nihil manibus tuis adhærere contigerit. » Talis servus fuit Paulus qui dicebat [10] : « Non sumus (*b*) sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur, etc.

Tertio, quantum ad retributionem præmii cumulati, subjungit : *Eris potestatem habens super decem civitates.* Nota quod decem civitates istæ intelliguntur esse animæ beatificatæ, sicut per decem mnas acquisitas, animæ ad Christum conversæ : quas vocat *mnas* in statu vitæ propter vertibilitatem, sed in statu patriæ *civitates*, propter immutabilitatem gloriæ. Et de his Glossa : « Decem civitates sunt animæ per verba Legis ad gratiam Evangelii pervenientes, quibus tunc glorificandus præponitur, qui eis pecuniam verbi digne Deo commendaverit. » Unde dicitur [11] : « Quæ est nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum ? » Dicuntur autem eis præponi propter quamdam excellentiam gloriosam, non propter imperium potestatis ; quia [12] : « Cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem, » etc. Quod dicitur quantum ad imperium dominationis, non quantum ad gradum excellentiæ et dignitatis, quia magna erit dignitas de multorum conversione. Ideo dicitur [13] : « Qui bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent. » Et iterum [14] : « Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, » quia et ratione sui, et ratione populi acquisiti. Unde et *Daniel* [15] : « Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ, » etc. Et propterea dicitur [16] : « Sapientia confortavit sapientem super decem principes civitatis. » Licet ergo Judæorum populi pro maxima sui parte fuerint obdurati, non frustra tamen eis prædicaverunt apostoli. Unde dicitur [17] : « Numquid Deus repulit populum suum ? Absit : nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, etc. Non repulit Deus plebem suam quam præscivit. » Et post : « Ergo in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. » Quæ quidem sunt in gloriam prædicantium, secundum illud [18] : « Omnibus his velut ornamento vestieris. »

18. *Et alter venit dicens.* Postquam judicii expressit formam circa ordinem prædi-

[1] *Psal.* XXXIV, 21. — [2] *Psal.* LXIX, 4. — [3] *Psal.* XXXIX, 16. — [4] *Matth.*, XXV, 21. — [5] I *Cor.*, IV, 2. — [6] *Prov.*, XX, 6. — [7] *Sup.*, XVI, 10. — [8] I *Cor.*, XIII, 9. — [9] Bern., *in Cant.*, serm. XII, n. 3. — [10] II *Cor.*, II, 17. — [11] I *Thess.*, II, 19. — [12] I *Cor.*, XV, 24. — [13] I *Tim.*, III, 13. — [14] Ibid., V, 17. — [15] *Dan.*, XII, 3. — [16] *Eccle.*, VII, 20. — [17] *Rom.*, XI, 1-2, 5. — [18] *Isa.*, XLIX, 18.

(*a*) *Cæt. edit.* Matthæus. — (*b*) *Item* Non sum.

cantium, qui fideliter laboraverunt in conversione Judæorum, hic secundo exprimitur circa ordinem prædicantium qui fideles fuerunt in conversione gentilium populorum. Circa quem ordinem duo introducuntur, scilicet fidelitas ministerii, et sublimitas præmii.

Primo ergo, quoad ministerii fidelitatem, dicitur : *Et alter venit dicens : Domine, mna tua fecit quinque mnas.* Glossa : « Mna una quinque fecit, quia gentes, quinque sensibus antea mancipatas, ad gratiam fidei evangelicæ convertit. » In hujus figuram dictum est illi mulieri Samaritanæ, quæ figuram gentium gerebat [1] : « Quinque enim viros habuisti, » etc. Sed quando isti quinque sensus convertuntur ad Dei obsequium, tunc mna gratiæ dicitur quinque lucrari, secundum illud [2] : « In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti loquentes linguam Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum. In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini juxta terminum ejus. » Dicuntur ergo animæ de Gentibus conversæ quinque, non propter hoc quod pauciores sint illis, quæ de Judæis conversæ sint; sed quia illæ agebantur secundum legem decalogi, iste vero secundum leges sensuum, et carnalium voluptatum. Propter quod et Judæi dicuntur vocari de prope, Gentiles vero de longe [3] : « Evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope. »

Secundo, quantum ad præmii sublimitatem, subdit (v. 19) : *Et huic ait : Et tu esto super quinque civitates,* id est, gloriam habeas de universitate fidelium conversorum. Unde Glossa [4] : « Respectu earum animarum quas imbuisti fide et conversione, magnus et sublimis esto; et non tantum de tuis, sed etiam de auditorum profectibus honoreris. » De iis gentibus Paulus nobilissimus prædicator, licet minimum se diceret et sentiret apostolorum, maximam tamen multitudinem adduxit ad ovile Domini, cum secundum illud [5] : « Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam. » Unde et ipse dicebat [6] : « Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes. » Et nota quod licet decem servos dixerit vocatos propter humilitatem prædicatorum non resumit nisi de tribus, duobus scilicet bonis, et uno malo, ad insinuandum quod omnis prædicatio bonorum est bipartita secundum duplicem populum, et duplicem parietem. Ratione hujus etiam duplex sacerdotium fuit, et duplex testamentum, et duplex dicitur esse ordo prædicantium bonorum, secundum duplicem differentiam ovium pascendarum. In cujus figuram dicitur [7] : « In baculo meo transivi Jordanem istum; et nunc cum duabus turmis egredior. » Et [8] : « Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili. » Et [9] : « Ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem. » In hujus dispensationem (*a*) etiam duos principes apostolorum, tanquam duos prædicatores præcipuos et duces prædicantium, Dominus præmisit, Petrum, scilicet, et Paulum : dans Petro præcipuam potestatem faciendi mirabilia; Paulo vero profundissimam sapientiam ad intelligenda mysteria : quia, sicut dicitur [10] : « Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt. » Quicumque ergo boni prædicatores sunt, imitatores sunt horum duorum, et adducunt ad præsepe dominicum vel bovem vel asinum, id est, decem mnas, vel quinque, secundum horum differentiam populorum. Et ex hoc apparet differentia inter parabolam, quam proponit Matthæus [11] de talentis, et quam hic ponit Lucas : quia ista differentiam respicit prædicatorum respectu audientium, illa vero respectu propriorum meritorum : ideo hic dicit quod tantumdem omnibus dedit; ibi vero quod uni plus, alii minus. Unde et illa in Jerusalem proposita

[1] *Joan.*, IV, 18. — [2] *Isa.*, XIX, 18-19. — [3] *Ephes.*, II, 17. — [4] Gloss. interlin. in hunc loc. — [5] *Isa.*, LX, 22. — [6] *Gal.*, II, 8. — [7] *Gen.*, XXXII, 10. — [8] *Joan.*, X, 16. — [9] *Ephes.*, II, 15. — [10] I *Cor.*, I, 22. — [11] *Matth.*, XXV, 14 et seq.

fuit, hæc autem in via. In utraque tamen fidelium prædicatorum studiosa sedulitas approbatur, et negligentia reprobatur. Et in hoc specialiter Judæorum rebellium perfidia condemnatur, cum in fine parabolæ subditur de interfectione inimicorum, hoc est, rebellium Judæorum.

20. *Et alter venit dicens*, etc. Postquam descripsit judicii formam respectu omnium et respectu fidelium, hic describit eam respectu negligentium, qui omnes in persona istius servi tertii designantur. Circa hæc autem quatuor introducuntur ab Evangelista, scilicet servi pigri absconsio, nequam excusatio, et recta redargutio, et condemnatio justa.

Primo ergo quantum ad ipsius servi absconsionem pigram, dicit: *Et alter venit dicens: Domine, ecce mna tua quam habui repositam in sudario.* Glossa [1]: « Tertius servus, illi sunt qui post collectos Judæos et Gentes negligenter utuntur commisso prædicationis officio. » De quibus dicitur [2]: « Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter (*a*), et maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine. » Tunc negligenter fit, quando donum sapientiæ absconditur et occultatur. Ideo dicit repositam esse *in sudario.* Pecuniam reponit in sudario, qui ad prædicandum idoneus, officium prædicandi vel suscipere renuit, vel susceptum verbum negligenter gerit, et percepta dona sub torpore corporis abscondit, dicens: Sufficit mihi ut de me rationem reddam: cur aliis prædicem, ut de aliis cogar reddere rationem? Talis est merito maledicendus, quia [3] « qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. » Pravus (*b*) enim pastor est, qui cibum habens, permittit oves fame mori. Propter quod dicitur [4]: « Perde pecuniam propter fratrem et amicum, et non abscondas illam sub lapide in perditionem. » Et si hoc est de pecunia dictum, multo fortius de scientia. Unde dicitur [5]: « Sapientia absconsa, et thesaurus invisus, quæ utilitas, » etc. Unde Ezechiel [6]: « Si dicente me ad impium, » etc. Ibi Glossa: « Magnum discrimen est ibi celare sermones. » Sed hoc intelligitur non de occultatione quæ venit ex prudentia, nam dicitur [7]: « Tempus tacendi, et tempus loquendi: » et in *Psalmo* [8]: « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. » Propter quod dicitur [9]: « Sapientes abscondunt scientiam: » et [10]: « Est tacens qui invenitur sapiens, et est odibilis qui procax est ad loquendum; » sed intelligitur de absconsione ex timore, vel adulatione, vel avaritia, vel negligentia: ideo signanter dicit: *Reposita est in sudario.* In sudario enim involvuntur mortui. Et tunc mna reposita est in sudario, quando affectio mortua ad proximum abscondit loquelam et doctrinam propter malam vitam, sicut illi de quibus dicitur [11]: « Qui veritatem Dei in injustitia (*c*) detinent; » vel propter cordis desidiam, quia non habet charitatem fraternam, propter quod dicitur [12]: « Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro. » Et propterea in ejus figuram manna absconditum computruit. [13] Et mna in sudario non multiplicatur, et frumentum in horreo non excrescit, sed a tineis manducatur; solum autem fructificat, quando seminatur: sic et verbum Dei, quod pretio et semini comparatur. Et ideo dicitur [14]: « Labia sapientum disseminabunt scientiam; cor stultorum dissimile erit. »

Secundo, quantum ad excusationem nequam, subdit (v. 21): *Timui enim te, quia homo austerus es.* In quo se excusat, ut piger, per timorem [15]: « Dicit piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum. »

[1] Gloss. interlin. in hunc loc. — [2] *Jerem.*, XLVIII, 10. — [3] *Prov.*, XI, 26. — [4] *Eccli.*, XXIX, 13. — [5] Ibid., XLI, 17. — [6] *Ezech.*, III, 18. — [7] *Eccle.*, III, 7. — [8] *Psal.* CXVIII, 11. — [9] *Prov.*, X, 14. — [10] *Eccli.*, XX, 5. — [11] *Rom.*, I, 18. — [12] *Eccli.*, XXX, 18. — [13] *Exod.*, XVI, 20. — [14] *Prov.*, XV, 7. — [15] *Prov.*, XXII, 13.

(*a*) *Ex sequentibus apparet quod legendum hic esset* negligenter, *juxta LXX.* — (*b*) *Cæt. edit.* Parvus. — (*c*) *Item* injustitiam.

Unde et talibus competit illud [1] : « Trepidaverunt timore, ubi non erat timor. » Excusat se nequiter, quia culpam suæ negligentiæ imponit austeritati Domini judicantis, cum e contrario ipse dicat [2] : « Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. » Et [3] : « Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? » Excusat etiam insipienter, quia cum deberet loqui pro se, loquitur contra se, cum subdit : *Tollis quod non posuisti, et metis quod non seminasti.* Glossa : « Metit Dominus ubi non seminavit, id est, eos reos impietatis tenet, quibus verbum Legis vel Evangelii non ministravit. » In quo allegat severitatem divini judicii, quia Dominus punit etiam ignorantes, et ideo timere debet, quod multo fortius puniet negligentes. Unde dicitur [4] : « Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita sunt ei. » Punit etiam Dominus illos quibus legem non dedit, a quibus requirit justitiam ; quia etsi non habent legem scriptam, habent tamen legem naturæ interius impressam. Propter quod dicitur [5] : « Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. » Unde et ibidem : « Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex : qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, etc., cum judicabit Deus occulta hominum per Jesum Christum. »

Tertio, quantum ad servi redargutionem rectam, subditur (v. 22) : *Dicit ei : De ore tuo te judico, serve nequam.* Servum nequam vocat, quia piger erat in negligendo, quia superbus fuit in justificando se, et nequam Dominum accusando. Glossa [6] : « *Nequam,* quia piger ad exercendum officium, superbus ad accusandum divinum judicium. » Et ideo ex suo ore, dum se credit justificare, potius accusat, secundum illud [7] : « Si justificare me voluero, os meum condemnabit me : si innocentem ostendere, pravum me comprobabit » : quia, ut dicit Augustinus [8] : « Bene loqui, et male vivere, nihil aliud est, quam se sua lingua damnare. » Hic ergo negligens dum judicium et severitatem Dei ostendit se scire, loquitur contra se; unde et subdit : *Sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, et metens quod non seminavi,* per severitatem vindictæ, secundum illud [9] : « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. » (v. 23) *Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam,* per sedulitatem vigilantiæ, per quam pecuniam evangelicæ prædicationis debuit multiplicare evangelizando, ne propter negligentiam divinam incurreret iram. Unde Glossa : « Si durum et crudelem esse me noveras, et aliena sectari, ibique metere ubi non severim, quare non tibi istiusmodi cogitatio incussit timorem, ut scires me mea diligentius quæsiturum? » Et nota quod vocat mnam pecuniam suam, quia scientia, et gratia, et doctrina potius est Dei, quam nostra. Et ideo dicitur [10] : « Loqueris (*a*) verba mea ad eos. » Glossa : « Non tua. » Unde in *Matthæo* (*b*) [11] : « Non enim vos estis, qui loquimini, » etc. Sed est hæc pecunia nobis concessa ad fructificandum, et ideo addit : *Et ego veniens cum usuris utique exegissem illud :* scilicet per æquitatem justitiæ, per quam exigit usuras multiplicis fructificationis. Unde Glossa : « Qui verbi pecuniam a doctore percipit, emitque (*c*) credendo, necesse est eam cum usuris solvat operando. Qui ergo neglexit alios docere cum potuit, illorum negligentiæ sibi imputabuntur. » Unde Chrysostomus : « Qui seminandi causa semen accepit, et tempore seminationis non seminat, damnum facit Domino (etsi semen custodiat) tantum, quantum poterat lucrum

[1] *Psal.* XIII, 5. — [2] *Matth.*, XI, 29. — [3] *Rom.*, II, 4. — [4] *Eccli.*, II, 19. — [5] *Rom.*, II, 12, 14-16. — [6] Gloss. interlin. in hunc loc. — [7] *Job,* IX, 20. — [8] Imo Prosper, *Sent.* ex Aug., sent. 6, inter Oper. S. Aug., append., tom. X. — [9] *Psal.* LXXIV, 3 — [10] *Ezech.*, III, 4. — [11] *Matth.*, X, 20.

(*a*) *Cat. edit.* Loquens. — (*b*) *Item* Unde Matthæus. — (*c*) *Item* emitque.

facere si opportuno tempore seminasset. » Unde et Dominus veniens ad judicandum, non requirit solum donum quod dedit, verumetiam fructum quem ex dono expectavit. Ideo dicitur in *Matthæo* [1] : « Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. » Unde et de ficulnea supra dicitur [2] : « Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat? » Quærit ergo et de arboribus fructum, et de pecunia spirituali usuras. Unde Gregorius dicit [3], quod « cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. »

Quarto, quantum ad ipsius servi condemnationem justam, subjungitur (v. 24) : *Et astantibus dixit : Auferte ab illo mnam, et date illi, qui decem mnas habet.* Astantes vocat eos qui assistunt ei in judicio, sive angelos, sive sanctos alios, quorum judicio et approbatione præmium correspondens dono habito auferetur, et dabitur gloria et gaudium dispensatori fideli, secundum illud [4] : « Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam. » Hoc etiam judicium exercet Dominus in præsenti sæculo, auferendo etiam dona concessa, propter negligentum desidiam et abusionem. Unde Glossa : « Collatam gratiam amittit, qui eam communicando aliis, prædicare neglexerit; augetur vero illi, qui in ea laboravit, sicut regium chrisma quod superbiendo Saul amisit, David obediendo promeruit. »[5]« Spiritus » enim Dei, qui « a Saule recessit, directus est a die illa et deinceps in David. » Unde et dicitur [6] : « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. » Magis autem datur ei, qui habet decem mnas, propter mysterium, quia ille (*a*) designat ordinem eorum, qui judaico populo prædicaverunt, qui etiam similiter ad Christum convertendus est. Unde Glossa : « Cum omnis Israel salvus erit, tunc omnis plenitudo spiritualis gratiæ, quam modo tepenter exercemus, doctoribus illius populi abundanter conferetur. » Unde dicitur [7] : « Isaias clamat pro Israel : Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient. » Et quia hoc videtur irrationabile et incredibile, quod dat abundanti, ideo subditur (v. 25) : *Et dixerunt ei : Domine, habet decem mnas,* quasi dicant : Non videtur esse recta sententia. Ideo pro omnibus generaliter sententiat, dicens (v. 26) : *Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, et abundabit.* Glossa [8] : « Utenti eo quod habet. » *Ab eo autem qui non habet*, scilicet rectum usum, *et quod habet,* scilicet divinum donum, *auferetur ab eo*, per divinum judicium. Quod expressius dicitur [9] : « Quod videtur habere, auferetur ab eo. » Unde tunc verificatur illud [10] : « Alii dividunt propria, et ditiores fiunt; alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. » Et ideo generaliter omni habenti, scilicet desiderium audiendi, dabitur sensus intelligendi [11] : « Si dilexeris audire, sapiens eris. » Habenti voluntatem operandi, dabitur facultas perficiendi [12] : « Deus est qui operatur in vobis et velle et perficere. » Habenti opera, dabitur intelligentia spiritus [13] : « A mandatis tuis intellexi. Super senes intellexi. » Habenti justitiam, dabitur sapientia [14] : « Fili, concupiscens sapientiam, conserva justitiam. » Habenti gratiam, dabitur gloria [15] : Gratiam et gloriam dabit Dominus. » Habenti arrham, dabitur hæreditas æterna [16] : « In quo et credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, » etc. Habenti cumulum meritorum, dabitur cumulus præmiorum, quia dicitur [17] : « Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de bene-

[1] *Matth.*, III, 10. — [2] Sup., XIII, 7. — [3] Greg., *in Evang.*, hom. IX. — [4] *Apoc.*, III, 11. — [5] I *Reg.*, XVI, 14, 13.— [6] *Matth.*, XXI, 43. — [7] *Rom.*, IX, 27; *Isa.*, X, 22.— [8] Gloss. interlin. in hunc loc.— [9] *Matth.*, XXV, 29.— [10] *Prov.*, XI, 24.— [11] *Eccli.*, VI, 34. — [12] *Philip.*, II, 13. — [13] *Psal.* CXVIII, 104, 100. — [14] *Eccli.*, I, 33. — [15] *Psal.* LXXXIII, 12. — [16] *Ephes.*, I, 13-14. — [17] II *Cor.*, IX, 6.

(*a*) *Cat. edit.* illum.

dictionibus et metet. » Supra[1] : « Date, et dabitur vobis; mensuram bonam, » etc.

27. *Verumtamen inimicos meos*, etc. Post formam judicii respectu omnium et fidelium et negligentium, hic subjungitur pœna respectu rebellium. Unde ex hac parabola possunt quinque differentiæ hominum elici, quarum duæ bonæ, et tres malæ. Nam boni sunt fideliter docentes; boni, fideliter eorum doctrinæ adhærentes. Mali vero sunt ignorantes, et negligentes, et malignantes. Omnes enim boni aut sunt subditi aut prælati. Mali vero aut ex ignorantia, aut infirmitate, aut malitia universaliter peccant. Unde Glossa dicit : « His quinque personis omne genus hominum in futuro judicio discutiendum signat. » In hac igitur parabola circa judicium rebellium duo insinuantur, scilicet rebellium pœna, et rebellium persona.

Quinque hominum differentiæ.

Primo igitur, quantum ad rebellium pœnam, dicitur : *Verumtamen inimicos meos*, per suam arrogantiam, secundum *Psalmum*[2] : « Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. » Ille enim maxime inimicatur Deo, qui contra eum erigit cervicem suam per superbiam, secundum illud[3] : « Cucurrit adversus Deum erecto collo, et pingui cervice armatus est. » Talis est qui quærit gloriam in hoc mundo[4] : « Nescitis quia (*a*) amicitia hujus mundi inimica est Dei? Quicumque, » etc. Et[5] : « Si quis diligit hunc mundum, non est charitas Patris in eo. » *Illos qui noluerunt me regnare super se*, per inobedientiam[6] : « A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti : Non serviam. » Et hæc oritur ex arrogantia[7] : « Qui dicebant Deo : Recede a nobis : et quasi nihil possit Omnipotens, æstimabant eum. » — *Adducite huc, et interficite ante me*, per severam vindictam, qua interficientur per gladium divinæ sententiæ et dejicientur in locum damnationis æternæ[8] : « Gladii ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus. » Unde dicitur[9] : « De ore ejus gladius ex utraque parte acutus exibat. » Et hoc comminatur in *Deuteronomio*[10] : « Si acuero ut fulgur gladium meum, et arripuerit judicium manus mea, reddam ultionem hostibus meis. » Et de hoc in figura Ezechiel[11] : « Transite per civitatem sequentes eum, et percutite. »

Secundo, quantum ad rebellium personam insinuandam, subdit (v. 28) : *Et his dictis præcedebat ascendens Jerosolymam*, quasi ex ipso facto ostendebat se dicere prædicta propter Jerosolymitas, qui erant eum negaturi, non esse suum regem. Propter quam etiam causam statim consequenter agit ut rex (*b*), quomodo venit in Jerusalem, sedens super asinam. Sed post illam magnam gloriam, sustinere debebat contumeliam. Et quia ad illam non ibat compulsus, sed voluntarius, ideo signanter dicitur quod præcedebat, ut animaret cæteros ad tolerantiam passionum, secundum illud[12] : « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Et[13] : « Curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum, » etc. Ideo etiam præcedebat, ut formam daret prælatis præcedendi oves contra ferocitatem lupinam[14] : « Bonus pastor, cum proprias oves emiserit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus. » In hujus figuram dicitur de Juda[15], cum videret populum trepidantem ad transfretandum torrentem : *Transfretavit ad illos prior*. Hujus notabilis imitator fuit Paulus, qui licet sciret quod multa a Judæis deberet pati in Jerusalem, secrete ascendit ad subditorum salutem[16] : « Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens quoniam vincula et tribulationes Jerosolymis me manent, etc. Nec facio animam meam

[1] Sup., VI, 38. — [2] *Psal.* LXXIII, 23. — [3] *Job*, XV, 26. — [4] *Jac.*, IV, 4. — [5] I *Joan.*, II, 15. — [6] *Jerem.*, II, 20. — [7] *Job*, XXII, 17. — [8] *Psal.* CXLIX, 6. — [9] *Apoc.*, I, 16. — [10] *Deut.*, XXXII, 41. — [11] *Ezech.*, IX, 5. — [12] I *Petr.*, II, 21. — [13] *Hebr.*, XII, 1. — [14] *Joan.*, X, 4. — [15] I *Mach.*, V, 43. — — [16] *Act.*, XX, 23-24.

(*a*) *Cæt. edit. deest* quia. — (*b*) *Cæt. edit.* quomodo ut rex.

pretiosorem quam me, dummodo consummem cursum meum et ministerium verbi quod accepi. » Sic et Christus faciebat. Unde licet ad tempus Judæam declinasset, quia nondum venerat hora ejus, nunc ibat tradere animam suam propter nos in manus inimicorum, secundum illud[1] : « Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus. » Ideo ascendebat Jerosolymam, quia, sicut supra dictum est[2], « non capit prophetam perire extra Jerusalem. » Quare autem hoc ? Ratio supra est, quia hoc exigit excellentia pontificalis, magistralis et regiæ dignitatis, et (*a*) judaicæ perfidiæ excæcandæ. Unde Glossa : « Finita parabola, vadit Jerosolymam, ut ostendat de ejusdem maxime civitatis eventu parabolam fuisse præmissam. »

29. *Et factum est, cum appropinquasset*, etc. Postquam confutavit Judæorum dolositatem, impietatem et curiositatem, hic sequitur quarta pars principalis, in qua confutat incredulitatem, quæ in cordibus Judæorum fuit causa et radix omnium prædictorum. Dividitur autem hæc pars in duas, in quarum prima confutat incredulitatem Judæorum per facta; in secunda vero, per verba et documenta, ibi (*b*)[3] : *Et factum est in una dierum*, etc. Confutat ergo incredulitatem Judæorum per facta, per quæ ostendit se Christum Dominum in lege promissum : primo quoad potestatem regalem; secundo quoad pietatem pontificalem, ibi[4] : *Et ut appropinquavit, videns civitatem*, etc.; tertio quantum ad æquitatem judicialem, ibi[5] : *Et ingressus in templum*, etc.; quarto quantum ad auctoritatem magistralem, ibi[6] : *Et erat docens quotidie in templo*, etc. Potestatem autem regalem ostendit se Christus habere tripliciter : primo per excellentiam in imperando; secundo, per discipulorum obedientiam in obsequendo, ibi[7] : *Abierunt autem qui missi erant*, etc.; tertio, per populorum reverentiam in laudando, ibi[8] : *Eunte autem illo*, etc. Excellentia igitur regiæ potestatis in Christo ostenditur per (*c*) imperium ipsius pium, providum, et potestativum. Tale namque imperium decet regem clementissimum, sapientissimum, et potentissimum. Ostenditur autem imperium ejus pium secundum mysterium gratiæ, providum secundum spiritum prophetiæ, et potestativum per culmen auctoritatis præcelsæ.

Primo igitur, quantum ad imperium pium per mysterium gratiæ, dicit : *Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti.* Quod etsi verum fuerit ad litteram, hoc tamen aliud prætendebat per figuram et mysticam intelligentiam. Unde Ambrosius[9] : « Venit ad montem Olivarum, ut novellas olivas in sublimi virtute plantaret. » Et nota quod dicit tria, scilicet 1. Bethphage, quæ est in monte Oliveti, et viculus sacerdotum, ut dicit Hieronymus[10], et interpretatur *domus buccæ*, per quam confessio et pœnitentia significantur; 2. Bethania, *domus obedientiæ;* et 3. mons Oliveti, propter mixtionem olei, insinuat unctionem et eminentiam sapientiæ. Et per hæc tria Dominus appropinquat nobis, id est facit appropinquare sibi, scilicet 1. per pœnitentiam[11] : « Erant appropinquantes ad Jesum publicani, » etc. 2. Per obedientiam[12] : « Appropiate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinæ. » Et hæc est domus obedientiæ sive religionis. 3. Per sapientiam[13] : « Qui appropinquant pedibus ejus, » etc. Pedes autem Domini venientis, ascendentis et judicantis steterunt super montem Olivarum, quia qui vult vias ejus videre (quæ sunt[14] misericordia et veritas), indiget unctione per quam in eminentiam sapiens elevetur, ut per contemplationem conscendat in cœlum per tres gradus.

[1] *Jerem.*, XII, 7. — [2] Sup., XIII, 33. — [3] Inf., XX, 1. — [4] Inf., v. 41. — [5] Inf., v. 45. — [6] Inf., v. 47. — [7] Inf., v. 32. — [8] Inf., v. 36. — [9] Ambros., *in Luc.*, lib. IX, n. 2. — [10] Hieron., *in Matth.*, lib. III. — [11] Sup., XV, 1. — [12] *Eccli.*, LI, 31. — [13] *Deut.*, XXXIII, 3. — [14] *Psal.* XXIV, 10.

(*a*) *Suppl.* ratio. — (*b*) *Cæt. edit. deest* ibi. — (*c*) *Item* per. — (*d*) *Cæt. edit.* virtute in sublimi.

Primus gradus est incipientium; secundus, proficientium; tertius, perfectorum. Et ad hoc omnis Christi operatio et evangelica prædicatio ordinatur, scilicet ut sic tripliciter Christo appropinquemus. Et ideo subdit : *Misit duos discipulos suos*, (v. 30) *dicens : Ite in castellum quod contra vos est*. Per duos discipulos missos intelligitur universitas discipulorum missorum ad convertendum mundum, et maxime populum gentium. Unde Chysostomus [1] dicit quod isti duo primo prædicaverunt gentibus, Philippus in Samaria, Petrus in Cæsarea. Ideo autem sunt duo, ad commendandum nexum charitatis, seu propter duplicem ordinem prædicantium, secundum qualitatem populorum convertendorum. Unde Glossa [2] : « Duos mittit propter scientiam veritatis, et munditiam operis, vel geminæ dilectionis Dei et proximi sacramentum toto orbe prædicandum; vel propter duos ordines prædicandi, unum in circumcisione, et alterum in gentibus. » In hujus designationem dicitur [3] : « Misit illos binos ante faciem suam. » Unde dicitur [4] : « Melius est duos esse simul, quam unum. » Per castellum illud quod est contra discipulos, intelligitur mundus, de quo in *Joanne* (*a*) [5] : « Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. » Et tamen in hunc misit discipulos ad prædicandum. Unde Glossa [6] : « Misit discipulos in castellum quod contra eos erat, id est doctores qui indocta ac barbara totius orbis latera, quasi contrapositi castelli mœnia, evangelizando penetrarent. » In hoc igitur præfiguratur discipulorum missio ad convertendum mundum, quæ facta est post passionem et resurrectionem, secundum illud [7] : « Dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. » Hoc ergo fuit imperium pium : et hoc designat appropinquatio ad montem Oliveti, de quo Christus ascendit in cœlum.

Secundo, quoad mandatum providum per spiritum prophetiæ, subdit : *In quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum*. Quod quidem dicere non poterat certitudinaliter, nisi quia habebat præscientiam futurorum. Verumtamen et hoc ipsum sine mysterio esse non potest, quia Rex cœli et terræ quærit pullum, et non quemcumque, sed indomitum, unde subdit : *Cui nemo unquam hominum sedit*; nec qualitercumque, sed alligatum, propter quod addit : *Solvite et adducite*. Ex quo manifeste apparet, quod hoc sine mysterio esse non potest. Propterea intelligendum est, quod sicut per asinam intelligitur synagoga, ita per pullum gentilitas designatur. Unde Glossa : « Tres evangelistæ græce scripserunt, qui pullum tantum commemorant. Matthæus, qui hebraice scripsit, et asinam solutam et adductam refert, ut hebrææ quoque gentis, si pœnituerint, non desperandam monstret esse salutem. » Unde in *Matthæo* (*b*) [8] : « Invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea. » Dicitur autem populus gentilis pullus asinæ propter stoliditatem ingenii [9] : « Vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri se liberum natum putat. » Sed alligatus dicitur funibus peccatorum, secundum illud [10] : « Impius funibus peccatorum suorum constringitur. » Et his funibus non tantum populus gentium ligatus erat, verum etiam synagoga. Unde supra [11] : « Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanas ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo? » Et dicitur etiam indomitus esse, quia carebat omni regimine disciplinæ Dei. Unde Glossa : « Introeuntes in mundum prædicatores, invenerunt populum nationum perfidiæ vinculis irretitum, liberum et lascivum, cui nemo unquam hominum insederat, id est, nullus rationalis doctor frenum correctionis imposuit. » De hoc

[1] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXVII, inter Op. Chrysost., Append. tom. VI. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] Sup., X, 1. — [4] *Eccle.*, IV, 9. — [5] *Joan.*, XV, 18. — [6] Gloss. interlin. *in Matth.*, c. XX. — [7] *Marc.*, XVI, 14. — [8] *Matth.*, XXI, 2. — [9] *Job*, XI, 12. — [10] *Prov.*, V, 22. — [11] Sup., XIII, 16.

(*a*) *Cæt. edit.* Joannes. — (*b*) *Item* Unde Matthæus.

ergo mandat discipulis, ut solvant, secundum illud [1] : « Quæcumque solveritis (a) super terram, erunt soluta et in cœlo. » Hoc autem non est virtute humana, sed divina; propter quod dicit *Job* [2] : « Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit? » Et tunc qui solvitur, ad Jesum adducitur [3] : « Aperientur portæ tuæ jugiter, ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges eorum adducantur. »

Tertio, quoad mandatum potestativum (*b*) per culmen auctoritatis præcelsæ, subditur (v. 31) : *Et si quis vos interrogaverit : Quare solvitis?* scilicet contrectantes rem alienam : *Sic dicetis ei : Quia dominus operam ejus desiderat,* ut eo utatur tanquam re propria. Hic ad litteram ostendit quod Christus dominus erat omnium, quia qua ratione dominus erat asini, ea erat et universorum. Et ut dominum se significet omnium, generaliter seipsum vocat Dominum. Unde ipse dicit de se [4] : « Vos vocatis me Magister et Domine : et bene dicitis : sum etenim. » Nam ipse est qui habet in vestimento et in femore suo scriptum [5] : « Rex regum, et Dominus dominantium. » Unde et sibi dicitur illud [6] : « Domine, Domine rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, et non est qui possit tuæ resistere voluntati : Dominus omnium tu es. » Secundum mysterium autem hæc debet esse responsio prædicantium et absolventium, qui non faciunt hoc ad aliud, nisi ut ad Christum trahant tanquam ad verum Dominum, qui habet desiderium animarum. Nam ipse dicit [7] : « Deliciæ meæ esse cum filiis hominum. » Ipse desiderat cor hominis [8] : « Præbe, fili mi, cor tuum mihi » : quia ipse solus est Dominus. Unde etsi diabolus ligare permittatur per peccata, non tamen vendicat sibi super rationalem spiritum dominium verum. Et hoc est quod Ambrosius dicit [9] : « Dominatum sibi, inquit, vendicare non poterat, quem dominum (*c*) fecerat, non natura, sed culpa. » Et ideo, cum *Dominus* dicitur, agnoscitur. Nam etsi multi dii, et multi domini, generaliter tamen unus Deus, et unus Dominus. Unde dicitur [10] : « Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra, siquidem sunt dii multi et domini multi, nobis tamen unus est Deus, Pater, et unus Dominus Jesus Christus. » Hic dominus nullo indiget, secundum illud [11] : « Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. » Et tamen desiderat operam nostræ salutis [12] : « Omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. » [13] « Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra. »

32. *Abierunt autem qui missi erant*, etc. Postquam manifestavit regiam potestatem in Christo per excellentiam in imperando, hic secundo manifestat eam per discipulorum obedientiam in obsequendo. Circa quod explicandum ostenditur in discipulis perfectio obedientiæ in eundo, exequendo, et redeundo.

Primo ergo, quantum ad discipulorum obedientiam propter (*d*) præceptum euntium, dicitur : *Abierunt autem qui missi erant, et invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum.* In quo apparet quod qui Christo obtemperat, decipi non potest, quia ipse sic præcepit præsentia, quod præscit futura. Unde dicitur [14] : « Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo. » Secundum autem mysterium significationis, discipuli invenerunt pullum stantem, quia invenerunt gentilem populum otiosum, secundum illud [15] : « Vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis, » etc. Statum autem ad modum standi expressius dicit Marcus, ubi dicitur [16] quod « abeuntes invenerunt pullum alligatum ante januam

[1] *Matth.*, XVIII, 18. — [2] *Job*, XXXIX, 5. — [3] *Isa.*, LX, 11. — [4] *Joan.*, XIII, 13. — [5] *Apoc.*, XIX, 16. — [6] *Esth.*, XIII, 9, 11. — [7] *Prov.*, VIII, 31. — [8] Ibid., XXIII, 26. — [9] Ambros., *in Luc.*, lib. IX, n. 5. — [10] I *Cor.*, VIII, 5-6. — [11] *Psal.* XV, 2. — [12] I *Tim.*, II, 4. — [13] I *Thess.*, IV, 3. — [14] *Hebr.*, IV, 13. — [15] *Matth.*, XX, 3-4. — [16] *Marc.*, XI, 4.

(*a*) *Cæt. edit.* solveris. — (*b*) *Item* protestativum. — (*c*) *Item* reum. — (*d*) *Item* per.

foris in bivio. » Nam gentes antequam ad Christum venirent, foris erant. Unde dicitur[1] : « Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? » Sequitur : « Nam eos, qui foris sunt, Deus judicabit. » Unde Glossa : « Marcus ait foris ante januam ligatum, quia quicumque extra Christum est, foris in via est; qui est in Christo, foris non est. » Ideo in *Joanne* (*a*)[2] : « Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet. » Ideo autem dicitur esse in bivio, quia non sequebatur aliquam certam viam. Unde Glossa : « In bivio ligatus stabat, qui non unam fidei vitæque viam tenebat, sed pluribus erroribus deserviebat. » Ideo dicitur[3] : « Testificor in (*b*) Domino, ut jam non ambuletis, sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis. » In hoc ergo invenerunt discipuli populum gentium, qui per diversas sectas et vias idololatrabant, secundum illud[4] : « In viis sedebas, expectans eos quasi latro in solitudine, et polluisti terram in fornificationibus tuis. » Ideo recte designatur per Thamar, de qua dicitur[5] : « Mutato habitu, sedit in bivio. » Et[6] : « Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. »

Secundo, quantum ad obedientiam discipulorum præceptum exequentium, dicitur (v. 33) : *Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos : Quid solvitis pullum?* per attrectationem rei alienæ. Qui plures domini dicuntur, quia secundum veritatem historiæ, tam asina, quam pullus dicitur fuisse totius istius castelli, quo utebantur pauperes ad afferendum aquam. (v. 34) *At illi dixerunt : Quia Dominus eum necessarium habet,* per dominium rei propriæ. Unde ex hoc apparet virtus divini præcepti, quia nec amplius quæsierunt, nec restiterunt. Unde Chrysostomus[7] : « Virtus Christi præparavit eorum cor ad dandum ignotis. » Ex hoc etiam apparet virtus obedientiæ quantæ sit efficaciæ, quia ei, qui (*c*) obedit, nullus valet contradicere dominus. Unde dicitur[8] : « Vir obediens loquetur victoriam. » Et nota hic, quod secundum mysterium plurimi dicuntur populi gentilis domini, quia servus erat ille populus non unius Domini et Dei, sed multorum vitiorum et dæmonum : quia[9] « a quo quis superatus est, hujus et servus est. » Unde Glossa : « Multos habebat dominos, qui non uni superstitioni (*d*), sed pro libitu immundorum spirituum sectabatur (*e*) errores. » Ideo dicitur[10] : « Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te. » Hi resistunt apostolis volentibus solvere pullum, quia tam dæmones, quam peccata, atque etiam diaboli membra resistunt, et obstaculum ponunt gratiæ, sicut Simon magus Petro, et Elymas magus Paulo[11] : « Resistebat autem illis Elymas magus, quærens avertere proconsulem a fide. » Sed audito nomine Christi, et ejus virtute per miracula patefacta, obmutescunt, quia omnes tales in Christi nomine superantur. Unde Glossa : « Qui doctoribus ad salutem gentium venientibus obstiterunt, suas tenebras defendunt, donec, miraculis attestantibus, veri possessoris virtus innotescat. » Unde et Petrus cum apostolis dixit iis, qui prohibebant eos prædicare ad pulli solutionem[12] : « Obedire oportet Deo magis quam hominibus. » Et hoc, quia ipse est solus verus Dominus, et personarum nostrarum, et rerum[13] : « Quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum, jumenta in montibus et boves. »

Tertio, quantum ad discipulorum obedientiam, secundum præceptum redeuntium, subjungitur (v. 35) : *Et duxerunt illum ad Jesum :* ut implerent Christi mandatum,

[1] I *Cor.*, v, 12, 13. — [2] *Joan.*, xv, 6. — [3] *Ephes.*, iv, 17-18. — [4] *Jerem.*, iii, 2. — [5] *Gen.*, xxxviii, 14. — [6] *Jac.*, i, 8. — [7] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. xxxvii, inter Oper. Chrysost., App. tom. VI. — [8] *Prov.*, xxi, 28. — [9] II *Petr.*, ii, 19. — [10] *Isa.*, xxvi, 13. — [11] *Act.*, xiii, 8. — [12] *Act.*, v, 29. — [13] *Psal.* xlix, 10.

(*a*) *Cat. edit.* Joannes. — (*b*) *Cat. edit. deest* in. — (*c*) *Cat. edit.* cui. — (*d*) *Suppl.* serviebat. — (*e*) *Cat. edit.* sectabantur.

quibus supra dixerat [1] : « Solvite et adducite mihi. » *Et jactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum :* ut ostenderent Jesum esse promissum regem. Unde dicitur [2] : « Hoc autem factum est, ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem : Dicite filiæ Sion : ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinum et pullum filium subjugalis. » Sic enim habetur [3] : « Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem. Ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator : ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. » Ex hoc ergo manifesto indicio (*a*), et præhabito, colligebatur quod Christus erat verus rex Judæorum. Sed hoc est mirabile, quod Christus, cum esset verus Deus et rex regum, ascendere voluit super animal tam despectum. Sed tamen hoc valde rationabiliter fecit, et propter mysterium, et propter exemplum. Propter mysterium, inquam, quia, sicut tactum est, per pullum intelligitur populus gentilis, per asinam judaicus. Et ideo licet alter deberet sibi sufficere, tamen super utrumque ascendit, primum super pullum, et deinde super asinam : ut ostenderet se primo vocaturum populum Gentium, deinde in fine mundi populum Judæorum. Unde et in illa nobilissima prophetia dicitur [4] : « Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum. » Hoc fuit in torculari crucis. Quoniam ergo hunc pullum, id est, populum Gentium Christus ad se duci fecit, et super eum ascendit per ministerium apostolorum; ideo dicitur, quod discipuli jactaverunt vestimenta sua, id est, exempla bona, per quæ converterunt gentem illam. De quibus vestimentis in Apocalypsi dicitur [5] : « Beatus qui custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet. » In hujus figuram etiam dicitur [6] quod Elias misit pallium suum super Eliseum. Quoniam ergo ista conversio facta est non solum per apostolos, verum etiam per septuaginta discipulos, quibus deputatæ sunt particulares ecclesiæ gentium conversarum; ideo in hujus figuram dicitur [7] de judice quodam, quod (*b*) habuit quadraginta filios et triginta ex eis nepotes ascendentes super septuaginta pullos asinarum. Et de hoc Glossa : « Vestimenta apostolorum doctrina virtutum, vel discretio scripturarum, et gratia spiritualis, quibus illi corda hominum prius nuda et frigida contegunt, ut mereantur habere sessorem Christum. » Fecit etiam hoc propter exemplum, ad conterendum supercilium superborum, qui delectantur in multitudine equorum et curruum [8] : « Hi in curribus, et hi in equis. » Et [9] : « Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, » etc. Quod exemplo Christus suo condemnans non multitudinem equorum habuit, imo nec unum equum; sed super contemptibilem pullum ascendit in die præcipui honoris sui. Unde Chrysostomus [10] : « Vis cognoscere mansuetudinem venientis? Considera speciem adventus ejus. Non sedet in curru aureo, purpura fulgens; non ascendit super fervidum equum, discordiæ amatorem; non habuit in circuitu splendentes gladios, aut cetera ornamenta terribilium armorum : sed quid? Ramos frondentes, testimonia pietatis. » Et sic ostendit verum esse quod in *Psalmo* dicitur [11] : « Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis, » etc.

36. *Eunte autem illo*, etc. Postquam ostendit se potestatem habere regalem per suam excellentiam in imperando, et disci-

[1] Sup., v. 30, vel potius *Matth.*, XXI, 2. — [2] *Matth.*, XXI, 4-5. — [3] *Zach.*, IX, 9. — [4] *Gen.*, XLIX, 10-11. — [5] *Apoc.*, XVI, 15. — [6] III *Reg.*, XIX, 19. — [7] *Judic.*, XII, 14. — [8] *Psal.* XIX, 8. — [9] *Isa.*, XXXI, 1. — [10] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXVII, inter Oper. Chrysost., tom. VI. — [11] *Psal.* CXLVI, 10.

(*a*) *Cæt. edit.* judicio. — (*b*) *Cæt. edit.* qui.

pulorum obedientiam in obsequendo, hic ostendit tertio per populorum honorificentiam in collaudando. Ad hoc autem exprimendum, primo explicatur devotio laudantium; secundo vero, celsitudo laudum, ibi [1] : *Benedictus qui venit rex in nomine Domini*, etc.; tertio vero confutatio invidorum, ibi [2] : *Et quidam Pharisæorum*, etc. Circa igitur devotionem laudantium exprimendam duo introducuntur, scilicet expressio devotionis in opere, et expressio in sermone et voce.

Primo igitur quantum ad expressionem devotionis in opere, dicit : *Eunte autem illo substernebant vestimenta sua in via* : quod signum erat magnæ devotionis. Non autem exprimit qui erant illi qui sternebant, quia hoc communiter faciebant omnes, et maxime turbæ. Unde dicitur [3] : « Plurima turba straverunt vestimenta sua in via : alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via. » Et nota hoc quod a mysterio non vacat, quod discipuli vestimenta sua posuerunt super asellum, sed turba sternebat vestimenta sua sub pedibus asini ad conculcandum. Per hoc enim intelligimus quod populus gentium convertendus documenta apostolorum debebat venerari, et traditiones Judæorum et cæremonias conculcare. Unde Chrysostomus [4] : « Super jumentum Apostoli posuerunt vestimenta sua; sub pedibus vero cæteri, quia mandatis apostolorum evangelicis substernuntur Christiani, leges autem consuetudinis conculcant. » Unde dicitur [5] : « Quæ mihi fuerunt lucra, arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam. » Secundum moralitatem autem, per strationem vestimentorum in via intelligimus conculcationem corporum nostrorum per abstinentiam et patientiam, ad aliorum bona exempla, per quæ dirigantur in via. Unde Glossa : « Turba, martyrum exempla sequens, carnem per abstinentiam edomat, ut Domino iter ad mentem paret, et sequentibus præbeat bona exempla. » In cujus etiam rei figuram dicitur [6] quod Elias reliquit pallium suum Eliseo. Et quia bonum exemplum quasi bono odore trahit ad imitationem, ideo dicitur [7] : « Odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris. » Et hæc in via strata videmus. Unde dicitur [8] : « Tantam habentes impositam nubem testium, » etc.

Quare apostoli super asellum, et cæteri in via posuerunt vestimenta.

Secundo, quantum ad expressionem devotionis in sermone, subdit (v. 37) : *Et cum appropinquaret jam ad descensum montis Oliveti*, propter congruentiam loci, quia prope Jerusalem. Unde et de illo loco ascendit [9] : « Reversi sunt in Hierosolymam a monte, qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, sabbati habens iter. Per descensum autem illum intelligitur descensus dignationis misericordiæ Dei, propter quod merito a nobis debet laudari, secundum illud [10] : « Laudate Dominum, omnes gentes : laudate eum, omnes populi. Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, » etc. Et ideo subdit : *Cœperunt omnes turbæ descendentium gaudentes laudare Deum voce magna*, per convenientiam modi [11] : « Date nomini ejus magnificentiam, et confitemini illi in voce labiorum vestrorum. » Et [12] : « Bene psallite ei in vociferatione. » Ratio autem hujus laudis magnificæ fuit consideratio mirabilium Christi. Et ideo addit : *Super omnibus, quas viderant* (*a*) *virtutibus*, per convenientiam ex parte motivi. Nam visio mirabilium inducit et movet ad laudandum [13] : « Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. » Inter omnia autem mirabilia, quæ fecit, maximum fuit suscitatio mortui quatriduani, ratione cujus turba præcipue Christo obviam venit [14] : « Testimonium perhibebat turba (*b*), quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de

[1] Inf., v. 38. — [2] Inf., v. 39. — [3] *Matth.*, XXI, 8. — [4] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXVII, inter Oper. Chrysost., Append. tom. VI. — [5] *Philip.*, III, 8. — [6] IV *Reg.*, II, 13. — [7] *Cant.*, IV, 11. — [8] *Hebr.*, XII, 1. — [9] *Act.*, I, 12. — [10] *Psal.* CXVI, 1-2. — [11] *Eccli.*, XXXIX, 20. — [12] *Psal.* XXXII, 3. — [13] *Psal.* XCVII, 1. — [14] *Joan.*, XII, 17.

(*a*) Cæt. edit. *videbunt*. — (*b*) *Item* deest turba.

monumento, et suscitavit eum a mortuis. » Propterea et obviam venit ei turba, quia audierat eum fecisse hoc signum. Turbæ autem admonebantur a signis, ut crederent ipsum esse Christum promissum regem in lege. Unde Joannes [1] : « Illi homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant : Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. »

38. *Dicentes : Benedictus*, etc. Post devotionem laudantium, describitur hic secundo celsitudo divinarum laudum. Describitur ergo salus Christi excellens ex ore turbarum excellenter laudantium regem Christum, et quantum ad venientis excellentem personam, et quantum ad ipsius adventus efficaciam excellentem.

Primo ergo, quantum ad venientis excellentem personam, dicitur : *Benedictus, qui venit rex in nomine Domini*. Benedicitur autem Christus, non quia ex benedictione humana aliquid sibi acquiratur, sed tanquam summe bonus laudatur. Unde Hieronymus : « Benedictio quæ fit in Deo, confessio sola est, et laudatio bonorum quæ præstita sunt. Benedictio vero quæ fit a Deo, in nobis impletur, dum de ejus beneficiis implemur. » Benedicunt ergo eum, et laudant tanquam regem ex semine David secundum carnem natum [2] : « Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit, » etc. Et *ad Romanos*, allegans Apostolus auctoritatem Isaiæ, dicit [3] : « Et rursus Isaias ait : Erit radix Gesse : et qui exurget regere gentes, in eo gentes sperabunt, » secundum aliam translationem. Et [4] : « Ecce dies veniunt, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex. » Benedicunt etiam eum tanquam divinitus missum, cum dicunt ; *Qui venit rex in nomine Domini*. In nomine Domini venit, qui ex parte Dei Patris venit [5] : « Ego veni in nomine Patris mei. » Venit autem Christus in nomine Domini tripliciter, scilicet 1. in carnem [6] : « In propria venit, et sui eum non receperunt. » Et hic adventus est memorandus propter nimiam dignationem [7] : « Adhuc modicum est, et ego movebo cœlum et terram, » etc. Sequitur : « Et veniet desideratus, » etc. In hujus figuram dicitur [8] : « Quid causæ est ut veniat Dominus meus rex ad servum suum, » etc. 2. Venit in mentem ; de quo Job [9] : « Si venerit ad me, non videbo eum. » Et hic adventus est acceptandus propter nimiam dilectionem [10] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Et illud [11] : « Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. » 3. Venit ad judicium finale ; de quo in Apocalypsi [12] : « Ecce venit cum nubibus, » etc. Et hic adventus est præstolandus propter nimiam discretionem [13] : « Ecce venit, et quis poterit cogitare diem adventus ejus ? » Quia supra dicitur [14] : « Beati servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes. » In quolibet autem trium adventuum, ille qui venit, scilicet Christus, est benedicendus [15] : « O Domine, salvum me fac ; o Domine, bene prosperare : benedictus qui venit in nomine Domini. » Et pro hoc triplici adventu Ecclesia solemnizat primum recolens, alium petens, et tertium, ut propinquum, prævidens.

Benedictio.

Secundo, quantum ad adventus excellentem efficaciam, dicitur : *Pax in cœlo et gloria in excelsis*, quo datur intelligi duplex efficacia adventus Christi. Prima est in reconciliationem peccantium per gratiam ; et hanc notat, cum dicit : « Pax in cœlo. » [16] « Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt. Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus, » etc. Et pro

[1] *Joan.*, VI, 14. — [2] Sup., I, 12. — [3] *Rom.*, XV, 12. — [4] *Jerem.*, XXIII, 5. — [5] *Joan.*, V, 43. — [6] Ibid., I, 11. — [7] *Agg.*, II, 7-8. — [8] II *Reg.*, XXIV, 21. — [9] *Job*, IX, 11. — [10] *Joan.*, XIV, 23. — [11] *Sap.*, VII, 11. — [12] *Apoc.*, I, 7. — [13] *Malac.*, III, 2. — [14] Sup., XII, 37. — [15] *Psal.* CXVII, 25. — [16] *Coloss.*, I, 20-22.

hac facienda venit. [1] « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. Et veniens, evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis qui prope, » etc. Secunda efficacia est beatificatio justorum per gloriam [2] : « Gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum. » Et de hoc duplici effectu rursus in *Psalmo* [3] : « Quoniam misericordiam et veritatem diligit Deus, gratiam et gloriam dabit Dominus. » Et hic duplex effectus est per Christum venientem, secundum illud [4] : « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua et stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. » Et de hoc duplici effectu nobili debet Christus veniens collaudari, et in sua nativitate, et imminente passione. Unde sicut angeli cantaverunt [5] : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus, » etc., sic versa vice, nunc cantant homines imminente passione. Et ideo Glossa : « Sicut nascente Domino hominum et angelorum agmina cœlestia decantabant : *Gloria in excelsis Deo,* sic idem mox triumphatorie homines concinunt : *Pax in cœlo, et gloria in excelsis.* » Alii autem Evangelistæ [6] dicunt quod cantabant : *Hosanna filio David*, *Hosanna in altissimis.* In quo continetur intellectus gloriæ, et multorum aliorum ; et ideo non fuit translatum. Unde Chrysostomus [7] : « Quidam interpretantur *Hosanna* Gloriam, quidam Redemptionem, alii Salvificationem, alii Salvum me fac. » Augustinus autem dicit [8], quod Hosanna est vox lætantis, vel obsecrantis, ut dicunt nonnulli Hebræi, magnum affectum indicans potius, quam aliquam rem significans [9], sicut *racha* interjectio indignantis esse perhibetur. Unde secundum vocem, nec Latinus, nec Græcus interpretari potuit, sed secundum sensum. Et hoc vult beatus Lucas dicere, cum ait : *Pax in cœlo, et gloria in excelsis.* Unde quia ista laus fuit laus sublimis humilitatis Christi, ideo ex ipsa cum laude Seraphin, quæ est laus Trinitatis, constituitur laus immediate antecedens canonem Missæ etiam paulo ante consecrationem sacramenti Altaris, qua dicitur : *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanctus*, *Dominus Deus Sabaoth*, etc.

39. *Et quidam Pharisæorum,* etc. Post devotionem laudantium, et celsitudinem laudum, subditur confutatio invidorum ; circa quam describendam duo introducuntur, scilicet indignatio invidentium, et approbatio laudatorum.

Primo ergo, quantum ad indignationem invidentium, dicit : *Et quidam Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum : Magister, increpa discipulos tuos.* Hoc autem dixerunt ex indignatione. Unde Matthæus [10] : « Videntes principes sacerdotum, et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes : Hosanna filio David, indignati sunt. » Hæc autem indignatio ortum habebat ex invidia, et præcipitabat eos in stultitiam et dementiam. Unde Glossa : « Mira invidentium dementia, cum vera docentem noverant, cum magnum nominari audiunt, discipulos ejus quasi melius edocti redarguendos existimant, quos ille instruxerat, quem Dominum apparet esse per miracula. » Unde ex laude et gloria Christi maxime commoti sunt ad iracundiam Scribæ et Pharisæi, cum potius deberent lætari, secundum illud [11] : « Pharisæi dixerunt ad semetipsos : Videtis quia nihil proficimus. Ecce mundus totus post eum abiit. » Tristati sunt ergo, unde debuissent lætari ; et excæcati, unde debuissent illuminari. Et hoc justo judicio Dei, qui dicit [12] : « In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident, cæci fiant. » Unde et propter

[1] *Ephes.*, II, 14, 17. — [2] *Psal.* V, 12. — [3] *Psal.* LXXXIII, 12. — [4] *Rom.*, V, 1-2. — [5] *Sup.*, II, 14. — [6] *Matth.*, XXI, 9; *Marc.*, XI, 10. — [7] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXVII, inter Oper. Chrysost., Append. tom. VI. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. 11, n. 2. — [9] Vera interpretatio vocis *Hosanna* est ea quam indicavimus, tom. VIII, pag. 214, not. 6. — [10] *Matth.*, XXI, 15. — [11] *Joan.*, XII, 19. — [12] Ibid, IX, 29.

illuminationem fidelium, et confutationem rebellium, Dominus acceptavit honorem istum, sicut Glossa dicit : « Frequenter ingressus est civitatem Jerusalem, sed non cum iis laudibus, non rex vocatus, quod semper fugerat, nisi modo cum ascendit (*a*) passurus; quod ideo factum est, ut amplius illorum contra se excitaret invidiam, quia jam tempus passionis instabat, non quia Dominus illorum malum vellet intendi, sed quia justo judicio suo, faciendo quod debuit, illi occasionem acceperunt, ut ardentius inflammarentur ad odium, ex quo Deus magnum eliceret bonum. » Unde Chrysostomus : « Excitavit eos non ut facerent quod ante noluerunt; facultas data est, non mutata voluntas. » Unde impletum est in iis illud [1] : « Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, et immutatæ sunt viæ ejus. »

Secundo, quantum ad approbationem laudatorum, subditur (v. 40) : *Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt*; quasi dicat : Hæc voluntas Dei est quod ipsi laudent; secundum illud [2] : « Jesus autem dicit eis : Utique nunquam legistis, quia [3] : Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » Hoc enim scriptum est in *Psalmo*. Quod voluit Dominus facere ad confusionem Pharisæorum. Unde statim subditur [4] : « Propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem. » Hic autem plus dicit, quod sit voluntas Dei, ut a Pharisæis non possint impediri. Voluit autem Dominus sic fieri imminente passione, et propter exemplum, et propter mysterium. Propter exemplum, ut ignominia passionis subsequentis gravior esset ex magnitudine gloriæ præcedentis, secundum illud [5] : « Ego ille quondam opulentus repente contritus sum. » In hoc ostenditur, quale sit gaudium hujus mundi, quia citissime transit [6] : « Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupabit. » Et per hæc ostendit mundanum gaudium, et præconium laudis hujus, et gloriam mundi esse contemnendam, et quod per famam et infamiam oportet transire eum, qui vult ire in Jerusalem supernam, secundum illud [7] : « Per arma justitiæ, a dextris, et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam; ut seductores, et veraces; quasi tristes, semper autem gaudentes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. » Voluit etiam propter mysterium, quia laus parvulorum signat laudem ipsius in Ecclesia gentium. Ideo dicit quod lapides clamabunt, id est gentes, quæ dicuntur lapides, quia corda habebant dura et lapidea. Ideo in hujus figuram dicitur [8] : « Dico vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, » duritiam scilicet cordium auferendo, secundum illud [9] : « Auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. » Emollitum est autem cor eorum durum per virtutem crucis, quæ petram convertit in aquam. In cujus figuram dicitur [10], quod in morte Christi « petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt. » Unde Glossa : « Si cæcitas contigerit (*b*) in Israel, ut a laude Dei conticeat, populus gentium mollito corde lapideo Creatorem suum credet, et annuntiabit secundum illud [11] : « Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret. » Unde in hujus figuram expressam dicitur, statim post murmur Pharisæorum [12] : « Erant autem quidam gentiles, ex his qui ascenderant, ut adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum dicentes : Domine, volumus Jesum videre. » Et sequitur ibi quod Philippus et Andreas dixerunt ad Jesum. « Jesus autem respondit eis : ..... Pater, clarifica filium tuum. » Ex quo manifeste apparet quod hæc facta sunt ad manifestandum nomen Christi, et

[1] *Sap.*, II, 15. — [2] *Matth.*, XXI, 16. — [3] *Psal.* VIII, 3. — [4] Ibid. — [5] *Job*, XVI, 13. — [6] *Prov.*, XIV, 13. — [7] II *Cor.*, VI, 7-10. — [8] Sap., III, 8. — [9] *Ezech.*, XXXVI, 26. — [10] *Matth.*, XXVII, 51-52. — [11] *Rom.*, XI, 25-26. — [12] *Joan.*, XII, 20-23, 28.

(*a*) *Cœt. edit.* ostendit. — (*b*) *Cœt. edit.* contingeret.

ad præsignandum vocationem populi Christiani, excæcatis Judæis, de quorum proxima subversione in consequentibus agit deplorans excidium Jerusalem civitatis regalis.

41. *Et ut appropinquavit*, etc. Postquam descripsit qualiter Dominus ostenderit se esse Christum promissum, quantum ad potestatem regalem, hic secundo ostendit idipsum quoad pietatem pontificalem. Sicut enim potestas et honor decent regem, sic pietatis dolor decet Pontificem, secundum illud [1] : « Non habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. » Ostenditur autem hæc pietas Christi magna, quia in die summi honoris sui in terris non cessabat a lacrymis per affectum compassionis. Describitur ergo pietas Christi, ut deplorans sacerdotalis civitatis gaudium stultum, excidium proximum, et peccatum præambulum.

Primo ergo quantum ad Christi pontificis fletum piissimum, dicit : *Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam.* Appropinquavit non tantum corporis situ, verum etiam cordis affectu, secundum illud [2] : « Appropinquate (*a*) Deo, et appropinquabit vobis. » Et [3] : « Nec est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, » etc. Vidit etiam civitatem non tantum oculis corporis, verum etiam aspectu pietatis [4] : « Quia prospexit de excelso sancto suo, Dominus de cœlo in terram aspexit, ut audiret gemitus, » etc. Et [5] : « Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, » etc. Flevit super illam per affectionem piissimam, et compassionem affectuosam. Et nota quod Christus legitur ter flevisse pro nobis : 1. super Lazarum suscitandum [6] : « Et lacrymatus est Jesus ; » 2. super civitatem Jerusalem, sicut hic ; et 3. tandem in cruce [7] : « Cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia. » Ex quo fuit pietas Christi perfectissime manifesta ad nos. Creditur etiam flevisse in sua infantia, quando intravit in præsentis status miseriam, secundum quod Ecclesia de ipso cantat [8] : *Vagit infans inter arcta conditus præsepia.* In hoc autem quadruplici fletu quatuor in nobis ostendit debere esse differentias lacrymarum et fletuum, scilicet 1. ex compunctione [9] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. » Et etiam dicitur [10] de Petro quod « egressus foras, flevit amare. » 2. Ex compassione; *Job* [11] : « Flebam quondam super eo qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi. » Et [12] : « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum ? etc. 3. Item pro incolatu præsentis miseriæ [13] : « Plorabitis et flebitis, vos ; mundus autem gaudebit. » [14] « Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. » 4. Pro appetitu felicitatis æternæ [15] : « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Has lacrymas debemus petere, quamdiu sumus super asellum mortalitatis nostræ. Sicut enim Christus super asinum flevit ; sic et anima, quæ insidet corpori misero tanquam asello, flere debet. In cujus figuram dicitur [16] quod Axa filia Caleb sedens in asino suspiravit ; et post subditur, quod dixit : « Terram arenosam dedisti mihi : da et irriguam aquis. Dedit ergo Caleb irriguum superius, et irruguum inferius. » Iis modis lacrymandi irrigari debet paradisus conscientiæ. In cujus designationem dicitur [17], quod « fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita. » In quo intelligitur quod ex pietate cordis nostri debet quadruplex fluvius derivari.

Christus ter flevisse legitur.

Secundo, quantum ad regiæ civitatis gaudium stultum subdit, *dicens* (v. 42) : *Quia si cognovisses et tu* per providentiam, fle-

[1] *Hebr.*, IV, 15. — [2] *Jac.*, IV, 8. — [3] *Deut.*, IV, 7. — [4] *Psal.* CI, 20, 21. — [5] *Exod.*, III, 7. — [6] *Joan.*, XI, 35. — [7] *Hebr.*, V, 7. — [8] Hymn. Passion. Domin., ad *Laudes*, ex Fortunato. — [9] *Psal.* VI, 7. — [10] *Matth.*, XXVI, 75. — [11] *Job*, XXX, 25. — [12] *Jerem.*, IX, 1. — [13] *Joan.*, XVI, 20. — [14] *Psal.* CXIX, 5. — [15] *Matth.*, V, 5. — [16] *Judic.*, I, 14, 15. — [17] *Gen.*, II, 10.

(*a*) *Cat. edit.* Appropiate.

visses, supple, per pœnitentiam. Unde Glossa [1] : « Si cognovisses ruinam, quæ imminet, flevisses. » Et hic est defectus necessariæ dictionis ; sed Dominus decise loquitur ad modum dolentis, et supplet ex ipso actu dolendi et flendi, ut affectus suppleat conceptum, et factum suppleat verbum *Flevisses utique*. Et si quæras, quando? *Et quidem*, hoc est, certe, *in hac die tua, quæ ad pacem tibi*, in quo scilicet exultas. Unde Glossa [2] : « Quæ modo, quia nescis quod imminet, exultas. » Et si causam quæras, quare exultat, et non plorat, est improvidentia ; unde subdit : *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*. Tempore lætitiæ non prævidentur futuræ miseriæ : ideo ergo habebat gaudium stultum propter considerationem diei præsentis, de quo die dicit : *In hac die tua ;* propter obtentum præsentis pacis, de qua addit : *Quæ ad pacem tibi ;* et propter absconsionem calamitatis, de qua subjungit : *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*. Unde Glossa : « Dum carnem das voluptatibus, mala futura non prospiciens, habes bona præsentia quæ ad pacem tibi possunt esse temporalem. » Et cur hoc subdit? Scilicet quod non prævidet mala quæ sunt ventura. Si enim prævideret in præsentibus prosperis, læta non esset. Et hinc est quod viri justi præsentem diem despiciunt, secundum illud [3] : « Diem hominis non desideravi, tu scis. » Et [4] : « Maledicta dies in qua natus sum. » Et de Job dicitur [5] : « Maledixit Job diei suo, et locutus est : Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est : Conceptus est homo. » Præsentem pacem contemnunt [6] : « Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns. » Et [7] : « Prophetæ deceperunt populum meum, dicentes : Pax, pax ; et non est pax. » Futura conspiciunt et attendunt, secundum illud [8] : « Memento novissimorum, et desine inimicari. » Sed e contrario viri mali non cogitant judicium, et ideo lætantur, secundum illud [9] : « Lætantur dum malefecerint, et exultant in rebus pessimis. » Et hoc est, quia diem istum considerant, et non extremum [10] : « Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonum organi, et ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. » Ideo ei ironice dicitur [11] : « Lætare, juvenis, in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ. » Sequitur [12] : « Et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium. » Ex hoc ergo apparet illud quod dicitur [13] : « Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. »

Tertio, quantum ad civitatis excidium proximum, subdit (v. 43) : *Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo,* per obsidionem, secundum illud [14] : « Sume tibi laterem, et describes in eo civitatem Jerusalem. Et ordinabis adversus eam obsidionem, et ædificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in gyro. » Hoc autem impletum est tempore Romanorum. Unde Glossa [15] : « *Inimici*, scilicet Romani principes, qui ad litteram dicuntur tres aggeres fecisse contra Jerusalem ad ejus captionem. » *Et circumdabunt te, et coangustabunt te undique,* per obsidionis continuationem, secundum illud [16] : « Pones sartaginem in murum ferreum inter te et civitatem, et obfirmabis faciem tuam ad eam : et erit (*a*) in obsidionem, et circumdabis eam : signum est domui Israel. » Et hoc factum est, quia, ut dicit Josephus, fuit obsessa strictissime, adeo ut mater comederet filium, et unus alterum devoraret. Unde impletum est illud [17] : « Matribus suis dixerunt : ubi est triticum et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis civitatis; cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum. »

[1] Gloss. interlin. in hunc loc. — [2] Ibid. — [3] *Jerem.*, XVII, 16. — [4] Ibid., XX, 14. — [5] *Job*, III, 1-2. — [6] *Psal.* LXXII, 3. — [7] *Ezech.*, XIII, 10. — [8] *Eccli.*, XXVIII, 6. — [9] *Prov.*, II, 14. — [10] *Job*, XXI, 12. — [11] *Eccle.*, XI, 9. — [12] *Eccle.*, XII, 14. — [13] Ibid., VII, 3. — [14] *Ezech.*, IV, 1-2. — [15] Gloss. interlin. in hunc loc. — [16] *Ezech.*, IV, 3. — [17] *Thren.*, II, 12, 20.

(*a*) *Cæt. edit.* eris.

Et infra, ibi : « Ergone comedent mulieres fructum suum, parvulos ad mensuram palmæ? » (v. 44) *Et ad terram prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt,* per civitatis destructionem [1] : « Cogitavit Dominus dissipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum suum, et non avertit manum suam a perditione : luxitque antemurale, et murus pariter dissipatus est. » Nec ipsa solum dissipata, sed etiam tota gens dispersa, secundum illud [2] : « Defixæ sunt in terra portæ ejus, perdidit et contrivit vectes ejus, regem ejus et principes ejus in gentibus : non est lex (*a*), et prophetæ ejus non invenerunt visionem a Domino. » *Et non relinquent in te lapidem super lapidem,* per omnimodam eversionem. Unde Glossa : « Cum Jerusalem modo sit constructa extra portam, ubi Dominus crucifixus erat, apparet illam Jerusalem ex toto fuisse destructam. » Impletum est autem illud [3] : « Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit sermonem suum, quem præceperat a diebus antiquis : destruxit, et non pepercit, et lætificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum. » Et statim subditur : « Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem. » Hoc autem Spiritualis sensus. spiritualiter contingit contra quemlibet peccatorem manentem in prosperitate temporaliter : qui primo circumdatur in infirmitate, coangustatur in infirmitatis aggravatione, ad terram prosternitur in morte, et prorsus evertitur in incineratione, secundum illud [4] : Ecce nunc in pulvere dormiam, et si mane me quæsieris, non subsistam. » Potest etiam intelligi de peccatore ad judicium accedente, qui circumdatur a multitudine accusantium iniquitatum [5] : « Quoniam circumdederunt me mala quorum non est numerus : comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem. » Coangustatur in districtione divinorum judiciorum [6] : « Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium. » Ad terram prosternitur in latione sententiarum [7] : « Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt, » scilicet divinæ sententiæ. Et tandem omnino evertitur in acerbitate pœnarum [8] : « Dissipata sunt ossa nostra secus infernum. » Tunc enim non relinquitur executio impiis [9] : « Diruam maceriem ejus, et erit in conculcationem. » Et de iis omnibus dicitur [10] : « Tribulabitur et circuietur terra, et detrahetur ex te fortitudo tua, et diripientur ædes tuæ. Hæc dicit Dominus. » Propter quod Anselmus : « Superius erit judex iratus; subtus horrendum chaos, patens infernus, a dexteris peccata accusantia, a sinistris infinita dæmonia ad infernum trahentia; intus conscientia urens, foris mundus ardens. Miser peccator sic deprehensus quo effugiet? Latere erit impossibile; apparere erit intolerabile. »

Quarto, quantum ad peccatum præambulum, subjungit : *Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.* Et hoc propter incredulitatem [11] : « Milvus in cœlo cognovit tempus suum ; turtur, et hirundo, et ciconia custodierunt tempus adventus sui : populus autem meus non cognovit judicium Domini. » Sicut ergo fides est fundamentum totius ædificii spiritualis, per quam Christus habitat in nobis, qui est fundamentum, propter quod dicitur [12] quod « fides est sperandarum substantia rerum ; » sic infidelitas origo est destructionis omnium spiritualium ædificiorum. Ideo dicitur [13] : « Et quia nullus intelligit, in æternum peribunt. » Et [14] : « Sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum. Unde et Judæi, quia in Deum noluerunt credere, excæcati sunt, et reprobati, quia hoc fuit maximum peccatum, secundum illud [15] : « Arguet mundum..... de pec-

[1] *Thren.*, II, 8. — [2] Ibid., 9. — [3] Ibid., 17, 18. — [4] *Job*, VII, 21. — [5] *Psal.* XXXIX, 13. — [6] *Eccle.*, VIII, 8. — [7] *Job*, XXVII, 14. — [8] *Psal.* CXL, 7. — [9] *Isa.*, V, 5. — [10] *Amos.*, III, 11. — [11] *Jerem.*, VIII, 7. — [12] *Hebr.*, XI, 1. — [13] *Job*, IV, 20. — [14] *Rom.*, I, 28. — [15] *Joan.*, XVI, 8, 9.

(*a*) *Cæt. edit.* lux.

cato quidem, quia non crediderunt in me. » Ideo dicitur [1] : « Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit ; qui vero non crediderit, condemnabitur. » Imo, quod plus est, jam incipit sua damnatio [2] : « Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii. »

45. *Et ingressus in templum*, etc. Postquam descripsit Evangelista qualiter Christus se ostendit ex facto habere potestatem regalem, et pietatem pontificalem, hic tertio explicatur, quo modo ostendit se habere æquitatem judicialem. Ad cujus declarationem tria introducuntur, scilicet : Æquitas judicis, veritas juris, et enormitas sive impietas sceleris. In his autem tribus ostendit se, quasi syllogistice, recte judicare. Proposita enim veritate Scripturæ sacræ, assumpta perversitate nequitiæ judaicæ, recte concluditur severitas divinæ vindictæ, secundum illud [3] : « Arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio. » Proponit enim justitiam, assumit peccatum, et concludit judicium.

Primo ergo, quantum ad æquitatem judicis, dicit : *Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes et ementes ;* in quo ostenditur æquitas judicis, qui, licet esset mansuetus in tolerando injuriam propriam, secundum illud [4] : « Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam ; » tamen in ulciscendo injuriam divinam fuit severus judex, et justus. Et quia maxima injuria est, cum dehonestatur, ubi debet honorari ; ideo dicitur quod ingressus est in templum, ut ibi faceret judicium : quod fecit et in suæ prædicationis exordio, secundum quod narratur post miraculum de mutatione aquæ in vinum [5], et in termino post miraculum de Lazaro suscitato, ut sic verificetur illud [6] : « Zelus domus tuæ comedit me, » etc. Et Joannes dicit [7], hoc tunc verificatum esse. Et attendendum, quod Dominus statim post annuntiationem excidii Jerusalem, intravit ad templum purgandum, ut ostendat quod maxima causa destructionis ejus fuit peccatum sacerdotum. Unde Glossa : « Post enumerata mala, ingressus templum, ejecit vendentes et ementes : per hoc innuens quod ruina populi maxime ex culpa sacerdotum fuit ; cum vendentes et ementes percutit, ostendit unde radix perditionis processit. » Unde dicitur [8] : « Audite hæc, principes domus Jacob, et judices domus Israel, qui abominamini judicium, et omnia recta pervertitis ; qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Hierusalem in iniquitate. Principes ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercede docebant, et prophetæ ejus in pecunia divinabant. Propter hoc, causa vestri Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa silvarum. » Et [9] : « Propter peccata prophetarum ejus, et iniquitates sacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus sanguinem justorum. » In hoc autem quod Dominus ejecit ementes et vendentes, ostendit se maxime damnare in clericis avaritiam, et potissime simoniam. Unde dicitur [10] quod « cathedras vendentium columbas evertit. » Omnibus talibus Petrus dicit [11] : « Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri (*a*). »

Secundo, quantum ad æquitatem juris, subdit (v. 46) : *Dicens illis : Scriptum est, quia domus mea, domus orationis est.* Hoc autem est, quia [12] : « Holocausta eorum et victimæ eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis, ait Dominus Deus qui congregat dispersos Israel. » Unde et David in *Psalmo* dicit [13] : « Domum tuam decet sanctitudo. » Et iterum [14] : « Introibo in (*b*) domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum. » Et in constructione templi

[1] *Marc.*, XVI, 16. — [2] *Joan.*, III, 18. — [3] Ibid., XVI, 8. — [4] *Jerem.*, XI, 19. — [5] *Joan.*, II, 15. — [6] *Psal.* LXVIII, 10. — [7] *Joan.*, II, 17. — [8] *Mich.*, III, 9-12. — [9] *Thren.*, IV, 13. — [10] *Matth.*, XXI, 12. — [11] *Act.*, VIII, 20. — [12] *Isa.*, LVI, 7-8. — [13] *Psal.* XCII, 5. — [14] *Psal.* V, 8.

(*a*) *Cæt. edit.* possidere. — (*b*) *Item* ad.

dicitur [1] : « Sint oculi tui aperti super domum hanc die ac nocte, super domum de qua dixisti : Erit nomen meum ibi. » [2] « Oculi mei erunt aperti, et aures meæ erectæ ad orationem ejus, qui in loco isto oraverit. Elegi enim et sanctificavi locum istum, ut sit nomen meum ibi in (*a*) sempiternum. » Et ideo dicebant sacerdotes [3] : « Tu, Domine, elegisti domum istam ad invocandum nomen tuum in ea, ut esset domus orationis et obsecrationis populo tuo. » Ad hoc tamen præcipue ordinata est domus ecclesiastica, quæ facta est ut illic quidem præcipue colatur per actum orationis, in qua Deus oratur et adoratur, et impletur principium præceptorum legalium, quo præcipitur ut adoretur Deus, et replicatur, videlicet [4] : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. »

Tertio, quantum ad enormitatem sceleris, subjungit : *Vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Hoc autem dicitur ipsis sacerdotibus. Unde Glossa [5] : « Qui ad hoc in templo residetis, ut vel non dantes munera persequamini (*b*) corporaliter, vel spiritualiter dantes vetetis, secundum illud [6] : *Si quis non dederit in ore eorum quippiam,* » etc. Tunc autem domus Dei fit spelunca latronum, quando contra voluntatem Christi contrectatur patrimonium Christi crucifixi : hoc est enim furari et latrocinari, quando publice fit; propter quod dicitur [7] : « Numquid spelunca latronum facta est domus ista in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris? » Sequitur : « Ite ad locum meum in Silo, et videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel. » Hæc autem malitia principaliter sacerdotibus imputatur. Ideo eis specialiter dicit : *Vos,* quorum erat eam purgare, et in sanctitate custodire. Unde Chrysostomus : « Unusquisque Christianus pro suo peccato suam reddet rationem; sacerdotes autem non tantum pro suis, sed pro omnium subditorum. Quemadmodum enim videns arborem pallentibus foliis marcidam, intelligit quod causam aliquam habeat in radice; sic cum videris populum indisciplinatum, cognosce, quia sacerdotium ejus non est sanum. » Ideo dicitur [8] : « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege, irritum fecistis pactum Levi. » Sequitur : « Propter quod ego dedi vos contemptibiles omnibus populis.

47. *Et erat docens quotidie,* etc. Postquam descripsit qualiter Christus facto ostendit se regem, judicem, pontificem, hic quarto describit quo modo Christus ostendit se doctorem; ad cujus explicationem tria introducuntur : in Christo scilicet, assiduitas docendi; in Pharisæis autem, assiduitas malignandi; in populis vero, assiduitas addiscendi. Ex quibus apparet quod Christus verus erat doctor, quia doctrina ejus erat publica cunctis, exosa perversis, gratiosa bonis; et hoc propter suam celebritatem, veracitatem, et gratiositatem.

Primo ergo, quantum ad doctrinæ Christi celebritatem, qua erat publica cunctis, dicitur : *Et erat docens quotidie in templo;* in quo (*c*) insinuatur perfecta doctrinæ publicatio, quia erat sine intermissione, nam *quotidie* docebat. Sic Paulus bonus doctor faciebat, de quo dicitur [9] : « Non subterfugi quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis; » subditur : « Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte et die non cessavi cum lacrymis monens (*d*) unumquemque vestrum. » Hoc etiam hortatur fieri, scribens *ad Timotheum* [10] : « Testificor coram Deo, et Jesu Christo : prædica verbum, insta opportune, importune : argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. » Perfecta publicatio

[1] III *Reg.*, VIII, 29. — [2] II *Paral.*, VII, 15. — [3] I *Mach.*, VII, 37. — [4] *Deut.*, VI, 13; X, 20; *Matth.*, IV, 10; *Luc.*, IV, 8. — [5] Gloss. interlin. in hunc loc. — [6] *Mich.*, III, 5. — [7] *Jerem.*, VII, 11, 12. — [8] *Mal.*, II, 7-9. — [9] *Act.*, XX, 27, 31. — [10] II *Tim.*, IV, 2.

(*a*) *Cæt. edit. deest* in. — (*b*) *Al.* prosequamini. — (*c*) *Cæt. edit.* qua. — (*d*) *Item* monere.

erat, quia sine exclusione alicujus. Non enim in secreto, sed in publico loco, scilicet in templo [1] : « Ego palam locutus sum mundo; ego semper docui in synagoga, et in templo, quo omnes Judæi conveniunt : et in occulto locutus sum nihil. » Perfecta etiam publicatio, quia sine alicujus utilis celatione. Ideo generaliter dicit : *Docens*, quia omnem veritatem docebat, secundum illud [2] : « Ego Dominus docens te utilia. » Et [3] : « Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Et ipse erat juste docens, quia proprie ipse solus doctor, secundum illud [4] : « Magister vester unus est Christus. » Quod exponens Augustinus dicit [5] : « Cathedram habet in cœlo, qui intus docet corda. » Perfecta ergo erat communicatio doctrinæ ex parte loci, et ex parte documenti, juxta quod Paulus de se dicit [6] : « Nihil subtraxi vobis utilium, quominus annuntiarem vobis, et docerem vos publice et per domos : testificans Judæis et gentilibus in Deum pœnitentiam, et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. »

Secundo, quantum ad doctrinæ Christi veracitatem, qua exosa erat incredulis, subdit : *Princeps autem sacerdotum*, propter ambitionem dignitatis sacerdotalis; de quibus *Isaias* [7] : « Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera, » etc. *Et scribæ*, propter ambitionem cathedræ magistralis, secundum illud [8] : « Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. » Et [9] : « Attendite a Scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis. » *Et principes plebis*, propter ambitionem potestatis judicialis; de quibus dicitur [10] : « Manus principum et magistratuum fuit in transgressione hac prima. » Et quia primo eis imputatur debitum populorum, ideo dicitur [11] : « Tolle cunctos principes populi, et suspende eos contra solem in patibulis. » De iis dicitur, quod *quærebant illum perdere*, per odium malignitatis; ideo in *Joanne* (*a*) dicebat [12] : « Quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum. » Ideo autem isti magis quærebant quam alii, quia minus volebant (*b*) sustinere vitia sua tangi, secundum illud [13] : « Odio habuerunt corripientem in porta. » Vel potius, quia timebant perdere honorem suum. Et hæc fuit principalis ratio, quæ movit eos ad occidendum Christum. Et hac ratione totus hic mundus, quia amat privatum bonum, conjuravit contra Christum, qui dicit ipsum contemnendum. Unde dicitur [14] : « Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum. » Unde Bernardus : « O bone Jesu, totus mundus videtur contra te conjurasse; et ii primi in persecutione tua sunt, qui videntur regere populum, et diligere principatum. »

Tertio, quantum ad doctrinæ Christi gratiositatem, qua placita erat devotis, subjungitur (v. 48) : *Et non inveniebant quid facerent illi*, quia acceptus erat plebi. Unde infra [15] : « Quærebant principes sacerdotum et scribæ mittere in illum manus illa hora : et timuerunt populum. » Et hoc, quia diligebant eum sicut magistrum fidelem et bonum. Et ideo subdit : *Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum.* Unde in *Joanne* [16], dixerunt illi, qui missi fuerant ad eum capiendum : « Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. » Unde suspensi erant per admirationem. Propter quod dicitur [17] : « Admirabantur turbæ super doctrina ejus. » Suspensi etiam erant ex devotione [18] : « Multitudo copiosa plebis, » etc., « qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis. » Suspensi etiam erant ex aviditate et desiderio, secundum illud [19] : « Auris bona audiet cum omni concupiscentia sapien-

[1] *Joan.*, XX, 18. — [2] *Isa.*, XLVIII, 17. — [3] *Joan.*, XV, 15. — [4] *Matth.*, XXIII, 8. — [5] Aug., *in Epist. Joan.*, tract. III, n. 13. — [6] *Act.*, XX, 20-21. — [7] *Isa.*, I, 23. — [8] *Matth.*, XXIII, 3. — [9] Inf., XX, 46. — [10] I *Esdr.*, IX, 2. — [11] *Num.*, XXV, 4. — [12] *Joan.*, VIII, 40. — [13] *Amos*, V, 10. — [14] *Psal.* II, 2. — [15] Inf., XX, 19. — [16] *Joan.*, VII, 46. — [17] *Matth.*, VII, 28. — [18] Sup., VI, 17. — [19] *Eccli.*, III, 31.

(*a*) *Cæt. edit.* Ideo Joannes. — (*b*) *Item* volunt.

tiam ; » et maxime sapientiam sapientum, quæ est ipsa sapientia, quæ dicit [1] : « Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. » Et [2] : « Qui audit me, non confundetur ; et qui operantur in me, non peccabunt. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. »

CAPUT XX.

1. *Et factum est, in una dierum*, etc. Postquam confutavit incredulitatem Judæorum per facta, hic confutat per verba et documenta. Divisio. Dividitur autem hæc pars in tres, in quarum prima documentis confutat Pharisæos errantes ex malitia ; in secunda confutat Sadducæos errantes ex ignorantia, ibi [3] : *Accesserunt autem quidam Sadducæorum,* etc. ; in tertia informat discipulos ad sapientiam, ibi [4] : *Audiente autem omni populo,* etc. Prima pars, in qua Pharisæos confutat, tres habet partes, in quarum prima repellit objectam calumniam ; in secunda arguit occultam perfidiam, ibi [5] : *Cœpit autem dicere ad plebem,* etc. ; in tertia vero confutat versutiam adinventam, ibi [6] : *Et quærebant principes sacerdotum*, etc. Confutationem ergo calumniæ objectæ describit Evangelista hoc ordine : primo introducitur Pharisæorum protervitas in impediendo ; secundo , Christi sagacitas in resistendo ; tertio, Pharisæorum dolositas in fugiendo ; quarto, Christi veracitas adversarios refellendo.

Primo ergo, quantum ad protervitatem Pharisæorum in impediendo, præmittit : *Et factum est, in una dierum, docente illo populum in templo, et evangelizante,* secundum evangelicam veritatem, quæ omnibus declaranda est, secundum quod ipse discipulis suis dixit [7] : « Quod in aure auditis, prædicate super tecta. » Et [8] : « Prædicate Evangelium omni creaturæ. » Sic et ipse faciebat, secundum illud [9] : « Doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, et enarrabo illam usque ad longinquum. » Et post : « Videte quoniam non solum mihi laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem. » Hæc autem doctrina veritatis otiosa est malis, quia [10] « qui male agit, odit lucem. » Ideo subditur : *Convenerunt* (*a*) *principes sacerdotum, et scribæ cum senioribus,* per fastosam (*b*) protervitatem. In principibus namque erat fastus propter excellentiam dignitatis ; in scribis, propter excellentiam cognitionis ; in senioribus, propter canitiem senectutis. Ideo non conveniebant sicut humiles ad addiscendum, sed sicut superbi ad calumniandum, secundum illud [11] : « Convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. » Unde in his completur illud [12] : « Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias ejus. » Rebellio autem ortum habet ex invidia, quæ est filia superbiæ. Hæc est [13] « fera pessima, quæ devoravit Joseph. » Et de illa Chrysostomus [14] : « Dicebant sacerdotes apud se : Nos fuimus columnæ templi ; et ecce super illum tota reclinatur Ecclesia. Nos fuimus tacentium scripturarum quasi lingua visibilis, et ecce ille resonat in medio templi, et nos contempti tacemus. Nos fuimus patres ; ille generat filios, et nos steriles sumus. » Quod dicit quantum ad prædicta tria genera personarum, quæ per invidiam excæcata sunt ; propter quod manifesta dederunt in dubium et calumniam (*b*). Propter quod adjungitur (v. 2) : *Et aiunt, dicentes ad illum : Dic nobis, in qua potestate hæc facis? aut quis est, qui dedit tibi hanc potestatem?* Hoc autem requirunt ut dubium, cum tamen per evidentissima miracula sit manifestum, secundum illud [15] :

[1] *Prov.*, VIII, 34-35. — [2] *Eccli.*, XXIV, 30-31. — [3] Inf., v. 27. — [4] Inf., v. 45. — [5] Inf., v. 9. — [6] Inf., v. 19. — [7] *Matth.*, X, 27. — [8] *Marc.*, XVI, 15. — [9] *Eccli.*, XXIV, 44, 47. — [10] *Joan.*, III, 20. — [11] *Psal.* II, 2. — [12] *Job*, XXIV, 13. — [13] *Gen.*, XXXVII, 20. — [14] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXIX, inter Oper. Chrysost., App. t. VI. — [15] *Joan.*, V, 36.

(*a*) Cæt. edit. add. *omnes*.— (*b*) *Cæt. edit* fatuosam. — (*c*) *Item* calumniantur.

« Opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me : » sed ipsi, quærendo, totam plebem in dubitationem ducere volebant, quasi illa miracula non essent a Deo, sed potius a diabolo. Unde Glossa : « De Dei potestate dubitant, et subintelligi volunt diaboli esse omne quod facit. » Hæc autem dubitatio veniebat illis ex corruptione conscientiæ suæ. Unde Chrysostomus [1] : « Omnis homo secundum se existimat alterum, et fornicarius neminem putat castum ; castus non facile de fornicario suspicatur ; superbus neminem putat humilem : sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotum putat esse ex Deo. » Unde et cæcus illuminatus arguebat Pharisæorum cæcitatem, qui dicebant se nescire unde Christus esset, secundum illud [2] : « In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit ; sed si quis Dei cultor est, » etc. Ideo dicitur [3] : « In manu Dei potestas terræ (*a*). » Et [4] : « Non est potestas nisi a Deo. »

Secundo, quantum ad sagacitatem Christi in resistendo, subdit (v. 3) : *Respondens autem Jesus dixit ad illos : Interrogabo vos et ego unum verbum.* Cum deberet respondere, interrogabat, non quia nesciret, sed quia melius ligantur per interrogationem factam, quam per responsionem absolutam. Unde Beda : « Poterat aperta responsione tentatorum calumniam confutare ; sed prudenter interrogat, ut vel suo silentio, vel sua sententia condemnentur, » sicut dicitur [5] : « De ore tuo te judico, serve nequam. » Cautela enim est, quod omnino adversanti omnino adversandum est, et contra tergiversantes oportet ex datis procedere, ut videantur (*b*). Ideo caute quærit et interrogat, quia quidquid respondeant, convincuntur, cum subdit : *Respondete mihi :* (v. 4) *Baptismus Joannis de cœlo erat, an ex hominibus ?* Ad hoc non poterant respondere, nisi tripliciter : vel simpliciter tacendo, et sic erant confusi ; vel dicendo quod erat de hominibus, et sic ab hominibus essent lapidati ; vel dicendo quod de Deo, et sic Christus haberet propositum ; quia Joannes testimonium perhibuit de Christo in suo baptismo, secundum illud [6] : « Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati : »[7] « Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, et mansit super eum : et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est filius Dei. » Unde Glossa : « Quem confitemini de cœlo habuisse prophetiam, mihi testimonium perhibuit, et ab illo audistis, in qua potestate hæc faciam. » Quoniam ergo, ut dicitur [8], « non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine, » dubitatores de lumine remittuntur ad lucernæ considerationem. Nam, sicut dicitur [9], « ille erat lucerna ardens et lucens. » Et dubitatores de Verbo remittuntur ad vocem [10] : « Ego vox clamantis in deserto. »

Tertio, quantum ad Pharisæorum dolositatem in subterfugiendo, subjungitur (v. 5) : *At illi cogitabant intra se dicentes : Quia si dixerimus de cœlo*, confitendo veritatem, *dicet : Quare ergo non credidistis illi ?* arguendo scilicet nostram incredulitatem : qua scilicet viro cœlesti credere recusabant, secundum illud [11] : « Venit Joannes neque manducans, neque bibens, et dicunt : Dæmonium habet. » (v. 6) *Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos*, abhorrendo mendacium. Nam blasphemi lapidandi erant, secundum legem [12] : « Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus. » *Certi sunt enim Joannem prophetam esse*, propter evidentissimam sanctitatem, ob quam de Joanne dicitur [13] : « Quid existis videre ? prophetam ? etiam dico vobis, et plusquam pro-

[1] Imo auct. *Oper. imperf.*, loco mox citato. — [2] *Joan.*, IX, 30-31. — [3] *Eccli.*, X, 4. — [4] *Rom.*, XIII, 1. — [5] *Luc.*, XIX, 22. — [6] *Joan.*, V, 33. — [7] Ibid., I, 32, 34. — [8] Ibid., 8. — [9] Ibid., V, 35. — [10] Ibid., I, 23. — [11] *Matth.*, XI, 18. — [12] *Levit.*, XXIV, 14. — [13] *Matth.*, XI, 9.

(*a*) *Cæt. edit.* hominis. — (*b*) *Forsan legendum* rideantur *vel* evincantur.

phetam. » Unde supra [1] : « Existimante autem populo de Joanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Joannes dicens omnibus : Ego quidem aqua baptizo vos; veniet autem fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus. » Et quia odium veritatis ex una parte urgebat, et ex alia timor lapidationis, ideo prætendunt ignorantiam responsionis, cum subditur (v. 7) : *Et responderunt se nescire unde esset.* Glossa [2] : « Timentes lapidationem, sed magis timentes veritatis confessionem. » Hujus autem confessio ignorantiæ superba erat et dolosa, quia tales dicebant contra conscientiam, ut vitarent redargutionem apertam. Unde Chrysostomus : « Mendacia, etsi non habent quem decipiant, tamen ipsa sibi mentiuntur. » [3] « Mentita est iniquitas sibi. » Et iterum (*a*) [4] : « Filii isti alieni mentiti sunt mihi. » Et ideo in *Joanne* (*b*) [5] : « Si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. »

Tertio, quantum ad Christi veracitatem in refellendo, subjungit (v. 8) : *Et Jesus ait illis : Neque ego dico vobis, in qua potestate hæc facio* : quia cum veritatem denegant, digni sunt, ut eis a veritate notitiæ veritas denegetur, secundum illud [6] : « Sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum. » Et nota quod Dominus eis veritatem occultavit duplici de causa. Unde Glossa : « Propter duas causas veritas quærentibus est abscondenda : vel quia minus capaces sunt ad audiendum, » unde dicitur [7] : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo; » « vel quia ex odio vel contemptu quærunt, » unde dicitur [8] : « Nolite dare sanctum canibus. » Hinc Chrysostomus dicit : « Quia ipse dixit, *Nolite sanctum dare canibus*, non dicebat, ne ipse transgrederetur præceptum quod posuit, et non præteribit. » Informamur (*c*) ergo ex hoc ad celanda mysteria sacra malevolis [9] : « Secretum meum mihi, secretum meum mihi; » et ad occultandum nostram excellentiam, (*d*) dicitur [10] : « Laudet te alienus, et non os tuum ; extraneus, et non labia tua. »

9. *Cœpit autem dicere ad plebem*, etc. Postquam repulit Pharisæorum calumniam, hic consequenter tangit et arguit occultam ipsorum perfidiam per parabolam ad plebem propositam. In hac autem parabola, tria insinuantur : primum est benignitas liberalitatis divinæ; secundum est malignitas perversitatis judaicæ, ibi [11] : *Et in tempore misit*, etc.; tertium est severitas ultionis judiciariæ, de qua ibi [12] : *Quid ergo faciet illis dominus vineæ*, etc. Benignitatem autem liberalitatis divinæ circa synagogam ostendit tripliciter, scilicet in invitando synagogam ad sui culturam; in dando debitam custodiam; et in committendo libertatem voluntariam.

Primo ergo, quantum ad parabolicam expressionem vocationis synagogæ ad divinam culturam, dicit : *Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc*, quia scilicet majores non erant digni audire. *Homo quidam plantavit vineam.* Per hominem istum Deus intelligitur, ad cujus imaginem homo est formatus [13] : « Faciamus hominem ad imaginem, » etc. Vinea autem ista est synagoga [14] : « Vinea Domini exercituum, domus Israel est. » Hanc vineam Dominus plantavit, quando in patriarchis eos ad culturam suam elegit et vocavit. Propter quod apud *Hieremiam* (*e*) [15] : « Ego plantavi te vineam electam, omne semen verum. » De istius vineæ plantatione, *Isaias* [16] : « Vinea facta est dilecto meo, in cornu filio olei. Et sepivit eam, et lapides elegit ex ea, et plantavit vineam electam, et ædificavit turrim in medio ejus. » Per sepem autem vineæ intelligitur angelorum custodia [17] : « Angelis suis mandavit de

[1] Sup., III, 15, 16. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] *Psal.* XXVI, 12. — [4] *Psal.* XVII, 46. — [5] *Joan.*, VIII, 55. — [6] *Rom.*, I, 28. — [7] *Joan.*, XVI, 12 — [8] *Matth.*, VII, 6. — [9] *Isa.*, XXIV, 16. — [10] *Prov.*, XXVII, 2. — [11] Inf., v. 10. — [12] Inf., v. 15. — [13] *Gen.*, I, 26. — [14] *Isa.*, V, 7-8. — [15] *Jerem.*, II, 21. — [16] *Isa.*, V, 1. — [17] *Psal.* XC, 11. — (*a*) *Suppl.* legitur. — (*b*) *Cæt. edit.* Ideo *Joannes.* — (*c*) *Item* informantur. — (*d*) *Suppl.* ut. — (*e*) *Cæt. edit.* Hieremias.

te, ut custodiant, » etc. Per lapides electos intelligitur patriarcharum stabilitas. Unde [1] in duodecim lapidibus rationalis (*a*) erant nomina duodecim filiorum Israel. Per turrim autem, sacra Scriptura [2] : « Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis. »

Secundo, quantum ad debitam custodiam datam, subdit : *Et locavit eam colonis*. Per colonos intelliguntur duces et proceres synagogæ. Glossa : « Coloni sunt operarii qui ad colendam vineam hora prima, tertia, sexta et nona sunt conducti, secundum illud [3] : « Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. » Et de iis in *Canticis* [4] : « Vinea fuit pacifico, in ea quæ habet populos tradidit eam custodibus. » Ideo autem dicitur locasse, quia exigit pensionem. Unde dicitur [5] : « Vir affert pro fructu ejus mille argenteos. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici (*b*), et ducenti his qui custodiunt fructus ejus. » Hujus coloni in Ecclesia, quæ vinea Domini est, sunt episcopi et sacerdotes. Unde dicitur [6] : « Ego plantavi, Apollo rigavit. » De hoc dicit Chrysostomus [7] : « Coloni sunt sacerdotes, qui curam populi susceperunt, vel ad magnam gloriam, vel ad magnum periculum : ad gloriam, si diligenter; ad periculum, si negligenter egerint. » Hanc ergo coloniam debent isti coloni diligentisssime exercere, quia ad hoc constituti sunt : propter quod Chrysostomus [8] : « Sacerdos non tantum placet Deo propter suam justitiam, quantum pro populi sanctitate, quia sua justitia una est, populi autem multiplex. » Valde ergo timendum est illud [9] : « Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti, et ecce totum repleverant urticæ, » id est, peccata luxuriæ, « et operuerunt superficiem ejus spinæ, » id est, peccata avaritiæ. Et ideo Augustitinus [10] : « Ubi estis, o boni agricolæ? Quid agitis? Quare vacatis? Videtis quo malo ista plena sit terra : hinc spinæ, hinc tribuli, hinc fœnum surgit. Spinas incendite, tribulos eradicate, semina bona spargite. »

Tertio, quantum ad libertatem voluntariam unicuique concessam, subjungitur : *Et ipse peregre fuit multis temporibus*. Beda : « Peregre fuit qui ubique præsens est, quia imitatoribus liberum arbitrium operandi reliquit. » [11] « Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. » Sequitur : « Apposuit (*c*) tibi aquam et ignem; ad quod volueris, extende manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi. » Dicitur autem peregre esse diebus multis, quia magnam habet patientiam in expectando ad pœnitentiam. Unde Ambrosius [12] : « Longo tempore abfuit, ne præpropera videretur exactio. Et ideo quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia. » Unde dicitur [13] : « Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? » Et [14] : « Patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti. »

10. *Et in tempore misit*, etc. Postquam descripsit benignitatem liberalitatis divinæ, hic describit malignitatem perversitatis judaicæ. Describitur autem perversitas malignitatis Judæorum dupliciter : primo scilicet ante Christi adventum; secundo post Christi adventum, ibi [15] : *Dixit autem Dominus vineæ : Quid faciam*, etc. Ante Christi adventum describitur tripliciter, scilicet respectu legislatoris, respectu regalis potestatis, et respectu cunei prophetalis, et secundum tria per quæ populus ille manuduci poterat ad justitiam, scilicet per legem, psalmodiam, et prophetiam, secundum altitu-

[1] *Exod.*, XXXIV, 14. — [2] *Cant.*, IV, 4. — [3] *Matth.*, XX, 1. — [4] *Cant.*, VIII, 11. — [5] Ibid., 11-12. — [6] I *Cor.*, III, 6. — [7] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XL, inter Oper. Chrysost., append. tom. VI. — [8] Ibid. — [9] *Prov.*, XXIV, 31. — [10] Imo auctor, quisquis ille sit, tract. *Contra quinque hæres.*, c. VI, n. 8, inter Oper. Aug., append. tom. VIII. — [11] *Eccli.*, XV, 14, 17-18. — [12] Ambros., *in Luc.*, lib. IX, n. 23. — [13] *Rom.*, II, 4. — [14] II *Petr.*, III, 9. — [15] Inf., V. 13.

(*a*) *Cæt. edit.* rationabiliter. — (*b*) *Item* pacificæ. — (*c*) *Item* Apposui.

dinem potestatis, et certitudinem veritatis.

Primo, quantum ad perversitatem judaicæ gentis, respectu legislatoris Moysi, dicit: *Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi.* Glossa : « Primus servus qui mittitur est Moyses legislator, qui per quadraginta annos fructum legis, quam dederat, a cultoribus inquirebat[1] : Misit Moysen servum suum, Aaron quem elegit ipsum. » De hac missione dicitur[2] : « Veni, mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum filios Israel de Ægypto. » Sed quia hunc servum Judæorum perversitas non acceptavit, ideo subditur : *Qui cæsum dimiserunt eum inanem.* Glossa : « Cæsum dimittunt et inanem, quia[3] « irritaverunt Moysen in castris, Aaron sanctum Domini. » Et iterum[4] : « Vexatus est Moyses propter eos; quia exacerbaverunt spiritum ejus. » Unde in *Deuteronomio*[5] : « Ego scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam. Adhuc vivente me, et ingrediente vobiscum, semper contentiosi estis contra Dominum; quanto magis cum mortuus fuero? » Hoc autem fecerunt coloni specialiter, id est proceres synogogæ[6] : « Ecce Core filius Isaar, et Dathan, atque Abiron, etc., surrexerunt contra Moysen, aliique filiorum Israel, ducenti quinquaginta viri proceres synagogæ, et qui tempore concilii per nomina vocabantur. » Et hos sequebantur minores. Unde et sequitur post[7], quod « murmuravit omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen et Aaron. Cumque oriretur seditio, et tumultus incresceret, Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum fœderis. »

Secundo, quantum ad perversitatem respectu regis David præcipui cultoris Dei, subdit (v. 4) : *Et addidit alterum servum mittere.* Glossa : « Alter servus, David propheta, qui post Moysen colonos vineæ psalmodiæ modulamine et citharæ dulcedine ad exercitium boni operis invitavit. » Hunc Dominus misit, quando de pascuis elegit eum ad regendum et pascendum populum suum, secundum quod ipse propheta David dicit in *Psalmo*[8] : « Elegit David servum suum, et sustulit eum de gregibus ovium. De post fœtantes accepit eum, pascere Jacob servum suum, et Israel hæreditatem suam. » Unde dicitur[9] : « Hæc dices servo meo David : Ego tuli te de pascuis sequentem greges, ut esses rex super populum meum Israel, et fui tecum in omnibus ubicumque ambulasti : fecique tibi nomen grande, juxta nomen magnorum qui sunt in terra. » Unde et ei, scilicet David, dedit sedem regalem in sempiternum, et dedit prophetiæ spiritum, eidem dedit psalmodiæ cantum, ut sic inclinaret populum illum durum; et tamen mitigari non potuit duritia Judæorum. Propter quod addit : *Illi autem hunc quoque cædentes et afficientes contumelia, dimiserunt inanem,* quia contempserunt ejus regnum et ducatum. Unde Glossa : « Contumelia affectum dimittunt inanem, dicentes[10] : « Non est nobis pars in David, neque hæreditas in filio Isai. » Ubi etiam præmittitur, qualiter David cum Absalone persecuti sunt[11] : « Venit nuntius ad David, dicens : Toto corde universus Israel sequitur Absalon. Et ait David servis suis : Surgite, fugiamus, neque erit nobis effugium a facie Absalon. » Et post dicitur de contumeliis ei illatis[12] : « Ita loquebatur Semei, cum malediceret regi : Egredere, egredere, vir sanguinum et vir Belial. Reddidit tibi Dominus universum sanguinem domus Saul : et ecce premunt te mala tua, quoniam vir sanguinum es. »

Tertio, quantum ad perversitatem illius populi respectu cunei prophetalis, subjungitur (v. 12) : *Et addidit tertium mittere.* Glossa : « Tertius servus est chorus prophetarum, qui populum corripiebant, et mala, quæ vineæ imminebant, prædicebant. » De missione hujus servi dicitur[13] : « Misi ad vos

[1] *Psal.* CIV, 26. — [2] *Exod.*, III, 10. — [3] *Psal.* CV, 16. — [4] Ibid., 32. — [5] *Deut.*, XXXI, 27. — [6] *Num.*, XVI, 1-2. — [7] Ibid., 41-42. — [8] *Psal.* LXXVII, 70-71. — [9] II *Reg.*, VII, 8, 9. — [10] II *Reg.*, XX, 1. — [11] Ibid., 13-14. — [12] Ibid., XVI, 7-8. — [13] *Jerem.*, VII, 25-26.

omnes servos meos prophetas per diem, consurgens diluculo, et mittens. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam; sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt quam patres eorum. » Unde et addit : *Qui et illum vulnerantes, ejecerunt.* Nam Isaiam serraverunt, Jeremiam lapidaverunt, et Ezechielem excerebraverunt. Ideo apud *Matthæum* (*a*)[1] : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt. » Et in *Actibus* dicebat Stephanus Judæis [2] : « Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis (*b*) : sicut patres vestri, et vos : quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi. » Nam et ipsi prophetæ videntes ejus duritiam, et arguebant, et deplorabant. Nam dicitur de vinea [3] : « Expectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas. » Et [4] : « Quomodo conversa es mihi in pravum, vinea aliena? » Et [5] : « Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est. » Subditur : « Et evulsa est in ira, in terramque projecta ; et ventus urens siccavit fructum ejus. » In hoc autem mira apparet Judæorum perfidia, quia omnes isti, quos persecuti sunt, maxime diligebant eos. Nam Moyses non cessabat orare pro populo [6] : « Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum quem eduxisti de terra Ægypti? » Et paulo inferius : « Aut dimitte eis hanc noxam, » etc. Similiter et David [7] : « Deus virtutum, convertere, respice de cœlo, et vide, et visita vineam istam. » Similiter chorus prophetarum. Unde *Jeremias* [8] : « Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis. » Et ii omnes figuram Christi gesserunt, de quo *Isaias* : [9] : « Ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. »

13. *Dixit autem Dominus vineæ*, etc.

Post descriptam perversitatem Judæorum ante Christi adventum in persona servorum, hic describit malignitatem perversitatis eorumdem post adventum contra ipsum Dei filium Jesum Christum. Circa cujus descriptionem tria introducuntur, scilicet gratuitum Dei beneficium, Judæorum propositum perversum, et eorumdem factum flagitiosum.

Primo, quantum ad gratuitum Dei beneficium, præmittit : *Dixit autem Dominus vineæ : Quid faciam? mittam filium meum dilectum.* Hoc fuit maximum beneficium, secundum illud [10] : « In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. » Et [11] : « Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. » Hæc autem missio fuit ex occulto et secretissimo proposito et consilio Dei. Et quoniam hoc proposuerat diffinito consilio, ideo dicit : *Quid faciam?* Propter quod Moyses dicebat [12] : « Obsecro, Domine, mitte quem missurus es. » Sed Dominus reservavit eum mittere, tum propter consummationem ordinis, secundum illud [13] : « Cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes : at ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum; » tum etiam ut appareret quod per nullum alium poterat subvenire humanæ perfidiæ et obdurationi. Propter quod addit : *Forsitan, cum hunc viderint, verebuntur. Forsitan* non notat dubitationem in Deo, qui certissime cuncta prævidet; sed arbitrii libertatem ad utrumque vertibilem. Unde Glossa [14] : « Quod ambigit, id est, verbo dubitationis utitur, non est Dei ignorantia, sed ut reservetur homini libera voluntas. » Unde quod Christum non sunt veriti Judæi, non fuit defectus ex parte Dei, sed ex parte duritiæ cordis humani [15] : « Quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, et non feci ei? » Qui enim Fi-

[1] *Matth.*, XXIII, 37. — [2] *Act.*, VII, 51-52. — [3] *Isa.*, V, 4. — [4] *Jerem.*, II, 21. — [5] *Ezech.*, XIX, 10, 12. — [6] *Exod.*, XXXII, 11, 31-32. — [7] *Psal.* LXXIX, 15. — [8] *Jerem.*, XVIII, 20. — [9] *Isa.*, LIII, 12. — [10] I *Joan.*, IV, 9. — [11] *Joan.*, III, 16, 17. — [12] *Exod.*, IV, 13. — [13] *Gal.*, IV, 3-4. — [14] Gloss. interlin. in hunc loc. — [15] *Isa.*, V, 4.

lium Dei non verentur, nunquam amplius Deum nec ejus nuutium verebuntur; quia dicitur [1]: « Pater omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum. »

Secundo, quantum ad propositum perversum, subdit (v. 14) : *Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se dicentes : Hic est hæres*, per conjecturam veritatis : nam certa scientia non cognoverunt, cum non per fidem, sed per aliqua signa manuducentia ad credendum, quod esset Messias in lege promissus, pervenerunt. Ideo non ex ignorantia, sed ex certa malitia contra ipsum conspiraverunt. Unde Glossa : « Aperte probat Judæos, non per ignorantiam crucifixisse Filium Dei, sed per invidiam. » Intellexerunt enim eum esse hunc, cui dictum est [2] : « Postula a me, et ego dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. » Quod ergo dicitur [3] : « Et nunc, fratres, scio, quia per ignorantiam fecisti, sicut et principes vestri, » non excludit a Judæis qualemcumque notitiam, sed notitiam certam; vel dicitur quoad minores, qui peccaverunt ex ignorantia. Nam majores hoc fecerunt ex certa malitia, quia timebant perdere gloriam temporalem; ideo addit : *Occidamus illum, ut nostra fiat hæreditas*, per machinationem perversitatis : quod dixerunt, non ut hæreditatem novam acquirerent, cum Christus esset summe pauper, sed ut habitam conservarent. Unde dicitur [4] : « Collegerunt pontifices et pharisæi consilium, et dicebant : Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum; et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem. » Unde illud propositum nequam originem traxit ex avaritia. Traxit etiam ortum ex invidia; unde dicitur [5] : « Circumveniamus virum justum. » Sequitur : « Quia contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. » Et inferius : « Morte turpissima condemnemus eum. Hæc cogitaverunt, et erraverunt, excæcavit enim illos malitia eorum. » Et postea : « Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum. » Hujus figura præcessit in Joseph. Cogitaverunt fratres ejus illum occidere, et mutuo loquebantur [6] : « Ecce somniator venit, venite, occidamus eum, et mittamus in cisternam veterem; dicemusque : Fera pessima devoravit eum, » etc. Ideo evangelium istud legitur simul cum historia Joseph, imminente Passione.

Tertio, quantum ad factum flagitiosum, subjungitur (v. 15) : *Et ejectum illum extra vineam, occiderunt*, id est, extra Hierusalem, quia dicitur [7] : « Extra portam Christus passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes. » Occiderunt eum, vel tradiderunt eum Pilato ad occidendum, et petierunt ut crucifigeretur. Unde dicitur [8] : « Jesum Christum Filium Dei tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. » Sequitur : « Petistis virum homicidam donari vobis, auctorem vero vitæ interfecistis, » etc. Impletum est illud de vinea plantata [9] : « Expectavi, ut faceret judicium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor. » Clamor scilicet ad Christum occidendum, de quo Marcus [10] : « Clamabant : crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis : Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant : Crucifige eum. » Unde ex hac vinea non exivit vinum, sed fel, secundum illud [11] : « De vinea Sodomorum vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ. Uva eorum uva fellis, et botri amarissimi (*a*). Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile. »

Quid ergo faciet illis Dominus vineæ, etc. Postquam descripsit parabolice benignitatem liberalitatis divinæ, et perversitatem

[1] *Joan.*, V, 22-23. — [2] *Psal.* II, 8. — [3] *Act.*, III, 17. — [4] *Joan.*, XI, 47-48. — [5] *Sap.*, II, 12, 20-21, 24. — [6] *Gen.*, XXXVII, 19-20. — [7] *Hebr.*, XIII, 12-13. — [8] *Act.*, III, 13, 14-15. — [9] *Isa.*, V, 7. — [10] *Marc.*, XV, 13-14. — [11] *Deut.*, XXXII, 32-33. — (*a*) *Cæt. edit.* botrus amarissimus.

malignitatis judaicæ, hic jam tertio describit severitatem ultionis judiciariæ. Circa quam tria insinuantur, scilicet severitas ultionis divinæ, incredulitas rebellionis judaicæ, firmitas attestationis Scripturæ.

Primo ergo, quantum ad severitatem ultionis divinæ, dicit : *Quid ergo faciet illis Dominus vineæ?* Hoc quærit, non ut dubitans, sed ut excitet ad intelligendum scientiam. Et quantum ad hoc subdit (v. 16) : *Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis :* in quo datur sententia reprobationis Judæorum, et electionis gentium. Et hæc sub figura vineæ, et inimicorum, de qua *Isaias* [1] : « Nunc ostendam vobis, quid faciam vineæ meæ. Auferam sepem ejus, et erit in direptionem; diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem. Et ponam eam desertam, non putabitur (*a*), et non fodietur, et ascendent super eam vepres et spinæ, et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem. » Hanc reprobationem plangit Psalmographus dicens [2] : « Ut quid destruxisti maceriam ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam? Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam. » De electione vero gentium dicitur [3] : « Cæcitas ex parte contingit in Israel, ut plenitudo gentium intraret. » Et de hoc ad *Romanos* [4] : « Vocabo non plebem meam, plebem meam. » Sequitur : « Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. » Quod sumptum est de *Osea* [5]. Et de hoc in *Matthæo* (*b*) [6] : « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. »

Secundo, quantum ad incredulitatem rebellionis judaicæ, subdit : *Quo audito, dixerunt illi : Absit;* quasi dicant : Non ita eveniet, ut dixisti. Sed contrarium hujus videtur in *Matthæo*, ubi sic dicitur [7] : « Cum venerit Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi : Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. » Hic autem dicitur quod contradixerunt; sed hanc apparentem contrarietatem solvit Augustinus in libro *de Concordia Evangelistarum*, ubi dicit sic [8] : « Intelligimus quosdam respondisse quod Matthæus commemorat; quosdam vero, illud quod Lucas. » Aliter respondet Chrysostomus [9], quod unum dixerunt corde, scilicet quod Matthæus dicit; aliud ore, scilicet quod dicit Lucas. Unde conscientia consona erat divinæ sententiæ et parabolæ, sed lingua contraria. Unde Glossa : « Contradicunt sententiæ, quam contra perfidiam suam dictam cognoscunt : quod enim in mente gerebant, in parabola intelligebant (*c*) contineri. » Et ex hoc mirum Dei apparet judicium, quod contradicendo volebant latere, et tamen seipsos detegebant, dum veritati seipsos opponebant, contra illud [10] : « Non contradicas verbo veritatis ullo modo, et de mendacio, » etc.

Tertio, quantum ad firmitatem attestationis Scripturæ, subjungit (v. 17) : *Ille autem respiciens eos, ait : Quid est ergo hoc quod scriptum est : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Hoc scribitur in *Psalmo* [11], ubi statim additur mira Christi humilitas, qui voluit reprobari. Propter quod admiratur *Isaias* [12] : « Quis credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui revelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti. Et nos putavimus (*d*) eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum. » In hoc etiam ostenditur mira Christi potestas, quod disjuncta maxime ad unitatem reduxit, quasi lapis angularis. Dicitur autem Christus *lapis*, propter permanentiam stabilitatis, de qua *Daniel* [13] : « Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussit

[1] *Isa.*, V, 5-6. — [2] *Psal.* LXXIX, 13-14. — [3] *Rom.*, XI, 25.— [4] Ibid., IX, 25. — [5] *Ose.*, II, 24. — [6] *Matth.*, XXI, 43. — [7] Ibid., 40-41. — [8] Aug., *de Concord. Evangel.* lib. II, c. LXX, n. 136. — [9] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XL. — [10] *Eccli.*, IV, 3. — [11] *Psal.* CXVII, 22.— [12] *Isa.*, LIII, 1, 2, 4.— [13] *Dan.*, II, 34, 35.

(*a*) *Al.* potabitur *vel* portabitur, *mendose.* — (*b*) *Cæt. edit.* Matthæus.— (*c*) *Item* intelligebat. — (*d*) *Item* reputavimus.

statuam, etc. Lapis autem qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram. » Dicitur autem *angularis* propter virtutem connexionis [1] : « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Sequitur : « Ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem. » De hoc *Job* [2] : « Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ? Et quis posuit mensuras ejus? » Sequitur : « Aut quis dimisit lapidem angularem ejus? » Hic lapis angularis terræ est lapis unitivus Ecclesiæ, de quo in *Isaia* (*a*) [3] : « Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. » Dicitur etiam *caput anguli* propter summitates perfectionis [4] : « Ipso summo angulari lapide Jesu Christo, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. » Ideo Petrus ait [5] : « Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum. » Sequitur : « Et ipsi tanquam lapides vivi, » etc. Imaginandus est ergo Christus tanquam lapis essentialis in toto corpore Ecclesiæ, quod circumferentiæ circuli comparatur, ad quem quidem omnes lineæ deductæ angulum faciunt, et uniuntur in ipso tanquam in puncto, in quo fit osculum linearum crucis, in medio scilicet sui concurrentium in unum. Est ergo lapis iste stabiliens electos, et a contrario est conterens adversarios et reprobos. Et ideo subdit (v. 18) : *Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur,* per correptionem peccati; *Super quem autem ceciderit, comminuet illum*, per ultionem judicii futuri. Culpa enim naturam infirmam reddit; sed pœna æterna totaliter conterit, et in pulverem reducit. Unde Glossa : « Qui modo contemnit et injuriis afficit, nondum penitus interit, sed quassatur ut non ambulet rectus : cadit autem super eum lapis, quem veniens in judicio opprimit. » Ad hunc ergo lapidem pedem offendunt, qui in ipsum non credunt, vel non imitantur [6] : « Vobis honor credentibus; non credentibus autem, lapis quem (*b*) reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis, et petra scandali his qui offendunt verbo, nec credunt, in quo et positi sunt. » Et sic factum est Judæis secundum illud [7] : « Erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et petram scandali, duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur. » Et post : « Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob. » Qui ergo scandalizantur, super hunc lapidem cadunt; sed qui condemnantur, ab hoc lapide conteruntur, secundum illud [8] : « Subito, dum non speratur, veniet contritio ejus ; et comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida, et non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fovea. » Propter quod [9] : « Non sic impii, non sic ; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ. » In hac ergo auctoritate confirmat Dominus intentionem parabolæ, scilicet quod ipse reprobandus est a Judæis, electurus Gentes, repulsurus Judæos propter suam perfidiam, et tandem condemnaturus per sententiam definitivam.

19. *Et quærebant principes sacerdotum,* etc. Post repulsam calumniam, et detectam perfidiam, sequitur hic tertia pars, in qua deprehendit adinventam versutiam. Hujus autem versutiæ Evangelista primo describit adinventionem fallacem; secundo vero confutationem veracem, ibi [10] : *Considerans autem dolum illorum*, etc. Adinventionem versutiæ describit Evangelista quantum ad tria, scilicet quantum ad Pharisæorum indignationem malevolam, insidiationem malignam, et interrogationem malitiosam.

[1] *Ephes.*, II, 14-15. — [2] *Job.*, XXXVIII, 4, 5, 6. — [3] *Isa.*, XXVIII, 16. — [4] *Ephes.*, II, 20-21. — [5] I *Petr.*, II, 4, 5. — [6] Ibid., 7-8. — [7] *Isa.*, VIII, 14-15, 17. — [8] Ibid., XXX, 13-14. — [9] *Psal.* I, 4. — [10] Ibid., v. 23.

(*a*) Cæt. edd. *Isaias*.— (*b*) Cæt. edd. add. vero.

Primo ergo, quantum ad Pharisæorum indignationem malevolam, dicit : *Et quærebant principes sacerdotum et scribæ mittere in illum manus illa hora.* Quærebant, inquam, ad ipsum occidendum, secundum illud [1] : « Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum. » Ex animi ergo indignatione quærebant, sed ob populi formidinem non audebant. Unde addit : *Et timuerunt populum,* non Deum. Contra quod dicitur [2] : « Qui timet hominem, cito corruet. » Populum autem magis timebant quam Deum, quia plus amabant populi laudem, quam Christi veritatem : laus enim populi ungebat (*a*), sed veritas Christi arguebat. Unde subditur : *Cognoverunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc.* Sic veritas odium peperit, et verificatum est illud [3] : « Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte abominati sunt. » In hujus figuram dicit Jeremias [4] : « Locuti sunt sacerdotes et prophetæ ad principes, et ad omnem populum, dicentes : Judicium mortis est viro huic, quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris. » Isti autem Pharisæi, dum volebant occidere Christum impugnando veritatem, auditam ipsam veritatem implebant, secundum illud [5] : « Qui habitabant Jerusalem, et principes ejus hunc ignorantes, et voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt, et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt a Pilato, ut interficerent eum. Cumque consummassent omnia, quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento. »

Secundo, quantum ad insidiationem malignam, subdit (v. 20) : *Et observantes miserunt insidiatores, qui se justos simularent,* contra illud [6] : « Ne insidieris, et quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus. » Insidiæ autem fiunt per simulationes ; contra quos *Job* [7] : « Simulatores et callidi provocant iram Dei : » quia dicitur [8] : « Simulator ore decipit amicum suum. » Et quia simulatio adjunctam habet intentionem perversam, ideo addit : *Ut caperent eum in sermone, ut traderent illum principatui, et potestati præsidis,* scilicet Herodis. Unde dicitur [9] : « Mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis et Herodianis, ut eum caperent in verbo. » Et hæc fuit magna versutia ; unde Glossa : « Quod præ timore populi per se non possunt, manibus præsidis efficere volunt, ut velut immunes a morte ipsius videantur. » Ideo in persona talium dicitur [10] : « Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata, et diffamat in nos peccata disciplinæ. » Unde et in figuram hujus dixerunt Philisthiim ad Dalidam [11] : « Decipe eum, et disce ab illo in quo habeat tantam fortitudinem, et quomodo eum superare valeamus. »

Tertio, quantum ad interrogationem malitiosam, subjungit (v. 21) : *Et interrogaverunt eum, dicentes : Magister, scimus, quia recte dicis, et doces.* Quantum ad verbum, verum quidem dicunt, quia dicitur [12] : « Sermo tuus, veritas est. » Hoc ipsi dicebant blandiendo, ut extorquerent secretum cordis ab ipso. Unde Chrysostomus [13] : « Hæc est prima hypocritarum prudentia, ficta laudatio, sicut qui taurum (*b*) non potest viribus subjugare, mollibus manibus fricat cervicem ejus, ut blandiendo comprehendat. » De talibus dicitur [14] : « Vir iniquus lactat amicum suum, et ducit eum per viam non bonam. » Et [15] : « Qui benedicit proximo voce grandi, de nocte consurgens, maledicenti similis erit. » *Et non accipis personam,* quantum ad animum. Hoc verum fuit, secundum illud [16] : « In veritate comperi (*c*), quia non est personarum acceptor Deus. »

[1] *Joan.*, VIII, 40. — [2] *Prov.*, XXIX, 25. — [3] *Amos*, V, 10. — [4] *Jerem.*, XXVI, 20. — [5] *Act.*, XIII, 27-29. — [6] *Prov.*, XXIV, 15. — [7] *Job*, XXXVI, 13. — [8] *Prov.*, XI, 9. — [9] *Marc.*, XII, 13. — [10] *Sap.*, II, 12. — [11] *Judic.*, XVI, 5. — [12] *Joan.*, XVII, 17. — [13] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XLII. — [14] *Prov.*, XVI, 29. — [15] *Prov.*, XXVII, 14. — [16] *Act.*, X, 34. — (*a*) *Forte leg.* augebat. — (*b*) *Cæt. edit.* tantum. — (*c*) *Item* comperio.

Et [1] : « Deus magnus, et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera. » *Sed viam Dei in veritate doces,* quantum ad exemplum. Propter quod ipse dicebat [2] : « Ego sum via, et veritas, et vita. » Vel : Recte dicis, quoad veritatem vitæ; personam non accipis, quoad veritatem justitiæ; sed viam Dei in veritate doces, quoad veritatem doctrinæ. In quo laudant Christum laude vera, sed fallaci corde; et hoc patet ex ipsorum versuta interrogatione, cum subditur (v. 22) : *Licet nobis tributum dare Cæsari, an non?* secundum divinæ legis decretum. In quo quæstionem dolosam proponunt, quia utrovis dato, ipsum ad inconveniens deducere intendunt. Nam aut diceret quod sic, et ita videretur dicere contra legem, et contra populum Judæorum, et opinionem communem; aut diceret quod non, et tunc traderent eum principatui, sicut Cæsari rebellem, et totius imperii hostem. Unde Glossa : « Pharisæi, qui de justitia sibi applaudebant, qui decimas et primitiva Deo dabant, tributa homini solvenda negabant. » Et hinc est quod Christo blandiebantur, ut ex ore Christi extorquerent hoc documentum, ut sic possent dicere illud [3] : « Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris : Omnis enim, qui se regem facit, contradicit Cæsari. »

23. *Considerans autem dolum illorum,* etc. Postquam descripsit versutiæ adinventionem fallacem, hic secundo describit confutationem veracem; circa quam tria introducuntur, scilicet circumspecta consideratio sapientiæ respondentis, verax dissolutio propositæ quæstionis, et evidens confutatio astutiæ versipellis.

Primo ergo, quantum ad circumspectam considerationem sapientiæ respondentis, dicit : *Considerans autem dolum illorum,* in animo. Unde Hieronymus : « Prima virtus respondentis est interrogantium mentes recognoscere. » In his mentibus ipsa sapientia videbat dolum. Unde dicitur [4] : « Sapientiam non vincit malitia. » Et [5] : « Omne cor intelligitur ab illo, et vias illius quis intelligit? » Quia [6] « vivus est sermo Dei, et efficax. » Sequitur : « Et discretor cogitationum et intentionum cordis. » Ideo iste sermo : *Dixit ad eos : Quid me tentatis?* scilicet in verbo, secundum illud [7] : « Ex multa loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis. » In persona horum dicitur [8] : « Tentemus quæ ventura sunt illi, et sciemus, quæ erunt novissima illius. » Et quia cautela tentationis revincitur per manifestationem veritatis, ideo subditur (v. 24) : *Ostendite mihi denarium : cujus habet imaginem et superscriptionem? Respondentes dixerunt ei : Cæsaris,* scilicet in exteriori signo. Hoc Dominus non quærit quia dubitet, sed ut ex eorum responsione ipsos convincat. Vel ideo quærit imaginem et superscriptionem denarii, ut ex ipsa forma, et figura, et qualitate rei, ostendat manare debere judicium æquitatis. Vel ideo hoc requirit, ut ostendat quod unusquisque judicandus est secundum superscriptionem, quam superscriptam habet imagini mentis suæ. Nam per denarium intelligitur homo, quia denarius est de materia terrestri, scilicet de metallo, et homo de limo [9] : « Formavit Deus hominem de limo terræ. » Et ipse decimus est post novenarium angelorum, et per drachmam decimam designatus est [10] : « Aut quæ mulier habens, » etc. Per imaginem denarii intelligitur Trinitas personarum, de qua dicitur [11] : « Deus creavit de terra hominem, et secundum imaginem suam fecit illum. » Et [12] : « Faciamus hominem ad imaginem, » etc. Per superscriptionem intelligitur qualitas morum, et hæc est duplex, una divina, alia mundana. Divina est per lumen gratiæ et justitiæ [13] : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » Mundana autem, quæ est Cæsaris, per appetitum cupiditatis et avaritiæ; de hac Ambrosius [14] :

[1] *Deut.*, x, 17. — [2] *Joan.*, XIV, 6. — [3] *Joan.*, XIX, 12. — [4] *Sap.*, VII, 30. — [5] *Eccli.*, XVI, 20, 21. — [6] *Hebr.*, IV, 12. — [7] *Eccli.*, XIII, 14. — [8] *Sap.*, II, 17. — [9] *Gen.*, II, 7. — [10] Sap., XV, 8. — [11] *Eccli.*, XVII, 1. — [12] *Gen.*, I, 26. — [13] *Psal.* IV, 7. — [14] Ambros. *in Luc.* lib. IX, n. 35.

« Imago Cæsaris non reperitur nisi (a) in mari, ubi (b) dracones. » In quo tangitur illud quod legitur [1], ubi Christus misit Petrum ad mare, et invenit piscem, et in pisce staterem quem Cæsari solveret. In quo intelligitur quod superscriptio strenuitatis (c) non est nisi in mundanis mentibus, in quibus pro cupiditatibus variis est procella et impetus tempestatis.

Secundo, quantum ad veracem dissolutionem propositæ quæstionis, subdit (v. 25) : *Et ait illis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari.* In quo manifeste justam dat responsionem : est enim actus justitiæ reddere unicuique quod suum est. Si ergo res est ejus, cujus habet superscriptionem; cum temporalia superscriptionem Cæsaris habeant, non est contra Deum, si terrenis principibus persolvantur. Ideo *ad Romanos* dicitur [2] : « Reddite omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal. » Subditur : « Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. » Et quia non sufficiens justitia est, nisi suum unicuique reddatur, ideo addit : *Et quæ sunt Dei, Deo.* Glossa : « Sicut Cæsar exigit impressionem imaginis suæ, sic et Deus animam lumine vultus sui insignitam. » Propter quod dicitur [3] : « Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis. » Et nota quod prius præmittit ut reddantur quæ sunt mundi, quia, sicut dicitur [4] : « Non prius quod spirituale est, sed quod animale; deinde quod spirituale. » Prius enim deponendum est pondus, quam quis erigatur sursum. Unde Glossa : « Si non vis esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ sunt mundi. Et si habeas divitias, obnoxius es Cæsari. Si vis terreno regi nihil debere, omnia tua relinque, Christum sequere. » Unde et bene prius quæ sunt Cæsaris reddenda decrevit, quia non potest quis esse Domini, nisi prius renuntiet mundo [5] : « Omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. » Dei autem sunt anima et corpus, quia ipse corpus et animam formavit : corpus de limo terræ; animam, de nihilo. Et ideo utrumque debet reddi et offerri Deo : quod designatur in illa vidua [6], quæ misit duo æra minuta in gazophylacium Domini. Et ideo ad *Romanos* [7] : « Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum : et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri. » Unde hoc verbo clauditur sententia totius justitiæ perfectæ.

Justitiæ actus quid.

Tertio, quantum ad evidentem considerationem astutiæ versipellis, subjungit (v. 26) : *Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe,* per apparentem contradictionem. Nec mirum, quia dicitur [8] : « Tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit : Quid me, » etc. Unde *Job* [9] : « Si repente interroget, quis respondebit ei? Vel quis dicere ei potest : Cur ita facis? » Et ideo qui cum Christo contendunt, necessario confunduntur, propter quod subdit : *Et mirati in responso ejus tacuerunt,* per evidentem confusionem. Unde Glossa [10] : « Qui credere debuerunt, mirantur quod non habent locum tentandi. » Unde Chrysostomus [11] : « Malitia confunditur aliquando, corrigitur autem nunquam. » Sicut qui vult claudere aquæ currentis meatum, aliunde semitam (*d*) rumpit, ita et malitia. Unde non tacebant ex prudentia, sicut dicitur [12] : « Est tacens, qui invenitur sapiens; » et [13] : « Homo sapiens tacebit usque ad tempus; » nec ex reverentia, sicut ille de quo dicitur [14] : « Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia; » nec ex patientia, sicut illud *Isaiæ* [15] : « Tacui, semper silui, patiens fui; » nec ex pace intrinseca [16] : « Sedebit solitarius, et tacebit; » sed ex confu-

[1] *Matth.*, XVII, 26. — [2] *Rom.*, XIII, 7, 8. — [3] I *Cor.*, XV, 49. — [4] Ibid., 46. — [5] Sup., XIV, 33. — [6] Inf., XXI, 2. — [7] *Rom.*, XII, 1-2. — [8] *Rom.*, IX, 20. — [9] *Job*, IX, 12. — [10] Gloss. interlin. in hunc loc. — [11] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. LXII. — [12] *Eccli.*, XX, 5. — [13] Ibid., 7. — [14] Ibid., XXXII, 9. — [15] *Isa.*, XLII, 14. — [16] *Thren.*, III, 28.

(*a*) *Ambros. habet :* Imago Cæsaris non reperitur in Jacobo, etc.; sed reperitur..... — (*b*) *Cæt. edit.* ibi. — (*c*) *Forte legendum* cupiditatis. — (*d*) *Item* limitem.

sione aperta, sicut illi a (*a*) quibus Dominus quæsivit [1] : « Licet sabbatis benefacere, an male? animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant. Et [2] : « Impii in tenebris conticescent, » etc.

27. *Accesserunt autem quidam,* etc. Postquam confutavit infidelitatem errantium ex malitia, hic secundo confutat incredulitatem errantium ex ignorantia. Et habet hæc pars partes duas : in prima confutat errorem circa resurrectionem; in secunda vero, circa incarnationem, ibi [3] : *Dixit autem ad illos,* etc. In describendo autem confutationem erroris Sadducæorum de finali resurrectione, procedit hoc ordine : primo namque præmittit quæstionem erroneam; secundo adjungit responsionem veridicam, ibi [4] : *Et ait illis Jesus : Filii hujus,* etc. Circa quæstionem erroneam introducuntur Sadducæi ut negantes verum, ut allegantes præceptum, ut proponentes casum, ut interrogantes dubium, per quod præcipitabantur in errorem prædictum.

Primo ergo, quantum ad errorem Sadducæorum negantium verum, dicit : *Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem*, et per consequens destruebant fundamentum divinæ culturæ. Unde Chrysostomus [5] : « In omni re aut actu, agendi virtus spes est præmii futuri, ut qui arat, arat ut metat; et qui pugnat, pugnat ut vincat. » Et post : « Tolle ergo spem resurrectionis, et soluta est tota observantia pietatis. » [6] « Quid facient qui baptizantur pro mortuis? Et si omnino mortui non resurgunt, ut quid et baptizantur pro illis? ut quid et nos periclitamur omni hora? » Resurrectionem autem negabant Sadducæi, tum propter animarum mortalitatem quam credebant, unde Glossa [7] : « Sadducæi credebant animas interire cum corpore; » tum etiam propter corporum irreparabilitatem. Et pro eis videtur esse quod dicitur in *Psalmo* [8] : « Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram, » etc. Item [9] : « Sepulchra eorum domus illorum in æternum. » Et *Job* [10] : « Homo cum dormierit, non resurget, donec atteratur cœlum, » etc. Sed hic non dicunt resurrectionem non esse futuram, sed potius usque ad finem judicii differendam. Nam quod spiritus sint immortales, hoc probat ipsorum intellectus appetitus, et actus virtuosus; quod vero corpora reparentur, hoc manifestat simul divina justitia, divina clementia, et divina potentia. Unde contra tales dicitur [11] : « Sed dicit aliquis : Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient? Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur; et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, utputa tritici, aut alicujus cæterorum. Deus enim dat illi corpus sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus. » Et post : « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. »

Secundo, quantum ad inquisitionem Sadducæorum allegantium præceptum, subditur : *Et interrogaverunt eum* (v. 28), *dicentes : Magister, Moyses scripsit nobis,* scriptura scilicet authentica, et justa, secundum illud [12] : « Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum. » Unde dicitur [13] : « Postquam scripsit Moyses verba legis hujus in volumine, atque complevit, præcepit Levitis qui portabant arcam fœderis Domini, dicens : Tollite librum istum, et ponite eum in latere arcæ, » etc. Quidquid ergo Moyses scripsit, authenticum est : et ideo scripturam ejus tanquam authenticam proponunt, propter quod subdunt : *Si frater alicujus mortuus fuerit, habens uxorem, et hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, et suscitet semen fratri suo.* Hoc describitur in *Deuteronomio* [14] : « Quando habitaverint (*b*) fratres simul, et unus ex eis absque liberis

[1] *Marc.*, III, 4. — [2] I *Reg.*, II, 9. — [3] Inf., v. 41. — [4] Inf., v. 34. — [5] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XLII. — [6] I *Cor.*, XV, 29-30. — [7] Gloss. interlin. in hunc loc. — [8] *Psal.* CXLV, 4. — [9] *Psal.* CXLVIII, 12. — [10] *Job*, XIV, 12. — [11] I *Cor.*, XV, 35-38, 53. — [12] *Eccli.*, XXIV, 33. — [13] *Deut.*, XXXI, 24-26. — [14] Ibid., XXV, 5-6.

(*a*) *Cæt. edit. deest* a. — (*b*) *Item* habitaverunt.

mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen fratris sui, et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel. » Litteralis autem ratio hujus erat ad fovendam charitatem inter propinquos, et refrænandam cupiditatem, et servandam fidelitatem. Secundum autem spiritualem intelligentiam frater noster est Christus [1] : « Quis mihi det te fratrem meum, sugentem ubera matris meæ, » etc. Et [2] : « Narrabo nomen tuum fratribus meis. » Uxor ejus est Ecclesia [3] : « Venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus præparavit se. » Hic mortuus est ante fidelium multitudinem, qui sunt filii Dei [4] : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri, » etc. Ipsa enim fidelium multitudo per mortem Christi congregata est, ut dicitur in *Joanne* [5] : « Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. » Postquam ergo Christus passus est, ipsius uxorem accipit (*a*) qui gerit Ecclesiæ curam, non ut generet filios carnales Christo, sed spirituales, sicut Paulus dicit [6] : « In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. » Et hos non nomine proprio, sed fratris debet appellare, quia non in nomine suo, sed Christi, debet eos baptizare, secundum illud [7] : « Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? » Ei autem qui hoc negligit implere, imponi debet pœna, secundum illud [8] : « Si responderit : Nolo eam uxorem accipere; accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, et dicet : Sic fiet homini qui non ædificat domum fratris sui. » Quia ei qui non vult semen Christi suscitare, debet auferri auctoritas prædicandi, quæ intelligitur per ablationem calceamenti, secundum illud [9] : « Calceati pedes in præparationem evangelii pacis. » Propter quod dicitur [10] : « Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, et absciso veretro, ecclesiam Domini. » Diversum autem dicitur de viris sanctis [11] : « Cum semine eorum permanent bona. Hæreditas sancta nepotes eorum, et in testamentis stetit semen (*b*), » etc.

Tertio, quantum ad allegationem ipsorum introducentium casum, subditur (v. 29) : *Septem ergo fratres erant, et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis* (v. 30). *Et sequens accepit illam*, etc. (v. 31) *Similiter et omnes septem; et non reliquerunt semen, et mortui sunt.* (v. 32) *Novissime omnium mortua est et mulier.* Potuit esse quod hoc fingerent tanquam mendaces. Unde Glossa : « Qui resurrectionem corporum non credunt, et animas putant interire cum corpore, turpitudinem fabulæ confingunt. » Talibus fabulis vacare solent Judæi; propter quod dicitur [12] : « Rogavi te ut remaneres Ephesi, ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent, neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis, quam ædificationem Dei, quæ est in fide. » Vel potuit esse, quod hoc fuit ad litteram; et introducatur hic, secundum divinæ ordinationis spiritum, propter figuram. Nam spiritualiter per istos septem, qui mortui sunt sine liberis, intelligitur universitas reproborum, qui nullum fructum reliquerunt. Unde Glossa : « Hi septem omnes reprobi sunt, qui tota hac vita, quæ septem diebus est, steriles a bono opere sunt. » Hi possunt intelligi per septem viros Saræ, de quibus dicitur [13] quod interfecti fuerunt a dæmonio nomine Asmodæo, quia dicitur [14] : « Ab iniquo toro semen exterminabitur. » Vel per septem viros intelliguntur septem capitalia vitia, quibus peccator servit : de quibus in *Luca* (*c*) [15] : « Assumit septem alios spiritus nequiores se. » Vel quinque sensus, et duplex consideratio rationis, qui intelligun-

[1] *Cant.*, VIII, 1. — [2] *Psal.* XXI, 23. — [3] *Apoc.*, XIX, 7. — [4] *Joan.*, I, 12. — [5] Ibid., XI, 51-52. — [6] I *Cor.*, IV, 15. — [7] Ibid., I, 13. — [8] *Deut.*, XXV, 8-9. — [9] *Ephes.*, VI, 15. — [10] *Deut.*, XXIII, 1. — [11] *Eccli.*, XLIV, 11-12. — [12] I *Tim.*, I, 3-4. — [13] *Tob.*, III, 8. — [14] *Sap.*, III, 16. — [15] Sup., XI, 26.

(*a*) *Cæt. edit.* accepit — (*b*) *Item* permanet bona hæreditas, et nepotum ipsorum semen. — (*c*) *Item* Lucas.

tur per mulierem et quinque viros ejus, de quibus dicitur [1] : « Voca virum tuum. » Qui enim subjicit se sensibus carnis, fructum non parit [2]. « Pavit enim sterilem, et quæ non parit, et viduæ bene non fecit : » quia, sicut dicitur [3] : « Qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem. » Et [4] : « Mundus transit, et concupiscentia ejus. »

Quarto, quantum ad cavillationem Sadducæorum interrogantium dubium, subditur (v. 33) : *In resurrectione ergo, cujus eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem.* Quasi dicerent : Non magis est unius, quam alterius : ergo aut habebunt omnes, aut nullus : si ergo utrumque inconveniens, contra legem est ponere resurrectionem. Ex quo apparet quod illi errabant circa resurrectionem propter carnalem intellectum spiritualis scripturæ, et spiritualis gloriæ. Unde carnalis intelligentia necat, dum spirituales depravat scripturas ; propter quod dicitur [5] : « Littera occidit, spiritus autem vivificat. » Ideo in *Joanne* (c) [6] : « Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. » Propter quod dicitur [7] : « Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit, » (*a*) qui carnaliter sapiunt. Et tales hi Sadducæi erant, qui non intelligentes nobilitatem spiritus rationalis, nec intellectum scripturæ spiritualis, nec potestatem Dei omnipotentis, non putabant resurrectionem futuram. Ideo dicitur [8] : « Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. »

34. *Et ait illis Jesus*, etc. Post inquisitionem erroneam, subjungit hic responsionem veridicam; circa quam introducuntur quatuor, scilicet veritatis assertio, assertionis ratio, rationis confirmatio, et confirmationis laudatio.

Primo, quantum ad veritatis assertionem, dicit : *Et ait illis Jesus : Filii hujus sæculi nubunt, et traduntur ad nuptias*, propter habendam successionem, sicut dicitur [9] : « Tu, Domine, scis, quia non luxuriæ causa accipio sororem meam conjugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum. » Et hoc matrimonium licet posset esse virorum spiritualium, non est tamen nisi in carne viventium. Unde *filii sæculi* non sonat in vitium. Alii vero nubunt propter solam libidinis delectationis expletionem, de quibus in *Genesi* [10] : « Videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant. » Et supra [11] : « Uxorem duxi, et ideo non possum venire. » Et tunc *filii sæculi* sonat in vitium, sicut et supra [12] : « Filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis, » etc. Et ii sunt filii ancillæ cum filio liberæ. Sed neutrum horum erit in resurrectionibus, nec successio, nec carnalis delectatio ; ideo subdit (v. 35) : *Illi vero qui digni habebuntur sæculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores : neque nubent*, quantum ad fœminas ; *neque ducent*, quantum ad viros. *Dignos* resurrectione vocat justos. Loquitur hic specialiter de resurrectione mortuorum justorum, qui non tantum resurgent, verum etiam immutabuntur, secundum illud [13] : « Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. » Sequitur : « Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. » Licet ergo mali resurgant cum bonis, sicut dicitur [14] : « Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem fili Dei; » tamen de bonis specialiter loquitur, qui erunt elevati supra tempus et temporales motus, ac per hoc et supra conjugium et omnem carnalem actum.

Secundo, quantum ad assertionis rationem, subdit (v. 36) : *Neque enim ultra mori poterunt.* Ex quo sequitur, quod uxores non

[1] *Joan.*, IV, 16. — [2] *Job*, XXIV, 21. — [3] *Gal.*, VI, 8. [4] I *Joan.*, II, 17. — [5] II *Cor.*, III, 6. — [6] *Joan.*, VI, 64. [7] I *Cor.*, XV, 50. — [8] *Matth.*, XXII, 29. — [9] *Tob.*, VIII, 9. — [10] *Gen.*, VI, 2. — [11] Sup., XIV, 20. — [12] Sup., XVI, 8. — [13] I *Cor.*, XV, 51, 52. — [14] *Joan.*, V, 28.

(*a*) *Cæt. edit.* Joannes. — (*b*) *Suppl.* id est.

habebunt. Unde Beda : « Quia connubia propter filios, filii propter successsionem, successio propter mortem : ubi ergo mors non est, neque connubia. » Sed per hoc videtur quod ante peccatum connubia non fuissent. Est autem responsio ad hoc, quod licet non esset mors ex necessitate, sicut nec erat, tamen ex possibilitate, quia primi parentes habebant corpus animale; sed post resurrectionem erit corpus spirituale, secundum illud [1] : « Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. » Ideo subdit : *Æquales enim angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis*, id est : sicut angeli sunt immortales, incorporales, supra tempus et variationes motuum temporalium; sic erunt boni, quia post resurrectionem erimus tunc æquales angelis secundum gloriæ dignitatem, propter quod dicitur [2] : « Mensura hominis, quæ est angeli. » Nec mirum, quia tunc erimus Deo per gloriam assimilati, secundum illud [3] : « Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. » Unde Rabanus : « Sunt sicut angeli Dei in cœlis, qui gloria resurrectionis innovati, absque ullo mortis metu, absque ulla labe corruptionis, absque ullo terreni status actu, perpetua Dei visione fruuntur. Ad quam necesse est angelicæ dignitatis æqualitatem quisquis ascendere desiderat, minimis fratribus pie agendo condescendat. » Et hoc recte dicit, quia non potest angelis esse in gloria similis, qui non vult in ministerio assimilari.

Tertio, quantum ad resurrectionis affirmationem, subjungitur (v. 37) : *Quia vero resurgant mortui, et Moyses ostendit secus rubum*, id est, verbum Domini quod dixit Moysi de medio rubi [4] : « Et ait : Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. » Ex hoc vult Dominus inferre resurrectionem futuram, cum addit : *Sicut dicit Dominum, Deum Abraham, et Deum Isaac et Deum Jacob.* (v. 38) *Deus autem non est mortuorum, sed vivorum. Omnes enim vivunt ei.* Ex quo sequitur quod vivunt ei, vel actu, vel potentia. Sed omnes isti erant mortui actualiter : ergo vivebant Deo quantum ad posse et dispositionem. Necesse est ergo futuram ponere resurrectionem. Sunt autem multa testimonia in Veteri Testamento, per quæ approbari potest resurrectio mortuorum [5] : « Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. » Et [6] : « Ossa arida, audite verbum Domini, » etc. Item [7] : « Multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt. » [8] « Scio quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum. » Item [9] : « Post duos dies vivificabit nos, in die tertia suscitabit nos. » Item [10] : « Consurgant et ascendant gentes in vallem Josaphat, » etc. Item [11] : « Ipse spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam. » Sed Dominus nullum horum septem testium introduxit, quia Sadducæi, quibus respondebat, solum Pentatheucum recipiebant. Unde Glossa [12] : « Poterat apertiora de resurrectione dare testimonia prophetarum; sed prophetas Sadducæi non recipiunt. » Vel ideo, quia per hoc probat vitam animarum post mortem, quam Sadducæi negabant; et hæc erat radix sui erroris. Vel ideo, quia in istius verbi allegatione clauditur simul mysterium Trinitatis, in trina Dei iteratione; mysterium triplicis virtutis, scilicet fidei, spei, et charitatis, in tribus partibus prædictis; et mysterium incarnationis in rubo ardenti, et etiam mysterium passionis; et in tota auctoritate mysterium resurrectionis, et ita quasi totum mysterium fidei christianæ : quia omnis mysteriorum, figurarum et ver-

[1] I *Cor.*, XV, 42-44. — [2] *Apoc.*, XXI, 17. — [3] I *Joan.*, III, 2. — [4] *Exod.*, III, 6. — [5] *Isa.*, XXVI, 19. — [6] *Ezech.*, XXXVII, 4. — [7] *Dan.*, XII, 2. — [8] *Job*, XIX, 35. — [9] *Ose.*, VI, 3. — [10] *Joel.*, III, 2. — [11] II *Mach.*, VII, 23. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc.

borum varietas consummata est in Verbo incarnato, secundum illud [1] : « Consummationem et abbreviationem audivi, » etc. Et [2] : « Multifariam, » etc.

Quarto, quantum ad confirmationis collaudationem, adjungit (v. 39) : *Respondentes autem quidam scribarum dixerunt ei : Magister, bene dixisti.* Hoc commendabant scribæ, quia erant de secta Pharisæorum, qui dicunt resurrectionem esse. Unde dicitur [3] quod « Pharisæi audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, » quia ex hoc applaudebant ei. De hoc enim erat contentio inter Sadducæos, et Pharisæos. Unde dicitur [4] : « Sciens Paulus, quia una pars esset Sadducæorum, et altera Pharisæorum, exclamavit in concilio : Viri fratres, ego Pharisæus sum : de spe et resurrectione mortuorum ego judicor. Et cum hæc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos et Sadducæos, et soluta est multitudo. Sadducæi autem dicunt non esse resurrectionem mortuorum, neque angelum, neque spiritum. Pharisæi autem utraque confitentur. » Quoniam ergo utrosque confuderat, ideo utrique tacebant. Unde subditur (v. 40) : *Et amplius non audebant eum quidquam interrogare*, studio (*a*) addiscendi, sed vincendi et superandi. Unde Glossa [5] : « Confutati in sermonibus non amplius interrogant, sed aperte comprehensum Romanæ potestati tradunt. » Ex quo intelligimus venena invidiæ posse superari, sed difficile quiescere. Ideo non audebant interrogare eum, quia videbant aliquid divinum in se habere, cum quo disputare tutum non est. [6] « Quantus sum ego, ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo ? Qui etiam si habuero quippiam justum, non respondebo, sed meum judicem deprecabor. » Verificatum est ergo in iis illud [7] : « Defecerunt scrutantes scrutinio. Accedet homo ad cor altum, et exaltabitur Deus. »

41. *Dixit autem ad illos* : *Quomodo,* etc.

Postquam confutavit errantes circa mysterium resurrectionis, hic confutat errantes circa mysterium incarnationis : qui scilicet non credunt Christum esse verum hominem, et Deum. Facit autem hoc Christus quærendo, et introducendo quæstionem quam impossibile est dispicere, nisi credatur et intelligatur Christus duplicis esse naturæ. In hac ergo quæstione Christus, Magister fidei, proponit ipsius Christi generationem carnalem, a Judæis communiter creditam ; secundo assumit generationem æternalem a Propheta prædicatam, et concludit apparentem utriusque controversiam.

Primo ergo, quantum ad generationem Christi carnalem communiter creditam, dicit : *Dixit autem ad illos : Quomodo dicunt Christum filium esse David?* Hoc communiter dicunt Judæi omnes, et etiam omnes viri christiani. Nam ipsi David facta est de Christo repromissio, sicut in *Psalmo* dicitur [8] : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. » Et [9] : « Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. » Hoc non potest dici nisi de Christo, Angelo attestante super illud [10] : « Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum. » Ideo recte clamabant turbæ dicentes [11] : « Hosanna filio David : Benedictus qui venit in nomine Domini. » Et hoc Apostolus prædicabat, secundum illud [12] : « Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum. » Et in *Actibus* dixit Petrus [13] : « Propheta igitur cum esset (David), et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione. »

Secundo, quantum ad generationem æternalem a Propheta prædicatam (*b*), subdit

[1] *Isa.*, XXVIII, 22. — [2] *Hebr.*, I, 1. — [3] *Matth.*, XXII, 34. — [4] *Act.*, XXIII, 6-8. — [5] Gloss. interlin. in hunc loc. — [6] *Job*, IX, 14-15. — [7] *Psal.* LXIII, 7-8. — [8] *Psal.* CXXXI, 11. — [9] II *Reg.*, VII, 12. — [10] Sup., I, 32. — [11] *Matth.*, XXI, 9. — [12] II *Tim.*, II, 8. — [13] *Act.*, II, 30-31.

(*a*) *Sup.* non. — (*b*) *Cat. edit.* prædictam.

(v. 42) : *Et ipse David dicit in libro Psalmorum*[1] *: Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis.* Hoc absque dubio David de verbo ad verbum dicit in *Psalmo*, qui est de duabus naturis excellentissime et profundissime tractans. Constat enim quod illud intelligitur de Christo : nam nulli dedit Deus regnum supremum, sacerdotium æternum, et judicium universorum, nisi Christo : et hoc totum in illo Psalmo describitur. Oportet ergo quod versus iste de Christo intelligatur, in quo exprimit ipse David Spiritu sancto afflatus Filii æternam generationem in hoc quod dicit : *Dixit Dominus Domino meo.*

Dicere quid. *Dicere* enim nihil aliud est, quam verbum mente concipere. Quod quidem dicere non potuit esse in Deo nisi ab æterno, quia, sicut dicitur[2], « semel loquitur Deus, et secundo idipsum non repetit. » Et ideo dicitur[3] : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Dixit ergo æternaliter, cum Filium genuit[4] : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Exprimit etiam Filii æqualitatem cum Patre, cum dicit : « Sede a dextris meis, » id est æqualis mihi. [5] « Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet a dexteram majestatis in excelsis, » etc., usque ibi : « Ego hodie genui te. » Ideo dicitur[6] : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. » Sessio ergo illa non dicit positionem localem, sed potius summam quietem, dignitatem et auctoritatem, ac per hoc et æqualitatem, quæ soli Filio competit. Ideo corruit Lucifer, qui eam appetiit[7] : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris ? qui dicebas in corde tuo : Super astra Dei exaltabo solium meum, et sedebo in monte testamenti, et similis ero Altissimo. » Exprimit nihilominus ipsius Filii Dei imperium universale, cum addit (v. 43) : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* [8] « Omnia subjecisti sub pedibus ejus, » etc., quia per virtutem omnipotentem et regit bonos, et conculcat perversos. Unde dicitur[9] : « Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus : » omnia enim subjecit sub pedibus ejus. [10] « Hæc dicit Dominus Christo meo, Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam. » Nam de Christo dicitur[11] : « Habet in vestimento et in femore suo scriptum : Rex regum, » etc.

Tertio, quantum ad apparentem controversiam, subdit (v. 44) : *David ergo Dominum illum vocat : et quomodo filius ejus est?* Impossibile enim est dicere quod secundum naturam humanam Christus esset Dominus David, quia Christus nondum erat natus, nec conceptus ; et propterea nunquam filius dicitur dominus patris sui. Et iterum : David cum esset rex excelsus, non videtur quod aliquem purum hominem Dominum habuerit. Restat ergo quod, cum Christus secundum eamdem naturam David regis non possit dici simul esse verus filius et dominus, necesse est simul esse Deum et hominem. Et hoc quidem est verum, nec ullus potest justificari, nisi totaliter recipiat Scripturam, et fidem a patribus acceptam. Sunt autem de hac duplici natura Christi multiplicata testimonia in Scriptura ; sed magis hoc testimonium accepit, tum quia David inter prophetas de Christo excellentissime prophetavit, tum etiam quia psalmus ille, ex quo versus iste accipitur, excellentissime exprimit totius veritatis sacramentum. Unde et Cassiodorus de illo psalmo dicit, quod est speculum cœlestis arcani, armarium scripturarum sanctarum, ubi totum summatim dicitur, quidquid utriusque testamenti narratione decantatur. Nam totius utriusque testamenti intentio principaliter versatur circa Christi utramque naturam, de qua ipse

Psalmus CIX, armarium Scripturarum, et speculum cœlestis arcani.

[1] *Psal.* CIX, 1-2. — [2] *Job*, XXXIII, 14. — [3] *Joan.*, I, 1. — [4] *Psal.* II, 7. — [5] *Hebr.*, I, 2-5. — [6] *Philip.*, II, 6. — [7] *Isa.*, XIV, 12-14. — [8] *Psal.* VIII, 8. — [9] *I Cor.*, XV, 25. — [10] *Isa.*, XLV, 1. — [11] *Apoc.*, XIX, 16.

David dicit [1] : « Descendet sicut pluvia in vellus; » et post : « Sit nomen ejus benedictum in sæcula. » Et iterum [2] : « Speciosus forma præ filiis hominum; » et post : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi. » Et [3] : « Hic est Dominus Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. » Et [4] : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Et [5] : « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis : et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi. » Item [6] : « Ascendit sicut virgultum; » et post : « Generationem ejus quis enarrabit? » Et [7] : « Et tu, Bethleem Ephrata, parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel : et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. » Ideo dicitur [8] : « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem; qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, » etc. Et [9] : « Quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa; quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. » Et hic expresse dicitur [10] : « In principio erat Verbum; » et post : « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, » etc. Postremo ipse Christus [11] : « Principium, qui et loquor vobis. » Et [12] : « Ego sum A et Ω, primus et novissimus, principium et finis; » et post : « Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina. » In hoc ergo finem constituit suæ doctrinæ, sicut dicit Ambrosius [13], quia in hoc est fundamentum christianæ religionis, in quo radicatur et clauditur omne credendum, quod scilicet credatur Christus homo et Deus. Nam omnes articuli ad divinitatem, vel ad humanitatem reducuntur. Et ideo dicebat Apostolus [14] : « Ut sapiens architectus fundamentum posui; » sequitur : « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est : quod est Christus Jesus. » Et ipse etiam est complementum, secundum illud [15] : « Multa dicemus, et deficiemus in verbis; consummatio autem sermonum ipse est. »

45. *Audiente autem omni populo*, etc. Postquam autem confutavit Pharisæos errantes ex malitia, et Sadducæos ex ignorantia, hic tertio informat discipulos ad prudentiam. Et quoniam prudentia in tribus consistit, scilicet in cautela mali, eligentia boni, et providentia futuri, ideo pars ista habet tres partes : in quarum prima informat discipulos ad cautelam malorum; in secunda invitat ad eligentiam meliorum, ibi [16] : *Respiciens autem vidit*, etc.; in tertia vero ad providentiam futurorum, ibi [17] : *Et quibusdam dicentibus de templo*, etc. Informat ergo discipulos ad cautelam malorum, quæ erant in Scribis et Pharisæis, ne eorum exemplo diverterent a tramite veritatis. Et hoc quidem facit revocando discipulos a quadruplici vitio scribarum, scilicet a cultu vestium, ambitione honorum, appetitu divitiarum, et simulatione virtutum. Primum spectat ad lasciviam; secundum, ad vanam gloriam; tertium, ad avaritiam; quartum, ad fraudulentiam. Ad quæ quatuor, tanquam ad quatuor rotas currus Pharonis, reduci habent omnia mala.

Primo ergo, quantum ad cultum vestium, qui erat Scribarum vitium manifestum, dicit : *Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis* (v. 46) : *Attendite a Scribis, qui volunt ambulare in stolis*. Ideo autem dixit omni populo audiente, quia hoc erat vitium maximum, et ideo in manifesto redarguendum, secundum illud [18] : « Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem

[1] *Psal.* LXXI, 6, 17. — [2] *Psal.* XLIV, 3, 7. — [3] *Baruc.*, III, 36, 38. — [4] *Isa.*, VII, 14. — [5] Ibid., IX, 6. — [6] Ibid., LIII, 2, 8. — [7] *Mich.*, V, 2. — [8] *Rom.*, I, 3-4. — [9] Ibid., IX, 4-5. — [10] *Joan.*, I, 1, 14. — [11] Ibid., VIII, 25. — [12] *Apoc.*, XXII, 13, 16. — [13] Ambros. *in Luc.* lib. X, n. 5, quoad sensum. — [14] I *Cor.*, III, 10, 11. — [15] *Eccli.*, XLIII, 29. — [16] Inf., XXI, 1. — [17] Ibid., 5. — [18] I *Tim.*, V, 20.

habeant. » Et hoc ipsis præsentibus dixit, ne faceret contra illud [1] : « Non maledices surdo, » etc. Ideo autem magis de scribis loquitur, quia efficaciores ad nocendum erant, et propter hoc quod videbantur (a) viri fide digni in verbo, et imitandi exemplo. Unde Glossa : « Duplici ratione jubemur attendere a vanæ gloriæ cupidis, ne vel eorum simulatione decipiamur, vel eorum exemplo ad amorem temporalium inflammemur. » Attendendum est ergo, ne quis eos imitetur in cultu vestium, qui intelligitur in nomine stolarum. Dicuntur enim *stolæ* camisiæ albæ et longæ, quibus utebantur scribæ. Unde Glossa [2] super hoc : « Volunt ambulare in stolis, id est cultioribus vestimentis induti in publicum procedere : » quod reprehenditur [3] in divite, qui « induebatur purpura et bysso. » Et ideo dicit Augustinus in *Regula* [4] : « Non affectetis vestibus placere, sed moribus. » Et [5] : « In vestitu ne glorieris unquam. » Et [6] : « Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus. »

Secundo, quantum ad ambitionem honorum, quæ erat scribarum vitium detestandum, subdit : *Et amant salutationes in foro*, quantum ad gloriam in verbo ; quasi dicat : Volunt salutari in loco publico, altiori voce et inclinato capite : quod est contra illud [7] : « Neminem per viam salutaveritis. » *Et primas cathedras in synagogis*, quantum ad gloriam in officio ; quod est contra illud [8] : « Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco. » Reprehendit autem scribas, non quia salutari sit malum, vel super cathedram poni, vel primo loco in convivio collocari ; sed quia talis appetitus, et gloriatio talis, merito debet reprehendi. Unde Beda [9] : « Non salutari in foro, non primas sedes habere vetat eos, quibus debetur ex ordine officii, sed eos qui indebite amant. Animum enim, non gradum redarguit. » Arguitur ergo in scribis non excellentia dignitatis, sed ambitio honoris. Nam in his veritas locum non habet, secundum illud [10] : « Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est, non quæritis ? » Et de hac gloria in *Osea* (b) [11] : « Gloriam eorum in ignominiam commutabo. » Et talis debet contemni [12] : « Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ. » Et [13] : « Gloria viri, stercus et vermis est : hodie extollitur, et cras non invenietur. » Ideo dicitur [14] : « Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris. » *Et primos discubitus in conviviis*, quantum ad gloriam in signo.

Tertio, quantum ad appetitum divitiarum, subdit (v. 47) : *Qui devorant domos viduarum :* et hoc per cupiditatem, cujus voracitas nunquam satiatur; ideo dicit : *Qui devorant domos viduarum,* simul implicans voracitatem cupiditatis ad domum, et carnalitatis ad sexum. Et de his duobus dicitur [15] : « Sanguisugæ duæ sunt filiæ dicentes : Affer, affer. » Et statim subdit : « Tria sunt insaturabilia, et quartum quod nunquam dicit : Sufficit : Infernus, et os vulvæ, et terra quæ non satiatur aqua ; ignis vero nunquam dicit : Sufficit » : quia, sicut dicitur [16] : « Avarus non implebitur pecunia, et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis. » Devoratio ergo reprehensibilis est propter avaritiam ; sed conversatio cum viduis reprehensibilis est propter suspicionem malam. Unde Chrysostomus [17] : « Dum judaicos sacerdotes confundit, christianos monet non permanere cum viduis amplius quam cum cæteris : quia (c) et si voluntas mala non est, suspicio tamen mala est. » Et Hieronymus ad Nepotianum [18] : Hospitiolum tuum, aut raro, aut

[1] *Levit.*, XIX, 14. — [2] Gloss. interlin. in hunc loc. — [3] Sup., XVI, 19. — [4] Aug., *Reg. ad serv. Dei*, n. 6. — [5] *Eccli.*, XI, 4. — [6] I *Tim.*, VI, 8. — [7] Sup., X, 4. — [8] Sup., XIV, 8. — [9] Beda, in *Luc.* c. XX, lib. V. — [10] *Joan.*, V, 44. — [11] *Ose.*, IV, 7. — [12] *Isa.*, XXIII, 9. — [13] I *Mach.*, II, 62. — [14] *Eccli.*, VII, 4. — [15] *Prov.*, XXX, 15-16. — [16] *Eccle.*, V, 9. — [17] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XLIV. — [18] Hieron., *ad Nepotian.*, epist. II.

(a) *Cat. dit.* videantur. — (b) *Item* Oseas. — (c) *Item* quanquam.

nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi, aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Unde nec sub eodem tecto manseris, nec in præterita castitate confidas. Nec David sanctior, nec Samsone fortior, nec Salomone sapientior potes esse. Memento semper, quod paradisi colonum mulier de possessione sua ejecerit. » Non sunt ergo scribæ imitandi, nec quantum ad carnalitatem, nec quantum ad cupiditatem, quia de imitatoribus horum scribitur [1] : « Hi, velut irrationabilia pecora, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum avaritia habentes, maledictionis filii, derelinquentes rectam viam, erraverunt, secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit. » Contra tales indignatur Dominus, secundum illud [2] : « Vos depasti estis vineam meam rapina pauperis in domo vestra. »

Quarto, quantum ad simulationem virtutum, subdit : *Simulantes longam orationem*, secundum Glossam, ut religiosiores appareant : prolixius orant, ut ab infirmis quibuslibet, et peccatorum suorum conscientia turbatis, tanquam patroni, laudes et pecunias accipiant. Sed numquid prolixa oratio mala est? Certe non est, cum dicatur [3] : « Oportet semper orare. » Et [4] : « Sine intermissione orate. » Sed hoc dicitur propter simulationem, quia cum simulatio et fraus in omnibus reprehensibilis sit, potissime reprehenditur in his actibus, qui maxime deberent fieri veritate. Et talis est actus orationis [5] : « Eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. » De illo ergo qui fraudulenter adorat et simulatorie, dicitur in *Psalmo* [6] : « Oratio ejus fiat in peccatum, » quia [7] « maledictus qui facit opus Domini fraudulenter. » Et ideo subdit : *Hi accipient damnationem majorem*, quia, sicut dicitur [8], « simulatores et callidi provocant iram Dei. » Ideo dicitur [9] : « Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, ne revelet Deus absconsa tua, et in medio synagogæ elidat te. » Et ideo scribis, tanquam hypocritis, imprecatur septies væ [10] : « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, » propter simulationem septiformem ; propter quam digni erant, cum suis sequacibus, in æternam præcipitari damnationem, secundum illud [11] : « Apprehensa est bestia, et cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ, et vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure. Et omnes aves saturatæ sunt carnibus eorum. »

CAPUT XXI.

1. *Respiciens autem vidit*, etc. Postquam informavit discipulos ad cautelam malorum, hic secundo informat eos ad eligentiam meliorum : et hoc, exemplo pauperculæ viduæ, offerentis totum victum suum, quæ præfertur aliis qui dederunt partem. In hac ergo parte procedit hoc ordine : introducitur enim hic munus multitudinis opulentæ, oblatio viduæ pauperculæ, laus oblationis a vidua factæ, et assignatio rationis et causæ.

Primo ergo, quantum ad munus multitudinis opulentæ, dicit : *Respiciens autem vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium divites*. Nota quod gazophylacium dicitur a *gazis* (Γάζα), id est divitiis, et phylaca (Φυλακή), quod est locus custodiæ. Inde gazophylacium, locus ubi erat repositorium pecuniæ. Accipitur autem gazophylacium aliquando pro loco in quo reponebatur, sicut in *Nehemia* [12] : « Levitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri, ad gazophylacium in domo thesauri. » Aliquando pro domo levitarum et sacerdotum [13] : « Eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, et introduxit me in gazophylacium quod erat contra sepa-

Gazophylacium quid nominis sonatur.

1 II *Petr.*, II, 12, 14-15. — 2 *Isa.*, III, 14. — 3 *Sup.*, XVIII, 1. — 4 I *Thess.*, V, 17. — 5 *Joan.*, IV, 24. — 6 *Psal.* CVIII, 7. — 7 *Jerem.*, XLVIII, 10. — 8 *Job*, XXXVI, 13. — 9 *Eccli.*, I, 37. — 10 *Matth.*, XXIII, 13, 14, 15, 23, 25, 27, 29. — 11 *Apoc.*, XIX, 20-21. — 12 II *Esdr.*, X, 38. — 13 *Ezech.*, XLII, 1, 13.

ratum ædificium. » Et post : « Hæc sunt gazophylacia sancta, in quibus vestiuntur sacerdotes. » Aliquando accipitur pro porticu in qua fiebant oblationes, sicut in *Joanne* [1] : « Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo. » Aliquando accipitur pro ipsa arca quæ servabat oblationes, desuper habens foramen, sicut hic. Unde Glossa : « Gazophylacium est arca, habens foramen desuper, in qua mittebant sacerdotes pecunias quæ congregabantur ad necessarios usus templi. » Et hæc arca alio nomine dicebatur *Musach*, sicut dicitur [2] : Musach quoque sabbati convertit in templum Domini propter regem Assyriorum. » Et hoc alio nomine dicebatur *corbona*, sicut in *Matthæo* [3] : « Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. » In hoc autem mittebantur oblationes duplici ex causa : vel ad luminaria concinnanda, vel ad sartatecta templi reparanda, secundum illud [4] : « Omnem pecuniam sanctorum, quæ illata fuerat in templum Domini, accipiant (*a*) illam sacerdotes. » Sequitur : « Et instaurent sartatecta domus. » Et post : « Tulit Joiada gazophylacium unum, aperuitque foramen desuper, et posuit illud juxta altare, ad dexteram ingredientium domum Domini, mittebantque in eo sacerdotes, qui custodiebant ostia, omnem pecuniam quæ deferebatur ad templum Domini. » Hujusmodi autem oblationes triplici ex causa fiebant, scilicet 1. ad reverentiam cultus divini, propter quod dicitur [5] : « Cum civitas habitaretur in omni pace, fiebat ut ipsi reges et principes locum summo honore dignum (*b*) ducerent, et templum maximis muneribus illustrarent. » 2. Et propter indulgentiam peccati [6] : « Ob hanc causam offerimus in donariis Domini, ut depreceris pro nobis Dominum. » 4. Item pro gratiarum actione [7] : « Lætatusque est populus, cum vota sponte promitterent, » etc.

Secundo, quantum ad oblationem viduæ pauperculæ, subdit (v. 2) : *Vidit autem et quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo. Vidit*, inquam, oculo benignitatis, quo ad pauperes respicit, secundum illud [8] : « Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos? » Talium audit Dominus preces [9] : « Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum. » Et [10] : « Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt? » Subditur : « A maxilla enim ascendunt usque ad cœlum. » Talium suscipit quantumcumque parvas oblationes, quia, sicut dicit Glossa [11] : « Non perpendit Deus quantum in sacrificio offeratur, sed ex quanto affectu detur. » Unde dicitur [12] : « Qui dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam. » Ideo dicit Gregorius : « Exteriora nostra quamlibet parva Deo sufficiunt : cor namque, et non substantiam pensat. » Et post : « Regnum cœlorum tantum valet quantum habes. Valuit namque Zachæo dimidium bonorum : valuit Andreæ et Petro, dimissis retibus et navi : valuit viduæ, duobus minutis : valuit et alteri, calicem aquæ frigidæ. » Regnum itaque cœlorum tantum valet, quantum habes. Et nota quod in hoc quod dicit, quod misit duo æra minuta, simul paupertatem insinuat et liberalitatem : paupertatem, quia non habebat nisi duos obolos ; liberalitatem, quia cum posset alterum offerre, obtulit utrumque, ut impleret illud [13] : « Si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude. »

Tertio, quantum ad laudem oblationis a vidua factæ, adjungit (v. 3) : *Et dixit : Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit*, id est copiosius dedit. Copiosius namque donat, qui ex majori corde donat. Unde Gregorius : « Non est vacua manus a munere, cum arca cordis repleta fuerit bona voluntate. » De numero enim illorum erat hæc vidua, de quibus dicitur [14] : « Se-

[1] *Joan.*, VIII, 20. — [2] IV *Reg.*, XVI, 18. — [3] *Matth.*, XXVII, 6. — [4] IV *Reg.*, XII, 4-5, 9. — [5] II *Mach.*, III, 2. — [6] *Num.*, XXXI, 50. — [7] I *Paral.*, XXIX, 9. — [8] *Isa.*, LXVI, 2. — [9] *Psal.* CI, 18. — [10] *Eccli.*, XXXV, 18-19. — [11] Gloss. interlin. in hunc loc. — [12] *Matth.*, X, 42. — [13] *Tob.*, IV, 9. — [14] II *Cor.*, VIII, 3.

(*a*) *Cat. edit.* accipient. — (*b*) *Item deest* dignum.

cundum virtutem, testimonium illis reddo, et super virtutem voluntarii fuerunt. » Unde Chrysostomus[1] : « Nullus dicat : Non possum eleemosynas facere. Non es vidua illa pauperior, non es Petro et Joanne rusticior. Talenta uniusquisque sunt sive præeminentia in doctrina, sive in pecunia, sive in quolibet negotio. » Et post : « Nihil est ita Deo amicum, sicut ad communem utilitatem vivere. » Propter quod etiam Petrus ait[2] : « Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes. » Unde sicut qui dimittit pauca in re, et nihil vult habere in voluntate, omnia dicitur dimittere, sicut Petrus[3] : « Ecce nos reliquimus omnia, » etc.; sicut qui nulli subjicitur, omnia habet, et abundat, quemadmodum Paulus[4] : « Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes; » et[5] : « Habeo autem omnia, et abundo : » sic qui magno corde dat, dicitur abundanter dare, secundum illud[6] : « In multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. »

Quarto, quantum ad assignationem rationis et causæ, subjungit (v. 4) : *Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei*, et impleverunt præceptum illud[7] : « Verumtamen quod superest, date eleemosynam, » quo præcipitur dare ex abundanti, sicut Joannes dicebat[8] : « Qui habet duas tunicas, det non habenti. » *Hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.* Et sic implevit consilium Domini, quia nihil sibi reservavit, sed totum dedit, ut mulier evangelica esse inciperet, implens consilium Domini[9] : « Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, » etc. Jam non erat sollicita de crastino, sicut dicitur[10] : « Nolite solliciti esse in crastinum, » etc.; « sufficit diei malitia sua. » Sed videtur hæc vidua ex hac ratione non esse laudanda, sed potius vituperanda, quia medium non servavit; quia periculo se exposuit; quia ordinem charitatis prætermisit, contra illud Apostoli[11] : « Non ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat. » Sed divino ore laudatur, quia spem ponens in Christo, et divinum implens consilium, et quia Dei cultum præferens suæ privatæ utilitati, licet secundum hominem non videatur fuisse discreta eleemosyna ejus, prudentissima tamen fuit, dum totum dando facta est imitatrix Christi, de quo Paulus[12] : « Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives; ut illius inopia vos divites essetis. » Ubi ergo Christus promittit stipendium, non est periculum : ubi dat exemplum, non discernitur medium, quia ipse est omnis perfectionis centrum : ubi approbat affectum charitatis, ordo non perturbatur, imo impletur, quia, ut dicitur[13] : « Charitas non quærit quæ sua sunt. » Ex his colligitur quod non est vitium totum relinquere, sed perfectum, quia radix merendi principaliter respicit cordis affectum, et quia magis affectat Deus fervorem cordis quam magnitudinem muneris. In cujus signum dicitur[14] : Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus. Ad Cain autem, et ad munera illius non respexit. » Et ideo contra eum, qui est malæ voluntatis, de eleemosyna confidentem, dicitur[15] : « Non alliges duplicia peccata. » Sequitur : « Ne dicas : In multitudine munerum meorum respiciet Deus, et offerente me Deo altissimo, munera mea suscipiet : » quia[16] « dona iniquorum non probat Altissimus; » sed quod dicitur in *Psalmo*[17] : « Sacrificium Deo spiritus contribulatus : cor contritum et humiliatum, » etc., usque ibi : « Altare tuum vitulos. »

Hæc secundum litteram dicta sunt; secun-

[1] Chrysost. similia habet, *cont. Anomæos* VIII, 2; *in Genes.*, serm. I, n. 4. — [2] I *Petr.*, IV, 10. — [3] *Matth.*, XIX, 27. — [4] II *Cor.*, VI, 10. — [5] *Philip.*, IV, 18. — [6] II *Cor.*, VIII, 2. — [7] Sup., XI, 41. — [8] Sup., III, 11. — [9] *Matth.*, XIX, 21. — [10] *Matth.*, VI, 34. — [11] II *Cor.*, VIII, 13 14. — [12] Ibid., 9. — [13] I *Cor.*, XIII, 5. [14] *Gen.*, IV, 4-5. — [15] *Eccli.*, VII, 8, 11. — [16] Ibid., XXXIV, 23. — [17] *Psal.* L, 19, 21.

dum moralem autem intellectum, per hanc viduam pauperculam quam benignissime respicit Dominus Jesus, intelligitur anima quæ recedit ab amore temporalium : quæ ideo vidua dicitur, quoniam quando mundo adhæsit, habuit virum ; nunc quasi vidua, et paupercula est : vidua quidem, quia sequestrata est a mundo, quantum ad affectum carnalitatis [1] : « Viduam ejus benedicens benedicam ; pauperes ejus saturabo panibus. » Et hæc vidua omnem suam delectationem ponit in Christo, secundum illud [2] : « Quæ autem vere vidua est et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die. » Et hæc paupercula est, quia sequestrata a mundo quantum ad affectum terrenitatis. De qua *Isaias* [3] : « Paupercula tempestate convulsa, absque ulla consolatione. » Hujusmodi ergo est offerre Deo duo æra minuta, id est, mortificationem carnis, in quantum est vidua, sicut illud Apostoli [4] : « Obsecro vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum ; » et offerre paupertatem spiritus, in quantum est paupercula [5] : « Ecce ego in paupertate mea præparavi impensas domus Domini. » De hoc duplici minuto offerendo dicitur [6] : « Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. »

Secundum autem allegoricum intellectum, per divites intelliguntur Judæi. Glossa : « Divites qui in gazophylacium munera mittunt, sunt Judæi qui de justitia Dei sunt elati, » secundum illud Apostoli [7] : « Ignorantes justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. » Per viduam pauperculam intelligitur Ecclesia de gentibus congregata. Unde Glossa : « Vidua Ecclesia, pro qua vir ejus pertulit mortem, et in cœli penetralibus, quasi ab oculis ejus occultus, quasi in parte alterius regionis vivit. » Et ideo dicit Apostolus [8] : « Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut ipsam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ. » Et post : « Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo et in Ecclesia. » Judæus ergo offert ex abundantia, propter præsumptionem ; unde Glossa : « Judæus ex abundanti mittit, qui de sua justitia ita orat apud se [9] : Gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum ; » secundum illud, ubi agitur de Pharisæo, qui designat populum judaicum. Sed hæc vidua offert totum victum suum, quia, ut dicit Glossa, « Ecclesia omnem victum in munera Dei mittit, quæ omne quod vivit, non sui meriti, sed divini muneris intelligit, dicens [10] : « Deus, propitius esto mihi peccatori. » Offert autem duo minuta, id est, fidem et charitatem ; vel geminam fidem, scilicet de deitate et humanitate ; seu geminam charitatem, scilicet Dei, et proximi, secundum illud [11] : « Omnes gemellis fœtibus, et sterilis non est inter eas. » Et hæc minuta sunt propter humilitatem ; sed Deo maxime accepta sunt. Unde Glossa : « Consideratione suæ fragilitatis minuta ; sed merito piæ intentionis magis sunt accepta, quam cuncta superbientium Judæorum opera, quia [12] « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. » In hac ergo vidua commendatur sancta Ecclesia. Commendatur nihilominus castitas, humilitas, et paupertas : quæ tria sunt consilia evangelica, et perducunt animam ad perfectionem perpetuam, quæ præcipue est a Christi discipulis eligenda.

5. *Et quibusdam dicentibus de templo*, etc. Postquam informavit discipulos ad cautelam malorum, et ad eligentiam meliorum, hic tertio informat eos ad providentiam respectu futurorum. Dividitur autem pars ista in quatuor partes, in quarum prima prædicit quæ ventura sint generaliter ; in secunda, quæ ventura sint circa persecutio-

[1] *Psal.* CXXXI, 15. — [2] I *Tim.*, V, 5. — [3] *Isa.*, LIV, 11. — [4] *Rom.*, XII, 1. — [5] I *Paral.*, XXII, 14. — [6] II *Cor.*, VII, 1. — [7] *Rom.*, X, 3. — [8] *Ephes.*, V, 25-26, 32. — [9] *Sup.*, XVIII, 11. — [10] Ibid., 13. — [11] *Cant.*, IV, 2. — [12] *Jac.*, IV, 6.

nem Ecclesiæ, ibi [1] : *Videte ne seducamini*, etc. ; in tertia, quæ ventura sint circa destructionem Jerusalem, ibi [2] : *Cum autem videritis circumdari ab exercitu*, etc.; in quarta, quæ ventura sint circa judicium finale, ibi [3] : *Et erunt signa in sole et luna*, etc. In explicando autem prædictionem futurorum in quadam generalitate, tria introducuntur, scilicet prædicendi occasio, ex occasione prædictio, et ex prædictione subsequens quæstio.

Primo ergo, quantum ad occasionem prædicendi futura, dicit : *Et quibusdam dicentibus de templo, quod bonis lapidibus et donis ornatum esset, dixit*, etc. Ad hujusmodi laudatores templi quantum ad permanentiam et opulentiam, prædicendo futura, respondit, ne confiderent in his transitoriis, quia, sicut dicitur [4], « non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. » Et [5] : « Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna. » Disciputi autem nondum existentes spirituales, magnificabant templum quantum ad solemnitatem ædificii. Unde *Marcus* [6] : « Cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis : Magister, aspice quales lapides, et quales structuræ. » Magnificabant ipsum quantum ad sublimitatem cultus Domini, quia ornatum erat donis, quasi Deus semper in illo deberet coli, et in hoc tripliciter fallebantur : et 1. quia parva magnificabant, tanquam si essent magna, cum tamen dicatur [7] : « Cœlum sedes mea; terra autem scabellum pedum meorum : » [8] « Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi? et quis est iste locus requietionis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus (*a*). » Et ideo sapientissimus Salomon dicebat [9] : « Si enim cœlum, et cœli cœlorum te capere non possunt, » etc. Secundo, quia corporalia et figuralia magnificabant ut vera et spiritualia, contra quod dicitur [10] : « Deus qui fecit mundum, et omnia quæ in eo sunt, hic cœli et terræ cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum sit Deus (*b*). » Tertio fallebantur, quia momentanea et caduca magnificabant, quasi essent perpetua et æterna, cum tamen dicatur [11] : « Præterit enim figura hujus mundi. »

Secundo, quantum ad prædictionem introductam ex occasione accepta, subditur (v. 6) : *Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur*. Hoc quidem generaliter dictum est, et verum est pro tempore finalis judicii, quando omnia destruentur, secundum illud [12] : « Cœlum et terra transibunt, » etc. Et [13] : « Primum cœlum, et prima terra abiit, et mare jam non est; » ut in *Psalmo* [14] : « Ipsi peribunt, tu autem permanebis, » etc. Est etiam verum pro destructione Jerusalem specialiter, quæ facta est a Tito et Vespasiano quadragesimo secundo anno post passionem Domini [15] : « Venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, » etc., « et ad terram prosternent te, et non relinquent in te lapidem super lapidem. » Unde Gregorius dicit [16] quod illa Jerusalem cum templo funditus est eversa, et postmodum est ædificata. Ratio autem quare Dominus distulit quadraginta duos annos, fuit ut expectaret illos ad pœnitentiam, sicut dicitur [17] : « Patienter agit propter vos, nolens aliquos perire. » Ratio autem quare amplius non distulit, fuit propter Judæorum perfidiam obduratam, quæ veritatem contemnebat propter velamen et umbram. Unde Glossa : « Curavit Deus civitatem, et templum, et omnia figuralia subvertere, ne quis post adventum Christi ad illa recurreret. » Et pro illo tempore intelligitur illud [18] :

[1] Inf., v. 8. — [2] Inf., v. 20. — [3] Inf., v. 25. — [4] *Hebr.*, XIII, 14. — [5] II *Cor.*, IV, 18. — [6] *Marc.*, XIII, 1. — [7] *Isa.*, LXVI, 1. — [8] *Act.*, VII, 49-50. — [9] III *Reg.*, VIII, 27. — [10] *Act.*, XVII, 24-25. — [11] I *Cor.*, VII, 31. — [12] *Matth.*, XXIV, 35. — [13] *Apoc.*, XXI, 1. — [14] *Psal.* CI, 27. — [15] Sup., XIX, 43-44. — [16] Greg. *in Evang.*, hom. XXXVI. — [17] II *Petr.*, III, 9. — [18] *Isa.*, I, 11-15.

(*a*) *Vulg.* Nonne manus mea fecit hæc omnia? — (*b*) *Vulg.* cum ipse det omnibus vitam.

« Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum, » etc. « Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi : Neomeniam, et Sabbatum, et festivitates alias non feram. » Ideo ad *Galatas* [1] : « State, et nolite iterum jugo servitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, » etc.

Tertio, quantum ad interrogationem subortam ex prædictione audita, subjungit (v.7): *Interrogaverunt autem illum, dicentes : Præceptor, quando hæc erunt, et quod signum, cum fieri incipient?* Interrogaverunt autem non omnes, sed quatuor principales, id est, Petrus, Jacobus, Joannes, et Andreas, quia erant ei familiares. Unde Glossa : « Quia laudantibus ædificationes templi prædixerat omnia destruenda, discipuli (sicut Marcus ait [2]), scilicet Petrus, Jacobus, Joannes et Andreas, separatim quærunt tempus et signa prædictæ destructionis. » Et attendendum, quod dupliciter potest quis inquirere de temporibus futuris : uno modo, inquirendo diei finalis horam determinatam, et hæc est quæstio curiosa, quia, sicut dicitur [3], « de die illa et hora nemo scit, neque angeli cœlorum, nisi solus Pater; » et ideo discipulis quærentibus [4] : « Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? » Responsum est : « Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. » Et ideo dicitur [5] : « De temporibus autem et momentis, » fratres, « non indigetis ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. » Alio modo potest quis inquirere in quadam generalitate, et sine certi temporis signatione, et hæc quæstio studiosa est : nam hujus ignorantia est periculosa; propter quam dicitur de Judæis [6] : « Turtur et hirundo, et ciconia custodierunt tempus adventus sui; populus autem meus, » etc. Et [7] : « Hypocritæ, faciem cœli et terræ nostis probare; hoc autem tempus quo modo non probatis? » Et ideo Dominus quærentes non reprehendit, sed eis satisfacit. Unde Gregorius [8] : « Dominus ac Redemptor noster perituri mundi præcurrentia mala denuntiat, ut eo minus perturbent venientia, quo fuerint præscita. Minus enim jacula feriunt, quæ prævidentur. Et nos tolerabilius mundi mala suscipimus, si contra hæc per providentiæ clypeum munimur. »

8. *Qui dixit : Videte ne seducamini,* etc. Post prædictionem futurorum in quadam generalitate, hic specialius descendit ad describendam persecutionem Ecclesiæ. Hanc autem describit dupliciter : primo communiter respectu omnium; secundo specialiter respectu perfectorum, ibi [9] : *Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas,* etc. In describendo autem persecutiones futuras in Ecclesia post passionem Christi, introducuntur tria, ex quibus ostenditur persecutio Ecclesiæ esse conflanda, scilicet multiplicatio hæresis, aggravatio bellorum, et superventio pestilentiarum.

Primo ergo, quantum ad multitudinem hæresum, dicit : *Qui dixit : Videte ne seducamini*, scilicet per varios errores; propter quod ad *Ephesios* [10] : « Jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. » Unde dicitur [11] : « Rogamus vos, ut non cito moveamini a vestro sensu, ne quis vos seducat ullo modo. » Et bene opus erit cautela, præcipue propter seducentium improbitatem; et ideo subdit : *Multi enim venient in nomine meo, dicentes, quia ego sum,* prædicando scilicet hæreses, tanquam hæresiarchæ. *Multi* quidem dicit, propter multitudinem et varietatem hæresum, quæ (a) a principio Ecclesiæ incœperunt, et in fine Ecclesiæ per filium perditionis vigebunt. Unde Glossa : « Imminente Hierosolymorum ex-

[1] *Gal.*, V, 1-2. — [2] *Marc.*, XIII, 3. — [3] *Matth.*, XXIV, 36. — [4] *Act.*, I, 6-7. — [5] I *Thess.*, V, 1-2. — [6] *Jerem.*, VIII, 9. — [7] *Sup.*, XII, 56. — [8] *Greg.*, *in Evang.*, hom. XXXV. — [9] *Inf.*, v. 12. — [10] *Ephes.*, IV, 14. — [11] II *Thess.*, II, 1-3.

(a) *Cœt. edit.* qui.

cidio, multi fuerunt principes, qui se Christos esse dicerent, et libertatis tempus appropinquare. » Temporibus quoque Apostolorum, hæresiarchæ multi prodierunt; unde dicitur [1] : « Multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. » Inter hos fuit primus Simon magus, qui dicebat, et in suis voluminibus scriptum reliquit, ut dicit Hieronymus : « Ego sum Speciosus, ego sum Paracletus, ego sum Omnipotens, ego sum Sermo Dei. » Unde in *Actibus* [2] : « Vir quidam erat nomine Simon, dicens se aliquem magnum, cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes : Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. » Refert etiam Josephus Simonem Essæum fuisse in campis Israel, qui prædicabat se esse Christum. Legitur etiam quod cum essent filii Herodis Romæ, et ibi decertarent de regno, erant quatuor in Judæa, quorum unusquisque se Christum prædicabat. Manichæus etiam dixit, se esse Spiritum sanctum. Machometus etiam dixit, se esse aliquem magnum. Et finaliter post omnes sequetur impius Antichristus, qui erit omnium malorum caput, de quo dicitur [3] : « Tunc revelabitur ille iniquus, cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute, et signis, et progidiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salvi fierent. » Unde Chrysostomus [4] : « Homo circa mortem phantasias videt : sic et mundus in exitu suo multos patietur (*a*) errores. » Sed quia post istos errores illucescet veritas, ideo subdit : *Et tempus appropinquavit*, scilicet cognoscendæ veritatis; de quo tempore dicitur [5] : « Nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, » etc. Et [6] : « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. » Et ideo addit : *Nolite ire post eos*, per approbationem falsitatis, secundum illud [7] : « Fili mi, ne ambules cum eis... Pedes enim illorum ad malum currunt, » etc. Vadunt autem post Simonem omnes simoniaci, post Machometum omnes luxuriosi, post Antichristum omnes superbi et ambitiosi, quia omnes tales sunt adversarii Christi : et multi sunt hujusmodi, ideo dicitur [8] : « Filioli, novissima hora est. Et sicut audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt. » Sed tales non sunt imitandi; propter quod in *Psalmo* [9] : « Noli æmulari in malignantibus; » et post : « Quoniam tanquam fœnum velociter arescent. »

Secundo, quantum ad aggravationem bellorum, subdit (v. 9) : *Cum autem audieritis prælia et seditiones, nolite terreri.* Sic enim non est errantium dolositas subsequenda, maxime viris justis. Unde in *Matthæo* (*b*)[10] : « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; » quoniam vir justus per prælia non perdit quod amat, et ideo hujusmodi prælia non formidat. [11] « Fugit impius, nemine persequente; justus autem quasi leo confidens, absque terrore erit. » Unde Chrysostomus [12] : « Sancti viri in auditione, sive corporalium, sive spiritualium præliorum, imperterriti permanent, quia ea quæ sunt in mundo, non possunt nocere eis, qui sunt extra mundum; sicut qui est in tabernaculo, sonum quidem tempestatis audit, flatum autem non sentit. » Ideo dicitur [13] : « Non contristabit justum quidquid ei acciderit. » Non ergo hæc formidanda, quia sunt opportuna; ideo addit : *Oportet primum hæc fieri*; *sed nondum statim finis.* Chrysostomus [14] : « Non potest esse signum, quod semper fuit in usu. Nam bella hæc corporalia semper fuerunt, et erunt. Quandiu enim regnat concupiscentia, oportet quod sint lites et bella. » [15] « Unde bella et lites in vobis? Nonne ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris

[1] *Joan.*, IV, 1. — [2] *Act.*, VIII, 9-10. — [3] II *Thess.*, II, 8-12. — [4] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XLVIII. — [5] I *Cor.*, IV, 5. — [6] *Psal.* LXXIV, 3. — [7] *Prov.*, I, 15, 16. — [8] I *Joan.*, II, 18. — [9] *Psal.* XXXVI, 1, 2. — [10] *Matth.*, X, 28. — [11] *Prov.*, XXVIII, 1. — [12] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XLVIII. — [13] *Prov.*, XII, 21. — [14] Imo auctor *Oper. imperf.*, ubi supra. — [15] *Jac.*, IV, 1.

(*a*) *Cat. aur.* patitur. — (*b*) *Item* Unde Matthæus.

vestris? Permittit autem Dominus hæc fieri ad subversionem malorum, et exercitationem bonorum, ut sic appareat illud [1] : « Militia est vita hominis super terram. » Et ideo ille bonus miles dicebat [2] : « Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra; sed omnem tribulationem passi sumus : Foris pugnæ, intus timores. » Nam dicitur [3] : « In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum. »

Tertio, quantum ad superventionem pestilentiarum, subjungit (v. 10) : *Tunc dicebat illis : Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum.* Gregorius [4] : « Ecce perturbatio omnium : (v. 11) : *Et terræ motus magni erunt per loca.* Ecce respectu iræ desuper : *Et pestilentiæ.* Ecce inæqualitas corporum : *Et fames.* Ecce sterilitas terræ : *Terroresque.* Ecce inæqualitas aeris : *Et signa de cœlo magna erunt,* » non solum quia multa, sed etiam quia insolita. Hujusmodi autem signa magna et multa præcesserunt eversionem Hierosolymorum, secundum quod narrat Josephus, qui dicit stellam gladio similem per annum super Hierusalem pependisse, et currus, et equites armatos quadraginta diebus in aere debellasse, et vitulam inter manus immolantium peperisse agnam. Et hæc signa magna præcesserunt eversionem secundam Hierusalem, sicut præcesserant destructionem ipsius factam sub Antiocho [5] : « Contigit per universam Hierosolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrentes, auratas stolas habentes; et congressiones fieri cominus, et scutorum motus, et telorum jactus, et aureorum armorum splendorem, omnisque generis loricarum. » Hæc multiformis et pestilentialis turbatio, licet secundum partes aliquando fuerit in Ecclesia, sicut Gregorius narrat, plene tamen erit in finali tribulatione, qua imminente, erit perturbatio hominum et elementorum. Nam perturbatio hominum erit secundum illud [6] : « Concurrere faciam Ægyptios adversus Ægyptios : et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra amicum suum, civitas adversus civitatem, regnum adversus regnum. » Et [7] : « Dimisi omnes homines unumquemque contra proximum suum. » Nec tantum erit perturbatio hominum, verum etiam elementorum. Unde Gregorius [8] : « Prius corda hominum, et post elementa turbantur; ut cum rerum ordo confunditur, ex quo retributio veniat, demonstretur. » Turbabuntur ergo elementa, secundum illud [9] : « Cataractæ de excelsis apertæ sunt, et concutientur fundamenta terræ. Confractione confringetur terra, » etc. Et Gregorius [10] : « Omnia namque quæ ad usum vitæ accepimus, vertimus in culpam : tranquillitatem humanæ pacis, in securitatem; peregrinationem viæ, pro habitatione dileximus patriæ; salutem corporum redegimus in usum vitiorum; ubertatis abundantiam, non ad necessitatem carnis, sed ad perversitatem intorsimus voluptatis; serenitatem aeris coegimus nobis servire ad amorem terrenæ delectationis. Jure ergo nos omnia feriunt, ut quot in mundo habuimus gaudia, tot postmodum sentiamus tormenta. » Et hoc quidem recte, quia dicitur [11] : « Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur. » Et iterum [12] : « Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. » Et ideo Sapiens [13] : « Creatura tibi factori deserviens, exardescit in tormentum adversus injustos; et levior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt. » Unde et ipse Gregorius dicit [14] : « Quia ergo omnia consummanda sunt, ante consummationem omnia perturbantur. Et quia in cunctis deliquimus, in cunctis ferimur : ut impleatur quod dictum est [12] : « Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. »

12. *Sed ante hæc omnia injicient vobis,* etc.

[1] *Job.* VII, 1. — [2] II *Cor.*, VII, 5. — [3] *Joan.*, XVI, 33. — [4] Greg. *in Evang.*, hom. XXXV. — [5] II *Mach.*, V, 2-3. — [6] *Isa.*, XIX, 2. — [7] *Zach.*, VIII, 10. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XXXV. — [9] *Isa.*, XXIV, 18-19. — [10] Greg., loc. cit. — [11] *Sap.*, XI, 17. — [12] Ibid., V, 21. — [13] *Sap.*, XVI, 24. — [14] Greg., *in Evang.*, hom. XXXV.

Postquam persecutionem Ecclesiæ descripsit communiter respectu omnium, hic specialiter describit in persona perfectorum. Describitur autem hic duplex persecutio contra apostolos et apostolicos viros : primo publica, deinde privata, ibi [1] : *Trademini autem a parentibus,* etc. Circa publicam persecutionem virorum sanctorum, scilicet apostolorum, et eorum (*a*) vitam imitantium explicandam, introducuntur tria, scilicet persecutionis pugna, persecutionis causa, et tribulatorum victoria aperta.

Primo ergo, quantum ad persecutionis pugnam, dicit : *Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas.* Ante scilicet tribulationem finalem, in qua tribulabuntur omnes, præcedet (*b*) persecutio impiorum exagitata contra viros perfectos. In qua quidem persecutione ex parte impiorum erit violentia; ideo dicit : *Injicient vobis manus.* [2] « Exurgens princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo erant, quæ erat hæresis Sadducæorum, repleti sunt zelo, et injecerunt manus in apostolos, et posuerunt eos in custodia publica. » Erit etiam injuria violenta; et ideo addit : *Et persequentur tradentes in synagogas et custodias.* [3] « Commoverunt plebem, et seniores, et scribas; et concurrentes rapuerunt Stephanum, et adduxerunt in concilium. » Erit etiam cum hoc simulata justitia; propter quod subdit : *Trahentes ad reges et præsides propter nomen meum;* quasi iniquum sit prædicare Crucifixum. [4] « Cum adduxissent apostolos, statuerunt in concilio. Et interrogavit eos princeps sacerdotum, dicens : Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto : et ecce replestis Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. » Et [5] : « Zelantes Judæi, assumentesque de vulgo viros quosdam malos, et turba facta, concitaverunt civitatem, et trahebant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes : Quoniam hi sunt qui orbem concitant, et huc venerunt. Et hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. » Hæc autem persecutio deseviit contra apostolos, et suos etiam sequaces, ab adversariis nominis Christi. [6] « Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, etc., persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, Lystris. » Sequitur : « Et ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur. » Unde Augustinus, in sermone *de Innocentibus* [7] : « In Scripturis sanctis bonos et justos viros semper persecutionem malorum sustinuisse cognoscimus, » quia, ut dicit Gregorius [8], « Abel esse renuit, quem Cain malitia non exercet.»

Secundo, quantum ad persecutionis causam, subdit (v. 13) : *Continget autem vobis in testimonium* dilectionis divinæ [9] : « Quem diligit Dominus, castigat : flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseverate. Tanquam filiis, vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes, ergo adulteri, et non filii estis. » [10] « Memores esse debent quomodo pater noster Abraham tentatus, et per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. » Contingit etiam in testimonium virtutis propriæ; propter quod dicitur [11] : « Accede huc, ut tangam te, fili mi, et probem utrum tu sis filius meus Esau, an non. » Unde dicitur [12] : « Dixit Satan ad Dominum : Mitte manum tuam, et tange os ejus et carnem, et tunc videbis quod in faciem benedicat tibi. Dixit ergo Dominus ad Satan : Ecce in manu tua est, etc. Egressus igitur Satan a facie Domini, percussit Jobum ulcere pessimo. » Et [13] : « Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem,

[1] Inf., v. 16. — [2] *Act.*, v, 17-18. — [3] *Act.*, vi, 12. — [4] Ibid., v, 27-28. — [5] Ibid., xvii, 5-7. — [6] II *Tim.*, iii, 10-12. — [7] Imo auctor serm. iii, *de Innoc.*, al. ccxx, n. 2, inter Oper. Aug., append. tom. V. — [8] *Greg.*, *in Ezech.*, hom. ix. — [9] *Hebr.*, xii, 6-8. — [10] *Judith*, viii, 22. — [11] *Gen.*, xxvii, 28. — [12] *Job*, ii, 5-7. — [13] *Rom.*, v, 3-5.

(*a*) *Cæt. edit.* suorum. — (*b*) *Item* præcedit.

probatio vero spem. » Continget etiam in testimonium damnationis alienæ; unde Glossa : « Mors justorum bonis est in adjutorium, malis in testimonium damnationis, ut inde perversi sine excusatione pereant, unde electi exemplum capiunt, ut vivant. » Unde Sapiens [1] : « Condemnat autem justus mortuus vivos impios, et juventus celerius consummata longam vitam injusti. » Et [2] : « Tempus est ut incipiat judicium a domo Dei. Si autem primum a nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio? » Continget etiam in testimonium veritatis prædicatæ; nam *martyr* [3] testis dicitur, et martyrium est testimonium veritatis [4] : « Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, et propter testimonium quod habebant. » Et hæc martyrum sanctorum testimonia credibilem faciunt fidem christianam [5] : « Testimonia tua credibilia facta sunt nimis, » propter mortem prædicantium. Unde dicitur [6] : « Præcepit nobis prædicare populo, et testificari, quia ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. »

Tertio, quoad tribulatorum victoriam, subjungit (v. 14) : *Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis*, per investigationem propriam, quia [7] : « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. » [8] « Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. » (v. 15) : *Ego enim dabo vobis os et sapientiam*, per inspirationem internam [9] : « Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. » Hic autem spiritus Domini dat sapientiam, et dat eloquentiam : sapientiam in corde, secundum illud [10] : « Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. » Ideo *Job* [11] : « Spiritus est in hominibus, et inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam. » Et ratio hujus redditur : quia [12] « Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. » Et ideo Sapiens [13] : « Sensum tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis? » Dat similiter eloquentiam in sermone per sapientiam ; unde dicitur [14] : « Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas. » Et [15] : « Quis fecit os hominis? Aut quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et cæcum? Nonne ego? Perge igitur, et ego ero in ore tuo, doceboque te quid loquaris. » Et ideo in *Isaia* (a) [16] : « Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum. » Et quia [17] « sapientiam non vincit malitia, » ideo subdit : *Cui non poterunt contradicere, et resistere omnes adversarii vestri* per cavillationem fraudulentam [18] : « Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis. » Huic forti bellatori nullus resistere potest [19] : « Tu terribilis es, et quis resistet tibi? » Et [20] : « Quis restitit ei, et pacem habuit? » Nullus ergo resistit, qui non vincatur a discipulis propter veritatis annuntiationem, quia dicitur [21] : « Et veritas manet, et invalescit in æternum, et vivit, et obtinet in sæcula sæculorum. » Et de Antichristo dicitur [22] : « Ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni, et propter verbum testimonii sui, et non dilexerunt animas suas usque ad mortem. » Sed contrarium dici videtur in *Apocalypsi* [23] : « Dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. » Et post : « Cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de abysso, faciet adversum eos bellum, et vincet illos. » Sed hoc non est contrarium, quia licet veritas ad tempus prosternatur, oportet tamen quod

[1] *Sap.*, IV, 16. — [2] I *Petr.*, IV, 17. — [3] Μάρτυρ. — [4] *Apoc.*, VI, 9. — [5] *Psal.* XCII, 5. — [6] *Act.*, X, 42. — [7] II *Cor.*, III, 5. — [8] *Psal.* XCV, 11. — [9] *Matth.*, X, 20. [10] *Joan.*, XVI, 13. — [11] *Job*, XXXII, 8. — [12] I *Cor.*, II, 10-11. — [13] *Sap.*, IX, 17. — [14] *Sap.*, X, 21. — [15] *Exod.*, IV, 11-12. — [16] *Isa.*, LXIII, 1. — [17] *Sap.*, VII, 30. — [18] *Exod.*, XIV, 14. — [19] *Psal.* LXXV, 8. — [20] *Job*, IX, 4. [21] III *Esd.*, IV, 38, inter apocrypha Bibl. — [22] *Apoc.*, XII, 11. — [23] Ibid., XI, 3, 7.

(a) *Cæt. edit.* Isaias.

resurgat. Unde et ibidem [1] : « Post dies tres et dimidium, spiritus vitæ a Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos, et timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de cœlo dicentem eis : Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlum in nube, et viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræ motus magnus, et decima pars civitatis cecidit. »

16. *Trademini autem a parentibus,* etc. Postquam descripsit perfectorum persecutionem publicam, hic describit privatam, circa quam introducuntur tria, scilicet domestica pugna, superna tutela, et interna armatura.

Primo ergo, quantum ad domesticam pugnam, dicit : *Trademini autem a parentibus, et fratribus, et cognatis, et amicis.* Et hoc quidem durissimum erit : durum quidem est tradi ab amico et cognato, secundum illud [2] : « Si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique. Tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, » etc. Durius est tradi a fratre proprio [3] : « Omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur. Malum manuum suarum dicunt bonum. » Sed gravissimum est pati a genitore suo [4] : « Configent eum pater ejus et mater ejus genitores ejus, cum prophetaverit. » Et hæc quidem tribulatio valde est dura. Unde Glossa : « Majus tormentum est, cum aliquis patitur de quibus præsumebat, quia cum damno (*a*) corporis mala cruciant amissæ charitatis. » Et ideo Hieremias [5] : « Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam. Quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet. Et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquentur. » Et quia hoc odium erit pessimum, ideo subdit : *Et morte afficient ex vobis :* (v. 17) *et eritis odio omnibus propter nomen meum.* [6] « Væ mihi, mater mea, quare genuisti me virum rixæ, virum discordiæ in universa terra? » Et post : « Omnes maledicunt mihi. » Ratio autem odii hujus est duplex : prima est discordia voluntatum; ideo in *Joanne* (*b*) [7] : « Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret. Quia vero de mundo non estis, propterea odit vos mundus. » Nam, sicut dicitur [8], « amicitia hujus mundi inimica est Dei, » etc. Alia ratio est perfidia animorum, secundum illud [9] : « Venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. » In hoc mira notatur perfidia animorum, quod ex nulla alia causa persequitur viros justos, nisi quia in Christi nomen credunt, amant et prædicant. Et ideo dicit : *Propter nomen meum.* Et hæc fuit causa, propter quam fratres ejus oderunt eum. Unde Chrysostomus [10] : « O nefanda rabies iniquorum ! Non licet Joseph, non licet, inquam, impunitum esse, qui bonus est : non licet meliorem tutum esse cum malis. Et quasi invidi aliquid perdant, aut dispendium alicujus rei incurrant, sic bonorum vita detrimentum est pessimorum. Zelant modestum superbi, mansuetum invidi, probum improbi, mitem tumidi inimica æmulatione lacessunt. Bonum mali videre non possunt. Nolunt meliorem se vivere, ne degeneres ipsi possent improperia sustinere. Cur innocentem zelas, inimica fraternitas? Cur invides bono? Cur simplicem pati non potes? Cur modestum persequeris? Cur probum non diligis? Cur rea innocentis sanguinis inveniris? Saltem distractus aliquatenus vivat, ne in te accusator, innocens sanguis, ut Cain, aliquando existat. Serva tibi, serva, inimica fraternitas, vivum, quem sentias aliquando placatum. Serva incolumem, quem necessitatis tempore invenias provisorem. » Hæc Chrysostomus.

[1] *Apoc.*, XI, 11-13. — [2] *Psal.* LIV, 13-14. — [3] *Mich.*, VII, 2-3. — [4] *Zach.*, XIII, 3. — [5] *Jerem.*, IX, 4-5. — [6] Ibid., XV, 10. — [7] *Joan.*, XV, 19. — [8] *Jac.*, IV, 4. — [9] *Joan.*, XVI, 2-3. — [10] Chrysost., *de Joseph vendit.* serm.

(*a*) *Cæl. edit.* damnu. — (*b*) *Item* Joannes.

Secundo, quantum ad supernam tutelam, subdit (v. 18) : *Et capillus de capite vestro non peribit* : quod tripliciter exponitur. Primo quidem, quia providentia divina curam de omnibus agit, et nihil perire sinit [1] : « Nonne quinque passeres veneunt dipondio; et unus ex illis non est in oblivione coram Deo? Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere : multis passeribus pluris estis vos. » Secundo vero, quia divina potentia nullam sinet perire particulam. Unde Augustinus in *Enchiridio* [2] : « Non autem perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet cinerem pulveremve solvatur, in quoslibet halitus aurasque diffugiat, in quamcumque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcumque animalium, etiam hominum cibum cedat, carnemque mutetur, illi animæ humanæ puncto temporis redit, quæ illam primitus, ut homo fieret, cresceret, viveret, animavit. » Tertio, quia in omnibus non incurrunt læsionem vel modicam; in cujus figura, in *Daniele* [3] : « Egressi sunt Sidrach, Misach, et Abdenago de medio ignis. Et satrapæ contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, et capillus capitis eorum non esset adustus, et odor ignis non transisset per eos. » Et ideo dicitur [4] : « Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? » Et in hoc mira apparet Dei super justos protectio. Unde Chrysostomus [5] : « Mira Christi virtus, et fortitudo apostolorum! A gentibus habebantur odio ut Judæi, a Cæsare ejiciebantur ut seditiosi, a Judæis lapidabantur ut legis inimici. Contra Apostolos omnia præliabantur, principes, dux, idiota, et plebs. Et infinita millia Judæorum tunc cœperunt Romani, et duodecim viros inermes non superaverunt. »

Tertio, quantum ad internam armaturam, subjungit (v. 19) : *In patientia vestra possidebitis animas vestras,* id est, defendetis tanquam per armaturam perfectam. [6] « Qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis. » Hoc autem fit per patientiam. Nam illius rei dicitur quis possessor, cujus habet plenum dominium : et patientia facit dominari sibi, secundum illud [7] : « Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. » Et ideo Gregorius [8] : « Patientia radix est et custos virtutum, et in hac animam et corpus possidemus. » Et hoc manifeste apparet, si quis attendat quid sit patientia. Nam ipsa rectificat rationalem, temperat irascibilem, modificat concupiscibilem, et exteriorem consummat operationem. Rationalem, inquam, illuminat et rectificat; unde in *Proverbiis* [9] : « Qui patiens est, multa gubernatur sapientia. » Et [10] : « Doctrina viri per patientiam dignoscitur. » Temperat irascibilem et concupiscibilem; propter quod Gregorius [11] : « Patientia vera est, cum quis amat quem portat. Nam tolerare et odisse, non est virtus; sed velamen furoris. » Consummat etiam operationem exteriorem, secundum illud [12] : « Patientia perfectum opus habet, ut sitis perfecti et integri, » etc. Et [13] : « Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. » Hæc autem patientia facit reportari præmium, dum conservat et multiplicat merita passionum. Unde Hieronymus : « Exercetur patientia, cum a proximo sustinemus persecutiones, damna, contumelias, ab adversario tentamenta, a Domino flagella. Sine ferro martyres esse possumus, si patientiam in animo servamus. »

20. *Cum autem videritis circumdari ab exercitu*, etc. Postquam descripsit quæ ventura erant generaliter, et etiam persecutiones Ecclesiæ ipsius, hic describit quæ ventura sunt circa destructionem Jerusalem :

[1] Sup., XII, 6-7. — [2] Aug., *Enchirid.*, c. LXXXVIII, n. 23. — [3] *Dan.*, III, 93-94. — [4] I *Petr.*, III, 13. — [5] Chrysost. *in Matth.*, hom. LXXVI, al. LXXV, n. 3. — [6] *Prov.*, XV, 32. — [7] Ibid., 16-32. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XXXV. — [9] *Prov.*, XIV, 29. — [10] Ibid., XIX, 11. — [11] Greg., *in Ezech.*, hom. IX. — [12] *Ja.*, I, 4. — [13] *Hebr.*, X, 36.

per quam intelligitur tribulatio, quam Ecclesia passura est tempore Antichristi. Habet autem pars ista duas partes, in quarum prima prædicit bellum præcedens; in secunda vero excidium subsequens, ibi [1] : *Væ autem prægnantibus et nutrientibus*, etc. Bellum autem præcedens describit quantum ad tria : primo scilicet quantum ad periculum pugnæ; secundo, quantum ad remedium fugæ; tertio, quantum ad judicium divinæ vindictæ.

Quantum ad periculum pugnæ, dicit : *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem*, per obsessionem Romanorum, secundum illud [2] : « Fili hominis, sume tibi laterem, et pones eum coram te; et describes in eo civitatem Jerusalem : et ordinabis adversus eam obsidionem, et ædificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in gyro. » *Tunc scitote, quia appropinquavit desolatio ejus*, per eversionem omnimodam [3] : « Civitatem et sanctuarium dissipavit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio, » etc. Spiritualiter autem per exercitum circumdantem Jerusalem intelligitur insurrectio perversorum contra ecclesiasticam pacem, procurata per Antichristum et ministros ejus, secundum illud [4] : « Et vidi de ore draconis et de ore bestiæ, et de ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum. » Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa, et procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Et [5] : « Vidi bestiam et reges terræ, et exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, » etc. Sed quia mali incomparabiliter plures erunt, ideo dicuntur *circumdare*. In hujus figuram dicitur [6] : « Saul et viri ejus in modum coronæ cingebant David, et viros ejus, ut caperent eos. » Unde Job [7] : « Simul venerunt latrones ejus, et fecerunt sibi viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum meum. »

Secundo, quantum ad remedium fugæ, subdit (v. 21) : *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*, ne inveniantur : *et qui in medio ejus, discedant*, ne includantur; *et qui in regionibus, non intrent in eam*, ne ibi capiantur. Exercitus enim Romanorum primo per Judæam evertit multas civitates, antequam venirent Jerusalem. Et omnes pene Judæi intraverant ibi, sicut dicit Josephus, propter solemnitatem, et propter securitatem : ideo comprehensi sunt ibi justo judicio Dei, secundum illud [8] : « Congrega illos quasi gregem ad victoriam, et sanctifica eos in die occisionis. » Sed Christiani per fugam liberati sunt. Unde Glossa : « Ecclesiastica narrat historia cunctos qui in Judæa erant Christianos, imminente Hierosolymorum excidio, commonitos a Domino loco decessisse, et trans Jordanem in civitate quadam, Pella nomine, donec desolatio Judææ compleretur, habitasse. » Spiritualiter autem insinuatur hic remedium, quod erit infirmis in illa valida persecutione Antichristi, scilicet fugæ, et occultationis. Licet enim imperfectis fugere, propter cavenda pericula. Unde *Zacharias* [9] : « O, o, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus. » Quibus Christus condescendens, abscondebat se a Judæis, secundum illud [10] : « Posthæc ambulabat Jesus in Galilæam. Non enim volebat in Judæa ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere. » Licet etiam hoc viris perfectis, cum viderint, quod magis expedit saluti populi quod fugiant. Unde dixit Dominus discipulis [11] : « Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. » Et de Paulo dicitur [12], quod cum Judæi custodirent portas Damasci die ac nocte, ut Paulum interficerent, « accipientes eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. » Hujus figura præcessit in Davide [13] : « Depo-

[1] Inf., v. 23. — [2] *Ezech.*, IV, 1-2. — [3] *Dan.*, IX, 26. — [4] *Apoc.*, XVI, 13. — [5] Ibid., XIX, 19. — [6] I *Reg.*, XXIII, 26. — [7] *Job*, XIX, 12. — [8] *Jerem.*, XII, 3. — [9] *Zach.*, II, 6. — [10] *Joan.*, VII, 1. — [11] *Matth.*, X, 23. — [12] *Act.*, IX, 24-25. — [13] I *Reg.*, XIX, 12.

suit eum Michol per fenestram; porro ille abiit, et aufugit, atque salvatus est. »

Tertio, quantum ad judicium divinæ vindictæ, subdit v. 22: *Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt.* Decrevit autem Dominus destruere Jerusalem in ultionem sanguinis Jesu Christi, et prophetarum ejus. Unde in *Matthæo* (*a*) [1]: « Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ, » etc. « Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. » Nam tantum scelus nullo modo debuit remanere inultum. Ideo dicitur [2]: « Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit sermonem suum, quem præceperat a diebus antiquis. Destruxit, et non pepercit, et lætificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum. » Spiritualiter autem intelligitur per hæc, ultio dominicæ indignationis propter peccata personarum ecclesiasticarum, tam sæcularium quam religiosarum, secundum illud [3]: « Principes ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercede docebant, et prophetæ ejus in pecunia divinabant. » Subdit: « Propter hoc, causa vestri, Sion quasi ager arabitur, » etc. Et specialiter propter peccata prælatorum [4]: « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii? Justitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ. » Et post: « Principes tui infideles, socii furum. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. » Sequitur: « Propter hoc, ait Dominus Deus exercituum, heu! consolabor super hostibus meis. » Ideo dicitur [5]: « Dies ultionis Domini, annus retributionum judicii Sion. » Et [6]: « Mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. » Et tunc in ultima tribulatione consummabuntur omnia, secundum illud [7]:

Spiritualis sensus.

« In diebus vocis septimi angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos prophetas. » Et [8]: « Impletum est templum Dei fumo a majestate Dei, et virtute ejus; et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem angelorum. »

23. *Væ autem prægnantibus et nutrientibus*, etc. Postquam descripsit bellum præcedens, describit hic secundo excidium subsequens, circa quod describendum tria insinuantur, scilicet oppressio civitatis occupandæ, destructio civitatis oppressæ, et desolatio civitatis destructæ.

Primo ergo, quantum ad oppressionem civitatis occupandæ, dicit: *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus.* Glossa: « Quarum uteri vel manus sarcina filiorum prægravatæ fugæ necessitatem impedient. » Quia hujusmodi non poterit prodesse fuga, secundum illud [9]: « Repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient. » Ratio autem hujus est vehemens oppressio civitatis; ideo addit: *Erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic,* secundum illud [10]: « Væ Ariel: Ariel civitas quam expugnavit David. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis et mœrens. Et circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo, et jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidionem tuam. » Secundum mysticum autem intellectum per prægnantes intelliguntur animæ peccatrices, quæ concipiunt per peccati concupiscentiam, et pariunt per operationem perversam. Unde Augustinus [11], *de Verbis Domini*: « Quando concupiscit quis rem alienam, anima sua quasi concepisse videtur: quam rem si per aliquam nequitiam potuerit obtinere, quasi natum filium osculari, et nutrire cognoscitur. » Unde dicitur [12]: « Concupiscentia

Mysticus sensus.

[1] *Matth.*, XXIII, 35-36. — [2] *Thren.*, II, 17. — [3] *Mich.*, III, 11, 12. — [4] *Isa.*, I, 21, 23-24. — [5] Ibid., XXXIV, 8. — [6] II *Thess.*, II, 10-11. — [7] *Apoc.*, X, 7. — [8] Ibid., XV, 8. — [9] I *Thess.*, V, 3. — [10] *Isa.*, XXIX, 1-2. — [11] Imo auctor serm. XX, *de Verb. Dom.*, al. LXV, n. 4, inter Oper. Aug., append. tom. V. — [12] *Jac.*, I, 15.

(*a*) *Cæt. edit.* Unde Matthæus.

cum conceperit, parit peccatum. Peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem. » Et talibus erit væ in illa tribulatione. Unde Sapiens [1] : « Ex iniquis omnes filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes in interrogatione sua. » Possunt autem per prægnantes intelligi animæ quæ bonum habent propositum, sed non perveniunt usque ad partum effectus. Unde

Simile. Isaias [2] : « Venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi. » Et istis erit væ in illa tribulatione, quia (*a*) sicut flos vineæ in frigore læditur, sic propositum bonum in persecutione annihilatur. Unde Job [3] : « Læditur quasi vinea in primo flore botrus ejus. » Et hoc per mala exempla; propter quod Amos [4] : « Super tribus sceleribus Amon, et super quatuor non convertam eum, eo quod dissecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminum suum. » Istis erit væ propter negligentiam, sicut aliis erit væ propter concupiscentiam. Et sic implebitur illud [5] : « Erit eis verbum Domini : Manda, remanda, expecta, reexpecta : modicum ibi, ut vadant, et cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueentur, et capiantur. »

Secundo, quantum ad destructionem civitatis oppressæ, subditur (v. 24) : *Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes.* Ad litteram hoc impletum est in Judæis, de quibus miram narrat Josephus stragem, et mirabilem videmus viventium dispersionem. Et sic verificatum est in eis illud [6] : « Foris vastabit eos gladius, et intus pavor, juvenem simul ac virginem, lactantem cum homine sene. » Et illud [7] : « Foris interficit gladius, et domi mors similis est. » Et similiter illud [8] : « Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexteram suam quasi hostis, et occidit omne quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiæ Sion. » Secun-

Mysticus sensus. dum mysticum intellectum, per istam occisionem intelligitur cædes illa permaxima, quæ erit in tribulatione finali, de qua Isaias [9] : « Dies interfectionis et conculcationis, et fletuum Domino Deo exercituum in valle visionis. » In hoc Daniel [10] : « Et docti in populo docebunt plurimos : et ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum. » Sequitur : « Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur, » etc. Unde dicitur [11] : « Transite per civitatem, sequentes eum, et percutite ; non parcat oculus vester, neque misereamini senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite usque ad internecionem. Et a sanctuario meo incipite, » etc. Et Job [12] : « Fugite ergo a facie gladii, » etc.

Tertio, quantum ad desolationem civitatis destructæ, subjungitur : *Et Jerusalem calcabitur a gentibus.* [13] « Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus, quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas, ne intrarent in ecclesiam tuam. » Et [14] : « Præcipitavit Dominus, nec pepercit. Præcipitavit omnia mœnia ejus, dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam. » Et [15] : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, » etc. Et quoniam ira Domini non est sine misericordia, ideo addit : *donec impleantur tempora nationum.* Glossa : « Id est [16], donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret, » sicut scriptum est [17] : « Veniet ex Sion (*b*) qui eripiat et avertat impietatem a Jacob. » Et ideo dicitur [18] : « Quia non repellet (*c*) in sempiternum Dominus. Quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum. » Secundum mysticum intellectum, per tempora nationum intelligitur tempus illud, quo filius perditionis Ecclesiam conculcabit [19] : « Atrium quod est foris templum, ejice foras, et ne metiaris illud, quoniam datum est gen- Mysticus sensus.

[1] *Sap.*, IV, 6. — [2] *Isa.*, XXXVII, 3. — [3] *Job*, XV, 33. — [4] *Amos*, I, 13. — [5] *Isa.*, XXVIII, 13. — [6] *Deut.*, XXXII, 25. — [7] *Thren.*, I, 20. — [8] Ibid., II, 4. — [9] *Isa.*, XXII, 5. — [10] *Dan.*, XI, 33, 35. — [11] *Ezech.*, IX, 5-6. — [12] *Job*, XIX, 29. — [13] *Thren.*, I, 10. — [14] Ibid., II, 2, 5. — [15] *Psal.* LXXVIII, 1. — [16] *Rom.*, XI, 25, 26. — [17] *Isa.*, LIX, 20, juxta LXX. — [18] *Thren.*, III, 31, 32. — [19] *Apoc.*, XI, 2.

(*a*) *Cat. edit.* Qui. — (*b*) Exemp. Vatic., ἕνεκεν Σιών. — (*c*) *Cat. edit.* repellit.

tibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. » Abbreviabitur autem hoc tempus propter meritum electorum. Unde in *Matthæo* (*a*)[1] : « Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque flet. Et nisi abbreviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro ; sed propter electos breviabuntur. » Unde et in *Daniele* (*b*)[2] : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna. »

25. *Et erunt signa in sole*, etc. Postquam prædixit quæ ventura erant generaliter circa persecutionem, et circa destructionem Jerusalem, hic quarto prædicit quæ ventura sunt circa judicium finale. In hac autem eruditione, primo discipulos erudit ad providentiam ; secundo erigit ad confidentiam, ibi[3] : *His autem fieri incipientibus*, etc.; tertio vero excitat ad vigilantiam, ibi[4] : *Attendite autem vobis*, etc. Circa judicium finale universalem describit commotionem ex parte naturæ cœlestis, elementaris, rationalis, intellectualis, et ipsius judicis apparentis.

Primo ergo, quantum ad naturam cœlestem, dicit : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis.* Solem et lunam specialiter nominat, tanquam duo præcipua luminaria, et secundum apparentiam, et secundum efficaciam[5] : « Fecit Deus duo luminaria magna : luminare majus, ut præesset diei ; et luminare minus, ut præesset nocti, » etc. In his ergo luminaribus apparebunt signa obscurationis, secundum illud[6] : « Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. » Horribilis autem erit propter illorum luminum obscurationem, secundum illud[7] : « Fecit lunam in tempora (*c*) ; sol cognovit occasum suum. Posuisti tenebras, » etc. Et de hac Sapiens[8] : « Nec siderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam. » Unde hæc luminaria, quæ in principio temporis posita sunt in firmamento in signa per sui lucem secundum illud[9] : « Fiant luminaria in firmamento cœli, et sint in signa, et tempora, » etc., in fine temporum in signa sunt finis per lucis occultationem. Unde dicitur[10] : « Sol factus est niger tanquam saccus cilinicus, et luna tota facta sicut sanguis, et stellæ de cœlo ceciderunt super terram. » Et[11] : « Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo. » Hic autem beatus Lucas non exprimit quod stellæ cadant, sed quod in eis erunt signa : quia revera corpora cœlestium stellarum non mutabunt situm secundum substantiam, sed secundum apparentiam : virtute (*d*) stellarum, imminente judicio, impressiones plurimæ generabuntur, quæ ita multiplicabuntur, ut cadere videantur stellæ cœlorum. Et attendendum est, quod sicut luminaria sunt signa naturalium secundum operationes naturales, sic sunt in signa eorum, quæ supra naturam eveniunt, per aliqua in eis signa super naturam facta. Nam in designationem mirabilis virtutis Christi, sol stetit, secundum illud Josue[12] : « Sol, contra Gabaon ne movearis, et Luna contra vallem Aialon. » Et post : « Stetit itaque sol in medio cœli, et non festinavit occumbere spatio unius diei. » In designationem autem nobilis destinationis (*e*), sol decem gradibus retrocessit[13] : « Reversus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat ; » quia homo, post novem ordines angelorum, decimum tenet locum. In designationem vero admirabilis passionis, tam in capite, quam in membris, sol obscuratus est. In passione capitis[14] : « Tenebræ factæ sunt in universam terram. Et obscuratus est sol. » Similiter in

[1] *Matth.*, XXIV, 21-22. — [2] *Dan.*, IX, 24. — [3] Inf., v. 28. — [4] Inf., v. 34. — [5] *Gen.*, I, 16. — [6] *Joel.*, II, 31. — [7] *Psal.* CIII, 19-20. — [8] *Sap.*, XVII, 5. — [9] *Gen.*, I, 14. — [10] *Apoc.*, VI, 12. — [11] *Matth.*, XXIV, 29. — [12] *Jos.*, X, 12, 13. — [13] *Isa.*, XXXVIII, 1. — [14] Inf., XXIII, 44-45.

(*a*) *Cæt. edit.* Matthæus. — (*b*) Daniel. — (*c*) tempore. — (*d*) *Forte leg.* scilicet. — (*e*) *Cæt. edit.* designationis.

passione corporis[1] : « Percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunæ, et tertia pars stellarum. » Quod refertur ad corpus, quia dicitur[2] : « Draco traxit tertiam partem stellarum. »

Secundo, quantum ad naturam elementarem subdit : *Et in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris, et fluctuum.* Beda[3] : « Apparente (*a*) extremo judicio, sonitus maris et fluctuum confunditur, quia appropiante (*a*) termino suo elementa quasi paventia nutant et tremunt. » Et *Sapiens*[4] : « Accipiet armaturam zelus illius, et armabit ad ultionem inimicorum. » Et post : « Ibunt directe emissiones fulgurum, et tanquam e bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insalient. Et a petrosa ira plenæ mittentur grandines, et excandescet il illos aqua maris. » Unde tunc verificabitur illud[5] : « In spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ. » Ipse enim Dominus, qui conturbat mare. Et[6] : « Ego sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, et intumescunt fluctus. » Et hoc quidem justo judicio suo, quia, sicut dicitur[7] : « Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem. » Et tunc erit *confusio* omnium elementorum, juxta quod in Ægypto factum est, secundum illud[8] : « Grando et ignis mista pariter ferebantur. » Et in hac confusione erit *sonitus* terribilis; tunc enim verificabitur illud[9] : « Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas. » Hic enim sonitus designat sonitum terribilis vocis ipsius judicis. Unde dicitur[10] : « Oculi ejus tanquam flamma ignis, et pedes ejus similes aurichalco, velut in camino ardenti, et vox illius tanquam vox aquarum multarum. » Et[11] : « Audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, (*b*) quasi sonum sublimis Dei ; cum ambularet quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum. »

Tertio, quantum ad naturam rationalem, subdit (v. 26) : *Arescentibus hominibus præ timore et expectatione quæ supervenient universo orbi.* Tunc enim implebitur illud[12] : « Media nocte clamor factus est : Ecce sponsus venit, » etc. Unde Glossa[13] : « Hoc de ipso adventu intelligitur, cum omnes virgines prudentes et fatuæ insolito clamore suscitatæ, lampades ornant, id est, sua secum opera numerant, pro quibus maximo cum timore jamjamque instantem æterni discriminis expectant adventum. » Dicuntur autem homines *arescere*, qui vixerunt secundum carnem. Nam *Isaias*[14] : « Omnis caro fœnum. » Et post : « Exsiccatum est fœnum, » etc. Unde et Jacobus[15] : « Exortus est sol cum ardore, et arefecit fœnum. » Sol justitiæ veniens ad judicium. Unde Beda[16] : « In expectatione districti examinis, multi, qui in hoc mundo florere videbantur, exarescent, secundum illud[17] : « Irruat super eos formido et pavor in magnitudine brachii tui, » etc. Tunc in illis, in quibus securitas fuit et gaudium, non erit nisi timor et luctus, quia dicitur[18] : « Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. » Unde Chrysostomus : « Nec erit resistendi virtus, nec latendi locus, nec satisfactionis facultas : ex angustia omnium rerum nihil remanet nisi luctus. » Unde in *Matthæo* (*c*)[19] : « Parebit signum filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ. »

Quarto, quantum ad naturam intellectualem, subdit : *Nam virtutes cœlorum movebuntur.* Virtutes autem cœlorum sunt angeli beati, qui ex conturbatione omnium dicuntur commoveri, secundum illud[20] : « Columnæ cœli contremiscunt et pavent ad nutum ejus. » Dicuntur autem pavere et contremiscere non timore pœnæ, sed timore reverentiæ, et horrore divinæ vindictæ, secundum illud[21] : « Cum sublatus fuerit, ti-

[1] *Apoc.*, VIII, 12. — [2] Ibid., XII, 4. — [3] Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. LXXXVIII. — [4] *Sap.*, V, 18, 22-23. — [5] *Exod.*, XV, 8. — [6] *Isa.*, LI, 15. — [7] Ibid., LVII, 20. — [8] *Exod.*, IX, 24. — [9] *Psal.* XXVIII, 3. — [10] *Apoc.*, I, 14-15. — [11] *Ezech.*, I, 24. — [12] *Matth.*, XXV, 6. — [13] Bed., ubi sup. — [14] *Isa.*, XL, 6, 7. — [15] *Jac.*, I, 11. — [16] Bed., ubi sup. — [17] *Exod.*, XV, 16. — [18] I *Thess.*, V, 3. — [19] *Matth.*, XXIV, 30. — [20] *Job*, XXVI, 10. — [21] Ibid., XLI, 16.

(*a*) *Cæt. edit.* appropinquante. — (*b*) *In Cat. edit. add.* et. — (*c*) *Cæt. edit.* Unde Matthæus.

Simile. mebunt angeli, et territi purgabuntur. » Unde sicut quis super montis supercilio existens, quodam modo terretur ex combustione villæ alicujus, vel hiatus terræ; sic quodam modo cœlestes illæ virtutes pavebunt in illa terribili ultione. Unde Hieronymus : « Quid faciet virgula deserti, ubi timore concutitur cedrus Libani paradisi ? » Unde *Isaias* [1] : « Commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis, et domus repleta est fumo. » Unde Chrysostomus [2] : « Si rex processurus ad bellum contra aliquem, expeditionem mandat, in populo dignitates omnes moventur, exercitus excitatur, tota civitas fervet : quanto magis, rege cœlesti exurgente judicare vivos et mortuos, angelicæ virtutes commoventur? Terribiles ministri terribilem Dominum præcedent. Ante ipsum pro candelabris fulgura viva præcedent, pro tubis horrenda tonitrua. Vere magna vox, cui omnia obediunt elementa, quæ petras (*a*) scindit, inferos aperit, vincula mortis disrumpit. »

Quinto, quantum ad judicem apparentem, dicit (v. 27) : *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* [3] « Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. » Et de hoc adventu Daniel ait [4] : « Aspiciebam ego in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit : et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem et regnum. » Sequitur : « Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur. » Et hic adventus erit terribilissimus, adeo ut impleatur illud [5] : « Incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illa, et idola penitus conterentur. » Et post : « Et ingredietur scissuras petrarum et in cavernas saxorum, a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. » Et ideo *Psalmus* [6] : « Deus manifeste veniet; Deus noster, et non silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet : et in circuitu ejus tempestas valida. » Licet autem multa et mira contingant judicio, et quasi inenarrabilia, Hieronymus tamen quædam narrat, quæ dicit se reperisse in annalibus Judæorum, quæ a diversis diversimode ordinantur. Dicit enim quod primo die eriget se mare super altitudinem montium, ut verificetur illud [7] : « Mirabiles elationes maris; » secundo die in tantum descendet, ut vix videri possit, secundum illud [8] : « Dominus, in tempestate et turbine viæ ejus, et nebulæ pulvis pedum ejus. Increpans mare, et exsiccans illud, et omnia flumina ad desertum deducens. » Et de his duobus in *Psalmo* [9] : « Dixit, et stetit spiritus procellæ, et exaltati sunt fluctus ejus, » etc. Tertio die, marinæ belluæ ascendentes super mare dabunt rugitus usque ad cœlum, quasi futurum narrantes judicium [10] : « Loquere terræ, et respondebit tibi, et narrabunt pisces maris, » etc. Quarto die ardebit aqua, secundum illud [11] : « Utinam dirumperes cœlos, et descenderes, a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aquæ arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis. » Quinto die, herbæ et arbores dabunt rorem sanguineum [12] : « Et calcatus est lacus extra civitatem, et exivit sanguis de lacu usque ad frænos equorum. » Sexto die ruent ædificia [13] : « Et facta est civitas magna in tres partes, et civitates gentium ceciderunt : » [14] « Et non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur, » etc. Septimo, petræ collidentur ad invicem, sicut factum fuit in dominica passione [15] : « Petræ scissæ sunt, » etc. Octavo die, generalis terræ motus [16] : « Et terræ motus factus est

[1] *Isa.*, VI, 4. — [2] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XLIX. — [3] *Apoc.*, I, 7. — [4] *Dan.*, VII, 13, 14. — [5] *Isa.*, II, 17-18, 21. — [6] *Psal.* XLIX, 3. — [7] *Psal.* XCII, 4. — [8] *Nah.*, I, 3-4. — [9] *Psal.* CVI, 25. — [10] *Job*, XII, 8. — [11] *Isa.*, LXIV, 1-2. — [12] *Apoc.*, XIV, 20. — [13] Ibid., XVI, 19. — [14] *Matth.*, XXIV, 2. — [15] Ibid., XXVII, 51. — [16] *Apoc.*, XVI, 18.

(*a*) *Cæt. edit.* peccatum.

magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram. » Nono, adæquabitur terra, et tunc implebitur illud [1] : « Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur. » Et [2] : « Omnis mons, et insulæ de suis locis motæ sunt. » Decimo, exibunt homines de cavernis suis, et ibunt velut amentes, et non poterunt sibi mutuo loqui; et hoc præ stupore illorum mirabilium, quæ videbunt et expectabunt; et hoc notat hic, cum dicitur : *Arescentibus hominibus præ timore.* Undecimo aperientur sepulcra, et stabunt ossa super ea, et tunc implebitur illud [3] : « Ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populo meus. » Duodecimo, stellæ cadent de cœlo [4] : « Stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur. » Tertiodecimo, morientur homines, et cum mortuis resurgent, quoniam, sicut dicit Apostolus, secundum aliam translationem [5], « Omnes quidem moriemur, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, » etc. Quartodecimo, ardebit cœlum et terra, id est, superficies terræ et aeris [6] : « Adveniet dies Domini ut fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa vero calore solventur; terra autem, et quæ in ipsa sunt opera, exurentur. » Quintodecimo die, fiet cœlum novum et terra nova, et resurgent homines, et fiet judicium. De hoc Joannes in *Apocalypsi* [7] : « Vidit cœlum novum, et terram novam. » Sequitur : « Et mors ultra non erit. »

28. *His autem fieri incipientibus*, etc. Postquam discipulos erudivit ad providentiam, hic secundo erigit ad confidentiam; et hoc quidem facit tripliciter, scilicet exhortatione consolativa, similitudine manuductiva, et assertione certificativa.

Primo ergo, quantum ad exhortationem consolatoriam, dicit : *His autem fieri incipientibus, suspicite, et levate capita vestra,* ex hilaritate cordis, quia dum finitur mundus, cujus amici non estis, prope est redemptio vestra quam quæsistis. Respicite ergo per veram fidem, secundum illud [8] : « Respice, fides tua te salvum fecit. » Respicite, inquam, futura quæ non videntur, secundum illud [9] : « Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, » etc. Et hoc quidem fiet per fidem, de qua dicitur [10] : « Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. » Levatur autem per spem; et rationem hujus subdit : *Quoniam appropinquat redemptio vestra* : ad quam spes vestra suspirat. Unde ad *Romanos* [11] : « Creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salvi facti sumus. » Hæc autem spes facit tribulationes patienter ferri [12] : « Spe gaudentes, in tribulatione patientes. » Et ratio hujus est [13] : « Quia non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ, revelationem filiorum Dei expectat. » Debent igitur (*a*) viri spirituales levare capita per firmam expectationem. Debent etiam (*b*) levare oculos per claram considerationem, secundum illud [14] : « Ad te levavi oculos meos, » etc. Et [15] : « Leva oculos tuos; » subditur : « Omnem terram quam conspicis, tibi dabo, » etc. Debent levare vocem per Scripturæ prædicationem [16] : « Vox speculatorum tuorum levaverunt vocem, simul laudabunt. » Debent levare manus ad perfectam operationem [17] : « Sic benedicam te in vita mea, et in nomine tuo levabo manus meas. » Et hoc est quod maxime nos sursum erigit; propter quod dicitur [18] : « Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus, sine ira et disceptatione. »

[1] *Isa.*, XL, 4. — [2] *Apoc.*, VI, 14. — [3] *Ezech.*, XXXVII, 12. — [4] *Matth.*, XXIV, 29. — [5] I *Cor.*, XV, 51. — [6] II *Petr.*, III, 10. — [7] *Apoc.*, XXI, 1, 4. — [8] Sup., XVIII, 42. — [9] II *Cor.*, IV, 18. — [10] *Hebr.*, XI, 1. — [11] *Rom.*, VIII, 22-24. — [12] Ibid., XII, 12. — [13] Ibid., VIII, 18-19. [14] *Psal.* CXXII, 1. — [15] *Gen.*, XIII, 14. — [16] *Isa.*, LII, 8. [17] *Psal.* LXII, 5. — [18] I *Tim.*, II, 8.

(*a*) *Cat. aur.* etiam. — *Cat. edit. deest* etiam

Secundo, quantum ad similitudinem manuductivam, subditur (v. 29) : *Et dixit illis similitudinem : Videte ficulneam et omnes arbores :* (v. 30) *cum producunt jam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas.* Comparat autem arbores humano generi, et maxime ficulneam. Arboribus enim hujusmodi homo assimilatur, et quantum ad ortum, et quantum ad occasum, et quantum ad fructum. Quantum ad ortum, propter quod in *Psalmo*[1] : « Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, » etc. Quantum ad occasum, propter quod *Job*[2] : « Lignum habet spem : si præcisum fuerit, rursum virescit, et rami ejus pullulant. » Sic et homo, cum moritur, spem habet resurgendi. Quantum ad fructum, quia sicut arbor infructuosa inciditur, sic et homo; unde in *Matthæo* (*a*)[3] : « Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, » etc. Unde supra dicitur de ficu infructuosa[4] : « Succide illam, » etc. Sicut enim arbor secus viam non fructificat, sic nec homo, qui occupatur circa multa[5] : « Videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi : Nunquam ex te fructus nascatur. » Unde Chrysostomus[6] : « Sicut impossibile est arborem secus viam fructus ad maturitatem servare, sic difficile est hominem juxta mundum viventem juventutem immaculatam usque ad finem tenere. » Sicut etiam arbores fructificant (*b*), absente hyeme, sic homo fructum habet post tribulationem[7] : « Jam hiems transiit, imber abiit, et recessit : ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum. » Hic fructus est per tolerantiam tribulationis, secundum illud[8] : « Omnis disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris; postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ. » Et hic fructus colligitur in æstate claritatis æternæ; propter quod subdit (v. 31) : *Ita et vos cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei.* Glossa : « Regnum Dei æstati comparat, quia tunc mœroris nostri nubila transibunt, et æterni dies vitæ sub claritate solis fulgebunt. » In hac æstate cessabit pluvia lacrymarum[9] : « Auferet (*c*) Dominus Deus lacrymam ab omni facie. » Et[10] : « Euntes ibant et flebant, » etc. Cessabit nubilum tribulationum[11] : « Post tempestatem tranquillum facis, et post lacrymationem et fletum, » etc. Cessabit etiam frigus cupiditatum; unde Bernardus[12] : « O vera meridies, plenitudo fervoris et lucis, solis statio, umbrarum exterminatio, desiccatio paludum, fœtorum depulsio. O perenne solstitium, quando jam non inclinabitur dies ! o lumen meridianum ! o vernalis temperies ! o æstiva venustas ! o autumnalis ubertas ! Et ne quid videar præteriisse : o quies et feriatio hiemalis ! Aut certe, si hoc magis probas, sola tunc hiems abiit et recessit. »

Tertio, quantum ad assertionem certificativam, subjungit (v. 32) : *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.* Glossa[13] : « Quæ dico vobis, sub certitudine expectate. » Hanc autem generationem vocat generationem mortalem, secundum illud[14] : « Generatio præterit, et generatio advenit. » Hæc præterit, quando transit ad immortalitatem per resurrectionem; Glossa : « De mortalitate ad immortalitatem. » Et hæc resurrectio non erit ante prædictorum consummationem, quia Job ait[15] : « Homo cum dormierit, non resurget, donec atteratur cœlum. » Et ideo subdit (v. 33) : *Cœlum et terra transibunt*, quantum ad exteriorem figuram[16] : « Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes. » Et[17] : « Præterit figura hujus mundi. »

[1] *Psal.* I, 3. — [2] *Job*, XIV, 7. — [3] *Matth.*, III, 10. — [4] Sup., XIII, 7. — [5] *Matth.*, XXI, 19. — [6] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. XXXIX, inter Oper. Chrysost., append. tom. VI. — [7] *Cant.*, II, 11. — [8] *Hebr.*, XII, 11. — [9] *Isa.*, XXV, 8. — [10] *Psal.* CXXV, 6. — [11] *Tob.*, III, 22. — [12] Bern., *in Cant.*, serm. XXXIII, n. 6. — [13] Gloss. interlin. in hunc loc. — [14] *Eccle.*, I, 4. — [15] *Job*, XIV, 12. — [16] *Psal.* CI, 26. — [17] I *Cor.*, VII, 31.

(*a*) *Cœt. edit.* Matthæus. — (*b*) fructificabant. — (*c*) aufert.

Unde *Isaias*[1] : « Cœli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur. » Et[2] : « Ecce ego creo cœlos novos, et terram novam. » Et ideo transeunt hæc omnia, sicut temporalia. Sed e contrario : *Verba autem mea non transibunt*, quantum ad interiorem (*a*) sententiam[3] : « In æternum, Domine, permanet verbum tuum. » Unde Gregorius[4] : « Omne quod apud vos (*b*) durabile et sine mutatione est, ad æternitatem durabile non est; et omne quod apud me transire cernitur, fixum et sine transitu tenetur. » Unde *Isaias*[5] : « Exsiccatum est fœnum, et cecidit flos : verbum autem Dei nostri manet in æternum. » Qui vult ergo æternaliter manere, oportet quod transitoriis non immoretur, sed potius deserendo transitoria per divina verba transeat ad æterna. Propter quod notandum, quod mundus iste transit quantum ad omne, quod habet in se, appetibile. Transit primo quoad celsitudinem[6] : « Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia, » etc. [7] « Vidi impium superexaltatum, » etc. Secundo quoad pulchritudinem[8] : « Sicut herba transeat : mane floreat, et transeat. » Et[9] : « Glorietur frater humilis in exaltatione sua; dives autem in humilitate sua, quoniam sicut flos fœni transibit. Exortus est enim sol cum ardore, et arefecit fœnum. » Tertio quoad dulcedinem[10] : « Mundus transit et concupiscentia ejus. » Et[11] : « Favus distillans labia meretricis. » Ergo qui his transitoriis adhæret, triplicem facit transitum. Primus est a culpa in culpam[12] : « Coronemus nos rosis, antequam marcescant : nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, » etc. Secundus est de culpa in pœnam[13] : « Umbræ transitus est tempus nostrum. » Et *Job*[14] : « Dies mei velocius transierunt, quam a texente tela succiditur. » Tertius est a pœna in pœnam[15] : « Ad nimium calorem transiet ab aquis nivium. » Qui autem transit a transitoriis, triplicem facit transitum. Primus est a culpa ad pœnitentiam; et de hoc dicitur[16] : « Transeuntes primam et secundam custodiam, venerunt ad portam ferream. » Et hic designatus fuit in transitu maris Rubi. Secundus est a pœnitentia ad sapientiam[17] : « Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini. » Et hic designatur in transitu per desertum, in quo filii Israel gustaverunt manna. Tertius est a sapientia ad vitam æternam[18] : « Transivimus per ignem et aquam, » etc. Et[19] : « Sciens quia venit hora ejus, ut transeat, » etc. Et hic designatur in transitu Jordanis, quo ingressi sunt terram promissionis[20] : « Festinavit populus, et transiit. Cumque transiissent omnes, transivit et arca. » Qui hunc triplicem facit transitum, ille solus est Hebræus, et celebrat verum pascha, quia *Phase*[21] nihil aliud est quam transitus.

34. *Attendite autem vobis*, etc. Postquam erudivit discipulos ad providentiam, hic tertio excitat ad vigilantiam : quod quidem facit quadrupliciter, scilicet dissuadendo contrarium, insinuando periculum, persuadendo propositum, et introducendo exemplum.

Primo ergo, quantum ad dissuasionem oppositi vigilantiæ, dicit : *Attendite autem vobis*, per vigilantiam ; *ne forte graventur corda vestra*, per somnolentiam[22] : « Corpus quod corrumpitur, aggravat animam ; » *in crapula et ebrietate, et curis ejus vitæ*, per excessum in gula[23] : « Propter crapulam multi obierunt : qui autem abstinens est, adjiciet vitam. » Hujusmodi autem superfluitas ineptos nos reddit ad vigilandum circa studium veritatis[24] : « Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas. Qui cum his delectatur, non erit sapiens. » Et[25] : « Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam,

[1] *Isa.*, LI, 6. — [2] Ibid., LXV, 17. — [3] *Psal.* CXVIII, 89. — [4] Greg., *in Evang.*, hom. I, n 4. — [5] *Isa.*, XL, 8. — [6] *Sap.*, V, 9. — [7] *Psal.* XXXVI, 36. — [8] *Psal.* LXXXIX, 6. — [9] *Jac.*, I, 10-11. — [10] I *Joan.*, II, 17. — [11] *Prov.*, V, 3. — [12] *Sap.*, II, 8. — [13] Ibid., 5. — [14] *Job*, VII, 6. — [15] Ibid., XXXIV, 19. — [16] *Act.*, XII, 10. — [17] *Eccli.*, XXIV, 26. — [18] *Psal.* LXV, 12. — [19] *Joan.*, XIII, 1. — [20] *Jos.*, IV, 10, 11. — [21] *Exod.*, XII, 11. — [22] *Sap.*, IX, 15. — [23] *Eccli.*, XXXVII, 34. — [24] *Prov.*, XX, 1. — [25] *Eccle.*, II, 3. — (*a*) *Leg.* ulteriorem. — (*b*) *Cat. edit.* nos.

ut animum transferrem, » etc. Item circa exercitium virtutis [1] : « Sicut in die, honeste ambulemus : non in comessationibus et ebrietatibus, » etc. Et [2] : « Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, inimicos crucis Christi : quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum. » Et [3] : « Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri. » Item circa excessum contemplationis [4] : « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria ; sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobis, » etc. Et [5] : « Optimum est gratia stabilire cor, non escis : » quia [6] « non est regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto, » etc.

Secundo, quantum ad insinuationem periculi, subdit : *Et superveniat in vos repentina dies illa*, propter inconsideratum eventum. Repente enim evenit quod non prævidetur [7] : « Quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio ejus. » Venit enim dies ille judicii repente his, qui se non præparaverunt contra ipsum [8] : « Si dixerit servus ille in corde suo : Moram facit Dominus meus venire, et cœperit edere et bibere, et inebriari : veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit ; et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet. » Et quantum ad tales, subdit (v. 35) : *Tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ*, id est, super omnes qui terrenis incumbunt. Unde Jeremias [9] : « Pavor, et fovea, et laqueus super te, o habitator Moab. » Per quam [10] quidem carnales intelliguntur, qui super terram sedent, de quibus in *Psalmo* [11] : « Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster. » Et [12] : « In terra sedebunt, et attoniti super repentino casu tuo admirabuntur. » De hoc autem posuit Dominus, supra [13], duplex exemplum, scilicet de diebus Noe et de diebus Loth : quia primi perierunt diluvio ; secundi, incendio. Et de talibus Job [14] : « Domus eorum securæ sunt et pacatæ. Tenent tympanum, et citharam, et gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. »

Tertio, quantum ad persuasionem propositi, subjungit (v. 36) : *Vigilate itaque omni tempore orantes*. Attendendum est autem, quod simul jungit vigilantiam, et orationem. Nam vigilare oportet contra hostem intrinsecum, scilicet contra diabolum [15] : « Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus, » etc. ; et contra domesticum, scilicet carnem [16] : « Vigilia honestatis tabefaciet carnes. » Vigilare oportet ad perfectionem virtutis [17] : « In omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, et jejuniis, » etc. Vigilare oportet per desiderium contemplationis [18] : « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Et [19] : « Anima mea desideravit te in nocte, » etc. Et quoniam nec possumus hostes revincere, nec in bono proficere, nec consolationes supernas habere, nisi per donum gratiæ divinæ, ideo oportet orare. Et propterea in *Matthæo* (a) [20] : « Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. » Et [21] : « Justus cor suum tradet ad vigilandum diluculo, » etc. Quia ergo oportet vigilare propter inclinationem mali, ideo addit : *Ut digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt*, secundum illud [22] : « Orate autem, ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato. » Et hoc orabat Propheta in *Psalmo* [23] : « Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, » etc. Oportet vigilare etiam propter adeptionem boni ; ideo

[1] *Rom.*, XIII, 13. — [2] *Philip.*, III, 18-19. — [3] *Rom.*, XVI, 18. — [4] *Ephes.*, V, 18. — [5] *Hebr.*, XIII, 9. — [6] *Rom.*, XIV, 7. — [7] *Isa.*, XXX, 13. — [8] *Sup.*, XII, 45-46. — [9] *Jerem.*, XLVIII, 43. — [10] Scilicet terram. — [11] *Psal.* XLIII, 25. — [12] *Ezech.*, XXVI, 16. — [13] Sup., XVII, 26, 28. — [14] *Job*, XXI, 9, 12-13. — [15] I *Petr.*, V, 8. — [16] *Eccli.*, XXXI, 1. — [17] II *Cor.*, VI, 5. — [18] *Cant.*, V, 2. — [19] *Isa.*, XXVI, 9. — [20] *Matth.*, XXVI, 41. — [21] *Eccli.*, XXXIX, 6. — [22] *Marc.*, XIII, 18. — [23] *Psal.* CXLII, 1.

(a) *Cæt. edit.* propterea Matthæus.

addit : *Et stare ante filium hominis.* Glossa : « Hæc est summa beatitudinis, in præsentia judicis securum consistere. » Job [1] : « Quis mihi tribuat, ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus? » Et [2] : « Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas in sanguine agni. Ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo ejus. » Et hic semper est orandum; unde in *Psalmo* [3] : « Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? »

Quarto, quantum ad introductionem exempli, subjungitur (v. 37) : *Erat autem diebus docens in templo,* ut vigilans circa exercitium activæ, ut exemplum daret ad exercitium actionis perfectæ, secundum illud [4] : « Prædica verbum, insta opportune, importune, » etc. Et iterum [5] : « Vigila, in omnibus labora, » etc. *Noctibus vero exiens morabatur in monte, qui vocatur Oliveti.* Ut vigilans circa otium contemplativæ, secundum illud [6] : « Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum : effunde sicut aquam cor tuum. » Et ex his duobus exemplum dabat perfectæ vigilantiæ in activa et contemplativa cunctis prælatis, secundum illud [7] : « En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. » Et [8] : « Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem, et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. » Et quia talis prælatus et doctor libenter auditur, ideo subdit (v. 38) : *Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum*, ut vigilans ad disciplinam, secundum illud [9] : « Qui mane vigilaverint ad me, invenient me. » Manicare autem idem est, quod mane accelerare, quia mane surgere oportet ad studium sapientiæ [10] : « Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam, quasi magistrum. » Et [11] : « Beatus homo qui audit me, qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. »

CAPUT XXII.

1. *Appropinquabat autem dies festus Azymorum,* etc. Postquam terminata est pars illa, quæ est de incarnatione Verbi, et illa, quæ est de prædicatione et doctrina; hic agitur de passione, per quam Christus est hostia. Dividitur autem pars ista in duas, in Divisio.
quarum prima agitur de passione quantum ad antecedentia; in secunda, quantum ad concomitantia, ibi : *Adhuc eo loquente, ecce turba,* infra [12], eodem cap. Antecedentia autem ad passionem fuerunt quatuor, scilicet 1. perversa machinatio proditoris; secundum, dispensativa institutio sacramenti altaris, de quo ibi [13] : *Venit autem dies Azymorum,* etc.; tertium autem provida eruditio discipulorum, ibi [14] : *Facta est autem et contentio inter eos,* etc.; quartum, devota supplicatio precis ad Deum, ibi [15] : *Et egressus, ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum,* etc. Describitur autem machinatio proditoris secundum quadruplicem comparationem, scilicet per comparationem ad temporis opportunitatem, ad judaicæ machinationis fraudem, ad diabolicæ suggestionis improbitatem, et ad Judæ proditoris cupiditatem. Hæc quatuor ad machinationem proditoris concurrebant : nam opportunitas temporis se offerebat, judaica perversitas consentiebat, diabolica improbitas suggerebat, et propria cupiditas attrahebat.

Primo ergo, quantum ad temporis opportunitatem, dicit : *Appropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha.* Tempus enim paschale, in quo immolabatur agnus, erat opportunum ad occidendum Christum, cujus mors per illud pascha typicum designabatur : *Pascha* enim [16] transitus

[1] *Job*, XXIII, 3. — [2] *Apoc.*, VII, 14-15. — [3] *Psal.* XLI, 3. — [4] II *Tim.*, IV, 2. — [5] Ibid., 5. — [6] *Thren.*, II, 19. [7] *Cant.*, III, 7. — [8] *Isa.*, XXI, 8. — [9] *Prov.*, VIII, 17. — [10] *Isa.*, L, 4. — [11] *Prov.*, VIII, 34-35. — [12] Inf., v. 47.

[13] Inf., v. 7. — [14] Inf., v. 24. — [15] Inf., v. 39. — [16] *Exod.*, XII, 11.

est. Et in *Joanne* dicitur [1] : « Sciens Jesus quia venit hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, » etc. Hac ergo die appropinquante, in qua debebat offerri agnus, facta est machinatio proditoris per biduum ante, secundum illud [2] : « Scitis quia post biduum Pascha fiet, et filius hominis tradetur, ut crucifigatur. » Unde secundum historiam evangelicam Christus venit in die sabbati Bethaniam, ubi facta est ei cœna, secundum illud [3] : « Jesus ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi, » etc. In die autem sequenti, venit Jerusalem, et exceptus est cum magno gaudio. Unde Joannes [4] : « In crastino autem turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Jerosolymam, acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei. Diebus duobus sequentibus in templo docuit. In die mercurii tractatum est de proditione; et in sero diei jovis comprehensus, et in die solemni, scilicet die veneris, crucifixus est. Et ita appropinquante festo Azymorum, debuit tradi, in quo ipse disposuerat. Nec enim ante aliquis potuit in mortem ejus efficaciter machinari, quia quando disposuit, passus fuit, secundum illud [5] : « Nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus. » Iterum in *Joanne* (*a*) [6] : « Potestatem habeo ponendi eam, » etc.

Secundo, quantum ad judaicæ machinationis fraudem, subdit (v. 2) : *Et quærebant principes sacerdotum, et scribæ, quomodo eum interficerent.* Principes sacerdotum quærebant, in quibus debebat esse prærogativa sanctitatis; unde dicitur [7] : « Consecrabis manus filiorum Aaron, sanctificabisque illos, ut sacerdotio fungantur mihi. » Sed poterat dici eis illud [8] : « Cum multiplicaveritis orationem, non, » etc. Unde et hi, cum adjutorio scribarum, quærebant interficere Doctorem veridicum, secundum illud [9] : « Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum. » Hi autem fraudulenter quærebant; ideo addit : *Timebant vero plebem.* Unde Hieronymus : « Non seditionem metuentes, sed ne auxilio populi de suis manibus tolleretur. » Et ideo dicitur [10] : « Non in die festo; ne forte tumultus fieret in populo. » Et ideo hoc volebant facere quasi in occulto. Nam hic est mos perversorum, secundum illud [11] : « Pedes illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. » Et post : « Ipsi contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas. » Quia dum quærunt interficere fontem vitæ, inveniunt mortem, secundum illud [12] : « Bene consurgit diluculo, qui quærit bona; qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis. »

Tertio, quantum ad diabolicæ suggestionis improbitatem, adjungit (v. 3) : *Intravit autem Satanas in Judam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim.* Intrasse autem dicitur non per illapsum essentiæ, sed per suggestionem nequitiæ, secundum illud [13] : « Et post buccellam, introivit in eum Satanas. » Sed Glossa dissolvit dicens : « Ante buccellam invaserat eum Satanas, et quem prius intraverat, ut deciperet, postmodum intravit, ut sibi traditum plenius possideret. » Ideo autem cognominat eum, ut distinguat a Juda fratre Jacobi; sive quia *Iscariotes* interpretatur memoria [14] mortalitatis; et ideo hoc dicit, quia in hoc insinuatur, quod non repente persuasus, sed diu fuerat meditatus scelus. Exprimit etiam ejus dignitatem, ut ostendat ipsius ingratitudinem [15] : « Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, » Et specialiter apostolos elegit de numero discipulorum ad dignitatem pontificatus. Unde in *Joanne* (*b*) [16] : « Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est? Dicebat

[1] *Joan.*, XIII, 1. — [2] *Matth.*, XXVI, 2. — [3] *Joan.*, XII, 1-2. — [4] Ibid., 12-13. — [5] Ibid., VII, 30. — [6] Ibid., X, 18. — [7] *Exod.*, XXVIII, 41. — [8] *Isa.*, 1-15. — [9] *Joan.*, VIII, 40. — [10] *Matth.*, XXVI, 5. — [11] *Prov.*, I, 16-18. [12] *Prov.*, XI, 27. — [13] *Joan.*, XIII, 27. — [14] זָכַר, Meminit. — [15] *Joan.*, XV, 16. — [16] Ibid., VI, 71-72.

(*a*) *Cæt. edit.* ejus. Joannes.— (*b*) *Item* Unde Joannes.

autem Judam Simonis Iscariotem (*a*) : hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim. » Hoc autem Dominus dispensative fecit : ad timorem incutiendum, secundum illud [1] : « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi ; » et ad justorum animum confortandum, ut non scandalizentur pro uno malo contra congregationem justorum, quia dicitur [2] : « Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. »

Quarto, quantum ad Judæ proditoris cupiditatem, subjungitur (v. 4) : *Et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum et magistratibus.* Cum illis locutus est, quia sciebat quod sitiebant sanguinem Christi. Locutus est autem verba proditionis ; et ideo addit : *Quemadmodum illum traderet eis.* In qua quidem locutione pretium sanguinis petiit, secundum illud [3] : « Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam ? » Unde sitis cupiditatis commovebat Judam, et sitis crudelitatis commovebat principes sacerdotum, et ideo simul in unum commercium perversum et impium consenserunt ; propter quod adjungit (v. 5) : *Et gavisi sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare.* Gavisi sunt de malitia, secundum illud [4] : « Lætantur cum male fecerint, » etc. Pacti sunt, quasi pactum fecerunt, et summa fuit de triginta argenteis. Argentei triginta valent trecentos denarios usuales. Et hoc fuit pretium unguenti, quod Magdalena super caput Christi effudit, secundum illud [5] : « Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, et datum est egenis ? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, et loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat. » Et ideo hoc pretium recompensabatur venditione Domini. Hujus figura præcessit in venditione Joseph [6], ubi dicitur secundum litteram consuetam, quod venditus fuit triginta denariis. Et de hoc Zacharias [7] : « Appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me : Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. » Hoc ergo pretio Judas Christum vendidit, et ideo additur (*b*) (v. 6) : *Et spopondit. Et quærebat opportunitatem, ut traderet illum sine turbis.* Hanc turbam fugiebant, quia ipsum sicut verum prophetam habebant. Unde in *Joanne* (*c*) [8] : « Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis ? Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt. » Fugiebat Judas publicum, et quærebat secretum, quia [9] « qui male agit, odit lucem. » Et attendendum est, quod Christus traditus fuit a Patre, per abundantissimam pietatem [10] : « Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, » etc. A se, per ardentissimam charitatem [11] : « Dilexit nos, et tradidit semeptisum pro nobis. » A proditore, per scelestissimam cupiditatem, infra [12] : « Ecce manus tradentis me, » etc. Et [13] : « Quid vultis mihi dare ? » etc.

7. *Venit autem dies Azymorum,* etc. Postquam descripsit Evangelista perversam machinationem Judæ proditoris, hic secundo describit dispensativam institutionem sacramenti altaris. Et quoniam hoc sacramentum succedere debebat agno paschali, ideo pars ista duas habet partes, in quarum prima agitur de præparatione cibi paschalis ; in secunda, de esu agni, et consecratione sacramenti altaris, ibi [14] : *Et cum facta esset hora, discubuit,* etc. Circa autem præparationem cibi paschalis describendam, quatuor introducuntur ad hoc concurrentia, scilicet opportunitas diei, missio magistri, congruitas loci, et adimpletio præcepti.

Primo, quantum ad opportunitatem diei observandam, dicit : *Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi pascha.* Hæc autem erat dies quartadecima lunæ mensis, secundum illud [15] : « Servabitis

[1] *Matth.*, XX, 16. — [2] I *Joan.*, II, 19. — [3] *Matth.*, XXVI, 15. — [4] *Prov.*, II, 14. — [5] *Joan.*, XII, 5-6. — [6] *Gen.*, XXXVII, 28. — [7] *Zach.*, XI, 12-13. — [8] *Joan.*, VII, 48-49. — [9] Ibid., III, 20. — [10] *Rom.*, VIII, 32. — [11] *Ephes.*, V, 2. — [12] Inf., XXII, 21. — [13] *Matth.*, XXVI, 15. — [14] Inf., v. 14. — [15] *Exod.*, XII, 6-15.

(*a*) *Cat. edit.* de Juda Simonis Iscariotæ. — *Item* addit. — (*c*) *Item* Unde Joannes.

agnum usque ad quartamdecimam diem mensis hujus. Immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Et mense primo, quartadecima die mensis ad vesperum, phase Domini est : et quintadecima die mensis hujus, solemnitas Azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis. » Ex quo apparet, quod Christus celebravit (*a*) pascha ea die qua consuetum erat secundum legem ; ac per hoc celebravit in Azymis, quia in *Deuteronomio* dicitur [1] : « Non apparebit fermentatum in omnibus terminis tuis septem diebus, » etc. Et ideo de azymo confecit, secundum quod conveniebat figuræ [2] : « Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes, cum lactucis agrestibus. » Competit etiam hoc huic sacramento, secundum illud [3] : « Epulemur, non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis, » etc. Et hoc confirmatur per alios duos Evangelistas, Matthæum scilicet et Marcum; quia utrique dicunt [4] Christum celebrasse phase primo die Azymorum. Joannes dicit [5], quod Judæi « non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha. » Et ideo Græci dicunt, quod Christus celebravit phase ante quartamdecimam lunam (in illa ipse immolatus et crucifixus); et ideo dicunt, quod confecit de fermentato. Sed Græci falluntur, quia compelluntur dicere, quod alii Evangelistæ a Joanne dixerunt falsum. Falluntur autem, quia nomen *phase* æquivoce accipitur. Aliquando enim accipitur pro ipso agno occidendo, sicut accipitur hic : *Venit dies Azymorum, in qua necesse erat occidi pascha;* aliquando pro quintadecima die mensis [6] : « Quintadecima die mensis hujus, solemnitas Azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis. Dies primus erit vobis celeberrimus, » etc. Et sic accipitur in *Joanne*. Respondet autem veritas figuræ, licet quintadecima die mensis fuerit crucifixus. Unde Glossa : « Licet sequenti die, id est quintadecima luna sit crucifixus, hac tamen nocte, qua agnus immolabatur, et carnis et sanguinis suis (*b*) discipulis sacramenta celebranda tradidit, et a Judæis tentus et ligatus, ipsius immolationis, id est, passionis suæ sacravit exordium. »

Phase quot modis sumatur.

Secundo, quantum ad missionem magistri perficiendam, subdit (v. 8) : *Et misit Petrum et Joannem, dicens : Euntes parate nobis pascha, ut manducemus*. Misit autem Petrum et Joannem, tanquam duos qui erant inter alios principales : unus tanquam magis diligens, alter tanquam magis dilectus; seu propter significationem : nam *Petrus* [7] agnoscens, et *Joannes*, in quo est gratia [8], insinuant nobis fidem cum charitate. Et hæc sunt, quæ præparant ad manducationem : nam per fidem est masticatio, per charitatem incorporatio. Propter quod in *Joanne* (*c*) [9] : « Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. » Item per Petrum scientia, per Joannem virtus et gratia : et hæc sunt, quæ præparant hominem [10] : « Justitia et judicium præparatio sedis tuæ, » quia quod scientia dictat, virtus exequitur. Insinuatur ergo in hoc, quod nullus debet accedere ad cibum paschalem, nisi præparatus. Propter quod dicitur [11] : « Probet autem seipsum homo : et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. » Et ideo e contrario dicitur [12] : « Venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus præparavit se. » Nam qui vestem nuptialem non habet, expellitur ab hoc convivio [13] : « Intravit autem rex, ut videret discumbentes : et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. Et ait illi : Amice, quomodo huc intrasti? » etc.

Tertio, quantum ad congruitatem loci inveniendam, adjungit (v. 9) : *At illi dixerunt : Ubi vis paremus?* tanquam in loco congruo,

[1] *Deut.*, XVI, 4. — [2] *Exod.*, XII, 8. — [3] I *Cor.*, V, 8. — [4] *Matth.*, XXVI, 17; *Marc.*, XIV, 12. — [5] *Joan.*, XVIII, 28. — [6] *Levit.*, XXIII, 6-7. — [7] *Fortasse* intendit פתר, Interpretatus est. — [8] חנן, gratiam fecit; חין, gratia. — [9] *Joan.*, VI, 57. — [10] *Psal.* LXXXVIII, 15. — [11] I *Cor.*, XI, 28-29. — [12] *Apoc.*, XIX, 17. — [13] *Matth.*, XXII, 11-12.

(*a*) *Cæt. edit.* celebrat. — (*b*) *Forte leg.* sui. — (*c*) *Cæt. edit.* propter quod Joannes.

quia dicitur [1] : « Immolabis (a) phase in loco quem elegerit Dominus Deus tuus. »

10. *Et dixit ad eos : Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo amphoram aquæ portans,* pro signo directivo. *Marcus* autem dicit [2] : « Occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans. » Augustinus etiam (*de Concordia Evangelistarum*) ait [3], quod Marcus lagenam, Lucas amphoram dicit. Unde alter vasis genus, alter modum significavit. Et quia hoc signum erat directivum, ideo addit : *Sequimini eum in domum, in quam intrat,* (v. 11) *et dicetis patrifamilias domus : Dicit tibi Magister : Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem?* tanquam in loco secreto et quieto. Domum ab alio quærit, quia non habebat, sicut dicitur supra [4] : « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos ; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. » Quæritur autem locus secretus atque quietus, quia dicitur [5] : « In pace factus est locus ejus. Et quia sciebat ejus affectum, ideo addit (v. 12) : *Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, et ibi parate,* tanquam in loco honesto. Hæc secundum litteram sunt plana. Spiritualiter autem per *civitatem* intelligitur Ecclesia, quæ est civitas firma [6] : « Fundamenta ejus in montibus sanctis. » Et post : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. » Et rursus [7] : « Quis deducet me in civitatem munitam ? » Civitas pulchra [8] : « Vidi sanctam civitatem, Jerusalem novam, descendentem de cœlo a Deo, paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. « Civitas jucunda [9] : « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. » Per *cœnaculum* autem intelligitur anima sancta, quæ debet esse elevata per contemplationem. *Job* [10] : « Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, » etc. *Grande* per charitatem ; Baruch [11] : « O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus ! » Et [12] : « Propter hoc lætatum est cor meum, » etc. *Stratum* virtutum varietate ; *Esther* [13] : « Lectuli, etc., super pavimentum, smaragdino et pario stratum lapide, dispositi erant : » quod mira varietate pictura decorabat. Ad hoc cœnaculum venit Dominus, requirendo domini domus assensum, quia dicitur [14] : « Ecce sto ad ostium, et pulso, » etc. Venit etiam ad hominem non nominatum, quia, ut dicit Glossa, omnibus Christum suæ mentis hospitio suscipere quærentibus, facultas danda significatur ; vel, sicut dicit alia Glossa, sine nomine designatur, ut pauper ignobilis æstimetur, qui a Domino eligitur [15] : « Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, » etc. Et [16] : « Ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret : ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. » Venit nihilominus per ducatum hominis ferentis aquam in amphora, quia nullus fit Patri templum, nisi per baptisma [17] : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. » Unde et Dominus discipulis cœnantibus lavit pedes. Nullus certe vadit ad hoc sacramentum, postquam baptismum inquinavit, nisi lacrymarum imbre perfusus. In cujus figuram dicitur [18] : « Afferam pauxillum aquæ, et lavate (b) pedes vestros (c), et requiescite sub arbore. Ponamque buccellam panis, et confortate cor vestrum ; postea transibitis. » De hac aqua Ambrosius [19] : « O aqua, quæ sacramentum Christi esse meruisti, quæ lavas omnia, nec lavaris ! Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria. A te principium, et in te finis : vel potius tu facis ut finem nesciamus. » Designat ergo aqua in amphora undam regenerantem, secundum illud [20] : « Tres sunt qui testimonium dant in terra : spiritus, aqua, et sanguis. » Et [21] : « Continuo exivit sanguis et aqua. » Designat etiam ipsam sacram doc-

[1] *Deut.*, XVI, 5-6. — [2] *Marc.*, XIV, 13. — [3] Aug., *de Concord. Evangel.* lib. II, c. LXXX, n. 157. — [4] Sup., IX, 58. — [5] *Psal.* LXXV, 3. — [6] *Psal.* LXXXVI, 1, 3. — [7] *Psal.* LIX, 2. — [8] *Apoc.*, XXI, 2. — [9] *Psal.* XLV, 5. — [10] *Job*, XXXIX, 27. — [11] *Bar.*, III, 24. — [12] *Psal.* XV, 9. — [13] *Esth.*, I, 6. — [14] *Apoc.*, III, 20. — [15] *Jac.*, II, 5. — [16] I *Cor.*, I, 28-29. — [17] *Joan.*, III, 3. — [18] *Gen.*, XVIII, 4-5. — [19] Ambros. *in Luc.* lib. X, n. 48. — [20] I *Joan.*, V, 8. — [21] *Joan.*, XIX, 34. — (a) *Cœt. edit* immolabimur. — (b) laventur. — (c) vestri.

trinam, quia dicitur [1] : « Aqua sapientiæ salutaris potabit illum. » Et hæc in amphora, id est sub velamine [2] : « Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus. » Designat etiam gratiam supernam [3] : « Pauxillum aquæ mihi ad sorbendum præbe de hydria tua, » etc. Et [4] : « Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. » Vult ergo Dominus in iis insinuare, quod qui vult se præparare ad pascha, oportet quod intret Ecclesiam, et per baptismum, et per sacram doctrinam, et gratiam divinam, ut sternatur cœnaculum grande et altum ad suscipiendum Christum.

Quarto, quantum ad executionem mandati perfectam, subjungitur (v. 13) : *Euntes autem invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha.* In quo insinuatur discipulorum vigilantia, quia quæsierunt donec invenirent, sicut illa bona mulier, de qua dicitur [5] : « Everrit domum, et quærit diligenter, donec inveniat. » Insinuatur ergo Christi sapientia, quia sicut prædixit, ita eis evenit; quia dicitur [6] : « Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita. » Insinuatur etiam discipulorum obedientia, quia præparaverunt secundum quod injunctum fuerat, ne forte præterirent voluntatem Domini sui. Unde supra [7] : « Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non se præparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis. » Spiritualiter autem parant discipuli pascha per documenta veritatis, secundum illud [8] : « Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini. » Ipsi etiam parant, dum vocant ad medicamenta salutis [9] : « Misit alios servos, dicens : Dicite invitatis : Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias. » Unde omnes boni Christi discipuli clamant suadendo auditoribus suis [10] : « Præparate corda vestra Domino, et servite ei soli. » Omnes clamant, ut contemnatur mundus, et diligatur Deus. Et hoc est facere pascha, id est, transitum ex visibilibus ad invisibilia, a temporalibus ad æterna, de morte ad vitam, secundum illud [11] : « In judicium non venit, sed transiit a morte in vitam. »

14. *Et cum facta esset hora,* etc. Post descriptam præparationem cibi paschalis, describit hic consecrationem sacramenti altaris. Et quoniam hoc sacramentum impletivum est legis, et infructuosum est ingratis, ideo pars ista habet tres partes, in quarum prima agitur de observatione paschæ; in secunda vero, de institutione Eucharistiæ, ibi [12] : *Et accepto pane, gratias egit,* etc.; in tertia, de increpatione ingratitudinis Judæ, ibi [13] : *Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa,* etc. Circa manducationem paschæ introducuntur tria, scilicet discubitus discipulorum et Christi, transitus agni typici, et terminus agni figuralis.

Primo ergo, quantum ad discubitum charitativum discipulorum Christi, subdit : *Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo :* in quo ostenditur mira Christi familiaritas ad discipulos, quia simul cum discipulis discumbebat, ut exemplo doceret illud [14] : « Rectorem te posuerunt? Noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis. » Apparet etiam in hoc, quod Dominus miro modo miram charitatem acceptat, secundum illud [15] : « In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem. » Et hoc est, quod ipse præcipiebat [16] : « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, » etc. Et iterum [17] : « Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem, etc. » Et hoc potissime desiderabat, et propter hoc sacramentum communionis instituebat; unde addit (v. 15) : *Et ait illis : Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.* Manducatio ista designat incorporationem et unita-

[1] *Eccli.*, XV, 3. — [2] II *Cor.*, IV, 7. — [3] *Gen.*, XXIV, 17. — [4] *Joan.*, IV, 13. — [5] Sup., XV, 8. — [6] *Eccli.*, XXIII, 29. — [7] Sup., XII, 47. — [8] *Isa.*, XL, 3. — [9] *Matth.*, XXII, 4. — [10] I *Reg.*, VII, 3. — [11] *Joan.*, V, 24. — [12] Inf., v. 19. — [13] Inf., v. 21. — [14] *Eccli.*, XXXII, 1. — [15] *Joan.*, XIII, 35. — [16] Ibid., 34. — [17] Ibid., XV, 12.

tem membrorum in corporis unitatem : quod fit per amoris inflammationem : et hoc præcipue Christus desiderat, secundum illud [1] : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur? Baptismo autem habeo baptizari, et quo modo coarctor usque dum perficiatur? » Hoc autem desiderabat Christus manducare propter exclusionem figuræ et introductionem veritatis; unde Chrysostomus : « Desideravi tradere vobis res novas, et pascha dare secundum. » In quo insinuat, quod ad cibum paschalem est cum maximo desiderio accedendum; propter quod dicitur [2] : « Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, » etc. Et [3] : « Dat escam esurientibus. » Iterum [4] : « Dilata os tuum, et implebo illud. »

Secundo, quantum ad transitum agni typici, subdit (v. 16) : *Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei :* istud scilicet phase figurale. Glossa : « Non ultra moysaicum pascha celebrabo, donec in Ecclesia, quæ est regnum Dei, spiritualiter intellectum compleatur. » Quod ergo dicitur [5] : « Celebrabitis hanc diem solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno, » refertur potius ad significatum, quam ad signum. Nam figura impletur, quando venit quod præfigurabat, et tunc adveniente veritate cessat, sicut per lucem cessat umbra; propter quod dicitur [6] : « Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. » Et ad *Hebræos* [7] : « Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, nunquam potest accedentes perfectos facere. » Et post : « Et omnis quidem sacerdos præsto est, quotidie ministrans, et easdem sæpe offerens hostias, quæ non possunt auferre peccata : hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. » Et jam implevit ipse una passione illius agni oblati præfigurationem, quia, sicut dicitur [8] : « Sic decet nos implere omnem justitiam. » Nam [9] : « Non veni solvere legem, sed adimplere. »

Tertio, quoad terminum potus figurarum (*a*), subditur (v. 17) : *Et accepto calice, gratias egit, et dixit : Accipite et dividite inter vos.* Hoc autem dicitur de potu spectante ad pascha vetus. Unde Glossa : « Hic calix ad vetus pascha, cui finem imponebat, pertinet. » Quo accepto, gratias agit, ideo scilicet, quia vetera transitura sunt, et nova omnia erant ventura, secundum illud [10] : « Et vetera, novis supervenientibus, projicietis. » Et ideo subditur (v. 18) : *Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat :* quod quidem verum est, sive intelligatur regnum Dei esse justitia, secundum illud [11] : « Non est enim regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto; » sive veritatis intelligentia, secundum illud [12] : « Omnis scriba doctus in regno cœlorum; » sive etiam vita æterna, secundum illud [13] : « Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum; » sive etiam gratia, secundum illud [14] : « Regnum enim Dei intra vos est. » Nam statim in passione Christi, et justitia impleta est, et iniquitas deleta, secundum illud [15] : « Ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna. » In passione aperta fuit intelligentia [16] : « Aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas. » Et hoc signat ipsa scissio veli, quod [17] usque hodie est super mentes eorum, qui non credunt. In passione data est gratia, secundum illud [18] : « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Item per passionem aperta est janua, et gloria acquisita; et ideo infra dicitur [19] : « Hodie mecum eris in Paradiso. » Quoniam ergo regnum Dei secundum hunc quadruplicem

[1] Sup., XII, 49-50. — [2] *Eccli.*, XXIV, 26. — [3] *Psal.* CXLV, 7. — [4] *Psal.* LXXX, 11. — [5] *Exod.*, XII, 14. — [6] I *Cor.*, XIII, 10. — [7] *Hebr.*, X, 1, 11-12, 14. — [8] *Matth.*, III, 15. — [9] Ibid., V, 17. — [10] *Levit.*, XXVI, 10. — [11] *Rom.*, XIV, 17. — [12] *Matth.*, XIII, 52. — [13] Inf., XXIII, 42. — [14] Sup., XVII, 21. — [15] *Dan.*, IX, 24. — [16] Inf., XXIV, 45. — [17] II *Cor.*, III, 14. — [18] *Joan.*, I, 17. — [19] Inf., XXIII, 43.

(*a*) *Cat. edit.* figuratum.

modum statim ad hujus cibum et potum successit, ideo recte dicit, quod non biberet, donec veniret regnum Dei : quod ideo dicit, ut ait Glossa, « ut horum immutatione sacramentorum cætera legis sacramenta, vel jussa, ad spiritualem observantiam doceat transferenda. »

19. *Et accepto pane*, etc. Postquam egit de manducatione phase, hic secundo agit de institutione eucharistiæ, circa quam introducuntur tria, scilicet consecratio dominici corporis, collocatio potestatis, et consecratio Christi sanguinis.

Primo ergo, quantum ad consecrationem corporis, dicit : *Et accepto pane, gratias egit, et fregit; et dedit eis, dicens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur :* in quo Dominus consecravit, et formam consecrandi instituit in his verbis : « Hoc est corpus meum. » Sed nota quod quatuor sunt hic opiniones. Prima est, quod confecit virtute divinitatis sine verbis, et post verba dixit, et virtutem dedit verbis. Secunda est, quod prius verba dixit in occulto, et post in manifesto. Tertia, quod semel tantum verba dixit, sed prius fregit, et post confecit. Quarta est opinio, quod semel verba dixit, et dicendo confecit, et conficiendo instituit, et prius dixit quam fregit. Unde littera præpostera est, et debet construi sic : « Accepit panem, et gratias egit, dicens : Hoc est corpus meum, et fregit, et dedit. » Commutavit autem Dominus sacramentum agni in sacramentum panis, quia iste est cibus magis communis et naturalis, simul exprimens vim cibativam, et connexivam in corpore Christi vero, et mystico. Unde *Psalmus* [1] : « Panis cor hominis confirmet, » panis scilicet cœlestis; [2] « Panem angelorum manducavit homo; » et [3] : « Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi, » etc. Hujusmodi panis suavitas præfigurata fuit in manna, de quo Sapiens [4] : « Et paratum panem de cœlo præstitisti illis, » etc. Præfigurata nihilominus in *Genesi* [5] : « Aser, pinguis panis ejus, et præbebit delicias regibus. » Præfigurata fuit etiam dignitas in sacrificio Melchisedech [6] : « At vero Melchisedech rex Salem, proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, benedixit ei, et ait, » etc. Et ideo de Christo dicitur in *Psalmo* [7] : « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. » Sicut enim Melchisedech benedixit, ita et iste, et multo amplius, quia hic sacerdos æternus. Unde Glossa : « Verbo solo convertit panem in corpus suum. » Est ergo sententia verbi ista : Hoc est corpus meum, id est, signatum per hoc convertendum in corpus meum, est corpus meum. Vel *hoc* transit in corpus meum, quod est integrum et perfectum. Efficacia autem verbi est, ut hoc dicto fiat. Unde Ambrosius [8] : Si tantum valuit sermo Eliæ, ut ignem de cœlo deponeret, non valebit tantum sermo Christi, ut substantias mutet? » Et iterum [9] : « Quid quæris naturæ ordinem in Christi corpore, cum ipse præter naturam sit partus ex Virgine? » Licet autem solo verbo confecerit, dicitur tamen quod panem accepit, gratias egit, fregit, et dedit, propter mysterium significationis. In acceptione autem panis intelligitur assumptio carnis, quia dicitur [10] : « Caro mea vere est cibus. » Accepit panem ad designandum illud [11] : « Verbum caro factum est. » In gratiarum actione intelligitur defluxus gratiarum a capite in totum corpus Ecclesiæ [12] : « De plenitudine ejus nos omnes accepimus gratiam pro gratia. » In fractione intelligitur afflictio passionis, qua fuit flagellis concisus, clavis perforatus, et lancea transfixus, secundum illud [13] : « Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. » In datione intelligitur liberalitas communicationis [14] : « Panis quem ego dabo, caro mea est : » quia sacramentum hoc est

[1] *Psal.* CIII, 15. — [2] *Psal.* LXXVII, 25. — [3] *Joan.*, VI, 48. — [4] *Sap.*, XIX, 20. — [5] *Gen.*, XLIX, 20. — [6] *Gen.*, XIV, 18. — [7] *Psal.* CIX, 4. — [8] Ambros., *de Initiandis*, seu *de Mysteriis*, c. IX, n. 52. — [9] Ibid., n. 53. — [10] *Joan.*, VI, 56. — [11] Ibid., I, 14. — [12] Ibid., 16. — [13] *Psal.* XXI, 17. — [14] *Joan.*, VI, 52.

summe gratuitum, secundum illud [1] : « Gratis accepistis, gratis date. »

Secundo, quantum ad collationem potestatis, subdit : *Hoc facite in meam commemorationem.* In quo dat eis potestatem, ut faciant quod ipse fecit; ac per hoc etiam sacerdotalem ordinem eis tradidit, quasi diceret illud [2] : Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis. » Etiam insinuat quare debeant (*a*) facere, scilicet 1. in memoriale dominicæ mortis [3] : « Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. » Et [4] : « Memoria Josiæ in compositionem (*b*) odoris facta opus pigmentarii. » Et de hac memoria dicitur [5] : « Recordare paupertatis et transgressionis meæ, absinthii et fellis. » Et post : « Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea. » 2. In memoriale dominicæ virtutis [6] : « Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus. » Et iterum [7] : « Domine, nomen tuum in æternum; Domine, memoriale tuum in generatione et generationem. » Et [8] : « Erit quasi signum in manu tua, et quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos; eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Ægypto. » 3. In memoriale etiam dominicæ charitatis, secundum illud [9] : « Domine, nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animæ. » Et [10] : « Pone me in signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » etc. Hoc est memoriale vivum et verum : 1. quia non est tantum signum rememorativum, verum etiam et demonstrativum (*c*), ideo dicitur : « Hoc est corpus meum. » 2. Quia ipsum est sacramentum signativum et sanctificativum, de quo dicitur [11] : « Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, » etc. 3. Ipsum etiam viaticum conservativum et confortativum [12] : « Qui manducat me, et ipse vivet propter me. Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. » 4. Ipsum est sacrificium acceptum et placativum, secundum illud [13] : « Sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Jesum Christum. » Et hinc quidem necesse est hic contineri verissimum corpus Christi.

Tertio, quantum ad consecrationem sanguinis, subjungit (v. 20) : *Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens : Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.* Et attendendum est, quod Evangelistæ non eodem modo formam hanc exprimunt. Nam Matthæus et Marcus dicunt [14] : « Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur, » etc. Apostolus autem dicit [15] : « Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. » Ecclesia autem nulla istarum formarum utitur, nam dicit : « Hic est calix sanguinis mei, novi et æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, et pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Nec est contrarietas, quia scribentes non intendunt formam verborum præcise describere, sed historiam texere. Sed Ecclesia servat formam ab Apostolis traditam in conficiendo, quam et a Christo acceperant. Et implicat in se forma Ecclesiæ quidquid per omnes Evangelistas, et per Apostolum dictum est. Nominatur autem hic *calix* potus contentus in calice, sicut ibi [16] : « Potestis bibere calicem, quem ego biturus sum ? » In calice autem continebatur vinum permixtum aqua, licet Evangelista non exprimat, quia hoc intelligitur, et quia mos erat, et quia vinum forte erat, et quia Christus maxime sobrius erat. Et hoc etiam a mysterio non vacat, quia, sicut aqua unitur vino, sic Christo populus : et ideo in hu-

[1] *Matth.*, x, 8. — [2] *Joan.*, XIII, 15. — [3] I *Cor.*, XI, 26. — [4] *Eccli.*, XLIX, 1. — [5] *Thren.*, III, 19, 20. — [6] *Psal.* CX, 4. — [7] *Psal.* CXXXIV, 13. — [8] *Exod.*, XIII, 16. — [9] *Isa.*, XXVI, 8. — [10] *Cant.*, VIII, 6. — [11] I *Tim.*, III, 16. — [12] *Joan.*, VI, 58-59. — [13] I *Petr.*, II, 5. — [14] *Matth.*, XXVI, 28; *Marc.*, XIV, 24. — [15] I *Cor.*, XI, 25. — [16] *Matth.*, XX, 22.

(*a*) *Cat. edit.* debeat. — (*b*) compositione. — (*c*) demonstratum.

jus designationem dicitur [1], quod de latere Christi « exivit sanguis et aqua. » Et ideo Ecclesia sumit utraque commixta. Transsubstantiatur (a) autem totum illud in sanguinem Christi verum. Unde dicitur [2] : « Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est ? » Per hunc enim sanguinem novum confirmatum est testamentum. Unde ad *Hebræos* [3] : « Nec primum quidem testamentum sine sanguine dedicatum est. » Unde in *Exodo* [4] : « Sumptum sanguinem respersit in populum, et ait : Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. » Sed ille fuit sanguis animalium, qui non potuit auferre peccata, secundum illud [5] : « Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata. » Et ideo testamentum illud fuit vetus et temporale. Testamentum ergo novum dedicari non potuit, nec debuit, nisi in sanguine Christi. Ideo *ad Hebræos* [6] : « Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa. Et ideo novi testamenti mediator est. » Et ratio hujus est, quia sanguine Christi redemptum est genus humanum. Ideo *ad Hebræos* dicitur [7] : « Sine sanguinis effusione non fit remissio, » non cujuscumque, sed Dei agni, et sponsi Jesu Christi. Unde in *Apocalypsi* [8] : « Redemisti nos Deo in sanguine tuo. » Et [9] : « Qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo. » Et quia per sanguinem crucis ejus pacificavit sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt, sicut dicit Paulus [10]; ideo sanguinis sacrificium debet esse sacramentum restitutivum, quem etiam lambant pulli aquilæ, secundum illud [11] : « Pulli aquilæ lambunt sanguinem. » Quo inebriantur amici sponsi, secundum illud [12] : « Bibite, et inebriamini, charissimi. » Quo incitantur ad prælium viri athletæ, secundum illud [13] : « Elephantis ostenderunt sanguinem uvæ et mori ad acuendos eos in prælium. » Et [14] : « Ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni. » Et talibus dicitur [15] : « Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes. »

21. *Verumtamen ecce manus*, etc. Post descriptam manducationem Phase, et consecrationem Eucharistiæ, hic tertio describit increpationem Judæ proditoris. Circa quam describendam introducuntur tria, scilicet perversitas proditoris ingrati, profunditas judiciorum Dei, et puritas Apostolorum Christi.

Primo ergo, quantum ad perversitatem proditoris ingrati, dicitur : *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa.* Hoc quidem adversative dicit, quia ingratitudo proditoris directe impugnat gratiam tam notabilis sacramenti. In hoc autem apparet mira Christi benignitas, quia pessimum proditorem suum ad mensam secum suscipiebat. Nec tantum ad mensam; imo, quod plus est, ad eamdem scutellam, secundum illud [16] : « Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. » In quo dedit Dominus 1. formam ad diligendum inimicos, secundum illud [17] : « Diligite inimicos vestros. » Formam dedit ad tolerandum malos, unde, sicut dicit Augustinus [18] : « Corpus et sanguinem suum communicavit Judæ, nec eum aliis detexit. » Unde Glossa : « Non designat ex nomine, ne manifeste correptus impudentior fiat. » Ipsius etiam Judæ pedes lavit, sicut discipulorum aliorum, scilicet Apostolorum, secundum quod dicitur [19] : « Vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset, qui traderet eum. » Et

[1] *Joan.*, XIX, 34. — [2] I *Cor.*, X, 16. — [3] *Hebr.*, IX, 18. — [4] *Exod.*, XXIV, 8. — [5] *Hebr.*, X, 4. — [6] Ibid., IX, 11-12, 15. — [7] Ibid., 22. — [8] *Apoc.*, V, 9. — [9] Ibid., I, 5. — [10] *Coloss.*, I, 20. — [11] *Job*, XXXIX, 30. — [12] *Cant.*, V, 1. — [13] I *Mach.*, VI, 34. — [14] *Apoc.*, XII, 11. — [15] *Hebr.*, XII, 4. — [16] *Matth.*, XXVI, 23. — [17] *Matth.*, V, 44. — [18] Aug., *ad Glor.*, epist. CLXII, al. XXXIV, n. 23, quoad sensum. — [19] *Joan.*, XIII, 10-11.

(a) *Cat. edit.* Transubstantiabatur

e contrario apparet ex hoc mira proditoris ingratitudo, qui nec tanta humilitate, nec tanta charitate, nec tanta familiaritate destitit a proditione. Ideo conqueritur Dominus in *Psalmo* [1] : « Homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. » Et iterum [2] : « Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique. » Sequitur : « Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. » Hi proditori similes sunt, qui ad mensam Christi, scilicet altare, cum perverso corde accedunt. Unde Glossa : « Exemplo Judæ Filium hominis tradit, qui istud inviolabile sacramentum violare præsumit. » Hujusmodi sunt, qui post acceptum sacramentum redeunt ad peccatum, sicut canis ad vomitum [3] : « Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia. » Unde in *Psalmo* [4] : « Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. »

Secundo, quantum ad profunditatem judiciorum Dei, subditur (v. 22) : *Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit,* hoc est, secundum divinum decretum, et suum beneplacitum [5] : « Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit : et posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrum. » Et iterum [6] : « Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate. » Et [7] : « Deus autem quæ prænuntiavit per os omnium prophetarum pati Christum suum, implevit sic. » Nam Isaias dicit [8] : « Tanquam ovis ad occisionem ducetur. » Et [9] : « Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris. » Et [10] : « Post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus. » Et [11] : « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me. » Passio ergo Christi fuit diffinita a Deo; fuit etiam sibi placita et affectata; et tamen affectus proditoris fuit displicens et perversus; ideo subditur : *Verumtamen væ homini illi per quem tradetur :* quia, licet in effectu sit concordia, in voluntate tamen est summa discrepantia : quia Deus hoc volebat ex charitate, secundum illud [12] : « Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem, » etc. Et [13] : « Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam, cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est. » Christus volebat ex obedientia [14] : « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, » etc. Judæi volebant ex crudelitate [15] : « Contumelia, et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. » Et post : « Morte turpissima condemnemus eum. » Judas autem hoc volebat ex avaritia; et ideo potest sibi competere istud [16] : « Pecunia tua tecum sit in perditionem. » Unde apparet in Juda istud quod dicitur [17] : « Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, » etc. Et verificatum est illud [18] : « Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Hic enim et animam suam venalem habet; quoniam in vita sua projecit intima sua. » Unde Judas perdidit vitam, perdidit animam, perdidit famam, perdidit omnia, et incurrit calamitatem æternam. Unde in *Psalmo* [19] : « Cum judicatur, exeat condemnatus, » etc. In Matthæo (*a*) [20] : « Bonum erat ei, si natus non fuisset, » etc.

Diversi diversimode Christi passionem affectarunt

Tertio, quantum ad puritatem Apostolorum Christi, subjungitur (v. 23) : *Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset.* Beda [21] : « Noverunt undecim, quod nil tale cogitaverunt : sed plus credunt Magistro quam sibi. » Unde dicitur [22] : « Et contristati valde, cœperunt singuli dicere : Numquid ego sum, Domine? »

[1] *Psal.* XL, 10. — [2] *Psal.* LIV, 13-15. — [3] *Hebr.*, X, 26. — [4] *Psal.* CVIII, 5. — [5] *Isai.*, LIII, 6. — [6] Ibid., 10. — [7] *Act.*, III, 18. — [8] *Isai.*, LIII, 7. — [9] *Thren.*, IV, 20. — [10] *Dan.*, IX, 26. — [11] *Zach.*, XIII, 6. — [12] *Ephes.*, II, 4. — [13] *Rom.*, V, 8. — [14] *Philip.*, II, 8. — [15] *Sap.*, II, 19, 20. — [16] *Act.*, VIII, 20. — [17] I *Tim.*, VI, 9. — [18] *Eccli.*, X, 10. — [19] *Psal.* CVIII, 7. — [20] *Matth.*, XXVI, 24. — [21] Gloss. interlin. in hunc loc. — [22] *Matth.*, XXVI, 22.

(*a*) *Cat. edit.* Matthæus.

Unde Apostoli erant innocentes, quia nec consentanei erant malitiæ, nec consocii. Turbatur autem quilibet in se, et de se, ne ab aliis crederetur, et etiam propter hæsitationem de aliis. Unde Joannes [1] : « Aspiciebant ad invicem discipuli, hæsitantes, de quo diceret. » Inter omnes tamen Simon Petrus, quia ferventior erat, diligentius requirebat [2] : « Innuit Simon Petrus illi discipulo quem diligebat Jesus, et dixit ei : Quis est, de quo dicit ? » Maluit autem Dominus, quod omnes turbarentur, quam quod ille omnibus detegeretur, ut formam daret, quod non est occultum vitium facile publicandum. Propter quod dicitur [3] : « Audisti verbum adversus proximum tuum ? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet. » Tamen Dominus Simoni Petro per Joannem indicavit, sicut dicitur [4] : « Ille est, cui ego intinctum panem porrexero : » quia non reputatur publicum, quod ex charitate ad cautelam prælato detegitur propter periculum vitandum.

24. *Facta est autem et contentio inter eos,* etc. Postquam descripsit machinationem proditionis, et institutionem sacramenti altaris, hic tertio describit providam eruditionem discipulorum. Et quoniam dupliciter paratur homo ad ruinam : vel per arrogantiam in prosperis, vel per inconstantiam in adversis; ideo pars ista habet duas partes : in quarum prima reprimit discipulorum arrogantiam; in secunda vero animat et roborat eorum inconstantiam, ibi [5] : *Ait autem Dominus : Simon*, etc. In reprimendo ergo discipulorum arrogantiam, quatuor introducuntur ab Evangelista : scilicet litigium arrogantiam detegens, documentum arrogantiam reprimens, exemplum humilitatem suadens, et præmium ad humilitatem alliciens.

Primo ergo, quantum ad litigium arrogantiam detegens, dicit : *Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse major.* Quæ fuerit hujus contentionis occasio, nescitur. Contentio tamen est signum amoris privati boni ; unde Jacobus [6] : « Unde bella et lites in vobis? Nonne ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris ? « Contentio autem de primatu signum est amoris excellentiæ et dominii. Et hic amor nondum erat extinctus in Apostolis ante adventum Spiritus sancti. Unde eis poterat dici illud [7] : « Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? » Unde contentio ista non est trahenda in exemplum, quia repressa fuit per Christum, et per apostolum Paulum dissuadetur. Nam dicitur [8] : « Si quis videtur inter vos contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. » Quia [9] « honor est homini qui separat se a contentionibus. » Sed hæc consuetudo recessit ab aula. Imo, sicut imminente passione Christi contenderunt de primatu; sic, imminente morte prælati, contentio fit inter canonicos, quis debeat præponi. Unde talibus potest dici illud [10] : « Non laudo vos, quod non in melius, sed in deterius convenitis : » quia potius adhærent contentioni carnalium, quam paci et unitati spiritualium, quam eis reliquit Christus morte, secundum illud [11] : « Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. » Unde Joseph dixit fratribus suis [12] : « Ne irascamini in via. »

Secundo, quantum ad documentum arrogantiam reprimens, subdit (v. 25) : *Dixit autem eis : Reges gentium dominantur eorum,* per ambitionem excellentiæ, secundum illud [13] : « Arphaxad (*a*) rex Medorum subjugaverat multas gentes suo imperio. » Sequitur [14] : « Et gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, et in gloria quadrigarum suarum. » *Et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur,* per nomen honorabile. Tales sunt de quibus in *Psalmo* [15] :

[1] *Joan.*, XIII, 22. — [2] Ibid., 24. — [3] *Eccli.*, XIX, 10. [4] *Joan.*, XIII, 26. — [5] Inf., v. 31. — [6] *Jac.*, IV, 1. — [7] I *Cor.*, III, 3. — [8] Ibid., XI, 16. — [9] *Prov.*, XX, 3. — [10] I *Cor.*, XI, 17. — [11] *Joan.*, XIV, 27. — [12] *Gen.*, XLV, 24. — [13] *Judith*, I, 1. — [14] Ibid., 4. — [15] *Psal.* XLVIII, 12, 13.

(*a*) *Edit. Vatic.* Arphasat; *Edit. Ven.* Arphasax.

« Vocaverunt nomina sua in terris suis. » Et statim subditur : « Et homo cum in honore esset, non intellexit, » etc.

26. *Vos autem non sic; sed qui major est in vobis, fiat sicut major*, per humilitatem in corde, secundum illud [1] : « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. » Nam dicitur [2] : « Magnus est judex, et potens est in honore; sed non est major illo, qui timet Deum. » *Et qui præcessor est, sicut ministrator*, per humiliationem in exteriori conversatione [3] : « Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister; et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. » Et ideo in parabola supra [4] dicitur : « Cum vocatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco. » Et rationem ibidem reddit : « Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur : et qui se humiliat, exaltabitur. » Hoc autem dicitur non ut gradus deseratur, vel ordo perturbetur, vel justitia omittatur, sed ut privatus excellentiæ amor suspendatur. [5] « Rectorem te posuerunt? noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis ; curam illorum habe. » Et hoc maxime clericis competit, secundum illud [6] : « Neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. » Unde Glossa [7] : « Necesse est ut rectorem (*a*) subditis et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina. Atque inter hæc sollicita circumspectione providendum, ne aut districtio rigida, aut pietas sit remissa. » Et de hoc in Paulo exemplum, qui dicebat bonis [8] : « Facti sumus parvuli in medio vestri, tanquam si nutrix foveat, » etc.; pater etiam severus fuit Corinthiis [9] : « Prædixi enim et prædico, ut præsens vobis, et nunc absens iis, qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus? »

Tertio, quantum ad exemplum humilitatem suadens, subjungit (v. 27) : *Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat?* Hoc quærit sicut per se notum, et ideo respondit : *Nonne qui recumbit?* Hoc est quidem verum, secundum ordine qui attenditur secundum morem, et usum mundanum. Unde supra [10] : « Quis autem vestrum habens servum, qui reverso de agro, dicat illi : Statim transi, et recumbe; et non magis : Veni, et ministra mihi? » Sed aliter est secundum ordinem divinum; ideo subdit : *Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat*, ad dandum humilitatis exemplum : quod potissime fecit in cœna illa ultima, in qua lavit pedes discipulorum, sicut dicitur ibi, ubi subjungitur [11] : « Vos vocatis me Magister, et Domine; et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes. » Rationem autem consequenter ipse reddit : « Non est servus major Domino suo, neque apostolus major est eo qui misit illum. » Si ergo cum Christus esset superior, humillime ministravit, multo fortius et omnes Christi discipuli. Chrysostomus [12] : « Non est verus discipulus, qui non imitatur magistrum; nec vera imago, quæ non est similis auctori (*b*). » Unde licet semper fuerit periculosum erigi in superbiam, nunc periculosissimum est post tantam humilitatem ostensam; et ideo dicitur [13] : « Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, » etc.

Quarto, quantum ad præmium ad humilitatem alliciens, adjungit (v. 28) : *Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis*, per sustinentiam tribulationis. Tales sunt, de quibus dicitur [14] : « Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine agni. » Et hujusmodi sunt veri amici; quia [15] « omni tempore diligit, qui amicus est, et frater in angustiis compro-

[1] *Eccli.*, III, 20. — [2] Ibid., x, 27. — [3] *Matth.*, xx, 26. — [4] Sup., XIV, 10, 11. — [5] *Eccli.*, XXXII, 1. — [6] I *Petr.*, V, 3. — [7] Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XCII. — [8] I *Thess.*, II, 7. — [9] II *Cor.*, XIII, 2. — [10] Sup., XVII, 7-8, quoad sensum. — [11] *Joan.*, XIII, 13-14, 16. — [12] Imo auctor *Op. imperf. in Matth.*, hom. XXXV. — [13] *Philip.*, II, 7. — [14] *Apoc.*, VII, 14. — [15] *Prov.*, XVII, 17.

(*a*) *Cæt. edd.* correctionem. — (*b*) actori.

batur. » Et [1] : « Si possides amicum, in tentatione posside eum. » Et quoniam qui particeps est in tribulatione, debet esse particeps in honore, ideo addit (v. 29) : *Et ego dispono vobis, sicut mihi pater meus, regnum :* (v. 30) *ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo,* per abundantiam satietatis, secundum illud [2] : « Fidelis sermo : nam si commortui sumus, et convivemus; si sustinebimus, et conregnabimus. » Et [3] : « Particeps in tribulatione et regno. » Pater disposuit filio, quod perveniret ad exaltationem per humiliationem : nam infra dicitur [4] : « Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? » Et [5] : « Humiliavit semetipsum. » Et post : « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, » etc. Sic et Filius disponit nobis eodem modo, et quantum ad viam, et quantum ad patriam. Unde in *Joanne* (*a*) [6]: « Si quis mihi ministrat, me sequatur : et ubi sum ego, illic et minister meus erit. » Quod non solum dicit quoad convivium refectionis, verum et solium honoris; et ideo addit : *Et sedeatis super thronos, judicantes duodecim tribus Israel*, per excellentiam dignitatis. Et hoc debetur perfectis, qui judicabunt, et non judicabuntur, de quibus in *Matthæo* (*b*) [7] : « Vos, qui secuti estis me, » etc. Et in talium persona dicitur [8] : « Nescitis quoniam Angelos judicabimus? quanto magis sæcularia? » Hoc autem debetur perfectæ humilitati, secundum illud [9] : « Causa tua quasi impii judicata est. » Et iterum : « Non salvat impios, et judicium pauperibus tribuit; » illis scilicet qui vincunt superbiæ fastum. Propterea dicitur [10] : « Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut et ego vici, et consedi cum patre meo in throno ejus. » Et hoc est præmium humilium [11] : « Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus. »

31. *Ait autem Dominus Simoni*, etc. Post repressam discipulorum arrogantiam, hic animat eos ad constantiam contra pericula imminentia. Et quoniam in periculis opus est constantia contra violentiam, et opus est cautela contra fraudulentiam (nam diabolus tentat ut leo, tentat etiam ut draco); ideo pars ista habet duas partes, in quarum prima animat discipulos ad constantiam; in secunda vero sollicitat ad cautelam, ibi [12] : *Et dixit eis : Quando misi vos*, etc. Animans autem ad constantiam, præmunit contra tentationem, ostendit (*c*) ad defensionem, et compescit præsumptionem.

Primo ergo, quantum ad prænuntiationem tentationis, dicit : *Ait autem Dominus Simoni : Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum.* Specialiter Simonem alloquitur, tanquam principalem inter omnes apostolos. Nam ei dictum est [13] : « Beatus es, Simon Bar-Jona; » et post : « Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Istum ergo, tanquam principalem lapidem et fundamentalem, præmunit, ostendendo periculum pugnæ hostilis. Quia enim diabolus adversatur nobis, ideo dicitur *satanas*, secundum illud [14] : « Et satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. » Iste autem semper desiderat persequi viros justos; sed non potest, nisi quantum permittitur a Domino. Ideo dicitur *expetere*, sicut a Domino permissus est Job [15] : « Quadam autem die, cum venissent filii Dei, et assisterent coram Domino, adfuit inter eos etiam satan : data est autem ei potestas, » etc. Concutit etiam viros perfectos, sicut concutitur triticum in cribro. Quia sicut triticum, dum cribratur, expurgatur; sic et viri sancti in tribulationibus. Unde Glossa : « Cum vero Satanas expetit tentare, et velut qui triticum purgat, ventilando concutere, docemur nullius fidem a diabolo, nisi permittente Deo, posse tentari. »

[1] *Eccli.*, VI, 7. — [2] II *Tim.*, II, 11. — [3] *Apoc.*, I, 9. — [4] Inf., XXIV, 26. — [5] *Philip.*, II, 8, 9. — [6] *Joan.*, XII, 26. — [7] *Matth.*, XIX, 28. — [8] I *Cor.*, VI, 3. — [9] *Job*, XXXVI, 17. — [10] *Apoc.*, III, 21. — [11] *Joan.*, XII, 26. — [12] Inf., v. 35. — [13] *Matth.*, XVI, 17, 18. — [14] *Zach.*, III, 1. — [15] *Job*, I, 6.

(*a*) *Cæt. edit.* Unde Joannes. — (*b*) *Item* De quibus Matthæus. — (*c*) *Suppl.* auxilium, *vel suppr.* ad.

Sicut autem cum cribratur triticum, nihil remanet in eo, nisi pulvis; sic diabolus non capit, nisi perversos[1] : « Sicut in percussura cribri remanebit stercus (*a*), sic aporia hominis in cogitatu illius. » In hoc enim cribro mali non cribrantur[2] : « Concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur triticum in cribro : et non cadet lapillus super terram. »

Secundo, quantum ad ostensionem defensionis, adjungit (v. 32) : *Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Hic rogavit Dominus, non ut Petrus non caderet, sed ut non deficeret; quia quamvis ceciderit, resurrexit, secundum illud[3] : « Conversus Dominus respexit Petrum. » Vel potest illud referri ad ecclesiam Petri : pro hujus fide rogavit Dominus, secundum illud[4] : « Non pro eis tantum rogo; sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me. » Et hæc Ecclesia, quæ designatur per Petri naviculam, licet concutiatur, tamen non naufragatur. Hoc enim posuit Deus in Ecclesia ad confirmationem aliarum; ideo addit : *Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos :* quia, sicut dicitur[5] : « Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, » etc. Et hoc est ordinatum, secundum illud[6]: « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma. » Ex quo apparet quod Christus ipse orando et interpellando confirmat principalia Ecclesiæ membra. Propter quod dicitur[7] : « Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. » Et[8] : « Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos, ipse perficiet, confirmabit, solidabitque. » Sed per principalia confirmat infirma, secundum illud[9] : « Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos, id est, simul consolari in vobis, » etc. Unde et de sancto Job dicitur[10] : « Vacillantes confirmaverunt sermones tui. »

Tertio, quantum ad repressionem præsumptionis, subjungit (v. 33) : *Qui dixit ei : Domine, tecum paratus sum, et in carcerem, et in mortem ire.* Hoc verbum fuit amoris et fervoris; sed tamen hoc erat cujusdam præsumptionis, quia illud promittit ad quod non sufficit, scilicet quod paratus sit pro Christo et cum Christo mori, cum sit opus perfectissimæ charitatis. Unde Hieronymus[11] : « Avis sine pennis in altum volare nititur; sed corpus aggravat animam, ut timore humanæ mortis timor Domini superetur. » Unde Petrus hic dupliciter præsumpsit : et quia, supra vires, de viribus propriis sentit, unde Joannes[12] : « Jesus dixit Petro : Quo ego vado, non potes me modo sequi : » dixit (*b*) enim Petrus[13] : « Quare non possum te sequi modo? Animam meam pro te ponam; » et iterum quia se aliis præposuit, unde Marcus[14] : « Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. » Unde Chrysostomus[15] : « Duplex enim crimen erat, tum quia Christo repugnavit ac restitit, tum quia cæteris seipsum præposuit. » Et ideo hæc præsumptio compescenda erat; et propterea subditur (v. 34) : *At* (*c*) *ille dixit : Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.* Chrysostomus[16] : « Idcirco igitur permisit ut caderet, ut in omnibus disceret Christo parere, verioraque dicta istius crederet, quam sua sibi conscientia testaretur. » Et post[17] : « Ex hoc apparet, quod non sufficit desiderium hominis, nisi nutu superiori (*d*) potiatur. » Unde Augustinus, *de Verbis Domini*[18], dicit quod Dominus locutus est ad Petrum, sicut medicus ad ægrotum, qui credit se esse sanum. Dicit enim sic : « Sicut medicus tangens venam cordis Petri, dicebat, » etc., non incitando ad negationem, sed compescendo

[1] *Eccli.*, XXVII, 5. — [2] *Amos*, IX, 9. — [3] Inf., v. 61. [4] *Joan.*, XVII, 20. — [5] *Rom.*, XV, 1. — [6] *Prov.*, XVIII, 19.— [7] I *Cor.*, XV, 57.— [8] I *Petr.*, V, 10.— [9] *Rom.*, I, 11, 12. — [10] *Job*, IV, 4. — [11] Hieron., *in Marc.*, c. XIV. — [12] *Joan.*, XIII, 36. — [13] Ibid., 37. — [14] *Marc.*, XIV, 29. — [15] Chrysost. *in Matth.*, hom. LXXXIII, al. LXXXII, n. 3.— [16] Ibid., paulo ante.— [17] Ibid., n. 4.— [18] Aug., *de Verbis Dom.*, serm. XLIX, al. CXXXVII, n. 3.

(*a*) *Vulg.* pulvis. — (*b*) *Cæt. edit.* dicit. — (*c*) Item *Et.* — (*d*) *Item* superioris.

præsumptionem. Unde Glossa : « Ille qui novit quid sit in homine, ne quis de statu suo incaute confidat, vel de casu incautius diffidat, sicut Deus, modum, tempus, numerum negationis ejus prædicit, et sicut misericors, auxilium suæ defensionis promittit. » Ipse ergo Dominus, qui scit figmentum nostrum, qui scit cogitationes hominum esse vanas, prædicit casum, ut ostendat verum esse illud, quod dicitur [1] : « Qui confidit in corde suo, stultus est; qui autem graditur sapienter, ipse laudabitur. » Si quis autem quærat, utrum Petrus crediderit Dominum dixisse verum, aut falsum, dico quod credidit verum, sed sub conditione, scilicet, nisi diligenter caveret sibi. Sciebat enim quod prædictio Christi in nullo sibi præjudicabat, sed potius prænuntiabat arbitrii libertatem. Videtur autem hoc, quod hic dicitur de negatione Petri, contrarium esse ei quod dicitur [2]: « Priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus. » Sed ad hoc respondetur quod revera ante primum cantum negavit Petrus semel, et ante secundum bis, et ita Petrus ante consummavit trinam negationem, quam gallus cantum suum. Est ergo sensus quod gallus non cantabit, id est, non percantabit, id est, canticum non consummabit, vel : *Antequam gallus cantet, ter negabis*, id est, trinam negationem inchoabis; vel *negabis*, id est, trinam negationem in proposito consummabis.

35. *Et dixit eis : Quando misi vos*, etc. Postquam animavit ad constantiam, hic sollicitat ad cautelam. Quod quidem facit per tria, scilicet per rememorationem præteritorum, per circumspectionem præsentium, et per provisionem futurorum.

Primo ergo, quantum ad rememorationem præteritorum, dicit : *Et dixit eis : Quando misi vos sine sacculo, et pera, et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis ?* (v. 36) *At illi dixerunt : Nihil.* Hoc autem Dominus requirit ab eis, ut in tempore tribulationis memores essent præteritæ quietis, secundum illud [3] : « In die malorum non immemor sis bonorum. » Et *Job* [4] : « Si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non sustineamus? » Vel ideo reducit ad memoriam, ut ex præterito det cautelam de futuro, quia [5] « ignorat præterita, et futura nullo scire potest nuntio. » Vel ideo quærit, ut ostendat quod divinitus ortum est quod et in primitiva Ecclesia est observatum, ut Evangelium nuntians de Evangelio vivat. Unde Glossa [6] : « Ne quid tollerent in via præcepit, ordinans scilicet ut qui Evangelium nuntiat, de Evangelio vivat. » Vel ideo quærit, ut ostendat ex responsione sua, quod exequenti divina consilia non deessent necessaria. Propter quod dicitur [7] : « Nolite solliciti esse, dicentes : Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? » Et post : « Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis. » Hoc autem non dicit, quia Apostoli nullam sustinuerant penuriam; sed Deus illam supplevit, quantum necesse erat. Unde dicitur [8] : « Aporiamur, sed non destituimur. » Glossa ibi : « Quasi : pauperes sumus adeo, ut nobis necessaria desint; sed non destituimur a thesauro Dei, quia Deus pascit nos. » Et impletur illud [9] : « Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam nihil deest (*a*) timentibus eum. » Quia exterior inopia cum interiori sufficientia non debet reputari pro inopia, sed opulentia. Propter quod dicitur [10] : « In omnibus divites facti estis in illo. » Sequitur : « Ut nihil vobis desit in ulla gratia. » Et [11] : « Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. » Unde Chrysostomus : « Maximam habet defensionem inopia : inopem et nudum neque possum ego exuere. Phylargyriam universa contristant; non solum homines, sed etiam vermes et tineæ contra eam militant. »

Secundo, quantum ad circumspectionem

[1] *Prov.*, XXVIII, 26. — [2] *Marc.*, XIV, 30. — [3] *Eccli.*, XI, 27. — [4] *Job*, II, 10. — [5] *Eccle.*, VIII, 7. — [6] Gloss. interlin. in hunc loc. — [7] *Matth.*, VI, 31, 32. — [8] II *Cor.*, IV, 8. — [9] *Psal.* XXXIII, 10. — [10] I *Cor.*, I, 5, 7. — [11] II *Cor.*, VI, 10.

(*a*) *Vulg.* non est inopia.

præsentium, subdit : *Dixit ergo eis : Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram*, ad sustentationem. Unde Glossa : « Instante vero mortis articulo, et tota illa gente pastorem simul et gregem persequente, congruam tempori regulam decernit, permittens ut tollant necessaria victui, donec sopita persecutorum insania, tempus evangelizandi redeat. » Datur autem hic forma, ut inter infideles et extraneos, et persequentes doctrinam veritatis, non negligatur provisio sustentationis. Unde Glossa : « Si per inhospitales regiones pergimus, plura viatici causa licet ferri, quam domi habebamus. » Et quia in persecutione non instat solum periculum famis ab intra, verum etiam periculum oppressionis ab extra, ideo addit : *Et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium*, ad defensionem. Et debet suppleri affirmative : Et qui habet gladium, tollat scilicet, et qui non habet, emat. Sed cum Dominus nolit vindictam fieri a spiritualibus viris, utquid mandat gladium emi? Unde Ambrosius [1] : « Cur emere jubes gladium, qui me ferire prohibes? Cur haberi præcipis, quem vetas promi? Nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria, et videar potuisse vindicari, sed noluisse. » Potest etiam dici, quod ad spiritualem intellectum refertur, ut per *peram* intelligatur affectus pietatis, secundum illud [2] : « Eleemosyna viri quasi sacculus (*a*) cum ipso. » Et in hac pera reponuntur lapides de torrente passionis, secundum illud [3] : « Elegit sibi David quinque limpidissimos lapides de torrente, et misit eos in peram pastoralem. » Per gladium autem intelligitur zelus veritatis, quem debet homo primo sibi præcingere per mortificationem carnalitatis propriæ, secundum illud [4] : « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. » Et [5] : « Uniuscujusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. » Et debet evaginari ad redargutionem carnalitatis alienæ, secundum illud [6] : « Maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine. » Et [7] : « Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat : Quia fortis ego sum. » Hæc duo, scilicet pera et gladius, assumenda sunt in tribulatione, ut pietatem ad naturam (*b*), zelum vero contra vitia habeamus.

Tertio, quantum ad providentiam futurorum, subjungit (v. 37) : *Dico enim vobis, quoniam adhuc quod hoc scriptum est, oportet impleri in me : Et cum iniquis deputatus est.* [8] « Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est. » Congrue autem hoc Dominus prædicit eis, ut ex considerata passione sua armentur et animentur, secundum illud [9] : « Christo igitur passo, » etc., « et vos eadem cogitatione armamini. » Hæc est armatura accipienda, secundum illud [10] : « Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo. » Et quoniam nihil magis animat hominem in tribulatione, quam consideratio finis, ideo subdit : *Etenim ea quæ sunt de me, finem habent*, scilicet per passionem imminentem. Nam supra dicitur [11] : « Consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis. » In hac quidem finali tribulatione non debet esse defectus spiritualis armaturæ, quæ nunquam deerit Ecclesiæ ; in cujus designationem subdit (v. 38) : *At illi dixerunt : Domine, ecce gladii duo hic. At ille dixit eis : Satis est.* Ex quo apparet quod verbum Christi plus refertur ad intellectum spiritualem, quam carnalem. Nam duo gladii nunquam satis essent ad defensionem contra illam innumerabilem multitudinem, qui cum gladiis et fustibus venerunt. Quod ergo dicit, *Satis est*, intelligitur de signato. Nam per duos hos gladios intelliguntur duo Testamenta [12], in quibus sufficiens continetur doctrina, ad defendendam universalem

[1] Ambros. *in Luc.*, lib. X, n. 53. — [2] *Eccli.*, XVII, 18. — [3] I *Reg.*, XVII, 40. — [4] *Psal.* XLIV, 4. — [5] *Cant.*, III, 8. — [6] *Jerem.*, XLVIII, 10. — [7] *Joel.*, III, 10. — [8] *Isa.*, LIII, 12. — [9] I *Petr.*, IV, 1. — [10] *Ephes.*, VI, 13. [11] *Sup.*, XVIII, 31. — [12] Ita Ambros., *in Luc.*, lib. X, n. 55.

(*a*) *Vulg.* signaculum. — (*b*) *Forte legendum* virtutem.

Ecclesiam, secundum illud [1] : « Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis : mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. » Designatur etiam (a) per (b) gratiarum geminatum (c); et in designationem hujus Seraphin tulit cum forcipe de altari calculum, qui in duobus brachiolis duplicem habet cultellum. In hujus etiam designationem dicitur [2], quod « de ore ejus exibat gladius ex utraque parte acutus. » Et de his *Isaias* [3] : « Conflabunt gladios suos in vomeres : » quia Veteris Testamenti verba utilia sunt ad prædicationem. Vel per duos gladios intelligitur duplex armatura, scilicet spiritualis, et materialis. Unde Bernardus *ad Eugenium* [4] : « Si nullo modo ad te pertineret gladius materialis, dicentibus Apostolis : *Ecce gladii duo hic*, non respondisset Dominus : *Satis est*, sed : Nimis est. Uterque ergo est Ecclesiæ, et spiritualis scilicet, et materialis. Sed hic quidem pro Ecclesia; ille vero ab Ecclesia est extrahendus : ille sacerdotis, is militis manu; sed sane ad nutum Sacerdotis, et jussum Imperatoris. »

39. *Et egressus ibat secundum consuetudinem*, etc. Post descriptam machinationem proditoris, et informationem discipulorum, describit hic Evangelista orationem hominis Christi ad Deum : et hoc quantum ad septiformem conditionem, quæ debet esse in oratione. Debet enim esse secreta, sollicita, devota, discreta, vigorosa, anxia, et circumspecta.

Orationis conditiones septem.

Primo ergo, quantum ad orationis secretum ex parte loci, dixit : *Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum.* Consuetudo enim sua erat orare in monte illo, quia locus ille erat secretus, ut insinuet quod devota oratio fugere debet publicum; propter quod in *Matthæo* (d) [5] : « Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora patrem tuum, » etc. In *Osea* (e) [6] : « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus. » Sive quia locus erat eminens, ad quem debet orans ascendere; ratione cujus dicitur [7] : « Dimissa turba, ascendit in montem solus orare. » Sive etiam quia mons erat Olivarum, et (f) unctionis et pietatis, ex qua Deus debet orari, secundum illud [8] : « Impinguasti in oleo caput meum, » etc. Sive etiam quia de illo loco ascensurus erat in cœlum, ut sciremus quia inde ascenderemus ad cœlos, unde vigilamus et oramus, et non reconciliamur. Principalis tamen ratio erat secretum; unde et solos permisit ire discipulos; propter quod addit : *Secuti sunt autem illum et discipuli*, tanquam familiares et privati, quos etiam elegit, coram quibus in monte transfiguratus fuit. Unde Matthæus [9] : « Assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari et mœstus esse. »

Secundo, quantum ad orationis sollicitudinem ex parte animi, subdit (v. 40) : *Et cum pervenisset ad locum, dixit illis* : *Orate, ne intretis in tentationem.* Ex quo apparet quod Dominus sollicite orabat, et ad orationem discipulos sollicitabat, ut doceret sollicite orandum propter imminentia pericula. Tunc enim potissime orationi insistendum est, secundum illud [10] : « In die tribulationis meæ Deum exquisivi, manibus meis, » etc. Quando enim tentatio imminet gravis, oportet tunc implorare auxilium de excelsis, secundum illud [11] : « Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te. » Cum autem homo tentatur, oportet ipsum petere auxilium ne vincatur. Et hoc petitur in Oratione Dominica [12] : « Et ne nos inducas in tentationem. » Unde qui in tentatione non vigilat et orat, socius est furis, quia, cum sentiat hostes, non clamat ad Dominum, ut castrum et ejus milites succurrant. Unde su-

[1] *Cant.*, IV, 4. — [2] *Apoc.*, XIX, 15. — [3] *Isa.*, II, 4. — [4] Bern., *de Consider.* lib. IV, c. III, n. 7. — [5] *Matth.*, VI, 6. — [6] *Ose.*, II, 14. — [7] *Matth.*, XIV, 23. — [8] *Psal.* XXII, 5. — [9] *Matth.*, XXVI, 37. — [10] *Psal.* LXXVI, 3. — [11] II *Paral.*, XX, 12. — [12] *Matth.*, VI, 13.

(a) *Cæt. edit.* tamen. — (b) *Suppl.* duos gladios. — (c) *Leg.* geminatio. — (d) *Cæt. edit.* Matthæus. — (e) Oseas. — (f) *Leg.* id est.

pra[1] : « Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt. »

Tertio, quantum ad orationis devotionem ex parte modi orandi, subdit (v. 41) : *Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis, et positis genibus orabat.* In quo ostendit et devotionem, et humilitatem, et reverentiam cordis. Unde bene orabat, *positis genibus*, ut humilitatem mentis habitu corporis ostenderet. Et hoc quidem conveniens erat, nam talis oratio maxime placet, secundum illud[2] : « Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabitur. » Unde etiam in *Psalmo*[3] : « Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum. » Et ideo Judith[4] : « Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. » Hoc modo orabat Paulus[5] : « Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis. Hujus rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur. » Et nota quod dicit, quod avulsus est a discipulis ad jactum lapidis, non solum propter secretum, verum etiam propter mysterium : quia per hoc signabatur, quod lapis ille angularis erat a discipulis ad modicum separandus, et cito reversurus, quod significat absconsio patenæ in Missa. Vel certe signat, quod ad hoc quod quis de nocte oret, oportet quod a carnalibus affectibus avellatur. Unde *Isaias*[6] : « Quem docebit scientiam? Et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus. » Et hæc avulsio non potest esse, nisi per quemdam impetum, et motum violentum. Et propter justum impetum spiritus postulantis, dicitur[7] : « Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. »

Patenæ absconsio.

Quarto, quantum ad orationis discretionem, addit (v. 42) : *Dicens : Pater, si vis, transfer calicem istum a me.* Per calicem istum intelligitur passio, pro eo quod in calice potus bibitur in mensura, secundum illud[8] : « Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura. » Hunc calicem Christus bibit, cum passionem voluntarie gustavit[9] : « De torrente in via bibet (*a*), » etc. Et in *Matthæo* (*b*)[10] : « Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? » Hunc calicem Christus bibere volebat voluntate rationis; sed abhorrebat voluntate sensualitatis. Unde, quia ratio dominabatur sensualitati, ideo addit : *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.* In quo apparet quod discrete petebat, quia voluntatem carnis voluntati rationis, et voluntati divinitatis subjiciebat, secundum illud[11] : « Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. » Apparet ergo quod rationem, tanquam discretus et peritus advocatus, præposuit sensualitati, servata tamen forma divini juris. Hoc autem Dominus oravit, ut ostenderet in se veritatem humilitatis, ut condescenderet, et formam daret membris infirmis. Unde Bernardus[12] : « Agnosco vocem ægrotorum, in medico considero charitatem, stupeo miserationem, expavesco dignationem. » Hoc enim mirabile, quomodo sic dignaretur nostras in se suscipere infirmitates. Potest enim exponi, quod Christus oraverit pro membris, ut petat quod calix transferatur, id est, scandalum passionis, vel timor mortis. Alio modo, sicut Beda exposuit, pro Judæis, vel ut per eos hæc mors Christo non infligatur, nec ita excæcentur, vel ut ex cæcitate revocentur. Et hoc est ab eis calicem transferre. Tunc est sensus : *a me*, id est, meis.

Quinto, quantum ad orationis vigorem, subdit (v. 43) : *Apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum.* Angelus apparuit ad confortandum, non propter suam indigentiam, sed propter confortationem nostram. Unde Glossa[13] : « Nam si nobis tristis

[1] Sup., XXI, 36. — [2] *Eccli*., XXXV, 21. — [3] *Psal.* CI, 18. — [4] *Judith*, IX, 16. — [5] *Ephes.*, III, 13-15. — [6] *Isa.*, XXVIII, 9. — [7] *Rom.*, VIII, 26. — [8] *Psal.* LXXIX, 6. — [9] *Psal.* CIX, 7. — [10] *Matth.*, XX, 22. — [11] *Joan.*, VI, 38.

[12] Bern., *in Fest. S. Andr.*, serm. I, n. 5. — [13] Gloss. interlin. in hunc loc., ex Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XCII.

(*a*) *Cæt. edit.* bibit. — (*b*) *Item* Et Matthæus.

est, id est, propter nos tristis est, necesse est ut etiam propter nos confortetur, et nobis : » ut ex hoc appareat, quod Angeli confortant orantes, sicut dicitur [1] : « Tetigit me quasi visio hominis, et confortavit me, et dixit : Noli timere, vir desideriorum ; pax tibi ; confortare, et esto robustus. Cumque loqueretur mecum, convalui (*a*), et dixi : Loquere, Domine mi, quia confortasti me. » Hæc ergo Angelorum confortatio nobis impetrat vigorem ; propter quod, in hujus designationem, addit : *Et factus in agonia, prolixius orabat.* Gregorius [2] : « Factus in agonia, signat quod tunc anima non immerito terretur, quando post pusillum hoc invenit, quod in æternum mutare non possit. » In hoc enim mira est pugna inter naturam et gratiam, inter rationem et sensualitatem. Quam quidem agoniam habuerunt sancti martyres, et habent viri justi, secundum illud [3] : « Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. » Et post : Ego igitur sic curro, non quasi in incertum : sic pugno, non quasi aerem verberans. » Quanto autem hæc agonia fortior est, tanto fortius orationi insistendum est. Unde supra [4] : « Dicebat autem parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, et non deficere. » Et iterum [5], quod « erat pernoctans in oratione Dei. »

Sexto, quantum ad orationis anxietatem, subditur (v. 44) : *Et factus est sudor ejus sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram.* Ex quo apparet quod mirabilibus suspiriis, et clamoribus cordis, et anxiis desideriis clamabat ad Deum, secundum illud [6] : « Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. » Ideo autem sanguis decurrebat in terram, ad ostendendum quod pro Ecclesia orabat, et pro illa effundere sanguinem suum cupiebat [7] : « Terra, ne operias sanguinem meum, neque inveniat in te locum latendi clamor meus. » Attendendum est autem, quod Dominus fudit sanguinem suum pro nobis in circumcisione, oratione, flagellatione, coronatione, manuum et pedum crucifixione, et lateris apertione, ut sic appareat verum illud [8] : « Apud Dominum misericordia, et copiosa apud eum redemptio. » Unde verificatum est illud [9] : « Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari? » Vere rubrum est sacrosanctum istud corpus, quod toties fuit pro nobis sacro sanguine rubricatum. Hic sanguis interpellat pro nobis, secundum illud [10] : « Accessistis ad testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel : » quia sanguis Abel clamabat vindictam, secundum illud [11] : « Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra ; » hic autem clamabat remissionem [12] : « Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. »

Septimo, quantum ad orationis circumspectionem, subjungit (v. 45) : *Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes præ tristitia.* Sic tamen orabat ad Deum, ut non oblivisceretur ovium suarum ; quinimo tunc interrupit orationem, ut rediret ad discipulos excitandos. Unde Matthæus [13] : « Et venit, et iterum invenit eos dormientes. » In quo mira apparet sollicitudo Christi ad discipulos, sicut gallina sollicitatur ad pullos [14] : « Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans. » Unde et subditur (v. 46) : *Et ait illis : Quid dormitis ? Surgite, orate, ne intretis in tentationem.* Arguit eorum somnolentiam, quæ similis erat somnolentiæ ipsius Jonæ [15] : « Jonas descendit ad interiora navis, et dormiebat sopore gravi. Et accessit ad eum gubernator, et dixit ei : Quid tu sopore supprimeris ? » Sic et Dominus dixit Petro [16] : « Simon, dormis ? Non potuisti una hora vigilare mecum ? » Dor-

[1] *Dan.*, x, 19. — [2] Greg., *Moral.* lib. XXIV, c. xi, n. 35. — [3] I *Cor.*, ix, 25-26. — [4] Sup., xviii, 1. — [5] Sup., vi, 12. — [6] *Psal.* lxxxvii, 2. — [7] *Job*, xvi, 19. — [8] *Psal.* cxxix, 7. — [9] *Isa.*, lxiii, 2. — [10] *Hebr.*, xii, 24. — [11] *Gen.*, iv, 10. — [12] *Matth.*, xxvi, 28. — [13] Ibid., 43. — [14] *Deut.*, xxxii, 11. — [15] *Jon.*, i, 5-6. — [16] *Marc.*, xiv, 37.

(*a*) *Cæt. edit.* convolavi.

miebant autem non ex crapula, sicut ille, de quo in *Proverbiis* [1] : « Eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo ; » sed ex mœstitia tantum. Unde Matthæus [2] : « Erant oculi eorum gravati. » In hoc ergo apparet mira circumspectio Christi orantis, quia rediit ad discipulos ad excitandum, et iterum rediit ad Deum orandum : ut sic manifeste ostenderet, quod piissimus et vigilantissimus erat, et ad subditos, et ad Deum, tanquam optimus prælatus. Insinuatur etiam, in hoc quod Christus ter oravit eumdem sermonem, quod oratio nostra debet esse ad Deum trinum; debet esse contra triplex genus tentationum; debet esse secundum triplicem actum potentiarum (*a*) mentis nostræ; et secundum triplicem theologicam virtutem, fidem scilicet, spem, et charitatem. Debet esse propter triplex bonum assequendum, scilicet veniam, gratiam et gloriam; seu bonitatem, scientiam, et disciplinam, secundum illud [3] : « Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me. » In hoc autem, quod ter visitavit eos, significatur quod Dominus ter visitat animas confortando, scilicet irascibilem, zelum immittendo; rationabilem, lumen infundendo; et concupiscibilem, desiderium inflammando. Propter quod Job [4] : « Hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos, ut revocet animas eorum a corruptione, et illuminet luce viventium. » Et sic completur pars hæc, quæ est de præambulis ad passionem.

47. *Adhuc eo loquente, ecce turba*, etc. Postquam descripsit præambula ad passionem, hic secundo describit concomitantia. Hæc autem fuerunt sex, scilicet Christi comprehensio, comprehensi illusio, illusi accusatio, accusati condemnatio, condemnati crucifixio, et crucifixi mors et tumulatio. Secundum hoc ergo pars ista habet sex, in quarum prima agitur de Christi comprehensione; in secunda de ejus illusione, ibi [5] : *Et viri qui tenebant eum*, etc.; in tertia, de accusatione, ibi [6] : *Et surgens omnis multitudo*, etc.; in quarta vero, de condemnatione, ibi [7] : *Pilatus autem, convocatis*, etc.; in quinta, de crucifixione, ibi [8] : *Ducebantur autem et alii*, etc.; in sexta vero de morte et tumulatione, ibi [9] : *Erat autem fere hora sexta*, etc. Quoniam autem Christus in sua comprehensione fuit a discipulo traditus, a Petro negatus; ideo pars ista habet duas, in quarum prima agitur de modo comprehendendi; in secunda de negatione Petri, ibi [10] : *Comprehendentes autem eum, duxerunt*, etc. In exprimendo igitur comprehendendi modum, quatuor introducuntur, scilicet fraus proditoris, zelus discipulorum, virtus Salvatoris, et dolus Judæorum.

Primo igitur, quantum ad fraudem proditoris, dicit : *Adhuc eo loquente*, ad commonitionem discipulorum. Unde in *Matthæo* (*b*) [11] : « Ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus, ecce appropinquavit, qui me tradet. » In verbis istis Judas supervenit; unde et subdit : *Ecce turba, et qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos*, tanquam dux perversorum [12] : « Oportet impleri scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Jesum. » Ipse ergo duxit eos ad locum, secundum illud [13] : « Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum : quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis. » Ipse etiam dux fuit ad capiendum Christum; unde subditur : *Et appropinquavit Jesu, ut oscularetur eum*, ad dandum proditionis signum. Unde Matthæus [14] : « Qui tradidit eum, dedit illis signum, dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. » Hoc signum

[1] *Prov.*, XXIII, 34. — [2] *Matth.*, XXVI, 43. — [3] *Psal.* CXVIII, 66. — [4] *Job*, XXXIII, 30. — [5] Inf., 63. — [6] Inf., XXIII, 1. — [7] Ibid., 13. — [8] Ibid., 32. — [9] Ibid., 44.

[10] Inf., hoc ipso cap., v. 54. — [11] *Matth.*, XXVI, 45-46. [12] *Act.*, I, 16. — [13] *Joan.*, XVIII, 2. — [14] *Matth.*, XXVI, 48.

(*a*) *Cæt. edit. add.* imaginis. — (*b*) *Item* Unde Matthæus.

vere erat proditorium, quia signum est amoris, et tamen procedebat ex perversitate cordis; et ideo subdit (v. 48) : *Jesus autem dixit illi : Juda, osculo filium hominis tradis?* detegendo scilicet proditoris affectum. Suscipit autem Dominus osculum a Juda, licet sciret proditorium, ut semper maximam in se ostenderet benignitatem. Unde Glossa : « Suscepit Dominus osculum, ut plus afficiat proditorem, cui amoris officia non negaret. » Unde dicitur in *Psalmo*[1] : «Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, » etc, Matthæus[2] : « Dixitque illi Jesus : Amice, ad quid venisti? » Ex hoc autem apparet mira perversitas in proditore. Unde Hieronymus : « Judas de apostolatus fastigio in proditionis tartara labitur, et nec familiaritate convivii, nec intinctione buccellæ, nec osculi gratia frangitur, ne quasi hominem tradat, quem filium Dei noverat. » Osculi ergo susceptio ex parte Christi fuit benignitatis; sed ex parte Judæ fuit miræ dolositatis. In hujus figuram dixit Joab ad Amasam[3]: « Salve, mi frater. Et tenuit manu dextera mentum Amasæ, quasi osculans eum, et percussit eum in latere, et mortuus est. » Et istud est osculum impii proditoris. Propterea dicitur[4] : « Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis. »

Secundo, quantum ad zelum discipulorum, subdit (v. 49) : *Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei : Domine, si percutimus in gladio?* Discipuli enim zelo amoris Christi accensi inflammabantur ad defensionem; sed dubitabant propter illud, quod ab ipso edocti erant exhibere omnem patientiam, secundum illud[5] : « Si quis percusserit te in dextram maxillam tuam, præbe illi et alteram. » Sed Petrus adeo fervebat, quod nec quæsivit, nec responsionem expectavit. Unde subditur (v. 50) : *Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram.* Hic autem fuit Petrus. Unde tres Evangelistæ ipsum non exprimunt ex nomine, propter reverentiam; sed Joannes exprimit, ad insinuandum ejus zelum fervidum. Unde Joannes[6] : « Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum. » In hoc autem facto laudatur Petri zelus; unde Glossa[7] : « Petrus eodem ardore mentis zelatus est, sicut Phinees, de quo dicitur[8] quod propter zelum quo transfodit fornicantes adeptus est sacerdotium sempiternum. » Hic autem laudatur zelus, tamen non laudatur opus. Unde in *Matthæo* (a)[9] : « Converte gladium tuum in locum suum; omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. » Verumtamen licet non laudetur factum, commendatur mysterium. In hoc enim signatur, quod potestas sacerdotii Petri sustulit observantiam sacerdotii legalis, quæ servitus erat. Vel certe per amputationem istius auriculæ intelligitur, quod populus ille, qui nomine dicitur rex, sed veritate servus, spiritualem intelligentiam perdidit. Unde Glossa : « Servus principis sacerdotum, qui Malchus, id est *rex*[10], appellatur, populus Judæorum est, qui per incredulitatem servus factus est impietatis; qui perdidit auriculam dexteram, ut tantum litteræ utilitatem audiat. » Unde Petrus hanc aurem non abstulit, sed ablatam ostendit. Unde Glossa[11] : « Ablata est auris, non Petro tollente, sed divino judicio ablatam pandente. »

Tertio, quantum ad virtutem Salvatoris, adjungit (v. 51) ; *Respondens autem Jesus ait : Sinite usque huc :* quasi dicat : Non amplius procedatis, pro eo quod exhibenda est patientia, non iracundia; beneficentia, non vindicta. Ideo addit : *Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.* In quo miro modo ostenditur Christi benignitas, quod servum comprehendentem, in actu persecutionis vulneratum, sanavit. Tunc potissime implevit istud quod jussit[12] : « Benefacite his,

[1] *Psal.* CXIX, 7. — [2] *Matth.*, XXVI, 50. — [3] II *Reg.*, XX, 9. — [4] *Prov.*, XXVII, 6. — [5] *Matth.*, V, 39. — [6] *Joan.*, XVIII, 10. — [7] Ex Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XCIII. — [8] *Num.*, XXV, 13. — [9] *Matth.*, XXVI, 52. — [10] Ex hebr. מלך. [11] Bed., ubi sup. — [12] *Matth.*, V, 44.

(a) *Cæt. edit.* Unde Matthæus.

qui oderunt vos. » In quo mira apparuit ejus potentia, quia solo tactu univit dissoluta : quod nec ars poterat, nec natura. Et per hoc ostendit se possibilem ad resistendum, ad vivificandum, et ad occidendum, secundum illud [1] : « Ego occidam, et ego vivere faciam : percutiam, et ego sanabo, et non est qui de manu mea possit eruere. » In hoc etiam mira apparuit virtus Christi, quia simul cum omnipotentia erat tanta patientia. Unde dicitur [2], quod « processit Jesus obviam eis, et dixit eis : Quem quæritis? Ut ergo dixit eis : Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. » Ostendit igitur Christus in hoc etiam virtutem potentiæ, et patientiæ, et beneficentiæ. Unde Glossa [3] : « Nunquam pietatis suæ (*b*) obliviscitur, qui nec hostes suos patitur vulnerari. » Indicavit etiam cum hoc mysterium sapientiæ : per sanationem enim auriculæ amputatæ intelligitur quod Dominus aliquando restituet auditum et intellectum veritatis populo Judæorum, secundum illud [4] : « Reliquiæ convertentur, » reliquiæ, inquam, Jacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus, Israel, quasi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo. » Unde Glossa [5] : « Auris amputata et a Domino sanata, signat auditum, ablata vetustate, renovatum, ut sit in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ. »

Quarto, quantum ad dolum Judæorum, subjungit (v. 52) : *Dixit autem Jesus ad eos, qui venerant ad se, principes sacerdotum et magistratus templi, et seniores,* quos specialiter nominat, quia omnia hæc auctoritate majorum fiebant. Et impletum est illud [6] : « Manus principum et magistratuum fuit in transgressione hac prima. » Et *Daniel* [7] : « Egressa est iniquitas a senioribus judicibus, qui videbantur regere populum. » Nam principes videbantur regere per auctoritatem ; magistratus per doctrinam, et seniores per utrumque ; et tamen hi cogitaverunt nequitiam. Et ideo eos alloquitur, dicens : *Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus* (v. 53). *Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me.* Ex quo arguitur eorum stultitia. Unde Ambrosius (*b*) [8] : « Stultum est gladio quærere illum, qui ultro se tradit, et in nocte per proditorem investigare latentem, quem quotidie videbant in templo docentem. » Arguitur etiam nequitia, quia virum justum quærebant sicut latronem, inermem cum armis, lumen verum quærebant in tenebris : quod quidem faciebant eorum tenebræ peccatorum. Unde subdit : *Sed hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum :* quia [9] « omnis qui male agit, odit lucem. » Et *Job* [10] *:* « Oculus adulteri observat caliginem. » Propter quod et dæmones, quia male suadent, *potestates tenebrarum* dicuntur, secundum illud [11] : « Adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum. » Has tenebras fugere debemus, secundum illud [12] : « Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum. » In his tenebris est, qui odit Christum lucem, et humani generis fratrem [13] : « Qui odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus. »

54. *Comprehendentes autem eum,* etc. Post descriptam comprehensionem Christi, describitur hic negatio Petri : ad cujus descriptionem plenariam introducuntur quatuor, scilicet ipsius Petri tepiditas in formidando, fragilitas in negando, pietas Domini in recipiendo, et fidelitas Petri in redeundo.

Primo ergo, quantum ad Petri tepiditatem in formidando post comprehensionem Magistri, dicit : *Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum. Petrus vero sequebatur eum a longe.* A longe Petrus sequebatur, quia timebat accedere propius : jam enim relictus erat solus.

[1] *Deut.*, XXXII, 39. — [2] *Joan.*, XVIII, 4. 6. — [3] Bed., ubi sup. — [4] *Isa.*, X, 21-22. — [5] Bed., ubi sup. prox. [6] I *Esdr.*, IX, 2. — [7] *Dan.*, XIII, 5. — [8] Hieronym., *in Matth.*, c. XXVI, lib. IV. — [9] *Joan.*, III, 20. — [10] *Job.* XXIV, 15. — [11] *Ephes.*, VI, 12. — [12] Ibid., V, 11. — [13] *Joan.*, II, 11.

(*a*) *Cæt. edit. deest* suæ. — (*b*) *Leg.* Hieronymus.

Unde *Marcus*[1] : « Tunc discipuli, relinquentes eum, omnes fugerunt, » secundum illud[2] : « Fratres omnes pauperis oderunt eum, insuper et amici procul recesserunt ab eo. » Et[3] : « Longe fecisti notos meos, » etc. Amor namque unit, et facit appropinquare ; e contrario, tepor amoris facit procul abscedere. Et hic tepor jam incipiebat esse in Petro. Et ideo addit (v. 55) : *Accenso autem igne in medio atrii, et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum :* in quo ostenditur tepiditas amoris et ignis interioris. Unde Glossa : « Quod intus in domo principis sacerdotum maligna synodus gerebat, hoc ignis inter frigora noctis foris accensus, typice demonstrabat. » Hoc frigore ad horam torpens apostolus Petrus, quasi prunis ministrorum calefieri cupiebat, quia temporalis commodi solatium perfidorum societate quærebat. Et de hoc igne Michæas[4] : « Adhuc ignis in domo impii, et thesauri iniquitatis.» Et hic insinuatur quod abundante igne iniquitatis, de quo *Job*[5] : « Ignis devoravit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt, refrigescet ignis charitatis, » de quo supra[6] : « Ignem veni mittere in terram, » etc. Unde etiam et in *Matthæo* (*a*)[7] : « Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum. » Et hoc igne tepefacto efficitur homo pronus ad CHRISTUM negandum, et etiam ad omne malum.

Secundo, quantum ad fragilitatem Petri in negando, subdit (v. 56) : *Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit : Et hic cum illo erat.* (v. 57) *At ille negavit eum dicens : Mulier, non novi illum.* In quo apparet Petri fragilitas, quia, sicut dicit Gregorius[8] : « Una mulieris voce perculsus (*b*), dum mori timuit, vitam negavit. » Primo aggreditur diabolus Petrum per mulierem, in memoriam prioris facti, secundum illud[9] : « A muliere initium factum est peccati. » Et iterum[10] : « De vestimentis procedit tinea, et a muliere iniquitas viri. » Et ne Petrus posset se excusare per surreptionem, ideo iteratur inquisitio, cum subdit (v. 58) : *Et post pusillum alius videns eum, dixit : Et tu de illis es. Petrus vero ait : O homo, non sum.* Iterat Petrus negationem, quia malorum non deseruit societatem. Unde Augustinus : « Quam noxia sunt pravorum eloquia, quæ cogunt Petrum negare Dominum, vel hominem se nosse, quem inter discipulos confessus fuerat esse filium DEI ! » Unde verificatur istud[11] : « Corrumpunt mores bonos eloquia mala. » Et quia Petrus non (*c*) sibi adhuc cavit, ideo tertio negationem replicavit ; propterea additur (v. 59) : *Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens : Vere et hic cum illo erat, nam et Galilæus est.* (v. 60) *Et ait Petrus : Homo, nescio quid dicis.* Et impletum est verbum Domini, supra[12] : *Non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.* Hæc autem tertia negatio secundum Bedam et Hieronymum[13], facta fuit in atrio Caiphæ ; secundum Augustinum autem, in libro *de Concordia Evangelistarum*[14], inchoata fuit in domo Annæ, et consummata in atrio Caiphæ : cui concordat Joannes[15]. Permisit autem Dominus Petrum se negare, ut dicit Chrysostomus[16], ut confundatur Marcion, ut nemo de se præsumat, ut CHRISTO in omnibus credat, ut alii sibi caveant, et ut prælatus Ecclesiæ discat ex casu suo qualiter aliis misereri debuisset, ut etiam fortior resurgens ostendat illud esse verum, quod dicitur[17] : « Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti. » Ideo autem ter permissus est negare, ut ostendatur, quod tripliciter offendimus Dominum, scilicet corde, ore, et opere. Et a tribus personis impulsus est,

Trina Petri negatio quid.

[1] *Marc.*, XIV, 50. — [2] *Prov.*, XIX, 7. — [3] *Psal.* LXXXVII, 9. — [4] *Mich.*, VI, 10. — [5] *Job*, XV, 34. — [6] Sup., XII, 49. — [7] *Matth.*, XXIV, 12. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XXX, 8. — [9] *Eccli.*, XXV, 33. — [10] Ibid., XLII, 13. — [11] I *Cor.*, XV, 33. — [12] Sup., 34. — [13] Hieron., *in Matth.*, c. XXVI, lib. IV. — [14] Aug., *de Concord. Evang.*, lib. III, c. VI, n. 19. — [15] *Joan.*, XVIII, 25. — [16] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXXXIII, al. LXXXII, n. 3. — [17] *Rom.*, VIII, 28.

(*a*) *Cæt. edit.* Matthæus. — (*b*) percussus. — (*c*) nomine.

in mysterium triplicis tentationis; et triplici intervallo, in designationem triplicis admonitionis. Et super hæc tria, ter quæsitum est ab eo : *Amas?* et ter dictum est ei : *Pasce.* Et trina Petri solemnitas celebratur [1].

Tertio, quantum ad pietatem Domini in succurrendo, subjungitur : *Et continuo adhuc illo loquente, cantavit gallus.* (v. 61) *Et conversus Dominus respexit Petrum.* Præmisit cantum galli, quo Petrus commoveretur exterius, et respectu Domini commoveretur interius, quia hoc duplici modo pietas Christi relevat peccatores : exterius, commovendo per cantum galli, hoc est, per commonitionem prædicantium [2] : « Quis dedit gallo intelligentiam? » unde et Ecclesia cantat [3] :

Gallus jacentes arguit,
Et somnolentos increpat.

Quia dicitur prædicatori [4] : « Argue, obsecra, increpa, » etc. Et ad hujus cantum supervenit divinæ misericordiæ respectus, de quo in *Psalmo* [5] : « Quia prospexit de excelso sancto suo : Dominus de cœlo in terram aspexit. » Augustinus, *de Concordia Evangelistarum* [6] : « Respexit Dominus Petrum non humanis oculis, sed divinis. » [7] « Respectus Dei in electos illius. » Et *Psalmus* [8] : « Respicit terram, » etc.

Quarto, quantum ad fidelitatem Petri in redeundo, subjungitur : *Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat : Quia priusquam gallus cantet, ter me negabis.* In hoc recognovit culpam; ad hujus recognitionem sequitur pœnitentia, et ideo addit (v. 62) : *Et egressus foras Petrus flevit amare,* id est, ex magna compunctionis amaritudine lacrymatus est. Unde Ambrosius [9] : « Flevit amarissime, ut lacrymæ lavarent delictum : et tu similiter lacrymis culpam dilue. » Hæc autem amaritudo maxima pars pœnitentiæ est. Unde Ambrosius [10] : « Lacrymas lego, satisfactionem non lego. » Hujusmodi lacrymæ quando ex amaritudine procedunt, inclinant Dominum ad remissionem. In cujus figuram dicitur [11] : « Flevit itaque Ezechias fletu magno. » Et subditur ibi, quod Dominus eum liberavit de periculo mortis. Et ideo sanctus propheta David, in persona viri pœnitentis, in *Psalmo* dicit [12] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. » Ex quo apparet quis fructus fuerit permissæ negationis, exemplar scilicet pœnitentiæ et compunctionis. Propter quod etiam Dominus principes apostolorum Petrum et Paulum de sordibus extraxit vitiorum. Propter quod dicit *ad Timotheum* [13] : « Blasphemus fui et persecutor et contumeliosus : sed misericordiam Dei consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam. »

63. *Et viri qui tenebant Jesum*, etc. Post descriptam comprehensionem Christi, et negationem Petri, hic tertio describit illusionem Domini comprehensi. Et quoniam hæc illusio fiebat a Judæis impudentibus et insidiantibus, ideo primo agit de procacitate illudentium, secundo de malignitate insidiantium, ibi [14] : *Et ut factus est dies*, etc. Et quoniam Christus est Dei virtus et Dei sapientia, et secundum hoc dupliciter honorandus, ideo per oppositum duplex describitur hic dehonoratio Christi, scilicet per illusionem ipsius quoad defectum potentiæ, et quoad defectum sapientiæ.

Primo igitur, quantum ad illusionem Christi, ut impotentis, dicitur : *Et viri qui tenebant Jesum, illudebant ei cædentes.* (v. 64) *Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus.* In hujus figuram dicitur [15] : « Exprobrantes percusserunt maxillam meam, satiati sunt pœnis meis. » Et [16] : « In virga percutient maxillam judicis Israel. »

[1] Scilicet diebus XVIII Januarii, XXII Februarii, et XXIX Junii. — [2] *Job*, XXXVIII, 36. — [3] Ad *Laud. matut.* diei dominicæ. — [4] II *Tim.*, IV, 2. — [5] *Psal.* CI, 20. — [6] Aug., *de Concord. Evang.*, lib. III, c. VI, n. 26. — [7] *Sap.*, IV, 15. — [8] *Psal.* CIII, 32. — [9] Ambros., *in Luc.* lib. X, n. 88. — [10] Ibid. — [11] IV *Reg.*, XX, 3. — [12] *Psal.* VI, 7. — [13] I *Tim.*, I, 13, 16. — [14] Inf., 66. — [15] *Job*, XVI, 11. — [16] *Mich.*, V, 1.

Hoc autem non potuissent, nisi quia ipse voluit misericorditer sustinere, juxta illud[1]: « Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus. » Et[2]: « Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis. » Hanc maxillam, imo faciem speciosam, in quam desiderant Angeli prospicere, quæ plena est gratiarum, et desiderata cunctis gentibus, quæ salus est aspicientium, impii Judæi velabant, conspuebant et percutiebant; sed Dominus propter nos hoc sustinuit. Unde Hieronymus: « Voluit Dominus conspui, ut nos lavaret; voluit velari, ut velamen culpæ et ignorantiæ a cordibus nostris auferretur; voluit in capite percuti, ut caput nostrum restitueret sanitati; alapis voluit cædi et verbis derideri, ut nos ei labiis et manibus, id est verbis et operibus applaudamus. »

Secundo, quoad illusionem Christi ut ignorantis, subdit: *Et interrogabant eum dicentes: Prophetiza, quis est, qui te percussit?* Hoc autem irrisorie faciebant illudentes ei, qui se dixerat verum prophetam, de quo in *Deuteronomio*[3]: « Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies. » Hunc prophetam non audierunt, sed contumeliose interrogaverunt, secundum illud[4]: « Contumelia, et tormento interrogemus eum: » quia simul percutiebant et irridebant. Et quia non est possibile narrare omnia convicia Christo illata, ideo ut concludat omnia in summam quamdam, subdit (v. 65): *Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.* Et sic impletur in eis illud[5]: « Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate. Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. » Hæc autem sustinuit Christus voluntarie, secundum illud[6]: « Opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt super me. » Et hoc, ut daret nobis exempla ad opprobria contemnenda. Unde dicitur[7]: « Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem. » Et Chrysostomus[8]: « Divinum illud caput percusserunt viri iniquitatis et abominabiles. » Quæ ergo erit nobis cura de reliquo in contumeliis, postquam Christus hæc passus est? Sed multi magis sunt imitatores Judæorum. Unde Beda: « Qui tunc cæsus est colaphis Judæorum, nunc cæditur blasphemiis falsorum Christianorum. Et qui consputus est salivis infidelium, nunc vesanis opprobriis fidelium exhonoratur. » Unde de talibus potest intelligi istud[9]: « Abominantur me, et longe fugiunt a me, et faciem meam conspuere non verentur. » Et de talibus Augustinus: « Non minus peccant, qui blasphemant Christum regnantem in cœlis, quam Judæi qui crucifixerunt ambulantem in terris. »

66. *Et ut factus est dies*, etc. Postquam descripsit illudentium procacitatem, hic describit insidiantium malignitatem; et hoc quadrupliciter: in conveniendo, interrogando, replicando, et sententiando.

Primo ergo quantum ad malignitatem in conveniendo, dicit: *Et ut factus est dies*, *convenerunt seniores plebis.* Convenerunt, inquam, in unum ad unam malitiam consummandam, secundum illud[10]: « Principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus. » Nam de Behemoth dicitur[11]: « Corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus. » Et quia unus malus pertrahit alterum ad malitiam, ideo subdit: *Et principes sacerdotum et scribœ, et duxerunt illum in concilium suum;* duxerunt, inquam, non ad judicandum, sed ad observandum, secundum illud[12]: « Quoniam circumdederunt me canes multi, consilium malignantium obsedit me. » Et in concilio denudata est malitia eorum occulta, quam contra Christum conceperant, secundum illud[13]: « Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio. »

[1] *Isa.*, L, 6. — [2] *Thren.*, III, 30. — [3] *Deut.*, XVIII, 15. — [4] *Sap.*, II, 19. — [5] *Isa.*, I, 4. — [6] *Psal.* LXVIII, 10. [7] *Hebr.*, XII, 3. — [8] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXXXVI, al. LXXXV, n. 1. — [9] *Job*, XXX, 10. — [10] *Psal.* II, 2. — [11] *Job*, XLI, 6. — [12] *Psal.* XXI, 13. — [13] *Prov.*, XXVI, 26.

Et ideo Hieremias [1] : « Tu, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem : ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur. » Et hoc est quod dicitur [2] : « Summi sacerdotes et omne concilium quærebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent. »

Secundo, quantum ad malignitatem in perquirendo, subditur : *Dicentes : Si tu es Christus, dic nobis.* Hoc non quærunt ut instruantur, sed ut insidientur. Unde Glossa [3] : « Non veritatem desiderant, sed calumniam parant, ut, si diceret : Ego sum Christus, calumniarentur, quod sibi regiam potestatem arrogasset. » Hoc quærebant [4] : « Circumdederunt eum Judæi, et dicebant ei : Si tu es Christus, dic nobis palam. » Hæc autem malignitas Christum non latebat, et ideo additur (v. 67) : *Et ait illis : Si vobis dixero, non credetis mihi.* Ex quo apparet quod quæritis ut increduli. Unde in *Joanne* (*a*) [5] : « Loquor vobis, et non creditis : opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. » (v. 68) *Si autem interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis;* quare liquet, quod quæritis ut dyscoli. Unde Glossa [6] : « Sæpe dixerat se esse Christum, interrogaverat et eos quomodo dicerent Christum filium David ; sed illi nec dicenti credere, nec interroganti respondere, nec eum qui innoxius erat, dimittere volebant. » (*b*) Ne tamen videretur quærere subterfugium, respondet veritatem, cum subdit, (v. 69) : *Ex hoc autem erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei.* Ex hoc, id est, post hanc passionem, secundum illud [7] : « Humiliavit semetipsum, etc. Propter quod et Deus exaltavit illum, » etc. *A dextris,* id est, æqualis [8] : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis. » Et [9] : « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis. »

Tertio, quantum ad malignitatem in replicando, adjungitur (v. 70) : *Dixerunt autem omnes : Tu ergo es filius Dei?* Hoc quasi concludunt, et quærunt causam, ut, si hoc asserat, reprobent eum tanquam blasphemum, secundum illud [10] : « Magis quærebant Judæi Jesum interficere ; quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. » Quoniam igitur hic verum concludebant, et tamen falsum evidens reputabant, ideo Christus nec omnino asserebat, nec omnino negabat, sed medio modo respondebat; propter quod addit : *Qui ait : Vos dicitis, quia ego sum.* Unde Glossa [11] : « Ita responsionem suam temperat, ut dicat verum, et sermo ejus calumniæ non pateat. » Unde in *Joanne* (*a*) [12] : « Judæis dicentibus : De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia : et quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum; » respondit per Scripturam : « Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi : Dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, vos dicitis : Quia blasphemas : quia dixi : Filius Dei sum? » Unde sicut ibi eorum repressit insaniam responsione prudenti, ita et hic. In quo erudit nos Christus, juxta illud [13] : « Nolite dare sanctum canibus : neque mittatis margaritas vestras ante porcos. » Nam [14] « qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit. » Et post [15] : « Doce justum, et festinabit accipere. » Unde cæco illuminato quærenti [16] : « Quis est filius Dei, ut credam in eum? » respondit : « Et vidisti eum : et qui loquitur tecum, ipse est. » Et Samaritanæ dicenti, quod Messias veniret, respondit [17] : « Ego sum qui loquor tecum. »

Quarto, quantum ad malignitatem in sen-

[1] *Jerem.*, XVIII, 23. — [2] *Marc.*, XIV, 55. — [3] Bed., ubi sup. — [4] *Joan.*, X, 24. — [5] Ibid., 25-26. — [6] Bed., ubi sup. — [7] *Philip.*, II, 8, 9. — [8] *Psal.* CIX, 1. — [9] *Hebr.*, I, 3. — [10] *Joan.*, V, 18. — [11] Bed., ubi sup. — [12] *Joan.*, X, 33, 34-36. — [13] *Matth.*, VII, 6. — [14] *Prov.*, IX, 7. — [15] Ibid., 9. — [16] *Joan.*, IX, 36, 37. — [17] Ibid., IV, 26.

(*a*) *Cæt. edit.* Unde Joannes. — *Cæt. edit. hic add.* « Quomodo dicunt Christum esse filium David? » sup., XX, 41.

tentiando, subjungit (v. 51) : *At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.* Ex quo apparet eorum perversitas, quia mala intentione quærebant, videlicet ut caperent eum in sermone. Apparet etiam quod perversitas voluntatis pervertebat judicium, quia quod Christus dixerat dubie, arguebant ipsum asseruisse. Et sic verificatur illud [1] : « Multæ sunt insidiæ dolosi. Bona in mala convertens insidiatur, et in electis imponet maculam. » Hoc autem, quod innuit se filium Dei esse, reputabant blasphemiam, et ideo tanquam blasphemum reputabant morte dignum. Unde Marcus [2] : « Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait : Quid adhuc desideramus testes? Audistis blasphemiam; quid vobis videtur? » etc. Ibi subditur, quod cœperunt quidam conspuere eum, et velare faciem ejus, et colaphis eum cædere. » Ex quo potest colligi, quod bis illusio ista facta est ei, scilicet interdiu et noctu. Unde Joannes dicit [3], quod « minister dedit ei alapam » in domo Annæ, et alii Evangelistæ dicunt [4], quod illusus fuit in domo Caiphæ : ita ut verificetur istud [5] : « Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, quia jam olim loquor vociferans iniquitatem, et vastitatem clamito. » Et ideo nunc impletum est illud, quod prædixit supra [6] : « Oportet filium hominis multa pati, et reprobari a senioribus et principibus sacerdotum, et scribis. » Unde etiam in persona eorum dicitur illud [7] : « Desideravimus eum despectum et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum; et nos reputavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. » In cujus figura dicitur [8], quod Michol filia Saul sprevit David subsilientem : sic et synagoga Christum patientem; et ideo perdidit prolem et hæreditatem.

[1] *Eccli.*, XI, 31, 33. — [2] *Marc.*, XIV, 63-65. — [3] *Joan.*, XVIII, 22. — [4] *Matth.*, XXVI, 67; *Marc.*, XIV, 65. — [5] *Jerem.*, XX, 7-8. — [6] Sup., IX, 22. — [7] *Isa.*, LIII, 2-3. [8] II *Reg.*, VI, 16. — [9] Inf., 6. — [10] *Sap.*, IV, 3. —

CAPUT XXIII.

1. *Et surgens omnis multitudo eorum*, etc. Post descriptam comprehensionem et illusionem, hic tertio describit accusationem. Et quoniam Christus erat in Hierusalem, et tamen venerat de finibus Galilææ, ideo pars ista habet duas partes, in quarum prima agitur de accusatione Christi coram Pilato præside Judææ; in secunda vero, de accusatione ejus coram Herode principe Galilææ, ibi [9] : *Pilatus autem audiens Galilæam*, etc. Circa descriptionem accusationis coram Pilato, introducuntur quatuor, scilicet accusatio improba, inquisitio recta, excusatio justa, accusationis aggravatio importuna.

Quantum ad accusationem improbam, dicit : *Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.* Multitudo venit, ut quem ratione superare non poterant, saltem vincerent multitudine [10] : « Multigena autem impiorum multitudo non erit utilis. » Et ideo periculosum est cum tali multitudine commisceri; propter quod dicitur [11] : « Non pecces in multitudine (*a*) civitatis, nec te immittas in populum; » quia dicitur [12]: « Stuppa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis. » Hæc autem multitudo convenit ad multipliciter Christum accusandum; unde subdit (v. 2) : *Cœperunt autem illum accusare.* Accusabant eum tanquam ejus adversarii [13] : « Audisti opprobria eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me. Labia insurgentium mihi. » Accusant autem eum tanquam peccantem in populum; propter quod subditur : *Dicentes : hunc invenimus subvertentem gentem nostram.* Subversionem populi vocant viri subversi et subversores, secundum illud [14] : « Fili hominis, increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas : verba eorum ne timeas, et vultus eorum ne formides, quia domus exaspe-

[11] *Eccli.*, VII, 7. — [12] Ibid., XXI, 10. — [13] *Thren.*, III 61-62. — [14] *Ezech.*, II, 6.

(*a*) *Vulg.* multitudinem.

rans est. » Et ideo exasperans, quia suum conversorem, vocat subversorem. Unde Hieremias[1] : « Converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus. » Et[2] : « Converte, Domine, captivitatem, » etc. Accusant etiam eum, sicut peccantem in principem; ideo subditur : *Et prohibentem tributa dari Cæsari.* Et hoc similiter erat falsum ; nam supra dixit[3] : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. » Accusant etiam eum sicut peccantem in Deum ; unde additur : *Et dicentem, se Christum regem esse.* Sed de hoc non erat accusandus, quia erat verum, secundum illud[4] : « Ego autem constitutus sum rex ab eo, » etc. Sed nec ipsi de hoc poterant eum accusare, quia licet se diceret esse Christum coram discipulis, secundum illud[5] : « Vos autem quem me esse dicitis ? » tamen hoc tacebat coram Judæis, ne daret eis occasionem malignandi. Unde Matthæus[6]: « Præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Jesus Christus. » Et propterea Judæis quærentibus hoc ad insidiandum et accusandum, non respondit simpliciter affirmando, sed medio modo[7] : « Vos dicitis, quia ego sum. » Ex quo apparet quod Judæi inique et improbe accusabant Christum.

Secundo quantum ad inquisitionem rectam, subditur (v. 3) : *Pilatus autem interrogabat eum dicens : Tu es rex Judæorum?* Attendendum quod licet de tribus accusaretur, Pilatus non quæsivit nisi de uno, quia sciebat quod alia erant falsa : nam cum sanctitas et bonitas Christi appareret per miracula et ejus famam, cum per verba ipsius evidens esset, quod non prohibebat Cæsari reddi tributa ; solum de tertio dubitavit, et de eo quærit. Unde Glossa[8] : « Pilatus potuit audire, quod de tributis dixerat : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari* : et ideo hoc quasi mendacium apertum vilipendens, solum hoc, quod nesciebat, quæsivit. » Et in hoc recte egit, secundum illud[9] : « Causam quam nesciebam, diligentisime investigabam. » Sed quia nec ipse dignus erat veritatem audire tanquam incredulus, ideo subdit : *At ille respondens ait : Tu dicis.* Unde in *Joanne* (a)[10] : « Ergo rex es tu ? Respondit Jesus : Tu dicis ; quia rex sum ego. » Sed ideo hoc non affirmat, quia Pilatus non erat idoneus ad hanc veritatem suspiciendam ; propter quod dicitur[11] : « Ego in hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati : omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus : Quid est veritas ? Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judæos. » Ex quo apparet, quod veritatem non veraciter quæsivit, quia cum quæsivisset, responsionem non expectavit. Et ideo nec quid esset veritas, nec ipsam veritatem audire promeruit.

Tertio quantum ad excusationem istam, addit (v. 4) : *Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas : Nihil invenio causæ in hoc homine.* Nam de duobus primis causam non inveniebat, quia non quærebat, nec quærendum judicaverat. De ultimo vero inveniebat quod Christus ei dixerat, sicut dicitur[12] : « Regnum meum non est de hoc mundo : » et ideo Pilatus nullam culpam inveniebat in eo dignam morte. Nec mirum, quia ipse de se dicit[13] : « Venit princeps mundi hujus; et in me non habet quidquam. » Unde poterat dicere illud[14] : « Si fuero judicatus, scio quod justus inveniar. » Ex quo apparet quod sicut boni judicis est condemnare peccantes, sic est ejus excusare et defendere innocentes, secundum illud[15] : « Insontem et justum non interficies, quia aversor (b) impium. »

Quarto, quantum ad accusationis aggravationem importunam, subdit (v. 5) : *At illi invalescebant dicentes : Commovet populum docens per universam Judæam, incipiens a Galilæa usque huc.* In quo aggra-

[1] *Jerem.*, XXXI, 18. — [2] *Psal.* CXXV, 4. — [3] Sup., XX, 25. — [4] *Psal.* II, 6. — [5] *Matth.*, XVI, 15. — [6] Ibid., 20. [7] Sup., XXII, 70. — [8] Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XXIII. — [9] *Job*, XXIX, 16. — [10] *Joan.*, XVIII, 37. — [11] Ibid., 37-38. — [12] Ibid., 36. — [13] Ibid., XIV, 30. — [14] *Job*, XV, 18. — [15] *Exod.*, XXIII, 7.

(a) *Cæt. edit.* Joannes. — (b) adversor.

vant accusationem, dum volunt eum (a) notare de seditione, quasi commotor sit totius terræ; sed injuste eum accusant de commotione, quia non commovebat populum ad seditionem, sicut Absalon, de quo dicitur [1] : « Cum immolaret victimas, facta est conjuratio valida, populusque concurrens augebatur cum Absalon. » Non commovebat ad transgressionem, sicut faciet Antichristus [2] : « Admirata est universa terra post bestiam. Et adoraverunt draconem qui dedit potestatem bestiæ. » Sed commovit ad compunctionem, secundum illud [3] : « Commovisti terram, et conturbasti eam; sana contritiones ejus, » etc. Commovit ad exultationem, sicut dicitur [4] : « Cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas. » Et [5] : « Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram. » Et ratio hujus est, quia docebat non seductoria, sed salutaria. Unde et Petrus dicebat [6] : « Domine, ad quem ibimus! verba vitæ æternæ habes. » Hac doctrina Christus docuerat, sicut dicebat in *Joanne* (b) [7] : « Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit. « Et ideo non erat accusandus, sed laudandus et acceptandus, et maxime a principibus sacerdotum, secundum illud [8] : « Oportet episcopum esse... amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in (c) doctrina sana. » Spiritualiter, in hoc quod Christus incœpit a Galilæa, quæ interpretatur *transmigratio*, et pertransiit per Judæam, et venit usque in Hierusalem, intelligitur quod prædicator verus debet hoc ordine prædicare, ut prædicet transmigrationem a statu peccati, confessionem veritatis fidei, et quietationem in visione pacis æternæ, ut sic deseratur malum, discernatur verum, et diligatur bonum. Et in his clauditur triplex bonum, scilicet venia, gratia, et gloria; bonitas, scientia, et disciplina. Propter hoc pe-

Galilæa quid.

tit Propheta in Psalmo [9] : « Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me. »

6. *Pilatus autem audiens*, etc. Post descriptam accusationem coram præside, hic describit ordinem accusationis coram Herode : ad cujus ordinatam descriptionem introducuntur quatuor, scilicet cautela Pilati subterfugientis, curiositas Herodis interrogantis, improbitas plebis accusantis, et stoliditas principis vilipendentis.

Primo ergo, quantum ad cautelam Pilati subterfugientis, dicit : *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit, si homo Galilæus esset.* Ideo hoc quærit, ut subterfugiat eum judicare, si judicium ejus spectat ad alium. Et ratio ejus redditur in *Matthæo* [10] : « Sciebat enim Pilatus quod per invidiam tradidissent eum. » Et ideo subterfugiebat, quia vel oportebat quod provocaret contra se gentem illam, vel faceret contra jura : unde volebat in alium rejicere judicium. Ideo subdit (v. 7) : *Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat illis diebus.* Beda [11] : « Ne contra insontem, et quem traditum per invidiam noverat, sententiam dare cogeretur, Herodi audiendum mittit, ut a suo tetrarcha, vel absolveretur, vel damnaretur. » Unde apparet quod Pilatus fecit caute; fecit et juste, quia noluit sibi usurpare quod alieni erat juris, quia dicitur [12] : « Non est enim potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt. » Fecit pie, quia credidit quod Herodes hominem suum ab iniquis deberet accusatoribus liberare, secundum illud [13] : « Miseratio hominis circa proximum suum. » Fecit et versute, quia voluit in adversarium suum periculosum judicium devolvere; voluit et ejus calumniam declinare; voluit et ei placere de eo, quod nihil sibi constabat. Ex quo apparet istud quod supra dictum [14] : « Filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis (d) in generatione sua sunt. »

[1] II *Reg.*, XV, 12. — [2] *Apoc.*, XIII, 3-4. — [3] *Psal.* LIX, 4. — [4] *Matth.*, XXI, 10. — [5] *Agg.*, II, 7. — [6] *Joan.*, VI, 69. — [7] *Joan.*, VII, 17. — [8] *Tit.*, I, 7, 9. — [9] *Psal.* CXVIII, 66. — [10] *Rom.*, XXVII, 18. — [11] Bed., ubi sup. — [12] *Rom.*, XIII, 1. — [13] *Eccli.*, XVIII, 12. — [14] Sup., XVI, 8.

(a) *Cæt. edit.* eam. — (b) Joannes. — (c) *Deest* in. — (d) *Item* lucis.

Secundo, quantum ad curiositatem Herodis interrogantis, subdit (v. 8) : *Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valde,* non propter aspectum credulitatis, sicut Abraham de quo in *Joanne* (*a*)[1] : « Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est. » *Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum*, non per affectum charitatis, sicut Job[2] : « Quis mihi tribuat, ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus? » Talibus enim dicitur[3] : « Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis quod multi prophetæ et reges, » etc. Non sic Herodes, sed ex curiositate. Unde addit : *Eo quod audiret multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri*, per appetitum curiositatis[4] : « Audivit autem Herodes Tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, et ait : Quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. » Et quia curiositas maxime viget circa visum et auditum, secundum illud[5] : « Non saturatur oculus visu, neque auris auditu impletur, » ideo addit (v. 9) : *Interrogabat autem eum multis sermonibus.* Interrogabat, inquam, non sicut studiosus, sed sicut curiosus : non sicut amator, sed sicut tentator, secundum illud[6] : « Ex multa loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis. » Et quia non meretur veritatem audire, ideo additur : *At ipse nihil respondebat.* Tacebat autem Christus in exemplum prudentiæ[7] : « Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam. » Justum autem est, indignis divina celari. Unde Glossa[8] : « Tacuit, quia Herodis incredulitas (*b*) non merebatur divina audire, et Dominus jactantiam declinabat[9] : « Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos. » Item propter (*c*) exemplum patientiæ[10] : « Si expavi multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me, et non magis tacui. » Super quo Gregorius[11] : « Boni apparere nolunt, cum aliis prosunt : quod esset se ostendere, nec prodesse : » ut Jesus Herodi non quærenti profectum tacuit, et tamen passus est se derideri. Item innocentiæ; unde Glossa : « Melior est causa quæ non defenditur. » Et probatur : Susanna tacuit, et vicit, sicut dicitur[12]. Item in exemplum confidentiæ[13] : « Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis. » In exemplum obedientiæ[14] : « Quasi agnus coram tondente se, obmutescet. » In exemplum perseverantiæ; unde Glossa : « Ambiunt defendi, qui timent vinci : nec accusatorem tacendo confirmat, sed despicit non refellendo. » Unde dicitur[15] : « Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona. »

Tertio, quantum ad improbitatem plebis accusantis, subditur (v. 10) : *Stabant autem principes sacerdotum et scribæ, constanter accusantes eum.* Hæc autem constantia virtus non erat, sed pertinacia, quia non ex amore justitiæ veniebat, sed ex livore invidiæ. Hæc enim est, quæ armat cor ad proximum impugnandum. Unde Augustinus[16] : « Cum per omne vitium antiqui hostis virus humano cordi infundatur, in zelo invidiæ per tota viscera serpit. Hæc est qua Cain contra fratrem suum Abel armatur, et filii Jacob contra Joseph, Babylonii contra Danielem, Judæi contra Christum. » Erat autem in Judæis invidia cum pertinacia, et ideo accusabant eum constanter; perseverantia in illis non est vera constantia, sed duritia et pertinacia, sicut Magi Pharaonis contra Moysen. Unde dicitur[17] : « Quemadmodum autem Jannes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. » Unde illi erant imitatores illius draconis, de quo in *Apocalypsi*[18] : « Projectus est accusa-

[1] *Joan.*, VIII, 56. — [2] *Job*, XXIII, 3. — [3] Sup., X, 23-24. — [4] Sup., IX, 9. — [5] *Eccle.*, I, 8. — [6] *Eccli.*, XIII, 14. — [7] *Prov.*, XXVI, 4. — [8] Ex Bed., ubi sup. — [9] *Matth.*, VII, 6. — [10] *Job*, XXXI, 34. — [11] Greg., *Moral.* lib. XXII, c. XII, al. XVI, n. 38, quoad sensum. — [12] *Dan.*, XIII. — [13] *Exod.*, XIV, 14. — [14] *Isa.*, LIII, 7. — [15] *Thren.*, III, 38. — [16] Imo auctor, quisquis ille sit, serm. XVIII *ad Frat. in Eremo*, quoad sensum, inter Oper. Aug., append. tom. VI. — [17] II *Tim.*, III, 8. — [18] *Apoc.*, XII, 9.

(*a*) *Cat. edd.* de quo Joannes. — (*b*) *Apud Bedam legitur* crudelitas. — (*c*) *Cat. edd.* per.

tor fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri, die hoc nocte. » Et hoc ex invidia ; nam dicitur [1] : « Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum; imitantur autem illum qui sunt ex parte illius. »

Quarto, quantum ad stoliditatem principis vilipendentis, subjungitur (v. 11) : *Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo : et illusit indutum veste alba.* Sprevit, inquam, tanquam impotentem, quia signum non fecit; tanquam ignorantem, quia verbum non respondit; tanquam stolidum, quia coram accusantibus se non defensavit. Nec tantum sprevit, verum et illusit. Ex quo apparet quod Christus illusus fuit triplici illusione : scilicet a Judæis, ex malitia [2]; ab Herode, ex arrogantia, sicut dicitur hic; a militibus, ex ignorantia, sicut dicit Joannes [3]. Et attendendum, quod Judæi velaverunt; Herodes induit alba veste; milites circumdederunt ei purpureum vestimentum. Ex quo apparet quod Pontifex noster habuit in sua passione vestimenta pontificalia : amictum (*a*) scilicet, cum velatus est a Judæis; albam, cum vestitus est alba veste ab Herode; casulam, cum habuit chlamydem coccineam; et ne quid desit, et manipulum, et stolam, et cingulum, dum ligatus est ad columnam. Coronam spineam habuit pro mitra, et arundinem in manu pro baculo pastorali, et pro chirothecis et sandaliis habuit manus et pedes sanguine coopertos. Et hæc habentur a prælatis consecrantibus in memoriam dominicæ passionis. In hujus memoriale conficitur sacramentum altaris. Quia vero Herodes Christum non inveniebat morte dignum, ideo et ipse declinabat judicium; ideo additur : *Et remisit ad Pilatum,* tanquam ad amicum; propter quod addit (v. 12) : *Et facti sunt amici Pilatus et Herodes in ipsa die, nam antea inimici erant ad invicem.* Ex quo apparet quod inimicitia respectu boni parit amicitiam inter malos. Ideo mali designantur per vulpes Samsonis [4], quæ habent caudas colligatas, quia omnes « conveniunt in unum [5] adversus Dominum, et adversus Christum ejus. » Et ideo hi duo designant persecutionem duorum populorum contra Christum. Unde Glossa [6] : « Sicut Herodes et Pilatus, sic Judæi et Gentiles, cum sint genere et religione, et mente quoque dissentientes, tamen in Christianis persequendis, et fide Christi perimenda consentiunt. »

Indumenta pontificalia.

6. *Pilatus autem, convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus,* etc. Postquam descripsit Christi comprehensionem, illusionem et accusationem, hic quarto describit ipsius condemnationem. Et quoniam Christus condemnatus est, ut deduceretur ad patibulum crucis, ideo pars ista habet duas partes : in quarum prima agitur de condemnatione ipsius ad patibulum; in secunda, de deductione ejus ad crucifigendum, ibi [7]: *Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem,* etc. Describit autem Evangelista condemnationem Christi ut iniquam, ut impiam, ut extortam, et ut distortam : ut iniquam, propter repugnantiam legis justitiæ ; ut impiam, propter repugnantiam consuetudinis piæ; ut extortam, propter repugnantiam voluntatis propriæ ; ut distortam, propter repugnantiam rationis rectæ.

Primo igitur, ad insinuandam repugnantiam condemnationis Christi, et legis justitiæ, dicit : *Pilatus autem, convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus, et plebe,* præmittendo citationem : citandi autem sunt actores ad audiendam sententiam, qua reus debet absolvi, vel condemnari, quia, ut dicitur [8] : « Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. » Ideo, secundum juris ordinem, ante lationem (*b*) partium con-

[1] *Sap.*, II, 24-25. — [2] Sup., XXII, 63. — [3] *Joan.*, XIX, 3. — [4] *Judic.*, XV, 4. — [5] *Psal.* II, 2. — [6] Bed., ubi sup. — [7] Inf., 26. — [8] *Act.*, XXV, 16.

(*a*) *Cæt. edit.* amictam.— (*b*) *Suppl.* sententiæ, fieri decet.

vocationem, quibus convocatis procedendum est. Ideo subditur (v. 14) : *Dixit ad illos : Obtulistis mihi hunc hominem, quasi avertentem populum,* recolendo accusationem. Unde in *Joanne* (a)[1] : « Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. » Et post accusationem sequitur inquisitio; ideo subdit : *Et ecce, ego coram vobis interrogans nullam causam inveni in homine isto, ex his in quibus eum accusatis.* (v. 15) *Sed neque Herodes : nam remisi vos ad illum, et ecce, nihil dignum morte actum est ei :* ostendendo ejus innocentiam, quam ostendit per examinationem propriam et alienam. Unde Glossa[2] : « Pilatus fatetur, nec se, nec Herodem aliquid (b) in occidendo, vel illudendo Christo invenisse. » Nam et recte competit ei illud[3] : « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Et quia talem iniquum est condemnari, ideo subdit (v. 16) : *Emendatum ergo illum dimittam* prædicendo æquam sententiam ; hæc enim sententia erat ferenda secundum justitiam, ex quo accusabatur innocens. Sed Pilatus hoc non audebat facere; sed quærebat assensum partis adversæ, ostendens quod non poterat damnari juste. Ne tamen possent conqueri de remissione judicis, offert punitionem accusati, in hoc quod dicit se *emendatum*, id est, flagellatum dimittere velle. Unde Glossa[4] : « Flagris et ludibriis, quantum jubetis, afficiam, dummodo ne sitiatis innoxium sanguinem. » Ex quo apparet repugnantia condemnationis, et legis justitiæ.

Secundo, quantum ad repugnantiam condemnationis, et consuetudinis piæ, subjungit (v. 17) : *Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum.* Hæc autem necessitas non manabat (c) ex imperiali jure, sed ex consuetudine. Unde Rabanus : « Non imperiali legis sanctione, sed annua gentis, cui per talia placere gaudebat, devictus consuetudine. » Hæc autem consuetudo erat in die festo Paschæ, in memoriam liberationis populi de ægyptiaca servitute. Unde Joannes dicit, quod dixit Pilatus[5] : « Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha : vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum? » Et hæc oblatio erat secundum morem clementiæ; sed hanc recusat perversitas Judæorum in Christo. Et ideo addit (v. 18) : *Exclamavit autem simul universa turba, dicens : Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam.* Hoc autem petit turba ad suggestionem principum et scribarum. Unde *Matthæus*[6] : « Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populo, ut peterent Barabbam. » Et in hoc apparet crudelitas, quia piissimo Domino prætulerunt impiissimum homicidam. Ideo addit (v. 19) : *Qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate, et homicidium, missus in carcerem* : et ita erat seditiosus et homicida. Insuper et latro, sicut dicitur[7] : « Erat autem Barabbas latro. » Ex quo apparet Judæorum perversitas, quia Salvatori prætulerunt seditiosum, benefactori furem, et auctori vitæ prætulerunt virum homicidam. Unde dicitur[8] : « Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis ; auctorem vero vitæ interfecistis. » Et hæc fuit summa impietas, vitam reddere destructori, et auferre vitam fonti totius vitæ. Unde Glossa[4] : « Quia pro Jesu latronem, pro Salvatore interfectorem, pro datore vitæ ademptorem elegerunt, merito salutem perdiderunt et vitam. »

Tertio, quantum ad repugnantiam condemnationis, et voluntatis in judice, subdit (v. 20) : *Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum* : ex quo non valebat auctoritas et voluntas. Hoc autem nolebat Pilatus, tum quia durum erat sibi tantum virum morti tradere sine causa, tum etiam quia dissuadebat uxor sua. Unde *Matthæus*[9] : « Sedente Pilato pro tribunali,

[1] *Joan.*, XVIII, 30. — [2] Bed., ubi sup. — [3] *Psal.* XVI, 3. — [4] Ex Bed., ubi sup. — [5] *Joan.*, XVIII, 39. — [6] *Matth.*, XXVII, 20. — [7] *Joan.*, XVIII, 40. — [8] *Act.*, III, 14-15. — [9] *Matth.*, XXVII, 19.

(a) *Cæt. edit.* Joannes. — (b) *Leg.* dignum quid morte. — (c) non manebat.

misit ad eum uxor ejus, dicens : Nihil tibi, et justo illi. » Hæc autem voluntas Pilati non erat plena, sed pigra, secundum illud [1] : « Vult et non vult piger : » quia non volebat facere contra turbam, cujus voluntas erat contraria. Ideo subditur (v. 21) : *At illi succlamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum.* Ubi ostenditur perversa Judæorum voluntas, in hoc quod clamose quærunt. Unde sibi competit illud [2] : « Expectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor. » Pro istius multitudinis clamore dicitur [3] : « Væ multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis : et tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. » Apparet et ex hoc perversa voluntas, quia quærunt crucifixionem. Unde Beda [4] : « Magna crudelitas! non solum occidere, sed et crucifigere quærunt, ut pedibus et manibus ad lignum confixis, morte vexaretur producta. » Nec tantum producta, verum et acerba, secundum illud » [5] : « Foderunt manus meas, et pedes meos. » Nec tantum acerba, verum etiam ignominiosa [6] : « Morte turpissima condemnemus eum.» Unde illum, tanquam maledictum, pœnæ maledictionis volebant subjicere, quia dicitur [7] : «Maledictus a Deo, qui pendet in ligno. » Sed hoc non fuit sine divina dispositione, secundum illud [8]: «Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. » Sed impii hoc ex crudelitate et iracundia postulabant. De his duobus, scilicet clamore et crudelitate, dicitur [9] : « Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in silva : dedit contra me vocem. » Et iterum in *Psalmo* [10] : « Quoniam circumdederunt me canes multi; concilium malignantium obsedit me. »

Quarto, quantum ad repugnantiam condemnationis, et rationis rectæ, subjungitur (v. 22) : *Ille autem tertio dixit ad illos : Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo.* Ex quo enim nulla erat in eo causa mortis, interficere eum erat contra dictamen rectæ rationis. Et quia menti invidæ non sufficit ratio sine punitione, ideo addit : *Corripiam ergo illum, et dimittam.* Nec tantum hoc dixit verbo; verum et fecit facto, secundum illud [11] :« Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. » Unde Glossa [12] : « Hanc correctionem, deridendo et flagellando, nefandorum desideriis exhibuit, ne usque ad crucifigendum sævirent. » Et quia perversum cor nec ratione inducitur, nec flectitur pietate, ideo subditur (v. 23) : *At illi instabant vocibus magnis postulantes, ut crucifigeretur, et invalescebant voces eorum.* Ex quo apparet, quod victi vivacitate rationis rectæ, convertunt se ad preces. Unde Glossa [13] : « Ad preces se convertunt, ut quod criminando, vel etiam ratiocinando nequiverant, jam postulando et vociferando perficiant. » Unde etiam Joannes ait [14] : « Exivit ergo iterum Pilatus, et dixit eis : Ecce, adduco vobis eum foras, ut cognoscatis, quia in eo nullam invenio causam. Et dixit eis : Ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices, et ministri, clamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum. » Ex prædictis ergo colligitur, quod mors Christi principalius imputatur Judæis, quam Pilato. Unde Joannes : « Dominus dicit [15] : Qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. » Nam Judæi semper instīterunt ad ejus mortem; sed Pilatus visus est subterfugere septem modis, scilicet imitatione fori, allegatione innocentiæ, oblatione misericordiæ, ostentatione voluntatis suæ, declaratione, quod hoc esset contra rationem, inflictione pœnæ, et tandem retorsione culpæ in judaicam plebem. Unde *Matthæus* [16] : « Pilatus accepta aqua lavit manus coram populo, dicens : Innocens ego sum a sanguine justi hujus : vos videritis. Et respondens universus populus, dixit :

[1] *Prov.*, XIII, 4. — [2] *Isa.*, V, 7. — [3] Ibid., XVII, 12.— [4] Bed., ubi sup. — [5] *Psal.* XXI, 17. — [6] *Sap*, II, 20. — [7] *Deut.*, XXI, 23. — [8] *Gal.*, III, 13. — [9] *Jerem.*, XII, 8. — [10] *Psal.* XXI, 17. — [11] *Joan.*, XIX, 1. — [12] Bed., ubi sup. — [13] Bed., ubi sup. — [14] *Joan.*, XIX, 4, 5-6.— [15] Ibid., 11. — [16] *Matth.*, XXVII, 24-25.

Sanguis ejus super nos, et super filios nostros. » Sed licet tot modis vellet eum liberare, tamen præ timore defecit in fine, et declinavit, contra dictamen justitiæ, misericordiæ, voluntatis suæ, et rationis rectæ, ad perversam populi voluntatem ; ideo additur (a) (v. 24) : *Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum.* Et hoc contra illud[1] : « Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies. » Deviavit autem Pilatus, distortam sententiam dando, in absolvendo malum; et ideo dicit (v. 25) : *Dimisit autem illis eum, qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant.* Et quantum ad condemnationem viri justi, ideo addit: *Jesum vero flagellatum tradidit voluntati eorum.* Ratio autem, quare Pilatus fuit inflexus ad hanc sententiam iniquissimam, fuit inordinatus amor complacentiæ populi, quæ retrahit a veritate; ideo dicitur[2]: « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. » Fuit et timor, ne incurreret offensam Cæsaris; unde in *Joanne* (b)[3] : « Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. » Et subditur ibi, quod « Pilatus cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali, » et malam sententiam tulit. Propter quod dicitur[4] : « Qui timet hominem, cito corruet. »

26. *Et cum ducerent eum*, etc. Post descriptam condemnationem Christi, hic describit deductionem condemnati ; circa quam describendam quatuor introducuntur, scilicet deductio Christi ad patibulum, lamentatio mulierum, reprehensio lamentantium, et pronuntiatio imminentium calamitatum.

Primo ergo, quantum ad deductionem Christi ad patibulum, dicit : *Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa; et imposuerunt illi crucem portare post Jesum.* Sed contrarium hujus videtur dici in *Joanne*, ubi dicitur[5] : « Susceperunt autem Jesum, et eduxerunt eum. Et bajulans sibi crucem exivit in eum, qui dicitur Calvariæ, locum. » Verumtamen non est contrarietas, quia utrumque fuit ; sed quod tacet Lucas, exprimit Joannes. Unde Glossa[6] : « Primo Dominus portavit crucem ; sed postea Simoni imposita est, quem exeuntes obviam habuerunt. » Hoc autem diligenter exprimit Lucas propter mysterium significationis. Simon iste, ratione nominis et gentis, quia erat de Cyrene, designat obedientiam populi gentilis ad ferendam crucem post Christum. Unde Glossa[7] : « Quia Simon non Israelita, sed Cyrenæus erat, per eum Gentiles designantur, qui portant crucem, cum populi Gentium, paganis ritibus relictis, obedienter amplectuntur vestigia Dominicæ passionis. » Et talibus loquitur Petrus[8] : « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, » etc. Et talibus Paulus[9] : « Jesus extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes. » Quia vero Simon angariatus fuit crucem portare, sicut dicitur[10] : « Angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum, » ideo ratione angariæ designat hypocritas, qui crucem portant pro laude humana. Unde Gregorius : « Simon, qui portat crucem in angaria, ipse est qui laborat pro laude humana : subeunt enim homines hunc laborem, quem non cogit timor vel dilectio Dei. » Vel designat acidiosos, qui crucem portant cum murmure, pœna et violentia. Contra tales Bernardus: « Væ portantibus crucem, non sicut Salvator suam, sed sicut ille Cyrenæus alienam. » Contra quos dicitur[11] : « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum : et tollat crucem suam quotidie, » etc., quia omni die debet in nobis amor pœnitentiæ faciendæ innovari.

Secundo, quantum ad lamentationem mulierum concomitantium, subditur (v. 27) :

[1] *Exod.*, XXIII, 2. — [2] *Gal.*, I, 10. — [3] *Joan.*, XIX, 12, 13. — [4] *Prov.*, XXIX, 25. — [5] *Joan.*, XIX, 16-17. — [6] Bed., ubi sup. — [7] Ex Bed., ubi sup. — [8] I *Petr.*, II, 21. — [9] *Hebr.*, XIII, 12, 13. — [10] *Marc.*, XV, 21. — [11] *Sup.*, IX, 23.

(a) *Cœt. edit.* addit. — (b) Unde Joannes.

Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum, quæ plangebant et lamentabantur eum. Turba quidem sequebatur ex admiratione; sed mulieres ex miseratione. Unde Glossa[1] : « Mali sequuntur, ut morientem læti aspiciant; mulieres, ut quem vivere desiderabant, moriturum, morientem, et mortuum plorent. » Unde et post mortem dicitur de Magdalena[2]: « Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. » Hæc autem lamentatio fiebat de Christo a mulieribus, non a viris : non quia mulieres essent in amore Christi ferventiores, seu stabiliores, sed quia magis sunt naturaliter ad lacrymas pronæ, et magis compassivæ naturæ, sicut de Anna dicitur[3] : « Flebat igitur mater ejus irremediabilibus lacrymis. » Et de Anna matre Samuelis[4] : « Cum esset Anna amara animo, oravit ad Dominum flens largiter, » etc. Et quia poterant hoc facere magis secure. Unde Glossa[5] : « Non ideo inducitur solus mulierum ploratus, quin et viri dolerent; sed quia fœmineus sexus, quasi contemptibilior, liberius poterat præsentibus principibus sacerdotum, quid contra eos sentiat, ostentare. » Unde potest dici illud[6] : « Accingite lumbos vestros, super ubera plangite, super regione desiderabili. » Vere desiderabilis erat iste super omnes reges universæ terræ. Et ideo hic planctus, et hæc lamentatio designari potuit per lamentationem factam super Josiam, secundum illud[7] : « Universus Juda et Hierusalem luxerunt eum, Hieremias maxime, cujus omnes cantores atque cantatrices usque in præsentem diem lamentationes super Josiam replicant. » Hujusmodi autem lamentationes magnæ factæ et prædictæ fuerunt pro Salvatore; et ideo leguntur in ejus passione. Similiter etiam plangitur mors Christi, et ruina Hierusalem. Unde in oratione Hieremiæ dicitur[8] : « Defecit gaudium cordis nostri : versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri : væ nobis, quia peccavimus : propterea mœstum factum est cor nostrum; ideo contenebrati sunt oculi nostri. »

Tertio, quantum ad reprehensionem lamentantium, adjungit (v. 28) : *Conversus autem ad illas Jesus, dixit : Filiæ Hierusalem, nolite flere super me.* Prohibet autem hujusmodi mulieres a fletu, non quia male facerent Christo compatiendo, cum dicat vir pius et sanctus[9] : « Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi. » Unde et sanctus David in figura dicebat[10] : « Doleo super te, frater mi Jonatha (*a*), decore nimis, et amabilis super amorem mulierum. » Unde et Christo pauperi et afflicto, amabili et pulcherrimo, compatiendum est affectu piissimo, secundum illud[11] : « Aspicient ad me, quem confixerunt, et plangent eum planctu, quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. » Non ergo hoc (*b*) arguitur a Christo; sed quia contristabantur ex mentis dejectione, contra quod (*c*) dicitur[12] : « Non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent. Si enim credimus, » etc. Unde Glossa[13] : « Ne lamentemini me moriturum, cujus cito resurrectio mortem solvere potest, cujus mors mortem, et ipsum mortis auctorem destruet. » Quia ergo contristabantur carnali quadam affectione, scilicet dilectione faciei desideratæ, sicut discipuli[14] : « Plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit, » etc. : quia etiam sic flebant super Christo, quasi moreretur pro se, non pro humana transgressione; unde Glossa : « Tristabantur de vita mortali, quæ morte finienda erat, non de cæcis, qui medicum occidebant : » quandocumque autem passionem Christi recolimus, debemus flere non pro ipso, qui jam glorificatus est, sed habito respectu ad peccatum nostrum : ideo subdit : *Sed super vos ipsas flete, et super filios vestros.* Non negat igitur quin flendum sit; sed

[1] Ex Bed., ubi sup. — [2] *Joan.*, XX, 11. — [3] *Tob.*, X, 4. — [4] I *Reg.*, I, 10. — [5] Ex Bed., ubi sup. — [6] *Isa.*, XXXII, 11. — [7] II *Paralip.*, XXXV, 24-25. — [8] *Thren.*, V, 15-17. — [9] *Job*, XXX, 25. — [10] II *Reg.*, I, 26. — [11] *Zach.*, XII, 10. — [12] I *Thess.*, IV, 12-13. — [13] Ex Bed., ubi sup. — [14] *Joan.*, XVI, 20.

(*a*) *Cæt. edit.* Jonathan. — (*b*) hic. — (*c*) quos.

quod consideratio flentis debet redire super scelus humani generis, pro cujus transgressione Christus mortuus fuit. Quoniam igitur mortuus est pro peccatis nostris, ideo dies passionis suæ debet cum multis lacrymis celebrari. Unde dicitur[1] : « Idcirco ego plorans, et oculus meus deducens aquas : quia longe factus est a me consolator convertens animam meam : facti sunt filii mei perditi; quoniam invaluit inimicus. » Secus autem est de aliis sanctis, ut de Petro et Paulo, qui mortui sunt ad profectum virtutis, et palmam martyrii obtinendam. Flere ergo debet omnis Christianus super se et humano genere, quia fuit causa interfectionis Domini sui. Unde Hieremia[2] : « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei? » Ex hujus mortis speciali memoratione flendum est quandiu sumus in Babylone, in valle lacrymarum et fletuum. Unde *Psalmus*[3] : « Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus, dum recordaremur tui, Sion. » Flere etiam debet omnis, quia tantam et tam nobilem pietatem non recognoscit multitudo hominum[4] : « Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem : non des requiem tibi. » Flere etiam debet, quia ex hoc præparatur ad æternam calamitatem, propter quod super eos flevit Jesus[5]: « Videns civitatem, flevit super illam, dicens: Quia si cognovisses et tu, » etc. Et[6] : « Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, effusus est in terra jecur meum super contritionem filiæ populi mei. »

Quarto, quantum ad prædictionem imminentium calamitatum, subjungit (v. 29) : *Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt.* Et hoc potest referri ad destructionem Jerusalem, ratione cujus præmittitur supra[7] : « Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus : erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic : et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes. » Vel melius refertur ad judicium finale, ex cujus consideratione debet homo flere supra se, et super alios peccatores, ne oporteat plangere in adventu ipsius, secundum illud[8] : « Tunc parebit signum filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt filium hominis sedentem, » etc. Et huic intellectui magis consonat, quod sequitur (v. 30) : *Tunc incipient dicere montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos.* Hoc erit in apparitione judicis, secundum illud[9] : « Absconderunt se in speluncis, et in petris montium, et dicunt montibus et petris : Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni : quoniam veniet dies magnus iræ ipsorum. » Et similiter[10] : « Et introibunt in speluncas petrarum, et in voragines terræ a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram, » etc. Quod autem tales dies horribiles expectandi sint indubitanter, et formidandi, per fletum præveniendi, ostendit ex consideratione suæ passionis, cum subdit (v. 31) : *Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Quasi dicat : « Si succiditur arbor viva, et fructuosa, et speciosa, quid ergo fiet de arida et infructuosa? Est autem Christus lignum viride, quia vivum. Unde dicitur[11] : « Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam : » dicitur de sapientia. Et ideo designatur per lignum vitæ, de quo in *Genesi*[12] : « Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave : lignum etiam vitæ in medio paradisi. » Quia etiam fructuosum[13] : « Ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum. » Quia virtuosum[14] : « Folia ad ligni sanitatem gentium, » etc. E contrario, homo peccator est lignum aridum, quia caret vita

[1] *Thren.*, I, 16. — [2] *Jerem.*, IX, 1. — [3] *Psal.* CXXXVI, 1. — [4] *Thren.*, II, 18. — [5] Sup., XIX, 41. — [6] *Thren.*, II, 11. — [7] Sup., XXI, 23-24. — [8] *Matth.*, XXIV, 30. — [9] *Apoc.*, VI, 15-16. — [10] *Isa.*, II, 19. — [11] *Prov.*, III, 18. — [12] *Gen.*, II, 9. — [13] *Apoc.*, XXII, 2. — [14] Ibid.

gratiæ, fructu justitiæ, et virtute constantiæ; propter quod dicitur peccatori [1] : « Non te extollas in cogitatione animæ tuæ, velut taurus : ne forte elidatur virtus tua per stultitiam, et folia tua comedat, et fructus tuos perdat, et relinquaris velut lignum aridum in eremo. » Si ergo summus plantator lignorum paradisi, propter peccatum sic crudelem mortem permisit pati lignum vitæ et voluptatis, quid ergo faciet de lignis aridis et spinosis? Unde Glossa [2] : « Si ergo (a) qui peccatum non feci, qui *lignum vitæ* appellor, mundo duodenos fructus gratiæ per singulos menses affero, sine passione de mundo non exeo, quæ tormenta manent illos, qui fructibus sunt vacui? » Insuper et lignum vitæ flammis dare non timent, et ideo dicitur [3] : « Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator? » Et [4] : « Quoniam tempus est, ut incipiat judicium a domo Dei. » Si autem primum a nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio?

32. *Ducebantur autem et alii duo*, etc. Post descriptam Christi comprehensionem, illusionem, accusationem et condemnationem, hic quinto loco describit ejus crucifixionem; quam describit dupliciter, scilicet ex parte conditionum aggravantium, et ex parte circumjacentium, ibi [5] : *Erat autem et superscriptio scripta*, etc. Circa descriptionem conditionum aggravantium, sex introducuntur, scilicet inhonestas consortii, atrocitas supplicii, benignitas crucifixi, rapacitas militum crucifigentium, malignitas principum insultantium, et crudelitas irridentium crucifixorum.

Primo igitur, quantum ad inhonestatem consortii, dicit : *Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.* Alii duo, scilicet qui erant nequam, ut ex iniquitate illorum cum Christo interfectorum prætenderent, quod Christus ut reprobus patiebatur. Sed hoc Dominus præordinavit fieri, secundum illud [6] : « Cum sceleratis reputatus est : » tum propter exemplum humilitatis, ratione cujus dicitur in *Psalmo* [7] : « Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis; » et [8] : « Desideravimus eum, despectum et novissimum virorum; » tum etiam propter mysterium significationis. Nam per duos latrones, secundum allegoriam, intelliguntur duo populi, inter quos et pro quibus passus est Christus, unus scilicet Judæorum, et alter Gentium; qui recte latrones dicuntur, quia utrique Deo per superbiam in Adam voluerunt præripere dignitatem propriam. Unde, super istud [9] : « Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, » dicit Glossa : « Adam et Eva voluerunt rapere divinitatem, et amiserunt felicitatem. » Et propter hoc datum fuit signum circumcisionis in remedium, quod esset quasi cauterium latronum; et crux etiam Christi in medio latronum, ut per illam a pœna latronum liberemur. Sed populus Judaicus, tanquam latro sinister, adhuc blasphemat; Gentilis autem confitetur et orat. Secundum Augustinum [10] autem, per duos latrones signatur totum genus humanum in cruce tribulationis et miseriæ affixum : sed altera pars a dextris, ut illi qui pro cœlesti gloria; alter a sinistris, ut illi qui pro temporali gloria patiuntur. Et in hoc execrabilis est profecto impietas Judæorum, quæ quasi latronem affixit cruci omnium Redemptorem. Bonus tamen in mysterio latro Christus, qui insidiatus est diabolo, ut vasa ejus auferret. Ideo *Job* [11] : « In oculis ejus quasi hamo capiet eum. » Propter quod Dominus comparat se furi [12] : « Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, » etc.

Latrones quid

Secundo, quantum ad atrocitatem supplicii, dicitur (v. 33) : *Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum.* Locus iste dicitur Calvariæ, ut dicunt quidam [13], quia ibi jacebat Adam,

[1] *Eccli.*, VI, 2, 3. — [2] Ex Bed., ubi sup. — [3] *Prov.*, XI, 31. — [4] I *Petr.*, IV, 17. — [5] Inf., 38. — [6] *Isa.*, LIII, 12. [7] *Psal.* XXI, 7. — [8] *Isa.*, LIII, 2-3. — [9] *Philip.*, II, 6. [10] Aug., serm. CCXVIII, n. 4, al. *de diversis*, serm. LXXVI. — [11] *Job*, XL, 19. — [12] Sup., XII, 39. — [13] Exempli gratia, Paula et Eustochium, *ad Marcellam*, inter *Epist.* Hieron., lib. I, epist. XVII.

(a) *Apud Bedam add.* ipse.

et ibi erat calvaria capitis ejus : et hoc videtur dicere Ambrosius super *Epistolam ad Romanos*. Sed hoc non dicit Ambrosius Doctor; sed Ambrosius Autpertus (*a*). Nam, sicut dicit Hieronymus [1], Adam sepultus est in Hebron (*b*), quemadmodum dicitur in *Josue* [2]. Dicitur ergo locus Calvariæ, quia ibi continebantur calvariæ damnatorum, qui ibi decollabantur et suspendebantur. Erat autem hic locus extra civitatem, quia consuetudo hæc inolevit ab antiquo, ut malefici extra castra occiderentur [3] : « Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus. » Quod tunc fiebat propter spectaculum, sed nunc fit propter mysterium, ut significaretur quod his qui erant extra Jerusalem, profuit passio Christi. Unde dicitur [4] : « Propter quod et Jesus, ut significaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. » Fuit autem ista eductio præfigurata in eductione Abel [5]; in eductione Isaac [6]; in eductione Joseph [7] ; in egressione David [8] de Jerusalem. In hoc igitur loco pœnarum acerbissima, pœna crucis, crucifixus est, secundum illud [9] : « Aspicient ad me, quem confixerunt. » Et [10] : « Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? » Tunc impleta est figura de serpente suspenso in palo [11]. Tunc impletum est illud [12] : « Et erit vita tua quasi pendens ante te. » Tunc impleta est prophetia David [13] : « Foderunt manus meas, et pedes meos. » Tunc impleta est prophetia [14] : « Mittamus lignum in panem ejus. » Et illud [15] : « Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus. » Et illud [16] : « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? » Et illud [17] : « Sicut ovis ad occisionem ducetur. » Tunc impleta sunt omnia prædicta de passione Christi. Unde supra [18] : « Consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis. » Hæc autem erat pœna latronum; ideo addit : *Et latrones, unum a dextris, et alterum a sinistris :* quod factum est non solum in opprobrium, verum etiam, Deo disponente, in nostrum documentum. Nam per duos latrones intelliguntur caro et mundus, qui sunt crucifigendi ad hoc quod spiritus noster in cruce Domini offeratur, sicut Jesus. Crucifigenda est caro, sicut dexter latro, secundum illud [19] : « Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt, » etc.; mundus, ut latro sinister [20] : « Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo; » et tunc spiritus in medio crucifigitur cum Christo, ut dicat cum Apostolo [21] : « Christo confixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus. » Est autem crux carnis, rigor disciplinæ; cujus quatuor sunt brachia, scilicet vigilia, abstinentia, asperitas vestium, et disciplina verberum. Crux autem, qua mundus crucifigitur, est paupertas spiritus, cujus quatuor sunt brachia, contemptus gloriæ, pecuniæ, patriæ et parentelæ. Crux spiritus est fervor devotionis, cujus quatuor sunt brachia, scilicet amor, spes, timor et dolor : spes, sursum; timor, deorsum; amor a dextris, et dolor a sinistris. Et de his dicitur [22] : « In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere, » etc.

Latrones quid

Tertio, quantum ad benignitatem crucifixi, subjungit (v. 34) : *Jesus autem dicebat : Pater, dimitte illis : non enim sciunt quid faciunt.* In quo impletur illud [23] : « Ipse

[1] Hieron., *in Matth.*, c. XXVII. — [2] *Jos.*, XIV, 15. Versiculus ille sic habet : *Nomen Hebron ante vocabatur Cariath-Arbe : Adam maximus ibi inter Enacim situs est*. Sed, ut recte notavit Cornelius a Lapide in hunc locum, « Adam hic non est nomen proprium, sed appellativum, significans hominem ; nec protoplastum, sed Arbe gigantem denotat. » Cæterum erravit et ipse Cornelius a Lapide dicendo ibidem, sanctum Hieronymum quoque, epist. 17 *ad Marcellam*, asseruisse Adamum sepultum in Golgotha : ista enim epistola *ad Marcellam*, licet relata inter Hieronymi *Epistolas*, non est sancti Doctoris, sed Paulæ et Eustachii, ut ex titulo constat æque ac contextu. — [3] *Levit.*, XXIV, 14. — [4] *Hebr.*, XIII, 12. — [5] *Gen.*, IV, 8. — [6] Ibid., XXII, 3. — [7] Ibid., XXXVII, 14. — [8] II *Reg.*, XV, 16. — [9] *Zach.*, XII, 10. — [10] *Malac.*, III, 8. — [11] *Num.*, XXI, 9. — [12] *Deut.*, XXVIII, 66. — [13] *Psal.* XXI, 17. — [14] *Jerem.*, XI, 19. — [15] *Dan.*, IX, 26. — [16] *Zach.*, XIII, 6. — [17] *Isa.*, LIII, 7. — [18] Sup., XVIII, 31. — [19] *Gal.*, V, 24.— [20] Ibid., VI, 14.— [21] Ibid., II, 19-20.— [22] *Ephes.*, III, 17-18. — [23] *Isa.*, LIII, 12.

(*a*) *Cæt. edit.* adopertus.— (*b*) Ebron, *et sic deinceps.*

peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. » Oratio autem hujusmodi fuit in remedium, quia etiam suis crucifixoribus profuit passio per orationem quam fudit. Unde legitur [1] quod conversi sunt uno die tria millia, et alio die quinque millia : quia, ut dicitur [2] : « Qui cum clamore valido et lacrymis offerens exauditus est pro sua reverentia. » Unde etiam in hoc apparuit quod fuit pontifex pius et misericors, offerendo se et interpellando pro populi salute. Et propter hoc Lucas solus, qui specialiter agit de Christi sacerdotio, hanc orationem describit et narrat. Unde Beda [3] : « Quia Lucas sacerdotium (*a*) Christi describere disposuit, recte Dominus apud eum pro persecutoribus jure sacerdotis intercedit. » Et hoc figuratur in Aaron [4] orante pro populo insurgente contra ipsum, de quo ibidem dicitur, quod « stans Aaron inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit. » Unde etiam Sapiens [5] : « Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens servitutis suæ scutum orationem, et per incensum deprecationem allegans (*b*), restitit iræ. » Et per hoc Christus dedit exemplum omnibus pontificibus, et etiam omnibus Christianis, qui sunt [6] *regale sacerdotium,* et maxime perfectis, orare pro persequentibus, secundum illud [7] : « Orate pro persequentibus et calumniantibus vos : » sicut fecit Christus et protomartyr Stephanus [8] : « Ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit. »

Quarto, quantum ad rapacitatem militum crucifigentium, adjungitur : *Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes,* quod expressius dicitur in *Joanne* [9] : « Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes : unicuique militi partem. » Et postea subditur de tunica inconsutili, quod « sortem miserunt, cujus esset. » Hoc autem factum est, ut dicit Joannes [10], ad complementum prophetiæ : nam propheta David in *Psalmo* dicit [11] : « Diviserunt sibi vestimenta mea : et super vestem meam miserunt sortem. » Et in hoc apparuit rapacitas militum, qui Christum pro sua rapacitate nudaverunt. Et ideo passio Christi signanter significatur per Noe, de quo dicitur [12] quod « bibens vinum inebriatus est, et nudatus in tabernaculo suo. » Per hanc autem divisionem vestium in quatuor partes, intelligitur diffusio Ecclesiæ in quatuor partes mundi. Unde Beda [13] : « Quadripartita vestis Domini quadripartitam ejus figurat Ecclesiam, toto scilicet, qui quatuor partibus constat, terrarum orbe diffusam, et omnibus eisdem partibus æqualiter, id est, concorditer distributam. » Tunica vero illa sortita, omnium partium significat unitatem, quæ charitatis vinculo continetur. Per missionem autem sortis intelligitur collatio gratiæ, quæ non pro humana distributione, sed potius pro divina dispositione datur, quia [14] « sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur. » Et [15] : « Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris. » Sequitur : « Et dederunt sortes eis, et cecidit sors super Matthiam. »

Divisio vestium quid.

Quinto, quantum ad malignitatem principum insultantium, subjungit (v. 35) : *Et stabat populus expectans, et deridebant eum principes cum eis;* et sic impletum est illud [16] : « Omnes videntes me, deriserunt me : locuti sunt labiis, et moverunt caput. » Et *Job* [17] : « Deridetur enim justi simplicitas. Lampas contempta apud cogitationes divitum, » scilicet principum sacerdotum. Hujus figura præcessit in Cham [18] : « Cum vidisset Cham pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nuntiavit duobus fratribus suis foras. » Sic et isti, videntes Christi infirmitatem, insultabant. Unde et subditur : *Dicentes : Alios salvos fecit : se salvum fa-*

[1] *Act.*, II, 41; IV, 4.— [2] *Hebr.*, V, 7.— [3] Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XCIV.— [4] *Num.*, XVI, 47, 48. — [5] *Sap.*, XVIII, 21. — [6] I *Petr.*, II, 9. — [7] *Matth.*, V, 44. — [8] *Act.*, VII, 59. — [9] *Joan.*, XIX, 23. — [10] Ibid., 24. — [11] *Psal.* XXI, 19. — [12] *Gen.*, IX, 21. — [13] Bed., ubi sup., quoad sensum. — [14] *Prov.*, XVI, 33. — [15] *Act.*, I, 24, 26. — [16] *Psal.* XXI, 8. — [17] *Job*, XII, 4-5. — [18] *Gen.*, IX, 22.

(*a*) *Cæt. edit.* sacerdotii. — (*b*) alligans.

ciat, si hic est Christus Dei electus. Sapiens[1] : « Tentemus quæ ventura sunt illi : si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, et liberabit illum de manu contrariorum. » Nec solum hæc dicebant, imo multipliciter insultabant. Unde in *Matthæo* (*a*)[2] :« Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita suæ, et dicentes : Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud reædificas : salvate ipsum. » Hoc dicebant populares; sed principes adhuc malitiosius. Unde in *Matthæo* (*a*)[3] : « Alios salvos fecit; seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, » etc. Super quo Bernardus[4] : « Quid tu, Judæe, qui pridie ante crucem agitabas caput sacrilegum? qui sacrum caput Christi exagitabas opprobriis, dicens : Si Christus rex Israel est, descendat de cruce? O venefica lingua, verbum malitiæ, sermo nequam! Hoc plane tuum est, magis autem ejus qui mendax est ab initio. Quid enim consequentis (*b*) videtur habere, ut descendat, si rex est, et non magis ascendat?[5] Imo, quia rex Israel est, titulum regis non deserat, virgam imperii non deponat, cujus nimirum imperium super humerum ejus. Alios, inquiunt, salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Imo si descenderet (*c*), neminem salvum faceret; cum enim salvus esse non possit, nisi qui perseveraverit usque in finem, quanto minus poterit esse Salvator. »

Sexto, quantum ad crudelitatem illudentium crucifixorum, adjungit (v. 36) : *Illudebant autem ei et milites.* Milites quidem illuserunt ante crucifixionem, secundum quod dicitur[6] : « Milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus; et veste purpurea circumdederunt eum. Et veniebant ad eum, et dicebant : Ave, rex Judæorum; et dabant ei alapas. » Ex quo etiam apparet quod, secundum Lucam, Christus ter illusus fuit, scilicet in domo pontificis, et in præsentia Herodis, et nunc. In quo datur intelligi, quod ista tria genera hominum, quæ specialiter Christus honoravit in terris, Christum inhonorant, scilicet pontifices, principes, et milites : ita ut eis competat illud[7] : « Filios enutrivi, et exaltavi : ipsi autem spreverunt me. » Unde istis competit illud[8]: « Super quem lusistis? super quem dilatastis os, et ejecistis linguam? numquid non vos, filii scelesti? » Milites igitur Christum spernebant, et spernendo (*d*) afflictionem afflicto addebant. Et ideo addit : *Accedentes et acetum offerentes ei.* Dicitur autem[9] quod « dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum; » et[10] : « Dabant ei bibere myrrhatum vinum. » Et, ut dicit Augustinus[11], « credibile est quod in vinum acetosum immiserint Judæi fel et myrrham, quæ sunt amarissima. » Et in hoc impletur prophetæ David vaticinium[12] : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Et in *Deuteronomio* dicitur de vinea conversa in amaritudinem[13] : « Uva eorum uva fellis, et botri amarissimi. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile. » Et de hoc dicitur[14] : « Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit : Consummatum est; » quia cum passus esset in auditu per contumelias, in visu per lacrymas, in tactu per plagas, non restabat nisi ut pateretur in gustu et lingua, contra illam delectationem, quam in esu pomi habuit Adam et Eva. Et quia hujus tentatio per auditum introivit, ideo toties replicantur contumeliæ contra Christum. Unde adjungit (v. 37) : *Dicentes : Si tu es rex Judæorum, salvum te fac.* Unde isti milites designantur per servos regis Assyriorum, qui blasphemaverunt Dominum, de quibus *Isaias*[15] :« Cui exprobrasti, et quem blasphemasti, et super quem exaltasti vocem tuam, et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad sanctum Israel, in manu servorum

[1] *Sap.*, II, 17-18. — [2] *Matth.*, XXVII, 39-40. — [3] Ibid., 42. — [4] Bern., *in die sancto Pasch.*, serm. I, n. 1. — [5] Ibid., n. 2. — [6] *Joan.*, XIX, 2-3. — [7] *Isa.*, I, 2. — [8] Ibid., LVII, 4. — [9] *Matth.*, XXVII, 34. — [10] *Marc.*, XV, 23. — [11] Aug., Enarr. *in Psal.* LXI, n. 9. — [12] *Psal.* LXVIII, 22. — [13] *Deut.*, XXXII, 32-33. — [14] *Joan.*, XIX, 30. — [15] *Isa.*, XXXVII, 23-24.

(*a*) *Cæt. edit.* Matthæus. — (*b*) *Apud Bern.* consequentiæ. — (*c*) *Cæt. edit.* descenderit. — (*d*) spernendum.

tuorum exprobrasti Domino. » Sed Dominus istis blasphemiis non cessit, ut daret exemplum patientiæ et perseverantiæ, secundum illud[1] : « Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris et patientiæ. » Et post : « Sufferentiam Job audistis, » etc. Unde Bernardus[2] : « Sine causa maligne parasti sagittas tuas in pharetra, et discipulorum suspiria cumulas(*a*) opprobriis Judæorum : illi quippe desperant, isti improperant ; sed Christo neutra tela nocebunt : aliud tempus elegit confortandis discipulis, et aliud (*b*) adversariis confutandis. [3] Patientiam magis exhibet, humilitatem commendat, obedientiam implet, perficit charitatem. His nempe virtutum gemmis quatuor cornua crucis adornantur, et est supereminentior charitas, a dextris obedientia, patientia a sinistris, radix virtutum humilitas in profundo. His ditavit trophæum crucis consummatio dominicæ passionis. »

38. *Erat autem et superscriptio scripta super eum litteris græcis, et latinis, et hebraicis*, etc. Postquam descripsit aggravantia Christi passionem, hic describit circumadjacentia : hæc autem fuerunt quatuor, scilicet superscriptio judicis, blasphemia latronis, confessio pœnitentis, et misericordia Salvatoris.

Primo igitur, quantum ad superscriptionem judicis, dicit : *Erat autem et superscriptio scripta super eum litteris græcis, et latinis, et hebraicis : Hic est rex Judæorum.* Hanc superscriptionem posuit Pilatus per modum tituli, in quo intendebat inscribere causam suæ passionis. Unde *Marcus*[4] : « Et erat titulus causæ ejus inscriptus : Rex Judæorum. » In quo ostenditur causa, quare crucifixus est secundum veritatem ; sed Judæi non acceptabant. Unde *Joannes*[5] : « Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt, et dicebant Pilato pontifices Judæorum : Noli scribere : Rex Judæorum, sed quia ipse dixit : Rex sum Judæorum. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi. » Ex quo apparet quod divino nutu (*c*) titulus scriptus est. Unde Beda dicit[6] : Ideo immolato titulus superpositus est, ut a cunctis legi (*d*) et credere volentibus pateat (*e*), quia per crucem non perdidit, sed corroboravit imperium, » secundum illud[7] : « Factus est principatus super humerum ejus. » Et in *Psalmo*[8] : « Dominus regnavit a ligno. » Est autem titulus triplex, scilicet, memorialis, qui scribitur in tumulis mortuorum ; præconialis, qui in portis civitatum ; et triumphalis, qui continet causam et ordinem triumphi, et consuevit scribi in aris. Et talis fuit iste titulus, de quo *Isaias*[9] : « Erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini juxta terminum ejus. » Hic autem scriptus est tribus linguis, quia licet essent septuaginta duæ, tres tamen erant eminentes. Unde Glossa[10] : « Hæ tres linguæ præ cæteris eminebant : Hebræa, propter Judæos de lege gloriantes ; Græca, propter Gentilium sapientiam ; Latina, propter Romanos imperantes. Ergo, velint nolint Judæi, omne regnum mundi, omnis sapientia mundana, omnia divinæ legis sacramenta testantur, quod Jesus est Imperator credentium et confitentium (*f*). Vel ideo tribus linguis, quia istæ tres linguæ innuunt mysterium Trinitatis. Videtur etiam firmum testimonium veritatis. Unde Augustinus[11] : « Tribus linguis quasi tribus testibus titulus est approbatus, quia[12] *in ore duorum, vel trium stat omne verbum.* »

Secundo, quantum ad blasphemiam latronis, subdit (v. 39) : *Unus autem de his, qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum, dicens : Si tu es Christus, salvum fac teipsum et nos.* Sed contrarium hujus videtur dicere Marcus, ubi sic ait[13] : « Et qui cum eo cru-

[1] *Jac.*, v, 10, 11. — [2] Bern., ubi sup. prox., n. 2. — [3] Ibid., n. 3. — [4] *Marc.*, xv, 26. — [5] *Joan.*, xix, 20-22. [6] Bed., ubi sup. — [7] *Isa.*, ix, 6. — [8] *Psal.* xcv, 10. Ita legebant hunc versiculum S. Justinus (*Dialog. cum Thryphone*, pag. mihi. 87) et Augustinus ; quamvis hodie nec in Vulgata legatur *a ligno*, nec quidquam simile, sive in hebræo textu, sive in græcis interpretationibus. — [9] *Isa.*, xix, 9. — [10] Ex Bed., ubi sup. [11] Aug., Enarr. *in Psal.* lv, n. 2. — [12] *Deut.*, xix, 15. [13] *Marc.*, xv, 32.

(*a*) *Ita apud Bern.; edit. Vatic. Bonav.* cumulans. (*b*) *Edit. Vat. et Ven. omis.* et aliud. — (*c*) *Juxta easd.* intuitu. — (*d*) *Apud Bed.* ut cunctis legere. — (*e*) Innotescat. — (*f*) *Apud Bed. add.* Deum.

cifixi erant, convitiabantur ei. » Similiter et Matthæus [1]. Sed hæc contrarietas dissolvitur dupliciter : uno modo, quod verbum Matthæi et Marci intelligatur per synecdochem, ut quod est partis attribuatur toti; vel quod ambo principio blasphemarunt, sed alter tantum perstitit. Et hic blasphemabat, quia veraciter non petebat salvari, sed irrisorie. Et hoc erat pessimum, quod miser et pauper irridet pauperem afflictum; propter quod dicitur [2] : « Vir pauper calumnians pauperes similis est imbri vehementi, in quo paratur fames. » Sed Dominus huic non respondit (*a*), ut formam daret patientiæ. Unde Petrus [3] : « Cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur. » Ut etiam doceret exemplo illud Apostoli [4] : « Benedicite persequentibus vos; benedicite, et nolite maledicere. » Hoc enim virtuosum est. Unde Chrysostomus [5] : « Mirabilius est hominem convitia passum non moveri, quam hominem vulneratum et percussum non cadere.»

Tertio, quantum ad confessionem pœnitentis, adjunxit (v. 40) : *Respondens autem alter, increpabat eum dicens : Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es?* Quod dicit detestando alienam culpam; quod est opus vere pœnitentis, secundum illud [6] : « Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. » Nec tantum alienam, verum et suam. Unde addit (v. 41) : *Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus.* Et hoc est vere pœnitentium, secundum illud [7] : « Justus es in omnibus quæ fecisti nobis, et universa opera tua vera; peccavimus enim et inique egimus recedentes a te. » Nec etiam tantum agnoscit culpam propriam, verum etiam Christi innocentiam prædicat; unde subdit : *Hic vero nihil mali gessit*, secundum illud [8] : « Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus id ore ejus.» Nec tantum prædicat Christi innocentiam vitæ; verum etiam excellentiam agnoscit potentiæ, et ideo subjungit (v. 42) : *Et dicebat ad Jesum : Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum.* In quo simul confiteturChristi excellentiam regalem, et petit misericordiæ relaxationem. Sic orabat Nehemias [9] : « Memento mei, Deus meus, in bonum. » *Psalmus* [10] : « Reminiscere miserationum tuarum, Domine, » etc. Et iterum [11] : « Secundum misericordiam memento mei tu, propter bonitatem tuam, Domine. » Apparet igitur quod in latrone hoc fuit veritas fidei, et confessio veritatis, reprobando malum, approbando bonum, et asserendo verum; fuit etiam supplicatio orationis. Unde Glossa [12] : « Magna gratia in hoc latrone eminet; nullum membrum a supplicio liberum habet, præter cor et linguam; quod autem liberum habet, offert : credit corde, confitetur ore. » Et in hoc apparet illud quod dicitur supra [13] : « Erunt duo in agro; unus assumetur, et alter relinquetur, » secundum profunditatem divinorum judiciorum.

Quarto, quantum ad misericordiam Salvatoris, subjungit (v. 43) : *Et dixit illi Jesus : Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* In quo Christus miram ostendit misericordiam tanquam piissimus Pontifex, quia pœnitentiam latronis, quantumcumque seram, non refutavit, et amplius, quam latro petebat, concessit. Unde Ambrosius [14] : « Pulcherrimum affectandæ conversionis exemplum, quod tam cito latroni venia relaxatur, et uberior gratia, quam precatio. Semper enim Dominus Deus plus tribuit quam rogatur : cum enim peteret veniam, obtinuit paradisum. » Et attende quod dicit : *Eris in paradiso*, non, inquam, in cœlesti, in quem nullus ante Christum ascendit; sed in beata visione Dei. Unde Ambrosius [15] : « Vita est esse cum Christo, quia ubi est Christus, ibi est regnum. » Et nota hic, quod *paradisus* in

[1] *Matth.*, XXVII, 44. — [2] *Prov.*, XXVIII, 3. — [3] I *Petr.*, II, 23. — [4] *Rom.*, XII, 14. — [5] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXXXVIII, al. LXXXVII, n. 3. — [6] *Ephes.*, v, 2. — [7] *Dan.*, III, 27, 29. — [8] I *Petr.*, II, 23. — [9] II *Esdr.*, V, 19. — [10] *Psal.* XXIV, 6. — [11] Ibid., 7. — [12] Ex Bed., ubi sup. — [13] Sup., XVII, 34. — [14] Ambros., *in Luc.*, lib. X, n. 121. — [15] Ibid.

(*a*) *Cat. edit.* respondet.

Scriptura dicitur primo (*a*) hortus voluptatis [1] : «Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio.» 2. Et patria cœlestis [2] : « Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei. » 3. Et visio speciei Christi [3] : « Raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, » etc. 4. Allegorice dicitur Ecclesia [4] : « Fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum. » 5. Dicitur etiam Virgo beata [5] : « Hortus conclusus, fons signatus, emissiones tuæ paradisus. 6. Sacra Scriptura [6] : « Ego sicut aquæductus exivi de paradiso. » 7. Tropologice dicitur gratia [7] : « Gratia sicut paradisus in benedictionibus. » 8. Dicitur anima timorata [8] : « Timor Domini sicut paradisus benedictionis. » 9. Dicitur etiam vita religiosa [9] : « Regio Jordanis universa irrigabitur, sicut paradisus Domini. » Accipitur autem hic pro beata visione Christi, quia, ut dicitur in *Joanne* [10] : « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. »

44. *Erat autem fere hora sexta*, etc. Post descriptam Christi comprehensionem, illusionem, accusationem, condemnationem et crucifixionem, hic describit Evangelista ejus mortem et tumulationem ; et habet hæc pars duas : in quarum prima agitur de morte ; in secunda de sepultura, ibi [11] : *Et ecce vir nomine Joseph,* etc. Circa descriptionem autem mortis Christi, quatuor introducuntur, scilicet mirabilis perturbatio mundi, lacrymosa expiratio Christi, fidelis confessio Centurionis, et tremebunda compunctio plebis.

Primo igitur quantum ad mirabilem perturbationem mundi, quæ mortem Christi antecessit, dicit : *Erat autem fere hora sexta.* Dicit autem Joannes [12] et Matthæus [13], quod hora erat sexta. Et ait Marcus [14] quod erat hora tertia. Sed Lucas removens istam controversiam, ostendit quod fuit inter tertiam et sextam horam ; sed plus accessit ad sextam ; unde Evangelistæ alii a Marco nominant extremam, et Lucas exprimit mediam horam. In hac sexta hora, et sexta ætate, et sexta feria, crucifixus est Jesus pro homine, qui fuit sexta die formatus. Post hanc sextam horam, Christo pendente in cruce et approximante ad mortem, facta est universalis commotio creaturæ, unde addit : *Et tenebræ factæ sunt in universam terram usque ad horam nonam* (v. 44), *et obscuratus est sol.* Hæ autem tenebræ non potuerunt esse per naturam, sicut fit eclipsis, triplici ex causa, scilicet 1. quia luna erat quartadecima, et ideo in perfecta distantia a sole ; 2. et quia eclipsis non aufert omnino lumen omnibus partibus terræ ; 3. et quia non potest per tres horas durare. Ideo hic triplex miraculum fuit. Et propterea refertur [15] quod beatus Dionysius, cum esset in Ægypto, et videret obscurationem illam, dixit : « Aut elementa mutantur, aut Deus naturæ patitur, et elementa sibi compatiuntur. » Unde et ipse dicit in epistola *contra* (*b*) *Apollophanium* [16] : « Dic, quid dicis de eclipsi, quæ fuit in salutari cruce ? Nos enim constituti simul apud Heliopolim, hoc est, civitatem solis, mirabiliter vidimus, quomodo feria quadam sexta, ferme hora etiam quasi sexta, luna ei se injiciente, sol est horribiliter obscuratus, quia non Deus, sed creatura Dei lucis suæ occubitu lucere nequivit. Obfuso itaque uniformiter (*c*) caligine tabescente, ut purgatum rediit solis diametrum, regulam Philippi Aridei assumpsimus. Cumque reperimus quod erat notissimum, eatenus fatigatione ecliptica solem pati molestias non debere, et ab Oriente lunam solarem fulgorem velis æthiopicis obducentem, solem in occidua hora captare profugia, tunc autem lutigenos thesauros, caligines, quas geminant usque in Heliacos, ut putavimus, proferen-

[1] *Gen.*, II, 8. — [2] *Apoc.*, II, 7. — [3] II *Cor.*, XII, 4. — [4] *Gen.*, II, 10. — [5] *Cant.*, IV, 13. — [6] *Eccli.*, XXIV, 41. — [7] Ibid., XL, 17. — [8] Ibid., 28. — [9] *Gen.*, XIII, 10. — [10] *Joan.*, XVII, 3. — [11] Inf., 50. — [12] *Joan.*, XIX, 14. — [13] *Matth.*, XXVII, 45. — [14] *Marc.*, XV, 25. —

[15] Dion., epist. *ad Polycarp. Pont* ; est epist. VII, n. 2 et 3. — [16] Id., epist. XI.

(*a*) *Cat. edit.* primus. — (*b*) Legendum *ad* ; scribitur enim Apolophani jam ad fidem converso. — (*c*) *Suppl.* orbe terrarum.

tes, recondere Occidentes, præsertim cum lunæ deesset, et nec conventus tempus propinquaret, » etc. Et quia Christus non solum erat Dominus naturæ, verum et legalis observantiæ, ideo addit : *Et velum templi scissum est medium.* Nec tantum hoc, verum et aliæ creaturæ sibi compassæ sunt [1] : « Petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt. » Et hoc totum in testimonium divinitatis Christi. Hieronymus : « Et ideo compatiuntur elementa Conditori suo : refugit sol, quia non potuit videre mortem Christi, collaborat laboranti, et blasphemantibus suæ lucis beneficium retraxit. » Nam sol obscuratur, terra movetur, petræ scinduntur, velum templi dividitur, sepulcra aperiuntur; solus miser homo non compatitur, pro quo solo Christus patitur. Attendendum autem quod in illa solis obscuratione intelligitur obcæcatio Judæorum, et in scissione veli revelatio Scripturarum, quæ facta est gentibus. Unde dicitur [2] : « In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant. » Vel ad tempus finale potest referri, de quo in *Psalmo* [3] : « Posuisti tenebras, et facta est nox; in ipsa pertransibunt omnes bestiæ silvæ. »

Secundo, quantum ad lacrymosam expirationem Christi, subdit (v. 46) : *Et clamans voce magna Jesus, ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* Sed videtur contrarietas inter Evangelistas : nam Matthæus et Marcus dicunt [4] quod clamavit : *Eli, Eli.* Et Joannes dicit quod clamavit [5] : *Consummatum est.* Sed totum hoc verum est, quia ter clamavit : et primo dixit quod dixit Matthæus; deinde secundo, quod Joannes; et tertio, quod Lucas; et hoc insinuat ipse Evangelista Lucas in hoc quod subdit : *Et hæc dicens expiravit.* Ex quo apparet quod expiravit simul clamando et orando, ut ostenderet quod ipse est Deus verus, Pontifex noster; propter quod dicitur [6] : « Qui in diebus carnis suæ, preces, supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia. » Sequitur : « Et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ, appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech. » Ideo autem simul clamans et lacrymans expiravit, ut in lacrymis intelligatur vera Christi passio et humanitas, in clamore vero divinitas, quia cum nullus possit (*a*) clamare per naturam, nisi qui habet sanguinem sufficientem in corde, et spiritum ad respirationem, impossibile est quod per naturam quis expiret et clamet. Ideo ostendit in clamore mortis se omnipotentem, et verum esse quod dixit [7] : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. » Et paulo superius : « Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso. » Et ideo Isaias [8] : « Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. »

Tertio, quantum ad fidelem confessionem Centurionis, adjungit (v. 47) : *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens : Vere hic homo justus erat.* Hæc autem fidelis confessio ortum habuit ex visione mirabilium, quæ facta sunt in commotione mundi, et maxime in modo moriendi. Unde Matthæus [9] : « Centurio autem, et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræ motu, et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes : Vere filius Dei erat iste. » Sed Marcus dicit [10] quod « videns Centurio, quia sic clamans expirasset, ait : Vere hic homo filius Dei erat. » Lucas autem comprehendit utrumque, cum dicit : *Videns autem Centurio quod factum fuerat*, etc. Unde in hoc Centurione apparuit promptitudo in gentibus ad fidem, et e contrario in Judæis obduratio ad incredulitatem. Propter quod et

[1] *Matth.*, XXVII, 51-52. — [2] *Joan.*, IX, 39. — [3] *Psal.* CIII, 20. — [4] *Matth.*, XXVII, 46; *Marc.*, XV, 34. — [5] *Joan.*, XIX, 30. — [6] *Hebr.*, V, 7, 9-10. — [7] *Joan.*, X, 18. — [8] *Isa.*, LIII, 10. — [9] *Matth.*, XXVII, 54. — [10] *Marc.*, XV, 39.

(*a*) *Cæt. edit.* posset.

Beda ait [1] : « Videns quod ita haberet potestatem emittendi spiritum (quod non potest nisi Conditor animarum) ipse qui crucifixerat eum, in ipso passionis scandalo, confitetur Dei filium, quem Judæi post miracula (a) credere noluerunt. » Sed quia principes sacerdotum, cum hæc vidissent, non glorificaverunt Deum, ideo excæcati sunt, secundum illud [2] : « Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt ; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. »

Quarto, quantum ad tremebundam compunctionem plebis, subjungit (v. 48) : *Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur.* Percussio namque pectoris est signum pœnitentiæ et compunctionis, sicut supra de publicano, qui [3] « percutiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori. » Intelligitur autem per hanc turbam populus Judæorum, qui etsi veritatem videret ut Centurio, solum pectus percussit, sed in vocem confessionis non prorupit. Unde Glossa [4] : « Videamus distantiam gentis et gentis. Gentiles moriente Christo apertæ confessionis voce Deum glorificant ; Judæi percutientes pectora solum, silentes domum redeunt. » Unde redibant domum, quia etsi videretur eis injuste actum contra Christum, tamen ad eum modicum vel nullum habebant affectum. Nec mirum, quia noti ejus reputabant eum tanquam alienum, licet non omnino perdidissent affectum. Ideo subdit (v. 49) : *Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mulieres quæ secutæ eum erant a Galilæa, hæc videntes.* Et sic impletum est illud [5] : « Elongasti a me amicum et proximum, et notos meos a miseria. » Et Job [6] : « Fratres meos longe fecit a me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me. » Et ratio hujus erat, quia jam pauperrimus erat, et despectus, et interfectus [7] : « Fratres omnes pauperis oderunt eum, insuper et amici procul recesserunt ab eo. » Verumtamen Virgo gloriosa et Domina nostra sancta Maria non fuit elongata nec affectu, nec situ. Nam dicitur [8] : « Stabant autem juxta crucem Jesu, mater ejus et soror matris ejus. » Et propinquissima fuit affectu. Unde supra [9] : « Tuam ipsius animam pertransibit gladius. » Unde quem in nativitate cum gaudio peperit, in passione cum doloribus ingentibus parturivit.

50. *Et ecce vir nomine Joseph*, etc. Postquam Evangelista descripsit Christi comprehensionem, illusionem, accusationem, condemnationem, crucifixionem et mortem, hic tandem describit ejus tumulationem ; circa cujus descriptionem quatuor introducuntur, scilicet dignitas sepelientis, honorificentia sepulturæ, opportunitas temporis, et reverentia mulierum in tumulatione.

Primo igitur, quantum ad dignitatem sepelientis, dicit : *Et ecce vir.* Demonstrat eum tanquam dignum et idoneum ad Christum sepeliendum ; propter quod describit ipsum ex nomine, cum dicit : *Nomine Joseph* : ut sicut Joseph Christum nutrierat, ut dicitur [10] : « Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam, » etc. ; et iterum [11] : « Accipe puerum et matrem ejus : » sic alter Joseph sepeliret eum, et tanquam granum frumenti in suo horreo collocaret, sicut ille Joseph qui reservavit frumenta populis in Ægypto. Describit eum etiam ex dignitate, dicens : *Qui erat decurio.* Glossa [12] : « Decurio est, qui de ordine curiæ administrat ; vel decurio dicitur qui decem præerat, » sicut Centurio, qui erat super centum, secundum illud [13] : « Dixit Jetro ad Moysen : Provide de omni plebe viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam ; et constitue ex eis tribunos et centu-

[1] Bed., *in Matth.*, lib. IV, et *in Luc.*, lib. VI, in hunc loc. — [2] *Rom.*, I, 21. — [3] Sup., XVIII, 13. — [4] Ex Bed., *in Luc.*, ubi sup. — [5] *Psal.* LXXXVII, 19. — [6] *Job*, XIX, 13. — [7] *Prov.*, XIX, 7. — [8] *Joan.*, XIX, 25. — [9] Sup., II, 35. — [10] *Matth.*, I, 20. — [11] Ibid., II, 13. — [12] Gloss. interlin. in hunc loc. — [13] *Exod.*, XVIII, 21-22.

(a) *Edit. Vatic. et Ven.* post, miraculo.

riones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum omni tempore. » Describit (*a*) autem a vita, cum addit : *Vir bonus et justus : bonus* interius, et *justus* exterius, secundum illud [1] : « Bonus homo de bono thesauro profert bona. » Describit a voluntate, cum subdit (v. 51) : *Hic non consenserat consilio et actibus eorum.* Unde sibi bene competit illud [2] : « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. » Et Hieronymus dicit [3], quod aliqui dixerunt, quod ille psalmus per appropriationem quamdam de isto Joseph debet intelligi. Describit autem eum a patria, cum dicit : *Ab Arimathæa civitate Judææ* : hoc est idem quod Ramatha, quæ fuit civitas Samuelis, secundum quod dicitur [4] : « Fuit vir unus de Ramathaim Sophim. » Unde Glossa [5] : « Ipsa est Ramathaim civitas Helcanæ et Samuelis. » Describit eum a fidei religione, cum addit : *Qui expectabat et ipse regnum Dei.* Sic dicitur [6] de Symeone quod « erat expectans consolationem Israel, et Spiritus sanctus erat in eo. » Describit eum a constantia, cum subdit (v. 52) : *Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu :* et hoc quidem fecit cum magna constantia, non veritus nec ferocitatem gentilium, nec malignitatem principum et sacerdotum, quoniam dicitur [7] quod « audacter introivit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. » Unde Joseph, qui se prius occultaverat, sicut dicitur in *Joanne* (*b*) [8], quod esset « discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum, » hic jam patefecit seipsum. In quo datur intelligi, quod discipuli veritatis in articulo necessitatis debent manifestari ; nam dicitur supra [9] : « Qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet cum venerit in majestate sua, et Patris, » etc. Moraliter autem per hunc Joseph intelligitur prælatus qui eripit Christum de manu Pilati, id est, de manu tyrannorum : qui debet esse *vir* non tantum sexu, sed ætate et virilitate, quia dicitur [10] : « Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. » Debet esse *Joseph*, scilicet suum et aliorum profectum requirens, secundum illud [11] : « Filius accrescens Joseph. » Debet esse *decurio nobilis*, id est, nobiliter tractans negotia curiæ Christi, secundum illud [12] : « Sic nos existimet (*c*) homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. » Unde dixit Apostolus Prælato [13] : « Labora sicut bonus miles Christi Jesu. » Et talis est nobilis, secundum illud [14] : « Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. » Debet esse *vir bonus et justus*, sicut Job [15] : « Erat vir ille simplex et rectus, » etc. Et debet esse dissentiens a malo *consilio*, secundum illud [16] : « A consiliario serva animam tuam, » etc., quia, [17] « digni sunt morte non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus. » Et debet esse ab *Arimathæa*, quæ interpretatur *vigilia donationis* [18], ut vigilet circa gregem sibi commissum [19] : « Diligenter agnosce vultum pecoris tui, » etc. Et ideo supra [20] dicitur quod « pastores erant vigilantes, et custodientes vigilias noctis, etc. Et debet esse expectans regnum Dei, secundum illud [21] : « Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum et serotinum. » Talis igitur prælatus in quo virilitas, studiositas, nobilitas morum, justitia, innocentia, vigilantia et confidentia viget, idoneus est ut Christum in membris suis crucifixum suscipiat, et collocet in locum quietis, et ecclesiasticæ unitatis.

Secundo, quantum ad honorificentiam sepulturæ, subdit (v. 53) : *Et depositum involvit sindone :* hoc enim convenientissimum erat mundissimæ carni Christi. Unde institutum est in Ecclesia, ut corporalia sint de simplici tela linea et munda, non tincta, nec variis coloribus rubricata : sicut enim ara gerit

[1] *Matth.*, XII, 35. — [2] *Psal.* I, 1. — [3] Hieron., *in Psal.* I. — [4] I *Reg.*, I, 1. — [5] Ex Bed., *in Luc.*, ubi sup. [6] Sup., II, 25. — [7] *Marc.*, XV, 43. — [8] *Joan.*, XIX, 38. — [9] Sup., IX, 26. — [10] *Eccli.*, VII, 6. — [11] *Gen.*, XLIX, 22. — [12] I *Cor.*, IV, 1. — [13] II *Tim.*, II, 3. — [14] *Prov.*, XXXI, 23. — [15] *Job*, I, 1. — [16] *Eccli.*, XXXVII, 9. — [17] *Rom.*, I, 32. — [18] עור, Evigilare ; נתן, Dare. — [19] *Prov.*, XXVII, 23. — [20] Sup., II, 8. — [21] *Jac.*, V, 7. — (*a*) *Cæt. edit.* Describitur. — (*b*) Joannem. — (*c*) æstimet.

figuram crucis, et calix tumuli, patena lapidis suprapositi, sic corporale gerit figura sindonis. Unde versus :

Ara crucis, tumulique (*a*) calix, lapidisque patena :
Sindonis officium candida byssus habet.

Et ideo in hujus figuram dicitur [1] : « Sindonem fecit et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo. » In hujus etiam figuram dicitur [2] quod vir qui erat in medio sex virorum « vestitus erat lineis. » Et hoc in signum innocentiæ, ratione cujus agno immaculato et albissimo comparatur : propter quod etiam sponsa ejus debet vestiri puritate innocentiæ [3] : « Venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus præparavit se. Et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti, et candido. Byssinum enim, justificationes sunt sanctorum. » Sed quia hæc munditia fuit perfectissime in solo Christo, qui solus fuit inter mortuos liber, ideo solus sepultus est intra novum monumentum ; et propterea subdit : *Et posuit illud in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat.* Beda [4] : « Solus Dominus in tumulo includitur, ut sepultura illius et resurrectio a nostra (*b*) fragilitate naturæ dissimilis monstretur. » Unde *Isaias* [5] : « Ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulchrum ejus gloriosum. » Tunc verificatum est illud [6] : « Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me. » Ideo autem positus fuit in monumento exciso, quia sic conveniebat fieri de Christo, qui erat [7] « lapis excisus de monte sine manibus. » Hoc etiam factum est ne quis posset dicere quod suffossum esset monumentum, propter quod etiam in resurrectionis veræ argumentum custodes deputati sunt. Erat autem monumentum, ut dicunt expositores, quasi quædam domus rotunda in rupe excisa, tantæ altitudinis, ut homo extenta manu vix tangeret culmen, habens introitum ab oriente. Locus autem corporis sepulti erat ab aquilone de ipsa rupe, septem pedes habens longitudinis, tribus palmis a terra eminens, a parte meridiana omnino patens, unde corpus inferebatur. Talis autem dispositio optime congruebat Christi sepulchro, cujus ortus et occasus, somnus et resurrectio, tanquam sol justitiæ, totum perlustravit mundum, secundum illud [8] :« Oritur Sol, et occidit, post gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem : » ut sic virtute Christi resurgentis a quatuor ventis veniat spiritus, et insufflet super interfectos suscitandos. Unde dicitur [9] : « Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni : Da ; et austro : Noli prohibere. »

Tertio, quantum ad opportunitatem temporis, dicit (v. 54) : *Et dies erat parasceves, et sabbatum illucescebat.* Dies parasceves est dies veneris, qui ideo dicitur parasceve [10], quod interpretatur præparatio, quia in ea præparabantur quæ erant necessaria ad sabbatum : et ita erat sexta feria, in qua Dominus passus fuit, in media die, hoc est in vespera; sed sepultus fuit in sero, hoc est, in vespera sabbati : quia sicut sextus dies conveniebat morti Christi, et crucifixioni, sic septimus conveniebat sepulturæ, et Christi quieti. Unde *Beda* [11] : « Sexta die factus est homo, septima quievit Deus. Sexta ergo die crucifixus humanæ reparationis implet arcanum; sabbato quiescens sepulchro resurrectionis expectat eventum. » Ideo in figuram hujus dicitur [12] : « Requievit Deus die septimo ab universo opere quod patrarat; et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omni opere suo. » Et propter hoc sanctus Lucas, determinans tempus sepulturæ Christi, non tacuit, sed expressit de sabbato, ut actum est. Et propter mysterium tropologiæ, quia in hoc significatur, quod homo per sex ætates cum Christo debet contribulari et crucifigi, ut in morte sua habeat sabbatismum,

[1] *Prov.*, XXXI, 24. — [2] *Ezech.*, IX, 2. — [3] *Apoc.*, XIX, 7-8. — [4] Bed., *in Luc.*, ubi sup. — [5] *Isa.*, XI, 10. — [6] *Thren.*, III, 53. — [7] *Dan.*, II, 45. — [8] *Eccle.*, I, 6. — [9] *Isa.*, XLIII, 5. — [10] παρασκευή. — [11] Bed., ubi sup. prox. — [12] *Gen.*, II, 2-3.

(*a*) *Cæt. edit. deest* que. — *Forte legendum* nostræ.

secundum illud [1] : « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. » Quia dicitur [2] : « Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis. » Et ideo signanter dicit, quod *sabbatum illucescebat*, cum nox inciperet, quia nox illa terminabatur in lucem; sic et mors justorum in lucem terminatur et vitam, ut homo possit dicere illud [3] : « Et nox illuminatio mea in deliciis meis. Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur. » Hoc etiam dixit ad certitudinem veritatis historiæ, ut ex hoc appareat, quod parasceve dicitur non respectu primæ diei azymorum, sicut dicunt Græci, sed respectu sabbati. Nam quamvis primus dies azymorum esset celeberrimus, licebat tamen in eo victualia præparare; sed non in sabbato, et maxime in maximo sabbato, quia tunc dies erat azymorum. Unde dicitur [4] : « Erat enim magnus dies ille sabbati. » Magnus quidem erat, quia sabbatum; major, quia sabbatum paschale; maximus, quia tunc facta est impletio figuræ per veritatem. Et tunc cessavit sabbatum, cum fuit impletum; et dies dominicus successit celebrandus, quia jam habentes veritatem diei septimæ per Christi quietem, expectamus resurrectionem et glorificationem octavæ, quæ jam in capite nostro inchoata est, et consummabitur in nobis in generali resurrectione. Et attendendum quod sabbatum secundum litteram dicebatur dies septima [5] : « Septimo die sabbatum Domini Dei tui est, » etc. Et hoc cessat [6] : « Cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus. » Secundum allegoriam, dicitur 1. quies Christi in sepulchro, per quam facta est liberatio animarum. Propter quod supra [7] : « Hanc filiam Abrahæ, quam alligavit satanas ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati ? » Dicitur 2. quies animarum sanctarum [8] : « Relinquitur sabbatismus populo Dei. » Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis. Secundum tropologiam autem dicitur 1. sabbatum quies a perpetratione peccati [9] : « Nolite portare pondera in die sabbati. » 2. Dicitur etiam quies contemplationis, secundum illud [10] : « Porta atrii interioris, quæ respicit ad orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit; die autem sabbati aperietur : » quia contemplantibus aperietur lux veritatis. 3. Dicitur etiam status religionis, seu observantia evangelicæ perfectionis [11] : « Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum et sanctum donum gloriosum. » Secundum anagogiam autem, dicitur sabbatum quies æternæ jucunditatis [12] : « Erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato, » etc. Sic septimus dies sabbati secundum quadriformem rotam, id est, intelligentiam Scripturarum, septiformem habet acceptionem, ut dicatur sabbatum corporalis quies, quies Christi, requies animarum, cessatio a perpetratione peccati, otium contemplationis, status religionis, et pax sempiternæ felicitatis.

Sabbati variæ acceptiones.

Quarto, quantum ad reverentiam mulierum in subsecutione, subjungitur (v. 55) : *Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum.* Hoc autem faciebant ex pietatis affectu; unde Glossa [13] : « Aliis notis Jesu post depositum corpus recedentibus, solæ mulieres, quæ arctius amabant, officium funeris inspiciebant; et hæc faciebant ut lugerent mortuum, quem prius dilexerant moriturum. Et hoc pietatis est et religionis, secundum illud [14] : « Fili, in mortuum produc lacrymas, et quasi dira passus incipe plorare, et secundum judicium contege corpus illius, et non despicias sepulturam illius. » Sequitur :

[1] *Job*, V, 19. — [2] *Apoc.*, XIV, 13. — [3] *Psal.* CXXXVIII, 11. 12. — [4] *Joan.*, XIX, 31. — [5] *Exod.*, XX, 10. — [6] *Osee.*, II, 11. — [7] *Sup.*, XIII, 16. — [8] *Hebr.*, IV, 9. — [9] *Jerem.*, XVII, 21. — [10] *Ezech.*, XLVI, 1. — [11] *Isa.*, LVIII, 13. — [12] Ibid., LXVI, 23. — [13] Ex Bed., ubi sup. [14] *Eccli.*, XXXVIII, 16, 18.

« Et fac luctum secundum meritum ejus. » Ideo hæc mulieres piæ non solum aspiciebant sepulturam, verum etiam corpus sepultum; et ideo addit : *Et quemadmodum positum erat corpus ejus*; scilicet viderunt, et hoc ad impendendum beneficium humanitatis; propter quod adjungit (v. 56) : *Et revertentes paraverunt aromata et unguenta* : hoc enim licebat in die parasceves, sed in sabbato minime; et ideo subjungit : *Et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum.* Nam dicitur [1] : « Sex diebus facietis opus : dies septimus, quia sabbati requies est, vocabitur sanctus. » Sed videtur contrarietas inter Evangelistas : nam Marcus dicit [2] : « Cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum. » Similiter et Matthæus [3]. Sed ad hoc respondet Hieronymus [4], dicens mulieres sepulto Domino revertentes domum, quandiu licuit, paraverunt aromata et unguenta, scilicet usque ad solis occasum, et postea toto sabbato siluerunt usque ad alium solis occasum, et tunc recuperata licentia operandi, iterum emerunt alia aromata, quia non sufficiebant illa quæ paraverant, et tota nocte illa inter sabbatum et dominicam paraverunt, ut venientes diluculo ad sepulchrum ungerent corpus Jesu. Moraliter per istas tres mulieres, secundum Gregorium, signantur animæ fideles, quæ Domino debent offerre tria unguenta sive aromata, id est odorem virtutum, opinionem bonorum operum, et suavitatem sanctarum orationum, de quibus in *Canticis* [5] : « Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum, et fluent aromata ejus. » Secundum autem Bernardum, per istas tres mulieres signantur in unoquoque homine mens, lingua et manus, quarum quælibet habet unguenta sua valde pretiosa. Unguenta siquidem mentis sunt contritio, compassio, et devotio. Unguentum contritionis conficitur ex speciebus vilissimis, id est propriis peccatis, quæ crescunt in horto nostro; unguentum compassionis conficitur ex speciebus amarissimis, id est omnibus miseriis proximorum, quæ crescunt in horto vicino; unguentum devotionis conficitur ex speciebus pretiosissimis, id est omnibus Christi beneficiis, quæ crescunt in horto dominico [6] : « Unguentarius faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis. » Unguenta linguæ sunt oratio devota, confessio integra, et prædicatio vera. Herbæ quibus conficitur primum unguentum, sunt recta intentio, firma attentio, et pia affectio. Herbæ quibus conficitur secundum unguentum, sunt pudor commissi, dolor amissi, et timor judicii. Herbæ quibus conficitur tertium unguentum, sunt fidei instructio, morum informatio, vitiorum increpatio. De his unguentis dicitur [7] : « Unguento et variis odoribus delectatur cor : et bonis amici consiliis anima dulcoratur. » Unguenta tertiæ mulieris, scilicet manus, sunt septem opera misericordiæ, scilicet, hospitari peregrinos, potare sitibundos, cibare famelicos, redimere captivos, vestire nudos, visitare infirmos, et sepelire mortuos. De quibus unguentis in *Genesi* [8] : « Præcepit Joseph servis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem, » etc. Et de dictis unguentis potest intelligi illud [9] : « Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis : » nam unguenta primæ mulieris bona, secunda meliora, sed tertiæ mulieris sunt optima.

Moralis sensus.

CAPUT XXIV.

1. *Una autem sabbati valde diluculo*, etc. Postquam Evangelista egit de Christi incarnatione, prædicatione, et passione, hic quarto agit de resurrectione. Dividitur autem pars ista in quatuor : in quarum prima agitur de revelatione resurrectionis; in secunda, de apparitione resurgentis, ibi [10] : *Ecce duo ex illis*, etc.; in tertia, de certitudine appa-

Divisio.

[1] *Levit.*, XXIII, 3. — [2] *Marc.*, XVI, 1. — [3] *Matth.*, XXVIII, 1. — [4] Hieron., *in Matth.*, XXVIII, lib. IV. — [5] *Cant.*, IV, 16. — [6] *Eccli.*, XXXVIII, 7. — [7] *Prov.*, XXVII, 9. — [8] *Gen.*, L, 2. — [9] *Cant.*, I, 2. — [10] Inf., 13.

ritionis, ibi [1] : *Et surgentes eadem hora*, etc.; in quarta, de divulgatione certitudinis veritatis, ibi [2] : *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas*, etc. Circa revelationem resurrectionis explicandam tria introducuntur ab Evangelista, scilicet, revelationis occasio, de qua ibi (v. 4) : *Una autem sabbati valde mane*, etc. Revelationis certitudo, ibi [3] : *Et factum est dum mente*, etc.; et revelationis manifestatio, ibi [4] : *Et regressæ a monumento, renuntiaverunt hæc*, etc. Occasio autem ut Christi resurrectio revelaretur, fuit adventus mulierum ad Christum ungendum; circa quod duo tanguntur, scilicet modus veniendi ad sepulchrum dominicum, et modus inveniendi sepulchrus vacuum.

Primo igitur, quantum ad modum veniendi ad monumentum, dicit : *Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum portantes quæ paraverant aromata*, scilicet mulieres. Et attendendum, quod sabbatum dicitur tota illa septimana sabbati, quia septem diebus erat feriandum [5] : « Septem diebus azyma comedetis. » Sequitur : « Offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus. » Et ideo tota illa septimana dicebatur *sabbatum*, in cujus prima die, id est dominica die, summo mane venerunt ad monumentum, quia dicebant (*a*) quod illo die, quo primo facta erat lux, resurgeret Christus de tenebris mortis et inferni ad lucem vitæ. Et ideo dies ista vocatur una, quia principium est spiritualium illuminationum, sicut unitas numerorum. Et ideo in *Genesi* [6] : « Factum est vespere et mane, dies unus. » In hac igitur die decuit Christum a mortuis resurgere, et in die concordant quidem omnes Evangelistæ, sed in hora temporis videntur dissentire. Nam Matthæus ait [7] : « Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria, videre sepulchrum. » Marcus dicit [8] quod « venerunt orto jam sole. » Sed Joannes dicit [9] quod « Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum. » Sed in hoc non est controversia : licet diversis verbis exprimant, tamen omnes volunt dicere, quod in principio diei venerunt, scilicet quando sol incipiebat super nostrum hemisphærium illucescere, et tamen adhuc tenebræ non erant penitus effugatæ. Verumtamen de hora resurrectionis controversia est inter doctores, eo quod quidam dicunt Christum media nocte resurrexisse, alii vero diluculo : qui autem verius dicant, Deus novit. Sed controversia dissolvi potest : quia primi dicunt, quod resurrectio media nocte fuit secundum veritatem, sed diluculo innotuit : et tunc dicitur res fieri, quando innotescit. Potest autem dici, quod sicut sole recedente a nostro hemisphærio, Sol justitiæ se occultavit, sic sole ad nostrum hemisphærium redeunte, Sol justitiæ resurrexit : ita quod nec omnino in die, nec omnino in nocte media, sed medio modo. Et ideo utrique doctores suo modo dicunt veritatem.

Secundo, quantum ad modum inveniendi sepulchrum, subdit (v. 2) : *Et invenerunt lapidem revolutum a monumento*. De hujus autem lapidis revolutione erant sollicitæ, sicut dicitur [10] : « Et dicebant ad invicem : Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes, viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde. » Hic autem lapis non fuit in resurrectione revolutus, sed post. Unde Beda [11] : « Potuit clauso sepulchro exire, qui clauso exivit utero Virginis. » Sed Angelus Domini hæc fecit ad manifestationem. Unde *Matthæus* [12] : « Angelus enim Domini descendit de cœlo : et accedens, revolvit lapidem, et sedebat super eum. » Hoc autem fecit, ut manifestator resurrectionis Christi. Unde et subdit (v. 3) : *Et ingressæ, non invenerunt corpus Domini Jesu*. Et nota quod signanter, cum prius vo-

[1] Inf., 33. — [2] Inf., 45. — [3] Inf., 4. — [4] Inf., 9. — [5] *Levit.*, XXIII, 6, 8. — [6] *Gen.*, I, 5. — [7] *Matth.*, XXIII, 1. — [8] *Marc.*, XVI, 2. — [9] *Joan.*, XX, 1. — [10] *Mar.*, XVI, 3-4. — [11] Bed. Gloss. in hunc loc. — [12] *Matth.*, XXVIII, 2.

(*a*) *Cæt. edit.* dicebat.

casset Christum Jesum, nunc vocat eum Dominum Jesum, quia jam verificatum erat in eo illud quod dicitur [1] : Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. » Et illud [2] : « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, » etc. Christi igitur corpus in sepulchro non invenitur, quia jam erat resuscitatum. Unde infra dicitur (v. 5) : *Quid quæritis viventem cum mortuis?*

Spiritualis sensus. Secundum spiritualem autem intelligentiam per monumentum intelligitur Scriptura, in qua latet Dominus quasi in quodam sepulchro. Unde in *Joanne* (a) [3] : « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. » Per lapidem superpositum intelligitur velamen Scripturæ; propter quod etiam lex in lapideis tabulis erat scripta, et de hoc velamine dicitur [4] : « Usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. » Hoc velamen amovetur per angelicum ministerium, quia etiam angeli nobis communicant, et illuminant nos, secundum illud [5] : « Ostendit mihi Angelus fluvium aquæ vivæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, et agni. » Fit etiam per ministerium doctorum, qui debent esse viri angelici, secundum illud [6] : « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. » Et hujusmodi est de cœlo descendere, sicut Paulus, qui [7] « raptus est in paradisum, et audivit arcana verba. » Vel si non potest usque ad intima Dei conscendere, saltem procedat in scala Jacob, cujus cacumen cœlum tangit, sicut boni contemplativi, in quorum figura dicitur [8] : « Vidit Jacob in somnis scalam stantem super terram, et cacumen illius tangens cœlum; angelos quoque Dei ascendentes, et descendentes per eam. » Hæc scala Christus est; unde in *Joanne* (a) [9] : « Videbitis cœlum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis. » Qui igitur sic amovet velamen, per consequens etiam repellit carnalitatem et mortem, et conscendit ad contuendam Christi divinitatem et immortalitatem [10] : « Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. » Non quod carnem Christi non noverit, sed non (b) carnalem affectum vel intelligentiam; propter quod ait in *Joanne* (a) [11] : « Spiritus est qui vivificat : caro non prodest quidquam : verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. »

4. *Et factum est : dum mente*, etc. Post descriptam revelandæ resurrectionis occasionem, describit hic revelationis certitudinem, quæ colligitur ex duobus, scilicet ex assertione testium, et comprobatione testimoniorum.

Primo igitur, quantum ad assertionem testium, dicit : *Et factum est : dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti.* Isti duo viri steterunt juxta illas in veste fulgenti ad designandum candorem nostræ solemnitatis; unde etiam in *Apocalypsi* [12] : « In conspectu agni, amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum. » Signanter autem dicit *in veste fulgenti,* in qua non solum erat vehementia candoris, verum etiam excellentia lucis, ut demulcerent pios, et terrerent impios. Unde *Matthæus* [13] : « Angelus Domini descendit de cœlo. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix. » Sed tunc videtur contrarietas inter Evangelistas : nam Lucas dicit quod fuerunt duo; Matthæus autem, quod unus. Item Matthæus dicit, quod *sedebat super lapidem revolutum ;* Marcus autem, quod sedebat *in dextris.* Item Joannes dicit quod sedebat *unus ad caput, et alter ad pedes;* Lucas autem, quod *steterunt secus illas.* Sed intelligendum, quod secundum expositores unus prius apparuit, et post alter. Et primo qui-

[1] *Matth.*, XXVIII, 18. — [2] *Philip.*, II, 9. — [3] *Joan.*, V, 39. — [4] II *Cor.*, III, 14. — [5] *Apoc.*, XXII, 1. — [6] *Malac.*, II, 7. — [7] II *Cor.*, XII, 4. — [8] *Gen.*, XXVIII, 12. — [9] *Joan.*, I, 51. — [10] II *Cor.*, V, 16. — [11] *Joan.*, VI, 64. — [12] *Apoc.*, VII, 9. — [13] *Matth.*, XXVIII, 2, 3.

(a) *Cæt. edit.* Unde Joannes. — (b) *Suppl.* secundum.

dem erant sedentes, postea autem surrexerunt, et cum mulieribus locuti sunt; et sic in diversis dispositionibus ab Evangelistis describuntur. Omnes tamen in hoc concordant, quod erant terribiles, et testificantes. Et ideo Lucas subdit (v. 5) : *Cum timerent autem et declinarent vultum in terram,* præ timore scilicet et reverentia, sicut Daniel [1] : « Cum loqueretur mihi, dejeci vultum meum ad terram, et tacui : » et tales sunt idonei ad veritatem audiendam. Unde addit : *Dixerunt ad illas : Quid quæritis, viventem cum mortuis?* (v. 6) *Non est hic, sed surrexit.* In quo simul arguunt incredulitatem, et asseverant veritatem. Hoc verbum fuit summi gaudii : et sic erat conveniens, ut quemadmodum angelus nuntiaverat cum gaudio Christi nativitatem [2] : « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum ; » sic etiam angeli nunc nuntiarent cum gaudio resurrectionem. Et impletum est illud [3] : « Ego dormivi, et soporatus sum ; et exsurrexi, et adhuc tecum sum. » Et iterum [4] : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno. » Ideo in *Actibus* [5] : « Hunc Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum : Providebam Dominum, » etc., usque ibi : « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, » etc.

Secundo, quantum ad probationem testimoniorum certorum, subdit : *Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset,* (v. 7) *dicens : Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertia resurgere.* Nam in *Matthæo* (a) ait [6] : « Ecce ascendimus Hierosolymam : et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. » Similiter in *Marco* (b) [7] : « Oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a senioribus, et a summis sacerdotibus, et scribis, et occidi, et post tres dies resurgere. » Similiter supra [8] : « Consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis : tradetur enim gentibus, » etc. Et post subdit : « Et tertia die resurget. » Hæc autem eis prædixerat ad fidem astruendam. Unde in *Joanne* (c) [9] : « Et nunc dixi vobis prius quam fiat, ut cum factum fuerat, credatis. » Et hæc fuit via manuducens ad fidem ; et ideo subdit (v. 8) : *Et recordatæ sunt verborum ejus.* Unde in *Joanne* (c) [10] : « Quod signum ostendis nobis quia hæc facis? Respondit Jesus, et dixit eis : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Et post : « Ille autem dicebat de templo corporis sui. » Similiter etiam in *Matthæo* (d) [11] : « Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. » Unde Dominus prædixit suam passionem et resurrectionem, ut simul mœrore afficiat, et alliciat ad amorem ; propter quod dicitur [12] : « In die bonorum ne immemor sis malorum. »

9. *Et regressæ a monumento,* etc. Post descriptam revelationis occasionem et revelationis certitudinem, sequitur revelationis manifestatio ; circa quam Evangelista duo introducit, scilicet testimonium mulierum, et aspectum discipulorum.

Primo igitur, quantum ad testimonium mulierum, subdit : *Et regressæ a monumento, nuntiaverunt hæc omnia illis duodecim, et cæteris omnibus.* Hæc nuntiaverunt mulieres, quia sic injunctum est eis ab angelis [13] : « Cito euntes, dicite discipulis ejus, quia surrexit, et ecce præcedit vos in Gali-

[1] *Dan.*, x, 15. — [2] Sup., ii, 10. — [3] *Psal.* iii, 6. — [4] *Psal.* xv, 10. — [5] *Act.*, ii, 14 et seq. — [6] *Matth.*, xx, 18-19. — [7] *Marc.*, viii, 31. — [8] Sup., xviii, 31-33.

[9] *Joan.*, xiv, 29. — [10] Ibid., ii, 18-19, 21. — [11] *Matth.*, xii, 39-40. — [12] *Eccli.*, xi, 27. — [13] *Matth.*, xxviii, 7.

(a) *Cæt. edit.* Nam Matthæus. — (b) *Item* Similiter Marc. — (c) *Item* Unde Joannes. — (d) *Item* etiam Matth.

læam. » Hoc enim divina ordinatione gestum est, ut nuntiatio resurrectionis per mulieres veniret ad viros (a), sicut a muliere initium sumpsit mors et peccatum, ita nunc per mulieres ad viros rediret annuntiatio et cognitio vitæ et immortalitatis, ut per hoc humilitatis daretur exemplum. Unde Chrysostomus: « Evangelista non privat mulierem laude, nec verecundum putat a muliere didicisse. » Aufertur etiam mulierum opprobrium, et maxime peccatricum. Et ideo præcipue inter alias illa peccatrix nominatur, cum subdit (v. 10): *Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi*, etc., *quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc.* Mariam autem Magdalenam signanter aliis præmittit, quia ipsa ferventius aliis dilexit, et prior, ut traditur, ad monumentum venit, et præ cæteris diutius perseveravit. Et ideo Joannes amantissimus Domini illam Domini amatricem signanter nominat [1]: « Maria stabat ad monumentum, foris plorans; » et sequitur ibi quod vidit angelos, et tandem vidit Dominum. Joannes igitur solum loquitur de Maria Magdalena. Matthæus loquitur de duabus Mariis [2]: « Venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulchrum. » Marcus autem loquitur de tribus Mariis [3]: « Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromata. » Lucas autem, optimus narrator, exprimit de his et de aliis. Et sic apparet quod inter Evangelistas nulla prorsus est controversia, sed quilibet ad suam principaliter fertur intentionem. Omnes tamen Evangelistæ exprimunt Magdalenam, et præcipue amicus Dei Joannes, quia primo sibi apparuit, sicut dicitur [4]: « Surgens autem Jesus mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenæ. » Et hoc quadruplici ratione. Prima est, quia ardentius diligebat [5]: « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Secunda, ut ostenderet quod pro peccatoribus venerat [6]: « Non enim veni vocare justos, sed peccatores, » scilicet ad pœnitentiam. Tertia, ad conterendam humanam superbiam; propter quod in *Matthæo* (b) [7]: « Publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei. » Quarta, ad dandam fiduciam; propter quod dicitur [8]: « Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia, » etc.

Secundo, quantum ad aspectum discipulorum, subditur (v. 11): *Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, et non crediderunt illis.* Unde auditui non credebant, tum quia mirabile erat quod dicebant, tum quia hoc divina dispositione agebatur, ut major et certior veritatis assertio obtineretur. Unde Gregorius [9]: « Quod discipuli tarde crediderunt, non tam illorum incredulitas, quam nostra, ut ita dicam, futura firmitas fuit. Nam illis dubitantibus resurrectio multis argumentis monstrata est, quæ dum legentes agnoscimus, quid aliud quam de eorum dubitatione solidamur? » Et propterea dubitatio de auditu incitavit ad inquirendam certitudinem per aspectum; propter quod subdit (v. 12): *Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit, secum mirans quod factum fuerat.* Narrat autem hic specialiter Lucas de Petro, ut ostendat quod ipse a fervore suo non destiterat. Sed Joannes hoc expressius narrat, quod non solus Petrus ivit, verum et Joannes; et quod simul currebant, et Joannes præcucurrit citius Petro, sed non prior introivit in monumentum. Narrat igitur Lucas quod Petrus procumbens, linteamina vidit posita; Joannes vero expressius prosequitur, quod non solum hæc vidit, sed etiam introivit in monumentum, et tamen, sicut hic dicitur, abiit secum mirans, non adhuc credens, quia dicitur [10]: « Nondum enim sciebant Scripturam, quia oporteret eum a mortuis resurgere. » Et attendendum quod linteamina po-

[1] *Joan.*, XX, 11. — [2] *Matth.*, XXVIII, 1. — [3] *Marc.*, XVI, 1. — [4] Ibid., 9. — [5] *Sup.*, VII, 47. — [6] *Matth.*, IX, 13. — [7] Ibid., XXI, 31. — [8] *Rom.*, V, 20. — [9] Imo Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XCV, ex Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 7. — [10] *Joan.*, XX, 9.

(a) *Suppl.* et *vel* ut. — (b) *Cæt. edit.* quod Matth.

sita intelliguntur sacramenta humanitatis, quæ nobis exposita sunt ad credendum et intelligendum per resurrectionis sacramentum. Unde dicitur[1] : « Ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, et solvere septem signacula ejus. » Sed quia non possunt omnia comprehendi ratione divinitatis unitæ, ideo dicitur quod *abiit mirans*. Nam dicitur in *Psalmo*[2] : « Mirabilis facta est scientia tua ex me. » Et propterea in hujus designationem dicitur[3], quod « sudarium quod fuerat super caput ejus, non fuit cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. » Ibi Glossa[4] : « Sacramenta divinitatis incomprehensibilia a nostræ infirmitatis cognitione remota sunt; in *involucro* enim nec initium nec finis aspicitur, sicut celsitudo divinitatis nec cœpit esse, nec desiit esse. » Et ideo Petrus abiit mirans. *Psalmus*[5] : « Mirabilia opera tua, et anima mea cognoscit (*a*) nimis. »

13. *Et ecce duo ex illis ibant*, etc. Post descriptam revelationem resurrectionis, hic describit Evangelista apparitionem resurgentis, qui quidem apparuit duobus discipulis tanquam testibus idoneis. Progressus autem et ordo hujus apparitionis fuit in hoc, quod Christus se discipulis sociavit tripliciter : primo quidem in itinere; secundo vero in collocutione, de qua ibi[6] : *Et ait ad illos : Qui sunt hi sermones*, etc.; et tertio in comestione, de qua ibi[7] : *Et appropinquaverunt castello quo ibant*, etc. In primis duobus latuit, sed in tertio apparuit. Circa associationem in itinere describendam, tria introducuntur ab Evangelista, scilicet concors iter discipulorum, mutuum colloquium itinerantium, et Christi consortium dignativum.

Primo igitur, quantum ad concors iter discipulorum, dicit : *Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus* (*b*). In quo exprimit Lucas euntium numerum, scilicet quod erant *duo*, ut daret intelligi ipsorum concordiam : nam[8] « melius est duos esse simul, quam unum. » Sequitur : « Si unus ceciderit, ab alio fulcietur, » etc. Et ideo supra[9] dicitur, quod « misit eos binos ante faciem suam, » etc. Exprimit etiam spatium, propter mysterii intelligentiam; nam, sicut Beda inquit[10] : « Stadium est octava pars milliarii : » et ideo sexaginta stadia septem millia passuum et quingentos continent, id est septem milliaria et dimidium, in quo datur intelligi quod erant de morte et sepultura Domini certi, sed de octava resurrectionis dubii et incerti, sicut dicitur[11] : « Da partes septem, nec non et octo, » quia non tantum Christi mortem et sepulturam, sed etiam resurrectionem constat esse integre et perfecte credendam. Exprimit etiam terminum itineris, dicens quod vocabatur *Emmaus*, et hoc propter significantiam : nam castrum illud primo nominabatur *Emmaus*, sicut dicitur hic, et postea *Nicopolis*. Unde Hieronymus, in *Epitaphio Paulæ*[12]: « Repetitoque itinere, vidit Nicopolim, quæ prius Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus, Cleophæ domum in Ecclesiam dedicavit. » Nam, sicut legitur in *Historia tripartita*[13], Romani post vastationem Hierusalem, hanc urbem Nicopolim ex eventu victoriæ[14] vocaverunt. Interpetratur autem Emmaus[15] *mater festinans*; Nicopolis[16], *civitas victoriæ*. Et hæc est Ecclesia militans, quæ festinat ad patriam, et superat potestates contrarias. Inter hanc, et Hierusalem, id est, Ecclesiam triumphantem,

Emmaus Nicopolis.

[1] *Apoc.*, v, 5. — [2] *Psal.* CXXXVIII, 6. — [3] *Joan.*, XX, 7. — [4] Gloss. *in Joan.*, c. XX. — [5] *Psal.* CXXXVIII, 14. — [6] Inf., 17. — [7] Inf., 28. — [8] *Eccle.*, IV, 9, 10. — [9] Sup., X, 1. — [10] Bed., *in Luc.*, lib. IV, c. XCVI. — [11] *Eccle.*, XI, 2. — [12] Hieron., *ad Eustach.*, epist. XXVII. — [13] Auctore Cassiodoro, sic dicta, quia ex historiis trium scriptorum, scilicet Socratis, Sozomeni et Theodoreti conflata est. — [14] Notandum tamen urbem illam nomine Nicopolim nonnisi sub Heliogabalo conditam fuisse. Vid. *Chronic. Alexandr.*, Olymp. CCL, et Zachar. Chrysopol., *In unum ex quat.*, lib. IV, c. CCLXXVI. — [15] אם, mater, ארץ, festinavit. — [16] Νῖκος, victoria, πόλις, civitas.

(*a*) *Cat. edit.* cognoscet. - Item *Emaus*, et sic deinceps.

oportet intelligere distantiam septem ætatum, et octavam inchoatam jam in capite nostro Christo, ut ab hac perveniatur ad illam festinando ad bonum, et triumphando contra malum [1] : « Festinemus ergo ingredi ad illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. »

Secundo, quantum ad mutuum colloquium itinerantium, subdit (v. 14) : *Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quæ acciderant*, id est, de his quæ circa Christum gesta erant. Et hæc collocutio erat laudabilis, quia de bona erat materia, scilicet de Christo. Ideo *Petrus* [2] : « Si quis loquitur, tanquam sermones Dei. » Et [3] : « Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat ; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. » Ideo autem de hoc loquebantur, quia de hoc specialiter cogitabatur (*a*) ; et ideo cogitabant, quia amabant. Nam in *Matthæo* (*b*) dicitur [4] : « Ex abundantia cordis os loquitur. » Nec tantum amabant, verum etiam dubitabant ; et ideo etiam ad invicem conferebant, quia, sicut dicitur [5] : « Ferrum ferro exacuitur, et homo exacuit faciem amici sui. » Et [6] : « Cum sapientibus et prudentibus tracta. » Et post : « Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, et omnis enarratio tua in præceptis Altissimi. » Talibus verbis adest spiritus Domini, tanquam origo omnium bonorum verborum [7] : « Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. » Sed e contrario verba indiscreta et cogitationes fugit [8] : « Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, » etc.

Tertio, quantum ad Christi consortium dignativum, subjungit (v. 15) : *Et factum est, dum fabularentur, et secum quærerent, et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis.* Dicuntur autem loquendo fabulari, propterea quod loquebantur verba quæ certitudinem non habebant, ita ut vere possent dicere illud [9] : « Multa dicemus, et deficiemus in verbis : consummatio autem sermonum ipse est in omnibus. » Et quia concordes erant in eundo, et loquebantur de bono, ideo effecti sunt digni consortio Christi [10] : « Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. » Et hoc erat, quia Christum amabant. Nam in *Joanne* (*c*) ait [11] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, » etc. Quia autem nondum perfecte credebant, ideo debuerunt habere præsentiam, sed non habere ipsius notitiam ; ideo addit (v. 16) : *Oculi autem illorum tenebantur, ne eum agnoscerent.* Et hoc quidem dignum fuit ; unde Gregorius [12] : « Sicut intus ipsi amabant, et tamen dubitabant, sic et ipse et foris præsens adest, et tamen quis sit non ostendit. » De se ergo loquentibus præsentiam exhibet, sed de se dubitantibus speciem cognitionis aufert. Et ideo dicitur [13] quod « apparuit illis in alia effigie. » Et notandum quod dicit, quod *oculi eorum tenebantur ;* ex quo apparet evidenter, quod Christus secundum veritatem non mutavit sui corporis effigiem, nec figuram, sed secundum solam apparentiam : nam in oculis discipulorum alius apparebat. Unde Glossa super decimo nono capite *Genesis* ait quod discipuli percussi erant aorasia (*d*) [14], qua quidem fit, ut res aliquo modo videatur, et aliquo modo occultetur ; sicut etiam dicit Augustinus [15] quod de Sodomitis fuit factum. Nec fuit mutatio in corpore glorioso, nec fuit deceptio ex parte Domini : sed dispensative Dominus oculos eorum velavit, tum propter hoc quod sic conveniebat, nec erant idonei ad suscipiendam Christi præsentiam apertam, tum etiam quia ordinatius perducendi erant ad ejus

[1] *Hebr.*, IV, 11. — [2] I *Petr.*, IV, 11. — [3] *Ephes.*, IV, 29. — [4] *Matth.*, XII, 34. — [5] *Prov.*, XXVII, 17. — [6] *Eccli.*, IX, 21, 23. — [7] *Matth.*, X, 20. — [8] *Sap.*, I, 5. — [9] *Eccli.*, XLIII, 29. — [10] *Matth.*, XVIII, 20. — [11] *Joan.*, XIV, 23. — [12] Greg., *in Evang.*, hom. XXIII, n. 1. — [13] *Marc.*, XVI, 12. — [14] Græc. ἀορασία, id est, cæcitas, seu avidentia, ut vertit Augustinus. — [15] Aug., *Quæst. in Gen.*, c. XLIV.

(*a*) *Cæt. edit.* cogitatur. — (*b*) Nam Matthæus dicit. — (*c*) *Item* Nam Joan. — (*d*) *Item* acrisia.

notitiam percipiendam, et etiam quia non habuissent ita familiarem collocutionem in via.

17. *At ait ad illos*, etc. Post descriptam associationem Christi cum discipulis in itinere, hic describit associationem in collocutione : circa quam describendam quatuor introducuntur, scilicet : inquisitio materiæ, de qua erat sermo ; enarratio materiæ, de qua dolor ; explicatio materiæ, de qua animi hæsitatio ; declaratio Scripturæ, per quam fidei certitudo.

Primo igitur, quantum ad inquisitionem materiæ, de qua sermo erat, dicit : *Et ait ad illos : Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes ?* Iste namque modus est ordinatus (*a*) ingrediendi in verba, ut audiat quis et quærat, secundum illud [1] : « Audi tacens simul et quærens. » Et quia non est cujuslibet ingerere se in colloquia secreta, secundum
Cato. istud documentum [2] : « Ad consilium ne accesseris antequam voceris ; » et ideo ostenditur ex responsione, quod hujusmodi sermo est publicus et communis. Unde subdit : *Et respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei : Tu solus peregrinus es in Hierusalem, et non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus ?* Attendendum autem quod, licet essent duo, non introducit Lucas loquentem nisi unum, tanquam præcellentem ; nam junior debet cedere majori secundum illud [3] : « Loquere, major natu, decet enim te. » Cum duo etiam essent, solum alterum nominat, quia, ut dicunt aliqui expositores [4], Lucas erat alter istorum discipulorum, et consuetudo est Scriptoris sacræ Scripturæ ut de proprio nomine non multam faciat mentionem. Sicut etiam Joannes se non nominat, sed dicit [5] : « Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus. » Ambrosius autem dicit quod non fuerit Lucas. Hic ergo Cleophas ostendit materiam suæ locutionis omnibus notam, non tantum civibus, sed etiam extraneis ; et ideo miratur quod ipse tanquam *peregrinus* ignoret istam. Ideo eum *peregrinum* nominat, vel quia in effigie peregrina apparebat, vel quia tanquam peregrinus notissima ignorabat. Recte autem eis peregrinus apparebat, quia peregrinus erat in mundo [6] : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. » Et ideo Hieremias [7] : « Quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum ? » Et peregrinus erat in oculis discipulorum non credentium [8] : « Quasi peregrinus fui in oculis eorum. » Et ideo *Psalmus* [9] : « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Peregrinus etiam in membris [10] : « Peregrini et hospites sunt super terram. » Et [11] : « Dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino. » Et ideo *Petrus* [12] : « Obsecro vos tanquam advenas et peregrinos, » etc. Et propterea se peregrinum non negat, sed ostendit, et quærit ab illis. Unde addit (v. 19) : *Quibus ille dixit : Quæ?* Quærit autem Christus, non quia dubitet, sed ut formam nobis tribuat in investigatione veritatis, et occasionem accipiat (*b*) instruendi. Unde *Psalmus* [13] : « Palpebræ ejus interrogant filios hominum. » Et [14] : « Interrogabat discipulos suos : Quem dicunt homines, » etc.

Secundo, quantum ad enarrationem materiæ, de qua dolor, subdit : *Et dixerunt : De Jesu Nazareno qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone coram Deo, et omni populo ;* ac per hoc laudabilis erat in vita, et laudabilis in doctrina [15] : « Omne quod voluerit, faciet, et sermo illius potestate plenus est. » Et hæc magna laus, secundum illud [16] : « Qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. » Laudabitur etiam coram Deo et mundo, secundum il-

[1] *Eccli.*, XXXII, 9 — [2] Verba Catonis. — [3] *Eccli.*, XXXII, 4. — [4] Nempe Theophylact., S. Greg. Magn., Doroth., Nicephor., Metaphrastes, etc. — [5] *Joan.*, XXI, 20. — [6] Ibid., I, 10. — [7] *Jerem.*, XIV, 8. — [8] *Job*, XIX, 15. — [9] *Psal.* XLVIII, 9. — [10] *Hebr.*, XI, 13. — [11] II *Cor.*, V, 6. — [12] I *Petr.*, II, 11. — [13] *Psal.* X, 5. — [14] *Matth.*, XVI, 13. — [15] *Eccle.*, VIII, 4. — [16] *Matth.*, V, 19.

(*a*) *Cæt. edit.* inordinatus. — (*b*) *Item* accipiebat.

lud [1] : « Jesus proficiebat sapientia et ætate et gratia apud Deum, et homines. » Et hæc magna laus, secundum illud [2] : « Sic luceat lux vestra coram hominibus, » etc. Ut hoc autem fiat, dicit Gregorius [3] : « Sic opus sit in publico, ut tamen intentio maneat in occulto, ut de bono opere proximis exhibeamus exemplum, et tamen per intentionem, qua soli Deo placere quærimus, semper optemus secretum. » Quia ergo Christus Jesus (*a*) fuerat perfectus per omnem modum, ideo magna materia doloris fuit de damnatione ipsius per principes Judæorum, et ideo subdit (v. 20) : *Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum.* Nam hoc verum fuit, licet factum exterius visum fuerit per manum Pilati. Unde in *Joanne* (*b*) [4] : « Gens tua et Pontifices (*c*) tradiderunt te mihi, » etc. Et ideo dolendum erat de communi damno. Et ideo subdit (v. 21) : *Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel :* quasi dicat quod per hoc est expectatio redemptionis evacuata. Hoc est verbum hominum cadentium a spe sua, et dejectorum in maximam tristitiam. Et hoc est tristitia mala, quia, sicut dicitur [5] : « Sæculi autem tristitia mortem operatur. » In hanc ceciderant perdendo fiduciam. Ideo contra hoc dicitur [6] : « Non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. » Et [7] : « Beatus qui non est stimulatus in tristitia delicti. » Et post : « Et non excidit a spe sua. »

Tertio, quantum ad explicationem causæ, ob quam animi erat hæsitatio, adjungit : *Et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quod hæc facta sunt;* in quo non est sublatus dolor et afflictio, sed additus (*d*) terror, et dubitatio. Unde subdit (v. 22) : *Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum ;* quia, ut dicit Hieronymus : « De audita fama ejus potius sunt perterriti, quam gavisi. » Ratio autem hujus terroris fuit memoratio rei mirabilis et etiam eis incredibilis. Unde subdit : *Et non invento corpore ejus, venerunt dicentes, se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere.* Ideo ergo territi erant, quia horribile erat, corpus Domini amisisse; et incredibile, quod surrexisset. Unde Beda [8] : « Terruisse dicuntur merito eos, quorum mentibus plus de non invento corpore dominico mœstitiam qua dolebant addere, quam de nuntiata per angelos ejus resurrectione gaudium, quo recrearentur, indere potuerunt. » Et quia quis posset dicere, quod verba mulierum non debuerunt movere, ideo ostendit quod frivola non fuerunt per testimonium et aspectum virorum. Unde addit (v. 24) : *Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum; et ita invenerunt, sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt.* Isti fuerunt Petrus et Joannes, sicut dicitur [9]. Lucas igitur, qui prius singulariter exprimit de Petro, nunc plurative præsumit, ut firmum ostendat eorum testimonium ad credendum corpus ejus sublatum. Et ideo ex hoc mirabantur et terrebantur, sed non lætificabantur, quia resurrectionem non credebant, sed de ea hæsitabant ; et hæsitantes conferebant, quia nondum sapiebant cœlestia, sed terrena, secundum illud [10] : « Erit quasi pythonis de terra vox tua, et humo eloquium tuum mussitabit (*e*). » Contra quod dicitur [11] : « Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens : quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. » Sed brutalis, qui non consurgit per spiritum, hæc non credit, nec sapit. Et ideo supra [12] dicitur, quod « visa sunt ante illos, sicut deliramentum, verba ista, » quia [13] « animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur (*f*). »

[1] Sup., II, 52. — [2] *Matth.*, V, 16. — [3] Greg., *in Evang.*, hom. XI, n. 1.— [4] *Joan.*, XVIII, 35.— [5] II *Cor.*, VII, 10. — [6] I *Thess.*, IV, 12. — [7] *Eccli.*, XIV, 1. — [8] Bed., ubi sup. — [9] *Joan.*, XX, 3-9. — [10] *Isa.*, XXIX, 4.

[11] *Coloss.*, III, 1-2. — [12] Sup., 11. — [13] I *Cor.*, II, 14.

(*a*) *Cat. ed t.* ejus.— (*b*) Unde Joannes.— (*c*) *Item add.* tui.— (*d*) *Item* auditus — (*e*) *Item* mussitabit. — (*f*) *Melius leg.* examinantur. Vid. Corn. a Lap. in hunc loc,

Quarto, quantum ad declarationem Scripturæ per quam est fidei certitudo, subjungit (v. 25) : *Et ipse dixit ad eos : O stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ! Stultos* eos vocat, quia desperabant (*a*) propter passionem. Unde de spiritu ad carnem descenderant ; et hæc est magna stultitia, secundum illud [1] : « Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? Et *tardos corde* vocat, quia credere non volebant Christi gloriam et resurrectionem. Unde Marcus [2] : « Exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia iis (*b*) qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. » Et propterea, ad instruendam fidem passionis et resurrectionis, subdit (v. 26) : *Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* Oportuit, inquam, id est, opportunum et convenientissimum fuit : primo, propter remedium peccatorum [3] : « Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. » Et [4] : « Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Secundo, propter exemplum virtutum; unde Petrus [5] : « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Et [6] : « Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu. » Et post : « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, » etc. Et [7] : « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. » Si enim oportuit pati Christum ad introeundum *in gloriam suam*, quanto magis oportet et nos pati, ut intremus in alienam? Et ideo consobrinis suis petentibus sedere a dextris, respondit [8] : « Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? » etc. Hieronymus [9] : « Sciebat qui passionem ejus poterant imitari ; sed hoc dixit, ut eo interrogante, et illis respondentibus, omnes audiamus, quia nullus potest cum Domino regnare, nisi passionem ejus fuerit imitatus. » Opportunum etiam erat propter complementum omnium Scripturarum. Unde supra [10] : « Consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis. » Sicut enim arca in cubito consummata est, sic omnia verba Scripturæ in hoc verbo abbreviata, nato scilicet, passo, sepulto et resuscitato. Propter quod *Isaias* [11] : « Consummationem, et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. » Et ideo, ad explicationem istius subjungit (v. 27) : *Et incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.* Omnes enim Scripturæ, et prophetiæ principaliter ad Christum habent respectum ; in cujus designationem dicitur [12], quod duo cherubim « respiciebant se mutuo versis vultibus in propitiatorium, » id est, duo testamenta. Hujus figuram gessit Adam, de cujus latere facta est Eva. Hujus etiam sanctus Abel, a fratre interfectus. Hujus figuram gessit et Noe, nudatus in tabernaculo suo. Hujus, Isaac oblatus a patre. Hujus, lapis et scala Jacob. Hujus, Joseph venditus a fratribus. Hujus, Moyses in virga educens populum de Ægypto. Hujus, Josue introducens populum in terram promissionis. Hujus, Gedeonis vellus, et ipse Gedeon. Hujus et Samson. Hujus, et Samuel postulatus a Domino. Hujus, et sanctus David ejectus ab Absalon. Hujus, Ezechias, cujus tempore retrocessit sol. Hujus, Josias, cujus mors lamentabilis fuit Judæis. Hujus, universitas sanctorum præcedentium, et specialiter Job, Tobias, Elias, Helisæus et Hieremias. Hujus, omnia sacrificia, et specialiter agnus Paschalis. Hujus etiam figura erat tabernaculum cum in eo contentis, et maxime altare, arca, candelabra, et mensa. Hujus figura fuit templum. Hujus figura regnum et sacerdotium. Unde Augustinus *Contra*

[1] *Gal.*, III, 3. — [2] *Marc.*, XVI, 14. — [3] *Rom.*, V, 10. — [4] Ibid., IV, 25. — [5] I *Petr.*, II, 21. — [6] *Philip.*, II, 5, 8, etc. — [7] *Act.*, XIV, 21. — [8] *Matth.*, XX, 22. — [9] Hieron., *in Matth.*, c. XX, lib. III. — [10] Sup., XVIII, 31. — [11] *Isa.*, X, 23. — [12] *Exod.*, XXV, 20.

(*a*) *Cæt. edit.* qui desperant. — (*b*) *Item* his.

Faustum [1] : « Quis autem potest, non dico una brevi responsione, sed quolibet ingenti volumine omnia commemorare præconia prophetarum hebræorum de Domino Salvatore nostro Jesu Christo? Quandoquidem omnia quæ illis continentur libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum. Sed propter excitationem quærentis, et delectationem invenientis, multo plura ibi per allegorias et ænigmata, partim verbis solis insinuantur, partim etiam facta narrantur. » Quod ergo dicitur hic, quod *interpretabatur in omnibus scripturis*, non ad omnia, quæ de Christo dicuntur, referendum est, sed ad ea in quibus evidentius et manifestius Christi passio et resurrectio prophetantur.

28. *Et appropinquaverunt castello,* etc. Post descriptam associationem in itinere, et collocutionem, hic describit tertio associationem in comestione, ubi in fractione panis Christus apparuit. Circa quam describendam tria introducuntur ab Evangelista, scilicet Christi susceptio affectuosa, ipsius recognitio clara, et occultatio dispensativa.

Primo igitur, quantum ad susceptionem Christi affectuosam, dicit : *Et appropinquaverunt castello quo ibant, et ipse se finxit longius ire.* Hoc autem faciebat Dominus non simulando, sed potius occasionem dando, ut affectuosius invitarent, et magis mererentur. Simile habetur in *Marco* [2] : « Circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, etc., et volebat præterire eos : » super quo Augustinus [3] : « Quomodo intellexerunt Apostoli Dominum velle præterire eos, nisi quia in diversum ibat ? » Sic etiam nunc intelligendum, quod se fingebat, id est, præparabat ad longius procedendum ; quod etiam fecisset, nisi eum affectuose hospitio suscepissent. Ideo ergo hoc faciebat, ad excitandam devotionem, non propter simulationem ; propter quod subdit (v. 29): *Et coegerunt illum dicentes : Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. Et intravit cum illis.* Gregorius [4] : « Hoc exemplo colligitur, quod peregrini ad hospitium non solum sunt vocandi, verum et trahendi. » Et ideo Apostolus [5] : « Hospitalitatem nolite oblivisci. Per hanc enim placuerunt (*a*) quidam, angelis hospitio receptis. » Super quo dicit Chrysostomus [6] : « Propterea magna merces est Abraham, quia nesciens angelos esse, hospitio recepit : quia si scivisset, non fuisset mirabile. » Sic et magna merces fuit istis, quia si Christum cognovissent, et hospitio recepissent, non esset magnum ; sed ipsum velut peregrinum et tanquam advenam sic violenter ad se traxerunt, sicut *Job* [7] : « Foris non mansit peregrinus. » Et [8] : « Frange esurienti panem tuum, et egenos, vagosque induc, » etc.

Secundo, quantum ad Christi recognitionem, subdit (v. 30) : *Et factum est : dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit ac fregit, et porrigebat illis.* Nam hic erat mos Christi, ut semper benedictionem prædiceret (*b*) ante manducationem. [9] « Creavit Deus cibos ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus. » Et post : « Nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei, et orationem. » Et propterea consuetum est, maxime clericis et religiosis, ante cibum præmittere benedictionem. Et hinc est quod Gregorius narrat in *Dialogo* de muliere, quæ comedebat lactucam cum aviditate, quod diabolus eam obsedit. Quia igitur hic peregrinus conformabat se Christo in benedictione, et etiam in modo frangendi panem, manuducti fuerunt ad ipsius cognitionem. Et ideo subdit (v. 31): *Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum.* Aperuit autem Dominus oculos eorum potius in fractione panis, quam in expositione Scripturarum, ad ostendendum quod non auditores legis, sed factores justi sunt apud Deum,

[1] Aug., *Cont. Faust.*, lib. XII, c. VII, in princ. — [2] *Marc.*, VI, 48. — [3] Aug., *de Concord. Evang.*, lib. II, c. XLVII, n. 99. — [4] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIII, n. 1. — [5] *Hebr.*, XIII, 2. — [6] Chrysost., *in Epist. ad Hebr.*, hom. XXXIII, n. 1. — [7] *Job*, XXXI, 32. — [8] *Isa.*, LVIII, 7. — [9] I *Tim.*, IV, 3, 4.

(*a*) *Vulg.* latuerunt. — (*b*) *Forte legendum* præmitteret.

secundum illud [1] : « Non auditores legis justi sunt apud Deum; sed factores legis justificabuntur. » Unde Gregorius : « Veritas melius operando quam audiendo intelligitur. » Unde *Psalmus* [2] : « A mandatis tuis intellexi. » Et iterum [3] : « Super omnes docentes me intellexi : quia mandata tua quæsivi. » Vel hoc fecit propter mysterium, unde Beda [4] : « Hoc fecit, ut omnes intelligant se Christum non cognoscere, nisi fiant participes corporis ejus, id est Ecclesiæ, cujus unitatem commendat Apostolus in sacramento panis dicens [5] : *Unus panis, unum corpus multi sumus.* » Et in hujus figuram dicitur [6] quod Jonathas « comedit, et illuminati sunt oculi ejus : » quia ad veram Christi contemplationem et speculationem non pervenit quis, nisi ad mensam ejus sedeat, secundum illud [7] : « Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum : et in calculo nomen scriptum quod nemo scit, nisi qui accipit. » Et propterea dicitur de sapientia [8], quod « miscuit vinum, et proposuit mensam. Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, et ad mœnia civitatis. »

Tertio, quantum ad occultationem dispensativam, subjungitur : *Et ipse evanuit ex oculis eorum.* Beda [9] : « Subtrahitur carnalibus oculis species infirmitatis, ut mentibus incipiat apparere gloria resurrectionis. » Nam in subtractione præsentiæ corporalis excitat ad desiderium præsentiæ spiritualis, quæ est ex inflammatione desiderii, ex recordatione Christi. Et ideo subditur (v. 32): *Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?* Verbum namque Christi inflammaverat corda eorum, quia verbum Dei igneam habet naturam propter inflammationem amoris. Unde *Hieremias* [10] : « Numquid non verba mea quasi ignis, et quasi malleus conterens petram? » Et [11] : « Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. » Hoc autem facit verbum, immittendo Spiritum sanctum. Unde Beda [12] : « Ex audito (*a*) sermone, cor prius torpore incredulitatis et timoris frigidum, igne sancti Spiritus est accensum, ut jam superno desiderio ardeat : quot enim præceptis instruitur homo, quasi tot facibus inflammatur. » Et nota quod verbum Domini inflammat ad ardorem zeli; propter quod dicitur [13] : « Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se. Et [14] : « Factus est sermo Domini in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis. » Et de hoc ardore dicitur [15] : « In igne zeli mei devorabitur omnis terra. » Inflammat etiam ad amorem desiderii [16] : « Ignem veni mittere in terram : et quid volo nisi ut accendatur? » etc. Unde et supremus ordo angelorum, ad quem primo descendit illuminatio divinorum eloquiorum, *Seraphim* appellatur, id est ardens. Ideo *Psalmus* [17] : « Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis. » Hunc ardorem concomitatur liquefactio suavissimarum affectionum [18] : « Nonne ardorem refrigerabit ros? » Et [19] : « Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est. » Et *Psalmus* [20] : « Emittet verbum suum, et liquefaciet ea, » etc.

33. *Et surgentes eadem hora*, etc. Post descriptam revelationem resurrectionis, et apparitionem resurgentis, in hac parte describit certitudinem apparitionis. Dividitur autem hæc pars in tres : in quarum prima præmittitur apparitionum pluralitas ad testimonium; in secunda vero, apparitionum probabilitas in argumentum, ibi [21] : *Quid turbati estis?* etc. In tertia, apparitionis infallibilitas in fidei firmamentum, ibi [22] : *Et*

[1] *Rom.*, II, 13. — [2] *Psal.* CXVIII, 104. — [3] Ibid., 100. [4] Gloss. Bed. in hunc loc. — [5] I *Cor.*, X, 17. — [6] I *Reg.*, XIV, 27. — [7] *Apoc.*, II, 17. — [8] *Prov.*, IX, 2-3. — [9] Bed. Gloss. in hunc loc. — [10] *Jerem.*, XXIII, 29. [11] *Psal.* CXVIII, 140. — [12] Bed., ubi sup. Duas vero citationes, immediate præcedentes, in Operibus Bedæ, edit. Colon. 1612, qua uti mihi libet, non reperi. — [13] *Prov.*, XXX, 5. — [14] *Jerem.*, XX, 9. — [15] *Sophon.*, I, 18. — [16] Sup., XII, 49. — [17] *Psal.* CXIX, 4. — [18] *Eccli.*, XVIII, 16. — [19] *Cant.*, V, 6. — [20] *Psal.* CXLVII, 18. — [21] Inf., 38. — [22] Inf., 44.

(*a*) *Edit. Vat.* Exaudito, *una voce.*

dixit ad eos : Hæc sunt verba, etc. Circa apparitionum pluralitatem insinuandam duo introducuntur, scilicet enarratio apparitionis Christi specialis, et communis in qua apparuit discipulis omnibus.

Primo igitur, quantum ad apparitionem specialem, dicit : *Et surgentes eadem hora regressi sunt in Jerusalem*, ad nuntiandum quod viderant, secundum illud [1] : « Hæc dies boni nuntii est : si tacuerimus et noluerimus nuntiare usque mane, sceleris arguemur. » Ex quo apparet fervor discipulorum, quia cum esset jam nox (sicut ex præcedentibus apparuit), nec viæ prolixitas, nec noctis obscuritas retardavit, tantus erat amor ad collegium apostolicum quod Hierosolymis erat. Et ideo addit : *Et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum illis erant* (v. 34), *dicentes : Quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni*. Ac per hoc invenerunt gaudentes, ut vere possit dici [2] : « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum. » Omnes enim participes erant gaudii ex apparitione quæ facta est Petro antequam aliis. Unde Glossa [3] : « Primo omnium virorum apparuit Petro. » Quod etsi non dicit Evangelista, quando vel ubi factum est; tamen, quia factum est, non tacet. Et quia justorum gaudia debent esse communia, ideo subdit (v. 35) : *Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis*. Ex hoc ergo apparet quod Christus pluries apparuit eadem die, scilicet quinquies : quia primo Mariæ Magdalenæ; secundo, mulieribus; tertio, Petro, sicut dicitur hic; quarto, discipulis euntibus in Emmaus; quinto, discipulis congregatis absque Thoma. Et ideo in hujus commemorationem sacerdos quinquies in Missa se vertit ad populum. Sed tertia versio est cum silentio, quæ signat apparitionem factam Petro, quæ non narratur quando et quomodo fuit. Apparuit etiam ante ascensionem quinque aliis vicibus : sexto ergo, post octo dies præsente Thoma; septimo, ad mare Tiberiadis; octavo in monte Galilææ apparuit undecim discipulis; apparuit nono in cœnaculo in Jerusalem; decimo apparuit Christus in monte Oliveti, quando ascendit [4] : « Et convescens præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent. » Et sic, per intercapedinem, decem vicibus apparuit in quadraginta diebus, post quos, decem diebus transactis, misit Spiritum sanctum. De his, scilicet decem apparitionibus Joannes exprimit quatuor, Lucas tres, Matthæus duas, et Marcus unam : ut sic ex suo modo narrandi appareat mysterium et sufficientia apparitionum.

Secundo, quantum ad apparitionem communem subdit (v. 36) : *Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis* : *Pax vobis*. In medio stetit, quia ipse est mediator [5] : « Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus. » Et ideo Joannes [6] : « Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. » Et ideo in hujus figuram dicitur [7] : « Vidi in medio septem candelabrorum aureorum similem Filio hominis, » etc. Sed ideo dixit : *Pax vobis*, quia ipse est pacis factor [8] : « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Et [9] : « Pacificans per sanguinem ejus sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt. » Ipse est etiam pacis dator [10] : « Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. » Ipse est et pacis annuntiator [11] : « Veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem his qui prope. » Et ideo Evangelium Christi est Evangelium pacis [12] : « Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem ! » etc. Et quia ex insolita apparitione consueverunt homines obstupescere, ideo subdit : *Ego sum*, *nolite timere*. Vere dicit : *Ego sum*, quia ipsius est dicere : « Ego sum, qui sum, » sicut dicitur [13]. Ipsius est effugare timorem, et ideo dicit : *Nolite timere*. Ideo autem con-

[1] IV *Reg.*, VII, 9. — [2] *Psal.* CXXXII, 1. — [3] Gloss. interlin. in hunc loc. — [4] *Act.*, I, 4. — [5] I *Tim.*, II, 5. — [6] *Joan.*, I, 26. — [7] *Apoc.*, I, 13. — [8] *Ephes.*, II, 14. [9] *Coloss.*, I, 20. — [10] *Joan.*, XIV, 27. — [11] *Ephes.*, II, 17 [12] *Isa.*, LII, 7. — [13] *Exod.*, III, 15.

fortabat eos, quia insolito more inter eos apparebat, et talis modus apparendi terret, et turbat; propter quod subdit (v. 37): *Conturbati vero et conterriti, existimabant se spiritum videre.* Ideo autem territi sunt, quia eum (*a*) mortuum in cruce viderant, et quia timebant ne Satanas transfiguraret se in angelum lucis, et quia venerat januis clausis. Unde in *Joanne* (*b*) [1]: « Cum ergo sero esset die illa, una sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis: Pax vobis. » Sed in hoc videtur contrarietas inter Lucam et Joannem, quia *Joannes* ait [2]: « Gavisi sunt discipuli viso Domino. » Sed non est contrarietas, quia primo sunt territi, sed post, ostensis manibus et latere, sunt gavisi. Contrarietas etiam videtur, quia Joannes dicit quod Thomas non erat cum eis quando venit Jesus; Lucas autem dicit [3] quod « invenerunt undecim congregatos. » Sed ad hoc respondet Augustinus [4], quod Thomas erat cum discipulis quando illi duo redierunt, sed postmodum exivit antequam eis loquentibus Dominus appareret.

38. *Et dixit eis: Quid turbati estis*, etc. Post descriptam apparitionum pluralitatem, hic secundo describit apparitionis probabilitatem. Dupliciter autem probari habet et discerni certa discretione corpus, scilicet per usum tactus, et gustus: et secundum hoc probat Christus dupliciter se habere verum corpus, secundum hunc duplicem sensum.

Primo, quantum ad testimonium tactus, dicit: *Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra?* Signanter dicit, *ascendunt*, quia bonæ descendunt a superiori [5]: « Omne datum optimum, desursum est, descendens, » etc.; malæ vero ab inferiori ascendunt [6]: « Ascendit fumus putei, et obscuratus est sol et aer de fumo putei. » Et quia cogitationes istæ veniebant ab inferiori, ideo exterius proponit per quod purgantur, cum subdit (v. 39): *Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum,* quasi dicat: Si putatis per visum illudi, saltem per sensum tactus efficiamini certi. Et ideo subdit: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Hoc fecit in argumentum resurrectionis suæ. Unde dicitur [7]: « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ, et vita manifestata est, et vidimus et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam. » Hoc etiam fecit in argumentum resurrectionis, et exemplum nostræ glorificationis. Unde Glossa [8] dicit: « Dum palpanda discipulis ossa carnemque præmonstrat, aperte statum veræ resurrectionis, quæ in se facta, et in nobis est futura, significat, in qua corpus nostrum et subtile erit per effectum spiritualis potentiæ, et palpabile per veritatem naturæ. » Sed hæc duo videntur esse simul contraria, et fidem non astruere, sed potius impedire. Unde Glossa dicit: « Post resurrectionem Dominus in corpore suo duo contraria ostendit, et corpus palpabile ejusdem naturæ, ut informet ad fidem, et incorruptibile alterius gloriæ, ut invitet ad præmium. » Sed Gregorius hæc dissolvit, dicens: « Duo mira et juxta humanam rationem sibi contraria Dominus ostendit: sed secundum veritatem non sunt contraria, quia corpus gloriosum per potestatem potest immutare sensum, et resistere seu movere aliud per veritatem; potest etiam penetrare corporis sensum: unde nulla est ibi contrarietas, licet videatur. » Similiter, ad majorem certitudinem, non tantum corpus exhibuit palpabile, verum etiam ostendit corporis cicatrices. Unde subdit (v. 40): *Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes*, cum cicatricibus. Has autem Dominus servavit, ut dicit Beda [9],

[1] *Joan.*, XX, 19. — [2] Ibid., 20. — [3] Sup., 33. — [4] Aug., *de Concord. Evang.*, lib. III, c. XXV, n. 74. — [5] *Jac.*, I, 17. — [6] *Apoc.*, IX, 2. — [7] I *Joan.*, I, 1. — [8] Ex Bed., *in Luc.*, lib. VI, c. XCVII. — [9] Bed., ubi sup. prox.

(*a*) *Cæt. edit.* cum. — (*b*) Joannes.

quatuor de causis: prima est, ut fidem resurrectionis astrueret; secunda, ut Patrem pro nobis supplicans, quale genus mortis pertulerit, semper ostendat; tertia, ut sua morte redemptis, quam misericorditer sint adjuti, propositis (*a*) ejusdem mortis indiciis, insinuet; quarta, ut in judicio quam recte damnentur impii denuntiet[1]: « Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. » Posset et quinta ratio assignari, scilicet ad affectum nostrum inflammandum, ut dicit Ambrosius[2]; et sexta, in victoriæ signum, unde Beda[3]: « Non ex impotentia servavit cicatrices, sed ut in perpetuæ victoriæ suæ circumferat triumphum. » Septima, in dilectionis indicium præcipuum. Unde *Isaias*[4]: « Ecce in manibus meis descripsi te. » Et[5]: « Pone me ut signaculum super cor tuum. »

Secundo, quantum ad testimonium gustus, subdit (v. 41): *Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur?* ut, si non moveat visus, non moveat auditus, non moveat tactus, saltem moveat gustus. Et hoc est expressum signum suscitationis. Unde Dominus, postquam suscitaverat puellam, jussit[6] ei dari ad manducandum. Et Joannes dicit de Lazaro[7] quod « unus erat ex discumbentibus. » Et sic Christus sensuum usu probavit se vere resurrexisse, ut discipuli certificarentur, et nos in eis. Et ideo subdit (v. 42): *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis.* Hoc autem Christus non abscondite, sed publice, in resurrectionis suæ argumentum manducavit. Unde subdit (v. 43): *Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.* Manducavit autem Dominus non ex indigentia, sed ex potentia. Unde sicut radius solis aliter absorbet aquam, aliter terra, quia ille potestate, ista indigentia; ita Christus ante resurrectionem cibum sumpsit ex necessitate, post resurrectionem autem consumpsit propria virtute. Et ideo Augustinus ait[8]: « Non potestas, sed egestas edendi ac bibendi, gloriosis corporibus auferetur (*b*). » Fuit igitur argumentum verum resurrectionis, veritas comestionis. Et attendendum quod per piscem assum intelligitur afflictio humanitatis assumptæ. Unde Beda[9]: « Piscis assus est ipse Mediator passus, in aquis humani generis captus, assatus tempore passionis. » In hujus figuram dicit Tobias de pisce capto[10]: « Cordis ejus particulam si super carbones ponas, fumus ejus extricat omne genus dæmoniorum. » Hic est piscis in cujus ore invenitur pretium nostræ redemptionis, secundum quod insinuatur in *Matthæo*[11]. Per favum autem mellis intelligitur Christus ut Deus, et ut glorificatus. Unde Beda[12]: « Christus favus mellis in resurrectione nobis est. » Favus mellis in cera, est deitas in humanitate[13]: « Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. » Et ideo in *Cantico* Moysi dicitur[14]: « Ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo. » Hic igitur est cibus, in quo Christus delectatur, quia omnis delectatio est in seipso. Hujus cibi reliquias manducant viri spirituales, de quibus *Sapiens*[15]: « Paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore. » *Psalmus*[16]: « In reliquiis tuis præparabis vultum eorum.

44. *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos*, etc. Post descriptam apparitionum pluralitatem in testimonium, et probabilitatem in argumentum, describit hic infallibilitatem in fidei firmamentum. Est autem firmitas apparitionis per duo, scilicet per testimonium Scripturæ, et per lumen intelligentiæ, ex quibus redditur certus animus noster de his, quæ spectant ad nostram reparationem. Et secundum hoc describit Evangelista apparitionem dupliciter confirmatam, scilicet per authenticum testimonium Scripturæ, et per infusum lumen intelligentiæ.

[1] *Apoc.*, I, 7. — [2] Ambros., *in Luc.*, lib. X, n. 170. [3] Bed., ubi sup. — [4] *Isa.*, XLIX, 16. — [5] *Cant.*, VIII, 6. — [6] Sup., VIII, 55. — [7] *Joan.*, XII, 2. — [8] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIII, c. XXII. — [9] Bed., ubi sup. — [10] *Tob.*, VI, 8. — [11] *Matth.*, XVII, 26. — [12] Bed., ubi sup. — [13] *Psal.* XXXIII, 9. — [14] *Deut.*, XXXII, 13. [15] *Sap.*, XIX, 20. — [16] *Psal.* XX, 13.

(*a*) *Cæt. omit.* præpositus. — (*b*) *Item* aufertur.

Primo igitur quantum ad authenticum testimonium Scripturæ, dicit: *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum*, per conversationem, scilicet familiarem in carne, secundum illud[1]: « Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. » Hoc autem dixit ad fidei assertionem[2]: « Et nunc dixi vobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis. » Hæc igitur verba ipse prædixit, tanquam verus propheta: nec solus prædixit, verum etiam prædixit quod hoc prædiceret (*a*) tota Scriptura, et ideo subdit: *Quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* In his autem tribus comprehendit Christus totum Vetus Testamentum, quod est quasi tripartitum ad firmitatem testimonii, quia « in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum, » secundum quod dicitur[3], et in repræsentationem beatissimæ Trinitatis. Nam lex, propter auctoritatem jubendi, appropriatur Patri; prophetia, propter perspicacitatem intelligendi, Filio; Psalmi, propter suavitatem orandi, Spiritui sancto. Omnia autem testimonium perhibent Christo tanquam excellentissimo Imperatori, Doctori (*b*), et Pontifici. Et ideo in ipso omnia impleta sunt, secundum illud[4]: « Iota unum aut apex unus non præteribit a lege (Domini), donec hæc omnia fiant. » Quia ergo in lege omnia hæc, quæ circa Christum acciderunt de passione et resurrectione, prædicuntur, constat quod illud est irrefragabiliter verum et certum, tanquam per testimonium firmum et authenticum comprobatum. Unde Glossa: « Omnes ambages aufert visus et tactus manducantis; et ne in aliquo sensus humanos illusisse videretur, mittit manus ad Scripturas, ut etsi magicis artibus videatur potuisse quod voluit, sicut dicunt pagani, saltem eum videant prophetare non potuisse antequam natus fuerit Christus. » Igitur implendo quod Scripturæ dicunt, probavit ipsas fuisse veras, et ostendendo quæ circa ipsum facta erant in Scripturis esse prædicta, astruit irrefragabiliter esse vera atque credenda.

Secundo, quantum ad infusum lumen intelligentiæ, subdit (v. 45): *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Ipse, inquam, aperuit, qui solus habet clavem, secundum illud[5]: « Et dabo clavem domus David super humerum ejus: et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat. » Et ideo propheta petit in *Psalmo*[6]: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua; » quia dicitur[7]: « Ipse revelat profunda et abscondita; et novit in tenebris constituta; et lux cum eo est. » Hæc autem profunda mysteria in Scriptura nullus intelligit, nisi per Christum crucifixum, et suscitatum, et gentibus per Spiritum sanctum divulgatum, quia de ipso sunt Scripturæ, et propter ipsum, et ideo ab eo explicantur. Unde in *Apocalypsi* dicitur quod leo resuscitatus, et agnus occisus aperuit librum[8]: « Vicit Leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, et solvere septem signacula ejus. Et vidi, et ecce in medio throni et quatuor animalium, et in medio seniorum Agnum stantem tanquam occisum. » Sequitur: « Et cum aperuisset librum, quatuor animalia et viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno. Et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum et aperire signacula ejus. » Et sic patet quod ipse exponit doctrinam librorum Veteris ac Novi Testamenti, id est seniorum et animalium oculatorum. Hæc autem mysteria Scripturarum principaliter referuntur ad Christum, quantum ad caput, et quantum ad corpus. Quantum ad caput subdit (v. 46): *Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die.* Hoc frequentissime dictum est in Scripturis, et maxime in Lege per figuras; in

[1] *Bar.*, III, 38. — [2] *Joan.*, XIV, 29. — [3] *Deut.*, XVII, 6. — [4] *Matth.*, V, 18. — [5] *Isa.*, XXII, 22. — [6] *Psal.* CXVIII, 18. — [7] *Dan.*, II, 22. — [8] *Apoc.*, V, 5-6, 8, 9.—

(*a*) *Forte legendum* quod prædixerat. — *Cat. edit.* Datori.

Prophetis per verba; et in Psalmis quamplurimum qui sunt de resurrectione et passione. Quantum ad corpus autem subdit (v. 47) : *Et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma.* Hoc, inquam, scriptum in Lege, in promissione Abrahæ[1] : « Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. » Et[2] : « Ipse erit expectatio gentium. » Hoc scriptum est in *Psalmo*[3] : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam. » Et iterum[4] : « Laudate Dominum, omnes gentes. » Hoc in Prophetis; unde in *Isaia* (a)[5] : « Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea, » etc. Et hæc prædicatio prædicta est incipere ab Hierusalem[6] : « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem. » Et[7] : « Propter Sion non tacebo, et propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor justus ejus. » Et *Psalmus*[8] : « Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. »

48. *Vos autem testes estis horum,* etc. Post descriptam Christi revelationem resurrectionis, et apparitionem resurgentis, et certitudinem apparitionis, hic quarto agitur de divulgatione jam cognitæ veritatis. Et quia hæc divulgatio facta est per Spiritum sanctum datum Apostolis post ascensionem Christi, ideo ad hanc plenius describendam quatuor ab Evangelista introducuntur, scilicet commissio officii prædicandi, promissio spiritualium charismatum, absconsio Christi, et devotio discipulorum.

Primo igitur, quantum ad officium prædicandi, dicit : *Vos autem testes estis horum.* Vos, inquam, qui vidistis et audistis, ita quod potéstis dicere illud[9] : « Quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur. » Et[10] : « Qui vidit, testimonium perhibuit. » Nihil aliud est asserere veritatem fidei, quam testificari. Unde dicitur[11] : « Sicut testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet et Romæ testificari. » Et ideo *Isaias*[12] : « Vere vos testes mei, dicit Dominus. » Hi sunt Apostoli, ad quos dicitur[13] : « Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ. » Et ideo dicit Petrus[14] : « Nos testes sumus omnium, quæ fecit in regione Judæorum et Hierusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. Hunc Deus suscitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo, nobis qui manducavimus et bibimus cum illo postquam resurrexit a mortuis. Et præcepit nobis prædicare populo et testificari, quia ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, » etc. Fuerunt autem Apostoli testes omni exceptione majores, et propter suam virilitatem et sanctitatem, et propter veracitatem et stabilitatem, quia passi sunt pro hac veritate usque ad mortem, ut vere testes, id est martyres, possint (b) dici. Et ideo dicitur[15] : « Nos tantam habentes impositam nubem testium, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in Auctorem fidei, et consummatorem Jesum, » etc.

Secundo, quantum ad promissionem spiritualium charismatum, addit (v. 49) : *Et ego mitto* (c) *promissum Patris mei in vos.* Signanter dicit, *mitto* (c), quia et tunc dedit Spiritum sanctum in flatu, sicut dicitur[16] : « Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Quorum remiseritis peccata, » etc. Hoc est donum promissum in Scripturis; *Ezech.*[17] : « Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, etc. » Hunc spiritum etiam Christus frequenter promisit in Evangelio[18] : « Si quis sitit, veniat ad me, et bi-

[1] *Gen.*, XXII, 18. — [2] Ibid., XLIX, 10. — [3] *Psal.* II, 8. — [4] *Psal.* CXVI, 1. — [5] *Isa.*, XLIX, 5-6. — [6] *Isa.*, II, 3. — [7] Ibid., XLII, 1. — [8] *Psal.* CIX, 2. — [9] *Joan.*, III, 11. — [10] Ibid., XIX, 35. — [11] *Act.*, XXIII, 11. — [12] *Isa.*, XLIV, 8. — [13] *Act.*, I, 8. — [14] Ibid., X, 39-43. — [15] *Hebr.*, XII, 1. — [16] *Joan.*, XX, 21-23. — [17] *Ezech.*, XXXVI, 26. — [18] *Joan.*, VII, 37.

(a) *Cæt. edit.* Isaias. — (b) possunt. — (c) *mittam.*

bat. » Et[1] : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis, » etc. Hunc ergo tunc dedit occulte; sed post daturus erat abundanter et aperte, scilicet post decem dies, in quibus se debebant ad illam plenitudinem præparare. Ideo subdit : *Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Gregorius : « Nisi sancti Spiritus unctio interius doceat, frustra prædicator exterius laborat. » Unde in *Matthæo* (a) [2] : « Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. » Licet autem Dominus statim Spiritum sanctum posset dare, voluit tamen differre, tum propter desiderium discipulorum inflammandum ad petendum, secundum illud [3] : « Petite, et dabitur vobis. » Sequitur : « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se? » Tum propter mysterium servandum, quod quinquagesima die post passionem, qui est numerus remissionis, et conficitur ex septem septenariis dierum, superaddita una unitate, ad designandum septiforme Spiritus sancti donum; et postremo propter exemplum. Unde Glossa [4] : « Cum repente, si vellet, posset eos roborare, distulit ut exemplum sequentibus daret, ne imperfecti ante tempus prædicare præsumerent. » Ideo dicitur [5] : « Tempus tacendi, et tempus loquendi. » Et [6] : « Antequam loquaris, disce. » Unde Hieronymus : « Discimus, ut post multum silentium de disciplinis efficiamur magistri. Disciplinæ enim Pythagoricæ est per quinquennium tacere, et post, eruditos loqui. »

Tertio, quantum ad ascensionem Christi, subdit (v. 50) : *Eduxit autem eos foras in Bethaniam.* Hæc autem Bethania est in monte Oliveti. Unde supra [7] : « Cum appropinquasset ad Bethphage, et venisset Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti. » Interpretatur autem Bethania *domus obedientiæ*, quia per obedientiam collocatur quis in monte a Christo, et benedicitur a Christo, et ascendit in cœlum. Et ideo subdit : *Et elevatis manibus suis, benedixit eis.* In quo insinuatur quod ille benedicendus est a Christo, qui obedit ei, et facit opera, quæ facit, propter Deum. Nam [8] « terra sæpe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam, accipit benedictionem a Deo. » Cum talibus autem Christus ascendit; et ideo subdit (v. 51) : *Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in cœlum.* Tunc impletum est illud [9] : « Ascendit Deus in jubilo, et Dominus in voce tubæ. » Et iterum [10] : « Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem : dedit dona hominibus. » Hujus ascensio fuit præfigurata in ascensione nubeculæ parvæ, de qua dicitur [11] : « Ecce nubecula parva, quasi vestigium hominis ascendebat, » etc. Et in ascensione Eliæ [12] : « Ascendit Elias per turbinem in cœlum. » Et per ascensum solis; unde Habacuc, secundum aliam translationem [13] : « Elevatus est Sol, et Luna stetit in ordine suo. » Et per hoc quod Christus ascendit ad cœlestia, fuit Christi Ecclesia ordinata in suis gradibus. Unde dicitur [14] : « Qui descendit, ipse est et qui ascendit supra omnes cœlos, ut impleret omnia. » Aliter autem ferebatur Christus, aliter Elias : nam Elias virtute angelorum, et currus ignei; Christus autem virtute propria, serviente creatura tam spirituali quam corporali. Et ideo in *Psalmo* [15] : « Qui ascendit super occasum : Dominus nomen illi. » Et [16] : « Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ. »

Quarto, quantum ad devotionem discipulorum, subdit (v. 52) : *Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio ma-*

[1] *Joan.*, XV, 26. — [2] *Matth.*, X, 20. — [3] *Sup.*, XI, 9, 13. — [4] Ex Bed., ubi sup. — [5] *Eccle.*, III, 7. — [6] *Eccli.*, XVIII, 19. — [7] *Sup.*, XIX, 29. — [8] *Hebr.*, VI, 7. — [9] *Psal.* LXVI, 6. — [10] *Ephes.*, IV, 8. — [11] III *Reg.*, XVIII, 44. — [12] IV *Reg.*, II, 11. — [13] *Habac.*, III, 11. — [14] *Ephes.*, IV, 10. — [15] *Psal.* LXVII, 5. — [16] *Isa.*, LXIII, 1.

(a) *Cæt. edit.* Unde Matthæus.

gno. Cum gaudio revertuntur propter victoriam Domini, quem videbant penetrasse suprema cœlorum. Unde Glossa [1] : « Quia Deum ac Dominum suum, post triumphum resurrectionis, cœlos vident penetrasse, lætantur. » Christus enim triumphavit plenarie, secundum illud [2] : « Expolians principatus et potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso. » Et de hoc gaudebant, secundum illud [3] : « Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe; sicut exultant victores, capta præda, » etc. Et quia gaudium spirituale disponit nos ad actus spirituales, scilicet ad laudandum et orandum, ideo subdit (v. 53) : *Et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum. Amen.* In templo erant ad orandum et expectandum Spiritum sanctum, secundum illud [4] : « Et vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis, » etc. Et quia spiritualium virorum non tantum est expectare, verum etiam exultare, et exultando laudare, et hic est actus finalis et patriæ, quia non habet finem, secundum illud [5] : « In sæcula sæculorum laudabunt te : » quia, inquam, hic est actus finalis, ideo beatissimus Lucas optime hic collocavit finem. Facit igitur finem in Christi ascensione, ut perfecte et integre describat illum circuitum, quem fecit Christus; de quo in *Psalmo* [6] : « A summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus. » Et in *Joanne (a)* [7] : « Exivi a Patre, et veni in mundum ; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. » Facit finem in templo, ut sicut a sacerdotio incœpit legali, scilicet Zachariæ, sic consummet in sacerdotio spirituali. Unde Glossa [8] : « Lucas qui sacerdotium Christi cæteris amplius exponendum suscepit, quique pulcherrime Evangelium suum a ministerio templi (*b*) sacerdotium Zachariæ cœpit, hic in templi devotione complevit. Fecit etiam finem in Dei laudem, qui est finis sine fine. Unde Augustinus dicit [9] : « Dominicus dies erit, qui velut octavus æternus, Christi resurrectione sacratus est, æternam non solum spiritus, verum et corporis requiem præfigurat, ubi vacabimus, et videbimus, et amabimus, et laudabimus : quod erit in fine sine fine : nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum, cujus nullus est finis? » Ad quem nos perducat Jesus Christus Filius Dei per intercessionem dulcissimæ Matris suæ, et beatissimi Lucæ Evangelistæ, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit, et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Ex Bed., ubi sup. — [2] *Coloss.*, II, 15. — [3] *Isa.*, IX, 3. — [4] Sup., XII, 36. — [5] *Psal.* LXXXIII, 5. — [6] *Psal.* XVIII, 7. — [7] *Joan.*, XVI, 28. — [8] Ex Bed., ubi sup. — [9] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XXII, n. 5.

(*a*) *Cæt. edit.* Et Joannes. — (*b*) *Forsan supplendum* per.

EXPOSITIO

IN EVANGELIUM SANCTI JOANNIS

POSTILLIS ET COLLATIONIBUS DISTINCTA [1]

ARGUMENTUM

(*Ex edit. Vatic.*)

Constat fere inter omnes antiquitatis ecclesiasticæ usu peritos, in Evangelium S. Joannis, eximium Ecclesiæ Doctorem Seraphicum Bonaventuram, virum in primis vitæ sanctimonia, doctrinæque laude clarissimum, luculenter scripsisse commentaria, eaque distribuisse in postillas et collationes. Quæ commentaria a multis, iisque gravissimis hominibus ac summis viris jampridem diu desiderata, ac diligenter conquisita, cum nusquam antea inventa essent, nondum in conspectum, in lucemque omnium prodierunt. Nuper autem S. D. N. Sixtus Quintus, cujus in omnem Reipublicæ Christianæ bene gerendæ occasionem, maxime intenta est sollicitudo, cum typographiam Vaticanam sapientissime, ut cetera solet, instituerit atque instruxerit ad instauranda potissimum sanctorum Patrum monimenta : ejusdem sancti doctoris Bonaventuræ, cujus et sanctitatem præcipue veneratur, et doctrinam eximie colit, opera quæcumque usquam extarent, omnia conquiri voluit, impenseque curavit, ea inventa et accurate recognita, rectissime exscribi, atque emendari ad ejusdem præclaræ illustrisque editionis Vaticanæ usum. Cum igitur cognitum haberet atque exploratum, ipsius sancti Bonaventuræ Expositionem, quam ille in Evangelium S. Joannis tam studiose elucubraverat, integram asservari Coloniæ Ubiorum in Conventu sancti Francisci, qui est ordinis Minorum, per litteras Octavio Mirto, Episcopo Caiacensi, in Germania inferiori, nuntio Apostolico, id negotii dedit, ut eam quamprimum recte describendam curaret, Romamque diligenter mitteret. Is Pontificis mandatum executus, Expositionis illius exemplum, recte eleganterque exscriptum, ad urbem misit, cum litteris hujusce testimonii in calce libri manu notarii propria adscripti, quod posteritati typis prodendum censuimus ad perpetuum illius testificationis monimentum.

Hic liber, qui inscribitur Postilla S. Bonaventuræ super Joannem, mandante S. D. N. SIXTO Papa V, curante Octavio Mirto Episcopo Caiacensi, ad inferiorem Germaniam Nuntio Apostolico, descriptus fuit ex veteri exemplari manuscripto, repertoque Coloniæ in Bibliotheca Conventus Patrum ex ordine Minorum, ac (*a*) sancti Francisci, ubi adhuc fideliter servatur, et cum illo collatus fuit atque concordat. Cujus rei hoc attestationis instrumento fidem facio ego Jacobus Peranus Imperiali et Apostolica auctoritatibus Notarius, instante ipso Octavio nuntio apostolico. Datum

[1] *Cf.* Edit. Vatic. an. 1589, tom. II, pag. 311 ; edit. Ven. an. 1755, tom. VI, part. II, pag. 9.

(*a*) *Edit. Vatic.* ad.

Ubiorum Coloniæ X. Kalendas Aprilis M D LXXXVIII. Præsentibus ibidem Reverendis dominis Luca a Tongheren, et Leonardo Paliucca presbyteris respective Duventriensis, et Calatinæ diœcesis testibus ad præmissa vocatis. *Jacobus Peranus, Clericus Leodiensis Imperiali et Apostolica auctoritatibus Notarius, qui supra.*

In hac Expositione S. Bonaventura non longas illas enarrationes, quæ delectationis causa e Rhetorum scholis emanantes, flosculis aspersæ sunt, consectatus est, ut plerique alii fecerunt, qui vetus scholasticum dicendi genus adhibuerunt, sed novo scholastico scribendi genere, quod tum primum illa ejus ætas introduxerat, usus, distribute ac distincte, breviter, dilucideque Evangelium explicat, pro ratione tantum intelligentiæ litteralis et spiritualis, omissis omnibus quæstionibus et disputationibus longe petitis. Verum si quando locus difficilis et obscurus incidit, tum theologicis argumentis, tum aliis Scripturæ locis illustrare brevi contendit, ita ut postillæ modum non excedat, cujus potissimum ratio posita est in Scripturæ locis breviter dilucideque explicandis, sine ulla quæstionum subtilitate. Totius igitur Evangelii summa capita dividit, enumerat, colligit, summatimque perstringit : et quæ membratim divisit, singula et omnia accuratissime exponit. Ad quam expositionem ex regula, quam beatus martyr, idemque doctissimus Pontifex Clemens I tradit, non sententias ex ingenii sui sensu depromptas, sed ex sanctorum Patrum doctrina quasi ex perenni fonte haustas, adhibuit; ex iis autem sibi potissimum delegit duos summos Ecclesiæ doctores, unum Latinum, sanctum Augustinum, alterum Græcum, Joannem Chrysostomum : quorum expositiones ut perpetua scriptione connectat, suam expositionem ita apte et concinne interserit, ut ad exponendi rationem nihil aptius connecti possit, cum non interrupta, sed perpetua exponendi ratio videatur. Eos autem ambos ad interpretationem adhibet tanquam optimos, quos sequatur exponendi Evangelii magistros. Versione autem Latina Chrysostomi utitur, non ea quidem, quæ hodie recens apud Latinos in usu est, sed illa vetus (*a*), quam vel Eustathius, vel Anianus, vel alius quispiam antiquus interpres confecit, vel fortasse is, quo ex Urbani IV liberalitate sanctus etiam Thomas usus est, ad contexendam ex Græcis Patribus Latinam catenam in quatuor Evangelistas. Sed ad hanc Postillam, ut Evangelium S. Joannis explicaret mysteriorum significatione cumulatissima, adjunxit etiam hic noster Collationes. Est autem, ut ita dicam, collativa expositio, gravis pondere sententiarum, et ad mysteria, sanctioresve sensus explicandos accommodata : ejusque ratio et usus in eo est, cum sacræ litteræ, divinaque eloquia, familiaribus ac mutuis colloquiis et dialogis exponuntur. Illius porro collativæ expositionis duplex est genus : unum continuatum quippe est, in quo quis unus semper loquitur, perpetuoque orationis cursu exponit colloquium, quod ipse vel alius cum aliis habuerit, simulque connectit colloquentium interrogata et responsa, iis usitatis verbis : *Inquam, ait.* Id collationis genus adhibuit Zacharias Hieropolitanus Episcopus in Dialogo, quem Κρυσεικὸν (*b*) Græci appellant, de aurea Danaelis statua. Joannes etiam Cassianus hoc ipso genere usus, multos divinarum litterarum locos libris explicat, quos propterea Collationes inscripsit. Alterum interruptum Collationis genus est, cum duæ, pluresve personæ inter se colloquentes inducuntur, quæ mutuis interrogationibus sensum sacro-

(*a*) *Leg.* vetere. — (*b*) Χρυσεικὸν.

rum Codicum exquirunt. Id expositionis genus in Græcis secutus est Apollinarius Episcopus Laodicensis, qui Evangelica et Apostolica scripta exposuit more dialogorum. In Latinis est Salonius Viennensis, qui itidem dialogo explicavit Canticum Canticorum Salomonis. Verum enim vero alia est ratio Collationum, quas hic noster adhibuit ad expositionem Evangelii S. Joannis. Perpetuo enim ipse colloquitur, nullaque interrogatione utitur, sed præcipuum aliquem Evangelii locum, mysteriorum plenum deligit, qui in congressu fratrum tanquam mutua quadam meditationum collatione expendatur. Atque hic quidem ipse usus in virorum religiosorum, qui in vitæ spiritualis exercitationibus versantur, consuetudine adhuc retinetur : ii enim, ut ab otiosis fabulis, inanibusque sermonibus in congressu refugiant, aliquem sanctis meditationibus instructiorem eligunt, qui sacræ Scripturæ locum exponat, quem mutuis meditationibus perpendant, quo fludiosius mentes eorum ad cœlestia inflammentur.

PROŒMIUM

« Numquid [1] ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? » Cum inter quatuor sancta animalia mystica significatione quatuor Evangelistas designantia, beatus Joannes per aquilam figuretur (*a*), secundum beatum Gregorium, qui exponens præmissa verba, ait [2] : « Propheta Ezechiel sanctum Joannem per aquilam significavit, qui volando terram deseruit, et per subtilem intelligentiam interna mysteria Verbum videndo penetravit: » et ibi bene de hoc : idem ait Augustinus [3] : « Qui, inquit, Scripturarum sanctarum mysteria tractarunt, in animalibus quatuor, de quibus apud Ezechielem [4], et in Apocalypsi [5], Evangelistas intellexerunt ; » et sequitur : « Aquila est ipse Joannes, sublimis prædicator, et lucis internæ atque æternæ fixis oculis contemplator : » hoc ibi; et idem Augustinus, *de Concordantia Evangelistarum* [6] *:* ideo ad figurationem subtilissimæ limpiditatis beati Joannis in divinis arcanis speculandis, et ad significationem elevatissimi amoris in eisdem contemplandis, et amplexandis, convenienter proponuntur præmissa verba : *Numquid ad præceptum tuum*, etc. In quibus quatuor prænotantur : quorum primum est intellectualis acuminis beati Joannis irreverberabilis limpiditas, ibi : *Aquila*; secundum est indepressibilis amoris sublimitas, ibi : *In arduis ponet nidum*; tertium est hujus elevationis ad prædicta arcana divina contemplanda et amanda ab homine impossibilitas, et ejusdem elevationis a solo Deo possibilitas, quæ duo notantur ibi : *Numquid ad præceptum tuum.* Quasi dicat : Non ad tuum humanum, sed ad meum divinum. In præmissa enim quæstione, et consimilibus quas quærit Dominus a beato Job, ibidem significatur humana infirmitas, et denotatur divina potestas, prout innuit sanctus Gregorius.

1. [7] « Spiritus ergo sanctus, insinuans excessivam limpiditatem intellectualem beati Joannis, ait : *Aquila.* » Et hoc merito; ut enim ait Commentator, scilicet Episcopus : « Aquila est avis regia, altifera, citivola, ad alimentum a longe videndum habet acumen præcipuum, et ad prosequendum illud velocitatem volatus, suos motus prudentia naturali dirigit, radium solarem in sua virtute radiantem intuitu directo et irreverberato conspicit. » Hæc ille : et quasi idem alius commentator, scilicet Abbas, ibidem. Et de hoc Ambrosius bene [8]. Et Gregorius [9] : « Aquila, inquit, ad sublimia volat,

Aquila, avis regia, et ejusdem qualitates.

[1] *Job*, XXXIX, 27. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXXI, c. XIV, al. XLVII, n. 94. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVI, n. 5. — [4] *Ezech.*, I, 5-10. — [5] *Apoc.*, IV, 6, 7. — [6] Aug. *de Conc. Evang.*, lib. I, c. VI, n. 9. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XXIX, c. XVI, n. 71. — [8] Ambros., *in Hexaem.*, lib. V, c. XVIII, n. 60. — [9] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. IV, n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* figuratur.

et irreverberatis oculis solis radiis intendit. » Talis spiritualiter fuit beatus Joannes in secretis cœlestibus, et in contemplabilibus scrutandis. Unde Augustinus ait [1] : « Joannes super nubila infirmitatis humanæ velut aquila volat, et lucem incommutabilis veritatis acutissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur. » Et de hac aquila sic volante *Proverbiorum* [2] : « Tria sunt difficilia, » etc. Et sequitur : « Viam aquilæ in cœlo, » id est, elevationem beati Joannis in speculandis arcanis cœlestibus. Et de hac aquila similiter *Job* [3] : « Sicut aquila volans ad escam. » Et ibi Gregorius [4] de proprietatibus ejus. Et in hoc patet primum.

2. Ista aquila superbenedicta posuit nidum in arduis, id est, mansivum amorem in cœlestibus. Unde ibi Gregorius [5] : « In arduis ponit nidum, quia in supernis figit consilium, vel quia terrena desideria despiciens de cœlestibus rimatur (*a*). » Unde sibi competit illud [6] : « Robustum habitaculum tuum : » sed si in petra posueris nidum tum, id est, in Jesu Christo : « Petra enim [7] erat Christus. » Ipse enim fuit amantissimus Domini, de quo [8] : « Amantissimus Domini habitat confidenter. » Ubi enim est amor, id est habitatio animæ. Unde Augustinus [9] : « Amando enim corde habitamus. » Et quoniam totus amor beati Joannis fuit ad Deum et ad divina, ideo in illis posuit nidum. Unde et de limpida intelligentia sua, et de dilectione sua elevata verificatur illud [10] : « Ecce intelliget servus meus, et exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde. » *Elevabitur*, inquam, cœlica, imo deifica conversatione in statu. Et *exaltabitur* excessiva et ecstatica, id est patiente ecstasim, dilectione in affectu. *Sublimis erit valde*, suspensiva contemplatione in intellectu.

B. Joannes posuit nidum in divinis.

3. Et quoniam sic elevari tam in contemplando divina secreta, quam in amando, non fuit humanæ virtutis, sed divinæ potestatis; ideo merito subjungitur hic : *Numquid ad præceptum tuum elevabitur?* quasi dicat : Non ex sua humana virtute fuit beatus Joannes elevatus dictis modis, sed ex mea deifica potestate sublimante. Ideo convenienter in figura ipsius dicitur apud *Isaiam* [11] : « Implebit splendoribus animam tuam. » Et ex hoc suæ intelligentiæ acutissima limpiditas. Et sequitur [12] : « Tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudinem terræ, et cibabo te hæreditate patris tui : » quantum ad elevatam suam dilectionem, et mansivam in divinis arcanis speculandis et amplexandis. De hac singulari ac magnifica, et mirifica elevatione Augustinus multum ait [13] : « Joannes inspiratus ait : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* ; transcendit enim omnia corporalia, et seipsum, et etiam choros angelorum; » id est, quantum ad rem contemplandam : « nisi enim se transcendisset, nunquam pervenisset ad illud : *In principio erat Verbum*, etc. » Similiter de sua in prædictis Chrysostomus bene et multum [14]. Et Gregorius [15] : « Ideo aquila desuper ipsorum quatuor. » Et idem : « Quia Joannes per hoc, quod in principio Verbum vidit, etiam super semetipsum transiit. » Ex dictis ergo patent, et subtilis limpiditas beati Joannis in cœlestibus ac divinis speculandis, et elevati sui amoris sublimitas, a solo Deo ad prædicta elevabilitas, et hujus elevationis auctoritate humana impossibilitas. Ut dictum est, ex iis patent causæ hujus sacri Evangelii, quod est secundum Joannem. Causa enim efficiens principalis est ipse Filius Dei, qui revelavit arcana contenta in hoc Evangelio beato Joanni. Causa vero secundaria efficiens et ministerialis, fuit beatus Joannes, inspiratus spiritu Dei, ut dictum est. Causa vero materialis, divinitas Jesu Christi et humanitas, ac opera dispensationis, et documenta Filii Dei. Unde Augustinus [16] : « Joannes ipsam maxime deitatem (*b*) Jesu Christi, qua Patri est æqualis, intendit, eamque præcipue suo Evangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curavit. Itaque longe tribus aliis superius fertur. » [17] *Facies aquilæ desuper ipsorum quatuor*. Causa vero formalis, quæ est modus agendi, est narrativus, et certitudinalis, et exquisitus. Ut enim dicit Chrysostomus [18] : « Hic Evangelista in sententiis acutissimus est, et in miraculis enarrandis non multum studuit, sed maxime in concionibus et locutionibus Christi ad populum : unde amplius narrat sacra Christi documenta, quam mi-

Ecstasis fit ex dilectione.

Figura B. Joannis.

Causæ duæ efficientes Evangelii secundum Joannem.

Causa materialis ejusdem Evangelii.

Causa formalis ejusdem Evangelii.

[1] Aug., *de Conc. Evang.*, ubi supra. — [2] *Prov.*, XXX, 18, 19. — [3] *Job*, IX, 26. — [4] Greg., *Moral.*, lib. IX, c. XVI, al. XXXII, n. 48. — [5] Ibid., lib. XXI, c. XIX, al. XLVII, n. 95, 94. — [6] *Num.*, XXIV, 21. — [7] I *Cor.*, X, 4. — [8] *Deut.*, XXXIII, 12. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 11. — [10] *Isa.*, LII, 13. — [11] Ibid., LVIII, 11. — [12] Ibid., 14. — [13] Aug., *in Joan.*, tract I, n. 5. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. I. — [15] Greg., *in Ezech.*, hom. IV, n. 3. — [16] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. I, c. IV, n. 7. — [17] *Ezech.*, I, 10. — [18] Chrysost., Prolog. *in Joan.*

(*a*) *Apud Greg.* nutritur. — (*b*) *Al.* divinitatem.

Causa formalis Evangelii quæ-dem.

Causa finalis ejusdem duplex.

racula. » Causa vero formalis, quæ consistit in libri divisione, patebit infra. Causa vero finalis propinqua, est inductio fidei in credentibus; causa vero finalis consummativa et (a) ultima, assecutio vitæ æternæ. Unde ait [1] : « Hæc scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est filius Dei, et ut credentes vitam habeatis æternam. »

His præmissis ad evidentiam dictorum, quæruntur septem quæstiunculæ, quarum prima est de hujus doctrinæ necessitate, et videtur quod sit superflua nec suscipienda. Nam dicitur [2] : «Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo. » Et [3] : « Quod præcipio tibi, hoc tantum facito, nec addas quidquam, nec minuas. » Doctrina ergo Veteris Testamenti est sufficiens, nec ulla alia ei addenda. Item finis omnis veræ scientiæ et doctrinæ, est assecutio beatitudinis, ut ait Augustinus [4] : « Philosophi non videntur laborasse in studiis suis, nisi ut invenirent quo modo vivendum esset accommodate ad beatitudinem capessendam. » Sed doctrina Veteris Testamenti ducit ejus observatores ad vitam æternam [5] : « Si vis ingredi ad vitam, serva mandata : » ergo, ut prius. Item, quanto doctrina est compendiosior, tanto commendabilior [6] : « Verbum abbreviatum fecit Deus super terram. » Compendiosa ergo doctrina Veteris Testamenti est commendabilis et sufficiens : quare, ut prius.

Quæstio prima de hujus doctrinæ necessitate.

Finis omnis scientiæ est assecutio beatitudinis.

Ad contrarium argumentatur. Illa scientia est melior, quæ est figurata per aliam, quam illa quæ est figura ejus : sed Vetus Testamentum est figura Novi Testamenti, ait Augustinus [7]. Nobilior ergo est scientia Novi Testamenti quam Veteris, et magis necessaria. Item illa scientia, quæ est suppletiva alterius, est magis necessaria. Talis est scientia evangelica respectu legalis [8] : « Non veni solvere legem, sed adimplere. » Ergo ut prius : quod est concedendum, tum ratione auctoritatis Jesu Christi, auctoris immediati doctrinæ evangelicæ, tum ratione ejus, de quo est, quia est de Jesu Christo Deo et homine, et de mysteriis suæ incarnationis; tum ratione modi procedendi, quia est celsior et compendiosior in Evangeliis; tum ratione majoris immediationis ad finem : ut enim ait Augustinus [9]: « Vetus (b) Testamentum dicitur ob promissa carnalia : » Novum autem ob cœlestia promissa e contrario. Et ad objecta respondendum, quod, sicut ait Augustinus [10] : « Quid est Novum Testamentum, nisi revelatio Veteris? et quid est Vetus, nisi Novi occultatio? » Est ergo addere ad doctrinam Veteris Testamenti appositione falsitatis, sive pravæ expositionis, et sic loquuntur auctores indifferenter, ut patet ibi in Glossa. Et consimili modo loquitur Apostolus [11] : « Licet angelus evangelizet vobis aliud, quam evangelizatum est, anathema sit : » ubi ait Glossa : « Non dico plus, sed præterquam est evangelizatum. » Item est aliquid addere scientiæ ad majorem revelationem et elucidationem, et sic est addita sapientia evangelica legali, ut dictum est. Vel est addere ad majorem completionem et perfectionem, et sic adhuc doctrina evangelica est superaddita doctrinæ legis. Item contingit aliquid superaddere doctrinæ ad ampliorem confirmationem et firmiorem testificationem, et sic Novum Testamentum est superadditum Veteri [12] : « In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum : » ibi Glossa : « Duo testes, Vetus et Novum Testamentum; tres testes, Prophetæ, Evangelium, et Apostoli, » ut ait simpliciter Glossa ibidem. Per hæc ab objecta, quia licet præcepta legis ducant ad vitam æternam, tamen non ducunt nisi prout implentur in fide operante per dilectionem; et quia fides et charitas docentur et suadentur in Evangelio ab ipso Salvatore [13] : « Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos : » et cum hæc consilia evangelica superadduntur [14] : « Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes : » et [15] : « Non veni solvere legem, sed adimplere, » ut patet ibidem : ideo doctrina evangelica non est superflua, sed utilis et necessaria. In *Joanne* (c) [16] : « Lex per Moysen data est; gratia et veritas per Christum. » Ibi Augustinus [17] de excellentia Evangelii respectu legis, ut patebit ibidem.

Jesus Christus auctor immediatus doctrinæ evangelicæ.

Novum Testamentum quid, et quid Vetus.

Secundo quæritur de hujus doctrinæ nuncupatione, quare scilicet vocatur *Evangelica* : Evangelium enim est bonus nuntius vel bona annuntiatio, ut ait Augustinus [18] *contra Faustum*. Sed tunc objicitur : Quod est commune omnis scientiæ, non debet appropriari : sed omnis doc-

Quæstio secunda de hujus doctrinæ nuncupatione.

[1] *Joan.*, xx, 31. — [2] *Deut.*, iv, 2. — [3] Ibid., xii, 32. — [4] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XVIII, c. xli. — [5] *Matth.*, xix, 17. — [6] *Rom.*, ix, 28. — [7] Aug., *cont. Faust.*, lib. XII, c. iii. — [8] *Matth.*, v, 17. — [9] Aug., *de Civit. Dei*, lib. X, c. xxv. — [10] Ibid., lib. XVI, c. xxvi, n. 2. — [11] *Gal.* i, 8. — [12] *Deut.*, xvii, 6.

[13] *Joan.*, xv, 12. — [14] *Matth.*, xix, 21. — [15] *Matth.*, v, 17. — [16] *Joan.*, i, 17. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. iii, n. 14-20. — [18] Id., *cont. Faust.*, lib. II, c. ii.

(a) *Cæt. edit.* est. — (b) *Cæt. edit. add.* autem. — (c) *Cæt. edit.* Joannes.

trina est de bono et de difficili : omnis enim ars circa bonum, ut dicitur in *Ethicis* [1] : ergo non debet appropriari huic doctrinæ. Item, ut ait Augustinus [2], « cum aliquid bonum annuntiatur, potest dici Evangelium : » sed sic est in omni salutari doctrina; unde Apostolus suam doctrinam vocat Evangelium [3] : « Notum facio vobis Evangelium, » etc. Ergo ut prius. Et ad istam quæstionem respondet Chrysostomus [4] bene, ubi ait : « Evangelium hoc opus decenter vocavit; etenim supplicii destructionem, et peccatorum solutionem, et justitiam, et sanctificationem, et redemptionem, et adoptionem, et hæreditatem cœlorum, et cognationem ad Filium Dei omnibus venit annuntiare, inimicis, ingratis, et his qui in tenebris sedebant. » Hæc ille. Ob ergo multitudinem bonorum collatorum a Filio Dei, et promissorum quæ continentur in doctrina Christi, merito dicitur *Evangelium*. Unde Chrysostomus [5] : « Quæ autem a piscatoribus annuntiata sunt, etiam proprie et principaliter *Evangelia* vocantur, non tamen quia certa et immobilia solum sunt bona, et supra dignitatem nostram, sed quoniam cum facilitate omni nobis donata sunt : neque enim quia laboravimus et fatigati sumus, sed quia dilecti fuimus, a Deo solum suscepimus. » Hæc ille. Et de hoc Augustinus [6] : « Inter omnes divinas auctoritates, quæ sacris litteris continentur, Evangelium merito præcellit : quod (*a*) Lex et Prophetæ futurum pronuntiaverunt, hoc revelatum atque completum in Evangelio demonstratur. » Hæc ille.

Doctrina Evangelica. Licet ergo omnis doctrina salutaris sit boni annuntiativa, tamen doctrina evangelica antonomastice est amplius et perfectius majorum bonorum annuntiativa. Unde Chrysostomus [7] : « Iste liber, scilicet Evangelium Matthæi, est apotheca gratiarum : sicut enim in apotheca divitis alicujus, homo omnis quod desiderat invenit, sic in libro isto omnis anima quod necessarium est invenit. » Hæc ille, et per hæc ad objecta : licet enim aliæ doctrinæ vel scientiæ sint de bono, et etiam ad bonum, secundum magis et minus, prius et posterius, tamen sacra doctrina evangelica per amplius et perfectius est de bono, et bonorum annuntiativa et futurorum bonorum promissiva, quam aliæ scientiæ. Vere enim Evangelium est virtus omni credenti : Apostolus vero vocat [8] doctrinam suam *Evangelium* merito, quia derivata est ex Evangelio in nullo ab eo discordans.

Consequenter quæritur tertio de hujus doctrinæ auctore, quis debuit eam tradere vel scripsisse. Et videtur quod Filius Dei, sicut objiciunt pagani, qui tribuunt excellentissimam sapientiam Christo, tamen sicut homini sapientissimo, prout recitat Augustinus [9] : ex quo enim fuit summe sapiens, ipse debuisset scripsisse Evangelium, ut esset majoris auctoritatis, sicut objiciunt. Item objiciunt, ipsum tribuisse amplius discipulis, qui scripserunt Evangelia, quam sibi ipsi magistro. Item laus sapientis est, communicari suam sapientiam, et dicto, et scripto [10] : « Quam sine invidia communico. » Et [11] : « Sapiens (*b*) verbis se producit. » Ergo si Christus scripsisset Evangelia, amplior esset commendatio, ut videtur. Item si Filius Dei Evangelium scripsisset, minor esset occasio errorum, quia, ut recitat Augustinus [12], multi alii scripserunt Evangelia, quibus non est credendum : et eadem ratione non crediderunt multi Evangeliis scriptis a discipulis. Ad istud respondet Augustinus [13], ubi ait : « Omnibus discipulis per hominem, quem asssumpsit, tanquam membris sui corporis caput est. Itaque cum illi scripserunt quæ ille ostendit, nequaquam dicendum quod ipse non scripserit, quandoquidem membra ejus id (*c*) operata sunt, quod dictante capite cognoverunt. Quidquid autem ille de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc esse scribendum illis tanquam manibus suis imperavit. » Hæc ille. Sic ergo disposuit Filius Dei, qui est sapientia Patris, quod ipse Evangelium prædicaret, et miracula, quæ in eo enarrantur, faceret, et deinde per apostolos doctrina evangelica publicaretur, et a sacris Evangelistis tempore congruo in scriptis redigeretur. Ad primum autem respondet Augustinus [14], quasi contra arguendo, objicientibus prædicta, quod Philosophi nobilissimi apud eos nihil de se scripserunt, sicut « Pythagoras, quo in contemplativa virtute Græcia nihil clarius habuit : et tamen nec de se, nec de ulla re aliquid scripsisse perhibetur. Similiter Socrates, quem in

[1] Arist., *Ethic.*, lib. I, c. I. — [2] Aug., *cont. Faust.*, lib. II, c. II. — [3] *Gal.*, I, 11. — [4] Chrysost., *in Matth.*, hom. I, n. 2. — [5] Ibid., paulo post. — [6] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. I, c. I. — [7] Imo auctor *Oper. imperf. in Matth.*, hom. I, in princ. — [8] *Rom.*, II, 16. — [9] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. I, c. VII, n. 11. — [10] *Sap.*, VII, 13. — [11] *Eccli.*, XX, 29. — [12] Aug., ubi supra. — [13] Ibid., c. XXXV, n. 54. — [14] Ibid., c. VII, n. 12.

(*a*) *Al.* excellit : quod enim. — (*b*) *Vulg. præmitt.* in. — (*c*) *Cæt. edit.* ideo.

activa prætulerunt, qua mores informantur, nihil scribere voluit. » Et ideo pagani prædicti non debebant redarguere Filium Dei de hoc, quod non scripsit Evangelium : maxime cum ipse, qui est caput, Evangelium scripsit, discipulis suis scribentibus, qui erant ejus membra, ut dictum est, et per hoc ad aliud. Ad aliud vero quod objicitur, respondendum, sicut respondet Augustinus, quod non est simile de aliis qui scripserunt suas doctrinas, quas forte nuncupaverunt Evangelia : quia non Christo dictante scripserunt, nec fuerunt recepta in authentico canone, sicut Evangelia vera, quæ scripserunt sacri Evangelistæ.

Quarto quæritur de unitate doctrinæ evangelicæ, an debuit tradi ab uno Evangelista, et in uno Evangelio, an a diversis et in multis Evangeliis. Et videtur quod unum debet esse Evangelium : quia, sicut habitum est, Christo dictante Evangelia sunt scripta. Si ergo idem spiritus in uno Evangelista, sicut in pluribus, unum sufficit Evangelium. Item in *Ezechiele* [1] : « Quatuor facies uni ; » supra quod Gregorius [2] : « Quod unus Evangelista sentit, hoc et alii tres. » Unum ergo Evangelium sufficiebat. Item quanto doctrina compendiosior, tanto commendabilior, ut habitum est [3] : « Consummationem enim et abbreviationem faciet Dominus super terram. » Et [4] : « Verbum abbreviatum fecit Dominus super terram. » Ergo ut prius. Item aut Evangelium unius Evangelistæ sufficiebat, et si sic, alia superfluunt ; aut non sufficiebat, et si sic, insufficienter fuit traditum. Item ex hoc quod sunt quatuor Evangelia a diversis scripta, videtur quod sint occasiones errorum, quia in multis videntur dissonantes Evangelistæ, sicut opponit Chrysostomus [5] et quærit : « Quid igitur ? non sufficiebat unus Evangelista dicere ? » quasi dicat : Sic. Ergo ut prius. Et ad istam quæstionem respondendum est, quod sic disposuit Filius Dei ad majorem manifestationem veritatis enuntiatæ in Evangeliis, quod quatuor scriberent illa. Unde Chrysostomus [6] : « Quod quatuor qui scribunt, nec secundum eadem tempora, nec in eisdem locis, cum neque convenissent et collocuti fuissent, velut tamen ab uno ore omnia loquuntur : maxima veritatis demonstratio hæc fuit. » Hæc ille. Item sic ordinavit Deus ad majorem attestationem de ipso, et de operibus dispensationis suæ, ut in ore duorum esset verum testimonium. De Apostolis enim dicitur [7] : « Vos testes mei. » Sed si omnino eadem dicerent, ac repeterent, aliqua superfluerent ; si vero omnino diversa dicerent, non essent consonanter testificantia. Unde Chrysostomus [8] : « Quod in quibusdam dissonant Evangelistæ, maximum signum veritatis est : si enim per omnia consonarent cum certitudine, nullus inimicorum crederet quod non contradicentes, ex complacito quodam modo humano scripserunt. Nunc autem quæ videtur in parvis esse dissonantia omnium, liberat eos suspicione, quando in capitulis, id est, in principalibus et in his, quæ continent vitam nostram, et in his quæ constituunt prædicationem, nequaquam aliquis eorum dissonans apparet, sicut quod Deus factus est homo, et quod miracula fecit, et quod crucifixus est, et sic de aliis mysteriis incarnationis, circa quæ multam invenimus consonantiam. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Similiter Chrysostomus [9] : « Unus erat spiritus, qui movebat omnium, scilicet Evangelistarum, animos, ideo multam circa enuntiationem demonstrarunt concordiam. » Item sic ordinavit et voluit Deus ad nostram eruditionem, prout ait Augustinus [10] :« Quod Evangelistæ eadem non eodem modo dixerunt, ideo fuit, ut discamus res verbis, non rebus verba præponere, nihilque in loquente quærere, nisi voluntatem, propter quam insinuandam verba proponuntur. » Hæc ille. Et de hoc Augustinus bene sic ait [11] : « Quamvis autem singuli eorum suum quemdam ordinem narrandi tenuisse videantur, non tamen unusquisque eorum, veluti alterius præcedentis ignarus, voluisse scribere reperitur, vel ignorata prætermisisse, quæ scripsisse alius invenitur ; sed sicut unicuique inspiratum est, non superfluam cooperationem sui laboris adjunxit. » Hæc ille. Et per hoc ad objecta : quia unumquodque Evangelium sufficit quantum ad ea quæ enarrat, sicut inspiratum fuit Evangelistæ ; quin tamen Evangelista dicta aliqua, vel aliqua miracula omiserit, quæ alius enarrat, non est inconveniens, ut visum est. Ut enim dicitur in Prologo Chrysostomi, hic Evangelista, scilicet Joannes, pertransiit annum (*a*) Paschate in

[1] *Ezech.*, I, 6. — [2] Greg., *in Ezech.*, hom. III, n. 1. — [3] *Isa.*, X, 22. — [4] *Rom.*, IX, 28. — [5] Chrysost., *in Matth.*, hom. 1, n. 2. — [6] Ibid. consq. — [7] *Isa.*, XLIV, 8. — [8] Chrysost., loc. cit. — [9] Id., *in Joan.*, hom. IV, al. III, n. 1. — [10] Aug., *de verb. Dom.*, serm. V, al. LXXI, VIII, 13. — [11] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. I, c. II, n. 4.

(*a*) *Leg.* a.

Pascha integrum, in quo nonnisi tria fere Christi miracula, scribit : nec propter hoc debent dici Evangelia dissonantia. Unde Beda[1] : « Cum sint quatuor Evangelistæ, non tam quatuor Evangelia, quam unum quatuor librorum, non ætate consonum, ediderunt. Sicut enim duo versus eamdem prorsus habentes materiam, pro diversitate metri et verborum duo sunt, et tamen non nisi unam continent sententiam; sic Evangelistarum libri cum sint quatuor, unum continent Evangelium, quia unam doctrinam faciunt de fide catholica. » Hæc ille. Et per hoc patet responsio ad objecta.

Conformitas Evangelistarum.

Quinta quæstio de doctrinæ Evangelicæ auctoribus.

Quinto quæritur, an doctrina evangelica debuit tradi ab illis, a quibus est tradita. Et videtur quod non : ex quo enim fuerunt Evangelia scripta a discipulis Filii Dei, sicut membris ejus ipso dictante, ut visum est; ergo magis debuerunt scribi ab illis, qui fuerunt cum Christo in carne; non ergo a beato Luca, vel a beato Marco. Item quæritur de ordine : quod Evangelium enim Joannis debuit præordinari, videtur, eo quod tractat de divinitate Filii Dei; et deinde Evangelium Matthæi, qui fuit Apostolus, et cum Christo in carne. Item quæritur, cum Matthæus habuerit beatum Marcum tanquam sui Evangelii breviatorem, quare beatus Lucas non habuerit consimilem breviatorem. Ad primum respondendum est secundum Chrysostomum, qui ait[2] quod « duo ex discipulis, et duo ex Apostolis scripserunt Evangelia, quia nihil ad honoris amorem faciebant, sed ad utilitatem omnia. » Ideo concessum fuit discipulis scribere cum apostolis : et æqualis auctoritatis sunt Evangelia scripta a discipulis, sicut scripta ab apostolis, ut ait Augustinus[3], nec imparem habent auctoritatem. Quorum discipulorum, unus erat Pauli, alius erat Petri, ut ait Chrysostomus[4]. Item hoc fuit factum ad significandum, quod non solum majores debebant fidem annuntiare, et gloriam Dei prædicare, sed etiam minores. Ideo concessum fuit discipulis scribere Evangelia cum apostolis. Ad aliud respondet Augustinus[5] sic : « Alius fuit eis (a) ordo cognoscendi atque prædicandi, alius autem scribendi. Ad cognoscendum quippe atque prædicandum primi fuerunt, qui secuti Dominum in carne præsentem docentem audièrant, facientemque miracula viderant, atque ex ejus ore ad evangelizandum sunt missi. Sed in conscribendo Evangelio, quod divinitus ordinatum esse credendum est, ex numero eorum, quos ante passionem Deus elegit, primum ultimumque locum duo tenuerunt : primum Matthæus, ultimum Joannes; ut reliqui duo, qui ex illo numero non erant, sed tamen Christum in illis loquentem secuti erant, tanquam filii amplectendi, atque per hoc in loco medio constituti, utroque ab eis latere munirentur. » Hæc ille. Ad aliud respondet Augustinus[6] : « Quod enim Matthæus habuit breviatorem, forte non sine aliquo mysterio fuit. Ille enim qui regiam personam Christi narrandam susceperat, habuit tanquam comitem adjunctum, qui sua vestigia quodam modo sequeretur; Lucas autem, cujus circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit : sacerdos enim (b) in Sancta Sanctorum solus intrabat. » Et ibi bene de hoc.

Ordo Evangeliorum.

Sexta quæstio de qualitate modi hujus sacræ doctrinæ

Consequenter sexto quæritur de qualitate modi hujus sacræ doctrinæ, an debeat esse narrativus. Et videtur quod debeat esse ratiocinativus, quia doctrina evangelica est ad elidendas hæreses, et ad convincendos hæreticos. Unde[7] : « Parati ad satisfaciendum omni poscenti rationem. » Sed doctrina ratiocinativa ad ista est aptior : ergo debet esse talis. Item ait Augustinus[8] : « Ad discendum proceditur auctoritate et ratione : tempore auctoritas, re ratio prior est. Auctoritas imperitæ multitudini salubrior, ratio eruditis. » Hæc ille. Sed doctrina evangelica est ad eruditionem omnium, secundum Chrysostomum[9] : ergo debet esse utroque modo. Ad contrarium, doctrina evangelica est ad inducendam fidem[10] :« Hæc sunt scripta ut credatis. » Sed : « Fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum, » ait[11] Gregorius. Ergo non debet esse ratiocinativa. Quod est concedendum ob nobilitatem auctoris sacræ doctrinæ evangelicæ, cui in omnibus credendum; et ob indubitabilem veritatem ipsius doctrinæ: et ob finis qualitatem, quæ est inductio fidei, ut dictum est, quæ fides inducitur libero assensu credentis. Rationes tamen valent ad nutriendam fidem et confirmandam, et confovendam : omnes tamen tales rationes sunt

Doctrina evangelica est ad inducendam fidem.

[1] Bed., *in Marc.*, in princ. — [2] Chrysost., *in Matth.*, hom. I, n. 2. — [3] Aug., *cont. Faust.*, lib. II, c. II. — [4] Chrysost., *in Matth.*, hom. I, n. 2. — [5] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. I, c. II, n. 3. — [6] Ibid., c. III, n. 6. — [7] I *Petr.*, III, 15. — [8] Aug., *de Ord.*, lib. II, c. IX, n. 26. — [9] Chrysost., *in Matth.*, hom. I, n. 3. — [10] *Joan.*, XX, 31. — [11] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 1.

(a) *Cœl. edit.* ejus. — (b) *Item* autem.

radicatæ in fundamento fidei. Et ad objecta respondendum, quod « fides attingit inaccessa, deprehendit ignota, comprehendit immensa, apprehendit novissima, » ut ait [1] Bernardus. Unde non loquitur beatus Petrus de ratione cogente ad credendum, qualis ratio est in humanis scientiis ad assentiendum conclusioni vi demonstrationis; sed loquitur de ratione explicante ipsam fidem, et ea quæ sunt credenda ex fide. Pondere enim auctoritatis sunt aliqui inducendi ad concedendam veritatem, ait [2] Augustinus. Et per hæc ad aliud. Est ratio duplex, vel ex connexione ratiocinationis, vel evidentia (*a*) rei cognoscibilis. Prima dicitur evacuare meritum fidei; secunda explicat intellectum credendorum. Unde est quadruplex certitudo. Una est ex demonstratione concludente, ut in humanis scientiis. Item alia est fide illuminante, quæ est [3] « argumentum rerum non apparentium. » Tertia est auctoritatis pondere, ut dictum est, quæ est certa, cum est miraculis inchoata, spe nutrita, vetustate firmata, ait Augustinus [4]. Item quarta est ex persuasione inducente : quæ persuasio fit vel miraculorum operatione, vel præmii promissione, vel veritatis exemplari ostensione : et istis modis doctrina evangelica certissima.

Persuasio quomodo fiat.

Septima quæstio de doctrina hujus sacri Evangelii.

Septimo quæritur specialiter doctrina hujus sacri Evangelii, quod est de divinitate Filii Dei, et humanitate, ut dictum est, et sicut patet in principio, cum dicitur : *In principio erat Verbum.* Ideo quæritur qualiter Apostolus ausus est scrutari tam sublimia; ut enim ait Chrysostomus [5] : « Deum non est dicere neque intelligere possibile. » Et idem Dionysius [6]. Scrutari ergo divinam majestatem, videtur magna esse præsumptio. Unde Chrysostomus quærit [7] : « Quid quæris non cognoscibilia? quid scrutaris incomprehensibilia ? quid investigas investigabilia ? » Ergo ut prius. Item [8] : « Perscrutator (*b*) majestatis opprimetur a gloria. » Et [9] : « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. » Sed nullus fratrum (*c*) ausus est ascendere ad scrutinium majestatis : quare ut prius. Item [10] : « Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris. » Et ita ut prius. Item [11] : « Invisibilia per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna ejus, id est, Dei, virtus et divinitas. » Debuisset ergo, ut videtur, hic evangelista ascendere ad prædicta per speculationem creaturarum, et non ita incipere : *In principio erat Verbum*, » etc. Item per humanitatem Jesu Christi devenitur in cognitionem suæ divinitatis : mons enim illuminatus a sole, dirigit in cognitionem ipsius soli, sicut exemplificat [12] Augustinus : ergo prius debuisset, ut videtur, Evangelista determinare de humanitate Filii Dei, quam de divinitate. Et ad ista respondendum, sicut respondet Augustinus [13] : « Animalis homo non percipit ea quæ Dei sunt; sed aderit misericordia Dei, ut capiat quisque quod potest. » Et sequitur : « Dicere de Deo, scilicet ut est, quis potest? forsitan nec ipse Joannes dixit ut est, sed ipse ut potuit. De Deo enim homo dicit inspiratus a Deo. Si non esset inspiratus, nihil dixisset; [14] de pectore enim Domini bibebat, quod nobis propinabat. » Hæc ille. Est ergo determinare vel dicere aliqua de divina majestate secundum ipsius majestatis incomprehensibilitatem, et sic non potest homo de ea determinare, prout ait Damascenus [15] : « Deum nemo vidit unquam. » Et sequitur : « Ineffabilis est, incomprehensibilis. » Vel est aliqua determinare vel dicere de ipsa majestate ex divina inspiratione, et sic impossibile (*d*) est, ut habitum est ab Augustino, et ut ait Damascenus [16] : « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus filius Dei, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » Et in *Matthæo* (*e*) [17] : « Quis novit, scilicet Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare ? » Vel est aliqua dicere vel determinare de ipsa divina majestate, audacia humanæ præsumptionis, vel inflatione humanæ curiositatis, ut fuit in Pharisæis, qui [18] « cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt. » Vel superstitione satanicæ instigationis, ut fuit in hæreticis : et sic non est possibile aliqua determinare secundum veritatem de divina majestate, nisi inspectione creaturarum, et in speculo eorum, prout ait Apostolus [19]. Et quoniam beatus Joannes fuit Spiritu sancto plenus, ipso spiritu elevante, et summa arcana revelante, de divi-

Homo de Deo nihil dicere potest, nisi a Deo inspiratus.

[1] Bern., *in Cant.*, serm. LXXVI, n. 6. — [2] Aug., *de div. LXXXIII Quæst.*, q. VI, non longe a princ. — [3] *Hebr.*, XI, 1. — [4] Aug., *cont. Epist. fundam.*, c. IV, n. 5. — [5] Chrysost., *in Joan.*, hom I, n. 2. — [6] Dion., *de Myst. Theol.*, c. I. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. VI, n. 1. — [8] *Prov.*, XXV, 27. — [9] *Prov.*, XXII, 28. — [10] *Eccli.*, III, 22. — [11] *Rom.*, I, 20. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 5. — [13] Ibid., tract. I, n. 1, ex I *Cor.*, II, 14. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. I, n. 7. — [15] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. I, c. I, ex *Joan.*, I, 18. — [16] *Joan.*, I, 18. — [17] *Matth.*, XI, 27. — [18] *Rom.*, I, 21. — [19] Ibid., 20.— (*a*) *Cat. edit.* evidentiæ. — (*b*) *Vulg.* Scrutator. — (*c*) *Forte legend.* patrum.— (*d*) *Leg.* possibile. — (*e*) *Cat. edit.* Matthæus.

nitate Filii Dei determinavit, et ab ea incœpit. Unde Chrysostomus [1] : « Qui tonitrui est filius, qui dilectus Christi, qui columna Ecclesiarum, quæ sunt secundum orbem, qui claves habet cœli, qui calicem Christi bibit, qui recubuit supra pectus Domini, cum propalatione multa intrat ad nos. » Et sequitur [2] : « Igitur audiamus, ut non existentem filium piscatoris, neque Zebedæi; sed ejus (a), qui profunda Dei novit. » Hæc ille : « Spiritus enim [3] scrutatur profunda Christi. » Et per hæc ad prius objecta, et ad auctoritates quæ prohibent quærere altiora vel scrutari, spiritu humano præsumente, vel diabolico instigante, non spiritu divino sublimante et revelante. Ad aliud respondendum, quod Evangelista ea, quæ dixit de divinitate Filii Dei, Spiritu revelante dixit : ideo ab illa incœpit, et cum constantia veritatis et fidei ait : *In principio erat Verbum*, etc. Unde Chrysostomus [4] : « Vides verborum potestatem, qualiter nihil dubitans ait : *In principio*, etc. Hoc (b) enim est magistri, non circumferri, id est vacillare in his, quæ dicit. » Ad aliud respondendum, quod Evangelista hic determinat de divinitate Filii Dei et humanitate; et quia prolixius prosequitur sacra documenta et miraculosa opera Filii Dei in quantum homo, ideo convenienter præmisit Verbi æterni divinitatem, subjungens ejusdem incarnationem, quando ait : *Verbum caro factum est*; prosequens ipsius incarnati dispensationis opera et documenta. Et hæc ad præsens sufficiant de doctrinæ

Secunda responsio.

evangelicæ qualitate, veritate, et certitudine.

His præmissis ad majorem evidentiam subsequentis collectionis ex dictis Sanctorum, prænotandum est, quod sacri doctores hujus Evangelii fuerunt sanctus Augustinus, et sanctus Chrysostomus, prout dicitur hic in prologo [5] Chrysostomi *supra Joannem*. Sanctus autem Augustinus exponit aliqua litteraliter, et aliqua allegorice, quæstiones aliquas litterales insinuando. Sanctus vero Chrysostomus, ut dicitur in prologo dicto, exposuit hunc librum, et partitus est in octoginta octo homilias, quas in unaquaque septimana duobus diebus, Sabbato, et Dominica, populo in ecclesia adunato confecit. In unaquaque vero homilia fieri in initio prologum, et in fine ex textu (c) uniuscujusque homiliæ materia sumpta, morale componens, omnia hujus Evangelii ad litteram fere exponit, et ad moralitatem competenter reducit, allegorias vero per totum hunc pene librum omnino fieri refugit. Hæc ibi. Anselmus vero exposuit [6] Evangelium alicubi, quasi dicta sancti Augustini abbreviando. Hæc vero collectio, Deo duce, ex dictis prædictorum colligetur. Et ad majorem evidentiam, ubi incipiant homiliæ prædictorum sanctorum in marginibus textus [7] apponetur; quæstiones et magistrales ad litteram pertinentes cum expositione litteræ inserentur; collationes vero prædicabiles, et themata cum divisionibus, propter juniores, ut habeant occasionem per se, subscribentur.

Hujus operis intentio, et argumentum, et ordo.

CAPUT PRIMUM.

Sanctorum quatuor animalium significatio.

Supposito ex dictis, quod per sancta animalia sacri Evangelistæ significentur, secundum sanctos, ut habitum est : per hominem significatur Matthæus, qui describit ortum Filii Dei ex stirpe regia, et humanam nativitatem; et quod per vitulum, Lucas, qui describit dignitatem sacerdotalem, et Filii Dei se sacrificantis mactationem; et quod per leonem, Marcus, qui describit clamorem prædicationis Filii Dei, et resurrectionis potestatem; et quod per aquilam beatus Joannes, qui nativitatem Verbi, quasi ortum solarem, ut aquila intuitus est; licet, secundum Augustinum [8], congruentius ille qui regiam Christi personam, scilicet Matthæus, per leonem significatus accipiatur; Marcus vero, qui conversatus ostenditur in eis, quæ Christus homo operatus est, figura hominis significatus videtur : prosequendum est de sacro Evangelio beati Joannis, in quo determinatur de divinitate et humanitate Filii Dei. Ut enim ait Augustinus [9] : « Tres Evangelistæ

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. I, n. 1. — [2] Ibid., n. 2. — [3] I *Cor.*, II, 10. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. I, al. II, n. 3. — [5] Id est, hom. I. — [6] Expositio ista desideratur, nec reperitur inter opera Anselmi hucusque edita. — [7] Ita quidem in cæteris editionibus; in hac vero ad calcem paginæ. — [8] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. I, c. VI, n. 9. — [9] Ibid., c. IV, n. 7, et *in Joan.*, tract. XXXVI, n. 1.

(a) *Leg.* eum — (b) *Cæt. edit.* Hæc. — (c) *Item* textus.

in his maxime occupati sunt, quæ Christus in carne operatus est, et hæc animalia in terra

Excellentia S. Joannis.

gradiuntur; Joannes vero super nubila humanæ infirmitatis volat, et lucem incommutabilis veritatis acutissimis oculis intuetur. » Singuli tamen determinant de utraque natura in Christo, secundum Chrysostomum [1]; Joannes tamen amplius et sublimius de ipsa divinitate. Et secundum hoc, istud Evangelium dividitur in

Divisio Evangelii secundum Joannem.

duas partes : in prima præmittitur de divinitate ad generationem Verbi æterni; in secunda parte de incarnatiòne ejusdem, sive de humanitatis assumptione, ibi : *Fuit homo missus a Deo.* Unde primo determinat de Verbo æterno in se; secundo, ut unitum carni. Prima in duas, quoniam Verbum æternum a Patre æternaliter generatum est, ipsi Patri coæternum, et paternæ majestatis expressivum, et omnium principium

Duplex determinatio de Verbo increato.

effectivum. Ideo primo determinatur de Verbo increato, in quantum a Patre genitum, sive secundum suam generationem æternam. Secundo determinatur de ipso, in quantum est omnium factorum principium effectivum, ibi :

Qui honor esse debeat hujus Evangelii.

Omnia per ipsum facta sunt. Ante autem litteræ expositionem, ob honorem hujus Evangelii notandum est, quod recitat Augustinus [2], quod initium hujus Evangelii, scilicet : *In principio*, usque ubi : *Et tenebræ eum non comprehenderunt*, quidam Platonicus aureis litteris conscribendum, et per omnes ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat, etc. Idem Augustinus ait [3] se legisse in libris quorumdam Platonicorum hujus Evangelii principium, scilicet : *In principio erat Verbum*; et etiam ibi legisse, quia Verbum Deus est, non ex carne, non ex sanguine, etc., sed ex Deo natum, et aliqua alia verba de principio hujus Evangelii ibi legisse, alia non, prout patere potest inspicienti. Ait ergo : *In principio.* Et juxta Bedam ibidem exprimuntur quatuor. Primum, Verbi

Verbi incarnati æternitas.

incarnati æternitas, ibi : *In principio.* Secundum est ipsius a Patre in persona distinguibilitas, sive alietas, ibi : *Et Verbum erat apud Deum.* Tertium est ejusdem cum Patre in essentia uni-

Verbi coæternitas et omnipotentiæ coæqualitas.

tas, ibi : *Et Deus erat Verbum.* Quartum est ipsius Verbi coæternitas et omnipotentiæ coæqualitas, ibi : *Hoc erat in principio apud Deum.* Et hic eliduntur et excluduntur hæreses circa Verbum æternum, ut in Glossa tangitur; et huic lecturæ concordat Chrysostomus, cum ait [4] : « *In principio*, coæternitatem ostendit, quia ut ipse Pater est æternus, sic Verbum sive Filius. Et quia Pater nunquam (a) solitarius, ideo ab illo semper Deus, scilicet filius. Et ideo dicitur : *Verbum erat apud Deum*, in propria scilicet hypostasi. Et ut non existimet quis minorem esse divinitatem Filii, dicitur : *Et Deus erat Verbum* : et inde assumens æternitatem, sequitur : *Hoc erat in principio.* » Hæc ille. Habita distinctione istarum clausularum secundum expositores, quæritur de ipsis vocabulis. Et primo

Quæstio de vocabulis.

quæritur quare ait : *In*, magis quam *De*, vel *Ex?* Quia, ut ait Damascenus [5], « Filius est ex Patre genitus. » Et sequitur : « Pater est causa Filii. » Si ergo prædictæ præpositiones, *Ex* vel *De*, dicuntur habitudines causales, convenientius dixisset *Ex* vel *De principio*, quam *In principio.* Item Glossa ait, quod Filius est principium de principio : ergo ut prius. Et ad istud respondendum, quod hæc præpositio *In* insinuat, ut patet ex Chrysostomo [6], Verbi æternitatem, et ex sua significatione dicit quandam continentiam, et ut dicitur, in divinis continentiam, quæ se abstrahit ab omni conditione temporis. Et quia, ut dicitur infra [7] : « Ego in Patre, et Pater in me; » ideo ait Evangelista : *In principio.* Aliæ vero præpositiones prædictæ dicunt habitudinem causæ ad effectum proprius; ideo non ait : *Ex principio.* Et cum ait Damascenus, quod Pater est causa Filii, large sumitur *causa* pro *principio*, ut hic. Sed tunc objicitur quod posset dici : *Principium est in Verbo*, sicut, *Verbum in principio.* Respondendum, quod sicut dictum est, Filius in Patre, et Pater in Filio, ratione essentialis identitatis : quia tamen Filius est a Patre genitus, ideo ait hic signanter : *In principio.* Si quæratur quo modo essendi inest Verbum *in principio*, de hoc modo essendi multiplici Sapiens [8]; respondendum quod sicut generatio Filii est modo singulari, et aliter quam in humanis, quia excellentius quasi in infinitum; ita modus essendi est aliter quam in creaturis. Item quæritur : ait : *In principio*, sicut quærit (b), scilicet [9], quare relinquens Patrem, de Filio loquitur, hoc est dictum : quare expli-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. V. — [2] Aug., *de Civit. Dei*, lib. X, c. XXIX, n. 2. — [3] Id., *Conf.*, lib. VII, c. IX, n. 13 et 14. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. III, n. 1. — [5] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. I, c. IX. — [6] Chrysost., ubi supra, n. 3. — [7] *Joan.*, XIV, 10. — [8] Arist., *Physic.* lib. IV, text. 23. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. II, al. 1, n. 4.

(a) *Cæt. edit.* nonnunquam. — (b) *Suppl.* Chrysostomus.

cite et exquisite prosequitur de Filio, et non de Patre. Et ad hoc respondet, quod ipse Pater omnibus erat manifestus, et si non ut Pater, tamen ut Deus; unigenitus autem ignorabatur.

Pater [illegible] omnibus manifestus.

Ideo cognitionem de ipso Filio studuit imponere. Item quæritur, cum dicat Glossa, et exponat sic : *In principio*, id est, in Patre, quare non ait Evangelista : In Patre erat Verbum? tunc enim expressius et proprius dixisset, ut videtur.

Cur non dicatur in patre, sed in principio.

Et ad istud respondendum, quod propriissime ait Evangelista : *In principio*, quoniam principium importat de se originis ab alio privationem, et aliorum ab ipso emanationem, sive causationem.

Principium importat de se originis ab alio privationem, etc.

Ut enim ait Tullius [1] : « Principii nulla est origo, et ex eo alia oriuntur. » Talis est Pater, quia a nullo, et ab eo est aliorum origo : ideo propriissime ait hic : *In principio*. Unde Chrysostomus [2] : « Hoc maximo Dei proprium est, æternum et sine principio esse; ideo hoc primum posuit : *In principio*. » Item quærit Chrysostomus ubi supra, quare ait potius : *In principio erat Verbum*, quam : In principio erat Filius : videtur enim quod expressius indicasset veritatem dicendo : *In principio Filius*. Et respondet, quadruplicem reddens rationem : quarum prima est, quod quia debuit docere, ideo nomine Verbi expressit; vel quia ea, quæ Patris erant, debebat nobis annuntiare, quod implicat *Verbum*.

Quæstio, cur in principio erat Filius.

Vel aliter, de Deo est sermo, quem neque dicere, neque intelligere possibile : ideo substantiæ nusquam posuit nomen, sicut Dei : ubique enim eum nobis ab actibus ostendit. Ideo *Verbum, lumen, vitam et veritatem dicit*. Vel aliter, ut non crederet quis passibilem generationem esse in divinis, sicut est generatio passibilis filii a patre homine, et ut ostenderet Filium esse genitum impassibiliter, ideo ait : *Verbum*. Impassibiliter enim naturale verbum generatur in mente humana : multo magis in Deo. Ex dictis patet quod verbum implicat expressionem ejus quod est apud dicentem, et ejus, quod per verbum insinuatur, explicationem, et audientis doctrinationem, et ejusdem verbi per vocem possibilem notificationem. Et ideo convenienter ait : *Verbum*. Item objicitur ad hujus verbi manifestationem, qualiter ait : *In principio erat Verbum*, quia verbum egreditur a dicente, et transit, et sonat exterius : si Filius a Patre non exiit, nec transit, nulla ergo similitudo esse videtur. Et ad istud bene respondet Augustinus [3] : « Est verbum in ipso homine, quod manet intus, nam sonus procedit ex ore. » Et sequitur [4] : « Sic potes habere verbum in corde tuo, tanquam consilium natum in mente tua, ut mens tua pariat consilium, et insit consilium proles quasi cordis tui. » Hæc ibi. Et idem Augustinus ait [5] : « Apud hominem est verbum in corde aliud quam sonus. Sed quod est apud te, ut transeat ad me, sonum assumit, sonus importat se quodam modo in vehiculum, transcurrit aerem, venit ad me, nec recedit a te. Sonus transvolavit; verbum, quod assumpsit sonum, antequam sonaret (*a*), apud te erat, nec recessit a te. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Si ergo sic est possibile in verbo mentali humano, multo magis in Verbo divino æterno : non enim est incœptum, sed æternum : non est successivum, sed permanens et immutatum : non destructivum, sed principium omnium effectivum. *Job* [6] : « Semel loquitur Deus. » Ibi Gregorius [7] : « Loqui Dei est Verbum genuisse : semel loqui est verbum aliud præter unigenitum non habere. » Et ibi bene de hoc. Patet ergo quale est Verbum divinum. De multiplici autem verbo Damascenus [8] : « Verbum dicitur quadrupliciter : vel quod cum Patre semper coexistit; vel naturalis intellectus motus, per quem intelligit et cogitat, veluti lux ejus et splendor; vel quod intus enuntiatur; vel angelus intelligentiæ [9], scilicet quod ore profertur. » Hæc ille. Primum est Verbum increatum, et de isto Verbo Augustinus [10] : « Sicut verbum nostrum temporale et transitorium seipsum ostendit, et illud de quo loquimur, quanto magis Verbum Dei, quod ita ostendit Patrem, sicut est Pater? Verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud, quod profertur carnis ore, vox verbi est : verbumque et ipsum dicitur propter illud a quo, ut foris appareret, assumptum est : formata enim cogitatio ab ea re quam scimus, verbum est, quod in corde dicimus, nec alicujus linguæ est, quia scilicet nec græcum, nec latinum. » Et ibi bene et multum de hoc. Sed

[1] Cic., *Tuscul. Quæst.*, lib. I. — [2] Chrysost., hom. III, al. II, n. 3. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. I, n. 8. — [4] Ibid., n. 9. — [5] Ibid., tract. XXXVII, n. 1. — [6] *Job*, XXXIII, 14. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. XI, al. XIX, n. 35. — [8] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. I, c. XVIII. — [9] Sive nuntius cogitationis, ut fert alia interpretatio. — [10] Aug., *de Trinit.*, lib. VII, c. III, n. 4.

(*a*) *Al.* sonares.

quæritur de Glossa quæ ait, quod per similitudinem cum verbo cordis humani, sapientia Dei nata Verbum intelligitur : ergo secundum hoc, dicitur translative verbum in Deo, non secundum rei veritatem, quod falsum est : cum verissime Verbum oriatur ex Patre. Et ad istud respondendum, quod Glossa loquitur quantum ad nostram intelligentiam, quia per notitiam verbi humani mentalis manuducimur in notitiam Verbi æterni. Unde Augustinus [1] : « Qui cupit ad qualemcumque similitudinem Verbi Dei, quamvis per multa dissimilia, pervenire, non intueatur verbum nostrum, quod sonat in auribus, nec quando voce profertur, » etc. Et sequitur : « Sed transeunda sunt hæc : ut ad aliud perveniatur hominis verbum, per cujus qualemcumque similitudinem, sicut in ænigmate, videatur utcumque Dei verbum, non illud, quod factum est ad illum, vel ad illum prophetam, sed illud, de quo dictum est : *Omnia per ipsum facta sunt.* » Hæc ille. Ex his patet quod sicut Augustinus ait supra, quantum est ex vi vocabuli, magis competit nomen verbi sono quam verbo mentali, et quantum ad hoc loquitur Glossa : unde nomen Verbi est translatum, non tamen translative dictum, sed secundum rei veritatem. Et de hoc Verbo, ejus majestate, æternitate, potestate patet in collatione prædicabili [2].

An translative dicatur Verbum in Deo.

Consequenter quæritur de hoc verbo, *Erat*, videtur quod debuisset dixisse : *In principio est Verbum*. Ut enim ait Boetius [3] : « Æternitas est interminabilis (*a*) vitæ possessio tota simul. » Ergo debuisset posuisse Verbum præsentis temporis. Item infra : « Filius Dei loquitur de se per verbum præsens, cum ait [4] : Antequam Abraham fieret, ego sum. » Item *Jacobus* [5] : « Apud ipsum non est vicissitudinis obumbratio. » Et ita ut prius. Item nomen suum est, qui est [6] : « Qui est, misit me ad vos. » Et sic ut prius. Et ad illud respondet Chrysostomus [7] dicens, quod hoc verbum, *erat*, cum de nostra dicitur natura, præteritum significat tempus, et ipsum hoc finitum; cum autem de Deo dicitur, æternitatem significat, sicut et *ens*, dictum de homine, præsens tempus tantum significat, de Deo vero id quod est semper et æternaliter. » Hæc ille. Quasi autem idem in Glossa, quod *Verbum* substantiam significat hic subjectam, et de hoc in Glossa. Et ad objecta respondendum secundum magistros communiter, quod ideo ait : *erat Verbum*, quod est præteriti imperfecti, quia esse Verbi hic describitur ut permanens, et ut omnia causans et antecedens : sed in hoc verbo, *erat*, significatur omnimoda perfectio, et perfecta immutabilitas. Præsens autem, *est*, cujus pars præteriit, pars futura est, et quantum ad hoc repugnat æternitati, nec determinat durationem : hoc autem verbum, *erat*, determinat et durationem et immutabilitatem. Et ut de Deo dicitur, dicit præsentialitatem, quia æternitatem, ut habitum est : nihil ergo præteriti vel principiationis dicit, ut est dictum de Deo, ut habitum est : ideo non repugnat æternitati Verbi. His habitis de singulis vocabulis, quæritur de ipsa clausula in se, et objicitur, sicut objicit Chrysostomus [8] : « Cum dicitur, inquit, *In principio erat Verbum*, ante omnia intellige (*b*) unigenitum, » et arguit : « Quod est ex aliquo, posterius est eo ex quo est : si ergo Verbum ex Patre, ergo posterius est. » Et ad hæc respondet quod hoc est humanorum argumentorum; nunc autem de Deo est sermo. In Deo filius non est posterius patre, sed coæternus. *Ante* autem et *post* sunt temporum differentiæ : sed temporibus superior Deus : ideo in Deo non cadunt. » Item respondet [9] ad hoc exemplo : « Splendor solis ex ipsa solis natura existit, non aliunde, sed nunquam est posterior solari natura : si ergo sic est in corporibus visibilibus, quid de cœlis, et de natura invisibili et ineffabili ? » Hæc ille. Consimiliter et consimile exemplum tum (*c*) in splendore ex sole, tum (*c*) in lumine ex igne ponit Damascenus [10], ubi multum et bene de hoc. Item per consimilia exempla ostendit Augustinus veritatem generationis ipsius Filii in divinis : « Si, inquit [11], unum est sol, qui est lucens, splendens et calens, nec tamen lux est splendor, nec splendor est calor, nec calor est posterior splendore, nec separabilis ab illo, multo magis in illa trinitate superbenedicta potest esse quod Filius a Patre, et ab utroque Spiritus sanctus, nec tamen qui Pater est, Filius, nec Spiritus sanctus, nec unus separabilis ab

An debuisset dicere *est*, pro *Erat*.

[1] Aug., *de Trinit.*, lib. XV, c. XI, n. 20. — [2] Vid. infr., *Collat.* I, *in Joan.* — [3] Boet., *de Consolat. Philosoph.*, lib. V, pros. 6, non multum a princ. — [4] *Joan.*, VIII, 58. — [5] *Jac.*, I, 17. — [6] *Exod.*, III, 15. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. II, al. III, n. 3. — [8] Ibid., hom. III, al. IV, n. 1. — [9] Ibid., n. 3. — [10] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. I, c. XI. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. XX, n. 13.

(*a*) *Al.* initialis. — (*b*) *Cæt. edit.* intelligere. — (*c*) *Item* tam.

alio. » Consimiliter exemplificat ibi flamma et luce: « Ejus emissionem, inquit, vides, separationem non vides. » Hæc ibi. Et si objiciat quis quod lux fontalis est nobilior et virtuosior splendore emisso, et sic Pater similiter major et nobilior Filio; respondendum quod non sequitur, cum sint ejusdem essentiæ et majestatis, nec inveniuntur in creaturis exempla omnimode (a) similia generationi ineffabili in divinis, et ex toto. Propter quod ait Augustinus [1] quod per multa dissimilia veniendum est ad contuendum verbum divinum. Prædicta ergo exempla sunt ad ostendendum coæternitatem Filii cum Patre. His præhabitis, patet expositio litteræ secundum sanctos et glossas. Cum dicitur enim: *In principio erat Verbum*, exponitur quadrupliciter; vel *in principio*, id est, in Patre; vel *in principio* omnium creaturarum; vel *in principio* temporum, ut dicitur in Glossa. Sed tunc objicitur: « Ipsum Verbum fuit in primo instanti temporis, sicut et principium creaturarum. » Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [2], quod: « Cum dicitur: *In principio erat Verbum*, intellige (b) unigenitum ante omnia intelligibilia et sæcula; » et sic antecessive est intelligendum, eo modo quo (c) dicitur æternitas prior tempore, prout loquitur Augustinus [3] quod aliquid præcedit æternitate (d), sicut Deus omnia. [4] « Prior omnium creata sapientia. » Et [5]: « Ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam. » Et Glossa hic quasi idem: « *In principio* creaturarum, quia ab ipso omnia, vel *In principio*, id est, in æternitate, ut dicat privationem initii et finis. » Infra [6]: « Antequam esset Abraham, ego sum. » [7] « Dominus possedit me in initio viarum suarum. »

Filius alius a Patre.

Exposita prima clausula, sequitur secunda: *Et Verbum erat apud Deum*. In hoc notatur Filii a Patre distinguibilitas in persona. Unde Beda in Glossa, quia alii dicebant quod idem Deus aliquando est pater, aliquando filius, ut alter vocetur in persona, subdit: *Et Verbum erat apud Deum*, ut alius apud alium; et huic concordat Chrysostomus [8]: « *Erat apud Deum*, ait, ostendens æternitatem ejus, quæ secundum hypostasin. » Et idem exponens illud Apostoli [9]: *Splendor gloriæ et figura substantiæ* [10]: « Cum, inquit, dixisset Filium, splendorem induxit, quoniam character et hypostasis ejus, ut propriam ostendat hypostasin. »

Sed objicitur hoc: Præpositio *apud* denotat majoritatem in eo, apud quem dicitur alius esse, et in illo minoritatem: quæ non sunt in divinitate: ergo improprie loquitur. Item in *Joanne* (e) [11]: « Ego in Patre, et Pater in me est. » Male ergo ait hic quod Verbum apud Deum. Item, quare ait: *apud Deum*, et non: *ad Deum*, cum videantur idem significare? Item, *apud* designat terminum motus: sed in divinis personis nullus est motus: ergo ut prius. »

Et ad istud respondendum, sicut tactum est, quod *apud* hic denotat distinctionem personalem, sive hypostasim, secundum Chrysostomum: et quia Filius est a Patre, ideo in Patre notat auctoritatem, et ideo ait: *Verbum erat apud Deum*, genitum scilicet a Deo Patre æternaliter, et distinctum personaliter. In creaturis autem sive in humanis, cum dicitur alium esse apud alium, notantur majoritas et minoritas, ut objectum est. Et per hoc ad aliud: utraque enim est vera, et quod Filius est in Patre ratione ejusdem essentiæ, et quod est apud Patrem ratione distinctæ personæ. Per hoc ad aliud, quia in Patre est auctoritas, ideo dicitur Verbum esse apud ipsum Patrem. Et per hoc ad aliud: hæc enim præpositio, *Ad*, denotat processum, sive motum, qui non cadit in divinis. Et per hoc ad sequens: quia hæc præpositio, *apud*, nullam dicit motionem in divinis, sed abstrahit ab omni motione.

Et sequitur tertia clausula: *Et Deus erat Verbum*. Sed quæritur, cum sit manifestum Verbum esse Deum ex prima clausula, cum dicitur: *In principio erat Verbum*, videtur quod istud superfluat. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [12], quod hoc ait, ut non existimet quis minorem esse divinitatem Filii. Et in hoc confutatur error Porphyrii, qui posuit Filium esse in intellectu Patris, et non Deum ipsum eumdem in essentia; de quo errore Augustinus [13]: « Prædicas, inquit, Patrem et ejus Filium, quem vocas paternum intellectum, et horum medium Spiritum sanctum, et more nostro appellas tres deos. » Notatur ergo hic identitas

Error Porphyrii confutatus.

Identi-

[1] Aug., *de Trinit.*, lib. XV, c. XI, n. 20. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. III, al. IV, n. 1. — [3] Aug., *Conf.*, lib. XII, c. XXIX. — [4] *Eccli.*, I, 4. — [5] Ibid., XXIV, 95. — [6] Inf., VIII, 58. — [7] *Prov.*, VIII, 22. — [8] Chrysost., *in Joan.*, hom. III, al. IV, n. 1. — [9] *Hebr.*, I, 3. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. VI, al. VII, n. 2. —

[11] *Joan.*, XIV, 10. — [12] Chrysost., *in Joan.*, hom. III, al. IV, n. 3. — [13] Aug., *de Civit. Dei*, lib. X, c. XXIX, n. 1.

(a) *Cæt. edit.* omnimoda. — (b) intelligere. — (c) quod. — (d) æternitatem. — (e) Item Joannes.

tas essentiæ Patris et Filii. essentiæ Patris et Filii. Sed quæritur de ordine verborum, quare ait: *Deus erat Verbum*, et non e contrario, ex quo sumitur hic essentialiter. Et ad hoc posset responderi, quod quia Verbum, sive Filius, revelat [1] Patrem illis, quibus voluerit [2]: « Nomen tuum manifestavi mundo; » ideo ponitur a Patre prædicari *Verbum*.

Et sequitur quarta clausula: *Hoc erat in principio*. In quo notatur quod Filius erat coomnipotens secundum Glossam; secundum autem Chrysostomum, quasi repetitio est clausulæ primæ. Unde ait [3]: « Quærit quale principium erat Deus, et non invenit, et quasi fessus revertitur ad superiora, dicens: *Hoc erat in principio*. Nihil (*a*) enim aliud est hoc verbum, *erat*, quam essendi significativum, et infinite essendi. » Item quærit hic Chrysostomus [4] quare ait Moyses [5]: « In principio fecit Deus cœlum et terram; » hic autem ait Evangelista quod *In principio erat Verbum*, et non ait: *fecit Verbum*. Et respondet quod mundus visibilis prædicat factorem: « Cœli enim [6] enarrant gloriam Dei. » Sed Filius invisibilis creaturas infinite superexcedit, quia æternus. Ideo non ait: *fecit Verbum*, sed *erat*.

Contra autem hoc opponit ex verbis beati Petri [7], secundum aliam litteram, sic: « quoniam Dominum Christum fecit, » et ex verbis Pauli [8], ubi dicit: « Quem suscitavit a mortuis. » Et respondendum quod ea, quæ dicuntur scilicet de Christo, sunt dispensationis, sicut id quod est secundum humanam naturam; quæ autem dicuntur hic, sunt naturæ incorruptibilis et divinæ: et ex dictis patet Verbi divini æternitas: et sic de aliis, quæ exposita sunt. De principio vero, et de Verbo alia patent in collatione [9].

Omnia per ipsum facta sunt. Sicut continuat Glossa, postquam dixit de natura Filii, de operatione ejus supponit: *Omnia*, etc. Unde determinato de Verbo æterno in se et in sua majestate, hic determinat de ipso, ut est principium effectivum omnium et perfectivum. Et hoc in tres particulas: primo præmittit quod est principium omnipotens et perfectum ad omnia producenda per potentiam; secundo subdit quod est principium præcognoscitivum per præsentiam, ibi [10]: *Quod factum est, in ipso vita erat*; tertio subjungit quod est principium illustrativum et gratificativum per misericordiam et gratiam, ibi [11]: *Et vita erat lux hominum*. Et primo patet quod in ipso est omnimoda potestas; et secundo patet quod est rerum factarum inconfusibilis ordinabilitas; et tertio patet quod est initium rationabilium, divinæ illustrationis capabilium, gratuita illuminabilitas.

De Verbo ut est principium effectivum

Ait ergo: *Omnia per ipsum facta sunt*; et ex hoc patet falsitas erroris ponentium Deum nihil ex tempore fecisse, eo quod bonitas ejus nunquam vacua fuisse credenda est, prout ipsi opponunt, sicut tangit Augustinus [12]. Ad quod solvit ibidem, quod « non est fas credere aliter affici Deum cum vacat, aliter cum operatur, quia neque affici dicendus est. » Et sequitur: « Novit quiescens agere, et agens quiescere; potest ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibere consilium; nec pœnitendo, quia prius cessaverat, cœpit facere quod non fecerat. » Hæc ille, et ibi bene de hoc, et patet falsitas erroris ex dictis. Item consimiliter patet error Manichæi, prout ait Augustinus [13], qui tædio affectus a muscis dixit, quod Deus non fecit illas, sed diabolus; sicque dixit quod nec fecit apem, nec locustam: et sic musca factus est, quem Beelzebub Deus muscarum possidebat. » Hæc ille, et multo plus de hoc. Et in Glossa pro parte. Brevi ergo sermone ait: *Omnia per ipsum facta sunt*: per quem enim factus est angelus, et vermiculus: per ipsum enim facta est creatura supera, infera, et spiritualis, ait Augustinus [14].

Error Manichæi.

Quærit Chrysostomus hic [15], quare Moyses præmittens: « In principio creavit Deus cœlum et terram, » et de singulis indicat, cum subjungit: « Et fiat lux, et facta est lux, » et sic de aliis. Hic vero omnia verbo uno comprehendit.

Et objicitur: Novum Testamentum est revelatio Veteris, secundum Augustinum supra: ergo hic debuisset explicare planius, quæ sunt a Deo facta. Ad istud respondet, quod cognita existentia ab auditoribus, non erat necesse sigillatim dicere: festinans ergo ad ipsum fortiore (*b*) ascendere, brevi sermone ait: *Omnia*. Et ad objectum respondendum, quod Novum Testamentum explicat planius Vetus, ubi est indigentia explanationis.

Item quæritur qualiter ait: *per ipsum facta*

[1] *Matth.*, XI, 27. — [2] *Joan.*, XVII, 6. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. I, al. II, n. 4. — [4] Ibid., hom. II, al. III, n. 2. — [5] *Gen.*, I, 1. — [6] *Psal.* XVIII, 2. — [7] *Act.*, II, 36. — [8] *Act.*, XIII, 37. — [9] Vid. infra, *Collat.* I. — [10] Inf., 3-4. — [11] Inf., 4. — [12] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XII, c. XVII, n. 2. — [13] Id., *in Joan.*, tract. I, n. 14. — [14] Ibid., n. 13. — [15] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. V, n. 1.

(*a*) *Cæt. edit.* vel. — (*b*) *Forsan legendum* fontem.

sunt : cum enim Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sint unum principium omnium creaturarum sive factorum, videtur quod improprie loquitur dicendo : *Omnia per ipsum*, scilicet Verbum vel Filium, *facta sunt*. Item, quorum est eadem natura, eorum eadem est operatio, ait Damascenus [1] : sed Patris et Filii eadem est natura et virtus : ergo et operatio, et ita Filius æque operatur ut Pater. Improprie ergo ait : *per ipsum*, et debuisset dixisse : *ab ipso*. Item, cum Pater et Filius sint unum principium creaturarum, ut dictum est, ita posset dici Filium operari per Patrem, sicut e contrario. Item quæritur an posset dici veraciter Patrem operari per Spiritum sanctum, sicut per Filium : et videtur quod sic, quia Deus Trinitas est unum principium [2] : « Ego principium et finis. » Potest ergo dici Patrem operari per Spiritum sanctum, sicut per Filium.

Quæritur ergo quare dicitur Patrem operari per Filium hic, et [3] ubi ostenditur « per quem fecit et sæcula, » potius quam per Spiritum sanctum. Et ad istam quæstionem respondetur secundo *Sententiarum* [4], ubi dicit quod ideo dictum est Patrem operari per Filium, non e contrario, « ut in Patre monstraretur auctoritas, » quia a Patre est Filius [5] : « Omnia tradita sunt mihi a Patre meo. » Vel illud ideo dicitur, quia Pater eum genuit omnium opificem, prout ibidem [6] dicitur. Unde Chrysostomus [7] quærit, qualiter ait : *per ipsum*. « Si enim, inquit, per hoc existimas aliquid esse minorationis, scilicet in Filio, audi Prophetam, scilicet loquentem ad Filium [8] : Tu in principio terram fundasti. » Et sequitur : « Secundum conditionis dignitatem a Patre, nihi minus habet (*a*) Filius. » Et ibi bene de hoc. Nullam ergo minorationem vel distinctionem in faciendo notat (*b*) hic in Filio, sed intelligendum est, ut est expositum ubi supra. Nec hæc præpositio, *Per*, notat ibi Patrem operari per Filium, sicut per aliquod instrumentum, ut ibidem [9] dicitur, unde et (*c*) hoc nota, quod hæc præpositio, *Per*, potest notare circumstantiam causæ efficientis per modum exemplaris, et sic adhuc vera est, quia ipsum *Verbum vita*, ut dicitur hic, et exemplar omnium. Unde ait Propheta [10] : « Omnia in sapientia fecisti. » Ad aliud respondendum, quod licet possit dici omnia facta esse per Spiritum sanctum per modum subauctoritatis, secundum tamen appropriationem convenit Filio, qui est sapientia et ars Patris, ut dictum est. Conservatio vero rerum factarum appropriatur Spiritui sancto, cui et bonitas [11] : « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso, sunt omnia ; » ibi Glossa bene de hoc. Et in *Psalmo* [12] : « Verbo Domini cœli firmati sunt ; » ibi Glossa : « Pater per Verbum et per Spiritum sanctum operatur ; » quod est intelligendum per modum subauctoritatis, ut dictum est, ita tamen quod per Filium, cui appropriatur causa exemplaris, per Spiritum sanctum, ut ei approprietur causa conservans et finalis : et de hoc in Glossa. Et quoniam dixit : *Omnia facta sunt per ipsum*, subdit : *Sine eo factum est nihil, quod factum est*, hoc est factibilium vel generabilium, sicut supplet Chrysostomus [13]. Unde subdit : « Et si visibile quid, et si intelligibile, nil sine Filii virtute ad esse deductum est. » Idem Origenes in Glossa : « Quod nihil, quod factum est, sine ipso factum est. » Est ergo omnium, quæ sunt, principium effectivum (*d*), et per hoc patet, secundum intentionem litteræ, quod non oportet dicere, quod quando ait : *Omnia per ipsum facta sunt*, notatur quod est principium sufficiens ; per hoc quod ait : *Sine ipso factum est nihil*, principium indeficiens, considerando intentionem litteræ. Augustinus autem legit [14] sic : *Sine ipso factum est nihil*, id est, peccatum ; ut enim ait ibidem, « peccatum nihil est, et nihil fiunt homines cum peccant, et idolum est nihil [15]. » De primo objicit Anselmus [16] : « Si peccatum, inquit, nihil est, cum pro nihilo nemo debeat puniri, cur ergo punit hominem pro peccato ? » Et ad hoc respondet, quod « licet nihil sit absentia justitiæ, Deus tamen punit peccatores, non pro nihilo, sed propter aliquid, scilicet, quia debitum honorem sibi, quem sponte reddere noluerunt, ab invitis exigit, et ne deordinatum sit aliquid in regno, eos separatim a justis ordine competenti disponit. » Hæc ille. Pro exigentia ergo debiti honoris, pro exclusione deordinationis, pro conservatione recti ordinis, Deus juste punit

Principium sufficiens.

Principium indeficiens

Cur Deus puniat homines pro peccato.

[1] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. II, c. XXIII. — [2] *Apoc.*, I, 8. — [3] *Hebr.*, I, 2. — [4] II *Sent.*, dist. XIII, huj. edit. tom. II, pag. 541. — [5] *Matth.*, XI, 27. — [6] II *Sent.*, loc. cit., paulo inferius. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. V, n. 2. — [8] *Psal.* CI, 26. — [9] II *Sent.*, dist. XIII, loc. cit. — [10] *Psal.* CIII, 24. — [11] *Rom.*, XI, 36. — [12] *Psal.* XXXII, 6. — [13] Chrysost., ubi sup. prox. paulo superius. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. I, n. 13. — [15] I *Cor.*, VIII, 4. — [16] Anselm., *de Conc. Virg.*, c. V, al. VI.

(*a*) *Al.* secundum creationis dignit. nihil minus habet, quam Pater.— (*b*) *Cæt. edit.* notatur.— (*c*) ex. — (*d*) effectum.

peccatores. Quæritur item de hoc quod ait : « Peccatum nihil est; » et « non est a Deo. » Contra primum objicitur, quod qui facit peccatum, facit aliquid, sicut qui furatur : sed quidquid est, in quantum est, ex Deo est secundum Augustinum [1] : ergo et peccatum ex Deo, sive mala actio. Item peccatum corrumpit, est enim corruptio modi, speciei, et ordinis, ut ait Augustinus [2]. Sed quod corrumpit, agit : ergo ut prius. Item *Isaiæ* [3] : « Ego Dominus faciens pacem, et creans malum : » et ita ut prius. Item quæritur de hoc quod ait : « Idolum nihil est; » et quod « forma hominis in idolo non est facta per Verbum; quæritur qualiter hoc : quia materia idoli, quæ est aurum vel argentum, a Deo est : ideo forma idoli est formata, vel artificiata ab homine : ergo sicut aliæ formæ artificiatæ sunt a Deo, ita et illa. Ad primum respondendum, quod cum peccatum sit voluntarius defectus a summa essentia (*a*), prout ait Augustinus [4], et deficere sic privatio est, ideo dicitur peccatum nihil esse, et peccatores, in quantum tales, esse nihil. *Job* [5] : « Habitent in tabernaculo illius socii ejus, qui non est, » id est, apostatæ angeli, qui dicitur non esse, quia a summa essentia recessit, et per hoc ex crescente defectu quasi ad non esse tendit : vel dicitur non esse, quia bene esse perdidit, quamvis naturæ essentiam non amisit, ut ait ibi Gregorius [6], exponens illud. Unde peccatum aliquando nominat prædictum voluntarium defectum, et sic nominat privationem, et nihil est, ut loquitur hic : et sic non est a Deo, nec habet causam efficientem, sed deficientem secundum Augustinum [7]. Aliquando nominat actionem substratam (*b*) deformationi et privationi, et sic est a Deo, ratione ejus quod est actionis. Aliquando nominat debitum habendi justitiam, cum tamen defectu habendi, secundum Anselmum, ubi supra. Unde ait [8] : « Nulli essentiæ est aliud malum esse, quam deesse illi bonum, quod debet habere. » Et sic dicitur esse secundum quid, ratione illius debiti, quod tamen privatum est eo, quod debet habere. Ad aliud respondendum, quod cum dicitur peccatum agere, hoc est intelligendum ratione actionis, naturæ boni substitutæ, non ratione privationis. Ad aliud respondet Augustinus [9], quod cum dicitur Deus creare malum, ibi sumitur *creare* pro eo, quod est *ordinare* : puniendo enim, ordinat peccatum. Ad aliud respondendum est, quod est loqui de forma idoli dupliciter : vel ratione ejus, quod est secundum rem, et sic, in quantum est, est a Deo, secundum illud Augustini supra : « Quidquid est, in quantum est, est a Deo; » vel est loqui de forma idoli, in quantum est idoli, et instituta ad idololatrandum, et sic dicitur non esse a Deo, imo errore hominum sunt facta, ait Augustinus [10], et sic ex abusione, et ad abusionem, sive ad abutendum. Vel aliter secundum Augustinum, qui ait, quod idola sunt, sed ad salutem nihil sunt : dicitur ergo idolum non esse ratione privationis salutis ipsis adorantibus idolum, vel confidentibus de illo. Ex dictis patet, quando ait : *Omnia per ipsum facta sunt*, de magnificentia operandi : sunt enim magnifica immensitate, sunt mirifica speciositate sive ordine, sunt utilia sive commoda bonitate : Deus enim est [11] « qui facit magna, et incomprehensibilia, et mirabilia. » Et alibi quasi idem, ut (*c*) in *Psalmo* [12] : « Magnificata sunt opera tua, Domine, » quantum ad primum : « Omnia in sapientia fecisti, » quantum ad secundum : « Impleta est terra in possessione tua, » quantum ad tertium. Et ex his patet magnificentia suæ potentiæ, mirificentia suæ sapientiæ, munificentia suæ beneficentiæ. Unde Hugo [13] : « Potentiæ fuit signum rerum immensitas, sapientiæ pulchritudo, bonitatis utilitas : » vere enim [14] « a magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit horum creator videri. » Et ideo non restat, nisi ut aspicientes facta et opera Creatoris, assurgant ad ipsum laudandum, amandum, et ad delectandum in ipso. [15] « Levate oculos vestros, et videte quis creavit hæc. » [16] « Delectasti me in factura tua, » ait Propheta. Qualiter autem omnia sunt facta per Verbum, dicitur [17] : « Omnia in mensura et numero, et pondere disposuisti : » super quod Augustinus [18] : « Secundum quod mensura omni rei modum præfigit, numerus vero omni rei speciem præbet, pondus autem omnem rem ad quietem et stabilitatem trahit. » Et ibi bene de

Distinctio formæ in idolo.

Magnificentia operandi

[1] Aug., *de Morib. Manich.*, c. VII, n. 10. — [2] Id., *de Nat. Bon.*, c. XXXIV. — [3] *Isa.*, XLV, 7. — [4] Aug., *de Ver. Relig.*, c. XIII et XIV, n. 26 et 27. — [5] *Job*, XVIII, 15. — [6] Greg., *Moral*, lib. XIV, c. XIX, al. XVII, n. 22. — [7] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XII, c. VI. — [8] Anselm., *de Conc. Virg.*, c. V. — [9] Aug., *de Morib. Manich.*, VII, 9. — [10] Id., *cont. Faust.*, lib. XX, c. IX. — [11] *Psal.* CXXXV, 4. — [12] *Psal.* CIII, 24. — [13] Hug., *de Sacram.*, lib. I, part. III, c. XXVIII, circa med. — [14] *Sap.*, XIII, 5. — [15] *Isa.*, XL, 26. — [16] *Psal.* XCI, 5. — [17] *Sap.*, XI, 21. — [18] Aug., *de Gen., ad litt.*, IV, III, 7.

(*a*) *Cæt. edit.* assumptæ essentiæ. — (*b*) *Item* substractam. — (*c*) *Item* et.

hoc. Et idem [1] : « Ejus unitate omnis modus sistitur (a), ejus sapientia omnis pulchritudo formatur, ejus lege omnis ordo disponitur. » Qualiter autem peccatum est nihil, et qualiter peccatores dicuntur nihil, vel non esse, Boetius [2] : « Esse, inquit, est quod ordinem retinet, servatque naturam. » Et sequitur : « Nam qui mali sunt, eos esse malos non abnuo; sed eosdem esse pure ac simpliciter, nego. » Quia ergo peccatores, in quantum tales, a Deo recedunt, qui solus vere est, ipse enim [3] solus est, et quia tendunt ad non esse, et quia amiserunt suum bonum esse, ideo merito dicuntur nihil [4] : « Ecce nihili factus es. » Et in *Psalmo* [5] : « Ad nihilum redactus sum. » Et sequitur pars, in qua ostendit, quod ipsum Verbum est principium præsciens vel præcognoscens per sapientiam, vel præscientiam, ibi : *Quod factum est in ipso vita erat.* Igitur quod opponit Augustinus : « Ex hoc ergo, inquit [6], sequitur quod terra vita erat, et lignum, et omnia alia. » Ad quod respondet sic subdistinguendo : *Quod factum est,* scilicet in tempore, *in illo vita erat :* « Omnia enim [7] in sapientia fecisti, » ait Propheta. Est autem in sapientia quædam ratio, qua terra facta est. Et exemplificat [8] : « Faber primo in arte habet arcam, et illa in arte est vita, illa vero in opere, non : vivit enim anima artificis ubi sunt ista, scilicet opera exteriora, antequam proferantur, Multo magis sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, per artem continet omnia, antequam fabricet. Foris corpora, in arte vita sunt. » Hæc ille; et ibi bene de hoc. Et in hoc designat ipsum esse causam exemplarem omnium. Et de hac vita exemplari Augustinus bene [9] : « Una est prima, et summa vita. » Et sequitur : « Ars quædam est omnipotentis atque sapientis Dei, plena omnium rationum viventium incommutabilium, et omnes unum in ea. » Et sequitur ibi : « Omnia novit Deus, quæ fecit per ipsam, » etc. Et ibi bene de hoc. Sed tunc objicitur, quod illa causa exemplaris non exprimit res ut sunt, cum non omnes res factæ sint vita. Et ad istud respondendum, quod, sicut ait Anselmus [10] : « Res prout sunt in Deo, sunt ipsa prima essentia, et prima essendi veritas, » in proprio vero genere habent (b) suum esse naturale secundum gradus suos, nec potest æquari in omnibus rationibus exemplaribus, prout ait Augustinus [11] : « Cum decedant et succedant tempora, non decedit vel succedit aliquid scientiæ Dei. » Unde et illa sunt mutabilia; tamen immutabiliter sciuntur a Deo. Ideo quamvis res sunt mutabiles, non tamen sequitur quod rationes exemplares mutabiles : et tamen sunt perfectissimæ rationes exemplares rerum. Consimiliter (c) opponit (d) Chrysostomus, quod si *quod factum est, in ipso vita erat,* ergo destructiones Sodomitarum et diluvium et gehenna in ipso vita erant (e)? Similiter et lapis : et ibi tangit errorem hæreticorum circa istud. Et est solvendum sicut prius, quod ea, quæ habent in ipso exemplar, vita sunt in ipso, in suo tamen genere habent suum esse.

Causa exemplaris.

Et sequitur tertia particula, in qua ostendit ipsum esse principium illustrativum et gratificativum, per misericordiam et gratiam, illorum qui sunt capabiles prædictæ illuminationis, ibi : *Et vita erat lux hominum.* Et ibi duo : primo præmisso, quod verbum est illuminativum mentium humanarum capabilium illius illuminationis; secundo subditur defectio eorum qui nolunt esse capaces, ibi : *Et lux in tenebris,* etc.

Ait ergo : *Et vita erat lux hominum.* Quæritur, cum Deus sit lux simpliciter [12] : « Deus lux est, in quo tenebræ non sunt ullæ; » quare non ait absolute : *Vita erat lux.* Et ad hoc respondet Augustinus [13], quod ex ipso homines illuminantur, non pecora, quæ non habent animas rationales, quæ possint videre sapientiam Dei : hæc ergo lux non est quorumcumque animalium, sed hominum. [14] « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. » Sed ad hoc objicitur secundum Augustinum ibidem [15], quod multa corda non possunt videre istam lucem. Et respondet quod si ita est, hoc ideo est, quia peccatis suis aggravantur (f); et ponit exemplum : In sole cæcus positus, sol est illi præsens, sed ipse soli est absens. Sic sapientia cæco præsens est, id est stulto et iniquo, sed ipse soli (g) est absens. Et de hac luce Chrysostomus bene ait [16] : « Quemadmodum lux, quantumvis illuminet multitudinem hominum, nihil in propria

Similitudo.

[1] Aug., *cont. Faust.*, XXI, VI. — [2] Boet., *de Consol. Philos.*, lib. IV, pros. 2, post med. — [3] *Job*, XIV, 4. — [4] *Ezech.*, XXVIII, 19. — [5] *Psal.* LXXII, 22. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. I, n. 16. — [7] *Psal.* CIII, 24. — [8] Aug., ubi sup., n. 17. — [9] Id., *de Trinit.*, VI, X, 11. — [10] Anselm., *Monolog.*, XXXVIII, al. XXXIV. — [11] Aug., ubi sup. prox. — [12] I *Joan.*, I, 5. — [13] Aug., *in Joan.*, tract. I, n. 18. — [14] *Ephes.*, V, 8. — [15] Aug., ubi sup. prox., n. 19. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. V, n. 3.— (a) *Cæt. edit.* insistitur.— (b) *Cæt. edit.* habet. — (c) *Cæt. edit. præmitt.* Quia. — (d) *Cæt. edit.* ponit. — (e) *Item* erat. — (f) *Item* peccata eorum gravantur. — (g) *Suppl.*, id est sapientiæ.

minoratur claritate, ergo multo magis lux, quæ est Deus. Quia enim vita est, ipsa adveniente, solutum est mortis imperium; et quia lux, illa lucente, amplius non sunt tenebræ. » Hæc ille, et ibi bene de hoc.

Secunda particula

Et sequitur secunda particula, in qua nolentium illustrari a luce defectio, ibi : *Lux in tenebris lucet*, id est, præsens est peccatoribus, quam tamen non comprehenderunt credendo, obscurati tenebris infidelitatis. [1] «Qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem. » Unde in *Psalmo* [2]: «In tenebris ambulant, » etc. In tenebris ambulavimus.

Sed quæritur : quare ait : *Non comprehenderunt*? Quia impossibile est istam lucem comprehendi ab aliquo, quia de Deo dicitur [3] «quod habitat lucem inaccessibilem, » et sic incomprehensibilem. Item Augustinus [4] : « Quidquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur. » Sed Deus est infinitus, et sic incomprehensibilis. Item cum lux spiritualis sit (*a*) magis communicabilis luce corporali, et illa præsens non potest non videri ab habentibus oculos corporales, (*b*) ergo multo minus non potest non videri ab habentibus oculos intellectuales.

Comprehensio dicitur multipliciter.

Ad primum respondendum est, quod comprehensio dicitur multipliciter. Primo modo, per fidei credulitatem, et per dilectionem, vel charitatis adhæsionem [5] : « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, » etc. Item est comprehendere per tentionem et apertam visionem [6] : « Sic currite, » scilicet in via « ut comprehendatis, » ut comprehendatis scilicet in gloria. Et est comprehendere per omnimodam inclusionem, sicut locatum comprehenditur a loco, vel sicut scientia rei scibilis a sciente plenarie : et sic impossibile est quod ipsa lux, quæ est Deus, comprehendatur ab intellectu creato : « Deus enim est ineffabilis et incomprehensibilis, » ait Damascenus [7]. Modo primo dicitur comprehendi ista lux a credentibus in via ; secundo modo, a beatis in patria. Tertio modo, sumendo large *comprehensionem*, potest dici comprehendi a seipso, quia seipsum cognoscit, ut est cognoscibilis.

Ad aliud, quod non est simile de luce corporali et spirituali, quia illa manifestat se naturaliter, ista voluntarie; item illa manifestat se omnino oculo susceptibili secundum suam possibilitatem; lux vero spiritualis manifestat se oculo spirituali, mundati scilicet (*c*) a peccatis obcæcantibus, prout ait Augustinus [8] : « Stultus et iniquus est absens a sapientia (*d*). Quid ergo faciet iste? Mundet unde possit videri Deus. *Beati* enim [9] *mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. » Hæc ille, et ibi bene de hoc, qualiter cor est mundandum, ut videatur sapientia, quæ Deus.

6. *Fuit homo*, etc. (*e*). Determinato de divino Verbo secundum suam divinitatem, in parte ista prosequitur Evangelista de ipso secundum humanitatem assumptam, sicut continuat Augustinus dicens [10] : « Quæ dicta sunt, de divinitate Christi dicta sunt; hic vero de humanitate (*f*). » Unde superius determinatum est de divino Verbo in se, et ut est omnium principium effectivum; hic vero de eo, ut carnis initium, et ut hominum reparativum. Et hæc pars in duas partes : quia enim fuit Verbum absconditum, et per vocem suam manifestandum, scilicet per beatum Joannem, qui fuit vox Verbi, ut dicitur infra eodem [11] : ideo primo determinatur de beato Joanne, qui erat vox Verbi, et lucerna lucens ; secundo determinatur de ipso Verbo incarnato, et de adventu ejus, ibi : *Erat lux vera*, etc. Prima in tres : primo beati Joannis, qui fuit vox et testis Verbi, descriptio et commendatio quantum ad suam personam; secundo subditur sui officii dignitas sive celsitudo, ibi : *Hic venit in testimonium*, etc.; tertio, quia ipse erat illustratus divina illumitione, ob quam posset credi a Judæis esse Messias vel Christus venturus, differentiæ ipsius ad ipsum Christum subjunctio, et dubitationis exclusio, ibi : *Non erat ille lux*, etc.

Beatus Joannes vox Verbi et lucerna lucens.

Ait ergo : *Fuit homo missus a Deo*, scilicet beatus Joannes; ut enim ait Augustinus [12], « quia Filius Dei sic erat homo ut lateret in illo Deus, missus est magnus homo, per cujus testimonium inveniretur plus quam homo. » Et ponit exemplum [13] : sicut enim in monte irradiato cognoscitur quod sol sit ortus; ideo Joannes, sicut mons magnus, prior radiatus lumen ex-

[1] *Joan.*, III, 20. — [2] *Psal.* LXXXI, 5. — [3] I *Tim.*, VI, 16. — [4] Aug., *de Civit. Dei*, XII, XVIII. — [5] *Ephes.*, III, 18. — [6] I *Cor.*, IX, 24. — [7] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. I, c. 1. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. I, 19. — [9] *Matth.*, V, 8. — [10] Aug., *in Joan.*, tract., II, n. 2. — [11] Inf., 23. — [12] Aug., *in Joan.*, II, n. 5. — [13] Ibid., quoad sensum.

(*a*) *Cæt. edit.* sed. — (*b*) *Suppl.* hæc. — (*c*) *Cæt. edit.* se. — (*d*) *Item* sapientiæ. — (*e*) Cæt. edit. non habent *Fuit homo*, etc.; sed in margine : *Continuatio Evangelistæ*, et sic deinceps, habita ratione loci. — — (*f*) Cæt. edit. hic habent *Fuit homo*, etc.

cepit, ut oculis nostris nuntiaret. » Hæc ille. Sed quæritur, cum certum sit quod Joannes esset homo, qualiter ait : *Fuit homo*. Ad hoc respondet Chrysostomus [1], quod ideo præconem hominem misit, ut cognitam audientes vocem, scilicet homines, facilius qui audiebant advenirent, scilicet credendo. Vel ideo ait : *homo*, ne crederetur esse angelus ob testimonium Prophetæ de ipso [2] : « Ecce ego mitto angelum meum, » quod ait Salvator de ipso Joanne intelligendum esse. Et hic : *Homo fuit missus a Deo*, quæritur ad quid hoc apponitur. Et respondet Augustinus [3] dicens : « Quomodo potuit dicere verum de Deo, nisi missus a Deo? » Et de hoc Chrysostomus [4] bene : « Tu audiens quoniam a Deo missus, nihil de reliquo humanum esse existima, eorum quæ dicuntur ab illo. Non enim quæ ejus erant (*a*) dixit, sed quæ mittentis omnia loquitur, ideo angelus nuncupatus est : angeli enim virtus est, nihil proprium dicere. » Hæc ille. Et ut hoc amplius appareat, subditur : *Cui nomen erat Joannes*, non ab homine impositum, sed a Deo, ait Glossa, et ab angelo nuntiatum (*b*) [5] : « Vocabis nomen ejus Joannem. » Et de his infra.

Nomen Joannis non ab homine impositum.

7. Et sequitur sui officii specificatio : *Hic venit in testimonium*, et hoc *ut testimonium perhiberet de lumine*, id est de Filio Dei incarnato.

Sed objicitur quod insufficienter fuit Joannes solus missus in testimonium, quia, ut dicitur [6], « in ore duorum vel trium stabit omne verbum. »

Ad hoc respondendum, quod, ut dicitur [7], « huic, id est Christo, omnes prophetæ testimonium perhibent. » Joannes vero fuit missus non solum ad prophetandum, sed ad demonstrandum, infra, eodem [8] : « Ecce agnus Dei. » Et ideo signanter : *Hic venit in testimonium*, non ad *testimonium* [9] : id est, quia alii prophetæ, quasi a remotis testificati sunt; Joannes vero ex propinquo demonstravit et annuntiavit. Scilicet vox annuntiat Verbum.

Et signanter ait : *De lumine*, id est, Christo incarnato : lux enim est ut forma luminosi, sive quædam res in se aboluta; lumen vero dicitur influentia recepta in perspicuo. Unde, per appropriationem, Filius Dei secundum suam divinitatem dicitur lux; in quantum vero incarnatus, lumen. Dicitur tamen consequenter Filius Dei incarnatus et *lux* et *lumen*, ut infra [10] : « Ego lux veni in mundum. »

Objicit autem Chrysostomus [11] de hoc : « Cum dicatur [12] : « Testimonium ab homine non accipio, » qualiter ait hic quod Joannes *venit, ut testimonium perhiberet de lumine?* Et ad hoc respondet ibidem, quod illud, quod ait hic, intelligendum est scilicet Joannem perhibere testimonium Christo non indigenti; sed quia ex salutis multorum cura descendit Christus, ideo concessit homini testimonium perhibere de se. Idem quasi objicit Chrysostomus, dicens et quærens : « Nonne filius Dei sufficiebat seipsum ostendere et testificari? ergo non oportuit, quod alius veniret in testimonium. » Et ad illud respondet bene, quod quia habitabat lucem inaccessibilem, ideo carnem induit, et uni conservorum concessit testimonium, quia omnia negotiabatur ad hominum salutem, et ad facilem susceptibilitatem, et ad audientium utilitatem, non ad suam dignitatem. » Hæc ille. Ex his patet, quod est perhibere testimonium de aliquo, vel propter indigentiam et dubitabilitatem a parte illius, cui perhibetur testimonium, et sic non indiguit Filius Dei testimonio humano; vel est perhibere testimonium ob indigentiam et ignorantiam a parte eorum, coram quibus perhibetur testimonium, et sic Joannes perhibet testimonium de filio Dei. Unde Augustinus [13] : « Quia non videbatur (*c*) lux mentium, opus erat ut homo diceret de luce testimonium, non tenebrosus, sed illuminatus, » qualis fuit scilicet beatus Joannes.

Sed quæritur de hoc quod ait : *Ut omnes crederent per illum*; cum ergo omnes non crediderint, frustratus fuit fine vel fructu officii sibi commissi. Ad hoc respondendum, quod est duplex finis, scilicet operantis, et operis : sicut in medico finis operantis est, intendere sanare; finis vero operis, inducere sanitatem. Quantum ad primum, operans non frustratur fine officii, dum nihil omittat de contingentibus, licet non proveniat finis operis ob impedimentum vel defectum a parte alterius. Aliter distinguunt alii, quod est finis duplex, in se, et in alio. Primo non privatur operans, dum faciat quod in se

Finis duplex.

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. v, al. vi, circa med. — [2] *Malac.*, III, 1; *Matth.*, xi, 10. — [3] Aug., ubi supra. — [4] Chrysost., ubi supra, in princ. — [5] *Luc.*, i, 13. — [6] *Deut.*, xvii, 6. — [7] *Act.*, x, 43. — [8] Inf., 29. — [9] Quæstio de verbis. — [10] Inf., xii, 46. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Inf., v, 34. — [13] Aug., *in Joan.*, tr. iii, n. 5.

(*a*) *Cæt. edit.* est. — (*b*) *Item* nuntiatur. — (*c*) *Cæt. edit.* videbat.

est, licet altero frustretur propter aliquas causas contingentes.

Particula tertia.

Et sequitur particula tertia, in qua differentiæ ipsius ad Christum subjunctio. v. 8. *Non erat ille lux*, etc. Sed quæritur qualiter hoc, quia[1] inter natos mulierum non surrexit major Joanne; sed de discipulis dicitur[2] : « Vos estis lux mundi : » ergo multo magis Joannes lux. Ad istud respondendum secundum Augustinum[3] : « Joannes erat illuminatus et sicut mons magnus, non tamen lux illuminans. Non negat ergo hic Joannem esse lucem, scilicet participatione; sed negat eum esse primam lucem illuminantem omnem hominem. Quasi idem Chrysostomus[4], ostendens enim inopinabilem eminentiam ejus, cui perhibet testimonium, ad ipsum qui testatur, ait : *Non erat ille lux.* Ideo Joannes dicitur *lucerna*[5] : « Ille erat lucerna ardens et lucens. »

Quæstio, an Joannes lux.

Joannes dicitur lucerna.

9. *Erat lux vera*, etc. Præhabita descriptione beati Joannis, qui fuit vox Verbi, et præcursor Filii Dei, hic determinatur de dignativo adventu ipsius Filii Dei, et ipsius dispensativa incarnatione, et operibus, et documentis ipsius incarnati; et hæc in tres partes : in prima, de ipso adventu et incarnatione; secundo, de Joannis testificatione, et discipulorum vocatione, ibi[6] : *Joannes testimonium*, etc.; tertio, de operum Filii Dei incarnati varietate, et documentorum dispensatione, ibi[7] : *Et (a) die tertia nuptiæ factæ sunt*, etc. In prima quatuor : primo, majestatis Filii Dei sub nomine lucis, et ejus adventus in mundum præmissio : secundo, discredentium sibi advenienti excæcatio, ibi[8] : *Mundus eum non cognovit*, etc.; tertio, utilitatis credentium subjunctio[9] : *Quotquot autem receperunt eum*, etc.; quarto, dignativæ incarnationis specificatio, ibi[10] : *Et Verbum caro factum est.*

Primæ partis divisio in quatuor.

Ait ergo : *Erat lux vera.* Sed quæritur qualiter ait hoc, quia omnis lux est lux vera in suo genere, eo quod immixta tenebris[11] : « Quæ societas luci ad tenebras ? » quasi diceret : Nulla : ergo superflue ait : *lux vera.* Ad quod respondendum, quod secundum Augustinum[12], lux vera dicitur hic lux mentium, quæ est supra mentes, et excedit omnes mentes, et hoc est lux vera, scilicet essentialitate. Mentes vero illuminatæ dicuntur lux hujus lucis illuminatione : ipsa enim est *lux hominum*, ut habitum est supra. Unde sequitur : *Illuminat omnem hominem*, scilicet viventes ut homines : non distant a pecore nisi intellectu. Noli aliquando gloriari. Et huic concordat Glossa, quæ ait : « *Omnis homo* dicitur illa natura in homine, quæ est ad imaginem et similitudinem Dei : alia sunt extra hominem. » Et ibi bene de hoc. Ut enim ait Propheta[13] : « Signatum est supra (*b*) nos lumen vultus tui, Domine. » Et *Job*[14] : « Qui docet nos super jumenta terræ. » Ibi Gregorius[15], ut dicetur infra. Sed objicetur de hoc quod ait : *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, sicut objicit Chrysostomus[16] : « Si illuminat omnem hominem, qualiter tot scilicet homines sine lumine permanserunt ? » Item Augustinus[17]. Si illuminavit omnem hominem, cum activa inferat suam passivam, ergo omnis homo est illuminatus. Item si sic, nulli homines sunt tenebræ. Ad illud respondet Chrysostomus, ubi (*c*) supra, quod quantum pertinet ad ipsum Filium Dei, illuminat omnes. Sed quidam claudentes oculos noluerunt suscipere lucis radios : non ergo a natura lucis obtenebratio, sed a malitia eorum. Et ponit exemplum de nolentibus intrare navem nullo prohibente, quia malitia sua pereunt. Hæc ille. Ad hoc idem respondet Augustinus[18] quod istud est intelligendum : *Illuminat omnem hominem*, etc., non quia nullus (*d*) est, qui non illuminetur, sed quia nullus illuminatur (*e*), nisi qui ab ipso illuminatur; et ibi bene de hoc. Aliter respondet Augustinus, *de Prædestinatione Sanctorum*[19], ponens exemplum, quod sicut dicitur : « Magister docet omnes pueros villæ, » non quia omnes doceantur, sed quia nullus nisi ab illo docetur; consimiliter est intelligendum ex parte ista, et bene est concedendum, quod activa infert suam passivam, quia quos illuminat lux divina effectualiter, perfectibiliter illuminati sunt, et quoniam ad illuminandum præfata lux venit in mundum.

Quæstio de luce vera.

Responsio.

10. Sequitur : *In mundo erat*, scilicet non ut pars, sed ut factor regens quas fecit creaturas; et hic præsentia divinitatis, ait Glossa. Ideo subditur : *Et mundus per ipsum factus est.* Vel, *in mundo erat* secundum humanitatem as-

[1] *Matth.*, XI, 11. — [2] Ibid., V, 14. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 6, 7. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Inf., V, 35. — [6] Inf., 15. — [7] Inf., II, 1. — [8] Inf., I, 10. — [9] Inf., I, 12. — [10] Inf., 14. — [11] II *Cor.*, VI, 14. — [12] Aug., *de Divers.*, hom. XLIV, al. serm. IV, V, 6. — [13] *Psal.* IV, 7. — [14] *Job*, XXXV, 11. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXVI, c. XIII, al. XVII. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. VII, al. VIII, n. 1. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 7. — [18] Aug., *Enchirid.*, c. CIII, n. 27. — [19] Id., *de Prædest. Sanct.*, VIII, 14. (*a*) *Cæt. edit. non habent* ibi : *Et.* — (*b*) *Vulg.* super. — (*c*) *Al.* ibi. — (*d*) *Item* ullus. — (*e*) *Item* illuminatus.

sumptam, infra eodem[1] : *Habitavit in nobis*, etc. Opponit Chrysostomus[2] : « Si Verbum erat apud Deum, qualiter in mundo ? » Et respondet quod « magnitudinis ejus non est finis. »[3] « Cœlum et terram, inquit, ego impleo. » Qualiter autem Verbum Dei ubique totum est, et dicitur venire cum manifestatur, et abscedere cum occultatur, Augustinus[5] bene ponens exemplum. Quod si verbum hominis transiens simul et totum est in auribus multorum, multo magis verbum Dei permanens ubique est totum; et ibi bene et multum de hoc.

Et licet sic fuerit in mundo, tamen : *Mundus eum non cognovit*. In quo notatur secundum, discredentium excæcatio, et ejusdem dicti (*a*) repetitio. Sed qualiter ait hoc, opponit Chrysostomus[6], quia multi in mundo eum cognoverunt ? Et respondet quod « non dixit quod nullus eum cognovit, sed quoniam mundus, id est mundo affixi, et qui ea, quæ mundi sunt, sapiunt, non cognovit; unde mundum vocat multitudinem corruptam (*b*), vulgarem, turbidam, et insipientem populum. » Hæc ille. Item opponit Augustinus[7] qualiter ait : *Mundus non cognovit*, quia testimonium dedit ei mare, super quod ambulavit, et venti, qui ad imperium ejus quieverunt, et terra, quæ contremuit illo crucifixo. Item[8] : « Multi in eum crediderunt. » Et ad istud respondet, quod mundus dicitur hic mundi dilectores, corde mundum habitantes : unde, ut patet ex Augustino[9], dicitur mundus tripliciter : vel fabrica visibilis; vel dilectores mundi; vel habitatores, sive mundum inhabitantes[10] : « Ut salvetur mundus per ipsum. »

Mundus dicitur tripliciter.

11\. Et sequitur quasi repetitio dictorum ad exaggerationem malitiæ, et excæcationis mundi. *In propria venit*, id est, in mundum, quia *omnia per ipsum facta sunt*, ait Augustinus[11]. Vel *in propria venit* per carnem, ait Glossa : sua enim incarnatio dicitur suus adventus. Vel *in propria*, id est in gentem Judæorum. Unde Chrysostomus[12] : « *Propria*, Judæos dicit, ut populum peculiarem. »[13] « Te elegit Dominus Deus, ut sis illi populus peculiaris. » Et[14] : « Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel. » Et per hoc patet solutio quæstionis; licet essent omnes sui creatione, Judæi tamen erant sui prælectione. Et ex hoc eorum accusatio, ait Chrysostomus[15] : quia sui enim erant Judæi præelectione, et prophetæ prædixerant eum venturum, et ad ipsos venerat, et miracula viderunt, non tamen eum receperunt, nec in eo crediderunt, imo extra vineam ejecerunt. Item opponit Chrysostomus[16] : « Unde venit qui omnia implet, et ubique adest ? » Item : « Quem locum evacuat sui præsentia ? » quasi dicat : Nullum. Et respondet, quod seipsum manifestavit nostram dignans induere carnem; hanc manifestationem et descensionem præsentiam vocat et adventum, scilicet[17] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo : » et ibi bene de hoc dicitur.

Tertia particula.

Quotquot autem, etc. Et sequitur tertia particula, in qua specificatio utilitatis credentium, ibi : *Quotquot autem receperunt eum*, scilicet per fidem, ait Glossa. *Dedit eis potestatem*, non tantum reformari, sed *filios Dei fieri* per adoptionem, quod ipse erat per naturam : hæc Augustinus[18], et in Glossa. Quærit Chrysostomus[19] de modo loquendi, qualiter ait *Quotquot* indeterminate; et respondet quod ideo ait ad denotandum, quod sive servi, sive liberi, sive barbari, eodem honore sunt digni. Et in hoc patet munifica bonitas Dei, et virtuositas fidei. Unde Chrysostomus[20] : « Fides et gratia Spiritus sancti ea, quæ ex mundanis auferens inæquabilitatem, in unam omnes plasmavit figuram, et ad unum omnes regalem insignivit characterem, quid par huic clementiæ ? » Et ponit exemplum de rege terreno, qui judicaretur munificus, si servos adoptaret in filios cum unigenito. Item ponit aliud exemplum, quod sicut ignis separat metalla a terra et immutat, sic facit gratia Spiritus sancti de terrestribus cœlestes : ibi et bene de hoc. Item quærit quare ait : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, et non ait : *Fecit eos filios Dei* : ad quod respondet, quod in hoc ostendit quoniam volentibus venit hæc gratia, et nisi elegerint, non subvenit scilicet hæc gratia. Ut ergo notet libertatem arbitrii, ideo sic ait. Item quæritur; ait : *Dedit potestatem*, scilicet dictam, *his qui credunt*. Videtur quod omnibus sit data.

Virtuositas fidei.

Exemplum de rege terreno.

Exemplum ignis.

[1] Inf., 14. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. III, al. IV, n. 1. — [3] *Psal.* CXLIV, 3. — [4] *Jerem.*, XXIII, 24. — [5] Aug., *ad Volusian.*, epist. III, al. CXXXVII, n. 7. — [6] Chrysost., *in Joan.*, hom. VII, al. VIII, n. 1. — [7] Aug., *in Joan.*, tr. II, n. 11. — [8] Inf., VIII, 30. — [9] Inf., II, 17. — [10] Aug., *in Epist. Joan.*, tr. II, n. 12. — [11] Aug., *in Joan.*, tr. II, n. 12. — [12] Chrysost., *in Joan.*, hom. IX, al. VIII, n. 1. — [13] *Deut.*, VII, 6. — [14] *Matth.*, XV, 24. — [15] Chrysost., ubi sup. prox. — [16] Id., hom. IX, al. X, n. 2. — [17] Inf., III, 13. — [18] Aug., *in Joan.*, tr. II, n. 13. — [19] Chrysost., *in Joan.*, hom. X, al. IX, n. 2. — [20] Ibid.

(*a*) *Cæt. edit.* Dei. — (*b*) *Item* conceptam.

Ait enim Augustinus [1] : «Posse habere fidem sicut posse habere charitatem, est naturæ hominum ; (a) sicut habere charitatem, est gratiæ fidelium : » ergo ista potestas est a natura hominum, non ex dono fidei. Et ad istud respondendum, quod differt dicere possibilitatem, potentiam, potestatem : possibilitas enim dicitur ipsa susceptibilitas materialis et remota ; potentia dicitur amplius disposita, possibilis tamen adhuc ad opposita ; potestas dicitur quasi potentia stans, scilicet quia disposita et propinqua ad actum. Posse ergo credere, ut dicitur a possibilitate prima, est naturæ hominum ; posse vero credere, ut dicitur a potentia secundo modo dicta, est hominum habentium scientiam Legis et Scripturæ ; potestatem vero habere tertio modo dictam (b), est credentium. Unde sequitur hic, quod illam dedit *his qui credunt in nomine ejus*. Ideo signanter ait hic *potestatem*. Sed tunc quæritur, quare potius ait, quod *dedit potestatem* credentibus, magis quam amantibus. Ad quod respondendum, quia quod fides est prima virtutum, ut ait Augustinus [2], ideo convenienter ait, quod *dedit* illam *potestatem his qui credunt*, etc. Et de munificentia Dei in collatione hujus potestatis, Augustinus bene [3] : « Magna benevolentia, magna misericordia ; unicus (c) natus est, et noluit manere unus. » Et sequitur : « Hunc misit in mundum ut non esset unus, sed haberet fratres adoptatos ; nec timuit habere cohæredes, quia hæreditas non fit angusta, si multi possederint. » Hæc ille. E contrario est de hominibus, qui nolunt habere fratres et cohæredes, ut ibi prosequitur bene. Et quoniam præmisit de potestate, qua fiunt homines filii Dei, subdit quo ordine et quo modo fiat ; quia non ex complexu conjugii, sicut continuat Augustinus, et etiam Glossa. Ideo sequitur (v. 13) : *Qui non ex sanguinibus*, scilicet commixtis seminibus [4] : «Coagulatus sum in sanguine ; » *nec ex voluntate carnis*, id est, fœminæ, secundum Augustinum, quæ infirma est, et emollit ad libidinem ; *neque ex voluntate viri*, id est, viri concupiscentia, quasi dicat : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, et sic nasci ex Deo, non sicut nascuntur homines ex sanguinibus modo dicto [5] : « Quod natum est ex carne, caro est ; quod natum ex spiritu, spiritus est. » Et ibi bene de hoc. Sic dicitur [6] : « Non qui filii carnis, hi filii Dei. » Sed videtur loqui incongrue, quando *ex sanguinibus* in plurali, cum non dicatur secundum Grammaticos in plurali. Ad quod respondet Augustinus [7], quod « quia græce positum est pluraliter, maluit ille, qui interpretabatur, sic ponere, et quasi minus latine loqui secundum Grammaticos, et tamen explicare veritatem. Si enim diceret in singulari numero, non sic explicaret. Ex sanguinibus enim maris et fœminæ nascuntur homines, id est, seminibus commixtis, ut dictum est. Et subdit : « Non timemus ferulas Grammaticorum, dum tamen ad veritatem solidam, et certiorem perveniamus. » Sed quæritur quare fecit mentionem de carnali generatione. Ad quod respondet Chrysostomus [8], quod « ideo rememoratus est illius, ut humilitatem, id est, utilitatem primi partus, scilicet carnalis, et mirabilitatem et altitudinem secundi, qui est per gratiam, cognoscentes, magnam suscipiamus de Deo intelligentiam. » Hæc ille.

14. *Et Verbum caro*, etc. Et sequitur quarta particula, in quia dignativæ incarnationis Filii Dei manifestatio est : *Et Verbum caro factum est*. Et continuat Augustinus [9] sic : « Ne miraremur et exhorreremus tantam gratiam, quia homines ex Deo nati, quasi securum te faciens, ait : *Et Verbum caro factum est*, quasi dicat : Quid miraris, quia homines ex Deo nascuntur ? attende ipsum Deum natum ex hominibus. » Eodem modo continuat Chrysostomus [10] : « Ineffabilis honoris ponit causam, quod est Verbum fieri, carnem, et Dominatorem formam suscipere servi. » [11] « Non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, formam servi accipiens, » etc. Sed quæritur de intellectu hujus, cum dicitur : *Verbum caro factum est*, aut est sensus : factum est caro, id est, mutatum in carnem ; aut quod Verbum fit ipsa caro, aut quod caro mutetur in Verbum ; et uterque sensus est falsus. Et ad istud respondet Chrysostomus bene [12] : Quod ait : « *Verbum caro factum est*, non transmutationem substantiæ, nec transmutatam substantiam in carnem, sed carnis assumptionem repræsentare volens, ait : *Verbum caro factum est*. Et hoc, ut obstrueret ora hæretico-

Quarta particula

Quæstio de intellectu.

[1] Aug., de Ver. Innoc., post med. — [2] Id., de Perfect. just., n. [illegible] : de Div. LXXXIII Quæst., q. [illegible] — [3] Id., in Joan., tr. [illegible] — [4] [illegible], 6. — [5] [illegible] — [6] Rom., ix, 8. — [7] Aug., in Joan., tr. ii, n. 14. — [8] Chrysost., in Joan., hom. ix, al. x, n. 3. — [9] Aug., ubi sup., n. 15. — [10] Chrysost., in Joan., hom. [illegible] al. xi, n. 1. — [11] Philip., ii, 6, 7. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2.—(a) Suppl. habere fidem. — (b) Cat. edit. dictum.— (c) Item nunc.

rum, qui dicebant, quoniam phantasia quædam et fictio fuerunt omnia quæ erant dispensationis, id est, incarnationis. » Et ibi bene de hoc. Idem Augustinus [1] : « Neque sic factus est homo, ut perderet quod erat Deus. » Idem [2] : « Factus est quod non erat, non amittens quod erat : accessit homo Deo, ut esset homo qui erat Deus. » Et ibi bene de hoc. Sed quæritur; cum Filius Dei assumpsit totam humanitatem, scilicet animam et carnem, quare ait : *Verbum caro factum est?* Et ad istud respondendum, quod licet assumpserit totam humanitatem, tamen ait : *Verbum caro factum est.* Secundum Augustinum [3], « collyrium fecit unde oculi nostri tergerentur. » Et sequitur : « Terra sauciatus eras, et terra nunc mittitur, ut saneris : caro te excæcaverat, caro te sanat : *Verbum caro factum est,* et inde medicus fecit collyrium, ut vitia carnis extingueret. » Ob ergo medicamenti correspondentem congruitatem, ideo sic ait; vel ad eliminationem hæresis Manichæorum negantium eum assumpsisse veram carnem, vel ad elusionem hæresis Valentinianorum ponentium ipsum secum detulisse corpus cœleste, nec assumpsisse veram carnem ex Virgine. De hoc Chrysostomus [4] : « Quod ideo dictum est : *Verbum caro factum est,* ut non phantasiam existimes. » Vel ideo ait : *Verbum caro factum est,* ad ostensionem humilitatis summæ in sua incarnatione. Verbo enim nihil sublimius, nihil potentius, nihil æque durabile, quia æternum; caro autem infima, impotens, mortalis, et sic de aliis. Ad ostendendum ergo excessivam humilitatem Filii Dei in sua incarnatione, ait : *Verbum caro factum est.* Ideo in *Psalmo* in persona sui [5] : « Ego vermis, et non homo. » Supra quod Augustinus [6] : « Verbum in principio factum est vermis et lac, ut sugeret, qui manducare non posset. » Quæritur, quare magis ait : *Verbum caro factum est*, quam *vita* vel *lux*, ex quo de utrisque præmisit. Respondendum : ut ostenderetur, quod sicut Verbo creata sunt omnia, ita et Verbo facta est recreatio salvandorum et regeneratio. Et non solum sic *Verbum caro factum est,* (a) *et habitavit in nobis,* postquam natus est : in quo notatur et sua humilitas, et sua bonitas, cum enim hominibus conversatus est. Vel : *Habitavit in nobis*, factus homo inter nos. Unde Chrysostomus [7] : « Semper hoc habitat tabernaculum. Carnem enim nostram circuminduit, non ut rursus eam relicturus, sed ut semper eam habiturus. » Unde [8] : « Ponam tabernaculum meum in medio vestri. » Et [9] : « Habitabo in medio filiorum Israel. »

Hæreses Manichæorum et Valentinianorum.

Excessiva humilitas Filii Dei

Quæstio cur magis Verbum caro factum, quam lux, etc.

Et sequitur de evidentia majestatis Filii Dei incarnati, ibi : *Et vidimus gloriam ejus.* Et continuat Augustinus sic [10] :« Quoniam sic venit ut de carne tua vitia carnis extingueret, et de morte mortem occideret; ideo (b) *vidimus gloriam ejus.* » Et quasi consimiliter continuat Chrysostomus dicens, quod per consocium corpus ejus, id est, consimile corpus visus est nobis, *et habitavit in nobis*, ut et loqui et conversari possemus cum eo. Et ex hoc *vidimus gloriam ejus*, quæ aliter non posset videri, eo quod [11] « habitat lucem inaccessibilem. » Si enim [12] filii Israel non potuerunt intendere in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, » multo minus possent homines vidisse gloriam Filii Dei, nisi fuisset obumbrata nube carnis. Unde [13] : « Solem nube tegam ; » quod exponit Augustinus [14] de Filio Dei incarnato. Fuit enim visa gloria sua operibus miraculosis et documentis gratiosis, ut sæpe patet de Evangeliis. [15] « Manifestavit gloriam suam. » Et [16] :« Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro gloria Dei, » etc. Item fuit visa gloria ejus in splendore transfigurationis, de qua gloria [17] :« Accipiens a Deo Patre honorem et gloriam. » Item fuit visa gloria sua in trophæo resurrectionis, et in potestate ascensionis [18] :« Nonne oportebat Christum pati, et sic intrare in gloriam? » et quoniam sua gloria fuit excellentior, quam prophetarum, quorum gloria apparuit hominibus, ut Moysi et Eliæ, ut ait Chrysostomus [19]; ideo ait : *Gloriam quasi unigeniti.* Sed tunc objicitur, quod male ait *quasi*, quia videtur dicere similitudinem, non veritatem. Et ad hoc respondet Chrysostomus : « *Quasi,* inquit [20], hic non est similitudinis, neque comparationis, sed certificationis et indubitabilis determinationis; ac si diceret : *Vidimus gloriam ejus*, qualem decebat et conveniens est habere unigenitum et naturalem filium Dei Regis omnium. » Hæc ille. Si-

[1] Aug., *in Joan.*, tr. VIII, n. 3. — [2] Id., tr. XXI, n. 7. — [3] Id., tr. II, n. 16. — [4] Chrysost., *in Joan.*, tr. X, al. XI, n. 2. — [5] *Psal.* XXI, 7. — [6] Aug., *in Joan.*, tr. I, n. 13. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] *Levit.*, XXVI, 11. — [9] *Exod.*, XXIX, 45. — [10] Aug., *in Joan.*, tr. II, n. 16. — [11] I *Tim.*, VI, 16. — [12] II *Cor.*, III, 7. — [13] *Ezech.*, XXXII, 7. — [14] Aug., *in Joan.*, hom. XXXIII; *in Psal.* LXXXVIII, n. 7. — [15] Inf., II, 11. — [16] Inf., XI, 4. — [17] II *Petr.*, I, 17. — [18] *Luc.*, XXIV, 26. — [19] Chrysost., *in Joan*, hom. XI, al. XII, n. 1. — [20] Ibid., paulo post.

(a) *Suppl.* sed. — (b) *Cæt. edit.* tamen.

mile ait Gregorius [1], post principium, ubi hoc exponit : « *Quasi*, inquit, hic non pro similitudine, sed pro veritate ponitur. » Et bene : *Vidimus gloriam unigeniti*, quia vidimus ipsum unigenitum; *plenum gratiæ*, ad sanctificandum; *plenum veritatis*, ad illuminandum : *plenum gratiæ*, quia vita; *plenum veritatis*, quia lux hominum : *plenum gratiæ*, ad auferendam omnem culpam; *plenum veritatis*, ad tollendam ignorantiam. Infra, eodem [2] : « De plenitudine ejus accepimus omnes. » Et eodem [3] :« Gratia et veritas per Jesum Christum. » Et ibi de hoc. Quod ergo ait : *Vidimus gloriam unigeniti*, intelligendum quantum ad divinitatem; quod vero subditur : *Plenum gratiæ*, quantum ad humanitatem. Unde dicitur [4] : « In me omnis gratia vitæ et veritatis. » Quia plenus gratia, tulit peccata; quia plenus veritatis, solvit legis promissa.

15. *Joannes testimonium perhibuit*, etc. Habita descriptione incarnationis dignativæ Filii Dei, in parte ista multiplicis testimonii ipsius Joannis subjunctio, et discipulorum vocatio; et secundum hoc, hæc pars in duas partes : primo, testimonii multiplicis perhibitio; secundo, hujus occasione, discipulorum vocatio, ibi : *Conversus autem Jesus*, etc. Prima in tres : primo, testimonii Joannis in generali præmissio; secundo testimonii ipsius Evangelistæ adjunctio, ibi : *De plenitudine ejus*, etc.; tertio, testimonii Joannis in speciali subjunctio, ibi : *Et hoc est testimonium Joannis*, etc. Et hoc est, quod ait : *Joannes testimonium perhibet* (*a*) *de ipso*, scilicet Christo : et non solum occulte, vel in obscuro, imo clamat, scilicet aperte et publice : ipse enim erat vox Verbi [5] : *Ego vox clamantis* : et idem ait Isaias [6]; et sic implebat illud [7] : « Clama, ne cesses. » Et in hoc notatur Joannis affectuositas, et constantiæ stabilitas. Clamat, inquam, dicens : *Hic erat*, et in hoc testimonii certitudo et veritas : demonstrat enim Christum esse præsentem secundum Glossam. *Qui post me venturus est*, scilicet ad prædicandum, operandum, et mundum salvandum; *ante me factus est*, id est, mihi præpositus et præfatus, et hoc, *quia prior me erat*, scilicet æternitate, ait Glossa, sic enim prior omnibus [8] : « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Sed quæritur, cum non sit magna laus Filii Dei quod esset prior puro homine, et ei prælatus, videtur hoc non esse magnum testimonium. Item quasi consimiliter opponit Augustinus [9] : « Cum esset ante Luciferum genitus, non fuit ei magnum esse ante Joannem. Item videtur Joannes se extollere in hoc, quod perhibet testimonia Filio Dei. Ad istud respondet Chrysostomus, dicens [10], quod « Judæi multam et admirabilem opinionem hujus viri, id est Joannis, habebant. Ideo non erat parum apud Judæos, apud quos ille erat mirabilis et insignis, Filium Dei esse majorem Joanne, et ei præpositum. » Hæc ille. Sed quare non perhibuit testimonium de miraculosis operibus Filii Dei venturi? Et ad hoc respondet, quod non confestim Judæos ad alta duxit, sed paulatim a terra evolare voluit, et ponit exemplum [11] : « Matres aves non confestim prima die volare docent pullos. » Ideo ait : *Qui post me venturus est*, quasi dicat : Non, quia prius prædicavi, existimetis me majorem; multo minor sum, ut nec in ordine servi sim (*b*) dignus annumerari : [12] « Cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solveri. » Hæc ille (*c*). Et patet hic artificiositas beati Joannis in docendo, quia non plus alta præposuit; et ejus humilitas, se abjiciendo; et fidelitas, Filium Dei magnificando.

Joannis affectuositas.

Exemplum avium.

Artificiositas beati Joannis in docendo.

Et sequitur testimonium Evangelistæ secundum Glossam (v. 16) : *De plenitude ejus*, etc. Unde in Glossa, exposito testimonio Præcursoris, redit Evangelista ad testimonium suæ assertionis. Unde Chrysostomus [13] : « Solvens quæstionem, unde Christus prior Joanne, et clarior, subdit aliam causam : *De plenitudine*, etc. Et est verbum non Præcursoris, sed discipuli, » scilicet Joannis, ita enim dictum est supra : *Plenum gratiæ et veritatis* (*d*). Ait ibidem : « Et nos, qui fuimus cum eo omni tempore, et mensa communicavimus, testamur, quia de plenitudine ejus accepimus, » ait Evangelista in persona discipulorum, ut ait Chrysostomus. [14] « In ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter inhabitat. » Et de ipsa plenitudine bene Chrysostomus [15], ubi ait, quod erat non participabile bonum, id est per participationem, sed fons et radix est omnium sanctorum, non in se ipso

[1] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. VI, n. 12. — [2] Inf., 16. — [3] Inf., 17. — [4] *Eccli.*, XXIV, 25. — [5] Inf., 23. — [6] *Isa.*, XL, 3. — [7] *Isa.*, LVIII, 1. — [8] Inf., VIII, 58. — [9] Aug., *in Joan.*, tr. [illegible], n. 7. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. [illegible], al. [illegible], n. 1. — [11] Ibid., n. 2. — [12] *Matth.*, III, 11. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. XIII, al. XIV, n. 1. — [14] *Coloss.*, II, 9. — [15] Chrysost., ubi sup., prope princ.

(*a*) *Cat. edit. add.* etc. — (*b*) *Cat. edit.* sum. — (*c*) *In cat. edit. hæc verba*, Hæc ille, *præposita sunt immediate post* annumerari. — (*d*) *Verba pariter transposita.*

continens bonorum divitias sed ad alios supereffundens, manens plenus, in nullo minoratus ex participatione. Et ponit exempla de fonte, et de igne, de quo igne si infinitæ lucernæ accendantur, in eadem plenitudine manet : et ibi bene de hoc. *Accepimus*, inquam, *gratiam pro gratia* : quod exponens Chrysostomus ait [1] : « Id est, pro veteri testamento novum, quia erat fides et fides, gloria et gloria, adoptio et adoptio, sanctificatio et sanctificatio, baptismus et baptismus, sacrificium et sacrificium, circumcisio et circumcisio, gratia et gratia. Sed illa erant ut typi, hæc vero ut veritas. » Et ibi bene de hoc : « Illa enim erant puerorum doctrina, hæc autem virorum : illa servorum, ista liberorum. » Hæc ille. [2] « Non accepistis spiritum servitutis in timorem, sed spiritum libertatis filiorum Dei. » Et de his in Glossa. Et subditur ad majorem explanationem : *Lex per Moysen*, sicut per servum, *gratia vero* ad sanctificandum, *et veritas* ad iluminandum, *per Jesum Christum*, qui implevit legem. Et ideo dicitur [3] : « Misit Deus filium suum, » etc. Et sequitur : « Ut eos, qui sub lege erant, redimeret. » Sed quæritur ad quid istud hic superaddit, ex quo præmissum est ipsum Filium Dei esse *plenum gratiæ et veritatis ?* Et ad istud respondet Chrysostomus [4] : « Quia dixerat Joannes : *Prior me erat*, non solum ad Joannem facit comparationem, sed ad eum qui erat Joanne sanctior apud Judæos, scililcet Moysen. » Et de hoc Augustinus [5] hic multa; inquirens quis dedit legem : « Quis dedit legem ? » Et respondet : « Ille dedit legem, qui dedit gratiam; sed legem per servum misit, cum gratia vero ipse descendit. » Sed tunc quæritur quare prius legem dedit, quam gratiam, cum esset signum majoris bonitatis, dare majus donum. Et ad hoc respondet Augustinus, quod lex jubet; sed homines, conantes implere legem viribus suis, temeraria sua præsumptione ceciderunt, et facti sunt sub lege, et non poterant implere viribus suis, et tunc imploraverunt auxilium liberatoris; quia reatus legis fecerat ægritudinem superbis; ægritudo vero superborum facta est confessio humilium; et sic dum confiterentur ægroti, venit medicus et sanavit, scilicet Jesus Christus, et accepimus gratiam pro gratia. Id est expositum, et ibi bene de hoc, et multum de lege, et gratia, et veritate. Sed quæritur de hoc, quod ait : *De plenitudine ejus accepimus omnes* : qualiter hoc ? quia omnis gratia a Deo ipso immediate : [6] « Gratiam et gloriam dabit Dominus, » ait propheta. Item omnia sunt tradita Filio a Patre [7] : « Omnia tradita sunt mihi a Patre meo. » Si ergo gratia in Christo a Patre, tunc gratia transfunditur a subjecto in subjectum; quod videtur in nobis esse inconveniens, quia gratia in nobis est accidens. Iterum quæritur secundum quam naturam dicitur, quod *de ejus plenitudine accepimus omnes*, et ipsum esse *plenum gratiæ*? Non secundum Dei naturam, quia non sic dicitur proprie esse gratia, sed natura est in eo, quidquid habet; non secundum humanam, quia sic non effundit gratiam, quæ est a solo Deo. Ad istud respondendum secundum Augustinum [8]; ubi ait Augustinus exponens illud *Psalmi* [9] : *Accepisti dona in hominibus* : « Utrumque, inquit, verum est, et quia dedit hominibus, et quia accepit in hominibus : dedit hominibus tanquam caput membris; accepit in hominibus id ipse utique in membris suis. Ipse ergo Christus et dedit de cœlo, et accepit in terra. » Hæc ille. Unde dicunt Magistri, et bene, quod Christus fuit plenus gratia triplici, scilicet gratia personæ singularis, gratia capitis et gratia unionis, quia non potuit major excogitari. Et quia fuit caput Ecclesiæ, in ejus membra de plenitudine ejus infundit, in quantum Deus, effective; in quantum caput Ecclesiæ, meritorie : et per hoc ad aliud, quod quædam dicuntur de Christo secundum divinam naturam, quædam secundum humanam, quædam vero secundum ipsam humanam naturam unitam divinæ, sicut dicitur hic, quod *de plenitudine ejus accepimus omnes*, sicut membra a capite. Quæritur de hoc, quod ait : *gratiam pro gratia*, sicut quærit Augustinus in Homilia [10] : « Quid est *gratiam pro gratia?* » et quasi opponit : « Si enim fides est gratia, et vita æterna quasi merces fidei, videtur Deus vitam æternam tanquam debitam reddere, » sicut ait Apostolus [11] : « De reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Deus justus judex. » Sed si merces est reddita, non est gratia donata : ergo debuisset dicere : *debitum* accepimus, pro *gratia*. Ad hoc respondet, quod quia fides est gratia, et gratis data, quod donum in-

Exempla de fonte et de igne.

Quare prius legem dedit, quam gratiam.

Triplici gratia Christus fuit plenus.

[1] Chrysost., ubi sup., prope princ. — [2] *Rom.*, VIII, 15. — [3] *Gal.*, IV, 4. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. III, n. 2. — [6] *Psal.*, LXXXIII, 12. — [7] *Matth.*, XI, 27. — [8] Aug., *de Trinit.*, lib. XV, c. XIX, n. 34. — [9] *Psal.* LXVII, 19. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. III, n. 9. — [11] II *Tim.*, IV, 8.

digni accepimus, et ideo gratia vocatur. Ideo et vita æterna dicitur gratia, quia [1] « non de tuo promeruisti, ut tibi aliquid deberetur. » Et sequitur : « Coronat Deus in nobis dona misericordiæ suæ, si in ea gratia, quam accepimus, perseveranter ambulemus. » Hæc ille. Ex his patet, quod respiciendo et considerando primam gratiam esse gratis datam, gloria potest dici gratia; considerando tamen cooperationem liberi arbitrii cum gratia data, potest dici merces reddita. Idem Augustinus [2] bene de libero arbitrio et gratia.

17. *Quia lex*, etc. (*a*) De lege jubente data per Moysen, non liberante vel sanante, et de veritate per Christum solvente, et gratia sanante et liberante, Augustinus bene [3]. Quod figuratum in baculo Elisæi non resuscitante puerum, et in Elisæo superveniente ex cujus præsentia fuit puer resuscitatus. Et quia dictum est, quod *per Christum gratia et veritas*, subditur quæ sit summa istius gratiæ, scilicet cognitio Filii Dei incarnati, sicut continuat Glossa.

18. *Deum nemo vidit unquam*, sicut continuat (*b*). Chrysostomus [4] similiter ait : « Ergo ita dictum est *gratia et veritas per Jesum Christum*, non tamen tanta, ut videremus Deum in sua majestate : » *Habitat* enim [5] *lucem inaccessibilem*. Ideo ait : *nemo*, id est, nullus homo vivens in carne, in carne mortali *vidit Deum* : unde dicitur [6] : « Non videbit me homo et vivet. » Sed *unigenitus, qui est in sinu Patris*, id est, in secreto Patris, qui ipsum novit, *enarravit*, id est, extra narravit per manifestationem suæ incarnationis, prout ait Glossa. Ut enim ait Augustinus [7] : *Verbum caro factum est*, « ut demonstraret carnalibus et non valentibus mente intueri veritatem, quam excelsum locum habeat natura humana inter (*c*) creaturas. » Infra [8] : « Nomen tuum manifestavi mundo. » Sed qualiter ait : *In sinu?* videtur dari occasionem suspicandi Deum esse corporeum et dimensum. Et ad istud respondet Chrysostomus [9], quod quando dicit : *In sinu*, non æstimemus aliud, quam familiaritatem unigeniti et coæternitatem. Idem Augustinus [10] : « *In sinu*, id est, in secreto. » Est enim triplex sinus : vel æternum Dei secretum, ut hic; vel secreta requies animarum, de quo dicitur [11] : *In sinu Abrahæ*, etc.; vel fovens paterna pietas [12] : « Congregabit agnos in sinu. » Sed de hoc objicit Chrysostomus dicens [13] : quod prophetæ viderunt Dominum [14] : « Vidi Dominum (*d*) : » similiter alii prophetæ, ut *Michæas* (*e*) [15] : « Vidi Dominum sedentem. » Et ad istud respondet, quod « illa visio fuit condescensionis, non ipsius substantiæ Dei; si enim ipsum vidissent, nunquam differenter considerassent; simplex enim est et infigurabilis, et incircumscriptibilis. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Eodem modo opponit hic Augustinus [16], sicut de Moyse, de quo dicitur *Exodi* [17] : « Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut homo ad amicum, » et [18] : « Palam, et non per ænigmata, vidit Deum. » Et ad hoc respondet, quod Angelus portans typum Dei loquebatur cum Moyse, quod patet per hoc, quod ait Moyses ibi [19] : « Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam : » quod non peteret, si videret Dominum in sua majestativa essentia : et ibi bene Augustinus de hoc. Item de hoc opponit Gregorius [20], in fine, super illud *Job* [21] : « Abscondita est ab oculis hominum viventium, » et inducit auctoritates *Genesis* [22] : « Vidi Dominum facie ad faciem, » et *Job* [23] : « Nunc oculus meus vidit te. » Similiter inducit auctoritates prædictas de Prophetis. Ad contrarium inducit, quod hic dicitur : *Deum nemo vidit unquam*, et ad hoc respondet ibi : « Et est summa responsionis, quod quamdiu mortaliter hic vivitur, videri per quasdam imagines Deus potest, sed per ipsam naturæ suæ speciem non potest. » Unde nota, quod est quadruplex visio Dei : una imaginaria per similitudines et figuras, sive per typum, ut viderunt prophetæ, de qua dictum est; alia est visio ænigmatica per fidem, de qua [24] : « Videmus nunc per speculum, » et [25] : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Item est visio Dei per elevatam contemplationem, unde Gregorius, ubi supra : « In carne viventibus, sed

Quadruplex visio. Prima visio. Secunda visio. Tertia visio.

[1] Aug., loc. cit., n. 10. — [2] Ibid. — [3] Ibid., n. 11-17, et *de Verb. Apost.*, serm. XI, al. serm. XXVI, c. X, n. 11. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. XIV, al. XV, n. 1. — [5] I *Tim.*, VI, 16. — [6] *Exod.*, XXXIII, 20. — [7] Aug., *de Ver. Relig.*, c. XVI, n. 30. — [8] Inf., XVII, 6. — [9] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [10] Aug., ubi sup., n. 17. — [11] *Luc.*, XVI, 22, 23. — [12] *Isa.*, XL, 11. — [13] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [14] *Isa.*, VI, 1. — [15] *Isa.*, VI, 1, vel *Mich.*, VII, 7. — [16] Aug., ubi sup., n. 17. — [17] *Exod.*, XXXIII, 11. — [18] *Num.*, XII, 8. — [19] *Exod.*, XXXIII, 13. — [20] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XXVIII, al. LIV, n. 88. — [21] *Job*, XXVIII, 21. — [22] *Gen.*, XXXII, 30. — [23] *Job*, XLII, 5. — [24] I *Cor.*, XIII, 12. — [25] *Matth.*, V, 8.

(*a*) Cæt. edit. non habent *Quia lex*, etc. — (*b*) *Suppl.* Evangelista. — (*c*) *Cæt. edit.* super. — (*d*) *Fortasse legendum* visiones Domini. — (*e*) *Leg.* *Isaias*, *nisi dein*, *pro* Vid. Dominum sedentem, *legatur* Ad Dominum aspiciam.

tamen inæstimabili virtute crescentibus quodam contemplationis acumine. » Non abhorret ab eo, quod ait *Job* : « Abscondita est ab oculis viventium, » quia quisquis sapientiam Dei sic videt, huic vitæ funditus moritur [1] : « Non videbit me homo, et vivet. » Quarta est visio divina in sua majestate, facie ad faciem [2] : « Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicut est : » qua visione videbitur in gloria, quæ erit merces Beatorum. *Job* [3] : « Videbis faciem ejus in jubilo. » Et de his visionibus Gregorius [4], bene et multum.

Quarta visio.

19. *Et hoc est*, etc. Et sequitur illa pars, in qua de testimonio Joannis in speciali : *Et hoc est testimonium Joannis*, etc.; et illa in tres: Primo perhibitio testimonii de Christi divinitate, ut hic; secundo, de baptizandi potestate, ibi [5] : *Altera die*, etc.; tertio, testimonium de vitæ sanctitate, ibi similiter [6] : *Altera die*, etc. In prima tria : primo eorum, coram quibus testificatus est, specificatio; secundo eorumdem tentantium inquisitio multiplex, et Joannis responsio, ibi : *Tu quis es?* tertio loci, in quo hæc sunt facta, specificatio, ibi : *Hæc in Bethania*, etc.

Ait ergo : *Hoc est testimonium Joannis*, *quando miserunt*, etc. *Hoc*, inquam, *testimonium*, quod est idem cum præterito testimonio secundum quosdam. Unde hic determinat tempus, quo datum est testimonium; vel potest referri ad sequens, ut patet in Glossa. Et in hoc patet malignitas Judæorum, qui miserunt sacerdotes ad ipsum tentandum. Unde Chrysostomus [7] : « O livor et invidia! nam primo lædit et corrumpit invidentes : qui enim vadunt ad Joannem, baptizati erant, et post baptismum mittunt interrogantes. Ideo recte notat eos *genimina viperarum*. » Item patet Joannis patientia, unde Chrysostomus : « Joannes non incusavit neque exprobravit, sed cum mansuetudine respondet. » Et hoc, ut omnibus fiat manifesta scilicet sua mansuetudo. Et specificat, qui miserunt, quoniam *Judæi*; et unde, quoniam *ab Jerosolymis;* et quos, quoniam *Sacerdotes*, scilicet in lege sapientes, et legis zelatores, et Dei cultores. Unde Chrysostomus [8] : « Miserunt honorabiliores sacerdotum, quia illos, qui Jerosolymis stabant. » Et ibidem : « Non ut contemptibiles mittunt, scilicet ad Joannem, sicut ad Christum scilicet miserunt, volentes eum detinere, id est, capere cum Herodianis. Et non miserunt simpliciter, sed ad interrogandum : et ibi subditur multiplex interrogatio ipsorum, necnon multiplex responsio Joannis, ut patet in littera. Et est prima interrogatio de personæ quidditate. Nam Joannes a quibusdam credebatur esse Christus ob eminentiam singularis potentiæ; ab aliis credebatur esse Elias ob austeritatem vitæ; ab aliis credebatur esse unus de prophetis resuscitatis, propter gratiam prophetiæ. Ait Glossa : « Ideo *interrogabant* : *Tu quis es?* scilicet in persona, putantes ipsum esse Christum in lege promissum [9] : « Cogitantibus de Joanne, ne forte Christus esset. » Et subditur responsio (v. 20) : *Et confessus est*, scilicet veritatem, *et non negavit* eam. Et specificat magis : *Et confessus est*, *quia non sum ego Christus*. De his Gregorius [10] : « *Non negavit* quod erat, *et confessus est* quod non erat, » scilicet Christus : non enim negavit quod erat Præcursor et *Vox clamantis*, ut patet in littera, et in Glossa. Unde Augustinus [11] : « Tanta excellentia erat in Joanne, quod posset credi Christus : et in hoc probata est ejus humilitas, quia dicit se non esse Christum, cum posset credi. » Sed quæritur : Ex quo sciebant ipsum esse filium summi sacerdotis [12] : « Divulgabantur omnia verba hæc, » scilicet de nativitate Joannis, ergo non oportuit quærere quis esset. Et ad hoc respondet Chrysostomus [13], quod « ideo interrogant, opinantes per blanditias extrahere eum ad confitendum se esse Christum, et indignum esse existimabant eum subjici Christo, quia multa demonstrabant ibi Joannem esse clarum. Et primum genus insigne : principis sacerdotum erat filius; deinde diæta, et dura educatio, humanorum omnium despectio, et vestimentum, quod scilicet pilis camelorum, et sic de aliis. In Christo autem contrarium erat secundum ipsos, quia genus vile, unde dicebant [14] : « Nonne hic est filius fabri? » patria exprobrabilis, quia Nazareth; diæta communis, et vestimenta nihil plus multis habentia; convivia publicanorum adibat. Et sic de aliis. Ideo infra, eodem [15] : *Numquid a Nazareth potest aliquid boni esse?* « Ideo anxiati, et volentes Joannem habere magistrum, per blanditias opinantes eum attrahere ad confitendum, interrogant, non ut ignoran-

Malignitas Judæorum.

Joannis patientia

[1] *Exod.*, XXXIII, 20. — [2] I *Joan.*, III, 2. — [3] *Job*, XXXIII, 26. — [4] Greg., ubi sup. — [5] Inf., 29. — [6] In f. 35. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. XV, al. XVI, n. 1. — [8] Ibid., paulo infra. — [9] *Luc.*, III, 15. — [10] Greg., *in Evang.*, hom. VII, n. 1. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. IV, n. 3. — [12] *Luc.*, I, 65. — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] *Matth.*, XIII, 55. — [15] Inf., 46.

tes. » Hæc ille. Sed quæritur, quare non respondet directe quod erat, scilicet : *Vox clamantis.* Et respondet Chrysostomus, ubi supra [1], quod judicans eorum malitiam et amentiam sic respondit : hoc enim est famuli devoti non solum non rapere dominicam gloriam, sed expellere datam a multis, sicut facit Joannes hic : quod enim illi suspicabantur, scilicet ipsum esse Christum, hoc ipse destruxit.

21. Et sequitur secunda interrogatio, ibi : *Et interrogaverunt*, scilicet an esset Elias : *Quid ergo?* scilicet es. *Elias es tu?* Ob enim vitæ austeritatem, et modi vivendi similitudinem, credebatur esse Elias : Elias enim [2] habebat zonam pelliceam circa lumbos; et ob promissionem de adventu *Eliæ* [3] : « Ecce ego vobis mittam Eliam. » Propter hæc, inquam, opinabantur, quod erat Elias. Et subditur responsio Joannis : *Non sum*, scilicet Elias. Sed qualiter hoc, quod ait Salvator loquens de *Joanne* [4] : « Ipse est Elias, » et [5] : « Elias jam venit? » Et ad istud respondet Augustinus bene [6] : « Duo, inquit, erant adventus judicis, et duo præcones; et quod fuit Joannes ad primum adventum, hoc Elias ad secundum. [7] « In spiritu et virtute Eliæ. » Joannes ergo loquitur proprie, Christus figurative. Et ibi bene de hoc. Idem Gregorius [8] : « Joannes in spiritu Elias erat, in persona non erat, » et ibi similiter bene de hoc.

Et sequitur tertia interrogatio : *Propheta es tu?* scilicet resuscitatus, ut Elisæus vel alius, secundum Glossam et Magistrum in historiis. Et subditur responsio, scilicet : *Non sum.* Sed qualiter hoc, quia [9] : « Tu, puer, propheta? » Item ait Glossa, quod ob gratiam prophetiæ credebatur esse propheta : ergo, ut prius. Et ad istud respondet Chrysostomus [10], quod Joannes respondet, respiciens ad mentem interrogantium : opinabantur enim quidam, eum esse præcipuum Prophetam venturum, de quo [11] : « Prophetam de gente tua suscitabit Dominus; » et hunc negavit se esse. Unde Chrysostomus : « Addit articulum (*a*) *Propheta*, ad denotandam excellentiam. Vel aliter, secundum Gregorium [12], quod « Prophetam se negavit, quia non solum poterat Redemptorem prædicare, scilicet futurum, sed etiam demonstrare. » Et ideo dicitur : « Plusquam propheta. » Prout ait Gregorius [13] : « Prophetæ, inquit, ministerium est ventura prædicere, non demonstrare. Joannes ergo plusquam propheta est, quia eum, quem præcurrendo prophetaverat, ostendendo monstrabat. » Hæc ille. Unde nota, quod Propheta dicitur multipliciter ; vel a prædicendo futura, ut dictum est : unde Augustinus [14] : « Propheta est homo ultra humanas conjecturas futura prænuntians. » Vel dicitur Propheta a prodendo occulta; unde Gregorius [15] : « Propheta dicitur, non quia prædicit futura, sed quia prodit occulta. » Item dicitur Propheta a cognoscendo incognita; unde Augustinus [16], ubi loquitur de prophetantibus in nova lege, sicut de beata Matre Domini, et de parentibus beati Joannis : « Qui (Joannes), inquit, juvenis, juvenem Christum non quidem futurum prædixit, sed tamen incognitum prophetica cognitione monstravit. » Hæc ille. Unde et [17] in ventre exultavit, adveniente beata Matre Domini, et sic facto prophetico Christum ostendit. Qualiter autem prophetia de tribus temporibus, præterito, præsenti, et futuro, Gregorius bene [18].

Propheta dicitur multipliciter.

Et patet ex dictis humilitas beati Joannis inæstimabilis, et veritas inenarrabilis : de qua humilitate prosequitur Gregorius [19], et Augustinus [20] : « Nihil humilius isto præcone ; nullum tantum meritum Joannes habuit, quam de ista humilitate : qui cum posset fallere homines, et putari Christus (tantæ enim gratiæ tantæque excellentiæ fuit), confessus est tamen aperte, et dixit : *Non sum ego Christus.* » Hæc ille. Et quia sic se humiliavit, merito Christus eum laudando exaltavit [21] : *Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista.* Tria enim, quæ homines ambiunt, quæ contempsit beatus Joannes et abdicavit a se, scilicet sublimitatem excellentiæ, quando negavit se esse Christum; æstimationem sanctimoniæ, quando negavit se esse Eliam ; opinionem incognitæ scientiæ, quando negavit se esse Prophetam. Unde et signanter interrogationi opinantium se esse Christum, respondit plena oratione : *Non sum ego Christus*; interrogationi opinantium se esse Eliam, semiplena respondit oratione : *Non sum*; interro-

Humilitas beati Joannis Baptistæ.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] IV *Reg.*, I, 8. — [3] *Malac.*, IV, 5. — [4] *Matth.*, XI, 14. — [5] Ibid., XVII, 12. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. IV, n. 5, 6. — [7] *Luc.*, I, 17. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. VII, n. 1. — [9] *Luc.*, I, 76. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] *Deut.*, XVIII, 15. — [12] Greg., ubi sup., n. 2. — [13] Ibid., hom. VI, n. 5. — [14] Aug., *cont. Faust.*, lib. XVI, c. XVIII. — [15] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. I, n. 1. — [16] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XVII, c. XXIV. — [17] *Luc.*, I, 41. — [18] Greg., ubi sup. prox. — [19] Id., *in Evang.*, hom. VII, n. 1. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. IV, n. 6. — [21] *Matth.*, XI, 11.

(*a*) Suppl. *ille*. In textu græco legitur : Ὁ προφήτης εἶ σύ;

gationi opinantium se esse prophetam, respondit simplici negatione : *Non*. Et hoc merito. Nullo enim modo voluit æstimari Christus : ideo plenarie respondit. Sed quia (*a*) in spiritu erat Elias, et erat propheta dicto modo, ideo semiplene respondit. Et in hac humilitate est imitandus, ne prædicta tria ambiantur injuste et immoderate, ne dicatur ei illud [1] : « Quid niteris ostendere viam tuam bonam ? » Et [2] : « Arrogantiam, et superbiam, et altitudinem cordis tui ego scio, et jactantiam. »

22. Et sequitur quarta interrogatio : *Dixerunt ergo ei*, scilicet interrogando : *Quis es?* etc. Unde Chrysostomus [3] : « Vide eos vehementius innitentes et accelerantes, et non desistentes. » *Quid dicis de te?* nam de Christo audivimus te prædicare.

Ex his videtur, quod erant commendandi, quia volebant scire certitudinem de Joanne.

Respondendum (*b*), ut dictum est, quod sic interrogabant non desiderantes veritatem, sed volentes per blanditias attrahere Joannem ad confitendum se esse Christum.

23. Et subditur responsio Joannis : *Ego vox*, etc. Ut ait Chrysostomus : « Magnum quid loquutus est de Christo ; de se autem dicit : *Ego vox*, etc. Et in hoc patet ejus humilitas, prout ait Glossa : « Non dixit, quod erat Joannes, vel filius Zachariæ, etc. Nec dixit aliquid humanum de se ; sed tantum, quod erat vox Verbi : vox, inquam, non cujuslibet, sed : *Vox clamantis*, Verbi scilicet incarnati, ut in Glossa exponitur bene. Et hoc *in deserto*, scilicet Judææ, ut ait Gregorius, quia derelictæ ac destitutæ Judææ solatium Redemptoris annuntiat. Vox enim est signum ducens in alterum : et quia Joannes prædicabat, et hoc ducebat in cognitionem Verbi incarnati, ideo dicitur : *Vox*, et hoc confirmans subdit : *Sicut dicit* (*c*) *Isaias*. Et de his in collatione prædicabili [4].

24. Et ad expressionem malitiæ interrogantium subdit : *Et qui missi fuerant*, ad interrogandum scilicet, *erant ex Pharisæis*, id est principibus Judæorum, qui doctrinam non quærunt, sed invident, ait Glossa. Et de his Pharisæis, qui dicebantur *divisi* (*d*), et de tribus sectis, scilicet Pharisæorum, et aliorum, Magister in *Historiis* sufficienter.

25. Et sequitur interrogatio prædictorum de potestate baptizandi, ibi : *Et interrogaverunt*, etc. Ubi primo præmittitur interrogatio, et demum Joannis responsio cum sua confirmatione, ibi : *Respondit*, etc. Ait ergo : *Et interrogaverunt*, scilicet inquirendo, *et dixerunt*, superaddendo causam : *Quid ergo baptizas?* id est, qua potestate ? *Si tu non es Christus* in lege promissus, et sic præeminens dignitate ; *neque Elias*, præeminens sanctitate ; *neque Propheta*, scilicet Elisæus, baptismi præfiguratione, quia (ut ait in *Historiis* Magister) in his, scilicet Elia et Elisæo præcesserat figura baptismi, qui [5] siccis pedibus transierunt Jordanem. Unde Augustinus [6] : « Quasi (*e*) audaciæ videbatur esse baptizare, si non esset Christus. » Et, ut ait Chrysostomus, ubi supra : « Quia enim blanditiis non valuerunt supplantare, scilicet Joannem, accusatione circumvenire eum tentant. » Et in hoc patet eorum amentia et malitia, sive dolositas.

26. Et sequitur Joannis responsio : *Respondit*, etc.: *Ego baptizo in aqua*, quasi dicat : Parvum et vile, et aqua, quasi nihil plus habens, est baptisma quo ego baptizo : quod ait, ostendens superexcellentiam baptismatis Christi, ut ait Chrysostomus. Et idem Augustinus [7] : « Quantum se abjecit ! ideo multum elevatus est. » *Ego baptizo in aqua*, et : *Medius autem vestrum*, id est, qui præsens apparet vobis corpore, ait Glossa : *Stetit*, scilicet quia humilis : *Quem vos nescitis*, scilicet, cujus dignitatis sit. Unde Augustinus [8] : « Humilis erat (*f*), non videbatur, ideo accensa est lucerna, » scilicet Joannes. [9] « Neque me scitis, neque patrem meum. » *Qui post me venturus est*, id est, mundo apparíturus ; *ante me factus est*, id est, mihi prælatus, ait Gregorius [10], ubi bene de hoc ; *Cujus non sum dignus*, etc, « quasi dicat, ait Chrysostomus [11] : Non simpliciter ante me generatus est, sed ita, ut ego neque in ultimis ministrorum hujus numerari dignus sum : calceamenti enim solvere corrigiam, ultimi ministerii est res. » Et idem Augustinus ait [12] : « Nihil, inquit (*g*), intendit Joannes, cum de calceamentis Domini diceret, nisi excellentiam ejus, et humilitatem suam, » scilicet demonstrare.

[1] *Jerem.*, II, 33. — [2] Ibid., XLVIII, 30. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVI, al. XV, n. 2. — [4] Vid. inf., *Collat.* VII. — [5] IV *Reg.*, II, 8. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. IV, n. 8. — [7] Ibid., n. 9. — [8] Ibid. — [9] *Joan.*, VIII, 19. — [10] Greg., *in Evang.*, hom. VII, n. 3. — [11] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [12] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. II, c. XII, n. 29.

(*a*) *Cæt. edit.* qui. — (*b*) *Cæt. edit.* responsio. — (*c*) *Vulg.* dixit. — (*d*) פרס. divisit. — (*e*) *Cæt. edit. add.* dicerent. — (*f*) *Al.* enim. — (*g*) *Cæt. edit.* inquam.

Utilitas baptismi

Quæritur de hoc, quod ait: *Ego baptizo in aqua,* cujus fuit utilitatis baptismus Joannis? Videtur, quod nullius, quia, ut ait Chrysostomus supra, erat parvum et vile, et quasi plus nihil habens aqua, et sic videtur esse nullius utilitatis. Ad contrarium quæritur, quod [1] « lex et prophetæ usque ad Joannem » : si ergo sacramentum circumcisionis, quod in lege servabatur, conferebat gratiam, multo magis baptismus Joannis. Et ad istud respondendum secundum Gregorium [2], quod Joannes non spiritu, sed aqua dicitur baptizare, quia peccata solvere non valens, corpora per aquam lavat, et servans ordinem suæ præcursionis, Dominum baptizando prævenit. Unde erat in præparationem (*a*) ad baptismum Christi, non in remedium. » Et de hoc bene Hugo, ubi ait [3], quod in baptismo Joannis per intinctionem aquæ solum sacramentum dabatur; in baptismo Christi, res cum sacramento percipitur. » Et ibi bene de hoc. Similiter de hoc baptismo, quarto *Sententiarum* [4]. Item quæritur de hoc, quod ait : *Medius vestrum stetit,* videtur, quod cum Christus esset caput, quod debuisset dixisse illum esse supra eos, non in medio, sicut et ait, quod ante ipsum erat, quia sibi prælatus, ut est expositum secundum Gregorium. Ad istud respondendum litteraliter, quod ideo ait ibi eum medium, quia præsens eis apparebat. Secundum Gregorium [5] : « Ipsum in medio hominum stetisse asserit Joannes, et nesciri (*b*), quia per carnem Dominus apparens, et visibilis extitit corpore, et invisibilis majestate. » Qualiter autem Christus est medius, id est mediator reconcilians inter Deum et genus humanum, Augustinus bene [6], ubi ait : Proinde, inquit, mediatorem inter nos et Deum, et mortalitatem habere oportuit transeuntem, et beatitudinem permanentem, ut per id quod transit, congrueret morituris, et ad id quod permanet, transferret ex mortuis. » Et ibi bene de hoc. Qualiter autem fuit in medio monstratus, infra patebit [7], ubi dicitur : « Stetit in medio discipulorum. » [8] « Unus enim est mediator Dei et hominum. »

Christus mediator, et qualiter.

Quæstio

Item quæritur de hoc, quod ait : *Non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti*, etc. : ergo ex hoc implicat Christum portasse calceamenta, cujus contrarium ait Hieronymus, ut videtur [9] : « Discipuli sine calceamentorum onere, et vinculis pellium ad prædicationem novi Evangelii destinantur. » Et ibidem : « Milites vestimentis Jesu forte divisis, caligas non habebant, quas tollerent : non enim poterat Dominus habere, quod prohibuerat in servis. » Hæc ille. Sed portare calceamenta prohibuit discipulis : ergo ipse non habuit. Item Chrysostomus [10] : « Non concessit discipulis calceamenta, » et quod « discipuli non habebant calceamenta, et discipuli discalceati circuierunt.» Et ita ut prius. Item perfectius exemplum debet esse in magistro quam in discipulis : si ergo misit discipulos sine calceamentis, nec ipse portavit. Item amplior perfectio non requiritur in discipulo, quam in magistro [11] : « Sufficit enim discipulo, si sit sicut magister. » Si ergo Christus incesserat cum calceamentis, non debuisset dixisse discipulis, quod irent sine illis. Ad contrarium objicitur [12] : « Dixit Angelus Petro : Calcea te caligas tuas: » ibi Glossa : « Exemplum datur Apostolis non ambulandi sine calceamentis, Angelo jubente et Apostolo complente. » Hæc Glossa. Ergo non licuit Apostolis ire sine calceamentis. Et ad istud respondendum, quod, ut patet ex prædictis auctoritatibus Sanctorum, Christus calceatus non incessit, nec Apostolos calceatos ire permisit. Unde Ambrosius [13] : « Jesus sine calceamento et pecunia discipulos suos misit, ne secum terrena portarent. » Item dicitur [14] discipulos ire *calceatos sandaliis*; nec alibi in Evangelio legitur, vel in *Actibus Apostolorum*, eos portare aliud genus calceamenti. Item Ecclesia non decipitur, in qua depinguntur imagines Salvatoris et discipulorum cum sandaliis, et sic etiam depinguntur in ecclesiis antiquissimis. Et ita certum est eos sic incessisse. Et in hujus figuram dictum est Moysi [15] : « Solve calceamenta de pedibus tuis, (c) Josue [16], ut ait Hieronymus epistola supradicta. Et ad illud, quod objicitur in contrarium, respondendum secundum Bedam super illud [12] : « Pro caligis, inquit, [17] vel caligulis, ut quidam Codices habent, græcus habet *sandalis.* Hoc enim genus calceamenti in Evangelio Apostolis legitur fuisse con-

de calceamentis.

[1] *Matth.*, XI, 13. — [2] Greg., ubi sup., n. 3. — [3] Hug., *de Sacram.*, lib. II, part. VI, c. VI. — [4] IV *Sent.*, dist. II, huj. nostræ edit. tom. V, pag. 282. — [5] Greg., ubi sup. — [6] Aug., *de Civit. Dei*, lib. IX, c. XV, ante med. — [7] Inf., XX, 19. — [8] I *Tim.*, II, 5. — [9] Hieron., *ad Eustoch.*, epist. XXII, col. mihi 178. — [10] Chrysost., *in Matth*, hom. L, al. XLIX, n. 5. — [11] *Matth.*, X, 15. — [12] *Act.*, XII, 8. — [13] Ambros., *de Fug. Sec.*, c. V, n. 25. — [14] *Marc.*, VI, 9. — [15] *Exod.*, III, 5. — [16] *Jos.*, V, 16. — [17] Bed. in originali.

(*a*) *Cæt. edit.* præparatione. — (*b*) dicens : *Et nesciri.* — (*c*) *Suppl.* et.

cessum. » Hæc ille. Ad illud Glossæ superioris respondendum, quod datur exemplum non ambulandi sine calceamentis, id est, sine sandaliis, hoc est dictum non portandi aliud calceamenti quam illa : nam illa erant eis concessa, alia prohibita, ut dictum est. Item ait

Papias.

Papias : « Caligæ, vel caligulæ, id est, sandalia, a *callo* pedum, vel quasi a *colligando*, quia ligantur, dicta. » De calceamento, de quo loquitur hic Gregorius in Homilia dicens, quod in lege [1], quando quis nollet accipere aliquam in uxorem, quæ competeret ei ratione propinquitatis, illa solvebat calceamentum ejus; et quia Christus est vere sponsus [2] : « Qui habet sponsam, sponsus est, » quod nomen Joannes noluit sibi usurpare. Unde per calceamentum

Assumpta humanitas significatur per calceamentum

hic significatur assumpta humanitas, cujus corrigiam, id est, ministerium ait Joannes se non esse dignum solvere : et de hoc in Homilia bene. Unde nota, quod calceamentum in bono monstratum dicitur, vel assumpta humanitas, ut dictum est, de quo in *Psalmo* [3] : « In Idumæam extendam calceamentum meum, » per quam Idumæam gentilitas significatur : « Ad nos enim venit calceata divinitas, » ait Gregorius. Item dicitur calceamentum munimentum prædicationis, vel firmitas [4] : « Ferrum et æs calceamentum ejus; » super quod Gregorius [5]: « Calceamentum Dei munimen prædicationis, » [6]« Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis. » Item calceamentum dicitur exemplorum perfectibilitas, unde dicitur [7] : « Calceamenta habebitis in pedibus vestris. » Super quod Gregorius [8] : « Calceamenta, quæ sunt de pellibus mortuorum animalium, muniunt pedes, et significant vestigia sanctorum patrum qui præcesserunt, quibus pedes nostri sunt muniendi. His calceati debent prædicatores Dei incedere.» Item est calceamentum in malo, scilicet operum mortuorum carnalitas, sive cupiditas terrena, prout ait Gregorius [9], quod « per calceamenta, opera mortua significantur, » et ista solvenda sunt de pedibus. In figura [10] : « Solve calceamenta de pedibus tuis. » Et in figura discalceationis ab his calceamentis leguntur sancti incessisse discalceati. Unde de Davide [11] : « David ascendebat clivum aperto capite, et nudis pedibus. » Et [12] : « Calceamenta tua tolle de pedibus. » Et sequitur : « Vadens nudus et discalceatus. » Unde angeli depinguuntur discalceati : ubi Commentator (*a*) [13], scilicet Episcopus (*b*), quod « hoc in angelis signat dimissum, et facile solubile, et irretentibile, et purgativum ab ea, quæ exteriorum oppositione, et ad simplicitatem divinam, ut possibile assimilativum (*c*). » Hæc ille. Sicut ergo angeli, sic electi Dei incedant discalceati absque his ultimis calceamentis, et incedant calceati prioribus.

Et sequitur ultimum, scilicet loci specificatio : Loci specificatio.
Hæc in Bethania facta sunt, etc. Duæ enim sunt Bethaniæ, prout Glossa distinguit sufficienter secundum Chrysostomum [14]. Vere exemplaria quædam certius habent *Bethara*, quia Bethania non est ultra Jordanem, scilicet prope Hierosolymam, ubi Lazarus [15] suscitatus fuit. Ait tamen Glossa, quod duæ sunt, una trans Jordanem, alia citra. Sed quæritur quare Evangelista istud apposuit, cum non videatur aliquam afferre utilitatem. Et ad illud respondit Chrysostomus dicens [16], quod « a locis demonstrationem tribuit, confidens quod (*d*) nihil a se adjectum est, nisi quæ sunt veritatis. » Et ibi bene de hoc.

29. Et sequitur secunda particula principalis hujus partis, in qua testimonium de Christo quantum ad potestatem baptizandi : *Altera die*, etc.; et illa in duas partes. Quoniam hæc potestas habet efficaciam ab ipsa redemptione, ideo primo commendatio fidei a potestate redimendi et justificandi genus humanum; secundo a potestate baptizandi, ibi : *Hic est de quo*, etc.

Ait ergo : *Altera die vidit*, etc. (*e*) Istud Evangelium legitur in Ecclesia, in octavis Epiphaniæ : ut enim ait Chrysostomus [17], Evangelistæ partiti sunt tempora : Matthæus enim, ea quæ, antequam Christus baptizaretur, facta sunt, abscidens, id est dimittens, ad alia festinat; hic autem evangelista in illis maxime immoratur : *Altera ergo die vidit*, etc., et in hoc sedulitas Joannis in testificando : *Vidit Jesum venientem*, etc. Quærit Chrysostomus, cujus gratia

[1] *Deut.*, xxv, 9. — [2] *Joan.*, III, 29. — [3] *Psal.* CVII, 10. — [4] *Deut.*, XXXIII, 25. — [5] Greg., *Moral.*, lib. XXXIV, c. VIII, al. IX, n. 19. — [6] *Ephes.*, VI, 15. — [7] *Exod.*, XII, 11. — [8] Greg., Expos. *in Cant.*, c. VII. — [9] Id., *in Evang.*, hom. XXII, n. 9. — [10] *Exod.*, III, 15. — [11] II *Reg.*, XV, 30. — [12] *Isa.*, XX, 2. — [13] Dion., areop., *de Cæl. Hier.*, c. XV. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVI, al. XVII, n. 1. — [15] Ibid., XI, 1-44. — [16] Chrysost., ubi sup. — [17] Ibid.

(*a*) *Suppl.* Dionysii Areop. — (*b*) *Suppl. fortasse* Lincolniensis. — (*c*) *Cæt. edit.* assimulativum. — (*d*) quando. — (*e*) In cæt. edit. hæc verba, *Altera die*, etc., non leguntur hoc loco, sed post sequentia, « in octavis Epiphanicæ. »

veniebat Jesus, et respondet : « quoniam Joannes eum baptizavit. » Et in hoc patet humilitas Christi [1] : « Sic decet nos implere omnem justitiam.» Vidit, inquam, *venientem*, non solum gressibus corporis, sed gressibus interioris contemplationis, quia dignatus est cognosci a Joanne, ut ait Glossa. Et sequitur testimonii perhibitio : *Ecce agnus Dei.* Quæritur de ratione hujus testimonii, quare scilicet perhibuit tale testimonium, et quare hic sub tali figura vel typo. Et ad hoc respondet Chrysostomus bene : quoniam Filius Dei purus erat a peccatis, ita ut aliorum peccata absolvere posset, ideo manifestum quod (*a*), non ut confiteatur peccata, accessit ut baptizaretur, sicut alii accedebant ad Joannem : ideo tollens suspicionem, ait : *Ecce agnus Dei.* Signanter ait : *Ecce*, demonstrans præsentem : « quia multi inquirebant et a longo tempore, ideo præsentem ostendit, » ait Chrysostomus [2]. Item quæritur quare demonstrat eum (*b*) sub typi agni; et respondet Chrysostomus [3], quod rememorat Judæos, et umbræ legalis, ubi de agno Paschali, et rememorat eos de prophetia [4] : « Emitte agnum, Domine, » etc., et hoc ut abducat eos a typo ad veritatem. Et de hoc Glossa : « Agnus, id est, innocens, immolandus, præfiguratus in agno paschali. » Ideo sequitur : *Qui tollit peccata mundi.* Sed qualiter hoc? Agnus est figura Jesu Christi in quantum homo, sed in quantum Deus, delet peccatum et justificat : non ergo in quantum agnus. Et ad istud respondendum, quod Filius Dei est verus Deus et verus homo, idem in persona : in quantum Deus, tollit peccata effective; in quantum homo, meritorie : sic enim meruit nobis gratiam, qua justificamur et purgamur [5] : « Ipse enim factus est nobis, et sanctificatio, et redemptio. » Quæritur de modo loquendi, qualiter ait : *Tollit peccata*? Videtur improprie loqui : quod enim tollitur, de loco ad locum transfertur proprie. Et ad hoc respondet Glossa, quod *tollit peccata*, scilicet ut non sint; qualiter autem tollit peccata, in collatione prædicabili [6], et de hoc Magister in *Historiis*.

Humilitas Christi.

30. Sequitur secunda pars, in qua commendatio, sive testimonii perhibitio de potestate baptizandi, ibi : *Hic est*, etc.; et ibi tria : primo testimonii perhibitio; secundo, ejusdem amplior certificatio, ibi : *Et testimonium*, etc.; tertio, testimonii certificati conclusio, sive amplificatio, ibi : *Et ego vidi*, etc. Et hoc est, quod ait : *Hic est*, scilicet præsens, visibilis : unde determinat quis erat medius, de quo supra dixit : *De quo dixi : Post me venit*, quia posterior natus, *Qui ante me factus est*, id est, mihi prælatus, ait Augustinus, et hoc : *Quia prior erat*, scilicet divinitate, quia *in principio Verbum*, ait idem Augustinus [7]. Et signanter ait : *Venit vir*, non solum dictus a virtute, sed in quo plenitudo virtutum. Unde [8] : « Apprehendent septem mulieres unum virum, » id est, universæ Ecclesiæ Christum sponsum [9] : « Despondi vos uni viro. » Et hoc, (*c*) fuit vir ab instanti conceptionis [10] : « Fœmina circumdabit virum. » Et *Zacharias* [11] : « Ecce vir, Oriens nomen ejus »

31. Et sequitur : *Et ergo nesciebam eum.* Quia dixit : *Prior me erat*, scilicet divinitate, ideo insinuans eminentiam, ait : *Et ego nesciebam eum.* Et ex hoc videtur, quod temerarie perhibuit testimonium de eo, et quod non fuit testis verus. Unde Chrysostomus [12] : « Qualiter testis fide dignus tunc eras, et qualiter alios docebas ignorans? » Quasi dicat, quod tunc non erat testis fide dignus. Item novit Christum, antequam esset natus, quia exultavit in utero ex adventu beatæ Matris Filii Dei. Item ait *Joannes* [13] : « Ego debeo a te baptizari : » ergo ut prius. Item consimiliter opponit Augustinus, dicens [14] : « Qualiter ait : *Nesciebam*, qui ait de Christo, quod erat prior eo, scilicet divinitate, et quod erat post eum factus secundum humanitatem? » Videtur ergo ex his, quod dictum sciebat. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum, ubi supra, quod « ex hoc, quod ait : *Nesciebam*, insuspicabile testimonium operatur, monstrans id non humanæ esse amicitiæ, sed a revelatione divina factum. » Hæc ille. Non ergo negat se scivisse, sed implicat ex revelatione se cognovisse. Aliter respondet Augustinus [15], distinguens potestatem baptizandi, quod Joannes Dominum noverat, sed non noverat potestatem baptizandi : sive dominici baptismi in nullum hominem transmisisse, sed ministerium solum transiturum : sibi enim tenuit bap-

[1] *Matth.*, III, 15. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Ibid. — [4] *Isa.*, XVI, 1. — [5] I *Cor.*, I, 30. — [6] Vid., post hanc postillam, collat. VIII. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. III, n. 7. — [8] *Isa.*, IV, 1. — [9] II *Cor.*, XI, 2. — [10] *Jerem.*, XXXI, 22. — [11] *Zach.*, VI, 12. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [13] *Matth.*, III, 14. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. V, n. 1. — [15] Ibid., n. 6 et seq.

(*a*) *Cæt. edit.* quando. — (*b*) *Cæt. edit.* tum. — (*c*) *Suppl.* quia.

tizandi potestatem, ministerium dedit servis. Et de hac potestate Augustinus [1] multum (a). Vel aliter, Hieronymus ostendit hic Joannem non scire per baptismum Christi mundum esse redemptum; sciebat tamen ipsum esse Filium Dei. Et de hoc in Glossa. Ideo ait : *Nesciebam eum*, nisi ex revelatione, ut dictum est; *Sed ut manifestaretur*, scilicet, quis; *Veni baptizans* : neque aliam causam habebat ejus baptismus, ait Chrysostomus [2]. Sed tunc quæritur, an sine ejus baptismate potuisset esse prædicatio de Christo. Respondet quod sic, sed facilius illo modo.

32. Et sequitur secunda particula, scilicet certificatio amplior ipsius testimonii, ibi : *Et testimonium*, etc. Quia aliquis posset quærere a Joanne : Qualiter cognovisti? ait, quod per Spiritus sancti descensum, sicut continuat Chrysostomus. Unde sequitur : *Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam*. Sed quæritur qualiter hoc, quia Spiritus sanctus cum sit Deus, non descendit, neque ascendit : ergo male ait Spiritum descendentem. Si respondeatur Spiritum descendere dici quantum ad effectum, vel collatum donum, contra hoc objicitur, quod in Christo erat plenitudo donorum ab initio : ergo nullum effectum de novo potuit dicere in

Deus dicitur esse in rebus quadrupliciter.

Christo. Ad hoc respondendum est, quod Deus dicitur esse in rebus quadrupliciter, vel ratione unionis, vel assumptionis, et sic dicitur esse in Christo homine, in quo habitavit plenitudo divinitatis, ut dictum est supra. Vel dicitur esse in rebus per modum gratificationis, et sic dicitur habitare in justis. Vel dicitur esse in rebus per modum conservationis, sustentationis, ac gubernationis, et sic dicitur esse in omnibus rebus essentialiter, præsentialiter, et potentialiter secundum Augustinum [3]. Quarto modo dicitur esse in rebus per modum ostensionis, sicut dicitur esse in illis creaturis, in quibus apparuit, sicut in columba, et in aliis, in quibus apparuit. Et quia ad hoc fuit columba instituta vel creata, prout ait Augustinus [4], quod non fuit difficile Deo verum corpus columbæ figurari, et ut in Glossa dicitur, ideo et in illa dicitur Spiritus descendere, non ratione alicujus novi effectus in Christo. Sed quæritur, qualiter ait : *Quasi columbam*; ex hoc videtur, quod non fuit vera columba; cujus contrarium in Glossa, quæ ait, quod fuit vera columba. Quod est concedendum; quæ etiam expleto ministerio esse cessavit : et ideo ait : *Quasi*, quia similitudinem habuit cum aliis columbis naturaliter procreatis, cum tamen non esset ex illis, sed a Deo figurata, secundum Glossam. Sed quæritur adhuc quare Spiritus sanctus apparuit in columba; videtur enim quod debuisset apparuisse in creatura rationali, sicut et Filius. Item quæritur juxta beatum Gregorium [5] : « Cur supra unigenitum Filium apparuit Spiritus in columbæ specie, super discipulos in specie ignis? » Et ad illud respondendum est, quod Filius venit in mundum ut mediator et redemptor, et ideo apparuit in natura humana, quam assumpsit, verus homo existens; sed Spiritus sanctus apparuit in columba, ad testificationem plenitudinis spiritus in Christo, et ad ostensionem descensus Spiritus sancti in ipsis regeneratis per baptismum, et ad confirmationem testimonii Joannis, prout ait Chrysostomus dicens [6] : « Ideoque descensio Spiritus sancti facta est, ut Joannis testimonium non contemneretur, et quoniam in spiritu baptizat, scilicet Christus, et quoniam judicabit orbem terrarum, unde et Pater vocem emittit, præconans filium, et Spiritus supervenit vocem trahens super caput Christi [7] : *Hic est filius meus dilectus*. » Hæc ille. Non ergo figuratur per descensum Spiritus in columba aliquam fuisse influentiam Spiritus de novo in ipso Christo, sed magis in regenerandis suo baptismo, ut patet ex dictis. Et ibi Chrysostomus bene (b) hoc. Ad aliud repondet Gregorius ibidem [8], quod quia unigenitus, homo pro hominibus factus, prius voluit mansuete colligere (c), ut haberet quos salvaret, ideo in columba super eum (d) apparere debuit Spiritus, qui non veniebat ut peccata per zelum (e) percuteret, sed ut per mansuetudinem toleraret; in igne vero super discipulos, quia per zelum rectitudinis debemus caute circumspicere, et ardore pœnitentiæ cremare, scilicet peccata. » Ideo bene de hoc : unde ait ibidem [9] : « Spiritus, quod replevit loquentes et ardentes, (f) facit, ideo in linguis igneis apparuit. » Item, ut ait Gregorius [10], « Columba animal simplex, atque a malitia fellis alienum; » et quia Spiritus

[1] Vid., IV *Sent.*, dist. v, huj. nost. edit. tom. V, pag. 355. — [2] Chrysost., ubi sup. prox. — [3] Aug., *ad Dardan.*, epist. LVII, al. CLXXXVII, n. 14 et seq. — [4] Id., *de Agon. Christ.*, c. XXII, n. 24. — [5] Greg., *in Evang.*, hom. XXX, n. 5. — [6] Chrysost., *in Joan.*, hom. XV, al. XVII, n. 2. — [7] *Matth.*, III, 17. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XXX, n. 6. — [9] Ibid., n. 5. — [10] Id., hom. V, n. 4. — (a) *Cæt. edit. add.* De illa potestate. — (b) *Suppl.* de. — (c) *Cæt. edit.* corrigere. — (d) eam. — (e) Jesum. — (f) ardentes, et loquentes.

sanctus facit regenerantes in Christo tales, ideo convenienter in specie columbæ apparuit. » Et de hoc bene (*a*) et de columbæ proprietatibus. Unde et Salvator hortatur [1] suos electos, ut sint simplices sicut columbæ. Item, sicut et per columbam deferentem ramum olivæ, signatum est diluvium cessasse, sic per descensum Spiritus in specie columbæ, significatur diluvium peccatorum esse cessatum. Et hoc est, quod ait hic : *Vidi Spiritum descendentem;* et non solum hoc, sed etiam *manentem*; in Christo enim semper mansit Spiritus [2] : *Requiescet super eum Spiritus Domini.* In ipso enim est (*b*) spirituum universitas, et ad omnem actum eorumdem potestas sive virtuositas, et eorumdem perennitas : *Super unum* enim [3] *lapidem septem oculi :* quia Christus operationes septiformis spiritus simul in se, et conjunctas, et manentes habuit, ait Gregorius [4] illud exponens. In homines vero regeneratos descendit Spiritus sanctus, non manet quando peccant. [5] *Gratiæ fatuorum* (*c*) *effundentur.*

33. *Et ego nesciebam eum,* scilicet ex mea scientia, licet sciverim ex divina revelatione, ut habitum est supra. Ideo sequitur : *Qui misit me baptizare*, etc., et in hoc Joannis auctoritas. *Ille mihi dixit*, etc., et in hoc divinæ inspirationis veritas; Spiritus enim in corde loquitur revelando [6] : « Non estis qui loquimni, sed spiritus patris vestri est, qui loquitur in vobis. » *Super quem videris Spiritum*, et in hoc signi ostendentis Spiritum manifestabilitas. *Hic est qui baptizat,* et in hoc baptizandi in Christo regenerandi potestas, et baptismi perfectibilitas, quia : *In Spiritu sancto.* [7] « Vos autem baptizabimini Spiritu sancto, » etc. De hoc ergo, quod ait : *Ego nesciebam eum*, quærit adhuc Chrysostomus [8], qualiter, si nesciverat eum, testatus est descensum Spiritus super eum? Item quærit : Si tunc primo cognovit eum, qualiter ait ante baptismum [9] : *Ego debeo a te baptizari?* Et respondet, quod tunc novit eum, Patre eum revelante sibi, et Spiritu indicante eum, qui baptizabatur, scilicet Christum. Et ex his concludit Chrysostomus [10] :« Signa, quæ puerilia esse aiunt Christi, mendacia esse et fictiones quorumdam. Si enim a prima ætate mirificasset, id est, miracula fecisset, nequaquam eum Joannes ignorasset, neque reliqua multitudo indiguisset magistro eum manifestaturo; nunc autem ait Joannes se advenisse, ut manifestaretur filius Dei in Israel. » Hæc ille. Ex revelatione ergo eum cognovit, ut dictum est. Augustinus [11] vero respondet ut prius, sicut supra dictum est : « Quid, inquit, per columbam didicit, nisi quamdam proprietatem in Christo talem futuram, ut quamvis multi post ministri baptizaturi essent, sive justi sive injusti, non tribueretur sanctitas baptismi, nisi illi, super quem columba descendit? Quicumque enim baptizat, sive Petrus, sive Judas, » scilicet ministraliter, « hic est, qui baptizat, » scilicet Christus efficienter. Hæc ille, et ibi bene. Quare per columbam Spiritus sanctus descendit, scilicet quia unitatem significat : *Una* enim [12] *columba mea.* Et ibidem [13] :« Columba simplex, innocens, sine felle, pacata in osculis, non sæva in unguibus; tales debent esse regenerati per Spiritum in Christo, non rapaces ut corvi. » Et ibi multum et bene de hoc.

Quare Spiritus sanctus per columbam.

34. Et sequitur ultima particula, scilicet conclusio, sive applicatio testimonii certificati et manifestati : *Et ego vidi*, scilicet intellectualiter Spiritu revelante, et etiam corporaliter columba apparente, et supra Christum descendente : *Et testimonium perhibui, quia hic est filius Dei*, ut supra. Ut enim ait Augustinus [14] : « Columbam et ignem oculis viderunt, quicumque viderunt. » Et de hoc Chrysostomus [15] bene. Itaque solus Joannes vidit Spiritum in specie columbæ. Et sequitur :«Viderunt quidem omnes præsentes. » Sed tunc quæritur, quare tunc non omnes crediderunt : et respondet quod « non corporis oculis opus habent (*d*) solum, scilicet ad videndum, sed ea visione, quæ est secundum mentem. Et quia multi de illis carebant illa visione et fide, ideo non crediderunt. Vel aliter, ut quidam aiunt, neque omnes consideraverunt, scilicet columbam descendentem; sed solum Joannes, et illi qui dispositi erant. » Hæc ille. Et notandum, quod hic plene et expresse testatus est, quoniam *Hic est Filius Dei*; prius enim vocavit eum *Agnum*, et ait cum Spiritu baptizare : hic vero ait ipsum esse Filium Dei, post revelationem et ostensionem Spiritus in specie columbæ descendentis super Christum.

Conclusio sive applicatio testimonii.

[1] *Matth.*, x, 16. — [2] *Isa.*, xi, 2. — [3] *Zach.*, iii, 9. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XXIX, c. xvi, al. xxxi, n. 74. — [5] *Eccli.*, xx, 13. — [6] *Matth.*, x, 20. — [7] *Act.*, i, 5. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Matth.*, iii, 14. — [10] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. v, n. 7 et seq. — [12] *Cant.*, ii, 10. — [13] Aug. *in Joan.*, tract. vi, n. 3. — [14] Id., *de Trinit.*, lib. II, c. vi. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 3.

(*a*) *Cæt. edit. add.* Matthæus. — (*b*) *Al.* et. — (*c*) Cæt. edit. *futurorum.* — (*d*) *Cæt. edit.* habens.

35. Et sequitur tertia pars principalis de his testimoniis, scilicet de sanctitate et puritate, ibi : *Altera die*, etc., et ibi quatuor : primo gestus testificantis, et eorum coram quibus præmissio, ibi : *Et respiciens Jesum*, etc.; secundo ipsius, de quo erat testimonium, quantum ad statum, specificatio, ibi : *Et respiciens*, etc.; tertio testimonii perhibitio : *Ecce agnus*, etc.; quarto (*a*), efficacia testimonii subjunctio, ibi : *Et audierunt*, etc.

Ait ergo : *Altera die*, scilicet quæ erat in crastinum. Ait Chrysostomus [1] : « Et in hoc Joannis sedulitas ad testimonia continuanda de Christo. » *Stabat Joannes*, et in hoc ejus constans stabilitas, et perfectibilitas. Unde Glossa : « Stat immobilis in culmine perfectionis. » Vel hoc ait typice, ad signandum quod tunc cessavit lex, prout exponit Glossa. *Et duo ex discipulis*, et in hoc Joannis ordinata voluntas : voluit enim quod discipuli sui Christum sequerentur. Unum enim solum studio habebat, adducere eos et conglutinare Christo, ait Chrysostomus [2].

36. Et sequitur secundum, ibi : *Et respiciens Jesum*, etc. In hoc quod ait : *Respiciens*, notatur Joannis ad Christum intenta affectuositas : illud enim respicit homo, ad quod afficitur. In hoc quod ait : *Jesum deambulantem*, signatur Christi dignativa bonitas. Unde Glossa : « *Deambulantem*, id est, ad nos venientem, ipse enim significatur per Angelum [3] paratum ad ambulandum. »

Et sequitur tertium, scilicet testimonii perhibitio : *Ecce agnus Dei*. Ut enim ait Chrysostomus [4], « non voce solum, sed et oculis testabatur (*b*) et admirabatur Christum lætus et exultans. Unde et sicut præcipuum ostendit. Ideo addunt Græci articulum, o Agnus [5], ad ostendendam ejus excellentiam. » Et ibi multum et bene de hoc. Sed quæritur : ex quo supra posuit istud testimonium, videtur quod superflue hic repetat. Item, ex quo alia (*c*) conjunxit huic testimonio supra, quare (*d*) illa hic omisit? Et ad primum respondet [6], quod « natura humana reptans ad perditionem, ideo indiget submemoratione; propter quod ait Paulus [7] : « Eadem scribere quidem non pigrum. » Ideo non superfluum hic existimes Joannem eadem repetere. » Ad aliud similiter respondet, quod « non longum hic facit sermonem, quoniam, ut dictum est, unum solum in studio habebat adducere eos, et conglutinare Christo. » Et quia sciebat illos, coram quibus testabatur, esse persuasos, non addidit alia, quam quæ dicta sunt supra.

Et sequitur quartum, scilicet fructus vel efficacia testimonii, ibi : *Et audierunt duo*, scilicet loquentem Joannem, *et secuti sunt Jesum*. Sed quæritur, qualiter ita cito dimiserunt discipuli Joannem magistrum suum : *Qui enim* [8] *cito credit, levis est corde*. Item non videtur, quod fuerint affectuosi ad magistrum suum. Et ad istud respondet Chrysostomus [9], quod non contemnentes magistrum, secuti sunt, sed ut ad eum maxime persuasi; nec destiterunt a magistro, sed voluerunt discere, quod plus fuit Joanne, scilicet Christum; et non ex levitate secuti sunt Jesum, nec ex contemptu magistri, sed suasi a magistro, et audientes testimonium magistri, et inspirati a Filio Dei. Alii autem discipuli Joannis zelotypia erant dispositi; hi autem erant meliores, et secuti sunt, ait ibidem (*e*) Chrysostomus.

Fructus, vel efficacia testimonii.

38. Et sequitur illa pars principalis, in qua determinatur de vocatione sive invitatione discipulorum, et manifestatione Filii Dei per ipsos vocati, ibi : *Conversus Jesus*, etc., et illa in duas : primo, de vocatione discipulorum ad apostolatum; secundo, de vocatione Nathanael, scilicet ad discipulatum, ibi : *Invenit Philippus*, etc. Prima in tres : primo de vocatione duorum discipulorum Præcursoris, de quibus præmissum est; secundo de vocatione Simonis Petri, ibi : *Erat autem Andreas*, etc.; tertio de vocatione Philippi, ibi : *In crastinum*, etc. In prima quatuor : primo Filii Dei ad vocatos conversio, et ab eis inquisitio; secundo, eorum responsio et interrogatio, ibi : *Qui dicunt*, etc.; tertio ipsorum invocatio, ibi : *Dicit eis*, etc.; quarto temporis specificatio, ibi : *Erat autem hora*, etc.

Manifestatio Filii Dei.

Ait ergo : *Conversus autem*. Ut enim ait Glossa, quasi a tergo viderunt; sed faciem ostendit eis, dum de majestate descendit, ut posset videri; unde ait Propheta [10] : *Ostende faciem, et salvi erimus*. [11] *Deus, tu conversus vivificabis nos*, ait Propheta.

Et videns eos sequentes. Ut ait Augustinus [12] : « Non sic illum sequebantur, quasi jam ut inhærerent illi; sed videre voluerunt ubi habitaret, » adimplentes illud [13] : *Si videris sensatum*,

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVII, al. XVIII, n. 1. — [2] Ibid. — [3] *Tob.*, V, 5. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [5] Ὁ ἀγνός. — [6] Ibid., n. 1. — [7] *Philip.*, III, 1. — [8] *Eccli.*, XIX, 4. — [9] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [10] *Psal.* LXXIX, 4. — [11] *Psal.* LXXXIV, 7. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 9. — [13] *Eccli.*, VI, 36.

(*a*) *Cœt. edit. deest* etc.; quarto. — (*b*) *Cœt. edit.* testatur. — (*c*) *Item* alta. — (*d*) *Item* quia. — (*e*) *Item* autem.

evigila ad illum. Et per hoc patet solutio quæstionis, quia posset quæri, qualiter hic ait, quod Andreas fuit a Christo vocatus post testimonium Joannis, quia dicitur, quod Petrus et Andreas simul fuerunt vocati de navi, quando fuit dictum eis [1] : *Faciam vos piscatores hominum.* Et ad istud respondendum secundum Augustinum [2], quod modo secuti sunt, non quasi non recessuri, sed voluerunt videre ubi habitaret : fuerunt vocati, quando illi inhæserunt nec recesserunt. De hoc in Glossa, pro parte.

Et sequitur secundum : *Dicit eis : Quid quæritis?* Sed objicitur : Ex quo novit eorum corda, superflue quærit. Respondendum secundum Glossam, quod non interrogat ignorans, sed ut mercedem habeant; vel secundum Chrysostomum [3], quod « ideo interrogat, construens et mitigans eorum mentem erubescentem, et tribuens eis confidere. » Et ex hoc patet, quod est interrogatio ex ignorantia interrogantis, ut discat; et interrogatio aliquando, ut interrogans doceat ignorantem a littera ; et est interrogatio ad tollendam erubescentiam, et ad ostendendam familiaritatem, et tollendam diffidentiam, vel erubescentiam, ut hic. Unde Chrysostomus [4] : « Interrogat eos, non ut discat, sed ut per interrogationem magis eos familiares faciat, et ampliorem tradat propagationem (*a*). » Hæc ille. Et signanter ait : *Quid quæritis?* non quem, ne videatur se ostentare, et ut non exirent (*b*) ad quærendum ipsum secundum carnem. [5] *Et si cognovimus secundum carnem Christum, jam non novimus.* Et sequitur eorum responsio : *Qui dicunt : Rabbi,* græce [6], *quod interpretatum Magister,* latine, secundum intellectum; secundum vero Hieronymum, *Rabbi* syrum est. *Ubi habitas?* et in hoc patet eorum affectuositas ad discendum, et vera credulitas, et reverentiæ humilitas. Unde ait Chrysostomus [7] : « Propter interrogationem amorem manifestaverunt : nondum enim quid discentes neque audientes *magistrum* eum vocant, neque dixerunt : Doce nos, sed : Ubi manes ? cum silentio m et audire et discere volebant. Propterea neque distulerunt, neque dixerunt : Cras veniemus, » etc. Hæc ille. E contrario est de multis auditoribus indevotis ; et in hoc est mysterium, intelligendo spiritualiter quod quærebant eum, in quantum Deus, æternus, et vita in qua est habitandum, unde dicitur [8] : *Excelsus et sublimis, habitans æternitatem;* in quantum vero erat homo, via erat, infra [9] : *Ego sum via.*

Interrogatio multiplex.

Affectuositas ad discendum.

39. Et sequitur benevola responsio Filii Dei : *Dicit eis : venite et videte,* scilicet credendo et operando, et tunc intelligetis, ait Glossa. Et in hoc patet benevola benignitas Filii Dei; unde Chrysostomus [10] : « Non dixit eis signa domus neque locum : sed attrahit eos, plus aliquid ostendens, et quoniam eos acceptavit, » etiam signanter ait primo : *Venite*, affectu amando : *Et videte,* intellectu credendo.[11] *Veni et vide.* Et subditur ipsorum indistans et indilata assecutio : *Venerunt* ; et non solum hoc, sed : *Et manserunt*, et in hoc patet eorum devotio. Unde Chrysostomus [12] multum studium, quod habebant (*c*) circa auditionem, demonstrat in eo, quod neque ab hora, scilicet quæ erat decima, aversi sunt. Sed quæritur : Videtur ex dictis quod Christus habuerit mansionem, et locum habitationis, cujus contrarium dicitur [13] : *Vulpes foveas habent; filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum.* Item hic ait : *Venite*, etc. ; respondit volenti eum sequi, quod non habuerit, ubi caput inclinaret. Ideo quæritur, quare ita diversimode respondet. Et ad istud, secundum Chrysostomum [14], quod illud, scilicet non habere ubi caput inclinaret, demonstrativum est ejus, quod nullum proprium habitaculum habebat, non ejus, quod in domo non manebat : etenim parabola, scilicet de vulpibus et volucribus, vult hic scilicet quod de proprietate habitaculi, non de loco mansionis loquatur. Et ex hoc trahitur, quod est habere habitaculum jure proprietatis, et est solum habere per quietem inhabitationis. Primo modo loquitur ibi Matthæus; secundo modo, hic. Ideo negat ibi se habere proprium habitaculum, scilicet jure possessionis; hic innuit se habere ad quietem mansionis. Sed quæritur de hoc, quod ait : *Manserunt ibi die illo*, quare tam breviter ibi manserunt, ex quo tanto affectu secuti sunt, ut audirent Filium Dei, et tanta arcana illa nocte audierunt : desiderabiliter enim et copiose voluptati sunt illa nocte, ait Chrysostomus [15]. Ergo videtur mirum se tam breviter cum eo mansisse, maxime ex quo tarde intraverunt, quia hora

Benevola benignitas Filii Dei.

Quæstio de habitatione Christi.

Christus non habebat ullum proprium habitaculum.

Cur tam breviter manserunt.

[1] *Matth.*, IV, 19. — [2] Aug., ubi sup. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [4] Ibid. — [5] II *Cor.*, v, 16. — [6] Error : vox hebræa est, sive syriaca, ut mox dicetur. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] *Isa.*, LVII, 15. — [9] Inf., XIV, 6. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] *Apoc.*, VI, 1. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] *Matth.*, VIII, 20. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Ibid. — (*a*) *Leg.* fiduciam. — (*b*) *Cæt. edit.* exiret. — (*c*) habebat.

decima. Item Augustinus [1] : « Quam beatam noctem duxerunt! quis nobis dicat, quæ audierunt a Domino? » Quasi dicat : Nullus : ergo ut prius Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [2], quod « ita illa nocte fuerunt voluptati, scilicet doctrina Dei, ut confestim alteruter ad aliorum venationem veniret. » Hæc ille. Et ex hoc patet, quod ideo tam breviter manserunt, ob festinationem ad annuntiandum aliis arcana quæ audierunt, et ob aliorum conversionem, ut patet in sequentibus. Nam indilate Andræas adduxit fratrem ad ipsum Jesum : et patet hic spiritualiter, quod tria sunt quæ debent facere electi Dei, scilicet ut veniant credendo, et videant intelligendo : *Nisi enim credideritis, non intelligetis*, secundum aliam litteram [3]; et ut maneant diligendo : « Amando enim [4] corde habitamus, » ait Augustinus : et qui tales sunt, in die habitant cum Christo. Unde licet isti nocte manserunt cum Christo, in die tamen ait hic eos mansisse, quia non est nox, ubi est lumen, ait Glossa [5] : *Vos filii lucis estis et filii diei.*

Tria quæ debent facere electi Dei.

Et sequitur quartum, scilicet temporis specificatio : *Hora erat quasi decima.* Quæritur : Ad quid hoc addit? Et respondendum secundum Chrysostomum [6], quod hoc addit ad denotandam, et discipulorum sequentium devotionem, et eorumdem a Filio Dei acceptionem, et ipsius (*a*) benevolam benignitatem. Unde Chrysostomus : « Neque ab hora, scilicet *decima*, aversi sunt, » scilicet quin (*b*) sequerentur. Et sequitur : « Eos acceptavit Christus, neque dixit : Intemporaneum est in domum nunc introire, cras audietis, sed ut ad amicos loquitur : » *Venite*, etc. Secundum Augustinum vero [7] « numerus iste, scilicet denarius, legem significat, quæ erat in decem præceptis; » et quia Christus venit, ut legem adimpleret, ideo merito ait : *Decima hora est.* Et ibi Augustinus multum et bene de ista lege, et de ejus impletione. Spiritualiter autem, ut ait Augustinus [8], « ædificemus in corde nostro domum, ad quam veniat Christus, et doceat nos, et colloquatur nobiscum, » et fiat decima hora, id est, impletio legis [9] : « Si quis sermonem meum audierit, ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » *Sapiens* enim [10] *mulier ædificat domum suam.*

Cur additur temporis specificatio.

Denarius numerus.

40. Et sequitur illa pars, in qua de vocatione Petri; et ibi quatuor : quia fuit per fratrem suum vocatus, ideo primo vocantis descriptio; secundo, ab illo Petri inventio, et adductio ad Jesum, ibi : *Invenit hic*, etc.; tertio, ipsius Petri a Christo acceptatio, ibi : *Intuitus autem*, etc.; quarto, nominum Petri in figura dignitatis recitatio, ibi : *Tu es Simon*, etc.

Vocatio Petri.

Ait ergo : *Erat Andreas.* Ut ait Chrysostomus [11] : « Andreas, quæ didicit, scilicet in nocte, a Jesu, non detinuit apud semetipsum hunc thesaurum, sed festinat ad fratrem suum, et currit cito traditurus ei bona, quæ suscepit. » Hæc ille. Et ex hoc patet Andreæ ad doctrinam divinam communicandam fidelitas, ad Deum honorandum affectuositas, et ad fratrem convertendum charitas, et ad laborandum in docendo sedula studiositas. Unde Chrysostomus [12] : « Hoc fraternæ bonæ voluntatis est, hoc cognati amoris, hoc sinceræ affectionis, in spiritualibus studere manum porrigere sibi invicem. » Hæc ille. Novit enim Andreas scriptum esse [13] : *Deriventur fontes tui foras*; et [14] : *Scientia abscondita, et thesaurus invisus, quæ utilitas utriusque?* e contrario de abscondentibus talentum Domini. *Andreas*, inquam, *frater Simonis Petri*, quod est dictum per anticipationem, quia nondum erat ei nomen impositum, scilicet Petrus. Simon autem erat nomen a parentibus, ut ait Glossa. *Frater*, inquam, et in natura, et in gratia, et futurus in dignitate apostolica; et hic erat fidelis frater, qui festinavit ad suum fratrem convertendum. Et erat *unus de duobus*, etc. Sed quæritur qualiter per Andream, qui erat junior, fuit Petrus conversus. Et ad hoc respondet Glossa, quod non est ordo fidei in annis; et ne hoc forte attribueret Petrus (*c*) suæ dignitati futuræ; et ut per infirmiorem vocaret Deus majorem : *Infirma enim* [15] *mundi elegit Deus.* Sed quæritur, quare non exprimitur nomen alterius discipuli, sicut nomen Andreæ. Ad quod respondendum, quod quia per Andream fuit Petrus conversus, ideo nomen ejus exprimitur. Et nota de commendatione Andreæ, quando ait : *Erat autem Andreas.* Et posset esse thema de ipso : quatuor enim figurantur ad ejus præconium, quorum primum ejus vitæ veritas, sive perfectibilitas, ibi : *An-*

Anticipatio.

Frater et natura et gratia.

Andreas junior Petro.

Andreas.

[1] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 9. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] *Isa.*, VII, 9, sec. LXX. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 11. — [5] I *Thess.*, V, 5. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 10. — [8] Ibid., n. 9. — [9] *Joan.*, XIV, 23. — [10] *Prov.*, XIV, 1. — [11] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVIII, al. XIX, n. 1. — [12] Ibid. — [13] *Prov.*, V, 16. — [14] *Eccli.*, XX, 23. — [15] I *Cor.*, I, 27.

(*a*) *Cæt. edit.* ipsis. — (*b*) *Item* qui. — (*c*) *Cæt. edit.* Petro.

dreas, qui interpretatur virilis [1]; secundo figuratur ejus obedientialis humilitas, ibi : *Frater Simonis*. Glossa : « *Obediens loquetur victorias* [2]. De utroque vir obediens loquetur victorias : quod verificatur de ipso, quantum ad utrumque. » Tertio figuratur ad divina audienda ejus sedula studiositas, ibi : *Ex duobus qui audierunt* ; sibi enim competit illud [3] : « Audiens sapiens sapientior erit. » Quarto figuratur perfecta Christi imitabilitas, ibi : *Ex duobus qui secuti erant* : « Sequi enim [4] est imitari, » ait Augustinus. Sibi enim competit illud [5] : *Non sum turbatus, te pastorem sequens.*

41. Et sequitur pars illa, in qua de conversione Petri : *Invenit hic*, etc. Et in hoc patet Andreæ studiositas ad quærendum fratrem

Invenire suum. « Invenire enim [6] est in id, quod quæritur, ire, » ait Augustinus. Similiter patet ejus vera pietas, prout ait Glossa, ut sicut sanguine, sic germanus sit in fide. Implevit enim illud [7] : « Qui audit, dicat : Veni. »

Et dicit ei : *Invenimus Messiam*. Ut ait Augus-

Messias. tinus [8] : « Messias hebraice, Christus græce, latine est unctus. Ab unctione dicitur Christus. Chrisma græce unctio est. » Et de hoc in Glossa. Et in hoc verbo : *Invenimus*, innuit, quod diu eum quæsierunt, ait Glossa. Sed quæritur, quare non dixit Andreas, et annuntiavit fratri suo ea, quæ audivit a Christo. Et respondet Chrysostomus [9], quod « sicut Evangelistæ multa abscindunt, breviloquii curam habentes, multo magis Andreas utique hoc fecit, seipsum quidem non putans ad explanationem omnem sufficere, ad ipsum luminis trahens fontem cum studio et gaudio. » Hæc ille. Ob ergo impossibilem explicationem, et ut plenius audiret ab ipso fonte, scilicet Jesu Christo, non dixit ei, quæ audivit, sed (v. 42) : *Adduxit eum ad Jesum*. Sed tunc objicitur, ut tactum est supra, quod [10] : « Qui cito credit, levis est corde. » Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum, quod hoc non fuit facilitatis, sed mentis obedientis ; neque dictum est, quoniam credidit simpliciter, sed quoniam duxit eum ad Jesum, ut ab

Humilitas Petri. Andreas nunc minor. illo omnia discat. Et in hoc notatur humilitas Petri : non enim dedignatur major sequi minorem, prout ait Glossa hic.

Et sequitur tertium, scilicet Petri a Christo acceptatio, ibi : *Intuitus autem*, etc. Id enim dicitur Filius Dei videre vel intueri, quod acceptat : sicut scire Dei, est aliquando (*a*) approbare, ut ait Gregorius [11]. Vel intueri dicitur secreta cordis videre, quasi intus tueri, prout exponit Glossa. Unde hic Filius Dei *intuitus* est Petrum, et fuit conversus ad fidem ; *respexit* [12] eum, et fuit conversus ad pœnitentiam. ...nor, prout supra.

Et sequitur quartum : *Dixit : Tu es Simon*, scilicet nominum recitatio sive præsignatio. Sed quærit Augustinus [13] : « Ad quid ait hoc ? non enim fuit magnum, quia dixit cujus filius erat iste, qui novit nomina sanctorum, quos ante mundi constitutionem prædestinavit. » Et ad hoc respondet, quod magnum fuit, quia et noverat nomen. Et fecit de Simone Petrum. Petra Petra. enim dicitur Ecclesia, et sic in Petri nomine figurata est. Petrus autem dicitur a *petra*, et sic in nomine Petri figurata est Ecclesia ; et quis securus (*b*), nisi qui supra ædificat ? Hæc Augustinus. Et quasi idem Chrysostomus [14] : « Quæ enim divinitatis erant, incipit revelare : a præsenti enim futurum credi facit : qui enim patrem dixit, manifestum est quoniam et futurum præsciebat. Unde et infra, mulieri Samaritanæ quæ præterita erant revelavit. Futura autem prædicere, solius Dei est. » Hæc ille. Unde ad evidentiam litteræ, quæritur de hoc quod ait : *Tu vocaberis Cephas*, an hoc nomen ei fuit tunc Cephas. impositum ? Et videtur quod non : ait enim interlinearis : « Nondum ponit nomen, sed præsignat. » Similiter quæritur de hoc, quod sequitur : *Quod interpretatur Petrus*, an illud nomen fuit ei impositum : et videtur, quod sic, secundum dictum Augustini, supra. Ad contrarium videtur esse illud, quod dicitur [15], quod tunc imposuit Simoni nomen *Petrus*. Item : sed videtur quod fuit ei nomen impositum, ubi dicitur [16] : *Tu es Petrus*. Et ad hoc respondetur communiter, quod hoc nomen, *Petrus*, fuit ei impositum et confirmatum. Sed huic dicto videtur esse contrarium, quod ait Augustinus, ubi supra : sed ad istud respondetur communiter, quod hoc nomen *Petrus* fuit ei impositum ; fuit vulgatum, ut hoc nomine publice vocaretur ; fuit celebriter confirmatum et digni-

[1] A græco ἀνήρ. — [2] *Prov.*, XXI, 28. — [3] *Prov.*, I, 5. — [4] Aug., *de sanct. Virg.*, n. 27. — [5] *Jerem.*, XVII, 16. — [6] Aug., *de Trinit.*, lib. X, c. I, 10. — [7] *Apoc.*, XXII, 17. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 13. — [9] Chrysost. ubi sup. — [10] *Eccli.*, XIX, 4. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XI, c. VII, al. XII, n. 18. — [12] *Luc.*, XXIII, 61. — [13] Aug., ubi sup., n. 14. — [14] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [15] *Marc.*, III, 16. — [16] *Matth.*, XVI, 18.

(*a*) *Cæl. edit.* filium suum. — (*b*) securus.

tati adoptatum. Item quæritur quare nomen Petri fuit mutatum, et sic solemnizatum. Item ex quo ista nomina erant insinuativa virtutum, quare non fuerunt imposita Petro ab initio, sicut Joanni [1] supra, primo capitulo. Item quare nunc non mutantur nomina communiter in conversione (*a*) ad Christum, sive in assumptione dignitatum, ut fuit tunc de Petro, et de filiis Zebedæi, qui fuerunt vocati [2] *filii tonitrui*. Et ad istud respondet Chrysostomus, ubi supra bene, quod post nuncupationem a progenitoribus, consuetudo fuit antiquis a rebus nomina ponere, sicut fuit de Abraham et Sara, et sic de aliis, et hoc, propter commemorationem beneficiorum Dei, et quibus ex prima ætate virtus clarescebat, illinc nomina susceperunt, ut fuit de Joanne; quibus autem virtus postea debebat augeri, postea nuncupatio posita fuit, sicut hic fuit factum de Petro: et sic responsio ad duo prima patet. Ad aliud respondet ibidem [3], quod « nunc unum nomen habemus omnes, quod est majus omnibus, scilicet quod fuimus nuncupati *Christiani*, et *filii Dei*, et *amici*, quod nomen est sufficiens suscitare, et facere nos animosiores ad virtutis operationem. » Hæc ille. De his autem nominibus et eorum interpretationibus Magister in *Historiis* bene. De tempore vero vocationis discipulorum, et de ordine, similiter Magister in *Historiis*. Et Augustinus [4], ubi ait, loquens de ista vocatione Petri et Andreæ et Philippi, et concludens, quod « intelligendum est non sic eos Dominum vidisse, ut ei jam inseparabiliter cohærerent, sed tantum cognovisse, quis esset, eumque miratos ad propria remeasse. » Hæc ille. Cæteri autem Evangelistæ narrant de vocatione eorum ad sequendum Dominum inseparabiliter. Et quod patet ex nominibus istis, quod quatuor figurantur in Petro, quorum primum est obedientiæ humilitas sive promptitudo, ibi : *Tu es Simon*, quod interpretatur obediens [5]; secundum est gratiæ numerositas sive plenitudo, ibi : *Filius Joanna*, quod interpretatur columba ; tertium est officii dignitas sive celsitudo, ibi : *Tu vocaberis Cephas*, quod idem est quod caput [7]; quartum est intelligentiæ limpiditas,

Quatuor figurantur in Petro.

sive claritudo, quod signatur in eo, quod ait : *Petrus*, qui interpretatur agnoscens [8]. Hæc fuerunt in Petro, et debent esse in suis imitatoribus, ut patet consideranti.

Vocatio Philippi.

43. Et sequitur pars in qua de vocatione Philippi, ibi : *In crastinum*, etc. Et ibi tria, scilicet ejus inventio, et inventi vocatio, et vocati, quantum ad locum nativitatis, notificatio, ut patet in littera. Ait ergo : *In crastinum voluit ire in Galilæam*, scilicet a Judæa, ubi erat Joannes baptizans, ait Glossa, et hoc convenienter. Galilæa enim dicitur transmigratio, vel revelatio [9]; et ideo vocaturus discipulos ad sequendum, illuc vadit; et de hoc in Glossa. Sed qualiter hoc? quia alii Evangelistæ narrant [10], quod post testimonium Joannis ductus est in desertum. Et ibidem [11] dicitur, quod cum Joannes esset traditus, venit in Galilæam. Sed adhuc non erat Joannes traditus; imo postea baptizavit, ut patet infra [12]: ergo non nunc ivit in Galilæam. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [13], ubi multum de hoc. Sed in summa potest dici, ut ab ipso extrahitur, quod duplex fuit adventus Christi in Galilæam : primus post testimonium Joannis, antequam mitteretur in carcerem, et de hoc silent alii Evangelistæ; secundus fuit adventus post missionem Joannis in carcerem, de quo infra [14]: et in primo adventu fuerunt isti sic vocati, et fuit aqua conversa in vinum, infra [15]. Et hæc fuit vocatio discipulorum ad fidem. De alia vocatione, quæ fuit ad perfectionem, loquuntur alii Evangelistæ. Unde Chrysostomus [16] : « Post baptismum nihil eum describunt dixisse alii Evangelistæ; sed media silentes, scilicet a baptismate usque post captionem Joannis, quæ autem (*b*) facta sunt Christi miracula dicunt. » Hæc ille.

Galilæa.

Adventus Christi in Galilæam.

Et invenit Philippum. Et proprie ait : *Invenit*. Talia dicuntur inveniri, quæ non essent, nisi essent quæsita, et inventa (*c*). Item in hoc notatur, quod Christus eum quærebat, ut per eum salvaretur. Unde sequitur : *Dicit ei* : *Sequere me*, non corporis gressu, sed fide et affectu. Quærit autem Chrysostomus [17] : « Quare vocat Dominus Apostolos a Galilæa, et quare (*d*) pri-

Inveniri.

Quare

[1] *Luc.*, I, 13. — [2] *Marc.*, III, 17. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [4] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. II, c. XVII, n. 37. — [5] שמע, Audivit seu Obedivit. — [6] יונה, Columba. — [7] כיפא, petra; κεφαλή, Caput. — [8] פתר, Interpretatus est. — [9] גלה, Revelavit, seu Deportavit. — [10] *Matth.*, IV, 1; *Marc.*, I, 12; *Luc.*, IV, 1. — [11] *Matth.*, IV, 12. — [12] Inf., III, 23. — [13] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. II, c. XVIII, n. 42. — [14] Inf., IV, 3. — [15] Inf., II, 2. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVI, al. XVII, n. 3. — [17] Ibid., hom. XIX, al. XX, n. 1.

(*a*) *Cæt. edit.* conversatione. — (*b*) *Leg.* post hæc. — (*c*) *Fortasse legendum*, quæ non essent inventa, nisi essent quæsita. — (*d*) *Suppl.* a.

Dominus Apostolos vocat a Galilæa.

mo vocatus, non invitavit istum aut vocavit ? » Similiter quæritur, qualiter iste tam cito credidit, et factus est discipulus. Et ad istud respondet ibidem, quod « de Galilæa existentes rusticius et silvestrius et grossius erant dispositi. Ideo Christus suam ostendit virtutem, a terra nullum ferente (a) fructum discipulos inclytos eligens. » Hæc ille. Ad illud respondet ibidem, quod « antequam aliqui cohærerent ei, nullum vocavit, et hoc secundum sapientiam suam : quoniam si attraxisset eos, fortassis resiluissent : sed postquam illi a seipsis eligentes firmi permanserunt, ad aucupationem reliquorum, id est, venationem vel conversionem venit. » Hæc ille. Ad aliud respondet, quod « decens erat, Philippum videntem scilicet alios discipulos, et a Joanne audientem, Christum sequi. »

Et sequitur specificatio loci nativitatis Philippi : *Erat a Bethsaida*. Sed quæritur, quare hoc superadditur. Et respondet Chrysostomus[1] quod « hoc ait, ut discas quoniam infirma mundi elegit Deus. » Illa enim civitas erat in Galilæa, in qua erant homines rusticius dispositi, ut dictum est : unde et de illa multi erant

Stagnum Genezareth, Mare Galilææ.

piscatores, quia erat super stagnum Genezareth, quod vocatur mare Galilææ. Spiritualiter autem figuratur perfectio Philippi in tribus : primo in cœlestium charismatum plenitudine, ibi : *Phi-*

Perfectio Philippi in tribus. Philippus.

lippus, qui interpretatur os lampadis[2], sibi enim competit illud[3] : *In medio Ecclesiæ aperuit os ejus*. Secundo figuratur perfectio ejus in plena Christi imitatione, quod implicatur ibi : *Sequere me*, cui invitationi consensit; sibi enim competit illud[4] : *Vestigia ejus secutus est pes meus*. Tertio figuratur ejus perfectio in operum fructuositate, quod notatur ibi : *Erat autem a*

Bethsaida.

Bethsaida, quæ interpretatur domus venationis vel domus frugum[5]. Unde et Nathanaelem convertit : ipse enim fuit de illis, de quibus Hieremias[6] : « Ecce ego mittam piscatores, et piscabuntur eos. »

Vocatio Nathanaelis.

Et sequitur pars, in qua de vocatione Nathanaelis ad discipulatum, sive ad fidem Christi, ibi : *Invenit Philippus*, etc. Et illa in duas partes : primo, de vocatione exteriori per Philippum; secundo de vocatione interiori ab ipso Christo, ibi : *Vidit Jesus*, etc. In prima tria : primo, Philippi denuntiatio de Christo; secundo, Nathanaelis interrogatio, ibi : *Et dixit ei*, etc.

Ait ergo : *Invenit Philippus Nathanaelem*; ut enim ait Augustinus[7], « hic erat eruditus, et legis peritus. » Unde et convenienter sequitur : *Quem (b) scripsit Moyses*[8] : « Prophetam de gente tua, » etc., *et Prophetæ*, scilicet scripserunt[9] : « Filius datus est nobis, » et sic de multis aliis : *Invenimus Jesum*, sic nominatum[10] : « In Deo Jesu meo, » et[11] : « Videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri : » *Filium Joseph*, scilicet putativum, de semine tamen David, quia filium Mariæ : *A Nazareth civitate Galilææ*[12] : « Flos de radice ejus ascendet. » Ibi hebraica veritas habet *Nazaræus*[13] *de radice ejus ascendet;* sed sicut dicit Glossa super illud[14] : *Nazaræus vocabitur*, « Nazareth flos interpretatur. »

Nazareth.

46. Et sequitur Nathanaelis responsio : *Et dicit ei*, etc. Quia enim Nathanael erat peritus in lege, et noverat scriptum esse[15] : « Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam eris minima in terra Juda : ex te enim exiet dux, » etc., ideo respondet : *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Quod potest dupliciter legi secundum Glossam : vel enim (c) dubitando interrogat, vel affirmat : et patet ipsius humilitas et curialitas; quamvis enim sciret esse scriptum, quod de Bethleem dux egredietur, ut dictum est, tamen interrogando ait : *Aliquid boni*, etc., id est, aliquis propheta, sicut infra[16] : « Numquid a Galilæa venit Christus? » Vel potest remissive sive afffirmative, secundum Augustinum, qui ait[17] : « Ambas pronunciationes potest sequi ista vox, sive dubitans, sive confirmans, et sive isto modo, sive illo pronunties, non repugnant sequentia : » quamvis enim Christus fuerit natus in Bethleem, tamen fuit conversatus in Nazareth[18] : « Venit Nazareth ubi erat nutritus. » Chrysostomus tamen, homilia dicta[19], legit negative magis. Non tamen repugnat, quod ibi natus, sed ab educatione sive a conversatione (d) diceretur Nazaræus.

Nathanaelis humilitas.

Et sequitur Philippi responsio : *Veni et vide*, tam corporaliter, quam mentaliter. Et nota, quod non respondet quæstioni, magis volens

[1] Ibid., paulo post. — [2] פה, Os; לפיד, Lampas. Sed melius dicendum nomen esse græcum, a verbo φιλεῖν, Amare, et substantivo ἵππος, Equus. — [3] *Eccli.*, XV, 5. — [4] *Job*, XXIII, 11. — [5] בית, Domus; ציד, Venatio; צדה, Viaticum. — [6] *Jerem.*, XVI, 16. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 17. — [8] *Deut.*, XVIII, 15. — [9] *Isa.*, IX, 6. — [10] *Habac.*, III, 18. — [11] *Isa.*, LII, 10. — [12] Ibid., XI, 1. — [13] נצר, Surculus. — [14] *Matth.*, II, 17. — [15] *Mich.*, V, 2. — [16] Inf., VII, 41. — [17] Aug., *in Joan.*, tract., VII, n. 15. — [18] *Luc.*, IV, 16. — [19] Chrysost., *in Joan.*, hom. XIX, al. XX, n. 1. — (a) *Cat. edit.* ferente. — (b) quod. — (c) etiam. — (d) conversione.

ducere eum ad Christum. Unde Chrysostomus[1], quia « sicut Andreas non valens repræsentare divitias, quas invenerat apud Christum, duxit fratrem, id est, Petrum ad ipsum, sic et iste, scilicet Philippus, trahit eum ad Christum, sciens, si verba et doctrinam Christi gustaverit, non deserturum Christum amplius. » Hæc ille. Et in hoc patet ipsorum credulitas, et Christi ab eis honorabilitas.

Quatuor in vocatione Nathanaelis.

47. Et sequitur illa pars, in qua de vocatione ipsius Nathanaelis, ibi : *Vidit Jesus*, etc.; et ibi quinque : primo, illius a Christo commendatio; secundo, ejusdem a Christo inquisitio, ibi : *Unde me nosti?* tertio, Christi responsio, ibi : *Et dicit ei*, etc.; quarto, ipsius Nathanaelis confessio, ibi : *Respondit*, etc.; quinto, ipsi confitenti Christi promissio, ibi : *Respondit Jesus*, etc.

Ait ergo : *Vidit Jesus venientem*. Ut ait Chrysostomus[2], multum desiderium habebat ad Christum; et licet dixerit prius : *Numquid a Nazareth*, etc., non tamen dixit : Nullum bonum fert Galilæa. Ideo sequitur ejus commendatio a Christo : *Ecce vere Israelita*, cujus judicium incorruptibile : ideo sequitur : *In quo dolus non est*, id est, dolosa duplicitas. Unde Augustinus[3] : « Dolus est, cum aliud agitur, aliud fingitur. Fraus est, simulatio est, quando aliquis aliquid in corde tegit, et aliud loquitur : dolus est, et tanquam duo corda habet (*a*) : *Corde*, inquit[4], *et corde locuti sunt*. » Hæc ille. Ibi multa et bene

Israelita

de hoc. *Israelita* enim (*b*) interpretatur videns Deum[5], qualis erat iste, ut dicitur in Glossa. Et de hoc in Collatione[6].

48. Et sequitur secundum : *Dicit ei* : *Unde me nosti*, ex quo ante non vidisti? Et loquitur ut credens ipsum esse purum hominem : ideo ad attrahendum eum respondit Jesus : *Priusquam te Philippus*, etc. Et secundum Chrysostomum, ad litteram est intelligendum, ut sciret quod quando Philippus solus erat et Nathanael, et singulariter, omnia hæc dixerunt. Ideoque et tempus dixit, et locum, et arborem, ut non es-

Ficus.

set suspectibile testimonium. Secundum Augustinum[7] : « Invenimus (*c*) arborem maledictam, quia sola folia habet. Et signat legis litteram, sub qua erat ille. » Et de hoc Augustinus ibi bene, et in Glossa de hoc. Vel per ficum Scriptura potest significari[8] : « Qui custodit ficum, comedet fructus ejus. » Et quia ille erat in Scripturis eruditus, ideo ait ei, quod viderat eum sub ficu. Sed quæritur, ex quo iste erat in Lege et Scripturis peritus, et ad credendum facilis, et ad Christum affectuosus, quare non fuit annumeratus in numero apostolorum : videtur enim quod si fuisset annumeratus cum eis, quod plus potuisset proficere in prædicatione evangelica. Item quæritur quare isti revelavit abscondita, ut sic vocaret eum, et similiter Petro supra, non sic aliis discipulis. Ad primum respondet Augustinus[9], quod Christus elegit idiotas, non sapientes, volens superborum frangere cervices : non quæsivit per oratorem (*d*) piscatores, sed de piscatore lucratus est Imperatorem. Iste autem fuit magnus, et sine dolo, et in lege peritus, hoc solo non electus, ne unquam videatur Dominus doctos elegisse. » Hæc ille. Et ibi multum bene de hoc. Idem Augustinus[10], scilicet quare elegit illitteratos, ut essent apostoli, quod « ideo elegit tales, ut quidquid magnum essent, et facerent, ipse in eis esset et faceret. » Job ait[11] : « Ligabis eum ancillis tuis; » ibi Gregorius, loquens de isto, ait[12], quod « Dominus Nathanaelem laudat, non tamen in sorte prædicantium numerat, quia ad prædicandum cum tales venire debuerant, qui de laude propria nihil habebant, ut tanto solius veritatis cognosceretur esse, quod agerent, quanto et aperte cerneretur, quia ad hoc agendum per se idonei non fuissent. » Et ibi bene de hoc. [13] « Non multi potentes. » Si objicitur de Paulo, quod in lege fuit peritus, et tamen electus in apostolum, respondendum, quod non fuit electus inter primos apostolos; sed post ascensionem Domini mutatus de Saulo in Paulum, et sic humiliatus, fuit devotus et electus. Unde et seipsum vocat abortivum[14] : « Mihi tanquam abortivo visus est. » Item si objiciatur, quod Deus præcepit eligere sapientes ad officia prælationis in illud[15] : « Provide viros potentes, » et sic videtur fecisse contra id, quod fecit. Iterum ex hoc videtur, quod in electionibus eum debemus imitari, eligendo scilicet simplices. Et ad istud est respondendum, quod Deus elegit simplices ad dignitatem

Cur non fuit Nathanael in numero Apostolorum.

Objectio de Paulo

Deus

[1] Chrysost., paulo ante. — [2] Ibid. — [3] Aug., ubi sup., n. 18. — [4] *Psal.* XI, 3. — [5] איש, Vir; ראה, Vidit; אלה, Deus. — [6] Vid., inf., *Collat.* IX. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 21. — [8] *Prov.* XXVII, 18. — [9] Aug., ubi sup., n. 17. — [10] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XVIII, c. XLIX. — [11] *Job*, XL, 24. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XV, al. XVI, n. 32. — [13] I *Cor.*, I, 26. — [14] Ibid., XV, 8. — [15] *Exod.*, XVIII, 21.

(*a*) *Cæt. edit.* habent.— (*b*) *Leg.* etiam *vel* autem. (*c*) *Cæt. edit. add.* istam. — (*d*) *Item* creatorem.

elegit simplices ad dignitatem apostolicam.

apostolicam propter dictas causas, qui potuit et fecit eos sapientes sua sapientia: et quia non est in humana potestate sic facere de simplicibus sapientes, ideo homines debent eligere bonos et sapientes ad prælationum dignitates. Et nota quod ait: *Quando eras sub ficu*. Ficus enim, ut ait Isidorus [1], « dicitur a *fœcunditate*; » et dicitur quod si folia ficus tangunt carnem, pruritum faciunt: et potest significare ipsam legem, ut dictum est [2], vel dulcedinem peccati, quæ significatur per ficus malas, malas valde. [3] « Ficus enim non florebit. » Et potest significare (*a*) scripturam, ut habitum est.

49. Et sequitur quartum: *Respondit Nathanael*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [4], « quoniam argumentum suscepit cognitionis suæ, venit ad confessionem, ostendens devotionem; » et subdit: « Viden (*b*) animam alacrem repente effectam, admirantem, exultantem, saltantem præ gaudio? » Hæc ille. Sed quæritur: quare Filius Dei vocavit Petrum et istum, revelando eis occulta et prædicendo eis futura, non sic Andream et alios? Et ad hoc respondit Chrysostomus [5], quod Andreas et Philippus habebant testimonium Joannis: Philippus enim vidit præsentes discipulos, scilicet Andream et alium discipulum. Petro autem a præsenti, quia dixit quod erat filius Joanna, futurum credi fecit. Sic et in isto, revelando ei quæ præterita, attrahit eum: « Non enim minus adducunt prophetiæ quam miracula, » imo virtuosius et irreprehensibilius, ut ait ibidem. Et patet hic veritas fidei ipsius Nathanaelis, quando ait: *Rabbi*, et in hoc commendat plenitudinem suæ sapientiæ et veritatem humanitatis; *Tu es Filius Dei*, et in hoc profitetur majestatem suæ divinitatis (*c*); *Tu es Rex Israel*, et in hoc profitetur dignitatem suæ regiæ majestatis. Quia *Rabbi*, auctor omnis veritatis; quia *Filius Dei*, auctor omnis salutis; quia *Rex Israel*, auctor et rector omnis potestatis. Quia enim *Rabbi*, id est Magister, docet inenarrabiliter; quia *Filius Dei*, salvat indefectibiliter; quia *Rex Israel*, regnat imperialiter. Ipse est enim Dux de quo dicitur [6]: « Ex te exiet Dux, » etc. Secundum tamen Chrysostomum [7], nudum hominem esse Christum confitetur, licet confiteatur eum esse filium Dei: nam ibi sumitur *Filius Dei* sicut in *Psalmo* [8]: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi, » etc. Glossa tamen dicit, quod utriusque naturam confitetur in Christo.

50. Et sequitur quintum, scilicet promissio Christi, ibi: *Quia dixi tibi*, etc. Et primo ipsa promissio; secundo illius expositio, ibi: *Amen dico*, etc.

Ait ergo: *Quia dixi tibi*, etc., quasi diceret: Ex quo credidisti ex revelatione occulti, quod dixi tibi: *Majus videbis*. Et ex hoc patet, quod fides meretur intellectum [9]: « Nisi credideritis, non intelligetis, » secundum aliam litteram. Item tunc objicitur, quod fides istius fuit persuasa experimento rei singularis revelatæ, et sic non habuit meritum. Et ad istud respondendum, quod fides sua non fuit ex hoc orta, sed fuit adjuta et manuducta.

Fides meretur intellectum.

51. Et sequitur expositio ejus, quod dixit *majus*: *Amen dico vobis, videbitis cœlum apertum*, etc. Sicut factum est [10]: « Apertum est cœlum, et descendit Spiritus sanctus. » Et [11]: « Video cœlos apertos, » etc. Ut enim ait Augustinus [12], credentibus aperitur aditus cœli, et vident angelos, id est, prædicatores prædicantes arcana divinitatis, et etiam humana de Christo. Et de hoc in Glossa. Sed quæritur, sicut objicit Chrysostomus [13]: « Ex quo Petrus post miracula et doctrinam confessus est filium Dei ut verum Deum [14]: « Tu es filius Dei vivi, » etc.; hic autem ante signa et doctrinam, quasi idem dicit et confitetur: quare iste non beatificatur, id est, beatus vocatur a revelatione, sicut Petrus? » Et ad istud respondet Chrysostomus, quod « eadem verba uterque est locutus, sed non eadem mente: quia Petrus confessus est Filium Dei et verum Deum, hic autem confessus est hominem nudum, quod patet ex hoc quod sequitur: *Tu es rex Israel*: ut autem est Filius Dei, non solum rex Israelis, sed universi orbis. Et ideo Petrus ex perfecta fide meruit beatificari, id est *beatus* vocari; huic autem promisit Filius Dei, se visurum angelos ascendentes et descendentes in filium hominis, et abducit eum a terra paulatim, et facit eum non ultra imaginari hominem simpliciter, id est, purum hominem, sed ut proprium filium Regis, id est Dei, cui angeli ministrant. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Qualiter

Confessio Petri.

Petrus quare beatus vocatur.

[1] Isid., *Etymol.*, lib. XVII, c. VII. — [2] *Jerem.*, XXIV, 3. — [3] *Habac.*, III, 17. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. XIX, al. XX, n. 3. — [5] Ibid., hom. XVIII, al. XIX, n. 2. — [6] *Mich.*, V, 2. — [7] Chrysost., ubi sup., hom. XX, al. XXI, n. 1. — [8] *Psal.* LXXXI, 6. — [9] *Isa.*, VII, 9. — [10] *Luc.*, III, 21. — [11] *Act.*, VII, 55. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 23. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. XX, al. XXI, n. 1. — [14] *Matth.*, XVI, 16.

(*a*) *Cæt. edit.* significari. — (*b*) *Cæt. edit.* Videns. — (*c*) *Item* dignitatis.

autem ministraverunt angeli Christo tempore nativitatis, crucis, resurrectionis, et ascensionis, Chrysostomus [1] exemplificat, et patet in serie evangelica. Augustinus autem exponit [2] de angelis, id est prædicatoribus prædicantibus arcana divina, et incarnationis mysteria de Filio Dei, ut patet in Glossa. Ut enim ait Gregorius [3], quod græce Angelus, hoc latine nuntius dicitur. Recte, qui nuntiare supremum judicem mittitur, *Angelus* vocatur [4]: « Labia sacerdotis custodiunt scientiam; » ac sequitur: « Angelus Domini exercituum est. » Et ibi Gregorius bene de hoc. Et de his angelis, et eorum ascensu, in Collatione [5], et in hoc terminatur istud capitulum.

Angelus.

CAPUT II.

Continuatio Evangelii.

1. *Et die tertia nuptiæ factæ sunt*, etc. Narratis testimoniis beati Joannis de Filio Dei, et habita vocatione discipulorum, hic ostendit se Filius Dei miraculo, sicut continuat Glossa. Unde exhinc narrat Evangelista opera miraculosa, et salvificat documenta Filii Dei, et consequenter enarrat de passione et resurrectione. Et quoniam capitula non sunt continue ad invicem dependentia, quia alia et alia miracula et documenta non sunt ad invicem consequentia nec conjuncta: ideo compendiosius et doctrinabilius videtur quodlibet capitulum in se dividi. Et secundum hoc, istud capitulum in quatuor partes: primo narratur de miraculosa mutatione aquæ in vinum; secundo, de descensu Capharnaum, ibi: *Post hæc*, etc.; tertio narratur de ascensu in Jerusalem, et de ejectione vendentium et ementium, ibi: *Et prope erat Pascha Judæorum*, etc.; quarto narratur de credulitate multorum in Christum, ibi: *Cum autem esset Jerosolymis*, etc. Prima in quatuor: primo antecedentium ipsum miraculum præmissio sive occasio; secundo, ipsius miraculi effectio sive operatio, ibi: *Erant autem ibi lapideæ*, etc.; tertio miraculi manifestatio vel approbatio, ibi: *Dixit autem Jesus*, etc.; quarto ordinis miraculi subjunctio, ibi: *Hoc autem initium*, etc. In prima narrat quatuor antecedentia, quæ sunt nuptiarum celebratio, et ipsius Jesu ac suorum ad ipsas vocatio; defectus vini a beata matre ipsi Jesu insinuatio, et ejusdem ipsi matri responsio, et ejusdem matris ministris præceptio, ut in littera patet.

In quatuor partes dividitur hoc caput.

Prima pars dividitur in quatuor.

Ergo ait: *Tertia die*, et in hoc notatur tempus nuptiarum. *In Cana*, et in hoc notatur locus. *Nuptiæ factæ*, et in hoc eorum celebratio.

Tempus nuptiarum. Locus. Celebratio.

2. Et quia notus erat ibi Jesus, ut ait Chrysostomus [6], ideo fuit *vocatus, et mater ac discipuli*. Sed quæritur qualiter ivit ad nuptias, cum in talibus consueverunt esse vulgaria convivia et comessationes: ergo non decebat eum illuc ire. Item [7] « melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. » Et ita ut prius. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [8], quod « ipse ad dignitatem suam non respiciebat, sed ad beneficium nostrum: qui enim non dedignatus est servi formam accipere, multo magis nec dedignatus est ad nuptias venire, qui cum publicanis recubuit. » Hæc ille. Item, ut ait idem Chrysostomus [9], « illi qui vocaverunt, non habebant de eo decens judicium, neque ut magnum aliquem æstimabant; sed ut unum multorum; quod Evangelista ænigmatice ostendit, quando ait: *Erat ibi mater Jesu ac fratres ejus.* » Hæc ille. Aliter respondet Augustinus [10], quod ideo Dominus venit ad nuptias, quia erant hæretici futuri prohibentes nubere: ideo ad eorum confutationem dignatus est Jesus venire ad nuptias. De tempore harum nuptiarum, et an eadem die, annis revolutis, adventus Magorum et mutatio aquæ in vinum fuerint, in *Historiis* Magister de hoc; et sicut tactum est supra, primum adventum Domini in Galilæam post baptismum silent alii Evangelistæ: de quo cum loquitur hic, et idem Chrysostomus, ut habitum est. Per istas nuptias figurantur nuptiæ Christi et Ecclesiæ, quæ fuerunt factæ tertia die, scilicet tempore gratiæ. Tria enim tempora, scilicet tempus ante legem, et tempus legis, et tempus gratiæ, sunt tres dies, in quibus Deus illuminavit electos suos lumine suo [11]: « Vivificabit nos post duos dies, et tertia die suscitabit nos. » Et de his nuptiis in Collatione [12].

Cur iverit ad nuptias.

Hæretici confutati.

Tria tempora sunt tres dies.

3. Et subditur secundum antecedens, scilicet insinuatio matris de defectu vini, ibi: *Et deficiente vino, dicit mater*. Et in hoc patet compassiva pietas matris inopiæ et verecundiæ, etiam diffidentiæ sponsi et sponsæ, et eorum quorum erat necessaria providere. Item notatur

Pietas matris Christi. Pruden-

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Aug., ubi sup. — [3] Greg., in *Evang.*, hom. VI, n. 5. — [4] *Malac.*, II, 7. — [5] Vid. inf., *Collat.* X. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] *Eccle.*, VII, 3. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Ibid. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. IX, n. 2. — [11] *Ose.*, VI, 3. — [12] Vid *Collat.* XI.

(a) *Cæt. edit.* ad.

tia beatæ matris, etc.

providentiæ beatæ matris sedulitas, et urbana curialitas, et providendi ordinabilitas, quod, aliis nescientibus, insinuavit filio defectum vini. Item supposuit filii potestatem, largitatem, ad subveniendum pietatem; et ideo solum ait : *Vinum non habent*, insinuando : amanti enim, qui est potens et sciens, et volens subvenire, sufficit nuntiare : « Amanti enim tantummodo (*a*) nuntiandum est, » ait Augustinus [1].

4. Et sequitur responsio Salvatoris : *Quid mihi et tibi?* etc. Sed quæritur qualiter tam dure ei respondit, cum dicatur [2] : « Erat subditus illis. » Item præcepit [3] parentes honorare, quod est intelligendum non solum facto, sed etiam verbo : ergo non ita aspere debuisset respondisse. Item fuit mater excellentissima, nec unquam talis, et ipse filius obedientissimus, nec unquam talis : et ipsa petebat ex summa confidentia, et ex summa pietate, ob aliorum inopiam, et fuit verecundissima virgo : ergo videtur, quod nimis aspere ei respondit. Et ad ista respondendum secundum Augustinum [4], ubi ait, quod « illa erat mater carnis, mater humilitatis, mater infirmitatis, quam suscepit; sed miraculum, quod erat facturus, secundum divinitatem erat, non secundum infirmitatem. Ideo non agnoscit viscera humana, operaturus divina, quasi diceret : Non genuisti, quod de me facit miraculum; ideo ait : *Quid mihi et tibi*, scilicet commune, quantum ad hoc? divinitatem enim meam non genuisti, sed infirmitatem. » Et ibi Augustinus bene et multum de hoc. Item Chrysostomus [5] : « Mutare aquam in vinum erat divinæ potentiæ, non humanæ, quam ex matre susceperat. » Hæc ille, et superaddit alias causas : ideo enim sic respondit, « maximum inferens profectum, non dimittebat humilia de se sapere. » Item, « ut non videretur se injicere (*b*), » miracula scilicet faciendo. Item, « ut non essent suspecta miracula : ab his enim, qui indigebant, rogari oportuerat, et quando tales rogant, insuspicabile est miraculum et pura laus. » Et ponit [6] exemplum de medico : « Quando intrat in domum infirmantium, nec rogatur ab infirmis, sed a necessariis, id est cognatis, suspicabilis erit. » Item : « Hoc ait, erudiens eam non ultra talia facere : erat enim multi honoris ad matrem, sed multo amplius salutis multorum : non ergo adversus matrem erant hæc verba, sed dispensationis multæ. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et ideo congruenter sequitur : *Nondum venit hora mea.* Ex hoc objiciunt hæretici, sicut insinuat Augustinus [7], quod ergo subjectus tempori et fatis. Item : ex quo discipulos vocaverat, et futura quibusdam prædixerat, ergo venerat hora faciendi miracula. Et ad istud respondet Augustinus [8], quod hoc est intelligendum, quod non venerat hora passionis : « Ibi, inquit, te cognoscam, cum pendere in cruce infirmitas incœperit, cujus mater es. » Unde et ipsam tunc recommendavit discipulo, quem diligebat. Et ex hoc patet error hæreticorum : non enim erat sub fato Conditor cœli, ut ait Augustinus, ubi supra [9]. Et ibi bene de hoc. Aliter respondet Chrysostomus [10], quod « ideo sic ait, ostendens, quoniam omnia cum tempore decenti operatur, quasi dicat : Non sum cognitus his qui sunt hic, neque sciunt quod deficit vinum; sine eos sentire hoc primum : nam qui novit quoniam in necessitate est constitutus, cum potiatur his, quæ petit, multam habet gratiam; qui vero necessitatis suæ non assumpsit sensum, neque beneficii mysterium, et grandem sensum accipiet. Non ergo subjectus erat temporum necessitati, qui factor eorum erat. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Sed quæritur, qualiter ait : *Mulier*, etc., cum esset virgo sincerissima. Respondendum secundum Augustinum [11], quod more Scripturarum *mulier* pro sexu ponitur. Et idem Gregorius [12] : « Quod mulier dicitur dupliciter, scilicet pro sexu, et pro infirmitate. » [13] *Factum ex muliere.* Et notandum, quod dictum Chrysostomi hic non tenetur, qui ait [14], quod, « deficiente vino, volebat mater Jesu illis, » scilicet qui erant in nuptiis, « ponere gratiam, et seipsam clariorem facere per filium, et fortassis quid humanum patiebatur, quemadmodum fratres ejus dicentes : *Manifesta teipsum mundo*, infra [15] volentes eam, quæ a miraculis, gloriam. Propterea vehementius respondit, dicens : *Quid mihi et tibi, mulier?* » Hæc ille, et quasi simile ait idem *super Matthæum* [16], super illud : *Mater*

Responsio ad objectionem.

Exempla de medico.

Hæreticorum objectio confutata.

Quæstio, cur dicat : Mulier.

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XLIX, n. 5. — [2] *Luc.*, II, 51. — [3] *Matth.*, XV, 4. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. VIII, n. 9. — [5] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [6] Ibid., n. 3. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. VIII, n. 10 et seq. — [8] Ibid., n. 9. — [9] Ibid., n. 10. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXI, al. XXII, n. 1. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. X, n. 2. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XI, c. XXVI, al. XLIX, n. 65. — [13] *Gal.*, IV, 4. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. XX, al. XXI, n. 2. — [15] Inf., VII, 4. — [16] Chrysost., *in Matth.*, hom. XLV, al. XLIV, n. 1.

(*a*) *Cæt. edit. deest* tantummodo. — (*b*) *Fortasse legendum* subjicere, *suppl.* in divinis.

tua et fratres tui foris stant. Sed absit a beata Matre Dei, quod post plenitudinem Spiritus sancti, et conceptionem et partum Filii Dei, fuit passa aliquid humanum, id est vanæ gloriæ. Unde Augustinus[1] : « De sancta, inquit, Virgine Maria, propter honorem Domini, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, habere volo quæstionem : inde enim scimus, quod ei plus gratiæ collatum fuit ad vincendum ex omni parte peccatum, quæ concipere meruit, quem constat nullum habere peccatum. » Hæc ille. Sed ad salvandum dictum Chrysostomi, posset dici, quod non intellexit in ipsa fuisse aliquam affectionem vanæ gloriæ, sed quod appetebat miraculum, ex quo potuit oriri gloria humana, sicut ubi dicitur de accipientibus mercedem in gloria, quod *murmurabant*[2] videntes alios accipere eumdem denarium quem et ipsi, non quod possit esse murmur in bonis, sed quod præambula erat defectio, ex quo videbatur posse oriri murmur, prout ait ibi Chrysostomus[3].

5. Et sequitur præceptio matris ministris : *Dicit mater Jesu : Quodcunque*, etc. Sed qualiter hoc attentavit, ex quo dixerat Christus quod nondum venerat hora faciendi miracula? Item ex hoc videtur dissentire a voluntate sua. Et ad istud respondet Chrysostomus[4], quod « mater noverat, quoniam non imbecillitatis renunciatio fuit, sed ingloriationis, id est, non ad impotentiam, sed ob vanæ gloriæ recusationem : et ideo sapienter ministros vocat, ut a pluribus fiat petitio. » Hæc ille. Et ex his patet providentiæ perspicabilitas, ad subveniendum affectuositas, et ad obtinendum virtuositas : nam et Christus exhinc aquam convertit in vinum; unde Chrysostomus[5] : « Deinde, inquit, et honorans matrem, et ut non erubescere faciat genitricem, et ut non semper contradicere ejus sit, scilicet fecit quod dixit mater. » Et ex hoc patet, quam honorifica, et quam pia, et quam sedula, et quam virtuosa advocatrix est beata Mater apud Filium, cui a quolibet est dicendum[6] : « Mulier sancta es, ora pro nobis. »

Beata virgo advocatrix apud filium.

6. Et sequitur secunda particula principalis : *Erant ibi hydriæ*, etc.; et ibi duo, in quibus vasorum aquæ convertendæ in vinum descriptio, et impletionis præceptio, ibi : *Dixit eis Jesus*, etc.

Ait ergo : *Erant ibi hydriæ*, ad litteram vasa aquaria dicta ab ὕδωρ, quod est aqua. Unde Isidorus[7] : « Hydria genus vasis aquatilis per derivationem vocata : *Hydor*[8] enim Græci (*a*) aquam dicunt. » *Lapideæ*, id est, de lapide factæ. *Positæ*, etc., quia secundum cæremonias Judæorum in ipsis se frequenter baptizabant, id est, lavabant[9] : *Pharisæi et omnes Judæi, nisi crebro lavent manus, non manducant.* Unde Chrysostomus[10] : « Quia enim inaquosa est Palæstina, et non erat in multis locis fontes et puteos invenire, replebant hydrias aqua, ut non currerent ad flumina, si quando immundi fierent, sed de prope haberent purgationis modum. » Hæc ille. *Capientes metretas*, id est, mensuras : metrum enim idem est quod mensura, secundum Augustinum[11]. Unde Isidorus[12] : « Metreta (*b*) mensura liquidorum est; Μέτρον enim mensuram dicunt Græci. Inde appellatata metreta. » Quasi ergo diceret : Singulæ capiebant binas vel ternas mensuras. Sed quæritur quare in talibus vasis fecit miraculum, et quare addidit : *Secundum purificationem Judæorum.* Et ad hoc Chrysostomus, ubi supra, quod « ideo sic fecit, ostendens nunquam illa vini receptacula facta fuisse, » et ne quis infidelium suspicaretur quoniam, fæce vini intus remanente, vinum factum esset. Item quæritur, sicut opponit Chrysostomus[13], « cum multo mirabilius esset substantiam facere ex non entibus, id est ex nihilo, quam naturam transmutare in qualitatem, videtur quod debuisset creasse vinum ex nihilo. » Et ad istud respondet, quod « multoties miraculorum magnitudinem abscidit, volens ut magis susceptibile esset miraculum : ideo, ut (*c*) esset minus suspectum miraculum apud illos, qui hauserant aquam, sic fecit. » Item ad confutationem hæreticorum, dicentium non esse opera Conditoris quæ videntur in mundo : ideo obstruens infamiam eorum, plura fecit miraculorum ex subjectis substantiis. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Secundum vero Augustinum[14], ubi exponit hæc allegorice : *Sex hydriæ sunt*, sex ætates mundi, de quibus in Glossa, quæ fuerunt impletæ prophetiis, quæ sunt aquæ, et in vinum conversæ, quando de Christo intelliguntur. Per binas metretas, duæ gentes, scili-

Confutatio hæreticorum de miraculis.

Hydriæ sex quid significent.

Binæ metretæ.

[1] Aug., *de Nat. et Grat.*, XXXVI, 42. — [2] *Matth.*, XX, 11. — [3] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXV, al. LXIV, n. 3. — [4] Id., *in Joan.*, hom. XXI, al. XXII, n. 2. — [5] Ibid., n. 1. — [6] *Judith*, VIII, 29. — [7] Isid., *Etymol.*, lib. XX, c. VI. — [8] Ὕδωρ. — [9] *Marc.*, VII, 3. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXI, al. XXII, n. 2. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. IX, n. 7. — [12] Isid., *Etymol.*, lib. XVI, c. XXV. — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] Aug., ubi sup., n. 6.

(*a*) *Cæt. edit.* per derivationem *Hydros*, *græce.* — (*b*) *Item* Metrum. — (*c*) *Cæt. edit. deest* ut.

cet Judaica et Gentilis, de quibus in figura[1] : « Duæ gentes in utero tuo sunt. » Tres metretæ, tres populi descendentes a tribus filiis Noe. Vel per binas metretas, fides divinitatis in Christo; per tres, fides Trinitatis; et de his Augustinus prosequitur[2] prolixe et sufficienter. Secundum Bernardum vero[3], « *Sex hydriæ* sunt sex observantiæ, quibus purificantur Judæi, id est[4], confitentes : quæ sunt silentium, psalmodia, vigilia, jejunium, opus manuum, carnis munditia : » et de his, et purificatione per ista, ibi prosequitur bene.

Binæ gentes.

7. Et sequitur pars, in qua Filii Dei præceptio, et præcepti impletio, et per hoc miraculi effectio, ibi : *Dicit eis Jesus : Implete*, etc. Sed quæritur : ex quo dixit superius, quod nondum venerat hora ejus, scilicet faciendi miracula, qualiter nunc præcepit implere hydrias, ut fieret miraculum? Item videtur sibi contrarius in facto et dicto. Item[5] : *Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur*; ergo ut prius. Et ad istud respondendum, ut dictum est, quod superius insinuavit se non facturum miraculum propter dictas ibi causas; hic autem miraculum fecit honorans matrem, ut habitum est. Præterea, ut ait Chrysostomus[6], « Christus ait mulieri[7] : *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*; et tamen curavit filiam ejus : significans ex hoc quod, etsi indigni simus, assessione (*a*) faciamus nos dignos, ut accipiamus. » Hæc ille. Nulla ergo mutatio in Filio Dei, licet videatur prius negare, et postea dare, ut patet ex dictis. Et sequitur : *Et impleverunt usque ad summum*. Et in hoc patet obedientia ministrorum, et miraculum occulte factum : *Ipse* enim[8] *dixit, et facta sunt*. Unde credendum est, quod tunc fuit aqua conversa in vinum. Sed quæritur quare non est usus aliquo verbo significativo prædictæ mutationis, sicut in aliis miraculis est usus, sicut infra[9] : *Ait paralytico : Surge, tolle grabatum*, etc. Et infra[10] : *Lazare, veni foras*. Item quæritur quare ait ministris, ut implerent hydrias aqua; et quare ait, ut implerent usque ad summum, cum posset multiplicare vinum, si esset necesse, sine istis. Ad istud respondendum, quod, sicut ait Chrysostomus[11], « in hoc miraculo, ostendit se esse conditorem rerum, obstruens insaniam hæreticorum : » ut ergo verbo suo increato res condidit, sic et mutat prout vult. Unde Chrysostomus[12] : Nunc nimirum ostendens (*b*), « quoniam ipse est qui in vineis aquam transmutat, et pluviam per radicem in vinum vertit, quodque in planta per multum tempus fit, hoc repente simul in nuptiis operatus est. » Hæc ille. Aliquando tamen est usus verbo exteriori in miraculis, propter aliorum instructionem in fide. Ad aliud respondendum est, quod ideo dixit ministris, ut aurirent, ut inde testes haberet ejus quod fiebat : ipsi enim aquam hauserant. Et licet posset vinum multiplicare, et ex modico multum facere, præcepit implere hydriam aqua usque ad summum, ut et esset miraculi evidentia, et sufficientiæ convivantibus abundantia.

Insania hæreticorum obstruitur.

Cur usus sit verbo Dominus in miraculis.

Cur dixit ministris ut haurirent aquam, etc.

8. Et sequitur illa pars, in qua miraculi approbatio, et ab aliis commendatio : *Dicit eis Jesus : Haurite*, etc.; et ibi tria : primo, divina præceptio de hauriendo vino; secundo, vini delatio ipsi architriclino, et illius ab eo gustatio, ibi : *Et tulerunt*; tertio, ab eodem sponsi vocatio, et vini facti ex aqua commendatio, ibi : *Vocat sponsum*, etc. Et hoc est, quod ait : *Dixit Jesus : Ferte architriclino*. Sed quæritur : Quare præcipit primo illi deferri vinum? Videtur, quod fuerit personarum acceptor, ex quo præcepit ferre vinum quasi principaliori. Ut enim ait Magister in *Historiis*, architriclinus dicitur primus inter convivantes, dictus a triclinio, quod dicunt fuisse domus tricamerata, vel habens testudines tres, vel tres ordines mensarum. Item, ex quo ministri hauserant aquam, videtur quod illi potuissent perhibere testimonium de vino facto ex aqua. Ex ad istud respondendum secundum Chrysostomum[13], ubi supra, quod « homines, quibus ministratio talium cœnarum credita est, hi maxime vigiles sunt, ut in ornatu et ordine omnia disponantur; propterea vigilantem sensum in testimonium eorum, quæ fiebant, vocavit. » Hæc ille. Et quia talis erat architriclinus, et aliorum erat sensus corruptus, non sufficiens comprehendere ea quæ fiebant, eo quod ebrii erant, ideo non præcepit ferre vinum recumbentibus. Per hoc ad aliud : nequaquam enim ministri, enarrantes scilicet miraculum, essent crediti, sed viderentur insanire; ideo non vocavit eos

Miraculi approbatio.

Cur feratur vinum architriclino.

Objectio Architriclinus.

[1] *Gen.*, XXV, 23. — [2] Aug., ubi sup., n. 7. — [3] Bern., in Domin. post octav. Epiph., serm. II, n. 7. — [4] הודה, Confiteri. — [5] *Num.*, XXIII, 19. — [6] Chrysost., ubi sup., n. 1 et 2. — [7] *Matth.*, XV, 24. — [8] *Psal.* CXLVIII, 5. — [9] Inf., V, 8. — [10] Inf., XI, 43. — [11] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [12] Ibid. — — [13] Ibid.

(*a*) *Al.* assiduitate; *cæt. edit.* accessione. — (*b*) *Cæt. edit.* omnes.

in testimonium. Sed quæritur : quare non revelavit aliis recumbentibus? Ad hoc respondet Chrysostomus [1], quod non erant sufficientes, scilicet comprehendere, eo quod ebrii erant, ut dictum est; ei autem revelavit, scilicet architriclino, qui poterat conspicere et judicare recte.

9. Et sequitur secundum : *Ut autem gustavit vinum*, etc., scilicet factum ex aqua : *Nec sciebat, unde esset*, scilicet ex qua virtute, ad litteram ; *Ministri autem sciebant*, certa experientia. Et hæc ignorantia significabat nescientiam Synagogæ; ministri vero significabant prophetas, qui hauserant varias sententias (*a*) prophetarum, de quibus in *Psalmo* [2] : « Tenebrosa aqua in nubibus aeris. » Et [3] : « Haurietis aquas. » Triclinium autem dicitur Ecclesia propter tres ordines ejus, ait Hugo (*de Anima*); et sic architriclinus Ecclesiæ prælatum designat.

Ministri quid significarent.

10. Et sequitur tertia particula, in qua vocat sponsum, scilicet architriclinus; vocat, inquam, ad congratulandum. Unde sequitur : *Omnis homo*, etc. Sed quæritur : quare vocavit sponsum? Respondet Chrysostomus [4], quod non solum qui ministrabat, sed sponsus et architriclinus testaturi erant: ministri, sicut qui hauserant aquam; illi, sicut principales et habentes sensum vigilem et sanum ad discernendum, quoniam vinum erat, et optimum erat, quod factum est. Et allegat architriclinus consuetudinem de largitate discubitus in principio, et de providentia in fine exponendo in (*b*) bonum : *Omnis homo*, ut dicitur ab humanitate scilicet : homo enim proprie est, qui aliis proficit. Ut enim ait Tullius [5] : « Homo non est natus sibi secundum Platonem. » Unde dicitur [6] : « Barbari præstabant non modicam humanitatem » Paulo et sociis ejus. Ideo dicitur hic : *Omnis homo*, id est, perfectus vivens, ut habetur [7] : « Illuminat omnem hominem : » et talis *bonum vinum ponit*, scilicet ex largitate. Sed quia multi convivantes abutuntur largitate patris familias, ideo sequitur : *Et cum inebriati fuerint*, scilicet suo vitio : *Id quod deterius*, scilicet ponit, scilicet in remedium, quia inebriatis confert plus debile vinum, vel ne fiat dispendium et amplius incommodum : perditio enim est et periculum dare bonum vinum inebriatis. *Tu autem*, scilicet sponse, *servasti bonum*, continuando largitatem. Glossa vero exponit spiritualiter de homine carnali, et de hoc in Collatione [8]. Quærit Chrysostomus [9], quare non fuit hoc miraculum revelatum aliis convivantibus; item, quare non narratur hic de responsione sponsi ad architriclinum. Et ad primum respondet, quod monstrationem et cognitionem hujus miraculi servavit Christus usque in futuro tempore, post reliquorum signorum demonstrationem : ex cujus cognitione regulus rogavit Christum, ut sanaret filium, infra [10]. Alii autem hic convivantes non valebant conspicere miraculum, ut dictum est. Discipuli autem perceperunt, unde in eum crediderunt : et ex hoc, infra, eodem, *crediderunt in eum discipuli ejus.* Ad aliud respondet Chrysostomus [11] quod Evangelista festinans ad interiores res, tangens hoc solum transcurrit, scilicet non ad hoc respondens : quod vero necessarium erat, hoc erat, dicere scilicet quoniam aquam fecit vinum, et bonum vinum. Quærunt aliqui hic; ex quo nonnulli convivantes in his nuptiis fuerunt ebrii, ut ait Chrysostomus, qualiter Filius Dei fuit cum eis in convivio, cum dicatur [12] : « Noli esse in convivio potatorum? Item quæritur tum etiam, an ebrietas semper sit peccatum, et in quo casu est peccatum, et in quo excusabile. Et ad primum respondendum, ut supra, quod Christus dignatus est comedere cum eis et bibere, ut sanaret eos, quoniam [13] « non est opus valentibus medicus. » Et quia in Cana Galilææ erant piscatores et homines rusticani, ideo credendum est eo magis fuisse ebrios ex desuetudine bibendi vinum, vel ex præcipitatione, vel ex infirmitate, vel ex ignorantia virtutis vini, quam ex studio bibendi. Ad aliud respondetur consequenter, quod in ebrietate sunt tres gradus, sumendo eam large. Prima enim ebrietas est ad rationis aliqualem obnubilationem. Secunda est ad organorum et cordis aggravationem et disturbationem. Tertia est ad rationis subversionem et membrorum et organorum ligationem. Prima dicitur esse venialis, nisi forte ratione circumstantiæ ex parte personæ, vel officii, vel temporis, sicut in sacerdotibus legalibus tempore sui officii [14], ubi (*c*) prohibetur sacerdotibus bibere vinum tempore quo debebant intrare

Homo.

An ebrietas sit peccatum semper.

Tres gradus in ebrietate.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] *Psal.* XVII, 12. — [3] *Isa.*, XII, 3. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [5] Cic., *de Offic.*, lib. I, c. VII. *De tribus.* — [6] *Act.*, XXVIII, 1. — [7] Sup., I, 9. — [8] Vid. inf., *Collat.* XII et XIII. — [9] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [10] Inf., IV, 47. — [11] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [12] *Prov.*, XXIII, 20. — [13] *Matth.*, IX, 12. — [14] *Levit.*, X, 9.

(*a*) *Cœt. edit.* scientias.— (*b*) *Del.* in.— (*c*) *Cœt. edit. add.* cum.

tabernaculum testimonii. Ebrietas vero secundo modo est periculosa; propter quod ait Salvator [1] : « Non graventur corda vestra crapula et ebrietate. » Tertia vero, quæ sobrietatem subvertit, mentem pervertit, ut non intelligat quæ agit, videtur esse mortale peccatum, quantum est de se, si scienter et studiose se quis inebriaverit : et inebriantibus isto modo, comminatur Scriptura pœnam æternam [2] : « Cui væ? cujus patri væ, » etc. « Nonne his qui commorantur in vino? » Et [3] : « Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, » etc. Et nota circa istud miraculum dicta Augustini [4], ubi ait, quod non solum tunc vertit Dominus aquam in vinum ex aqua imbibita, sed « quotidiana miracula assiduitate viluerunt. » Et ibi bene de hoc. Item ad nuptias venit Christus [5], propter hæreticos prohibentes nubere, et ut conjugalis castitas firmaretur, et ostenderet sacramentum nuptiarum, in quibus ipse Sponsus erat, cujus personam ille sponsus gerebat. Item, ut ait idem Augustinus [6], « omnis prophetia, qua (a) non intelligitur Christus, aqua est, » ut inducit ipse exemplo; mutatur autem in vinum, quando Christus intelligitur [7], « et sapit quod non sapiebat, inebriat quod non inebriabat (b). Bonum enim vinum, Evangelium Christi. » Hæc Augustinus. Quod quidem Evangelium [8] « germinat virgines. » « Sex vero [9] hydriæ significant sex ætates, ut dictum est, in quibus non defuit prophetia; et illa tempora, quasi sex articulis distincta, ut vasa inania fuerunt, nisi a Christo implerentur. » Hæc similiter Augustinus. Moraliter autem per sex hydrias possunt significari sex necessaria mentibus purificandis, quorum prima hydria est compunctiva contritio, quæ purgat, ut ait propheta [10] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » Et de hoc in figura [11] : « Rebecca descendit ad fontem, et implevit hydriam aqua, » etc., scilicet lacrymarum. Secunda hydria, confessio mundans, in *Psalmo* [12] : « Dixi : Confitebor injustitiam meam. » De qua in figura [13] : « Rebecca effudit hydriam in canalibus, » quod est emovere peccatum ex conscienta. Tertia est pia eleemosynarum largitio [14] : « Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis. Item in *Genesi*, in figura [15] : « Deposuit hydriam, et dedit ei potum. » Quarta est constans injuriarum remissio et perpessio, hac enim purgatur peccatum [16] : « Dimittite, et dimittetur vobis. » [17] « Cumque confregissent hydrias, tenuerunt lampades, » etc. Hydrias confringunt, qui non reputant injurias et contemnunt. Quinta est exercitium pœnitentialis laboris, quod similiter purgat a peccato; et de hac in figura [18], quod « Rebecca egrediebatur, habens hydriam in scapula, » id est, strenuum laborem in sustinentia. Sexta est observatio divinæ legis et prædicationis, quæ purgat : [19] « Mundi estis propter sermonem meum. » Et de hac hydria in figura [20] : « Da mihi de hydria tua. » Et sequitur : « Bibe, Domine, » etc. Qui enim est impletus divina doctrina, debet eam aliis propinare. Sed istæ hydriæ non continent nisi aquas insipidas, si Dominus non convertit in vinum amoris, et devotionis [21] : « Bibi vinum meum cum lacte meo. » Binæ metretæ sunt amor Dei et proximi; tres vero metretæ sunt virtutes tres theologicæ, quæ sunt tres panes, de quibus [22] : « Amice, commoda (c) mihi tres panes. » Vel per sex hydrias possent figurari sex opera misericordiæ, ut patet consideranti. De quatuor vero hydriis, de quibus dicitur [23] : « Implete quatuor hydrias aqua, » patet, quod significant quatuor affectus animæ, qui sunt implendi influentiis divinis; vel possunt significare aliquas de prædictis hydriis, ut potest patere consideranti.

Christus quare venit ad nuptias.

Bonum vinum Evangelium Christi.

Sex hydriæ quid.

Per sex hydrias sex necessaria.

Metretæ binæ.

Sex hydriæ sex opera misericordiæ.

Quatuor affectus animæ signantur quatuor hydriis.

Et sequitur ultimum, scilicet ordinis signorum subjunctio, ibi : *Hoc initium signorum*, etc. Sed qualiter ait hoc? quia per stellam [24] duxit Magos ad se, sicut per signum : ergo istud non fuit initium signorum. Et ad hoc respondet Chrysostomus [25], quod hoc fuit initium signorum post baptismum scilicet. *Et manifestavit gloriam suam :* deitatem latentem, ait Glossa. Sed qualiter hoc : *Et crediderunt*, quia neque multi attenderunt miraculum, sed ministri, architriclinus et sponsus, sicut opponit Chrysostomus [26]. Et respondet, quod postea audierunt miraculum, in illo enim die non omnes sciverunt. *Manifestavit* tamen *gloriam suam*, quia et post audierunt : *Et discipuli in eum crediderunt*.

[1] *Luc.*, XXI, 34. — [2] *Prov.*, XXIII, 29, 30. — [3] *Isa.*, V, 22. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. IX, n. 1. — [5] Ibid., n. 2. — [6] Ibid., n. 3. — [7] Ibid., n. 5. — [8] *Zach.*, IX, 27. — [9] Aug., ubi sup., n. 6. — [10] *Psal.* VI, 7. — [11] *Gen.*, XXIV, 16. — [12] *Psal.* XXXI, 5. — [13] *Gen.*, XXIV, 20. — [14] *Luc.*, XII, 3. — [15] *Gen.*, XXIV, 46. — [16] *Luc.*, VI, 37. — [17] *Judic.*, VII, 20. — [18] *Gen.*, XXIV, 15. — [19] *Joan.*, XV, 3. — [20] *Gen.*, XXIV, 17, 18. — [21] *Cant.*, V, 1. — [22] *Luc.*, XI, 5. — [23] III *Reg.*, XVIII, 34. — [24] *Matth.*, II, 2 et seq. — [25] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXII, al. XXIII, n. 1. — [26] Ibid.

(a) *Al.* quando in illa. — (b) *Cæt. edit.* inebriat. — (c) *Item* Accommoda.

ut dicitur hic, scilicet qui antea mirabantur. Sed qualiter ait : *Crediderunt discipuli*, ex quo prius crediderant? Et ad hoc respondet Augustinus [1], quod discipulos hic debemus intelligere, qui erant futuri discipuli, quia discipuli erant, quando hæc conscripta sunt. Sed quæritur quo modo fecit hic signum sive miraculum, cum hoc diminuat meritum fidei, infra [2] : *Nisi*, inquit, *signa videritis, non credetis*. Ad istud respondet Chrysostomus [3], quod « tunc maxime necessarium fuit signa facere, quando devoti et attendentes his quæ fiebant manifeste aderant. » Sed tunc quæritur de hoc quod supra [4] sine signis, id est miraculis, in eum crediderunt. Et ad hoc respondet Chrysostomus [5], quod « doctrina et prophetia [6] aliquando erat sufficiens admirationem imponere audientium animabus, et suadere cum affectione, attendere et credere. » Sed tunc quæritur quare aliquando denegat signa facere, aliquando propter perversitatem conversantium in locis illis. Et ex his patet, quod aliquando faciebat signa ob devotionem assistentium ; aliquando omittebat facere, quando doctrina et prophetia sufficiebant; aliquando denegabat [7] ob perversitatem habitantium, sive inquirentium signa.

Secunda pars principalis capituli.

12. Et sequitur secunda principalis capituli ibi : *Post hæc descendit*, etc., in qua narratur (a) de descensu suo Capharnaum, ubi narratur suus descensus, et de mora ibidem. Ait ergo : *Post hæc*, etc. Sed quæritur, ex quo erat ibi parum moraturus, et Hierosolymam festinaturus, quare illuc descendit. Et ad illud respondet Chrysostomus [8] quod « ideo descendit, ut matrem et fratres non ubique secum traheret (b). Adivit ergo illuc, et parum ibi contrahens tempus (c) propter honorem, qui erat ad matrem, eam restaurans, id est consolans et delectans, rursus autem assumit facere miracula, et ideo ascendit Hierosolymam. » Sed quæritur quare non fecit ibi signa vel miracula. Et ad hoc Chrysostomus, quod « illi, qui habitabant illam civitatem, valde erant corrupti [9] : *Capharnaum*, etc., (d), *usque ad* (e) *infernum descendes*. »

Item quæritur qualiter ait : *Fratres ejus*, cum fuerit unigenitus et patris et matris. Et ad hoc respondet Augustinus. Quod fratres erant cognati Mariæ, eo modo quo Abraham et Lot dicebantur fratres, et Jacob et Laban. *Et ibi manserunt non multis*, etc., propter vicinitatem Paschæ, prout postea subdit, nec iste descensus Capharnaum, qui fuit ante Pascha, est idem cum illo descensu, de quo Lucas [10], ut patet ab Augustino [11]. Et patet secundum Glossam, quod iste descensus significavit descensum Filii Dei in mundum. Moraliter vero significat descensum Filii Dei in animam sanctam. Capharnaum enim interpretatur villa pulcherrima [12], vel ager benedictionis. Ejus mater est humilitas, obedientia ; fratres et discipuli, gratuitæ virtutes, qui concomitantur ipsum Jesum [13] : *Quicumque fecerit voluntatem patris mei, hic mater, et soror, et frater*. In Joanne (f) item [14] : *Si quis diligit me*, etc.; sequitur : *Ad eum veniemus*, etc.

Descensus Capharnaum quid significet.

Tertia pars principalis capituli.

13. Et sequitur tertia pars principalis capituli de ascensu in Hierosolymam, ibi : *Et prope erat Pascha*, etc.; et illa in duo : primo, de ipso et de factis ibidem; secundo, narratur de inquisitione Judæorum ab ipso, ibi : *Responderunt*, etc. In prima tria : primo ipsius ascensus et curæ ejus præmissio; secundo, facti ibidem specificatio, ibi : *Et invenit*, etc.; tertio, recordationis discipulorum de facto subjunctio, ibi : *Recordati*, etc.

Ait ergo : *Et prope erat Pascha*, scilicet primum post baptismum suum. Unde Chrysostomus [15] : « Ascendit, ut ostendat, quoniam ante paucos dies Paschæ baptizatus est. » Idem Magister in *Historiis*. Et quia Pascha erat, ascendit adimplens legem, de qua *Exodi* [16] : *Tribus vicibus festa celebrabis*, etc. Unde Glossa docet nos servare statuta Ecclesiæ, ad quam venimus.

14. Et sequitur secundum : *Et invenit in templo*, id est in atrio templi, nomine tamen templi appellatur ; *invenit*, inquam, *vendentes*. Et de his quæ vendebantur, et qua causa vendebentur, Magister in *Historiis* su-

[1] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. II, c. XVII, n. 38. — [2] Inf., IV, 48. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Sup., I, 37 et seq. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Addit Chrysostomus, ni fallat textus quem lego : « Cum miraculo conjuncta. » Hæc enim sunt ipsissima verba Chrysostomi, edit. Gaume : Ὅτι καὶ διδασκαλία ἱκανὴ καὶ προφητεία καὶ τὸ θαῦμα ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς, ὥστε διαθέσεως προσέχειν τοῖς γενομένοις, τῆς ψυχῆς προσοικειωμένης ἤδη. Tom. VIII, pag. 152-153. Cæterum aliis in locis, verbi gratia, hom. XX, al. XIX, n. 1, agnoscit et ipse Chrysostomus absque miraculorum subsidio fidem haberi posse. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Chrysost., ibid. — [9] *Luc.*, X, 15. — [10] *Luc.*, IV, 31. — [11] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. II, XLII, 90. — [12] כפר, Pagus ; נעים, Amœnus. — [13] *Matth.*, VII, 21. — [14] Inf., XIV, 23. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] *Exod.*, XXIII, 14.

(a) *Cæt. edit.* narrantur. — (b) *Item* contrahat. — (c) *Leg.* paulum ibi commoratus. — (d) *Cæt. edit. add.* Et sequitur. — (e) Cæt. edit. *enim*. — (f) *Joannes*.

per illud *Matthæi* [1] : *Ejiciebat omnes vendentes*, etc. « In porticibus templi, inquit, hostias vendebant, ne venientes de longinquo nihil offerrent, si hostias præsto non haberent. » Et ibi bene de hoc. Sed quæritur qualiter narrat hic de ista ejectione, cum Matthæus narrat de ejectione vendentium in templo ante passionem. Et ad hoc respondet Chrysostomus, ubi supra [2] : Hæ ejectiones non fuerunt secundum idem tempus; sed hæc fuit in initiis operum Christi, illa vero ante passionem. » Et enumerat ea, quæ vendebantur, scilicet *boves et oves*, quos offerebant divites; *columbas*, quas offerebant pauperes secundum legem [3]; *et nummularios*, scilicet accommodantes pecuniam sub cautione : nam prohibitum erat dare ad usuram. Tamen tales parva munuscula accipiebant, licet non numeratam pecuniam, palliantes suam usuram. Ideo dicitur [4] : *Violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, et fragmen panis.* Et [5] : *Usuram et superabundantiam non accipies.* Et ad ostensionem zeli magni ipsius, subdit (v. 15) : *Et cum fecisset flagellum*, ad litteram, *ejecit*, etc. Unde Chrysostomus [6] : Non solum verbis et increpationibus contentus, sed flagellum faciens, ejecit eos. » Et subditur ratio hujus ejectionis ibi (v. 16) : *Auferte ista hinc*, etc., id est de tam sacro loco. *Et nolite facere domum*, etc., id est templum cultui divino mancipatum : *Domum negotiationis*, vendendo et emendo, sicut ipsi faciebant. Sed quæritur, ex quo non erat magnum peccatum, si vendebant in templo, quod emebatur ut offerretur, quare ejicit istos? Item vendebant quæ opus habebant homines in sacrificiis temporis : et « quæ honeste emuntur, non illicite venduntur, » ut (a) ait Augustinus [7] : ergo ut prius. Et ad istud respondet Augustinus, quod ad hoc figura erat illud. Inde enim ejecit Dominus omnes, qui sua quærebant. Ideo « non passus est domum orationis fieri domum negotiationis : et si negotiationis domus non debet fieri domus Dei, potationis debet fieri ? » quasi dicat : Non. « Quid ergo faceret, si ebriosos ibi inveniret ? » Hæc Augustinus. Item quæritur juxta Chrysostomum [8], quare sic istos ejecit, et quare cum tanto conatu, quod fecit flagellum ad ejiciendum ? Ad hoc respondet, quod « quia debebat in sabbato curare et multa alia facere, in quibus videbatur Judæis esse legis transgressio, ut non videretur Deo contrarius, ideo ob suspicionis directionem (b) fecit. » Hæc ille. Ad aliud respondet, quod ideo non est contentus sermonibus, ut ostendat se hoc facere non sicut hypocrita vel hypocrisim simulans : ex quo enim erat multa plebis irrationabilitas, non erat hypocrisim simulantis in pericula se projicere, sed omnia pati eligentis pro bono ornatu domus Dei. Ideo non dixit *domum suam*, sed : *domum Patris mei*. Ad ostensionem ergo, quod non fuit contrarius Deo, nec quod simulans hypocrisim, ejecit eos de templo dicto modo. Sed adhuc quæritur, quare hic loquitur mitius in ista ejectione, quam Matthæus : hic enim ait : *Nolite facere domum negotiationis*. Ibi autem ait [9] : *Fecistis eam speluncam latronum.* Ad istud respondet Chrysostomus [10] quod in principio signorum non ita vehementer, sed remisse increpatione utitur : ideo tunc post signa et documenta acrius locutus est. Sed quæritur, cum adhuc non esset multum notus, nec fama sua divulgata, qualiter permiserunt eum prædicta facere tam authentice sine contradictione? Et ad istud respondendum secundum Magistrum in *Historiis* supra *Matthæum* : « Tradunt, inquit, quidam, quia fulgor radiosus egrediebatur ex oculis ipsius, quo territi sacerdotes et levitæ non poterant ei resistere, et ideo permiserunt eum sic facere. » Aliter respondet Chrysostomus, quod non resistunt neque arguunt, sicut infra, quando dixerunt [11] : *Dæmonium habes*, quia viderunt se jure increpatos. Et ut patet hic ad litteram, templa Dei sunt veneranda, et ea quæ sunt negotiationis, voluptatis, cupiditatis, contentionis, ex eis ejicienda. Unde Magister in *historiis* super *Matthæum*, ubi supra : « Hinc (c) recte faciunt qui ceras factas in ecclesia vendi non permittunt, nisi, inquit, pro mysterio hoc fecerit Dominus. » Et hoc, quia est domus orationis. Ut enim ait Augustinus [12], loquens de ecclesiis, « nihil turpe ac flagitiosum spectandum aut imitandum proponitur, ubi veri Dei aut præcepta insinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia postulantur. » Quid autem significatur per vendentes et ementes boves, et sic de aliis, Augustinus [13] multum, in Glossa pro parte : « Ipsi enim sunt,

Ratio ejectionis.

[1] *Matth.*, XXI, 12. — [2] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [3] *Levit.*, V, 6 et 7. — [4] *Ezech.*, XIII, 19. — [5] Ibid., XVIII, 17. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. X, n. 4. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Matth.*, XXI, 13. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Inf., VII, 20. — [12] Aug., *de Civit. Dei*, lib. II, c. XXVIII. — [13] Id., *in Joan.*, tract. X, n. 6, quoad sensum. — (a) *Cæt. edit.* ubi. — (b) *Leg.* correctionem. — (c) *Cæt. edit.* Hic.

qui quærunt quæ sua sunt, et totum habent venale. Columbas enim vendunt, qui dicunt se dare Spiritum sanctum pretio honoris sui. Similiter boves vendunt, qui laborem prædicationis similiter pro pretio temporali vendunt. Oves vendunt, qui plebem diabolo vendunt, et hoc faciunt, ut accipiant honores et laudes, non ut convertantur ad veritatem. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et est in Glossa pro parte. Quod ergo flagellum fecit, figura est, secundum Augustinum [1], quia « sermo ejus flagellatur, secundum illud *Psalmi* [2] : *Congregata sunt in me flagella, et ignoravi.* Flagellatus est flagellis Judæorum, flagellatur (*a*) blasphemiis falsorum christianorum : nec ipse pepercit (*b*) illis, qui ab eis erat flagellandus : signum nobis ostendit, quia unusquisque in peccatis suis restem (*c*) sibi facit, addendo (*d*) peccatum peccato : et quia sic illi faciebant, hujus signum fecit illud, scilicet flagellum, » etc. [3] *Væ, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* [4] *Iniquitates suæ capiunt impium.*

Cur flagellum fecit.

17. Et sequitur tertium, scilicet recordationis discipulorum specificatio, ibi : *Recordati*, etc., hoc viso. Ait Glossa, *quia scriptum est : Zelus*, etc. Et in hoc quod ait, *comedit*, etc., notatur (*e*) vehementia zeli : quod enim comeditur, quasi in comedentem vertitur, et vita illius et regimine agitur. Et de hoc Augustinus bene [5] : « Qui, inquit, comeditur zelo domus Dei, omnia quæ ibi videt perversa satagit corrigi, cupit emendari; si emendare potest, non quiescit; si non potest, tolerat, gemit. » Et ibi multum et bene de hoc : Unde, ad imitationem Christi, ejus membra et spiritualiter præsidentes et prædicantes debent comedi zelo Dei, id est, inflammari, et illo agi et regi. Unde Augustinus, ibi : « Si in domo tua, ne quid perversum sit, satagis, in domo Dei, ubi salus proposita est, debes pati quantum in te est, si quid perversum ibi vides? » quasi dicat : Non. Et sequitur : « Prohibe quos potes, tene quod potes, terre quos potes, blandire quibus potes, noli quiescere. » Ac demum : « Nolite quiescere lucrari animas Christo, qui estis lucrati a Christo. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc [6] : « O filii, æmulatores legis estote. » Et ibi enumerat exempla patrum. De hoc dicitur [7] : « Sume tibi sartaginem ferream, » etc. Secundum Gregorium [8] : « Nullum omnipotenti Deo sacrificium tale est, quale zelus animarum. » Debet tamen zelus esse regulatus recta scientia, ne contingat illud [9] : « Æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. » Unde Bernardus [10] : « Quo fervidior est zelus, eo magis scientia est necessaria. » Et idem [11] : « Dilectio et cognitio sunt necessaria cum zelo : ista, ne inflet ; illa ne erret : tali zelo debent esse fervidi electi Dei, exemplo sanctorum Patrum, Phinees et aliorum. » Coram enim Catone nullus erat ausurus peccare, ait Seneca [12].

Zelus qualis esse debeat. — Cato.

18. Et sequitur illa pars, in qua de interrogatione Judæorum a Filio Dei, ibi : *Responderunt ergo*, etc. Et ibi quatuor : primo, ipsa interrogatio; secundo, Christi responsio, ibi : *Respondit*, etc.; tertio (*f*), iterata eorum interrogatio, ibi : *Dixerunt*, etc. ; quarto, temporis, quo fuerunt discipuli recordati dictorum Christi, specificatio, ibi : *Recordati*.

Ait : *Quod signum ostendis*, etc. Et in hoc patet eorum insania; unde Chrysostomus [13] : « Signo, inquit, opus erat, » quasi dicat : Non, « ut ea quæ male fiebant cessare faceret, et domum eriperet a tanta verecundia? Zelum enim talem pro domo Dei accipere, nonne maximum signum virtutis Dei erat? » Hæc ille, Sed quæritur: quare petebant signum, ex quo erant invidi, et facere signum esset ad eorum confusionem? Et ad hoc respondet Chrysostomus, quod « a turpi lucro suo interciso, id est ablato, dolentes erant, et ideo opinantes eum prohibere, scilicet a priori facto, sic petierunt. » Sed quæritur tunc : quare non fecit aliquod signum ad eorum confusionem? Et ad hoc respondet idem, quod « propter ultimam eorum insensibilitatem et dolosam mentem nullum signum fecit [14] : « Generatio adultera signum quærit; sed non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. » Et ibi manifestius ait Evangelista; hic autem magis ænigmatice propter mentem eorum perniciosam. » Hæc Chrysostomus.

Cur peterent signum Judæi. — Cur signum non fecerit Dominus.

19. Et sequitur responsio Christi : *Respondit Christus : Solvite templum hoc*, etc. Sed qualiter

[1] Aug., *in Joan.*, tract. x, n. 4. 5. — [2] *Psal.* xxxiv, 15. — [3] *Isa.*, v, 18. — [4] *Prov.*, v, 22. — [5] Aug., ubi sup., n. 9. — [6] I *Mach.*, ii, 50. — [7] *Ezech.*, iv, 3. — [8] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. xii, n. 30. — [9] *Rom.*, x, 2. — [10] Bern., *in Cant.*, serm. xlix, n. 5. — [11] Id., hom. xlix. — [12] Senec., *de Consol. ad Marcian.*, c. xx, circa med. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. xxii, al. xxiii, n. 2. — [14] *Matth.*, xvi, 4.

(*a*) *Cœt. edit.* flagellatus est. — (*b*) *Item* præcepit. — (*c*) *Item* testem. — (*d*) *Item* addendum. — (*e*) *Item* vocatur. — (*f*) *Item* tertia.

ait imperative? Cum ipse loqueretur de templo corporis sui, non debuit imperare eis solvere templum. Et ad hoc respondet Glossa, quod istud fuit prophetia, non enim imperat, sed quasi diceret: Vos solvetis, scilicet in passione, et ego excitabo in resurrectione. Et proprie loquitur : *Excitabo*, quasi de somno ob brevitatem temporis ante resurrectionem, secundum illud *Psalmi*[1] : « Ego dormivi, et soporatus sum. » Unde dicitur[2] : « Tertia die suscitabit nos. » Et occasione istius verbi, sicut creditur, sumptum fuit istud falsum testimonium Judæorum dicentium[3] : « Dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum ædificare illud. » Et nota quod istud verbum posset esse conveniens thema tempore passionis vel resurrectionis, in quo figurantur quatuor quorum primum est sacri corporis Filii Dei singularis et dedicata sanctitas, ibi : *Templum.* « In sole enim[4] posuit tabernaculum suum : » unde figuratur per templum Salomonis[5], in quo erant omnia quasi de auro, vel aurea. In quo notatur immaculata sanctitas. Istud enim templum sacrum erat; illud[6] « tabernaculum non manu factum. » Secundo figuratur passionis universalitas, ibi : *Solvite*, id est: Solvetis: quod enim solvitur, undique deligatur et dilaceratur, et ejus compago dissipatur. Sic fuit de sacro corpore Domini, quando clavis confodiebatur et perforabatur. In figura[7] : « Concidit (a) me vulnere super vulnus. » Et[8] : « Destruxit me undique et pereo. » Et sequitur[9] : « Fecerunt sibi viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum. » Tertio figuratur ejusdem invicta potestas in resurgendo, ibi : *Excitabo illud.* In quo notanda æqualitas potestatis Filii cum Patre. Unde Augustinus[10] : « Quo modo suscitat Pater, sic et Filius. »[11] « Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi illam. » Quarto figuratur veritas mortis, et velocitas resurrectionis, ibi : *Tribus diebus* : et hoc scilicet ad manifestandam veritatem mortis et in resurgendo virtutem potestatis[12] :« Erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus. » Qualiter autem fuerunt tres dies, et tres noctes? Augustinus bene[13], quod « primus dies, a parte extrema totus annumeratus; similiter tertius a parte prima, et ipse totus; medius autem absolute totus. » Et sequitur : « Ab hora mortis usque ad diliculum resurrectionis fuerunt quadraginta horæ, ut congrueret vita sua super terram illi numero, ad insinuandum mysterium perfectionis. » Hæc ille, et ibi bene de hoc.

Quatuor hic figurantur.

Immaculata sanctitas

Passionis universalitas.

Invicta potestas in resurgendo.

Veritas mortis.

20. Et sequitur tertium, scilicet iterata interrogatio Judeorum : *Dixerunt ergo Judæi :* (b) *Quadraginta sex annis*, etc. Sed quæritur, qualiter ait, quod tot annis fuit templum ædificatum, cum in sex annis fuerit ædificatum templum, et septimo consummatum fuerit, ut patet[14]. Videtur enim quod sit contradictio. Et ad istud respondendum, quod primum templum fuit ædificatum in sex annis, ut dictum est; hic vero loquitur de templo reædificato sub Zorobabel, cujus ædificatio fuit incœpta primo anno Cyri regis; sed impedientibus bellis, tot annis fuit perfecte ædificatum, ut patet[15]. Et de hoc in Glossa. Sed contra hoc est illud, quod ait Chrysostomus[16], quod in viginti annis fuit consummata mensura ædificationis prioris templi. Et ad istud est respondendum, quod vis est facienda in hoc quod ait: *Consummata* : numerat enim Chrysostomus et ædificationem templi, et ædificationem domus regiæ, quæ tredecim annis est ædificata, ut patet[17]. Quasi ergo dicerent Judæi : Impossibile est, loquentes ad Christum, te excitare tot diebus templum ædificatum tot annis[18].

Quæstio de ædificatione templi.

21. *Sed ille dicebat de templo corporis*; ut enim ait Augustinus[19] : « Ille spiritualiter loquebatur, sed illi caro erant, et ut caro sapiebant. » Sed quæritur de Glossa, et est Augustini[20], qui hæc exponit, quæ Glossa ait, quod « quadraginta sex diebus corpus Christi, ut cujuslibet hominis, in ventre matris per omnia membra formatur. » Sed videtur quod hoc non fuerit ad propositum, quia Christus fuit conceptus ex Spiritu Sancto[21]. Alia corpora humana fuerunt concepta ex seminibus commixtis, ut patet supra, ubi dicitur[22] : « Non ex sanguinibus, » etc. Ergo non est simile de corpore Christi, et de aliis corporibus humanis. Item ipse Christus a primo instanti conceptionis fuit perfectus vir[23] : « Fœmina circumdabit virum. » Ergo ut prius.

[1] *Psal.* III, 6. — [2] *Ose.*, VI, 3. — [3] *Matth.*, XXVI, 61. — [4] *Psal.* XVIII, 6. — [5] III *Reg.*, VII, 49-51. — [6] *Hebr.*, IX, 11. — [7] *Job*, XVI, 15. — [8] *Job*, XIX, 10. — [9] Ibid., 12. — [10] Aug., ubi sup., n. 11. — [11] Inf., X, 18. — [12] *Matth.*, XII, 40. — [13] Aug., *de Trinit.*, lib. IV, VI, 10. — [14] III *Reg.*, VI, 37-38. — [15] I *Esdr.*, IV, 24. Vid. Corn. a Lapid. *in Joan.*, II, 20. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXII, al. XXIII, n. 2. — [17] III *Reg.*, VII, 1. — [18] Ibid., IX, 10. — [19] Aug., *in Joan.*, tract. X, n. 10. — [20] Id., *de Trinit.*, lib. IV, c. V. — [21] *Matth.*, I, 20. — [22] *Joan.*, I, 13. — [23] *Jerem.*, XXXI, 22.

(a) *Cæt. edit.* conscidit. — (b) *Cæt. edit. add.* Et.

Et ad istud respondendum secundum Magistrum in *Historiis*, secundum hunc numerum convenisse perfectioni corporis dominici, quantum ad majorem distinctionem. Unde corpus perfici, potest intelligi dupliciter : vel organizatione, vel magnitudine sive (*a*) mole : omnia enim alia corpora humana concepta ex seminibus permixtis perficiuntur utroque modo, prout ait Augustinus, qui ait [1] : « Conceptio humana sic procedit, quod in primis sex diebus, lactis quasi habet similitudinem, sequentibus novem convertitur in sanguinem, duodecim diebus solidatur, reliquis diebus formatur usque ad perfecta lineamenta. » Et ibi bene de hoc. Corpus vero Christi in primo instanti fuit organizatum complete, tamen mole et magnitudine membrorum spatio dierum perficiendum. Ideo numerus prædictus non est dicendus convenire sacro corpori Christi, quantum ad distinctionem, sicut aliis corporibus : sed eo modo, quo dictum est. In instanti enim primo conceptionis completum et organizatum fuit corpus dominicum, et Verbum unitum. Quærit Chrysostomus, quare non dedit eis signum. Et respondet ut prius, quod ideo non dedit, scilicet propter eorum dolosam mentem. Item quærit, quare non solvit eis ænigma de templo. Et cum dicatur [2]: « Qui sophistice loquitur, odibilis est; » videtur quod non debuit eis ita loqui quasi sophistice, quasi æquivocando templum. Et ad primum respondet Chrysostomus [3], quod « sermonem non suscepissent, licet exposuisset eis de templo corporis sui. » Si enim, inquit, discipuli neque sufficienter curant intelligere quod dictum est, multo magis nec turbæ. Ad illud respondendum, quod aliud est loqui sophistice, aliud ænigmatice : quia loqui sophistice est loqui ad deceptionem; loqui vero ænigmatice est ad occultationem mysteriorum malis et indignis, vel ad exercitationem bonorum ad inquirendam intelligentiam in mysteriis. De mysterio autem istorum dierum, scilicet quadraginta sex, in Glossa, et in Homilia. Et sequitur quartum, specificatio temporis, quo discipuli fuerunt recordati præmissi ænigmatis : *Cum ergo resurrexisset*, etc., *recordati*, etc. [4] « Aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. » Ideo sequitur : *Crediderunt Scripturæ*, in qua præfigurata Christi resurrectio, sicut in evomitione Jonæ de ventre piscis : *Et sermoni*, quem dixit de resurrectione [5] : « Erit filius hominis in corde terræ. » Sed quærit Chrysostomus [6], qualiter discipuli hoc nescierunt, quoniam eum suscitari oportebat a mortuis. Et ad istud respondet, « quoniam spiritus nondum erat scilicet datus, » ut dicitur infra [7]. Ideo continue audientes sermones de resurrectione, nihil intelligebant : alienum enim et præter opinionem erat, quod dicebatur. Ideo ait Petrus Christo loquenti de passione [8] : « Propitius esto tibi. » In primis ergo hunc sermonem convelatum, per experientiam, scilicet resurgendo, ad veritatem duxit; postea dedit tantam spiritus gratiam, ut omnia susciperent. » Et sequitur : « Postea enim vitam ostenderunt præclaram, et multam philosophiam, et magnos labores, et deriserunt præsentem vitam, et nihil existimaverunt humana. Sed superiores omnibus facti sunt, et sicut aquilæ leves alte volantes per opera ad ipsum adierunt cœlum. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Infra [9] : « Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum, » etc. Vel, ut ait Augustinus, quod in aliis locis Scriptururam evidenter apparet, « discipulos omnes appellatos, qui ab eo discerent, quod ad vitam æternam pertineret. » Hæc ille. Non ergo solum vocat discipulos, scilicet apostolos forte, sed alios sequentes eos.

Conceptio humana.

Loqui ænigmatice quid sit.

23. Et sequitur ultima pars capituli, in qua narratur de credulitate multorum in eum. Et illa in duas : primo, de credulitate multorum communiter; secundo, de adventu Nicodemi, et ejus credulitate, ibi : *Erat autem homo*, etc.

Ultima pars capituli dividitur in duas.

Ait ergo : *Cum autem esset in Hierosolymis in pascha*, etc., cujus solemnitas celebrabatur septem diebus, *multi crediderunt* : non scilicet perfecte, sed *videntes signa*. Ut enim ait Chrysostomus [10], « grossiores quidem signa trahebant, rationabiliores vero prophetiæ, » infra [11] : « Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. » Et licet ita esset (v. 24), *ipse Jesus non credebat semetipsum eis*. Sed qualiter hoc? videtur, ex quo in eum crediderant, quod ipse debuisset se credere eis. Sicut (*b*) enim quærit Augustinus [12] : Item, « cum haberet *potestatem ponere animam, et*

[1] Aug., *de LXXXIII Quæst.*, quæst. LVI. — [2] *Eccli.*, XXXVII, 23. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [4] *Luc.*, XXIV, 45. — [5] *Matth.*, XII, 40. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Inf., VII, 39. — [8] *Matth.*, XVI, 22. — [9] *Joan.*, XII, 32. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXIII, al. XXIV, n. 1. — [11] Inf., IV, 48. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XI, n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* sine. — (*b*) *Fortasse legendum*, sic.

iterum sumendi eam (infra [1]), non oportuit, quin semetipsum crederet eis?» Item infra [2] : *Nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus.* Ergo ut prius. Et ad hoc respondet Augustinus dicens : « An forte non credebant et fingebant se credidisse ?» Et quasi idem in Glossa, quæ ait : « Nondum erant digni, quibus se crederet Jesus, et familiariter cohabitaret. » Non ergo vel propter timorem vel dubitationem a parte ipsius non credebat se eis, sed propter eorum indignitatem et credulitatis fictionem et imperfectionem. Et ideo sequitur : *Eo quod ipse nosceret omnes.* Et ita sciebat eos infirmiter credere, ait Glossa. Unde Augustinus : « Plus noverat artifex quid esset in opere suo, quam ipsum opus quid esset in semetipso : sic Creator noverat. » Idem Chrysostomus, ubi supra [3] : « Ea quæ in corde hominum, scire est ejus, qui plasmavit corda. » [4] *Deus intuetur cor.* Et alibi [5] : *Omnia videt oculus ejus.* Et [6] : *Ego Dominus scrutans corda, et probans renes.* Et [7] : *Omnia sunt nuda et aperta oculis ejus.* Ideo sequitur (v. 25) : *Quia ei opus non erat, etc.: ipse enim sciebat quid esset in homine.* « Novit enim eorum, id est, hominum ineffabilia omnia manifeste, » ait Chrysostomus, ubi supra. Et in hoc patet salutare exemplum hominibus non credendi, neque committendi se omnibus qui fingunt se esse amicos. Unde Chrysostomus, ubi supra : « Sic nos non in his, qui simpliciter sunt amici, id est, apparentes et nomine tenus, sed in propriis (*a*) amicis confidamus (*b*). [8] *Unusquisque a proximo se custodiat.* Et [9] : *Nolite credere amico*, etc. Item, ex quo Deus novit omnia quæ sunt in homine; ob talis judicis majestatem, ob talis testis inflexibilem veritatem (ipse enim est [10] *judex et testis*), ob talis dominatoris in corde habitantis sanctitatem, et immunditiarum ab eo odibilitatem : *Mundi* enim [11] *sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris* : necesse est ut homines mundent corda sua. Unde Boetius [12] : « Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cum ante oculos agitis judicis cuncta cernentis. » Propter quod ait Propheta : [13] *Providebam Dominum in conspectu meo semper.*

CAPUT III.

1. *Erat homo ex Pharisæis*, etc. Præmisso ascensu Domini in Hierosolymam, et enarrata multorum in ipsum credulitate, hic narratur de adventu Nicodemi, et ejus credulitate; vel, ut alii continuant, præmissa manifestatione Filii Dei per miraculum in operibus conditionis, hic ejus manifestatio per documenta regenerationis, et etiam per opera. Et hoc in duas partes : primo, de manifestatione sua ipsis Judæis; secundo, de manifestatione sua ipsis Samaritanis, infra [14] : *Ut ergo cognovit Jesus* (*c*), etc. Prima, scilicet istud capitulum, in duas : primo de documentis Salvatoris ipsi Nicodemo, et de mutua collatione et ejus instructione; secundo, de transitu ejus in Judæam, et de opere regenerationis, eo quod ibi baptizabat per discipulos, ibi [15] : *Post hæc venit Jesus*, etc. Prima in duas : primo, de prædicto adventu, et descriptione advenientis; secundo, de ejus instructione, et de documentis Salvatoris, ibi [16] : *Dixit ei*, etc.

Continuatio capitis, et sensus

Dividitur in duas partes.

Ait ergo : *Erat homo*, et est descriptio ejus a secta vel religione, ibi : *Ex Pharisæis.* Erant enim tres sectæ, de quibus in *Historiis* Magister sufficienter. Item ejus descriptio a nominatione (*d*), ibi : *Nicodemus*, qui interpretatur *victoria populi* [17], et erat filia (*e*) credentium in Christum ex Judæis, ut dicitur in Glossa. Tertio ejus descriptio a dignitate, ibi : *Princeps Judæorum*, id est, unus de principibus, ait Glossa. Sed qualiter ait hoc, quia infra [18] : *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum?* Et ad istud respondendum, quod iste credidit occulte. Ideo ait hic, quod *nocte venit ad Jesum.* Ibi negabant aliquem manifeste credidisse, vel falso asserebant illud ex invidia, neminem, scilicet ex principibus, in ipsum credidisse : unde de isto similiter dicitur infra [19] : *Dixit Nicodemus ad eos : Numqnid lex vestra judicat hominem, nisi prius audierit eum?* Et de isto similiter infra [20] : *Venit Nicodemus.*

Tres sectæ Judæorum. Nicodemus, victoria populi.

2. Et subditur de ejus adventu, et de tempore : *Hic venit ad Jesum nocte.* Sed quæritur : ex quo credidit, ut erat unus de principibus, non oportuit eum timere, nec nocte venire. Et ad hoc respondet Chrysostomus [21], quod « adhuc ju-

Cur Nicodemus nocte ad Jesum.

[1] Inf., x, 18. — [2] Inf., VIII, 20. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] I *Reg.*, XVI, 7. — [5] *Eccli.*, XXIII, 27. — [6] *Jerem.*, XVII, 10. — [7] *Hebr.*, IV, 13. — [8] *Jerem.*, IX, 4. — [9] *Mich.*, VII, 5. — [10] *Jerem.*, XXIX, 23. — [11] *Habac.*, I, 13. — [12] Boet., *de Consol. Philos.*, lib. V, pros. 6, in fin. — [13] *Psal.* XV, 8. — [14] Inf., IV, 1. — [15] Inf., 22. — [16] Inf., 2. — [17] Νῖκος, Victoria; Δῆμου, Populi. — [18] Inf., VII, 48. — [19] Inf., VII, 51. — [20] Inf., XIX, 39. — [21] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXIII, al. XXIV, n. 1.

(*a*) *Al.* veris. — (*b*) fidimus. — (*c*) *Cæt. edit.* Deus. — (*d*) *Al.* notatione. — (*e*) *Fortasse legendum* unus.

daica detinebatur infirmitate : ideo nocte venit trepidans. » Vel secundum Glossam, quia magister in Israel, palam discere erubescebat; vel, ut ait Beda, cupiens secreta allocutione mysteria fidei percipere, ideo nocte venit. Secundum vero Augustinum [1], iste fuit figura catechumenorum, qui « portant crucem Christi in fronte, sed de mysteriis carnis et sanguinis ignorant, et de his erat iste. Ad lucem venit, et in tenebris (*a*). » Et de hoc ibi multa, et in Glossa similiter.

Figura catheeumenorum.

Secunda pars, et ejus divisio.

2. Et sequitur secunda pars, in qua instructio Salvatoris. Et quia Nicodemus, qui venerat, interrogabat, et Salvator docebat, et instruebat; ideo illa in tres : primo interrogationis illius præmissio, et Salvatoris instructio de regenerationis sacramento; secundo, iterata ejusdem interrogatio, et Salvatoris responsio de regenerationis modo, ibi : *Dicit ad eum Nicodemus*, etc.; tertio subsequens illius quæstio, et Salvatoris doctrinatio de intellectu vero eorum, quæ dicta erant, ibi : *Respondit Nicodemus*, etc.

Ait ergo : *Dixit : Rabbi*, id est Magister. *Scimus*, per signa, scilicet : *Quia a Deo venisti magister.* Et confitetur potestatis auctoritatem in hoc, quod ait : *A Deo venisti*; et magisterii divinitatem in hoc, quod ait : *Magister*, infra [2] : « Vocatis me, Magister et Domine. » Et subditur confirmatio dictorum : *Nemo potest facere signa*, etc. Infra [3] : « Nisi hic esset a Deo, non posset facere quidquam. » Et in hoc confitetur virtutis potestatem. Ut enim ait Chrysostomus [4] : « Adhuc humanam mentem de eo habebat, scilicet credens eum esse hominem solum, et ut de propheta scilicet misso, loquitur indigente auxilio aliorum in operationem. » Sed quæritur, quare Filius Dei non redarguit eum, sicut infra ait ad regulum [5] : « Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. » Et ad istud respondet Chrysostomus [6], quod calamum contritum non conterit, ut dicit *Isaias* [7]. Et quia ille non erat firmus in fide, sicut dictum est, ideo non redarguit eum : *non venerat* enim [8] *judicare mundum, sed salvare.*

Quasi juratio Dei, Amen.

3. Et subditur doctrinalis responsio Salvatoris : *Amen amen dico tibi.* Et hoc est quasi juratio Dei; et interpretatur *Verum est* : est enim nomen hebræum, et manet non interpretatum, ut honorem haberet (*b*) velamento mysterii, ait Augustinus [9], et geminatur ad majorem confirmationem. *Nisi quis natus fuerit denuo*, id est, iterato, vel desuper, secundum litteram Chrysostomi, *non potest videre regnum Dei*, id est, videre me, qui sum regnum Dei [10] : « Regnum Dei intra vos est, » et infra [11] : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum. » Sed quæritur, sicut innuit Chrysostomus [12], quare non instruxit eum de veritate suæ potentiæ, et quod erat filius Dei naturalis, non indigens auxilio alicujus ad operandum? Et ad istud respondet Chrysostomus, quod studium erat Christo non ita dignitatem suam revelare, sicut suadere, quoniam nihil ex diverso agebat Patri. Etenim verbis moderate loquebatur, in factis autem cum potestate mirificabat, ut patet infra [13], quando ait : « Tolle grabatum tuum, et ambula, » etc. Et ideo non revelavit his verbis dignitatem suam, miraculo autem ostenderat potestatem. Item quæritur, cum istud esset arcanum mysterium, scilicet scire de sacramento regenerationis, qualiter de hoc proposuit illi, cum non esset fide perfectus? Et ad hoc respondet Chrysostomus [14] quod non privavit eum sua doctrina; ænigmatice tamen aperit ei, neque manifeste excelsum ei loquitur. Erat enim misericordia dignus, non sicut qui erant a malitia increduli. Et ita successive et ænigmatice manuducit eum ad cognitionem veritatis. Item quæritur, ex quo Nicodemus præmiserat de signis, videtur quod impertinenter ei respondit dicens : *Nisi quis natus*, etc. Et ad hoc respondet idem, quod existimavit ille se magna aliqua dixisse : ideo ostendens, quoniam neque in janua decentis cognitionis ascendit, sed extra regnum Dei erat, ideo ait : *Nisi quis natus*, etc. Item quæritur quare Christus non dixerit sermonem ad eum, sed in tertia persona loquitur. Et ad istud respondet quod ut mitius gravem sermonem scilicet sufferret, non ad ipsum manifeste dixerit sermonem, sed indeterminate dicens : *Nisi quis natus*, etc.

3. Et sequitur secunda interrogatio, et ibi duo : primo, ipsa interrogatio; secundo, Christi responsio et doctrinatio, ibi : *Respondit Jesus*, etc. Et hoc est, quod ait (v. 4) : *Dixit Nicodemus : Quomodo*, etc., *nasci*, *cum sit senex?*

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XI, n. 3 et 4. — [2] Inf., XIII, 13. — [3] Inf., IX, 33. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [5] Inf., IV, 48. — [6] Chrysost., ubi sup. prox. — [7] *Isa.*, XLII, 3. — [8] Inf., 17. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. XLI, n. 3. — [10] *Luc.*, XVII, 21. — [11] Inf., XVII, 3. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [13] Inf., V, 8. — [14] Ibid.

(*a*) *Suppl.* venit. — (*b*) *Cæt. edit.* haberent.

quasi dicat : Hoc est impossibile; et quasi ad hoc arguens subdit : *Numquid potest in ventrem*, etc.? Ut ait Augustinus [1] : « Spiritus ei loquitur, et ille carnem sapit. Suam carnem sapit, qui de carne Christi non sapit. » Et ibi bene de hoc. Et in hoc patet studiosa ejus devotio ad intelligendum. Unde Chrysostomus [2] : « Judæi si hæc audivissent, deridentes discessissent; hic vero amorem disciplinæ (*a*) ostendens, ait iterum : *Quomodo potest homo nasci*, etc.? » Sed quæritur quare Christus obscure locutus est ei, ex quo ita venerat ut instrueretur a Christo? Et ad istud respondet Chrysostomus [3] quod « immanifeste in multis locis loquitur Christus, eos qui audiunt erigere volens, et attentiores operari; nam quod manifeste est dictum, transcurrit multoties auditorem; quod autem immanifestum est, circumscrutatiorem facit et studiosum. » Hæc ille. Ut ergo redderet eum attentiorem et avidiorem, sic locutus est ei. « Ille autem reverentiam custodit Christo; non enim exprobravit quod dictum est; sed impossibile esse existimans, siluit : audivit nativitatem, sed spiritualem non intellexit, » ut ait Chrysostomus [4].

5. Et sequitur doctrina Salvatoris cum sua explanatione, ibi : *Respondit Jesus : Nisi quis renatus fuerit*, etc. Ut ait Chrysostomus [5] : « Manifestius revelat nativitatis modum. » *Ex aqua*, scilicet visibili sacramento exterius abluenti; *et spiritu* invisibili interius mundante. In hujus figura cum Christus in aqua baptizatus fuit, Spiritus sanctus in specie columbæ descendit super eum, supra [6]. Ut ait Augustinus [7] : « Cum duæ sint nativitates, una de terra, alia de cœlo; una de carne, alia de spiritu; una de mortalitate, alia de æternitate; una de masculo et fœmina, alia ex Christo et Ecclesia, unam ille intelligebat. » Et ibi bene de hoc. *Nisi ergo quis renatus*, id est secunda generatione natus, non potest etiam videre regnum Dei per fidem, de qua visione dicitur *ad Corinthios* [8].

Nativitates duæ.

6. Et subditur explanatio dicti. *Quod natum est ex carne*, id est ex primo homine, *caro est*, id est carnalis; quod vero *ex spiritu*, scilicet Christo et Ecclesia dicto modo, *spiritus* (*b*) *est* : [9] « Primus homo de terra terrenus; secundus de cœlo cælestis. » Et de hoc Chrysostomus [10] bene : « Viden' (*c*) spiritus dignitatem? Qui natus est ex spiritu, spiritualis est : nativitatem ergo non quæ est ex matre, sed eam quæ est secundum honorem et gratiam scilicet admirare. » Sed tunc objicitur, quod qui natus est de spiritu, id est spirituali homine, qui fuit factus spiritus, non indiget regeneratione. Sed ad istud respondendum, quod verbum est intelligendum per se, sicut est expositum a sanctis. Sed si homo spiritualis generet, carnaliter tamen generat, non unde est spiritus, sed unde est caro. Et ideo qui nascitur, ex carne nascitur, et ut filius iræ; et propter hoc indiget regeneratione; nec homo est purgatus, nec spiritus, in quantum est homo principium generationis, et generat carnaliter. Et ideo supra [11] : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui non ex sanguinibus, » etc. Et de his generationibus, scilicet ex spiritu et carne, Augustinus [12] multum : « Quod natum est, inquit, de spiritu, scilicet verbo et sacramento. » Et ibi distinguit de quatuor generibus : quia aliquando boni per bonos nascuntur, sicut quando baptizantes boni sunt, et baptizati recte credunt; aliquando per malos mali, sicut quando baptizantes sunt mali, nec in fide baptizant, et alii duplici corde accedunt; aliquando per malos boni; aliquando e contrario. Ideo Apostolus [13] : « Non simus adulterantes verbum Dei. » Et sequitur [14] : « Sonat Evangelium, vox est spiritus : sonat Psalmus, vox est spiritus : sonat sermo divinus, vox est spiritus : si nasceris ex spiritu, hoc eris ut ille; » si nasceris ex carne, hoc eris ut illa. Et ibi bene de hoc. Et de vilitate hujus nativitatis quæ est ex carne, et de dignitate illius quæ est de spiritu, Chrysostomus [15] multum. Et ad majorem explanationem subdit (v. 7) : *Ne mireris, quia dixi tibi*, scilicet quod *oportet vos nasci denuo*, scilicet spiritualiter, vel desuper secundum litteram Chrysostomi. Et quia istud ad intelligendum est difficile, nec potest intelligi absque divina inspiratione, sequitur (v. 8) : *Spiritus ubi vult spirat*, quia in potestate habet, quibus cor illustret, ait Glossa. Et ibi bene de hoc : *Et tamen nescis unde veniat*. Unde dicitur [16] : « Si venerit ad me, non videbo eum; si (*d*) abierit, non intelligam. » Sed qualiter ait, quod

[1] Aug., ubi sup., n. 5. — [2] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Id., hom. XXIV, al. XXV, n. 1. — [6] Sup., I, 31; *Matth.*, III, 16. — [7] Aug., ubi sup., n. 6.— [8] I *Cor.*, XIII, 12.— [9] I *Cor.*, XV, 47. — [10] Chrysost., hom. XXV, al. XXVI, 1.— [11] Sup., I, 12-13. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XII, n. 2. — [13] II *Cor.*, II, 17. — [14] Aug., ubi sup. n. 5. — [15] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXV, al. XXVI, n. 1. — [16] *Job*, IX, 11.

(*a*) *Cæt. edit.* disciplina. — (*b*) Cæt. edit. *spiritualis*. — (*c*) *Cæt. edit.* Unde. — (*d*) et.

homo nescit unde spiritus veniat, vel vocem ejus, quia [1] « inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam? » Ergo ubi est inspiratio spiritus, ibi intelligentia de ipso spiritu, et de adventu ejus. Item [2] : « Unctio docet de omnibus; » ergo magis de seipso. Et infra [3] : « Cum venerit Spiritus, docebit vos omnem veritatem : » ergo docebit et illam, scilicet hominem habere spiritum. Item alibi [4] : « Spiritus docebit vos omnia. » Et ita ut prius. Et ad istud respondendum secundum Gregorium : « *Si venerit ad me, non videbo eum* [5]. Genus humanum seclusum, inquit, ab internis gaudiis, exigente culpa, mentis oculos perdidit, et quibus meritorum suorum passibus graditur nescit; sæpe enim donum est gratiæ, quod iram deputat; et sæpe divinæ districtionis ira est, quod gratiam putat. » Hæc ille [6]. Et ponit exempla de (a) dono prophetiæ, et magisterio doctrinæ, quæ deputantur pro gratia : « et tamen aliquando securitate virtutis mens resolvitur, et quasi telo hostis perforatur. » Similiter exemplificat de prosperitate, quæ putatur gratia, et tamen est ira; et de adversitate, vel tentatione, quæ putatur ira, et tamen aliquando est gratia. Et ibi bene de hoc. Est ergo loqui de originali ratione sive occasione adventus spiritus, et sic homo nescit unde veniat spiritus, id est, qua occasione, ait Glossa. Et est loqui de spiritu quantum ad opera, quæ exercet post suum adventum, et sic potest homo scire sicut ex conjectura et ex signis [7] : « A fructibus enim eorum cognoscetis eos. » Et est loqui de finali perseverantia et finali utilitate; et sic [8] : « Nescit homo quo vadat, » id est, ad quam perfectionem ducat, ait Glossa. [9] « Nescit homo an dilectione vel odio sit dignus, » scilicet finaliter.

Vocem spiritus audire.

Cum audita fuerit vox ejus : ibi ait Gregorius [10], exponens istud : « Vocem spiritus audire, est vi compunctionis in amorem Conditoris assurgere. Sed nemo scit, quia ignoratur, per ora prædicantium quibus se ad nos occasionibus fundat. » Et ibi bene de hoc. Et per hoc ad objecta. Aliter autem legit istud Chrysostomus : *Spiritus ubi vult spirat*; legit (b) enim de spiritu qui est ventus, dicens [11] : « Ad aliam transfert se imaginem, scilicet figuram, quasi dicat : Si hujus spiritus, qui est ventus, cujus sensum accipis et auditu et tactu, nescis viam, qualiter divini spiritus actionem circumscrutaris, ea quæ venti sunt nesciens? » Hæc ille. Et ideo ait infra (v. 12) : *Si terrena dixi vobis*, scilicet exemplum de terrenis, ut de vento, ut ait idem Chrysostomus. Sed huic lecturæ non consentit Augustinus dicens [12], quod « huic non concordat, quod dicitur hic : *Nescis unde veniat et quo vadat*. Quis enim non videat austrum a meridie ad aquilonem, aut alium ventum venientem ab oriente ad aquilonem? » quasi diceret : Nullus. Forte tamen loquitur Chrysostomus de vento quantum ad locum originis, vel adventus. Et quia dixit : *Spiritus ubi vult spirat*, ideo sequitur; *Sic est omnis qui natus est ex spiritu*, quasi dicat : Sicut adventus spiritus non comprehenditur ab homine, sic nec generatio ex spiritu, eo quod invisibilis est. Ex dictis videtur, quod nisi quis fuerit renatus ex aqua et spiritu, non videbit regnum Dei : cum tamen instantia sit in quibusdam martyribus mortuis pro confessione Christi, et similiter instantia de latrone, cui dictum est [13] : *Hodie eris mecum in Paradiso*, et de sanctificatis in utero. Sed de his omnibus, qualiter salvantur, quarto *Sententiarum* [14] sufficienter.

Baptismus quando institutus.

Item quærunt aliqui hic, quando fuit baptismus institutus, quia sæpe loquitur Salvator de ipso in Evangelio. Et ad istud respondetur magistraliter, quod baptismus fuit institutus materialiter, quando Filius Dei baptizatus est, supra [15]; effective vero fuit institutus, quando Christus passus est, a qua passione habet efficaciam, unde et de latere Filii Dei *exivit sanguis et aqua*, infra [16]; formaliter vero fuit institutus post resurrectionem, quando Filius Dei dedit formam [17]; finaliter vero fuit hic institutus, quando Salvator utilitatem et necessitatem baptismi declaravit et divulgavit, dicens ibi : *Nisi quis renatus fuerit*, etc.

Item quærunt aliqui a quo tempore fuit obligatio ad baptismum. Videtur quod nunc, sive postquam Salvator promulgavit istam sententiam : *Nisi quis renatus fuerit*, etc. Ad contrarium videtur, quod quando misit discipulos, ut baptizarent : ergo ante non fuerunt obligati homines ad baptismum. Et ad istud respon-

[1] *Job.*, XXXII, 8. — [2] I *Joan.*, II, 27. — [3] Inf., XVI, 13. — [4] Inf., XIV, 26. — [5] *Job*, IX, 11. — [6] Greg., *Moral.*, lib. IX, c. VII, al. XIII, n. 20. — [7] *Matth.*, VII, 16. — [8] *Eccle.*, IX, 12. — [9] Ibid., 1. — [10] Greg., *Moral.*, lib. XXVII, c. XIII, al. XXI, n. 41. — [11] Chrysost., ubi sup. prox., n. 2. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XII, n. 7. — [13] *Luc.*, XXIII, 43. — [14] IV *Sent.*, dist. IV, huj. nostræ edit. tom. V, pag. 338. — [15] Sup., I, 33; *Matth.*, III, 17. — [16] Inf., XIX, 34. — [17] *Matth.*, XXVIII, 19.

(a) *Cæt. edit.* et. — (b) *Item* legitur.

det Hugo bene [1], ubi quærit, quando homines cœperunt obligari debito baptismi participandi : et est summa responsionis, quod hic fuit consilium amico revelatum ; quando misit discipulos ut baptizarent, fuit præceptum expositum; postquam vero in omnem terram exivit sonus eorum, contemptores condemnantur. Et ibi bene de hoc. De his vero generationibus; scilicet spirituali et carnali, dicitur in collatione prædicabili [2].

Pars tertia.

9. Et sequitur tertia pars, in qua inquisitio Nicodemi; et ibi duo : primo, ipsa inquisitio; secundo, Filii Dei responsio, ibi : *Respondit Nicodemus : Quomodo possunt*, etc. Adhuc enim carnalis erat, et carnaliter intelligebat; et in illo fiebat quod dixerat Dominus : *Vocem ejus audis, sed nescis unde veniat*, ait Augustinus [3].

10. Et sequitur Salvatoris responsio; et ibi duo : primo, inquirentis amicabilis arguitio; secundo, de arcanis doctrinatio, ibi : *Nemo ascendit in cœlum*, etc. Ait ergo : *Dixit ei : Tu es magister*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [4] : « Vide, nusquam nequitiam accusat viri, sed fatuitatem et rusticitatem. » Sed qualiter hoc ? ex quo fuit ignorans, debuisset compati ei (*a*), et non insultare. Et ad istud respondet Augustinus [5] : « Numquid putamus Dominum insultare voluisse ? » Quasi diceret : Non. « Sed volebat illum nasci ex spiritu : et quia nemo nascitur ex spiritu, nisi humilis, ille autem magisterio inflatus erat, quia doctor Judæorum, deponit ei superbiam, ut possit nasci ex spiritu. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et sequitur : *Tu es magister, et hæc ignoras?* « Quasi dicat, ait Augustinus [6] : Nihil nosti, princeps superbe : nascere ex spiritu, et si sic natus fueris, vias Dei tenebis. » Hæc ille. Sic Apostolus arguit tales [7] : « Cum deberetis esse magistri propter tempus, rursum indigetis, ut doceamini, » etc. Et quia dixit : *Hoc ignoras*, subdit (v. 11) : *Quia nos quod scimus*, scilicet ego cum apostolis et prophetis, ait Glossa. *Loquimur*, annuntiando : ipse enim loquebatur in apostolis [8] : « Ego dabo vobis os et sapientiam ; » *et quod vidimus*, in abscondito, ait Glossa, *testamur* prædicando. [9] « Quod in aure auditis, prædicate (*b*) super tecta. » *Et testimonium nostrum non accipitis*, credendo scilicet. Et patet hic testimonii certitudo et veritas, quia ex certa scientia et ex visu : *Quod vidimus, testamur;* et discredentium ignorantia, sive cæcitas, quia non accipiebant testimonium.

12. Et manifestat amplius, quod præmisit : *Si terrena dixi*, quasi dicat : ex quo non creditis magis sensibilibus, non credetis amplius occultis, qualia sunt cœlestia. Sed quæritur, quæ sunt terrena, quæ dixit eis? Videtur quod nulla : jugiter est enim loquutus de spiritualibus. Et ad hoc respondet Augustinus [10], quod terrenum vocat, quod ait de templo corporis sui, (*c*) supra proximo [11], quasi dicat : Si non creditis quia templum corporis possum resuscitare, quomodo credetis, quia possum per spiritum homines regenerare ? » Hæc ille. Et in Glossa de hoc. Chrysostomus [12] vero exponit referendo ad exemplum de vento, ut supra [13] habitum est. Et nota quod arguit hic ignorantiam in principe, et in magistro similiter. Est enim magister officio præsidendi (*d*) [14] : « Vendiderunt Joseph magistro (*e*) militiæ. » Item est magister officio dijudicandi causas et determinandi [15] : « Judices et magistros constitues in omnibus portis tuis. Item est magister officio docendi [16] : « Sum (*f*) prædicator et Apostolus, et Magister gentium. » His omnibus turpe ignorare pertinentia ad officium suum. Magistris, primo modo dictis, est turpe ignorare leges rectæ dominationis, quas debent scire illi principaliter [17] : « Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt. » Ideo ait ille nobilis, scilicet Flavius Vegetius (*g*) : « Neque quemquam decet vel meliora scire, vel plura, quam principem, cujus doctrina omnibus potest prodesse subjectis. » Ideo dicitur [18] : « Elige (*h*), viros potentes, » alia littera, « sapientes. » Magistris, secundo modo dictis, est periculosum ignorare leges dijudicandi et discernendi [19] : « Confidis te esse ducem cæcorum, magistrum infantium. » Magistris vero, tertio modo dictis, est periculum ignorare leges bene vivendi; ipsis enim dicitur [20] : « Populum meum docebunt, » etc. Ideo, propter ista pericula, dehortatur Jacobus appetitum magisterii [21] : « Nolite plures magistri

Magister quotuplex.

[1] Hug., *de Sacram.*, lib. II, part. VI, c. v. — [2] Vid. inf., *Collat.*, xv. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. xii, n. 6. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. xxv, al. xxvi, n. 2. — [5] Aug., ubi sup. — [6] Ibid. — [7] *Hebr.*, v, 12. — [8] *Luc.*, xxi, 15. — [9] *Matth.*, x, 27. — [10] Aug., ubi sup., n. 7. — [11] Sup., ii, 19. — [12] Chrysost., *in Joan.*, hom. xxvi, al. xxvii, n. 1. — [13] Sup., v. 8. — [14] *Gen.*, xxxvii, 36 — [15] *Deut.*, xvi, 18. — [16] II *Tim.*, i, 11. — [17] *Prov.*, viii, 15. — [18] *Exod.*, xviii, 21. — [19] *Rom.*, ii, 19. — [20] *Ezech.*, xliv, 23. — [21] *Jac.*, iii, 1.

(*a*) *Cat. edit.* eis. — (*b*) prædicatis. — (*c*) *Suppl.* capite. — (*d*) *Cat. edit.* possidendi. — (*e*) magistrum. — (*f*) Sive. — (*g*) Vegatus. — (*h*) *Vulg.* Provide.

fieri, » etc. Unde et illi, qui non exequuntur suum officium, possunt dici magistri mendaces [1] : « Erunt magistri mendaces, » etc.

Pars secunda. Continuatio et divisio.

13. Et sequitur pars, in qua Salvatoris doctrinatio de arcanis mysteriis suæ dispensationis, ibi : *Et nemo ascendit*, etc., sicut continuat Glossa quando ait : « Postquam increpavit, instruit eum de cœlestibus, » etc. Et ibi tres : primo, instructio doctrinalis de sua sublimitate et dignativa passione ; secundo, de gratuita Dei dilectione, qua misit ipsum Filium ad sic patiendum pro hominibus, ibi : *Sic enim Deus dilexit mundum*, etc.; tertio, de ingratitudine et justa damnatione discredentium, ibi : *Hoc autem est judicium*, etc.

Ait ergo : *Nemo ascendit*, quasi dicat : Si dixero cœlestia, quomodo credetis? et tamen dicam cœlestia. Ideo subdit quæ sunt cœlestia (*a*), sic ait Glossa. *Nemo ascendit*, etc. Sed tunc objicitur : Ex quo non credebant, id præmissum est, ergo non debuit docere de cœlestibus. Et ad hoc respondet Chrysostomus [2], quod et si illi non credebant, tamen qui post eos erant, suscepturi erant doctrinam, scilicet et lucem habituri. Sed quæritur quæ est consequentia istius dicti : *Nemo ascendit*, etc. Et ad hoc respondet Chrysostomus [3] : « Quia ille dixerat : *Scimus quoniam a Deo venisti*, ideo corrigit eum hic Filius Dei, quasi dicat : Non existimes me ita magistrum, ut multos prophetarum a terra existentes : ex cœlo enim sum, et illic conversor : nullus autem sum (*b*) prophetarum. » Sed tunc objicitur : Cum non solum sit in cœlo, sed ubique, et omnia repleat (*c*), non recte instruit eum de fide, dicendo : *Nemo ascendit*. Et ad hoc respondet Chrysostomus, [4] quod « ad imbecillitatem auditoris loquitur, paulatim eum reducere volens, hoc enim valde excelsum videbatur illi, licet indignum suæ magnitudinis. » Item quæritur, qualiter vocat hic *filium hominis*? Et ad hoc respondet idem [5], quod « consuetudo ei hæc erat : scilicet multoties quidem a deitate, multoties ab humanitate hominem (*d*) vocare, id ipsum est, quia (*e*) erat Deus et homo. » Hæc ille ; et de hoc similiter Augustinus, homilia dicta [6] : « Ecce in cœlo erat, et hic erat : hic erat carne, in cœlo divinitate : imo ubique deitate. » Hæc ille. Sed tunc objicitur : Si nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit, ipse tunc solus ascendit, et non alii, quia solus descendit. Et respondet ad hoc Augustinus [7], quod spes est cæteris, quia ille propterea descendit, ut in illo et cum illo unus essent, qui per illum ascensuri essent. Ideo Apostolus ait [8] : « Non dicit : Et (*f*) seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno. » Omnes ergo, qui sunt membra ejus, in ipso et cum ipso ascendent. Et ibi Augustinus bene de hoc. Et per hoc patet solutio objectionis, qua posset objici : Aut loquitur hic secundum divinam naturam, non potest quod esse, quia secundum illam nec descendit, nec ascendit ; aut loquitur secundum humanam naturam, quod similiter non potest esse, quia illa non descendit. Et ad istud respondendum, quod ea, quæ dicuntur hic, conveniunt Filio Dei incarnato. Ascendere enim ei convenit ratione humanitatis ; descendere dicitur ratione dignativæ assumptionis naturæ humanæ, sicut dicitur [9] : « Humiliavit semetipsum ; » et infra [10] : « Descendit de cœlo. » Esse vero in cœlo dicitur de eo secundum divinam naturam. Hæc ergo non referuntur ad naturam humanam, sed ad hypostasim. Unde in descensu non intelligitur motio localis, sed veritas incarnationis ; in ascensu intelligitur unitas personalis naturæ assumptæ cum Verbo [11] : « Qui descendit, ipse est, qui ascendit. » In hoc quod ait : *Qui est in cœlo*, intelligitur immutabilis majestas suæ divinitatis. Propter quod dicitur [12] : « Pater noster, qui es in cœlis. »

14. Et quoniam ipse descendit, et mortuus, ut a morte liberaret, et mortem suscepit in cruce, quod in figura factum est apud antiquos, ut (*g*) illud quod memorat hic dicens : *Et sicut Moyses exaltavit*, etc., quasi eodem modo continuat Chrysostomus [13] : « Quia, inquit, præmisit maximum beneficium, quod fit per baptismum, scilicet remissionem peccatorum, hic subjungit aliud non minus, quod fit per crucem. Hæc enim duo ineffabilem ostendunt amorem. » Ideo insinuans illud, ait : *Sicut Moyses*, etc. Sed quæritur quare non denuntiavit ei plane de mysterio crucis, ut in amorem induceret ampliorem ? Ei ad hoc respondet Chrysostomus [14]

[1] II *Petr.*, II, 1. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Ibid. — [6] Aug., ubi sup., n. 8. — [7] Ibid. — [8] *Gal.*, III, 16. — [9] *Philip.*, II, 8. — [10] Inf., VI, 51. — [11] *Ephes.*, V, 10. — [12] *Matth.*, VI, 9. — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] Ibid., n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* Ideo subdit, quæ sunt cœlestia. — (*b*) *Leg.* Nullus autem eo ascendit. — (*c*) *Cæt. edit.* replet. — (*d*) *Leg.* se totum. — (*e*) *Cæt. edit.* qui. — — (*f*) *Cæt. edit.* in. — (*g*) *Item* et.

insinuans tres causas, quarum prima est, ut discant scilicet audientes cognata esse vetera novis, id est Vetus Testamentum Novo : « Et ut discas, quoniam non invitus ad passionem veniebat, et quoniam neque a cruce est aliquod nocumentum, imo multis salus. » Hæc ille. Item quæritur qualiter per hoc probat, quod a cruce fuit salvatio. Et ad hoc respondet idem [1], quod « si ad imaginem æneam serpentis inspicientes Judæi effugiebant mortem, multo magis qui in crucifixum credunt, majori lascivient beneficio. » Et sequitur : « Illic effugerunt mortem temporaneam, hic æternam qui credunt : serpens mordebat illic, et serpens sanabat; ita, » ait, « hic mors perdidit, et mors salvavit. » Et ibi bene de hoc, et multum. Et in hoc patet ratio similitudinis. Item quæritur, quare ait : *Oportet exaltari filium hominis,* et non ait plane : Pendere oportet. Et ad istud respondet Chrysostomus [2], quod « illud, quod honestius esse videbatur, posuit et propter auditorem, et propter typum, id est quod erat similius figuræ. » Hæc ille. Cui concordat Glossa, dicens : « Quod erat peritus in lege, quamdam partem legis adducit, quam ostendit esse figuram. » Et de ista figura, et de his similiter Augustinus [3] bene : « Quia, inquit, per serpentem mors, per serpentis effigiem figurata (*a*) est. Morsus serpentis lethalis, mors Domini (*b*) vitalis. Plenitudo vitæ deglutivit mortem. Figura præstabat vitam temporalem, res figurata æternam. » Et ibi bene de hoc. Idem Augustinus [4] : « Mors a serpente, virga in serpentem scilicet versa, Christus in morte. Fugit Moyses : fugerunt discipuli, Christo moriente. » Hæc ille. Et hoc est quod ait hic : *Sicut Moyses,* etc., *ita exaltari oportet,* etc., opportunitate (*c*) justitiæ : ad satisfaciendum pro genere humano, oportebat pati Christum.

15. *Ut omnis, qui credit in eum,* ipsum diligendo, etc. Ut enim ait Augustinus [5] : « Qui credit in Deum it, » id est, vadit « in Deum. » *Non pereat,* damnatione, infra [6] : « Nemo ex his periit. » *Sed habeat vitam æternam,* in æterna retributione, infra [7] : « Vitam æternam do eis. » Et de hoc in Collatione [8].

16. Et sequitur illa pars, in qua de gratuita
Dilectio Dei dilectione, ibi : *Sic enim Deus dilexit mundum,* etc. Et continuat Chrysostomus [9] sic : gratuita
« Ita dictum est : *Oportet exaltari filium hominis.* Dei.
Nec hoc mireris : hoc videtur Patri, qui sic dilexit mundum, ut pro servis daret filium, et etiam pro servis indevotis, ut dicitur [10] : « Vix enim (*d*) pro justo quis moritur (*e*), » etc. Et sequitur [11] : « Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum peccatores essemus, » etc. [12] « Et in hoc indicat amoris intensionem : *Filium,* non servum vel angelum, » *misit in mundum,* id est, in humanam naturam, ait Glossa. *Ut omnis qui credit,* etc. « Et in hoc, ait Chrysostomus [13], lucrum a passione manifeste ponit, ipsam passionem non nude, sed obumbrate : crucem enim fontem vitæ ait. » Sed objicitur, cum dicatur supra [14] : « In mundo erat, » qualiter dicitur hic : *Misit in mundum?* Respondendum, ut ibi, quod in mundo erat scilicet divinitate ; sed in mundum dicitur mitti humanitatis assumptione [15] : « Misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris. »

17. Et quia dixerat, quod ideo misit filium, *ut omnis qui credit, non pereat*; manifestat amplius : *Non misit* hic, etc., *ut judicet mundum,* scilicet in primo adventu ; *sed ut salvetur mundus per ipsum,* qui est Salvator et Redemptor [16] : « Salvum faciet populum suum. » Ubi ait Chrysostomus [17] : « Duo sunt adventus Duo adventus
Christi : unus, qui factus est non ut scruta- Christi.
retur quæ acta sunt a nobis, sed ut dimitteret; secundus, non ut dimittat, sed ut scrutetur, quomodo (*f*) ponet oves a dextris. In primo, quia clemens, non fecit scrutationem, sed remissionem : quia si fecisset, universi rapti essent, id est, damnati : « Omnes enim [18] peccaverunt, et egent gloria Dei. »

18. Et quia dixit : *Ut salvetur mundus,* manifestat amplius, quis salvatur, et quis non : *Qui credit in eum,* fide operante per dilectionem, *non judicabitur,* judicio damnationis, de quo infra [19] : « Alii in resurrectionem judicii. » Unde continuat Chrysostomus sic [20] : Quia dixerat : *Non venit ut judicet,* ne æstimet quis impune peccare, ait : *Qui autem non credit,* dicto modo, *judicatus est* : « ne dicam : Judicabitur, ait Glossa. Et hoc ideo, « quia non credit in nomine unige-

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] Ibid. — [3] Aug., ubi sup., n. 11. — [4] Id., *Enarr. in Psal.* LXXIII, n. 5. — [5] Id., tract. XXVI, n. 10. — [6] Inf., XVII, 12. — [7] Inf., X, 28. — [8] Vid. inf., *Collat.* XVII. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] *Rom.*, V, 7. — [11] Ibid., 8. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Ibid. — [14] Sup., I, 10. — [15] I *Joan.*, IV, 10. — [16] *Matth.*, I, 21. — [17] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVII, al. XXVIII, n. 1. — [18] *Rom.*, III, 23. — [19] Inf., V, 29. — [20] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cæt. edit.* figuratus. — (*b*) *Cæt. edit. omitt.* Domini. — (*c*) *Cæt. edit.* opportunitati. — (*d*) *Cæt. edit. deest* Vix enim. — (*e*) *Cæt. edit.* morietur. — (*f*) *Leg.* quando.

niti, » in quo solo est salus [1]. Quæritur de hoc, quod ait : *Non misit Filium ut judicet mundum*, etc. Sed contra infra [2] : « Omne judicium dedit filio. » Et ad hoc patet responsio per Chrysostomum supra, quod hic loquitur de primo adventu, in quo venit Filius Dei ad remittendum; non de secundo adventu, in quo veniet ad judicandum. Item opponit Chrysostomus [3] de hoc quod ait : *Qui non credit, jam judicatus est*. Si, inquit, non propterea venit, ut judicet mundum, qualiter ait : *Qui non credit, judicatus est?* Jam nondum adest judicii tempus : ergo non est judicatus. Et ad hoc respondet dupliciter : primo modo sic : « quod ideo hoc dicitur, quia ipsum descredere impœnitenter, supplicium est, quia extra lumen est, et hoc est supplicium. Vel ideo hoc dicitur, quia futurum judicium personat, id est prædicit. » Et ponit exemplum [4] : « Qui non (a) credit, rei natura est condemnatus, licet nondum sententia judicantis. Sic et Adam, qua die comedit de ligno, mortuus est. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et ex his patet quod aliquis dicitur judicatus dupliciter : vel interiori supplicio et demerito, et sic loquitur hic, vel dicitur judicatus supplicio gehennali et publico, quo judicabuntur mali in morte et in publico judicio. [5] « Judicium tribuit pauperibus. » Ibi Gregorius [6] bene de quatuor ordinibus in judicio, ubi exponit istud : « Alii, inquit, judicantur et pereunt [7] : *Esurivi*, etc. Alii judicantur in extremo judicio, et pereunt : in *Psalmo* [8] : *Non resurgent impii in judicio*. Et hic : *Qui non credit, judicatus est*, quia non eorum causa discutitur, qui ad conspectum judicis condemnationis (b) suæ infidelitatis accedunt. » Et ibi bene de hoc. [9] « Alii judicantur et regnant [10] : *Esurivi, et dedistis mihi manducare*; et sequitur : *Venite, benedicti*, etc. Alii vero non judicantur, et regnant [11] : *Vos qui reliquistis omnia*, etc.; et sequitur : *Sedebitis judicantes*, etc. Et de his ibi bene Gregorius.

19. Et sequitur alia pars, in qua de hominum ingratitudine Filio Dei, qui venit ad salvandum, ibi : *Hoc autem est judicium*, id est, causa damnationis, ait Glossa, *quia lux*, scilicet Filius, qui est vera lux, supra [12] *venit in mundum*, Verbum in carnem, ait Glossa. Supra [13] : « In propria venit. » *Et dilexerunt homines*, ut de humo viventes, de quibus supra [14], (c) proximo : « Omnis homo primo bonum vinum ponit. » *Dilexerunt*, inquam, *magis tenebras*, id est, peccata, ait Glossa, *quam lucem*, arguentem peccatum. Et de his tenebris Apostolus ait [15] : « Abjiciamus opera tenebrarum. » Unde Chrysostomus, ubi supra [16] : « *Hoc est judicium*, etc., quasi dicat : propterea torquentur, quoniam tenebras dimittere, et luci occurrere noluerunt. » Infra [17] : « Si non venissem et locutus non fuissem, peccatum non haberent. » Et quoniam dictum videbatur incredibile multis : nullus enim debet præhonorare tenebras luci; subdit causam, sicut continuat Chrysostomus [18] : *Erant enim mala eorum opera*.

20. *Et omnis qui male agit*, peccando, *odit lucem* peccata arguentem, *et non venit ad eam*, id est, non conjungitur ei, ait Glossa : *Ut non arguantur*, etc. [19] « Omnia, quæ arguuntur, a lumine manifestantur. » *Job* [20] : « Si subito apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis. » Et eodem : « Ipsi sunt rebelles lumini. » Ut enim ait Chrysostomus, ubi supra : « Qui tenebris inhæret, perversæ mentis et litigiosæ argumentum defert adversus semetipsum, » etc. Et quasi idem in Glossa, quæ ait, quod « contra conscientiam suam dilexerunt, cum clauserunt oculos luci, et ideo certe damnantur. » E contrario de agentibus bona opera; ideo subdit (v. 21) : *Qui facit veritatem*, id est, bona opera, *venit ad lucem*, id est, Christum, *ut manifestentur*, etc. [21] : « Omne, quod manifestatur, lumen est, » quia in Deo formante et dirigente : bona enim opera sunt a Deo, sicut ab efficiente, et sunt in Deo sicut in formante et conservante, et sunt ad Deum finientem : « Ex ipso » enim [22], « et per ipsum, et in ipso sunt omnia. » Quæritur de hoc, quod ait : *Qui male agit, odit lucem*, cum dicatur [23] : « Dulce lumen et delectabile oculis videre lucem. » Nullus ergo odit lucem. Item lux spiritualis est speciosior luce corporali, et sic delectabilior : « est enim [24] sole speciosior. » Et ibidem dicitur [25] : « Super salutem et speciem dilexi illam. » Ergo, ut prius, non potest

[1] *Act.*, IV, 12. — [2] Inf., V, 22. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Ibid., n. 1. — [5] *Job*, XXXVI, 6. — [6] Greg., *Moral.*, lib. XXVI, c. XX, al. XXVII, n. 50. — [7] *Matth.*, XXV, 42. — [8] *Psal.* I, 5. — [9] Greg., ibid. — [10] *Matth.*, XXV, 35, 34. — [11] *Matth.*, XIX, 28. — [12] Sup. I, 9. — [13] Ibid., 10. — [14] Sup., II, 10. — [15] *Rom.*, XIII, 12. — [16] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [17] Inf., XV, 24. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] *Ephes.*, V, 13. — [20] *Job*, XXIV, 17, 13. — [21] *Ephes.*, V, 13. — [22] *Rom.*, XI, 36. — [23] *Eccle.*, XI, 7. — [24] *Sap.*, VII, 29. — [25] Ibid., 10.

(a) *Cæt. edit. deest* non. — (b) *Leg.* jam cum damnatione. — (c) *Suppl.* capite.

odiri. Ad istud respondendum est, distinguendo a parte oculorum, et a parte lucis : quod sunt oculi sani, sive corporales, sive spirituales, quibus est lux amabilis; et sunt oculi ægri, quibus est odibilis. Unde Augustinus [1] : « Oculis ægris odiosa est lux, quæ puris est amabilis. » Item est distinguendum a parte lucis, vel quantum ad istum effectum qui est lucere, vel quantum ad illum qui est redarguere : primo modo est delectabilis, quantum est de se; quantum vero ad secundum, est odibilis. Unde Augustinus quærit [2], cur veritas parit odium, et respondet ita : « Propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant (*a*) : amant enim lucentem, oderunt redarguentem. » Et ibi bene de hoc. Item quæritur : *Qui male agit, non venit ad lucem.* Qualiter hoc? quærit Chrysostomus [3] : « Nonne publicani et peccatores venerunt ad Deum, » et multi alii qui pœnituerunt, ut mulier peccatrix? Falsum ergo, ait, ut videtur, quod *qui male agit, non venit ad lucem.* » Et ad hoc respondet, quod non ait : *Qui male egit non venit*, scilicet in præterito, sed : *Qui male agit*, hoc est, qui semper vult volutari peccati gurgite : talis enim non vult se subjicere legibus Dei. » Et ibi bene de hoc. Item quæritur de hoc quod ait : *Qui facit veritatem, venit ad lucem.* Cum prius sit venire ad lucem, et ab ea illuminari, et gratificari, videtur quod non sit possibile facere bona opera antequam quis veniat ad lucem. Item secundum hoc prius est facere bona opera, quam venire ad veritatem. Item secundum hoc possibile est facere bona opera sine gratia gratum faciente, quæ datur, cum homo venit ad lucem. Ad contrarium in *Psalmo* [4] : « Vanum est vobis ante lucem surgere. » Et sic patet quod nullus facit bona opera, antequam veniat ad lucem. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [5], ubi ait : « Qui confitetur peccata sua, et accusat : sed si tu accusas, Deo conjungeris. » Et sequitur : « *Qui autem facit veritatem*, accusat in se mala sua, et sic *venit ad lucem*, cui gratias agit. [6] Evigilate dum dies est : Christus vero dies est. » Hæc ille. Facere veritatem ergo vocat hic, peccata agnoscere, Christo lucente; vel ire ad lucem vocat gratias Deo agere, vel « in dilectione Dei et misericordia ambulare, » sive in bonis operibus, ut ait Augustinus ibidem. Non est ergo intentio litteræ, quod fiant (*b*) bona sine gratia vel luce fidei lucente, sed ut expositum est per Augustinum. Et per hoc ad objecta. Et nota (*c*) de illo verbo : *Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis*, quod posset esse thema in festo Exaltationis Crucis, et insinuantur ibi quatuor, quorum primum est humanitatis Filii Dei veritas, ibi : *Filium hominis*; secundum est generis mortis specifica qualitas et debita congruitas, ibi : *Oportet exaltari*, scilicet in cruce, ad ostendendam victoriam de principibus hujus aeris. Unde Chrysostomus hic [7] : « Athleta nobilis, cum in sublime rebellem levat, et prosternit, clariorem ostendit victoriam : ita et Christus oppositas virtutes submisit appensus in Cruce. » Hæc ille. [8] « Palam triumphans in semetipso. » Et ibidem : « Affigens cruci, » etc. Tertio significatur congrua hujus figurabilitas, ibi : *Sicut exaltavit Moyses serpentem* : de cujus figuræ congruitate dictum est in litteræ expositione. Quarto figuratur ipsius passionis in cruce virtuositas, et credentium utilitas : *Ut omnis qui credit*, etc. Infra [9] : « Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum, » Damascenus.[10] « Quia per lignum mors, oportebat per lignum dari vitam, scilicet per Christum in cruce credentibus. » Et ibi bene de hoc Damascenus. Illud vero verbum : *Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras*, posset esse thema in Adventu : in quo tria figurantur, quorum primum, Filii Dei communicativa bonitas : *Lux*, quæ summe et undique et sine defectione se communicat, supra [11] : *Erat lux vera.* Secundum est dignativa ejusdem in assumendo humanitatem humilitas, ibi : *Venit in mundum*, quod fuit humanitatem assumere. Unde Glossa : « Verbum venit in carnem. » [12] « Venit desideratus cunctis gentibus. » Tertio figuratur hominum perversitas, ibi : *Dilexerunt homines magis tenebras*, id est, opera peccatorum. Unde ait Apostolus [13] : « Opera tenebrarum, » etc. Et ideo dilexerunt, quia erant tenebræ. Supra [14] : « Lux in tenebris lucet. » Et ibi bene de hoc.

Humanitatis Filii Dei veritas.

Passionis virtuositas.

Bonitas communicativa Filii Dei.

Hominum perversitas.

22. Et sequitur illa pars, in qua de manifesta-

Mani-

[1] Aug., *Conf.*, lib. VII, c. XVI, n. 22. — [2] Ibid., lib. X, c. XXIII, n. 34. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Psal.* CXXVI, 2. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XII, n. 13. — [6] Ibid., n. 14. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVI, al. XXVII, n. 2. — [8] *Coloss.*, II, 14, 15. — [9] Inf., XII, 32. — [10] Damasc., *Orthod. Fid.*, lib. IV, c. XII, post med. — [11] Sup., I, 9. — [12] *Agg.*, II, 8. — [13] *Rom.*, XIII, 12. — [14] Sup., I, 5.

(*a*) *Cæt. edit.* quasi pro veritate, *nec add.* amant. — (*b*) *Cæt. edit.* sicut. — (*c*) *Item* notat. — (*d*) *Item* recedens.

festatio Filii Dei.

tione Filii Dei sacramento regenerationis, et testimonio etiam Joannis. *Post hæc venit in Judæam*, etc. Et hæc in duas : primo sui adventus præmissio, et loci specificatio, in quo erat Joannes; secundo quæstionis de præcellentia Filii Dei subjunctio, ibi : *Facta est quæstio*, etc. In prima narrantur duo, quæ dicta sunt. Ait ergo : *Post hæc*, scilicet post Pascha, *venit in Judæam*. Sed quæritur de ratione suæ mutationis, ex quo supra dictum est [1] : « Ascendit Hierosolymam, quia prope erat Pascha. » Videtur quod debuisset amplius quiescere, cum dicatur reprobando [2] : « Non quievit, et Domino non placuit. Et ad istud respondet Chrysostomus [3], quod in solemnitatibus quidem in civitatem ascendebat, et dogmata proponebat, et miracula faciebat; post vero solemnitates multoties ad Jordanem veniebat, quia illuc multi concurrebant : non se ostentans, neque honorem diligens, sed utilitatem pluribus (*a*) studens. » Hæc ille. Infra [4] : « Palam locutus sum mundo. » Et non solus venit, sed *et discipuli ejus in Judæam*, etc. Nec tantum venit, sed *illic demorabatur*, ad aliorum utilitatem : nec frustra venit, sed baptizabat, scilicet per discipulos, ait Glossa. Infra [5] : « Quamvis Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus. » Sed quæritur, quare baptizabant, ex quo non erant adhuc missi ad hoc? Et ad hoc respondet Chrysostomus [6], quod sic faciebant, volentes adducere multos salutari doctrinæ, scilicet Christi. Et patet hic mysterium : *Jesus autem venit in Judæam*, id est, in animam confitentem, sive confessione veritatis fidei, sive confessione magnitudinis divinæ gloriæ, sive confessione culpæ [7] : « Si quis confitebitur me coram hominibus, » etc. In *Psalmo* [8] : « Facta est Judæa [9] sanctificatio ejus. » In tali moratur ipse Filius Dei et discipuli ejus, scilicet dona gratiarum et virtutes, quia talis anima servat sermonem suum. Infra [10] : « Si quis diligit me, sermonem, » etc. Et sequitur : « Ad eum veniemus, » etc. Et baptizat veniens, id est, amplius purificat. Discipulis promisit [11] : « Vos baptizabimini, » etc.

23. Et sequitur loci specificatio, in quo Joannes baptizabat, ibi : *Erat autem Joannes baptizans in Ænnon*, qui erat lacus (*b*) juxta Salim, qui similiter erat lacus (*b*) secundum Augustinum [12]. Secundum Glossam vero : « *Juxta Salim*, quæ est civitas vel oppidum; ut dicitur in *Historiis*. » Secundum vero Hieronymum : « *Salim*, ubi regnavit Melchisedech. » Salim vero, de quo hic, interpretatur *pugil*. Secundum vero Hieronymum [13] plures fuerunt Salim, ut patet ibidem; et subdit rationem, quare illic erat Joannes : *Quia aquæ multæ erant*, etc. Unde et Salim interpretatur *ortus aquarum*.

24. *Et nondum missus fuerat*, etc. Et ex hoc patet ordo historiæ, et quod hic narrat, quæ alii evangelistæ præterierant, prout dicitur in Glossa bene. Sed quæritur : Ex quo discipuli Christi baptizabant, videtur quod Joannes debuisset cessare : tunc enim reverentiores illos ostendisset. Sic opponit Chrysostomus. Item debuisset dimisisse primatum Christo et discipulis ejus. Iterum quare subdit : *Nondum erat missus in carcerem;* quia planum est, quod postquam fuit missus in carcerem, non baptizavit? Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [14], quia semper tribuit principatum Christo, et si cessasset, litigiosiores effecisset alios adversus Christum; et etiam si cessasset, existimaretur ex zelo facere : non enim sibi ipsi gloriam accipiebat, sed Christo mittebat auditores. Ad aliud respondet, quod Joannes non cessavit, continue admonens populum, et magna reverenda ostendens quæ Jesu sunt, scilicet quousque fuit missus in carcerem. Quæritur an eodem baptismo baptizabant discipuli Christi, et Joannes. Et quod eodem, videtur secundum Chrysostomum, ubi supra, qui ait quod non baptizabat Christus, quia nondum erat dans Spiritum sanctum in superabundantia; discipuli vero agebant, id est, baptizabant, scilicet baptismo suo, scilicet Christi : ergo eodem baptismo baptizabant. Ad contrarium : ait enim Augustinus [15], quod « Christus baptizavit non eo baptismo, quo fuit baptizatus : » sed hic baptizare dicitur per discipulos : ergo non baptismo Joannis. Et ad illud respondendum, secundum Chrysostomum, ubi supra [16], quod « nihil amplius habebat baptismus discipulorum, quam baptismus Joannis, et causa baptizandi utrisque eadem erat, Christo adducere scilicet, qui bap-

Quæstio de baptismo Joannis et discipulorum Christi.

[1] Sup., II, 13. — [2] *Jerem.*, XIV, 10. — [3] Chrysost., ubi sup., hom. XXVIII, al. XXIX, n. 1. — [4] Inf., XVIII, 20. — [5] Inf., IV, 2. — [6] Chrysost., ubi sup. prox. — [7] *Matth.*, X, 32. — [8] *Psal.* CXIII, 2. — [9] Hoc nomen, *Judæa*, apud Hebræos sonat confessionem. — [10] Inf., XIV, 23. — [11] *Act.*, I, 5. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XIII, n. 6. — [13] Hieron., *ad Evag.*, epist. CXXVI, post med. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXIX, al. XXVIII, n. 1. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. XIII, n. 4. — [16] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Suppl.* conferre. — (*b*) *Cæt. edit.* locus.

tizabantur. » Et ad illud Augustini posset responderi, quod loquitur de baptismo, quo baptizavit per discipulos, postquam Spiritus fuit datus in superabundantia, et postquam discipuli fuerunt missi ad baptizandum. Quærit Chrysostomus [1], quare Christus prædicavit, postquam Joannes fuit sublatus, scilicet morte? Et respondet quod ideo, ut omnis multitudinis affectio ad Christum transiret. Et patet hic exemplum prædicatoribus continue docendi et magnificandi Deum usque ad mortem, et immorandi ubi possunt plus proficere populis in talibus. Quod autem Joannes baptizabat juxta locum ubi erant aquæ, figura est, quod ibi est baptismus in Spiritu, ubi est abundantia aquarum gratiæ; de quo baptismo supra [2] : « Hic est qui baptizat in Spiritu sancto. » Et de quibus aquis infra [3] : « Qui credit in me, de ventre ejus fluent aquæ vivæ. »

25. Et sequitur pars, in qua quæstionis (*a*) de præeminentia subjunctio, ibi : *Facta autem est quæstio*, etc. Et illa in duas partes : primo, ipsa quæstio; secundo, Joannis responsio, ibi : *Respondit Joannes*, etc. Ait ergo : *Facta est quæstio*; et hoc ideo, ut ait Chrysostomus [4], quia zelotype (*b*) discipuli Joannis se habebant ad discipulos Christi; ideo *facta est quæstio* ab eis *cum Judæis*, qui baptizabantur a discipulis Christi, *de purificatione*, scilicet baptismi (v. 26) : *Et venerunt ad Joannem*, volentes accusare Christum, ut ait Glossa. Quia, ut ait Augustinus [5], « qui veniebant ad Joannem, mittebantur ab illo ad Christum, non e contrario; ideo turbati discipuli Joannis cœperunt tractare quæstionem cum Judæis. » *Et dixerunt Joanni : Rabbi*, etc., volentes per hoc excitare Joannem ad æmulationem. Et ideo loquuntur contemptive, dicentes : *Qui erat tecum*, scilicet a te baptizatus, *cui tu testimonium*, etc., supra [6], *ecce hic baptizat*, scilicet usurpans officium tuum, et quasi in præjudicium tuum, *et omnes veniunt*, scilicet derelinquentes te, et illum præferentes; quasi dicerent, ut ait Chrysostomus [7] : « Quem tu clarum ostendisti, talia tibi audet, » scilicet facere, etc. Ex quibus condiscipulis Joannis fuit quæstio : erant enim imperfectius dispositi, et nondum puri existentes a largitione, id est, a magno honore ad magistrum, scilicet Joannem. Et ideo forte erant sic æmuli, ut se magnificarent, quod erant discipuli ejus. Sed quæritur, quare dixerunt : *Cui testimonium perhibuisti*, et non dixerunt : Quem baptizasti. Et ad hoc respondet Chrysostomus [8], quod si ita dixissent, coacti essent meminisse, scilicet vocis desuper, quæ ait : « Hic est filius meus dilectus. »

27. Et sequitur responsio Joannis, ibi : *Respondit Joannes*, etc. Et illa in (*c*) duas : primo ostensio, quod non fuit sui baptismo regenerare, sed quod erat tantum præcursor; secundo, subjunctio, quod regenerare et sanctificare erat Christi, cujus erat præcursor, ibi : *Qui habet sponsam, sponsus est*. Et hoc est, quod ait : *Respondit Joannes : Non potest homo*, etc. Sed quæritur, quid ad propositum? Videtur impertinenter respondere. Item videtur, quod debuisset eos increpasse de invidia et æmulatione erga Christum. Et ad istud respondet Chrysostomus, ubi supra [9], quod neque vehementer increpat, timens ne eo rursus abusi aliud aliquod malum operentur. Ideo ait (v. 27) : *Non potest homo accipere*, etc. Et in hoc ostendit, se esse purum hominem. Unde Augustinus [10] : (v. 28) « *Missus sum ego*, scilicet ante Christum præco sum, ille vero judex : ideo quasi homo accepi de cœlo. » [11] « Quid habes, quod non accepisti? » Jacobus [12] : « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est. » Supra [13] : « De plenitudine ejus accepimus omnes. » Et de hoc in Glossa bene. Et per hoc ostendit Filii Dei præcellentiam, et sui infirmitatem. Et per hoc etiam convincit eorum falsam opinionem, et reprobat eorum invidiosam æmulationem; et per hoc etiam declarat suam sapientiam in arguendo ipsos. Unde Chrysostomus, ubi supra : « Non erat ex initiis omnia dicere : nam erant passione invidiæ præassumpti; sed vult eos stupefacere, et quoniam Deo rebelles erant, (*d*) ideo convincit eos, convertens contra eos quod pro se proposuerunt, » sicut idem Chrysostomus continuat, dicens : *Ipsi vos mihi testimonium*, » etc. Supra, quando ait : « Non sum ego Christus, » sed « vox clamantis, » etc. Et ex his patet humana infirmitas, et divina potestas et bonitas, quia *non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum*. Sed qualiter hoc, quia dicitur [14] : « Apposui tibi

Humana infirmitas.

[1] Chrysost., paulo ante. — [2] Sup., I, 33. — [3] Inf., VII, 38. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Aug., ubi sup., n. 8. — [6] Sup., I, 15 et seq. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [8] Ibid. — [9] Ibid. — [10] Aug., ubi sup., n. 9. — [11] I *Cor.*, IV, 7. — [12] *Jac.*, I, 17. — [13] Sup., I, 16. — [14] *Eccli.*, XV, 17.

(*a*) *Cæt. edit.* quæstiones. — (*b*) *Item* zelotypæ. — (*c*) *Item deest* in. — (*d*) *Cæt. edit. add.* et.

aquam et ignem; ad quod volueris, porrige manum tuam? » Potest ergo homo in bonum de se. Et ad istud respondendum est, sicut respondet Augustinus[1] bene : « Initium, inquit, nostræ salutis Deo miserante habemus; ut acquiescamus salutari inspirationi, nostræ potestatis est; ut adipiscamur quod acquiescendo admonitioni (a) cupimus, divini est muneris; ut non labamur in adepto salutis munere, sollicitudinis nostræ et cœlestis pariter adjutorii; ut labamur, potestatis nostræ est et ignaviæ. » Hæc ille. Illud ergo *Ecclesiastici* est intelligendum ratione libertatis arbitrii; istud vero hic intelligendum ratione impotentiæ ejusdem liberi arbitrii sine divina gratia, infra[2] : « Sine me nihil potestis facere. »

29. Et sequitur illa pars, in qua manifestat quod Christi erat regenerare sacramento baptismi, et dona desuper dare, ibi : *Qui habet sponsam*, etc. Et illa in tres : primo, humiliando se, ostendit præcellentiam Christi in potestate baptizandi; secundo ostendit idem in veritate vel sapientia docendi, ibi : *Qui de sursum venit*, etc.; tertio ostendit idem in bonitate largiendi dona, ibi : *Non enim ad mensuram*, etc. Vel aliter, et in idem redit, quod primo ostendit excellentiam Christi in plenitudine potentiæ; secundo, in plenitudine sapientiæ; tertio, in plenitudine gratiæ.

Ait ergo : *Qui habet sponsam*, etc. Ita dictum est : *Non potest homo accipere*, etc., quasi dicat, ait Augustinus[3] : « Ego ut homo accepi de cœlo, ut essem aliquid. Homo sum : sed amare hominem pro Christo adulterium est, quia ipse est verus sponsus. Ideo ait : *Qui habet sponsam*, Ecclesiam scilicet, *sponsus est*, scilicet qualis est Christus. [4] « Despondi vos uni viro. » Et [5] : « Viri, diligite uxores, sicut Christus Ecclesiam. » Unde hanc fœcundavit, et sanctificavit, divininitate gratiam infundente, passione gratiam promerente, lavacro regenerationis eam deferente; quæ tanguntur in prædicta auctoritate. Unde Augustinus[6] : « Casti estote, sponsum amate. Adulteri enim sunt qui volunt amari pro sponso. » Hæc ille, quasi dicat : Ego talis autem non sum, nec volo esse. *Sed amicus sponsi, qui stat*, scilicet humilis, *et audit eum*. Unde Augustinus[7] : « Amicus sum in audiendo, ille in dicendo. Ego illuminandus (b), ille lumen. Ego in aure, ille verbum. » Hæc ille. Et talis *gaudet*, sicut verus amicus et paranymphus fidelis, *ad* (c) *vocem sponsi*, affectans illius honorem, et volens sponsam desponsare. Talis erat Paulus, qui ait, ubi supra[8] : « Despondi vos uni viro virginem. » Ut ergo ait Augustinus[9] : « Omnis Ecclesia virgo. Est enim virginitas carnis, quæ est paucorum; et est virginitas mentis, quæ est integra fides, solida spes, sincera charitas. » Hæc ille. Et in hoc, quod ait : *Gaudio gaudet*, notat intentionem gaudii. *Isaiæ*[10] : « Gaudens gaudebo. » Et quia talis amicus erat Joannes, subdit : *In hoc*, id est, ad vocem sponsi, non de sua sapientia, ait Augustinus[11], *gaudium impletum*, id est, perfectum. Tunc enim gaudium est impletum, quando gaudens habet, quod desiderat. Infra[12] : « Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. »

30. Et subdit quod est illud gaudium, sicut continuat Augustinus : *Illum oportet crescere*, id est, exaltari; *me autem minui*, id est, humiliari. Unde Augustinus[13] : « Illum oportet dare, me accipere : illum glorificari, me confiteri. Confessio hominis, humilitas ejus; miseratio Dei, altitudo ejus. » Hæc Augustinus. Unde et in hoc prophetica denuntiatio de morte utriusque. Et dicit hoc Augustinus, ubi supra[14] : Joannes scilicet capite minoratus, Christus in cruce exaltatus : Christus natus, cum cœperunt dies crescere; natus Joannes, cum incœperunt minui[15]. » Hæc ille. Quæritur, qualiter se vocat *amicum sponsi*, quia amicus dicit quasi quamdam æquiparantiam : ergo videtur se nimis extollere. Item supra ait[16] :« Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti. » Ergo non debuisset hic se vocasse amicum. Et ad istud respondet Chrysostomus, ubi supra[17], quod « hoc ait non se ipsum erigens, nec honoris coæqualitatem ostendens, sed multitudinem dilectionis repræsentare volens : non enim ministri gaudent in talibus, sicut amici circa sponsum et sponsam. Et ideo ait, quod *amicus stat et gaudet*. » Hæc ille. Quærit autem Augustinus[18] : « Quomodo potest Deus crescere, qui est perfectus? Si loquatur

[1] Imo Gennad., *de Eccles. Dogm.*, c. XXI. — [2] Inf., XV, 5. — [3] Aug., ubi sup., n. 9, 10. — [4] II *Cor.*, XI, 2. — [5] *Ephes.*, V, 25. — [6] Aug., ubi sup., n. 10. — [7] Ibid., n. 12. — [8] II *Cor.*, XI, 2. — [9] Aug., ubi sup. prox. — [10] *Isa.*, LXI, 10. — [11] August., ubi sup., tract. XIV, n. 3. — [12] Inf., XVI, 22. — [13] Aug., ubi sup., n. 5. — [14] Ibid. — [15] Scilicet Christus natus est paulo post solstitium hyemale, Joannes vero post solstitium æstivale. — [16] Sup., I, 27. — [17] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [18] Aug., ubi sup., n. 4.

(a) *Cæt. edit.* ad quiescendum admonitione. — (b) *Item* illuminando. — (c) Vulg. *propter*.

quoad ætatem carnis, coævi erant, nisi quoad sex menses, qui non distinguunt ætatem. » Et respondet[1], quod « venit Deus, ut minoraretur gloria hominis, et augeretur gloria Dei; venit ille ut largiretur, et ut peccata dimittat : venit homo, ut confiteatur. » Et ibi bene de hoc. Et quasi idem ait Chrysostomus[2] : « Nostra, inquit Joannes, steterunt et cessaverunt; crescunt autem quæ sunt illius. » Hic enim est lapis parvus[3], qui factus est mons. Et ibi[4] bene de hoc. Ex his patet, quanta est dignativa bonitas Dei, qua dignatus est esse sponsus Ecclesiæ vel sanctæ animæ; et quanta est sublimitas Ecclesiæ, vel animæ, quod exaltatur ut sit sponsa Dei. Unde de isto sponso[5] : « Quasi sponsum decoratum corona. » Iste enim sponsus est nobilis, quia, ut ait Papias, in sponso eligendo quatuor sunt, scilicet genus, virtus, sapientia, pulchritudo, quæ omnia summe in Filio Dei, ut patet consideranti. Et ideo oportet, quod sponsa ejus præparet se et nobilitet, quia, ut ait idem Papias, in sponsa eligenda similiter quatuor sunt consideranda, scilicet genus, pulchritudo, divitiæ et mores. Et quoniam ista sunt spiritualiter et virtualiter, verificatur illud[6] : « Gaudebit sponsus super sponsam. » [7] Soror mea sponsa. » Supra[8] : « Nuptiæ factæ sunt. » Et hæc ibi. De his in Collationibus, infra[9].

Quatuor in sponso eligendo.

31. Et sequitur pars, in qua de præeminentia Filii Dei in docendo et prædicando, ibi : *Qui desursum*, etc. Et continuat Chrysostomus sic[10] : « Merito debet crescere, *qui desursum*, id est, ex Patre. » *Super omnes est*, Angelos et homines, ait Glossa. *Qui vero de terra, de terra est*, id est, terrenus. [11] «Primus homo de terra, terrenus; secundus de cœlo, cœlestis. » Infra[12] : « Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. » *Et de terra loquitur*, scilicet terrena, humana, qualis est ipse loquens : *Qui enim de cœlo est, super omnes est*, ut prius est expositum. Et ideo forte repetit ad majorem expressionem. Sed opponit Augustinus[13] : « Hoc totum quod ait hic, Joannes erat. » Unde Glossa : *De terra est*, scilicet Joannes. « Sed illa divina locutus est : ergo non qui de (*a*) terra est, de terra loquitur semper. » Et ad hoc respondet[14], quod « si divina loquitur, illuminatus est a Deo; et si non esset, terra terram loqueretur. » Joannes enim erat lumen illuminatum, non illuminans. In *Psalmo*[15] : « Deus meus, illumina tenebras meas. » Venit enim gratia, et expellit tenebras. [16] « Non ego, sed gratia Dei mecum. » Sed quæritur, cum haberet animum et corpus, quod corpus solum est de terra, quare ait, loquens de se : *Qui de terra*, etc.? Et ad hoc respondet Chrysostomus[17] : « Quidnam aliud vult dicere, quam quod ego parvus sum, et in terra natus, et perima et humilia loquor, comparata his, quæ loquitur ille, qui desuper est? »

32. Et ille, qui sic venit de cœlo, *quod vidit*, scilicet apud Patrem, *et audivit*, scilicet a Patre, *hoc testatur*, scilicet de sua deitate. *Et testimonium ejus nemo accipit*, scilicet credendo. *Qui autem accipit*, obediendo et credendo, *signavit*, id est, signum posuit in corde suo, credendo hunc esse verum Deum : sic enim legit Glossa. Quærit Chrysostomus[18], qualiter ait : *Vidit et audivit*, quia infra dicitur[19] : « Sicut novit me Pater, et ego novi Patrem. » Ergo, ut videtur, non audivit. Et ad hoc respondet, quod hoc est dictum non ab accipiendo ut nos, neque ab audiendo; sed in natura communi habebat. Sed contra hoc objicitur illud, quod dicitur[20] : « Omnia sunt mihi a Patre meo tradita. » Et ad illud respondendum, quod illud, quod ait Chrysostomus : « Non audivit, accipiendo ut nos, » intelligendum est, quod non accepit ab aliquo differente in natura vel essentia; dicitur tamen audire a Patre, quia est a Patre. Infra, eodem[21] : *Omnia dedit in manu ejus*. Et in hoc, ut ait Chrysostomus[22] ostendit testimonium, esse indubitatum. Per hos enim sensus omnia discimus certissime, et digni fide existimamur. Infra[23] : « Sicut audio, judico. » Et[24] : « Quod vidimus, testamur et annuntiamus. » Et de hoc multum Augustinus[25], inquirens quo modo Filius audit a Patre, cum sit ejus Verbum : ubi distinguit, quod triplex est verbum, scilicet divinum a Patre æternaliter gentium, et humanum mentale in corde, et aliud vocale in ore. Unde Filium a Patre audire, est ipsum esse a Patre, ut dictum est. Quæritur de hoc quod ait : *Nemo accipit*: ergo secundum hoc frustra venit. Et ad hoc respondet Augustinus[26] quod « nemo

Verbum triplex.

[1] Aug., ubi sup., n. 5. — [2] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [3] *Dan.*, II, 34-35. — [4] Scilicet apud Chrysost. — [5] *Isa.*, LXI, 10. — [6] *Isa.*, LXII, 5. — [7] *Cant.* IV, 9. — [8] *Joan.*, II, 1. — [9] Vid. *Collat.* XVIII. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXIX, al. XXX, n. 1. — [11] I *Cor.*, XV, 47. — [12] Inf., VIII, 23. — [13] Aug., ubi sup., n. 6. — [14] Ibid. — [15] *Psal.* XVII, 32. — [16] I *Cor.*, XV, 10. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] Ibid. — [19] Inf., X, 15. — [20] *Matth.*, XI, 27. — [21] Inf., 35. — [22] Chrysost., ubi sup. — [23] Inf., V, 30. — [24] I *Joan.*, I, 1. — [25] Aug., ubi sup., n. 7. — [26] Ibid., n. 8.

(*a*) *Cat. edit. deest* de.

accepit de populo deputato ad iram, et damnando et statuendo ad sinistram; de populo tamen electo, et statuendo ad dexteram, multi crediderunt. » Eodem modo opponit Chrysostomus [1] : « Ex quo jam discipulos habebat, qualiter ait : *Nemo accipit?* » Et ad hoc respondet, quod « illud est intelligendum : *Nemo accipit*, eo quod pauci accipiebant; vel quia adhuc discipuli ad plenum non crediderant. » Et ideo ait [2] (v. 33), quod *qui accepit, signavit quia Deus est verax.* Christus est Deus, qui de cœlo venit : et hic verax est. Et nemo potest dicere quod est veritatis, nisi ab eo illuminetur. Ideo [3] : « Omnis homo mendax, » de se; « est autem (*a*) Deus verax : » et ideo ille homo est verax, qui verba Dei loquitur. Item objiciunt aliqui de hoc, quod ait : *Qui de cœlo venit*, quod non assumpsit humanam carnem, ut alii homines, sed cœlestem. Sed ad illud solvit Glossa, quod dicitur *venire de cœlo*, quia de Patre, vel quia assumpsit naturam absque culpa, et sic de altitudine naturæ humanæ, ut dicitur in Glossa. Et ex dictis patet hominis vilitas et inferioritas, et habilitas ad malum, et ad bonum inhabilitas, ibi : *De terra est*; terra enim est infima elementorum, et opaca ac ponderosa, inferius tendens : talis est homo terrenus. Ideo dictum est Adæ post peccatum [4] : « Pulvis es, » etc. Est enim homo terra originaliter et realiter a parte corporis, et finaliter, scilicet resolutione [5] : « Terra, terra, terra, audi verbum Domini. » Et talis loquitur de terra, quia terra cogitat, affectat, memoria revolvit : « Quæ enim [6] procedunt de ore, de corde exeunt. » Ideo de tali *Isaias* [7] : « De terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum. »

Hominis vilitas, etc.

34. Et sequitur illa pars, in qua de excellentia Christi in affluentia gratiarum et largitate donorum, ibi : *Quem enim misit Deus*, etc. Objicit Augustinus [8], quod Deus misit Joannem [9] : « Ecce ego mitto angelum meum, » in figura Joannis : non ergo solus Christus missus est. Et ad istud respondet, quod istud coarctatur per hoc, quod sequitur : *Non ad mensuram dat Deus*, etc. Christus ergo, quem misit Deus in mundum, *verba Dei loquitur*. Supra, eodem [10] : *Quod audivit, hoc testatur*. Ipse enim loquitur verba divina et cœlestia, ut hic. Item loquitur verba vivifica et spiritualia, infra [11] : « Verba quæ ego loquor, spiritus et vita sunt. » Item loquitur verba potestativa et virtualia, infra [12] : « Mundi estis propter sermonem, » etc. Et quia dixit : *Misit Deus*, quod super omnes erat, ad majorem explanationem subdit : *Non ad mensuram dat Deus spiritum*, scilicet Christo, sicut aliis, supra [13] : « De plenitudine ejus accepimus omnes. » Sed de hoc objicitur : aut enim loquitur de Christo secundum divinam naturam, et hoc non potest stare, quia sic non accepit spiritum; aut secundum humanam, et sic cum gratia Christi hominis sit creata et mensurata, sive limitata, ergo ad mensuram accepit. Et ad hoc respondetur magistraliter, quod est mensura limitationis, quia unumquodque creatum est limitatum; et est mensura divisionis, vel determinationis ad unum actum. Primo modo dicitur, quod Christus homo habet gratiam et mensuram; secundo modo ait hic, quod non habet spiritum ad mensuram. Aliter distinguunt alii, quod gratia potest dici finita, et sic gratia Christi hominis fuit finita et mensurata, quantum fuit a parte naturæ humanæ; vel potest dici finita a parte determinationis actus, sive objecti, et sic Christus non habuit ipsum ad mensuram, sed ad omnem actum Spiritus. Et huic concordat Gregorius, exponens illud *Job* [14] : « Numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas? » ibi Gregorius [15] : « Redemptor noster in carne veniens Pleiadas junxit, quia operationes septiformis Spiritus simul in se et junctas et manentes habuit. » [16] « Requiescet super eum spiritus Domini. » Et [17] : « Super lapidem unum septem oculi. » Et [18] : « In candelabro septem lucernæ. » Quæ exponit Gregorius ibi de Christo, ubi bene de hoc. Alii autem acceperunt spiritum ad mensuram, et ad aliquas operationes [19] : « Sicut divisit Deus mensuram fidei. » Et [20] : « Alii datur sermo scientiæ, » et sic de aliis. Huic concordat quod ait Augustinus hic [21], quod mensura est divisio donorum, et hominibus dantur ad mensuram. Et ponit exemplum de membris in corpore : « Aliud enim accipit manus, aliud auris, ut audiat, et sic de aliis : una tamen est anima, quæ agit omnia in omnibus.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] *Psal.* cxv, 11. — [3] *Rom.*, III, 4, — [4] *Gen.*, III, 19. — [5] *Jerem.*, XXII, 29. — [6] *Matth.*, XV, 18. — [7] *Isa.*, XXIX, 4. — [8] Aug., ubi sup., n. 10. — [9] *Malac.*, III, 1. — [10] Sup., 32. — [11] Inf., VI, 64. — [12] Inf., XV, 3. — [13] Sup., I, 16. — [14] *Job*, XXXVIII, 31. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXIX, c. XVI, al. XXXI, n. 74. — [16] *Isa.*, XI, 2. — [17] *Zach.*, III, 9. — [18] Ibid., IV, 2. — [19] *Rom.*, XII, 3. — [20] I *Cor.*, XII, 8. — [21] Aug., ubi sup., n. 10.

(*a*) *Cæt. edit.* enim.

Sic sunt diversa dona fidelium, tanquam membris ad mensuram distributa. Sed Christus, qui dat dona, non ad mensuram accepit illo modo.» Et ibi bene de hoc. Sed huic videtur contradicere, quod ait Chrysostomus [1], quod hic, id est, Christus immensurabilem et integram omnem actionem dicit : et si actio immensurabilis, multo magis substantia : qui ergo spiritum infinitum scilicet habet, et omnem actionem habet. Et ad istud potest responderi, quod per spiritum intelligitur vel hypostasis Verbi, et huic concordat Glossa, quæ ait, quod Pater plenum et perfectum Verbum genuit, et sic dicitur Pater Filio dare, quia ipsum genuit. Unde sequitur (v. 35) : *Pater diligit Filium, et omnia dedit*, id est, ad æqualitatem sibi genuit eum, cui [2] non est rapina se esse æqualem Deo, et alibi [3] : « Hic est filius meus dilectus. » *Et omnia dedit*, etc., ut tantus esset Filius, quantus et Pater, secundum Augustinum [4]. [5]« Omnia mihi tradita sunt a patre meo. » Et quia tantus et talis est, ideo, ut ait Glossa (v. 36) : *Qui credit in filium*, fide perfecta, *habet vitam æternam*, quia Jesum Christum, ut infra [6] : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te. » Vel habet vitam æternam in radice, sive in pignore [7]: « Pignus spiritus. » Et quoniam Joannes sciebat (*a*) a supplicii comminatione utilitatem, ideo a contrariis ponit sermonem, secundum Chrysostomum [8], dicens : «*Qui autem est incredulus Filio, non videbit vitam*, id est, ipsum Filium, ait Glossa : *Sed ira Dei manet*, » etc. Sed quæritur, cum prius sit venire quam manere, quare ait : *Manet ira*, et non ait : *Venit ira*. Et ad hoc respondet Augustinus [9], quod loquitur hoc de illa ira, de qua [10] :« Omnes nascimur filii iræ. » Et quia increduli manent non regenerati a Christo, ideo et filii iræ. Item quæritur, quare terribilius loquitur hic Joannes de incredulis, quam Christus supra [11], qui ait : *Qui non credit, jam judicatus est*. Et ad hoc respondet Chrysostomus [12], quod mitius locutus est Christus, ne æstimaretur loqui gratia amoris sui; Joannes vero, exutus ab hac suspicione, vehementiori utitur sermone. Ex dictis patet, quod electi Dei de cœlo venerunt, quia membra Jesu Christi, et de cœlo descenderunt deifica conversatione. Infra [13] : « Elegi vos de mundo, » etc. Quos mittat Deus ad alios purificandos, illuminandos, perficiendos, de quibus infra [14] : « Sicut me misit Pater, et ego mitto vos. » Et tales debent loqui verba Dei, non mundana, non carnalia, nec humana [15] : « Si quis loquitur, quasi sermones Dei. » Et tales debent esse indivisi a Christo, qui habet spiritum non ad mensuram, ut suo spiritu vivificentur, et vegetentur, et roborentur ad operandum. Secundum enim exemplum Augustini [16] supra, sicut una anima omnia operatur in diversis membris, sic Christus in membris suis, sibi unitis, et ab eo vivificatis. Infra [17] : « Sine me nihil potestis facere. » Et [18] : « An experimentum ejus quæritis, qui in me loquitur Christus? Et [19] : « Omnia possum in eo, qui me confortat. » De dilectione patris, qua diligit Filium, infra [20] :« Sicut dilexit me Pater, et ego diligo (*b*) vos. » ubi dicetur de hoc. Et nota de hoc quod ait : *Ira Dei manet super eum*, quod est quadruplex ira Dei : vel reatus culpæ originalis, prout dictum est; vel dicitur ira Dei ablatio divinæ castigationis propter obstinationem peccantium, et dimissio eorum in peccatis [21] : « Auferetur zelus meus a te, quiescam, nec irascar amplius.» Hæc enim est magna ira Dei, quando non castigat peccata temporaliter ob demerita peccantium, ut juste puniantur æternaliter [22] :« Non visitabo super filias vestras, cum fornicatæ fuerint. » Et est ira Dei flagellatio paternæ correptionis [23] : « Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis : » [24] « Quem enim diligit Deus, corripit. » Item est ira Dei, irrogatio æternæ damnationis [25] :« Vidi spiritu iræ ejus esse consumptos. » Et [26] : « Iratus est contra me furor ejus. » Nec intelligatur aliqua commotio a parte Dei, cum dicitur irasci, quia « ira Dei non est ejus perturbatio, sed judicium, quo irrogatur pœna peccato, » ait Augustinus [27] : « Et ista ira erit in judicio implacabilis. » [28] « Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ. » Ideo orat Propheta [9] : « Domine, ne in furore tuo arguas me, » etc.

Ira Dei quadruplex.

[1] Chrysost., [illegible]. — [2] *Philipp.*, II, 6. — [3] *Matth.*, III, 17. — [4] Aug., ubi sup., n. 7. — [5] *Matth.*, XI, 27. — [6] *Infra*, XVII, 3. — [7] II *Cor.*, V, 5. — [8] Chrysost., *in Joan.*, hom. [illegible], al. XXXI, n. 1. — [9] Aug., ubi sup., n. 1[illegible]. — [10] *Ephes.*, II, 3. — [11] Sup., eod., [illegible]. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Inf., XV, 19. — [14] Inf., XX, 21. — [15] I *Petr.*, IV, 11. — [16] Aug., ubi sup., n. 10. — [17] Inf., XV, 5. — [18] II *Cor.*, XIII, 3. — [19] *Philipp.*, IV, 13. — [20] Inf., XV, 9. — [21] *Ezech.*, XVI, [illegible]. — [22] *Ose.*, IV, 14. — [23] *Habac.*, III, 2. — [24] *Prov.*, III, 12. — [25] *Job*, IV, 9. — [26] Ibid., XIX, 11. — [27] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XV, c. XXV. — [28] *Prov.*, VI, 34. — [29] *Psal.* VI, 2.

(*a*) *Cœt. edit.* sciens. — (*b*) *Vulg.* dilexit... dilexi.

CAPUT IV.

Continuatio.

1. *Ut ergo cognovit Jesus*, etc. Enarrata manifestatione Filii Dei ipsis Judæis, in parte ista de manifestatione sua ipsis Samaritanis, de prædicatione eis qui erant alienigenæ, in figura suæ prædicationis populo gentili, ut patet in Glossa. Et quia erat transiturus in Galilæam, ideo istud

Divisio capituli in duas partes.

capitulum in duas partes dividitur : primo narratur de adventu suo in Samariam : secundo narratur de transitu in Galilæam, et de manifestatione sua ipsis Pharisæis, ibi [1] : *Post duos autem dies*, etc. Prima in duas : primo, antecedentium prædicationem suam præmissio ; secundo, ipsa prædicatio, ibi [2] : *Venit autem mulier*, etc. In prima duo, scilicet : sui egressus ratio ;et adventus subjunctio, ibi [3] : *Venit*, etc.

Ait ergo, continuando et præsignando causam sui transitus : *Ut cognovit Jesus, quia audierunt*, etc. Quærit Chrysostomus quare fuit egressus, relinquens Pharisæos, cum posset exire de medio eorum cum vellet, sicut infra [4] : « Quærebant eum apprehendere; sed nemo misit manum in eum, quia nondum venerat hora ejus. » Et infra similiter [5] : « Quærebant eum, et exiit de manibus eorum. » Non oportuit ergo, quamvis essent invidi, quod transiret ab eis (*a*). Et ad hoc respondet [6], quod « sicut volebat credi, quoniam erat Deus, sic volebat credi quoniam, ens Deus, carnem ferebat ut verus homo, aliquando recedebat, et præcavebat eorum insidias. » Et ad hoc Augustinus planius [7] : « Poterat, inquit, et præsens ab his non teneri ; sed quia in carne quam gessit, ut homo, hominibus in se credituris præbebat exemplum, quia unusquisque servus Dei non peccat, si recesserit in alium locum, videns furorem forte persequentium, » etc. Hæc ille. *Ut ergo cognovit, quia Pharisæi audierunt*, scilicet a discipulis Joannis, *quod Jesus plures baptizat*, etc., et sic quod videretur dignior, et sic magis invidebant : (v. 2) *Quanquam non baptizaret*, id est, intingeret, ait Glossa (v. 3) : *Reliquit Judæam*, significans transitum ad gentes : *Abiit*, id est, abire incœpit : *In Galilæam*, de qua venerat [8]. Et de ordine transitus sui in Galilæam, Magister in *Historiis* sufficienter. Et interseritur ratio veniendi Samariam (v. 4) : *Oportebat*, etc., quia Samaria erat quasi media inter Galilæam et Judæam. Sed quæritur de hoc, quod ait : *Ut cognovit* : cum omnia sciret antequam essent [9] : « Omnia sunt nuda et aperta oculis ejus, » qualiter ait : *Ut cognovit*, signando tempus? Et ad istud respondendum, quod sicut [10] « dicitur Deum aliquid cognoscere, quando facit nos cognoscere ; » sic dicitur similiter cognoscere, quando ad modum cognoscentis facit, ut hic. Unde Augustinus [11] : « Quia cognovit eorum scientiam, cognovit simul et invidentiam : quia non hæc propterea didicerant, ut (*b*) sequerentur, sed ut persequerentur ; ideo *abiit inde*. » Hæc ille. Quæritur de hoc, quod ait, *quod Jesus non baptizaret, sed discipuli;* unde ait Augustinus [12], quod « Jesus baptizabat, quia ipse mundabat : non baptizabat, quia non tingebat : præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ille adjutorium majestatis. » Et ibi bene de hoc. Ergo secundum hoc in baptismo Christi, et discipulorum ejus, dabatur gratia. Item hoc plane ait Glossa. Item tactu carnis sacræ suæ dedit aquis vim regenerativam, ut ait Glossa : ergo baptismate postea a discipulis ejus mundabat gratia. Sed contrarium ait Chrysostomus, ut habitum est supra. Ibi ait, quod nondum erat spiritus datus, et ideo non baptizavit Christus, nec amplius conferebat baptisma discipulorum, quam baptisma Joannis. Item baptismus habet efficaciam a passione Christi [13] : « In morte ipsius baptizati sumus. » Ergo non habuit efficaciam ante passionem. Item baptizati tunc a discipulis, ad limbum tunc descendebant, quia non fuit pretium solutum nec janua aperta. Et ad istud respondendum sine præjudicio, quod alio et alio modo videntur hic sentire Augustinus et Chrysostomus, ut patet plane in dictis eorum. Posset tamen forte dici quod in baptismo discipulorum Christi dabatur gratia, quantum est de vi sacramenti, mundans a reatu originalis inficientis. Unde Augustinus, ponens illud [14] : *Mundans lavacro aquæ :* « Quid est, inquit, baptismus ? » Et respondet : « Lavacrum aquæ. Tolle aquam, non est baptismus Tolle verbum, non est baptismus. » Hæc ille. Effectus tamen baptismi, quantum ad reserationem januæ, differebatur

[1] Inf., 43. — [2] Inf., 7. — [3] Inf., 5. — [4] Inf., VII, 30. — [5] Inf., X, 39. — [6] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXX, al XXXI, n. 1. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. XV, n. 2. — [8] Vid. sup., II, 1.— [9] *Hebr.*, IV, 13. — [10] Aug., *de Gen. ad litt.*, lib. IV, c. IX, n. 17. — [11] Id., *in Joan.*, tract. XV, n. 2. — [12] Ibid., n. 3. — [13] *Rom.*, VI, 3. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. XV, n. 4.

(*a*) *Cæt. edit.* quod transiret ab eis. Ergo quamvis essent invidi. — (*b*) *Item* dicerent, et.

usque post solutionem pretii. Ad auctoritatem vero Chrysostomi, forte posset dici, quod ipse loquitur, quando ait quod nondum erat spiritus datus, et ideo Christus non baptizabat, quod ipse loquitur de efficacia spiritus in superabuntia et in effectu visibili, quia post resurrectionem visibiliter et in signis dabatur sanctus Spiritus. Nec est inconveniens quod quantum ad effectum gratiæ mundantis dabatur gratia in baptismo discipulorum, differebatur tamen illius effectus, scilicet reseratio januæ, usque ad post solutionem pretii. Rex enim dans munera pro militia filii, potest dare illa ante tempus victoriæ, ut præparet ad militiam; vel post, ob virtutem victoriæ et magnitudinem. Et patet hic
Judæa. mysterium : per Judæam enim, quæ interpretatur *confitens*, signatur plenitudo confessionis et sanctificationis : in *Psalmo*[1] : « Facta est Ju-
Samaria dæa sanctificatio ejus. » Samaria vero, quæ interpretatur *custodia mea*, significat diligentiam vigilantiæ in custodiendo sanctimoniam[2] : « Omni custodia custodi (a) cor tuum. » De utroque dicitur[3] : « Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut sciat unusquisque vas suum possidere in sanctificatione. » Per Galilæam, quæ interpretatur *transmigratio*, significatur progressio de virtute in virtutem, de quo in *Psalmo*[4] : « Ascensiones in corde suo disposuit. » Et[5] : « Transite ad me omnes, qui concupiscitis me. » In *Psalmo*[6] : « Ibunt de virtute in virtutem. » Et alibi[7] : « Justorum semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectum diem. » De baptismo vero et ejus mysteriis Hugo bene[8].

5. Et sequitur de adventu Christi in Samariam. *Venit ergo in civitatem*, etc., *quæ dicitur*
Sichar. *Sichar*; hæc enim erat metropolis Samariæ : *Juxta prædium*, id est agrum, *quod dedit Jacob*, etc. Unde dicitur[9] : « Dedi tibi partem unam, » etc. De origine vero Samaritanorum in *Historiis* Magister sufficienter. Et describitur locus (v. 6) : *Erat autem ibi fons*, ut ait Augustinus[10], quod « puteus erat, et omnis puteus fons; ubi enim aqua de terra manat, fons est, » etc. *Jesus fatigatus*, ad litteram, *sedebat super fontem*.
Laboris immensitas. Quia fatigatus, laboris immensitas. Unde Chrysostomus[11] : « Non subjugalibus utitur, » quia *supra fontem* : « Paupertas non in throno, nec in pulvinari, » ait idem Chrysostomus[12]. *Erat autem hora sexta*. Et in hoc laboris diuturnitas. De his bene; sed quæritur, qualiter ait : *Venit in civitatem*, etc., sicut opponit Chrysostomus[13]. Ex quo ait Salvator[14] : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel; » et ex quo ait[15] : « In viam gentium ne abieritis, » videtur, quod non debuisset intrasse civitatem Samaritanorum. Et ad istud respondet, quod « antecedenter (id est principaliter) ad illos non venit, sed transiens. Erat enim locus medius inter Judæam et Galilæam, ut ait Glossa. Ideo vadens in Galilæam transivit per Samariam, ostendens non supervacue se facere, ut nullam relinqueret Judæis excusationis occasionem. » Hæc ille. Et ad illud, quod objicitur, quod prohibuit apostolis, ne irent in viam gentium, similiter respondendum, quod hoc prohibuerit apostolis ne irent ex principali proposito, et antequam irent ad Judæos; expulsi tamen a Judæis transtulerunt se ad gentes. Et in hujus figuram hic transivit per Samariam, secundum Glossam. Item quare tam diligenter describit locum ad quem venit Jesus, et quare facit hic mentionem de fonte Jacob? Et ad istud respondet ibidem, quod ideo commemorat fontem Cur conscendit ad fontem Jacob.
Jacob, ad insinuandum quod Judæi propter pigritiam, et iniquitatem, et peccata eorum, amiserunt locum illum, et fuit datus (b) alienigenis. Et hi Samaritani accipiebant libros Moysi, Samaritani.
et dicebantur a monte Somor (c) : qui fuit sic dictus ab eo qui primo consedit, id est, moratus est, ut ait ibidem[16] Chrysostomus. Ex dictis patet mysterium : adventus enim Domini in dictam civitatem, fuit figura transitus ipsius ad gentes, ut patet in Glossa. Quod vero fuit Jesus fatigatus, ostensio fuit, quod infirmitas sua assumpta fuit nostra fortitudo, et fecit nos fortes, prout ait Augustinus[17], bene dicens, quod nutrit infirmus infirmos : et ponit[18] exemplum de gallina, quæ infirmatur cum pullis, alis demissis, plumis hispida, voce rauca, omnibus membris demissa et abjecta. Iter autem Filii Dei fuit caro assumpta; sed[19] infirmitas sua nos fecit fortes[20] : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. »[21] « Hora vero sexta, figura est Hora sexta.

[1] *Psal.* CXIII, 2. — [2] *Prov.*, IV, 23. — [3] I *Thess.*, IV, 3-4. — [4] *Psal.* LXXXIII, 6. — [5] *Eccli.*, XXIV, 26. — [6] *Psal.* LXXXIII, 8. — [7] *Prov.*, IV, 18. — [8] Hug., *de Sacram.*, lib. II, part. VI, per totum. — [9] *Gen.*, XLVIII, 22. — [10] Aug., ubi sup., n. 5. — [11] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXX, al. XXXI, n. 3. — [12] Ibid. — [13] Ibid., n. 2. — [14] *Matth.*, XV, 24. — [15] Ibid., X, 5.
[16] Chrysost., ubi sup. prox. — [17] Aug., ubi sup., n. 6. — [18] Ibid., n. 7. — [19] Ibid., n. 8. — [20] I *Cor.*, I, 25. — [21] Aug., ubi sup., n. 9.

(a) *Vulg.* Serva. — (b) *Cæt. edit.* data. — (c) *Item* Samor.

sextæ ætatis, in qua venit Filius Dei ad puteum, id est, profunditatem nostræ habitationis. » Hæc Augustinus, et ibi bene de his et multum. Et de hoc est Collatio[1].

Prædicatio Christi. 7. Et sequitur pars, in qua de sua prædicatione et doctrina, ibi : *Venit mulier*, etc. Et illa in duas : primo, de sua occulta vel privata doctrina ipsi mulieri ; secundo, de publica et manifesta ipsis Samaritanis, ibi [2] : *Et exierunt de civitate*, etc. Prima in tres : primo, adventus mulieris præmissio ; secundo, Salvatoris ab ea petitio et mutua collatio, interrogando et respondendo, ibi : *Dicit ei Jesus : Da mihi*, etc.; tertio, mulieris ad civitatem regressio, et eorum quæ audierat renuntiatio, ibi : *Reliquit ergo hydriam*, etc.

Et hoc est quod ait : *Venit mulier haurire*, etc., ad litteram. Et est forma Ecclesiæ justificandæ, ait Augustinus [3]. Et sequitur secunda pars : *Dixit ei Jesus : Da mihi bibere*; in qua mutua collatio Salvatoris et mulieris, interrogando et respondendo. Et sunt tot partes, quot interrogationes cum responsionibus. Et sunt septem. Secunda ibi : *Dicit ei mulier : Domine, neque*, etc. Tertia ibi : *Dicit ad eum mulier : Domine, da*, etc. Quarta ibi : *Respondit mulier, et dixit*, etc. Quinta ibi : *Dicit ei mulier : Domine, video*, etc. Sexta ibi : *Dicit ei mulier* : *Scio*, etc. Septima vero narratur de adventu discipulorum, ibi [4] : *Continuo*. In qualibet vero parte præmittitur interrogatio, et subditur responsio. Ait ergo : *Dicit ei Jesus : Da mihi bibere*. Erat enim fatigatus, ut dictum est, et erat calor. Unde Chrysostomus [5] : « Requiescere faciens corpus sedebat, et refrigerabat, erat enim diei medium. » Ut vero ait Augustinus [6], « fidem ipsius mulieris sitiebat (a). » Et quia dixerat, quod sedebat, nec fecerat mentionem de discipulis, subdit : *Discipuli abierant, ut cibos emerent*. Sed quæritur, quare hoc expressit, cum non videretur esse ad propositum? Item quæritur, quare non intravit cum discipulis civitatem? Et ad hoc respondet Chrysostomus [7] quod ideo non intravit civitatem, obstruens inverecundiam et contradictionem Judæorum, ut non dicat quis, quoniam adversatur suo præcepto, quo dixerat, ne intrarent civitatem Samaritanorum. Et ideo ait : *Abierant ut cibos emerent* ; non scilicet ex principali proposito, ut prædicarent eis, antequam Judæis. Item quæritur qualiter ait : *Ut cibos emerent*, cum omnia reliquissent [8] : « Relictis omnibus, secuti sunt eum. » Et alibi [9] : « Ecce nos reliquimus omnia, » et cum esset eis præceptum non portare pecuniam, neque peram. Et sic videtur, quod non haberent unde emerent cibos, vel si haberent, fecisse contra Domini præceptum et statum suum. Et ad istud respondendum, ut patebit infra [10], ubi dicitur de Juda, quod « loculos habebat, et portabat ea, quæ mittebantur. » Christus et discipuli sustentabantur, vel invitati in mensis alienis, supra [11] : « Invitatus est Jesus et discipuli ad nuptias. » Et infra [12] : « Fecerunt ei cœnam. » Et alibi [13] : « Rogabat eum quidam Pharisæus, ut manducaret cum illo. » Item aliquando leguntur sustentati largitionibus mulierum, quæ sequebantur [14] ; de mulieribus [15], quæ ministrabant ei de facultatibus suis. Item aliquando de his, quæ mittebantur in loculis, sustentabantur : et hoc a comitantibus, prout intelligitur, vel ab irrogantibus (b) ex præmisso verbo. Et hoc fuit congruum, maxime quando irent, et erant transituri per villas inhospitales, et non ad prædicandum, ut hic. Nec hoc repugnabat statui vel præcepto : nihil enim proprium habebant, vel secum deferebant. Unde et hic Filius Dei fuit mendicus, prout ait Augustinus exponens illud [16] : « Persecutus est hominem pauperem et mendicum. » [17] « Non erat, inquit, dedignatus Filius Dei fieri pauper, cum dives esset. Mendicum quomodo intelligimus, nisi forte quia dixit mulieri Samaritanæ : *Da mihi bibere*; et in cruce ait [18] : *Sitio?* » Hæc ille. Et ex hoc patet perfectio discipulorum, prout ait Chrysostomus [19] : « Erat enim eis circa cibaria negligentia, quoniam nec panes portaverunt, cum irent trans fretum, et esurientes comedebant spicas, et Jesus propter esuriem venit ad ficum. Erant autem discipuli soliti contemnere ventrem, et non studiosam existimare ejus ministrationem. E contrario de illis, qui ex lectulo surgentes de talibus sunt solliciti. » Hæc ille. Et ibi multum et bene de hoc.

Septem partes.

9. Et sequitur responsio mulieris : *Dixit autem mulier*, etc., nesciens quem potum quærit, et opponit se esse de alienigenis, prout ait Glossa. Ideo sequitur : *Quomodo tu Judæus*, etc. Ut enim ait Augustinus [20], Samaritani erant alienigenæ,

[1] Vid. *Collat.*, xx. — [2] Inf., 30. — [3] Aug., ubi sup., n. 10. — [4] Inf., 27. — [5] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [6] Aug., ubi sup., n. 11. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [8] *Matth.*, IV, 20. — [9] Ibid., XIX, 27. — [10] Inf., XIII, 29. — [11] Sup., II, 2. — [12] Inf., XII, 2. — [13] *Luc.*, VII, 36. — [14] *Marc.*, XV, 41. — [15] *Luc.*, VIII, 3. — [16] *Psal.* CVIII, 17. — [17] Aug., *Enarr. in Psal.* CVIII, n. 19. — [18] Inf., XIX, 28. — [19] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [20] Aug., ubi sup., n. 11.

(a) *Cæt. edit.* sedebat. — (b) *Leg.* erogantibus.

et ad gentem Judæorum non pertinebant; vasculis illorum non utebantur Judæi: et ideo, quia petebat ab ea bibere, quod non solebant Judæi, ait mulier sic : *Quomodo*, etc. Sed quæritur, qualiter cognovit eum esse Judæum? Ad hoc respondet Chrysostomus ₀ quod fortassis æstimavit eum a schemate (*a*), id est, figura et allocutione. De hoc Magisier in *Historiis*. Item quæritur, qualiter tunc petit ab ea bibere, lege non concedente Judæis couti Samaritanis? Iterum, qualiter ierunt discipuli ad emendum cibos ab illis, ex quo non licebat eis couti eis? Et ad istud respondet Chrysostomus [2], quod indifferens erat tunc ejicere tales observationes : ipse enim inducebat alios ad illas absolvendas [3]: « Non quod intrat per eos, coinquinat hominem, » etc. Quia ergo absolvebat tales cæremonias, non fuit inconveniens discipulos uti cibis eorum, vel, ut dicitur magistraliter, quidam cibi erant indifferentes quoad utrosque, ut fructus arborum et panis, et tales cibos poterant emere ab illis. Et patet hic mysterium ex

Mulier Samaritana figura Ecclesiæ.

Augustino [4], et in Glossa. Hæc enim mulier fuit figura Ecclesiæ collectæ ex gentibus, et venientis ad hauriendum aquam de puteo, id est, intelligentiam veram de sacra Scriptura, prout ait Ambrosius [5] : « Puteus est altitudo profundæ scripturæ : » [6] Alta profunditas, quis inveniet eam?» Et alibi [7] : « Fluenta putei tui deriventur foras. » Et de isto puteo et aqua patebit infra. Quod vero Christus petiit bibere a muliere, figura fuit quod desideravit fidem Ecclesiæ, ut dictum est. Item, quod discipuli emerent cibos, figura fuit, quod non laborantes in prædicatione, vel otiantes, vel vacantes aliis operibus spiritualibus, non debent manducare. [8] « Neque gratis panem manducavimus. » Et sequitur : « Si quis non vult operari, non manducet. » Quod

Judæi non coutuntur Samaritanis, quid hoc mysterii habet.

vero Judæi non coutuntur Samaritanis, mysterium est, quod fidelium non est conversari cum infidelibus, nec couti actibus eorum. [9] « Egredimini de medio ejus. » Et [10] : « Quæ pars fideli cum infideli ? » Et sequitur : « Exite de medio eorum et separamini. »

Et sequitur secunda particula in qua responsio Salvatoris, et de inquisitione mulieris, ibi : *Respondit Jesus : Si scires donum*, etc., quod est Spiritus sanctus, ait Augustinus [11] : « Et quis est, » scilicet quantus; et quia est dator spiritus, *qui dicit tibi*, ut a te petat fidem : *Tu petisses*, etc. Ad litteram, ait Augustinus [12] : « Aqua viva dicitur, quæ ex fonte manans excipitur; quæ vero est in lacunis, et cisternis, non dicitur aqua viva. » Sed quæritur quare ait : *Forsitan petisses*. Respondendum quod hoc ait ob libertatem liberi arbitrii, quod potest petere, et non petere. *Et dedisset tibi aquam vivam*, merito fidei, ait Glossa.

11. Mulier tamen, carnaliter (*b*) sapiens, intelligebat de aqua materiali; ideo sequitur : *Dicit ei mulier : Domine*. Et in hoc patet mulieris prudentia : tribuens multum honorem, et vocans eum *Dominum*, neque derisit, neque turbata est, sed reverentius ait : *Neque haustorium habes; et puteus altus est*, ad litteram. *Unde ergo*, etc. Quasi diceret : Non potes habere aquam, maxime (v. 12) cum non sis potentior et melior Jacob; quasi dicat, ut ait Chrysostomus [13]: « Jacob dedit puteum nobis, et usus est eo bibendo, et sui similiter. Sed, si habuisset meliorem, non bibisset, et ita neque tu poteris dare meliorem. » Hæc ille. Sed quæritur, ex quo erat mulier Samaritana, et alienigena, qualiter vocat Jacob patrem suum? Et ad hoc respondet Glossa, quod ipsa (*c*) erat sub lege quantum ad hoc, quod libros Moysis accipiebant Samaritani. Ut ait Augustinus [14] : « Sua

Samaritani accipiebant libros Moysis.

enim pulsabat ignorantia, nondum instructa neque studio nutrita, et intelligebat aquam vivam, quæ erat in illo fonte. » Sed quæritur, ex quo mulier erat ignara mysteriorum, videtur quod non debuisset ei loqui sub mysterio. Item doctrina debet esse secundum auditorum capacitatem, ait Gregorius [15] exponens illud *Job* [16] : « Qui ligat aquas in nubibus. » Unde infra [17] : « Habeo vobis multa dicere, sed non potestis portare modo. » Ergo non debuit loqui mulieri de arcanis mysteriorum. Item Apostolus ait [18] : « Non potui loqui vobis quasi spiritualibus. Lac vobis potum dedi non escam. » Et ad istud respondendum, secundum Augustinum, quod « tecte (*d*) loquitur mulieri, et paulatim intrat in cor ejus. » Et quasi idem in Glossa. Quia ergo mulier fuit ad audiendum

[1] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [2] Ibid. — [3] *Matth.*, XV, 11. — [4] Aug., ubi sup., n. 10. — [5] Ambr., *de Isaac et Anim.*, IV, 21. — [6] *Eccle.*, VII, 25. — [7] *Prov.*, V, 16. — [8] II *Thess.*, III, 8, 10. — [9] *Jerem.*, LI, 45. — [10] II *Cor.*, VI, 14, 17. — [11] Aug., ubi sup., n. 12. — [12] Ibid. — [13] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [14] Aug., ubi sup., n. 13. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XIV, al. XXVI, n. 36. — [16] *Job*, XXVI, 8. — [17] *Joan.*, XVI, 12. — [18] I *Cor.*, III, 12. — [19] Aug., ubi sup., . 12.

(*a*) *Cæt. edit.* schismate. — (*b*) *Item* carnalis. — (*c*) *Cæt. edit.* ipse. — (*d*) *Item* recte.

subjecta, et ad intelligendum avida, et ad assentiendum credula, ut patet in processu litteræ, et Filius Dei erat lux vera ad illuminandum, ideo ordinabiliter est locutus ei. Unde Chrysostomus [1]: « Ostendit eam (a) dignam audire; ideo non despicit, sed se revelat. » Et sequitur: « Nec mireris, si confestim mulier non novit de aqua spirituali, quia nec Nicodemus novit statim de regeneratione, » supra [2]. Hæc ille. Et

Pietas Salvatoris

patet Salvatoris dignativa pietas. Unde Augustinus [3]: « Quid ista hortatione suavius et benignius? » Et nota quod ait: *Puteus altus est*. Est enim 1. puteus sacræ scripturæ, e quo puteo sunt hauriendæ aquæ sapientiæ, de quo dictum

Puteus multiplex.

est; et est 2. puteus gratiæ baptismalis regenerationis et lavantis [4]: « Mundans lavacro aquæ. » De quo in figura [5]: « Venit in terram orientalem, et vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes juxta eum. » Terra orientalis, Ecclesia; puteus, lavacrum baptismi; tres greges, baptizandi et salvandi in fide Trinitatis. Item 3. est puteus scilicet profunditas humanæ rationis, secundum Glossam, quæ est obscurata, et ideo fodienda; de quo bibunt homines, scilicet boni, viventes secundum rationem, et pecora, viventes scilicet brutaliter, de quo in figura [6]: « Ascendat puteus, » etc. Et sequitur: « Puteus quem foderunt principes in datore legis, et in baculis suis. » Et de hoc in Glossa. Item 4. est inexhaustilis divinæ bonitatis, ex quo hauritur aqua viva, ut dicitur hic: « Viva enim aqua est spiritus, » ut ait Chrysostomus [7]. De quo puteo in figura [8]: « Profectus Isaac fodit puteum, et vocavit nomen ejus latitudo, dicens: Nunc dilatavit me Dominus. » De primo puteo hauriendæ sunt aquæ veræ sapientiæ; de secundo, aquæ baptismalis gratiæ; de tertio, aquæ rectæ intelligentiæ; de quarto, aquæ satietatis gloriæ. Sed hos puteos nititur diabolus obstruere, prout fuit figuratum in *Genesi*, ubi dicitur [9], quod « Palæstini omnes puteos, quos foderunt servi Abrahæ, obstruxerunt, implentes humo. » Quod exponens Gregorius ait [10], quod « sic immundi spiritus terrenas cogitationes ingerunt, et quasi inventam aquam Scripturæ tollunt. »

13. Et sequitur secunda collatio Filii Dei et mulieris. Ibi: *Respondit Jesus: Omnis qui biberit ex hac aqua*, etc., ad litteram, vel etiam de aqua voluptatis figurata per istam. Sanguisuga enim [11] est quæ dicit: Nunquam sufficit. Et sic non est magnum dare istam aquam. *Qui vero biberit de aqua, quam ego dabo*, etc., *non sitiet*, etc., et in hoc ablatio nocumenti. (v. 14) *Sed fiet in eo fons*, et in hoc indeficientia boni vel commodi. *Fons*, inquam, *aquæ salientis*, id est, elevantis, *in vitam æternam*: et in hoc adeptio æterni præmii. Superexcellens ergo hujus aquæ eminentia (b) ad illam. Infra [12]: « Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. » Et hæc est aqua faciens salire in altum [13]: « Tunc saliet sicut cervus claudus. » Sed quæritur, qualiter vocat hic spiritum aquam, cum ipse spiritus igne significetur; unde et [14] in specie ignis descendit. Et ad hoc respondet Chrysostomus bene, dicens [15], quod spiritus (c) appellatione ignis, quia est ut quid erectum, et calidum, et peccatorum consumptivum; quasi dicat, quia erigit, quia inflammat, quia peccata consumit; per aquæ vero nuncupationem significatur, ut purgamentum, ut refrigerium ostendat: quasi dicat, quia purgat a sordibus, et quia refrigerat a concupiscentia carnali. Et ibi bene de hoc. Secundum primam, Gregorius ait [16]: « Idem signat diversa in Scriptura propter diversas proprietates, sicut leo signat Filium Dei, et diabolum, » ut ibi exemplificat. Item quæritur de hoc quod ait: *Quod qui biberit ex hac aqua, quam ego dabo ei, non sitiet iterum*. Sed contra *Ecclesiasticus* [17]: « Qui bibunt me, adhuc sitient. » Et ita qui bibit ex hac aqua, quam dat Deus, sitiet. Item ait Augustinus [18], quod « bonum temporale plus diligitur antequam habeatur, vilescit, cum habetur: æternum vero ardentius diligitur adeptum, quam desideratum. » Ergo ut prius. Item idem ait Gregorius [19], ponens differentiam inter delicias spirituales et carnales: ergo ut prius. Ad istud respondendum, quod est sitis ex rei carentia, ex potantis intemperantia, et ex potus insufficientia, et ex virtutis illius ad præservandum deficientia: et talis sitis non sitit aquam a Deo, nec suscipit. Et est sitis ratione delectabilitatis rei, et insatiabilitatis: et de illa sunt ob-

Sitis multiplex.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [2] Sup., III, 4. — [3] Aug., ubi sup., n. 12. — [4] *Ephes.*, V, 26. — [5] *Gen.*, XXIX, 2. — [6] *Num.*, XXI, 17, 18. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXI, al. XXXII, n. 1. — [8] *Gen.*, XXVI, 22. — [9] Ibid., 15. — [10] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. VIII, al. XVIII, n. 23. — [11] *Prov.*, XXX, 15. — [12] Inf., VII, 38. — [13] *Isa.*, XXXV, 6. — [14] *Act.*, II, 3. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] Greg., *Moral.*, lib. V, c. XVII, al. XXI, n. 41. — [17] *Eccli.*, XXIV, 29. — [18] Aug., *de Doct. Christ.*, lib. I, c. XXXVIII, n. 42. — [19] Greg., *in Evang.*, hom. XXXVI, n. 1.

(a) *Cæt. edit.* tam. — (b) *Item* imminenti. — (c) *Suppl.* vocatur.

jectiones. Vel aliter: Est sitis rei non habitæ; et est alia rei habitæ, ut amplius habeatur; et est alia rei habitæ, ut continuetur. Prima est in bibente aquam concupiscentiæ; secunda, in bibente aquam gratiæ; tertia, in bibente aquam gloriæ, quia deliciæ gloriæ hauriuntur absque omni fastidio. Et de his aquis gratiæ et concupiscentiæ dictum est in Collatione prædicabili[1].

15. Et sequitur tertia collatio Filii Dei et mulis, ibi : *Dixit ad eum mulier*, etc. Ut enim ait Augustinus[2], « ad laborem indigentia cogebat, laborem infirmitas recusabat. » Ideo ait : *Domine, da mihi bibere*, etc. Et ut ait Chrysostomus[3], « hæc mulier sapientior et melior Nicodemo, qui audiens mysteria, supra[4], ait : « Quomodo possunt hæc fieri? » hæc autem ait : *Da mihi bibere*. Item[5] : « Præhonoravit Christum ipsi Jacob, ænigmatice innuens quod non indigeret fonte illo; nec fuit insuasibilis, ut Judæi, qui multa signa viderant : hæc, nulla; sed tantum verba audivit. » Hæc ille. Patet ergo credulitas facilis mulieris; et ideo sequitur præceptio Salvatoris (v. 16) : *Voca virum tuum*, id est, verum (*a*) intellectum, ait Augustinus[6] : nam nunc in errore es, ut ait idem. Unde excitat eam ad verum intellectum. Item quæritur, cum sciret eam non habere virum, quare hoc ait? Respondendum, quod hoc non ait quia ignorans eam non habere, sed ut occultum præteritum ei revelaret. Unde Chrysostomus[7] : « Nunc per prophetiam revelat, scilicet mulieri, de præterito. »

17. Et sequitur quarta collatio utriusque ibi : *Respondit mulier* : *Non habeo virum*. Ad litteram, et secundum rei veritatem fornicario jungebatur, nec hoc fatebatur, sed occultabat. Et ex hac veraci responsione fuit occasio Filio Dei, quod ei revelavit suum secretum. Illa enim occultans turpitudinem, et existimans adhuc loqui ad hominem, ait : *Non habeo virum*, etc. Et ideo Christus inducit redargutionem, cum certitudine numerans priores viros, ait idem Chrysostomus[8].

Et ideo sequitur quinta collatio sive collocutio : *Bene dixisti, quia non habeo virum*, eo quod ille, cum quo erat, non erat suus legitime (v. 18) : *Quinque enim viros habuisti*, scilicet in præterito. Patet hic sapientia Salvatoris : non enim in principio, nec antecedenter prophetiam induxit : volebat enim miraculorum et prædicationum principia habere ab eis, qui accedebant ad eum, sicut supra, de Nathanaele : non dixit ei statim : Vidi te sub ficu, revelando secreta scilicet; sed quando ait[9] : « Unde me nosti? » Sic fecit Filius Dei mulieri hic, ut ait Chrysostomus[10]. Et de his quinque viris, et de isto uno viro spiritualiter Augustinus prosequitur bene. « Quinque viri, inquit[11], sunt quinque sensus, et his quinque regitur anima infirma, et in primis annis. Sed quando venit ad annos discretionis, si eam susceperit (*b*) doctrina sapientiæ, succedit vir legitimus, scilicet intellectus, qui melius regit, quia ad æternitatem regit, et excolit, et instruit.[12] « Caput mulieris vir.» Si vero error succedit, non regit, sed perdit; et non est legitimus, sed adulter est. Et ideo ait : « *Voca virum tuum*, id est, intellectum. » Hoc Augustinus, et ibi multum et bene de hoc.

Sapientia Salvatoris.

Quinque viri sunt quinque sensus.

19. Et sequitur collocutio vel collatio sexta utriusque, et arcanorum revelatio mulieri : *Domine, video, quia propheta es tu*. Ut enim ait Chrysostomus[13], « quia rem occultam manifestam facere est Dei, ideo admiratur et stupet, et prophetam suspicatur, nec anxiata, nec contumeliam existimans, ait : *Quia propheta es tu*, » ut ait Chrysostomus. « Prophetia est occultorum revelatio, » ait Gregorius[14]. Et si propheta, est occultorum revelator; et non solum hoc, sed amplius immoratur. Et nihil humanum interrogavit, nec de divitiis, sed de dogmatibus, dicens (v. 20) : *Patres nostri*, id est, Jacob et filii ejus, etc. *Illic*, id est, in monte Garizim, ait Magister in *Historiis*. Ut enim ait Chrysostomus[15], « aiunt Abraham filium suum illic obtulisse. *Et vos*, scilicet Judæi, *dicitis quia Hierosolymis est locus*, etc. Patet hic industria mulieris : excellentior enim facta mente est, et sollicita pro doctrinis interrogat, ut ait Chrysostomus[16].

Prophetia quid.

Industria mulieris.

21. Et sequitur responsio, ac veritatis revelatio : *Mulier, crede mihi*. Et in hoc ostendens fidem esse necessariam. « Nisi enim[17] credideritis, non intelligetis, » secundum aliam litteram. Bene Chrysostomus[18] : « Fide opus est

[1] Vid. *Collat.* xxi. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. xv, n. 17. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [4] Sup., iii, 4. — [5] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [6] Aug., ubi sup., n. 19. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Ibid. — [9] Sup., i, 48. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Aug., ubi sup., n. [illegible]. — [12] I *Cor.*, xi, 3. — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] Greg., *in Ezech.*, hom. i, n. 1. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] Ibid., n. 3. — [17] *Isa.*, vii, 9, sec. LXX. — [18] Chrysost., *in Joan.*, hom. xxxii, al. xxxiii, n. 1.

(*a*) *Cœt. edit.* virum. — (*b*) *Cœt. edit.* acceperit.

matre bonorum, sine hac nihil magnorum est possidere. » Et ponit exemplum, quod qui sine fide tentant, scilicet scire arcana, assimulantur his, qui sine navi pelagus assumere tentant [1] : « Fide intelligimus aptata esse secula, » etc. *Crede*, inquit, *quia venit hora*, scilicet tempus gratiæ divulgatæ, *quando neque in monte hoc*, superstitione consueta, æstimando scilicet altum locum esse magis utilem ad orandum. Sed quod ait Augustinus in eadem homilia, tangens errorem talem : « Quia, inquit [2], in monte es, propinquum Deo te esse putas, et cito te exaudiri, quasi de proximo clamantem. Sed noli quærere montem : in excelsis habitat Deus; sed humilia respicit. » Et ibi (*a*) de hoc. *Neque Hierosolymis*, etc. colendo Deum scilicet in cæremoniis, sicut Judæi faciunt. Et licet ita esset reprimens superstitionem Samaritanorum et reprobans eorum idololatriam, subdit tamen (v. 22) : *Vos adoratis quod nescitis*, quia scilicet localem Deum et particularem in monte : quod ex Persis erat, ut ait Chrysostomus [3], et dicitur de Samaritanis, quia [4] serviebant Deo terræ et idolis suis. *Nos autem*, scilicet Judæi, *adoramus quod scimus*, scilicet Deum verum cui credimus. Unde Judæis dicitur [5] : « En populus est, » etc. Et sequitur : « Sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. » Et numerat se cum Judæis, ad suspicionem mulieris loquens, ait Chrysostomus [6]. *Quoniam salus ex Judæis*, scilicet scire Deum, et detestari idola, a Judæis principium habuit, similiter et adoratio, ut ait Chrysostomus [7]. Vel *salutem* vocat præsentiam suam; vel ideo hoc ait, quia ex Judæis natus est Christus secundum carnem, ut ait ibidem Chrysostomus [8]. Sed quæritur, sicut objicit Augustinus : Cum Judæi fuerint reprobati, et ritus suæ adorationis [9] : « Cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam. » Et *ad Galatas* Apostolus [10] : « Neque circumcisio aliquid valet, » etc. : qualiter ait, quod Judæi adorabant, quod sciebant, et quod ex iis salus? Et ad hoc respondet Augustinus [11], quod hoc dictum est in persona Judæorum non omnium, quia non reproborum, sed illorum, de quibus fuerunt Apostoli et Prophetæ, quia [12] « non repellet Dominus plebem suam, quam præscivit. » Item quæritur de hoc, quod ait : *Quod veniet hora, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis;* qualiter hoc? Videtur enim quod locus altior plus valet ad orandum : Moyses enim [13] orans ascendit in montem. Super quod ait Chrysostomus [14] : « Quanto eum sublimitas montis extulit, tanto oratio proximum Deo exhibebat. » Videtur ergo quod eminentia loci valet ad orationem. Item domus Domini erat in monte [15] : « Ista est lex domus in summitate montis. » Et ita ut prius. Item qualiter ait : *Neque Hierosolymis adorabitis*, cum dicatur [16] : « Caveas ne offeras holocausta tua in omni loco, sed in loco, quem elegerit Deus? » Et primo *Machabæorum* [17] : « Tu elegisti domum istam ad invocandum nomen tuum. » Debuit ergo esse locus perpetuus ad orandum Deum. Ad contrarium ait Augustinus [18] reprobans errorem æstimantium montem altum esse magis utilem ad orandum : « Quærebas, inquit, montem? descende ut attingas, » scilicet per humilitatem [19] : « Ascensiones in suo corde posuit in valle plorationis et lacrymarum. » Si quæris altum locum, intus exhibe templum Deo. In templo vis orare? in te ora; sed prius esto templum, quia ille in templo suo exaudiet orantem. » Hæc ille. Et secundum hoc respondendum ad primam quæstionem, quod eminentia non confert ad orationem nisi forte occasionaliter, quod tunc forte homo interius se plus elevat ad Deum, quia magis solitarius et amplius in se collectus, et a tumultu segregatus. Et secundum hoc potest intelligi auctoritas Chrysostomi supra. Ad aliud quod intelligendum est, Hierosolymis non esse locum ad orandum, nisi ritu Judaico et cæremoniali, ut prius.

23. Et sequitur prædictorum explanatio : *Sed venit hora*, scilicet tempus gratiæ, de qua dicitur [20] : « Hora est jam nos de sommo surgere. » *Et nunc est*, ex præsentia sua scilicet : *Quando veri adoratores*, etc. Et in hoc expulit Samaritanos et Judæos : et si Judæi meliores illis, tamen futuri minores : et tantum, quantum typus a veritate, ait Chrysostomus [21]. *Adorabunt Patrem*, Deum scilicet, *in spiritu*, id est, interius in mente (*b*), contra superstitionen Samaritanorum qui adorabant in monte : Deus enim est ado-

[1] *Hebr.*, xi, 3. — [2] Aug., ubi sup., n. 2. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] IV *Reg.*, xvii, 27. — [5] *Deut.*, iv, 6, 7. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Ibid. — [8] Ibid. — [9] *Isa.*, i, 15. — [10] *Gal.*, vi, 15. — [11] Aug., ubi sup., n. 26. — [12] *Rom.*, xi, 2. — [13] *Exod.*, xix, 3. — [14] Chrysost., *de Moyse*, serm. i, prope princ. — [15] *Ezech.*, xliii, 12. — [16] *Deut.*, xii, 13. — [17] I *Mach.*, vii, 37. — [18] Aug., ubi sup., n. 35. — [19] *Psal.* lxxxiii, 6, 7. — [20] *Rom.*, xiii, 11. — [21] Chrysost., *in Joan.*, hom. xxxii, al. xxxiii, n. 2.

(*a*) *Suppl.* bene. — (*b*) *Cæt. edit.* monte.

randus in templo cordis. *Et in veritate,* ad excludendum cæremonialem et typicum ritum Judæorum in adorando Deum. [1] « Psallam spiritu, psallam et mente : orabo spiritu, orabo et mente. » Et subdit rationem : *Nam et Pater tales quærit,* scilicet qui sic adorent; quasi dicat, ait Chrysostomus [2] : « Prophetæ ante longa tempora hæc dixerunt, id est prophetaverunt; sed jam in januis est : » scilicet ex quo ipse venit adimplens legem. Et subdit hujus causam (v. 24): *Spiritus est Deus,* id est, incorporeus. Oportet ergo incorporei Dei adoratorem talem esse, ait Chrysostomus [3]. Judæi enim animam negligebant, circa corpus studium habebant, et ejus purgationes; oves et animalia offerebant. Sed quærit adoratores, qui adorent (*a*) in spiritu puro, ut ait Paulus [4] : « Cui servio in spiritu meo; » et sacrificantes semetipsos in holocaustum Deo [5] : « Exhibeatis corpora vestra, hostiam viventem, » etc., ut ait Chrysostomus [6]. Sed quæritur : ex littera, ex dictis Sanctorum

Objectio de templis.

videtur, quod non oportet ædificare templa, vel ecclesias, sed adorare in spiritu et veritate, id est, in templo cordis, prout ait Augustinus [7]. Item Deus est spiritus, et Dei incorporei oportet esse adoratorem in spiritu, ut ait Chrysostomus [8] : ergo nihil corporeum requiritur ad Deum adorandum, et ita nec templa facere, nec imagines. Item talia facere, videtur esse magis occasio erroris, quo posset credi Deus esse corporeus, quam eruditio veritatis. Et ad istud respondendum est, prout ait Hugo, quod « sacrata sunt quædam loca, ædificatæ (*b*) basilicæ, et determinata tempora certa, quibus populus fidelis in unum congregetur, ut unitas commendetur, et gratias reddat, et vota solvat. » Hæc ille. Unde

Conditiones adorationis.

notandum, quod quædam sunt essentiales conditiones adorationis, sicut vera contritio cordis, ordinata petitio, recta intentio; quædam vero de bene esse, sive conferentia, sicut psalmodia exterior, et hymni sive cantica, et gestus corporis, nunc inclinando, nunc erigendo, et loca sacra ad elevationem mentis in recogitatione et admiratione divinæ Majestatis, bonitatis et pietatis et beneficiorum ejus, sicut templa sacra, ut patet ab Hugone. Non ergo denegat Dei (*c*) Filius hic quin debeant (*d*) esse loca sacrata et templa; sed vult dicere, quod in spiritu interiori est vere orare, et recta fide, non in loco determinato, sicut Samaritani orabant, nec in typo, vel figura et cæremoniis, sicut Judæi, sicut expositum est a Sanctis, et ut patet in Glossa. Et per hoc ad aliud, quod imagines sunt

Sacræ imagines in templis cur.

in templis Dei in excitationem fidelium, ad memoriam beneficiorum Dei; et omnis honor qui defertur eis, refertur ad Deum, non ad ipsas, nisi sicut ad signa, prout manifestat Damascenus bene [9], ubi multum de hoc. Mysteria vero prædictorum, scilicet qualiter est Deus adorandus in spiritu et veritate, patent in collatione prædicabili [10]. Nota tamen, quod adorans

Conditiones adorantis.

Deum, debet adorare in puritate et sanctitate [11] : « Cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. » Et de hoc Chrysostomus : « Oportet, inquit, orantem esse mundum. » Et ponit exemplum : « Si quis manibus impletis stercore tuos pedes veniret adorans, conculcares : multo magis implens manus de stercore peccati est conculcandus a Deo, et ejiciendus. » Et ibi bene de hoc. Item est adorandus cum simili subjectione, et protestatione suæ majestatis. Unde et adorare est corpus ad pedes prosternere, et summum nostrum ad ejus ima inclinare, ut traditur ab Augustino. [12] « Adorabunt vestigia pedum tuorum. » Item adorandus est cum recta fidei confessione, et debita honorificatione, prout ait Propheta [13] :« Venite, adoremus, præoccupemus faciem ejus in confessione. » Et [14] : « Procidentes adoraverunt eum, et apertis thesauris suis obtulerunt ei, » etc. Item est adorandus solemni celebritate pro loco et tempore, prout ait Propheta [15] : « Introibo in domum tuam, et adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo. » [16] « Veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea. » Et de hoc amplius in Collatione [17].

25. Et sequitur ultima collatio, sive collocutio Filii Dei et mulieris, ibi : *Dicit ei mulier : Scio quia Messias venit.* Ut ait Augustinus [18] : « Jam (*e*) mulier ordinatur in fide, et regitur bene victura (*f*). » Vocavit enim virum suum, id est, intellectum, de quo viro supra, eodem.

[1] 1 *Cor.*, XIV, 15. — [2] Chrysost., ubi sup. paulo ante. — [3] Ibid. — [4] *Rom.*, I, 9. — [5] *Rom.*, XII, 1. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Aug., ubi sup., n. 25. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. IV, c. VII. — [10] Vid. *Collat.* XXII. — [11] *Isa.*, I, 15. — [12] *Isa.*, LX, 14. — [13] *Psal.* XCIV, 6. — [14] *Matth.*, II, 11. — [15] *Psal.* V, 8. — [16] *Isa.*, LXVI, 23. — [17] Vid. *Collat.* XXII. — [18] Aug., ubi sup., n. 28.

(*a*) *Cæt. edit.* adorant. — (*b*) *Item* ædificata. — (*c*) *Cæt. edit. non habent* Dei. — (*d*) *Al.* debent. — (*e*) *Cæt. edit.* Nam. — (*f*) *Item* nutrita.

« *Messias*, ut ait (*a*) Augustinus [1], hebraice, Christus græce, Unctus latine. » De ipso ait Propheta [2] : « Unxit eum oleo præ consortibus suis. » *Qui cum venerit, annuntiabit*, scilicet perfecte, quæ ad occulta Patris pertinent. Quærit autem Chrysostomus [3] : « Unde mulier et etiam Samaritani sciebant de Messia, vel expectabant ejus adventum? » Et ad hoc respondet, quod « sciebant a libris Moysis, quos suscipiebant, et quia scriptum est [4] : « Ipse erit expectatio gentium : » ideo inde poterant scire. » Item quærit Chrysostomus [5], ex quo, supra [6], Nathanaelem induxit ad credulitatem et per prophetiam, et Nicodemum per figuram de serpente æneo, quare similiter non induxit illam mulierem per talia? Et ad hoc respondet, quod « quia mulier erat indocta et Scripturarum inexperta, ideo per talia non induxit eam, sed per prædicationem et promissionem aquæ salientis. »

Et sequitur responsio Salvatoris, et revelatio veritatis : *Dicit ei : Ego sum.* Et in hoc sua immutabilis divinitas. Unde infra [7], simile : « Antequam Abraham fieret, ego sum. » *Qui loquor tecum* : et in hoc sua evidens humanitas [8] : « Loquutus est nobis in Filio, » etc. Quærit Chrysostomus [9], quare non se revelavit mulieri ab initio; item cum Judæi peterent ab eo instanter, quis esset, infra [10] : « Si tu es Christus, dic nobis palam; » nec tamen eis revelavit : quæritur, unde hoc? Et ad istud respondet : « Paulatim duxit eam ad fidem : nam si se revelasset ab initio, videretur inaniter eum loqui, quia mulier non intelligeret. » Ad aliud respondet, quod illa erat devotior (*b*) Judæis, et illi non pro discendo quærebant, sed pro injuriando; ista vero audiebat, et quærebat ad discendum. Et patet ex dictis Salvatoris benignitas admiranda, et studiositas sedula ad docendam unam mulierem, et perita artificiositas in attrahendo, nunc revelando occulta, nunc promittendo desiderata, ut patet in serie Evangelistæ, et sicut recolligit Chrysostomus ex ea. Et in hoc est exemplum doctoribus prædicandi non solum multis, sed etiam uni aliquando. Unde Gregorius : « Numquid, si multis prodesse nequeo, nec paucis curabo? » Et ponit exemplum : « Si ex messe portare manipulos multos non possum, numquid vacuus debeo redire? » Quasi dicat : Non. Ad unum ergo convertendum, est prædicandum [11] : « Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus. »

27. Et sequitur ultimum de regressu discipulorum : *Et continuo venerunt*, etc. : quod signat doctores et discipulos Christi debere redire ad ipsum in contemplatione, post egressum ad pia opera in negotiosa actione. [12] « Numquid mittes fulgura, et ibunt, et revertentia dicent tibi : Adsumus? » Per fulgura prædicatores vel doctores, sicut euntes et revertentes, significantur, ut ait ibi Gregorius [13]. *Et mirabantur*, etc. Quæritur qualiter hoc : ex quo noverunt eum esse fontem pietatis, quare mirabantur eum loqui cum muliere paupere? Et ad hoc respondet Augustinus [14] : « Ipse quærebat ovem scilicet perditam, ad hoc enim venerat. Bonum ergo admirabantur, non malum suspicabantur. » Idem Chrysostomus [15] : « Admirabantur mansuetudinem, quoniam sustinuit cum tanta humilitate mulieri loqui et Samaritanæ. » *Nemo tamen dixit ei : Quid quæris?* Quærit Chrysostomus [16], quare eum non interrogaverunt? Et ad hoc respondet, quod eruditi erant servare ordinem discipulorum, ita eum (*c*) formidabant et venerabantur. Vel aliter, secundum Glossam, quod non sunt ausi, ne ab eo reprehenderentur, si incaute interrogarent. Et est exemplum inferioribus non investigare facta superiorum, vel dicta.

28. Et sequitur illa pars, in qua de Salvatoris prædicatione publica ipsis Samaritanis, ibi : *Reliquit hydriam*, etc. Et illa pars in quatuor partes : primo, de regressu mulieris ad illos, et de annuntiatione (*d*), quæ audivit; secundo, de supplicatione discipulorum ipsi Salvatori de manducando; tertio, de de responsione Salvatoris, et hortatione discipulorum ad prædicandum, ibi : *Nonne vos dicitis*, etc.; quarto, de devotione Samaritanorum ad credendum, ibi : *Ex illa civitate*, etc.

Ait ergo : *Reliquit hydriam*, etc. Ut ait Augustinus [17] : « Audito : *Ego sum*, etc., et recepto in cor Christo Domino, quid faceret, nisi hydriam dimitteret, et evangelizare curreret? Projecit cupiditatem, et properavit annuntiare veritatem.

[1] Aug., ubi sup., n. 27. — [2] *Psal.* XLIV, 8. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Gen.*, XLIX, 10. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Sup., I, 48; III, 14. — [7] Inf., VIII, 58. — [8] *Hebr.*, I, 2. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] Inf., X, 24. — [11] *Jac.*, V, 20. — [12] *Job*, XXXVIII, 35. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. II, n. 6. — [14] Aug., ubi sup., n. 29. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [16] Ibid. — [17] Aug., ubi sup., n. 30.

(*a*) *Cæt. edit. omitt* ait. — (*b*) *Cæt. edit.* devotio. — (*c*) *Item* enim. — (*d*) *Suppl.* eorum.

Discant, qui volunt evangelizare, projicere hydriam, id est, cupiditatem. » Et ibi bene de hoc. Hydria enim, ut habitum est supra, dicitur ab ὕδωρ, quod est aqua. Et de hoc Chrysostomus bene [1] : « Ignem venerat Dominus mittere in terram [2] : voluit discipulos esse ignitos : sic mulier dicitur accensa, ut hydriam relinqueret et necessitatem, scilicet aquæ, propter quam venerat. » Et ibi bene de hoc. *Et abiit in civitatem*, etc. Ut ait Chrysostomus [3], « non unum aut alterum vocavit, ut Andreas, vel Philippus, sed civitatem integram. » *Et dicit* (v. 29) : *Venite, et videte hominem*, etc. Sed quæritur, quare non ait Christum, quem confessa est, esse Messiam ? Et ad hoc respondet Chrysostomus [4], quod cum eadem descensione (*a*), qua Christus est eam piscatus, convertendo scilicet, allicere voluit (*b*) illos, ut scilicet ex propria voluntate enuntiarent ipsum esse Christum. *Venite* ergo, inquit, festinanter, *et videte*, experimentaliter, *hominem, qui dixit*, etc. Quæritur, ex quo dixerat ei quæ turpia erant, quare hic ait ita expresse : *Qui dixit mihi*, etc. Et ad hoc respondet Chrysostomus [5], quod cum ignita fuerit anima igne divino, ad nihil inspicit eorum quæ sunt in terra, non ad gloriam, nec ad verecundiam. Exemplum de Magdalena, quæ intravit domum Pharisæi, ubi Christus recumbebat. Et ibi Gregorius de hoc [6], quod non vocata venit, etc. *Numquid ipse Christus?* Sed quæritur quare hic loquitur quasi dubitative, ex quo Filius Dei dixerat se esse Christum ? Et ad hoc respondet Chrysostomus [7] : « Vide, inquit, sapientiam mulieris : noverat enim quoniam gustantes de illo fonte, eadem paterentur quæ ipsa passa est, et nolebat ex propria enuntiatione inducere eos, sed ex auditione illius sententiæ, quam Christus dixit, et ab ipso. Et ideo ait : *Videte*, et non : Credite, illud enim levius est.

Sapientia mulieris.

30. *Et illi*, excitati scilicet a voce mulieris, *exierunt de civitate*, etc. Et ex hoc patet eorum facilitas ad credendum, sermonibus auditis a muliere. Et ut patet ex dictis, ista mulier a Salvatore edocta, et igne divino inflammata, ut ait Augustinus, ubi supra, figura est prædicatorum evangelizantium. Unde Augustinus [8] : « Discant qui volunt evangelizare, projicere hydriam, id est cupiditatem. » Et sequitur : « Onere abjecto, *cucurrit*. » Discipuli enim (*c*), relictis omnibus, secuti sunt Dominum. Unde figuratur hic perfectio prædicatorum quoad omnem abdicationem, ibi : *Reliquit hydriam* ; secundo, quoad agilitatem in prædicando, ibi : *Abiit in civitatem*. Ideo ait Salvator discipulis [9] : « Euntes in mundum universum, prædicate. » Item quoad veritatis prædicationem, invitando homines, ut ad Deum veniant amando, et videant credendo [10] : « Homo quidam fecit cœnam magnam, et misit servum, » id est, ordinem prædicantium, « vocare invitatos. » Unde dicitur [11] :« Misit ancillas suas, ut vocarent ad arcem. » Per ancillas enim obsequiosi prædicatores et humiles, scilicet Apostoli, ut ait Gregorius [12]. Boni autem auditores exeunt de civitate, scilicet terrena et diabolica, obviam Christo. Ut enim ait Augustinus [13] : « Duas civitates fecerunt duo amores : terrenam, amor sui usque ad contemptum Dei ; cœlestem, amor Dei usque ad contemptum sui. » De prima vero debent exire fideles, Christo credentes [14] : « Relinquite civitates, et habitate in petra, » id est, in Christo.

Et sequitur illa pars, in qua Salvatoris invitatio a discipulis ad manducandum, et ipsius responsio, ibi : *Interrogaverunt*, etc. Et illa in quatuor : primo, supplicatoria invitatio : secundo, Salvatoris responsio, ibi : *Ille dixit eis*, etc. ; tertio, discipulorum mutua interrogatio, ibi : *Dicebant ergo*, etc. ; quarto, Christi responsio, ibi : *Dicit*, etc.

Ait ergo : *Interrogaverunt*, id est, interrogando rogabant : *Rabbi, manduca*. Sed quæritur, ad quid eum rogaverunt, ex quo noverant eum semper facere quod erat melius et convenientius ? Item ex quo dixerat mulieri supra : *Da mihi bibere*, ex quo patet quod fatigatus erat esuriens et sitiens, quæritur, quare non manducavit ? Et ad hoc respondet Chrysostomus [15], quod videntes eum fatigatum, rogabant : neque enim erat hoc, id est precari pro cibariis, temeritatis, sed amoris custodiæ circa magistrum. Et sequitur ipsius responsio (v. 32) : *Ille dixit* : *Ego cibum habeo*, etc., id est, conversionem Samaritanorum, ait Glossa ; *quem vos nescitis*, scilicet carna-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXIII, al. XXXIV, n. 1. — [2] *Luc.*, XII, 49. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Ibid. — [5] Ibid. — [6] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIII, n. 1 — [7] Chrysost., ibid. — [8] Aug., ubi sup., n. 30. — [9] *Marc.*, XVI, 15. — [10] *Luc.*, XIV, 16. — [11] *Prov.*, IX, 3. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XV, al. XVI, n. 32. — [13] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIV, c. XXVIII. — [14] *Jerem.*, XLVIII, 28. — [15] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cæt. edit.* in descensione. — (*b*) *Item* evellere noluit. — (*c*) *Leg.* etiam.

liter sapientes, et intelligentes de cibo materiali. Ut enim ait Augustinus [1] : « Potus erat in muliere, ut faceret voluntatem ejus (a). » Ideo ait : *Da mihi bibere*, scilicet ut fidem in ea operaretur, et eam in corpus suum trajiceret, quod est Ecclesia. » Unde dictum est Petro [2] : « Occide, et manduca. »

33. Et sequitur discipulorum mutua interrogatio : *Numquid*, etc. Non enim intelligebant (b) de cibo spirituali, sicut nec mulier, supra [3], de aqua. Sed quæritur, quare non instruxit eos prolongando doctrinam, sicut docendo mulierem supra? Ad hoc respondendum : Ut dicitur [4] : « Vobis datum est nosse mysteria, cæteris in parabolis. » Quia ergo mulier erat simplex, et de cæteris, ipsi vero erant vocati ad discipulatum, ideo instruxit eam per circuitum, ut ait Glossa. Et patet hic vehementia desiderii Filii Dei de salute fidelium. Unde Chrysostomus [5] : « Ostendit, scilicet Christus, quantum desiderium habet nostræ salutis : sicut enim nobis concupiscibile est comedere, ita ei salvare nos. » Ideo ait infra [6] : « Sitio. »

34. Et sequitur illa pars, in qua Salvatoris responsio, et dicti expositio, ibi : *Dicit eis* : *Meus cibus*, etc. Ut ait Glossa : « Cibus ejus nostra fides, opus mysterium redemptionis. » Sed quæritur, quare a principio non ait eis, sic cibum suum exponendo? Et ad hoc respondet Chrysostomus [7], quod « attentiores eos operari voluit, et assuefacere per talia ænigmata audire ea, quæ dicuntur. » Sed videtur quod ænigma non sit conveniens, quia cibus conservat cibantem : sed fideles conversi non servant Christum : non ergo sunt cibus. Item ipse est cibus fidelium, quia « panis qui de cœlo descendit, » infra [8]. Non ergo e contrario. Et ad hoc respondendum, quod cibi est multiplex proprietas, scilicet a cibante desiderabilitas, et in corpus cibantis convertibilitas : et sic salus fidelium. Sive ipsi fideles dicuntur esse cibus Filii Dei, ut patet ex dictis Sanctorum prius. Item alia est proprietas cibi ad restaurandum, et ad construendum virtuositas, et ad satisfaciendum desideranti sufficiens potestas. Et sic Filius Dei, qui est panis vitæ, est cibus noster. Et hoc modo loquuntur objectiones.

35. Et sequitur illa pars, in qua hortatio discipulorum ad prædicandum, ibi : *Nonne vos dicitis?* etc. Et ibi tria : primo, similitudinis præmissio; secundo, adaptatio et propositi exhortatio, ibi : *Ecce dico vobis*, etc.; tertio, dicti expositio : *In hoc enim est verbum verum*, etc.

Ait ergo : *Nonne vos dicitis*, id est, vulgariter dicere consuevistis : *Adhuc quatuor menses sunt, et messis venit*, id est tempus metendi? quasi dicat : Ante tempus metendi, de messe consuetum est præcogitare. Unde Chrysostomus [9] : « Ecce rursus consuetis nominibus reduxit eos contemplationi. » Et Glossa : « Sicut messis terrena vicina, sic et messis hominum. » Ex hoc patet, quod hoc non fuit immediate post Pascha præteritum, imo perpenditur hyemis tempore hoc factum esse, ut ait Magister in *Historiis*. Et sequitur secundum : *Ecce dico vobis, levate oculos*. Hortatur enim eos, quos mittit, ait Glossa : *Levate*, inquit, *oculos*, et mentis, et corporis, *et videte regiones*, multitudinem scilicet Samaritanorum, *quia albæ*, etc. « Sicut enim spicæ cum dealbatæ fuerint, ad messem sunt paratæ, ita et hi sunt præparati et ad salutem vertibiles, » ait ibidem Chrysostomus [10]. [11] « Messis quidem multa, operarii pauci. » Et quia ita est, (v. 36) *qui metit*, evellendo scilicet venientes ad fidem ab amore inordinato, *mercedem accipit*, præmium pro labore; *et qui congregat*, in unitatem fidei, *fructum*, scilicet accipit, non temporalem, sed in vitam æternam [12] : « Et voca operarios, et redde illis mercedem. » *Et qui seminat*, scilicet collectio vel ordo prophetarum; *et qui metit*, scilicet collectio apostolorum, *simul gaudeat*, quando bono servo de utroque ordine dicitur [13] : « Intra in gaudium Domini tui. » Unde Chrysostomus [14] : « Unde qui seminant, prophetæ sunt; apostoli messuerunt; et illi gaudent, quia non privantur delectatione et remuneratione laborum. » Hæc ille. Idem Augustinus [15] : « Seminatores patriarchæ et prophetæ pericula pertulerunt in illo frigore; sed in Judæa, matura seges, quando tot millia rerum pretia afferebant ad pedes discipulorum. » Et ibi bene de hoc. Sed quæritur, quare utitur Filius Dei talibus parabolis in Evangeliis, cum veritas fuerit revelata, et lex, quæ erat umbra futurorum, adimpleta? Ergo debuisset loqui plane et lucide,

[1] Aug., ubi sup., n. 31. — [2] *Act.*, x, 13. — [3] Sup., II. — [4] *Matth.*, XIII, 11. — [5] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [6] Inf., XIX, 28. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Inf., VI, 33. — [9] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [10] Ibid. — [11] *Luc.* x, 2. — [12] *Matth.*, xx, 8. — [13] Ibid., xxv, 21. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Aug., ubi sup., n. 32.

(a) *Suppl.* qui miserat eum. — (b) *Cat. edit.* intelligebat.

non sic ænigmatice et umbratice. Item [1] « verbum abbreviatum fecit Deus super terram : » sed brevius esset verbum doctrinæ, si plane esset revelatum : ergo ut prius. Unde quærit Chrysostomus [2], cujus gratia metaphorice loquitur? Et ad istud respondet, assignans duas causas, quarum prima est, ut mens consonam rerum imaginem suscipiens, id est, talem similitudinem, suscitetur magis et detineatur (*a*). Et ponit exemplum : Sicut in scriptura videns res magis detinet, sic ex parte ista sequitur. Non enim enuntiatio ita inducit auditorem, ut ea quæ per res est enarratio, et ea quæ est experientiæ subscriptio, quod est in parabolis videre. » Hæc ille. Alia est causa, quam assignat, « ut dulcioretur enarratio, et permanentior sit memoria eorum, quæ dicuntur. » Hæc ille. Ad majorem ergo excitationem mentium ad intelligendum, et ob majorem impressionem ipsi memoriæ, loquitur Filius Dei in parabolis et in ænigmatibus in Evangelio, non ob figuralem obumbrationem, sicut in lege. Et per hoc patet ad objecta. Item quæritur de hoc quod ait : *Regiones albæ ad messem*, id est corda, ait Glossa, parata. Ergo secundum hoc videtur, quod error mathematicorum habeat veritatem, qui dicunt animas parari ab astris et constellationibus. Item videtur quod error pelagianus habeat veritatem, qui posuit liberum arbitrium sibi sufficere sine gratia. Ad istud respondendum, quod uterque error est perniciosus, nec hic habent locum ; sed hoc ait ob libertatem arbitrii ad assentiendum doctrinæ Dei et gratiæ, qui [3] « operatur in nobis velle et perficere pro voluntate bona. » Mysteria prædictorum patent : per quatuor enim menses possunt signari quatuor defectus, quos debet homo recognoscere in semetipso, antequam veniat messis, id est, collectio spiritualium bonorum : mensis enim dicitur a mene, quod est defectus, ait Isidorus [4]. Quorum primus est defectus innocentiæ, sive sanctitatis [5] : « Omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei. » Item est defectus scientiæ et cognitionis, ad intelligendum verum, quantum est a parte hominis, quia omnes homines tenebræ sunt, quantum est ex se, supra [6] : *Lux in tenebris lucet*. Et in *Psalmo* [7] : « Omnis homo mendax. » Tertius defectus est pronitas sive liberalitas concupiscentiæ ad malum. Quartus defectus, inhabilitas ad bonum [8] : « Sensus enim et cogitatio humani cordis in malum intenta sunt ab adolescentia sua. » Isti defectus cogniti et recogitati possunt dici quatuor menses in omnia, de quibus *Job* [9] : « Ego habui menses vacuos. » Et isti defectus, cogniti ab homine, stimulant eum ad colligendum bona opera, et ad vitanda (*b*) mala. In *Psalmo* [10] : « Cogitavi vias meas, » scilicet quibus defectuose ambulavi ; « et converti pedes meos in testimonia tua, » scilicet ad bona agenda et congreganda. Vel posset exponi in bono : ut enim ait Gregorius [11] : « Mensis dicitur perfectio dierum [12] : *Mensis ex mense*, quia qui hic perfecte vivunt, illuc ad perfectionem gloriæ perducuntur. » Quatuor menses ergo, quatuor affectiones perfectæ in anima, scilicet timor et pœnitentia de præteritis, spes et amor de futuris. Et hæ (*c*) sunt quatuor pennæ de quibus *Ezechiel* [13], prout exponit ibi Gregorius. [14] Post istos menses levandi sunt oculi cordis ad Deum sursum [15] : « Levate in excelsum oculos vestros. » Item sunt levandi deorsum, ad considerandum in quo statu sit homo [16] : « Leva oculos in directum, et vide ubi nunc prostratus sis. » De eo ergo quod sequitur : *Regiones albæ sunt jam ad* (*d*) *messem*, patet mysterium ex dictis sanctorum, et ex Glossis hic ; ait enim Glossa, quod duæ sunt messes : una, ut collectio fidelium ad fidem, de qua hic ; alia est collectio bonorum ad gloriam de qua apud *Matthæum* (*e*) [17] : « Messis est collectio sæculi, messores sunt Angeli. » De ista messe et messoribus [18] : « Messis multa, operarii autem pauci. » Ibi Gregorius [19] de ista messe et messoribus, et de mercede messorum multum. His exceptis, notandum, quod est triplex messis : una sacrorum studiorum in sacra scriptura, *Job* [20] : « Cujus messem famelicus comedet? » Ibi Gregorius [21] : « Messis est sacri seges eloquii. » Item est messis, scilicet aggregatio bonorum operum [22] : « Qui congregat in messe, filius sapiens. »

Error mathematicorum.

Error pelagianus.

Per quatuor menses quatuor defectus.

[1] *Rom.*, IX, 28. — [2] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [3] *Philip.*, II, 13. — [4] Isid., *de Etymol.*, lib. V, c. VI, de temporibus. Μήνη, *Luna*, ab hebræa מנה, Manah, *Numeravit*, potius videtur etymologia vocis latinæ *Mensis*. — [5] *Rom.*, III, 23. — [6] Sup., I, 5. — [7] *Psal.* CXV, 11. — [8] *Gen.*, VIII, 21. — [9] *Job.*, VII, 3. — [10] *Psal.* CXVIII, 59. — [11] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. VI, n. 18. — [12] *Isa.*, LXVI, 23. — [13] *Ezech.*, I, 6. — [14] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. IV, n. 5. — [15] *Isa.*, LI, 6. — [16] *Jerem.*, III, 2. — [17] *Matth.*, XIII, 39. — [18] *Luc.*, X, 2. — [19] Greg., *in Evang.*, hom. XIX, ante med. — [20] *Job*, V, 5. — [21] Greg., *Moral.*, lib. VI, c. II, circa med. — [22] *Prov.*, X, 5.

(*a*) *Cæt. edit.* detineant. — (*b*) *Cæt. edit.* ad mitenda. — (*c*) hæc. — (*d*) adducunt. — (*e*) De qua *Matthæus*.

[1] « Juda, pone (a) tibi messem. » Item est messis, scilicet præmiorum collectio [2] : « Vade ad formicam, o piger ; » et sequitur : « Sive piger fueris, veniet ut fons messis tua. »

37. Et sequitur ultima particula, in qua expositio Dei, ibi : *In hoc enim verbum verum*, scilicet pro vero, quod et in hoc habet veritatem, quia prophetæ laboraverunt, et vos ex eorum laboribus metitis. Sed quæritur, quomodo ? Apostoli seminaverunt prædicando, et collegerunt (*b*) fideles ad fidem : ergo utrumque fecerunt. Similiter et prophetæ seminaverunt prophetando, quorum prophetiis multi crediderunt, et ita fuerunt collecti quasi in messe. Quare appropriat prophetis, quod fuerunt seminatores, et apostolis quod fuerunt messores, cum utrique fuerunt et seminatores et messores? Et ad hoc respondet Chrysostomus [3], quod « in semine, id est, in seminando major labor, in messe vero multus fructus. Et prophetæ fuerunt missi ad id quod erat laboriosius, vos autem ad levia venistis. Et sicut in messe cum facilitate fructus aggregantur, et uno momento area repletur, ita erat et tunc, quia Samaritani congregati veniebant propter verbum mulieris. » Et quia prophetæ fuerunt primi, ideo ducuntur seminare. Et quia apostoli eorum successores fuerunt, dicuntur metere : « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum. » Et ideo ait hoc apostolis (*c*), hortans eos, quia videbatur res laboriosa orbem terrarum circuire et prædicare. Ideo ostendit esse tunc facile respectu laboris prophetarum, prout ait idem Chrysostomus [5] : « Sed aliter est in seminantibus et metentibus sensibiliter, quia non simul lætantur, sed dolent, qui seminaverunt, ut aliis laborantes ; lætantur autem qui metunt sibi ipsis. Sed in seminantibus hic et metentibus aliter est, quia utrique lætantur » ob eamdem in eis charitatem, quæ [6] « non quærit, quæ sua sunt, » prout ait in littera. Et patet ex dictis, quod prædicatores sunt seminatores, et verbum est semen, et terra est corda audientium [7] : « Exiit qui seminat seminare semen suum. » Ibi Gregorius [8] sufficienter de his. [9] « Beati qui seminatis super omnes aquas. » Et illi iidem (*d*) sunt messores colligentes fideles in horreum Ecclesiæ, ut quasi rapientes eos de manibus hostium [10] : « Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe. »

39. Et sequitur illa pars, in qua expressio devotionis et credulitatis Samaritanorum, ibi : *Ex civitate illa*, etc. Et ibi tria : primo, hujus præmissio ; secundo, moræ (*e*) Salvatoris cum eis specificatio, ibi : *Mansit*, etc. ; tertio, causæ credulitatis eorum subjunctio, et eorum plena confessio, ibi : *Multo plures*, etc.

Ait ergo : *Ex illa civitate multi*, etc. Et in hoc promptitudo eorum ad credendum, quod a solo mulieris testimonio crediderunt, ut ait Chrysostomus [11]. Unde sequitur : *Crediderunt propter verbum mulieris.* E contrario de Judæis, qui multa videntes miracula, eum abjecerunt, ait idem Chrysostomus [12]. Et non solum crediderunt, sed *cum venissent, rogaverunt ut maneret*. Et in hoc apparet vehemens devotio : continue enim eum volebant detinere, ut ait Chrysostomus [13]. Et subditur secundum (v. 40) : *Et mansit ibi duos dies.* Sed quæritur, ex quo cum tanta devotione eum rogabant, quare non amplius mansit cum eis ? Respondendum, quod ideo forte, quia illuc non venerat ex principali proposito, quia oportebat eum transire in Galilæam, ut dictum est supra [14]. Et quoniam illic crediderunt, et quia debuit aliis civitatibus evangelizare, ut dicitur [15], ideo non mansit amplius ibi.

41. Et sequitur tertium : *Et multo plures crediderunt propter sermones ejus.* Et hoc merito, ipse enim loquebatur *sicut potestatem habens* [16], et infra [17] : « Verba vitæ habes. » Et [18] : « Mundi estis propter sermonem meum. » *Et dixerunt mulieri : Non propter loquelam*, etc., tantum scilicet ; *sed quia audivimus*, sermones scilicet Salvatoris : *vivus* enim [19] *est sermo Dei, et efficax*. *Et scimus*, scilicet credendo, *quia hic est vere Salvator mundi*, non tantum scilicet Judæorum, nec tantum Samaritanorum, sed totius mundi [20] : « Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. » Et patet hic perfectio fidei, et veritas confessionis. E contrario de Judæis, qui post signa et miracula discrediderunt, sicut ait Chrysostomus hic [1], ponens exemplum, quod sol cum susceperit puros oculos, illuminat facile ; si

Quare Judæi non crediderunt

[1] *Osc.*, VI, 11. — [2] *Prov.*, VI, 6, 11. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXIII, al. XXXIV, n. 2. — [4] *Ephes.*, II, 20. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] I *Cor.*, XIII, 5. — [7] *Luc.*, VIII, 5. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XV, per totum. — [9] *Isa.*, XXXII, 20. — [10] *Isa.*, IX, 3. — [11] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXIV, al. XXXV, n. 1. — [12] Ibid. — [13] Ibid. — [14] Sup., 3. — [15] *Luc.*, IV, 43. — [16] *Matth.*, VII, 29. — [17] Inf., VI, 69. — [18] Inf., XV, 3. — [19] *Hebr.*, IV, 12. — [20] Sup., I, 29. — [21] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cæt. edit.* ponet. — (*b*) collegerint. — (*c*) *Item* Apostolus. — (*d*) *Item* idem. — (*e*) *Item* more.

autem non tales susceperit, sero et vix scilicet illuminat. Et hæc est accusatio illorum infirmitatis, non solis (a) imbecillitatis. » Hæc ille. Sic ex parte ista, quod Judæi non crediderunt, hoc fuit illorum imbecillitatis, non Christi defectibilitatis. De his vero mysterialiter Augustinus [1], quod « sicut illi crediderunt primo per fœminam, postea per præsentiam, ita nunc annuntiatur per Ecclesiam, et demum manet apud credentes biduo, scilicet per duo præcepta charitatis. » Et ibi bene de hoc, et in Glossa similiter. Et nota quod ait : *Hic est Salvator mundi* : in quibus verbis duo insinuantur, quorum primum Christi præsentialitas per veram humanitatem : *Hic est*, scilicet audibilis sonoritate doctrinæ, visibilis virtute potentiæ, tangibilis benignitate benevolentiæ, odorabilis redolentia famæ, gustabilis suavitate sapientiæ, et ait ideo signanter : *Hic* [2] : « Iste Deus meus, glorificabo eum : » iste, inquam, dictis modis sensibilis ; secundo notatur potestativa virtuositas, ibi : *Salvator mundi*. Et vere Salvator, quia omnis morbi vel infirmitatis ablator, omnis salutis allator, et omnis impugnantis salutem exterminator, et omnis salutis allatæ conservator, et ideo merito salvator. Unde, in figura ipsius, de Joseph (b) [3] : « Vocavit eum (c) Salvatorem mundi. » [4] « Ipse enim salvum faciet populum suum. » [5] « Ecce Deus Salvator meus. » [6] « Salvator ponetur in ea. » Et [7] : « Aperiatur terra, et germinet Salvatorem. »

43. Et sequitur ultima pars capituli, in qua de progressu Filii Dei in Galilæam, ibi : *Post duos dies*, etc. Et illa in tres : primo, sui progressus et susceptionis præmissio ; secundo, miraculi operatio, ibi : *Et erat quidam regulus*, etc. ; tertio, ordinis miraculi subjunctio, ibi : *Hoc iterum*, etc. Ait ergo : *Post duos autem dies*, etc., *et abiit in Galilæam*. Sed quæritur, ex quo ibi erat prius et fecerat miraculum, supra [8], ad quid illuc ivit ? Et ad istud respondet Glossa, quod ideo revertitur ad istos, ut qui per priora non crediderunt, modo credant. Et est figura, quod gentibus facile conversis, revertetur ad Judæos. Et de hoc in Glossa. Unde et de Galilæa fuere discipuli advocati, ut patet [9]. De qua Galilæa [10] : « Via maris trans Jordanem Galilææ gentium : » ut sicut in Galilæa fuit defectus fidei per primam captivitatem, ut patet [11], inde esset vocatio discipulorum. *Abiit in Galilæam*, ubi fuit nutritus, ait Augustinus [12]. Unde sequitur (v. 44) : *Ipse enim testimonium perhibuit, quia propheta*, etc. Sed opponit Chrysostomus [13] quod multi prophetæ in patria sua honorantur; et ad hoc respondet, quod de raro contingentibus loquitur : consuetudo enim contemptibiles facere consuevit. Et si in propria patria aliqui honorantur, multo magis in aliena [14] : « Pretiosior erit vir auro. » Ibi Hieronymus [15] : « Omne rarum pretiosum. » Item quæritur, qualiter vocat *patriam suam*, cum dicatur [16] : « Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet. » Et ad hoc respondet, quod *patriam* vocat secundum rationem dispensationis, scilicet in qua plus fuit conversatus.

45. *Cum ergo venissent*, etc., *exceperunt eum*, etc., *et cum vidissent*, etc., quasi dicat : Ob signa quæ viderant, supra [17], illum exceperunt. Unde quærit Chrysostomus [18], quare sic loquatur ? et respondet, quod « ideo, scilicet in verecundiam Judæorum, quia Samaritani a verbis mulieris crediderunt, et a sola doctrina ; isti Galilæi a signis factis publice Hierosolymis in die festo, » infra [19]. Sed quæritur, cum essent tales, quare illuc rediit ? Et ad hoc respondet [20], quod « ideo rediit, ut faceret fidem a miraculo fortiorem ; etiam propter præsentiam, ut esset magis attrahens eos. »

46. *Venit ergo in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum*, supra [21]. Sed quare non adivit immediate in Capharnaum, quia illic filius reguli infirmabatur, qui erat curandus ? Et ad hoc respondet Chrysostomus [22] quod « ideo non adivit, ut non majus (d) judicium sumerent : illi erant quasi obstinati. » [23] « Et tu, Capharnaum, » etc. ; et sequitur : « Usque ad infernum descendes. » Et sicut recolligit Chrysostomus [24], patent ex dictis Judæorum excæcatio et obduratio, quod post signa et doctrinam non credebant in eum : e contrario de Samaritanis.

Et sequitur pars, in qua miraculi operatio, ibi : *Et erat quidam regulus*, etc. Et illa in qua-

[1] Aug., ubi sup., n. 33. — [2] *Exod.*, xv, 2. — [3] *Gen.*, xli, 45. — [4] *Matth.*, i, 21. — [5] *Isa.*, xii, 2. — [6] Ibid., xxvi, 1. — [7] Ibid., xlv, 8. — [8] Sup., ii, 7 et seq. — [9] *Matth.*, iv, 12 et seq. — [10] *Isa.*, ix, 1. — [11] IV *Reg.*, xv, 29. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. xvi, n. 1. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. xxxv, al. xxxiv, n. 2. — [14] *Isa.*, xiii, 12. — [15] Hieron., *in Isa.*, lib. V, c. xiii. — [16] *Matth.*, viii, 20. — [17] Sup., ii, 13 et seq. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Inf., v, 1 et seq. — [20] Chrysost., ubi sup. — [21] Sup., ii, 7 et seq. — [22] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [23] *Matth.*, xi, 23. — [24] Chrysost., ubi sup., n. 2.

(a) *Cæt. edit.* solum. — (b) *Suppl.* dicitur. — (c) *Suppl.* rex. — (d) *Cæt. edit.* magis.

tuor : primo, adventus reguli ad Christum, et postulationis præmissio ; secundo Christi responsio, ibi : *Dixit ergo Jesus*, etc.; tertio, reguli iterata petitio, et petitionis impetratio, ibi : *Dixit ad eum*, etc.; quarto, sanitatis filii denuntiatio, ibi : *Jam autem eo descendente*, etc.

Ait ergo : *Et erat quidam regulus* (non enim ait : *Rex*), qui, ut ait Chrysostomus [1], « aut erat generis regalis, aut erat habens aliquam dignitatem sic vocatam. » Et « iste est alius, quam ille centurio de quo Matthæus (*a*) [2], quia puer illius fuit curatus a paralysi, filius autem istius a febri, » ut ait idem Chrysostomus [3]. *Cujus filius infirmabatur Capharnaum*, quo non venit Dominus ; quam tamen vocat patriam suam, quia illic diu moratus, ut ait hic Chrysostomus.

47. *Is cum audisset*, scilicet ex fama, quia ut dicitur [4], « processit rumor ejus in omnem regionem Galilææ : » *Adiit ad eum, et rogabat*. Ex hoc patet, quod intuitu sanitatis filii adivit ad eum, non affectu devotionis. *Rogabat*, inquam, *ut descenderet*, etc. Et in hoc defectus fidei, quia non credebat eum posse sanare, nisi esset præsens. *Et sanaret eum*, et in hoc petitio beneficii. *Incipiebat enim mori* ; et in hoc necessitas postulandi. Sed quæritur, ex quo erat facturus miraculum, quare non adivit immediate Capharnaum? Et ad hoc respondendum secundum Chrysostomum ubi supra, quod illuc ideo non adivit, ut non majus sumeret judicium, scilicet non credens ei, et quia illic (*b*) non est potitus honore, propter quod ait supra [5] : « Propheta in sua patria non habet honorem. »

48. Et sequitur responsio Salvatoris : *Dixit ei Jesus* : *Nisi signa et prodigia*, etc. Ut enim ait Augustinus [6] : « Prodigia dicta, quia aliquid portendunt (c); porrodicia, quod porro dicant, scilicet aliquid futurum. » Majora ergo miracula dicuntur prodigia; minora vero, signa. Sed quærit Gregorius [7] : « Qualiter ait Filius Dei illi : *Non creditis?* Nisi enim crederet, ab eo salutem filii non quæreret. » Et ad hoc respondet, quod « minus in illo credidit, quem non putavit posse dare salutem, nisi præsens esset corpore. » Non ergo plene credidit. Eodem modo respondet Chrysostomus [8], quod « ille credidit, sed non integre, nec sane. » Eodem modo Augustinus [9] : « Hominem in fide tepidum, aut frigidum, aut nullius fidei arguit ; sed tentare cupientem de sanitate filii: » Hæc ille, et ibi bene de hoc.

49. Et sequitur iterata petitio reguli, et annuitio petitioni a Christo : *Dixit ad eum regulus* : *Domine, descende*. Et in hoc patet fidei diminutio, quia si esset valde credens, venisset in Judæam ad Christum. Iterum ait : *Priusquam moriatur*, quasi nequiret post mortem suscitare, ut ait Chrysostomus, ubi supra.

50. Et sequitur impetratio petitionis : *Dixit ei Jesus* : *Vade, filius tuus vivit*. Ut ait Gregorius [10] : « Dominus, qui rogatur ut vadat, quia non desit ubi invitatur, indicat, solo jussu salutem reddidit, qui voluntate omnia creavit. » Idem Augustinus [11] : « Præsentiam meam vis in domo tua : possum jubere, licet (*d*) absens. » Et ex hoc patet, quod isto verbo fuit filius curatus : *Credidit autem homo sermoni*, etc., quantum ad hoc, quod filius erat sanitati restitutus : *et ibat*, scilicet revertendo. Quærit Gregorius [12] : « Quare Filius Dei descendit ad servum Centurionis, non autem ad filium reguli hic ? » Et ad hoc respondet quod « ideo sic fecit, ut ostenderet, quia quæ sunt alta hominum, a sanctis sunt despicienda, et e contrario. » Et ibi Gregorius bene de increpatione acceptionis personarum et superbiæ, et e contrario de commendatione humilitatis multum. De differentia vero fidei utriusque Augustinus multum, ubi ait [13], quod « Iste Dominum descendere cupiebat; ille indignum se esse dicebat : hic cessum est elationi, illic concessum est humilitati. » Et ibi multum de hoc Augustinus. Mysterium autem dictorum patet ibidem ab Augustino : « Patria enim Domini fuit judaicus populus, in quo populo fecit miracula, nec tamen habuit honorem ; Samaritani, figura gentilium, qui sine signis crediderunt. » Infra [14] : « Beati qui non viderunt, et crediderunt. » Similiter iste regulus figura gentis judaicæ, quæ quærebat signa et prodigia : « Judæi enim [15] signa quærunt. » De mysterio infirmitatis filii in Collatione prædicabili [16].

51. Et sequitur ultima pars, in qua denuntiatio sanitatis filii, et temporis specificatio, et

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] *Matth.*, VIII, 8. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Marc.*, I, 28. — [5] Sup., 44. — [6] Aug., ubi sup., n. 3. — [7] Greg., *in Evang.*, hom. XXVIII, n. 1. — [8] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [9] Aug., ubi sup. — [10] Greg., ubi sup. prox. — [11] Aug., ubi sup., n. 5. — [12] Greg., ubi sup., n. 2. — [13] Aug., ubi sup., n. 5, 6. — [14] Inf., XX, 29. — [15] I *Cor.*, I, 22. — [16] Vid. *Collat.*, XXIV.

(*a*) *Cæt. edit. deest* Matthæus. — (*b*) *Cæt. edit.* illuc. — (c) *Item* portendant. — (*d*) *Item* scilicet.

credulitatis patris expressio. Ait ergo : *Jam eo descendente*, scilicet ad redeundum, *servi occurrerunt*, scilicet ad nuntiandum præ gaudio, festinantes : *Dicentes quoniam filius ejus viveret*. Qualiter autem non facit Evangelista hic mentionem de miraculis, quæ fecit Dei Filius in anno ante mortem Joannis? Sed de istis patet in Glossa.

52. *Interrogabat* (*a*) *ergo horam*, scilicet ut sumeret experimentum de miraculo, sive de verbo Domini : « non enim diffidit de misericordia Domini, » ait Glossa. *Et dixerunt* : *Hora septima reliquit eum*, etc., « in figura septiformis Spiritus a quo est omnis salus, » ait Glossa. (*b*) Et nota quod ait : *Hora septima reliquit eum febris*. Unde duo figurantur : peccati assignantis (*c*) qualitas, ibi : *Febris*; secundo figuratur virtus medicinæ salvificantis, ibi : *Hora septima*. Per febrem enim, in qua est successio caloris et frigoris, signatur peccatum, quod gignitur ex timore male humiliante, et amore male inflammante [1] : « Cadaver ejus projicietur ad æstum per diem, et ad gelu per noctem. » In *Psalmo* [2] : « Incensa igni et suffossa. » Ibi Glossa de hoc [3] : « Socrus Simonis torrebatur (*d*) magnis febribus. » Ibi Ambrosius [4] : « Febris nostra est avaritia, et libido : eo quod ignitæ sint cupiditates, » luxuria, ambitio, ira. Et sicut ait Avicenna [5] : « Aquæ sulphureæ, lutosæ et turbidæ faciunt accidere febres : » sic spiritualiter quoque aquæ concupiscentiales, de quibus supra [6] : « Qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum, » inducunt peccata [7] : « Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. » Et sicut in febre sunt gradus : una enim consistit in inflammatione spirituum, et dicitur ephemera (*e*) ; alia in corruptione humorum, etiam diversimoda ; alia in corruptione humiditatum (*f*), et dicitur hectica (*g*). Unde Seneca : « Febris eo acrior est, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur, sed cor ipsum excoquit. » Sic etiam sunt gradus in peccato, secundum illud Jacobi supra [8] : « Concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum ; peccatum autem cum consummatum fuerit, generat mortem. » Et de ista febre in figura dicitur [9] : « Percutiat te Dominus egestate et febre. » Et potest febris dici quodlibet septem mortalium peccatorum : eo enim, quod est ex putrefactione humorum, signat luxuriam; eo vero quod est immoderatorum appetitiva, signat gulam ; eo quod est infrigidativa et anxiativa, signat avaritiam; eo quod est inflammativa, designat iram; eo quod est prægravativa naturæ, signat acediam; eo quod est deformativa colore livido, signat invidiam; eo quod est sæpe inflammativa, signat superbiam. [10] « Percutiam vos septies (*h*) propter peccata vestra. » Hæc autem febris reliquit febricitantem hora septima, id est, infuso septiformi spiritu, ut prima hora sit spiritus timoris, et sic de aliis ascendendo [11] : « Requiescet super eum spiritus Domini, et (*i*) sapientiæ. »

Effectus, et significatus febrium.

53. *Cognovit ergo pater*, scilicet ex collatione temporis, quo *dixit Jesus* : *Filius tuus vivit*, ad illud tempus sive ad illam horam, quam dixerunt servi. *Et credidit ipse, et domus*, etc. Ex hoc patet, quod prius non crediderat, nisi semiplene. (*j*) Familia ejus : continens pro contento. Et ideo « hoc testimonium est inalterabile et veritatis demonstrativum, » ait Chrysostomus [12].

54. Et subditur ultimum : *Hoc iterum secundum signum*, etc. Sed quæritur, ad quid hoc interserit, cum videatur nullius utilitatis? Et ad istud respondet Chrysostomus [13], quod « hoc induxit hic, extollens fidem Samaritanorum, ostendens quoniam secundo signo (*k*) adhuc non venerunt ad altitudinem illorum, » scilicet Samaritanorum, nullum signum videntium. Et ex hoc patet quod nulla verba ponuntur superflue in Evangelio. Unde Chrysostomus [14] : « Sicut, inquit, in metallis auri, neque brevissimum sustinet quis despicere eorum (*l*), qui circa hæc sunt, ita in divinis Scripturis neque unum iota præterire contingit, quia a Spiritu sancto sunt. » Hæc ille.

[1] *Jerem.*, XXXVI, 30. — [2] *Psal.* LXXIX, 17. — [3] *Luc.*, IV, 38. — [4] Ambros. *in Luc.*, lib. IV, n. 63. — [5] Avicenn., *de Med. cor.*, lib. II. — [6] Sup., 13. — [7] *Jac.*, I, 15. — [8] Ibid. — [9] *Deut.*, XXVIII, 22. — [10] *Levit.*, XXVI, 24. — [11] *Isa.*, XI, 2. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXV, al. XXXVI, n. 1. — [14] Ibid.

(*a*) Cæt. edit. *Interrogavit*. — (*b*) In cæt. edit. hæc, quæ sequuntur, transposita erant post v. 53, etc., usque ad finem capitis, et bis legebatur « in figura Spiritus septiformis, a quo est salus, ait Glossa. » — (*c*) [illegible] signum. — (*d*) *Vulg.* tenebatur. *Græc.* συνεχομένη. — (*e*) *Cæt. edit.* ethimeria. — (*f*) *Leg.* partium solidarum. — (*g*) *Cæt. edit.* ethica. — (*h*) *Cæt. edit.* deest septies. — (*i*) *Suppl.* ultima hora sit spiritus. — (*j*) Suppl. *Domus ejus*, pro. — (*k*) *Suppl.* patrato. *Cæt. edit.* secunda signa. — (*l*) *Fortasse legendum* rivorum.

CAPUT V.

Continuatio et divisio capitis.

1. *Post hæc erat festus dies Judæorum.* Enarrato progressu Filii Dei de Judæa per Samariam in Galilæam, et descripta sua manifestatione ipsis Samaritanis, et (a) operatione miraculi in Galilæa, hic narratur de suo ascensu Hierosolymam, et de operatione miraculi, et sua doctrina. Et hæc in duas : primo determinat de prædictis; secundo, de suo regressu in Hierosolymam, sive iterato ascensu, ibi [1] : *Post hæc ambulabat* (b), etc. Prima in duas : primo de his; secundo determinatur de transmigratione ejus trans mare Galilææ, et operibus et doctrina, ibidem [2] : *Post hæc abiit*, etc. Prima in tres partes : quia enim erat operaturus miraculum, ideo primo antecedentium miraculum (c) præmissio; secundo, paralytici miraculosa curatio, ibi : *Dicit ei Jesus*, etc.; tertio, miraculi calumniatio et calumniantium confutatio, ibi : *Erat autem Sabbatum*, etc. In prima enim numerantur narrando Domini ascensum, deinde describendo locum, ibi : *Est autem Hierosolymis*, etc.; tertio, describendo ægrotum, ibi : *Erat autem quidam*, etc.; demum narrando Domini colloquium ad ipsum ægrotum, et ejus responsum, ibi : *Hunc autem cum vidisset*, etc.

Ait ergo : *Post hæc erat dies festus Judæorum*, scilicet Pentecostes, ut mihi videtur, ait Chrysostomus [3]. Et de hoc in *Historiis* Magister : « Non determinatur, inquit, quis dies festus; sed potest intelligi festum novorum, scilicet Pentecostes. » Et ibi de hoc. *Ascendit Hierosolymam*, sed qualiter hoc? Ex quo novit eorum malitiam, potius debuisset declinasse. Et ad hoc respondet Chrysostomus [4], quod « in diebus festis concurrebant qui erant rusticius dispositi, ideo, ut evelleret multitudinem scilicet ab errore, ascendit. »

Descriptio loci.

Et sequitur descriptio loci : *Erat autem Hierosolymis probatica piscina.* De hac in *Historiis* Magister et in Glossa, quæ ait : « Probatica enim, græce *ovis*, quia ibi abluebantur cadavera hostiarum; hebraice *Bethsaida*, id est, domus pecudum. » Erant enim tres piscinæ : una extra Hierosolymam, et dicebatur superior, in quam aqua de montibus currebat; alia in civitate, in quam currebant aquæ illius per meatus, et dicebatur inferior [5] : « Congregastis aquas piscinæ inferioris. » Tertia erat juxta templum, in quam currebant aquæ cujusdam partis civitatis, de qua hic : *Quinque porticus habens.* Et ibi erant umbracula.

Piscinæ tres.

3. *Et in his jacebat multitudo languentium*, ut dicitur hic.

4. *Angelus Domini*, etc., *et movebatur aqua.* De virtute hujus piscinæ Magister recitat opinionem in *Historiis*, scilicet quod in eam fuit projectum lignum, de quo facta erat crux Domini : quam tamen opinionem ait non esse authenticam. Unde ad evidentiam litteræ quæritur, unde piscina habuit hanc virtutem, scilicet sanandi? Item quare angelus descendebat, ut moveret aquam, cum posset sine aqua sanare? Item, quare unus sanabatur, cum esset major bonitas et virtuositas multos sanare? Item, quare non fuit mentio de piscina in veteri lege, sicut nunc? Ad hæc respondet Chrysostomus [6], quod « Angelus Domini descendens, sanativam imponebat virtutem, ut discant Judæi, quoniam multo magis angelorum Dominator omnes ægritudines animæ sanare potest. Et sicut hic non simpliciter sanabat aqua, sed in angeli descensu; sic et nobiscum non simpliciter aqua operatur, scilicet sanando animas in baptismo; sed cum spiritus susceperit gratiam, tunc omnia solvit peccata. » Hæc ille. Et per hoc patet responsio ad quæstiones : « Hæc enim scripta sunt in futurorum imagine et typo, et signant, quod baptisma debeat dari, maximam habens virtutem, omnia expurgans peccata. Et primum quidem Deus dedit aquam expurgantem corporis sordes et inquinamenta, qualis fuit [7] aqua aspersa cinere vitulæ rufæ. Deinde propius volens nos ducere ad donum (d) baptismatis, aqua sanat ægritudines, ut hic : propiores enim veritati imagines, id est figuræ, et in baptismate, et in passione, magis manuducere possunt antiquis figuris (e) ad credendum. » Et ponit exemplum : Sicut enim qui prope regem sunt, his qui a longe sunt armigeris clariores sunt, ita et in typis, id est figuris; et ideo figuram evidentius signantem virtutem baptismi nunc expressit. » Consimiliter in parte ista ait Augustinus [8] : « Subito movebatur aqua, angelica virtute. Et hoc signat, quod Christus subito venit ad popu-

Lignum, de quo facta fuit crux Domini.

Quæstiones de hac piscina.

Responsio ad quæstiones.

Virtus baptismi in figura.

[1] Inf., VII, 1 et seq. — [2] Inf., VI, 1 et seq. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXV, al. XXXVI, n. 1. — [4] Ibid. — [5] *Isa.*, XXII, 9. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] *Num.*, XIX, 15. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. XVII, n. 3.

(a) *Cæt. edit. add.* de. — (b) Cæt. edit. *Perambulabat.* — (c) miraculorum. — (d) Græcum habet ἐγγύτερον τῆς βαπτίσματος δωρεᾶς. — (e) *Cæt. edit.* figuratis.

lum Judæorum, et faciendo magna et docendo utilia, turbati sunt. Piscina vero [1] significat populum Judæorum; unde dicitur [2] : « Aquæ populi sunt. » Quinque porticus significant quinque libros Moysis, quibus illi claudebantur : illi enim prodebant languidos, non sanabant. [3] Descendere in aquam, hoc est humiliter credere in passionem. Unus significabat unitatem sanctæ Ecclesiæ, præter quam nullus poterat sanari. » Hæc ille. Et ex his mysterium istius piscinæ. Moraliter vero, ista piscina est collecta ex profluviis lacrymarum : « Magna enim [4] velut mare contritio tua. » In figura [5] : « Fecit labrum æneum, » in quo lavabantur sacerdotes, etc. Quinque porticus, deliberatæ confessiones considerationesque peccatorum commissorum quinque sensibus, quæ (a) inducunt ad pœnitendum, et ad cohibendum prævaricationes eorumdem sensuum. Et ideo tales signantur per quinque virgines prudentes, de quibus *Matthæus* [6]. Vel possunt signare contritionem, confessionem (b), et tres partes satisfactionis, scilicet jejunium, orationem, et eleemosynam. Et hi sunt quinque lapides in pera pœnitentiæ, quibus Goliath, id est, diabolus prosternitur. Per languentes signantur peccatores, qui sunt languentes, privatione virtutis; et cæci, carentia veræ cognitionis; et claudi, defectu virtuosæ operationis. Tales enim peccatores sunt curandi gratia divina [7] : « Cæci vident, claudi ambulant. »

Quinque porticus quid significent

Languentes.

5. Et subditur descriptio paralytici sanandi, ibi : *Erat ibi quidam homo triginta tres annos habens.* Et in hoc notatur infirmitatis diuturnitas : et ideo hoc specificat secundum Chrysostomum [8], « ut patientia illius ostendatur, quod tot annis curari expectans, assidebat; » et ut forte esset evidentius miraculum in sua claritate. De mysterio vero hujus miraculi Augustinus [9], et est in Glossa.

6. Et sequitur mutuum colloquium Salvatoris, et illius ægroti : *Hunc cum vidisset*, oculo misericordiæ ; *et cognovisset, quoniam* (c) *multum tempus*, etc. [10] :« Omnia enim nuda et aperta sunt oculis ejus : » *dicit ei : Vis sanus fieri*, etc. Quæritur, cum certum esset eum velle sanum fieri, quare quærit ab ipso, an vellet esse? Ad hoc respondet Chrysostomus [11], quod « ideo quæritur, ut nota esset ejus patientia, et non magnum quid de seipso imaginaretur (d). »

Patientia languidi.

7. Et ideo sequitur responsio languidi : *Respondit ei languidus : Domine, non habeo*, etc. Unde Chrysostomus [12] : « Quid his mirabilius? quid compassibilius? Vides enim contritum a longa infirmitate, nec tamen blasphemum. Quid dixit? nec diei maledixit, nec contristatus est; sed cum mansuetudine dixit : *Domine, non habeo*, etc., passionem annuntians solum : opinatus est enim fortassis ad mittendum in aquam utilem sibi esse Christum. » Hæc ille. Ideo sequitur : *Dum venio, alius descendit* : et sic ille sanandus, quia non sanabatur nisi unus. Nec est ille paralyticus idem cum illo, de quo *Matthæus* [13], ut ait Chysostomus hic [14].

8. Et sequitur operatio ipsius miraculi: *Dixit ei Jesus : Surge.* Ut enim ait Chrysostomus [15] : « Christus ostendens, quoniam verbo omnia potest facere, ait : *Surge :* » et in hoc liberatio ab infirmitate. *Tolle grabatum :* et in hoc collatio virtutis ad gradiendum. *Et statim sanus factus est* : et in hoc miraculi perfectio. *Et sustulit grabatum suum*, etc.: et in hoc miraculi manifestatio. Et de his in Collatione prædicabili [16]. Et patet hic credulitas hujus paralytici, sicut recolligit Chrysostomus [17]. Non enim ait : Angelus non descendit, movens aquam; nec derisit : sed simul et audivit, et surrexit, nec discredidit ei, qui jussit : *Surge, tolle grabatum et ambula.* Aliter de Judæis insanientibus, ut ait idem Chrysostomus. Spiritualiter vero potest totum istud exponi de peccatore jacente in grabato peccati, sive in voluptate carnis, secundum quod exponit Gregorius super illud *Job* [18] : « Increpat quoque per dolorem in lectulo, et omnia ossa ejus marcescere facit. » Ibi Gregorius [19] : « Lectus, sive grabatus, voluptas carnis, » ut hic [20]. Et per paralysin significatur peccatum, sive voluptas. Paralysis enim est læsio partis; et aliquando fit in medio corporis, aliquando in parte aliqua, et aliquando in origine membrorum, et tunc sequitur mollities non unius membri ; aliquando propter vitium partis, quod dicitur in *Joanne*. Sic est in pectore

Perfectio miraculi

Manifestatio miraculi.

Expositio spiritualis.

Lectus.

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XVII, n. 2. — [2] *Apoc.*, XVII, 15. — [3] Aug., ubi sup., n. 3. — [4] *Thren.*, II, 13. — [5] *Exod.*, XXXVIII, 8; XXX, 18. — [6] *Matth.*, XXV, 2 et seq. — [7] Ibid., XI, 5. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Aug., ubi sup., 1-9. — [10] *Hebr.*, IV, 13. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Id., ibid., hom. XXXVI, al. XXXVII, n. 1. — [13] *Matth.*, IX, 2 et seq. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Ibid. — [16] Vid. *Collat.*, XXV. — [17] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [18] *Job*, XXXIII, 19. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. XV, al. XXIV, n. 46. — [20] *Marc.*, II, 3 et seq.

(a) *Cart. edit.* qui. — (b) contritiones confovere, *nullo sensu*. — (c) Vulg. *quia*. — (d) *Leg.* et quia hucusque de seipso non magna habebatur opinio.

destituto a virtute charitatis, et resoluto fluxu voluptatis, et privato operibus virtuosis. De quo in figura ait Propheta in *Psalmo*[1]: « Dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum, et ipsum non est mecum. » Et[2] : « Non erat ei vox neque sensus. » Et illud *Matthæi*[3] : « Offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. » Piscina figura pœnitentiæ, ut dictum est, in qua hostiæ lavandæ, id est, corda Deo offerenda[4]. « Lavabo per singulas noctes lectum meum, » ait Propheta. Quinque porticus significant quinque considerationes, quæ introducunt peccatorem in lavacrum pœnitentiæ, sive ad pœnitendum : quarum prima est consideratio excellentiæ status gratiæ a qua recedit. Joannes in *Apocalypsi*[5] : « Memor esto unde excideris, et age pœnitentiam. » Et[6] : « Recordatus Petrus verbi, quod dixit Jesus, flevit amare, etc. Secunda consideratio, introducens primam, est meditatio vilitatis culpæ, quam commisit[7] : « Vide quam vilis facta es, iterans vias tuas, » etc. Et tertio (*a*)[8] : « Vide nunc ubi prostrata sis. » Et sequitur : « Revertere, aversatrix Israel. » Tertia consideratio est divinæ majestatis, quam offendit[9] : « Scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum prævaricata es. » Et sequitur : « Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones vestras. » Exemplum de filio prodigo, qui ait[10] : « Pater, peccavi in et, » etc.; et de publicano[11]. Quarta est consideratio pœnæ æternæ, quam meruit. Exemplum de Ninivitis[12] et de Achab[13].[14] « Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. » Quinta est consideratio divinæ misericordiæ, quæ peccata remittit. Exemplum de Maria Magdalena[15], et latrone[16]. Propter quod clamat Propheta[17] : « Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. » Ex prima consideratione oritur dolor; ex secunda, pudor; ex tertia, timor; ex quarta, horror[18] : « Horrendum enim est incidere in manus Domini; » ex quinta amor. Peccatorem autem, sic pœnitere volentem, videt Dominus oculo misericordiæ, et lavat, præcipiens ei ut surgat de lecto peccati, sive culpæ, et ambulet in viis justitiæ. Et de hoc in Collatione prædicabili[19].

Quinque porticus.

9. Et sequitur illa pars, in qua miraculi facta calumniatio, ibi : *Erat autem Sabbatum*, etc. (*b*). Et illa pars in tres partes : primo, calumniatio ipsa; secundo, calumniationis confutatio, ibi : *Respondit Jesus*, etc.; tertio confutationis corroboratio multiplici testimonio, ibi : *Si ego testimonium perhibeo*, etc. In prima, quatuor : primo, sanati sive curati calumniatio; secundo, calumniati excusatio per Christum curantem, ibi : *Respondit eis*, etc.; tertio, Christi declinatio, et ab eodem curati eruditio, ibi : *Jesus autem declinabat*, etc.; quarto, curantis denuntiatio et persequentium obstinatio, ibi : *Abiit ille homo*, etc.

Miraculi calumniatio.

Ait ergo : *Erat autem Sabbatum*, quo scilicet non licebat portare onera secundum legem[20] : « Ut sanctificetis diem, et ne portetis onus, » etc. Ideo dicebant Judæi (v. 10) : *Non licet tibi tollere grabatum*. Et in hoc patet eorum insania et inverecundia; cum deberent laudare benefactorem, increpative dicunt : *Non licet tibi*, etc., ait Chrysostomus[21].

Insania Judæorum.

11. Et sequitur secundum, scilicet excusatio paralytici curati cum interrogatione Judæorum : *Respondit eis* : *Qui me sanum fecit*, etc., quasi dicat, ait Chrysostomus[22] : « Qui me eripuit a tam longa ægritudine et restituit sanitati, sic jussit : cui justum est obedire et magistrum æstimare. » Idem Augustinus[23] : « Auctorem sanitatis objiciebat calumniantibus. »

12. Et quoniam illi erant percussi invidia a suasione (*c*) sanitatis, ut ait Chrysostomus[24] : *Interrogaverunt ergo eum : Quis est homo?* Et patet eorum malignitas : non enim dixerunt : Qui te sanum fecit, sed : *Qui dixit* : *Tolle grabatum*, etc. Quod enim erat potestatis, tacuerunt; quod vero videbatur esse transgressionis, in medium ducunt, ait Chrysostomus[25]. Item cum contemptu loquebantur : *Quis est homo ille?* Sicut infra[26] : « Ubi est ille ? »

13. *Is autem qui sanus fuerat nesciebat*, scilicet scientia certa : *Jesus enim declinavit* (*d*) *a turba* : in quo tertium denotatur. Sed quæritur, ad quid declinabat, ex quo non poterant nocere, nisi vellet? Item videtur timuisse. Item, cum ille calumniatus esset ignorans, non debuisset eum dimisisse. Et ad istud respondet Chrysostomus[27]

[1] *Psal.* XXXVII, 11. — [2] IV *Reg.*, IV, 31. — [3] *Matth.*, IX, 2. — [4] *Psal.* VI, 7. — [5] *Apoc.*, II, 5. — [6] *Matth.*, XXVI, 75. — [7] *Jerem.*, II, 36. — [8] Ibid., III, 2, 12. — [9] Ibid., 13, 32. — [10] *Luc.*, XV, 18. — [11] Ibid., XVIII, 13. — [12] *Jon.*, III, 4. — [13] III *Reg.*, XXI, 21 et seq. — [14] *Luc.*, XIII, 3. — [15] *Luc.*, VII, 48. — [16] Ibid., XXIII, 43. — [17] *Psal.* L, 3. — [18] *Hebr.*, X, 31. — [19] Vid. *Collat.*, XXVI. — [20] *Jerem.*, XVII, 27. — [21] Chrysost., ubi sup. — [22] Ibid. — [23] Aug., ubi sup., n. 10. — [24] Chrysost., ubi sup. — [25] Ibid. — [26] Inf., VII, 11. [27] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Suppl.* capite. — (*b*) *Cæt. edit. add.* quo licebat scilicet. — (*c*) *Leg.* restitutione. — (*d*) Cæt. edit. *autem declinabat.*

quod « Jesus declinavit propter tria, scilicet ut eo absente, testimonium fieret insuspicabile; item, ut non plus furorem eorum accenderet : solus enim visus ejus, qui habetur in invidia, non parvam scintillam immittit in videntibus; item, ut non adhuc de se ipso quid dicat, quod ad laudem pertineret. » Hæc ille. Aliter Augustinus [1], quod hoc est magnum sacramentum : « In eum enim credimus, quem non videmus. » Infra [2] : « Beati qui non viderunt et crediderunt. »

14. *Postea invenit eum in templo.* Et in hoc religionis signum : non enim secesserat ad nundinas, nec voluptati et remissioni dedit semetipsum; sed in templo conversabatur, ait Chrysostomus [3]. *Et dixit illi : Ecce sanus factus es.* Et in hoc patet, quod ex peccatis genita erat illa pars (*a*), sicut ait Chrysostomus [4], et idem in Glossa : et ideo ait : *Noli peccare,* ad cavenda majora supplicia. Ideo sequitur : *Ne deterius tibi contingat.* Et patet congruus modus loquendi. Non enim ait ei Christus : Sanum te feci; sed : *Sanus factus es.* Nec ait : Ut non te torqueam; sed : *Ne tibi deterius contingat.* Ostendit enim quoniam clementia salvatus est, et quoniam peccatis debetur vindicta, ait Chrysostomus [5]. Et de hoc Augustinus [6] : « Bene Jesum in turba non vidit, in templo postea vidit : difficile est enim in turba Jesum videre. Solitudo quædam menti necessaria est : turba strepitum habet, visio secretum. » Et ibi bene de hoc.

15. Et sequitur quartum : *Abiit ille homo* : in quo notatur quartum, scilicet, denuntiatio curantis : *Et annuntiavit quia Jesus esset.* Unde Augustinus [7] : « Postquam cognovit, non fuit piger in evangelizando. Ille annuntiabat : illi insaniebant. » Ideo sequitur (v. 16) : *Propterea persequebantur, quia hæc in sabbato faciebat.* Et patet devotio illius curati; ait enim : *Qui me fecit sanum,* medicum manifestum faciens, alios attrahere studens. Illi vero dixerant prius : *Quis est ille homo qui dixit,* etc., quia quod videbatur crimen, adferebant; iste vero excusationem præmittit : *Qui me sanum fecit,* ut ait Chrysostomus [8]. Sed quæritur : videtur enim quod Judæi juste arguebant, ex quo erat sabbatum, in quo non licebat onera portare. Et ad hoc respondendum, quod illud est verum de oneribus impedientibus vacationem ad Deum, ut patet [9], et principaliter de operibus servilibus, quæ sunt peccata, ut ait Augustinus [10] : « Judæi serviliter observant diem sabbati ad luxuriam, ad ebrietatem; quanto melius fœminæ eorum lanam facerent, quam in neomeniis saltarent. » Spiritualiter vero observat Christianus, abstinens se ab opere servili, id est, a peccato. Et Gregorius : « Regulariter onera in sabbati die portare prohibitum est, id est, ne pondera peccatorum ad animam per sensus corporales trahamus. » Et quia portare grabatum eo modo, quo iste portavit, non fuit ad impedimentum vacationis a Deo, imo ad templum ivit, et beneficium curationis ad gloriam Dei annuntiavit, nulla fuit violatio sabbati. Præterea notandum, quod in præcepto de observatione sabbati, erat aliquid morale, sicut vacatio Deo et divinis; et erat aliquid cæremoniale, sive taxatio sive designatio diei septimæ, et cessatio ab operibus servilibus. Quantum ad primum præceptum de sabbato, ponitur inter moralia præcepta, et semper est observandum; quantum ad alia duo, fuit implendum. Unde Augustinus [11] : « Sabbati præceptum datum esse ad tempus Judæis indicat, impletionem vero sabbati in ipso venisse, quando ait infra : *Ego operor.* » De operatione vero sabbati, et ipso sabbato multiplici, infra.

17. Et sequitur illa pars, in qua confutatio calumniæ et calumniantium, ibi : *Jesus autem respondit,* etc. Et illa in duas : primo, confutatio ipsa in generali; secundo, in speciali : *Amen, amen dico vobis.* In prima quatuor : primo ostensio æqualis potentiæ in operando; secundo amoris hujus declaratio, ibi : *Respondit eis Jesus;* tertio, ne crederetur, ex hoc quod dixit, minorem esse potentiam Filii potentia Patris, hujus suspicionis remotio ibi : *Quæcumque enim ille,* etc.; quarto in terris hujus exemplaris ostensio, ibi : *Pater diligit filium.* Divisio hujus partis.

Ait ergo : *Respondit eis,* ut esset ratio talis, secundum Chrysostomum [12] : Licet dictum sit de Deo [13] quod die septima quievit, tamen continue operatur : providet enim et continet omnia, quæ facta sunt, sicut patet in cœlestibus, ut in Sole oriente, et Luna currente, et ut patet

[1] Aug., ubi sup., n. 13. — [2] Inf., XX, 29. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXVII, al. XXXVIII, n. 1. — [4] Ibid., n. 2. — [5] Ibid. — [6] Aug., ubi sup., n. 11. — [7] Ibid., n. 12. — [8] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [9] *Jerem.*, XVII, 27; *Exod.*, XX, 8-10. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. III, n. 19. — [11] Id., ibid., tract. XVII, n. 13. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [13] *Gen.*, II, 2.

(*a*) *Leg.* infirmitas. — (*b*) Cæt. edit. *utique.*

in seminibus, et habitantibus in terra, quæ nutrit, flumina fluunt, et sic de aliis. Et tamen non solvit sabbatum transgrediendo. Cum ergo Filius eadem operetur, nec ipse solvit sabbatum, et maxime ubi jussit opus fieri pietatis, ut in curatione videlicet paralytici. Et hoc est quod ait : *Pater meus operatur*, cum fecit mundum : « Per me enim fecit, qui sum Verbum, et per me regit, » ait Augustinus [1]. Supra [2] : « Omnia per ipsum facta sunt. » Et quoniam hæc dixit « cæcis, medicamentum ignorantibus, et tanquam in phrenesi occidere volentibus, » magis persequebantur eum, ait Augustinus, homilia dicta [3].

18. Et ideo sequitur : *Propterea magis quærebant interficere*, etc., quia secundum opinionem eorum *non solum* (a) *solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum*, non sicut nos, sed *faciens se æqualem Deo.* Sed quæritur, quare proposuit ista sublimia et arcana de sua divinitate et æqualitate cum Patre, cum essent illi infirmi, et sic manuducendi facili doctrina, prout ait Paulus [4] : « Sicut parvulis lac vobis potum, non escam dedi? » Et ad istud respondet Chrysostomus [5], quod Filius Dei volebat utrumque credi, scilicet de se, et condescensionis dispensationem, et deitatis dignitatem. Et ideo volens ad majus eos reducere, et excelsius, de Patris dignitate locutus est. Si enim deberet de humanis semper loqui, omnes crederent illum esse hominem solum.

19. Et sequitur secunda particula, in qua hujus declaratio : *Amen dico vobis, non potest Filius*, etc. Infra [6] : « A me ipso facio nihil, nisi quod fecerit Pater. » Infra [7] : « Quæ vidi apud Patrem, hæc loquor. » Et ne crederetur ex hoc non habere posse tot ac tanta, sicut Pater, subditur tertium : *Quæcumque ille fecerit, hæc et Filius.* Supra [8] : « Omnia per ipsum facta sunt. » Et [9] : « Omnia per ipsum et in ipso creata sunt. » Et his, ut ait Augustinus [10], Judæi commoti, quia « in homine non intelligebant Deum : carnem videbant, Deum nesciebant : habitaculum cernebant, habitatorem ignorabant : non enim formam (b) servi æquabat Patri, nec id quod factum est propter nos, sed quod erat, quando fecit nos. » [11] « Non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo, » etc. Et ibi bene de hoc. Sed dicunt hæretici, scilicet Ariani, ut ait ibidem [12], quod ex hoc videtur, quod Filius non sit æqualis Patri, quia qui non potest facere, nisi quod viderit alium facere, videtur esse minor illo. Item videtur ille nobiliori modo facere, quam ille, qui non potest facere, nisi videat alium facere. Item quæritur qualiter ait : *Quæcumque fecerit Pater, hæc et Filius similiter facit.* Cum sit manifestum ex prædictis, quod eadem faciunt, quare apponit *similiter?* Et ad primum respondendum est secundum Glossam, quod idem est Filio videre Patrem, vel audire, quod esse a Patre. Non ergo aliud Filio videre Patrem facientem, quod esse a Patre, et operari quæ Pater operatur. Unde in operantibus differentibus secundum essentiam posset objici eo modo, quo objiciunt Ariani : sicut in duobus fabris, quorum unus operatur, quod videt alium operari, sicut exemplificat Augustinus [13]. Sed omnia per Verbum facta sunt; et ideo sequitur hic : *Quæcumque fecerit Pater, et Filius similiter.* Non sic in humanis : nam cor facit litteras intelligibiliter, manus easdem visibiliter. Sed Pater et Filius eadem et similiter faciunt, sicut manifestat Augustinus [14]. Ex his ergo patet omnipotentiæ in Deo indivisibilitas, et respectu effectuum æqualitas, et in modo faciendi identitas. Unde Chrysostomus [15] : « Potestatis ostendit indissimilitudinem, et etiam voluntatis. »

Error Arianorum.

Et sequitur quartum : *Pater enim diligit filium.* Et ibi duo : primo, explanatio dictorum, quasi in terris; secundo, quia mentio facta est de mortuis vivificandis, subditur potestas collata Filio in judicio, ibi : *Neque Pater judicat quemquam*, etc.

20. Ait ergo : *Pater diligit Filium*, id est, diligens generat Filium sibi consubstantialem : *Et omnia demonstrat*, Filium generando. Supra [16] : « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. » Et in *Matthæo* (c) [17] : « Hic est filius meus dilecdilectus. » Unde Chrysostomus : « Ut cognoscas Filium non ingenitum esse, ait : *Diligit Filium, et dedit omnia*, sive *demonstrat*, id est, genuit. » *Et majora his demonstrabit*, scilicet curationibus languidorum, ait Augustinus [18], ubi objicit : « Sed *demonstrabit* : ergo non demonstratum

[1] Aug., ubi sup., n. 15.— [2] Sup., I, 3.— [3] Aug., ubi sup. — [4] I *Cor.*, III, 2. — [5] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [6] Inf., VIII, 28. — [7] Ibid., 38. — [8] Sup., I, 3. — [9] *Coloss.*, I, 16. — [10] Aug., ubi sup., tract. XVIII, n. 2. — [11] *Philip.*, II, 6. — [12] Aug., ubi sup., n. 3. — [13] Ibid., n. 5. — [14] Ibid. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [16] Sup., III, 35. — [17] *Matth.*, III, 17. — [18] Aug., *in Joan.*, tr. XIX, n. 4.

(a) *Cæt. edit. deest* non solum. — (b) *Cæt. edit.* forma. — (c) *Item* Et Matthæus.

est: qualiter ergo ait prius: *Omnia demonstrat?* » Et ad istud respondendum secundum Augustinum, ut est in Glossa: « Pro parte demonstrare Patrem Filio, est cuncta per Filium operari. » Quod vero ait: *Demonstrabit*, hoc est dictum: Majora per eum faciet, sicut mortuos suscitare: quod est majus, quam languidos curare. Et per hoc patet solutio ad objecta, quæque possunt objici. Si enim Filius nihil potest, nisi quod viderit Patrem facientem; et si Pater demonstrat Filio, qualiter Filius operatur omnia, quæ et Pater? Prius enim est esse, quam videri, vel demonstrare. Et ad istud respondendum est, sicut tangit Glossa, quod in his disserendis (*a*) illo genere loquendi utitur, quo parvulorum mentes possit excitare, et quo mentes adultorum exercerentur. Licet ergo in rebus humanis posset objici de prioritate et posterioritate, non tamen in divinis, ut præhabitum est, ubi est identitas essentiæ, ut patet ex dictis Augustini prius. Et quia dixerat: *Majora demonstrabit*, subdit: *Ut vos miremini*, scilicet de magnitudine operum, quæ facit Filius, ut infra [1]: « Multa bona opera ostendi vobis. » Et specificat illa opera (v. 21): *Sicut enim Pater suscitat mortuos*, scilicet in anima, ait Glossa: *Sic et Filius quos vult*, non alios; quia eadem voluntas et eadem potestas, et eadem vivificatio, prout ait Augustinus [2], et est in Glossa. [3] « Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob. » Et de hoc verbo in collatione prædicabili, infra [4]. Sed quæritur: In omnibus prædictis propositionibus ait, semper Filium facere ea, quæ facit Pater: sed Pater generat Filium: ergo et Filius generat Filium. Et si respondeatur, quod generare dicit puram relationem, objicitur, quod Pater mittit Filium: ergo et Filius mittit Filium: mittere enim dicit actionem. Et ad istud respondetur magistraliter, quod quædam dicunt puram relationem, ut generare; quædam puram actionem, ut creare et facere; quædam vero utrumque, ut mittere; quædam dicunt actionem et significationem, sicut apparere. Ratione ergo actionis verum est, quod quæcumque facit Pater, facit et Filius. Unde Augustinus [5]: « Patris et Filii sunt inseparabilia opera, ut illi inseparabiles. » Infra [6]: « Ego et Pater unum sumus. » Quantum vero ad id quod est relationis, non tenet: et ideo Filius potuit incarnari, Pater non. Ad evidentiam dictorum, recapitulat Augustinus quædam utilia: ait enim [7] exponens illud: *Non potest Filius facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facere*, quia quidquid habet Filius ut faciat, hoc habet a Patre: quia a Patre habet, ut sit, et a Patre habet ut possit. Filio autem est idem esse, quod posse: et quia non Filius est a se, non potest a se. Item opponit hæreticus: Filius non vidit Patrem ambulare super mare pedibus, et tamen ipse ambulavit: ergo propositio falsa. Et ad hoc respondet Augustinus [8], quod « cum Filius ambulabat super mare (*b*), divinitas gubernabat. » Infra [9]: « Pater in me manens facit opera. » Opus ergo Patris fuit illa ambulatio, quia inseparabile est opus utriusque: et ita Filius vidit opus Patris. Opponit idem Augustinus de hoc quod ait: *Omnia demonstrat Filio*; et postea subdit: *Majora demonstrabit*. Cum loquatur de Filio secundum divinitatem, videtur quod potestas data Filio a Patre possit augmentari: et quod Pater scit plura, quam Filius. Unde clamat Augustinus [10]: « O Verbum Dei, quid est Pater demonstraturus quod tu nescis? » quasi dicat: Nihil. Et ad istud respondet Augustinus [11], quod « unus homo, caput et membra. » Supra [12]: « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. » Ille caput, nos membra; totus homo, ille et nos. Cum ergo demonstrat Pater membris, et Christo demonstrat. Et est mira res: ostenditur Christo, quod noverat Christus; et ostenditur Christo per Christum, quia membris per caput. Et per hoc ad objecta, quia loquitur de demonstratione, quæ fit membris. Ex dictis datur exemplum fidelibus, non faciendi alia, quam quæ vident Patrem facere, ad imitationem Filii [13]: « Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est. » Sic enim erunt opera regulata, et recta, et secura. [14] « Estote imitatores Dei, sicut et filii carissimi. » Majores enim sunt imitandi, inquit Tullius [15]. Qualiter autem Deus demonstrat credentibus opera magna, habitum est ab Augustino [16]. Et hoc per ipsum Filium Dei ille opus (*c*) est, infra [17]: « Operibus credite. »

22. Et sequitur illa particula, in qua explanatio

[1] Inf., x, 32. — [2] Aug., ubi sup., n. 5. — [3] *Isa.*, XLIX, 6. — [4] Vid. *Collat.*, XXVII. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XX, n. 3. — [6] Inf., x, 30. — [7] Aug., ubi sup., n. 4. — [8] Ibid., n. 6. — [9] Inf., XIV, 10. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. XXI, n. 5. — [11] Ibid., n. 8. — [12] Sup., III, 13. — [13] *Luc.*, VI, 36. — [14] *Ephes.*, V, 1. — [15] Cic., *de Finib. bon. et malor.*, lib. I. — [16] Aug., ubi sup., n. 9. — [17] Inf., x, 38.

(*a*) *Cæt. edit.* differendis. — (*b*) *Suppl.* caro ambulabat. — (*c*) *Fortasse legendum* operatus.

verbi præmissi : *Neque enim Pater judicat* : quia enim mentionem fecerat de mortuorum resuscitatione, ideo subdit, quod Pater non judicat. Unde Augustinus [1] hoc dicit, quasi reddens rationem superioris sententiæ; et de hoc consequenter opponit, si in judicio mortui sunt suscitandi. Si ergo Pater suscitat mortuos, ut præmissum est, quomodo non judicabit Filius? quasi dicat: Judicabit. Item, si simul suscitant et vivificant, ergo simul judicabunt. Item, ut habitum est ab Augustino [2], Pater et Filius sunt inseparabiles, et opera eorum inseparabilia: ergo ut prius. Item, ut Augustinus ait, quia non est Filius a se, non potest aliquid a se. Et videre Filii, hoc est esse natum de Patre. Et totum quod est, quod potest, de Patre est, et nascendo videt, et videndo natus est: ergo similiter a Patre habet quod judicet. Et ita ut prius. Et ad istud respondet Augustinus [3] : « Pater dicitur non venturus ad judicium, licet non recedat a Filio, quia non videbitur in judicio. Forma illa erit judex, quæ sub judice stetit: illa judicabit, quæ judicata est: judicabit juste, quæ judicata est inique. » Et subdit causam : « Hoc ideo erit, quia judicium erit justorum et iniquorum. Qui iniqui videre Deum non possunt, eo quod mundo corde videtur: ideo talis apparebit judex, ut non possit videri ab hominibus. Quia ergo Filius in forma servi apparebit, et non Patris (*a*), ideo dicitur quod Pater non judicat quemquam. » Hæc Augustinus. Et ex his patet littera : *Neque Pater judicat quemquam*, apparendo scilicet ut Pater: *Sed omne judicium dedit Filio*, eo quod apparebit in forma servi, quæ possit ab hominibus videri [4]: « Videbit eum omnis oculus, et qui pupugerunt, plangent. »

23. *Ut omnes honorificent Filium*, scilicet in eum credendo, et exhibendo ei honorem æqualem, sicut Patri. Ut enim ait Augustinus [5], honorare Patrem est credere eum habere Filium sibi æqualem. Et similiter honorificare Filium, est credere eum esse æqualem Patri : *Et ideo qui non honorificat Filium*, isto modo *nec Patrem*. Sed videtur, quod non sit vera convenientia, quia Filius judicabit in forma servi, ut dictum est : sed secundum illam formam non est honorificandus æquali honore ut Pater. Et ad istud respondendum est, quod potestas judicandi, quæ est auctoritatis, est totius Trinitatis [6] : « Cum enim accepero tempus, justitias judicabo. » Et [7] : « Mea est ultio. » Potestas tamen ministerii erit Filii in forma servi, ut dictum est. Et quia in illa forma fuit judicatus, etiam inique, et contemptus [8] : « Terra enim data est in manus impii : » ideo merito dedit ei Pater, ut in illa forma appareret judicans, et timeretur sicut Deus, cujus sententia perseverabit inviolabiliter [9] : « Humiliavit semetipsum, » etc., et sequitur : « Ut in nomine Jesu omne genu flectatur. » Ergo non intendit, quod forma servi sit æqualiter honorificanda, sicut Pater; sed quod Filius, qui apparebit in forma servi, sit honorificandus sicut Pater. Unde nota quod Deus est honorificandus humilis obedientiæ subjectione [10] : « Quicumque honorificaverit (*b*) me, glorificabo eum. » Item est honorandus debiti muneris (*c*) exhibitione [11] : « Honora Deum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum. » Et [12] : « Honora Deum ex tota anima tua, » etc.

24. Et sequitur illa pars, in qua manifestat æqualitatem omnipotentiæ Filii cum Patre in speciali, ibi : *Amen, amen dico vobis* : et hoc, descendendo ad potentiam vivificandi et potentiam judicandi. Et hæc in duas partes : primo declarat potentiam Filii in vivificando; secundo, eamdem in judicando, ibi : *Potestatem dedit.* Prima respicit benignitatem misericordiæ; secunda, severitatem justitiæ. In prima, tria narrantur : primo, specificat quos et quales vivificet; secundo, quomodo vivificet, ibi : *Amen, amen dico vobis*, etc.; tertio, æqualitatem potentiæ utriusque, qua vivificat, manifestat, ibi : *Sicut enim Pater*, etc.

24. Ait ergo : *Amen dico vobis, qui verbum meum audit*, auditu cordis scilicet, *et credit*, scilicet perfecta fide, *ei*, id est Patri, *qui misit me*, unigenitum sibi consubstantialem. Supra [13] : « Non misit Filium ut judicet mundum, » etc. *Habet vitam æternam* : et in hoc notatur inventio omnis boni. *Et in judicium non venit* : ibi notatur evasio omnis mali, supra [14] : « Qui credit in me, non judicatur. » Sed quæritur, qualiter ait : *Habet vitam æternam*, quia illa habebitur post vitam hanc, sicut clamat Apostolus [15] :

[1] Aug., ubi sup. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. XX, n. 3. — [3] Ibid., tract. XXI, n. 13, 14, quoad sensum. — [4] *Apoc.*, I, 7. — [5] Aug., ubi sup., n. 16. — [6] *Psal.* LXXIV, 3. — [7] *Deut.*, XXXII, 35. — [8] *Job*, IX, 24. — [9] *Philip.*, II, 7-9. — [10] I *Reg.*, II, 30. — [11] *Prov.*, III, 9. — [12] *Eccli.*, VII, 33. — [13] Sup., III, 17. — [14] Ibid., 18. — [15] *Rom.*, VII, 24, 25.

(*a*) *Leg.* Dei. — (*b*) *Vulg.* glorificaverit. — (*c*) *Cæt. edit.* debili electus.

« Quis liberabit me de corpore mortis hujus ? » Et sequitur : « Gratia, » scilicet consummata. Item videtur sibi contradicere. Primo ait, quod qui sic audit, *habet vitam æternam*. Sed si habet vitam, non transit a morte, sed prius transivit : ergo, etc.

Habere vitam æternam est dupliciter.

Et ad istud respondendum, quod habere vitam æternam est dupliciter : vel in spe, et in arrha, sive in pignore quod est spiritus [1], et sic dicitur habere in ista vita, infra [2] : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te, » etc. Ut enim ait Augustinus [3], « differentia est in amore spiritualium et carnalium : nam qui novit, et perfecte amat justitiam, justus est ; non tamen qui novit aurum, et amat, habet, scilicet aurum. » Et in epistolis [4] : « Velle justitiam, est eam habere. » Item est habere vitam æternam in re : et sic erit post hanc vitam, quando [5] videbitur Deus facie ad faciem. Ad aliud respondendum secundum Augustinum [6], quod hic loquitur de transitu « a morte infidelitatis ad vitam fidei, a morte falsitatis ad vitam veritatis, a morte iniquitatis ad vitam justitiæ. Est (*a*) enim quædam resurrectio mortuorum, » scilicet prædicta. Hæc Augustinus. Ubi opponitur, qualiter ait : *Hic in judicium non venit*, cum dicat Apostolus [7] : « Oportet nos manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque, » etc. Ergo adhuc quis transibit in judicium ?

Judicium duplex.

Et ad illud respondet Augustinus [8], quod est judicium damnationis, et est judicium discretionis, sive discriminationis, quo bonis bona, et malis mala debentur : qui vero audit et credit, non transit in judicium damnationis.

Necessaria ad vitam æternam.

Et patet hic quæ sint necessaria ad vitam æternam ; quorum primum est perspicaciter audire, unde ait : *Qui audit*, id est, auditu cordis [9] : « Qui habet aures audiendi, audiat. » Et [10] : « Esto mansuetus ad audiendum (*b*), ut intelligas. » Secundo est necessarium perfectibiliter credere, unde ait : *Et credit* : recte intelligendo, ferventer amando, perfecte orando. Hoc enim implicat credere [11] : « Fides sine operibus mortua est. » Et [12] : « Qui credit Deo, attendit mandatis. » Et qui talis est, habet vitam æternam, eo modo quo est expositum.

25. Et sequitur illa pars in qua manifestat, quomodo vivificentur, ibi : *Amen dico vobis, quia venit hora*, scilicet tempus gratiæ ; *quando mortui*, scilicet privatione fidei, *audierint*, id est obedierint, *vocem*, internam inspirationem infra [13] : « Qui ex Deo est, verba Dei audit » : *Vivent*, vita gratiæ nunc, et vita gloriæ postea, infra [14] : « Oves meæ vocem meam audient, et dabo eis vitam æternam. »

Discredentium calamitas.

Et patet hic discredentium defectiva calamitas, quia mortui scilicet, sunt privati sensu rectæ intelligentiæ, et motu operum justitiæ. Vivens enim differt a non vivente, sensu et motu, ait sapiens. Et de sic mortuis [15] : « Exurge a mortuis. » Secundo figuratur internæ inspirationis qualitas, ibi : *Audient vocem Filii Dei*. Hæc enim vox est interna inspiratio, de qua in *Psalmo* [16] : « Dabit voci suæ vocem virtutis. » Hanc vocem desiderat sponsa [17] : « Sonet vox tua in auribus meis, vox tua dulcis. » In *Psalmo* [18] : « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. » Et tales vivent vita gratiæ nunc, et vita gloriæ postea [19] : « Verba enim vitæ æternæ habes, » ait Petrus ad Christum infra.

26. Et sequitur tertia particula, in qua manifestat ipsius potentiæ qualitatem in vivificando : *Sicut Pater habet*, id est, genuit Filium, *vitam*.

Pater et Filius qualiter vita.

Pater enim est vita non nascendo, Filius est vita nascendo. Et hoc ait ad differentiam habentis vitam participatione, non per essentiam. Infra [20] : « Ego sum resurrectio et vita. » Supra [21] : « Vita erat lux hominum, » etc. Unde participatione hujus vitæ vivunt creaturæ rationales, hujus vitæ participabiles [22] : « In ipso vivimus, movemur, et sumus. » Et nota quod ait : *In semetipso*, ut ait Augustinus [23] : « Vita Dei est immutabilis ; nec proficit, nec deficit ; nec aliter est nunc, nec aliter post.

Vita animæ quæ sit.

Sed vita animæ aliter nunc, aliter post : nunc enim sapiens, nunc stulta : et cum vivit in iniquitate, mors est ejus : erigendo se ad Deum, et inhærendo ei, vivificatur, et est particeps alterius vitæ. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc.

Potestas Filii in judicando.

27. Et sequitur illa pars, in qua declarat potestatem Filii in judicando, ibi : *Et potestatem*, etc. Et ibi tria : primo præmittit qua potestate judicat ; secundo, quos judicat, ibi : *Nolite mirari*, etc. ; tertio, quomodo judicat, ibi : *Non possum*, etc.

Ait ergo : *Et potestatem dedit ei judicium fa-*

[1] II *Cor.*, I, 22. — [2] Inf., XVII, 3. — [3] Aug., *de Trin.*, lib. IX, c. IX, n. 14. — [4] Id., *ad Armant.*, epist. XLV, al. CXXVII, n. 5 ; *ad Anast.*, epist. CXLIV, al. CXLV, n. 8. — [5] I *Cor.*, XIII, 12. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. XIX, n. 8. — [7] II *Cor.*, V, 10. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. XXII, n. 5. — [9] *Luc.*, VIII, 8. — [10] *Eccli.*, V, 13. — [11] *Jac.*, II, 20. — [12] *Eccli.*, XXXII, 28. — [13] Inf., VIII, 47. — [14] Inf., X, 16. — [15] *Ephes.*, V, 14. — [16] *Psal.* LXVII, 34. — [17] *Cant.*, II, 14. — [18] *Psal.* LXXXIV, 9. — [19] Inf., VI, 69. — [20] Inf., XI, 25. — [21] Sup., I, 4. — [22] *Act.*, XVII, 28. — [23] Aug., ubi sup., n. 9.

(*a*) *Cat. edit.* Et. — (*b*) *Item* intelligendum.

cere, ut expositum est supra, quod judicium dedit Filio, quia per formam servi judicaturus est. Et ideo sequitur : *Quia filius hominis*. Ut enim ait Augustinus [1] : « Quia in principio erat Verbum, dedit ei vitam in semetipso ; quia Verbum caro factum est, filius hominis est, et accepit potestatem faciendi judicii in fine sæculi. » Sed objicitur, quod non solus Filius judicabit, quia dicitur apostolis [2] : « Sedebitis et vos judicantes, » etc. [3] « Angelos judicabimus. » Et [4] : « Judicium tribuit pauperibus. » Ergo, ut prius. Item videtur quod Filius nullum judicet, infra [5] : « Non judico quemquam. » Et ad istud respondendum secundum Hugonem [6], ubi ait,
Quatuor sunt judicia. quod quatuor sunt judicia : quorum primum est secundum præscientiam, quo sumus judicati antequam essemus ; item aliud est secundum causam, quo judicamur, ex quo incipimus esse vel boni, vel mali ; tertium est secundum operationem, quando operibus foris ostendimus quales sumus intus ; quartum est secundum retributionem, scilicet in percipienda mercede. In illo judicio sententia dictatur, et hoc erit ipsius Trinitatis ; item sententia profertur : quod erit Filii, quia in humanitate sua omnis judicii sententiam proferre accepit secundum Hugonem.
Judicare quorum erit. Judicare ergo auctoritate et dictamine sententiæ, est totius Trinitatis ; judicare vero prolatione sententiæ, et evidentia formæ, sive ministerio, erit Filii hominis, ut loquitur hic ; judicare vero assistentia et approbatione, erit apostolorum et apostolicorum virorum [7] : « Dominus veniet ad judicium cum senioribus populi sui. » Et [8] : « Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. » Et de his bene Gregorius [9], exponens illud verbum Job supradictum : « Judicium tribuit
Quatuor in judicio. pauperibus. » Ibi enim distinguit quatuor ordines in judicio, scilicet : quod quidam judicabuntur, nec judicabunt ; quidam judicabunt, nec judicabuntur ; quidam, nec judicabunt, nec judicabuntur, etc. Ad ultimum respondet Hugo [10], quod quantum ad dictandam sententiam, ait Christus : « Non judico quemquam ; » quantum vero ad proferendam sententiam, ait [11] : *Sicut audio, sic judico*, infra, eodem. Et ex dictis patet, quod temerarium est alicui judicare (*a*) alium [12] : « Tu quis es, qui judicas servum alienum ? » Et [13] : « Nolite ante tempus judicare. »

28. Et sequitur secunda particula, in qua manifestat quod judicat, scilicet malos : omnes enim suscitabit, sed malos judicabit judicio damnationis. Et hoc est, quod ait : *Nolite mirari*, de eo quod dictum est scilicet, quod Filius hominis habet potestatem judicium facere, quia *venit hora*, scilicet in fine sæculi, quod licet sit futurum, tamen præsens Deo, *quando omnes, qui in momnuentis* (*b*) *sunt, audient vocem*. Et sic loquitur quantum ad resurrectionem animarum. Unde Augustinus [14] : « In monumentis corpora sunt, non animæ. » Supra ergo ait de resurrectione animarum, hic de resurrectione corporum. Unde Augustinus [15] : « Resurgunt animæ ab iniquitate per id, quod est Deus ; corpora a corruptionibus, per id quod est homo. » [16] « Dominus in jussu, et in voce tubæ, etc. »

29. Et sequitur : *Mortui resurgent*, etc. *Et procedent qui bona egerunt in resurrectionem vitæ*, scilicet æternæ ; *qui vero mala*, etc. *In resurrectionem judicii*, scilicet damnationis. Ibi autem sumitur judicium pro pœna, ait Augustinus. **Judicium pro pœna.**
De utrisque [17] : « Venite, benedicti, » etc. ; et post : « Ite, maledicti, » etc.[18] « Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. » Sed quæritur, qualiter ait : *In resurrectionem judicii*, quia in *Psalmo* [19] : « Non resurgent impii in judicio ; » Et supra [20] : « Qui non credit, jam judicatus est. » Et ad istud respondendum est secundum Gregorium, ubi supra [21], quod « resurgent omnes infideles, sed ad tormentum, non ad judicium : non enim eorum causa tunc discutitur, qui ad conspectum districti judicis jam cum damnatione (*c*) suæ infidelitatis accedunt. » Et ideo non judicantur, sed tamen pereunt, ut ait ibidem. [22] « Qui enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. » Et ideo tales ibunt *in resurrectionem judicii*, id est, damnationis. Et de his Chrysostomus [23], quod « toties inculcat et commemorat, hoc scilicet judicium et vitam, præparans auditorem. » Et de ista resurrectione in Collatione prædicabili, infra [24].

30. Et sequitur ultima particula, scilicet quo-

[1] Aug., ibid., n. 11. — [2] *Matth.*, XIX, 28. — [3] I *Cor.*, VI, 3. — [4] *Job*, XXXVI, 6. — [5] Inf., VIII, 15. — [6] Hug., *de Sacr.*, lib. I, part. VIII, c. V. — [7] *Isa.*, III, 14. — [8] *Prov.*, XXXI, 23. — [9] Greg., *Moral.* lib. XXVI, c. XX, al. XXVII, n. 49. — [10] Hug., ubi sup. — [11] Inf., 36. — [12] *Rom.*, XIV, 4. — [13] I *Cor.*, IV, 5. — [14] Inf., *Collat.*, XXVIII. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. XXIII, n. 6. — [16] I *Thess.*, IV, 15. — [17] *Matth.*, XXV, 34 et seq., 41 et seq. — [18] I *Cor.*, XV, 51. — [19] *Psal.* I, 5. — [20] Sup., III, 18. — [21] Greg., ubi sup., n. 50. — [22] *Rom.*, II, 12. — [23] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXVIII, al. XXXIX, n. 3. — [24] Vid. *Collat.*, XXVIII.

(*a*) *Cæt. edit.* vendicare. — (*b*) *Item* monumento. — (*c*) *Cæt. edit.* condemnatione.

Quomodo judicat Filius

modo judicat: nimirum juste, quærendo voluntatem Patris. Quia dictum est, quod *omne judicium dedit Filio*; ne dicerent: Non secundum Patrem ergo judicas; ideo ait: *Non possum*, etc., sicut continuat Augustinus [1]. Et eodem modo Chrysostomus, homilia dicta [2]: « Quoniam dissimilia a prophetis videbatur dicere, qui dixerunt [3]: « Deus judex justus, » etc.; et alibi [4]: « Judicabit orbem terræ: » destruens suspicionem, ait: *Non possum a me ipso*, » etc. Ut enim ait Augustinus [5], quia non est Filius a se, non potest aliquid a se. Et si objiciatur, sicut objiciunt hæretici, quod tunc non est æque potens, sicut Pater; respondendum, quod ex hoc denotatur omnipotentia, quia eadem, quæ est ipsius Patris, est et Filii; et nulla notatur impotentia, sed omnino eadem potentia, quæ est Patris, sicut est eadem vita et eadem essentia. Et ideo sequitur: *Sicut audio, judico*, id est, sicut accipio a Patre. Ut enim ait Augustinus [6], non est ei aliud audire, aliud videre; sed Filio est idem, et esse a Patre, et audire et videre, secundum Augustinum, prius. [7] « Omnia tradita sunt mihi a Patre meo. »

Et judicium meum verum est: quia ita judico, ac si ipse Pater esset, qui judicat, ait Chrysostomus [8]. Et hoc, *quia quæro voluntatem Patris mei*. Infra [9]: « Ego et Pater unum sumus, » et ideo una voluntas. Unde Chrysostomus [10]: « Ostendit esse unam voluntatem, et quæ ejus, et quæ Patris, ac si unius utique mentis esset voluntas. » Et de hoc opponit Chrysostomus [11], quod secundum hoc alia voluntas sua, alia Patris, quia ait quod venit facere voluntatem Patris, non suam. Et si sic, sua (*a*) erat deficiens. Sed ad contrarium arguit Paulus: ita se miscuit divinæ voluntati, ut diceret [12]: « Vivo ego, jam non ego. » Et ita nulla in eo voluntas, nisi divina: ergo multo magis nec in Filio. Et ad hoc respondet, quod sermonem hic producit ad suspicionem eorum qui audiebant, et putabant eum esse purum hominem. Ideo decenter ostendit judicium esse verum, et omnino secundum divinam voluntatem. De triplici autem voluntate in Christo, scilicet de una secundum affectum naturæ, et de voluntate spiritus, et de voluntate sua divina, in quantum Deus, sive de voluntate paterna. Ex prædictis patet exemplum judicantibus ad imitationem Filii. Et hoc quoad tria: 1. ut non (*b*) sit judicium temerarium, sed certum. Unde ait: *Sicut audio, sic judico*, infra [13]: « Numquid lex nostra judicat hominem, nisi audierit ab eo? [14] « Causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. » Ibi Gregorius bene, qualiter judices debent esse diligentes in judicando, ubi [15] ait: « Nota de judicio, ne ad proferendam sententiam iniquam præcipites esse debeamus, ne temerarie indiscussa judicemus, ne quælibet mala audita nos moveant, ne passim dicta sine probatione credamus, » etc. Et ibi bene de hoc. Unde et de Domino legitur [16]: « Descendam, et videbo utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint. » Et [17]: « Cum tranquillitate judicat. » Secundo figuratur, quod judicium debet esse in processu justum. Unde ait his: *Judicium meum justum est*. Et [18]: « Judices et magistros constitues, ut judicent justo judicio. » Ut enim ait Tullius [19]: « Judicis est in causis verum sequi, nec nocentem defendere, nec condemnare innocentem. » [20] « Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. » Item insinuatur hic, quod judicium debet esse in sententiando ordinatum, quia secundum voluntatem Dei. Illud enim est rectificatum et ordinatum judicium, quod fit secundum divinam voluntatem, quæ non vult nisi quod justum est. Infra [21]: « Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate, » id est, secundum veritatem, ait Glossa.

Triplex voluntas in Christo.

Quales in judicio esse debemus

31. Et sequitur pars ultima capituli, in qua corroboratio confutationis præmissæ calumniæ multiplici testimonio, ibi: *Si ego testimonium*, etc. Et illa in duas: primo testimoniorum adductio; secundo Judæorum discredentium reprehensio, et obstinationis manifestatio, ibi: *Et non vultis venire ad me*. Prima adhuc in duas: primo recitatio falsæ suspicionis calumniantium, et dicentium suum testimonium verum non esse; secundo manifestat se habere testimonia, ibi: *Vos misistis ad Joannem*, etc.

Ait ergo: *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, illud non est verum*. Sed qualiter hoc? Su-

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XXIII, n. 15. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXVIII, al. XXXIX, n. 4. — [3] *Psal.* VII, 12. — [4] *Psal.* XCVI, 10. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XX, n. 4. — [6] Id., tract. XXII, n. 14. — [7] *Matth.*, XI, 27. — [8] Chrysost., ubi sup., — [9] Inf., X, 30. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Ibid. — [12] *Gal.*, II, 20.

— [13] Inf., VII, 51. — [14] *Job*, XXIX, 16. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XIV, al. XXV, n. 46. — [16] *Gen.*, XVIII, 21. — [17] *Sap.*, XII, 18. — [18] *Deut.*, XVI, 18. — [19] Cic., *de Offic.*, lib. II. — [20] *Prov.*, XVII, 15. — [21] Inf., VII, 24.

(*a*) *Cæt. edit.* suam. — (*b*) tria, non ut.

pra [1] perhibuit de se testimonium, quando ait mulieri : « Ego sum. » Ad istud respondet Chrysostomus [2] quod non loquitur quantum ad dignitatem suam, sed quantum ad suspicionem eorum, quasi diceret : Vos dicitis, quod *si ego testimonium perhibeo de me, illud non est verum.* Et tamen (v. 32) *alius est*, scilicet Pater, secundum Glossam, vel ipse Spiritus, secundum Chrysostomum [3], *qui testimonium perhibet*, ut patet supra [4], quando Joannes vidit Spiritum descendentem ut columbam. *Et scio quia verum est testimonium.* Infra [5] : « Qui misit me, verax est. » Et ex hoc patet solutio objectionis, qua objici posset, quod sibi videtur contradicere. Primo enim ait, quod si testimonium perhiberet de se, non esset verum; secundo ait, quod verum est testimonium, quod perhibetur. Et ad istud respondendum, secundum Chrysostomum, ut prius, quod prius locutus est quantum ad eorum suspicionem, nunc vero quantum ad suam dignitatem. Aliter respondetur magistraliter, intelligendo præcise scilicet quod si testimonium perhiberet de se, non esset verum quantum ad sufficientiam testificationis secundum legem, quæ ait [6] : « In ore duorum vel trium stat omne testimonium. » Sed quia alius est qui perhibet, scilicet Pater et Spiritus, et etiam Joannes, ait Glossa, ideo testimonium est verum.

Quatuor testimonia.

33. Et sequitur illa pars, in qua adductio testimoniorum ab aliis : et illa in quatuor secundum quatuor testimonia. Primo inducit testimonium a Joanne; secundo ab operibus, ibi : *Ego habeo*, etc.; tertio a Patre, ibi : *Et qui misit me Pater*, etc.; quarto a Scripturis, ibi : *Scrutamini Scripturas*, etc.

Ait ergo : *Vos misistis ad Joannem*, supra [7]; et non utique misissetis, nisi dignum fide opinaremini, ait Chrysostomus [8]; nec ipse ingessit tantum, sed vos misistis; et ille testimonium perhibuit veritati, supra [9] : erat enim testis fidelis, qui non mentiebatur [10] : « Testis fidelis non mentietur. » Cujus tamen testimonio non indigeo. Unde sequitur (v. 34) : *Ego testimonium ab homine*, etc. Sed qualiter hoc? opponit Chrysostomus [11] : « Si non accipit ab homine testimonium, ad quid induxit testimonium Joannis? Videtur quod superflue. » Et ad istud respondet, quod loquitur ad eorum suspicionem disputans, quasi dicat : Ego ens Deus non indigebam humano testimonio; sed quia Joanni attenditis, et omnibus digniorem putatis, et illi ut prophetæ occurristis, non recuso (a) ejus testimonium, et *hæc* (b) *dico ut salvi sitis.* Et vere ejus testimonio est credendum (v. 35) : *Ille erat lucerna ardens* divino amore, *et lucens* lumine scientiæ divinæ. Ut enim ait Augustinus [12] : « Joannes perhibuit testimonium, sed tanquam lucerna; non ad sanandos amicos, sed ad confutandos inimicos. Unde in *Psalmo* [13] : « Paravi lucernam Christo meo; inimicos autem induam confusione, super ipsum autem, » id est, Christum, « efflorebit (c) sanctificatio mea. » [14] « Illa lucerna in nocte dicit esse solem, et jubet te expectare diem. » Hæc Augustinus, ubi ait, quod « prophetæ fuerunt lucerna, quia enim et (d) homines, possunt accendi et extingui. Similiter apostoli lucernæ, et omnis propheta lucerna [15] : « Quasi lucernæ ardenti in caliginoso loco, » etc. Solus enim ille est lux : non enim accenditur et extinguitur : *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso*, *sic dedit Filio*, etc., supra eodem [16]. Hæc Augustinus, et ibi bene de hoc. Et ne dicerent, quod non acceperint testimonium Joannis, subdit : *Vos autem voluistis exultare ad horam*, etc. Et in hoc, quod ait : *Ad horam*, eorum familiaritatem, id est, levitatem ostendit, ait Chrysostomus [17], quia cito ab eo resilierunt. Supra enim miserunt ad eum, suspicantes ipsum esse Christum, et tamen ejus testimonio non crediderunt. De ista vero lucerna ardente fervida charitate, et lucente divina cognitione, Bernardus multum in sermone *de beato Joanne* [18], et in Collatione prædicabili [19].

Prophetæ lucernæ.

36. Et sequitur pars, in qua adductio testimonii ab operibus : *Ego autem habeo testimonium majus*, etc. Sed quæritur, si hoc habuit testimonium majus, ergo debuisset illud primo posuisse. Et ad illud respondet Chrysostomus [20], quod a minorum testimonio incipit, scilicet a testimonio Joannis, deinde ab operibus, et post a testimonio Patris. Ait ergo : *Habeo testimonium majus*, scilicet ab operibus, quia *opera, quæ dedit Pater*, sicut curatio paralytici, et alia

Adductio testimonii ab operibus

[1] Sup., IV, 26. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXIX, al. XL, n. 1. — [3] Ibid. — [4] Sup., I, 32. — [5] Inf., VIII, 26. — [6] *Deut.*, XVII, 6. — [7] Sup., I, 19. — [8] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [9] Sup., I, 26 et seq. — [10] *Prov.*, XIV, 5. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XXIII, n. 2. — [13] *Psal.* CXXXI, 17, 18. — [14] Aug., ubi sup. prox. n. 3. — [15] II *Petr.*, I, 19. — [16] Sup. 26. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] Bern., *in nativ. S. Joan Bapt.*, serm. de lucern. ard. et luc., n. 2-5. — [19] Vid. *Collat.*, XXIX. — [20] Chrysost., ubi sup.

(a) *Cæt. edit.* recolo. — (b) Item *hoc.* — (c) *Item* florebit. — (d) *Item* ut.

plura, *quæ dedit mihi ut perficiam*, scilicet perfecte agam, *testimonium perhibent*, *quia Pater misit me*, ut Filium unigenitum Patri æqualem. Infra [1] : « Si opera in eis non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. » Et infra [2] : « Pater in me manens ipse facit opera. » Et in hoc, quod ait : *Quæ dedit mihi Pater*, ostendit auctoritatem cum superabundantia : et ostendit se nihil agere contrarium Patri, sanando scilicet in sabbato, ut ait Chrysostomus [3]. Sed quæritur, quare ait testimonium operum esse majus testimonio Joannis, cum in ipso Spiritus sanctus perhiberet testimonium? Et ad istud respondet Augustinus [4], quod Joannes, prophetæ, apostoli perhibuerunt testimonium Christo, quia (*a*) Deus per illos perhibuit testimonium; sed testimonium operum Jesu Christi ideo majus, quia per ipsum Filium indicat Deus in operibus ipsum esse Filium. Ideo infra [2] : « Pater in me manens facit opera. » Sed quæritur de hoc, quod ait : *Opera perhibent testimonium, quia Pater misit me*, quia prophetæ miracula fecerunt, et apostoli similiter : ad umbram enim [5] Petri curabantur infirmi : ergo opera miraculosa facere non probat eum esse Filium. Item mali miracula fecerunt [6] : « Multi dicent : In nomine tuo dæmonia ejecimus. » Et tamen sequitur : « Non novi vos. » Ergo ut prius. Et ad istud respondendum, sicut habitum est ab Augustino : Deus per Filium, indicat ipsum per opera, quia manens in eo faciebat opera. Christus ergo propria potestate et auctoritate opera faciebat, et sic authenthice et imperialiter, quia ipse Verbum erat per quod omnia : « Dixit enim [7], et facta sunt. » [8] « Sermo enim ejus potestate plenus est. » Alii autem qui fecerunt miracula, in nomine ejus fecerunt, et per ejus nominis invocationem. De differentia vero miraculorum factorum per bonos et per malos, Augustinus [9] bene. Et Chrysostomus [10] ait, quod aliquando in miraculis fuit phantasia; et si dæmones aliquando faciunt, ut decipientes faciunt (*b*) : sed in operibus Christi miraculosis erat et veritas operum, et ad salutem credentium. Et ideo opera perhibebant testimonium de ipso. Et patet ex dictis humilitas Filii, non dedignantis ostendere, quod opera perhibent testimonium de ipso. Ad ejus exemplum membra ejus, scilicet electi, provideant quod opera sua sint a Patre originata, ut possint dicere illud *Isaiæ* [11] : « Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine. » Item provideant ut sint perfecta, et nihil eis operibus desit, quod debet inesse. Perfectum enim est, ubi nihil est extra. Totum enim est perfectum, idem ait quidam sapiens. Perfecta ergo sunt opera, quando operans est talis, qualis debet esse; et quando opera sunt talia, qualia debent esse. [12] « Ubi est timor tuus, et perfectio viarum ? » [13] « In omnibus perfecti estote. » [14] « Patientia perfectum opus habet. » Et alibi [15] : « Perficientes sanctificationem. » Et talia perhibent testimonium verum [16] : « Laudent eam in portis opera ejus. » [17] « A fructibus enim eorum cognoscetis eos. » Et tales sunt ejus discipuli, qui habent testimonium ab operibus bonis.

Differentia miraculorum

Perfecta opera quæ sint

37. Et sequitur pars, in qua ducit testimonium ab ipso Patre, ibi : *Et qui misit me Pater, testimonium perhibet*, etc. Misit, inquam, in incarnatione, supra [18] : « Non misit filium ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum. » Et [19] : « Hic est filius meus dilectus. » *Neque vocem ejus audivistis*, quia non aure carnali capitur, ait Glossa, sed spiritualiter. Sed : *Neque speciem ejus vidistis*, eo quod est invisibilis substantia divinitatis, ait eadem Glossa [20] : « Non enim videbit me homo et vivet. »

38. *Et verbum ejus*, scilicet quod erat in principio, *non habetis manens*, sed repulistis : [21] « Verbum misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel, » id est, in videntes Deum per fidem. Non enim mansit in Jacob, id est, in Judæis [22] : « Oportebat primum vobis loqui verbum Dei; sed quia repellitis, ecce convertimur (*c*) ad gentes. » Et hoc ideo est, *quia quem misit, huic non creditis*, sed potius condemnatis. [23] « Dixerunt : Hic est hæres, venite, occidamus eum. » Sed quæritur, qualiter ait : *Neque vocem ejus audivistis*, quia dicitur [24] : « Si est gens talis, quæ audivit vocem Dei sui. » Et ita vocem audierunt. Item, sicut opponit Chrysostomus [25], Moyses respondebat, et Dominus loquebatur; similiter alii prophetæ audie-

[1] Inf., XV, 24. — [2] Inf., XIV, 10. — [3] Chrysost., hom. XXXVII, al. XXXVIII, n. 2. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. XXII, n. 4. — [5] *Act.*, V, 15. — [6] *Matth.*, VII, 22, 23. — [7] *Psal.* CXLVIII, 5. — [8] *Eccle.*, VIII, 4. — [9] Aug., *de LXXXIII Quæst.*, q. LXXIX, n. 3-5, et inter Oper. ejusd., app. tom. VI, lib. *XXI Sent.*, sent. IV. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVIII, al. XXIX, n. 2. — [11] *Isa.*, XXVI, 12. — [12] *Job*, IV, 6. — [13] *Ephes.*, VI, 13. — [14] *Jac.*, I, 4. — [15] II *Cor.*, VII, 1. — [16] *Prov.*, XXXI, 31. — [17] *Matth.*, VII, 16. — [18] Sup., III, 17. — [19] *Matth.*, III, 17. — [20] *Exod.*, XXXIII, 20. — [21] *Isa.*, IX, 8. — [22] *Act.*, XIII, 46. — [23] *Matth.*, XXI, 38. — [24] *Deut.*, IV, 33. — [25] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXIX, al. XL, n. 3.

(*a*) *Cæt. edit.* qui. — (*b*) faciant. — (*c*) repellimur.

runt vocem Domini; et item multipliciter hic falsum dicere videtur. Item dicitur [1] : « Ecce vox de cœlo dicens. » Et [2] : « Ecce vox de nube dicens, » etc. Et ad istud respondet Chrysostomus [3] dicens, quod « nunc in philosophicum dogma inducit eos, ostendens quod neque vox circa Deum, neque species, sed superior est vocibus, et loquelis, et figuris. » Et ostendit etiam, quod neque ejus præcepta susceperunt, neque leges; ideo ait : *Et verbum non habetis manens.* Ad aliud respondet, quod licet fuerit facta vox in Jordane, et in monte, non tamen attenderunt; et ideo mittit eos ad Scripturas. Et patet hic, quod increduli non audiunt vocem Dei, nec habent verbum ejus manens in eis. « Ad tempus enim [4] credunt et in tempore tentationis recedunt. » E contrario de bonis, in quibus manet verbum Dei, infra [5] : « Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui me diligit. » [6] « Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. » Exemplum de beata Matre Dei [7] : « Maria conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. » Sed increduli et mali habent corda fracta et divisa : ideo non manet in eis verbum [8] : « Cor fatui quasi vas confractum, omnem sapientiam non tenebit. » Et sequitur : « Audiet luxuriosus, et displicebit ei, et projiciet illud post tergum suum. »

39. Et sequitur adductio testimonii a Scripturis, ibi : *Scrutamini Scripturas.* Non tantum legite in superficie, sed *scrutamini*, interius penetrando. Unde Chrysostomus [9] : « Non ait : Legite Scripturas, sed : *Scrutamini;* quia enim ea, quæ de ipso dicebantur, scilicet in Scripturis, multa indigebant diligentia, quæ obumbrabantur desuper, propterea cavare eas jubet, ut quæ in profundo jacebant, possent invenire, et velut quemdam thesaurum in multo profundo. » Hæc ille, et ibi bene, et multum de hoc. *Scrutamini*, inquam, acumine ingenii, subtilitate studii, diligentia scrutinii, et in lumine fidei, infra [10] : « Scrutamini (*a*) Scripturas. » Unde, in figura doctoris [11] : « Profunda fluviorum scrutatus est, » id est, arcanorum sacræ Scripturæ.

Scrutari « *Scrutari* enim est inquirere, investigare, subtiliter inspicere, » ait Papias; et Hugo [12] : « *Studium* quærendi (*b*) instantiam signat operis; *scrutinium*, diligentiam meditationis. » *Scrutamini* ergo *Scripturas, in quibus putatis,* etc. « Et in hoc ostendens, quod non multum fructificabant, a lectione existimantes salvari, fide privati, » ait Chrysostomus [13]. [14] « Non enim auditores legis justi sunt, sed factores : [15] « Littera enim occidit. » *Illæ*, scilicet Scripturæ, *testimonium perhibent,* tum (*c*) legales, *de me,* infra eodem [16] : *De me scripsit Moyses;* tum (*c*) prophetales [17] : « Huic omnes prophetæ testimonium perhibent; » tum (*c*) evangelicæ, infra [18] : « Et qui vidit, testimonium perhibet. »

40. Et tamen, licet ita sit, *non vultis venire ad me,* id est, per illas Scripturas credere in me, ut ait Glossa, et ita credere, *ut vitam habeatis.* Nam [19] *qui credit, habet vitam æternam,* supra eodem [20]. Sed quæritur, qualiter ait : *Scrutamini Scripturas,* quæ loquuntur de ipso, cum ipse sit (*d*) majestas ipsa, et [21] : « Scrutator majestatis opprimetur a gloria. » Videtur, quod inconvenienter hortatur eos ad scrutinium Scripturarum. Item [22] : « Qui dat secretorum scrutatores, quasi non sint. » Et ita ut prius. Et ad istud respondendum, quod est scrutari Scripturas, vel spiritu maligno suadente ad decipiendum, ut in hæreticis constat; vel spiritu humano præsumente, ut constat in sapientibus mundi, a quibus Deus abscondit secreta Scripturarum; vel Spiritu divino revelante in lumine fidei [23] : « Spiritus enim omnia scrutatur etiam profunda Dei : » et isto modo sunt Scripturæ scrutandæ a fidelibus. Et patet ex dictis Scripturarum nobilitas, quia de Christo perhibent testimonium; et patet earum profunditas, et modi investigandi qualitas, quæ duo notantur in hoc quod ait : *Scrutamini*, quia quemdam thesaurum continent in profundo, ut ait Chrysostomus [24]. [25] « Si quæsieris eam, quasi pecuniam, et effoderis (*e*) sicut thesaurum, tunc intelliges timorem Domini. » Item patet in aliis utilitas bene utentibus, quia per illam est venire ad vitam æternam [26] : « Beatus homo qui audit me. » Et sequitur : « Qui me invenerit, inveniet vitam. » Et sicut tunc fuit de Judæis, quod existimabant habere se vitam in Scripturis, et tamen non veniebant ad Christum, ut haberent vitam æter-

Qualiter est scrutari Scripturas.

[1] *Matth.*, III, 17. — [2] Ibid., XVII, 5. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Luc.*, VIII, 13. — [5] Inf., XIV, 21. — [6] *Luc.*, XI, 28. — [7] Ibid., II, 19. — [8] *Eccli.*, XXI, 17, 18. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. XL, al. XLI, n. 1. — [10] Inf., VII, 52. — [11] *Job*, XXVIII, 11. — [12] Hug., *Didasc.*, lib. III, c. XVIII. — [13] Chrysost., ubi sup. —

[14] *Rom.*, II, 13. — [15] II *Cor.*, III, 6. — [16] Inf., 46. — [17] *Act.*, X, 43. — [18] Inf., XIX, 35. — [19] Sup., III, 36. — [20] Sup., 26. — [21] *Prov.*, XXV, 27. — [22] *Isa.*, XL, 23. — [23] I *Cor.*, II, 10. — [24] Chrysost., ubi sup. — [25] *Prov.*, II, 4. — [26] Ibid., VIII, 34, 35. — (*a*) *Vulg.* Scrutare. — (*b*) *Cæt. edit. deest* quærendi. — (*c*) *Cæt. edit.* tam. — (*d*) *Leg.* ipsæ sint. — (*e*) *Cæt. edit.* effodieris.

nam, passibus amoris, nec gressibus operis: sic est nunc de malis doctoribus, de quibus dicitur [1]: « Qui tulistis clavem sapientiæ, ipsi non introistis, » etc.

41. Et sequitur illa pars, in qua ipsorum reprehensio, et eorum obstinatio, assignando causas, quare non credebant Christo, nec ad eum veniebant, ibi: *Claritatem* (*a*), etc.; et reprehendit eos de quatuor: primo, de defectu dilectionis; secundo, de cæcitate erroris, ibi: *Ego veni*, etc.; tertio, de appetitu gloriæ et honoris, ibi: *Quomodo potestis*; quarto reprehendit de defectu credulitatis, ibi: *Nolite putare*, etc.

Reprehensio de quatuor.

Ait ergo: *Claritatem non accipio*, quia adduxerat testimonia, ut non accipiat suspicionem apud eos hoc fecisse amore gloriæ, sicut continuat Chrysostomus [2]: « *Claritatem non accipio*, id est, non indigeo. » Et ponit exemplum: « Sol a lucernæ (*b*) lumine nunquam suscipiet adjectionem: multo magis nec ego indigeo humana gloria. » [3] « Gloriam meam non quæro; » sed *ut vitam habeatis*, illa dixi.

42. *Novi autem, quia dilectionem Dei non habetis*: et ideo in me non creditis, qui sum missus a Deo. Et hoc ideo ait, quia persequebantur eum, quoniam parem se ipsum faciebat Deo, ait Chrysostomus [4]: « Quasi dicat: Non propter Deum hoc facitis, sed propter gloriam, quam petitis. » Infra [5]: « Quæ audivi ab eo, hæc loquor. »

43. Et sequitur reprehensio de cæcitate erroris: *Ego veni in nomine patris mei*. Supra [6]: « In propria venit. » *Et non accepistis me*, scilicet credendo per fidem. Supra [7]: « Sui eum non receperunt. » *Sed alius veniet*, scilicet Antichristus, quem hic ænigmatice ostendit, ait Chrysostomus [8]. *In nomine suo*, quia [9] « extolletur supra omne, quod dicitur Deus. » Sed si essetis amantes Deum, illum deberetis persequi, et non me, ait Chrysostomus [10].

Superbiæ reprehensio.

44. Et sequitur illa pars, in qua reprehendit eos de appetitu honoris et gloriæ: *Quomodo potestis credere*, etc. Sed quæritur ad evidentiam litteræ, quare appetitus gloriæ humanæ evacuat fidem, sive impetit? Et ad istud respondendum, quod gloria talis oritur ex superbia. Ut enim ait Gregorius [11], « radix cuncti mali superbia. » [12] « Initium omnis peccati superbia. » Et de hac virulenta radice proferuntur principalia vitia, scilicet inanis gloria, et sic de aliis. Inanis autem gloria est vanum quoddam et volatile, auraque mobilius, ait Seneca. Et quia credere est in humilitate cordis ex divina gratia: ipsa enim fides redigit intellectum in obsequium Christi; ideo merito ait eis: *Quomodo potestis credere*, scilicet in Deum, quærendo gloriam ejus? [13] « Qui gloriatur, in Domino glorietur. » *Et gloriam ab invicem accipitis*. Est enim gloria « judicium hominum, bene de hominibus opinantium, » ait Augustinus [14]. Et de hac gloria [15]: « Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. » *Et gloriam quæ a Deo est, non quæritis*: cui soli gloria attribuenda, et cujus solius est gloria quærenda: « Soli enim [16] Deo honor et gloria. » Et [17]: « Gloriam meam alteri non dabo. » Non est ergo gloria quærenda ab homine, sed a Deo, et hoc velle ex puritate conscientiæ: « Gloria enim [18] nostra (*c*) est testimonium conscientiæ nostræ. » Item debet esse ex vera cognitione Dei per fidem [19]: « Gloriamur in spe filiorum Dei. » Et [20]: « Non glorietur sapiens in sapientia sua. » Et sequitur: « Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me. » Item est gloria quærenda in perfectione pœnitentiæ [21]: « Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Item est gloria vera et quærenda in adversitatis tribulatione propter Deum [22]: « Gloriamur in tribulationibus. » Non ergo gloria humana vana et falsa est quærenda, sed divina, gloriando in ipso, et in iis quæ ducunt ad ipsum.

Inanis gloria quid sit.

Gloria quid sit.

45. Et sequitur ultima pars, in qua reprehendit eos de defectu rectæ credulitatis: *Nolite putare, quia ego accusaturus sim*, etc. Ut habitum est supra, duo adventus Christi: in primo venit salvare et remittere, supra [23]: « Non misit Deus filium suum, ut judicet mundum, sed ut mundus salvetur per eum. » Et [24]: « Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. » *Est tamen qui accusat Moyses*, qui ait [25]: « Prophetam suscitabo tibi, » scilicet Jesum Christum, etc. *In quo speratis*, quia dixerunt (*d*) discipuli sumus, infra [26].

[1] *Luc.*, XI, 52. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Inf., VIII, 50. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Inf., VIII, 26. — [6] Sup., I, 11. — [7] Ibid. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] I *Thess.*, II, 4. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XXXI, c. XVI, al. XLV, n. 87. — [12] *Eccli.*, X, 14. — [13] I *Cor.*, I, 31. — [14] Aug., *de Civit. Dei*, lib. V, c. XII, n. 4. — [15] *Isa.*, XL, 6. — [16] I *Tim.*, I, 17. — [17] *Isa.*, XLII, 8. — [18] II *Cor.*, I, 12. — [19] *Rom.*, V, 2. — [20] *Jerem.*, IX, 23, 24. — [21] *Gal.*, VI, 14. — [22] *Rom.*, V, 3. — [23] Sup., III, 17. — [24] I *Joan.*, II, 2. — [25] *Deut.*, XVIII, 15. — [26] Inf, IX, 28.

(*a*) *Cæt. edit. add.* autem. — (*b*) *Cæt. edit.* exemplum a lucernari. — (*c*) *Item* vestra. — (*d*) *Suppl.*: Nos Moysi.

46. *Si enim crederetis Moysi, et dictis ejus, et mihi forsitan crederetis.* Sed quæritur, quare ait : *Forsitan.* Videtur enim dubitare. Et ad istud respondet Glossa, quod irrisio est, non dubitatio Dei. Vel hoc ait ob libertatem vel facultatem liberi arbitrii eorum, sicut [1] : « Forte verebuntur filium meum. » Ille enim, scilicet Moyses, *de me scripsit*, ut præmissum est.

47. *Et si illius litteris non creditis*, quæ litteræ de me testantur, *quomodo verbis meis credetis?* quasi dicat : Nullo modo. Ut enim ait Chrysostomus [2] : « Quia Scripturæ terrebant eos, legislatorem accusare eos instituit. » Et patet sapientia Salvatoris, prout ait [3] Chrysostomus : « Sicut admirantes Joannem, ostendit eos esse illius contemptores, ita existimantes credere Moysi, ostendit discredentes, et semper in caput eorum convertit, quæcumque existimabant pro ipsis promittere. » Hæc ille. Item quærit Chrysostomus [4], quare non responderunt, nec interrogaverunt, sicut infra [5]. Respondet, quod quia viderunt se convictos, sicut infra [6] : « Exivit unus post alterum. » Malitia enim aliquando manet proprium venenum observans, ut ait ibidem. Sed quæritur de hoc quod ait : *Non sum accusaturus vos*, ex quo omne judicium datum est sibi. Et ipse [7] « judex et testis. » Ergo ipse est accusaturus illos. Et ad istud respondendum, sicut tactum est, quod quantum est ex parte sua, et ex intentione sua, in primo adventu ipse venit salvare, non judicare; condonare, non condemnare. Unde Glossa : « Sanguis Christi neminem accusat, sed clamat veniam. » Increduli tamen et impœnitentes, ex malitia eorum, sicut ex causa sua, merito accusabuntur a Filio Dei [8] : « Esurivi, et non dedistis mihi manducare. » Et sequitur : « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Item quæritur de argumento, quod facit in littera : *Si non creditis* dictis Moysis, nec verbis meis : videtur quod non sequitur, quia ipse major Moyse. Sed non sequitur : Non credidistis minori, ergo nec dictis majoris. Et ad istud respondendum, quod quantum ad opinionem eorum et suspicionem, Moyses erat major : et ideo quantum ad opinionem eorum arguit. Et notandum, quod increduli et peccatores accusantur a multis, scilicet a Scripturis, quibus non crediderunt, ut hic; et [9] : « Habent Moysen et prophetas ; audiant illos. » Item accusantur a creaturis, quibus abusi sunt [10] : « Lapis de pariete clamabit. » Et [11] : « Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos. » Item accusantur a malitiis, (*a*) quas egerunt [12] : « Testimonium reddente illis conscientia. » Item accusantur ab aliis pœnitentibus, qui facilius pœnituerunt [13] : « Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam. » Item accusantur a justis, qui eis prædicaverunt, vel exempla bona dederunt [14] : « Sedebitis judicantes tribus Israel, quia vobis credentibus non crediderunt. » Unde Augustinus [15] : « Tot judicibus inops astabo, quot me in bono opere præcesserunt : tot arguentibus convincar, quot mihi præbuerunt bene vivendi exempla : tot convincar testibus, quot me moverunt proficuis sermonibus, seque imitandos justis dederunt operibus. » Hæc ille. Item accusantur a Deo creditore, quem offenderunt [16] : « Ero judex et testis (*b*). » Et [17] : « Ero testis velox. » In *Psalmo* [18] : « Arguam et statuam contra faciem tuam. » Et ob accusantes merito dicitur [19] : « Instauras contra me testes tuos. »

CAPUT VI.

1. *Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ*, etc. Præmisso miraculo de curatione paralytici, et confutata calumnia Judæorum, et manifestata veritate de divinitate et humanitate Filii Dei, hic de transitu Salvatoris trans mare Galilææ, et de miraculosa (*c*) multiplicatione panum, et de veritate doctrinæ circa cibum salvificum, qui est in carne et sanguine ipsius. Unde superius manifestavit se auctorem vitæ; hic manifestat se ejusdem esse conservatorem, collatione cibi corporalis et spiritualis. Et istud capitulum in duas partes : primo narrat de multiplicatione miraculosa panum, quibus sustentatur homo exterior; secundo hortatur ad desiderium et inquisitionem cibi salvifici, in sumptione carnis suæ et sanguinis, quo cibo sustentatur homo interior : *Altera die*, etc. Prima in tres : primo, antecedentium miraculorum præmissio; secundo, miraculi operatio,

Continuatio.

Divisio.

[1] *Matth.*, xxi, 37.— [2] Chrysost., ubi sup., n. 2.— [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Inf., viii, 19. — [6] Ibid., 9. — [7] *Joan.*, xxix, 23. — [8] *Matth.*, xxv, 42, 41. — [9] *Luc.*, xvi, 29. — [10] *Habac.*, ii, 21. — [11] *Sap.*, v, 21. — [12] *Rom.*, ii, 15. — [13] *Matth.*, xii, 41. — [14] Ibid., xix, 28. — [15] Imo auctor *Medit.*, c. iv, inter Oper. S. Aug., Append. tom. VI. — [16] *Jerem.*, xxix, 23. — [17] *Malac.*, iii, 5. — [18] *Psal.* xlix, 21. — [19] *Job*, x, 17. — (*a*) *Cæt. edit. add.* contra.— (*b*) *Cæt. edit.* justus.— (*c*) miraculo de.

ibi : *Accepit Jesus panem*, etc.; tertio, consequentium subjunctio, ibi : *Illi ergo homines*, etc. In prima quatuor : primo, sui transitus et ascensus in montem specificatio; secundo, multitudinis sequentis deprehensio, et Salvatoris inquisitio, ibi : *Cum sublevasset*, etc.; tertio, discipulorum responsio, ibi : *Respondit ei Philippus*, etc.; quarto, Salvatoris de discumbendo præscriptio, ibi : *Dicit ergo Jesus*, etc.

Ait ergo : *Post hæc*, etc. Ait Glossa : « Interfecto Joanne, voluit dignitatem suam per miracula ostendere. » *Abiit trans mare*, quod mare dicitur stagnum Genezareth, modo Hebræorum, qui collectiones aquarum vocant maria. Erat enim magna quædam fluctio Jordanis, et dicebatur Tiberiadis, quia vicinum illi civitati, quæ dicebatur Tiberias, quæ fuerat constructa in honorem Tiberii Cæsaris.

Stagnum Genezareth

Tiberiadis.

2. *Et sequebatur eum multitudo magna*, non plena fide, sed *quia videbant signa*, eo quod multos sanaverat, ait Glossa. Ut enim ait Chrysostomus [1]: « Non (*a*) firmæ mentis erat assecutio (*b*) : nam (*c*) propter signa, quia [2] signa data sunt infidelibus. » Sed quæritur, quare non specificat hic signa? Et ad hoc Chrysostomus[3], quod « plus hujus libri, id est, major pars est in sermonibus ad plebem, id est, prædicationibus. Nihil enim plus edocuit de miraculis in Paschate, nisi quod paralyticum curaret; nec in anno integro, nisi præmissa miracula : non enim studebat (*d*) universa miracula annuntiare, quia non erat possibile. » Hæc ille. Et ex his patet, quod Joannes Evangelista plus studuit enarrare veritatem doctrinæ Jesu Christi, quam miracula nuntiare.

3. *Subiit* (*e*) *ergo in montem Jesus*. Sed quare, cum doctrina debet esse communis, et doctor sit [4] debitor sapientibus et insipientibus? Ex quo sequebatur multitudo, videtur quod non debuisset in montem ascendisse, dimittendo multitudinem. Et ad hoc respondet [5], quod hæc fuit accusatio multitudinis eum non sequentis; non tamen hujus gratia hoc fecit, sed erudiens nos a tumultibus et a turbatione quæ est in medio scilicet populi, quiescere : apta enim ad philosophiam solitudo. Unde et sæpe ascendit in montem. [6] « Ascendit in montem solus orare. » *Et sedebat cum discipulis*. Non simpliciter, id est, inaniter sedebat, sed fortasse diligenter loquens ad eos, docens aut convertens eos ad se ipsum, ait Chrysostomus. [7] « Ascendens in montem docebat eos, » etc. Et si quæratur, quo ordine sedebant, vel quo modo, respondet Chrysostomus, quod maxime est hinc discere humilitatem et condescensionem, quæ erat ad illos. Consederant (*f*) enim cum eo fortassis ad invicem videntes, scilicet circulariter sive in corona.

Solitudo apta ad philosophiam.

5. *Erat autem proximum Pascha*. Sed quæritur : cum esset præceptum legis ascendere in Hierosolymam in paschate, quare huc (*g*) non ascendit? Et ad hoc respondet Chrysostomus [8], quod quiescibiliter exolvebat legem, sumens occasionem a nequitia judaica. Ex hoc ergo insinuabat solutionem legis, quantum ad cæremonias. Et patet ex Glossa mysterium. Per mare [9] enim turbatio [10] sæculi significatur; per Galilæam [11], quæ rota interpretatur, vel volubilis, signatur voluptas. De hoc mari ait Propheta [12]: « Hoc mare magnum et spatiosum. » [13] « Quis conclusit ostiis mare? » Ibi Gregorius [14] : « Quid est mare, nisi cor nostrum furore turbidum, rixis amarum, elatione superbiæ tumidum, fraude malitiæ obscurum? » Trans istud mare transit Dominus, illud calcans, non in eo quiescens [15] : « Ambulans super mare, » id est, transiens, non in eo quiescens. « Impii enim [16] quasi mare fervens. » In hoc enim mare non sedet Dominus, sed transit. [17] « Mare dicit : Non est mecum (*h*), » scilicet sapientia divina, quæ est Filius Dei. Mare enim est inquieta amaritudo sæcularium mentium, ait Gregorius [18]. Quod vero abiit in montem cum discipulis, figura et moralis instructio suis membris et electis, quod debent ascendere ab inferioribus ad superiora, secundum Glossam. Unde Chrysostomus [19] : « Montem ascendit solus aliquando, et pernoctat et orat, docens quoniam qui maxime ad eum vadit, ab omni eripi oportet turbatione, et locum a tumultu purum inquirere. » Infra [20] : « Perrexit in montem Oliveti, et diluculo ite-

Mare quid significat.

Galilæa quid significat.

[1] Chrysost., *in Joan*, hom. XLI, al. XLII, n. 1. — [2] I *Cor.*, XIV. 22. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Rom.*, I, 14. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] *Matth.*, XIV, 23. — [7] Ibid., V, 1, 2. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Hebr. ים, *iam*, mare. — [10] Hebr. המה, Hamah, Tumultuatus fuit. — [11] Hebr. גלל, Galal, Volvit. — [12] *Psal.* CIII, 25. — [13] *Job*, XXXVIII, 8. — [14] Greg., *Moral*, lib. XXVIII, c. IX, al. XIX, n. 43. — [15] *Matth.*, XIV, 25. — [16] *Isa.*, LVII, 20. — [17] *Job*, XXVIII, 14. — [18] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XXV, al. XLIII, n. 68. — [19] Chrysost., ubi sup. — [20] Inf., VIII, 1, 2.

(*a*) *Cat. edit. add.* enim. — (*b*) *Leg.* prosecutio. — (*c*) *Cat. edit. deest* nam. — (*d*) *Cat. edit.* student. — (*e*) Item *Abiit*. — (*f*) *Item* Considerabant. — (*g*) *Item* hinc. — (*h*) *Item* meum.

Pascha quid.

rum venit in templum. » Et ibi de monte et de ejus proprietatibus. Et ideo convenienter subdit hic : *Erat proximum Pascha*. Pascha enim est transitus [1], et siguat quod Judæi, id est, confitentes [2], debent transire et facere diem festum Deo. Ut enim ait Augustinus [3] : « Pascha est transitus a diabolo ad Christum, ab instabili sæculo ad fundatissimum regnum. » Tale est pascha verorum Judæorum. Infra [4] : « Jesus ante sex dies paschæ. » Ibi de hoc; et tale pascha debet esse *dies festus*, scilicet vacando Deo, infra [5] : « Die festo mediante, ascendit Jesus in templum. » Ibi et de die festo, quomodo est vacandum Deo.

Pietas Christi ad subveniendum.

5. Et sequitur secunda particula : *Cum sublevasset oculos Jesus* : et in hoc signatur benevola pietas ipsius ad subveniendum. Regis enim vel imperatoris est, sive patrisfamilias, tenere oculos ad circumspiciendum populum sequentem, et illius misereri, et ei subvenire [6] : « Exiens vidit turbam multam, et misertus est eis (*a*). » *Dicit ad Philippum* : *Unde ememus*, etc.? Quæritur, qualiter ait : *Dicit ad Philippum?* Id est, quia alii evangelistæ narrant eum locutum esse ad discipulos, sicut *Matthæus* [7]. Et ad illud respondet Chrysostomus [8] : « Utraque esse vera, sed non iisdem temporibus; et illa quæ dicunt alii evangelistæ, esse antiquiora isto. » Et secundum ipsum, istud miraculum videtur esse aliud ab illo, licet secundum Augustinum [9] et alios sanctos videatur esse idem. Sed quæritur, quare interrogat Philippum magis quam alium. Et ad hoc respondet Chrysostomus [10] quod novit, quis discipulorum magis indigebat doctrina, qualis fuit Philippus, ut patet infra [11], ubi ait Philippus : « Ostende nobis Patrem. » *Unde ememus panem*, etc. (v. 6). *Hoc enim dicebat tentans eum*. Sed quæritur, quare hoc quæsivit ab eo. Videtur quod debuisset absque mora miraculum fecisse. Et ad istud respondet Chrysostomus [12], quod id simpliciter fuisset factum signum, non appareret esse miraculum; ideo eum cogit (*b*) confiteri inopiam, ut certius discat miraculi magnitudinem. » Sic fecit Moysi, non fecit signum, antequam dixit Moysi [13] : *Quid habes in manu?* ut ex concessione (*c*) et facto stupore memoriam eorum non abjiceret. — *Tentans eum*. Opponit Chrysostomus [14] : Quid est *tentans eum?* Non enim ignorabat, quod debebat dicere (*d*). Et respondet [15], quod illud dictum est humane, sicut cum dicitur [16] Deus « scrutatus corda hominum ; » non enim ostendit ignorantiæ scrutationem, sed certissimæ cognitionis notitiam. Ita dicitur [17] : « Deus tentavit Abraham. » Et sic *tentans eum*, quoniam approbatiorem, id est, attentiorem operabatur, per talem interrogationem inducens in veram sui cognitionem. Et ideo, « ut non crederetur quod hoc ait ex infirmitate, ait Evangelista : *Ipse sciebat quid esset facturus*, » ait (*e*) idem Chrysostomus [18]. Domino enim [19] « Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita. » Est enim tentatio deceptionis, et est tentatio probationis, ait Augustinus [20]. Prima neminem tentat Deus [21]; secunda tentat non ut ignorans, sed ad bonum ejus qui tentatur, ut ille sibi innotescat, vel veritates ejus aliis pateant. Sic enim dicitur [22] : « Tentavit Abraham. » Et de hoc Augustinus [23]. Quod autem ait : *Cum sublevasset oculos*, mysterium est, secundum Glossam. Oculi Dei sunt sua dona [24] : « Super lapidem unum septem oculi. » Quod exponit Gregorius de septem donis in Christo. Hos oculos sublevat Dominus, quando miseretur et distribuit dona sua [25] : « Oculi ejus in pauperem respiciunt, » id est, dona dicta in pauperem diriguntur. [26] « Respexit Deus in terram, et implevit eam bonis suis. » Philippus, *os lampadis* [27], secundum Glossam gerit figuram prædicatorum, qui debent similiter discere a majoribus, quæ nesciunt; et quia erudiuntur, quod nihil est Deo impossibile, prout dicitur in Glossa [28] : « Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi. »

Cur Deus tentet. — Philippus.

7. Et sequitur tertium, responsio discipulorum. Et primo Philippi; secundo Andreæ : *Dicit ei unus*, etc.

Ait ergo : *Respondit ei Philippus* : *Ducentorum*

[1] Hebr. פסח, Phasach, Transiit. — [2] Hebr. הדה, Hodah, Confiteri. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. LV, n. 2. — [4] Inf., XII, 1. — [5] Inf., VII, 14. — [6] *Matth.*, XIV, 14. — [7] Ibid., 16. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. II, c. XLVI, n. 95. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Inf., XIV, 8. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] *Exod.*, IV, 2. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Ibid., n. 2. — [16] *Rom.*, VIII, 27. — [17] *Gen.*, XXII, 1. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] *Eccli.*, XXIII, 29. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. XLIII, n. 6. — [21] *Jac.*, I, 13. — [22] *Gen.*, XXII, 1. — [23] Aug., *de Civit. Dei*, lib. I, c. XXI, et lib. XVI, c. XXXII. — [24] *Zach.*, III, 9. — [25] *Psal.* X, 5. — [26] *Eccli.*, XVI, 30. — [27] פה, Pheh, os; לפיד, Lappid, Lampas. Vid. sup., pag. 280. — [28] *Deut.*, XXXII, 7.

(*a*) *Cæt. edit.* ejus. — (*b*) *Item* ideo cognovit. — (*c*) *Forte legendum* concussione. — (*d*) *Cæt. edit.* facere. — (*e*) *Cæt. edit. add.* enim.

denariorum, etc., quasi dicat : Magna est multitudo, et pretium tot denariorum non sufficeret. Sed quæritur, qualiter ait hoc, quia denarios non habebant. Respondendum, quod mulieres sanctæ circuibant cum Domino et cum discipulis, et ministrabant eis de suis facultatibus. De hoc infra [1], ubi dicitur de Juda, quod loculos habebat. Vel forte hoc ait, non quia ipsi debebant emere panes, sed panes empti tot denariis non sufficiebant [2] : « Dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi panes. »

8. Et sequitur responsio Andreæ. *Dixit autem unus ex discipulis,* etc. : *Est hic puer unus*, etc. Ut ait Chrysostomus (*a*) [3] : « Iste excelsior Philippo, non tamen ad omne, id est, ad perfectum venit : existimo autem eum audientem miracula prophetarum, sicut miraculum quod fecit Elisæus [4] de multiplicatione panum, hoc dixisse. »

9. *Quinque panes hordeaceos*, etc. Ut ait Chrysostomus [5] : « Attendamus, quæ comedebant mirabiles viri illi et magni, et quantitatem eorum, quæ inferebant, et vilitatem mensæ eorum videamus, » etc. Non enim nisi quinque panes, et illi erant hordeacei, et unus puer eos portabat. *Sed hæc quid sunt inter tantos ?* Ut ait Chrysostomus [6] : « Hoc fuit imbecillitatis : æstimabat, quoniam a paucioribus pauciora, et a pluribus plura decebat facere, qui mirificabat, et quod non fuit æque facile facere a paucioribus atque a pluribus. » Hæc ille. Sed quæritur, qualiter ait hic, quod Philippus ait : *Ducentorum denariorum,* etc. Cum dicatur, quod discipuli dixerint [7] : Euntes emamus panes, » etc. Et ad istud respondendum, vel quod non fuerit idem miraculum hic, et ibi, ut videtur secundum Chrysostomum; vel, si fuit idem, secundum regulam Augustini [8] et secundum Chrysostomum [9], quod unus Evangelista aliquando omittit, alius narrat, et e contrario. Secundum Augustinum [10] vero, isti quinque panes sunt quinque libri Moysis, et hi hordeacei : vix enim pervenitur ad medullam hordei, qualis est littera Veteris Testamenti, vestita tegminibus carnalibus sacramentorum. Puer autem fuit in figura judaicus populus. Duo pisces significabant duos principatus sublimes, scilicet reges et sacerdotes. » Et de his in Glossa. Per ducentos denarios duplex perfectio, scilicet scientiæ et operationis, quibus emuntur panes veritatis. [11] « Veritatem eme. »

Quinque panes quid.

10. Et sequitur quarta pars, in qua præceptio Salvatoris, ibi : *Dicit Jesus* : *Facite homines discumbere.* Et « in hoc suscitavit mentem discipulorum, et in spem erexit, » ait Chrysostomus [12]. *Erat autem fœnum*; quod subdit ad insinuandam loci idoneitatem. *Discubuerunt ergo* : obedierunt enim et « non tumultuati, » ait Chrysostomus [13]. Sed cum dicatur [14], quod dixerunt discipuli, qualiter ait hic, quod unus tantum, scilicet Philippus, respondit ? Ad hoc respondet Chrysostomus [15], quod in initio discrediderunt, hic cum desiderio recumbere fecerunt. Et sic videtur innuere, quod istud miraculum non fuit idem cum illo, quod narrant alii Evangelistæ, et tunc Philippus et Andreas locuti sunt. Per fœnum enim signatur (*b*) litteralis secundum Glossam. Fœnum enim dicitur multipliciter : vel apparens fragilitas carnis [16] : « Omnis caro fœnum; » vel dicitur fœnum voluptas carnalis [17] : » Fœnum quasi bos comedet, » scilicet Behemot; vel fœnum dicitur infectio culpæ venialis [18] : « Superædificat ligna, fœnum et stipulam; » vel fœnum dicitur doctrina legalis, de qua hic in figura, et in *Psalmo* [19] : « Producens fœnum jumentis. » Vel fœnum dicitur noviter pœnitens et fragilis in fide [20] : « Præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ. » Vel fœnum dicitur odorifera cogitatio cordis, vel affectio [21] : « Collecta sunt fœna de montibus. »

Fœnum quid.

11. Et sequitur ea pars, in qua ipsum miraculum, et multiplicatio panum; et ibi duo : primo, ipsa multiplicatio; secundo, fragmentorum collectio, et in hoc miraculi manifestatio, ibi [22] : *Dixit discipulis suis*, etc.

Ait ergo : *Accepit ergo Jesus panes, et cum gratias egisset...* Sed quæritur, cum esset filius Dei, ad quid sic gratias egit ? Item quando sanavit paralyticum, non oravit, supra [23]. Quare ergo hic sic egit gratias? Et ad hoc respondet Chrysostomus [24] quod in panibus hoc facit, ostendens, quoniam eos, qui comestionem incipiunt, gratias agere Deo oportet. Unde Apostolus [25] :

[1] Inf., XIII, 29. — [2] *Matth.*, XIV, 15. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [4] IV *Reg.*, IV, 42. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Ibid. — [7] *Marc.*, VI, 37. — [8] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. II, c. XLVI, n. 96. — [9] Chrysost., *in Matth.*, hom. I, n. 2. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. XXIV, n. 5, quoad sensum. — [11] *Prov.*, XXIII, 23. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Ibid. — [14] *Matth.*, XIV, 17. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [16] *Isa.*, XL, 6. — [17] *Job*, XL, 10. — [18] I *Cor.*, III, 12. — [19] *Psal.* CIII, 14. — [20] *Apoc.*, IX, 4. — [21] *Prov.*, XXVII, 25. — [22] Inf., 12. — [23] Sup., V, 8. — [24] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [25] I *Cor.*, X, 31.

(*a*) *Cæt. edit.* Chrys. Ast. — (*b*) *Suppl.* sensus.

« Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud aliquid agitis, » etc., « in gloriam Dei facite. » Vel aliter [1] : « Hoc ideo fecit, quoniam turba multa erat præsens, oportebat suaderi, quoniam secundum Dei voluntatem advenerat, et quoniam non ut oppositus Deo faciebat. » Et *distribuit* : « per Apostolos, » ait Glossa.

12. *Ut autem impleti sunt*... Et in hoc notatur, quod cum abundantia operatus est miraculum. *Dixit discipulis suis : Colligite*. Sed quæritur ad quid hoc præcepit, quia alibi præcepit, ne miracula sua publicarentur. Et ad istud respondendum, secundum Chrysostomum [2], quod « ideo hoc præcepit, ut non phantasiam æstimarent esse, quod factum est, sed scilicet veros panes. Et ideo præcepit discipulis, quoniam hos maxime erudire volebat, qui debebant magistri orbis terrarum esse. »

Diligentia Salvatoris.

13... *Duodecim cophinos*... Sed quæritur, quare tot? Respondet Chrysostomus [3] : « Ut essent pares numero discipulorum. Et in hoc patet diligentia, quoniam neque plus, neque minus fecit, sed tantum quantum volebat. » Et ex hoc patet justa eorum condemnatio, qui non recolunt istud, nec de cophinis, prout ait Salvator [4]. Secundum Augustinum vero [5], fragmenta, quæ non potuit populus comedere, signant « quædam secreta intelligentiæ, quæ non potuit multitudo capere. Et ideo non restat, nisi ut credantur illis, qui idonei sunt alios docere, quales erant apostoli, » de quibus [6] : « Vobis datum est nosse mysterium regni Dei; cæteris, in parabolis. » Sed quæritur, cum esset signum majoris (*a*) potentiæ, creare panes de nihilo, quam sic multiplicare, videtur quod debuisset panes de nihilo creasse. Item hic panes multiplicavit; sed post resurrectionem [7] videtur piscem de nihilo fecisse : « Videntes super prunas piscem. » Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [8], quod « ideo ex subjecta materia panes hic condidit, ut non existiment esse phantasiam, item ut ora hæreticorum obstrueret, » qui dicunt res visibiles non esse a vero Deo, sed a mala virtute. Non ergo indigebat subjecta materia, sed ne creaturæ videantur esse alienæ ab ejus sapientia, sicut dicunt hæretici. Qualiter autem panes fuerunt multiplicati, Augustinus bene [9] : « Potestas, inquit, erat in manibus Christi : panes illi erant quasi semina, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terram fecit multiplicata. » Et ibi bene, quod « majus miraculum est gubernatio mundi, quam saturatio quinque millium de quinque panibus. Sed miracula Dei assiduitate viluerunt. » De sex etiam (*b*) operibus Dei, quorum primum est creationis, scilicet de nihilo, secundum substantiam (*c*) in majus, nec non et de aliis consequentibus, Hugo bene [10]. Multiplicatio ergo panum fuit sine creatione, et extrinsecæ rei appositione : nec tamen fuit extensio materiæ, sicut est per virtutem agentis naturalis; sed ut crementum panum, et multiplicatio in materia et forma simul. Nec est ad plenum invenire simile in natura : tale est enim opus Dei solius, secundum Hugonem. Et de his panibus in Collatione prædicabili [11].

Fragmenta quid significent. — Hæretici confutati. — Miracula Dei assiduitate viluerunt.

14. Et sequitur illa pars in qua narrantur consequentia miraculum; et ibi quatuor : quorum primum est a populo miraculi commendatio, et facientis præconizatio; secundum, Domini absconsio, ibi : *Jesus ergo*, etc.; tertium, discipulorum descensio ad mare, et trepidatio, ibi : *Ut autem sero factum*, etc.; quartum, sui adventus a Salvatore denuntiatio, et timoris dehortatio, ibi : *Ille autem dixit eis*, etc.

Ait ergo : *Illi ergo homines, cum vidissent signum*. Unde Chrysostomus [12] : « Gastrimargiæ superabundantia! Infinita mirabiliora his operatus est, et nunquam confessi sunt sic, nisi quando impleti sunt. » Ideo dicebant : *Hic est vere propheta*. Et secundum Græcos ponitur cum articulo, scilicet ὁ propheta. Ex quo patet, quod prophetam præcipuum expectabant promissum [13].

15. Et subditur secundum : *Jesus ergo* (*d*) *cum cognovisset, quia venturi essent, ut raperent eum*, etc. « Ex hoc patet, ut ait Chrysostomus [14], quanta est gastrimargiæ tyrannis; non ultra est eis sabbati transgressionis cura; non ultra sollicitantur (*e*) pro Deo; sed omnia ejecta sunt, repleto eis (*f*) ventre. Tunc enim et propheta erat apud eos, et regem inthronizare debebant : » vere enim [15] « splendidum in panibus benedicent labia multorum. » *Fugit in montem*. Sed

[1] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [2] Ibid. — [3] Ibid. — [4] *Matth.*, XVI, 9. — [5] Aug., ubi sup., n. 6. — [6] *Luc.*, VIII, 10. — [7] *Joan.*, XXI, 9. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. XXIV, n. 1. — [10] Hug., *de Sacram.*, lib. I, part. VI, c. XXXVII. — [11] Vid. *Collat.*, XXX. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [13] Scilicet *Deut.*, XVIII, 15. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] *Eccli.*, XXXI, 28.

(*a*) *Cæt. edit.* amoris. — (*b*) *Item* enim. — (*c*) *Suppl.* facere. — (*d*) Cæt. edit. *autem*. — (*e*) *Item* solantur. — (*f*) *Item* ejus.

quæritur, ad quid fugit. Nam si vellet, non possent eum tenere, ut ait Augustinus [1]. Et ad istud respondet Chrysostomus [2] quod « Christus fugit, erudiens nos mundanas contemnere dignitates, et ostendens, quod nullo indiget eorum quæ in terra sunt, qui omnia vilia eligit. » Et ibi bene de hoc. Infra [3] : « Regnum meum non est de hoc mundo. » Et de hoc Augustinus multum [4] : « Ipse erat Rex ; sed non talis, qui ab hominibus fieret ; sed talis, qui hominibus regnum daret. » Item hoc figurabat, quod oportebat primum ipsum crucifigi. Et ibi bene de hoc. Et patet hic exemplum discipulis Christi de contemnendis dignitatibus. Unde Chrysostomus [5] : « Fugit Christus, erudiens nos contemnere ea, quæ sunt hic, et futura amare, et honores (*a*), qui ab hominibus sunt, non concupiscere. » [6] « Si vis, inquit, gloriam concupiscere, concupisce gloriam, sed immortalem. » Et ibi multum de hoc. [7] « Noli quærere ab homine ducatum, » etc. Unde Gregorius [8] : « Virtutibus pollens ad regimen (*b*) coactus veniat. Virtutibus vacuus (*c*) nec coactus accedat. »

16. Et sequitur tertia particula, ibi : *Ut autem sero factum est*, quæ erat hora hospitandi, *descenderunt discipuli ad mare*, scilicet ut transirent.

17. *Venerunt in Capharnaum*, id est, venire cœperunt : transitus enim notatur, et non perventio. *Et tenebræ factæ erant*, ut ait Glossa : « Exponit quid venientibus contingat. » Et hoc merito : *Quia nondum venerat ad eos Christus*.

18. *Mare autem magno vento flante exurgebat*. Et ipsi tunc turbabantur multis de causis, secundum Chrysostomum [9] : « A tempore, quia erat tenebrositas ; ab hyeme, id est, tempestate, quia mare erigebatur ; et a loco, quia non prope terram. » Unde sequitur (v. 19) : *Cum remigassent quasi stadia vigintiquinque aut triginta* ; quod ait, quia non est facilis æstimatio stadiorum in mari. Unde Augustinus [10] : « Hoc est scilicet dictum æstimantis, non affirmantis. » *Viderunt Jesum ambulantem* : putaverunt tamen phantasma esse, *et* ideo *timuerunt*. Secundum Chrysostomum [11], « ipse in montem ascenderat, et ipsi relicti expectaverunt usque ad vesperam, putantes eum esse venturum ; facta autem vespera non ultra sustinuerunt, sed ab amore igniti ascenderunt in navem, nec dixerunt : Vespera est, nox assumpsit, locus periculosus, fallax tempus : tantus enim amor eos detinebat. » Ideo veniebant Capharnaum, existimantes eum ibi esse. Sed quare apparuit eis in mari ? Et ad hoc repondet Chrysostomus [12], quod « sicut in doctrina non cum turba omnia audiebant, sed quædam segregatim ; ita et in signis non cum multitudine omnia videbant, sed separatim. » Secundum Augustinum vero [13], quando ait : *Venerunt Capharnaum*, tunc dicit quod postea factum est ; et redit postea, ut exponat quod dictum est. Exponitque similiter quid acciderit, quamobrem tenebræ factæ sunt, dum navigarent per stagnum ad eum locum, quo dixit eos venisse. Mysterium vero dictorum patet ; ut enim ait Augustinus [14], « merito tenebræ ubi lux aberat, » scilicet Jesus Christus, qui est « lux vera illuminans omnem hominem, » supra [15]. Et dicitur [16] : « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. » Per mare mundus signatur, ut dictum est ; per navem in quam descendunt discipuli, Ecclesia signatur, quæ est [17] « navis institoris. » [18] « Navicula in medio maris jactabatur. » Sed mare semper surgit et turbatur, id est, mundus, nisi Christus fuerit præsens ad tranquillandum et succurrendum. Infra [19] : « In me pacem habebitis, in mundo pressuram. » Ipse enim ambulat super mare, mundum calcans, et sub pedibus domans, et suos eripiens. [20] « Venit ambulans super mare, » etc. De mysterio vero stadiorum vigintiquinque vel triginta, Augustinus [21], et est in Glossa.

20. Et sequitur quarta particula, scilicet adventus Domini denuntiatio, et timoris dehortatio : *Ille autem dixit eis : Ego sum :* in quo notatur sua immutabilis æternitas. Unde [22] Verbum in principio. [23] « Antequam Abraham fieret, ego sum. » *Nolite timere* : et merito non est timendum, ubi adest Jesus, qui est virtus [24] « portans omnia ; » et qui est bonitas, communicans omnia profutura [25] : « Venerunt mihi pariter omnia bona cum illa ; » et qui est ipsa sapientia, sciens omnia quæ sunt necessaria confidentibus in ipsum. Ideo dicitur [26] : « Stemus simul, quis est

Immutabilis æternitas Dei.

[1] Aug., ubi sup., n. 2. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Inf., XVIII, 36. — [4] Aug., ubi sup. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Ibid., n. 5. — [7] *Eccli.*, VII, 4. — [8] Greg., *Pastor.*, part. I, c. IX. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLII, al. XLIII, n. 1. — [10] Aug., ubi sup., n. 6. — [11] Chrysost., ubi sup, paulo ante. — [12] Ibid. — [13] Aug., ubi sup., n. 5. — [14] Ibid. — [15] Sup., I, 9. — [16] *Ephes.*, V, 8. — [17] *Prov.*, XXXI, 14. — [18] *Matth.*, XIV, 24. — [19] Inf., XVI, 33. — [20] *Matth.*, XIV, 25. — [21] Aug., ubi sup., n. 6. — [22] Sup., I, 1. — [23] Inf., VIII, 58. — [24] *Hebr.*, I, 3. — [25] *Sap.*, VII, 11. — [26] *Isa.*, L, 58.

(*a*) *Cæt. edit.* honorem. — (*b*) regnum. — (*c*) vacuis.

adversarius meus? » Et propterea [1] : « Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. » Unde Chrysostomus [2] : « Per (a) verbum istud, *Ego sum*, formidationem abjecit ab anima eorum. »

21. *Voluerunt ergo accipere*, scilicet agnoscentes et gaudentes. *Et statim navis fuit ad terram*, ad ostendendam suam omnipotentiam, quia non indigebat nave, sed potius portabat navem, qui est virtus [3] « portans omnia. » Quærunt autem aliqui : Quando Christus ambulabat super mare, ex qua parte fuit miraculum? Vel ex parte corporis superincedentis, vel ex parte aquæ supportantis et calcabilem se exhibentis. Unde cum hoc quæritur, an virtute sua creata potuit calcare undas maris? Et videtur quod non, quia suum corpus erat mixtum, et ita naturaliter ponderosum. Ad contrarium objicitur, quod exivit de utero Virginis gloriosæ clauso : multo magis potuit incedere super aquas, easque calcare. Et ad istud respondetur secundum quosdam, quod Christus assumpsit actum istius dotis, quæ est agilitas, ambulando super mare, sicut actum claritatis in transfiguratione. Secundum alios vero, divina virtute ferebatur super aquas. Ex quo enim erat verus homo, et carnem veram assumpserat in carne, faciebat quæ erant super naturam carnis. Ut enim ait Chrysostomus [4] : « Manens enim ita in propria natura mare, sic ferebat Dominatorem supra dorsum, attestans ei, qui dicit [5] : « Ambulans super mare. » Mysterium autem patet ex dictis : per navem enim pœnitentiam, qua navigamus ad terram, id est, ad soliditatem (b) regni cœlestis. Pœnitentia enim secunda tabula post naufragium, ait Hieronymus [6]. Unde notandum quod navis dicitur multipliciter : vel ipsa Ecclesia in figura [7] : « Ascendit Jesus in naviculam. » Super quod Gregorius [8] : « Quid per naviculam Petri, nisi Ecclesia designatur? » Item navis dicitur anima virtuosa, navigans in cœlum [9] : « Facta est quasi navis institoris. » Et hæc debet esse talis, qualis est navis bona. Ut enim ait Seneca : « Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, sed quæ stabilis et firma, et juncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, et non sentiens ventum. » Hæc ille. Illa ergo anima est navis bona, quæ est talis spiritualiter : et illa potest transire mare hujus sæculi. In *Psalmo* [10] : « Illic naves pertransibunt. » Item *navis* dicitur baptismus, et baptizatus dicitur *navis*, et « *mare* dicitur sæculum, » ait Augustinus [11] in *Psalmum* [12] : « Qui descendunt mare in navibus. » Item pœnitentia dicitur *navis*, ut dictum est. In figura [13] : « Zabulon in statione navium pertingens. » Item *navis* hæc vita, ut ait Augustinus : « Vita ista est quasi navis magna portans fluctuationes, procellis et tempestatibus subjacens, cavens naufragium, suspirans in portum. » [14] « Periclitabatur navis, » etc. Item *navis* dicitur crux Christi; ut enim ait Augustinus [15] : « Instituit Deus lignum, quo mare hujus sæculi transeatur. » Nemo potest transire mare hujus sæculi, nisi portatus cruce Christi [16] : « Tria sunt difficilia, via navis in medio mari, » etc. Et istæ naves portant ad terram discipulos, Christo præsente, et gubernante, et trahente, ut figuratur hic [17] : « Pertransierunt quasi naves, poma portantes, cum odoribus virtutum. » Et de gubernatione istarum navium Gregorius Nazianzenus bene, ubi ait : « Mos navigantibus est semper cœlum intendere, et inde vias sui cursus agnoscere, per diem Solis indiciis, in noctibus astrorum signis : sic debet justus respicere ad solem justitiæ, et ad stellas, id est, ad exempla sanctorum. » [18] « Sta et considera mirabilia Dei. » Et alibi [19] : « Respiciet homines, et dicet : Peccavi. » Quod exponit Gregorius [20] ibi de Sanctis et exemplis Sanctorum. [21] « Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis, » id est, a sanctis, ait ibidem Gregorius.

Navis quid signet.

Navis dicitur multipliciter.

22. Et sequitur secunda pars principalis capituli, ibi : *Altera die*, etc., in qua ostendit se esse conservatorem vitæ humanæ spirituali refectione, scilicet carnis suæ et sanguinis. Et illa pars in duas partes : primo adventus populorum præmissio, et eorum inquisitio; secundo, Salvatoris responsio, et ad appetitum veri cibi hortatio, ibi : *Respondit eis Jesus*, etc.

Ait ergo : *Altera die, turba quæ stabat*; quia

[1] *Psal.* CXVII, 6. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] *Hebr.*, I, 3. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [5] *Job.*, IX, 8. — [6] Hieron., *ad Demetr.*, epist. VIII, paulo ante med. — [7] *Luc.*, V, 3. — [8] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XIV, al. XXVI, n. 37. — [9] *Prov.*, XXXI, 14. — [10] *Psal.* CIII, 26. — [11] Aug., Enarr. *in Psalm.* CVI, n. 12. — [12] *Psal.* CVI, 23. — [13] *Gen.*, XLIX, 13. — [14] *Jon.*, I, 4. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 2. — [16] *Prov.*, XXX, 19. — [17] *Job*, IX, 26. — [18] Ibid., XXXVII, 14. — [19] Ibid., XXXIII, 27. — [20] Greg., *Moral.*, lib. XXIV, c. VI, al. IX, n. 23. — [21] *Psal.* LXXV, 5.

(a) *Cæt. edit.* Post. — (b) *Item* solitudinem.

venerat ad turbam scilicet rumor de miraculo et multiplicatione panum : *Et non erat nisi una navicula*, in qua potuisset Jesus transire; sed non transivit, sed soli discipuli, et ideo dicebant, quob mirabiliter transivisset. (v. 23) *Aliæ vero naves supervenerunt a Tiberiade :* et hoc propter miraculum de multiplicatione panum. Ideo ait : *Juxta locum ubi manducaverant panem*, etc. Et (v. 24) *cum vidissent quod* (*a*) *non esset ibi Jesus, ascenderunt et venerunt Capharnaum.* Unde quærit Chrysostomus [1], quare tam diligenter ista describuntur? Et ad hoc respondet, quod turbis, etsi non manifeste, dedit latenter suspicari, quoniam pede transiens mare advenerat. Item quærit [2], quare non ascenderat navem? Et ad hoc respondet, quod ideo non ascendit, miraculum majus operari volens, et simul divinitatem ejus revelare apertius.

25. *Et dixerunt ei : Rabbi, quando huc venisti?* id est, qualiter huc venisti? ut exponit Chrysostomus. Sed quæritur, ex quo viderant, vel audierant miraculum de multiplicatione panum, ad quid quærunt de adventu suo illuc? Et ad hoc respondet Chrysostomus [3] quod ideo inquirebant, volentes rursus mensa potiri, quali et prius: non enim ultra pro prioribus admirabantur. Sed quæritur, quare fecit miraculum de panibus, antequam intraret Capharnaum? Et ad hoc respondet, quod hoc decenter fecit, nolens illam duram et insuasibilem intrare : sufficiens enim erat mollire lapidem, id est, duritiem illius, videre turbas sic advenire; nec tamen illi sunt molliti. Propter quod exprobravit illi civitati [4] : « Et tu, Capharnaum, » etc. Ex his patet, qualiter isti sequebantur Christum : non fervore fidei, sed desiderio cibi, vel alimenti, vel ex visu vel auditu miraculi. Sic et multi quærunt Jesum, non propter Jesum, sed ut bene sit eis in corpore, ait Glossa [5]. De quibus in *Psalmo* [6] : « Confitebuntur tibi, cum benefeceris eis. » [7] « Multi enim sunt amici dona tribuentis. » Unde versus :

Morbus, signa, cibus, blasphemia, dogma, fuere
Causæ, cur Dominum turba secuta fuit.
Morbus, amor, mira, sapientia, virtus et ira :
His egit varias, plebs, tibi, Christe, vias.

26. Et sequitur pars, in qua sequentium dictis modis reprehensio cum exhortatione ad petendum verum cibum, sicut continuat Glossa. Et illa in duas : primo, prædicta reprehensio cum exhortatione; secundo, veri cibi humilis appetitio, et veritatis eruditio, ibi : *Dixerunt ergo ad eum : Domine*, etc. In prima tria : primo, ipsa increpatio et hortatio; secundo, ipsorum inquisitio cum Salvatoris responsione, ibi : *Dixerunt ergo*, etc.; tertio, ab eisdem signi petitio, et Salvatoris responsio, ibi : *Dixerunt ergo ei*, etc.

Ait ergo : *Respondit eis Jesus, et dixit : Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa*, scilicet non ex recta fide; *sed quia manducastis*, etc.: id est, « propter carnem quæritis, non propter spiritum, » ait Augustinus [8]. « Quam enim multi sunt, qui non quærunt Jesum, nisi ut bene sit eis secundum tempus! Vix quæritur Jesus propter Jesum, » ait Augustinus ibidem. Sed quæritur, quare ita publice increpat eos, cum esset mitis et humilis. Et ad hoc respondet Chrysostomus [9] quod « mansuetum esse et lene non ubique est utile, sed aliquando percussio (*b*), id est disciplina opus est magistro, cum fuerit discipulus deses et grossus. Et oportet uti stimulo, » scilicet increpationis [10] : « Per tristitiam enim vultus corrigitur animus delinquentis. » Ideo ait : *Amen, amen*, cum certitudine et determinatione. Item, ut ait Chrysostomus [11], « blandientibus sibi ostendit, quod non concupiscit honorem ab hominibus, sed unum solum inspicit, salutem eorum scilicet. Et hoc cum magna parcitate, id est, lenitate : non enim ait : O gulosi et ventris servi! tot mirificavi, et non estis secuti, neque admirati ; sed solum *quia de panibus manducastis*. Hæc ille. Et non solum stat usque ad reprehensionem, sed et doctrinam adjecit, dicens (v. 27) : *Operamini non cibum, qui perit*, id est, nulla sit vobis cura hujus cibi materialis, sed cibi spiritualis. Ideo ait : *Operamini*, id est, operose requirite et desiderate. [12] « Nolite solliciti esse dicentes : Quid manducabimus, » etc. Cibus enim materialis perit [13] : « Omne quod intrat per os in ventrem vadit. » Sed spiritualis cibus, scilicet verbum fidei, *qui permanet in vitam æternam :* [14] « Non enim in solo pane esurit homo, sed in omni verbo : » et *quem filius hominis dabit* [15] : « Venite ad me, et

Cur publica reprehensio.

Verus cibus.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [2] Ibid., multo ante. [3] Ibid., n. 2. — [4] *Matth.*, XI, 23. — [5] Ex Aug. *in Joan.*, tract. XXV, n. 10. — [6] *Psal.* XLVIII, 19. — [7] *Prov.*, XIX, 6. — [8] Aug., ubi sup. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLIII, al. XLIV, n. 1. — [10] *Eccle.*, VII, 4. — [11] Chrysost., ibid. — [12] *Matth.*, VI, 25. — [13] Ibid., XV, 17. — [14] *Deut.*, VIII, 3. — [15] *Matth.*, XI, 28.

(*a*) Vulg. *Cum ergo vidisset turba quia*. — (*b*) *Leg.* virga.

ego reficiam vos. » Supra simile [1] : « Qui biberit ex aqua, quam dedero ei, non sitiet. » *Hunc Pater signavit.* Ut enim ait Augustinus [2], « Iste filius hominis fuit sequestratus gratia spiritus : » [3] « Unxit enim eum Dominus præ consortibus suis. » Supra [4] : « Non ad mensuram dat Deus spiritum. » Et ibidem [5] : « Signavit eum, quia Deus verax est. » [6] « Erit Dominus nominatus in signum æternum. » [7] « Vidi Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi, » etc. Quæritur, qualiter ait : *Quæritis me, non quia signa* vidistis, cum dicatur supra, eodem [8] : « Sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa : » *sed quia panem manducastis?* Et ad istud respondendum, referendo ista ad diversa tempora, quia in principio sunt secuti propter signa, deinde propter cibum. Vel hoc dicitur referendo ad diversas personas, quia quidam sequebantur propter signa, quidam propter cibum, forte plures isto modo. Item quæritur, qualiter ait : *Operamini non cibum qui perit.* Ex hoc videtur, quod non licet operari pro cibo. Et dictum est [9] : « Nolite solliciti esse quid manducetis, » etc. Et ait Dominus Marthæ, quasi increpando [10] : « Martha, Martha, sollicita es. » Unde hic introducit Chrysostomus de quibusdam qui volebant pigre nutriri dicentes : Non oportet operari, et errorem confirmantes dictis auctoritatibus. Contra quos arguit ex verbis Apostoli [11] : « Neque panem gratis manducavimus ab aliquo, sed in labore, » et ibidem [12] : « Si quis non vult operari, non manducet. » Et [13] : « Beatius est dare, quam accipere. Et ad istud Chrysostomus [14], quod « non est idem non esse sollicitos, et non operari : nec est idem sollicitudo, et operatio. » Quando ergo ait : *Nolite operari cibum qui perit,* prohibet studium suscipere, et præponere escam ventris cibo vel escæ spirituali, et affligi rebus temporalibus. Et sequitur : « Si quis pigritans ventris (*a*) et lasciviæ curam faciat, hic cibum operatur, qui perit. Si quis autem Christum nutrierit et portaverit et induerit, nullus est tam indoctus, ut dicat eum pereuntem cibum operari, propter quem est promissio regni. » Hæc ille. Unde dicitur ma-

Inordinatio in labore multiplex.

gistraliter, quod potest esse inordinatio in labore manuum tripliciter : vel deordinando intentionem, quando laboratur pro cibo finaliter; vel posset esse inordinatio aggravando sollicitudinem et cor nimis affligendo; vel potest esse deordinatio ratione temporis, laborando scilicet in tempore indebito, ut in diebus festivis, vel in tempore, in quo debet homo vacare Deo et divinis.

28. Et sequitur eorum inquisitio cum responsione Salvatoris : *Dixerunt ergo ad eum : Quid faciemus?* etc. Sed ex hoc videntur commendandi, quod tam cito inquirebant, quomodo poterant facere opera Dei. Et ad istud respondet Chrysostomus [15] : « Hoc dicebant, non ut discant, et agant, sed rursus eum ad cibi exhibitionem ducentes. Nihil enim gastrimargia deterius neque turpius, hæc enim grossam facit mentem, et carnalem facit animam, et caliginem infert, et inspicere non permittit, ut patet in Judæis. » Hæc ille.

Gastrimargia nil turpius.

29. Et subditur responsio Salvatoris : *Et dixit eis : Hoc est opus Dei.* Augustinus [16] : « Hoc est opus, scilicet manducare cibum, qui non perit. Ut quid paras dentes et ventrem? Crede, et manducasti. » Cibum vocat ipsam fidem operantem per dilectionem. Supra [17] : « Ut perficiam opus meum. »

30. Et subditur tertia particula in qua petitio signi, ibi : *Quod ergo tu facis signum?* Et patet eorum malignitas. Ut enim ait Chrysostomus [18] : « Nihil irrationabilius : signo in oculis (*b*) eorum facto, dicebant, quasi nullo prius facto : *Quod signum facis? Quid operaris?*

Malignitas Hebræorum.

31. *Patres nostri manna manducaverunt.* » Quærit Chrysostomus. [19] : « Cum multa signa facta fuerint in Ægypto, quare nullius aliorum meminerunt, nisi istius? » Et ad illud respondet, quod « hujus meminerunt, existimantes eum irritare, ut tale faciat signum, quod eos nutrire possit carnaliter. Tale enim concupiscebant propter ventris tyrannidem. Neque dixerunt : Moyses fecit signum, neque : Deus; sed dicunt : *Quid tu operaris? Patres nostri manducaverunt manna.* » Cum (*c*) enim honore ei loquebantur, expectatione escæ, ait Chrysostomus. *Sicut scriptum est : Panem de cælo,* scilicet aereo.

32. Et sequitur Salvatoris responsio : *Amen,*

[1] Sup., IV, 18. — [2] Aug., ubi sup., n. 11. — [3] *Psal.* XLIV, 8. — [4] Sup., III, 34. — [5] Ibid., 33. — [6] *Isa.*, LV, 13. — [7] *Apoc.*, VII, 2. — [8] Sup., 8. — [9] *Matth.*, VI, 25. — [10] *Luc.*, X, 41. — [11] II *Thess.*, III, 8. — [12] Ibid., 10. — [13] *Act.*, XX, 35. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLIV, al. XLV, n, 1. — [16] Aug., ubi sup., n. 12. — [17] Sup., IV, 34. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Ibid.

(*a*) *Cæt. edit.* ventri. — (*b*) manibus. — (*c*) *Cæt. edit.* sed dicunt : *Patres nostri m. manna.* sed dicunt : *Quid tu operaris?* Cum.

amen dico vobis : Non Moyses dedit vobis, etc.; *sed Pater*, etc. Ut ait Chrysostomus [1], « pro Moyse Deum, et pro manna seipsum posuit. » Nec dixit : Ego dabo; sed dixit Patrem dare. Ut enim ait Augustinus [2] : « Moyses promittebat plenum ventrem cibo, qui perit : Christus promittebat cibum qui permanet. Verus autem cibus est qui *dat vitam mundo*. Et hoc, id est, hunc cibum manna significabat, et omnia signa mea erant. Non ergo Moyses dedit manna : Deus autem dedit panem. » Hæc Augustinus. Sed qualiter ait : « Non dedit panem de cœlo ; » cum dicatur [3] : « Præparatum panem de cœlo præstitisti eis? » Item in *Psalmo* [4] : « Panem angelorum manducavit homo. » Item dat *panem verum* : ergo in miraculo mannæ non fuerat panis. Scriptura tamen vocat manna *panem*. Et ad istud respondet Chrysostomus [5] quod « manna dicitur panis de cœlo eo modo, quo dicitur [6] : *Volucres cœli*. Et *panem verum* vocat hic, non quod falsum erat miraculum quod fuit in manna, sed quia typus erat. Fuit ergo manna cibus materialis, et de cœlo materiali : fuit tamen typus sive figura cibi cœlestis. Et auctoritates quæ vocant manna « panem angelorum, sive cibum cœlestem, » loquuntur ratione typi vel figuræ. Et de isto pane vero in Collatione prædicabili [7]. Unde ex dictis patet et divina po-
Divina potestas. testas, et divina sapientialis veritas, et divina bonitas in dando manna, et in cibum corporalem, et in figuram et typum cibi spiritualis, et in signum, sive miraculum, ad eos confirmandos in fide et in cultu divino. Propter quod admirative ait Propheta [4] : « Panem angelorum manducavit homo. » Et Sapientia [8] : « Escis angelorum nutrivisti populum tuum. » Sed super
Divina pietas. omnia patet divina pietas, charitas, benignitas, dando verum panem, qui dat vitam mundo, ut hic dicitur : « Sic Deus dilexit mundum, ut unigenitum suum daret, » supra [9], et in pretium, et in cibum.

34. Et sequitur illa pars, in qua petitio panis veri a Judæis, ibi : *Dixerunt ergo*. Et illa in duas. Primo manifestat, quod ipse est verus panis reficiens secundum divinam naturam; secundo, quod est panis reficiens secundum humanam naturam, ibi : *Et panis quem ego dabo*, etc. Prima in quatuor : primo, eorum petitio; secundo Salvatoris responsio, et veritatis instructio, ibi : *Dixit autem eis*, etc.; tertio Judæorum murmuratio, ibi : *Murmurabant*, etc.; quarto, murmuris dehortatio, et veritatis confirmatio, ibi : *Respondit ergo Jesus*, etc.

Ait ergo : *Dixerunt : Da nobis panem hunc*. Ut enim ait Augustinus [10], sicut supra [11], quando ait Salvator : « Mulier, qui biberit ex hac aqua, quam dedero ei, non sitiet, » continuo secundum carnem accipiens, ait : « Da mihi ex hac aqua, » etc.; sic et isti, audientes de pane, « qui de cœlo descendit, » etc., dixerunt : *Da nobis panem*. Et ut ait Chrysostomus [12] : « Sensibilem rem petebant, et ventrem lascivire opinabantur. »

35. Et sequitur responsio Salvatoris, et veritatis propalatio : *Dixit eis Jesus*, etc.; et est instructio veritatis de tribus : primo, quis sit ille panis, qui dat vitam mundo; secundo, qui reficiuntur, ibi : *Sed dixi vobis*, etc., tertio, quare illi reficiuntur, ibi : *Quia descendi de cœlo*, etc. Quia ergo præmisit : *Panis verus est, qui dat vitam mundo*; exprimit quis est ille panis, dicens : *Ego sum panis vitæ*, essentialiter : « Loquitur enim hic secundum suam divinitatem, » ait Chrysostomus [13], *Panis*, quia reficio; *Vitæ*, quia vivifico : supra, eodem [14] : « Dat vitam mundo, » non solum Judæis, sed toti orbi, ait Chrysostomus [15]. *Qui venit ad me*, scilicet amando, *non esuriet*, scilicet deficiendo; *et qui credit in me*, recte intelligendo, *non sitiet*. Supra [16] simile : « Qui biberit ex aqua quam dabo ei, non sitiet. » Et appropriando loquitur : charitas enim pascit in affectu, qui magis unitur Deo : fides portat in intellectu, et quasi defert cibum spiritualem [17] : « Omnes sitientes, venite ad aquas. » Sed quæritur de hoc, quod ait : *Non esuriet*, quia dicitur [18] : « Qui edunt me, adhuc esurient. » Et ad istud respondendum est, sicut supra [19]. Hic enim ait : *non esuriet*, scilicet ex defectu vel privatione delectabilis : ibi autem ait, quod qui *edunt*, *esurient*, ex carentia fastidii, et ex vehementia gaudii. Et de hoc bene Hieronymus, et Gregorius, ubi ait [20], quod « deliciæ corporales comestæ vertuntur in fastidium; spirituales excitant appetitum. » Et nota quod est esuries ex Esuries.
insatiabilitate affectus, in *Psalmo* [21] : « Divites

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Aug., ubi sup., n. 13. — [3] *Sap.*, XVI, 20. — [4] *Psal.* LXXVII, 25. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] *Psal.* VIII, 9. — [7] Vid. *Collat.* XXXII. — [8] *Sap.*, XVI, 20. — [9] *Joan.*, III, 16. — [10] Aug., ubi sup. — [11] Sup., IV, 13, 15. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Ibid., n. 2. — [14] Sup., 33. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [16] Sup., IV, 13. — [17] *Isa.*, LV, 1. — [18] *Eccli.*, XXIV, 29. — [19] Sup., in cap. IV, v. 14. — [20] Greg., *in Evang.*, hom. XXXVI, n. 1. — [21] *Psal.* XXXIII, 11.

eguerunt et esurierunt. » Item est esuries ex infirmitate esurientis [1] : « Animæ effœminatorum esurient. » Et [2] : « Anima dissoluta esuriet. » Item est esuries ex vigore vel sanitate esurientis [3] : « Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam. » Ut enim ait Chrysostomus [4] : « Magna infirmitatis conjectura est non esurire spiritualia. » Et est esuries incapabili deliciositate gustabilis, de qua dicitur [5] : « Qui edunt me, adhuc esurient : » quia nunquam est possibile tantum gustare de divina sapientia, vel de Deo in gloria, quin sit possibile amplius gustare. Est tamen satietas pro capacitate et merito gustantis.

36. Et sequitur specificatio eorum, quos reficit isto pane, et quos non. *Sed dixi vobis*, scilicet supra [6], *quia vidistis me*, scilicet præsentem, *et non creditis*. Supra [7] : « Non potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis. » Et ita isto pane non reficiemini, quo vere credentes reficiuntur, supra, eodem [8] : « Qui edunt me, non esurient. » Et ideo subdit, qui sint, qui reficiuntur (v. 37) : *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet ;* quasi dicat, ait Augustinus [9] : « Non ideo populum perdidi, licet vos non credideritis, nec vestra infidelitas evacuabit [10] Dei (*a*) fidem. *Quia omne quod dat mihi Pater, veniet ad me*, scilicet passibus fidei operantis per dilectionem. » *Et eum qui sic venit, non ejiciam foras*, repellendo scilicet ab unitate corporis mei. Infra [11] : « Princeps hujus mundi ejicietur foras. » Sed quæritur de hoc, quod ait : *Vidistis me, et non creditis*. Videtur enim quod injuste arguit eos, quia [12] « fides est rerum sperandum. » Item [13] « fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum, » ut ait Gregorius. Ergo multo magis fides non habet meritum, cui humana visio præbet experimentum. Si respondeatur, quod visio fuit suæ humanitatis, credulitas vero suæ divinitatis ; objicitur, quod visio humanitatis impediebat fidem [14] : « Cum auferetur ab eis sponsus, tunc jejunabunt. » Et ad istud respondendum, quod hic loquitur de visione divinæ virtutis in effectu, et in virtutibus, quibus debebant ipsum credere esse Filium Dei. Et licet effectus et virtutes essent visibiles, tamen dicitur invisibilis, cujus est fides. Item quæritur de hoc, quod ait : *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*. Ergo secundum hoc, non est culpa discredentium, quia si Pater dedisset, venissent. Item quæritur de hoc, quod ait : *Non ejiciam foras*. Contrarium videtur dici de Esau, qui [15] « non invenit locum pœnitentiæ, quamvis cum lacrymis inquisivisset. » Et ad primum respondendum, quod Pater dicitur dare per æternam prædestinationem, et temporalem vocationem, infra [16] : « Pater, quos dedisti mihi, servavi eos. » Et [17] : « Quos prædestinavit, hos et vocavit, » etc. Quia Deus vocavit omnes ; increduli vero noluerunt venire ; ideo eis imputandum : [18] « Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos. » Et sequitur : « Et cœperunt omnes excusare, » etc. Ad aliud respondendum secundum Gregorium [19], ubi exponit illud : « Fructum, inquit, non habent lamenta, quæ student cum gemitu desiderare peritura. Et quia Esau flebat, quod amiserat temporalia, non vero pœnitebat ; et ideo se ipsum ejecit. » Et de hoc Augustinus [20] : « Quale est illud (*b*) intus, et unde exitur foras ? Magnum penetrale et dulce secretum est. » Et sequitur [21] : *Superbia initium omnis peccati ;* [22] et [23] : *Projecit intima sua*. Intima ergo projecit : hoc enim est exire foras, scilicet intima projicere ; et intus intrare, est appetere intima. Intima projicit superbus, et intima appetit humilis. Sed superbia ejecti sumus ; humilitate regredimur. » Hæc Augustinus, et ibi bene de hoc.

38. Sequitur nunc subjunctio causæ, propter quam reficit præsentes prædicto pane : *Quia descendi de cœlo*, carnem assumendo. Supra [24] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. » *Non ut faciam voluntatem meam*, discordando scilicet a Patre ; *sed voluntatem ejus*, etc., in omnibus obediendo. Supra [25] : « Non veni voluntatem meam facere ; sed ejus, qui misit me. » Et [26] : « Non sicut ego volo, sed sicut tu vis. » Et explicat, quæ est voluntas ejus, qui misit, dicens (v. 39) : *Hæc est enim voluntas ejus*, etc., *ut omne quod dedit*, scilicet prædestinando et vocando ad fidem, *non perdam*, scilicet reprobando ; *sed resuscitem ad vitam æternam*. De resuscitatione, supra proximo [27] : « Ve-

[1] *Prov.*, XVIII, 8. — [2] Ibid., XIX, 15. — [3] *Matth.*, V, 6. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVII, al. XVIII, n. 4. — [5] *Eccli.*, XXIV, 29. — [6] Sup., V, 38. — [7] Ibid., 44. — [8] Sup., 35. — [9] Aug., ubi sup., n. 14. — [10] *Rom.*, III, 3. — [11] Inf., XII, 31. — [12] *Hebr.*, XI, 1. — [13] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 1. — [14] *Matth.*, IX, 15. — [15] *Hebr.*, XII, 17. — [16] Inf., XVII, 12. — [17] *Rom.*, VIII, 30. — [18] *Luc.*, XIV, 16, 18. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XI, c. V, al. IX, n. 13. — [20] Aug., ubi sup. — [21] Ibid., n. 15. — [22] *Eccli.*, X, 15. — [23] Ibid., 10. — [24] Sup., III, 13. — [25] Sup., IV, 34. — [26] *Matth.*, XXVI, 39. — [27] Sup., V, 28.

(*a*) *Cæt. edit. deest* Dei. — (*b*) *Cæt. edit.* aliud.

niet hora, quando omnes, qui sunt in monumentis, » etc. Et in hoc notat, se venisse propter salutem hominum, non propter honorem ab eis, ut ait Chrysostomus [1]. Et quoniam dixit Patrem dedisse sibi vocatos ad fidem, ne crederetur hoc esse sine liberi arbitrii cooperatione, subdit (v. 40): *Hæc est voluntas Patris, ut omnis qui videt Filium*, recte credendo, *et credit in eum*, per dilectionem in ipsum eundo: ut enim ait Augustinus [2]: « Qui credit in Filium, id est, vadit in eum, » *habeat vitam æternam*, scilicet in animæ beatificatione: *Et ego resuscitabo*, in corporis gloriosi reparatione. « Ideo loquitur sæpe de resurrectione, ut credentes sciant, quod non solum præsentibus potientur, sed futura expectent, » ait Chrysostomus [3]. Sed quæritur de hoc adhuc, quod ait [4]: « Et inaurem auream unam, » etc. Consimiliter exponit istud Augustinus: *Non veni facere voluntatem meam*, etc.: [5] « Humilis veni, humilitatem docere veni, magister humilitatis veni, qui ad me venit incorporatur mihi, qui ad me venit similis mihi fit, qui mihi adhæret, humilis erit: quia non facit voluntatem suam, et ideo non ejicietur foras, quia cum superbus esset, ejectus est foras [6]. Ideo in *Psalmo* [7]: « Filii hominum in protectione (*a*) alarum tuarum, » etc. Et alibi [8]: « Non veniet mihi pes superbiæ. Ibi ceciderunt, et expulsi sunt, nec potuerunt stare. » [9] « Veniamus ad eum, intremus ad eum, incorporemur ei, et non ejiciet foras, quia membra ejus sumus, et ipse caput nostrum esse voluit docendo humilitatem. » Hæc Augustinus, et ibi multum de humilitate, et ejus utilitatibus, et de superbia, et ejus nocumentis.

41. Et sequitur pars, in qua de Judæorum murmuratione, ibi: *Murmurabant Judæi*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [10], « quando ventrem eorum implevit (*b*), prophetam vocabant, et regem facere volebant; nunc autem ait: *Murmurabant*. » Non apertas contumelias inferebant: sicut infra [11]. « Anxiebantur (*c*) enim, quoniam non dedit eis mensam, quam volebant, » ait Chrysostomus [12]. Et ideo murmurabant, quia cum dixisset: « Ego sum panis, qui de cœlo descendit, » ut ait Augustinus [13], « isti a pane de cœlo longe erant, nec eum esurire noverant, fauces cordis languidas habebant. Iste panis interioris hominis esuriem quærit. Credere enim in Filium Dei, est hunc panem manducare. »

42. *Et dicebant: Nonne hic est filius Joseph?* scilicet de vili genere. Et idem (*d*): *Cujus nos novimus patrem*, scilicet putativum [14]: « Ego et pater tuus dolentes quærebamus te. » *Quomodo ergo dicit, quia de cœlo descendit?* quasi dicant: Non est ei credendum. Ex his patet, quod mirabilem et inopinabilem generationem ejus, scilicet ex Patre, nondum sciverant, ut ait Chrysostomus [15]. Sed quæritur, cum in hoc errarent, quare non instruxit eos de veritate? Et ad istud respondet Chrysostomus, quod « nondum poterant illum partum mirabilem, scilicet Mariæ (*e*) cognoscere; multo magis nec superiorem et ineffabilem, scilicet ex Patre nativitatem. » Ideo ut non, unum scandalum destruens, aliud faciat, non revelavit eis veritatem. Et patet hic patientiæ Salvatoris longanimitas. Contemnentibus eum, et falsum de ipso dicentibus non respondet, sicut nec infra [16] dicentibus: *Dæmonium habes*. De ipso enim ait Propheta [17]: « Factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones, » etc.

Patientiæ longanimitas.

44. Et sequitur quarta pars, in qua murmuris eorum dehortatio. Et ibi quatuor: primo murmuris dehortatio; secundo, modi credendi explicatio, ibi: *Nemo potest venire ad me*; tertio, erroneæ opinionis eorum amotio, ibi: *Patres vestri*, etc.; quarto, veritatis declaratio, ibi: *Hic est verus panis*, etc.

Ait ergo: *Nolite murmurare*. Hoc enim erat quasi proprium Judæorum [18]: « Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt. » Et subditur secundum: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum*; quasi dicat secundum Glossam: Ideo vos non creditis me esse panem, quia non estis tracti a Patre per gratiam. *Resuscitabo eum*, tam in anima quam in corpore. Quod confirmans, ait (v. 45): *Est scriptum in Prophetis* [19]: « Ponam filios tuos doc-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLIV, al. XLV, n. 3. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. XXVI, n. 10. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Job*, XLII, 11. Vid. in hunc loc. Balth. Corder. *Comment. in Job*. Cæterum citatio hujusce textus mihi videtur aliunde transposita, ac perinde verba quæ præcedunt: *Sed quæritur*, etc. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XXV, n. 16. — [6] Ibid., n. 17. — [7] *Psal.* XXXV, 8. — [8] Ibid., 13, 14. — [9] Aug., ubi sup., n. 18. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLV, al. XLVI, n. 1. — [11] Inf., VIII, 48. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Aug., *in Joan.*, tract. XXVI, n. 1. — [14] *Luc.*, II, 48. — [15] Chrysost., ubi sup., — [16] Inf., VIII, 48. — [17] *Psal.* XXXVII, 15. — [18] I *Cor.*, X, 10. — [19] *Isa.*, LIV, 13.

(*a*) *Vulg.* tegmine. — (*b*) *Cæt. edit.* implet. — (*c*) *Fortasse legendum* anxiabantur. — (*d*) *Leg.* ibidem. — (*e*) *Cæt. edit.* variæ.

tos a Domino (*a*). » Et[1] : « Omnes cognoscent me a minore usque ad majorem. » Et de hoc in Glossa. Sed quæritur de hoc, quod ait : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum.* Ex hoc enim videtur, quod non est imputandum illis, qui non credunt, quia si Pater traxisset eos, crederent. Item, sicut opponit Chrysostomus[2], quod « ex hoc videtur, quod nihil est nobis positum, quo salvemur, ex quo Pater trahit. Item destruit liberum arbitrium, ut videtur. Item quid opus est reprehensione ? » quasi dicat : Nullum opus. Hæc ille. Item consimiliter opponit Augustinus[3] : « Si trahimur, ergo inviti credimus, et violentia adhibetur, non voluntas excitatur. Item trahitur, qui invitus venit, et ita non credit proprie. » Hæc ille. Item tractus est motus violentus, de quo sapiens[4], et de speciebus ejus. Ergo non est conveniens fidei, quæ est meritoria. Et ad istud respondet Chrysostomus[5] breviter, quod « non destruit per hoc, quod in nobis est, scilicet liberum arbitrium ; sed ostendit nos auxilio, scilicet divino, indigere. » Et huic concordat Augustinus[6] : « Non enim, inquit, ad Christum ambulando currimus, sed credendo : non motu corporis, sed voluntate cordis. [7] Unde quando ait Petrus : *Filius Dei vivi*; a Patre tractus est, qui revelavit ei. Ista revelatio ipsa est attractio (*b*). » Hæc ille : et per hoc ad objecta. Ista enim revelatio non repugnat libertati arbitrii, sed juvat ejus infirmitatem. Ut enim dicitur magistraliter : « Manere in se, est naturæ institutæ ; descendere infra se, est naturæ corruptæ ; supra se elevari, vel ascendere, est naturæ per gratiam. Et quia[8] « sensus et cogitatio hominis ab adolescentia sua prona sunt ad malum ; » ideo propter pronitatem et inclinationem ad malum, sublimatio animæ ad Deum dicitur tractio : non sicut in motu corporali ; sed divina revelatione, vel doctrinæ sacræ eruditione, vel dilectionis divinæ infusione, vel cœlica consolatione, vel præmii promissione. De quibus Augustinus bene, dicens[9] : « Est quædam voluptas cordis, cui dulcis est panis cœlestis. Voluptate enim traheris : de qua ait Propheta[10] : « Delectare in Domino, » etc. Et ponit exempla. Ramum viridem ostendis ovi, et trahis : nuces puero, et trahis. Unde Poeta[11] :

> Trahit sua quemque voluptas. »

Hæc ille, et ibi bene de hoc. [12] *Trahe me post te* : ibi Bernardus[13]. De hoc et Gregorius, loquens de Magdalena[14] : « Trahebat eam, cum de culpa compungeret : suscipiebat eam, ut de culpa liberaret. » Et idem[15] : « Ipse eam per misericordiam trahit intus, qui per mansuetudinem suscipiebat foris. » [16] « Attraxi te miserans tui. » Infra[17] : « Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum. » Et patet hic misericordia Dei : quosdam enim trahit ad se internis inspirationibus, vel cœlicis revelationibus, ut dictum est ; quosdam invitat blanditiis et paternis admonitionibus[18] : « Misit servos vocare invitatos ad nuptias. » Item quosdam stimulat hortamentis (*c*) et minis[19] : « Verba enim sapientum sunt stimuli. » Et[20] : « Stimulo boves agitati (*d*). » Item quosdam capit adversitatibus et tribulationibus, sive infirmitatibus[21] : « Compelle intrare. » [22] « Sepiam viam tuam spinis. » Et sequitur : « Vadam, et revertar ad virum meum. » Quod exponit Gregorius[23] bene de his, qui mundi adversitatibus revertuntur ad Deum. Item quæritur de hoc, quod ait : *Omnes erunt docibiles Dei*, qualiter hoc : quia multi semper manent increduli omni tempore. Et ad istud respondendum, sicut supra[24], ubi dictum est : « Illuminat omnem hominem, » quia nullus est illuminatus nisi ab eo, ut ibi est expositum, secundum Augustinum[25]. Et sic similiter intelligendum, quod *omnes erunt docibiles Dei*[26]. « Quem docebit scientiam ? » etc. Et sequitur : « Ablactatos a lacte. » Et nota quod ille discipulus est bonus, « qui est attentus ad audiendum, docilis ad intelligendum, benevolus ad retinendum, docilis ingenio, attentus exercitio, benevolus animo, » ut ait Boetius[27]. Unde et qui tales sunt, sunt dociles discipuli Dei, ut ex dicto Isaiæ patet. Et quoniam dixit : *Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum*; exponit, quid

Discipulus bonus.

[1] *Jerem.*, XXXI, 34. — [2] Chrysost., ubi sup, — [3] Aug., ubi sup., n. 2. — [4] Arist., *Phys.*, lib. VII, text. X. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup., n. 3. — [7] Ibid. n. 5. — [8] *Gen.*, VIII, 21. — [9] Aug., ubi sup., n. 4. — [10] *Psal.* XXVI, 4. — [11] Virgil, *Eclog.* II. — [12] *Cant.*, I, 3. — [13] Bern., *in Cant.*, serm. XXI. — [14] Greg., *in Ezech.* lib. I, hom. VIII, n. 2. — [15] Id. *in Evang.*, hom. XXXIII, n. 1. — [16] *Jerem.*, XXXI, 3. — [17] Inf., XII, 32. — [18] *Matth.*, XXII, 3. — [19] *Eccle.*, XII, 11. — [20] *Eccli.*, XXXVIII, 26. — [21] *Luc.*, XIV, 24. — [22] *Ose.*, II, 6, 7. — [23] Greg., *Moral.* lib. XXXIV, c. II, n. 3. — [24] Sup., I, 9. — [25] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 7.— [26] *Isa.*, XXVIII, 9.— [27] Boet., *de Discipl. Scholar.*, c. II,

(*a*) Vulg. hoc loco Joannis : *Et erunt omnes docibiles Dei.* — (*b*) *Cæt. edit.* est ista tractio. — (*c*) ornamentis. — (*d*) *Item* agitat.

est trahi a Patre, secundum Glossam : *Omnis qui audivit a Patre,* scilicet interna inspiratione trahitur. « Audiam, inquit Propheta [1], quid loquatur in me Dominus Deus : *Et didicit* doctrinam (*a*) prædicationis : « Fides enim [2] ex auditu : » *Hic venit ad me*, scilicet credendo.

46. *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo,* scilicet « unigenitus, qui est in sinu Patris, » supra [3]. De ista visione Filii, supra, super illud. Hic enim vidit Patrem [4] : « Nemo vidit (*b*) Patrem, nisi Filius. » Et quia ego sum Filius unigenitus (v. 47), *qui credit in me* perfecta fide, *habet vitam æternam,* nunc in spe, postea in re, ut expositum est supra. Et merito habet vitam æternam (v. 48) : *Ego sum panis vitæ.* Supra, eodem [5] : *Panis, qui de cælo descendit, dat vitam mundo.* Sed quæritur : ex quo, secundum Glossam, fuerunt scandalizati de sua doctrina, et murmuraverunt, nec intellexerunt; videtur, quod non debuit de his arcanis eos docere. Item dicitur [6] : « Nolite sanctum dare canibus : » Ergo ut prius. Et ad istud respondendum, sicut ait Glossa : « Verbis tegit illa sancta, scilicet arcana, quæ dicebat, ut et aliqui scandalizarentur, et humiles credentes probarentur : » et quoniam « scandalum est aliquando contemnendum, si de veritate nascitur : tunc enim utilius permittitur nasci scandalum, quam veritas relinquatur, » ut ait Gregorius [7]. Dixerunt discipuli [8] : « Pharisæi sunt scandalizati. » Et dixit Dominus : « Omnis plantatio, quam non plantavit Pater, eradicabitur. » Ideo non omisit veritatem docere, licet essent scandalizati. Et per hoc ad aliud, quia illa sancta arcana, ut tamen tecta, proposuit coram eis.

Scandalum quando contemnendum.

49. Et sequitur tertium, scilicet exclusio erroris : *Patres vestri manducaverunt manna, et mortui sunt.* Quia poterant dicere, quod manna fuit panis vitæ, ideo hoc removet, dicens : *Patres qui manducaverunt, mortui sunt.* Sed quæritur, quare ait : *Manducaverunt in deserto,* et non simpliciter? Et ad hoc respondet Chrysostomus [9], quod « hoc ait propter duo : scilicet ad denotandum, quod non erat extensum, id est, duraturum ad multum tempus, et quoniam non venit secum in terram promissionis. » Et ideo mortui sunt, ait Augustinus [10], « quia quod videbant, credebant : quod non videbant, non intelligebant. » Et tales erant illi, scilicet infidelium patrum infideles filii. Sed qualiter eis improperat hoc, quia boni, ut Moyses et Aaron, qui manducaverunt manna, mortui fuerunt morte corporali, non spirituali; similiter qui manducant panem vitæ, de quo ipse loquitur, moriuntur morte corporali? Et ad istud respondet Augustinus [11], quod « verum est quantum ad mortem visibilem, sed quantum ad spiritualem, non : quia cibum visibilem spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustaverunt, ut spiritualiter satiarentur. Sicut est de nobis : hodie accipimus visibilem cibum; sed aliud est sacramentum, aliud est virtus sacramenti. Et qui male accipiunt de altari, moriuntur. Murmuratores ergo patres istorum murmuratorum manducaverunt male, quia non intellexerunt, et mortui sunt. » Hæc Augustinus.

Eruditio veritatis.

50. Et sequitur ultima pars, in qua eruditio veritatis : *Hic est vere panis,* etc. Ita dictum est de manna, sicut de typo et figura; *hic autem est verus panis,* scilicet figuratus per manna : *Si quis verum manducaverit,* scilicet recte credendo, et intus in corde intelligendo, et amando, ait Glossa, *non morietur,* scilicet morte æterna. Ut enim ait Augustinus [12] : « Hunc panem signavit (*c*) manna : hunc panem signavit (*c*) altare Dei; illa sacramenta in signis diversis fuerunt. » [13] « Omnes sub nube fuerunt. » Et sequitur : « Eamdem escam spiritualem manducaverunt, » etc. Quod ergo ait hic : *Si quis manducaverit, non morietur,* « pertinet ad virtutem (*d*) sacramenti, non ad visibile sacramentum. Qui manducat intus, non foris; qui manducat corde, non qui premit dente, » ait Augustinus [14].

51. Et specificat magis, quis est ille panis : *Ego sum panis vivus,* scilicet essentialiter, quia vita; et effectualiter, quia dans vitam. *Qui de cælo descendi,* scilicet factus homo. (v. 52) *Si quis manducaverit,* modo dicto, *vivet in æternum,* non solum in præsenti per justitiam, ait Glossa, sed in æternum. Ut enim ait Chrysostomus [15], « panem vocat hic salutaria (*e*) documenta, et fidem ad ipsum, aut corpus suum. » Infra [16] : « Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gus-

[1] *Psal.* LXXXIV, 9. — [2] *Rom.*, X, 17. — [3] Sup., I, 18. — [4] *Matth.*, XI, 27. — [5] Sup., 33. — [6] *Matth.*, VII, 6. — [7] Greg., *in Ezech.* lib. I, hom. VII, n. 5. — [8] *Matth.*, XV, 12, 1. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLV, al. XLVI, n. 2. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. XXVI, n. 11. — [11] Ibid. — [12] Ibid., n. 12. — [13] I *Cor.*, X, I, 3. — [14] Aug., ibid. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [16] Inf., VIII, 52.

(*a*) *Cæt. edit.* doctrina. — (*b*) *Vulg.* novit. *Græc.* ἐπιγινώσκει. — (*c*) *Al.* significavit. — (*d*) *Cæt. edit.* veritatem. — (*e*) *Cæt. edit.* salutem.

tabit in æternum. » Item opponit Chrysostomus [1], quod tunc non fuit tempus hujus doctrinæ, quia non capiebant eam. Et ad illud respondet, quod « tunc fuit multa necessitas, et multa utilitas : quia enim petebant cibum, reminiscentes ejus qui datus progenitoribus : ostendens, quoniam omnia illa eis data erant umbra et typus, ideo meminit hic de ipsa veritate. Et quia quærebant cibum de cœlo, ideo continue dicebat, quoniam erat panis, qui de cœlo descendit. Nec scandalizari oportebat, sed interrogare congruum erat. » Et sequitur illa pars, in qua ostendit se esse refectorem secundum humanam naturam, ibi : *Et panis, quem ego dabo,* etc. Et hæc in quatuor partes : primo, veritas eruditionis; secundo, Judæorum inquisitio et explanatio veritatis, ibi : *Litigabant,* etc.; tertio, specificatio loci, in quo hæc dicta sunt, ibi : *Hæc dixit in synagoga,* etc.; quarto, scandali quorumdam expressio et sedatio, ibi : *Multi ergo audientes,* etc. Ait ergo : *Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita,* unde dicitur [2] : « Panis, quem frangimus, nonne corpus Domini est? » Iste est panis supersubstantialis [3], qui petitur in Dominica Oratione.

53. Et sequitur Judæorum inquisitio et murmuratio : *Litigabant ergo Judæi,* etc. Et ibi duo : primo, inquisitio; secundo, veritatis explanatio, ibi : *Dicit ergo eis,* etc. Ait ergo : *Litigabant,* scilicet murmurando et inquirendo de præmisso sermone, qui videbatur eis impossibilis. Unde Chrysostomus : « Quoniam extranea fuit doctrina, ideo litigabant, » etc. Unde Augustinus [4] : « Litigabant, quia panem concordiæ non intelligebant, nec sumere volebant : nam qui manducant talem panem, non litigant, eo quod [5] « unus panis et unum corpus. » [6] « Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis. »

54. Et sequitur explanatio veritatis, ibi : *Dicit eis Jesus,* etc. Et ibi quatuor : primo præmittitur refectionis necessitas; secundo utilitas, ibi : *Qui manducat meam carnem,* etc.; tertio, hujus refectionis veritas : *Caro mea,* etc.; quarto, ejusdem dignitas, ibi : *Hic est panis,* etc. Ait ergo : *Amen dico vobis : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis,* scilicet intus permanendo, scilicet in corpore Christi, et rem sacramenti percipiendo : *Non habebitis vitam,* scilicet æternam. Unde Augustinus [7] : « Hunc cibum et potum vult intelligi corporis et membrorum suorum societatem, quod est Ecclesia sancta in electis, prædestinatis, vocatis, justificatis, glorificatis. Hujus rei sacramentum, id est, unitatis corporis et sanguinis, alicui ad vitam, alicui ad exitium præparatur. Res vero sacramenti omni homini ad vitam, nulli ad exitium. » Hæc ille. [8] « Probet seipsum homo, et sic de pane illo edat. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. » Est ergo necessitas hujus refectionis.

Refectionis necessitas et utilitas.

55. Et sequitur utilitas : *Qui manducat carnem meam*, scilicet spirituali manducatione, *et similiter bibit sanguinem, habet vitam æternam,* quia scilicet [9] *in me manet, et ego in eo*, quia cum [10] « manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. » (v. 55) *Et ego resuscitabo eum,* tam secundum spiritum, quam secundum corpus, ait Augustinus [11]. Sed quærit Chrysostomus [12], quare toties repetit istud, scilicet de suscitatione? Et ad hoc respondet, dicens, quod « hoc facit propter duo : quia hoc est hominibus, et delectabile, et desiderabile. » Unde et in Veteri Testamento hæc fuit promissio servientibus Deo [13] : « Honora parentes, ut sis longævus super terram. »

56. Demum manifestat, quod est veritas refectionis in carne et sanguine Domini, explicando modum manducandi : *Caro mea vere est cibus.* Sed quæritur, quid ait : « Vere est cibus? » Et ad hoc respondet Augustinus [14], quod « cibos et potus ideo appetunt homines, ut non esuriant neque sitiant : hoc autem non præstat veraciter, nisi iste cibus et potus, qui eos, a quibus sumitur, immortales facit, id est societas sanctorum, ubi pax et unitas plena atque perfecta. » Hæc ille. Supra, eodem [15] : *Qui venit ad me, non esuriet.* Et quia dixit, quod est *vere cibus,* specificat modum manducandi (v. 57) : *Qui manducat carnem meam, in me manet.* Ut enim ait Augustinus [16] : « Hoc est manducare et bibere, scilicet in Christo manere, et illum in se manentem habere. » Infra [17] : « Manete in dilectione mea. » Et talis vivit, quia (v. 58) : *Sicut misit me vivens Pater,* qui sum scilicet vita, *et ego vivo propter Patrem,* id est, genitus sum a Patre, habens eamdem vitam cum Patre, supra [18] : « Sicut Pa-

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] I *Cor.*, x, 16. — [3] *Matth.*, vi, 11. — [4] August., ubi sup., n. 14. — [5] I *Cor.*, x, 17. — [6] *Ephes.*, iv, 4. — [7] August., ubi sup., n. 15. — [8] I *Cor*, xi, 28, 29. — [9] Inf., 57. — [10] I *Joan.*, iv, 16. — [11] Aug., ubi sup., n. 16. — [12] Chrysost., *in Joan.*, hom. xlvi, al. xlvii, n. 1. — [13] *Exod.*, xx, 12. — [14] Aug., ubi sup., n. 17. — [15] Sup., 35. — [16] Aug., ubi sup., n. 18. — [17] Inf., xv, 9. — [18] Sup. v, 26.

ter habet vitam in semetipso, sic et Filius habet vitam in semetipso. » *Et qui manducat me*, modo dicto, *vivet propter me*, scilicet habens me vitam in se. Et legit Augustinus [1] istud de Christo secundum suam humanitatem, dicens : « Missio ejus est ejus exinanitio, et formæ servilis acceptio, secundum quod ait [2] : *Pater major me est :* servata tamen æqualitate naturæ Filii cum Patre. Quasi ergo diceret : Ego humiliatus vivo propter Patrem; ille, » scilicet (*a*) manducans me, « erectus vivit propter me. » Hæc ille. Sed videtur quod non sit vera similitudo : quia Filius est ejusdem naturæ cum Patre; manducans, non ejusdem naturæ cum Christo. Et ad istud respondendum est, quod non est omnimoda similitudo : unde « non ait : Ego manduco Patrem, ut et sic vivam, sicut ait : Qui manducat me, vivet propter me, ait Augustinus [3], quia non participatione Patris Filius fit melior, qui est natus æqualis, sicut participatione Filii sic manducans fit melior. » Modo tamen supra exposito fit similitudo.

59. Et subditur dignitas refectionis : *Hic est panis*, scilicet qui dat vitam manducantibus; non talis, qualis manna. Ideo sequitur : *Non sicut manducaverunt patres vestri manna*, quia manna fuit typus et umbra, hic panis veritas signatur. Et ideo : *Qui manducat hunc panem, vivet*, etc., ut est sæpe dictum supra. Sed quæritur, ad quid toties repetit de manna, et inculcat? Et ad istud respondet Chrysostomus [4], quod « ideo toties reminiscitur manna, ad fidem inducens, quod si possibile factum est quadraginta annis sine messe et frumento continere illorum vitam, multo magis et nunc ipse veniens posset dare vitam. Et si illi typi erant, multo magis ipsa veritas erat talis, quæ posset dare vitam. » Sed quæritur, ad quid toties inculcat, quasi idem, quod erat talis, qui de cœlo descenderat, et quod qui manducabat, viveret : unde decies repetitur hic actus vivificandi, et attribuitur pani : primo, quando ait : *Verus panis est, qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo;* secundo, quando ait : *Ego sum panis vitæ*; tertio, quando ait : *Ego sum panis, qui de cœlo descendi*; quarto, quando ait : *Hic est verus panis*; quinto, quando ait : *Ego sum panis vivus*; sexto, quando ait : *Panis quem ego dabo*; septimo, quando ait : *Hic est panis qui de cœlo descendit*; octavo, quando ait : *Qui manducat hunc panem;* nono, quando ait sub nomine carnis : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis*, etc.; decimo, quando ait : *Qui manducat meam carnem, habet vitam æternam*. Unde decies attribuitur actus vivendi isti pani, vel carni, vel sanguini. Et convenienter ad figurandum, quod per ipsum et in ipso sunt venturi electi ejus, et membra sunt ad ordinem decimum in cœlo, qui signatur per drachmam decimam [5].

Actus vivendi tribuitur Eucharistiæ.

Sed quæritur de supradictis. Ait enim : *Litigabant Judæi*. Et videtur, quod rationabiliter, quia non convenienter (*b*) videbatur, quod sua caro esset panis vitæ. Non ergo fuit mirum, si Judæi murmurarent. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [6], quod « non oportebat scandalizari, sed congruum erat interrogare et inquirere, quæ esset illa caro, quia de illa prophetæ prædixerunt, et oportebat credere iis, quæ dicebantur. Unde et ad Scripturas et ad Prophetas eos mittit. Scandalum ergo erat amentiæ eorum. Ipse enim erat magister paratus ad omnes effundere suam doctrinam, scilicet si quæsivissent, » ait idem Chrysostomus. Item quæritur de necessitate et congruitate hujus cibi vel hujus panis. Et de hoc Hugo sufficienter, ubi ait [7] : « Voluit sapientia Dei ostendere, quoniam est animarum cibus et refectio; et propterea carnem assumptam in edulium proposuit, ut per cibum carnis invitaret ad gustum divinitatis. » Et ibi bene de hoc. Item quæritur, ex quo caro sua est verus cibus, quare proponitur sub specie panis, et non carnis, et quare sanguis sub specie vini? Et ad istud respondet Hugo [8], quod « ne humana infirmitas contactum (*c*) carnis in assumptione horreret, consueti et principalis edulii specie illam velavit (*d*) : et sic sumendam proposuit, ut sensus in uno (*e*) foveretur, et fides in altero ædificaretur. » Et ibi bene de hoc. Item quæritur, quare sub specie panis et vini proponitur, et non aliarum rerum. Et ad illud respondet ibidem, quod « non ponitur sub aliis speciebus, ut doceatur plena et perfecta esse refectio in assumptione corporis et sanguinis Domini. » Et ibi multum et bene de his. Augustinus vero assignat aliam rationem, ubi ait [9], quod « Dominus corpus et sanguinem in iis rebus com-

An rationabiliter litigarent.

[1] Aug., ubi sup., n. 19, paucis mutatis. — [2] Inf., XIV, 28. — [3] Aug., ubi sup. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] *Luc.*, XV, 8. — [6] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [7] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. II, p. VIII, c. VIII, in princ. — [8] Ibid. conseq. — [9] Aug., ubi sup., n. 17. — (*a*) *Cæt. edit.* Patrem. Infra. — (*b*) *Leg.* conveniens. — (*c*) *Al.* tactum. — (*d*) *Cæt. edit.* illa velant. — (*e*) *Item* eo.

mendavit, quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. » Panis enim ex multis granis in unum confluit : vinum vero ex multis acinis. Et ideo hoc, quia manducare corpus et sanguinem, est manere in Christo et in unitate corporis ejus.

Quæritur de hoc quod ait : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam :* ex hoc videtur, quod corpus Filii Dei in nos convertitur, quia cibus in manducantem convertitur. Item ex hoc objiciunt hæretici, quod a nobis atteritur; et a paganis, quod Deus noster a nobis comeditur sive manducatur. Et ad istud respondendum (*a*) in homilia [1], ubi ait : « Qui manducat non quod pertinet ad visibile sacramentum, sed quod pertinet ad virtutem sacramenti : qui manducat intus, non foris : qui manducat in corde, non qui premit dente. [2] « Accedat, credat, vivat de Deo, Deo incorporetur, non abhorreat a compage membrorum; non sit putridum membrum, quod resecari mereatur; non sit distortum, de quo erubescatur : pulchrum sit, aptum sit, sanum sit; hæreat corpori, vivat de Deo in Deum. » Hæc ille. Et per hoc ad objecta : aliter enim est de ista manducatione, et de corporali : quia in ista Deo incorporamur, in ipsum convertimur, et ab eo conservamur et sustentamur; in manducatione vero corporali cibus in manducantem convertitur, et ei incorporatur.

Hæreticorum et paganorum error confutatus.

Item quæritur de hoc, quod ait : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam.* Ex hoc videtur quod sine Eucharistia, vel manducatione corporis Domini, non est salus. Item ex hoc, quod parvuli (*b*) baptizantur, non salvantur. Item soli sacerdotes sumunt sanguinem : ergo alii, non sumentes, non habent vitam æternam. Et ad istud patet responsio ex dictis. Est enim manducatio, scilicet spiritualis per fidem et charitatem, de qua ait Augustinus prius [3] : « Crede, et manducasti. » Et sine hac non est salus. Est alia sacramentalis, sine qua potest esse salus, dum sit perfecta fides, nec sit contemptus sacramentalis manducationis pro tempore. Ad aliud respondendum, quod sicut parvuli salvantur in fide parentum, et corpori mystico Christi incorporantur et uniuntur, sic in fide illorum manducant, quantum ad hoc, licet in eis non fuerit actualis fidei intellectus, et amoris affectus, sicut in adultis. Ad aliud patet ex dictis, quod in omnibus fidelibus est sumptio sanguinis per fidem et charitatem dicto modo, sacramentaliter autem sumitur sanguis a sacerdotibus, nec dispensatur aliis communiter propter periculum evitandum. De isto pane vitæ secundum divinam naturam et secundum humanam, et de manducatione carnis Filii Dei et sanguinis, patet in Collationibus, infra [4]. De utilitate vero hujus manducationis Chrysostomus hic multum et bene, ubi ait [5] : « Volens, inquit, ostendere amorem, quem habet circa nos, remiscuit seipsum nobis, et recommassavit corpus suum in nos (*c*), ut unum quid fiamus, sicut corpus capiti copulatum. » Et sequitur : « Hic sanguis (*d*) imaginem nobis operatur regalem, hic pulchritudinem parit incredibilem (*e*), hic sanguis marcescere animæ nobilitatem non dimittit, hic sanguis abigit dæmones, vocat angelos ad nos, hic sanguis vadibile fecit cœlum. Si quis æstum patitur, ad hunc veniat fontem, et refrigeret æstum, etenim ariditates solvit, incentiva omnia mitigat. » Et sic de aliis multis, quæ ibi annumerat. Et ibidem de indigne accedentibus ait : « Quod si illi, qui sordidant purpuram regalem, torquentur, multo magis qui indigne corpus Domini et sanguinem manducat et bibit; et[6] « si quis irritans legem Moysis moritur, multo magis qui conculcaverit sanguinem Testamenti. » Et ibi multum et bene de his.

60. Et sequitur tertia particula, in qua loci specificatio, ubi præmissa sunt dicta, ibi : *Hæc dixit in synagoga*, etc. Sed quæritur, quare sic specificat? Et ad hoc respondet Chrysostomus [7], quod « ideo hoc ait ad denotandam obstinationem illorum. » In Capharnaum enim plurimæ virtutes factæ, propter quas oportebat eum audiri, nec tamen crediderunt. Item [8] :« In synagoga locutus est, ut ostenderet, quod non erat contrarius Patri. » Infra [9] : « Ego semper docui in synagoga. »

61. Et sequitur quarta particula, in qua scandali quorumdam discipulorum specificatio, sive murmurationis. Et ibi quatuor : primo, murmuris præmissio; secundo, ejusdem a Christo deprehensio, et doctrinæ eruditio, et discipulorum scandalizatio, ibi : *Sciens autem*, etc.; tertio, Christi inquisitio, et Petri res-

[1] Aug., ubi sup., n. 12. — [2] Ibid., n. 13. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. XXV, n. 12. — [4] Vid. *Collat.*, XXXII-XXXIV. — [5] Chysost., *in Joan.*, hom. XLV, al. XLVI, n. 3, 4. — [6] *Hebr.*, X, 29. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLVI, al. XLVII, n. 1. — [8] Ibid., n. 2. — [9] Inf., XVIII, 20. — (*a*) *Suppl.* secundum Augustinum. — (*b*) *Fortasse addendum* qui solum. — (*c*) *Cæt. edit.* nos. *Græc.* ἡμᾶς. — (*d*) sanguinis, *mendose.* — (*e*) pulchritudo inconstructibilis.

ponsio : *Dixit ergo Jesus, etc.*; quarto, Salvatoris responsio, et Judæ proditoris, qui erat murmurator, denotatio : *Respondit ergo Jesus,* etc. Ait ergo : *Multi audientes dixerunt : Durus est hic sermo.* Ut enim ait Augustinus [1] : « *Multi itaque* (*a*), non ex inimicis, sed *ex discipulis,* » scilicet carnaliter sapientes, ait Glossa, *Dixerunt* (*b*) : *Durus est hic sermo,* asper, laboriosus, ait Chrysostomus [2]. Sed quæritur, sicut opponit hic Chrysostomus, qualiter fuit durus, ex quo ubique promittebat vitam credentibus in eum ? Et ad hoc respondet Chrysostomus [3], quod « durus videbatur eis sermo, id est, difficile susceptibilis, et superexcedens eorum imbecillitatem : existimabant ipsum loqui supra se, » quando ait scilicet : *Qui manducat carnem meam.* Carnaliter enim sapiebant, et de carne, qua indutus erat, secundum Augustinum [4]. Sed quæritur, quare tam obscure locutus est eis ? Et ad hoc respondet Augustinus [5], et est in Glossa, quod « oportebat sic loqui, ut non ab omnibus intelligeretur secretum Dei. »

62. Et sequitur secundum : *Sciens autem Jesus apud semetipsum* [6] : « Omnia enim sunt nuda et aperta oculis ejus : » sciens, inquam, quod murmurarent, scilicet de prædictis, *dixit eis* : *Hoc vos scandalizat ?* scilicet quod dixi me carnem dare in cibum; quod non est intelligendum de carne, qua induor, sed spiritualiter est intelligendum. Ideo explanans subdit (v. 63) : *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem.* Et est oratio defectiva, et suspensiva, secundum Glossam. Et est sensus : *Si videritis,* id est, credideritis, quod Filius hominis ascenderit in cœlum, tunc intelligetis, quoniam caro, sive corpus meum, morsibus non consumitur. Abducit enim eos ab æstimando eum esse filium Joseph. Ideo sequitur, ait Chrysostomus [7] : (v. 64) *Spiritus est qui vivificat,* id est, spiritualis intelligentia; *caro autem non prodest quidquam,* id est carnalis intelligentia. » Unde Chrysostomus [8] : « Spiritualiter oportet audire, quæ de me dicta sunt : qui autem carnaliter intelligit, nil proficit. » [9] « Littera enim occidit. » Et ideo subdit : *Verba quæ ego locutus sum, spiritus et vita sunt,* « id est, spiritualia, nihil habentia carnale, » ut ait Chrysostomus [10]. Et sic intellecta, sunt vita, quia vivificant [9] : « Spiritus vivificat. » Opponit Augustinus [11], qualiter ait : *Si videritis ascendentem ubi erat prius* : ergo secundum hoc, quando tunc loquebatur, non erat ibi. Cujus contrarium supra, ubi ait [12] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis, qui est in cœlo : » tunc erat ibi. Et ad istud respondet Augustinus [13], « unam personam esse Christum, non duas. Secundum unitatem ergo personæ, in cœlo erat, quando in terra loquebatur : filius Dei in terra in suscepta carne; filius hominis in cœlo in unitate personæ. » Quasi ergo dicat : *Si videritis ascendentem, ubi erat prius,* id est, credideritis æqualem Patri, tunc intelligetis, quæ dicta sunt. Item quæritur, qualiter ait : *Caro non prodest quidquam,* cum supra idem dixerit : *Qui manducat carnem meam, habet vitam æternam.* Et ad istud respondendum secundum Augustinum [14], quod « non prodest quidquam eo modo quo intelligebatur, sicut dicitur de scientia [15], quod *inflat,* scilicet sine charitate, *ædificat* autem per charitatem. Ita caro prodest illi, qui intelligit spiritualiter. [16] Maneamus ergo in illo, ut membra : spiritus autem vivificat viva membra, et non nisi (*c*) invenerit in corpore, quod vegetat. » Hæc Augustinus; et subdit causam [17], quare non intelligunt, ibi (v. 65) : « *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.* [18] « Nisi credideritis, non intelligetis. » Per fidem enim cognitio; per intellectum vivificatio, » ait Augustinus. Et quia dixerat (*d*), quod erant quidam non credentes, subdit : *Sciebat autem ab initio,* qui novit omnia ab æterno [19] : « Omnia sunt ei agnita antequam crearentur. » *Qui essent credentes,* et non scandalizati; *et quis traditurus,* scilicet Judas. Ut enim ait Augustinus [20], « nec expressit, nec siluit, ut omnes timerent. »

66. *Propterea dixi vobis,* scilicet quod quidam non credunt, *quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit datum.* Supra, eodem [21] : *Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum.* Sed tunc quæritur, quod si omnibus esset datum a Patre, omnes venissent : non ergo est eis imputandum, quod non venerunt. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [22], quod hoc dictum est, (*e*) qui tribuit se esse (*f*) di-

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XXVII, n. 2. — [2] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [3] Ibid. — [4] Aug., ubi sup. — [5] Ibid. — [6] *Hebr.*, IV, 13. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [8] Ibid. — [9] II *Cor.*, III, 6. — [10] Chrysost., ibid. — [11] Aug., ubi sup., n. 4. — [12] Sup., III, 13. — [13] Aug., ubi sup. prox. — [14] Ibid., n. 5. — [15] I *Cor.*, VIII, 1. — [16] Aug., ibid., n. 6. — [17] Ibid., n. 7. — [18] *Isa.*, VII, 7. juxta LXX. — [19] *Eccli.*, XXIII, 29. — [20] Aug., ibid. — [21] Sup., 44. — [22] Chrysost., ubi sup., n. 3. — *a* Cat. edit. inquam. — (*b*) Cat. edit. deest *dixerunt*. — (*c*) *Suppl.* quæ. — (*d*) *Cat. edit.* dixerant. — (*e*) *Suppl.* quia. — (*f*) *Leg.* præbuerit se.

gnum ut accipiat, ille accipit. » Unde hic notat[1] a parte Dei dandam gratiam, promptitudinem, et a parte suscipientium voluntatis ad suscipiendum libertatem. Propter quod ait Apostolus[2] : « Ne quis desit gratiæ Dei. » Et nota quod ait : *Spiritus est, qui vivificat*. Dicitur enim *spiritus* quadrupliciter : vel ipse Deus : « Deus enim[3] spiritus est ; » vel dicitur *spiritus* tertia persona in Trinitate[4] : « Tres qui testimonium dant in cœlo : Pater, Verbum, et Spiritus sanctus ; » item *spiritus* dicitur donum Dei gratuitum[5] : « Dat spiritum bonum petentibus se ; » item vel dicitur *spiritus* homo dono inspiratus, et secundum spiritum vivens[6] : « Quod natum est ex spiritu, spiritus est : »[7] « Non estis in carne, sed in spiritu. » Et talia spiritus vivificat, id est, vivificatus opera vitalia facit, et spiritualiter intelligit.[8] « Ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur. » Ibi Gregorius[9] : « Impetus spiritus est ad charitatem, humilitatem, continentiam, et sic de aliis virtutibus. » Eodem modo *caro* dicitur vivens secundum carnem[10] : « Manifesta sunt opera carnis. » Ut enim ait Augustinus[11] : « Ille secundum carnem vivit, qui secundum seipsum vivit. » Et talis non prodest quidquam : nec ad intelligendum[12] :« Animalis enim homo non percipit, quæ Dei sunt : »[13] « Non potestis » scilicet « sumere escam, » id est, solidam doctrinam : « carnales enim estis. » Item *non prodest quidquam* ad resistendum tentationibus[14] : « Spiritus promptus, caro infirma. » Item *non prodest quidquam* ad proficiendum in bonis operibus[15] : « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, » quia scilicet non operantur quæ ducunt ad regnum[16] :« Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia, pax, gaudium, » etc.

Spiritus quadrupliciter.

67. Et subditur discipulorum ex hoc scandalizatio : *Ex hoc multi abierunt retro*, id est, ad ea quæ sunt retro, et non ad ea quæ sunt secundum veritatem, ait Chrysostomus[17]. Vel *retro*, id est post Satanam, non post Christum, » ait Augustinus[18]. *Et cum illo non ambulabant* : « Præcisi enim a corpore vitam perdiderunt, » ait Augustinus[19]. Et nota quod mali abeunt retrorsum, quidam amore terrenæ possessionis et proprietatis[20], cum Dominus dixisset : « Vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus ; » et sequitur : « At ille abiit tristis, » etc. Item quidam abeunt voluptate carnis[21] : « Quædam conversæ sunt retro post Satanam : »[22]« Reliquisti me, et retrorsum abiisti. » Item quidam abeunt retrorsum voragine gulæ[23] : « Revertamur in Ægyptum, » etc. Et[24] : « Abierunt in voluntatibus (*a*) suis : » et sequitur : « Facti sunt retrorsum. » Et omnes tales sunt indigni regno Dei. Unde uxor Loth, aspiciens retro, periit[25]. Et contraria de Paulo[26] : « Quæ retro sunt, obliviscens, » etc.

68. Et sequitur inquisitio Salvatoris : *Dixit ergo Jesus ad duodecim : Numquid et vos vultis abire?* Sed quæritur, qualiter ait : *Duodecim*, quia supra dictum est, quod multi discipulorum abierunt retro. Sed credendum est, quod Judas fuerit pejor inter alios, et ita non videtur remansisse. Et ad hoc est respondendum, secundum Glossam, quod Judas corpore solum permansit. Et[27] « non dixit : *Abite*, hoc esset expellentis ; sed ait : *Numquid vultis abire?* scilicet interrogative. Neque enim blanditus est eis, neque offendit expellendo ; sed interrogavit. Neque hoc erat verbum contemnentis eos, neque volentis vi et necessitate detinere eos. » Sed quæritur, ex quo remanserunt, et alii abierunt, quare non commendavit eos? Et ad hoc respondet Chrysostomus[28] quod ideo non laudavit, ne essent passuri (*b*) quid humanum, scilicet de vana gloria.

69. Et sequitur responsio Petri : *Respondit ergo Simon Petrus*, etc. Et respondet pro omni collegio : videns enim Petrus, quod non erant verba Dei, quæ scandalizarent, sed fuit indevotio eorum qui audierant, ut ait Chrysostomus[29] ; ideo ait : *Ad quem ibimus? verba æternæ* (*c*) *vitæ habes*, scilicet de resurrectione a mortuis, et de vita æterna, ait Chrysostomus[30]. Supra, eodem[31] : *Verba, quæ ego loquor, spiritus et vita sunt.*

70. *Et nos credimus* (*d*), scilicet assentiendo :

[1] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [2] *Hebr.*, XII, 15. — [3] Sup., IV, 24. — [4] I *Joan.*, V, 7. — [5] *Luc.*, XI, 13. — [6] Sup., III, 6. — [7] *Rom.*, VIII, 9. — [8] *Ezech.*, I, 12. — [9] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. V, n. 2. — [10] *Gal.*, V, 19. — [11] Aug. *de Contin*, c. XIII, n. 28, quoad sensum. Idem habet, et quidem ipsissimis verbis, auctor libri *de Salutaribus Documentis ad quemd. Comit.*, c. XVII, inter Oper. S. Aug., Append. tom. VI. [12] I *Cor.*, II, 14. — [13] Ibid., III, 2.— [14] *Matth.*, XXVI, 41. — [15] I *Cor.*, XV, 50. — [16] *Rom.*, XIV, 17. — [17] Chrysost., ubi sup, n. 3. — [18] Aug., *in Joan.*, Tract. XXVII, n. 8. — [19] Ibid. — [20] *Matth.*, XIX, 21, 22. — [21] I *Tim.*, V, 15. — [22] *Jerem.*, XV, 6. — [23] *Num.*, XIV, 4. — [24] *Jerem.*, VII, 24. — [25] *Gen.*, XIX, 26. — [26] *Philip.*, III, 13. — [27] Chrysost., ubi sup. — [28] Ibid. — [29] Ibid. — [30] Ibid. — [31] Sup., 64.

(*a*) *Cæt. edit.* voluptatibus. — (*b*) *Item* passi. — (*c*) *Item* enim. — (*d*) Vulg. *credidimus*.

et cognovimus, intelligendo : *Quia tu es Christus filius Dei*, non Joseph, sicut alii dicebant. Sed quæritur, qualiter ait : *Nos credimus* (a), etc.; ex quo alii abierunt, qualiter ait : *Credimus?* Item ex quo Judas remanserat cum eis, qualiter respondit in plurari? Et ad istud respondet Chrysostomus [1], quod « respondit pro bonis, » quorum erat futurum caput. Sed quæritur, quare non fuit Petrus laudatus de ista responsione, et promissio facta ei, sicut dicitur in *Matthæo* [2]. Et ad hoc respondet Chrysostomus [3], quod ibi de discipulis nihil dixit Petrus, id est, non respondit in persona discipulorum, sed in singulari ait : « Tu es Christus; hic autem ait : *Credimus*, pro collegio respondet. Ideo non fuit laudatus taliter, ut esset promissio ei facta. Et ubique patet veritas fidei B. Petri, et stabilitas constantiæ, et charitas amicitiæ, et virtus audaciæ. Unde Chrysostomus [4] : « Vide amicitiæ servatorem, fratrum amatorem, scilicet Petrum, qui pro omni collegio respondet. »

Quare duodecim electi.

71. Et sequitur Salvatoris responsio, veritatis eruditio : *Respondit*, etc. *Duodecim elegi*. Sed quæritur, quare tot? Ad hoc respondet Augustinus [5] quod « iste numerus sacratus est, et Judæ perdito unus subrogatus, scilicet Matthias. Per quatuor enim cardines mundi fidem Trinitatis erant annuntiaturi : ideo ter quaterni. » Item opponit Augustinus [6], qualiter ait : *Duodecim*, quia secundum hoc diabolus erat electus, quia unus ex illis factus diabolus. Item hoc nomen, *electus*, in laude ponitur : ergo non potest extendi ad duodecim. Item opponit Chrysostomus [7] quod « ex hoc gentiles insipienter accusant Christum, quod elegit talem discipulum. » Item electio est commendabilior in qua eliguntur soli boni, quam in qua eliguntur mali, vel malus : ergo ut prius. Item quæritur, quare elegit talem discipulum, qui erat futurus malus? Et ad hoc respondet Augustinus [8] « quod sicut iniqui utuntur male bonis operibus Dei, sic e contrario Deus bene utitur malis operibus iniquorum. Unde malo Juda bene usus est Dominus : tradi (b) enim se pertulit, ut redimeret nos. » Hæc ille. Et planius idem Augustinus [9] :

Cur Judas electus malus.

« Elegit discipulos, habuit inter eos unum, quo malo bene utens, et suæ passionis implet depositum, ut Ecclesiæ suæ tolerandorum malorum præberet exemplum. » Hæc ille. Ob ergo impletionem divinæ dispositionis de sua passione, ob exempli patientiæ exhibitionem, et ob aliorum probationem. Unde Glossa : « Causa probandi eos, sic elegi. » Et per hoc patet ad alia. Unde Chrysostomus [10] quod « non necessitate et vi Deus consuevit facere bonos, neque electio ejus violenta est : » ideo fuit malus inter eos. Et, ut ostenderet Deus quod in mente nostra est et salvari et perire : Ideo ait : *Unus diabolus est*, deorsum fluens, et caduca sequens : ipse enim erat « fur et loculos habens, » infra [11]. Et exponit Evangelista (v. 72) : *Dicebat autem de Juda Simonis*, scilicet filio Iscariotis, quod interpretatur [12] « memoria sanguinis. » *Simon* enim interpretatur *obediens* [13] : et ille fuit obediens non Deo, sed pecuniæ. Judas *confitens* [14], non ex veritate [15] : « Peccavi tradens sanguinem justum. » *Hic erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim*. Sed quæritur, quare hoc apponit, scilicet *duodecim*, cum esset certum. Ad hoc respondendum, quod ideo apposuit ad denotandum ingratitudinem suam. Unde Augustinus [16] : « Quid Juda pejus? Inter omnes discipulos adhærentes magistro, loculi illi commissi sunt, et dispensatio pauperum distributa. Ingratus tanto beneficio, honori tanto, accepit pecuniam, perdidit justitiam, tradidit vitam mortuus. » Hæc ille. De mysterio vero numeri duodenarii, et quare est numerus apostolicus, Gregorius bene [17] exponens illud [18] : *Nati sunt ei septem filii et tres filiæ*. « Sive, inquit, quatuor per tria, sive e contrario, septem in duodecim vertuntur : et ideo sancti apostoli, quia Trinitatem in quatuor partibus mundi prædicare mittebantur, duodecim sunt electi. » Hæc ille. Idem [19]. Et de hoc bene Augustinus [20]. De mysterio vero istorum duodecim Apostolorum in Scriptura legitur multis locis : fuerunt enim signati per duodecim fontes [21], et per duodecim viros electos [22], et per duodecim lapides [23], et per duodecim horas diei, infra [24], et per duodecim stellas in capite mulieris [25], et per duo-

Mysterium numeri duodenarii.

Duodecim Apostoli.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [2] *Matth.*, XVI, 18. — [3] Chrysost., ibid. — [4] Ibid. — [5] Aug., ubi sup., n. 10. — [6] Ibid., paulo ante. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [8] Aug., ubi sup. — [9] Id., *de Civit. Dei*, lib. VIII, c. XLIX. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Inf., XII, 6. — [12] זכר, Meminit. — [13] שמע, audivit. — [14] ידה, Confitem. — [15] *Matth.*, XXVII, 4. — [16] Aug., ubi sup. — [17] Greg., *Moral.* lib. I, c. VI, al. XIV, n. 19. — [18] *Job*, I, 2. — [19] Aug., ibid., lib. XXXV, c. VII, al. VIII, n. 15. — [20] Greg., *de Civit. Dei*, lib. XX, c. V, circ. med. — [21] *Exod.*, XV, 27. — [22] *Num.*, XIII, 5-16. — [23] *Jos.*, IV, 3.— [24] Inf., XI, 9.— [25] *Apoc.*, XII, 1.

(a) Vulg. *credidimus*.— (b) *Cæt. edit.* tradidit.

decim fundamenta [1], et duodecim portas [2], et per duodecim fructus ligni vitæ [3].

CAPUT VII.

Continuatio. 1. *Post hæc ambulabat Jesus in Galilæam*, etc. Determinato transitu Filii Dei trans mare Galilææ, et de miraculi operatione et doctrinæ veritate, in parte ista narratur de suo ascensu et de sua doctrina et opere miraculoso, idque primo; secundo, determinatur de suo transitu trans Jordanem, ad declinandam malitiam consequentium, ibi [4] : *Et abiit trans Jordanem*, etc. Divisio. Prima pars in quatuor partes, secundum quatuor capitula : primo determinatur de suo ascensu in Jerusalem, et de sua doctrina; secundo, de ascensu in montem, et regressu, et confutatione malignantium, ibi [5] : *Jesus autem perrexit in montem*, etc.; tertio determinatur de suæ potentiæ miraculoso opere ad confirmationem doctrinæ, ibi [6] : *Et præteriens vidit*, etc.; quarto, de exemplis vitæ suæ, et doctrina et eruditione spiritualiter præsidentium, sive prælatorum, ibi [7] : *Amen, amen dico vobis*, etc. Prima pars in duas partes : primo, moræ ipsius in Galilæa, et causæ ipsius moræ præmissio ; secundo, sui ascensus et manifestationis subjunctio, ibi [8] : *Ut autem ascenderunt*, etc. In prima quatuor: primo, ut dictum est, suæ moræ in Galilæa specificatio; secundo, discipulorum persuasio, ut ad diem festum ascenderet, ibi [9] : *Erat in proximo dies festus*, etc.; tertio, Salvatoris responsio, ibi [10] : *Dixit ergo ei Jesus*, etc.; quarto, ascendendi ad diem festum dissimulatio, ibi [11] : *Vos ascendite*, etc.

Ait ergo : *Post hæc ambulabat*, multis tamen interjectis miraculis, quæ hic tacentur, sicut patet a Magistro in *Historiis*. Unde *Post hæc* notat ordinem, non immediationem. *Non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum interficere*. Sed quæritur, qualiter hoc? quia videtur tunc mortem et homines timere. Item videtur non habere potestatem resistendi, vel præcavendi mortem. Item, cum posset exire de manibus eorum, sicut fecit infra [12], non oportuit, quin in Judæam ambularet. Ad istud respondet Augustinus bene [13] :« Quando latuit, ut homo, non potentiam amisisse putandus est, sed exemplum infirmitati præbuisse. » Et sequitur [14] : « Sæpe signatum (a) est in capite, quod futurum est in corpore. Ne ergo objiceretur pro crimine, scilicet alicui fideli, si fugeret, latibulum præcessit in capite, et potentiam demonstravit, quando voluit, » infra [15], quando scilicet ceciderunt, qui capere eum voluerunt. Sed tunc objicitur, quod licitum est Fugere quando liceat. fidelibus fugere in persecutionibus : cujus tamen contrarium patet, infra [16], ubi culpatur mercenarius, quia fugit. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [17], quod aliquando licet fugere, quando est persecutio personæ, et tunc licitum est fugere; aliquando est persecutio Ecclesiæ, sive generalis, et tunc non licet pastori fugere, ut patebit infra [18]. Littera vero Chrysostomi est : *Non habebat potestatem* (b) : et super hoc opponit [19] :« Cum omnia possit, qualiter ait : *Non habebat potestatem?* » Et ad hoc respondet, quod « loquitur de ipso ut homine : fugiebat enim ut homo. Quando autem non detinebatur, virtutem divinitatis ostendebat. » Ens enim uterque, scilicet Deus et homo, utraque de se voluit credi ibi.

2. Et sequitur secundum : *Erat autem in proximo dies festus, Scenopegia* (c). Erat autem Scenopegia. festum Tabernaculorum, quia tabernacula faciebant, ad similitudinem eorum qui in eremo habitaverunt, et celebrabatur septimo mense [20]. Et « ex hoc patet, ut dicit Chrysostomus [21], quod non omnia studebat Evangelista enuntiare, sed illa, pro quibus fuit hic aut querela, aut contradictio a Judæis. Unde in his quinque mensibus, qui erant inter festa, (d) nisi miraculum de panibus narrat, et concionem ad Judæos. Ubi enim extraneum quid adversus eum fiebat, hoc exarare studuit. » Hæc ille. Et ex hoc patet, quod multa miracula hic omisit Evangelista. Multa miracula omissa.

3. Et quia dixit, quod erat festus dies, subditur : *Dixerunt ad eum fratres : Vade in Judæam*. Sed quæritur, quare ait : *Fratres*, cum esset filius virginis? Et ad hoc respondet Augustinus, [22] quod « consanguinei virginis (e) se-

[1] *Apoc.*, XXI, 14. — [2] Ibid., 12. — [3] Ibid., XXII, 2. [4] Inf., X, 40. — [5] Inf., VIII, 1. — [6] Inf., IX, 1. — [7] Inf., X, 1. — [8] Inf., 10. — [9] Inf., 2. — [10] Inf., 6. — [11] Inf., 8. — [12] Inf., VIII, 59. — [13] Aug., *in Joan.*, tract. XXVIII, n. 1. — [14] Ibid., n. 2. — [15] Inf., XVIII, 6. — [16] Inf., X, 13. — [17] August., *ad Honorat.*, epist. CLXXX, al. CCXXVIII, per totum. — [18] Inf., in cap. X, v. 13. — [19] Chrysost., *in Joan.* hom. XLVII, al. XLVIII, n. 1 — [20] *Levit.*, XXIII, 24 et seq. — [21] Chrysost., ibid.— [22] August., *in Joan.*, tr. XXVIII, n. 3.

(a) *Al.* Significatum. — (b) Suppl. *in Judæa ambulandi*. — (c) Cæt. edit. *Scenophægia*. — (d) *Suppl* nihil.— (e) *Suppl*. Mariæ.

cundum consuetudinem Scripturarum dicebantur fratres, » sicut Abraham et Loth [1]. Sicut enim ait Augustinus [2] : « In sepulchro, in quo jacuit corpus Domini, nec ante, nec post mortuus jacuit : sic uterus Mariæ nec ante nec post aliquid mortale conceperat. » *Dixerunt autem ad eum : Vade in Judæam.* Ut enim ait Augustinus [3] : « Opera Domini discipulos non latebant, sed istos latebant. Isti enim fratres, id est consanguinei, ipsa propinquitate credere in eum fastidierunt. » *Ut et discipuli tui videant opera tua.* Ut enim ait Chrysostomus [4], hic vocat discipulos turbam sequentem, non duodecim. Et superaddunt (v. 4) : *Nemo in occulto aliquid facit* : ut enim ait Augustinus [5] : « Loquebatur caro carni : sed caro sine Deo, carni cum Deo ; prudentia carnis, Verbo quod caro factum est. » *Si hæc facis,* id est, si vera sunt miracula, quæ facis, *manifesta te ipsum mundo,* scilicet eundo in publicum, et faciendo miracula coram mundo.

5. Quia propheta sine honore in patria sua, supra [6], *neque enim fratres ejus credebant in eum,* scilicet consanguinei, nimirum Jacobus primus Hierosolymorum episcopus, et Judas, ut ait Chrysostomus. Sed quærit Chrysostomus [7], qualiter ait : *Non credebant in eum?* Ex quo rogaverunt Dominum mirificare, id est miracula facere, videtur, quod in eum credebant. Et ad istud respondet, quod « verba erant multæ incredulitatis, et multæ amaritudinis, quia erant suspicantium non esse vera miracula, et incusantium eum de amore gloriæ. » Unde Augustinus [8] : « Quia humanam gloriam requirebant, ideo in eum non credebant. » Et patet ex dictis quæ et qualia appetunt fratres et cognati suis cognatis, qui sunt in dignitate : optant in eis excellentiam temporalem, sæcularem apparentiam, et humanam gloriam, non propter verum amorem eorum, nec propter divinum honorem, nec propter animarum salutem, licet hoc prætendant aliquando; sed propter propriam excellentiam et gloriam. Et ideo cavendum ab eis, nec assentiendum consiliis eorum in prædictis acquirendis [9] : « Nolite credere amico. » Et sequitur : « Inimici hominis domestici ejus. » Et de hoc bene Seneca : « Surdum te amicis tuis præsta : bona animo malo tibi precantur. Et si felix esse vis, deos ora, ne quid tibi ex his, quæ optantur, eveniat : non sunt bona quæ in te volunt congruere. » Hæc ille. [10] « Si tibi voluerit persuadere frater tuus, » etc., et sequitur : « dicens : Eamus et serviamus diis alienis, » etc. Opera enim facere propter vanam gloriam, finaliter est servire diis alienis, quia qui quærunt gloriam, credere in Deum non possunt, supra [11]. Et in talibus affectibus sunt parentes et propinqui ignorandi [12] : « Qui dixerit patri suo et matri, etc., hi custodierunt eloquium tuum. » Et similiter, quoad tales affectus, sunt odiendi [13] : « Si quis venit ad me, et non odit patrem, etc., non potest meus esse discipulus. » Ibi Gregorius de hoc bene [14] : « Utrumque (*a*), inquit, per discretionem valemus, ut et (*b*) proximos diligamus, et quos adversarios in via Dei patimur, fugiendo odiamus. »

Opera facere ob vanam gloriam.

7. Et sequitur tertium, scilicet Salvatoris responsio : *Dixit ergo eis Jesus : Tempus meum nondum advenit.* Et de hoc opponit Augustinus [15] : Ex quo ait Apostolus [16] quod, « cum venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, » videtur quod tempus suum venerat. Et de hoc respondet Augustinus, quod « tempus gloriæ suæ nondum venit. Et illi de gloria admonebant ; sed ille voluit (*c*) altitudinem (*d*) præcedere, et ad ipsam per viam humilitatis ascendere. » *Tempus vestrum semper est paratum,* id est, mundi gloria. Ait enim idem Augustinus de hoc tempore, sub nomine diei [17] : [18] « Diem hominis non desideravi. » Et [19] : « In die honoris tui ne extollaris. » Et subdit causam dicti : (v. 8) *Non potest mundus odisse vos,* amatores suos, falsos testes : quæ enim mala sunt, bona dicitis, et econtrario. Et [20] : « Omne enim animal diligit suum simile, sic et omnis homo suo simili sociabitur. » *Me autem odit, quia ego testimonium perhibeo,* etc. Sed qualiter ait hoc, quia infra [21] : « Si mundus vos odit, » etc. Et ad istud respondendum, quod loquitur discipulis pro statu in quo tunc erant, et in quantum suadebant et dabant consilium de gloria ostendenda terreno affectu. Unde Chrysostomus [22] : « Qualiter eos odirent, scilicet mundus et mundani, qui eadem volunt,

[1] *Gen.*, XX, 16. — [2] Aug., ubi sup. — [3] Ibid., n. 4. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [5] Aug., ubi sup. prox. — [6] Sup., IV, 44; *Luc.*, IV, 24. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Aug., ubi sup. — [9] *Mich.*, VII, 5, 6. — [10] *Deut.*, XIII, 6. — [11] Sup., V, 44. — [12] *Deut.*, XXXIII, 9. — [13] *Luc.*, XIV, 26. — [14] Greg., *in Evang.*, hom. XXXVII, n. 2. — [15] Aug., ubi sup., n. 5. — [16] *Gal.*, IV, 4. — [17] Aug., ubi sup., n. 8. — [18] *Jerem.*, XVII, 16. — [19] *Eccli.*, XI, 4. — [20] Ibid., XIII, 19. — [21] Inf., XV, 18. — [22] Chrysost., ubi sup., n. 2.

(*a*) *Suppl.* agere. — (*b*) *Cat. edit.* unde. — (*c*) *Item* noluit. — (*d*) *Suppl.* humilitate.

et pro iisdem currunt, sicut et mundus? » Ibi autem loquitur de discipulis pro statu perfectionis eorum, et maxime pro statu post acceptionem sancti Spiritus in plenitudine. Et patet ex dictis ordo et modus perveniendi ad tempus gloriæ, sive ad gloriam, per humilitatem et passionum tolerantiam. Unde Augustinus[1]: « Dominus, ut veniant ad patriam, provocavit ad viam; excelsa est patria, humilis via. Patria est vita Christi, via est mors Christi. Patria est mansio Christi, via est passio Christi : qui recusat viam, quid quærit patriam? » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Respondit Christus matri petenti gloriam filiorum[2] : « Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? » Ut enim ait Gregorius[3] : « Ordo est tribulationis et consequentis gloriæ. » Et post : « Per calicem pervenitur ad majestatem : » [4] « Per multas tribulationes oportet pervenire ad regnum Dei. » Item patent hic mundi error et fatuitas : odit enim arguentem ipsum in veritate, sicut Jesum Christum hic : « Non enim[5] amat, pestilens eum, qui se corripit. Supra[6] : « Qui male agit, odit lucem, » scilicet arguentem, ut habitum est ibi. « Veritas enim[7] parit odium, obsequium amicos, » ait Terentius, et recitat Augustinus[8]. Item mundus diligit suos falsos testes, qui ipsum non arguunt, sed cum eo currunt, et eadem cum ipso volunt; cum tamen[9] « meliora sint vulnera diligentis, quam fraudulenta odientis oscula : » et tales sunt « similes asino stolido, qui fugit a fonte, in quo apparet imago ejus, et currit ad leonem, ipsum admirans, a quo interficitur, » ait Isaac.

8. Et quarta sequitur particula, in qua dissimulatio Salvatoris de ascendendo Hierosolymam, ibi : *Vos ascendite ad diem festum hunc.* Unde quærit Augustinus[10], quid est dictum : *Diem festum hunc*, vel *istum?* Et respondet, quod ideo ait : *Ascendite ad diem festum hunc* : « ubi humanam gloriam quæritis, ubi vultis ostendere carnalia gaudia, non æterna cogitare. » Sed quæritur, qualiter ait imperative : *Vos ascendite.* Et ad hoc respondet Chrysostomus[11], quod hoc ait ostendens, quoniam hoc dixit non indigens, nec volens blandiri, sed (a) concedens eos judaica facere. Concessive ergo ait, hoc non imperative. *Ego non ascendam ad diem festum istum, quia nondum venit tempus meum.* Sed qualiter hoc ait, quia postea ascendit ad diem festum? Et ad hoc respondendum secundum Glossam, quod non ascendit ad diem primum vel secundum; vel aliter, secundum Chrysostomum[12], quod non ait simpliciter, scilicet quod non ascenderet; sed ait : *Non ascendam nunc*, id est, vobiscum. *Quia tempus meum nondum venit* : eo quod in futuro paschate oportebat eum crucifigi, ait Chrysostomus[13]. Et per hoc patet responsio ad objectionem hæreticorum objicientium, quod erat subjectus fato : et patet ex dictis responsio. Item objicitur, quod ex hoc videtur, quod opera Christi dependebant a tempore : quod videtur inconveniens, cum esset omnipotens. Et ad istud respondendum, quod opera sua non dependebant a tempore ex indigentia, fiebant tamen in tempore debito ex congruentia.

9. *Hæc cum dixisset, mansit in Galilæa.* Et patet, quod ex Salvatoris exemplo est tempus docendi et annuntiandi veritatem, et est tempus quiescendi et orandi.[14] « Sive mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis (b). » Quod vero ait : *Mansit in Galilæa*, mysterium est, quod Christus manet in anima transmigrante a tumultu et a turbatione mundi ad quietem orationis et contemplationis : « Factus est enim[15] in pace locus ejus. » Galilæa[16] enim *transmigratio* interpretatur.

10. Et sequitur illa pars, in qua de ascensu illius ad diem festum, ibi : *Ut autem ascenderunt*, etc. Et illa in tres : primo narratur de sua ascensione; secundo, de Judæorum inquisitione, et horum murmuratione, ibi : *Judæi ergo*, etc.; tertio, de sua manifestatione et doctrinatione, ibi : *Jam autem die festo*, etc. Divisio partium.

Ait ergo : *Ut ascenderunt fratres, ipse ascendit.* Sed opponit Chrysostomus[17] : Ex quo prius ait, quod non ascenderat, eo quod tempus non advenerat, qualiter ait nunc, quod ascendit? Et ad hoc respondet, quod non ascendit, ut pateretur nunc, sed ut eos erudiret. Ascendit, inquam, *non manifeste, sed quasi in occulto.* Sed quæritur, quare non manifeste? videtur enim timuisse. Et ad hoc respondet Augustinus[18], quod ideo in occulto ascendit, quia non glo-

[1] Aug., ubi sup., n. 5. — [2] *Matth.*, XX, 22. — [3] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 5, quoad sensum. — [4] *Act.*, XIV, 21. — [5] *Prov.*, XV, 12. — [6] Sup., III, 20. — [7] Terent., *Andr.*, act. I, scen. 1. — [8] Aug., *Conf.*, lib. X, c. XXIII, n. 2. — [9] *Prov.*, XXVII, 6. — [10] Aug., ubi sup., n. 8. — [11] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [12] Ibid. — [13] Ibid. — [14] II *Cor.*, V, 13. — [15] *Psal.* LXXV, 3. — [16] גלה, *galah*, Migravit; vel גלילה, *ghelilah*, Galilæa, seu Tractus, Limes. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] Aug., ubi sup.

(a) *Chrysost. ipse* ἀλλὰ. *Cæt. edit.* nec. — (b) nobis.

riari temporaliter, sed docere salubriter voluit, et admonere de die festo æterno, amorem ab hoc sæculo avertere, et in Deum convertere cupiebat. » Aliter respondet Chrysostomus[1], quod « si ascendisset manifeste, signa divinitatis ostendisset; » voluit autem ostendere scilicet suæ humanitatis veritatem, et ideo in occulto ascendit.

11. Et sequitur secunda particula, scilicet Judæorum inquisitio et murmuratio : *Judæi ergo quærebant eum* (*a*) *in die festo*, quia in talibus consueverat miracula facere, supra[2]. Et in hoc patet eorum malignitas : ut ait enim Chrysostomus[3] : « In his scilicet festivitatibus piscari eum, id est, capere (*b*); et loquendo ironice ait, quod « bene erant Judæorum directiones, id est, festivitates : in occisionem impetum faciebant, » *et dicebant : Ubi est ille ?* Sed quæritur, quare non nominabant ? Et ad hoc respondet Chrysostomus[4], quod a magno odio et inimicitia, nec nominatim eum vocari volebant.

12. *Et murmur multum*, non solum pro præterito miraculo, scilicet panum; sed rursus timentes, ne simile quid faceret, ait Chrysostomus[5]. *Quidam enim dicebant : Quia bonus est*, secundum opinionem vulgi. *Quidam*, quoniam *seducit turbas* (*c*), ait Chrysostomus[6]. Hi enim erant increduli, infra[7] : *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum ?* « Seducere enim, ut ait Augustinus[8], est decipere, vel aliunde aliquem ad aliud persuadendo ducere. Si a malo ad bonum ducit, bonus seductor est; si e contrario, malus. » Et hoc est ad solatium eorum, qui (*d*) postea prædicantes verbi Dei futuri erant reputati[9] « ut seductores, et tamen veraces. »

13. *Nemo tamen palam loquebatur*, scilicet eorum qui dicebant : *Quoniam bonus est. Propter metum Judæorum*, infra[10] : « Conspiraverunt (*e*) Judæi, ut si quis Christum confiteretur, extra synagogam fieret. »

14. Et sequitur pars, in qua de ipsius manifestatione et doctrinæ dispensatione, ibi : *Jam autem die festo*, etc. Et illa in duas : primo de sua doctrina in prima die, et calumniantium confutatione; secundo, de sua doctrina ultima die festivitatis, et obloquentium confutatione, ibi[11] : *In novissimo die*, etc. Prima adhuc in duas : primo de doctrina sua et confutatione calumniantium generaliter; secundo, de confutatione quorumdam ex Jerosolyma specialiter, ibi[12] : *Dicebant ergo quidam*, etc. In prima quatuor : primo, ascensus Filii Dei in templum, et admirationis Judæorum de doctrina sua præmissio; secundo, veritatis eruditio, et Judæorum increpatio, ibi[13] : *Respondit Jesus*, etc.; tertio, eorum blasphematio, ibi[14] : *Respondit turba*, etc.; quarto, Salvatoris responsio, et illorum confutatio, ibi[15] : *Respondit Jesus*, etc.

Divisio partis.

Ait ergo : *Jam die festo mediante*, id est, die media septem dierum festivitatis, et erat quarta, ait Glossa. *Ascendit in templum*, non in palatium vel in forum. *Et docebat*, non silebat veritatem, infra[16] : « Ego semper docui in synagoga et in templo. » Qui enim latebat, palam loquebatur, » ait Augustinus[17].

15. *Et mirabantur Judæi*, ob doctrinæ claritatem, veritatem ac virtutem. Unde Chrysostomus[18] : « Tanta erat virtus eorum, quæ dicebantur, quod qui dicebant prius, quoniam seducit turbas, transmutati admirabantur. »[19] « Mirabantur (*f*) super prudentia et responsis ejus. » *Quomodo hic litteras scit*, etc. Ut ait Chrysostomus[20] : « Doctrinam admirabantur, et tunc deberent cogitare, quoniam nihil humanum in eo erat. »[21] « Sapientiam non didici, » scilicet, ab homine, « et novi scientiam sanctorum. » Quærit Chrysostomus, quare in prima die non ascenderit ad festum. Et videtur, quod debuisset ascendere : ait enim Apostolus[22] : « Insta opportune, importune. » Ad istud respondet[23], quod tardatione sua attentiores eos fecit : qui enim primis diebus eum quæsiverunt, repente præsentem (*g*) debebant injacere dicenti, id est, ingerere se ad audiendum. Et patet hic exemplum prælatis et doctoribus ascendendi ad templum, et docendi ibidem, exemplo beati Ambrosii, qui omni die dominico in publico Dei verbum tractabat, ait Augustinus[24].[25] « Clama, ne cesses, » etc. Et de hoc in Collatione prædicabili, infra[26].

Exemplum prælatis et doctoribus.

16. Et sequitur pars secunda : *Respondit Je-*

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Sup., v, 1, 8. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLVIII, al. XLIX, n. 1. — [4] Ibid. — [5] Ibid. — [6] Ibid. — [7] Inf., 48. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. XXIX, n. 1. — [9] II *Cor.*, VI, 8. — [10] Inf., IX, 22. — [11] Inf., 37. — [12] Inf., 25. — [13] Inf., 16. — [14] Inf., 20. — [15] Inf., 20. — [16] Inf., XVIII, 20. — [17] Aug., ubi sup., n. 2. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] *Luc.*, II, 47. — [20] Chrysost., ibid. — [21] *Prov.*, XXX, 3. — [22] II *Tim.*, IV, 2. — [23] Chrysost., ibid. — [24] Aug., *Conf.*, lib. VI, c. IV, n. 6. — [25] *Isa.*, LVIII, 1. — [26] Vid. *Collat.* XXXVI.

(*a*) Cæt. edit. omis. *cum*. — (*b*) *Suppl.* conantur. — (*c*) *Suppl.* secundum opinionem principum et sacerdotum. — (*d*) Cæt. edit. solatium, quæ. — (*e*) *Vulg.* conspiraverunt. — (*f*) Stupebant. — (*g*) *Suppl.* videntes adstabant, et.

sus, etc. Et ibi duo : primo, veritatis eruditio; secundo, adversantium arguitio, ibi [?] : *Nonne Moyses*, etc.

Ait ergo : *Mea doctrina non est mea*. Et de hoc opponit Augustinus [2] prolixe, scilicet : « Non tua, quomodo tua? » Et e contrario. Videtur implicare contradictionem. Et de hoc solvit in summa, quod doctrina Patris, quid est nisi verbum Patris? Et quia verbum est alicujus, doctrina ejus, id est, ipsum Verbum, non est doctrina ejus, sed illius a quo est, quia Verbum non est a se. Est enim Christus lumen de lumine. Quasi eodem modo opponit Chrysostomus, et solvit, scilicet qualiter est doctrina ejus, et non ejus. Et respondet [3], quod « ejus est doctrina, quia non edoctus ab aliquo dicebat; non ejus erat, quia Patris erat doctrina. » Et quoniam profundum verbum proposuit, ut ait Augustinus [4], nec omnes intellexerunt, dedit consilium, ut crederent. Ideo subdit (v. 17) : *Si quis voluerit voluntatem ejus facere*, id est, Patris, credendo in eum, *cognoscet de doctrina*, id est, intelliget. Ut enim ait Augustinus [5]: « Intellectus est merces fidei : [6] « Nisi credideritis, non intelligetis. » Noli ergo quærere intelligere ut credas, » sed e contrario. Et talis sciet, quoniam ex eo Deo loquor. Nec mirum, quia verbum Patris manifestans gloriam Patris, infra [7].

18. *Qui autem a semetipso loquitur*, scilicet Antichristus, *quærit gloriam propriam*. Supra [8] : « Alius veniet in nomine suo, » etc. Ipse enim [9] « extollet se supra omne quod dicitur Deus, aut colitur. » *Qui autem quærit gloriam ejus, qui misit illum, hic verax est :* qualis scilicet ego sum, qui Patri æqualis, formam servi accipiens, gloriam ipsius quæro, ait Augustinus [10]. Patet hic exemplum a Filio Dei hominibus non quærendi propriam gloriam, sed Dei. Ex quo enim ipse Filius, cui debebatur omnis gloria, semper profitetur se quærere gloriam Patris, multo magis quilibet fidelis, qui est membrum ejus, debet quærere gloriam Dei, non suam ; et doctrinam (*a*) attribuere, non sibi : quia, ut ait hic, *qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit*, et talis est mendax, infra [11] :« Qui de suo loquitur, mendax est. » Gloria est enim « frequens fama cum laude, » Augustinus [12]. Vana enim gloria est amor laudis, ait Hugo; vel « desiderium inordinatum excellendi, » ait idem [13]. Et hæc non est quærenda ab homine [14] : « Quid habes, quod non accepisti? Quod si accepisti, quid gloriaris? » [15] « Benedixerint Deo in cordibus suis. » Ibi Gregorius [16] : « Deo maledicere, est de ejus munere sibi gloriam præbere. » Et de hoc Chrysostomus bene [17] : « Vana gloria tyrannica passio est, quæ est causa omnium malorum, eo quod faciat excidere a vera gloria. » Et ibi multum de hoc. Et Bernardus [18] : « Eo quippe est quisque pessimus, quo est optimus, » dum scilicet quærat propriam gloriam. Ideo Hieremias [19] :« Non glorietur sapiens in sapientia sua. » Sed « [20] qui vult gloriari, in Domino glorietur. » Sua enim gloria est quærenda vitæ veritate, et repræsentatione vitæ divinæ in homine [21] :« Glorificate Deum in corpore vestro. » Item est quærenda bonorum operum exercitatione [22] : « Videant vestra bona opera, et glorificent Deum. » Item est quærenda gloria Dei, magnalium suorum et beneficiorum sedula prædicatione [23] : « Date gloriam (*b*) Deo. Dei perfecta sunt opera. » Item est quærenda beneficiorum Dei recognitione et gratiarum actione, ac ordinata intentione, omnia bona agendo ad gloriam suam [24] : « Non est (*c*) qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. » [25] « Omnia in gloriam Dei facite. » Qui ergo volunt dicere quæ sua sunt, et dedignantur docere doctrinam Dei, vel eorum qui docent secundum Deum, non imitantur Filium Dei in prædictis.

Exemplum quærendi gloriam Dei.

Propria gloriam quomodo quærenda.

19. Et sequitur arguitio Judæorum calumniantium, ibi : *Nonne Moyses dedit vobis legem?* Et sunt ista verba referenda ad illud, quod dictum est : *Ubi est ille?* quod dicebant, quærendo eum ut occiderent. Ideo ait : *Nonne Moyses dedit vobis legem?* scilicet ut non occidatis. *Et nemo ex vobis facit legem :* quia, ut ait Augustinus [26]: « Si legem faceretis, Christum in ejus litteris agnosceretis, et præsentem non occideretis. »

20. Ideo sequitur : *Quid me quæritis interficere?* Sed quæritur, qualiter ait : *Nemo ex vobis*, quia supra, eodem, dictum est, quod quidam dice-

[1] Inf., 19. — [2] Aug., ubi sup., n. 3.— [3] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [4] Aug., ubi sup., n. 6. — [5] Ibid. — [6] *Isa.*, VII, 9, sec. LXX. — [7] Inf., XVII, 4, 6. — [8] Sup., V, 43. — [9] II *Thess.*, II, 4. — [10] Aug., ubi sup., n. 8. — [11] Inf., VIII, 44. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. C, n. 1 ; tract. CV, n. 3. — [13] Hug., *de Sacram. Fid.*, lib. I, part. VII, c. VI. — [14] I *Cor.*, IV, 7. — [15] *Job*, I, 5. — [16] Greg., *Moral.*, lib. I, c. VIII, al. XXIII, n. 31. — [17] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVII, al. XXVIII, n. 3.— [18] Bern., *in Cant.*, serm. LXXXIV, n. 2. — [19] *Jerem.*, IX, 23.— [20] I *Cor.*, I, 31.— [21] Ibid., VI, 20. — [22] *Matth.*, V, 16.— [23] *Deut.*, XXXII, 3, 4; *Psal.* LXVII, 37. — [24] *Luc.*, XVII, 18. — [25] I *Cor.*, X, 31.— [26] Aug., *in Joan.*, tract. XXX, n. 2.— (*a*) *Suppl.* Deo.— (*b*) *Vulg. in Deut.* magnificentiam. — (*c*) *Suppl.* inventus.

bant : *Quoniam bonus est.* Item discipuli multi erant præsentes, qui implebant legem. Et ad hoc respondet Augustinus [1], quod « Dominum loquentem audiebant omnes, discipuli et Judæi, mendaces et veraces, boni et mali; sed ille discernebat, et quibus sermo prodesset, prævidebat, et in nobis, et in illis. » Hæc ille. Loquitur ergo ad illos, qui erant mali et mendaces : et, ut ait, redarguit de duobus, scilicet de audacia, qua audebant redarguere eum scilicet de transgressione legis, quia ipse curavit in sabbato, et de meditatione occisionis : ideo non erant digni judicare alium. Et sequitur responsio illorum, ibi : *Respondit turba*, etc. Et vere turba; unde Augustinus [2] : « Turba turbata est a veritate : turbam lippitudinis turbavit claritas solis. Et respondit, quasi turba, non pertinentia ad ordinem, sed ad perturbationem : *Dæmonium habes.* » Hæc Augustinus : quasi dicerent : Tu habes dæmonium, hæc nobis imponendo. Ideo dicunt : *Quis quærit te interficere?* Ut ait Chrysostomus [3] : « Verbum erat furoris et animæ inverecundantis. » Et ponit exemplum [4] : « Sicut latrones cantant in insidiis, quasi non essent latrones, et injiciunt manus; sic fuit de istis. » Sed quæritur, quare non redarguit eos, et quare tam humilia locutus est coram eis? Et ad primum respondet Chrysostomus quod « ideo non redarguit, ut non faceret eos inverecundiores. » Ad aliud vero respondet [5], quod « humilia loquendi (*a*) de se, multæ fuerunt causæ : scilicet non ingenitum existimari, non Deo contrarium, carne indutum esse, imbecillitas audientium, docere homines moderata sapere. Sublimia (*b*) vero loquendi (*c*) de se fuit causa, veræ scilicet divinitatis magnitudo. » Hæc ille, quasi diceret : Ut non existimarent eum ingenitum esse, vel Deo contrarium, et sic de aliis; ideo humilia de se locutus est. Et patet hic exemplum non respondendi aspere contumacibus. Unde Augustinus [6] : « Dominus non turbatus, sed in sua potestate tranquillus non reddit malum pro malo, » etc. « Quibus si diceret : Vos dæmonium habetis, verum diceret. » Hæc ille.

Exemplum latronum.

Exemplum non respondendi aspere.

21. Et sequitur quartum, scilicet responsio Salvatoris, ibi : *Et dixit eis*, etc. Ubi (*d*) Chrysostomus [7] : « Dixit eis, inquam, a lege syllogizans. Et est summa rationis : Moyses ante legem dedit circumcisionem, et vos eam in sabbato facitis sine legis transgressione. Injuste ergo me arguitis, quod hominem sanum feci in sabbato. » In ista ratione sic procedit : primo ponit quasi majorem; secundo, minorem; tertio, quasi conclusionem; quarto, subdit admonitionem. Ait ergo : *Unum opus feci*, scilicet curare paralyticum, supra [8] : *Et omnes miramini*, scilicet de hoc opere. « Quid ergo si omnia videritis? » ait Augustinus [9]. Et hoc est nobilius opus quam circumcidere. *Et* tamen (v. 22) *in sabbato circumciditis.* Ideo sequitur : *Propterea* (*e*) *Moyses dedit vobis circumcisionem*, id est præcepit : *Non quia ex Moyse est*, id est, præceptum Moysis; *Sed ex patribus*, quibus fuit primo præcepta. Et est in Glossa bene, propter quas causas fuit circumcisio in præcepto. Et subdit quasi minorem : *In sabbato circumciditis hominem*, secundum legem, quæ ait, quod in die octava circumcidatur infantulus, quæ dies potuit contingere in sabbato. Deinde subdit quasi conclusionem (v. 23) : *Si circumcisionem accipit homo*, etc., quando scilicet die octava in sabbato, *ut non solvatur lex Moysi*, quæ prohibebat opera servilia, non opus salutis : *Mihi indignamini*, id est, cur indignamini, ait Glossa, *quia totum hominem sanum feci?* « Curatus enim fuit, ut sanatus esset in corpore; et credidit, ut sanus esset in anima, » (*f*) Augustinus [9]. Et ideo illis poterat dicere illud Apostoli [10] : « Æmulationem quidem Dei habent; sed non secundum scientiam. »

24. Et ideo subditur admonitio : *Nolite judicare secundum faciem*, id est, personarum acceptionem; *sed justum judicium judicate*, scilicet secundum rei veritatem. Ut enim ait Augustinus [11] : « In sabbato circumcidebant, et tamen Moysi non indignabantur. Ipse vero totum hominem salvum fecerat, et tamen ei indignabantur. » Et ideo ait : *Nolite judicare secundum faciem.* [12] « Quod justum est, juste judicate. » Sed quæritur de ratione, quam facit Dominus. Videtur enim quod non sequatur : minus enim est sanare in anima, quam in anima et corpore. Sed non sequitur : Si licet minus facere in sabbato, ergo et majus. Sicut non sequitur : Si licet lavare faciem, indumenta, ergo et totum corpus. Item videtur, quod sophistice arguit contra eos : quia ipsi arguebant eum, non quia sanavit hominem in sabbato, sed quia

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XXX, n. 1. — [2] Ibid., n. 2. — [3] Chrysost., hom. XLVIII, al. XLIX, n. 2. — [4] Ibid. — [5] Ibid., paulo ante. — [6] Aug., ubi sup., n. 3. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Sup., V, 8. — [9] Aug., ubi sup., n. 3. — [10] *Rom.*, X, 2. — [11] Aug., ubi sup., n. 4. — [12] *Deut.*, XVI, 20. — (*a*) *Cæt. edit.* loquendo. — (*b*) Alia. — (*c*) *Suppl.* una solum. — (*d*) *Cæt. edit.* ut. — (*e*) Item *Præterea*. — (*f*) *Suppl.* ait.

dixerat ei : « Tolle grabatum tuum, » quod erat opus corporale ; et ita videtur, quod eis non respondet. Et ad primum respondendum est, quod recte arguit contra eos. Sanatio enim hominis in anima et corpore est majus (a) bonum, quam sanatio in anima tantum. Si ergo circumcidere ad sanationem animæ licebat in sabbato, multo magis licebat et totum hominem sanare. Ad aliud respondendum, quod ipse respondet impiæ et pravæ eorum affectioni, qua ipsi invidebant operationi miraculi. Et contra eorum malitiam et invidiam procedit hic arguendo : præcepit portari (b) grabatum ab homine sanato, quia non fuit ita opus servile, quod esset prohibitum in sabbato, in quo licebat facere opera necessitatis, quæ ad salutem pertinent, sicut manducare et bibere, ait Augustinus[1]. Item licebat facere opera pietatis, sicut eleemosynam dare, bovem et asinum adaquare. Sic et licebat paralytico curato grabatum vel lectum tollere in testimonium suæ curationis, maxime tamen præcipiente Salvatore, qui venerat solvere cæremonias legis, ut habitum est supra[2]. De circumcisione vero et de quæstionibus[3] circa illam, quarto *Sententiarum*, et Hugo[4]. Sed quæritur, quare fuit circumcisio data ante legem patribus? Et ad istud respondendum secundum Glossam, quia circumcisio fuit data in signum magnæ fidei Abrahæ, ut esset distinctio populi, de quo Christus erat nasciturus, ab aliis populis. Et quia repromissio fuit facta Abrahæ, ideo et ei data fuit lex de circumcisione. Unde versus :

Est signum, meritum, distinguit, sive medetur
Circumcisa caro, signat, docet.

Signum, fidei Abrahæ ; meritum, scilicet obedientiæ; distinguit, scilicet populum : medetur, contra originale : signat, octavam resurrectionis : docet, scilicet castitatem. De ipsa vero circumcisione spiritualiter, et de sabbato in Collatione prædicabili[5]. Quod vero sequitur, *Nolite judicare secundum faciem,* « evadere in hoc sæculo magni laboris est. Et in hoc illos convicit, nos instruxit, » ait Augustinus[6] : « Et ideo non personaliter judicemus, sed rectum judicium teneamus. [7] Quis autem est qui non judicat personaliter? Qui æqualiter diligit. Dilectio æqualis facit non acceptari personas. » Hæc ille. Et ponit exemplum de filio et patre : « Si filius conquestus de patre habet bonam causam, illum æquemus patri in veritate. » Et ibi bene de hoc. Unde nota, quod judicium secundum faciem, sive superficiale, est ex personarum acceptione, ut ait Augustinus hic. Item est ex causæ indiscussione, vel ex sententiæ præcipitatione. [8] « Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. » Et Gregorius[9] : « Ne ad proferendam sententiam iniquam præcipites esse debeamus, nec temere indiscussa judicemus, ne quælibet mala audita nos moveant, ne passim dicta sine probatione credamus. » Et ibi bene de hoc. Item fit judicium secundum faciem ex perversa affectione. Judicium enim pervertitur quatuor modis : scilicet timore, odio, amore, cupiditate, ut dicitur. Unde versus de his : Judicium pervertitur quatuor modis.

Quattuor ista, timor, odium, dilectio, census,
Sæpe solent hominum rectos pervertere sensus.

[10] « Nec in judicio plurimorum acquiescas sententiæ, ut a vero devies. » At illi : Ergo judicio cavendum est. [11] « Audite illos, et quod rectum est judicate. » Et sequitur : « Dei judicium est. » Et[12] : « Non enim hominis exercetis judicium, sed Dei, » etc. Et sequitur : « Cum diligentia cuncta facite. » In *Psalmo*[13] : « Recta (c) judicate, filii hominum. »

25. Et sequitur illa pars, in qua confutatio specialiter quorumdam ex Hierosolymis calumniantibus, ibi : *Dicebant ergo quidam*, etc. Et illa pars in quatuor : primo, calumniantium oblocutio ; secundo, eorum confutatio sive convictio, ibi : *Clamabat*, etc.; tertio, ipsorum divisio, eo quod quidam volebant eum apprehendere, quidam credebant, ibi : *Credebant ergo*, etc.; quarto, malignitatis eorum sive machinationis a Christo propalatio, et illorum de hoc inter se mutua inquisitio : *Dixit ergo eis Jesus*, etc. Divisio partis.

Ait ergo : *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis*. Et in hoc patet eorum obstinatio : quoniam « qui maxime potiti sunt signis, hi omnibus erant miserabiliores, scilicet qui ex Hierosolymis, » ait Chrysostomus[14]. *Nonne hic est, quem quærunt Judæi interficere?* (v. 26) *Et ecce palam lo-*

[1] Aug., ubi sup., n. 6. — [2] Sup., IV, 21. — [3] Vid. IV *Sent.*, dist. I, huj. edit. tom. V, pag. 265. — [4] Hug., *de Sacram. Fid.*, lib. I, part. XII, c. 2. — [5] Vid. *Collat.*, XXXVII. — [6] Aug., ubi sup., n. 7. — [7] Ibid., n. 8. — [8] *Job*, XXIX, 16. — [9] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XIV, al. XXV, n. 46. — [10] *Exod.*, XXIII, 2. — [11] *Deut.*, I, 16, 17. — [12] II *Paralip.*, XIX, 6, 7. — [13] *Psal.* LVII, 2. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLIX, al. L, n 1.

(a) *Cæt. edit.* magis. — (b) portare. — (c) *Item* recte.

quitur, etc. Ut ait Augustinus [1] : « Qui noverant, qua sævitia quærebatur, mirabantur, qua potentia non tenebatur. » Ignorabant enim quod ait Salvator, infra [2] : « Nemo tollit eam a me, » id est, animam. « Sed ego pono (*a*) eam a me. » *Numquid vere cognoverunt principes*, etc. « Putaverunt enim, quod principes cognoverunt ipsum esse Christum, et ideo ei pepercerunt, » ait Augustinus [3]. Et si ita fuit de ipsis, (v. 27) *nos scimus, unde scit*, quoniam a Nazareth. Supra [4] : « Invenimus ipsum a Nazareth. » *Christus autem cum venerit, nemo scit, unde sit.* Quærit Augustinus [5] : Unde fuit nata hæc opinio apud Judæos, quod nemo scit, unde Christus sit ? Et ad hoc respondet, quod inaniter nata est, quoniam in Scriptura dicitur [6] : « Quoniam Nazareus vocabitur, » secundum aliam litteram, ibi [7] : « Et flos de radice ejus ascendet, » prout exponit Hieronymus [8]. Alia vero Scriptura, quoniam in Bethlehem. Et hoc ideo, quia in Bethlehem natus, quia in Nazareth educatus. Ideo, « secundum hominem, Scripturæ prædixerunt [9] unde esset; secundum Deum vero, latebat impios, et quærebat pios. [10] *Generationem ejus quis enarrabit ?* Hæc Augustinus [11]. Et quasi idem Chrysostomus.

28. Sequitur secunda particula, scilicet eorum confutatio, sive convictio, ibi : *Clamabat ergo Jesus*, etc. Sed qualiter hoc, quia dicitur [12] : « Non clamabit, neque audietur foris vox ejus. » Et ad istud respondendum, quod ibi loquitur de clamore contentionis. Unde Glossa ibi : « Non clamabit mitis et mansuetus. » Hic vero loquitur de clamore prædicationis et doctrinæ [13] : « Sapientia foris clamitat. » Et patet ipsius ad prædicandum affectuositas, quia clamabat; et eruditionis veritas, quia erat docens; et patet loci doctrinæ ordinabilitas, quia in templo. *Et me scitis*, scilicet secundum carnem et effigiem hominis quam gerebat ; *et unde sim, scitis*, scilicet quantum ad educationem, quia a Nazareth. Sed qualiter ? ait Ipse enim erat filius Virginis, quod ipsi ignorabant. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [14], quod solus partus Virginis latebat, et illo excepto totum noverant, scilicet locum educationis, et effigiem faciei exterioris. Secundum tamen divinitatem nesciebant : ideo ait : *A me ipso non veni*, scilicet secundum divinitatem ; *sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis*, excæcati scilicet infidelitate : « Mundus enim eum non cognovit, » supra [15]. Et alibi [16] : « Neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. » Et in hoc convincit eos, ut ait Chrysostomus [17]. Dixerant enim prius, quod sciebant, unde ipse erat; modo ait se esse Christum, et tamen ignorabant unde erat. Et quia desiderabat salutem omnium, « subjecit, unde poterant scire quod nesciebant, » sicut continuat Augustinus [18].

29. *Ego scio eum.* Et sic quærite a me, ut sciatis eum. Et ideo scio eum, *quia a me ipso non sum.* Supra [19] : « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » [20] « Et si dixero, quia nescio eum, » quod est impossibile, ait Glossa, « ero similis vobis, mendax. » Quæritur, qualiter ait Glossa, quod impossibile est, quod diceret Filius : *Ego nescio eum.* Videtur enim quod posset pronuntiare has dictiones : *Nescio eum.* Et ad istud respondendum est, quod est loqui pronuntiando prædictis vocabulis cum assertiva affimatione, et sic non poterat dicere : *Nescio eum*, quia non poterat mentiri, cum hoc non sit posse ; vel est loqui de fornicatione vocabulorum tantum, circumscripto sensu interiori, et sic poterat proferre illa verba. Quæritur, qualiter ait : *Et me scitis* ; et post [21] : *Nesciunt eum* (*b*), *qui me misit* ; cum dicatur infra [22] : « Si sciretis me, et patrem meum sciretis. » Et ad istud respondendum, quod erat cognitio Christi duplex : una secundum humanitatem, scilicet quantum ad suam educationem et faciei effigiem : illa cognoscebant, ignorantes tamen Patrem. Et erat alia cognitio secundum interiorem revelationem : et si illa cognoscerent Filium, et Patrem, prout ait infra [22]. Quando vero ait hic : *Qui me misit*, ut ait Augustinus [23] : « Ubi hoc audis, noli intelligere naturæ dissimilitudinem, sed generantis auctoritatem : quidquid enim est Filius, de illo est, cujus est Filius : est enim lumen de lumine. »

Cognitio Christi duplex.

30. Et sequitur tertia particula, in qua nar-

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XXXI, n. 1. — [2] Inf., X, 18. — [3] Aug., ubi sup. — [4] Sup., I, 45. — [5] Aug., ibid., n. 2. — [6] *Matth.*, II, 23. — [7] *Isa.*, XI, 1. « Pro *flore* hebraice est בצך (netser) : unde Maldonatus, Jansenius, et alii apud Hieronymum, Christum dictum putant Nazaræum vel Nazarenum. » Corn. a Lap. *in Isaiam.* — [8] Hieron., *in Matth.*, lib. I, c. II, in fine. — [9] *Mich.*, V, 2. — [10] *Isa.*, LIII, 8. — [11] Aug., ubi sup., n. 2. — [12] *Isa.*, XLII, 2. — [13] *Prov.*, I, 21. — [14] Aug, ubi sup., n. 3. — [15] Sup., I, 10. — [16] *Matth.*, XI, 27. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] Aug., ubi sup., n. 4. — [19] Sup., I, 18. — [20] Inf., VIII, 55. — [21] Inf., XV, 21. — [22] Inf., VIII, 19. — [23] Aug., ubi sup., n. 4.

(*a*) *Cæt. edit.* licet ego ponam.— (*b*) *Nescitis illum.*

ratur eorum obstinatio et divisio : *Quærebant eum apprehendere*, scilicet ad capiendum ; *sed nemo misit manus in illum*, *quia nondum venerat hora ejus*. Et ex hoc objiciunt hæretici, quod erat subjectus fato et tempori. Et ad hoc respondet Augustinus [1], quod « sua hora fuit sua voluntas : (*a*) tempus expectavit quo nasceretur ; cum [2] venit plenitudo temporis. » Diu fuerat prædicendus (*b*) : sed nondum venerat hora passionis, ut noveris non necessitatem, sed potestatem morientis. Supra [3] simile : « Nondum venit hora mea. » Et licet illi sic quærerent, tamen (v. 31) *de turba multi crediderunt in eum*. Ut ait Augustinus [4], *de turba*, scilicet humiles et pauperes salvos faciebat Dominus ; principes vero insaniebant, et medicum occidere cupiebant. Erat autem turba quædam, quæ ægritudinem suam vidit, et medicinam cognovit. Et turba commota miraculis ait : *Numquid cum venerit Christus, plura signa faciet ?* Sed quæritur, sicut opponit Chrysostomus, ex quo non sunt enumerata miracula, nisi quatuor, scilicet de conversione aquæ in vinum, supra [5], et de curatione filii reguli, supra [6], et de curatione paralytici, supra [7], et de multiplicatione panum, supra [8] ; qualiter ait : *Numquid plura signa faciet ?* Et ad hoc respondet Chrysostomus [9], quod « multa scilicet signa transcurrit sanctus Evangelista, et de his loquitur, de quibus principes malignabantur. Nec adhuc erat sana fides istorum, sed ut multitudinis erat et vulgaris. » Et licet ita esset de turba : (v. 32) *Audierunt Pharisæi turbam murmurantem*, non contra Christum, sed (*c*) « murmure quo Christus glorificabatur, » ait Augustinus [10] : « Grossiores enim non a doctrina, neque a concione, sed signis inducuntur, » ait Chrysostomus [11]. *Miserunt principes et Pharisæi ministros, ut apprehenderent Jesum*. Ut enim ait Chrysostomus [12], « non multitudo, quæ principatum non cupiebat, neque a livore capi poterat, sed sacerdotes. » Ait Matthæus [13] : « Abeuntes Pharisæi consilium fecerunt ut caperent Jesum. » *Miserunt ministros*, quia ipsi non audebant, periculum suscipientes, ire ad apprehendendum eum, ait Chrysostomus [14]. Et patet hic et in multis aliis locis incredulitas, et cupiditas, et malignitas principum. Et patet similiter credulitas humilium et pauperum, infra eodem [15] : « Numquid ex principibus aliquis credidit in eum ? Sed turba, » etc.

(Hæretici confutati.)

(Multa signa prætereuntur.)

33. Et sequitur quarta pars, in qua Salvatoris responsio, et illorum increpatio. Et ibi duo : primo, ipsius responsio ; secundo, ipsorum dubitativa inquisitio, ibi [16] : *Dixerunt ergo Judæi*.

Ait ergo : *Dixit eis : Adhuc modicum*, etc., quasi dicat, ait Augustinus [17] : « Quod modo vultis facere, facturi estis, sed non modo ; et hoc, « quia modo nolo. » Et de hoc in Glossa. Item Chrysostomus [18] : « Quasi diceret : Quid me festinatis interficere ? parvum expectate tempus. » *Vado enim ad Patrem*, scilicet in morte, et (v. 34) *quæretis me*, scilicet post resurrectionem, quando multi in eum crediderunt. Unde [19] « compuncti dixerunt Petro : Quid faciemus ? » Sed quæritur tunc, qualiter ait : *Non invenietis*, quia omnes compuncti, quærentes, invenient eum. Et ad istud respondendum secundum Glossam, quæ ait : « *Non invenietis*, scilicet corporaliter ; vel fide, quantum ad discredentes. » *Et ubi ego sum :* ut enim ait Augustinus [20], « non ait : Ubi ero, quia semper erat quo rediturus erat, supra [21] : *Filius hominis, qui est in cœlo*. Erat enim in (*d*) terra secundum visibilem carnem ; in cœlo vero, secundum invisibilem majestatem. » Hæc ille. *Vos non potestis venire*, etc. Sed qualiter hoc ? ut enim præmissum est, erant eum quæsituri etiam compuncti post resurrectionem. Et ad istud respondet Augustinus [22], quod « non dixit eis : Non poteritis venire, sed ait : *Non potestis*. Tales enim erant tunc, qui non poterant venire, » qui erant in peccato. Et patet hic, quod quærentes Christum malo modo, eum non inveniunt : isti enim quærebant Christum non ad credendum : ideo, in quantum tales, non invenerunt eum. Item fuerunt quærentes Christum in multitudine carnalis cognationis (*e*), et non invenerunt [23] : « Quæsiverunt eum inter cognatos et notos, et non invenerunt. » Item sunt quærentes Filium Dei, sperantes in multitudine affluentiæ mundialis [24] : « In gregibus suis et in

(Quæritur Dominus multipliciter.)

[1] Aug., ubi sup., n. 5. — [2] *Gal.*, IV, 4. — [3] Sup., II, 4. — [4] Aug., ubi sup., n. 7. — [5] Sup., II, 8 et seq. — [6] Sup., IV, 50 et seq. — [7] Sup., V, 8 et seq. — [8] Sup., VI, 11. — [9] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [10] Aug., ubi sup., n. 8. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Ibid. — [13] *Matth.*, XXII, 15. — [14] Chrysost., ibid. — [15] Inf., 48, 49. — [16] Inf., 35. — [17] Aug., ubi sup. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] *Act.*, II, 37. — [20] Aug., ubi sup., n. 9. — [21] Sup., III, 13. — [22] Aug., ibid. — [23] *Luc.*, II, 44, 45. — [24] *Ose.*, V, 6.

(*a*) *Suppl.* Tempus expectabat quo moreretur, quia et. — (*b*) *Cæt. edit.* venerat prædicandus. — (*c*) *Cæt. edit. add.* de. — (*d*) *Cæt. edit. deest* in. — (*e*) *Cæt. edit.* cognitionis.

armentis vadent ad quærendum Dominum, et non invenient. » Item sunt quærentes Filium in tumultuositate mundanæ occupationis vel negotiationis [1] : « Circuibo civitatem per vicos et plateas, quæram quem diligit anima mea. » Et sequitur : « Non inveni eum. » Unde Ambrosius [2] : « Non invenit Christum, qui quærit eum in foro, ubi lites sunt, ubi nundinæ sunt : non ulla pecunia comparatur Christus. » Item sunt qui quærunt Christum in deliciis carnalis concupiscentiæ [3] : « In lectulo meo per noctes quæsivi, » etc. Et sequitur : « Quæsivi illum et non inveni. » [4] « Non enim invenitur in terra suaviter viventium, » scilicet sapientia Dei. Et de hoc Bernardus [5] : « Quærens eum non invenit, scilicet cum non in tempore debito quærit eum; vel non sicut oportet, quærit eum, vel non ubi oportet. » Qui ergo vult invenire Christum, humili corde et simplici quærat eum [6] : « In simplicitate cordis quærite eum. »

35. Et sequitur secunda particula, in qua mutua inquisitio Judæorum : *Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos* : *Quo hic iturus est?* Ut ait Chrysostomus [7] : « Aliqua passi sunt ab his, quæ dicebantur, ideo insensate inquirentes quærunt : *Numquid in dispersionem gentium iturus est?* » Ut enim ait Chrysostomus [8] : « Judæi vocabant gentes *Dispersionem*, quia ubique disseminatæ erant : antiquitus autem tota gens, scilicet Judæorum, in unum locum collecta erat, et non erat alibi invenire Judæum, nisi in Palæstina sola. Et ideo gloriantes in se ipsos, vocant gentes, sive Hellenas (*a*), *Disseminationem* sive *Dispersionem*. » Ut ait Augustinus [9] : « Non enim sciebant quæ dixerunt, sed quia ille voluit, prophetaverunt. Iturus enim erat ad gentes non præsentia corporis sui, sed pedibus suis, qui pedes erant Apostoli. » Infra [10] : « Habeo alias oves, » etc. [11] « Populus enim quem non cognovi servivit mihi, » etc. Et inquirendo replicant sermonem (v. 36) : *Quis est hic sermo, quem dixit* : *Quæretis me*, etc. Quærit Augustinus (*b*) [12] ubi Judæi quæsiverunt Christum? Et respondet, quod « quando mulieres plangebant, et cum civitas capiebatur, » scilicet a Tito et Romanis, quadragesimo secundo anno post passionem : « Tunc enim erat congruum meminisse Christi et miraculorum ejus. »

37. Et sequitur illa pars, in qua de doctrina Christi in ultimo die festivitatis, ibi : *In novissimo autem die*, etc. Et illa pars in quatuor : primo, doctrinæ præmissio; secundo, auditorum varia de ipso opinio, ibi [13] : *Ex illa autem turba*, etc.; tertio, ministrorum ad Christum capiendum regressio, et auditorum renuntiatio, ibi [14] : *Venerunt ergo*, etc.; quarto, Nicodemi allegatio et aliorum inquisitio, ibi [15] : *Dixit Nicodemus*, etc.

Ait ergo : *In novissimo autem die*, etc. Primus enim dies et novissimus illius festivitatis erant celebres. *Stabat Jesus*, ostendens suam præsentiam; *et clamabat*, propter multam turbam, ait Chrysostomus [16]. Sed quæritur, quare aliis diebus non clamavit. Et ad hoc respondet Chrysostomus [17], quod « prima die non apparuit propter causas superius dictas; alios dies intermedios consumebant ad voluptatem; ultima die, cum recedebant domum, viatica dedit ad salutem. » Et patet hic exemplum prædicatoribus denuntiandi documenta Dei, tanquam viatica salutis, in festis. Et similiter patet exemplum firmiter perseverandi in justitia; unde ait : *Stabat Jesus*. Et similiter exemplum affectuose denuntiandi; unde ait : *Clamabat Jesus*. [18] « Steterunt sacerdotes in ornatu suo cum tubis. » [19] « Exclamaverunt filii Aaron cum tubis. » *Si quis sitit, veniat ad me*; quasi dicat : Nullum de necessitate aut vi attraho; sed si quis habet desiderium, hunc voco. *Veniat ad me*, « non pedibus, sed affectibus, » ait Augustinus [20]. *Et bibat*, Spiritum hauriendo. Et explanat (v. 38) : *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus*, etc. Quærit Chrysostomus [21] : « Ubi ait hoc Scriptura? » Et respondet, quod « nusquam. » Et ideo sic debet subdistingui secundum ipsum : « Si quis credit in me, sicut dicunt Scripturæ, » supra [22] : « Scrutamini Scripturas : » *Flumina de ventre ejus fluent*, id est, de corde. Et in hoc vocat copiositatem et ubertatem, hoc est multam gratiam, supra [23] : « Qui credit in me, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. » Ait tamen Glossa super illud : *Sicut dicit Scriptura* : « Secundum aliam trans-

Exemplum prædicatoribus.

[1] *Cant.*, III, 2. — [2] Ambros., *de Isaac et Anim.*, c. V, n. 38. — [3] *Cant.*, III, 1, 2. — [4] *Job*, XXVIII, 13. — [5] Bern., *in Cant.*, serm. LXXV, n. 3. — [6] *Sap.*, I, 1. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 8. — [8] Ibid. — [9] Aug., ubi sup., n. 10. — [10] Inf., X, 16. — [11] *Psal.* XVII, 45. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [13] Inf., 40. — [14] Inf., 45. — [15] Inf., 50. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. L, al. LI, n. 1. — [17] Ibid. — [18] I *Esdr.*, III, 10. — [19] *Eccli.*, L, 18. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. XXXII, n. 1. — [21] Chrysost., ubi sup. — [22] Sup., V, 39. — [23] Sup., IV, 14.

(*a*) *Cæt. edit.* Hellines. — (*b*) *Leg.* Chrysostomus.

lationem; vel hoc ait Scriptura, ubi dicitur [1] : « Erit anima eorum quasi hortus irriguus. » Exponit (v. 39) : *Hoc autem dixit de spiritu, quem erant accepturi credentes in eum*, secundum prophetiam Joelis [2] : « Effundam de spiritu meo super omnem carnem. » Et subdit rationem dicti : *Nondum enim erat Spiritus datus*, plenarie ad illos effectus, ad quos post fuit datus. Infra [3] : « Paracletus non veniet ad vos. » Sed quæritur ad evidentiam litteræ : *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent*, cum omnis spiritus a Deo descendat [4] : « Divisiones gratiarum sunt, idem tamen Spiritus et idem Deus, » qualiter ait, quod flumina, id est, gratiarum fluenta de ventre interioris hominis fluant, cum sint a Deo immediate? Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [5], ubi ait, quod « spiritus gratia cum in mente intraverit et firmata fuerit, omni fonte magis manat, nec deficit. Simul etiam ostendit indeficientiam largitionis, et ineffabilitatem actionis : ideo fontem et flumina vocat. » Hæc ille. Quando ergo ait, quod de ventre flumina fluent, non intelligit de Spiritu infuso a Deo gratificante, sed de bonis affectibus et benevolentiis ab anima Spiritu gratificata. Unde Augustinus [6] : « Quid est fons, quid fluvius, qui manat de ventre interioris hominis? » Et respondet : « Benevolentia, qua vult consulere proximo. » Et ibi bene de hoc. Item quæritur, qualiter ait, quod nondum erat datus Spiritus? Cum jam discipuli credidissent in eum, et sequuti fuissent, planum est quod Spiritum accepissent. Item opponit Chrysostomus [7], quod « prophetæ prophetaverunt et miracula fecerunt, et ita Spiritum acceperunt. » Et ad istud respondet Augustinus [8], quod « fuit quidam modus dationis Spiritus, secundum quem non fuit datus, sicut infra [9], ubi insufflavit in discipulos dicens [10] : « Accipite Spiritum sanctum; » et secundum quem fuit datus in linguis igneis. Hæc Augustinus. Fuit ergo datio spiritus triplex, scilicet : vel ad gratificationem et justificationem; vel fuit datus vocatis ad fidem et justificatis; vel fuit Spiritus datus ad æstus concupiscentialis refrigerationem, et ad mentis elevationem. Et sic fuit datus, infra, quando insufflavit. Unde Augustinus [11] : « Ideo insufflavit dicens : « Accipite Spiritum sanctum, » ut a luto exurgerent, et luteis corporibus renuntiarent. » Vel fuit datio Spiritus ad plenam confirmationem in via, et ad miraculorum operationem, et linguarum diversitatem : et sic fuit datus in Pentecoste in linguis igneis. Et de hoc Gregorius [12] : « Sciendum, inquit, quod qui Spiritum sanctum habuerunt prius ut innocenter viverent, et in prædicatione quibusdam prodessent; post resurrectionem hunc patenter acceperunt, ut prodesse non paucis, sed pluribus possent. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et de hoc similiter idem Gregorius post [13], ubi ait : « Cujus formidinis fuerit pastor Ecclesiæ ante adventum Spiritus, et cujus fortitudinis post, conspicimus. » Et ibi de hoc similiter. Item quæritur, qualiter hic ait : *Flumina aquæ vivæ fluent*, loquens de Spiritu, cum nomine ignis Spiritus significetur [14] : « Ignem veni mittere in terram. » Et ad istud respondet Chrysostomus [15], quod « per utrumque Spiritus signatur : per aquæ nuncupationem, ut purgamentum et refrigerium suscipientibus ostendat; per ignis vero appellationem signatur, ut consumptivus peccatorum, et erectus, et calidus, » etc. De mysteriis vero prædictorum patet in Collationibus prædicabilibus [16].

40. Et sequitur illa pars, in qua de eorum varia opinione, ibi : *Ex illa autem turba dicebant quidam : Hic est vere Propheta*, ob claritatem doctrinæ. (v. 41) *Alii dicebant : Hic est Christus*, ob virtutem potentiæ. Ut enim ait Chrysostomus [17], « diversa erat mens in multitudine non ordinata. » *Quidam autem dicebant : Numquid a Galilæa venit Christus?* quia ibi nutritus fuerat, ut dictum est supra, quasi dicerent : Non : quod probant per Scripturam. Unde sequitur (v. 42) : *Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David?* [18] « Suscitabo semen (*a*) tuum. » *Et de Bethleem castello* [19] : « Tu, Bethleem Ephrata, » etc.

43. *Dissensio itaque facta est in turba*, etc. Ut enim ait Augustinus [20] : « Cum Dominus invitasset ad optandum Spiritum, nata est in turba dissensio. » Et hoc ideo, secundum Glossam, « quia quidam cœperunt bibere, quidam non. » Et ex

[1] *Isa.*, LVIII, 11. — [2] *Joel.*, II, 28. — [3] *Joan.*, XVI, 7. — [4] I *Cor.*, XII, 4, 6. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup., n. 4. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Aug., ubi sup., n. 6. — [9] Inf., XX, 22. — [10] *Act.*, II, 3. — [11] Aug., ubi sup. — [12] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 4. — [13] Ibid., hom. XXX, n. 8. — [14] *Luc.*, XII, 49. — [15] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXI, al. XXXII, n. 1. — [16] Vid. *Collat.* XXXVIII et XXXIX. — [17] Chrysost., *in Joan.*, hom. L, al. LI, n. 2. — [18] II *Reg.*, VII, 12. — [19] *Mich.*, V, 2. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIII, n. 1.

(*a*) *Cæt. edit.* sanctum.

his patet mysterium : inter illos, super quos Spiritus descendit, et flumina ipsius fluent, unitas et concordia; inter illos vero, qui carent spiritu divino, dissensio, et cordium, et affectuum, et opinionum. Unde Augustinus[1] : « Livor separat, charitas vel sanitas jungit. Tolle invidiam, et tuum est quod habeo : tolle invidiam, et meum est quod habes. Si, inquit, amas unitatem, et jam tibi habet, quisquis in illa aliquid habet. » Et sequitur : « Ipsam habeto, » id est, charitatem, « et cuncta habebis. » Et ponit exemplum bonum de membris in corpore, qualiter quodlibet membrum non operatur sibi soli, sed toti corpori, et aliis membris. Et ibi bene de hoc. Et quia infideles et mali Spiritu carent, ideo sunt divisi et diversimode opinantes, prout hic dicitur[2] : « Inter superbos semper sunt jurgia : »[3] « Divisum est enim cor eorum, nunc interibunt. »

Exemplum de membris

Et sequitur illa pars, in qua de regressu ministrorum; et ibi duo : primo, narratur eorum regressio; secundo, Pharisæorum responsio, et inquisitio, et mutua collatio, ibi[4] : *Dixerunt*, etc.

Ait ergo (v. 45) : *Venerunt ministri*, scilicet qui fuerunt missi ad capiendum eum, nec tamen ceperant eum, « capti doctrina ejus, » ait Chrysostomus[5]. *Et dixerunt eis*, scilicet Pharisæi : *Quare non adduxistis illum?* Et in hoc patet eorum obstinatio : « Miracula videntes, Scripturas legentes, nihil profecerunt; ministri vero sola concione una capti sunt, » ait Chrysostomus[6]. Ideo (v. 46) : *Responderunt ministri : Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.* Nec mirum, ait Augustinus[7], quia ipse « Deus et homo. » Unde ministri « facti sunt præcones Christi, et sapientiæ (*a*) ejus. Nec dixerunt : Propter turbam dimisimus, » prout ait idem Chrysostomus[8]. Et patet hic virtuositas doctrinæ Christi, quod ad unam brevem concionem fuerunt ministri sic capti : ipse enim erat sic[9] docens, sicut potestatem habens. »

Virtuositas doctrinæ Christi.

47. Et subditur Pharisæorum maligna inquisitio : *Responderunt ergo eis Pharisæi : Numquid et vos seducti estis?* etc. Et in hoc patet eorum malignitas. Cum enim esset congruum interrogare : Quid est locutus? et admirari ea, quæ dicta sunt; nihilominus syllogizant, id est, arguunt (v. 48) : *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum?* etc. (v. 49) *Sed* (*b*) *turba*, etc. Ac si dicerent : Ex quo principes non crediderunt in eum, sed illi de turba, qui sunt maledicti, non est admiranda sua doctrina : cum tamen illi essent magis maledicti, quia magis tenebantur scire legem : « Maledictus enim[10] qui non permanet in sermonibus ejus. » Et ex his patet, sicut prius, quod pauperiores et simpliciores amplius et facilius crediderunt in Filium Dei, quam nobiliores et sapientiores. Et sic etiam fuit in vocatione Gentium ad fidem, quia[11] « non multi sapientes secundum carnem, » etc. « Sed quæ stulta sunt elegit (*c*) Deus. » Unde de Pharisæis hic verificatur illud[12] : « Ipsi non introistis, et qui introibant prohibuistis. » Et similiter de istis verificatur illud[13] : « Abscondisti a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » Sed quæritur, qualiter tam cito ministri crediderunt? Et ad istud respondendum, quod hoc fuit ob docentis et doctrinæ virtutem. Unde dixerunt : *Nunquam sic locutus est homo*, scilicet tam virtualiter, tam artificialiter, tam suaviter, sive dulciter, tam magnifice, sive sublimiter. Ait sapientia divina[14] : « Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum. » Et sequitur : « Justi sunt sermones mei, » etc.[15] « Ego qui loquor justitiam, » etc.[16] « Erat enim docens, quasi potestatem habens. » Et[17] : « Stupebant super prudentia et responsis ejus. » Item hoc fuit ob ministrorum simplicitatem et innocentiam. Ut ait enim Chrysostomus[18], « Cum mens incorrupta fuerit, non longis sermonibus opus est : tale enim est veritas. »

50. Et sequitur ultima particula, in qua Nicodemi allegatio : *Dixit Nicodemus*, de quo supra[19] : *Qui nocte venerat*, scilicet « ad lucem, quia illuminari volebat, et sciri timebat, » ait Augustinus[20]. *Numquid lex nostra judicat hominem*, etc.; quasi diceret : Non. De qua lege dicitur[21] : « In ore duorum aut trium peribit (*d*) qui interficietur. » Et « patet hic prudentia illius in repræsentando, » prout ait Chrysostomus[22]. « Non ait : Vos vultis eum interficere. Sed ad legem vertit sermonem, abscindens impetum (*e*)

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XXXII, n. 8. — [2] *Prov.*, XIII, 10. — [3] *Ose.*, X, 2. — [4] Inf., 45. — [5] Chrysost., *in Joan.*, hom. LI, al. LII, n. 1. — [6] Ibid. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIII, n. 1. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Matth.*, VII, 29. — [10] *Deut.*, XXVII, 26. — [11] I *Cor.*, I, 26, 27. — [12] *Luc.*, XI, 52. — [13] *Matth.*, XI, 25. — [14] *Prov.*, VIII, 6, 8. — [15] *Isa.*, LXIII, 1. — [16] *Marc.*, I, 22. — [17] *Luc.*, II, 47. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Sup., III, 1 et seq. — [20] Aug., ubi sup., n. 2. — [21] *Deut.*, XVII, 6. — [22] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cat. edit.* sapientia. — (*b*) *Item add.* ex. — (*c*) *Al.* eligit. — (*d*) *Cæt. edit.* perhibet, *nullo sensu.* — (*e*) *Item* ineptum.

eorum. » (v. 51) « Nisi, inquit[1], audierit lex, et cognoverit (a) quid faciat, et quid vult, et propter quid, et in quo, scilicet non condemnat aliquem, » etc. Et ex his patet, quod in judicio requiritur diligens audientia, et cognitio certa, scilicet per testes[2] : « Innocentem (b) et justum non interficies (c). » Supra, eodem[3] : « Nolite judicare secundum faciem. » Ideo ait Job[4] : « Causam, quam nesciebam, diligentisssime investigabam. » Ibi Gregorius[5] bene de hoc; et in Glossa communi similiter, de recto ordine judicii. Proinde ergo remisit eos ad (d) legem, et non directe arguit eorum malitiam. Sic fecit propheta missus ad David[6] : sub parabola enim increpavit eum.

52. Et sequitur eorum responsio, ibi : *Responderunt : Numquid et tu Galilæus es?* « Responderunt, » inquam, ait Augustinus[7], « ex præjudicio cordis sui : *Numquid Galilæus es?* quasi a Galilæo seductus. Dominus enim dicebatur Galilæus, quoniam de Nazareth erant parentes, scilicet secundum Mariam. » Hæc ille. Et ut ait Chrysostomus[8], « injuriose, ut nescienti de Scripturis, hoc induxerunt. » Et ideo dixerunt ei : *Scrutare Scripturas,* quasi nescienti eas : *Et vide quia a Galilæa propheta non surgit.* Et tamen « Dominus prophetarum inde surrexit, » ait Augustinus[9] : et « non unus prophetarum, sed dominator orbis, » ait Chrysostomus[10].

53. *Et reversi sunt unusquisque in domum suam,* nullo perfecto negotio, ait Glossa. Ut enim ait hic Anselmus : « Reversi sunt vacui fide, fraudati omni utilitate, in domum infidelitatis suæ, » « sive in malitiam suam, » ait Glossa. Et patet hic quod mal irevertuntur ad malitiam suam[11] : « Facti sunt retrorsum, et non ante. » Unde non procedunt motu humano; sed retrocedunt motu indebito et innaturali homini. Unde et Deus formans hominem collocavit oculos in capite a parte ante, ut speculatores quosdam ad omnia intuenda et noxia præcavenda, prout ait Ambrosius[12] bene; et etiam in signum quod debet homo procedere ad interiora, non retrocedere ad posteriora. Unde de sanctis animalibus[13] : « Unumquodque eorum coram facie sua ambulabat. » Super quod Gregorius[14] ibi : « Ante faciem ambulare, est anteriora appetere. » Unde sequitur ibidem[15] : « Non revertebantur cum ambularent; sed ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur. » Ibi Gregorius[16] de impetu carnis, qui est terrena amare, temporanea æternis præponere, voluptatem concupiscere, et sic de aliis, quæ ibi enumerat : talia enim facere, est retrocedere. Sed boni gradiuntur, ubi est impetus Spiritus, prout ibi dicitur. Talis erat Paulus, qui ait[17] : « Quæ retro sunt obliviscens. » Et tales comparantur[18] cani revertenti ad vomitum. Et de hoc supra[19] : « Numquid et vos vultis abire retrorsum? » Et ideo de Magis[20] : « Per aliam viam reversi sunt. » Ibi Gregorius[21] de hoc bene.

CAPUT VIII.

1. *Jesus autem perrexit in montem Oliveti,* etc. Præmissa doctrina Salvatoris, et confutata calumnia adversantium, et obloquentium de sua virtuosa potentia in operatione miraculorum, hic de progressione ipsius in montem, et reversione, et de veritate justitiæ suæ doctrinæ, et confutatione adversantium de prædictis. Et istud capitulum in tres partes : prima, de suo progressu in montem, et regressu, ac doctrina; secunda, de adversantium machinatione maligna in tentando ipsum, et eorum convictione, ibi[22] : *Adducunt ei scribæ,* etc.; tertia, de doctrinæ suæ continuatione, et adversantium calumniatione, ibi[23] : *Iterum locutus est : Ego sum lux mundi,* etc.

Continuatio.

Divisio.

Ait ergo : *Perrexit in montem Oliveti.* Ut ait Glossa, et Anselmus planius : « Dominus maxime circa passionem suam hanc sibi effecerat consuetudinem, ut in diebus in templo prædicaret, et signa ostenderet, sero reverteretur in Bethaniam, ubi apud sorores Lazari hospitabatur, et mane iterum ad servile opus revertebatur. Cum ergo ultimo die Scenopegiæ prædicasset in templo, vespere perrexit in montem. » Hæc ille. « Montem, inquam, Oliveti, montem fructuosum, et unguenti et chrismatis : et signat altitudinem misericordiæ, » ait Glossa. Unde Anselmus : « ἔλεος græce, *misericordia* latine. »

Mons Oliveti.

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] *Exod.*, XXIII, 7. — [3] Sup., 24. — [4] *Job*, XXIX, 16. — [5] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XIV, al. XXV, n. 42. — [6] II *Reg.*, XII, 1 et seq. — [7] Aug., ubi sup., n. 2. — [8] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [9] Aug., ubi sup. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] *Jerem.*, VII, 24. — [12] Ambros., *in Hexaem.*, lib. VI, c. IX, n. 59. — [13] *Ezech.*, I, 12. — [14] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. IV, n. 8. — [15] *Ezech.*, I, 12. — [16] Ibid., hom. V, n. 2. — [17] *Philip.*, III, 13. — [18] *Prov.*, XXVI, 11; II *Petr.*, II, 21. — [19] Sup., VI, 68. — [20] *Matth.*, II, 12. — [21] Greg., *in Evang.*, hom. X, n. 7. — [22] Inf., 3. — [23] Inf., 12.

(a) Cæt. edit : *audiat lex, et cognovit.* — (b) *Vulg.* Insontem. — (c) *Item* occides. — (d) *Cæt. edit.* misit ad eos.

Pergebat ergo in montem Oliveti, ut auctorem misericordiæ se esse monstraret. Oleum enim superfertur omnibus liquoribus : sic et misericordia. Item olei unctio fessis et dolentibus membris solet afferre levamen; et ideo misericordiam signat.

Oleum quid signet.

2. *Et diluculo iterum venit in templum*, quia exortus est sol justitiæ : « Mane, inquit propheta [1], astabo et videbo (*a*). » *Et sedens docebat eos* : quæ sessio signabat humilitatem incarnationis, prout ait Glossa. Et idem Anselmus : « Sessio, inquit, humilitatem incarnationis, per quam misereri nobis dignatus est, insinuat. » Quo sic sedente, venit ad eum populus per fidem. [2] « Omnis populus manicabat, » id est, mane ad eum veniebat, etc. De monte vero dicto Gregorius [3], super illud [4] : « Huic montes herbas ferunt » : « Per montem, inquit, Dominus designatur. » [5] « Erit in novissimis diebus præparatus mons. » Vel per montem Ecclesia signatur, in *Psalmo* [6] : « Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion. » Vel per montem testimonium Dei designatur [7] : « Sanctus de monte umbroso et condenso, » secundum aliam litteram (*b*).

Mons quid signet.

3. Et sequitur secunda particula, in qua maligna eorum machinatio ad tentandum Salvatorem, ibi : *Adducunt*, etc. Et ibi quatuor : primo, mulieris condemnandæ repræsentatio, et eorum dolosa inquisitio; secundo, Salvatoris sapientialis et provida responsio, ibi : *Jesus autem*, etc.; tertio, ipsorum ex confusione sua egressio, ibi : *Audientes*, etc.; quarto, mulieris a Salvatore absolutio, et abeunte (*c*) monitio, ibi : *Et remansit solus Jesus*, etc. In primis autem notandum, quod totum istum passum dimittit Chrysostomus inexpositum. Et hoc, ut opinatur ejus interpretator, prout ait idem ibi pro loco : « quia, inquit, cum cætera hujus Evangelii non humana, sed divina sola sapientia acta esse videantur, hoc solum humano ingenio et consilio gestum esse videtur. Nam quod ait : *Qui sine peccato est, mittat in eam lapidem*, etc., idem in legibus humanis cautum esse invenitur. » Hæc ille.

Ait ergo : *Adducunt ei Scribæ et Pharisæi*, scilicet sapientiores et principaliores : *mulierem deprehensam*, scilicet recenter, « quæ non fecerat expiationem, » ait Glossa. *Et statuerunt eum in medio*, ut evidenter possent tentare (v. 4). *Et dixerunt ei : Magister*, etc. Quod dicunt adulando, sicut [8] : « Magister, scimus, quia verax es, » etc., ubi ait Chrysostomus [9] : « Magistrum vocant, cujus nolunt esse discipuli. » (v. 5.) *In lege* [10] *autem Moyses mandavit hujusmodi lapidare.* Et : *Tu autem quid dicis?* an sit liberanda vel lapidanda. (v. 6) *Hoc autem dicebant tentantes eum*, « non ut quod est rectum discant, sed ut veritati laqueos innectant, » ait Anselmus. Quæritur primo de Glossa, quæ ait quod mulier non fecerat expiationem, propter quam dimittenda esset : cum omnis talis deprehensa in adulterio esset lapidanda. Et ad istud respondendum, quod talis poterat deprehendi tripliciter : vel per facti inexcusabilis evidentiam, vel per testium testificationem legitimam : et sic deprehensa erat lapidanda irremissibiliter. Item erat deprehensio per legem zelotypiæ, quando non sic erat manifestum adulterium : et tunc erat expiatio secundum illam legem [11]. Et sic loquitur Glossa. Item quæritur, ad quid proposuerint ei quæstionem de tali muliere? Et ad istud respondet Augustinus [12] bene : « Animadverterunt eum esse mitem, et etiam justum, et etiam verum. » De illo erat prædictum [13] : « Propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam, » etc. Attulit enim veritatem, ut doctor : mansuetudinem, ut liberator : justitiam, ut cognitor. Et de primis duobus illi livore et invidentia torquebantur. Ideo de tertio, id est justitia, scandalum, id est, tentationem posuerunt; cogitantes scilicet, si diceret quod non esset lapidanda, justitiam non teneret; si vero diceret quod esset lapidanda, mansuetudinem non servaret. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et sequitur responsio Salvatoris, non solum dicto, sed gestu et facto : *Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram*, expectans si resipiscerent a dolosa sua quæstione. « *Scribebat*, inquam, peccata eorum, » ait Glossa; vel, ut ait Magister in *Historiis* : « Id quod eis respondebat; » vel : *Terra*, absorbe viros istos abdicatos; vel : *Terra* terram accusat. [14] Tamen non est definitum, quid scriberet.

[1] *Psal.* v, 4. — [2] *Luc.*, XXI, 38. — [3] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. 1, n. 2. — [4] *Job*, XL, 15. — [5] *Isa.*, II, 1. — [6] *Psal.* CXXIV, 1. — [7] *Habac.*, III, 3, juxta LXX. — [8] *Matth.*, XXII, 16. — [9] Imo auctor Operis imperf. *in Matth.*, hom. XLII. — [10] *Levit.*, XX, 10. — [11] *Num.*, V, 14 et seq. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIII, n. 4. — [13] *Psal.* XLIV, 5. — [14] Vid. quæ dicta sunt *in Psal.* CI, 19, huj. edit. tom. IX, pag. 277.

(*a*) *Cæt. edit.* inquit, astabo et videbo, propheta. — (*b*) *Vulg.* de monte Pharan. — (*c*) *Fortasse legendum* et ad eam.

7. *Cumque perseverarent interrogantes eum, erexit se*, ad signandam auctoritatem et potentiam. *Et dixit eis : Qui sine peccato est vestrum, lapidem mittat*, etc. Ut ait Augustinus [1] : « Quid potuit facere perversitas rectitudini, falsitas veritati, stultitia sapientiæ ? Quando illi laqueos præparent, in quos non prius ipsi (*a*) caput injicerent ? » Hæc ille. Sed quæritur de gestu Salvatoris in respondendo, scilicet, quare se inclinavit, et quare scribebat digito, et quare in terra : cum judex debet esse maturus, et dirigens, et authenticus, videtur quod non debuisset ista fecisse, sed dare exemplum de prædictis. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [2] : « Audistis, inquit, legis doctores, sed non intellexistis legislatorem. Lex scripta est in lapide propter duros : nunc autem scripsit Dominus in terra, quia fructum quærebat. Impleatur lex ergo. Sed numquid a puniendis lapidanda est adultera? Consideret se ergo unusquisque vestrum, intret in semetipsum, ascendat tribunal mentis suæ, et unusquisque in se intuens, peccatorem se invenit. Ergo aut istam dimittite, aut pœnam legis cum illa accipite. Et ideo ait : *Qui sine peccato*, etc. Hæc vox justitiæ est : puniatur peccatrix, sed non a peccatoribus : impleatur lex, sed non a legis prævaricatoribus. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Ad signandum ergo, quod judicantes debent recogitare fragilitatem suam in judicando alios, et quod legis prævaricatores non sunt digni ad judicandum alios, ideo se sic inclinavit, et scripsit. Ut ait vere Anselmus : « Hæc dixit : *Qui sine peccato*, etc. Dominus prævidens omnes dolos, quasi fila araneæ transit (*b*), et justitiam ac mansuetudinem custodivit. » Sed quæritur de absolutione mulieris adulteræ, quæ erat damnanda secundum legem : Ergo, licet ipsi non essent digni ad eam puniendam, nihilominus non fuit absolvenda sine pœna. Item ex dictis videtur, quod nullus possit accusare, vel punire, qui est in peccato. Cujus contrarium videtur, quia accusare vel punire non est opus privilegiatum, sicut celebrare. Ergo sine peccato potest illud exercere, etiam in peccato existens. Et ad primum respondendum est, sicut patet ex dictis Augustini. Non enim negat Salvator, quin lex esset implenda : sed ostendit, quod illi prævaricatores non erant digni ad legem implendam, nec ad ipsam adulteram puniendam. Sed quia accusatores mulieris non perseverarunt in accusando, et mulier sola remansit sine testibus condemnantibus, et Dominus erat auctor legis, et supra legem, ideo absolvit eam. Prius enim repulit eos sua justitia, et deinde absolvit eam sua misericordia. Unde et istud Evangelium legitur cum epistola de liberatione Susannæ [3]. Ad aliud respondendum est, quod quantum est de ordine justitiæ, non sunt digni punire vel accusare, qui sunt in peccato : maxime quando peccatum est notorium : quia tunc judicantes et accusantes scandalizant. Quando vero peccatum est occultum, tunc peccat judicans vel accusans, eo quod cognoscit se esse in peccato, et tamen se non purgat. Et ideo periculose faciunt tales judices sic judicantes, cum sciant se esse in peccato.

Justitiæ vox.

8. Et sequitur : *Et iterum se inclinans, scribebat in terra.* Sed quæritur, quare iterum scripsit in terra; videtur quod superflue. Et ad hoc respondet Glossa, quod ex more vultum avertit, vel ut liberum esset exire illis. Et ex (*c*) hoc in Glossa, et Anselmus idem.

9. Et sequitur tertia particula, in qua ex confusione eorum egressus narratur : *Audientes autem, unus post alium exibant.* Ut ait Augustinus [4] : « Quia justitia tanquam telo percussos se inspicientes, unus post unum omnes recesserunt, » non valentes, nec scientes resistere prædictæ veraci sententiæ. *Incipientes a senioribus :* et hoc merito, quia illi erant primi in scelere ; ut de eis verificetur illud *Danielis* [5] : « Egressa est iniquitas a senioribus Israel. » Præmissa autem exponit Gregorius [6] super illud *Job*, [7] : *Erat vir simplex et rectus.* « In rectitudine, inquit, justitia ; in simplicitate mansuetudo. Sic et Salvator hic ostendit simplicitatem mansuetudinis, quando ait : *Qui sine peccato est*; et zelum justitiæ, quando ait : *Mittat in eam lapidem.* » Et ibi bene de hoc [8] : « At vos contra me erigimini. » Ibi [9] exponens illud : *Qui sine peccato est :* « Qui, inquit, semetipsum prius non judicat, quid in alio recte judicet, ignorat. » Et ibi bene de hoc. Et nota quod Jesus inclinans se, digito scripsit. Ut enim ait Anselmus ibi : « Inclinatio humilitatem indicat : per digitum, qui

[1] Aug., ubi sup. — [2] Ibid., n. 5. — [3] Scilicet in Missa sabbati ante Dominic. IV. Quadrag. — [4] Aug., ubi sup. — [5] *Dan.*, XIII, 5. — [6] Greg., *Moral.*, lib. I, c. II, n. 2. — [7] *Job*, I, 1. — [8] *Job*, XIX, 5. — [9] Greg., *Moral.*, lib. XIV, c. XIII, al. XXIX, n. 34.

(*a*) *Cæt. edit. deest* non prius ipsi. — (*b*) *Leg.* transiit. — (*c*) *Del.* ex.

articulorum compositione flexibilis est, sublimitas discretionis exprimitur; per terram cor humanum ostenditur, quod actionum bonarum vel malarum fructus solet reddere. Filius ergo Dei typice instruens nos sic gessit, ut cum mala proximorum aspicimus, non statim temere damnemus, sed ad conscientiam reversi digito discretionis sollicite inquiramus, quid in ea Conditori placeat vel displiceat. » [1] « Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, » etc. Sequitur : « Considerans teipsum, ne et tu tenteris. » Et nota quod lex Dei fuit scripta in tabulis lapideis, ob figurationem rigoris veteris legis, et duritiæ plebis Judæorum. Hic vero scripsit in terra, ob figurationem mitigationis novæ legis, et fructificationem credentium sub ea. Nihilominus dicuntur mali scribi in terra; ait Propheta[2] : « Recedentes a te in terra scribentur, » ob figurationem interitus et damnationis malorum. Cum hoc notandum, quod *digitus Dei* dicitur vel tertia persona in Trinitate [3] : « Quis appendit tribus digitis molem terræ? » Vel potest dici divinæ potentiæ virtus vel fortitudo[4] : « Si in digito Dei ejicio dæmonia. » Vel potest dici Spiritus sancti virtus, vel fortitudo [5] : « Digitus Dei est hic. » Vel potest dici divinæ sapientiæ discretio [6] : « Superponite digitum ori vestro. » Ibi Gregorius [7] : « Per digitum discretio figuratur. » [8] « Misit digitos in auriculas; » super quod Gregorius [9] : « Per digitos dona Spiritus sancti designantur, quos in auriculas mittere, est per illa dona mentem surdi ad obediendum aperire. » Et ibi bene de hoc.

Digitus Dei, quid sit?

Et sequitur illa pars, in qua de absolutione mulieris a Salvatore, ibi : *Remansit solus Jesus*, scilicet misericordia, ait Glossa; *et mulier*, scilicet miseria; *in medio*, scilicet discipulorum.

Mulier quid.

10. *Erigens autem se Jesus*, id est, « levans oculos mansuetudinis, » ait Augustinus [10]. Et hæc erectio signabat, quod [11] « misericordia superexaltat judicium. » *Dixit ei : Nemo te condemnavit?* Illi enim accusaverunt; sed non perseveraverunt, nec condemnaverunt. Confusi enim dereliquerunt « mulierem cum magno peccato, ei qui sine peccato erat, » ait Augustinus [12].

11.[13] *Dixit autem Jesus : Nec ego te condemnabo.* Et de hoc opponit Augustinus [3] : « Quid est, Domine? Faves ergo peccatis? » Et respondet : « Non plane ita (*a*), quia sequitur : *Vade, et amplius noli peccare*. Et in hoc damnavit peccatum, non hominem; quia si esset peccatorum fautor, diceret : Vive ut vis, et a pœna inferni te liberabo. Non hoc dixit; sed ait : *Noli peccare* [4]. *Dulcis* enim [5] *et rectus Dominus*. » Ama, quod est dulcis; timeas, quod est rectus. *Misericors* enim est [6] *et miserator*, et tamen est *verax*. Et ideo [7] « ne tardes converti ad Dominum. » [8] *Nec ego te condemnabo :* delevi quod commisisti; observa quod præcepi, ut invenias quod promisi. » Hæc Augustinus. Et idem Augustinus[9], exponens istud super illud *Psalmi* : « Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam : » « *Remansit Jesus*, etc. Remansit, inquam, vulnerata, et medicus : magna miseria, et magna misericordia. Numquid Christus contra legem fecit? » Et respondet quod non; quia « nec imperator contra leges suas facit, quando confessis dat indulgentiam. Moyses lapidat, ut judex; Christus indulget, ut Rex. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Et nota quod ait : *Vade, et noli amplius peccare*. Et insinuantur duo necessaria animæ pœnitenti, scilicet peccati dimissio, ibi : *Noli amplius peccare*. Supra [10] : « Noli peccare, ne tibi deterius contingat. » [11] « Neque adjicias peccatum super peccatum. » Et [12] : « Fili, peccasti? Non adjicias iterum. » Secundum est necessarium, scilicet per bona opera profectus vel progressio, ibi : *Vade* [13] : « In partes vade sæculi sancti » : [14] « Omnes gressus eorum considerat. » Ibi Gregorius [15] : « Quasi tot gressibus mens accedit ad Deum, quot bonis motibus proficit. » Et ibi bene de hoc.

12. Et sequitur tertia pars capituli, in qua de veritate doctrinæ, ibi : *Iterum locutus est*, etc. Et illa pars in tres partes : primo, de sua doctrina, qua ostendit se esse auctorem sapientiæ ad illuminandum; secundo, de veritate doctrinæ, qua ostendit se esse auctorem vitæ ad vivificandum, ibi [16] : *Dixit ergo eis Jesus*, etc.; tertio de veritate suæ doctrinæ, qua ostendit se esse auctorem potentiæ ad liberandum, ibi [17] : *Dicebat ergo Jesus ad eos*, etc. In prima quatuor :

[1] *Gal.*, VI, 1. — [2] *Jerem.*, XVII, 13. — [3] *Isa.*, XL, 12. — [4] *Luc.*, XI, 20. — [5] *Exod.*, VIII, 19. — [6] *Job*, XXI, 5. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. XXII, al. XXXVII, n. 43. — [8] *Marc.*, VII, 33. — [9] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. X, n. 20. — [10] Aug., ubi sup., n. 6. — [11] *Jac.*, II, 13. — [12] Aug., ubi sup. — [13] Ibid. — [14] Ibid., n. 7. — [15] *Psal.* XXIV, 8. — [16] *Psal.* LXXXV, 15. — [17] *Eccli.*, V, 8. — [18] Aug., ibid., n. 8. — [19] Aug., *Enarr. in Psal.* L, n. 8. — [20] Sup., V, 14. — [21] *Eccli.*, V, 5. — [22] Ibid., XXI, 1. — [23] Ibid., XVII, 25. — [24] *Job*, XXXIV, 21. — [25] Greg., *Moral.*, lib. XXV, c. III, al. V, n. 7. — [26] Inf., 21. — [27] Inf., 31.

(*a*) *Cæt. edit.* respondet plane.

primo, doctrinæ præmissio; secundo, illorum calumniosa obviatio ibi [1] : *Dixerunt ergo*, etc.; tertio, calumniantium confutatio, ibi [2] : *Respondit Jesus*, etc.; quarto, eorumdem inquisitio, ac Salvatoris responsio, ibi [3] : *Dicebant ergo ei*, etc.

Ait ergo : *Iterum ergo locutus est*. Et jam (*a*) istud continuat Chrysostomus [4] cum fine (*b*) : « Quia (*c*) dixerant quia propheta non surgit a Galilæa; ostendens quoniam non unus prophetarum est, sed dominator orbis, ideo ait : *Ego sum lux mundi*, non Galilææ, neque Judææ, sed mundi, » ait Chrysostomus. Lux inquam, non ista visibilis, qualis est sol, sed « illa per quam factus est sol, et qui fecit hanc lucem, » ait Augustinus [5], ubi multum de hoc. Supra [6] : « Erat lux vera. » Et supra [7] : « Lux venit in mundum. » Et quia talis lux : ideo *qui sequitur me*, id est, credendo et imitando, *non ambulat in tenebris* infidelitatis. « Et in hoc commendat Nicodemum, et ministros testificatur (*d*) ænigmatice et pharisæos esse in tenebris, » de quibus Chrysostomus [8], supra [9] : « Qui male agit, odit lucem. » Et de hoc in Collatione prædicabili [10].

13. Et sequitur secunda particula, scilicet eorum calumniatio, ibi : *Dixerunt ergo Pharisæi*, scilicet « contemnentes, et credere nolentes, » ait Augustinus [11] : *Tu testimonium perhibes de te ipso; et ideo non est verum*. Innituntur enim ei, quod dicitur [12] : « Laudet te alienus, et non os tuum. »

14. Et sequitur responsio Salvatoris : *Et si ego testimonium perhibeo*, etc., quasi esset ratio sua : Ex Deo sum, et Dei filius; et Pater, qui me misit, testimonium perhibet de me : et ita testimonium meum est verum. Et ideo ait : *Verum est testimonium meum, quia scio unde veni*, scilicet a Patre; *et quo vado*, scilicet ad Patrem. Ut enim ait Augustinus [13] : « Patri gloriam dabat Filius æqualis, a Patre missus. Quantum debet homo ergo glorificare eum, a quo est creatus! » Sed objicitur : Si venit, et recessit, videtur esse variatio motus. Et ad hoc respondet Augustinus [14], quod « veniendo non inde discessit, nec redeundo nos dereliquit. Nec mirum : ipse Deus est, qui est in sinu Patris : [15] « Vobiscum enim sum usque ad consummationem sæculi. » Ita ego *scio; sed vos nescitis*, scilicet voluntarie maligni existentes. Et hoc ideo, *quia* (v. 15) *secundum carnem judicatis*. Et ait Chrysostomus [16] : « Sicut enim secundum carnem vivere, est male vivere; sic secundum carnem judicare, est injuste judicare. » Supra [17] : « Nolite secundum faciem judicare. » Et : « Quia aliquis posset quærere, quare non condemnabat eos sic male judicantes; quasi respondens subdit, » sicut continuat Chrysostomus : *Ego non judico quemquam*, scilicet judicio damnationis. Supra [18]: « Misit Deus filium suum, non ut judicet mundum. »

16. *Et si ego judico*, id est, si vellem judicare, *judicium meum verum est*, scilicet vos condemnans : condemnandi enim estis; sed nunc non est tempus judicii, sed in futuro. « Cum enim [19] tempus accepero, ego justitias judicabo. » Quod ænigmatice insinuans, subjungit : *Quia non sum solus*, scilicet qui condemnat; *sed ego, et qui misit me Pater*. Et quæritur de hoc, quod ait : *Non judico quemquam*, sicut objicit Augustinus [20]. Ex quo ipsum judicem venturum expectamus, qualiter ait : *Non judico quemquam?* Et ad istud respondet dupliciter : primo modo, intelligendo : *Non judico quemquam*, scilicet nunc, quia non venit ut judicaret mundum, sed ut salvaret. Prima enim dispensatio fuit Christi medicinalis, non judicialis. Vel aliter solvit, quod est intelligendum : *Non judico quemquam*, scilicet secundum carnem, sicut ipsi judicabant. Et ibi bene de hoc. Et de judicio multiplici, supra [21] : « Omne judicium dedit Filio. » Et subdit quasi conclusive (v. 17) : *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est* : qui etiam possunt decipere, ut fuit de senibus testificantibus contra Suzannam [22]. « Tanto magis testimonium meum, et Patris, et Spiritus sancti est verum, » sicut supplet Anselmus. Ideo ait (v. 18) : *Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, et qui me misit*. [23] « Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo. » Simile supra [24] : *Si ego testimonium meum perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est*. Et ibi [25] de testimonio mul-

[1] Inf., 13. — [2] Inf., 14. — [3] Inf., 19. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. LI, al. LII, n. 2. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIV, n. 2 et 3. — [6] Sup., I, 9. — [7] Sup., III, 19. — [8] Chrysost., ubi sup. proxime, et hom. XXVII, al. XXVIII, n. 2. — [9] Sup., III, 20. — [10] Vid. *Collat.*, XLI. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. XXXV, n. 4. — [12] *Prov.*, XXVII, 2.— [13] Aug., ubi sup. prox. — [14] Ibid., n. 5. — [15] *Matth.*, XXVIII, 20. — [16] Chrysost., hom. LI, al. LII, n. 2. — [17] Sup., VII, 24. — [18] Sup., III, 17. — [19] *Psal.* LXXIV, 3. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVI, n. 4. — [21] Sup., V, 22. — [22] *Dan.*, XIII, 24 et seq. — [23] I *Joan.*, V, 7. — [24] Sup., 14. — [25] Scilicet apud Aug., *in Joan.*, tract. XXXV, n. 3 et seq.

(*a*) *Cæt. edit.* Etiam. — (*b*) *Suppl.* capituli *seu* capitis præcedentis. — (*c*) *Cæt. edit. add.* cum. — (*d*) *Cæt. edit.* testificantes.

tiplici, quod habuit et a Patre, et a Joanne, et a Scripturis, et a Prophetis.

19. Et sequitur quarta particula, in qua ipsorum inquisitio. Et ibi tria : primo, ipsorum inquisitio; secundo, Salvatoris responsio, ibi : *Respondit Jesus*, etc.; tertio, specificatio loci in quo hæc sunt dicta, ibi [1] : *Hæc verba*, etc.

Ait ergo : *Dicebant ergo ei : Ubi est pater tuus?* « Carnales enim erant, et de patre carnali inquirebant, » ait Augustinus [2]. Et ideo respondet eis : *Neque me scitis, neque patrem meum*, scilicet secundum divinitatem. Et hoc ideo « quia *secundum carnem judicatis*, » supra eodem [3], ut ait Chrysostomus [4]. *Si me sciretis*, scilicet credendo in me, *forsitan et Patrem meum sciretis*. Sed quæritur, ad quid ait, *Forsitan*? cum sit certum, quod si scirent Filium, credendo in eum, scirent et Patrem. Et ad istud respondet Augustinus [5] : « Ille, qui omnia scit, quando dicit : *Forsitan*, non dubitat, sed increpat. Est enim verbum dubitationis, quando dicitur ab homine, scilicet nesciente; quando vero a Deo, est verbum increpationis. » Et in hoc ostendit se esse Verbum Patris. Unde infra, loquens fidelibus, ait sine hac dictione *Forsitan* [6] : « Si cognovissetis me, utique et Patrem meum cognovissetis. » Sed quæritur, qualiter ait : *Neque me scitis*, quia supra dicitur [7] : *Et me scitis*. Et ad istud respondendum, secundum quod dictum est ibi : loquitur enim ibi secundum humanitatem; hic vero secundum divinitatem. Item quæritur de processu suo in hac parte. Videtur enim quod insufficienter probat et procedit, quia ait infra [8] : « Ego et Pater unum sumus : » non ergo sunt duo testes. Item cum de Patre esset eis magis ignotum, quam de ipso, videtur quod probat ignotum per ignotius. Et ad istud respondendum est secundum Augustinum [9], quod « cum dicitur : « In ore duorum vel trium, » etc., veritas quæritur per duos testes. Sed tamen fieri potest, quod duo testes sint falsi, sicut in duobus senibus contra Susannam; imo totus populus mentitus est contra Christum. Per mysterium ergo Trinitas commendata est, in qua perpetua stabilitas veritatis. Si vis habere bonam mentem, habeto tres testes, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. » Hæc ille. Et quoniam intentio Salvatoris erat manuducere eos ad cognoscendum Trinitatem, et personarum differentiam; ideo cum persona Patris, et persona Filii sufficientes sint ad testificandum, cum sit in eis veritatis stabilitas, licet tamen Pater et Filius sint unum secundum essentiam. Item Filius est lux : lucis autem est se manifestare, et alia; et ideo potest perhibere testimonium de se, et per Patrem, qui est lux similiter. Sed homines, qui sunt in tenebris, egent testibus differentibus in numero, et persona : ideo non est simile de hominibus, et de Patre et Filio. Ad aliud respondendum est, quod per miracula Christi et documenta poterant cognoscere Filium esse æqualem Patri, et sic cognoscere potentiam Patris. Unde in hoc, quod ait hic : *Si me sciretis, et Patrem*, ostendit honoris æqualitatem, ut ait Chrysostomus [10]. Et ideo convenienter adducit Patrem in testimonium.

20. Et sequitur specificatio loci : *Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio*. Ut enim ait hic Anselmus, gaza persica lingua, divitiæ in latina; phylace (a) idem quod servare. Erat autem locus in templo, ubi asservabantur divitiæ. Sed quæritur ad quid istud apposuit, cum hoc videatur esse inutile? Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [11], quod « in templo loquebatur, et in ordine magistri. » Et talia loquebatur, super quibus accusabant eum, nec licebat loqui in templo, nisi magistro. Ad ostensionem ergo suæ auctoritatis et suæ potestatis, et veritatis doctrinæ, hoc ait. Unde Anselmus : « Magna autem erat confidentia loquentis et constantia, qui in ipsis templi penetralibus coram inimicis divinitatis suæ verba imperterritus loquebatur. » *Et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus*, scilicet passionis, quæ erat in sua voluntate. Ut enim ait Augustinus [12] : « Dominus, quando voluit, carnem in utero virginali accepit; quando voluit, ad homines processit; quamdiu voluit, inter homines vixit; quando voluit, a carne discessit. Hæc sunt potestatis, non necessitatis. Hanc horam expectabat, non fatalem, sed opportunam et voluntariam. » Hæc ille. Infra [13] : « Potestatem habeo ponendi animam meam. » Secundum Anselmum, mystice gazophylacium mysteria Scripturarum designat, quæ omnia erant reve-

[1] Inf., 20. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVII, n. 1. — [3] Sup., 15. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [5] Aug., ubi sup., n. 3. — [6] Inf., XIV, 7. — [7] Sup., VII, 28. — [8] Inf., X, 30. — [9] August., *in Joan.*, trac. XXXVI, n. 10. — [10] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [11] Ibid., hom. LII, al. LIII, n. 1. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVII, n. 9. — [13] Inf., X, 18.

(a) Φυλακή, custodia

landa post resurrectionem. Unde et [1] « velum templi scissum est » in sua passione. [2] « Eduxit me in gazophylacium. »

21. Et sequitur illa pars de doctrina Salvatoris, in qua se ostendit esse auctorem vitæ : *Dixit ergo iterum : Ego vado*, etc. Et illa pars in quatuor : primo, doctrinæ præmissio; secundo, ipsorum inquisitio, ibi [3] : *Dicebant ergo*, etc.; tertio, veritatis præmissæ explanatio, ibi [4] : *Et dicebat eis*, etc.; quarto, iterata eorum inquisitio, et expressio veritatis a Salvatore, ibi : *Dicebant ergo ei*, etc.

Ait ergo : *Ego vado, et quæretis me.* Sicut continuat Augustinus [5] : « Præmissum est : *Nondum venerat hora ejus* (*a*). Modo de illa locutus est. » *Ego vado*, scilicet moriendo : *Et quæretis me*, « non desiderio, sed odio, » ait Augustinus [6]. Nam postquam abscessit, qui oderant inquisierunt eum, scilicet persequendo. In *Psalmo* [7] : « Confundantur et revereantur requirentes animam meam. » Et qui amabant, inquisierunt capiendo. In *Psalmo* [8] : « Non est, qui requirat animam meam. » Et quia sic quærebant, scilicet « more malo, corde perverso, » ait Augustinus [9] : *In peccato vestro moriemini*, scilicet in vestra infidelitate : « Justus enim [10] ex fide vivit. » Et sic incredulus moritur. Unde ibidem [11] : « Qui incredulus est, non est recta anima ejus. » Sed quæritur, quare sæpe replicat istud? Et ad istud respondet Augustinus [12], quod resurrectionem per hæc verba præscripsit : et ostendit, quod non fuit eorum violentiæ eum mori, sed suæ dispensationis. Unde ait : *Ego vado*, scilicet per mortem, quando volo. Qualiter autem peccatum est mors animæ, dictum est supra [13]: « Sicut Pater suscitat mortuos (*b*), sic et Filius. »

22. Et sequitur eorum inquisitio : *Dicebant ergo Judæi : Numquid interficiet semetipsum?* Ut ait Augustinus [14], et est in Glossa :« Stulta verba, quasi de morte diceret, (*c*) non poterant eum sequi : cum tamen essent morituri. » Non ergo de morte dicebat, sed de gloria, ad quam ibat per mortem. Sed quæritur, qualiter ait : *Non potestis venire.* Videtur, quod dedit eis occasionem desperationis. Et ad istud respondet Augustinus [15], quod « non abstulit eis spem, sed prædixit eis dilationem. » In quantum enim erant tales, tunc non poterant venire, quia infideles, et quia increduli, ut dictum est supra.

23. Et sequitur explanatio veritatis præmissæ : *Et dicebat eis : Vos de deorsum estis; ego de supernis sum.* Sed quæritur, quid est hoc dictum. Ex hoc enim videtur, quod non fuerit verus homo, nec quod sumpserit veram carnem, sicut objiciunt aliqui hæretici. Et ad istud respondet Augustinus bene in homilia [16] : « *Vos*, inquit, *de deorsum estis*, et ideo terram sapitis : quia sicut serpentes terram manducatis, id est, terrenis pascimini, delectamini, inhiatis, sursum cor non habetis. *Ego* autem *sum de supernis* (*d*), non de mundo, per quem factus est mundus. Sum enim a Patre; nihil illo superius, qui Verbum genuit æquale sibi et coæternum, unigenitum sine tempore, per quem conderet tempora. » Hæc ille. Et sic patet responsio ad prædicta. Et ideo subdit (v. 24) : *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris.* Et hoc ideo : *Si non credideritis quia ego sum*, scilicet sic de supernis, Verbum æquale Patri. Et ideo signanter ait : *Ego sum*, scilicet immutabile Verbum, et immutabilis Deus [17] :« Ego sum qui sum. » Et ex his patet responsio ad quæstionem, qua quæritur, quare revelavit illis damnationem suam, non sic angelis malis? Et ad istud respondendum, quod hic prædixit damnationem non omnibus, sed non credituris : et sic comminando eis prædixit. Unde Chrysostomus [18] :« Concutiens eorum animas, et terrens, hoc ait. » Erant enim inter eos quidam credituri, quidam non, ut ait Anselmus. Et non credituris ait : *Moriemini.* Et hac comminatione evigilantes aliqui crediderunt, prout hic sequitur. Et patet ex dictis hominum terrenorum et carnalium terrena inferioritas, quia de deorsum sunt, et de mundo, quantum ad affectiones deprimentes, et mundo affigentes, et a cœlestibus separantes, et sic inficientes et fœdantes. Unde Augustinus [19] :« Ideo (*e*) *de mundo estis*, quia peccatores erant, iniqui erant, quia infideles erant, quia terrena sapiebant. » Et sequitur [20] :« Si delectat te mundus, semper vis esse immundus; si autem jam non te delectat hic mundus, jam tu es mundus. Verumtamen si per aliquam infirmi-

[1] *Matth.*, XXVII, 51. — [2] *Ezech.*, XL, 17. — [3] Inf., 22. — [4] Inf., 23. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVIII, n. 1. — [6] Ibid., n. 2. — [7] *Psal.* XXXIX, 15. — [8] *Psal.* CXLI, 5. — [9] Aug., ibid. — [10] *Habac.*, II, 4. — [11] Ibid. — [12] Aug., ubi sup. — [13] Sup., V, 21. — [14] Aug., ibid., n. 3. — [15] Ibid., n. 2. — [16] Aug., ibid., n. 4. — [17] *Exod.*, III, 14. — [18] Chrysost., *in Joan.*, hom. LII, al. LIII, n. 1. — [19] Aug., ubi sup., n. 5. — [20] Ibid., n. 6.

(*a*) Cæt. edit. *mea.* — (*b*) *Item* mortem. — (*c*) *Suppl.* quod. — (*d*) Cæt. edit. *superius.* — (*e*) *Suppl.* dixit : *Vos.*

tatem adhuc te delectat mundus, habitet in te, qui mundat, et eris mundus. Si autem fueris mundus, non remanebis in mundo. » Hæc ille. Peccatores ergo et iniqui sunt de deorsum, et de mundo, origine; et sunt de mundo, affectione; et erunt cum mundo in damnatione. [1] « Primus homo de terra terrenus. Et sequitur : « Qualis terrenus, tales et terreni. » Supra[2] : « Mundus eum non cognovit. » Et hic : *De mundo estis.* Et[3] : « Dum judicamur (*a*), a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. » Sed electi sunt de supernis (*b*) spirituali origine, quia electi de mundo, infra[4] : « Ego vos elegi, » etc.; et sunt superni affectione et conversatione[5] : « Nostra conversatio est in cœlis. » Et beatificabuntur cum supernis in æterna beatitudine. [1] « Secundus homo de cœlo cœlestis : qualis cœlestis, tales et cœlestes. » Magna ergo differentia inter Judæos et Apostolos, « quanta inter tenebras et lucem, fidem et infidelitatem, pietatem et impietatem, » ut ait Augustinus[6], ubi multum de hoc. Supra [7] : « Qui de terra est, de terra loquitur : qui de cœlo venit, super omnes est. »

25. Et sequitur illa pars, in qua eorum inquisitio. Et ibi tria : primo, ipsa inquisitio; secundo, Christi responsio, et veritatis eruditio, ibi : *Dixit eis Jesus,* etc.; tertio, subjunctio de credulitate multorum in eum [8] : *Hæc illo loquente,* etc.

Ait ergo : *Dicebant ergo Judæi : Tu quis es?* Quia præmissum est[9] : « Si non credideritis, quia ego sum, » dicebant : *Tu quis es?* Propter quod exclamat Chrysostomus [10] : « O amentia! post signa et doctrinam, quærunt : *Tu quis es?* » Et sequitur Christi responsio : *Dixit eis Jesus : Principium, qui et loquor vobis.* Unde Augustinus [11] : « Ecce quod est, esse. Principium mutari non potest. Principium in se manet, et innovat omnia, cui dictum est [12] : *Tu autem idem ipse es.* » Quasi diceret : Principium me credite, *qui et loquor,* id est, qui humilis factus propter nos. » Et infra [13] : « Nam si principium, sicuti est, maneret apud Patrem, et non acciperet formam servi, et loqueretur homo hominibus, quomodo crederent in eum? » Filius dicitur *principium a principio*, ait Glossa. Supra [14] : « In principio erat Verbum. » Et ibi bene de hoc. Et ut ait Augustinus [15]. « Apud Græcos *principium* [16] est fœmini generis, sicut *lex* apud nos est fœminini, apud illos [17] masculini. » Et nota quod in hoc, quod ait : *Principium, qui et loquor vobis,* duo insinuantur : quorum primum est Filii Dei æterna majestas, ibi : *Principium;* et incarnationis veritas, ibi : *Qui et loquor vobis.* Ipse enim principium immutabile, primum, sive primordiale, quia per ipsum facta sunt omnia, et sic principium effectivum omnium et conservativum. Principium, inquam [18], a quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. » *In Psalmo* [19] : « Tecum principium in die virtutis tuæ. » Et ideo elongari ab isto principio, est deficere : appropinquare (*c*), est proficere. Quanto enim res magis elongatur a suo principio, tanto magis mutatur, et deficit, secundum sapientem. [20] « Ego sum α et ω, principium et finis, » etc. Secundo figuratur humanitatis veritas et humilitas : *Qui et loquor et vobis,* scilicet « factus humilis homo hominibus loquor, » ait Augustinus [21]. [22] « Novissime locutus est nobis in Filio. » Locutus, inquam, potestative, sive virtualiter; vere, sive sapienter; doctrinaliter, sive magistraliter. Supra [23] : « Nunquam sic locutus est homo. » Et ibi bene de hoc. Et quoniam dixit : *Loquor vobis;* subditur (v. 26) : *Multa habeo de vobis loqui, et judicare.* Sed objicitur : supra, eodem [24] ait : *Non judico quemquam*; qualiter ergo hic ait : *Habeo judicare?* Et ad hoc respondet Augustinus [25] : « Quod supra ait, *non judico,* ad præsens tempus referebat, et primum adventum; quod vero ait hic, ad futurum refert judicium. » Et de hoc in Glossa. *Habeo multa loqui*, docendo, si credideritis; accusando, si non. Et cum judicavero, verum erit judicium. Et ideo sequitur : *Sed qui misit me, verax est*, scilicet Pater, et ego Filius veritas. Sed de hoc opponit Augustinus [26] : « Veritas amplius est quam verax, sicut pietas plus est quam pius. Pius autem dicitur a pietate, non autem e contrario. Ergo debet veritas appropriari ipsi Patri, et verax ipsi Filio. » Et ad istud respondet Augustinus [27] quod « Pater est verax non a veritate, cujus partem

[1] I *Cor.*, XV, 47, 48. — [2] Sup., I, 10. — [3] I *Cor.*, XI, 32. — [4] Inf., XV, 19. — [5] *Philip.*, III, 20. — [6] Aug., ubi sup., n. 5. — [7] Sup., III, 31. — [8] Inf., 30. — [9] Sup., 24. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Aug., ubi sup., n. 11. — [12] *Psal.* CI, 28. — [13] Aug., ibid. — [14] Sup., I, 1. — [15] Aug., ibid., paulo ante. — [16] Ἀρχή. — [17] Νομός. — [18] *Rom.*, XI, 36. — [19] *Psal.* CIX, 3. — [20] *Apoc.*, I, 8. — [21] Aug., ubi sup. — [22] *Hebr.*, I, 1. — [23] Sup., VII, 46. — [24] Sup., 15. — [25] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIX, n. 6. — [26] Ibid., n. 7. — [27] Ibid., n. 8.

(*a*) *Cæt. edit.* judicamus. — (*b*) *Item* superius. — (*c*) *Item* appropinquari.

capit, sed quia totam veritatem. Nisi enim fuerit anima capax veritatis, homo est mendax. Aliud enim est, homo est verax, quia percipit veritatem; aliud est, verax Deus, quia genuit veritatem. Homo est verax, participando veritatem: Deus est verax (*a*), generando veritatem. » Hæc ille. Et ideo bene appropriatur hoc nomen, *Verax*, Patri; et *Veritas* Filio. [1] « Sicut homo verax, qui dicit verba vera; sic dicitur Deus verax, quia genuit Verbum, quod est veritas. » Hæc ille. *Et ego, quæ audivi a Patre, loquor*: et sic veritatem loquor. Suum enim audire est, suum esse a Patre, ait Augustinus, et est in Glossa, supra [2]: « Sicut audio, sic judico. » Et quoniam illi erant carnales (v. 27), *non cognoverunt, quia patrem dicebat Deum*. Sed quare istud apponit? Respondet Chrysostomus [3]: « Ad ostendendum amentiam eorum, quia faciens signa, et docens, non attraxit eos. » Et quoniam tales erant, subdit quo tempore cognoscent, et per quam viam (v. 28): *Cum exaltaveritis Filium hominis*, scilicet in cruce, *tunc cognoscetis*, scilicet credendo, *quia ego sum*, Filius Dei verus: quasi diceret, ait Chrysostomus [4]: « Tunc maxime existimatis quoniam erepti eritis a me: tunc maxime scietis, quoniam ego sum, scilicet Filius Dei, et gratia (*b*) signorum, et gratia captionis (*c*), et gratia resurrectionis. » Unde dixerunt [5]: « Vere filius Dei erat iste. » Unde Augustinus [6]: « Exaltationem dicit passionis, non glorificationis. » Supra [7]: « Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, » etc. Infra [8]: « Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum. » Et nota, quod ubique ait: *Ego*. Ut enim ait Augustinus [9]: « Omnis creatura mutabilis est, et omnis anima modo est mala, modo bona; id quod est, non est, quia mutabile est. Deus autem quod est, hoc est; ideo proprium nomen sibi retinuit: Ego sum, qui sum. » Hæc ille. Sed qualiter ait: *Cognoscetis*, etc., quia supra ait: *In peccato vestro moriemini?* Et ad istud respondendum secundum Glossam quæ ait, quod aliqui essent cognituri. Unde Augustinus [10], quod « aliqui compuncti, qui sanguinem sæviendo fuderunt, credendo biberunt. » Unde dixerunt Petro [11]: « Quid faciemus, viri fratres? » *Et a me ipso facio nihil*. Quia dixerat: *Ego sum*, quod est commune cuilibet personæ, ne dicerent hæretici, scilicet Sabelliani, quod ipse qui est Pater, est Filius; ideo, ad hoc cavendum, ait: *A me facio nihil*, quia a me non sum, sed a Patre, dicit Augustinus [12]. *Et sicut docuit me Pater, hæc loquor*. Et, ut ait Augustinus [13]: « Non imaginandum, vel cogitandum, quod Pater docuit Filium, sicut homo faber filium suum. Sed hoc est Patrem docere Filium, scientem scilicet (*d*). Hoc enim est Filio esse, quod nosse. » Hæretici Sabelliani.

29. *Et qui misit me*, scilicet pater, *mecum est*. Infra [14]: « Ego et Pater unum sumus. » *Et non reliquit me solum*, quia « ego in Patre, et Pater in me est, » infra [15], *quia quæ placita sunt ei, facio semper*; supra [16]: « Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris. » Et ibi de hoc. Sed opponit Augustinus [17]: « Si Pater tecum est, Domine, ambo venistis, non unus ab alio missus. » Et ad hoc respondet: Cum ambo simul sint, unus tamen missus est, alter misit. Missio enim, incarnatio est: incarnatio autem est Filii, non Patris. Et nota quod posset esse thema in Exaltatione Crucis: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum*. Et notantur ibi tria: primo, humilitatis Jesu Christi indubitabilis veritas, ibi: *Filius hominis*; secundo, suæ mortis ad satisfaciendum pro genere humano debita congruitas, ibi: *Cum exaltaveritis*, etc.; tertio, passionis Jesu Christi potestativa virtuositas, ibi: *Cognoscetis*, etc. Ait ergo: *Filius hominis*; ad redimendum enim genus humanum debuit esse filius hominis, qui redimeret.[18] « Si fuerit pro eo angelus loquens unus de similibus, » etc., quod exponit ibi Gregorius [19] de Jesu Christo solvente unum de similibus, id est, pœnam pro genere humano. Et ibi bene de hoc. [20] « Prudentia ejus percussit superbum. » Ibi Gregorius [21] bene: « Qualiter oportuit immolari pro genere humano hominem a culpa immaculatum, qualis fuit Christus. » Et iste filius hominis fuit in cruce exaltatus. Mors autem crucis fuit congrua ad ostendendam victoriam, ut ait ibi Chrysostomus [22], ut habitum est supra, ubi dictum est: *Oportet exaltari filium hominis*,

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XXII, n. 14.— [2] Sup., V, 30.— [3] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [4] Ibid., n. 2.— [5] *Matth.*, XXVII, 54. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. XL, n. 2. — [7] Sup., III, 14. — [8] Inf., XII, 32. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIX, n. 8. — [10] Ibid., tract. XL, n. 2. — [11] *Act.*, II, 37. — [12] Aug., ibid., n. 3. — [13] Ibid., n. 5. — [14] Inf., X, 30. — [15] Inf., XIV, 10. — [16] Sup., IV, 34. — [17] Aug., ubi sup., n. 6. — [18] *Job*, XXXIII, 23. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XXIV, c. II, n. 2. — [20] *Job*, XXVI, 12. — [21] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XVIII, al. XXX, n. 46. — [22] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVI, al. XXVII, n. 1. — (*a*) *Cæt. edit.* veritas. — (*b*) Græc. ἕνεκεν. — (*c*) *Leg.* excidii, *scilicet urbis Hierosolymæ*. — (*d*) *Suppl.* gignere vel genuisse.

scilicet ad ostendendam victoriam de potestatibus hujus aeris [1] : « Tulit de medio, affigens illud cruci, expolians principatus, » etc. Omnes autem cognoscentes, id est, credentes in Filium Dei, sic passim illuminabuntur et salvabuntur, ut habitum est supra [2] a Chrysostomo.

30. Et subditur de multitudine credentium : *Hæc illo loquente, multi crediderunt*, non tamen omnes (*a*), ait Glossa. Sed qualiter hoc? quia infra eodem legitur, et blasphemabant dicendo : *Dæmonium habes*. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [3], quod crediderunt, sed tamen non ut oportebat. Unde sequitur de iisdem, qui crediderunt, quod dixerint : *Filii Abrahæ sumus*. Non ergo intellexit, quando ait : *Crediderunt*, de perfecta fide, sed de aliquali et imperfecta.

31. Et sequitur pars, in qua de doctrina Salvatoris, per quam ostendit se esse liberatorem peccati et erroris; secundo ostendit se esse liberatorem a damnatione mortis, ibi [4] : *Amen, amen dico vobis; Si quis sermonem meum servaverit*. Prima in tres : primo, præmissio liberationis eorum, qui credunt suæ doctrinæ; secundo, quia Judæi gloriabantur, quod erant de genere Abrahæ, et sic liberi, gloriæ eorum evacuatio, ibi [5] : *Scio quia filii Abrahæ estis*, etc.; tertio, de hoc eorum murmuratio et indignatio, et indignationis confutatio, ibi [6] : *Dixerunt itaque ei*, etc. In prima, tria : primo, liberationis promissio (*b*) credentibus in eum; secundo, Judæorum responsio et gloriatio, ibi [7] : *Responderunt*, etc.; tertio, eorumdem confutatio, ibi [8] : *Respondit eis Jesus*, etc.

Ait ergo : *Dicebat ad eos, qui crediderunt ei*. Ut ait Chrysostomus [9] : « Audientes et credentes, rursus eversi sunt : volens ergo profundare fidem non in superficie, fodit animas eorum redargutionibus. » Et ponit exemplum de arbore radicata. Et debet plus profundari : *Si manseritis in sermone meo*. Sic manendo, ait Augustinus [10], *eritis vere discipuli mei* : quia [11] « qui perservaverit, salvus erit. » (v. 32) *Et cognoscetis veritatem*. «Manendo enim videntes eritis, » ait Augustinus [12]. *Et veritas liberabit eos*, id est, liberos faciet, quæ *modo* salvat : « Ubi enim [13] spiritus, ibi libertas. » Ubi ait Chrysostomus [14] : « Sunt verba ostendentis quæ in cordibus eorum, et scientis quoniam quidam crediderunt, sed non manserunt, et insinuantis eos qui retro abierunt (supra [15]). Et non ait : Ego eruam, sed : *Veritas liberabit vos*. Veraciter : legalia enim et judaica typica erant. » Hæc ille. Supra [16] : « Lex per Moysen data est, gratia per Jesum Christum. » Et de hac libertate in Collatione prædicabili [17].

33. Et sequitur eorum responsio : *Responderunt ei : Semen Abrahæ sumus*. Ut enim ait Augustinus [18] : « Non ait Dominus : Liberi eritis; sed : Veritas liberabit vos. » Et tamen extulerunt se, et dixerunt : *Semen Abrahæ sumus*. Ideo clamat Augustinus [19] : « O pellis (*c*) inflata ! non est magnitudo, sed tumor (*d*). » Item [20] : « Quomodo verum dixistis jactando : *Nemini servivimus unquam?* » quia Joseph venundatus, et prophetæ ducti in captivitatem. Et populus servivit in Ægypto, et isti reddiderunt tributum Cæsari. » Item quærit Augustinus [21], cum essent mentiti, quare non redarguit eos? Et ad illud respondet [22], quod ad salutem eorum festinabat. Et ad hoc festinabat non ostendere eos esse servos hominum, sed peccati : quæ est difficillima servitus, et a qua solus Deus eripere potest; cujus solius est dimittere peccatum.

34. Et ideo sequitur tertia particula, in qua eorum confutatio, ibi : *Respondit eis Jesus : Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Ubi Augustinus [23] : « Utinam servi hominis, et non peccati! O miserabilis servitus! Servus enim hominis duris imperiis fatigatus requiescit; servus peccati quo fugit? Secum trahit se quocumque fugerit. Non fugit seipsam conscientia mala; non est quo eat : sequitur semper (*e*), non recedit a se. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Calamitosa ergo servitus peccati, et misera, etc. Ibi multum de hoc. De hac eadem servitute Anselmus ibidem : « Præterit voluptas quæ delectat; manet quod pungit, manet vindex in conscientia, manet recordatio peccatorum quæ torquet. » Hæc ille.[24] « Servi estis ejus, cui obedivistis, sive peccati ad mortem, » etc. Et talis (v. 35) *servus non manet in domo in æternum*, id est, in Ecclesia, ait Augustinus [25]. Nam etsi mali

[1] *Coloss.*, II, 24.— [2] Sup., p. 300, in cap. III, v. 14.— [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. LII, al. LIII, n. 2. — [4] Inf., 51. — [5] Inf., 37. — [6] Inf., 32.— [7] Inf., 33.— [8] Inf., 34. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. LIII, al. LIV, n. 1.— [10] Aug., *in Joan.*, tract. XLI, n. 1. — [11] *Matth.*, X, 22. — [12] Aug., ubi sup. prox. — [13] II *Cor.*, III, 17. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Sup., VI, 67. — [16] Sup., I, 17. — [17] Vid. *Collat.* XLII. — [18] Aug., ubi sup., n. 2. — [19] Ibid. — [20] Ibid. — [21] Ibid., n. 3. — [22] Ibid., n. 4. — [23] Ibid. — [24] *Rom.*, VI, 16. — [25] Aug., ibid., n. 8.

(*a*) *Cat. edit.* omnis. — (*b*) *Item* præmissio. — (*c*) *Cat. edit.* pestis. — (*d*) *Item* timor. — (*e*) *Al.* se.

videantur positi in sinu Ecclesiæ in præsenti, projicientur tamen, et ejicientur in ignem æternum [1] « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Et quia in hoc terruit Filius Dei, mox subdit in quo est spes, sicut continuat Augustinus [2]. *Filius manet in æternum*, id est, caput et corpus, unitas scilicet electorum, sive Ecclesia. Sic enim sumitur hic, sicut supra [3] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. »

36. *Si ergo Filius vos liberaverit*, justificando a peccati servitute, *liberi eritis*, gratia scilicet liberante [4] : « Vos in libertatem vocati estis; ubi enim spiritus, ibi libertas. » Sed quæritur, cum nullus sit sine peccato [5] : « Si dixerimus quod peccata non habemus, ipsi nos seducimus, » ergo omnes sunt servi, nec manent in domo. Item, cum dicat Apostolus [6] : « Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, » quæ repugnantia durat in hac vita, videretur tunc, quod nullus sit vere liber in hac vita. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [7], quod peccatum intelligit hic ipsum crimen, quod est grave peccatum, sine quo homo potest esse in hac vita per gratiam Dei, licet non sine peccato aliquali possit esse, prout ait Augustinus [8]. Ad aliud respondendum, sicut potest trahi ab Augustino [9] : Triplex potest intelligi libertas, quarum prima est carere criminibus; secunda est, carere dominio concupiscentiarum [10] : « Non regnet peccatum in corpore vestro mortali. » Et [11] :« Post concupiscentias tuas non eas. » Et est plena et perfecta libertas, quando inimica mors destruetur, et erit [12] « absorpta mors in victoria. » Et hæc non erit in ista vita mortali, quandiu duraverit caro concupiscens adversus spiritum. [13] « Quis liberabit me de corpore mortis hujus ? » Et sequitur : « Gratia, » scilicet consummata. Et de his bene et multum Augustinus [14].

37. Et sequitur pars, in qua evacuatio gloriæ Judæorum de nobilitate generis Abrahæ, ibi : *Scio, quod filii Abrahæ estis*, etc. Et illa in duas partes : primo ostendit illos esse ex patre diabolo, et sic mendaces; secundo ostendit se loqui veritatem, et eorum indignitatem ad arguendum eum, ibi [15] : *Ego autem si veritatem dico*, etc. Prima in tres : primo, præmissio, quod licet essent filii Abrahæ carne, non tamen imitatione; secundo subditur eorum iterata gloriatio de eodem, scilicet quod erant de genere Abraham, et eorum confutatio, ibi [16] : *Responderunt*, etc.; tertio, eorum gloriatio, quod erant etiam ex patre Deo, cum eorum confutatione, ibi [17] : *Dixerunt itaque*, etc.

Ait ergo : *Scio quod filii Abrahæ estis*, scilicet carne, non fide, et hoc ideo, quia *quæritis me interficere*. Unde Augustinus [18] :« Agnosco carnis originem, sed non cordis fidem. » [19] « Non qui semen sunt Abrahæ, omnes filii, » etc. Et hoc ideo, quia (*a*) intraverunt retia fidei. Propter quod sequitur : *Quia sermo meus non capit in vobis*. Unde Augustinus [20] : « Si sermo meus caperetur, caperet : si caperemini, intra retia fidei tanquam pisces concluderemini. » Loquitur enim metaphorice, sive translative. Verbum Dei est quasi hamus; prædicatores, quasi piscatores [21] :« Ecce ego mitto piscatores multos. » Et [22] : « Faciam vos piscatores hominum, » etc. Unde Augustinus [23] :« Sic debet esse sermo Dei fidelibus, tanquam pisci hamus. Tunc enim capit, quando capitur. » Et quia non recipiebatur sermo Dei a corde eorum, ideo non capiebat corda eorum. Unde nota, quod est triplex hamus : est enim hamus voluptatis capientis et strangulantis voluptuosos [24] : « Sicut capiuntur pisces hamo, » etc., « sic capiuntur homines in tempore malo. » Et de hoc Tullius [25] : « Voluptate capiuntur homines sicut pisces hamo : hæc enim strangulat ipsam devorantem. » Unde Seneca [26] : « Voluptates extirpa (*b*), quæ latronum more amplectuntur, ut strangulent. » Et hamus divinæ prædicationis, quæ capit : de qua captura loquitur hic [27] : « Lugebunt omnes in fluviis mittentes hamum. » Et est hamus humanitatis Jesu Christi [28] : « In oculis ejus quasi hamo capies eum. » Quod exponit Gregorius [29] de Christo, secundum humanitatem. Et ideo convenienter ait, quod sermo suus non capiebat in eis, quia non ab eis capiebatur in corde. Aliter ostendit Chrysostomus [30] quod in hoc ostendit dogmatum altitudinem, quasi diceret : Tam magnus est

[1] *Matth.*, xxv, 41. — [2] Aug., ibid. — [3] Sup., III, 13. — [4] II *Cor.*, III, 17. — [5] I *Joan.*, I, 8. — [6] *Rom.*, VII, 23. — [7] Aug., ubi sup., n. 9. — [8] Id., *de Civit. Dei*, lib. XIV, c. IX, n. 4. — [9] Id., *in Joan.*, tract. XLI, n. 9 et seq. — [10] *Rom.*, VI, 12. — [11] *Eccli.*, XVIII, 30. — [12] I *Cor.*, XV, 54. — [13] *Rom.*, VII, 24, 25. — [14] Aug., ubi sup., n. 13. — [15] Inf., 45. — [16] Inf., 39. — [17] Inf., 41. — [18] Aug., *in Joan.*, tract. XLII, n. 1. — [19] *Rom.*, IX, 7. — [20] Aug., ubi. sup. — [21] *Jerem.*, XVI, 16. — [22] *Matth.*, IV, 19. — [23] Aug., ubi sup. — [24] *Eccle.*, IX, 12. — [25] Cic., *de Senect.* — [26] Senec., *Epist.* LI, in fin, — [27] *Isa.*. XIX, 8. — [28] *Job*, XL, 19. — [29] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. VII, n. 14. — [30] Chrysost., ubi sup., n. 2.

(*a*) *Suppl.* non. — (*b*) *Al.* exturba.

sermo, quod non intrat in vos. Sed quæritur, sicut quærit Chrysostomus[1], qualiter ait hoc, quia immediate dictum est : *Multi crediderunt in eum*, et ita sermo capiebat in eis. Et ad hoc respondet Chrysostomus[2], quod licet crediderint, rursus tamen transportati fuerunt, scilicet a credulitate. Et ostendit evidentius, quod ait (v. 38) : *Ego, quod vidi apud Patrem, loquor,* scilicet veritatem, quam vidi, quia veritas sum. « Se enim vidit, et se loquitur. Ipse enim est Verbum apud Patrem, » ait Augustinus[3]. *Et vos quæ videtis apud patrem vestrum facitis,* quia est pater vester vitæ imitatione. Infra eodem[4] : *Vos ex patre diabolo estis.* Abraham enim erat pater eorum origine, non vitæ similitudine, ut ait Augustinus[5]. Ut enim ait Chrysostomus[6], arguit eos dicens : quod si ego a verbis, et a veritate ostendo patrem, ita vos a rebus ostenditis patrem vestrum, scilicet diabolum, de quo infra[7]. Erant enim filii ejus; in quantum mali et in quantum imitantes, non in quantum homines et in quantum creati, ait Augustinus[8].

39. Et sequitur gloriationis eorum de genere repetitio, cum ejusdem confutatione : *Responderunt : Pater noster Abraham est;* quasi dicerent : Si potes, reprehende eum, scilicet Abraham. Et ideo, confutando eos, dicit Jesus : *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite,* etc.; quasi diceret : Ex quo gloriamini de filiatione Abrahæ, quasi ob (*a*) originem, imitamini opera ejus secundum fidem; quod non facitis, quia (v. 40) *quæritis me interficere.* Abraham autem non erat homicida. Caro enim erat ex carne, sed vita non erat, ait Augustinus[9]. [10] Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dixit, et seminibus, » etc. Et ne accusarent se quod juste volebant eum interficere, subdit : *Qui veritatem vobis locutus sum*, et non quamcumque veritatem, sed : *Quam audivi a Deo.* Et in hoc aggravat eorum peccatum. « Qui enim male agit, odit lucem, » supra[11]. *Hoc non fecit Abraham,* quod tamen facitis, quia (v. 41) *opera patris vestri facitis.* De nobilitate ergo carnis gloriabantur; nobilitatem tamen virtutis et operum non imitabantur. Et ideo convenienter vocavit eos Joannes[12] « genimina viperarum, » quia « hominum formam videbat, et venenum cognoscebat, » ut ait Augustinus[13], qui bene de hoc. [14] « Non omnes, qui ex Israel, hi sunt Israelitæ; sed qui semen sunt Abrahæ (*b*), » scilicet per imitationem fidei et justitiæ. « Potens enim[15] est Deus suscitare de lapidibus, » id est, induratis obstinatione, « filios Abrahæ. » Et ex his patet, quod inaniter homines gloriantur de generis nobilitate et parentum virtute, absque eorum imitatione in operibus justitiæ. Et de hoc Chrysostomus[16], quod « nihil prodest malis bonitas parentum, nec obest bonis pravitas. » Et ponit exemplum de Esau, cui non profuit bonitas parentum, neque etiam Judæis incredulis, ut patet hic. Et ibi bene de hoc. Una enim sola est nobilitas, facere voluntatem Dei : nec in patribus nobilibus magnum sapiamus, nisi eis similes fuerimus. Cognatio enim, quæ ex moribus, melior est, quam quæ est ex carne, ait idem : ubi multum de hoc. Ideo ait Ennius, scilicet Juvenalis[17] :

> Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
> Æacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas,
> Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Item patet hic informatio Ecclesiasticorum et Religiosorum, qui gloriantur de professionis altitudine, ut habeant opera perfecta justitiæ. Unde patet esse thema coram Religiosis. Et denotantur duo, quorum primum est religionis altitudo : *Si filii Abrahæ;* secundum est, ad opera competentia professioni exhortatio, ibi : *Opera Abrahæ facite.* Per Abraham enim figuratur institutor cujuslibet religionis approbatæ, de quo potest dici illud[18] : « Patrem multarum gentium constitui te. » Pater enim est filio causa essendi, causa nutrimenti, et causa disciplinæ, ait sapiens. Talis fuit spiritualiter religionis institutor, respectu talis, de quo potest dici illud[19] : « Ego per Evangelium vos genui. » Filii talis professionis deberent habere opera ejusdem, ipsum imitando, quæ sunt similia operibus Abrahæ : terram suam, et domum patris dimittendo, arietem immolando pro filio, id est, carnem domando, et sic de aliis operibus Abrahæ. Nec est gloriandum de professione, nisi fuerit operum competentium perfectio. Ut enim[20] « fides sine operibus mortua

Abrahæ figura

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] Ibid. — [3] Aug., ubi sup., n. 2. — [4] Inf., 44. — [5] Aug., ibid. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Inf., 44. — [8] Aug., ubi sup. — [9] Ibid., n. 4. — [10] *Gal.*, III, 16. — [11] Sup., III, 20. — [12] *Luc.*, III, 7. — [13] Aug., ubi sup. n. 6. — [14] *Rom.*, IX, 6, 7. — [15] *Luc.*, III, 8. — [16] Chrysost., *in Matth.*, hom. IX, n. 5. — [17] Juven., *Satyr.*, VIII. — [18] *Gen.*, XVII, 5. — [19] I *Cor.*, IV, 15. — [20] *Jac.*, II, 20.

(*a*) *Cat. edit.* ad. — (*b*) *Vulg.* neque qui semen sunt Abraham, omnes filii.

est, » sic et professio sine operibus. « Non enim [1] omnis, qui dicit : Domine, Domine, intrat in regnum cœlorum ; sed qui facit voluntatem Patris. » Ideo gloriantibus in professione sine operibus dicitur [2] : « Bonas facite vias vestras, et studia vestra. Nolite confidere in verbis mendacii dicentes : Templum Domini, templum Domini, » etc.

Et sequitur illa pars, in qua gloriabantur se habere Deum patrem, cum eorum confutatione, ibi : *Dixerunt : Nos ex fornicatione non sumus nati*. Ut enim ait Augustinus [3] : « Mutaverunt responsionem : tacent enim de patre Abrahamo, et dicunt patrem se habere Deum, ut videant, quid ad hoc possit dicere. » Propter quod inquirunt : *Nos non sumus ex fornicatione*. Et in hoc sunt mentiti : quia summa fornicatio est, nasci ex diabolo imitatione, et vitæ similitudine. Ideo addit Salvator [4] : « Generatio mala et adultera signum quærit, » etc. *Unum patrem habemus Deum*, quem colimus scilicet : nam [5] Israel vocat Deus « primogenitum. » [6] « Numquid non pater unus omnium ? »

42. Et subditur eorum confutatio, ostendendo Deum non esse eorum patrem, ut prius ostendit Abraham, sicut continuat Glossa. Et primo manifestat, quod non erat eorum pater Deus ; secundo ostendit, quod erant ex patre diabolo, ibi : *Vos ex patre*, etc.

Ait ergo : *Si Deus pater vester esset*, sicut vos jactatis, *diligeretis utique me*, scilicet « ut fratrem, » ait Augustinus [7]. *Ego enim a Deo processi*, scilicet ut Verbum : « æterna enim ejus (*a*) processio, » ait Augustinus [8]. *Et veni*, scilicet in carnem : « Verbum enim caro factum est, » supra [9]. *Neque a me ipso veni*, quia a me ipso non sum. *Sed ille misit me*, scilicet in carnem. Humanitas enim ejus missio ejus, ait Augustinus [10]. Et idem Anselmus, quod illius missio, ejus incarnatio. Et licet ita sit (v. 43) : *Loquelam meam non cognoscitis*, scilicet sermonem meum : *Quia non potestis audire*, id est, credere, ait Augustinus [11]. Sed qualiter ait hoc ? « Dedit enim eis potestatem filios Dei fieri, » supra [12] : ergo poterant audire. Et ad hoc respondendum, secundum Glossam, quod non poterant audire, manentes in illo statu. Unde Augustinus [13] : « Audire non poterant, quia corrigi credendo nolebant. » Idem Chrysostomus [14] : « Non posse hic, non velle est. » De processu Filii a Patre, et adventu in mundum, infra [15] : « Exivi a Patre, et veni in mundum. »

44. Et sequitur pars, in qua ostendit eos esse ex patre diabolo, ubi : *Vos ex patre diabolo estis*, scilicet imitatione : *Et desideria patris vestri vultis facere*, scilicet affectione et operatione. Unde Augustinus [16] : « Patres mutatis, dicentes patrem vestrum nunc Abraham, nunc Deum : nunc audite a Filio Dei, quis est pater vester. [17] Hic jam cavenda est hæresis Manichæorum, quæ posuit gentem tenebrarum cum principibus suis pugnasse contra Deum, unde diabolus originem duxit ; et hinc dicunt ducere originem nostram. » Et ibi multum de hoc. Sed absit ista credere a mentibus fidelium. « Bona est enim omnis natura ; sed vitiata est hominis natura per malam voluntatem, » ait Augustinus [18]. [19] « Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona. » Et subdit, quæ erant desideria illius Patris : *Ille homicida erat ab initio*. Ut enim ait Augustinus [20] : « Diabolus cum invideret homini, serpente indutus locutus est mulieri, et de muliere venenavit virum : et mortui sunt audiendo diabolum. Diabolus enim non gladio armatus, non ferro accinctus, verbum malum, (*b*) seminavit et occidit. » Hæc ille. « Invidia enim [21] diaboli mors intravit in orbem terrarum. » *Et erat homicida ab initio*, scilicet in primo homine : « ex illo enim potuit fieri homicidium, ex quo factus est homo, » ut ait Augustinus. [22] *Et in veritate non stetit*, sed « non stando cecidit, » ait Augustinus [23]. Et hoc ideo, *quia in eo non est veritas*, id est, Verbum et sapientia Patris : et ait Glossa : « Recedendo a veritate, non habet veritatem. Et quia talis est mendax, ideo subdit : *Cum loquitur mendacium*. Et ponitur cum prosecutione secundum Glossam : *Ex propriis loquitur*, id est, a se, non a veritate. Et non solum est mendax ; *sed pater ejus*, « id est, mendacii, » ut ait Augustinus. [24] « Ille, qui non aliunde accepit mendacium, est pater mendacii : tu autem, cum loqueris mendacium, a diabolo accepisti. » Hæc ille. Et de his Chrysostomus [25] : « Opera Abrahæ fuerunt mansuetudo,

Hæresis Manichæorum cavenda.

[1] *Matth.*, VII, 21. — [2] *Jerem.*, VII, 3, 4. — [3] Aug., ubi sup. n. 7. — [4] *Matth.*, XII, 39. — [5] *Mich.*, VI, 7. — [6] *Malac.*, II, 10. — [7] Aug., ubi sup., n. 8. — [8] Ibid. — [9] Sup., I, 14. — [10] Aug., ibid. — [11] Ibid., n. 9. — [12] Sup., I, 12. — [13] Aug., ibid. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. LIII, al. LIV, n. 3. — [15] Inf., XVI, 28. — [16] Aug., ubi sup., n. 9. — [17] Ibid., n. 10. — [18] Ibid. — [19] *Gen.*, I, 31. — [20] Aug., ibid., n. 11. — [21] *Sap.*, II, 24. — [22] Aug., ibid. — [23] Ibid. — [24] Ibid., n. 13. — [25] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cæt. edit.* eis. — (*b*) *Cæt. edit. add.* et.

humilitas, obedientia; vos e contrario, immisericordes, crudeles, et ita ex diabolo existentes, et ita mendaces. » Sed quæritur ad evidentiam dictorum, de hoc quod ait : *Vos ex patre diabolo estis.* Ex hoc objiciunt, quod duo sunt principia, unum bonorum, et alterum malorum, et quod Deus non est creator malorum hominum, sed diabolus Et ad istud respondendum secundum Augustinum in homilia, sicut dictum est populo Judaico[1] : « Pater tuus Amorrhæus, » etc.[2] « Judæi imitati sunt eorum impietates, et invenerunt sibi parentes, non de quibus nascerentur, sed quorum mores sectando pariter damnarentur. » Hæc ille. Judæi ergo ex patre diabolo, non nascendo, sed imitando. Item quæritur de hoc, quod ait : *Erat homicida ab initio.* Ex hoc enim videtur quod angelus malus fuit creatus malus. Et ad istud respondetur multipliciter : primo modo, exponendo secundum Augustinum, ut est expositum, quod ab initio erat homicida, ex quo factus est homo, in quo potuit fieri homicidium; vel aliter, quod fuit homicida ab initio, quia in eo instanti, in quo creatus est, fuit lapsus, *nec in veritate stetit,* ut dicitur hic, sed « de veritate lapsus est, » ut ait Augustinus[3]. Et quod objiciunt hæretici in *Psalmo*[4] : « Draco iste, quem formasti ad illudendum ei; » item intelligendum ex post facto est, quia formatus lapsus est. Item quæritur de hoc quod ait : *In veritate non stetit,* « in qua fuit, sed inde cecidit, » ait Glossa. Et (*a*) hoc tunc videtur, quod is fuit (*b*) in veritate, et sic in gratia, et postea lapsus est. Item hoc etiam videtur per Augustinum[5], ubi ait, loquens de natura angelica, et inquirit, quomodo potuit esse mala voluntas malorum angelorum, ex quo creati sunt boni. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[6] : « Quæris fortasse, inquit, unde ipse diabolus est? » Et respondet, quod « inde est, unde et cæteri. Sed cæteri in sua obedientia perstiterunt; ille inobediendo et superbiendo lapsus est, et diabolus factus. » Et ad illam Glossam est respondendum, quod non est intelligendum, quod primo fuerit in eo veritas, scilicet gratificando ipsum; sed quia cecidit a veritate, quam potuit habuisse, si stetisset. Unde dicitur hic : *In veritate non stetit, quia veritas non est in eo.* Et Augustinus[7] : « Recedendo a veritate, non habet veritatem. » Vel aliter potest dici, quod veritas dicitur dupliciter : vel gratiæ gratum (*c*) facientis; vel gratiæ gratis datæ, qualis est naturæ agilitas, et vigorositas, et humilitas. Primam non habuit angelus apostata, sed superbiendo lapsus est, ut dictum est; secundam vero habuit, a qua cecidit[8] : « Quomodo cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris? » Et ex his patet ignominiosa hominum peccatorum generatio quoad modum vivendi, quia sunt ex patre diabolo, et ita filii ejus, scilicet imitando, non nascendo[9] : « Qui facit peccatum, ex diabolo est. » Frustra ergo glorientur de humana nobilitate, qui sunt nati prædicta generatione ignominiosa[10] : « Generatio quæ maledicit patri suo, » etc. Et[11] : « Et si nati fueritis, in maledictione nascemini. » Item patet prædictorum perversio, quia faciunt desideria patris, scilicet diaboli. Propter quod[12], « abnegantes impietatem, et sæcularia desideria, » etc. Talia enim ducunt ad mortem. In *Psalmo*[13] : « Tradidit illos Deus in desideriis suis (*d*), ibunt in adventionibus suis. » Item patet, quod diabolus dicitur homicida, mala suadendo. Sicut ait Augustinus[14] : « Si malum suades fratri tuo, homicida es. » Unde in *Psalmo*[15] : « Lingua eorum gladius acutus. » Est enim homicidium, consilio, fraude, persuasione[16]. Item patet ex dictis, quod diabolus pater mendacii, et omnis qui mentitur, ex diaboli persuasione mentitur, qui est auctor et persuasor, sive adinventor mendacii, ut patet ex Augustino[17]. Et nota, quod est mendacium multiplex. Est enim mendacium falsæ meditationis[18] : « Nec lingua meditabitur mendacium. » Ibi Gregorius[19] : « Nonnunquam pejus est mendacium meditari, quam loqui : quia istud aliquando est præcipitationis, illud studiosæ pravitatis. » Item est mendacium perversæ locutionis[20] : « Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii. » Item est mendacium prævaricatæ actionis, quando scilicet actio non est talis, qualis ostenditur[21] : « Mendacium operatus est stylus mendax. » Et sequitur : « Cuncti faciunt mendacium. Et majus est mendacium operis, quam

Objectio Manichæorum confutata.

Angelum malum non esse creatum malum probatur.

Veritas dicitur dupliciter.

Peccatorum pater diabolus.

Mendacium multiplex.

[1] *Ezech.*, XVI, 3. — [2] Aug., ubi sup., n. 10. — [3] Ibid., n. 13. — [4] *Psal.* CIII, 26. — [5] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XII, c. IX, n. 2. — [6] Id., *in Joan.*, ubi sup., n. 10. — [7] Aug., ibid., n. 13. — [8] *Isa.*, XIV, 12. — [9] I *Joan.*, III, 8. — [10] *Prov.*, XXX, 11. — [11] *Eccli.*, XLI, 12. — [12] *Tit.*, II, 12. — [13] *Psal.* LXXX, 12. — [14] Aug., ubi sup., n. 11. — [15] *Psal.* LVI, 5. — [16] *Decr.*, part. II, caus. XXXIII, *de Pœnit.*, dist. I, c. *Perniciose.* — [17] Aug., ubi sup., n. 13. — [18] *Job*, XXVII, 4. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. IV, al. III, n. 5. — [20] *Jerem.*, IX, 3. — [21] Ibid., VIII, 8, 10.

(*a*) *Cæt. edit.* defuit. — (*b*) *Item* gratis. — (*c*) *Vulg.* Dimisi eos secundum desideria cordis eorum.

locutionis, ait Anselmus. Item est mendacium vitæ, vel conversationis, quando vita vel fingit se esse talem, qualis non est : de quo mendacio Ambrosius[1] in sermone Dominicæ passionis bene, quale mendacium est hypocrisis. Plus enim gestus hominum alloquuntur animum, quam verba, » ait Augustinus[2]. « In hypocrisi loquentium mendacium. » Et propter ista mendacia dicitur[3] : « Noli mentiri omne mendacium. » Et[4] : « Ubi adulterium, et iter mendacii. » Tunc enim est iter mendacii, quando prædictis mendaciis fit processus ab uno in aliud. Et de mendacio, et de speciebus ejus, Augustinus[5].

45. Et sequitur illa pars in qua Salvator ostendit se esse ipsam veritatem, et ejus auctores, et eorum indignitatem ad ipsum arguendum, ibi : *Ego autem veritatem dico*, etc. Et illa in tres : primo, prædictorum præmissio; secundo, Judæorum blasphematio, ibi[6] : *Responderunt Judæi*, etc.; tertio, Salvatoris humilis responsio, ibi[7] : *Respondit Jesus*, etc.

Ait ergo : *Veritatem dico*. Ita dictum est, quod diabolus est pater mendacii. Sed ego qui sum veritas, infra[8], loquor veritatem, et docendo, et arguendo, et suadendo, et promittendo. Non enim potest manare a prima veritate, nisi (*a*) veritas. [9] « Hominem, qui veritatem vobis locutus sum. » *Et tamen non creditis mihi*, eo quod estis ex patre mendacii. [10] « Loquelam meam non cognoscitis, » sed potius increpatis, et arguitis me, scilicet mendaces veritatem, quod est inconveniens et irrationabile.

46. *Quis ex vobis*, scilicet mendacibus et peccatoribus, *arguet* (*b*) *me de peccato*? scilicet qui sum sine peccato. [11] « Ipse enim peccatum non fecit : » imo : « Agnus Dei qui tollit peccata mundi, » supra[12]. Et in hoc patet Salvatoris humilitas et mansuetudo. Unde Gregorius[13] : « Non dedignatur ex ratione ostendere se peccatorem non esse, qui ex virtute divinitatis poterat peccatores justificare. Et licet esset talis, tamen eum non audiebant. » Idem. Sequitur : *Si veritatem dico, quare non creditis mihi?* Et subdit causam (v. 47), quia non erant ex Deo. Quasi enim naturale est et delectabile cuilibet audire verba paterna. Et ideo qui est ex Deo, delectabiliter audit verba Dei. Infra[14] : « Omnis qui ex veritate est, audit vocem meam. » Supra[15] : « Amicus sponsi stat, et audit : » [16] « Auris enim bona audit cum omni concupiscentia. » Et e contrario, qui sunt ex patre diabolo, audiunt verba sua, et detestantur audire verba Dei, quia oderunt veritatem. Supra[17] : « Qui male agit, odit lucem : » tum quia diligunt ea quæ arguunt divina, tum quia faciunt desideria patris sui : [18] « Gravis est nobis ad videndum, » et sequitur : « Promittit se scientiam Dei habere. » Supra[19] : « Dixerunt : Durus est hic sermo. »

48. Et sequitur Judæorum blasphematio, ibi : *Responderunt : Nonne bene dicimus*, etc. Et in hoc eorum præsumptio temeraria : blasphemabant, et tamen se bene dicere asserebant. Talis enim est fatuitas stultorum et arrogantium, qui videntur sibi sapientes. Propter quod[20] : « Væ (*c*) qui sapientes estis in oculis vestris. » *Quia Samaritanus es*, et non verus Judæus. Erant enim Samaritani contemptibiles apud Judæos; de quibus supra[21]. Unde Anselmus : « Samaritani, gens odiosa populo Israelitico, duodecim tribubus ductis in captivitatem, terram eorum possidebant : qui vocabantur Samaritani, quia propter terram custodiendam a rege Assyriorum illic erant constituti. *Samaritanus*[22] enim custos interpretatur. » Hæc ille. *Et dæmonium habes*. Et in hoc eorum blasphemia : cum enim ipsi haberent dæmonium. Unde Chrysostomus[23] : « Quis est (*d*) qui dæmonium habet? vel qui honorat Deum, vel qui injuriatur eum? Qui honorat? » quasi dicat : Ille qui injuriatur. Et hoc forte dixerunt, vel propter miraculorum magnitudinem, vel quia secreta cordium revelabat, vel potius ut damnarent sua miracula et documenta[24] : « In Beelzebub, principe dæmoniorum, ejicit dæmonia. »

Fatuitas stultorum.

49. Et sequitur responsio Salvatoris : *Respondit : Ego dæmonium non habeo*. « Et in hoc patet mansuetudo et humilitas Salvatoris, » ut ait Chrysostomus[25]. Sed quæritur, cum essent duo imposita, quare unum subticuit? Et ad hoc

[1] Imo auctor, quisquis ille sit serm. XLIV, *de Temp.*, inter Oper. Ambros. — [2] I *Tim.*, IV, 2. — [3] *Eccli.*, VII, 14. — [4] *Jerem.*, XXIII, 14. — [5] Aug., *de Mendac.*, et *cont. Mendac.* — [6] Inf., 48. — [7] Inf., 49. — [8] Inf., XIV, 6. — [9] Sup., 40. — [10] Sup., 43. — [11] I *Petr.*, II, 22. — [12] Sup., I, 29. — [13] Greg., *in Evang.*, hom. XVIII, n. 1. — [14] Inf., XVIII, 37. — [15] Sup., III, 29. — [16] *Eccli.*, III, 31. — [17] Sup., III, 20. — [18] *Sap.*, II, 15, 13. — [19] Sup., VI, 61. — [20] *Isa.*, V, 21. — [21] Sup., IV, 9. — [22] שמר, custodivit. — [23] Chrysost., *in Joan.*, hom. LIV, al. LV, n. 1. — [24] *Matth.*, XII, 24. — [25] Chrysost., ubi sup. prox.

(*a*) *Cæt. edit.* ubi. — (*b*) *Cæt. edit.* arguit. — (*c*) *Cæt. edit.* vos. — (*d*) *Item* et.

respondet Gregorius[1] : « Duo illi illata fuerunt : unum negavit, scilicet quod non habuit dæmonium; alterum tacendo consensit, scilicet se esse Samaritanum : qui custos interpretatur, eo quod ipse verus custos est. » [2] Custos, quid de nocte? [3] « Nisi Dominus custodierit civitatem, » etc. De Samaritano apud *Lucam*[4] habetur. Idem Augustinus[5]. Et patet hic exemplum patientiæ ipsius Salvatoris : accepta enim contumelia, non respondit verba contumeliosa. Et hoc, ut daret nobis exemplum sustinendi injurias et verba contumeliosa, et non subtrahendi doctrinam ab injuriantibus, prout prosequitur Gregorius[6] bene. *Sed honorifico patrem meum :* « Quia omnia, quæ mirabiliter faciebat et operabatur, ad gloriam Patris referebat, » ait Anselmus. Infra[7] : « Nomen tuum manifestavi mundo. » *Et vos inhonorastis me*, et ipsum sic Patrem; supra[8] : *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem.* Et sic ego facio, quod debeo; vos vero non, » ait Augustinus[9]. Ideo sequitur (v. 50) : *Ego gloriam meam non quæro*, scilicet ab hominibus, vindicando injurias meas. Unde Anselmus : « Gloria hominum est, si convicium vel læsionem acceperint, ictu vel verbo se ulciscantur; sed Dominus hujus gloriam non quærit, sed illatas contumelias Patris judicio reservat. » Hæc ille. Et ideo sequitur : *Est qui quærat*, scilicet gloriam meam, *et judicet*, id est, discernat a gloria vestra. Infra[10] : « Et clarifico (a), et clarificabo. » Sed de hoc quærit Augustinus[11] : « Cum dicatur supra[12] quod « Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio, qualiter ait hic, quod Pater judicat? » Et ad istud respondet[13], quod judicium aliquando sumitur pro damnatione et pœna. Supra[14] : « Qui male fecerunt, ibunt in resurrectionem judicii. » Item sumitur judicium pro discretione[15] : « Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta. » Et sic sumitur hic, quia Pater gloriam meam a vestra gloria discernit et separat, et secundum formam servi, quia ego sine peccato, et secundum divinitatem. Infra[16] : « Clarifica me claritate, quam habui, antequam mundus esset. » Et patet hic exemplum electis Dei, qui sunt membra Christi, non quærendi gloriam suam, sed gloriam Patris, ut habitum est supra : quia « gloria in hac vita est ab humana inflatione, » ait Augustinus[17], et ita impedit humilitatem credendi. Supra[18] : « Quomodo potestis credere, qui gloriam accipitis? »

Exemplum patientiæ ipsius Salvatoris.

Exemplum electis.

51. Et sequitur illa pars in qua Salvator ostendit se esse liberatorem a damnatione mortis, ibi : *Amen, amen dico vobis*, etc. Hæc in sex : primo ostendit sermonis sui efficiam; secundo subditur Judæorum iterata blasphemia, ibi[19] : *Dixerunt ergo*, etc. ; tertio ostendit Salvator suam excellentiam, ibi[20] : *Respondit Jesus*, etc.; quarto subditur Judæorum calumniosa obviatio, ibi[21] : *Dixerunt*, etc.; quinto, calumniæ destructio, ibi[22] : *Dixit eis Jesus*, etc.; sexto, eorum perversa machinatio, et Christi discessio, ibi[23] : *Tulerunt ergo lapides*, etc.

Divisio partis.

Ait ergo : *Amen amen, dico vobis : Si quis sermonem meum servaverit*, etc., quasi dicat, sicut Augustinus continuat[24] : « Vos dicitis : *Dæmonium habes :* et ego ad vitam voco. » Ideo ait : *Si quis sermonem meum servaverit*, scilicet in corde, et in ore, et in opere. Infra[25] : « Qui habet mandata mea, et servat illa, ille est qui diligit me. » *Mortem non gustabit in æternum*, id est, non experietur, ait Glossa. Et Augustinus idem, ubi quærit[26], « quo palato, quibus faucibus mors gustatur? » Et respondet, quod « *Gustabit* dictum est pro eo, quod experietur. » Nec mirum : qui servat vitam, non experietur mortem : sed verba Dei sunt vita, supra[27] : « Verba quæ ego loquor, spiritus et vita sunt. » Et ideo servantes illa non gustabunt mortem : [28] « Vita enim sunt invenientibus ea. » Et sicut ait Gregorius[29], patet hic exemplum Salvatoris largiendi beneficia injuriantibus. Et ibi multum et bene de hoc.

Exemplum Salvatoris.

52. Et sequitur Judæorum calumniatio : *Nunc cognovimus quoniam dæmonium habes*. Ut enim ait Gregorius[30] : « Reprobi de beneficio erunt pejores : » quales fuerunt isti. *Abraham mortuus est*, scilicet morte corporali, de qua non intellexit Dominus : nam Abraham non est mortuus illa morte, de qua Dominus loquebatur. Ait Dominus[31] : « Ego sum Deus Abraham. » Et

[1] Greg., *in Evang.*, hom. XVIII, n. 2. — [2] *Isa.*, XXI, 11. — [3] *Psal.* CXXVI, 1. — [4] *Luc.*, X, 33 et seq. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XLIII, n. 2. — [6] Greg., ubi sup. — [7] Inf., XVII, 6. — [8] Sup., V, 23. — [9] Aug., ubi sup., n. 3. — [10] Inf., XII, 28. — [11] Aug., ubi sup., n. 4. — [12] Sup., V, 22. — [13] Aug., ibid., n. 8, 9. — [14] Sup., V, 29. — [15] *Psal.* XLII, 1. — [16] Inf., XVII, 5. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. XLIII, n. 9. — [18] Sup., V, 44. — [19] Inf., [illegible]. — [20] Inf., 54. — [21] Inf., 57. — [22] Inf., [illegible]. — [23] Ia., 59. — [24] Aug., ubi sup., n. 10. — [25] Inf., XIV, 21. — [26] Aug., ubi sup. prox. — [27] Sup., VI, 64. — [28] *Prov.*, IV, 22. — [29] Greg., *in Evang.*, hom. XXVIII, n. 2. — [30] Ibid. — [31] *Matth.*, XXII, 32.

(a) *Vulg.* clarificavi.

sequitur : « Non est Deus morientium, sed vivorum. » *Et tu dicis : Si quis sermonem meum*, etc., quasi dicerent : Non est verum, quod dicis. *Numquid enim tu major es patre nostro Abraham?* Et enim ait Chrysostomus[1], « rursus ad cognationem (*a*) Abrahæ diffugiunt, » gloriantes ut prius; qui tamen *Abraham est mortuus*, nec non *et prophetæ mortui sunt*, morte scilicet corporali. *Quem te ipsum facis*, ut dicas : *Qui sermonem meum servaverit, mortem non gustabit?* Ait Glossa : « Et patet hic utilitas et virtuositas divini sermonis, quando ait : *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit.* » Atque posset esse thema ad scholares, in quo tria denotantur, quorum primum est doctrinæ sublimitas, ibi : *Sermonem meum*; secundum est modi suscipiendi qualitas, ibi : *Servaverit*; tertium est servationis vel custodiæ utilitas, ibi : *Mortem non gustabit*.

Utilitas divini sermonis. — Thema ad scholares.

Ait ergo : *Si quis sermonem meum*, id est, doctrinam meam, infra[2] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, » qui est sublimis et altus, verus et virtuosus[3] : « Omnipotens sermo tuus. » Et talis est servandus in intelligentia et in memoria ruminando, et in vita (*b*) servando[4] : « Inventi sunt sermones tui, et comedi illos. »[5] « Præcepta mea custodiat cor tuum. » Et sic servans non gustabit[6] « mortem æternam gehennarum, mortem damnationis cum diabolo et angelis ejus, » quæ est mors secunda. *Apocalypsis*[7] : « Qui vicerit, non lædetur a morte secunda. » Secundum enim Augustinum[8], duplex est mors, scilicet æterna, quæ est mors damnationis, et est mors temporalis. Et ista mors « migratio est, derelictio corporis, depositio sarcinæ gravis. « Et de prima loquitur hic Salvator, quod si quis gustaverit sermonem suum, non gustabit mortem : illa mors est amara, est horrida, est tristativa ad gustandum, et est amaritativa, et necativa sine fine. Unde de talibus ait propheta[9] : « Mors depascet eos. »

Mors duplex.

54. Et sequitur tertia particula, in qua ostendit Christus suam excellentiam et æternitatis suæ indeficientiam, ibi : *Respondit Jesus : Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est.* Sed qualiter ait hoc, quia sæpe de ipso dixit gloriosa et magnifica, et quod erat æqualis Patri : quæ omnia sunt vera : ergo inconvenienter ait : quod gloria sua nihil est. Et ad istud respondet Chrysostomus[10] quod « hoc est intelligendum quantum ad ipsos, sicut supra[11], quando ait : « Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum, » scilicet quantum ad illorum suspicionem. Sic loquitur hic. » *Est autem pater meus qui glorificat me*, id est, gloriosum ostendit, ut ait Anselmus. Pater glorificavit Filium in baptismo, quando vox intonuit[12] : « Hic est filius meus dilectus. » Similiter in transfiguratione in monte, et ante passionem, infra[13] : « Et clarificavi, et clarificabo; » et in sua ascensione, quando collocavit[14] « ad dexteram majestatis. » Et de hoc infra. *Quem vos dicitis, quia et Deus vester est*, quia elegit populum Israeliticum[15] : « Quomodo portaverim vos super alas aquilarum. » Et[16] : « En populus sapiens et intelligens, » etc.

55. *Et non cognovistis eum*, scilicet fide. *Ego autem novi eum*, plena notitia. Supra[17] : « Nemo vidit Deum, » nisi « unigenitus, qui est in sinu Patris. » *Et si dixero : quia nescio eum, ero similis vobis mendax* : quia, ut ait Chrysostomus[18] : « Vos dicentes scire eum, mentimini : ita, si ego dixero nescire, ero similis vobis. » Et Augustinus[19] : « Quia dicendo : *Novi eum*, judicantibus secundum carnem, poterat judicari arrogans. Sed arrogantia non ita caveatur, ut veritas relinquatur. » Ideo sic loquitur : *Sed scio eum*, qui sum Verbum æternum; *et sermonem ejus servo*, qui sum Verbum caro factum, supra[20]. Et quia ipsi de Abraham gloriabantur, et dedignabantur quod Christus esset major, propter quod dixerunt supra[21] : *Quem te ipsum facis?* id est, quantum? ideo ait (v. 56) : *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*, id est, tempus vitæ meæ. Unde Augustinus[22] : « Non timuit, sed exultavit ut videret. Erat enim in eo charitas : credens exultavit sperando, ut videret intelligendo. » *Et vidit, et gavisus est.* Unde Augustinus[23] : « Diem, id est totam vitam Domini temporalem, qui nescit occasum, vidit Abraham credendo et sperando. » Et hoc, quando tres angelos vidit, et unum ado-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. LIV, al. LV, n. 1. — [2] Inf., XIV, 23. — [3] *Sap.*, XVIII, 15. — [4] *Jerem.*, XV, 16. — [5] *Prov.*, III, 1. — [6] Aug., ubi sup., n. 11. — [7] *Apoc.*, II, 11. — [8] Aug., ibid. — [9] *Psal.* XLVIII, 15. — [10] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [11] Sup., V, 31. — [12] *Matth.*, III, 17. — [13] Inf., XII, 28. — [14] *Hebr.*, I, 3. — [15] *Exod.*, XIX, 4. — [16] *Deut.*, IV, 6. — [17] Sup., I, 18. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Aug., ubi sup., n. 15. — [20] Sup., I, 14. — [21] Sup., 53. — [22] Aug., ubi sup., n. 16. — [23] Ibid.

(*a*) *Cæt. edit.* cognitionem; *Chrysost.* ipse συγγένειαν. — (*b*) *Cæt. edit.* vitam.

ravit. Vel « quando misit servum suum, ut peteret uxorem filio, et posuit manum sub femore, intelligens de carne Christi futura, » ut ait Augustinus [1]. Vel diem crucis, sive passionis vidit, ut ait Chrysostomus [2]. Et ex hoc patet fides sanctorum patrum de Christo venturo, et eorum desiderium. Ipse erat [3] « desideratus cunctis gentibus. » Ideo [4] : « Utinam disrumperes (a) cœlos et descenderes. » [5] « Et qui præteribant, et qui sequebantur, clamabant : Benedictus qui venit, » etc. [6] « Multi prophetæ et reges voluerunt videre, quæ vos videtis, et non viderunt. »

56. Et sequitur eorum obviatio, ibi : *Dixerunt ergo Judæi eum : Quinquaginta annos nondum habes* (Chrysostomus vero ponit [7] quadraginta annos), *et Abraham vidisti?* quasi dicerent : impossibile est quod asseris. Sed cum Christus esset quasi triginta duorum annorum circa illud tempus, quare dixerunt : *Quinquaginta annos?* Ad quod posset dici, quod ob maturitatem gestus, et morum, et sermonum, et elegantiam personæ, æstimabant eum esse magnæ ætatis. « Ætas enim [8] senectutis vita immaculata. »

57. Et sequitur quintum, scilicet Christi responsio : *Dixit eis Jesus : Antequam Abraham fieret ego sum.* Sed quæritur, quare sic loquitur, et non ait : Ego fui antequam Abraham esset? Et ad hoc respondet Gregorius [9] : « *Ante* etenim est præteriti temporis, *Sum* vero præsentis, et quia præteritum et futurum tempus divinitas non habet, sed semper esse habet, ideo ait : Ego sum, sicut [10] : *Ego sum qui sum.* Abraham vero habuit ante et post, qui et accedere potuit per exhibitionem præsentiæ, et recedere per cursum vitæ. Ideo ait : *Antequam fieret, ego sum.* » Et de hoc similiter Augustinus [11] : « *Sum* enim ad divinam naturam pertinet; *Fieret* autem Abrahæ convenit, quia creatura fuit : antequam ille fieret, fuit Verbum in principio. » Et ex hoc patet immutabilitas Creatoris, et creaturæ mutabilitas, ut habitum est ab Augustino.

Immutabilitas Creatoris.

59. Et sequitur ultimum : *Tulerunt ergo lapides Judæi.* Quia blasphemasse illis visus est, ideo tulerunt lapides : « Tanta enim [12] duritia quo curreret, nisi ad lapides? » ait Augustinus. *Jesus autem abscondit se*, tanquam humilis, tanquam sanguine redempturus, non tanquam ille qui est in principio Verbum, » etc., ait Augustinus [13]. Sed quæritur, ad quid sic se abscondit? Videtur enim timuisse, vel impotentem fuisse ad præcavendam lapidationem a Judæis. Et ad istud respondendum est, quod non abscondit se ex timore, vel ex impotentia, sed ex humilitate, et ex ostensione suæ veræ humanitatis, et exempli exhibitione declinandi malitiam superborum, et ad exemplum patientiæ in sustinendo injurias et contumelias. Et de hoc Gregorius [14] : « Homo, inquit, inter homines factus redemptor noster, alia nobis verbo, alia exemplo loquitur, sicut hic : ut quando resistere possumus, iram superbientium humiliter declinemus [15]. » « Nolite locum dare iræ (b). » Et sequitur : « Imitatione enim Dei gloriosius est tacendo fugere, quam respondendo subtrahere. » Vel sicut fecit Dominus ad designandum, quod eis veritas absconditur, qui ejus verba sequi (c) contemnunt, ut ibidem ait Gregorius [16]. Et nota quod ait supra : *Abraham exultavit ut videret diem meum.* Secundum Augustinum [17] : « Dies Domini erat sua vita, occasum nesciens. » Et merito dicebatur *dies* : ut enim ait Damascenus [18] : « Dies est in essendo solem super terram. » Et quia ipse erat sol justitiæ [19] : « Orietur vobis timentibus nomen meum, sol justitiæ; » ideo vita sua in mundo fuit dies. Unde triplex est dies Salvatoris : vel sua vita illuminativa in mundo, ut dictum est [20] : « Videte Regem Salomonem in diademate, quo coronavit eum mater sua in die desponsationis, » etc. [21] « Hæc est dies, quam fecit Dominus; exultemus et lætemur in ea. » Istius diei sunt duodecim horæ, id est, duodecim apostoli, illuminati ab ipso Filio Dei : infra [22]. Item est dies Christi ejus illuminatio in hemisphærio animæ, quando eam illuminat spiritualiter [23] : « Vos filii lucis estis, et filii diei. » Et [24] : « Dies appropinquavit. » Et in *Psalmo* [25] : « Dies diei eructat verbum, » id est, Filius Dei illuminans, animæ illuminatæ. Et est dies gloriosa, scilicet claritas Filii Dei, et secundum divinitatem, et secundum humanitatem, illuminans in regno gloriæ [26] : « Claritas Dei illuminavit eam,

Cur se abscondit. — **Christus absconditur.** — **Exemplum declinandi malitiam superborum.** — **Dies Salvatoris triplex.**

[1] Aug., ubi sup., n. 16. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] *Agg.*, II, 8. — [4] *Isa.*, LXIV, 1. — [5] *Matth.*, XXI, 9. — [6] *Luc.*, X, 24. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [8] *Sap.*, IV, 9. — [9] Greg., *in Evang.*, hom. XVIII, n. 3. — [10] *Exod.*, III, 14. — [11] Aug., ubi sup., n. 17. — [12] Aug., ibid., n. 18. — [13] Ibid. — [14] Greg., ubi sup., n. 4. — [15] *Ephes.*, IV, 27. — [16] Greg., ibid., n. 5. — [17] Aug., ubi sup., n. 16. — [18] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. II, c. XVII. — [19] *Malac.*, IV, 2. — [20] *Cant.*, III, 11. — [21] *Psal.* CXVII, 24. — [22] Inf., XI, 9. — [23] I *Thess.*, V, 5. — [24] *Rom.*, XIII, 12. — [25] *Psal.* XVIII, 3. — [26] *Apoc.*, XXI, 23.

(a) *Vulg.* dirumperes. — (b) *Vulg.* diabolo. — (c) *Cæt. edit.* sæpe.

et lucernæ ejus est agnus. » Et de hac die in *Psalmo*[1] : « Melior est dies una in atriis tuis super millia. » Ex absentia Filii Dei sic illuminantis, semper est nox. Infra [2] : « Me oportet operari, donec dies est. Veniet autem nox, » etc. Quælibet istarum dierum est clara, absque nubibus tenebrarum obumbrantium ; et est pura, absque fœditatibus afflictionum ; et est speciosa et jucunda venustatibus virtutum. [3] « Dulce enim lumen, et delectabile oculis videre solem (*a*). » In omnem talem diem exultavit Abraham videre, credendo, sperando et amando. Ut enim ait Cassiodorus[4] : « Exultare est cum magna alacritate gaudere. » Et modo est de numero illorum electorum, de quibus in *Psalmo*[5] : « Exultabunt sancti in gloria. » Quod vero sequitur : *Tulerunt lapides*, secundum Augustinum et Anselmum hoc signabat, quod insensati et obdurati corda lapidea habentes, lapideis affectibus et objurgationibus volebant obruere veritatem : unde et ipsi lapides erant[6] : « Potens est Deus de lapidibus facere filios Abrahæ ; » quia erant frigidi et obdurati, et aliorum læsivi : lapis enim dicitur quasi *lædens pedem* ; et lapidea corda habebant. Promisit Dominus credentibus[7] : « Auferam cor lapideum de carne vestra. » Et ideo in figura duritiæ eorum, fuit lex eis data in tabulis lapideis[8]. [9] « Circumcisi fuerunt cultris lapideis. » Et ideo non projiciebant nisi lapides, et duras objurgationes, et duras affectiones, scilicet contra veritatem. Lapides enim dabant pro pane, id est, duritiem cordis pro mollitie ejus, contra illud[10] : « Numquid lapidem dabit pro pane ? » Et ideo in figura duritiæ illorum, fuit lex eis data in tabulis lapideis, ut dictum est[8]. Quare merito abscondit se Filius ab eis, dimittens eos in nocte tenebrarum. « Abscondita enim[11] est sapientia, » scilicet « ab oculis hominum viventium, » scilicet carnaliter. Et de hoc Gregorius[12] bene, quod « veritas absconditur eis, qui verba sequi contemnunt. »

CAPUT IX.

1. *Et præteriens vidit hominem cæcum a nativitate*, etc. Enarrata sapientiali doctrina Salvatoris, hic de operatione miraculi, scilicet cæci illuminatione, ad doctrinæ confirmationem, et ad Judæorum emollitionem, prout ait Chrysostomus[13]. « Quia, inquit, sermonum altitudinem non susceperunt, per operationem signi duritiem eorum molliens, et his quæ dicta fidem faciens, signum facit. » Et istud capitulum in tres partes : primo, præmittitur miraculi operatio ; secundo, de miraculo adversariorum calumniatio, ibi[14] : *Vicini itaque*, etc. ; tertio, cæci illuminati a Christo eruditio et interior illuminatio, ibi[15] : *Audivit Jesus*, etc. In prima quatuor : primo cæci a Christo illuminandi deprehensio ; secundo, discipulorum interrogatio, ibi[16] : *Rabbi*, etc. ; tertio, Christi responsio, ibi[17] : *Respondit Jesus*, etc. ; quarto, cæci illuminatio, ibi[18] : *Hæc cum dixisset*, etc.

Divisio in tres partes.

Ait ergo : *Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum* : ut enim ait Chrysostomus[19], egrediens de templo ad opus venit studiose. *Vidit hominem cæcum a nativitate* Ut enim ait Chrysostomus[20], « studio respexit, ut discipulis sensum scilicet inspiciendi tribueret. » Et subditur secundum (v. 2) : *Rabbi*. Ut enim ait Augustinus[21], Magistrum appellabant, quia discere volebant. *Quis peccavit, hic aut parentes ejus?* quasi dicerent : Non esset pœna, si non præcessisset culpa : quia dictum est supra[22] : « Noli peccare, ne deterius tibi contingat. » Opponit autem Chrysostomus[23], quod interrogatio videtur esse falsa et stulta : quia qualiter peccavit, antequam esset natus ? Item qualiter parentibus peccantibus, est cruciatus ? quasi diceret : Nullus peccavit antequam natus, et nullus debet puniri pro peccatis parentum, quia[24] : « Anima quæ peccaverit ipsa morietur : nec portabit filius iniquitatem patris. » Et ad istud respondendum, quod hoc dixerunt discipuli, non tantum interrogantes, sed aporiantes (*b*), id est, anxiantes et compatientes, ἀπορία enim græce, *anxietas* latine. Et ad objecta posset dici, quod pœna æterna non punitur quis pro peccatis parentum, nisi fuerit imitator ; et tunc punitur pro peccatis propriis. Pœna tamen temporali, quæ potest esse utilis ad vitiorum exclusionem, et meritorum augmentationem, non est inconveniens quod puniatur.

3. Et sequitur tertium, scilicet responsio Sal-

[1] *Psal.* LXXXIII, 11. — [2] Inf., IX, 4. — [3] *Eccle.*, XI, 7. — [4] Cassiod., *in Psal.* ante med. — [5] *Psal.* CXLIX, 5. — [6] *Matth.*, III, 9. — [7] *Ezech.*, XI, 19. — [8] *Exod.*, XXIV, 14. — [9] *Jos.*, V, 2. — [10] *Luc.*, XI, 11. — [11] *Job.*, XXVIII, 21. — [12] Greg., *in Evang.*, hom. XVIII, n. 5. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. LV, al. LVI, n. 1. — [14] Inf., 8. — [15] Inf., 35. — [16] Inf., 2. — [17] Inf., 3. — [18] Inf., 6. — [19] Chrysost., ubi sup — [20] Ibid. — [21] Aug., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 3. — [22] Sup., V, 14. — [23] Chrysost., ubi sup. — [24] *Ezech.*, XVIII, 20.

(*a*) *Cæt. edit.* solet. — (*b*) *Item* apporeantes.

vatoris : *Neque hic peccavit, neque parentes ejus.* Opponit autem (*a*) [1]: Si nullus homo absque peccato : « Quis enim [2] potest dicere : Mundum est cor meum, purus sum a peccato? » qualiter ait hic : *Neque hic peccavit?* Item cæci multa committunt peccata : ergo ut prius. Et ad istud respondet, quad parentes habebant peccatum, sed non ipso peccato est cæcus natus. Eodem modo quærit Chrysostomus, et solvit. *Sed ut manifestentur opera Dei in illo.* Quærit Chrysostomus [3] : « Nonne sine supplicio ejus licebat manifestari gloriam Dei? Videtur enim, quod non indiguit Deus supplicio ad suam gloriam manifestandam. » Et ad istud respondet, quod licebat manifestari gloriam Dei : sed tamen in hoc cæco illuminato sic fuit manifestata. Sed tunc opponit, quod injuste passus est, quia pœnam sine peccato, propter gloriam Dei; quod videtur inconveniens. Et ad illud respondet, quod peccatum solum malum est; cæcitas vero non est malum, scilicet exterior, sive privatio oculorum exterior, sed cæcitas interior, de qua infra : *In judicium veni in mundum, ut qui non vident videant*, etc. Et quia dicit : *Ut manifestentur opera Dei*, subdit (v. 4) : *Me oportet operari opera ejus*, scilicet ad gloriam, miracula faciendo, et sic istum cæcum illuminando. Et hoc, *donec dies est*, scilicet ex præsentia mea in mundo, ex præsentia qua dies est. Supra [4] : « Ut videret diem meum. » *Venit autem nox*, tempus scilicet futurum, *quando nemo potest operari.* [5] « Quodcumque potest manus tua, incessanter operare. » Et sequitur : « Quia nec opus nec ratio apud inferos. » Et quia dixit : *Donec dies est*, subdit (v. 5) : *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi*, scilicet mundum illuminans, et sic diem faciens; supra [6] : « Lux venit in mundum. » Et supra [7] : « Ego sum lux mundi. » Et nota quod ait, quod cæcus fuit punitus, ut manifestentur opera Dei (*b*). Ut enim ait Gregorius : « Percussionum, id est punitionum, sunt diversa genera. Aliquando peccator percutitur, ut absque retractatione puniatur, sicut dicitur Judææ perituræ [8] : « Plaga inimici percussit te. » Aliquando percutitur, ut corrigatur, supra [9] : « Ecce sanus factus es; noli peccare, ne tibi deterius contingat : » quæ verba indicant, quod peccata præcedentia habiti doloris vim exigebant. Item aliquando percutitur pro futura culpa vitanda, etc. [10] : « Datus est mihi stimulus carnis meæ. » Aliquando punitur, ut potentia divinæ virtutis monstretur, ut hic. Hæc ibi Gregorius. Qualiter Deus dicitur lux, supra [11]; qualiter autem nunc est operandum, id est, tempore hujus vitæ, patet ex Scriptura in multis locis; et quare, scilicet propter temporis brevitatem, et ejusdem ad operandum idoneitatem, et propter finis vitæ incertitudinem, et mortis subitationem, et operandi post mortem impossibilitatem. [12] « Ecce breves anni transeunt, et semitam, per quam non revertar, ambulo. » Ibi (*c*) [13] de hoc. [14] « Nescio quamdiu subsistam, et si post modicum tollat me factor meus. » Ibi (*c*) [15] de hoc. Ideo [16] : « Dum habemus tempus, operemur bonum ad omnes. » « Vigilate [17], quia nescitis diem neque horam. » Et ideo stulti sunt, qui nunc negligunt opera bona [18] : « Qui congregat in messe, filius sapiens est; qui stertit in æstate, filius confusionis. »

Percussionum diversa genera.

6. Et sequitur miraculi operatio, ibi : *Hæc cum dixisset, expuit in terram*, etc. Quærit Chrysostomus [19], quare sic fecit? Item, cum esset signum majoris potentiæ solo verbo sanare, quam sic liniendo oculos, quare sic fecit? Et ad istud respondet Chrysostomus, quod hoc fecit non gratia indigentiæ, sed docens se ipsum esse Creatorem, qui fecerat hominem de pulvere. Ut ergo ostenderet suam potentiam, et se esse verum Deum, qui creavit hominem de luto, sic fecit. *Et fecit lutum*, scilicet commiscendo; *et linivit*, superponendo. (v. 7) *Et dixit ei : Vade, et lava in natatoria Siloæ.* Siloa enim erat fons, de qua in Glossa sufficienter. (v. 8) *Abiit ergo et lavit.* Et in hoc notatur obedientia ipsius curati. Quærit Glossa, qualiter istum sanavit sine fide? Et respondet, quod illi, qui propter peccata infirmantur, non sanantur sine sanatione interiori; sed iste fuit sanatus propter gloriam Dei manifestandam, ut dictum est. Secundum Augustinum [20] vero cæcitas ista gerebat mysterium cæcitatis generis humani; Filius vero Dei fuit in terra, et lutum fecit, etc., quia Verbum caro factum est, et inunxit oculos cæci : inde enim collyrium factum est, et genus humanum

[1] Aug., ubi sup. — [2] *Prov.*, XX, 19. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Sup., VIII, 56. — [5] *Eccle.*, IX, 10. — [6] Sup., III, 19. — [7] Sup., VIII, 12. — [8] *Jerem.*, XXX, 14. — [9] Sup., V, 14. — [10] II *Cor.*, XII, 7. — [11] Sup., I, 9. — [12] *Job*, XVI, 23. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XIII, c. IX, al. XXVII, n. 41. — [14] *Job*, XXXII, 22. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. VI, al. XII, n. 22. — [16] *Gal.*, VI, 10. — [17] *Matth.*, XXV, 13. — [18] *Prov.*, X, 5. — [19] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 1, 2. — (*a*) *Leg.* Augustinus. — (*b*) *Cæt. edit.* mundi. — (*c*) *Suppl.* Gregorius.

illuminatum. Ut ait Augustinus [1] : « Nativitate, inquit, sua collyrium fecit, unde tergerentur oculi cordis, et possemus videre majestatem per humanitatem. Irruerat (a) homini pulvis in oculum, videre non poterat lucem; inungitur terra, mittitur ut salvetur. » Hæc ille. Et de hoc Gregorius [2], super illud Job [3] : « Ut glutiam salivam meam. » « Ex capite, inquit, labitur saliva : per caput Christus, per salivam sapor intimæ contemplationis, unde Redemptor salivam luto miscuit, et cæci oculos reparavit : quia superna gratia carnalem cogitationem nostram per admixtionem contemplationis suæ irradiat, et (b) ad intellectum reformat. » Et ibi bene de hoc. Et nota quod lutum dicitur multipliciter, ut ait Gregorius [4], super illud Job [5] : *Sternet sibi aurum quasi lutum*. Nomine luti aliquando signatur terrenorum rerum multiplicitas [6] : « Usquequo aggravat contra se densum lutum ? » Aliquando vero signatur sordidum dogma sapiens terrena [7] : « Viam fecisti equis tuis in luto aquarum multarum. » Aliquando vero dicitur sordida voluptas, in *Psalmo* [8] : « Eripe me de luto. » Hæc ibi. Aliquando signatur nomine luti naturæ fragilitas, secundum quod est expositum.

Lutum dicitur multipliciter.

8. Et sequitur illa pars, in qua miraculi calumniatio, ibi : *Itaque vicini*, etc. Et illa in duas : primo miraculi ab aliis deprehensio, et inquisitio de miraculo; secundo, cæci illuminati ad Pharisæos calumniaturos adductio, ibi [9] : *Adducunt*, etc.

Ait ergo : *Itaque vicini, et qui viderant eum*, etc., *dicebant : Nonne hic est*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [10], de Dei clementia erat, quod ubi descendebat, eos qui mendicabant curabat, Judæos obstruens, quoniam non præclaros, neque principes curabat, scilicet solum; sed et ignobiles eadem dignabatur providentia, scilicet curare : ut de paralytico, supra [11], et de cæco, ut hic patet. *Alii dicebant, quia hic est*, (v. 9) *alii nequaquam*. Altercantibus illis, ille ait : *Quia ego sum*. Ut enim ait Chrysostomus [12] : « Non verecundatus de priori cæcitate, neque formidavit furorem plebis, neque renuit ostendere seipsum, ut prædicet benefactorem. » Hæc ille.

10. *Dicebant ergo ei : Quomodo sunt aperti tibi oculi ?* quibus (v. 11) *respondit : Ille homo qui dicitur Jesus*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [13] : « Nihil magnum noverat ille de Christo, verus tamen fuit : quod enim non noverat, non dixit. » Quærit autem Chrysostomus [14] : « Ex quo erat cæcus, qualiter novit quod Filius Dei fecerat lutum ? » Et respondet, quod « hoc noverat per auditum eorum, quæ erant dicta ad discipulos, et per opera consequenter. » Sed quæritur, quare ait Christus : *Vade ad natatoriam Siloæ, et lava?* Et ad hoc respondet Chrysostomus [15], quod « ideo misit ad Siloam, ut discas, *Cæci vident*, et ut destruatur Judæorum indevotio : decens enim erat, ut omnes qui viderant eum abeuntem, et lutum super oculos habentem, per longam viam facere, et testes et diligentes inspectores inopinabilitate considerationis. » Hæc ille. Et ideo ait : *Abii, et lavi, et video* (c), miraculum sic confirmans et publicans.

13. Et sequitur pars, in qua adductio ejus ad calumniaturos, ibi : *Adducunt eum ad pharisæos*, etc. Et illa in tres : primo, sua adductio ad pharisæos, et eorum calumniatio; secundo, parentum illius cæci vocatio, et eorum examinatio a pharisæis, ibi [16] : *Non crediderunt*, etc.; tertio, cæci iterata vocatio et calumniatio, ibi [17] : *Vocaverunt ergo*, etc. In prima quatuor : primo, adductio ejus ad pharisæos, et temporis specificatio curationis; secundo, ipsorum interrogatio, et cæci responsio, ibi [18] : *Iterum interrogabant*, etc.; tertio, illorum oblocutoria murmuratio, ibi [19] : *Dicebant*, etc.; quarto, iterata interrogatio, ibi [20] : *Dicunt ergo*, etc.

Et hoc est, quod ait : *Adducunt ad pharisæos*, sicut ad sapientiores.

14. *Erat autem sabbatum*. Et in hoc temporis specificatio. Miracula faciebat in sabbatis, quia tunc conveniebant ad templum, ut habitum est supra a Chrysostomo.

15. *Et interrogabant quomodo vidisset*, dantes ei occasionem detrahendi, ait Chrysostomus [21]. *Ille autem dixit eis : Lutum posuit*, etc. Et in hoc patet illius constantia. Unde Chrysostomus [22] : « In ampliore timore constitutus neque negat, neque contraria dicit prioribus. » Et quia illi non poterant eum pervertere, se convertunt ad

[1] Aug., *in Joan.*, tract. 44, n. 16. — [2] Greg., *Moral.*, lib. VIII, c. XXXII, al. XXX, n. 49. — [3] *Job*, VII, 19. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XXXIV, c. XII, al. XV, n. 27. — [5] *Job*, XLI, 21. — [6] *Habac.*, II, 6. — [7] Ibid., III, 15. — [8] *Psal.* LXVIII, 15. — [9] Inf., 13. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. LVI, al. LVII, n. 1. — [11] Sup., V, 6 et seq. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Ibid., n. 1 et 2. — [14] Ibid., n. 2. — [15] Ibid., n. 1. — [16] Inf., 18. — [17] Inf. 24. — [18] Inf., 15. — [19] Inf., 16. — [20] Inf., 17. — [21] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [22] Ibid., n. 2.

(a) *Cat. edit.* erat. — (b) *Suppl.* ab originali cæcitate hominem. — (c) Cat. edit. *vidi*.

detractionem. (v. 16) *Dicebant quidam : Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit.* Et in hoc patet eorum excæcatio : ipsi enim in sabbato detrahebant Domino, et malum contra eum machinabantur, et ita violabant sabbatum. Uude Augustinus [1] : « Ipse potius custodiebat sabbatum, qui sine peccato erat : sabbatum enim spirituale est non habere peccatum. » [2] « Qui enim facit peccatum, servus est peccati, » supra. *Alii dicebant : Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* Pro magno enim reputabant signa facere. Et patet eorum malignitas. Non enim dicunt : Quomodo in sabbato curat? sed quod sabbatum non custodit, ut ait Chrysostomus [3]. *Et schisma erat inter eos.* Nec mirum : quia erant adeo divisi, nec erant charitate uniti. Et primo fuit divisio in populo, postea in principibus, ut ait Chrysostomus [4]. Et quia non potuerunt prima interrogatione inducere cæcum curatum ad negationem veritatis, iterum dicunt (v. 17) : *Quid dicis de illo?* Et hoc interrogant, ut haberent occasionem ex verbis ejus. *Ille autem dixit : quia propheta est.* « Dicentibus enim illis prudentius loquitur, » ait Chrysostomus [5]. Et sic patet ubique constantia prædicti cæci curati.

18. Et sequitur secunda particula, in qua parentum vocatio. Et ibi tria : primo, illorum vocatio, et Pharisæorum interrogatio; secundo, eorum, scilicet, parentum responsio, ibi [6] : *Responderunt*, etc.; tertio, responsionis ratio, ibi [7] : *Hæc dixerunt*, etc. Et hoc est, quod ait : *Non crediderunt*, etc., *donec vocaverunt*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [8] : « Intuere quot modis tentant obumbrare miraculum. Sed hæc est veritatis natura, quod per quæ putatur ab hominibus insidias pati, per hæc fortior fit; per hæc claret, per quæ obumbratur. » Sicut patet hic. Si enim non hæc facta essent, a pharisæis scilicet, saltem in suspicionem venisset miraculum, scilicet quod forte non fuisset prius cæcus. Sed modo per responsum parentum patet quod prius fuit cæcus. Et ideo sequitur responsio parentum : (v. 20) *Responderunt parentes*, etc., *quia cæcus natus est*, etc. Et quia tunc erat videns, patet confirmatio miraculi. *Ipsum interrogate.* « Quid nobis calumniamini? » ait Augustinus [9]. Et patet hic mysterium secundum Glossam. Parentes sunt peccatoris diabolus vel vitia. Supra [10] : « Vos ex patre diabolo estis. » Et isti parentes non defendunt in calumnia judiciali; sed derelinquunt in necessitatibus. Quod fuit bene figuratum [11] : « Puer Ægyptius ego sum. » Et sequitur : « Dereliquit me Dominus meus, quia ægrotare cœpi, » etc. Imo repugnant et damnant [12] : « Quem fructum habetis, in quibus nunc erubescitis? Stipendium enim peccati mors. » [13] « Fratres mei prætererunt me, » etc.

22. Et sequitur responsionis ratio. *Hæc dixerunt parentes*, etc. Et in hoc patet malignitas Judæorum, quod sic contra Christum conspiraverant, quod ejicerent extra synagogam Christum confitentes. Et tamen, ut ait Augustinus [14], « non erat malum esse extra synagogam : illi expellebant, sed Christus excipiebat. » Hæc ille.

24. Et sequitur illa pars, in qua iterata vocatio cæci illuminati, a pharisæis. Ex illa in quatuor : primo, conantur inducere eum ad obumbrandum miraculum blanditiis; secundo, astutiis, ibi [15] : *Dixerunt ergo*, etc.; tertio, convitiis, ibi [16] : *Maledixerunt*, etc.; quarto, injuriis, ibi [17] : *Responderunt*, etc.

Ait ergo : *Et dixerunt : Da gloriam Deo*, hoc est confitere, quoniam hic, scilicet Christus, nihil est operatus, scilicet in te. « Præfiguratione enim religionis, id est, sub velamine hoc dixerunt, » ait Chrysostomus [18]. Et ideo dicunt : *Nos scimus quoniam hic homo peccator est.* Et ita confitere istum non esse Deum, sed peccatorem, sicut et nos confitemur. Et licet viderentur hortari ad dandam gloriam Deo, potius tamen hortabantur ad blasphemandum. Unde Augustinus [19] : « Quid est : *Da gloriam Deo?* nega quod accepisti : hoc plane non est gloriam dare, sed potius blasphemare. » Nam dare gloriam Deo, est veritatem de aliquo quasi præsenti Deo dicere, ait Glossa [20] : « Da gloriam Domino Deo Israel et confitere. »

25. Et subditur responsio illius : *Si peccator est, nescio*; quasi dicat : Opus miraculosum recognosco, vitam operantis ignoro. Sed opponit de hoc Chrysostomus [21] : « Ex quo prius ait, quod erat propheta, qualiter nunc ait : *Si peccator est, nescio?* » Et ad istud respondet, quod

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 9. — [2] Sup., VIII, 34. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [4] Ibid. — [5] Ibid., hom. LVII, al. LVIII, n. 1. — [6] Inf., 20. — [7] Inf., 22. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] August., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 10. — [10] Sup., VIII, 44. — [11] I *Reg.*, XXX, 13. — [12] *Rom.*, VI, 21, 23. — [13] *Job*, VI, 15. — [14] Aug., ubi sup. — [15] Inf., 26. — [16] Inf., 28. — [17] Inf., 34. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Aug., ubi sup., n. 11. — [20] *Jos.*, VII, 19. — [21] Chrysost., ubi sup., n. 2.

« hoc ait, volens a rei scilicet factæ testimonio, non a sua voce eripere eum ab incusationibus, et dignum fide facere. » Unde Glossa : « Nec paret calumniæ, nec veritatem celat. » A miraculo ergo, et non a suo testimonio, voluit eum ostendere fide dignum.

26. Et sequitur secunda particula, in qua conantur inducere eum ad negandum miraculum, « astutiis modum curationis circumscrutantes, quemadmodum canes in venatione investigantes. Et nunc quidem huc, nunc illuc circumcurrentes, ad priores venerunt sermones, » ait Chrysostomus [1]. *Dixerunt ergo illi : Quid fecit tibi?* etc. Et subditur illius responsio (v. 27) : *Respondit eis : Dixi vobis jam.* Ut enim ait Augustinus [2], « Ille jam stomachans adversus duritiem Judæorum, ait : *Quid iterum vultis audire? Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri?* quasi diceret : Ego jam sum discipulus ejus, jam video, sed non invideo : » numquid et vos vultis esse discipuli ejus? Idem Chrysostomus [3] : « Seipsum in discipulorum ordinat cœtum, conviciatus est eos. » Et patet libera constantia cæci illuminati ad confitendum, et ad arguendum ipsos.

28. Et sequitur tertia particula, in qua conabantur inducere eum ad negandum conviciis. *Maledixerunt ergo ei, et dixerunt : Tu discipulus illius sis.* Ut ait Augustinus [4] : « Tale maledictum sit super nos, et super filios nostros. Maledictum enim est, si cor eorum discutias; non est autem, si verba perpendas : » magna enim benedictio est, quod homo sit discipulus Christi. *Nos autem Moysi discipuli sumus.* Ut enim ait Chrysostomus [5] : « Hoc non habet rationem : si enim essent discipuli Moysi, et Christi. » Et ita male dividunt.

29. *Hunc autem nescimus.* Sed qualiter hoc, quia supra dixerunt [6] : « Hunc autem scimus unde sit. » Et ad istud respondet Glossa, quod nescire dicimus illud, quod abjicimus : sicut enim dicitur aliquando scire idem, quod approbare, ut ait Gregorius, sic et nescire dicitur idem, quod abjicere vel reprobare [7] : « Non novi vos. » Et in hoc patet eorum duplicitas. « Si enim scirent quia Moysi locutus est Deus, scirent quia per Moysen prædicatus est Filius Dei, » ut ait Augustinus [8].

30. Et subditur responsio illius : *Dixit eis : In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis,* etc. : quasi diceret, ait Chrysostomus [9] : « Ex quo talia signa facit, et talia potest non humano auxilio indigens, ut sit undique manifestum quoniam Deus est, mirabile est, quod vos nescitis. Et arguit ex verbis eorum, quæ præassumpserant, » ut ait Chrysostomus.

31. *Scimus autem, quia peccatores Deus non audit.* Ut enim ait Chrysostomus [10], assumit illorum judicium, reminiscens verborum illorum, quia dixerant : *Quia hic homo peccator est.* « Si ergo, inquit, ita est, ut confitemini, quod peccatores Deus non audit, et hic homo fecit miraculum, et tale, quale nullus hominum fecit; manifestum est, quod major est virtus ejus, quam secundum hominem. » Hæc Chrysostomus. Et ideo : *Nisi esset a Deo, non posset quidquam facere.* Ut ait Augustinus [11], « libere, constanter, veraciter loquitur. » Sed opponit Augustinus hoc, quod ait : *Peccatores non audit* : Si enim ita esset, frustra Publicanus orasset, dicens [12] : « Propitius esto mihi peccatori. » Et ad istud respondet Augustinus, quod « sicut inunctus loquitur, non sicut plene videns. » Intelligendum, quod peccatores dicuntur dupliciter : vel in peccato existentes affectu et actu, et tales non audit Deus, in quantum tales : « Non enim [13] est speciosa laus in ore peccatoris; » vel dicuntur peccatores peccata recognoscentes, et reputantes se peccatores [14] : « Non veni vocare justos, sed peccatores : » et tales exaudit, sicut Publicanum. Unde Augustinus [15], loquens de illo, ait : « Ista confessio meruit justificationem, quomodo iste cæcus illuminationem. » Item quæritur de hoc quod ait : *Si quis Dei cultor est, hunc exaudit.* Qualiter hoc, quia Apostolus erat cultor ejus, et tamen non fuit exauditus in oratione [16]? Et ad istud respondendum, secundum Augustinum [17], quod Deus aliquando exaudit propitius, non iratus; aliquando e contrario. Unde Apostolus, etsi non fuit exauditus ad votum, fuit tamen exauditus ad utilitatem vel commodum. Unde nota, quod Deus peccatores, manentes in peccato, et suum peccatum amantes, non exaudit. Et hoc merito, ratione elongationis eorum ab eo, et interpositionis suorum peccatorum inter se et Deum [18] : « Iniqui-

Peccatores dupliciter.

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] Aug., ubi sup. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Aug., ubi sup., n. 12. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Sup., VII, 27. — [7] *Matth.*, VII, 23. — [8] Aug., ubi sup. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] Ibid. — [11] Aug., ubi sup., n. 13. — [12] *Luc.*, XVIII, 13. — [13] *Eccli.*, XV, 9. — [14] *Matth.*, IX, 13. — [15] Aug., ubi sup. — [16] II *Cor.*, XII, 8, 9. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. LXXIII, n. 2; *de Unit. Eccl.*, c. XIX, n. 49. — [18] *Isa.*, LIX, 2.

tates vestræ diviserunt inter vos et Deum, peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret. »[1] « Perversæ cogitationes separant a Deo. »[2] « Longe enim a peccatoribus salus. » Item non exaudit peccatores propter eorum abominationem et displicentiam Deo : nam oratio non est placabilis, quando persona est displicibilis.[3] « Respexit Deus ad Abel, et ad munera ejus; ad Cain autem et ad munera ejus non respexit. » Super quod Gregorius[4] : « Ex dantis corde, id quod datur, accipitur; ideo non Abel ex muneribus; sed ex Abel munera placuerunt. » Et quia peccatores tales Deo displicent, ideo tales non audit[5] : « Cum multiplicaveris orationes, non exaudiam : manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. »[6] « Si abstuleris iniquitatem, quæ est in manu tua, tunc levare poteris faciem tuam. » Ibi Gregorius[7] : « Diffidit namque accipere se posse quod appetit, qui (a) profecto (b) reminiscitur nolle se adhuc facere, quod divinitus audivit. » Item peccatores tales non audit, propter suæ majestatis et suæ legis a talibus contemptibilitatem[8] : « Qui avertit aurem suam ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis. » Super quod Gregorius, post principium[9] : « Rogant Deum; sed exaudiri minime merentur, qui jubentis Domini præcepta contemnunt. » Et ideo qui vult exaudiri in orationibus suis, sit cultor Dei, et faciat ejus voluntatem. Et de hoc in Collatione prædicabili[10]. Et nota quod ait (v. 32) : *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.* Sicut enim solius Dei est justificare, ita sui solius est a cæcitate culpæ illuminare : peccatum enim excæcat, quia delicta oculos clauserant : nec sciverant (c) oculos videre, ait Augustinus[11]. Unde sicut cæcitas corporalis facit hominem ignarum in discernendo, incautum in evitando, ineptum in agendo, præcipitem in eundo; sic culpa spiritualiter facit indiscretum in discernendo[12] : « Audite, cæci, et intuemini ad judicandum. » Item facit incautum in declinando, et in evitando[13] : « Palpavimus quasi cæci parietem, et absque oculis attrectavimus. » Tales enim non prævident pericula. Item facit hominem ineptum in operando[14] : « Erraverunt in plateis, » etc.[15] « Hic cæcus et manu tentans, » etc. Bene ait : *manu tentans,* non operans, vel perficiens (d). Item facit hominem præcipitem in eundo[16] : « Si cæcus cæco ducatum præbeat, ambo in foveam cadunt. » Ab ista cæcitate solus Deus illuminat[17] : « Dominus enim illuminat cæcos, » ait Propheta.

34. Et sequitur ultima particula, in qua conabantur eum inducere injuriis ad negandum Christum : *Dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos?* Quærit Augustinus, quid est *totus*, in homilia[18]; et respondet, quod « cum oculis clausis. » Ut enim ait Chrysostomus[19] : « Quia veritatem locutus est, quando maxime eum admirari oportebat, eum condemnant, et cæcitatem ei exprobrant; ac si dicerent : A prima ætate in peccatis es, et propter hoc cæcus factus es. » *Et ejecerunt eum foras,* id est, de synagoga projecerunt, ait Anselmus. Ut enim ait Augustinus[20] : « Ipsi illum magistrum fecerunt; ipsi ut discerent, toties eum interrogaverunt; et ingrati docentem projecerunt. » Et in hoc beneficium magnum ei contulerunt. Unde Augustinus[21] : « Illi pellunt, excipit Dominus : magis enim quia expulsus est, Christianus factus est. » Et de hoc Chrysostomus bene[22] : « Hæc scripta sunt, ut nos imitemur : si enim qui medicus, qui cæcus, qui neque vidit Christum (e), tantam propalationem (f) ostendit, et non cessit, et voluit mitti magis extra synagogam; quanto magis nos, qui infinita miracula vidimus (g), majora beneficia suscepimus, debemus scilicet profiteri veritatem, et pro ea sustinere ? »

35. Et sequitur tertia pars principalis capituli, in qua de interiori et spirituali illuminatione cæci, sive informatione, ibi : *Audivit Jesus,* etc. Et ibi quatuor : primo, a Christo ejus inventio et informatio; secundo, communis Christi doctrina, sive eruditio, ibi[23] : *Dixit Jesus,* etc.; tertio, Judæorum inquisitio indignativa, ibi[24] : *Et audierunt,* etc.; quarto, Christi responsio, ibi[25] : *Dixit eis Jesus,* etc.

Ait ergo : *Audivit Jesus quia ejecissent eum*

[1] *Sap.*, I, 3. — [2] *Psal.* CXVIII, 155. — [3] *Gen.*, IV, 4, 5. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XXII, c. VIII, al. XIV, n. 28. — [5] *Isa.*, I, 15. — [6] *Job*, XI, 13. — [7] Greg., *Moral.*, lib. X, c. XI, al. XV, n. 27. — [8] *Prov.*, XXVIII, 9. — [9] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. IX, al. XXI, n. 26. — [10] Vid. inf., *Collat.*, XLVII. — [11] Aug., *in Psal.* XXVII, Enarr. I, n. 13. — [12] *Isa.*, XLII, 18. — [13] Ibid., LIX, 10. — [14] *Thren.*, IV, 14. — [15] II *Petr.*, I, 9. — [16] *Matth.*, XV, 14. — [17] *Psal.* CXLV, 8. — [18] Aug., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 14. — [19] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [20] Aug., ubi sup. — [21] Ibid., n. 15. — [22] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [23] Inf., 37. — [24] Inf., 40. — [25] Inf., 41.

(a) *Legitur in originali* quæ, *scilicet* mens. — (b) *Cæt. edit.* pro facto. — (c) nesciverant. — (d) sufficiens. — (e) *Cæt. edit. deest* Christum. — (f) *Leg.* fiduciam. *Chrysost.* παρρησίαν. — (g) *Cæt. edit. deest* vidimus.

foras. Ut enim ait Chrysostomus [1] : « Invenit eum Dominator templi; erutus est a consistorio pestilentioso, et potitus salutari fonte, dehonoratus est ab iis, qui Christum dehonoraverant, et honoratus ab angelorum Dominatore : talia sunt veritatis bravia. Ita et nos si convicium passi fuerimus propter Deum, honorabimur. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. *Et dixit ei : Tu credis in Filium Dei,* etc. Quærit Chrysostomus [2] quid est, quod interrogat hoc ab eo, post tantam contradictionem, quæ fuit ei contra Judæos : videtur enim ex dictis, quod credebat. Et ad istud respondet, quod « non ignorans hoc interrogat; sed volens seipsum notum facere, et ostendens quoniam multum appretiatur ejus fidem. »

36. *Et dixit : Quis est, Domine?* Ut ait Chrysostomus [3] : « Curatus totus, antequam ad benefactorem veniret, et post sanationem a canibus illis, id est Pharisæis, contrahebatur, ideo eum non noverat. »

37. *Et dixit ei Jesus : et vidisti eum,* sensu visus; *et qui loquitur tecum,* scilicet in sensum auditus, *ipse est.* Supra [4] : « Antequam Abraham fieret, ego sum : » quasi diceret, (a) Augustinus [5] : « Nunc lota cordis facie, scilicet in Siloe, et mundata conscientia, agnoscens illum, non filium hominis, ut prius, sed filium Dei, qui carnem susceperat. » Quod enim dixerat cæcus : *Quis est, Domine?* « desiderantis et inquirentis verbum fuit, » ait Chrysostomus [6]. Et ideo audiens, quod ipse erat, ait (v. 38) : *Credo, Domine.* Et in hoc fidei perfectibilitas in intellectu. *Et procidens,* in quo humilitas in gestu. *Adoravit eum,* in quo amabilitas et devotio in affectu. Unde Chrysostomus [7] : « Multam affectionem ostendens adoravit eum, quod pauci eorum, qui curati sunt fecerunt : » [8] « Non est inventus (b), qui rediret, nisi hic alienigena. » Et insinuatur, quæ debent esse in orante : quorum primum est fidei credulitas, ibi : *Credo, Domine* [9] : « Postulet autem in fide; » secundum est humilitas in gestu, ibi : *Procidens* : qui enim procidit, a se cadit, sive infra se, alteri innititur, sive incumbit, et ante alterum procumbit, et se subjicit, quæ debet orans facere mentaliter. [10] « Procidebant seniores ante sedentem in throno. » Item debet esse devotionis affectuositas, ibi : *Adoravit.* « Adorare (c) enim est precari, » ait Papias. Et in hoc implicatur rei precatæ desiderabilitas : [11] « Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo, » scilicet reverentia.

39. Et sequitur secunda particula, in qua communis Christi doctrina, sive eruditio : *Dixit Jesus : In judicium veni,* etc. Sed quæritur, qualiter hoc, quia supra [12] : « Non misit Deus Filium suum, ut judicet mundum, » etc. Item quæritur de hoc, quod ait : *Ut qui vident, cæci fiant.* Sed qualiter hoc? ipse est lux, supra [13] : sed lux non est causa obtenebrationis : ergo, etc. Item Deus est lux, ut dictum est; et [14] Deus est ignis consumens. » Sed ipse qui est ignis, non est causa infrigidationis : ergo nec qui est lux, causa excæcationis. Et ad istud respondendum, secundum Augustinum [15], ut sæpe dictum est : Est duplex judicium, scilicet discretionis, quo discernuntur credentes a non credentibus, sicut lux a tenebris, et sic venit Christus in mundum, et ad sic judicandum, quia discernit causam credentium et confitentium a superbis, et « se videre putantibus, » ut ait Augustinus [16]. Et est judicium damnationis, et in judicium illud non venit in primo adventu, sed veniet judex vivorum et mortuorum, supra [17] : « Omne judicium dedit Filio. » Et ad istud respondendum secundum Augustinum [18], quod *non videntes* vocat, qui se non videre confitentur, et medicum quærunt, ut videant; videntes vero non (d) vocat, qui putant se videre, et medicum non quærunt. Et de his in Glossa. Et quia tales non quærunt irradiari a vero sole et vera luce, sed avertunt se; ideo dicuntur cæci fieri, non a Deo efficiente, sed a superbia sua eos a Deo avertente, et de se præsumente [19] : « Ut non sitis in vobismetipsis sapientes. » Et sequitur : « Cæcitas in parte intravit (e) in Israel. » Et [20] : « Gentes, quæ sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam : » [21] « Ipse enim positus fuit in resurrectionem et ruinam multorum.

40. Et sequitur tertia particula : *Et audierunt quidam ex Pharisæis : et dixerunt ei : Numquid et nos cæci sumus?* Ut enim ait Chrysostomus [22], « erant quidam superficie tenus sequentes, et tamen

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. LVIII, al. LIX, n. 1. — [2] Ibid. — [3] Ibid. — [4] Sup., VIII, 58. — [5] Aug., ubi sup. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Ibid. — [8] *Luc.*, XVII, 18. — [9] *Jac.*, I, 6. — [10] *Apoc.*, IV, 10. — [11] *Psal.* V, 8. — [12] Sup., III, 17. — [13] Sup., I, 4, etc. — [14] *Deut.*, IV, 24. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. XXII, n. [illegible]. — [16] Ibid., tract. XLIV, n. 17. — [17] Sup., V, 22. — [18] Aug., ubi sup. proxime. — [19] *Rom.*, XI, 25. — [20] *Rom.*, IX, 30. — [21] *Luc.*, II, 34. — [22] Chrysost., ubi sup.

(a) *Suppl.* et ait. — (b) *Cæt. edit. deest* inventus. — (c) *Cæt. edit.* Adorari. — (d) *Cæt. edit. deest* non. — (e) *Vulg.* ex parte contigit.

postea lapidaverunt, id est, lapidare voluerunt. Ideo ait : *Quidam.*

Et sequitur responsio Salvatoris : *Si cæci essetis, non haberetis peccatum.* Sed qualiter hoc ait? sicut opponit Augustinus[1] : « Cum ipsa cæcitas sit peccatum, » videtur quod inconvenienter ait. Item cæcitas sive ignorantia ex superbia et contemptu aggravat peccatum, qualis erat istorum cæcitas. Ergo, ut prius. Et ad istud respondet Augustinus[2], quod sensus est : Si cæci essetis, id est, si vos cæcos adverteretis et diceretis, et ad medicum curreretis, peccatum non haberetis. Et ideo sequitur : *Nunc vero dicitis, quia videmus*, et medicum non quæritis. *Peccatum vestrum manet*, « et vos in cæcitate vestra remanetis, » ait Augustinus. Et patet ex dictis, quia Pharisæi superbi contemnebant et condemnabant cæcum mendicum illuminatum, et se existimabant esse videntes et sapientes. Ideo convenienter ad eorum confutationem, et ad præsumptionis et superbiæ condemnationem, et ad humilium credentium consolationem, et ad humilitatis commendationem, præmissa convenienter introduxit, ostendens superborum et præsumptuosorum cæcitatem, et humilium a Deo illuminationem[3] : « Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » Et[4] : « Non veni vocare justos, sed peccatores. » Et[5] : « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. »[6] « Si quis fuerit inter vos sapiens, stultus fiat, ut sit sapiens. »[7] « Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. »[8] « Væ qui sapientes estis in oculis vestris. »

CAPUT X.

1. *Amen dico vobis : Qui non intrat per ostium*, etc. Præmissa multiplici doctrina Salvatoris, communiter ostendendo auctoritatem suæ potentiæ, veritatem suæ sapientiæ, bonitatem suæ munificentiæ, et hoc tam doctrinis, quam miraculis; in parte ista de doctrina pastorum et præsidentium, sicut continuat Glossa et Chrysostomus[9], quod hic ostendit Christus, quod non est erroneus, sed verus, et ostendens quis erroneus, quis fur. Et secundum hoc istud capitulum in tres partes : primo præmittit sub pa-

Divisio capitis.

rabola sive similitudine differentiam boni pastoris et mali; secundo parabolam exponit, et ad se adaptat, ibi[10] : *Dixit ergo eis iterum*, etc.; tertio dissensionem et calumniam Judæorum subjungit, ibi[11] : *Dissensio itaque facta est*, etc. In prima parte sic procedit : primo præmittit, quis est falsus pastor; secundo, quis est verus, ibi[12] : *Qui autem intrat*, etc.; tertio subjungit ovium differentiam respectu illorum, ibi[13] : *Et oves illum sequuntur*, etc.; quarto insinuat similitudinis occultum mysterium, ibi[14] : *Hoc proverbium*, etc.

Ait ergo : *Amen dico vobis*, etc. Ita Pharisæi jactabant se videre, et sic alios docere et gubernare. Ideo ait confirmando, et sub similitudine, quod *qui non intrat per ostium*, per quod debet intrare, *sed aliunde, ille fur est, et latro*, quia, ut ait Augustinus[15] : « Fur est, quia quod alienum, scilicet oves alienas, dicit esse suum; latro est, quia quod furatus est, occidit. » Unde de talibus[16] : « Principes tui infideles, socii furum; omnes diligunt munera, » etc. Ut enim ait Chrysostomus[17] : « Ostensiones latronis, scilicet signa sunt, quoniam cum propalatione, id est, palam non intrat; et quod non secundum Scripturas, » sicut faciunt hæretici : propter quod ait supra[18] : « Scrutamini Scripturas. » Et quoniam parabola est de ipso Christo, ideo aliunde ascendit, qui præter ipsum ascendit, non recte sentiendo de isto, quales sunt hæretici; vel non quærendo gloriam ipsius, sed quæ sua sunt[19] : Omnes, quæ sua sunt, quærunt. » Unde omnes qui intrant per violentiam potentiæ, vel fallaciam sæcularis astutiæ, vel per malitiam simoniæ, vel propter cupiditatem avaritiæ, magis quærendo commoda temporalia, quam honorem Dei et salutem animarum, non per Christum intrant, sed aliunde. Et de hoc Augustinus[20], loquens de hæreticis et pharisæis, et eorum sectis, « qui non intrarant (a) per ostium, perdere volebant mactare et occidere. » Et sequitur[21] : « Multi quærendo gloriam suam oves Christi sparserunt potius, quam congregaverunt. » Hæc ille; et ibi bene de hoc. Et de pastoribus sic intrantibus, et quæ sua sunt quærentibus[22] : « Væ pastoribus qui pascebant semetipsos, » etc. Et ideo merito fures dicuntur[23] :

[1] Aug., ubi sup. — [2] Ibid. — [3] *Matth.*, XI, 25. — [4] Ibid., IX, 13. — [5] *Rom.*, I, 22. — [6] I *Cor.*, III, 18. — [7] *Rom.*, XII, 16. — [8] *Isa.*, V, 21. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. LVIII, al. LIX, n. 1. — [10] Ibid., 7. — [11] Ibid., 19. — [12] Ibid., 2. — [13] Ibid., 4. — [14] Ibid., 6. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. XLV, n. 6. — [16] *Isa.*, I, 23. — [17] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [18] Sup., V, 39. — [19] *Philipp.*, II, 21. — [20] Aug., ubi sup., n. 3. — [21] Ibid., n. 5. — [22] *Ezech.*, XXXIV, 2. — [23] *Ose.*, VII, 1.

(a) *Cod. edit.* qui tamen non intraverunt.

« Fur ingressus est spolians, latrunculus foris. »

Pastor legitimus.

2. Et subditur descriptio boni et legitimi pastoris : *Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium*, id est, qui intrat per Christum. Ait Augustinus [1] : « Humilis janua Christus Dominus : qui intrat per hanc januam, oportet quod humiliet se, ut sano capite possit intrare. » Hæc Augustinus. Sic intraverunt apostoli [2] : « Pro Christo legatione fungimur. » Christus enim est ostium [3] : « Ecce ostium apertum in cœlo, » etc.

3. Et : *Huic ostiarius aperit*, id est, Christus, qui est et ostium et ostiarius [4] : « Ipse est qui aperit, et nemo claudit. » Vel per ostiarium Moyses potest intelligi, « cui eloquia Dei sunt credita, » ait Chrysostomus [5]. *Et oves vocem ejus audiunt*, id est, fideles credentes, prout infra exponitur. *Et proprias oves vocat*, quia Christus habet nomina electorum scripta in libro vitæ [6] : « Liber apertus, qui est liber vitæ. »

4. *Et cum proprias oves emiserit*, scilicet educendo eas de Ægypto vitiorum, prout ait Glossa, *ante eas vadit*, quia via est. Unde Chrysostomus [7] : « Ipse ostendit quoniam omnes deducit ad veritatem. » [8] « Educam eos de populis. » Et sequitur : « Inducam in terram suam. » In *Psalmo* [9] : « Deduxisti sicut oves populum tuum. »

Et sequitur tertium, scilicet devotio credentium ad talem pastorem : *Et oves illum sequuntur*, id est, credentes ipsum imitabuntur, quos vocat hic oves, ut patebit infra. [10] « Populus quem non cognovi, obedivit mihi, » ait Propheta. *Quia sciunt vocem ejus*, intelligendo, et approbando et perseverando. [11] « Si quis diligit me, sermonem meum servabit. » [12] « Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. » [13] « Vox enim exultationis et salutis in tabernaculis justorum. »

5. *Alienum autem non sequuntur*, qui aliunde ascendit. Sed qualiter ait hoc, quia multi conversi ad fidem abierunt retrorsum? Supra, ait Salvator [14] : « Numquid et vos vultis abire retrorsum? » Item [15] : « Multi sunt vocati, pauci vero electi. » Et ita multi non sequuntur. Et de hoc Augustinus [16] multum : quod « in ipsis catholicis Christianis multa mala contingunt, quando seducti sunt in errorem, et rebaptizati sunt, et tamen prius oves erant, et ita videtur quod vocem pastoris Christi non audierunt. » Et ad istud respondet Augustinus in summa, secundum illud Apostoli [17], *novit Dominus qui sunt ejus* [18]. Novit enim prædestinatos, quos [19] *præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis filii ejus.* [20] Et de his loquitur hic, qui audiunt hanc vocem [21] : *Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit.* Et qui tales sunt, fugiunt ab alieno intrante non per Christum, et docente alia a doctrina Christi. Unde et de talibus [22] : *Pseudoapostoli, operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos,* » etc.

6. Et subditur quartum : *Hoc proverbium dixit eis*, in quo occultum mysterium denotatur prædictæ similitudinis. Ut enim ait Anselmus : « Illis qui jactabant (*a*) se esse videntes, proposuit Dominus occultam parabolam, quam cum (*b*) non possent intelligere, convincuntur esse cæci. » Proverbium dicitur quasi *pro verbo* dictum, aliud intendens, aliud prætendens, id est, aliud in sententia, aliud in superficie. Sed quæritur quare non locutus est eis plane, dicendo eis, quod erant mali pastores, nec intraverant legitime. Et ad hoc respondet Chrysostomus [23], quod « immanifeste dixit eis, attentiores eos facere volens : quam immanifestationem postea solvit, » id est manifestat. Secundum litteralem intellectum patet quod Christus fuit bonus pastor; et alii, non intrantes per hunc, *fures et latrones* (v. 8), ut est expositum. Moraliter vero hic figuratur malignitas pastoris in tribus : in illegitime intrando, quia non per Christum; et in alienum usurpando, quia fur est; et in mactando pestilentioso dogmate et documento, vel pernicioso exemplo, vel perverso imperio, vel doctrinam debitam subtrahendo. [24] « Ipsi regnaverunt, et non per me : principes extiterunt, et non cognovi. » [25] « Væ pastoribus, qui pascebant semetipsos. Quod crassum erat occidebatis. » Et sic de aliis, quæ ibi enumerat. [26] « Qui regnare facit hominem hypocritam, propter peccatum populi. » Ibi multum de hoc et bene Gregorius [27]. [28] « Dabo tibi reges in furore meo. » E contrario vero figurantur officia boni pastoris multiplici-

Malignitas pastoris.

[1] Aug., ubi sup. — [2] II *Cor.*, v, 20. — [3] *Apoc.*, iv, 13. — [4] Ibid., iii, 7. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] *Apoc.*, xx, 12. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] *Ezech.*, xxxiv, n. 13. — [9] *Psal.* lxxvi, 21. — [10] *Psal.* xvii, 44. — [11] Inf., xiv, 23. — [12] *Luc.*, xxii, 28. — [13] *Psal.* cxvii, 15. — [14] Sup., vi, 68. — [15] *Matth.*, xxii, 14. — [16] Aug., ubi sup., n. 11. — [17] II *Tim.*, ii, 19. — [18] Aug., ibid., n. 12. — [19] *Rom.*, viii, 29. — [20] Aug., ibid., n. 13. — [21] *Matth.*, x, 22. — [22] II *Cor.*, xi, 13. — [23] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [24] *Ose.*, viii, 4. — [25] *Ezech.*, xxxiv, 2, 3. — [26] *Job*, xxxiv, 30. — [27] Greg., *Moral.*, lib. XXV, c. xiv, al. xvi, n. 34-36. — [28] *Ose.*, xiii, 11.

(*a*) *Cæt. edit.* optabant. — (*b*) *Cæt. edit. deest* cum.

ter : quorum primum est legitime ingredi, scilicet per Christum intrando; quod notatur ibi [1] : *Qui intrat per ostium*, etc. « Ille enim intrat per ostium, qui humiliter intrat, secundum Augustinum [2], et juste, et recta intentione ad Christi honorem et animarum salutem. Unde infra, eodem [3] : « Per me si quis introierit, salvabitur. » Secundum officium ejus est doctrinam Dei annuntiare, quod notatur ibi [4] : *Vocem ejus audiunt.* [5] « Audies ex ore meo verbum, et annuntiabis eis, » etc. E contrario de illis, de quibus [6] : « Canes muti, » etc. Et tertium officium est animas commissas distincte cognoscere; quod notatur ibi [7] : *Proprias oves vocat nominatim.* [8] « Novit justus animam jumentorum suorum. » Et [9] : « Diligenter agnosce vultum pecoris tui, » etc. Quartum officium est, per vias justitiæ commissas animas deducere, quod notatur ibi : *Et educit eas.* Quintum officium est, vitæ et exemplorum perfectione alios præcedere, quod notatur ibi [10] : *Ante eas vadit.* Et de his duobus dicitur [11] : « Provideat Deus hominem, qui sit super hanc multitudinem, qui possit exire et intrare ante eos, et deducere illos, » etc. Quando talis est pastor, oves, id est, fideles curæ suæ commissi, merito audiunt vocem suam, id est, doctrinam, et ipsum sequuntur imitando. Propter quod orat Petrus pastores [12] : « Pascite qui in vobis est gregem, » etc.; et sequitur [13] : « Forma facti gregi ex animo, » etc.

9. Et sequitur secunda pars principalis, in qua similitudinis et proverbii expositi explanatio, et ad Christum adaptatio, ibi : *Ego sum ostium.* Et hæc pars in duas partes : et quia præmisit, quod qui intrat per ostium bonus est pastor; ideo primo ostendit se esse ostium; secundo ostendit se esse pastorem bonum, ibi [14] : *Ego sum pastor bonus.* Et primo ostendit, quod est ostium; secundo, subdit commodum intrantium per ipsum, ibi : *Per me si quis introierit* (a), etc. Et hoc est, quod dixit eis iterum : *Ego sum ostium ovium : omnes quotquot venerunt fures sunt*, ut ante dictum. Sed qualiter hoc? quia prophetæ prius venerunt, nec tamen fures. Et ad hoc respondendum, quod quotquot venerunt sine divina auctoritate, fuerunt fures. Unde Augustinus [15] : « Non præter illum venerunt, qui cum illo venerunt : venturus enim Christus præcones mittebat. » De aliis autem [16] : « Non mittebam eos, et ipsi currebant. »

Et subdit commodum intrantium per eum. *Ego sum ostium* : [17] « Porta non claudetur usque ad vesperam, et adorabit populus ad ostium portæ illius. » *Per me si quis introierit,* qui scilicet aperio [18] : « Aperiet, et non erit qui claudat. » *Salvabitur* [19] : « Ipse enim salvum faciet populum suum. » *Et ingredietur, et egredietur.* Sed quæritur ad evidentiam litteræ : qualiter hoc? Sicut opponit Augustinus [20] : « Ingredi in Ecclesia est bonum et per ostium (b) Christum, sed egredi de Ecclesia est malum [21] : « Exierunt ex nobis, quia non erant ex nobis. » Ergo non potest esse a Christo. Et ad istud respondet Augustinus, quod « ingredi dicimur, quando aliquid interius cogitamus : et egredi exterius, quando aliquid operamur, secundum illud [22] : *Exibit homo ad opus suum.* Et [23] : *Luceat lux vestra coram hominibus.* Et utrumque per Christum, » qui [24] « operatur in nobis velle et perficere. » Et talis *pascua inveniet* spiritualia, nunc in fide, postea in spe. In *Psalmo* [25] : « In loco pascuæ ibi me collocavit. » Sed (v. 10) *fur,* qui non intrat per Christum, quales sunt hæretici, et pseudodoctores, *non venit nisi ut furetur,* alienas oves usurpando; *et mactet*, perniciose docendo et perverse vivendo; *et perdat*, finaliter damnando, quantum ex ipso est. Ubi supra [26] : « Pastores, audite : pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, et oves meæ in devorationem, » etc. Sed *ego veni, ut vitam habeant*, hoc est [27], « fidem quæ per dilectionem operatur, » *et abundantius habeant*, perseverando usque in finem, » ait Augustinus [28]. [29] « In ipso enim vivimus, movemur, et sumus. »

11. Et sequitur illa pars in qua ostendit se Christus esse bonum pastorem : *Ego sum pastor bonus*, etc. Et illa pars in quatuor : primo ostendit se bonum esse magnitudine dilectionis; secundo ostendit idem diligentia cognitionis, ibi : *Ego sum pastor bonus*, etc.; tertio, ostendit idem ratione studiosæ acquisitionis ovium et collectionis, ibi [30] : *Et alias oves habeo*, etc.; quarto

[1] Sup., 2. — [2] Aug., ubi sup., n. 6. — [3] Inf., 9. — [4] Sup., 3. — [5] *Ezech.*, III, 17. — [6] *Isa.*, LVI, 10. — [7] Sup., 3. — [8] *Prov.*, XII, 10. — [9] *Prov.*, XXVII, 23. — [10] Sup., 14. — [11] *Num.*, XXVII, 16. — [12] I *Petr.*, V, 2. — [13] Ibid., 3. — [14] Inf., 11. — [15] Aug., ubi sup., n. 8. — [16] *Jerem.*, XXIII, 21. — [17] *Ezech.*, XLVI, 3. — [18] *Isa.*, XXII, 22. — [19] *Matth.*, I, 21. — [20] Aug., ubi sup., n. 15. — [21] I *Joan.*, II, 19. — [22] *Psal.* CIII, 23. — [23] *Matth.*, V, 16. — [24] *Philip.*, II, 13. — [25] *Psal.* XXII, 2. — [26] *Ezech.*, XXXIV, 8. — [27] *Gal.*, VI, 5. — [28] Aug., ubi sup. — [29] *Act.*, XVII, 28. — [30] Inf., 16.

(a) Cæt. edit. *Ego sum ostium.* — (b) Cæt. edit *deest* ostium.

subditur probatio suæ summæ charitatis, et ad Patrem et ad oves, ibi : [1] *Propterea diligit me Pater*, etc.

Ait ergo : *Ego sum pastor bonus*, non solum ostium per quod fit ingressus, sed pastor bonus, custodiens, et pascens, et redimens ingredientes, et salvans. Et exponit, quis est pastor bonus, describendo mercenarium : *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* Et in hoc summa charitas Dei, infra [2] : « Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Quærit Chrysostomus [3] : « Quare nunc non incusant eum dicentem ista, sicut supra dixerunt ei [4] : « Tu testimonium perhibes de teipso, testimonium tuum nullum est ? » Et ad illud respondet, quod multoties obstruxit eos, et jam non amplior fuit apud eos propalatio a signis. Ideo non incusaverunt eum hic, ut prius. Infra tamen, eodem [5], subditur eorum calumnia. Sed quæritur quæ fuit justitia, quod Filius Dei innocens, et purus a peccato, sic puniretur, ponendo animam suam pro peccatoribus ? Et de hoc Anselmus [6]. Et ad istud respondet ibi, quod Filius Dei dedit seipsum hostiam vivam pro genere humano, sicut voluntarie factus est homo, ut voluntarie redimeret, et ideo nulla injustitia, sed summa sua bonitas et justitia. Et ibi multum de hoc [7] : « Proponat (*a*) contra me æquitatem. » Ibi [8] : « Quis (*b*) nomine æquitatis, nisi Jesus Christus, qui factus est nobis a Deo sapientia et justitia ? » Et ibi bene de hoc. [9] « Prudentia ejus percussit superbum. » Ibi Gregorius [10] de justitia (*c*), qua fuit Filius Dei factus homo pro genere humano, multum et bene.

12. Et subditur e contrario de mercenario : *Mercenarius autem*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [11] : « Duos laceratores ponit ; unum qui est fur et mactat, ut dictum est ; alterum qui non prohibet quæ fiunt mala, qualis est mercenarius, per hos insinuans Judæorum magistros, et confundens non habentes sollicitudinem creditarum sibi ovium. » Unde Glossa : « Mercenarius est qui quærit quæ sua sunt, » etc. Et Augustinus [12] : « Sunt in Ecclesia quidam præpositi, de quibus Apostolus [13] : « Quærentes quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi : » Non gratis Christum diligentes, non Deum propter Deum quærentes : temporalia commoda consectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quando amantur a præposito, et propter hoc servitur Deo, quisquis talis est, mercenarius est, inter filios se non computet. De talibus [14] : « Receperunt mercedem suam. » Hæc ille. Et ibi multum de hoc. De talibus [15] : « Super cathedram Moysis sederunt Scribæ et Pharisæi. » Et talis non est pastor ab affectu, et secundum rei veritatem ; et ejus non sunt oves, secundum veram dilectionem. Unde Gregorius [16] : « Mercenarius est, qui locum pastoris tenet (*d*), sed lucra animarum non quærit. » Et ibi bene de hoc. Et talis *videt lupum venientem*, etc. Per lupum injustus et raptor, vel diabolus, qui dilaniat mentes, cum alium ad luxuriam pertrahit, alium ad avaritiam accendit, et sic de aliis vitiis, ut dicit Gregorius [17] ; de quibus [18] : « Non ascendistis in adverso, nec opposuistis (*e*) murum pro domo Domini. » Et talis (v. 13) *fugit, quia mercenarius est.* Et de hoc Gregorius [19] : « Fugit, quia dum pericula metuit, resistere injustitiæ non præsumit. Fugit, non mutando locum, sed subtrahendo solatium. » Et sic de aliis, quæ ibi enumerat. Et per hoc patet solutio quæstionis, quam movet Augustinus [20] : Cum dicat Salvator [21] : « Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam ; » qualiter nunc reprehendit fugientem ? Et ad istud respondet [22], quod « fuga animi, timor est. » *Et lupus rapit*, id est diabolus, guttur ejus apprehendit. Adulterium persuasit ; tu taces, non increpas : fugisti, quia tacuisti : quia timuisti, spiritu fugisti. Similiter quando times inimicitiarum humanarum molestias, taces, fugisti. » Et ibi bene de hoc. Et talis est mercenarius, scilicet temporalem mercedem quærens, et non est cura de ovibus salvandis. [23] « Væ pastoribus, qui pascebant semetipsos. »

14. Et sequitur secunda particula, in qua ostendit se esse bonum pastorem ratione diligentis cognitionis ovium : *Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas*, id est diligo, *et cognoscunt*

[1] Inf., 17. — [2] Inf., XV, 13. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. LIX, al. LX, n. 1. — [4] Sup., VIII, 13. — [5] Inf., 20. — [6] Anselm., *Cur Deus homo*, lib. I, c. VIII. — [7] *Job*, XXIII, 7. — [8] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. XIV, al. XXX, n. 37. — [9] *Job*, XXVI, 12. — [10] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XVIII, al. XXX, n. 46. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XLVI, n. 5. — [13] *Philipp.*, II, 21. — [14] *Matth.*, VI, 5. — [15] Ibid., XXIII, 2. — [16] Greg., *in Evang.*, hom. XIV, n. 2. — [17] Ibid., n. 3. — [18] *Ezech.*, XIII, 5. — [19] Greg., ibid., n. 2. — [20] Aug., ubi sup., n. 7. — [21] *Matth.*, X, 23. — [22] Aug., ibid., n. 8. — [23] *Ezech.*, XXXIV, 2.

(*a*) *Cæt. edit.* Proponit. — (*b*) *Item* Quid. — (*c*) *Leg.* prudentia. — (*d*) *Cæt. edit. deest* tenet. — (*e*) *Cæt. edit.* apposuistis.

me meæ, id est, obsequuntur, ait Gregorius [1]. (v. 15) *Et sicut novit me Pater*, id est, « ea charitate, per quam pro ovibus morior, quantum diligam Patrem, ostendo, » ait idem Gregorius [2]. Infra, eodem [3] : *Propterea me Pater diligit, quia pono animam meam.*

16. Et sequitur tertia particula, in qua ostendit se esse bonum pastorem ratione diligentis et studiosæ acquisitionis ovium : *Et alias oves habeo*, scilicet eligendas animas de populo gentili : *Quæ non sunt ex hoc ovili*, id est Judaico populo : *Et illas oportet me adducere*, scilicet per Apostolos : *Et fiet unum ovile*, id est, Ecclesia una : [4] « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Ipse enim est lapis angularis factus in caput anguli, utrumque populum quasi duos parietes conjungens [5] : « Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, angularem, » etc. Et [6] : « Quis dimisit lapidem angularem ejus ? » Ibi Gregorius [7], et de isto uno pastore [8] : « Et suscitabo super eos pastorem unum, qui pascat eos. »

17. Et sequitur quarta particula, in qua subditur probatio summæ dilectionis Filii (*a*) erga oves : *Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam*, etc. Sed quæritur qualiter hoc, quia ab æterno fuit dilectus a Patre ; ergo non propter hoc Pater dilexit eum, quia ponit animam. Item secundum suam humanitatem fuit Filius dilectus ab initio, supra [9] : « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. » Et [10] : « Hic est filius meus dilectus. » Ergo, ut prius. Et ad istud respondendum, quod illud quod ait, hic non est intelligendum causative, scilicet quod propter hoc quod posuit animam. Pater dilexit eum, cum sit Verbum æternum a Patre ; sed quia ex hoc fuit dignum et justum, quod a Patre diligeretur, ex quo fuit beneplacitum Patri, quod poneret animam, sicut dicitur [11] :« Humiliavit semetipsum ; » et sequitur : « Propter quod exaltavit illum, » etc. : ut quod debebatur ei jure hæreditario, nihilominus jure passionis esset dignus habere. Vel hoc est intelligendum ostensive et signative. Unde Gregorius [12] : « Ea charitate, qua pro ovibus morior, quantum Patrem diligam ostendo. » Ex quo patet quantum Pater diligit me. » Supra, eodem [13] : « Sicut novit me Pater, et ego nosco Patrem. » *Pono animam meam*, scilicet in morte : *ut iterum sumam eam*, in resurrectione. Et in hoc notantur voluntas et potestas ipsius Filii Dei morientis et resurgentis. Unde Augustinus [14] : « Non glorientur Judæi, quasi prævaluerint : ipse ponit animam suam, » etc. Et ideo sequitur (v. 18) : *Nemo tollit eam a me*, scilicet per vim et potestatem ; *sed ego pono eam*, scilicet voluntarie moriens. Et hoc : *Quia potestatem habeo ponendi eam*, id est, moriendi ; *et potestatem iterum sumendi*, id est resurgendi. Propter hoc dicitur in *Psalmo* [15] : « Ego dormivi et soporatus sum, et resurrexi, » id est, quia volui, dormivi, et resurrexi, ait Augustinus [16].[17] « Solvite templum hoc, et in tribus diebus reædificabo illud. » *Hoc mandatum accepi a patre meo*, id est, de eventibus prædictis, scilicet et moriendi et sumendi animam, ut ait Glossa supra [18] : « Sic Deus dilexit mundum, ut unigenitum suum daret, » etc. Sed ex hoc objiciunt hæretici, quod Filius non est æqualis Patri, ex quo accepit sic mandatum a Patre. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [19], quod, sicut dictum est supra : « Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio ; » sic dicitur et hic quod accepit mandatum a Patre, nec potestas minuitur, sed generatio ostenditur, quia ei quem perfectum genuit, gignendo omnia dedit. » Hæc Augustinus : Et per hoc ad objectum. Qualiter Christus posuit animam, inquirit Augustinus, dicens [20] : « Quis ponit animam, et quam ponit ? Et si caro ponit animam, quomodo Christus ponit animam ? » Et respondet, quod et caro Christus, et anima Christus, et Verbum Christus ; nec tamen hæc tria tres Christi, sed unus est Christus. Animam enim ponit caro, sed ex potestate Verbi, et sumit eam ex potestate Verbi. Unde et Christus, de quo dicitur [21] : *Qui cum in forma Dei esset* etc., semetipsum exinanivit, » etc. « Ponere autem [22] animam, est mori, » sicut infra [23] : « Animam meam ponam pro te. » Et ibi Augustinus multum de hoc, et de errore Apollinaristæ (*b*) hæretici dicentis Christum non habuisse humanam animam. Cujus error patet

Error Apollinaristæ.

[1] Greg., ubi sup., n. 3. — [2] Ibid., n. 4. — [3] Inf., 17. — [4] *Ephes.*, II, 14. — [5] *Isa.*, XXVIII, 16. — [6] *Job*, XXXVIII, 6. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XXVIII, c. VI, al. V, 14 ; VI, 19. — [8] *Ezech.*, XXXIV, 23. — [9] Sup., III, 35. — [10] *Matth.*, III, 17. — [11] *Philip.*, II, 7-9. — [12] Greg., *in Evang.*, hom. XIV, n. 4. — [13] Sup., 15. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. XLVII, n. 7. — [15] *Psal.* III, 6. — [16] Aug., ibid. — [17] Sup., II, 19. — [18] Sup., III, 16. — [19] Aug., ubi sup., n. 14. — [20] Ibid., n. 12. — [21] *Philip.*, II, 7-9. — [22] Aug., ibid., n. 11. — [23] Inf., XIII, 37.

(*a*) *Suppl.* Dei. — (*b*) *Cæt. edit.* apollonaristæ.

hic, quando ait Dominus, quod habuit potestatem ponendi animam, id est, moriendi, in quo ejus anima fuit separata a corpore. Sola enim caro fuit sepulta, quia si erat ibi anima, non erat mortuus. Et si non fuit vera mors, non fuit vera resurrectio, prout arguit Augustinus[1]. Et notandum quod in omnibus prædictis locutus est Dominus per similitudinem. Unde Augustinus[2] : Per similitudinem Christus : et petra, et ostium, et pastor, et agnus, sic de aliis. Si rerum proprietates discutias, nec petra est, nec ostium. Omnia ergo per similitudinem, et nihil proprie dicitur de Filio Dei. Ipse ergo pastor per similitudinem, et similiter fideles dicuntur oves : et violentus raptor sive diabolus dicitur lupus per similitudinem. Et hoc convenienter : Lupus est impius, ferox crudelitate, et rapax voracitate. Ut enim ait Isidorus[3] : « Lupus græce λύκος dicitur, eo « quod rabie ferocitatis et rapacitatis quæcumque invenerit trucidet. » Et est animal olidum fœtore, et est vorax edacitate : ab ore enim ejus exit fortis odor, et transglutit carnes sine abscissione (b), ait sapiens. Item est animal infectivum anhelitu vel anhelatione. Unde lanæ ovium, quas lupus comedit, plus recipiunt pediculos, ait sapiens[4], ubi supra. Item est animal intoxicativum morsu sive morsione. Vulnera enim quæ fiunt ex ejus morsu, sunt valde mala, quoniam ex eis exit virus, ait sapiens. Item est animal corruptivum et infectivum appropinquantium : « Si enim lupus prior viderit hominem, eripit ei vocem, » ait Ambrosius[5]. Et forte hoc est propter aeris infectionem. Consimiliter est de diabolo, et de iniquo raptore et oppressore pauperum, ut patet consideranti de talibus in opprimendo et devastando spiritualiter. [6] « Lupus ad vesperam vastavit eos. » [7] « Si communicabit lupus cum agno. » Unde et hæretici et deceptores præsidentes dicuntur lupi[8] : « Intus sunt lupi rapaces. » Et[9] : « Sicut oves in medio luporum. » [10] « Post discessionem meam intrabunt lupi rapaces. » [11] « Principes ejus in medio ejus, lupi rapientes prædam. » [12] « Judices ejus quasi lupi vespere. »

Lupus quid significet.

19. Et sequitur tertia pars principalis capituli, in qua Judæorum murmuratio et calumniatio, ibi : *Dissensio itaque facta est*, etc. Et hæc in duas : primo, dissensionis et murmurationis præmissio; secundo, inquisitionis eorum subjunctio, ibi[13] : *Facta autem sunt*, etc.

Ait ergo : *Dissensio itaque facta est*, etc. Ut enim ait Augustinus[14]. « Lux lucebat in tenebris, sed tenebræ non comprehenderunt eam : ideo (v. 20) *dicebant quidam* (c), qui erant tenebræ : *Dæmonium habet*, » etc.; sicut dicebant supra[15] : (v. 21) *alii dicebant*, « quorum oculi cœperant aperiri, » ait Augustinus[16]. *Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?* quasi dicerent : Dæmonium non consuevit bona facere, prout ait Glossa. Supra[17], simile : « Alii dicebant : Hic est vere Propheta. »

22. Et sequitur illa pars, in qua eorum dolosa inquisitio; et illa in tres : primo, ipsa inquisitio; secundo, Christi responsio, ibi[18] : *Respondit*, etc.; tertio, eorum maligna machinatio, ibi[19] : *Sustulerunt lapides*, etc.

Ait ergo : *Facta sunt encœnia*. Ut enim ait Chrysostomus[20] : « Magna era erat hæc festivitas et popularis redeuntibus eis a longa captivitate, quæ fuerat in Perside : hanc ducebant Judæi cum magno studio. » Hæc ille. Et quasi idem Augustinus[21], quod festivitas erat dedicationis templi; græce enim καῖνον, latine *novum* dicitur. » Et de hoc in Glossa, et de hoc similiter Magister in *Historiis* multum. *Et hyems erat*. Et hoc figura erat, ait Augustinus[22], quod « ipsi erant frigidi, nam ad illum ignem accedere pigri erant : accedere enim credere est. Non movetur anima pedibus, sed affectibus; friguerant a diligendi charitate, ardebant nocendi cupiditate. » Hæc ille. Et in persona fidelium[23] : « Jam hiems transiit, » etc.

23. *Et ambulabat Jesus in templo*; et quasi exponendo subdit : *In porticu Salomonis*, ubi solebat Salomon stare, ut ait Glossa. Unde Magister in *Historiis* : « Porticus illa dicebatur Salomonis, in qua solebat esse ad orandum in die dedicationis. »

24. *Circumdederunt ergo eum Judæi*. Et in hoc improba malignitas, quod undique circumdabant eum. Unde Propheta[24] : « Circumdederunt me canes multi. » *Et dicebant : Quousque animam*

[1] Aug., ubi sup., n. [illegible].— [2] Ibid., n. 6.— [3] Isid., *Etymol.*, lib. XII, c. [illegible]. — [4] Scilicet Aristoteles. — [5] Ambros., *in Psal.* CXVIII, serm. X, n. 24.— [6] *Jerem.*, V, 6. — [7] *Eccli.*, XIII, 21.— [8] *Matth.*, VII, 15.— [9] Ibid., X, 16.— [10] *Act.*, XX, 29.— [11] *Ezech.*, XXII, 27.— [12] *Sophon.*, III, 3.— [13] Inf., 22.— [14] Aug., ubi sup., n. 14.— [15] Sup., VII, 20.— [16] Aug., ibid.— [17] Sup., VII, 40.— [18] Inf., 25. — [19] Inf., 31. — [20] Chrysost., *in Joan.*, hom. LX, al. LXI, n. 1. — [21] Aug., *in Joan.*, tract. XLVIII, n. 2. — [22] Ibid., n. 3. — [23] *Cant.*, II, 11. — [24] *Psal.* XXI, 17.

(a) *Cæt. edit.* qua. — (b) *Edit. Vat.* abscisione. — (c) Vulg. *multi*.

nostram tollis? scilicet in suspicione, et detines absconsione veritatis. Unde Augustinus[1] : « Non veritatem desiderabant, sed calumniam præparabant. » *Si tu es Christus*, scilicet Messias promissus, *dic nobis palam*. Ut enim ait Glossa, calumniam præparabant, ut si diceret se esse regem, contra Augustum facientem eum traderent, etc. Et ut ait Augustinus[2], fortasse de Christo secundum hominem sapiebant, secundum divinitatem non intelligebant.

25. Et sequitur responsio Salvatoris; et ibi duo : primo, ipsa responsio; secundo, cujusdam dicti probatio, ibi[3] : *Non rapiet*, etc.

Ait ergo : *Respondit eis Jesus* : *Loquor vobis, et non creditis*. Ut enim ait Glossa, ipsi calumniam præparabant; sed Jesus temperat responsum, ut nec illis sit locus calumniæ, et fidelibus appareat quod ipse sit Christus : *Opera quæ ego facio in nomine patris mei*, etc., sicut supra est protestans[4] : « Opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, » quod sum scilicet Christus filius Dei vivi, sicut Petrus est testatus[5]. Infra, eodem[6] : « *Operibus credite*.

26. Et quamvis ita fuerit : *Vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis*. Sed qualiter hoc ait ? quia prius est credere secundum intellectum, quam esse oves, quia credendo fiunt oves. Ergo non sequitur illud quod ait : *Non creditis*, *quia non estis ex ovibus*. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[7], quod sensus est : « Supra didicistis, quæ sunt oves : estote ergo oves. Credendo enim et sequendo pastorem, et intrando, sunt oves. Et quia vidit istos ad interitum prædestinatos, non ad vitam, non sic ait. »

27. Unde sequitur : *Oves meæ vocem meam audiunt*, scilicet documenta mea audiendo et credendo, *et ego agnosco eas*, id est approbando : suum enim agnoscere, est suum approbare, ut dictum est supra.[8] « Novi te ex nomine. » *Et sequuntur me*, imitando. « Gloria enim[9] magna est sequi Dominum. »

28. *Et ego vitam æternam do eis*, præmiando. *Et non peribunt in æternum*, a vita æterna cadendo. Supra[10] : « Procedent, qui bona egerunt, in resurrectionem vitæ; qui mala, in resurrectionem judicii. » Et subdit hujus probationem : *Et non rapiet eas quisquam de manu mea* : quasi dicat, ait Augustinus[11] : « Quid est lupus, vel fur, vel latro ? non perdunt nisi ad interitum prædestinatos. De illis autem omnibus, de quibus Apostolus[12] : « Quos præscivit, hos et prædestinavit, » nullus perit (*a*). » Infra[13] : « Nemo periit ex his, quos dedisti mihi, nisi filius perditionis. »

29. Et quasi redderet causam, subdit : *Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est*, scilicet ut sim Verbum ejus, « unigenitus ejus, » ut ait Augustinus[14] : « Filius enim de Patre Deus, ideo gignendo dedit ut Deus esset, ut coæternus esset, ut æqualis esset. Et hoc est quod majus est omnibus, quod dedit. » Et ita « eadem manus, id est, potestas sui et Patris. Ideo nemo potest rapere de manu Patris, » ait Augustinus[15].[16]« Brachium Domini, cui revelatum est ? »[17] « Fiat (*b*), inquam, manus tua, ut salvet me. »

30. Et ne quis diceret (*c*) Filio, quod esset imbecillis, licet non posset quis rapere de manu Patris, sicut continuat Chrysostomus[18], ideo sequitur : *Ego et Pater unum sumus*, secundum virtutem : et si virtus eadem, manifestum quod substantia eadem, ait idem Chrysostomus[19]. Supra[20] : « Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit. » Infra[21] : « Pater in me manens facit opera. » Sed quæritur de hoc quod ait : *Nemo rapit de manu mea* : quia supra, eodem[22], dicitur : *Lupus venit et dispergit oves*, quæ tamen sunt in manibus Dei : quia diabolus dispergit in luxuriam et in avaritiam, ait ibi Augustinus. [23] « In manu enim illius sumus, et nos et sermones nostri. » Item[24] : « Justorum animæ in manu Dei sunt. » Ergo nullus qui est sanctus absque peccato, potest perire, nec rapi de manu Dei. Item, si aliquis justus peccat vel perit, videtur esse ex impotentia Dei. Et ad istud est respondendum secundum Augustinum[25], quod « de illis ovibus, quæ sunt prædestinatæ ad vitam, nec lupus rapit, nec fur tollit, nec latro interficit, » scilicet finaliter : « securus enim est de numero eorum, qui pro eis novit quid dedit. » Hæc Augustinus. Etsi ergo rapiantur aliqui a diabolo, qui erant in manu Domini, secundum præsentem justitiam, id non est ex impotentia Dei custodientis, sed ex labilitate et infirmitate liberi arbitrii deficientis. Gratia enim est sicut sessor;

[1] Aug., ubi sup., n. 3. — [2] Ibid. — [3] Inf., 28. — [4] Sup., V, 36. — [5] *Matth.*, XVI, 16. — [6] Inf., 38. — [7] Aug., ubi sup., n. 4. — [8] *Exod.*, XXXIII, 12. — [9] *Eccli.*, XXIII, 38. — [10] Sup., V, 29. — [11] Aug., ubi sup., n. 6. — [12] *Rom.*, VIII, 29. — [13] *Joan.*, XVII, 12. — [14] Aug., ibid. — [15] Ibid., n. 7. — [16] *Isa.*, LIII, 1. — [17] *Psal.* CXVIII, 173. — [18] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [19] Ibid. — [20] *Sap.*, V, 26. — [21] Inf., XIV, 10. — [22] Sup., 12. — [23] *Sap.*, VII, 16. — [24] Ibid., III, 1. — [25] Aug., ubi sup., n. 6.

(*a*) *Al. edit.* periit. — (*b*) *Item* Fiet. — (*c*) *Suppl.* de.

liberum arbitrium, sicut jumentum, ait Augustinus : et sicut aliquando jumentum cadit, non ex impotentia sessoris, ita liberum arbitrium cadit, non ex defectu gratiæ vel Dei protegentis. Unde Glossa : « Major sum ad protegendum, quam illi ad impugnandum ; sed est ex defectibili labilitate liberi arbitrii. » [1] « Perditio tua Israel, in me auxilium tuum. » Et si objiciatur de prædestinatis, quod non sunt confirmati in hac vita, et ita possunt peccare, et in peccato perseverare, et ita perire ; posset ad hoc responderi, quod licet nullus de prædestinatis pereat finaliter, non est hoc ob liberi arbitrii confirmationem, sed quia Deus illis, quos elegit, et ad vitam prædestinavit, daturus est gratiam finaliter. Infra [2] : « Nemo periit nisi filius perditionis. » Quare vero Deus sic quosdam elegit et prædestinavit, quosdam præscivit ad mortem, de altitudine suorum judiciorum est. Propter quod clamat Apostolus [3] : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia judicia ejus! » [4] Et patet ex dictis perfecta devotio fidelium ad Christum, et etiam ad suum vicarium in quatuor, quorum primum obedientialis subjectio : quod notatur ibi : *Oves meæ*. Ovis enim est « molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum, ab *oblatione* dictum, » ait Isidorus [5]. Et ex hoc patet, quod oves sunt mansuetæ, innocuæ, placidæ, et Deo dedicabiles, quales debent esse fideles. Et ideo per oves signantur [6] : « Visitabo oves meas. » Et sicut oves solent errare, et dispergi a lupis, quando sine regimine boni pastoris ; sic ex parte ista dicitur [7] : « Eratis sicut oves errantes, sed conversi estis ad pastorem et episcopum animarum vestrarum. » Secundum est, in quo apparet devotio fidelium, documentorum libens auditio, quod notatur ibi : *Vocem meam audiunt*, supra [8] : « Qui ex Deo est, verba Dei audit. » Et ibi bene de hoc. Tertium est in operibus debita imitatio, quod notatur ibi : *Et sequuntur me*. « Sequi enim est imitari, » secundum Augustinum [9]. Sunt enim sequentes Filium Dei per plana, sicut sunt fideles communiter. Et sunt sequentes Filium Dei per ardua sive montana, sicut Apostolus et viri

Devotio ad Christum in quatuor.

apostolici. Primo modo est sequi tripliciter : vel per fidem in intellectu, unde dicitur [10] : « Usquequo claudicatis in duas partes ? Si Dominus ipse est Deus, sequimini eum, » scilicet recte credendo. Item est sequi Deum per charitatem affectu [11] : « Non fuisti sicut servus meus David, qui secutus est me in toto corde suo. » Item est sequi Filium Dei per obedientiam in effectu [12] : « Vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodiens. » His modis debent omnes sequi Christum : quia fides aspectu (a) dirigit et illuminat, charitas affectum trahit et ordinat, effectus sive opus deducit, sive extendit, et confirmat : sic autem sequentibus dat Deus vitam æternam. Et in hoc præmii magnitudo, multitudo, certitudo, æternitas sive indefectio. Supra [13] : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. » Et ut perveniant ad vitam, Dominus Filius Dei custodit : de cujus manu nemo potest rapere, prout dicitur hic. Et [14] : « Cum fortis armatus custodit domum et vasa, nullus diripiet nisi alligaverit, » etc. Et in hoc patet insana fatuitas peccantium, qui se præcipitant de tam secura (b) custodia, et de tali manu. Ista enim manus omnia efficiens [15] : « Manus meæ extenderunt (c) cœlos. » Item est ista manus omnia largiens, ut ait Propheta [16] : « Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione. » Ut enim ait Bernardus [17] : « Duplex manus Dei, scilicet latitudo et fortitudo. Prima tribuit affluenter ; secunda protegit potenter. » Item ista manus custodit secure et valenter, quantum est a parte sua, quia non est qui de ea rapiat, ut ait Isaias [18] : « Non est qui de manu mea eruat. » Et [19] : « Sub umbra manus suæ protexit me. » Item ista manus docet et dirigit inenarrabiliter [20] : « Docebo vos per manum Dei. » [21] « Ecce manus missa ad me, in qua liber involutus. » Item ista manus salvat perenniter, sicut orat Propheta [22] : « Fiat manus tua ut salvet me. » Ut isti quinque actus approprientur quasi quinque digitis, licet dicantur tres digiti manus Dei [23] : « Qui appendit tribus digitis molem terræ, » etc. « Per quos tres digitos potentia Dei, et sapientia, et bonitas signantur ; per manum autem Dei ipse Filius si-

[illegible] triplici-ter.

[1] *Ose.*, XIII, 9. — [2] Inf., XVII, 12. — [3] *Rom.*, XI, 33. — [4] Vid. hac de re *Sent.*, lib. I, dist. XL, huj. edit. tom. II, pag. 80 et seq. — [5] Isid., *Etymol.*, lib. XII, c. I. — [6] *Ezech.*, XXXIV, 12. — [7] I *Petr.*, II, 25. — [8] Sup., VIII, 47. — [9] Aug., *de Sanct. Virginit.*, c. XXVII. — [10] III *Reg.*, XVIII, 21. — [11] Ibid., XIV, 8. — [12] *Job*, XXIII, 11. — [13] Sup., VIII, 12. — [14] *Luc.*, XI, 21, 22, quoad sensum. — [15] *Isa.*, XLV, 12. — [16] *Psal.* CXLIV, 16. — [17] Bern., *in Cant.*, serm. VII, n. 1. — [18] *Isa.*, XLIII, 3. — [19] Ibid., XLIX, 2. — [20] *Job*, XXVII, 11. — [21] *Ezech.*, II, 9. — [22] *Psal.* CXVIII, 137. — [23] *Isa.*, XL, 12.

(a) *Leg.* aspectum, *vel melius* intellectum. — (b) *Cæt. edit.* securi. — (c) *Vulg.* tetenderunt.

gnatur, » ut ait Gregorius : « quia per ipsum facta sunt omnia. »

31. Et sequitur illa pars, in qua adversariorum maligna machinatio in facto sive in effectu (a), ibi : *Sustulerunt lapides*, etc. Et ibi quinque : primo, malignitatis eorum præmissio ; secundo, Christi responsio, ibi [1] : *Respondit*, etc. ; tertio, eorum simulata excusatio, ibi [2] : *Responderunt*, etc. ; quarto, excusationis reprobatio, ibi [3] : *Respondit eis Jesus*, etc. ; quinto, eorum dolosa insidiatio, ibi [4] : *Quærebant ergo*, etc.

Ait ergo : *Sustulerunt lapides*, etc. Ut ait Augustinus [5] : « Huc usque tolerare potuerunt. Sed quando audierunt : *Ego et Pater unum sumus*, non pertulerunt, et duri ad lapides, more suo, cucurrerunt. » Hæc ille. Supra, simile.

32. Et subditur secundum : *Respondit eis*, non verbis, sed factis, ait Glossa : *Multa bona opera feci*, scilicet in curatione languidorum, et in multiplicatione panum, et in dispensatione documentorum, et sic de aliis. *Propter quod vultis me lapidare?* quasi dicat : Injuste retribuitis, quia mala pro bonis, quod est injustum et prohibitum. [6] « Ne dicas : Reddam malum pro malo. » Multo magis non est reddendum malum pro bonis [7] : « Qui reddit malum pro bonis, non recedit malum de domo ejus. »

33. Et sequitur tertium, scilicet eorum excusatio : *Responderunt : Non lapidamus te de bono opere, sed de blasphemia* ; scilicet quia dixerat : *Ego et Pater unum sumus*, id est, ejusdem essentiæ et majestatis et potentiæ. *Sed cum sis homo, facis teipsum Deum*, etc. « Blasphemare enim [8], est falsa de Deo dicere, » ait Augustinus.

34. Et sequitur quartum : *Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi : Dii estis?* Sed quare vocat Psalterium legem, cum contra legem dividatur? [9] « Quæ scripta sunt in lege et prophetis (b) et psalmis. » Et ad istud respondendum, quod large sumendo legem, sumitur pro toto veteri Testamento, ut hic; aliquando minus large, prout dividitur contra prophetias [10] : « In his universa lex pendet et prophetæ ; » aliquando sumitur magis proprie, sicut, ut dictum est.

35. *Si ergo illos dixit deos*, etc. ; quasi diceret, ait Augustinus : Si quia sermo Dei factus est ad homines, dicuntur dii, ipsum Verbum quomodo non est Deus? quasi diceret : Esset inconveniens ; *Et non potest solvi Scriptura*, id est, argui falsitatis, vel non impleri ; (v. 36) *Quem Pater sanctificavit*, id est, sanctum genuit ab æterno. Unde objicit Augustinus [11] : « Si eum sanctificavit, fuit aliquando non sanctus. » Et respondet : « Ut sanctus esset, gignendo dedit ei ; et sanctum genuit, » scilicet Pater, « et misit in mundum. » Supra [12] : « Sic Deus dilexit mundum, ut mitteret (c) Filium suum. » Non est ergo blasphemia, quod dixi : *Filius Dei sum*. Sed quæritur de modo arguendi, quo arguit Dominus : videtur quod non teneat : quia homines ad quos sermo Dei venit, dicuntur dii participatione, ut ait Augustinus [13], et sic per adoptionem. Et ipse dixit, quod ipse sit Filius per essentiam : nec sequitur ipsum (d) Patrem esse unum per essentiam : Ergo videtur quod æquivoce procedit. Item, ut ait Augustinus [14] : « In Deo es, quia Deus te continet ; Deus in te est, quia templum es : nec sequitur : Qui videt te, videt Deum : ergo ut prius. Et ad istud respondendum, quod quia Judæi erant dyscoli, ideo aliquando respondit eis Filius Dei ad rem, aliquando respondit ad hominem. Sic, quando quærebant [15] : « In qua potestate hæc facis? » dixit eis (e), qua responsione ligavit ora eorum, et obmutescere eos fecit, ut supra [16], quando ait : « Qui sine peccato est, lapidem mittat, » etc. Ita et hic. Unde Augustinus [17] : « Si lumina illuminata, scilicet homines illuminati, dii sunt, multo magis lumen quod illuminat. » Quia ergo calumniabantur, arguit quod si sine blasphemia possunt dici homines illuminati, multo magis unigenitus, qui est filius per naturam. « Proprium Domini est æqualitas Patris : munus servi (f) est participatio Salvatoris, » ut ait Augustinus [18]. Et patet hic magnifica honorabilitas fidelium, quod dicuntur dii, scilicet gratia Dei illuminati, et ipsum participantes, et tales facti igne salutari, et a Deo inhabitati, prout ait Augustinus [19]. [20] « Dii similes hominibus descenderunt ad nos. » Et in Psalmo, prout hic introducit [21] : « Ego dixi : dii estis. » Similiter tales dicuntur a Christo in- Fideles dicuntur dii.

[1] Inf., 32. — [2] Inf., 33. — [3] Inf., 34. — [4] Inf., 39. — [5] Aug., ubi sup., n. 8. — [6] *Prov.*, XX, 22. — [7] Ibid., XVII, 13. — [8] Aug., *cont. Mendac. ad Consent.*, c. XIV, n. 29. — [9] *Luc.*, XXIV, 44. — [10] *Matth.*, XXII, 40. — [11] Aug., ubi sup., n. 9. — [12] Sup., III, 16. — [13] Aug., ubi sup. — [14] Ibid., n. 10. — [15] *Matth.*, XXI, 23, 24. — [16] Sup., VIII, 7. — [17] Aug., ibid., n. 9. — [18] Ibid., n. 16. — [19] Ibid., 9 et 10, quoad sensum. — [20] *Act.*, XIV, 10. — [21] *Psal.* LXXXI, 6.

(a) *Cat. edit.* affectu. — (b) *Item* prophetiis. — (c) *Vulg.* daret. — (d) *Suppl.* et. — (e) *Suppl.* : Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio, etc. — (f) *Cat. edit.* secundum.

uncti in *Psalmo*: [1] « Nolite tangere christos meos. » Et hoc est conveniens; si enim homines dicuntur dii propter virtutis excellentiam, sive propter virtutem heroicam, prout ait sapiens, multo magis possunt dici dii propter virtutem deificam, quæ facit credentes esse membra Christi, et unum corpus cum eo, et uno nomine nominari. Supra [2] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. » Ubi corpus Christi mysticum cum eo idem esse intelligitur, ut habitum est ibi.

37. Et sequitur improbatio excusationis testimonio operum : *Si non facio opera Patris mei*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [3], quia substantiam Patris videre impossibile erat, ab operum parilitate demonstrationem tribuit ejus indissimilitudinis, quæ erat secundum virtutem, ostendens, quasi ergo diceret : Si facio opera, quæ nullus potest facere, nisi Deus (v. 38) : *Et si mihi non creditis, operibus credite.* Supra [4] : « Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me. » Et hoc, *ut credatis*, et credendo *cognoscatis* : « Nisi enim [5] credideritis, non intelligetis (*b*), » secundum aliam litteram : *Quia Pater in me est, et ego in Patre*, « tanquam æqualis in eo cui est æqualis, ait Augustinus [6]. Et in hoc patet personarum distinctio, sive distinguibilitas, et essentiæ identitas. Sed quæritur quæ sunt opera, quæ ostendebant eum Filium Dei esse per naturam : quia si loquebatur de operibus spiritualibus, illa erant insensibilia oculis corporeis; si de sensibilibus, consimilia fecerunt prophetæ et apostoli, qui tamen non erant filii Dei per naturam. Item infra [7] : « Qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet. » Ergo, ut prius. Et ad istud respondendum, quod ipse faciebat opera sua propria virtute, qui erat Verbum, quo omnia facta sunt, et sine invocatione alterius cooperantis vel adjuvantis; sed sancti fecerunt opera miraculosa virtute Filii Dei, et invocatione sui nominis [8] : « In nomine Jesu Christi, surge et ambula. » Filius ergo Dei erat efficiens opera, [9] « Dei virtus, et Dei sapientia. » Alii qui fecerunt miracula, invocatione sui nominis, et in fide ipsius operati sunt : mali autem quæ fecerunt miraculosa opera, ut phantasias quasdam fecerunt; et similiter dæmones ut deceptores fecerunt, ut ait Chrysostomus [10].

39. Et sequitur ultima particula, in qua eorum insidiosa malignitas, et Christi potestas declaratur : *Quærebant ergo eum apprehendere*, id est, « sæviendo et occidendo, » ut ait Augustinus [11]; non sicut fideles qui quærunt apprehendere « credendo et intelligendo. » [12] « Sic currite, ut comprehendatis. »

Et exivit de manibus eorum. Et in hoc ostendit suam potestatem, et voluntatem moriendi, quando esset hora. Supra, eodem [13] : *Potestatem habeo ponendi animam meam.* Item in hoc ostendit eorum indignitatem : non enim erant digni, ut cum eis habitaret. Supra [14] : « Abscondit se » ab eis. Et in hoc terminatur illa pars, in qua de doctrina Salvatoris, postquam ascendit Hierosolymam, supra [15].

40. Et sequitur de transitu ejus trans Jordanem, ibi : *Et abiit iterum trans Jordanem.* Et illa pars in duas partes : primo, de suo transitu; secundo, de suo regressu in Judæam, et de occasione festini regressus, proximo capitulo [16] : « Erat autem quidam Lazarus, etc. »

Ait ergo : *Et abiit trans Jordanem.* Sed quæritur, ad quid transivit? et respondet Chrysostomus [17] : « Cum magnum quid et excelsum dixerat (*b*), recedit velociter, remittens eorum furorem ut sedetur, ut quiescat passio, scilicet invidiæ, per absentiam ejus. » *In eum locum ubi erat Joannes.* Quærit Chrysostomus [18], quare nominat locum? Et respondet quod propterea abiit illuc, reminiscens eos testimonium Joannis de ipso, supra [19]. Ideo sequitur (v. 41) : *Multi ad eum venerunt*, quia meminerunt, quæ dixit Joannes de ipso. *Et dicebant : quia Joannes quidem nullum signum fecit*, quia « nec fugavit dæmonia, nec cæcos illuminavit, » et sic de aliis, ut ait Augustinus [20]. (v. 42) *Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc*, id est, Christo, *vera erant.* Lucerna enim erat, et ad Christum adducebat. Unde *et multi crediderunt in eum*, scilicet reminiscentes testimonium Joannis : dixerunt enim Christum esse fortiorem ipso, vocantes eum vitam et veritatem, etc. Sed quæritur de hoc quod ait, quod Joannes nullum signum fecit, ex quo [21] « inter natos mulierum non surrexit

[1] *Psal.* CIV, 15. — [2] Sup., III, 13. — [3] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [4] Sup., V, 36. — [5] *Isa.*, VII, 9, juxta LXX. — [6] Aug., ubi sup., n. 10. — [7] Inf., XIV, 12. — [8] *Act.*, III, 6. — [9] I *Cor.*, I, 24. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXI, al. LX, n. 2. — [11] Aug., ubi sup., n. 11. — [12] I *Cor.*, IX, 24. — [13] Sup., 18. — [14] Sup., VIII, 59. — [15] Sup., VII, 10. — [16] Inf., XI, 1. — [17] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [18] Ibid. — [19] Sup., I, 19 et seq. — [20] Aug., ubi sup., n. 12. — [21] *Matth.*, XI, 11.

(*a*) *Cæt. edit.* id. — (*b*) *Vulg.* non permanebitis. — (*c*) *Cæt. edit.* fuerat; *Chrysost. ipse*, φθέγξηται.

major Joanne, » quod debuisset Deus dedisse ei virtutem faciendi signa, sicut et aliis discipulis, qui erant minores, dedit. Item de Joanne dicitur [1] : « Ipse præcedet in spiritu et virtute Eliæ. » Si ergo dedit Deus Eliæ facere multa signa, eadem ratione et Joanni. Et ad istud respondendum, sicut ait Augustinus [2] : « Quia lucerna erat, » nullum signum fecerat. Et hoc ideo, ut credendum est, quia Joannes tantæ fuit opinionis, et tantæ excellentiæ erat, quod a Judæis æstimabatur esse Christus, ut patet supra [3] : sed si fuisset ei datum facere signa et miracula, multo magis crederetur esse Christus Quia ergo fuit lucerna ante solem, et præco ante regem, et præcursor ante judicem, et vox ante Verbum, conveniens fuit quod ipse esset testis fidelis eminens in vitæ sanctitate, doctrinæ veritate, baptizandi suo baptismate auctoritate, prænuntians virtutem et potestatem Filii Dei venturi. Et ad istud, quod objicitur de discipulis, respondendum est, quod ipsi secuti sunt Christum, et post miracula ipsius, signa ipsi fecerunt in nomine ejus, potestatem ipsius et virtutem semper protestantes, et denuntiantes honorem sibi semper et auctoritatem sibi attribuentes; nec de aliquo eorum fuit tanta opinio, quod esset Christus, sicut de Joanne. Et ad aliud respondendum, quod virtus Eliæ fuit in eminentia vitæ et austeritate, in zelo justitiæ, in veritate et virtute doctrinæ. « Surrexit enim [4] Elias quasi ignis, et verbum illius quasi facula ardebat. » Et in spiritu Eliæ dictis modis Joannes præcessit. Item fuit spiritus Eliæ in faciendo, et in tali spiritu non præcessit propter dictam rationem. Nec sequitur quod sanctior homo facit plura signa : quia, ut ait Gregorius [5], probatio sanctitatis non est signa facere, sed unumquemque ut se diligere (*a*), de Deo autem (*b*) vera, de proximo vero meliora, quam de semetipso sentire, infra [6] : « In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem. » Ideo de facientibus signa [7] : « Quorum virtus manuum erat mihi pro nihilo. » Ibi Gregorius [8], sicut supra dictum est, de hoc. Et patet hic exemplum doctoribus et prædicatoribus transeundi ad quietem contemplationis, et ad discussionem dijudicationis de se et de aliis operibus, post dispensationem doctrinæ. Unde ait hic de Salvatore : *Abiit trans Jordanem.* Jordanis interpretatur *rivus judicii.* Iste ergo transit Jordanem spiritualiter, qui seipsum diligenter discutit, et suam vitam et sua facta dijudicat. « Cogitationes enim [9] justorum judicia. » Et [10] : « Reduc me in memoriam, ut judicemur simul. » [11] « Si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur. » [12] « Ut veniat ad Deum in judicium. » Ibi Gregorius [13] bene de hoc, et de his quæ debent esse in judicio interiori. Unde ait : « In hoc judicio conscientia accusat, ratio judicat, timor ligat, dolor excruciat; quod judicium eo certius punit, quo interius sævit. » Et ibi multum de hoc bene. Ideo de non judicantibus se sic conqueritur Dominus per Prophetam [14] : « Non enim est judicium in gressibus eorum. » Unde Chrysostomus hic [15], quod Dominus admonet non facere forum, id est judicium de nobis; in promptuario (*c*) vero, id est, in judicio cordis occulto, et hoc cum silentio; et jubet fugere tumultus et perturbationes. Et ponit exemplum de navi, quæ erepta a turbatione, in portu sedet quieta : sic et anima erepta a turbationibus et tumultibus. Et ibi bene de hoc.

CAPUT XI.

1. *Erat autem quidam languens Lazarus,* etc. Enarrato transitu Salvatoris trans Jordanem, in parte ista narratur de regressu, et de occasione regressus, quæ fuit resuscitatio Lazari. Et hæc in duas partes : primo agitur de prædictis; secundo, de machinatione Judæorum contra Christum, et de suo adventu versus locum passionis, ibi [16] : *Collegerunt pontifices et pharisæi consilium*, etc. Prima in duas partes : quia enim occasio vel causa reditus sui fuit resuscitatio Lazari, ideo primo antecedentium ipsam resuscitationem, sive miraculum, præmissio; secundo, ipsum miraculum, sive resuscitatio, ibi [17] : *Hæc cum dixisset*, etc. Prima in quatuor, secundum quatuor antecedentia, quæ præmittuntur : quorum primum est infirmitatis descriptio, et ipsius infirmi cum suis circumstantiis; secundum est ejusdem infirmitatis — Continuatio.

[1] *Luc.*, I, 17. — [2] Aug., ubi sup. — [3] Sup., I, 19 et seq.; *Luc.*, III, 15. — [4] *Eccli.*, XLVIII, 1. — [5] Greg., *Moral.*, lib. XX, c. [illegible], al. [illegible], n. 17. — [6] Inf., XIII, 35. — [7] *Job*, XXX, 2. — [8] Greg., ubi sup. — [9] *Prov.*, XII, 5. — [10] *Isa.*, XLIII, 26. — [11] I *Cor.*, XI, 31. — [12] *Job*, XXXIV, 23. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXV, c. VI, al. VII, n. 13. — [14] *Isa.*, LIX, 8. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] Inf., 47. — [17] Inf., 43.

(*a*) *Cat. edit. non habent* ut se diligere. — (*b*) *Cat. edit.* quidem. — (*c*) *Leg.* cubiculo, ταμιείῳ.

Christo denunciatio, et ab ipso discipulis, ibi [1] : *Miserunt*, etc.; tertio, adventus Christi designatio, ibi [2] : *Venit itaque Jesus*, etc.; quarto, sororum Lazari Christo obviatio, et implicita interpellatio, ibi [3] : *Martha ergo ut audivit*, etc.

Ait ergo : *Erat quidam languens Lazarus*, etc. Unde describitur infirmus ex diuturnitate infirmitatis, ibi : *Languens*; et ex designatione nominis, ibi : *Lazarus*; et a loco nativitatis, ibi : *A Bethania*; et a qualitate cognationis, ibi : *De castello Mariæ*, etc. Et hoc est quod ait : *Erat quidam languens*. Languor enim est prolixa infirmitas [4] : « Languor prolixior gravat medicum : » *Lazarus*, qui interpretatur *Adjutus a Domino*; quod bene congruebat ei : et ratione facti, quia fuit a Deo resuscitatus; et ratione mysterii, sua enim resuscitatio signavit resuscitationem animæ a morte peccati. Ideo sibi competebat illud [5] : « In die salutis auxiliatus sum tui. » *A Bethania*, quæ erat propinqua Jerosolymis, distans quasi quindecim stadiis : quæ interpretatur *Domus obedientiæ*. Et hoc convenienter, quia obedientia mortui resuscitantur. Supra [6] : « Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei. » *De Castello Mariæ*, etc., quæ erant mulieres famosæ Lazari sorores. Et quia Maria fecerat solemne factum, ideo subditur (v. 2) : *Maria erat, quæ unxit Dominum* [7], etc., et infra [8], si tamen fuit eadem Maria *cujus*, scilicet Mariæ, *frater infirmabatur*, ut est præmissum. Quæritur de hoc, quod ait : *Maria erat quæ unxit Dominum*. Ait enim Chrysostomus [9] plane, quod hæc non fuit meretrix, de qua in *Luca* et *Matthæo*. Hæc enim fuit honesta et studiosa, et studuit circa susceptionem Domini. Item Augustinus [10] : « Ecce ipsa soror Lazari, si tamen ipsa est, quæ unxit pedes Domini unguento, » etc. Ad contrarium arguitur : ait enim Gregorius, exponens illud [11], « Erat mulier in civitate peccatrix : » « Illam, inquit [12], Mariam credimus, de qua Marcus [13] septem dæmonia ejecta fuisse testatur; » et illa fuit ista Maria, quæ unxit pedes Domini in domo pharisæi, et in domo Simonis, ut ait Glossa. Hic plane ergo eadem Maria fuit. Item Augustinus [14] ait, « eamdem Mariam bis hoc fecisse : semel scilicet, quod Lucas narravit. Nam et hoc (*a*) Joannes, » scilicet hic, « quamvis non sicut Lucas quemadmodum factum esset narraverit, tamen ipsam Mariam commendans commemoravit (*b*), » etc. Et ita, secundum Augustinum, ibi eadem fuit Maria. Item ait Anselmus hic : « Quod plures hujus nominis erant, scilicet hujus *Mariæ*, ne erraremus ex nomine, ostenditur ex notissima actione, scilicet *quæ unxit Dominum*. » Ergo ut prius. Item hoc probatur ex textu : ait enim hic, quod illa erat *Maria, quæ unxit Dominum unguento* : sed non fuerat facta secunda unctio, de qua infra [15] : ergo ista fuit Maria, quæ accessit peccatrix cum humilitate et lacrymis, et quæ meruit remissionem peccatorum, quia dilexit, sicut colligit Augustinus [16]. Et istud communiter tenetur a doctoribus latinis, quamvis aliud videatur Chrysostomo et græcis doctoribus. Unde et ait Augustinus hic, quod « ipsa fuit melius suscitata quam frater, quia de magna mole consuetudinis malæ liberata est : erat enim famosa peccatrix : et de illa dictum est [17] : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Et de his bene in Glossa. Quærit Chrysostomus [18], quare ait hic de Lazaro quod infirmabatur? Et ad hoc respondet, quod multi hominum scandalizantur, cum vident homines, qui Deo placent, aliquid pati : nescientes quoniam amicorum Dei est hoc, scilicet pati. « Quem enim [19] diligit Deus, corripit. » Et nota secundum Augustinum [20], quod mors Lazari figura est resuscitationis animæ a peccato : et sic infirmitas figura infirmitatis. Unde ait quod tres mortuos suscitavit Dominus, scilicet Archisynagogi [21], jacentem in domo; et juvenem [22], extra portas; et Lazarum quatriduanum hic. Et signavit tres resuscitationes spirituales a tribus generibus peccati. Nam peccatum est mors animæ : quod contingit, vel occultum in interiori consensu, vel manifestum in exteriori opere, vel diuturnum mala consuetudine : a quibus tamen Dominus resuscitat. Supra [23] : « Sicut Pater resuscitat (*c*) mortuos, sic et Filius. » Infirmitas vero est inordinata delectatio, præparans ad mortem peccati. Unde est infirmitas ad culpam mortalem disponens et præparans, cujus figura fuit

Peccatum mors animæ.

[1] Inf., 3. — [2] Inf., 17. — [3] Inf., 20. — [4] *Eccli.*, x, 11. — [5] *Isa.*, XLIX, 8. — [6] Sup., v, 28. — [7] *Luc.*, VII, 38. — [8] Inf., XII, 3; *Matth.*, XXVI, 7; *Marc.*, XIV, 3. — [9] Chrysost., *in Joan*, hom. LXI, al. LXII, n. 1. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. XLIX, n. 3. — [11] *Luc.*, VII, 37. — [12] Greg., *in Evang*, lib. II, hom. XIII, al. XXXIII, n. 1. — [13] *Marc.*, XVI, 9. — [14] Aug., *de Concord. Evang.*, lib. II, c. LXXIX, n. 154. — [15] Inf., XII, 3. — [16] Aug., *in Joan.*, tract. XLIX, n. 3. — [17] *Luc.*, VII, 47. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] *Prov.*, III, 12. — [20] Aug., ubi sup. — [21] *Marc.*, v, 22 et seq. — [22] *Luc.*, VII, 12 et seq. — [23] Sup., v, 21.

(*a*) *Cæt. edit.* hæc. — (*b*) *Item* commemoraverit. — (*c*) *Vulg.* suscitat.

ista infirmitas. In *Psalmo* [1] : « Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, » scilicet mortalibus : « Qui sanat omnes infirmitates tuas. » Item et infirmitas mortalis culpa, quæ occidit [2] : « Juvenes in infirmitate sua cadent. » Et de utrisque [3] : « Auferet Dominus omnes languores tuos, et omnes infirmitates pessimas. » Item est infirmitas carnalis concupiscentiæ aggravans [4] : « Infirmata est virtus mea, dedit me Dominus in manu, de qua non potero resurgere. » [5] « Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam. » Item est infirmitas pusillanimitatis, sive modicitatis fidei [6] : « Infirmum in fide suscipite. » Et [7] : « Quod infirmum fuit, non consolidastis. » Et de infirmitate peccati, ibi supra [8] : « Cujus filius infirmabatur Capharnaum. » De mysterio vero unguenti, in quo Maria unxit pedes Domini, infra.

3. Et sequitur illa pars, in qua denuntiatio infirmitatis prædictæ a sororibus ipsi Salvatori; et illa in duas : primo, denunciatio ipsi Salvatori; secundo, denunciatio ab ipsis discipulis, ibi [9] : *Deinde post hæc dixit*, etc. In prima tria : primo, ipsa denunciatio; secundo, Salvatoris responsio, ibi [10] : *Audiens*, etc.; tertio, moræ ipsius in loco, in quo audivit, specificatio, ibi [11] : *Ut autem audivit*, etc. Et hoc est, quod ait : *Miserunt sorores*, scilicet dolentes de infirmitate, et sperantes de Salvatore. *Ecce quem amas, infirmatur*; ut ait Augustinus [12] : « Non dixerunt : Veni; amanti enim (*a*) nuntiandum fuit. Sufficit enim, ut noveris : non enim amas, et deseris, » etc. De ipso enim [13] : « Ego diligentes me diligo. » Quæ, ait Chrysostomus [14], « quare non reliquerunt fratrem? Et quare non adiverunt Salvatorem pro salute fratris, sicut fecit regulus pro salute filii, supra [15], et centurio [16] pro salute servi? Videtur enim, quod fuerint negligentes de fratris salute, et etiam præsumptuosæ, ex quo non adiverunt in propria persona ad Salvatorem. » Et ad istud respondet, quod « vehementer confidebant de Christo, et multam habebant ad eum familiaritatem, et mulieres erant infirmæ, et detinebantur a luctu. Non ergo, ut contemnentes fecerunt, sed ex vehementi confidentia. » Quærit Augustinus [17], qualiter per Lazarum, quem amabat Jesus, signatur peccator? Et ad hoc respondet, quod « si Filius Dei non amaret peccatores, de cœlo ad terram non descendisset : » amat enim hominem, odit peccatum. Et insinuantur tria in earum denuntiatione : professio potestatis, ibi : *Domine*; urgentia necessitatis, ibi : *Infirmatur*; specialitas familiaritatis, ibi : *Quem amas*. Quia, ut dictum est ab Augustino, non amas, et deseris.

4. Et sequitur secundum : *Audiens autem Jesus, dixit eis : Hæc infirmitas non est ad mortem*, et ita incurabilis; *sed pro gloria Dei*, scilicet manifestanda, sicut supra [18] de cœco nato dictum est.

5. *Diligebat autem Jesus Martham*. Quærit Chrysostomus [19] quare hoc sæpe apponit, scilicet quod Deus diligebat istum, et sorores? Et ad istud respondet, quod sic ait, erudiens nos non tristari, si aliqua infirmitas fuerit circa amicos, quia [20] : « Quem diligit Deus castigat : » [21] « Quis est filius, quem non corripit pater? » Sed quæritur, quare nominat Lazarum ultimo. Cum enim [22] vir sit caput mulieris, videtur, quod debuisset præposuisse ipsum. Et ad istud respondendum, quod licet essent mulieres sexu, erant tamen firmæ in justitiæ actum, et illuminatæ intellectu per fidem, et fervidæ in affectu per charitatem : unde et earum (*b*) fide fuit Lazarus suscitatus. Et ideo, propter virtutum prærogativam et excellentiam, merito præponuntur. Et nota qualem familiam diligat (*c*) Deus, et qualem animam amet. Per Martham enim figuratur Martha
perfectio vitæ activæ; per Mariam celsitudo quid signet.
vitæ contemplativæ; per Lazarum signatur Maria
regnum utriusque, sive ordinabilitas præsiden- quid.
tiæ. Triplex est genus vivendi, scilicet otiosum Lazarus quid.
in contemplatione, sive in vita contemplativa, Triplex
actuosum in vita activa, et compositum ex utro- genus
que, ut ait Augustinus [23]. Unde et sic viventes vivendi.
signantur per tres viros, scilicet, Noe, Daniel, et Job, etc., prout exponit Gregorius [24] bene. Talem enim familiam, et talem animam, in qua fuerint tales modi vivendi, diligit Filius Dei : « Dominus enim [25] diligit justos. »

6. Et subditur tertium : *Mansit duobus diebus*, ut adimpleretur quatriduum, ait Glossa. Et hoc ideo, ut ait Chrysostomus [26], ut nullus diceret

[1] *Psal.* CII, 3. — [2] *Isa.*, XL, [illegible]. — [3] *Deut.*, XXVIII, 59. — [4] *Thren.*, I, 14. — [5] *Sap.*, IX, 15. — [6] *Rom.*, XIV, 1. — [7] *Ezech.*, XXXIV, 4. — [8] Sup., IV, 46. — [9] Inf., 7. — [10] Inf., [illegible]. — [11] Inf., 6. — [12] Aug., ubi sup., n. 5. — [13] *Prov.*, VIII, 17. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] Sup., IV, 47. — [16] *Matth.*, VIII, 5. — [17] Aug., ubi sup. — [18] Sup., IX, 3. — [19] Chrysost., *in Joan.*, hom. LX, al. LXII, n. 1. — [20] *Prov.*, III, 12. — [21] *Hebr.*, XII, 7. — [22] I *Cor.*, XI, 3. — [23] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIX, c. XIX. — [24] Greg., *Moral.*, lib. I, c. [illegible], al. XIV, n. 20. — [25] *Psal.* CXLV, 8. — [26] Chrysost., ubi sup. — (*a*) *Suppl.* tantummodo. — (*b*) *Cæt. edit.* eorum. — (*c*) diligit.

quoniam nondum (a) defunctum suscitavit. Ideo tantum mansit, ut dicerent quoniam fœtet. Ad evidentiam ergo miraculi tot diebus mansit ibi, ut esset certum miraculum. Et est morale : dies enim est latio solis super terram, ut ait Damascenus [1]. Et sic est dies spiritalis in anima ex præsentia Filii Dei, prout ait Augustinus [2]. [3] « Ambulate dum dies est. » Duæ autem dies sunt : illuminatio intellectus per fidem, et illuminatio affectus per charitatem, quia [4] : « Qui diligit, in lumine manet; » sive amor Dei, et proximi, sive declinatio mali, et operatio boni : quibus diebus manet Christus in corde. [5] « Vivificabit nos post duos dies; tertia die suscitabit nos, » scilicet in illuminatione gloriæ : « Annuntiate enim [6] de die in diem, » ait Propheta.

7. Et sequitur pars, in qua denunciatio infirmitatis Lazari a Christo discipulis, ibi : *Deinde*, etc. Et illa in tres : primo, denunciatio propositi de eundo in Judæam, et discipulorum responsi; secundo, denunciatio mortis ejus sub ænigmate, ibi [7] : *Et post hæc dixit*, etc.; tertio, denunciatio plane et manifeste, ibi [8] : *Tunc ergo dixit eis*, etc.

Ait ergo : *Dixit eis* : *Eamus in Judæam iterum*; scilicet a qua recesserat. Ut enim ait Chrysostomus, formidabant vehementer, et propterea prædicit eis, ut non repente eos turbet.

8. Et subditur eorum responsio : *Dicunt ei discipuli* : *Nunc quærebant te Judæi lapidare*. Ut ait Chrysostomus [9] : Formidabant quidem, et pro eo : totum autem et pro seipsis erant : nondum enim firmati erant.

9. Et subditur responsio Christi, qua audaces eos fecit, ait Chrysostomus [10]. *Et respondit* : *Nonne duodecim sunt horæ diei?* quasi diceret ad litteram, secundum Chrysostomum [11] : Si qui lucem hujus mundi videt, quasi securus est, multo magis qui mecum est, qui sum lux, nisi amoverit seipsum a me, non offendit. Ac si diceret ad litteram : Cum sint tot horæ diei, sicut contingit, quod licet in una hora fiat tempestas, in alia erit temperies. « Post enim [12] tempestatem tranquillum facit Deus : » sic licet Judæi fuerint tempestuosi prius, nunc possunt esse pacifici. Secundum vero Augustinum [13], istud est profundius intelligendum. Ipse enim erat dies, et apostoli duodecim horæ diei, quia a Deo illuminati : quasi ergo diceret : Me sequimini, si non vultis offendere : nolite mihi dare consilium, quos a me consilium oportet accipere : horæ diem sequuntur, non e contrario. Unde et Petro dissuadenti Domino ire ad passionem, ait [14] : *Vade retro, satanas* (b). Ut enim ait Gregorius [15] : « Dare stulto consilium, charitatis est : dare sapienti, ostentationis est : dare ipsi sapientiæ (c), perversitatis est. » [16] « Cui dedisti consilium, » etc. Et patet hic, quod Christus est vera dies, quia ipse verus sol lucens super terram. « Hæc enim est dies, quam fecit Dominus, » ait [17] Propheta. Vere [18] « in illa die stillabunt montes dulcedinem. » Hæc est dies, quæ nunquam patitur occasum : « Non enim [19] fuit antea, nec postea tam longa dies, » quia sine initio, et sine fine. « Dies enim [20] diei eructat verbum, » id est, Christus illuminans animæ illuminatæ. Horæ duodecim illustratæ ab hac die, sunt duodecim apostoli, qui signantur per duodecim margaritas [21], et per duodecim stellas in capite mulieris [22]. Qui in luce hujus diei ambulat non offendit, infra [23] : « Ambulate dum lucem habetis : » quia lux illuminat, et dirigit. Supra [24] : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. » Sed qui nocte ambulat, id est in tenebris peccati, offendit. [25] « Vos filii lucis estis, et filii Dei, non tenebrarum. » Nox enim est solis absentia, ait Isidorus [26]; et noctem facit umbra terræ, ait Ambrosius [27]. Sive nox est in essendo solem subtus terram, ait Damascenus [28]. Unde et hæc nox est spiritualiter ex absentia Filii Dei, qui est lux, et in interpositione amatorum inordinate inter animam, et Deum. Et est obscura, horrida, tristativa, et infrigidativa, et timoris inductiva, et periculorum absconsiva, et incedentium offensiva, et ad perveniendum, et ad inveniendum quod quæritur impeditiva : quia homo in nocte, quando credit ire ab una parte, vadit ad aliam; et quærit a dextris, quod est a sinistris; et ante, quod est retro, et e contrario. [29] Pal-

[1] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. II, c. VII. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. XLI, n. 8. — [3] Inf., XII, 35. — [4] I *Joan.*, II, 10. — [5] *Ose.*, VI, 3 — [6] *Psal.* XCV, 2. — [7] Inf, 11. — [8] Inf., 14. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] Ibid. — [11] Ibid. — [12] *Tob.*, III, 22. — [13] Aug., ubi sup. — [14] *Marc.*, VIII, 33. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XI, al. XIX, n. 28. — [16] *Job*, XXVI, 3. — [17] *Psal.* CXVII, 24. — [18] *Joel.*, III, 18. — [19] *Jos.*, X, 14. — [20] *Psal.* XVIII, 3. — [21] *Apoc.*, XXI, 21. — [22] Ibid., XII, 1. — [23] Inf., XII, 35. — [24] Sup., VIII, 12. — [25] I *Thess.*, V, 5. — [26] Isid., *de Nat. rer.*, c. II, in princ. — [27] Ambros., *in Hexaem.*, lib. IV, c. III, n. 11. — [28] Damasc., ubi sup. — [29] *Isa.*, LIX, 10.

(a) *Cæt. edit. deest* nondum. — (b) Vulg. *satanu.* — (c) *Cæt. edit.* illi sapientiam.

pavimus quasi cæci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus. » [1] « Noctem illam tenebrosus turbo possideat. » In ista enim nocte voluptas homini insidiatur. [2] « Graditur in obscuro, advesperascente die in noctis tenebris. » [3] « Qui dormiunt, nocte dormiunt : et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. » Fidelibus autem ista nox præteriit [4] : « Nox præcessit, dies autem appropinquavit, » etc.

13. Et sequitur secunda particula, in qua denuntiatio discipulis de morte Lazari sub ænigmate, et eorum responsio : *Post hæc dicit eis : Lazarus dormit*, etc. Et in hoc ostendit, ut ait Chrysostomus [5], quod « non iret Hierosolymam cum Judæis disputaturus, sed in Bethaniam amicum excitaturus ; » propter quod debebant minus timere. Nihilominus dixerunt (v. 12) : *Si dormit, salvus erit.* Ut enim ait Augustinus [6] : « Somnus ægrotantium solet esse salutis indicium. » Et quoniam sicut intellexerunt, sic responderunt, ideo subdit (v. 13) : *Dixerat autem Jesus de morte ejus : illi autem putaverunt, quia de dormitione somni diceret.* Sed quæritur quare vocavit mortem somnum et dormitionem ? Et ad istud respondet Augustinus [7] quod « Lazarus erat sororibus mortuus et hominibus, sed Domino dormiebat. Unde secundum potentiam suam dixit eum dormientem. Nam tanta facilitate excitat de sepulchro, quanta tu non excitas dormientem de lecto. » Item quæritur, quare non ait statim plane, quod mortuus fuerat, sed ait quod domiebat ? Et ad istud respondet Chrysostomus [8], « quod ideo sic ait, ingloriationem repræsentare volens, » id est, exclusionem vanæ gloriæ. Et patet hic, quod mortem vocat somnum et dormitionem. [9] « Quando solet sopor occupare homines, » Gregorius [10] : « Somnus dicitur aliquando mors. » [11] « Nolumus vos ignorare de dormientibus, » etc. Aliquando dicitur torpor negligentiæ [12] : « Hora est nos de somno surgere. » Et [13] : « Evigilate justi. » Aliquando dicitur quies vitæ [14] : « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Item est somnus peccati, vel culpæ, a quo excitat Dominus [15] : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis. »

14. Et sequitur tertia particula, in qua denuntiatio Domini de morte Lazari manifeste, ibi : *Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste : Lazarus mortuus est.* Sed quæritur, quare non ait : Vado, ut excitem eum, vel resuscitem, sicut ait supra ? Et ad istud respondet Chrysostomus [16] quod docens nos fugere vanam gloriam : non enim volebat verbis prædicere, quæ debebat per opera celsiora probare. *Et gaudeo propter vos, ut credatis*, scilicet me non latere : *Quoniam non eram ibi*, et cum scio quia mortuus est, ait Glossa. Sed qualiter ait : *Ut credatis?* Ex quo erant discipuli ejus eum sequentes, videtur quod prius crediderant. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [17] quod « intelligendum est : Ut amplius robustiusque credatis. »

16. Et subditur responsio discipuli : *Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus*, scilicet cognomine : *Eamus ut moriamur cum eo.* Ut enim ait Chrysostomus [18], « Formidinis verbum fuit. » Sed quæritur, quare non fuit tunc a Christo increpatus ? Et ad hoc respondet Chrysostomus [19], quod in omnibus supportabat infirmitatem illius : et tamen qui infirmus ante crucem erat, post crucem fortior omnibus fuit, infra [20], de seipso, qui ait : « Dominus meus, et Deus meus. » Et posset esse thema coram religiosis : *Eamus et moriamur cum eo.* Figurantur enim duo, quæ debent esse in viris perfectis : quorum primum est, de virtute in virtutem virtualis progressio, ibi : *Eamus*, id est, de virtute in virtutem, prout ait Propheta in *Psalmo* [21]. Infra [22] : « Posui vos, ut eatis, » etc. Ire enim animæ est de virtute in virtutem progredi. Unde Augustinus [23] : « Imus in Deum non ambulando, sed amando. » Secundum necessarium est concupiscentiarum mortificatio, ibi : *Moriamur cum eo.* « Fortis enim [24] ut mors dilectio, » scilicet divina, quia sicut mors interimit corpus, sic ab amore rerum corporalium charitas occiditur (*a*), ut ait Gregorius [25]. [26] « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo. »

17. Et sequitur illa pars, in qua narratur de adventu Domini, ibi : *Venit itaque Jesus*, etc. Et illa in quatuor : primo, adventus præmissio, cum descriptione loci ad quem venit ; secundo, Marthæ occursus ei, vel obviatio, et ejus cum

[1] *Job*, III, 6. — [2] *Prov.*, VII, 9. — [3] I *Thess.*, V, 7. — [4] *Rom.*, XIII, 12. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup., n. 11. — [7] ibid., n. 9. — [8] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [9] *Job*, IV, 13. — [10] Greg., *Moral.*, lib. V, c. XXII, al. XXXI, n. 54. — [11] I *Thess.*, IV, 12. — [12] *Rom.*, XIII, 11. — [13] I *Cor.*, XV, 34. — [14] *Cant.*, V, 2. — [15] *Ephes.*, V, 14. — [16] Chrysost., ubi sup. — [17] Aug., ubi sup., n. 11. — [18] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [19] Ibid. — [20] Inf., XX, 28. — [21] *Psal.* LXXXIII, 8. — [22] Inf., XV, 16. — [23] Aug., *ad Maced.*, Epist. CLV, al. CLV, IV, 13. — [24] *Cant.*, VIII, 6. — [25] Greg., *in Evang.*, hom. XI, n. 2. — [26] *Coloss.*, III, 3.

(*a*) *Al.* occidit.

Christo collatio, ibi [1] : *Martha ergo*, etc.; tertio, sororis vocatio, et ejusdem cum Christo collatio, ibi [2] : *Et cum hæc dixisset*, etc.; quarto, præambulorum ad miraculum ex parte Christi subjunctio, ibi [3] : *Jesus ut vidit*, etc.

Ait ergo : *Venit itaque Jesus*, etc. Et in hoc patet ejus dignativa bonitas, qua dignatus est sic venire. *Et invenit eum quatuor dies*, etc. Ut enim ait Augustinus [4] : « In isto mortuo intelligimus genus humanum. Quatuor dies mortis sunt quatuor transgressiones hominis : quarum prima est contractio peccati originalis; secunda est transgressio legis naturalis; tertia est transgressio legis scriptæ; quarta, transgressio Evangelii, sive legis evangelicæ. Et ad excitandos homines de his mortibus venit Dominus. » Et hoc ibi bene Augustinus.

18. *Erat autem Bethania quasi quindecim stadiis*. Et hoc erat duo milliaria, ait Chrysostomus [5]. Sed quæritur, quare hoc apposuit? Et ad hoc respondet Chrysostomus [6], quod in hoc ostendit, quod congruum erat multos ab Hierosolymis adesse. Ideo sequitur (v. 19) : *Multi venerant, ut consolarentur*. Sed qualiter hoc? Istæ mulieres erant confitentes, et ab eo dilectæ. Sed supra [7] dictum est, quod conspiraverant, ut si quis Christum confiteretur, esset extra synagogam : qualiter ergo tunc aderant? Et ad istud respondet Chrysostomus [8], quod venerant ad consolandum eas, aut propter necessitatem calamitatis, aut quia nobiliores erant, aut non erant mali qui aderant, quia multi in eum crediderant, et istos ait Evangelista adesse, credere faciens, quoniam Lazarus vere mortuus erat.

Et sequitur illa pars, in qua de occursu vel obviatione Marthæ ipsi Salvatori. Et ibi quinque : primo, ipsa obviatio, et obviantis confessio; secundo, Christi responsio, ibi [9] : *Dicit illi Jesus*, etc.; tertio, ipsius Marthæ iterata confessio, ibi [10] : *Dicit ei Martha*, etc.; quarto, veritatis eruditio a Salvatore, et sua inquisitio, ibi [11] : *Dixit ei Jesus*, etc.; quinto, Marthæ responsio, ibi [12] : *Ait illi*, etc.

Et hoc est, quod ait : *Martha ergo, ut audivit, occurrit*, etc., sicut avida ad videndum Christum, et sicut gaudens de adventu, et non sperans de succursu. *Maria autem domi sedebat*. Sed quæritur, quare non assumpsit sororem secum? Et ad hoc respondet Chrysostomus [13], quod voluit ei singulariter loqui, et quod factum est annuntiare. Maria autem sedebat domi, quia, ut ait Glossa, contemplative quietem desiderans. Unde Maria, quæ erat contemplativa, et typum gerebat contemplativorum, sedebat quieta, et tranquilla, et cœlestibus intenta [14] : « Maria sedebat secus pedes Domini. » Unde et « hoc est proprium mulieris domi sedere, prout ait Chrysostomus [15], quod vir ab exterioribus circumhauritur turbationibus; mulier autem, velut in quadam schola philosophiæ, domi sedens, et intellectum congregans in seipsam, et orationibus intendere, et lectionibus, et alii poterit philosophiæ. » Hæc ille. Animæ ergo contemplativæ est sedere domi. Unde in figura hominis contemplativi [16] : « Sedebit solitarius, et tacebit, et levabit se supra se. » [17] « Solus sedebam, quia amaritudine replesti me. »

20. *Dixit ergo Martha ad Jesum : Domine, si fuisses hic*, etc. Et profitetur Filii Dei potentiam in hoc, quod ait : « Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. » Item profitetur ejus honorificentiam in hoc, quod ait (v. 22) : *Scio quia quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus*. Et patet hic mulieris virtuosa constantia. Ut enim ait Chrysostomus [18] : « Vide quanta philosophia mulierum, etsi infirma earum mens. Videntes enim Christum, non confestim ad luctum neque ad ploratum cum clamore incidunt, quod nos patimur, cum aliquos notos intrantes luctui viderimus; sed Magistrum admirantur. » Hæc ille. Sed quæritur, qualiter ait : *Quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus?* Ex hoc videtur, quod non plene credidit ipsum esse verum Deum, et a se posse facere omnia. Et ad istud respondendum est, sicut respondet Chrysostomus [19], quod etsi credebat in Christum, non tamen ut oportebat. Nondum enim cognoscebant, neque quoniam Deus erat, neque quoniam propria virtute et auctoritate hoc facit.

23. Et sequitur responsio Salvatoris dirigentis : *Resurget frater tuus* : quasi dicat : Non indigeo alieno adjutorio, ait Chrysostomus [20]. Et quia hoc ambiguum fuit, eo quod non dixit : Modo resuscito; sequitur Marthæ iterata confessio (v. 24) : *Scio quia resurget*, etc., scilicet in

[1] Inf., 20. — [2] Inf., 20. — [3] Inf., 33. — [4] Aug., ubi sup., n. 22, quoad sensum. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Ibid. — [7] Sup., IX, 22. — [8] Chrysost., ibid. — [9] Inf., 23. — [10] Inf., 24. — [11] Inf., 25. — [12] Inf., 27. — [13] Chrysost., ibid. — [14] *Luc.*, X, 39. — [15] Chrysost., *in Joan.*, hom. LX, al. LXI, n. 3. — [16] *Thren.*, III, 28. — [17] *Jerem.*, XV, 17. — [18] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXI, al. LXII, n. 3. — [19] Ibid. — [20] Ibid.

generali resurrectione, supra[1] : « Resuscitabo eum in novissimo die. » Et de hoc audierat Martha ab eo, supra[2] :« Veniet (a) hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei. » Et quia ipsa locuta est de resurrectione generali, subditur doctrina veritatis de potestate Filii Dei in suscitando omni tempore (v. 25) : *Dicit ei Jesus : Ego sum resurrectio*, scilicet causaliter et efficienter[3] : « Christus resurrexit. » Et ita est causalis prædicatio. *Et ego sum vita*, essentialiter, et similiter causative et conservative, infra[4] : « Ego sum via, veritas et vita. » *Qui credit in me*, scilicet vitam, *etiamsi mortuus fuerit*, scilicet morte corporali, *vivet* in resurrectione. (v. 26) *Et omnis qui vivit*, scilicet corporaliter, et spiritualiter : *Et credit in me*, scilicet veritatem : *Non morietur in æternum*, morte damnationis æternaliter. Ut enim ait Augustinus[5] : « Unde est mors in anima? Quia non est ibi fides. Unde mors in corpore? Quia non est ibi anima. Ergo animæ tuæ fides est anima, vel vita. » Hæc ille.[6] « Justus enim ex fide vivit. » Ipse enim est[7] « Deus viventium, non mortuorum. » Et quia Martha dixerat : *Quæcumque poposceris a Deo*, etc., ideo ait Salvator : *Credis hoc?* scilicet quod sum resurrectio et vita, potens scilicet resuscitare, et vitam conservare. Et subditur ejus responsio (v. 27) : *Ego credidi, quia tu es Christus*. Ut enim ait Chrysostomus[8], videtur non intellexisse quod dictum est, scilicet a Christo. Sed quoniam magnum quid erat, quod dixerat, intellexit : et hoc est probabile, quia non vocat eam beatam ex hac confessione in verbis. Et hoc ideo forte, quia Petrus intellexit plenarie veritatem, scilicet[9] quod erat Filius Dei æternus; mulieres vero istæ censuerunt istum sicut de virtuoso quodam homine, et approbato, et excellente, ut ait Chrysostomus. Et patet ex isto processu, quod est duplex mors, scilicet animæ et corporis. Unde Augustinus[10] : « Mors animæ fit, cum eam deserit Deus : sicut corporis, cum id deserit anima. Ergo utriusque rei, id est, totius hominis mors est, cum anima Deo deserta deserit corpus : ita enim nec ex Deo vivit ipsa, nec corpus ex ipsa. Hujus totius hominis mortem secunda mors sequitur. »[11] « Non lædetur a morte secunda. » Item est duplex resurrectio : una a morte corporali, alia a morte spirituali, sive animæ. De qua utraque supra[12] :« Sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius. »

28. Et sequitur illa pars, in qua sororis vocatio a Martha; et ibi tria : primo, illius vocatio, et ejusdem progressio; secundo, concomitantium descriptio[13]: *Judæi ergo*, etc.; tertio, Mariæ advenientis humiliatio et confessio, ibi[14] : *Maria ergo*, etc.

Ait ergo : *Cum hoc dixisset, vocavit Mariam*. Ut enim ait Chrysostomus[15], « Martha, quia eam in spem bonam duxerat Jesus, vocavit Mariam cum silentio. » Et hoc ideo, secundum Glossam, quia si Judæi audissent eam vocari a Jesu, non sequerentur, et ita non viderent miraculum. *Magister adest et vocat te*, etc. Sed quæritur, qualiter hoc ait, cum hoc non legatur prius? Et ad hoc respondet Glossa, quod, causa brevitatis, in verbis Marthæ ostendit non prius dictum, id est, quod Dominus vocavit eam.

29. *At illa, ut audivit, surrexit* (b) *cito*, ex gaudio de adventu Salvatoris, et ex desiderio videndi eum, et colloquendi, et ex spe solatii. Ideo cito surrexit. Et nota hic exemplum mulieribus colloquendi cum silentio. Nam Martha vocavit sororem cum silentio : quanto enim sunt magis loquaces naturaliter (nam, ut ait sapiens : Mulieres magis sunt silvestres, et magis loquaces), tanto magis sunt commendandæ ex taciturnitate. Ideo dicitur[16] : « Mulier sensata, et tacita. » Et mulier debet discere in schola philosophiæ, ut habitum est supra a Chrysostomo[17]. *Et venit ad eum* : et hoc ideo, quia (v. 30) *nondum venerat Jesus in castellum*, et ideo hoc, sicut ait Chrysostomus[18], ut non videatur injicere seipsum signo faciendo, sive ingerere; sed rogari ab illis voluit, ut esset minus suspectum signum. Et non sola ivit; sed et (v. 31) *Judæi qui erant cum ea, secuti sunt*. Et patet hic sapientia mulieris : unde Chrysostomus[19] : « Ecce mulier philosophans non expectavit magistrum venire, nec a luctu detenta est, sed omnes Judæos transiens : propter quod ait, quod Judæi secuti sunt. » Ut enim ait Seneca[20] : « Proprium est libenter facientis, cito facere. »

32. *Maria ergo, cum venisset, cecidit* : et in hoc

[1] Sup., VI, 40. — [2] Sup., V, 25. — [3] I *Cor.*, XV, 20 — [4] Inf., XIV, 6. — [5] Aug., ubi sup., n. 15. — [6] *Habac.*, II, 4. — [7] *Matth.*, XXII, 32. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Matth.*, XVI, 16. — [10] Aug., *de Civ.t. Dei*, lib. XIII, c. II. — [11] *Apoc.*, II, 11. — [12] Sup., V, 21. — [13] Inf., 31. — [14] Inf., 32. — [15] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [16] *Eccli.*, XXVI, 18. — [17] Chrysost., hom. LX, al. LXI, n. 3. — [18] Id., hom. LX , al. LXIII, n. 1. — [19] Ibid. — [20] Senec., *de Benef.*, lib. II, c. V.

(a) *Vulg.* Venit. — (b) Vulg. *surgit*.

professio majestatis et potestatis Filii Dei, et sua humiliatio. Unde Chrysostomus[1]: Calidior autem hæc soror sua, quia non ob turbam verecundata est, non ob suspicationem, quam habebant inimici de Christo, quod erat contrarius Deo: sed omnia projecit, et dixit: *Si fuisses hic, non fuisset mortuus*, etc., sicut ait Martha supra. Tam ergo gestu, quia cecidit, quam affatu, quia sic dixit, Christi potestatem professa est. Quærit autem Augustinus[2] quare narravit Evangelista quod Judæi secuti sunt? Et respondet: Ut videamus quæ occasio fuerit, quare (*a*) plures ibi essent, quando Lazarus fuit resuscitatus. » Et nota quod ait utraque: *Si fuisses hic, non fuisset frater meus mortuus*, quia, ut ait Glossa: « Deo (*b*) præsente nulla infirmitas ausa esset apparere, apud quas vita hospitari noverat. » Gloriosum ergo, et jucundum, et securum est animæ fideli, Filium Dei hospitari in corde, et suscipere, ut nulla infirmitas, nulla mors peccati, nulla tristitia indebita ibi sit. Infra[3]: « Qui diligit me, sermonem meum servabit, et ad eum veniemus, » etc. Et sic veniens, defert secum omnia bona[4]: « Venerunt mihi pariter omnia bona cum illa. »

33. Sequitur pars in qua præambulorum ad miraculum specificatio, cum concomitantibus. Et sunt tria: quorum primum est infremitus et lacrymationis Christi præmissio, cum sua inquisitione; secundo, fremitus iteratio, cum sua præceptione, ibi[5]: *Jesus*, etc.; tertio, suorum oculorum elevatio cum gratiarum actione, ibi[6]: *Jesus autem elevatis oculis*, etc.

Ait ergo: *Jesus, ut vidit plorantem*, etc., *infremuit spiritu*, etc., ostendens naturam humanam, et denudans: nihil enim plus volebat imaginari tunc, quam quod esset verus homo, ut ait Chrysostomus[7]. *Turbavit*, inquam (*c*), scilicet quia voluit: « sic esurivit, sic dormivit, sic contristatus est, sic mortuus est, quia voluit. In illius enim potestate erat sic, vel sic affici, vel non affici, » ut ait Augustinus[8].

34. *Et dixit: Ubi posuistis eum?* Sed cum omnia nosceret, quare hoc quæsivit? Et ad hoc respondet Chrysostomus[9], quia « non vult se injicere, id est, ingerere ad faciendum miraculum: sed omnia ab illis discere (*d*), et rogatus facere (*e*), ut ab omni suspicione signum eripiat. » Hæc ille. Ideo: *Dicunt ei: Veni, et vide*, scilicet oculo misericordiæ. Et non solum hoc; sed (v. 35): *Lacrymatus est*, monstrans naturam humanam, ait Chrysostomus[10]. Propter quod dixerunt (v. 36): *Ecce quomodo amabat eum.* Et nihilominus detrahebant ei. Unde sequitur (v. 37): *Non poterat hic*, etc. Ut enim ait Chrysostomus[11]: « Confitentur quoniam aperuit oculos cæci, et tamen detrahunt ei: erat enim judicium corruptum. » Sed quæritur, qualiter ait: *Jesus infremuit, et turbavit semetipsum?* quia[12]: « Non erit tristis, neque turbulentus. » Et loquitur de Christo. Item[13]: « Non commovebitur justus. » Multo minus Christus. Item passio non cadit in sapientem, secundum opinionem Stoicorum, prout recitat Augustinus[14]. Multo minus in Christo. Et ad istud est respondendum secundum Augustinum[15], quod « turbatus est, quia voluit. » Et ideo ait Augustinus[16]: « Potestatem attendite, significationem inquirite. Fremitus ergo in Christo signat, quantum homo turbari debeat pressus mole peccati. » Et de hoc in Glossa. Unde est turbatio assumpta voluntarie, et cum modestia, et moderamine, et in ipsa sensualitate: et sic fuit in Christo; sicut ait de se[17]: « Tristis est anima mea usque ad mortem. » Item quæritur de hoc, quod ait: *Lacrymatus est Jesus*: cum dicat Apostolus[18]: « Nolite contristari (*f*) de dormientibus, » etc., qualiter ait: *Christus lacrymatus est?* Item ipse erat potens ad ipsum resuscitandum: non oportuit ergo lacrymari. Item videtur dedisse malum exemplum aliis, quod displicebat ei divina ordinatio de morte Lazari. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum[19], quod « lacrymatus est Jesus: nondum enim aliquod resurrectionis signum demonstrabat. » Et quia venerat ut lacrymaturus, ostendens prius naturam humanam, et postea monstraturus divinam naturam in miraculo; ideo prius flevit, et hoc quia flere hominem decuit (*g*). Unde Augustinus[20]: « Flevit Christus, fleat se homo. » Et Anselmus: « Flevit Christus amicum mortuum; fleat se homo oppressum pondere peccati. » Et patet hic mira pietas Salvatoris,

Qualiter Christus lacrymatus.

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Aug., ubi sup., n. 17. — [3] Inf., XIV, 23. — [4] Sap., VII, 11. — [5] Inf., 38. — [6] Inf., 41. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Aug., ubi sup., n. 16. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] Ibid. — [11] Ibid. — [12] Isa., XLII, 4. — [13] Prov., X, 30. — [14] Aug., de Civit. Dei, lib. IX, c. IV, n. 1. — [15] Aug., ubi sup. — [16] Ibid., n. 18 et 19, quoad sensum. — [17] Matth., XXVI, 38. — [18] I Thess., IV, 12. — [19] Chrysost., ubi sup. — [20] Aug., ubi sup., n. 19.

(*a*) *Al.* fecerit ut. — (*b*) *Cæt. edit.* De. — (*c*) *Suppl.* seipsum. — (*d*) *Cæt. edit.* disceret. — (*e*) *Item* faceret. — (*f*) *Vulg.* contristemini. — (*g*) *Cæt. edit.* docuit.

quod lacrymatus est. Item patet sapientiæ veritas, et justitiæ æquitas : flevit enim ut doceat nos flere, et peccata esse flenda. Unde per tria, quæ dicuntur hic, signantur tres partes pœnitentiæ in nobis. Per turbationem, qua se turbavit, signatur commotio contritionis in corde, qua homo se turbat, computans, quæ bona Dei accepit, et quæ mala reddidit, et cogitans quæ judicia expectat. Unde contritio signatur per cordis contritionem, et comparatur terræ motui, in *Psalmo* [1] : « Commovisti terram, et conturbata est : sana contritiones ejus, quia commota est. » Per hoc, quod ait : *infremuit*, in quo est quasi aliquis sonus, designatur confessio cum spiritu devotionis, secundum quod ait Propheta [2] : « Dixi : Confitebor adversus me injustitiam meam. » In hoc, quod ait : *Lacrymatus est*, designatur satisfactio pro peccatis [3] : « Deduc quasi torrentem lacrymas. » Ut enim ait Chrysostomus [4] : « Jesus lacrymatus est; nunquam legitur, quod risit. » Sic etiam et de Paulo legitur [5] : « Scripsi vobis per multas lacrymas. » Ubi ait Haymo, quod quot syllabas scripsit, tot lacrymas emisit. Unde Christus lacrymatus est hic in suscitatione Lazari, deflens, et deflendam ostendens humanam fragilitatem et mortalitatem ex peccato. Item flevit super civitatem, ostendens deflendam esse nostram cæcitatem et inconsiderationem de judiciis futuris, et malis quæ evenient peccatoribus. Item lacrymatus est in cruce, ostendens deflendam esse nostram malignitatem et inobedientiam : ad cujus imitationem debemus lacrymari pro peccatis nostris, et pro peccatis aliorum, et pro miseriis, quæ sunt in mundo. Ut enim ait Chrysostomus [6] : « Lacrymæ sunt ab igne spirituali ; et nihil unit Deo, ut lacrymæ : illas beatificat Deus ; illæ lætitiam assumunt continuam, et purgant a peccatis, sicut cœlum a pluvia; et illis peccatorum destruuntur tenebræ. » Et ibi bene de hoc. In *Psalmo* [7] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » Ibi Augustinus in originali : « Lacrymis lavatur voluptas, et eis impetratur misericordia. » In *Psalmo* [8] : « Fuerunt mihi lacrymæ meæ panis die ac nocte. »

38. Et sequitur iteratio fremitus cum concomitantibus ibi : *Jesus fremens iterum* (*a*), scilicet volens, ut expositum est, sive increpans passionem, et refrenans, ut ait Chrysostomus [9], *venit ad monumentum*. Et in hoc descriptio loci : *Erat autem* (*b*) *spelunca*, etc. : quæ omnia narrantur, ut mortis veritas, et sepultura denotetur. Et (v. 39) *ait : Tollite lapidem*. Quærit Chrysostomus [10] ad quid hoc præcepit ? Qui enim corpus mortuum erat resuscitaturus, poterat lapidem tollere : ergo non oportuit hoc præcipere. Et ad istud respondet, quod « sic præcepit, ut haberet illos testes miraculi, ut non æstimarent esse phantasma. » *Dicit Martha : Domine, jam fœtet*. Sed quæritur, qualiter hoc ait, ex quo supra dixit Christo : *Quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus?* Et ad istud respondet Chrysostomus [11] quod nihil noverat eorum, quæ dixit Christus, scilicet de resurrectione fratris : et ideo ut impossibile propter tempus hoc ait : erat enim extraneum, quatriduanum et corruptum suscitare mortuum. Et ideo Jesus increpans eam, ut non reminiscentem quæ dixerat, ait (v. 40) : *Nonne dixi tibi : Si credideris, videbis gloriam Dei?* scilicet in suscitatione mortui, sicut ait supra [12] discipulis : *Hæc infirmitas non est ad mortem, sed ad gloriam Dei*. Nam in operatione miraculorum gloria Dei manifestatur ob operum arduitatem, supra [13] : « Ut manifestentur opera Dei in illo. » Et nota quod ait : *Christus fremens venit ad monumentum*. Ut patet ex Augustino [14], « iste fremitus Salvatoris significat fremitum indignationis, quo debet homo indignari contra peccata sua, et in se conturbari, et amaricari, et sic venire ad monumentum, quod est locus in quo sepeliuntur mortui, id est, ad recogitationem et rememorationem suorum peccatorum [15] : « Recogitabo tibi omnes annos meos, » etc. Unde ibidem dicitur [16], quod « convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et flevit. » Per parietem, collectio sensuum, aggregatio peccatorum [17] : « Abii amarus in indignatione spiritus mei. » Ibi Gregorius [18], qualiter « Spiritus sanctus cor amarum in indignatione spiritus sui facit (*c*) contra peccata sua : reprehendit se de cogitationibus, insequitur de verbis, punit flendo de factis. » [19] « In multa sapientia, multa indignatio ; » quia « quanto plus proficimus in

[1] *Psal.* LIX, 4. — [2] *Psal.* XXXI, 5. — [3] *Thren.*, II, 18. — [4] Chrysost., *in Matth.*, hom. VI, n. 6. — [5] II *Cor.*, II, 4. — [6] Chrysost., ubi sup. prox., n. 5. — [7] *Psal.* VI, 7. — [8] *Psal.* XLI, 4. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] Ibid., n. 2. — [11] Ibid. — [12] Sup., 4. — [13] Sup., IX, 3. — [14] Aug., ubi sup., n. 19. — [15] *Isa.*, XXXVIII, 15. — [16] Ibid., 2. — [17] *Ezech.*, III, 14. — [18] Greg., *in Ezech.*, hom. X, n. 42. — [19] *Eccle.*, I, 18.

(*a*) Vulg. *ergo rursum fremens*. — (*b*) Cæt. edit. *enim*. — (*c*) Cæt. edit. *non habent* spiritus sui facit.

cognitione, tanto magis nobis indignamur de perversa operatione. » Et ibi bene de hoc. Vel per fremitum Salvatoris signatur sua sapientia, et scientia de peccatis hominum, et indignatio (a)[1] : «Quiescite ab homine, cujus spiritus in naribus ejus. » Quod exponit Gregorius[2] de Christo, et de potentia ejus, super illud *Job*[3] : « Gloria narium ejus terror. » Per speluncam autem signatur anima in peccato perseverans, et peccata in se contegens[4] : « Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis speluncam latronum. » Super quod Gregorius ibi[5] : « Domus Dei est ipsa mens, atque conscientia fidelium, quæ in læsione proximi perversas cogitationes profert, quasi in spelunca latrones resident. » Et ibi bene de hoc. Spelunca enim est tenebrositate obscura, feritate sordida, algore frigida, bestiis et insidiantibus inhabitata : et ideo signat animam peccatricem in peccatis manentem. Unde est spelunca dolosæ malignitatis, de qua dictum est in *Psalmo*[6]. « Insidiatur quasi leo in spelunca. » Et est spelunca libidinosæ voluptatis, in figura[7] : « Aperite speluncam, et adducite ad me quinque reges, » id est, libidines quinque sensus (b) principantes in anima voluptuosa. Et est spelunca impiæ rapacitatis[8] : « Implevit præda speluncas suas, et cubile suum rapina. » Et est spelunca injustæ usurpationis, sicut quando fures et latrones non intrantes per ostium, quod est Christus, usurpant sibi dignitates in Ecclesia[9] : « Numquid spelunca latronum facta est domus ista? » etc. Super speluncam autem lapis superponitur, quando talis anima prava consuetudine opprimitur[10] : « Lapsa est in lacum vita mea, posuerunt lapidem super me. » Quod exponit Gregorius[11] bene, super illud *Job*[12] : « Salvabit te de ore angusto. » « Lapis, inquit, superponitur, cum dura consuetudine mens in peccato demoratur. » Et ibi bene de hoc. Ideo orat Propheta[13] : « Neque urgeat super me puteus os suum. » De eo vero, quod sequitur : *Quatriduanus est*, et de quatuor diebus peccati, et de fœtore, in Collatione prædicabili[14].

41. Et sequitur ultimum præambulum miraculi : *Jesus autem, elevatis oculis, dixit : Gratias ago*, etc. Ut enim ait Chrysostomus[15] : « De se humilia loquitur : non enim ad dignitatem suam respicit, sed ad salutem nostram, et quod posset nos attrahere. Propterea excelsa quidem et pauca, et ipsa occulta; humilia vero, et multa dixit de se. » Et ideo elevavit oculos, et gratias dedit, ut ostenderet se non esse contrarium Patri, et ut amplius crederent. Supra[16] : *Cum gratias egisset*, etc. Ideo sequitur : *Quoniam audisti me*, etc., *et semper me audis*; quia « omnia dedit in manu Filii, » supra[17]. *Sed propter populum, ut credant, quoniam me misisti*. Supra[18] : « Misit filium in mundum. » Et supra[19] : « Qui misit me, non reliquit me, » etc. Sed quæritur, ex quo supra ait[20] : « Ego et Pater unum sumus : » videtur hic dare occasionem populo non credendi ipsum esse unum cum Patre. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum[21], quod utraque de se dixit, aliquando alta, aliquando humilia, ut crederent de ipso, quod esset Filius Dei æternus, et homo verus. Et ideo ait hic : *Gratias ago*, etc., *propter populum, ut credant*, etc. Et patet hic exemplum elevandi cordis oculos ad Deum, antequam ardua aggrediantur, et quando opera incipiuntur[22] : « Omnia in gloriam Dei facite. »[23] « Levavi oculos meos in montes, » ait Propheta, id est, in altitudines divinarum miserationum, etc.

43. Et sequitur illa pars, in qua de ipso miraculo : *Hæc cum dixisset*, etc. Et ibi tria : primo, ipsa resuscitatio; secundo, deligationis resuscitati præceptio, ibi[24] : *Dixit eis Jesus*, etc.; tertio, assistentium credulitas, sive imitatio[25] : *Multi ergo ex Judæis*, etc.

Ait ergo : *Clamavit voce magna : Lazare, veni foras*. Et in hoc ipsum miraculum, sive mortui resuscitatio, virtute sui verbi[26] : « Sermo enim ejus potestate plenus est. » Sed quæritur, ex quo supra gratias egit Patri, eo quod audivit eum, quare non ait hic : In nomine Patris veni foras? Et ad hoc respondet Chrysostomus[27], quod « oratio Christi fuit supra propter imbecilles et imperfectiores, ut crederent, quod esset una voluntas ipsius, et Patris; hic autem per res, id est, miraculum auctoritatem osten-

[1] *Isa.*, II, 22. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXXI, c. XII, al. XXVI, n. 51. — [3] *Job*, XXXIX, 20. — [4] *Luc.*, XIX, 46. — [5] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIX, circ. med. — [6] *Psal.* X, 9. — [7] *Jos.*, X, 22. — [8] *Nah.*, II, 12. — [9] *Jerem.*, VII, 11. — [10] *Thren.*, III, 53. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XXVI, c. XXIV, al. XXXVI, n. 65-66. — [12] *Job*, XXXVI, 16. — [13] *Psal.* LXVIII, 16. — [14] Vid. *Collat.*, LIII. — [15] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXIII, al. LXIV, n. 1. — [16] Sup., VI, 11. — [17] Sup., III, 35. — [18] Ibid., 17. — [19] Sup., VIII, 29. — [20] Sup., X, 30. — [21] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [22] I *Cor.*, X, 31. — [23] *Psal.* CXX, 1. — [24] Inf., 44. — [25] Inf., 45. — [26] *Eccle.*, VIII, 4. — [27] Chrysost., ubi sup.

(a) *Cæt. edit.* indignatione. — (b) *Leg.* sensibus.

dit. Et hoc fuit suæ sapientiæ, per verba quidem condescensionem, per res vero potestatem ostendere. » Hæc ille. Ut ergo ostenderet se esse verum hominem, gratias egit; ut ostenderet se esse verum Deum, ait : *Veni foras* : sua potestate, sicut promiserat supra [1] : « Venit hora, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei. »

Institis. 44. *Et statim prodiit ligatus institis*, id est, vittis. Instita dicitur vitta, quasi latum cingulum quo pueri ligantur, etc. Ut enim ait Glossa : « Sicut potentia Dei fuit, quod surgit; ita fuit, quod sic prodit, » etc. Unde Chrysostomus [2] : « Vide opus testans ejus auctoritatem : exivit enim Lazarus compeditus. » Et sequitur præceptio deligationis, ibi : *Solvite eum, et sinite abire*. Quæritur, cum esset evidentius miraculum, si deligatus omnino prodisset, quare non sic fecit Dominus? Et ad hoc respondet Chrysostomus [3], quod « ut non putaretur phantasia esse res, jussit eum solvere, ut tangentes, et prope eum facti, videant quoniam ille vere esset, scilicet Lazarus. Et ait : *Sinite abire*, ut videant, quod non ad gloriationem fecit : non autem ait : Sinite mecum ambulare, ut monstretur, » etc. Secundum Augustinum [4], « mortuus sub lapide, signat hominem reum sub lege, quæ [5] non potuit justificare. Remotio lapidis signat amotionem ponderis legis per gratiam, et libertatem spiritus [6] : « Ubi spiritus, ibi libertas. » Quod enim Jesus lacrymatus est, et quod voce magna clamavit, signat [7] « quam difficile surgit, quem moles malæ consuetudinis premit. » Quod autem processit ligatus, signat [8], quod quando contemnis, mortuus jaces; quando confiteris, procedis, adhuc tamen reus. Ideo ut solverentur peccata, dixit Deus ministris : *Solvite eum*. Hæc Augustinus. Unde patet ex dictis, quod mortuus Lazarus signat peccatorem mortuum, cujus manus et pedes sunt ligati, ut dicitur hic. Est enim peccator ligatus vinculis, prout ait Propheta [9] : « Funes peccatorum circumplexi sunt me. » [10] « Funibus peccatorum quisque constringitur. » Unde est ligatio multiplex : una est vinculis culpæ, quæ signatur hic; alia est vinculis pœnæ [11] : « Ligatis manibus et pedibus, etc. » Super quod ibi Gregorius [12] : « Tunc ligat pœna, quos modo a bonis operibus ligavit culpa. Pedes enim qui visitare ægrum negligunt, manus quæ nihil indigentibus tribuunt, ligatæ sunt, » etc. Item est ligatio vinculis concupiscentiæ mortalis corruptionis [13] : « Et quondam (*a*) vincti pariter sine molestia. » Ibi Gregorius [14], de vinculis mortalis corruptionis. [15] « Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam. » Et ibi Gregorius, multum de hoc. [16] « Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit? » Ibi Gregorius [17] bene de hoc. [18] « Data sunt super te (*b*) vincula, et ligabunt te : » Ibi Gregorius [19] de hoc bene. Peccata ergo ligant manus, ne bona faciant; et ligant pedes, id est, affectus, ne bene velint. Et sudarium cooperit faciem et oculos, ne recte videant. Et ideo peccator ligatus est mortuus. Unde Chrysostomus : « Peccatores ligantur ebrietate in capite, quæ sensus ligat; avaritia in manibus, quæ non permittit eas extendere; sollicitudinibus in pedibus, » etc. Et talis vivificatur gratia divina in contritione, procedit manifestans se confessione, solvitur a ministris in satisfactionis susceptione, quibus data est potestas clavium. Infra [20] : « Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. » Ideo ait Dominus leproso mundato [21] : « Ostende te sacerdoti. »

45. Et sequitur tertium, scilicet credulitas assistentium, sive imitatio, ibi : *Multi ergo ex Judæis crediderunt*, præ miraculi magnitudine; (v. 46) *quidam vero abierunt ad Pharisæos*, « sive annuntiando, ut crederent; sive potius prodendo, ut sævirent, » secundum Augustinum [22].

47. Et sequitur illa pars principalis, in qua Judæorum dolosa machinatio de apprehendendo Filio Dei, et occidendo, ibi : *Collegerunt ergo Pontifices*, etc. Unde quidam dividunt istam partem contra totam seriem præteritam a secundo capitulo, usque huc. Nam hic, et consequenter, narrantur præambula ad passionem, et concomitantia, et ipsa passio. Et secundum hoc, hæc pars in duas partes : primo narrantur antecedentia et præambula ad (*c*) passionem; secundo narrantur concomitantia, ibi [23] :

[1] Sup., v, 25. — [2] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [3] Ibid. — [4] Aug., ubi sup., n. 22. — [5] *Rom.*, III, 20. — [6] II *Cor.*, III, 17. — [7] Aug., ubi sup., n. 24. — [8] Aug., ibid. — [9] *Psal.* CXVIII, 61. — [10] *Prov.*, V, 22. — [11] *Matth.*, XXII, 13. — [12] Gregor., *in Evang.*, hom. XXXVIII, post med. — [13] *Job*, III, 18. — [14] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. XXX, al. XXXIV, n. 68. — [15] *Sap.*, IX, 15. — [16] *Job*, XXXIX, 5. — [17] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. XII, al. XV, n. 50. — [18] *Ezech.*, III, 25. — [19] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. XI, n. 13. — [20] Inf., XX, 23. — [21] *Matth.*, VIII, 4. — [22] Aug., ubi sup., n. 25. — [23] Inf., XVIII, 1 et seq.

(*a*) *Cat. edit.* quoniam. — (*b*) *Cat. edit. non habent* te. — (*c*) *Item* ad.

Hæc cum dixisset, egressus est, etc. Prima in duas : primo narratur Judæorum maligna machinatio; secundo narratur adventus Domini in Bethaniam, qui erat locus vicinus loco passionis, et describitur ejus progressus ad ipsum locum passionis, infra [1] : *Jesus ergo ante sex dies Paschæ*, etc. Prima in tres : primo narratur Judæorum conspiratio; secundo, Filii Dei discessio ab eis, ibi [2] : *Ab illo ergo die*, etc.; tertio, eorum conventio in Jerusalem ad insidiandum (*a*) Filio Dei, ibi [3] : *Proximum erat Pascha*, etc.

Ait ergo : *Collegerunt Pontifices*, etc. Ut enim clamat Chrysostomus [4] : « O insania ! qui in aliorum corporibus mortem superavit, morti tradere æstimabant. » *Hic homo :* ut enim ait Chrysostomus [5] : « Hominem adhuc vocant, qui tantam susceperant ejus divinitatis demonstrationem; et ideo adorare oportebat, et non æstimare hominem, » etc. Supra, proximo [6] :« Operibus credite. »

48. *Venient Romani*, etc. Ut ait Augustinus [7] : « Temporalia perdere timuerunt, et vitam æternam non cogitaverunt, et sic utrumque amiserunt. Nam et Romani, et locum, et gentem destruxerunt, » sicut prædixerat Dominus [8] : « Videns civitatem flevit super eam ; » et sequitur : « Prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt, » etc.

49. Et subditur consilii confirmatio : *Unus autem ex ipsis Caiphas nomine*, etc., ait : *Expedit, ut unus moriatur*, etc. Ut ait Augustinus [9] : « Hic docemur per homines malos prophetiæ spiritum (*b*) futura prædicere, quod tamen Evangelista divino tribuit sacramento. » Unde sequitur (v. 51) : *Hoc autem a semetipso non dixit ; sed cum esset pontifex*, etc. Sed quæritur qualiter ait : *Pontifex anni illius*, cum Deus constituerit [10] unum (*c*) summum Sacerdotem, quo mortuo alius debebat succedere, et post. Et ad istud respondet Augustinus [11], quod « per ambitiones et contentiones postea constitutum erat ut plures essent, et (*d*) per annos singulos vicibus suis ministrarent, » ut patet de Zacharia [12]. Item quæritur, qualiter ait Caiphas (v. 52) : *Non tantum pro gente, sed ut filios Dei congregaret*, cum ad ipsum spectaret tantum cogitare de gente Judæorum. Et ad hoc respondet Augustinus [13], quod « Caiphas tantum agit de gente, in qua erant oves, de quibus Dominus [14] : *Non sum missus, nisi ad oves*, etc. Sed (*e*) noverat Evangelista esse alias oves, quæ non erant de hoc ovili, quas oportebat adduci, » etc. Sed tunc objicitur, quod « nondum crediderant, » et ita non erant oves Dei. Et ad istud respondet Augustinus [15] quod « hæc dicta sunt secundum prædestinationem : » licet enim nondum crediderant, erant tamen credituri, qui erant prædestinati. Sed quæritur, qualiter per Caipham, qui erat malignus, fuit prophetatum tantum bonum. Deus enim, qui est lux, in tenebris non lucet, et ita non illuminat per malos. Item, ut ait Dionysius [16] « divina bonitas in summa, et ab illis in media, et a mediis in infima descendit : » ergo prophetia vel illuminatio non (*f*) debet descendere per malos ad ipsos electos Dei. Cum ergo quæritur, an Caiphas peccavit hoc dicendo, videtur quod non, quia *non dixit hoc a semetipso*, ut dicitur in littera. Item hoc dixit, cum esset pontifex illius anni, « quod tribuit Evangelista sacramento, » ut Augustinus [17]. Ergo ut prius. Ad (*g*) contrarium videtur, quia illud dixit, intendens mortem Christi : sed intentio imponit nomen operi, sive affectus, ut dicitur [18], *De spiritu et anima :* ergo peccavit. Et ad istud respondendum, sicut respondet Gregorius [19] in principio, loquens de asina Balaam, de qua : « Sicut (*h*) irrationale animal, inquit, rationis verba edidit, nec tamen ad permutationem naturæ rationalis accessit : ita sæpe quilibet indignus sancta verba per prophetiæ spiritum accipit, sed tamen ad promerendam sanctitatis gloriam non pertingit, ut et (*i*) supra se loquendo emineat, et infra se vivendo torpescat. » Hæc ille. Non ergo mirum si Deus, qui per os asinæ verba protulit, per malos futura revelat, prout ait Augustinus [20] bene de hoc. Et de hoc similiter Augustinus [21], quod « in eo, » scilicet Caipha, « egit prophe-

[1] Inf., XII, 1 et seq. — [2] Inf., 54. — [3] Inf., 55. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [5] Ibid. — [6] Sup., x, 38. — [7] Aug., ubi sup., n. 26. — [8] *Luc.*, XIX, 41, 44. — [9] Aug., ubi sup., n. 27. — [10] *Levit.*, VIII, 1 et seq. — [11] Aug., ubi sup. — [12] *Luc.*, I, 8. — [13] Aug., ibid. — [14] *Matth.*, XV, 24. — [15] Aug., ibid. — [16] Dion., *de Div. Nom.*, c. IV. — [17] Aug., ubi sup. — [18] *De Spir. et Anim.*, c. LI, inter Oper. S. August., Append., tom. VI. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XXVII, c. I, ante med. — [20] Item auct. lib. *de Mirabilibus Sacr. Script.*, lib. I, c. XXXIV, inter Oper. S. August., Append. tom. III. — [21] Aug., *cont. Faust.*, lib. XVI, c. XXIII.

(*a*) *Cæt. edit.* insimulandum. — (*b*) spiritu. — (*c*) *Cæt. edit. add.* bonum. — (*d*) *Al.* ut. — (*e*) *Hæc quæ sequuntur usque dum legis* tunc objicitur, *desunt cæt. edit.* — (*f*) *Cæt. edit. deest* non. — (*g*) *Leg.* At. — (*h*) *Cæt. edit.* Sic. — (*i*) *Item add.* se.

ticum chrisma, ut prophetaret; hoc autem vita impia, ut nesciens prophetaret. » Similiter Balaam, cum esset malus, prophetavit : dixit auditor sermonem Dei, iste autem nescivit. Ad aliud respondetur magistraliter, quod hujus sermonis, scilicet : *Expedit, ut unus moriatur pro populo*, duplex erat intellectus : unus scilicet procedens ex perversa intentione illius, et ille fuit carnalis; alius vero intellectus finalis ex divina revelatione, et ille fuit spiritualis. Unde Spiritus sanctus non fuit usus voluntate illius, quæ erat mala, sed locutione; sicut Spiritus formavit verba, vel angelus, per linguam asinæ. Et sic Caiphas peccavit ex perversa voluntate et prava intentione, licet ex sacramento, quia fuit pontifex, ut ait Augustinus, hoc protulerit. Ex his patet, quod Deus revelet prælatis, maxime bonis, prout ait Chrysostomus [1] : « Vides, inquit, quanta pontificalis potestatis virtus : etsi enim indignus existens re, id est, pontificatu, prophetavit, nesciens quid dicebat : et ore, scilicet illius, solum usa est gratia, contaminatum autem cor non tetigit. Multi denique alii futura prædixerunt indigni existentes. » Et ibi bene de hoc, et multum. Unde et Gentiles dixerunt somnia regum esse veriora, prout recitat Macrobius [2], ponens exemplum de Agamemnone recitante somnium suum ipsis Græcis euntibus ad bellum Trojanum, et eos confortante : dixerunt somnia regia esse veriora. Et patet hic, quod pontifices et majores amplius Christum impugnabant, ne amitterent principatum in plebes, quem amabant, sicut improbrat eis Dominus [3] : « Amant primos accubitus in cœnis. » Et quia diligebant temporales dignitates supra divinum honorem, et supra Deum; ideo merito amiserunt, et fuerunt destructi a Romanis, scilicet a Tito et a Vespasiano, quadragesimo anno post passionem Domini. De hoc vero, quod ait : *Expedit ut unus moriatur*, in prædicabili Collatione [4].

54. Et sequitur secunda pars, in qua Salvatoris discessio ab eis : *Jesus ergo non palam*, etc. Sed quæritur, quare hoc, cum posset esse cum eis, et non teneri, sicut supra, proximo [5]. Et ad hoc respondet Augustinus [6], quod « in hominis infirmitate vivendi exemplum discipulis demonstravit : in quo apparet non esse peccatum, si fideles aliquando oculis persequentium se subtraherent. » *Sed abiit in regionem*, etc. Et in hoc figuratur transitus Christi ad gentes, ut habitum est supra [7].

Et ibi morabatur cum discipulis suis. Ut enim ait Chrysostomus [8] : « Humane seipsum salvat, » id est, humanitatem ostendens. Unde « nullus est secutus eum, scilicet præter discipulos : quando enim omnes lætantur, et festum celebrant, tunc discipuli sunt in periculis, » scilicet cum Christo. Ideo ait eis [9] : « Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. » Et patet mysterium. *Ephrem* interpretatur *fructificatio* : et signat populum gentilem, qui protulit multos fructus bonorum operum, ad quem transivit Jesus, relictis Judæis propter eorum perfidiam. Ait Paulus [10] : « Ecce convertimur ad gentes. » [11] « Sterilis peperit plurimos. » Vel potest signare animam sanctam et fructiferam, in qua habitat Christus cum discipulis, id est, virtutibus disciplinantibus. Supra [12] : « Venit Jesus, et discipuli, in Judæam, et ibi demorabatur. » Et de hoc ibi. Ephrem quid significet.

55. Et sequitur tertia particula, in qua eorum conventio ad insidiandum Domino : *Proximum autem erat Pascha*, in quo consuevit Dominus ascendere Hierosolymam juxta præceptum legis [13], de ascendendo illuc in tribus solemnitatibus.

Et ascenderunt multi, etc., *ut sanctificarent se ipsos.* Ut ait Chrysostomus [14] : « Mirabilis purificatio cum contaminata optione, id est voluntate, cum homicida mente, cum sanguinolentis manibus, » etc. Idem Augustinus [15] : « Cruentum pascha sanguine Domini voluerunt Judæi habere : illo enim die debuit agnus immolari. Sed illa celebratio fuit umbra futuri, prophetia Christi venturi, prophetia illo die passuri : ut transiret umbra, et lux veniret : ut transiret significatio, et veritas teneretur. Habebant Judæi pascha in umbra, nos in luce, » ait Augustinus. [16] « Pascha nostrum immolatus est Christus. »

56. *Quærebant ergo Jesum :* « sed male, » ait Augustinus. « Quærebant enim Jesum, ut nec ipsi eum haberent, nec nos. » Ideo in *Psalmo* [17] : « Confundantur, qui quærunt animam meam. » Sunt autem, qui quærunt bene, scilicet ut ha-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXIV, al. LXV, n. 1 — [2] Macrob., in *Somn. Scip.*, lib. I, c. III, post med. — [3] *Matth.*, XXIII, 6. — [4] Vid. *Collat.*, LIV. — [5] Sup., X, 39. — [6] Aug., ubi sup., n. 28 — [7] Sup., VII, 1. — [8] Chrysost., ubi sup., n. 1 et 2. — [9] *Luc.*, XXII, 28. — [10] *Act.*, XIII, 46. — [11] I *Reg.*, II, 5. — [12] Sup., II, 22. — [13] *Exod.*, XXIII, 14. — [14] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. L, n. 2. — [16] I *Cor.*, V, 7. — [17] *Psal.* XXXIX, 15.

beant. In *Psalmo*[1] : « Non est, qui requirat (a) [illegible] mam meam. » Et [illegible] quærebant, patet : *D[illegible]*, etc., ut ap-*prehendant eum*, scilicet ad occidendum, ait Glossa. Sed[2] « non (b) sapientia, non est consilium contra Dominum : » [illegible] verum [illegible], ut ait Chrysostomus[4], derisibiles facti : effugit volentes eum interficere; et aporiari facit, id est anxiari, virtutis demonstratione [illegible] ceperint, ut discant, quoniam non propriæ virtutis fuit eum capi, sed illius concessionis. » Unde quando ait eis : « Ego sum, » venientibus ad capiendum eum, « in terram ceciderunt, » infra[5]. Patet ergo ex dictis eorum continua malignitas, et Salvatoris potestas, et deliberata voluntas faciendi in die et in loco, prout ipse disposuit : ipse enim habet[6] potestatem ponendi animam suam.

CAPUT XII.

1. *Jesus ergo ante sex dies Paschæ*, etc. Descripta eorum conspiratione, hic de progressu Salvatoris ad locum passionis. Et hoc in duas partes : primo de progressu Salvatoris, et perventione ad locum; secundo, de consolatione discipulorum, et confortatione, ac eruditione, infra, proximo[7] : *Ante diem festum Paschæ*, etc. Istud vero capitulum in tres partes : primo, de adventu suo in Bethaniam, qui erat locus proximus ipsi Hierosolymæ, et de factis ibidem; secundo, de adventu ejus Hierosolymam, et de modo adveniendi, ibi[8] : *In crastinum autem*, etc.; tertio, de prædictione, sive prænuntiatione passionis suæ, et exhortatione discipulorum, ibi[9] : *Erant autem gentiles*, etc. In prima quinque : primo, adventus Christi præmissio, et loci ad quem venit, et personarum descriptio; secundo, Mariæ devota veneratio, ibi[10] : *Maria*, etc.; tertio, discipuli oblocutoria murmuratio, ibi[11] : *Dixit ergo unus*, etc.; quarto, Mariæ excusatio, ibi[12] : *Dixit ergo Jesus*, etc.; quinto, Judæorum adventus, et illius adventus ratio, ibi[13] : *Cognovit ergo turba*, etc.

Continuatio.

Divisio.

Et hoc est, quod ait : *Jesus ergo ante sex dies Paschæ*, etc. Et hoc convenienter : ut enim ait Glo[illegible], venit quasi agnus ad victimam. » Et hæc omnia sunt facta mystice. Sex diebus omnia fecit. Et de hoc in Glo[illegible] dicens Patri. *Ubi fuerat Lazarus*, supra, proximo[14] : et huc, ut Judæi confunderentur, ut ait Glossa. *Fecerunt autem eis cœnam*. Et de hoc specialius[15] : « Cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, venit mulier, » etc. Unde Chrysostomus[16] : « Quidam aiunt quoniam in alia domo hoc factum est, et non in domo Lazari. » Sed qualiter hoc? quia dicitur[17] : « Scitis, quia post biduum Pascha fiet; » et sequitur : « Cum esset in Bethania, accessit ad eum mulier, » etc. Et idem dicitur[18]. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[19], quod peractis quæ narrata sunt, hic recapitulando commemorata sunt, cum sermo Domini narraretur ante biduum Paschæ. Unde hic veritas historiæ texitur, ibi vero recapitulando commemoratur factum, et obviatio populi narratur. De cœna vero, et unctione ista (v. 2) : *Et Martha ministrabat*, suo more[20]. Maria autem discipula erat, et ad ipsum solum, Christum scilicet, circuminstituit honorem[21] : « Maria sedebat, » etc. *Lazarus vero*, etc. Ut ait Chrysostomus[22], « hoc fuit signum resurrectionis, scilicet post dies multos vivere, et manducare. » Unde manifestum est, quoniam in domo ejus pulmentum erat, id est cœna. Et de hoc Augustinus[23] : « Ne putarent phantasma esse : *Lazarus vero unus erat ex discumbentibus*, loquebatur, epulabatur, veritas ostendebatur, infidelitas confundebatur. » Et patet hic mysterium : Bethania interpretatur *domus obedientiæ*, et signat animam humilem et obedientem, ad quam venit Dominus, et cum ea cœnat[24] : « Si quis audierit vocem meam et aperuerit januam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo. » In qua anima debet esse Martha, scilicet perfectio operationis. Unde interpretatur *tributum eorum*. Et hoc est tributum quod debet reddi Domino[25] : « Cui tributum, tributum. » Item debet esse Maria, scilicet amaritudo contritionis : interpretatur enim *amarum mare*[26] : « Magna velut mare contritio tua. » Item debet esse Lazarus, qui interpretatur

Maria.

Lazarus

[1] *Psal.* CXLI, 5. — [2] *Prov.*, XXI, 30. — [3] *Joh*, X, [illegible]. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Inf., XVIII, 6. — [6] Sup., X, 18. — [7] Inf., XIII, 1. — [8] Inf., 12. — [9] Inf., 20. — [10] Inf., 3. — [11] Inf., 4. — [12] Inf., 7. — [13] Inf., 9. — [14] Sup., XI, 1 et seq. — [15] *Marc.*, XIV, 3. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXIV, al. LXV, n. 2. — [17] *Matth.*, XXVI, 2, [illegible]. — [18] *Marc.*, [illegible]. — [19] August., *de Consens. Evang.*, lib. II, [illegible] LXX[illegible], n. [illegible]. — [20] *Luc.*, X, 39. — [21] Ibid., [illegible]. — [22] Chrysost., ubi sup. — [23] Aug., *in Joan.*, tract. L, n. [illegible]. — [24] *Apoc.*, III, 20. — [25] *Rom.*, [illegible]. — [26] *Thren.*, II, 13.

(a) *Cæt. edit.* requireret. — (b) *Suppl.* est

adjutus a Domino, scilicet pietas miserationis : illius enim est adjuvare animas, et misereri, qui est a Deo adjutus[1] :« Nonne oportuit te misereri, sicut et ego tui misertus sum, » etc. Vel istæ tres personæ significant triplicem modum vivendi, ut habitum est supra, proximo[2].

3. Et sequitur secundum : *Maria ergo accepit libram*, in quo notatur mensura : *Unguenti nardi*, id est, de foliis nardi, quæ est herba aromatica : *Pistici*, sic dicti a loco, prout ait Augustinus[3] : *Pretiosi*, et in hoc Domini honorabilitas a Maria. Marcus vero dicit[4] : « Nardi spicati. » *Et unxit pedes*, etc., et in hoc effusa largitas. *Et domus impleta est odore* : et in hoc patebat unguenti virtuositas. Sed qualiter ait hic, quod unxit pedes et caput, cum dicatur[5], quod unguentum effudit super caput ejus ? Et ad istud respondendum, quod, sicut patet ab Augustino[6], sæpe quod unus evangelista narrat secundum seriem historiæ, alius narrat per recapitulationem, ut dictum est supra, eodem. Sic quod unus omittit, alius narrat, quia et pedes, et caput unxit, prout hic narratur. Matthæus vero narrat, quod effudit super caput, forte quia pars principalior est. Mysterium hujus patet ab Augustino[7]. Per libram unguenti justitia, qua justitia unguntur pedes Domini, sectando vestigia ejus : πίστις interpretatur *fides*[8] :« Justus ex fide
Capilli. vivit. » Per capillos signantur temporalia, quæ sunt ministranda pedibus Domini, id est, pauperibus. Et de hoc amplius in Collatione prædicabili, infra[9].

4. Et sequitur tertium, scilicet murmuratio discipuli, ibi : *Dixit ergo unus ex discipulis ejus*,
Iscariotes. *Judas Iscariotes*, a loco sic dictus, et in hoc notatur a Christo honorabilitas ejus; *qui erat eum traditurus*, et in hoc notatur ejus ingratitudo, et malignitas (v. 5) : *Quare hoc unguentum*, etc. Quæritur, sicut objicit Chrysostomus[10], cum dicatur[11], quod « hoc videntes discipuli indignati sunt, » qualiter ait hic, quod Judas tantum sic locutus est? Et ad hoc respondet, quod et omnes, et ille locuti sunt; sed non eadem optione, id est voluntate, quia Judas magis maligna voluntate. Ideo sequitur (v. 6) : *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum*, etc. Sed qualiter hoc ? Ex quo erat quasi dispensator, videtur quod ad eum pertinebat. Et ad hoc est respondendum, quod loquitur quantum ad affectum suum, quia non afficiebatur ad pauperes, non quantum ad officium : *Sed quia fur erat, et loculos habens*, etc. Et ex hoc patet, sicut ait Augustinus[12], quod « non tunc periit, quando accepit pecuniam ut traderet Dominum; sed jam fur erat, et sequebatur perditus Dominum, non corde, sed corpore. » Erat enim unus ex eis diabolus, supra[13]. *Et ipse portabat ea, quæ mittebantur*, scilicet « ministerio; sed exportabat furto, » ait Augustinus[14]. Sed quæritur, qualiter hoc : *Erat unus ex discipulis habens loculos ?* ex quo prohibuit Dominus discipulis[15] : « Nolite portare sacculum, » etc. Et[16] :« Nolite possidere aurum, neque argentum. » Ex quibus videtur, quod non debuit Dominus sustinere, quod discipuli portarent loculos : « Ipse enim non potuit habere, quod prohibuit, » sicut ait Hieronymus[17], loquens de calceamentis. Et ad istud respondet Augustinus[18], homilia dicta, quærens : « Quare habuit loculos, cui angeli ministrabant, nisi quia Ecclesia ipsius loculos habitura erat? » Et Glossa hic : « Loculos habet in sumptus pauperum, condescendens infirmis. » Ob ergo exemplum Ecclesiæ, sic constituit Dominus : ipse enim fuit quasi exemplar vitæ omnium. Et ideo, licet prohibuerit Apostolis possidere aurum, et portare sacculum et peram; dispensative tamen permisit portare loculos, in quibus portabantur quæ mittebantur, non quæ possidebantur. Unde non ad suum usum, sed ad pauperum, et ad horum curam. Et de hac quæstione amplius infra, proximo. De eadem patet a Hieronymo[19], ubi solvi jussit didrachma, et pretium fuit in ore piscis. Et de hoc in Glossa similiter[20] : *Quando misi vos sine sacculo*, etc. Item quærit Chrysostomus[21] :« Ut quid commisit loculos pauperum furi, et eum dispensare fecit? » Et ad hoc respondet, quod « ideo sic fecit, ut omnem occasionem, scilicet excusationis, ei auferret, quia ex loculis habebat concupiscentiæ mitigationem. » Et fuit patens, quod propter solam nequitiam tradidit Dominum. Vel secundum Augustinum[22] et hoc fecit Dominus dans exemplum Ecclesiæ, « (a) fures cum patitur, toleret.

[1] *Matth.*, XVIII, 33. — [2] Sup., XI, 5. — [3] Aug., ubi sup., n. 6. — [4] *Marc.*, XIV, 3. — [5] *Matth.*, XXVI, 7. — [6] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. II, c. LXXIX, n. 155. — [7] Id., *in Joan.*, tract. L, n. 6. — [8] *Rom.*, I, 17.
[9] Vid. *Collat.*, LV. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXIV, al. LXV, n. 2. — [11] *Matth.*, XXVI, 8. — [12] Aug., ubi sup., n. 10. — [13] Sup., VI, 71. — [14] Aug., ubi sup., n. 9. — [15] *Luc.*, X, 4. — [16] *Matth.*, X, 9. — [17] Hieron., *ad Eustoch.*, epist. XXII, ante med. — [18] Aug., ubi sup., n. 11. — [19] Hieron., Comment. *in Matth.*, lib. III, c. XVII, prope finem — [20] *Luc.*, XXII, 35. — [21] Chrysost., ubi sup. — [22] Aug., ubi sup.

(a) *Suppl.* ut.

[1] Ideo fuit unus malus inter duodecim, ut nos malos toleremus, ne corpus Christi dividatur. »

7. Et sequitur defensio mulieris, sive excusatio a Salvatore, ibi : *Sinite illam*, etc. Quæritur, quare Dominus non corripuit Judam, sic injuste indignantem? Et ad hoc respondet Chrysostomus[2], quod multa longanimitate convertere eum volebat. Et cum hoc supra corripuit eum, quando ait : « Unus ex vobis diabolus est, » supra[3]; nec tamen mollivit eum redargutio. *Sinite*, inquit, *illam, ut in die sepulturæ meæ servet illud*. Sed qualiter potuit hoc fieri, cum dicatur[4], quod « effudit unguentum super caput ejus? » Ergo non potuit servari. Et ad istud respondendum secundum Glossam hic, quod intelligendum est : *Sinite, ut servet illud*, id est, partem illius, etc.

8. *Me autem non semper habebitis*. Cum dicatur[5] : « Vobiscum sum, usque ad consummationem sæculi, » qualiter ait hic : *Non semper me habebitis?* Et ad istud respondet Augustinus[6] dupliciter : primo modo, quod hoc loquebatur ad Judam, sed unus malus corpus malorum signat, sicut unus bonus corpus bonorum, ut Petrus. Dicens ergo hic Judæ, significavit, quod mali, manentes mali, non erant eum habituri; vel aliter[7], quod non erant eum habituri secum secundum naturam humanam assumptam, sive præsentiam carnis. « Secundum tamen majestatem, providentiam et invisibilem gratiam, semper impletur illud : *Vobiscum sum*, » etc. Hæc ille. Et ista verba erant sufficientia mollire Judam; et tamen nihil horum insanientem fecit eum molliri, ait Chrysostomus[8]. Ex dictis patet, quod nullus debet gloriari de sublimitate honoris, vel dignitatis, vel professionis, nisi habeat vitam condecentem dignitati. Judas enim fuit unus ex discipulis Domini, et tamen perditus et damnatus. [9] « Nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur; sed in hoc gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. » Item patet ex dictis, quod non debent gloriari aliqui de affluentia rerum temporalium, nisi fuerint boni : Judæ enim, furi et latroni, fuerunt commissi loculi. De talibus[10] : « Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad infernum descendunt. » Item patet hic exemplum, quod boni non sunt contemnendi, licet sit malus inter eos, dum non faveant malitiæ illius. Unde et discipuli erant electi, licet Judas malus esset inter eos. Item patet hic exemplum bonis tolerandi malos, prout ait Augustinus[11], non (*a*) in favendo eis, sed longanimiter expectando, et patientia.

9. Et sequitur ultimum : *Cognovit turba*, etc. Ut ait Augustinus[12], « curiositas eos adduxit, non charitas. » Unde sequitur : *Venerunt non propter Jesum, sed ut Lazarum viderent*. Plus enim curabant videre resuscitatum, quam credere resuscitanti. Et quia sic veniebant propter Lazarum (v. 10), *cogitaverunt principes eum occidere*, a quibus oriebatur tota malitia : (v. 11) *quia multi* ex turba *credebant*, sed non ex principibus, supra[13]. Et ut ait Augustinus[14], patet « stulta eorum cogitatio, et cæca sævitia. Dominus, qui suscitare potuit mortuum, nonne posset suscitare occisum? » quasi diceret : planum est, quod posset. Sed quæritur, qualiter non cogitabant interficere Dominum, qui[15] « dederant mandatum, ut apprehenderent eum, » supra proximo? Et ad istud respondet Chrysostomus[16], quod furorem eorum extinxerat, sedans eos recessione, qua abiit in regionem, juxta desertum, supra, proximo[17]. Et patet eorum jugis malignitas, et immitigabilis; nec documentis, nec miraculis, nec exemplis dimiserunt persequi Dominum, et miracula ejus, et facta.

Et sequitur illa pars, in qua descriptio adventus Salvatoris in Jerosolymam : *In crastinum vero*, etc. Et ibi tria : primo narratur obviatio populi ipsi Salvatori, et modus obviationis; secundo subditur descriptio modi, quo ipse venit, ibi[18] : *Et invenit Jesus asellum*, etc.; tertio subjungitur populi testimonium ipsi Salvatori, nec non et Pharisæorum murmuratio, ibi[19] : *Testimonium ergo*, etc.

12. *In crastinum autem*, scilicet die dominica, *turba multa*, etc., *cum audissent*, *quia Jesus venit*, id est, in veniendo erat (v. 13), *acceperunt ramos palmarum*, ad litteram, habentes occasionem ex Veteri Testamento[20] : « Afferte frondes olivæ, et frondes ligni pulcherrimi, et ramos palmarum. » *Et processerunt obviam ei* : quo (*b*) processum, sive processionem signat

[1] Aug., ubi sup., n. 10. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Sup., VI, 71. — [4] *Matth.*, XXVI, 7. — [5] Ibid., XXVIII, 20. — [6] Aug., ubi sup., n. 12. — [7] Ibid., n. 13. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Luc.*, X, 20. — [10] *Job*, XXI, 13. — [11] Aug., ubi sup., n. 10 et 11. — [12] Ibid., n. 14. — [13] Sup., VII, 48. — [14] Aug., ibid. — [15] Sup., XI, 56. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXV, al. LXVI, n. 1. — [17] Sup., XI, 54. — [18] Inf., 14. — [19] Inf., 17. — [20] II *Esd.*, VIII, 15.

(*a*) *Cert. edit. deest* non. — (*b*) *Leg.* quem

processio Ecclesiæ in Ramis palmarum, in qua processione planius : *Et clamabant* : *Osanna*. Ut ait Augustinus [1] : « Vox obsecrantis est, magis affectum indicans, quam rem aliquam : sicut sunt quædam interjectiones in latina lingua, quas vel dolentes dicimus, ut *Heu;* vel delectantes, ut *Vah*; vel cum admiramur, et dicimus : *O rem novam!* etc. Nec enim Græcus, nec Latinus interpretari potuit; sicut et *Racha*, quæ est interjectio affectum indignantis ostendens. » *Benedictus qui venit in nomine Domini*, sicut ipse prædixerat, supra [2] : « Ego veni in nomine Patris mei. » *Rex Israel* : credebant enim ad litteram ipsum esse regnaturum, scilicet temporaliter. Ubi de (*a*) hac processione clamabant [3] : « Benedictum, quod venit regnum patris nostri David. » Sed quæritur, quid movit eos ad ista facienda, ex quo, supra proximo [4], « dederant mandatum pontifices, ut apprehenderent eum, » scilicet ad occidendum? Et ad hoc respondendum est, quod illud movebat eos exterius, scilicet miraculum de Lazari suscitatione, et miraculi manifestatio, quod viderant eum discumbentem et manducantem. Unde Chrysostomus [5] : « Nullum signum ita evellebat eos, id est, attrahebat ad Christum, ut quod Lazari, scilicet resuscitatio. Multitudo enim, quæ præibat, et sequebatur, erat sufficiens immittere eos, id est, principes in agoniam, » id est, in timorem. Hæc ille. Ideo dicitur [6], quod « commota est universa civitas, populi autem dicebant : Hic est Propheta. » Intus autem impellebat eos spiritus Christi, volentis adimplere dispensationem suæ passionis [7] : « Hoc totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam, » etc. Sed quæritur, qualiter Salvator sustinuit hanc obviationem, et hunc honorem? Supra enim [8] fugit honorem, quando volebant eum facere regem, et supra ait [9] : « Gloriam meam non quæro. » Ergo videtur quod non debuisset prædicta sustinuisse. Et ad istud respondendum est, quod jam advenerat tempus passionis, et ideo se manifestabat, et obviationem populi et laudes sustinuit, ob adimpletionem Scripturarum et prophetiarum, ut dictum est, et ob inductionem multorum ad fidem, quia mox erat passurus, et ex multitudine exhibiti honoris augebatur ignominia passionis. Item quæritur de contrarietate litteræ, quæ videtur, quia dicitur [10] : « Ite in castellum, quod contra vos est, » etc., et quod « sedit super asinam, et pullum ejus. » Et similiter hic dicitur, quod « sedit super asellum, » etc. Et ad istud respondendum est secundum Chrysostomum [11], quoniam utraque facta sunt, scilicet quod sedit super asinam, et pullum ejus. Et primo super asinam, postquam soluta est; deinde, dicentibus discipulis, sedit super pullum. Et hoc fuit mysterium, quod primo Christus sedit in Judæa, et quasi super veterem synagogam; deinde super Ecclesiam conversam ex gentibus. Et quod unus evangelista omittit, alius narrat. Unde Augustinus [12] : « Hic breviter dictum est; apud alios evangelistas plenissime legitur, quemadmodum sit factum. » Et de ista obviatione et modo obviationis, Magister in *Historiis*. Secundum Augustinum vero [13], « rami palmarum laudes erant signantes victoriam, qua erat Dominus per mortem superaturus, et trophæo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus, » [14] « palam triumphans illos in semetipso. » Unde notandum, quod triplicem honorem Christo detulerunt in ista serie in typum triplicis dignitatis, vel excellentiæ in Christo. In typum enim et figuram majestatis et omnipotentiæ, acceperunt ramos palmarum. Palma enim dicta, quia manus victricis ornativa est. Est enim « arbor insignis victoriæ procero ac decoro virgultu, » ut ait Isidorus [15]. [16] « Sicut palma multiplicabo dies. » Ibi Gregorius bene [17] : « Palma tarde proficit, sed diu in viriditate supersistit : inferius (*b*) aspera est, et aridis corticibus obvoluta ; superius visu et (*c*) fructibus pulchra ; et in imis minori amplitudine exsurgit, superius vero majoris est amplitudinis. » Unde Gregorius [18] : « Quæ tenuis ab imis proficit, vastior ad summa succrescit. » Per palmam ergo signatur virtuositas potentiæ, et triumphus victoriæ. [19] « Statura tua assimilata est palmæ. » In *Psalmo* [20] : « Justus ut palma florebit. » In typum vero et figuram suæ veritatis et sapientiæ, et suæ dignitatis pastoralis in regendo, processerunt obviam ei, quia « per ipsum gratia et veritas, » supra [21] : « Ipse

[1] Aug., *in Joan.*, [illegible] — [illegible] — [illegible] — [5] Chrysost., [illegible] — [illegible] *Matth.*, [illegible] *Matth.*, XXI, [illegible] *Zach.*, [illegible] ubi sup., n. 5. — [illegible] Ibid. [illegible]

[15] Isid., [illegible], lib. XVII, c. VII, in princ. — [16] *Job*, XXIX, [illegible] — [17] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XVI, [illegible] n. [illegible], paucis mutatis. — [18] Ibid. — [19] *Cant.*, VII, 7. — [20] *Psal.* XCI, 13. — [21] Sup., I, 17.

(*a*) *Leg.* [illegible] — (*b*) *Supp.* [illegible] tactu. — (*c*) *Leg.* et visu.

enim liberavit eos de jugo legis, et de jugo omnis captivitatis. Supra [1] : « Si filius liberavit vos, liberi estis. » Et ipse erat verus pastor emittens oves, etc., » supra [2]. Unde Glossa hic : « Ecce oves veniunt ad pastorem, » etc. In mysterium vero et figuram suæ misericordiæ et beneficientiæ, clamabant : *Osanna*. « Osanna, ut ait Hieronymus [3], Hosiah [4], *Salvifica*, interpretatur, anna interjectio est deprecantis. » Inde Osanna, *salvifica, obsecro* : Ipse enim « Salvator mundi, » supra [6]. Et in hoc professio suæ divinitatis [7] : « Tu es Deus absconditus, Deus Israel, Salvator, » etc. *Benedictus qui venit*. Et in hoc professio suæ humanitatis. Supra [8] : « Lux venit in mundum, » etc. Et de ista professione (*a*) Bernardus bene ait [9], quod « ramos cædunt de arboribus, qui exempla patrum prædicant, vel excerpunt, » sicut obedientiam Abrahæ, castitatem Joseph, et sic de aliis; « vestimenta prosternunt, qui eleemosynas largiuntur. Ad modum asini, super quem Christus sedit, exhibent se, qui obediunt Christo : quorum quilibet potest dicere [10] : *Factus sum ut jumentum apud te*. Primi sunt prælati; secundi sunt sæculares; tertii sunt religiosi. Et idem Bernardus [11], quod « processioni conjuncta est passio, ut discamus in nulla lætitia sæculari, id est, hujus sæculi habere lætitiam : *Extrema* enim [12] *gaudii luctus occupat*. Processus plausum, passio planctum designat. » Et ibi bene de ista processione, et de ordinibus, qui fuerunt in ea, et de illis qui debent esse in processione spirituali.

14. Et sequitur secunda particula, scilicet descriptio modi, quo Christus venit Hierosolymam : *Et invenit Jesus asellum*. Sicut dictum est ab Augustino [13], « breviter dictum est hic, quod plenissime, quemadmodum sit factum, alii evangelistæ dixerunt : » *Et sedit super eum* : prius enim super asinam, deinde super pullum, ut dictum est. Et hoc propter figuram, et mysterium. *Sicut scriptum est* : (v. 15) *Noli timere*, littera enim ibi [14] : « Exulta satis, » *filia Sion. Ecce Rex tuus super pullum asinæ*. Ut enim ait Chrysostomus [15] : « Eorum reges injusti erant, et avari. Ideo ait nunc : Confide : hic enim, id est, Christus non talis, sed mitis et mansuetus. Non enim exercitum trahens intravit, sed asinum solum. » Ipse enim est Rex verus. Unde Augustinus [16] : « Quid magnum fuit Regi sæculorum, et Regem fieri hominum ? » Et ibi bene de hoc. Et Glossa similiter : « Rex non terreno amore, quod parum est, sed quia regit mentes : » ipse enim est [17] « Rex regum. » Secundum Augustinum [18], « in illo populo erat filia Sion, quia in illis erant oves, quæ vocem pastoris audiebant; » et pro illis hoc dictum est. Per pullum asinæ, cui nullus hominum insedit, populus gentilis, qui legem Domini non suscepit (*b*) [19], ut ait Gregorius super illud [20] : *Quingentæ asinæ*, etc. Nomine asinorum significatur aliquando stultorum pigritia [21] : « Non arabis in bove et asino, » id est, fatuos cum sapientibus in prædicatione non sociabis. Item aliquando petulantium luxuria signatur [22] : « Quorum carnes sunt ut carnes asinorum. » Aliquando nomine asini signatur simplicitas gentilium [23] : « Cognovit asinus præsepe domini sui. » Et sic sumitur hic. De isto autem Rege in Collatione prædicabili [24]. Et licet prædicta essent prophetata de Christo, tamen (v. 16) *hæc non cognoverunt discipuli*, sed tunc : *Sed quando glorificatus est*, scilicet post resurrectionem, sicut supra [25] : « Solvite templum hoc, » etc. Et « ideo ignorabant plura, quia illis non revelavit, » ait Chrysostomus [26]. *Tunc* enim *recordati sunt*, Spiritu revelante : *Et hæc fecerunt ei*, « et non alia, quam quæ scripta sunt, » ait Augustinus [27], ubi supra. Et patet hic ignorantia discipulorum ante revelationem Spiritus; quam revelationem promisit eis Salvator, infra [28] : « Cum venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, » etc.

17. Et sequitur testimonium turbæ de ipso Salvatore : *Testimonium perhibebat turba*, quæ viderat miraculum de Lazaro. Et (v. 18) *obviam venit ei turba*, scilicet qui audierunt, etc. Ex visu vero miraculi, et ex auditu, venerunt obviam Christo. Et licet ita turba testimonium perhiberet, tamen (v. 19) *Pharisæi* ex avaritia, et invidia, et malitia *dixerunt*, etc. *Ecce totus mundus post eum vadit*. Ut ait Augustinus [29] : « Turba tur-

[1] Sup., VIII, 32. — [2] Sup., X, 3. — [3] Hieron., *ad Dam.*, epist. CXLV, post med. — [4] הוֹשִׁיעָה. — [5] נא. Vid. *Psal.* CXVII, juxta *Hebr.*, CXVIII, 25. — [6] Sup., IV, 42. — [7] *Isa.*, XLV, 15. — [8] *Joan.*, III, 19. — [9] Bern., in Dominic. *in Ram. Psal.* serm. 1, n. 4, in sensu. — [10] *Psal.* LXXII, 23. — [11] Bern., ibid., serm. II, n. 1. — [12] *Prov.*, XIV, 13. — [13] Aug., ubi sup., n. 5. — [14] *Zach.*, IX, 9. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] Aug., ubi sup., n. 4. — [17] *Apoc.*, XIX, 16. — [18] Aug., ibid., n. 5. — [19] Greg., *Moral.*, lib. I, c. VII, al. XVI, n. 23. — [20] *Job*, I, 3. — [21] *Deut.*, XXII, 20. — [22] *Ezech.*, XXIII, 20. — [23] *Isa.*, I, 3. — [24] Vid. *Collat.*, LVI. — [25] Sup., II, 19. — [26] Chrysost., ubi sup. — [27] Aug., ubi sup., n. 6. — [28] Inf., XVI, 13. — [29] Aug., ibid., n. 7.

(*a*) *Leg.* processione. — (*b*) *Cæt. edit. add.* quin.

bavit turbam : quid invides, cæca turba ? quia post eum it, id est, vadit, per quem factus est mundus. » Hæc ille. Et ut ait Glossa : « Hic prophetant nescientes, post enim resurrectionem, totus mundus credidit in eum, id est, multi de de toto mundo : » postquam in omnem terram exivit sonus apostolorum, sicut fuit promissum per Prophetam [1] : « Omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. » [2] « Multi ab Oriente venient, » etc.

20. Et sequitur illa pars in prædictione, sive revelatione futuræ passionis, et implicita eruditione et exhortatione discipulorum : *Erant autem quidam gentiles*, etc, Et hæc pars in duas partes : primo narratur de adventu gentilium, et de petitione ; secundo, de passionis revelatione, ibi [3] : *Respondit autem Jesus*, etc.

Et hoc est, quod ait : *Erant autem gentiles*. Ait ergo Glossa : « De Judæis erant, qui clamabant ; modo gentiles quærunt. » Christus enim fuit lapis angularis conjungens utrumque populum, quasi duos parietes [4] : « Ecce mittam in fundamentis Sion lapidem. » Hic enim [5] « factus est in caput anguli, » ait Propheta. *Ex his qui ascenderant*, etc. [6] « Alienigena qui venerit de terra longinqua, et adoraverit in loco isto, tu exaudies, » etc. « Hi enim erant proselyti, » ait Glossa. Et (v. 21) *accesserunt ad Philippum*. Et ideo forte ad illum accesserunt, quia erant de eadem patria, etc. Et ille (v. 22) *dicit Andreæ*, qui prius crediderat, supra [7]. Et in hoc humilitas Philippi. *Et dixerunt Jesu*, quia forte dubitabant, eo quod dixerat Dominus [8] : « In viam gentium ne abieritis, » sicut patet ex Chrysostomo. Ut enim idem Chrysostomus [9] : « Hi gentiles prope existentes venerant adorare, ut proselyti fiant. » Dicuntur autem proselyti, qui ex gentibus judæi efficiebantur. Et patet hic discipulorum benignitas, quod audierunt petitionem gentilium, et appetibilitas salutis eorum. Item patet honorabilitas eorum ad Magistrum, et discretionis veritas. Post autem deliberationem et collationem de petitione gentilium, venerunt ad Jesum. Et patet hic exemplum commorantibus in societate magnatum, exponere eis petitiones pauperum.

23. Et sequitur illa pars, in qua de revelatione passionis ; et illa pars in tres : primo, de revelatione passionis, et ejus ratione ; secundo, de testificatione clarificationis sequentis passionem, ibi [10] : *Venit ergo vox*, etc. ; tertio, de dubitatione turbæ audientis, et ejus eruditione, ibi [11] : *Turba ergo*, etc.

Ait ergo : *Jesus autem respondit* : *Venit hora*. Unde ibi adhuc tria : primo, ipsa revelatio passionis ; secundo, ejus ratio, ibi [12] : *Amen dico vobis*, etc. ; tertio, ipsius oratio, sive supplicatio, ibi [13] : *Nunc anima mea*, etc.

Ait ergo : *Venit hora, ut clarificetur*, etc. Sed quæritur, qualiter hoc, quia modica fuit clarificatio ab his gentilibus ? Et ad istud respondendum secundum Glossam, quod hæc clarificatio non fuit de istis ; sed occasione eorum annuntiat plenitudinem gentium [14] futurarum venturam ad finem. Et quoniam altitudinem glorificationis oportuit ut præcederet humilitas passionis, sicut continuat Augustinus [15], ideo sequitur (v. 24), scilicet ratio passionis : *Nisi granum frumenti mortuum fuerit*, etc. Et ut ait Augustinus [16], « ipse fuit granum mortificandum in infidelitate Judæorum, multiplicandum in fide populorum. » Filius enim Dei erat granum purum, vividum, et vigorosum, et sapidum, et fructuosum. [17] « Quid bonum, et quid pulchrum, nisi frumentum, et vinum germinans virgines? » Et istud granum fuit mortuum in passione, et attulit multum fructum, id est, multitudinem credentium. Sic [18] : « Si posuerit animam pro peccato, videbit semen longævum. » Et de hoc in Collatione prædicabili [19]. Et quia sic erat moriturus Filius Dei, hortatur ad passionis suæ sectanda vestigia (v. 25) : *Qui amat animam suam*, etc. Sicut continuat Augustinus [20], id est, « qui amat animam suam, perdet : et ideo si cupis vitam tenere cum Christo, noli timere mortem pro Christo. » Et consimiliter, *qui odit animam suam*, « scilicet in hoc mundo, amat. » Ut ait Augustinus [21] : « Mira sententia, quemadmodum sit hominis in animam suam amor, ut pereat, odium, ne pereat, etc. Sed quæritur, qualiter potest quis odire animam, cum dicatur [22] : « Nemo carnem suam odio habuit. » Et ad istud respondendum

[1] *Isa.*, XLIX, 18. — [2] *Matth.*, VIII, 11. — [3] Inf., 23. — [4] *Isa.*, XXVIII, 16. — [5] *Psal.* CXVII, 22. — [6] III *Reg.*, VIII, 41. — [7] Sup., I, 40. — [8] *Matth.*, X, 5. — [9] Chrysost., ubi sup., n. 2. Aliter tamen hunc locum interpretatus est Bernardus de Montfaucon, scilicet his verbis : « Cum jam prope esset ut proselyti fierent, » etc. Græca lectio sic habet : Ἐγγὺς ὄντες λοιπὸν τοῦ προσήλυτοι γενέσθαι. — [10] Inf., 28. — [11] Inf., 29. — [12] Inf., 24. — [13] Inf., 27. — [14] *Rom.*, XI, 25. — [15] Aug., ubi sup., n. 9. — [16] Ibid. — [17] *Zach.*, IX, 17. — [18] *Isa.*, LIII, 10. — [19] Vid. *Collat.*, LVII. — [20] Aug., ubi sup., n. 10. — [21] Ibid. — [22] *Ephes.*, V, 29.

est, quod *anima* dicitur aliquando pro vita naturali, supra [1] : « Potestatem habeo ponendi animam meam. » Et infra [2] : « Pono animam meam pro te. » Aliquando vero sumitur *anima* pro vita concupiscentiali [3] : « Si præstes animæ tuæ concupiscentias tuas, in gaudium te venire faciet inimicis tuis. » Aliquando vero sumitur pro vita spirituali [4] : « Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. » Prout vero sumitur secundo modo, sic est odienda [5] : « Qui non odit patrem, » etc., et sequitur : « Adhuc et animam suam. » Super illud Gregorius [6] : « Animam nostram bene odimus, cum ejus carnalibus desideriis non acquiescimus, cum ejus appetitum frangimus, ejus voluptatibus reluctamur. » Et ibi bene, et multum de hoc. [7] « Salvam facere, perdet eam. » Super illud Gregorius de hoc [8], per totum. Et Augustinus similiter. Sed objicitur, quod non solum hic hortatur ad odiendam vitam concupiscentialem, de qua dictum est; sed ad odiendam et ponendam animam, id est, vitam naturalem in morte pro Christo. Et ad istud respondendum est, quod vita concupiscentialis odienda est, mortificando suas concupiscentias modo dicto. Anima vero, ut sumitur pro vita naturali, non est odienda, nec morti exponenda simpliciter, sed est ponenda in morte pro Christo. Unde Augustinus [9] : « Cum talis articulus venerit, ut hæc conditio præponatur (*a*), aut faciendum esse contra Dei præceptum, aut ex hac vita emigrandum, ibi eligat Deo dilecto mori, quam offenso vivere. » Ibique recitat errorem, et damnat eorum, qui seipsos occidunt. Et posset esse thema de uno martyre. *Qui odit animam suam*, etc. Et insinuantur tria : quorum primum est vitæ concupiscentialis animalitas, ibi : *Animam suam*, etc.; secundum est ejus debita mortificabilitas, ibi : *Perdet eam*, etc.; tertium est mortificationis fructuosa utilitas, ibi : *Inveniet eam*, etc. Per animam vero vitæ concupiscentialis (*b*), ut dictum est, quæ est perdenda, id est mortificanda. Et de hoc Bernardus bene [10] : « *Qui perdiderit animam suam*, etc. De anima ait Apostolus [11] : *Non facio animam meam pretiosiorem, quam me*. In hoc, quod ait : *Me*, mentem rationemque nominat; per *animam*, hoc interius, quod carni animandæ accommodatum est. » Et sequitur : « Si propriam deseras voluntatem, si corporis voluptatibus perfecte renunties, si carnem crucifigas, si membra mortifices, imitatorem Pauli te esse probabis. » Et post : « Animam enim perdet quis, seu ponendo ut martyr, seu affligendo ut pœnitens. » Hæc ille. Et ibi multum de hoc. Hujus autem mortificationis utilitas est animam invenire, quod est salutem æternam assequi :« Si enim [12] socii passionum fueritis, et consolationum. » Et ideo sequitur (v. 26) : *Si quis mihi ministrat, me sequatur*, scilicet mecum mortem sustinendo : « Christus enim [13] passus est, nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestitia ejus. » Sed « quo fructu, qua mercede, quo præmio? » sicut quærit Augustinus [14]. Ideo sequitur : *Et ubi ego sum, illic et minister meus erit*. Et hoc est magnum præmium, ut ait Augustinus [15] :« Gratis ametur, et operis, quo ministratur illi, pretium sit esse cum illo. Ubi enim bene erit sine illo, aut male cum illo ? » Hæc ille. [16] « Et sic semper cum Domino erimus. » Et de hoc in Collatione prædicabili [17]. Et sequitur, quasi dictum prius exponendo, sicut Augustinus [18] continuat : *Si quis mihi ministraverit*, scilicet sic me sequendo, *honorificabit eum Pater meus* : scilicet « ut sit cum filio ejus. Quem enim majorem honorem accipere poterit adoptatus, quam ut sit ibi, ubi est unicus ; non æqualis factus divinitati, sed consociatus æternitati ? » Hæc ille. [19] « Gloria enim et honore coronasti eum, » ait Propheta. Est enim honor falsus, sive fallibilis, qui non procedit ex virtute. « Est enim honor in honorante, ait sapiens [20], quia potest honorare, quos vult. » Et iste est honor inanis, et brevis, et variabilis. [21] « Qui tribuit insipienti honorem, » etc. Et iste honor est nocivus, ut sæpe. Honoris enim magnitudo est additamentum pœnæ his, qui non diligunt manere, id est, vivere secundum honorem, ait Chrysostomus. Ut enim ait Bernardus : « Qui non de amore venit honor, non honor est, sed adulatio. » Ideo [22] : « Noli quærere ab homine cathedram honoris. » Item est honor humanus, sive naturæ humanæ conditæ, de quo in *Psalmo* [23] : « Homo cum in honore esset, non intel-

[1] Sup., x, 18. — [2] Inf., XIII, 37. — [3] *Eccli.*, XVIII, 31. — [4] *Psal.* x, 6. — [5] *Luc.*, XIV, 26. — [6] Greg., *in Evang.*, hom XXXVII, ante med. — [7] *Matth.*, XVI, 25. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XXXII. — [9] Aug., ubi sup. — [10] Bern., *in Cant.*, serm. XX, n. 7. — [11] *Act.*, XX, 24. — [12] II *Cor.*, I, 7. — [13] I *Petr.*, II, 21. — [14] Aug., ubi sup., n. 11. — [15] Ibid. — [16] I *Thess.*, IV, 16 — [17] Vid. *Collat.*, LVIII. — [18] Aug., ubi sup. prox. — [19] *Psal.* VIII, 6. — [20] Arist., *Ethic.*, lib. I, c. V, ante med. — [21] *Prov.*, XXVI, 8. — [22] *Eccli.*, VII, 4. — [23] *Psal.* XLVIII, 21.

(*a*) *Suppl.* animalitas. — (*b*) *Leg.* proponatur.

lexit. » Ut enim ait Augustinus [1] : « Honor hominis verus est imago et similitudo Dei ; » dedecus , similitudo pecoris. [2] « Ne des alienis honorem tuum , » etc. Item est honor virtutis gratuitæ, imaginem deformatam reparantis [3] : « Flores mei fructus honoris, et honestatis. » Et Sapientia [4] : « Propter hanc habebo claritatem ad turbas, et honorem. » Ut enim ait Chrysostomus : « Nihil honorat ut virtus. » Item est honor gloriæ magnificantis, de quo in figura [5] : « Hoc honore dignus est , quemcumque rex honorare voluerit. » Et iste honor est summus, tum a parte Dei Patris honorantis, tum a parte Filii cum quo, et coram quo est ipse honoratus, prout dicitur hic, et ut ait Augustinus prius, quod non est major honor, quam quod adoptatus sit, ubi est unicus. Est etiam summus, et delectabilissimus, ex conscientia meritorum, propter quæ sic honoratur. Ministrandum est ergo incunctanter Deo, qui sic honorat ministerium , sive ministrantem , tam excellenter, tam multipliciter, quam perenniter.

27. Et sequitur illa pars, in qua Salvatoris oratio, sive supplicatio : *Nunc anima mea turbata est*, sicut continuat Augustinus [6] inquirens : « Unde turbata est anima tua, Domine ? » Et respondet : « Nos in se transtulit, nos in se suscepit, caput nostrum membrorum suorum suscepit affectum : sicut supra in suscitatione Lazari dicitur [7] : *Turbavit semetipsum*. « Oportebat enim, ut mediator Dei et hominum, sicut nos excitavit ad summa, ita nobiscum pateretur et (a) infima. » Hæc ille. Et ideo sequitur : *Quid dicam :* quem invocem ? scilicet Patrem. Ideo sequitur : *Pater, salvifica me ex hac hora*, scilicet passionis. Et de hoc in Glossa. [8] « Pater, si possibile est, transeat calix, » etc. *Sed propterea veni in hanc horam*, quasi diceret : Hæc fuit ratio incarnationis, et dispensationis omnium præmissorum , ut per passionem transeam [9] : « Oportebat Christum pati, et sic intrare in gloriam suam. » (v. 28) *Clarifica nomen tuum*, scilicet in passione, et resurrectione, ait Augustinus [10] : « Me scilicet a mortuis celerrime suscitando, » ait Anselmus. Sed quæritur, qualiter ait : *Anima mea turbata est*; cum etiam sententia sapientum fuerit, non cadere passionem in anima sapientis, sicut insinuat Augustinus [11], et sicut recitat : multo minus videtur, quod anima Christi fuerit turbata. Item, si anima sua fuit turbata, videtur quod in eo non fuerit plenitudo gaudii. Et ad istud respondendum est secundum Hugonem [12], ubi objicit, quod « si anima Christi, ante resurrectionem, passiones et dolores sustinuit, beatitudo plena esse non potuit, ubi dolor et pœna fuit. » Et ad illud respondet, quod « anima illa secundum aliud carni unita fuit, et secundum aliud divinitati : in eo quod carni unita fuit, vita carnis fuit ipsa ; in eo vero quod divinitati unita fuit, vita ejus divinitas fuit. » Hæc ille. Unde est loquendum de turbatione involuntaria, et quæ est rationis (b) obnubilativa : et talis turbatio non fuit in Christo. Et est alia turbatio voluntarie suscepta, quæ non est rationis commotiva, sed tantum est sensualitas, ut natura est : et sic potuit esse in Christo. Unde Augustinus [13] : « Audisti vocem fortitudinis meæ, scilicet : *Qui amat animam suam, perdet eam.* Audi in me vocem tuæ infirmitatis : vires (c) suggero, ut curras; sed transfero in me, quod trepidas. » Hæc ille, et loquitur in persona Filii Dei alloquentis hominem. Et de hoc Chrysostomus [14] bene : « Ostendit scilicet Christus quod in agonia sit ipse, tamen propter utilitatem scilicet nostram non renuit. Ostendit etiam naturam non volentem mori, sed præsenti adhærentem vitæ : per hoc etiam ostendens, quoniam non extra humanas passiones erat. Et ne dicant, quoniam extra dolores humanos existens, facile de morte philosophatur. Hæc enim dispensationis sunt, non deitatis. » Hæc ille. Ex dignativa ergo sua dispensatione, et in persona generis humani, et ad ostentationem humanæ infirmitatis, et ad doctrinam nostræ eruditionis, ait : *Nunc turbata est anima mea*, etc. Unde Chrysostomus [15] : « Erudiebat per hoc, quod si quandoque in agone constituti fuerimus, et formidine, non itaque resiliamus a propositis, sed dicamus : Pater, glorifica nomen tuum. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. [16] « Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te. » Sed quæritur, cum supra dixerit [17] : « Ego, et Pater unum

[1] Aug., *de Trin.*, lib. XII, c. XI, n. 16. — [2] *Prov.*, v, 9. — [3] *Eccli.*, XXIV, 23. — [4] *Sap.*, VIII, 10. — [5] *Esth.*, VI, 11. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. LII, n. 1. — [7] Sup., XI, 33. — [8] *Matth.*, XXVI, 39 — [9] *Luc.*, XXIV, 26. — [10] Aug., ubi sup., n. 3. — [11] Id., *de Civit. Dei*, lib. IX, c. IV, n. 1. — [12] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. II, part. I, c. VI, versus fin. — [13] Aug., *in Joan.* tract. LII, n. 2. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXVI, al. LXVII, n. 2. — [15] Ibid. — [16] II *Paral.*, XX, 12. — [17] Sup., X, 30.

(a) *Cæt. edit.* nobis pateretur ad. — (b) *Item* captionis. — (c) *Item* vices.

sumus, » qualiter ait hic : *Pater, salvifica me*, petens a Patre salutem? Et supra : *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater*, quasi non ipse honorificaret. Item ait : *Salvifica me ex hac hora*, scilicet passionis; et tamen non fuit salvatus, sed mortuus : et sic non fuit in omnibus exauditus, ut videtur. Cujus contrarium supra [1]: « Sciebam, quod semper me audis. » Et ad primum respondendum est secundum Chrysostomum, qui ait, quod nondum decentem de eo opinionem habebant, sed majorem de Patre. Ideo sic ait, sicut filiis Zebedæi ait [2]: « Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a patre meo, » etc. Ad aliud respondendum secundum eumdem [3], quod « Christus non dicit : Eripe me ex hac hora, et nimirum turbatione hoc cogente dico, scilicet eripere me; contrarium dico : *Glorifica nomen tuum*, scilicet in passione mea. » Hæc ille : quasi diceret : Licet Christus peteret voluntate naturali, quia diligit vitam; tamen voluntate rationis conformantis se divinæ voluntati, volebat pati, prout ait planius [4]: « Pater, transeat a me calix iste : non tamen sicut ego volo, sed sicut tu vis. » Unde et, sicut fecit, Deus Pater clarificavit eum. Unde sequitur : *Venit vox de cœlo : Et clarificavi*. Et hoc videtur, scilicet ante passionem. Ideo ait in præterito : *Et clarificavi*, ut ait Augustinus [5], scilicet antequam mundus fieret, quia ipsum clarum genuit, et etiam cum de virgine natus est, et cum cæteras virtutes operatus est, quas ibi enumerat Augustinus. *Et glorificabo*, scilicet cum resurget a mortuis, et cum exaltabitur super cœlos Deus, et etiam cum regnat in cœlis, clarificans civitatem cœlestem [6]: « Claritas enim Dei illuminat eam, et lucerna ejus Agnus erit. » Infra [7]: « Clarifica me apud temetipsum claritate quam habui antequam mundus fieret. » Et hæc vox, quæ de cœlo venit, fuit formata ab angelo, ut ait Gregorius [8], exponens istud.

29. Et sequitur illa pars, in qua eruditio populi de audita voce. Et illa pars in quatuor : primo, illa vocis a turba exauditio, et turbæ dubitatio; secundo, turbæ dubitantis a Christo eruditio, ibi [9]: *Respondit Jesus*, etc.; tertio, turbæ inquisitio, ibi [10] : *Respondit ei turba*, etc.; quarto, ejusdem turbæ a Christo exhortatio et veritatis doctrinatio, ibi [11] : *Dixit eis Jesus*, etc.

Ait ergo : Turba, quæ stabat, ad litteram dubitavit de voce audita. Unde minus eruditi de cœlestibus dicebant *tonitruum factum esse*. Alii vero, magis eruditi, et illuminati, *dicebant quoniam angelus ei locutus est*. Et potest esse mysterium : vox enim de cœlo est prædicatio sacræ Scripturæ, quam quidam audientes timent, et illi audiunt quasi tonitruum [12] : « Vox tonitrui ejus exprobravit (*a*) terram. » Quidam vero audiunt ex amore, quibus videtur quod angelus locutus est. De talibus posset dici illud [13]: « Cum fieret vox super (*b*) firmamentum, » etc. Ibi Gregorius [14], quod vox super firmamentum est vox angelorum. [15] « Angelus, qui loquebatur in me. »

30. Et sequitur responsio Christi : *Respondit Jesus : Non propter me venit hæc vox*, etc. Et in hoc ostendit, « non sibi, qui jam sciebat, sed eis quibus indicari (*c*) oportebat, » ait Augustinus [16]. Ut enim ait Chrysostomus [17] : « Annon (*d*) aperta, et bene significativa erat vox? Sed cito ab eis evolavit. » Formidantes autem, neque interrogabant. Ideo ait : *Non propter me*, etc.; sed ut ipsi scirent veritates, quas erat dicturus. Unde sequitur (v. 31) : *Nunc judicium est mundi*, etc. Et ad evidentiam litteræ quæritur, qualiter ait : *Nunc est judicium*, cum sit futurum? [18] « Sedebitis super sedes duodecim judicantes, » etc. Et in *Psalmo* [19] : « Cum accepero tempus, justitias judicabo. » Et [20] : « Videbunt Filium hominis venientem cum virtute magna. » Et ad istud respondendum secundum Augustinum [21], quod est duplex judicium, scilicet discretionis, de quo loquitur hic, et damnationis, quod erit futurum ipsis incredulis.

Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Quæritur, qualiter diabolus sit princeps mundi, cum mundus sit factus per Filium Dei? Item quomodo ejicitur princeps mundi? Videtur enim ex modo loquendi, quod extra mundum. Item ex hoc videtur, quod amplius non habitat in hoc mundo, et quod non habeat potestatem impugnandi, sicut prius. Item eadem est fides antiquorum, et nostra, ut patet ab Augustino [22].

[1] Sup., XI, 42. — [2] *Matth.*, XX, 23. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] *Matth.*, XXVI, 39. — [5] Aug., ubi sup., n. .. — [6] *Apoc.*, XXI, 23. — [7] Inf., XVII, 5. — [8] Greg., *Moral.*, lib. XXVIII, c. II, al. I, n. 4. — [9] Inf., 30. — [10] Ibid., 34. — [11] Inf., 35. — [12] *Eccli.*, XLIII, 18. — [13] *Ezech.*, I, 25. — [14] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. VIII, n. 15. — [15] *Zach.*, II, 3. — [16] Aug., ubi sup., n. 5. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] *Matth.*, XIX, 28. — [19] *Psal.* LXXIV, 3. — [20] *Matth.*, XXIV, 30. — [21] Aug., ubi sup., n. 6. — [22] Id., *ad Deogr.*, epist. XLIX, al. CII, q. II, n. 12; et *ad Optat.*, epist. CLII, al. CXC, n. 6.

(*a*) *Vulg.* verberavit. — (*b*) *Cæt. edit.* supra. — (*c*) *Item* judicari. — (*d*) *Cæt. edit.* Non.

Si ergo per fidem ejicitur diabolus de cordibus, prius fuit ejectus de cordibus credentium. Et ad ista respondendum secundum Augustinum [1], quod « diabolus possidebat genus humanum, et reos suppliciorum tenebat chirographo peccatorum, et sui erant multi, non natura, sed vitio; non quia creavit, aut genuit, sed quia persuasit et tenuit. Et quia scivit Dominus per suam passionem et glorificationem multos populos credituros, in quorum cordibus diabolus intus erat, cui quando ex fide renuntiant, ejicitur foras. » Hæc ille. Ideo ait, quod prædictus princeps ejicietur foras. Et per hoc ad prima objecta. Ad aliud respondendum secundum eumdem [2], quod « aliud est intus regnare, aliud est forinsecus oppugnare. » Licet ergo diabolus post passionem Christi oppugnet, propter quod admonuit Apostolus [3] : « Accipite armaturam Dei; » non tamen regnat in populorum cordibus, sicut prius. Et « si aliquando quis vulneratur, adest qui sanat, » ait Augustinus [4]. [5] « Si peccaverit, advocatum habemus. » Item [6] : « Mundus appellatur in malis (*a*) hominibus, sicut domus appellatur a quibus habitatur : secundum quod dominus, domus bona, vel mala. Princeps ergo mundi est malorum, qui sunt in mundo. » Hæc Augustinus. Similiter de hoc Chrysostomus [7], quod « per mortem meam princeps mundi mittetur foras : » et hoc, quia Christum, in quo non erat peccatum, per suos, scilicet Judam et alios, interfecit. Et ideo, ad hujus manifestationem, subdit (v. 32) : *Ego si exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum.* Et in hoc insinuat genus mortis, scilicet in cruce, supra [8] : « Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis, » etc. (v. 33) *Significans qua morte*, quia in cruce, *moriturus esset.* Sed qualiter ait : *Omnia traham,* cum omnes non fuerunt tracti, nec crediderunt? Et ad istud respondendum secundum Augustinum [9], quod intelligendum est de omnibus, qui sunt prædestinati ad salutem, sive de omnibus generibus hominum, et quantum ad ætates, et quantum ad gradus, et quantum ad professiones, et alias differentias, vel opera intelligendum est, quantum ad creaturæ integritatem, scilicet quoad animam et corpus : quia [10] « capillus de capite non peribit. » Hæc Augustinus. Et patet hic virtuosa potestas passionis Jesu Christi, quod per ejus passionem et mortem princeps mundi fuit victus et ejectus. Patet etiam sapientiæ ejus virtuositas, quod unde diabolus credebat vincere, victus est. Patet etiam justitiæ æquitas : non enim potentia voluit vincere diabolum, sed justitia. Quia enim diabolus per satellites suos Filium Dei, in quo non erat peccatum, invasit; juste amisit quos tenebat. [11] « Proponit (*b*) contra me æquitatem. » Ibi Gregorius [12] multum de his, et de æquitate Filii Dei in vincendo diabolum. Et [13] : « Prudentia tua percussit inimicum (*c*). » Ibi in fine de hoc. Et [14] : « In hamo capiet eum. » Ibi Gregorius [15] : « In hamo esca ostenditur, aculeus occultatur. In hamo ergo diabolus captus est, quia dum in Christo appetit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis. » Et ibi bene de hoc. *Si exaltatus fuero*, etc. Thema de Passione, sive in festo sanctæ Crucis. Et insinuantur tria : primo, patientis majestas, ibi : *Ego*, scilicet Deus et homo. Ipse enim est fortis [16], qui intravit domum fortis, et alligavit fortem, et diripuit vasa. Secundo, figuratur generis passionis congrua qualitas, ibi : *Si exaltatus fuero.* Et hoc convenienter, ob triumphalis victoriæ de principibus aeris hujus ostensionem [17] : « Palam triumphans illos. » Item ob significationem pacificationis terrestrium et cœlestium, et attractionem hominum terrestrium ad cœlum [18] : « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Et sequitur : « Ut reconciliet ambos per crucem. » Item ob congruam responsionem ad primum peccatum. Damascenus [19] : « Quia per lignum mors, oportebat per lignum dari vitam. » Item ob figurationem sanctificationis omnium, prout ait Chrysostomus [20], quod ideo in excelso ligno sustinuit mortem, ut aeris ipsius natura mundetur, qui aer fumo sacrificiorum fuerat inquinatus (*d*). [21] « Ad populos exaltabo signum meum. » Tertio figuratur passionis, sive crucis utilitas et virtuositas ibi : *Omnia traham ad me ipsum*, scilicet fide passionis et resurrectionis. Diabolus traxit omnes ad terram funiculis pec-

[1] Aug., *in Joan.*, tract. LII, n. 7. — [2] Ibid., n. 9. — [3] *Ephes.*, VI, 13. — [4] Aug., ibid. — [5] I *Joan.*, II, 1. — [6] Aug., ibid., n. 10. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [8] Sup., III, 14. — [9] Aug., ubi sup., n. 11. — [10] *Luc.*, XXI, 18. — [11] *Job*, XXIII, 7. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. XIV, al. XXX, n. 37. — [13] *Job*, XXVI, 12. — [14] *Job*, XL, 19. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. VII, n. 14. — [16] *Luc.*, XI, 21, 22. — [17] *Coloss.*, II, 15. — [18] *Ephes.*, II, 15, 16. — [19] Damasc., *Orthod. Fid.*, lib. IV, c. XI, post med. — [20] Chrysost., *de Cruce et Latron.*, hom. I, n. 1. — [21] *Isa.*, L, 22.

(*a*) *Cart. edit.* magis. — (*b*) *Vulg.* Proponat. — (*c*) *Item* ejus percussit superbum. — (*d*) *Cart. edit.* mundatus.

catorum et cupiditatum [1] : « Traxit illud in sagena sua. » Sed Filius Dei trahit ad se fide passionis et resurrectionis, ut dicitur hic. Unde Bernardus : « Cœlum, et terram, et omnia quæ in eis sunt, traxit ad lignum vitæ in medio paradisi. » Item trahit omnes ad se beneficiorum largitate [2]: « Miserans attraxi te. » Item traxit post se infirmitatum supportatione [3] : « In funiculis Adæ traham eos. » Item traxit omnes ad se bonorum operum et exemplorum odore [4]: « Trahe me post te, in odorem unguentorum tuorum curremus. » Item Pater trahit ad Filium gratiæ inspiratione, et desideriorum cœlestium infusione, supra [5] : « Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum. » Et ibi bene de hoc.

34. Et sequitur expositio turbæ, vel ejusdem inquisitio : *Respondit ei turba : Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum* [6] : « Requiescens accubuisti ut leo; quis suscitabit eum? » Vel *ex lege*, sumendo legem large [7] : « Egressus ejus a principio æternitatis. » Vel [8] : « Potestas ejus, potestas æterna. » Et ideo dicunt : *Quomodo tu dicis : Oportet exaltari ?* scilicet in cruce, et sic mori, etc., quasi dicerent : hoc non convenit Christo. Ut enim ait Chrysostomus [9] : « Noverant, quoniam Christus immortalis (*a*). Et tamen Isaias ait [10] : « Sicut ovis ad occisionem ductus est. » Unde existimantes obstruere eum, et ostendere non esse Christum, hæc dicunt. Et tamen passio non est impedimentum immortalitatis; quoniam mors ejus transmigratio est, nulla est prohibitio ad manendum in æternum. Et ponit exemplum [11] : lux solaris non interimitur, scilicet in nocte; sed parum recedens, rursus apparet, scilicet in die, et si [12] « crucifixus ex infirmitate, vivit tamen ex virtute. »

35. Et sequitur illa pars, in qua doctrina Salvatoris, et eruditio veritatis; et illa in quatuor : primo, eorum exhortatio ad bene agendum; secundo, ejus absconsio ab eis cum sua ratione, ibi [13] : *Hæc locutus est eis*, etc.; tertio, descriptio imperfectæ credulitatis quorumdam in eum ibi [14] : *Verumtamen et ex principibus*, etc.; quarto talium instructio ad recte credendum [15] : *Jesus autem clamavit*, etc.

Ait ergo : *Dixit eis Jesus : Adhuc modicum lumen*, etc., quasi diceret, secundum Chrysostomum [16] : « Adhuc parvo tempore lux vobiscum est : » ostendens, quoniam mors ejus transmigratio est, et non destructio, præparans eos ad fidem. Ait idem : *Dum lucem habetis, ambulate*, id est, præsentiam meam, supra [17] : « Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. » *Et tenebræ*, scilicet infidelitatis, *vos non comprehendant.* [18] « Abjiciamus opera tenebrarum. » Vel secundum Augustinum [19] : « Ambulate, accedite, totum intelligite, et Christum moriturum, et Christum victurum, quia *qui ambulat in tenebris*, scilicet ignorantiæ, sive infidelitatis, *nescit quo vadat.* » Supra [20] : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. » Et ideo quasi exponendo ait (v. 36) : *Dum lucem habetis*, id est, dum aliquid veri auditum habetis. « Credite in veritatem, ut renascamini in veritate, » ait Augustinus [21]. Non estis in tenebris [22]; « Omnes filii lucis estis. » Et nota quod ait : *Ambulate, dum lucem habetis* : et posset esse thema ad peregrinos, vel ad pœnitentes. Et insinuantur tria, quorum primum est bene agendi opportunitas, ibi : *Dum lucem habetis*; secundum est proficiendi in via Dei hortabilitas, ibi : *Ambulate*; tertium, proficiendi necessitas, ibi : *Tenebræ vos non comprehendant*. Ait ergo : *Dum lucem habetis*, id est, in præsentia Filii Dei, qui est lux illuminans, prout dicitur hic [23] : « Ambulemus in lumine (*b*) Domini nostri. » Vel : *Dum lucem habetis*, scilicet hujus vitæ diuturnitatem, quæ est quasi quædam lux, et quasi dies brevis ad proficiscendum [24] : « Mane semina semen tuum, et vespere non cesset manus tua, » etc. [25] « Surge, qui dormis, et illuminabit te Christus. » Vel : *Dum lucem habetis*, scilicet fidei, vel doctrinæ [26] : « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, ut filii lucis ambulate. » Et ideo qui habent hanc lucem, debent ambulare proficiscendo (*c*) ad Deum. Bernardus ait [27] : « Ambulare, est proficere. » Unde Augustinus [28] : « Noli a via declinare, noli ibi remanere, noli retro respicere, persevera in ambulando. » [29] « Ambuletis digne Deo. » Et [30] : « Spiritu ambulate. » Et hoc, *ut tenebræ vos non comprehendant*, scilicet igno-

[1] *Habac.*, I, 15. — [2] *Jerem.*, XXXI, 3. — [3] *Ose.*, XI, 4. — [4] *Cant.*, I, 3. — [5] Sup., VI, 44. — [6] *Gen.*, XLIX, 9. — [7] *Mich.*, V, 2. — [8] *Dan.*, VII, 14. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXVII, al. LXVIII, n. 1. — [10] *Isa.*, LIII, 7. — [11] Inf., 35, 36. — [12] II *Cor.*, XIII, 4. — [13] Inf., 36. — [14] Inf., 42. — [15] Inf., 44. — [16] Chrysost., ubi sup. — [17] Sup., IX, 5. — [18] *Rom.*, XIII, 12. — [19] Aug., ubi sup., n. 13. — [20] Sup., VIII, 12. — [21] Aug., ubi sup. prox. — [22] I *Thess.*, V, 5. — [23] *Isa.*, II, 5. — [24] *Eccle.*, XI, 6. — [25] *Ephes.*, V, 14. — [26] Ibid., 8. — [27] Bern., *in Cant.*, serm. XLIX, n. 7. — [28] August., *de verb. Apost.*, serm. XV, al. CLXIX, n. 18. — [29] *Coloss.*, I, 10. — [30] *Gal.*, V, 16.

(*a*) *Cat. edit.* moralis. Græc. ἀθάνατος τίς ἐστι... — (*b*) *Cat. edit.* nomine. — (*c*) *Leg.* proficiendo.

rantiæ, vel infidelitatis, supra [1] : « Tenebræ non comprehenderunt; » vel tenebræ malignæ odiositatis [2] : « Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat : et talis nescit, quo vadat. » Quando enim credit antecedere, aliquando retrocedit; vel quando æstimat declinare ad unum latus, ad aliud vadit. [3] « In tenebris ambulavimus, palpavimus sicut cæci parietem, » etc.

Et sequitur secunda particula, scilicet abscessio Christi ab eis, sive absconsio. *Hæc locutus est Jesus, et abiit, et abscondit se*, non ab eis, qui videre et diligere cœperant, et qui ramis palmarum, et laudibus obviam venerant, sed ab illis, qui videbant, et invidebant, etc. *Et abscondit*, eorum indignitatem ostendens; sicut supra simile [4] : « Abscondit se, et exivit de templo. » Et hoc merito, quia (v. 37) : *Cum tanta signa fecisset, non credebant in eum* : et ideo merito erant indigni præsentia ejus, et doctrina. Et hoc (v. 38), *ut sermo Isaiæ adimpleretur, quem dixit* [5] : *Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Per quod Filius unigenitus signatur, ut ait Augustinus [6] : « Ipse enim est brachium Domini, per quod omnia facta sunt, » supra [7]. « Sicut enim brachium tuum est per quod operaris, sic Dei brachium est Verbum : [8] nec tamen brachium illud porrectum extenditur, nec collectum contrahitur, sicut brachium, quod est corporis membrum, » secundum Augustinum. [9] « Brachium ejus dominabitur. » In brachio ergo signatur Filius, ratione potestatis et virtutis, et ratione indivisibilitatis a Patre, ut dictum est. Et quia dixerat : *Quis credidit auditui?* quasi dicat : Pauci, vel nulli, subdit (v. 39) : *Propterea non poterant credere : quia iterum dixit* [10] (v. 40) : *Excæcavit oculos eorum*, non illuminando lumine fidei; *et induravit cor*, in duritia permittendo; *ut non intelligant corde*, scilicet intellectu credendo; *et ut non convertantur*, affectu se colligendo, et amando; *et sanem eos*, scilicet effectu, donis, et virtutibus perficiendo. Et (v. 41) *hoc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus* : [11] « Vidi Dominum sedentem super solium excelsum. » *Et hæc locutus est de eo* (*a*), scilicet prophetice. Sed quæritur, qualiter ait : *Excæcavit oculos eorum, et non poterant credere?* Si enim non poterant credere, ergo non fuit eis imputandum, quod non credebant. Item quamdiu est homo in via, sive viator, habet libertatem arbitrii, et potestatem consentiendi gratiæ : et ita ut prius. Item quæritur de hoc, quod ait : *Excæcavit oculos eorum.* Nullius enim privationis Deus est causa : ergo nec excæcationis. Item lux naturalis non est causa obtenebrationis : multo minus lux spiritualis esset causa excæcationis. Item quæritur, qualiter ait : *Induravit cor eorum*, cum solus Deus sit bonus [12] : « Nemo bonus, nisi solus Deus. » Ergo nemo fit pejor Deo efficiente secundum Augustinum [13]. Sed induratione fit homo pejor : ergo non est a Deo. Et ad ista respondendum est, quod excæcatio et obduratio dicuntur esse a Deo non effective, sed dicuntur esse a Deo, quia non dat gratiam illuminantem et mollientem [14] : « Inducit noctem, et conterentur. » Ibi [15] « inducere noctem dicitur Dominus non quod ipse tenebras inferat, sed quia (*b*) obscura corda peccantium misericorditer non illustrat (*c*). » Et ibi multum de hoc. Idem Augustinus [16] : « Deus dicitur facere tenebras, quia lumen non dat, vel quia lucem detrahit. » Et per hoc ad aliud : dicitur enim indurare, quia cor reprobum gratia non emollit [17] : « Si incluserit hominem, nullus est qui aperiat. » Ibi Gregorius [18] : « Includere Dei est clausis non aperire. » Et obdurare per justitiam dicitur, quando cor reprobum per gratiam non emollit [19] : « Ego indurabo (*d*) cor ejus. » [20] « Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium. » Ibi Glossa de his bene : « Deus qui non solum bonos regit, sed malos pro merito præcipitat. » Et sequitur : *Ut non videant* (*e*); quod non facit malitia, sed justitia. *Excæcavit*, inquam, sinens facere eos quod volunt. Et patet ex dictis infidelium excæcatio, et merito suæ nequitiæ induratio, et in suis malis obstinatio [21] : « Cujus vult miseretur, et quem vult indurat. » Et [22] : « Ex parte contigit cæcitas in Israel, » etc. Et de his Chrysostomus [23], scilicet « quod illud, quod ait Isaias, non causale est, sed eventus. Neque (*f*) dixit, (*g*) non crediderunt; sed quoniam

[1] Sup., I, 5. — [2] I *Joan.*, II, 11. — [3] *Isa.*, LIX, 9. — [4] Sup., VIII, 59. — [5] *Isa.*, LIII, 1. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. LIII, n. 2. — [7] Sup., I, 3. — [8] Aug., ibid., n. 3. — [9] *Isa.*, XL, 10. — [10] Ibid., VI, 9, 10. — [11] Ibid., 1. — [12] *Luc.*, XVIII, 19. — [13] Aug., *de div. Quæst. LXXXXIII*, q. III. — [14] *Job*, XXXIV, 25. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXV, c. IX, n. 24. — [16] Aug., *de Gen. cont. Manich.*, lib. I, n. 7, quoad sensum. — [17] *Job*, XII, 14. — [18] Greg., *Moral.*, lib. XI, c. V, al. X, n. 13. — [19] *Exod.*, VII, 3. — [20] II *Cor.*, IV, 4. — [21] *Rom.*, IX, 18. — [22] Ibid., XI, 25. — [23] Chrysost., ubi sup., n. 2.

(*a*) Cæt. edit. deest *de eo*. — (*b*) *Al.* quod. — (*c*) *Al.* illustret. — (*d*) *Cæt. edit.* interrogo. — (*e*) Item *credant*. — (*f*) *Suppl.* quia id. — (*g*) *Suppl.* ideo.

non debebant credere (a); » quia insanabiliter se habebant isti : Sic enim positum est : *Non poterant*, id est, non voluerunt. Sicut ait Propheta [1] : « Si mutare potest pellem suam, » etc. De corde vero indurato [2] : « Cor durum, inquit, est quod non compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit (b), flagellis duratur, ingratum ad beneficia, ad consilia infidum, ad judicia surdum (c). » Et sic de aliis enumerat. De hoc autem, quod ait, quod Isaias vidit gloriam Dei, posset objici, quod « nemo Deum vidit unquam, » supra [3]. Et ad istud respondendum, secundum Augustinum [4], quod « Isaias vidit eum non sicuti est, sed modo quodam significativo, sicut Prophetæ visio fuerat informanda. » Unde videre gloriam Dei dicitur tripliciter : vel videre opera Dei miraculosa, supra [5] : « Si credideris, (d) videbis gloriam Dei; » vel videre magnificentiam ejus in subjecta creatura, sicut loquitur hic, et sicut vidit Moyses [6] gloriam Dei; vel videre eum facie ad faciem, prout ait Propheta [7] : « Videbitur in gloria. » Et hanc visionem gloriæ petiit Moyses, quando ait [8] : « Ostende mihi gloriam tuam. » [9] « Videbimus eum sicut est. »

42. Et sequitur illa pars, in qua imperfectionis credulitatis quorumdam subjunctio : *Verumtamen ex principibus*, etc. Et patet imperfectio talium, quia propter timorem humanum, et propter humanam gloriam, confessionem veræ fidei dimittebant. Ideo ait : *Propter pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non ejicerentur*, sicut fuerat per eos conspiratum, supra [10]. Et (v. 43) *dilexerunt gloriam hominum*, et ideo non recte credebant, supra [11] : « Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis? » Credentium autem est gloriari in Christo, et in cruce ejus [12] : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini. » Et ideo « in frontibus credentium crucem infixit, ubi quodam modo est sedes verecundiæ; et ut de nomine ejus non erubescat, et magis gloriam Dei, quam hominum diligat. » Hæc Augustinus [13].

44. Et sequitur illa pars, in qua doctrina Christi, et instructio credentium de modo credendi, ibi : *Jesus autem clamavit, etc.* Et illa in tres partes : primo, instructio de modo credendi; secundo, comminatio, sive denuntiatio judicii futuri non recte credentibus, ibi [14] : *Si quis audierit verba mea*, etc.; tertio, expositio dicti, ibi [15] : *Sermo*, etc.

Ait ergo : *Jesus autem clamavit.* Et in hoc affectuositas ad prædicandum. Supra [16] simile : « Stabat Jesus et clamabat : Qui credit in me, » etc. Et ostendit unitatem fidei, qua creditur in ipsum, et in Patrem : quasi dicat, ut ait Augustinus : Quid formidatis credere in me? In Deum fides pervenit per me. Et in hoc ostendit indissimilitudinem substantiæ utriusque. Ut enim ait Augustinus [17] : « Jam dixerat [18] : *Doctrina mea non est mea, sed ejus qui misit me;* nunc autem ait : *Qui credit in me*, etc., quia homo apparebat hominibus, cum lateret Deus : ne putarent hoc esse eum tantummodo, quod videbant : talem ac tantum se volens credi, qualis et quantus est Pater. » Ideo ait : *Qui credit in me*, etc., id est, in hoc quod videt, *non credit in me, sed in eum qui misit me*, id est, in Patrem, etc. (v. 45) *Et similiter qui videt me*, etc. Sed quæritur, quare non replicat hic dicendo : *Qui videt me, non videt*, etc., *sed videt eum*, etc., sicut replicavit : *Qui credit in me*, etc. Et ad istud respondet Augustinus [19], et est in Glossa, quod per dictum superius voluit, ut non crederetur filius hominis tantum; quod autem hic ait, etc., voluit ostendere, quod est æqualis Patri. Unus enim est actus videndi Patrem et Filium, et una luce fidei videntur. In hoc enim quod ait : *Qui credit in me, credit in eum qui misit me*, ostenditur, quod erat filius Dei. Nam Apostolo credimus, sed non in Apostolum; sed in Christum credimus, qui est æqualis Patri. Et hic loquitur de visione, quæ est per intellectum, ait Chrysostomus [20], ponens exemplum : « Qui elevat aquam fluminis, vel accipit, non eam, quæ fluminis tantum, sed eam quæ fontis accipit, et magis autem (e) illam. » Hæc ille. Unde explanans ait (v. 46) : *Ego lux in mundum veni.* Ut enim ait Chrysostomus [21], imbecillior imago ad propositum, id est similitudo, vel exemplum : quoniam

[1] *Jerem.*, XIII, 23. — [2] Bern., *de Consider.*, lib. I, c. II. — [3] Sup., I, 18. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. LIII, n. 12. — [5] Sup., XI, 40. — [6] *Exod.*, XXXIII, 22. — [7] I *Cor.*, XIII, 12; *Coloss.*, III, 4. — [8] *Exod.*, XXXIII, 18. — [9] I *Joan.*, III, 2. — [10] Sup., IX, 22. — [11] Sup., V, 44. — [12] *Gal.*, VI, 14. — [13] Aug., ubi sup., n. 13. — [14] Inf., 47. — [15] Inf., 48. — [16] Sup., VII, 28. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. LIV, n. 2. — [18] Sup., VII, 16. — [19] August., ibid., n. 3. — [20] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXVII, al. LXIX, n. 1. — [21] Ibid.

(a) *Suppl.* ideo id dixit Isaias; *et loco* non debebant credere, *leg.* crediturі non erant. — (b) *Cæt. edit.* cadit. — (c) *Al.* sævum; *cæt. edit.* suum. — (d) *Cæt. edit.* Sic et. — (e) *Leg.* etiam.

enim Deus Pater vocatur lux, et Paulus [1] vocat Filium *splendorem*. Ideo ait : *Lux veni*, illuminans, *ut omnis qui credit*, illuminetur. Supra [3] : « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem. » *Non maneat* (a) *in tenebris* : supra [2] : « Dilexerunt magis tenebras, » etc. Et de ista luce, supra [3] : « Erat lux vera. » Et supra [2] : « Lux venit in mundum. » Et supra [4] : « Ego sum lux mundi. » Et supra [5] : « Quamdiu sum in mundo, ego sum lux mundi. » Ipse enim est lux illuminando in intellectu, supra [3] : « Lux vera. » Item ipse lux inflammans in affectu et illuminans, supra [2] : « Lux venit, et dilexerunt homines magis tenebras. » Item ipse est lux dirigens in opere et effectu, supra [4] : « Ego sum lux mundi; qui sequitur me, » etc. Item ipse fuit lux in miraculis coruscantibus. Ideo supra, ubi de miraculis, ait [5] : « Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. » Item ipse est in exemplis resplendentibus et dirigentibus, et perducentibus ad gloriam, ut dicitur hic : *Ego* (b) *lux in mundum veni*.

47. Et sequitur illa pars in qua denunciatio judicii futuri non credentibus et spernentibus : *Et si quis audierit verba mea*, scilicet auditu exteriori; *et non custodierit*, scilicet affectu interiori, et operis effectu; quod est insufficiens [6] : « Qui solverit unum de mandatis, » scilicet non perfecte implendo, « minimus judicabitur. » Oportet enim audire et custodire, infra [7] : « Qui habet mandata mea, et servat ea, » etc. *Ego non judico eum*, scilicet in præsenti. Et subdit causam : *Non veni*, scilicet in primo adventu, *ut judicem mundum, sed ut salvificem*, supra [8] : « Non misit Deus Filium ut judicet mundum, sed ut salvetur per eum. » Sed quæritur, qualiter ait : *Non judico eum*, cum dicatur [9] : « Omne judicium dedit Pater Filio? » Et ad hoc respondet Augustinus [10], quod intelligendum est : Non judico modo, id est, in primo adventu, Pater enim misericordiarum misit Filium in primo adventu ad miserandum et ad salvandum : et in secundo adventu veniet Filius cum potestate magna ad judicandum et condemnandum non credentes [11] : « Cum enim tempus accepero, justitias judicabo, » ait Propheta in persona Filii. Et ideo, ut non pigriores fiant discentes et audientes, subdit (v. 48) : *Qui spernit me*, non credendo me Filium Dei esse, *et non accipit verba mea*, scilicet audiendo et custodiendo, *habet qui judicet eum*, scilicet in novissimo die : quia [12] qui in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. » [13] « Oportet enim manifestari ante tribunal Christi, ut unusquisque referat propria corporis, » etc. Et sequitur ultimum, scilicet manifestatio dicti : *Sermo quem locutus sum, ille judicabit*. Ut ait Augustinus [14] : « Satis manifestat se ipsum esse judicaturum, seipsum quippe locutus est, seipsum annuntiavit, seipsum januam, sive ostium posuit. » (c) Sibi enim dedit Pater omne judicium, » supra [15]. (v. 49) *Ego ex me ipso non sum locutus*, quia a me ipso non sum, ait Augustinus [16] in persona ejus : *Sed qui misit me, dedit mihi mandatum* : non per angelum, non per creaturam; sed Filius est Verbum Patris, et sapientia, in qua sunt mandata Patris ; Patris, Filius enim a Patre nascendo accepit quod habet, deditque Pater gignendo, et quod sit vita, et « in (d) sapientia Patris, quod est Verbum, omnia mandata sunt Patris, » ait Augustinus, ubi supra. Et ideo sequitur : *Quid dicam*, scilicet interius; *et quid loquar*, scilicet exterius, secundum Glossam; vel secundum Augustinum, ut prius, quod dicat, quod loquatur, a Patre est, quia et ipse Verbum a Patre. (v. 50) *Et scio, quia mandatum ejus vita æterna est*. Sed qualiter hoc? quia mandatum Patris ducit ad vitam æternam [17] : « Si vis venire ad vitam, serva mandata : » Ergo non est vita, sed ad eam ducit. Et ad istud respondendum, quod Verbum Patris est sapientia Patris : neque Filius accepit mandatum, quod aliquando nesciebat; sed sicut Filius est vita a Patre genita, sic et mandata sunt Patris, quia Verbum Patris, in quo omnia mandata. *Ideo quæ ego loquor*, scilicet docendo, *sicut dixit mihi*, veracem gignendo : verax enim genuit veritatem : *Sic loquor*, scilicet veritatem. In his ergo omnibus locutionibus, quas etiam conculcat (e), non intendit aliud, nisi quod nihil proprium loquebatur, sed omnia ut a Patre habens; et quod sicut mandatum dedit ei Pater, sic locutus est, sicut recolligit Chrysostomus [18]. Et ut patet ex dictis, spernentibus Filium,

[1] *Hebr.*, I, 3. — [2] Sup., III, 19. — [3] Sup., I, 9. — [4] Sup., VIII, 12. — [5] Sup., IX, 5. — [6] *Matth.*, V, 19. — [7] Inf., XIV, 21. — [8] Sup., III, 17. — [9] Sup., V, 22. — [10] Aug., ubi sup., n. 5. — [11] *Psal.* LXXIV, 3. — [12] *Rom.*, II, 12. — [13] II *Cor.*, V, 10. — [14] Aug., ubi sup., n. 6. — [15] Sup., V, 22. — [16] Aug., ubi sup., n. 7. — [17] *Matth.*, XIX, 17. — [18] Chrysost., ubi sup., n. 2.

(a) Cæt. edit. *manet*. — (b) Cæt. edit. add. *sum*. — (c) *Item* Supra. — (d) *Cæt. edit. deest* in. — (e) *Leg.* inculcat.

et verba sua non accipientibus, judicium erit, et ipse Filius eos judicabit[1] : « Disperge superbos in furore tuo. » Ibi Gregorius[2] : « Deus in extremo judicio, et tranquillus justis, et iratus injustis apparebit. » Et ideo nunc restat salubre consilium, scilicet Christum non spernere, sed in eum credere, et verba sua accipere, intelligendo, memorando, et perficiendo, ut in judicio talis glorificetur. [3] « Fugite a facie gladii. » Et sequitur : « Scitote esse judicium. » Ibi Gregorius[4] : « Vitari terror judicis non nisi ante judicium potest. Modo non cernitur, sed precibus placatur : in judicio vero, et videri potest, et placari non potest. » [5] Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ. » Et illud[6] : « Quis poterit tonitruum magnitudinis ejus intueri ? » id est, terribilem majestatem adventus ejus ad judicium, secundum Gregorium[7] : ibi multum de hoc.

CAPUT XIII.

1. *Ante diem festum Paschæ*, etc. Præmissis quibusdam præambulis ad passionem, et descripto adventu Salvatoris, in parte ista de confirmatione discipulorum et eruditione, et recommendatione Deo Patri ante certamen passionis : et secundum hoc dividitur in tres partes : primo narratur de confirmatione discipulorum exemplo humilitatis et imitabilis operationis Jesu Christi, et *hortatione* mutuæ dilectionis; secundo, de doctrina Jesu Christi, et de promissione consolationis, infra, ibi[8] : *Non turbetur cor vestrum*, etc.; tertio, de recommendatione discipulorum Deo Patri humilitate orationis, infra, ibi[9] : *Hæc locutus est Jesus*, etc. Prima pars, scilicet istud capitulum, in quatuor partes : primo, præmissio exempli, quod erat daturus; secundo, adjunctio exhortationis ad imitandum, ibi[10] : *Postquam ergo lavit*, etc.; tertio, quia prædixerat de sua passione, ejus, a quo erat tradendus, detectio, sive denudatio in generali, ibi[11] : *Cum hæc dixisset*, etc.; quarto, præmunitio discipulorum de ipsa passione, ibi[12] : *Filioli, adhuc*, etc. In prima parte sic procedit : primo, temporis, quo erat daturus exemplum, præmittitur opportunitas; secundo, exempli humilitas, ibi[13] : *Surgit a cœna*, etc.; tertio, Petri negabilitas in refutando ne lavaretur a Christo, ibi[14] : *Venit ergo ad Simonem Petrum*, etc.

Ait ergo : *Ante diem festum Paschæ*. Dicit Matthæus (a)[15] : « Prima die Azymorum. » Et Marcus[16] idem. Dies ergo Paschæ hic appellatur prima dies Azymorum[17] : « Appropinquavit (b) dies festus Azymorum. » Et de hoc in Glossa bene. Similiter de significatione vocabuli, quia Pascha potest dici vel a passione, vel a transitu (Augustinus[18], et in Glossa). *Sciens Jesus, quia venit hora, ut transiret*, etc. « Ecce Pascha, ecce transitus. Et unde, et quo ? scilicet de mundo ad Patrem. Et hic spes membris in capite est data, quod essent illo transeunte secutura, » ait Augustinus[19]. [20] « Pascha enim nostrum immolatus est Christus. » *Cum dilexisset Christus Jesus suos* : « Pro eis factus homo, » ait Glossa : « Sic enim Deus dilexit mundum ut unigenitum suum daret, » etc. Supra[21] : *In finem dilexit eos*, « id est, in Christum, qui est finis perficiens, non interficiens : finis quousque eamus, non ubi pereamus; ut scilicet ipsi de hoc mundo ad suum caput transirent, » ait Augustinus[22]. [23] « Finis enim legis est Christus. » Nec est intelligendum, quod in finem dilexit suos, ita quod post mortem non diligeret eos. Potest tamen intelligi : *Usque in finem dilexit eos*, id est, ut moreretur propter eos, secundum Augustinum[24], infra[25] : « Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis, » etc. De die hujus cœnæ, et de contrarietate, quæ videtur esse ex dictis Evangelistæ, Magister in *Historiis* multum, ubi ait, quod per hoc, quod ait hic Joannes, qui dicit Dominum manducasse ante diem festum Paschæ, et per alia, quæ ibi inducit Dominus, sciens se passurum ea die, scilicet decima quinta luna, anticipavit comedere Pascha in vespere præcedenti. Et quia ea nocte licite potuit comedere fermentatum, Græci conficiunt corpus Domini de fermentato, accipientes ex hoc fomentum erroris. Sed, sicut ait Magister ibi, ad hoc potest dici, quod dies festus Paschæ erat decima quinta luna, et ante hunc fecit Do-

[1] *Job*, XL, 6. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXXII, c. VII, n. 9. — [3] *Job*, XIX, 29. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XIV, c. XXX, al. LIX, n. 79, paucis mutatis. — [5] *Prov.*, VI, 34. — [6] *Job*, XXVI, 14. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XXI, al. XXXIII, n. 54. — [8] Inf., XIV, 1 et seq. — [9] Inf., XVII, 1 et seq. — [10] Inf., 12. — [11] Inf., 21. — [12] Inf., 33. — [13] Inf., 4. — [14] Inf., 6. — [15] *Matth.*, XXVI, 17. — [16] *Marc.*, XIV, 12. — [17] *Luc.*, XXII, 1. — [18] Aug., *in Joan.*, tract. LV, n. 1. — [19] Ibid. — [20] I *Cor.*, V, 7. — [21] Sup., III, 17. — [22] Aug., ibid., n. 2. — [23] *Rom.*, X, 4. — [24] Aug., ibid. — [25] Inf., XV, 13.

(a) *Cæt. edit.* dicitur. — (b) *Vulg.* appropinquabat.

minus Pascha, prout ibi prosequitur Magister. Et de hoc in Glossa, similiter hic. Pascha autem dicitur quadrupliciter, secundum Innocentium *de Officio Missæ :* vel dies scilicet immolationis, supra [1] : « Proximum erat Pascha Judæorum ; » vel dicebatur Pascha solemnitas ipsa, ut hic : *Ante diem festum Paschæ*; vel dicitur Pascha, scilicet agnus paschalis [2] : « Ubi vis, paremus tibi comedere Pascha ? » vel Pascha dicebatur hora [3] : « Post biduum Pascha fiet. »

Hebdomas, hora, dies, epulæ quoque Pascha vocantur (*a*).

Dies ergo festus hic dicitur decima quinta dies, quia decima quinta non (*b*) erat solemnis, initium ad vesperam [4] : « Decima quarta die ad vesperum erit Domini Phase. » Prima ergo die Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, et sequens dicebatur dies festus hic. Et nota quod ait : *Diem festum Paschæ.* Ut enim ait Augustinus [5] *super Joannem*, « Pascha transitus dicitur, et est hebraicum nomen. Et Pascha celebramus, quando a diabolo transimus ad Christum ; ab instabili sæculo, ad fundatissimum regnum. » Et Ambrosius [6] : « Pascha est transitus a vitiis ad virtutes, a passionibus carnis ad gratiam et sobrietatem mentis. » Et de isto Paschate in figura dicitur [7] : « Phase Domini est (*c*), id est, transitus. » Qui ergo volunt transire cum Christo capite, debent celebrare Pascha transeundo dictis modis [8] : « Transi, hospes. » Unde Augustinus [9] : « Utere hoc modo (*d*), ne te decipiat mundus, quem intrasti. Iter agis, exiturus venisti, non remansurus. Stabulum est hæc vita nostra : utere nummo, quomodo utitur viator in stabulo, mensa, calice, urceo, lectulo, dimissurus, non permansurus. » Hæc ille. Et ex his patet, quod est quadruplex Pascha, id est : transitus a diabolo ad Deum, sive a vitiis ad virtutes, et hujus transitus figura fuit Pascha, sive Phase, quod celebravit populus in egressu de Ægypto [10]; et est transitus a passionibus carnis ad sobrietatem mentis, et hujus transitus figura Pascha, quod celebravit populus (*e*) [11]; et est transitus ab amore rerum creatarum ad amorem solius Creatoris, et hujus transitus figura fuit Pascha quod celebravit Josias [12], postquam destruxit omnes abominationes, etc.; et est transitus a ritu legalis observantiæ ad veritatem legis evangelicæ, et a mortalitate hujus vitæ ad æternitatem gloriæ, et hujus transitus figura fuit Pascha quod celebravit in passione [13] : « Pascha nostrum immolatus est Christus, ut in ipso, sicut in capite, transeamus. Quod vero ait hic : *Cum dilexisset suos*, etc., intelligendum est, quod nihil dereliquit eorum, quæ qui valde amat, decens est facere : et in finem dilexit, « id est continue, » ait Chrysostomus [14], ubi multum de hoc. Et quoniam debebant dolere vehementer, inducit eis consolationem, ut ait idem Chrysostomus [15]. Et ideo sequitur (v. 2) : *Et cœna facta, cum diabolus misisset in cor Judæ.* Ut enim ait Augustinus [16]: non ita intelligere debemus cœnam factam, velut jam consumptam (*f*) : adhuc enim cœnabant, cum Dominus surrexit : nam postea recubuit, et bucellam traditori dedit. » *Cum misisset diabolus in cor Judæ.* Ergo secundum hoc videtur, quod tunc primo cogitavit tradere Dominum : cujus contrarium videtur; supra enim dictum est [17] : « Unus ex vobis diabolus est; » et supra proximo [18] dictum est, quod « erat fur, loculos habens. » Item secundum hoc videtur, quod diabolus habet potestatem super animas rationales, immutandi eas, et immittendi in eas quæ vult : cujus contrarium videtur per Augustinum [19], ubi ait : « Nihil potentius est ista creatura, quæ mens dicitur rationalis, nihil sublimius : quidquid super hanc est, Creator est. » Et ad istud respondendum secundum Augustinum hic [20], ubi ait, quod « hæc missio fuit spiritus suggestio; non per aurem, sed cogitationem ; non corporaliter, sed spiritualiter. » Similiter [21] « bonæ suggestiones fiunt a bono spiritu; sed interest quibusnam earum (*g*) mens consentiat, divino auxilio (*h*) vel deserta per merita, vel adjuta per gratiam. » Hæc ille. Est ergo immittere in animam per suggestionem, et sic diabolus immittit, quibus anima ex libertate arbitrii consentit; et est immittere per suggestionem a bono spiritu, et per informatio-

Pascha quadruplex.

[1] Sup., VI, 4. — [2] *Matth.*, XXVI, 17. — [3] Ibid., 2. — [4] *Levit.*, XXIII, 5. — [5] Aug., ubi sup., n. 1. — [6] Ambros., *Hexaem.*, lib. I, c. IV, n. 14. — [7] *Exod.*, XII, 11. — [8] *Eccli.*, XXIX, 33. — [9] Aug., *in Psal.* XXXIV, n. 6, quoad sensum. — [10] *Exod.*, XII. — [11] *Num.*, IX. — [12] IV *Reg.*, XXIII, 21; II *Paral.*, XXXIV, 33. — [13] I *Cor.*, V, 7. — [14] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXIX, al. LXX, n. 1. — [15] Ibid. — [16] Aug., *in Joan.*, tract. LV, n. 3. — [17] Sup., VI, 71. — [18] Sup., XII, 6. — [19] Aug., *in Joan.*, hom. XXIII, n. 6. — [20] Id., tract. LV, n. 4. — [21] Ibid.

(*a*) *Cæt. edit.* vocatur. — (*b*) *Fortasse legendum* nox — (*c*) *Cæt. edit.* Domini, etc. — (*d*) *Leg.* mundo. — (*e*) *Suppl.* in deserto. — (*f*) *Al.* consummatam. — — (*g*) *Cæt. edit.* quibus non eorum. — (*h*) *Cæt. edit. non habent* divino auxilio.

nem a Deo, et sic immittuntur bonæ cogitationes a bono spiritu, et a Deo in animam. Illius enim est formare animam et justificare, cujus est eam creare. Veritas in cor hominis, qui operatur justitiam, non migrando, sed tanquam imprimendo transfertur, sicut imago ex annulo in ceram transit, et annulum non relinquit. Ad istud respondendum secundum Augustinum [1] : « Jam venerat ad convivium explorator pastoris, insidiator Salvatoris, traditor Redemptoris. » Et ideo amplius suggesserat diabolus ei, quod prius immiserat, et ad hoc faciendum cor suum firmaverat. Et ideo ait hic : *Cum misisset*, etc., (v. 3) *sciens, quia omnia dedit in manu ejus*. Quæritur cum hoc ab æterno scivisset, supra [2] : « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus ; » qualiter ait nunc : *Sciens*, etc. Item, si omnia erant in manu ejus, ergo et Judas. Sed de manu sua nemo potest rapere, supra [3] : et ita non potuit Judas peccare, nec tradere eum. Et ad hoc respondendum est secundum Augustinum [4], quod dicitur Deum cognoscere aliquid, vel scire, quando facit nos scire vel cognoscere : et quia tunc fecit scire [5], « quid faciebat pro amicis, qui patienter utebatur inimicis, » ideo ait : *Omnia dedit in manu ejus* : « Mala scilicet in usum, et bona in effectum (*a*), » ut ait Augustinus [6]. Sciebat enim pro amicis mortem sustinere, et malo ipsius Judæ bene uti. Et ideo Judas erat in manu ejus, cujus malo bene utebatur. Ista cœna significabat Christi passionem, post quam non fuit aliud prandium. Et de hoc in Glossa satis. *Sciens* etiam *quia a Deo exivit*, non eum deserens, supra [7] : « In propria venit : » *Et ad Deum vadit*, non (*b*) suos relinquens, infra [8] : « Exivi a Patre, » etc.

4. Et subditur secunda particula : *Surgit a cœna*, etc. Ut enim ait Augustinus [9] : « Passurus exitia, præmisit obsequia : non solum eis, pro quibus erat subiturus mortem, sed illi etiam qui erat traditurus eum ad mortem. » Hæc ille. Et in hoc patet humilitas Redemptoris. Et non solum sic surrexit, et posuit vestimenta ; sed : *Cum accepisset linteum*, etc. Et in hoc patet Salvatoris stupenda humilitas, et sedula studiositas in obsequendo, et expedita præparabilitas ad ministrandum, et laboriositas in lavando. Unde Chrysostomus [10] : « Non antequam recumberet, sed postquam resederunt omnes, tunc surrexit : neque simpliciter lavat, sed vestimenta deponens : neque ad hoc stetit, sed et linteum præcinxit : neque hoc contentus est, sed et ipse implevit pelvim, per omnia monstrans, quoniam non execrabiliter oportet facere talia, cum bene fecerimus, sed cum magno desiderio. » Hæc ille. Et sicut insinuat Augustinus [11], « depositio vestimentorum significabat, quod formam servi accepit, quando seipsum exinanivit : non deposuit quod habebat, sed quod non habebat accepit. Crucifigendus erat, expoliatus est vestimentis, involutus est linteis, et tota illius passio nostra purgatio fuit. » Hæc ille. In figura ergo et præteritæ incarnationis, et futuræ passionis, hæc dignatus est facere. Et de his in Glossa. Unde ad ejus imitationem debemus surgere a cœna carnalis delectationis, de qua in figura [12] : « Unusquisque præparat (*c*) cœnam suam, » etc. [13] « Relinquens prandium jejunus pervenit ad corpus, » etc. Et debemus deponere vestimenta, scilicet conversationem pristini hominis [14] : « Deponite (*d*) vos secundum pristinam conversationem, veterem hominem. » Et debemus præcingere nos linteo, scilicet disciplina vitæ pœnitentialis [15] : « Sint lumbi vestri præcincti. » Ibi Gregorius [16] : « De hoc dicitur [17] : *Accinge sicut vir lumbos tuos*. » Ibi Gregorius de hoc.

5. *Deinde misit aquam in pelvim*, etc. (*e*) Et debemus effundere aquam in pelvim, profluvium lacrymarum in cor, recognoscendo ejus fragilitatem [18] : « Quasi torrentem lacrymas. » Et sequitur : « Effunde sicut aquam cor tuum. » Et debemus lavare pedes discipulorum, scilicet affectus cordis, qui debent esse sub disciplina Dei, prout ait Propheta [19] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » [20] « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos ? »

Et sequitur tertia particula, in qua ob reverentiam Salvatoris, Petri refutatio et negabilitas, ne sibi lavaret pedes. Et ibi duo : primo, de hoc mutua collatio ; secundo, veritatis instructio, sive eruditio, ibi [21] : *Dicit ei Jesus*, etc.

[1] Aug., ibid. — [2] Sup., III, 35. — [3] Sup., X, 28. — [4] Aug., *de Trinit.*, lib. I, c. XII, n. 23. — [5] Id., *in Joan.*, tract. LV, n. 5. — [6] Ibid. — [7] Sup., I, 11. — [8] Inf., XVI, 28. — [9] August., ubi sup. prox., n. 7. — [10] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [11] Aug., ubi sup. prox. — [12] I *Cor.*, XI, 21. — [13] *Tob.*, II, 3. — [14] *Ephes.*, IV, 22. — [15] *Luc.*, XII, 35. — [16] Greg., *in Evang.*, hom. XIII, ante med. — [17] *Job*, XXXVIII, 3. — [18] *Thren.*, II, 18, 19. — [19] *Psal.* VI, 7. — [20] *Cant.*, V, 3. — [21] Inf., 7.

(*a*) *Cæt. edit.* affectum. — (*b*) *Item* nos. — (*c*) *Vulg.* præsumit. — (*d*) *Item* Deponere. — (*e*) Cæt. edit. non habent *Deinde misit aquam in pelvim*, etc.

Ait ergo : *Et cœpit lavare pedes.* Et sequitur (v. 6) : *Venit ergo ad Simonem.* Ex his videtur, quod aliquibus jam lavasset (*a*) pedes : sic objicit Augustinus[1]. Et ad hoc respondet, quod non est intelligendum, quod post aliquos ad illum venerit, sed quod ab illo cœperit. Quando ergo cœpit lavare, venit ad eum, a quo cœpit. Ait tamen Chrysostomus[2] : « Mihi, inquit, videtur pedes (*b*) proditoris primo lavasse : incœpit enim ab ultimis, et tunc venit ad Petrum. » Sequitur vero : « Decens erat proditorem, stultum existentem, ante verticem apostolorum, id est Petrum recubuisse. » Et tunc, postquam lavit pedes ejus, *venit ad Petrum. Dixit ergo ei Petrus : Tu mihi lavas pedes?* Expavit Petrus, quasi diceret : Quid est? *Tu!* et quid est? *Mihi!* ac si diceret : Tu es Filius Dei æternus, et ego mortalis. Unde Chrysostomus planius[3] : « Tu lavas pedes meos manibus, quibus oculos cæci aperuisti, leprosos mundasti, et mortuos suscitasti? »

7. Et subditur responsio Salvatoris : *Respondit ei Jesus : Quod ego facio, tu nescis modo,* quantum ad mysterii altitudinem, secundum Glossam. *Scies autem postea,* vel ad litteram, vel revelatione Spiritus, infra[4] : « Spiritus docebit vos omnia. » Unde Chrysostomus[5] : « Scies posthac, cum in homine dæmonia ejicies, cum a Spiritu didiceris, quoniam a dextris sedeo Patris. » Et licet sic diceret Salvator, tamen « humilem Christum usque ad pedes non vult videre, non potest sustinere Petrus, » ait Augustinus[6]. Ideo dicit (v. 8) : *Non lavabis mihi pedes in æternum,* id est, nunquam, ait Glossa. Et ideo, ut terreret eum, ait Salvator : *Si non lavero te, non habebis partem mecum* : eo quod soli mundi, et loti auxilio Dei, intrabunt in regnum[7] : « Non enim intrabit eam, » id est, in civitatem cœlestem, « aliquid inquinatum (*c*). » Quod audiens Petrus territus, (v. 9) *dicit ei : Domine, non solum pedes,* etc. Unde Augustinus[8] : « Quandoquidem (*d*) sic minaris, omnia membra lavanda non subtraham. » Ut enim ait Chrysostomus[9] : « Semel increpatus, quando dictum est ei[10] : *Vade retro, satana,* ita est correptus, ut esset tremens factus : unde et in refutatione fuit vehemens, et in concessione vehementior. » Sed Judas continue redargutus, non sentiebat, ut ait Chrysostomus[11].

10. Et sequitur illa pars, in qua instructio Petri de ipsa veritate : *Dicit ei Jesus : Qui lotus est, non indiget,* etc. Sed quæritur de modo loquendi : si enim mundus est totus, non indiget, ut pedes lavet; et si non indiget, non est totus mundus. Si vero respondeatur, quod intelligendum est, quod qui est mundus præter pedes, ille indiget ut lavet pedes; tunc objicitur, quod sic posset dici de quolibet membro. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[12], quod « homo in sacro baptismo totus abluitur, tamen in rebus humanis postea vivitur, utique terra calcatur. Affectus autem humani sunt quasi pedes, qui rebus humanis afficiuntur : ita quod[13] *si dixerimus, quod peccatum non habemus, veritas non est in nobis.* Et sic quotidie habemus opus, ut pedes lavemus, id est, vias spiritualium gressuum dirigamus. » Hæc ille. Ideo dicimus in Oratione Dominica quotidie[14] : « Dimitte nobis debita nostra. »[15] « Excutite pulverem de pedibus vestris. »[16] « Quando lavabant pedes meos butyro. » Ibi Gregorius[17], istud exponens, ait, quod pedes lavantur butyro, quia pinguedine boni operis infunditur atque mundatur pulvis collectus de gloria prædicationis. Affectus sunt multum infectibiles, ideo de pedibus ait. » Et ibi bene de hoc. Et de hac lotione in Collatione prædicabili.[18] Et quia dixit : *Qui lotus est,* etc., subdit : *Vos mundi estis, sed non omnes.* Sed opponit Chrysostomus[19], quod nondum erant Spiritu digni, nec Spiritu baptizati[20] : « Vos baptizabimini non post multos dies. » Necdum erat victima Christi oblata, et adhuc manebat maledictio chirographi[21], et ita non erant mundi. Et ad istud respondet, quod ab errore erant liberati, et iniquitatem projecerant ab animabus, et lumen susceperant, et cum sinceritate mentis erant. Infra[22] : « Mundi estis propter sermonem meum. » Vera munditia, de qua ait Propheta[23] : « Lavamini, mundi estote. » Amplius vero postea fuerunt sublimati Spiritu elevante. Et patet obstinatio Judæ : quia nec propter ista verba, nec propter

[1] Aug., *in Joan.*, tract. LVI, n. 1. — [2] Chrysost., ubi sup. prox. — [3] Ibid., paulo ante. — [4] Inf., XIV, 26. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup., n. 2. — [7] *Apoc.*, XXI, 27. — [8] Aug., ibid. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] *Matth.*, XVI, 23. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Aug., ubi sup., n. 4. — [13] I *Joan.*, I, 8. — [14] *Matth.*, VI, 12. — [15] Ibid., X, 14. — [16] *Job*, XXIX, 6. — [17] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. X, al. XIV, n. 22. — [18] Vid. *Collat.*, LIX. — [19] Chrysost., ubi sup. — [20] *Act.*, I, 5. — [21] *Coloss.*, II, 14. — [22] Inf., XV, 3. — [23] *Isa.*, I, 16.

(*a*) *Al.* lavisset. — (*b*) *Cæt. edit. deest* pedes. — (*c*) *Vulg.* aliquod coinquinatum. — (*d*) *Cæt. edit.* Quando.

alia prius consimilia resilivit a malitia sua : inverecunde enim se habebat in omnibus. Et de hoc Chrysostomus [1] in homilia.

12. Et sequitur secunda pars principalis, in qua exhortatio discipulorum ad imitationem præmissi exempli : *Postquam ergo lavit pedes*, etc. Et primo, ipsa exhortatio; secundo, rationis ob quam debebant imitari, subjunctio, ibi [2] : *Amen, amen*, etc.

Ait ergo : *Postquam ergo lavit*, etc. Et per hoc patet, sicut tactum est, quod cœna fiente, surrexit a cœna. Unde ait hic : *Cum recubuisset iterum*. Et est mysterium juxta Glossam, quod impleta purgatione per sanguinem, accepit vestem immortalitatis, quia [3] « resurgens a mortuis, jam non moritur. » Et [4] : « Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. » *Scitis quid fecerim vobis?* scilicet ego tantus et talis, feci factum tam humile, et *vobis*, qui estis discipuli. (v. 13) *Vos vocatis me Magister*, scilicet in illuminando et docendo; *et Domine*, in præsidendo : *Et bene dicitis*, sic vocando : *sum etenim*, et re ipsa, et facto. Ipse enim « solus potens, Rex Regum [5]. » Et ipse verus Magister [6] : « Ut audiam quasi magistrum (v. 14). *Si ergo ego*, scilicet talis et tantus, *lavi pedes*, humiliter et diligenter, et libenter : *Et vos debetis lavare*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [7], « a majoribus rebus accipit exempla, ut saltem quod minus est, operentur, et cum eodem studio. » Et sequitur : « Proditoris pedes Dominus lavit, et sacrilegi, et furis, et secundum tempus proditionis, et insanabiliter habentem, mensæ communicatorem fecit : et tu magna sapis, et sursum supercilia vellis, scilicet non sustinens, nec habens patientiam. » Hæc ille. Et ut scirent propter hoc Christum eos lavasse, ut se mutuo lavarent, subdit (v. 15) : *Exemplum dedi vobis*. Ut enim ait Chrysostomus [8] : « Etenim magistri pueris litteras cum multa pulchritudine scribunt, ut saltem ad differentius, id est, melius imitatione veniant. » [9] « Adam exemplum meum ab adolescentia mea, » Adam scilicet secundus. Et de ista lotione, et de isto exemplo, in Collationibus prædicabilibus [10].

16. Et subditur ratio dicti : *Amen, amen dico vobis, non est servus major Domino*, sublimitate potestatis, *neque apostolus major est eo qui misit eum*, auctoritate dignitatis [11] : « Non est discipulus super magistrum. » Sed objicitur, sicut Augustinus [12] in homilia, cum dicatur [13] : « Laudet te alienus, et non os tuum, » qualiter ait hic Magister humilitatis : *Vos vocatis me Magister et Domine, sum etenim?* Et ad istud respondet Augustinus, quod homini præceptum est illud, scilicet non se laudare, cui periculosum est sibi placere, cui cavendum est superbire; sed Deus loquitur : nulla hic est elatio tantæ celsitudinis, nullum mendacium veritatis, vos subjacere sibi utile est, » etc. [14] « Major est omni laude : exaltantes eum replebimini (*a*) virtute. »

17. Et sequitur tertia pars, in qua revelatio sive detectio proditoris in generali cum sua ratione, sicut continuat Glossa. Et hæc in duas : primo, hujus præmissio in generali cum sui ratione; secundo, ejusdem detectionis magis in speciali, et discipulorum inquisitio, ibi [15] : *Cum hæc dixisset*, etc.

Ait ergo : *Si hæc scitis*, scilicet quæ dixi, et docui in intellectu; *et si feceritis*, in effectu; *beati eritis*, scilicet in fructu [16]. « Estote factores verbi, et non auditores tantum, » etc. [17] « Non enim auditores legis justificabuntur, sed factores. » [18] « Beati enim qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. »

18. *Non de omnibus vobis dico*, scilicet quod estis beati : *Scio enim quos elegerim*, supra [19] : « Duodecim vos elegi : sed unus diabolus est. » Judas autem non erat electus ad beatitudinem, vel beatitudinis societatem; *sed ut Scriptura adimpleatur*, scilicet in *Psalmo*, ubi dicitur [20] : « Magnificavit super me supplantationem. » Per calcaneum enim finis intelligitur, in quo fine Judas proditor insidiatus est, quia diabolus intraverat in eum, de quo dicitur [21] : « Tu insidiaberis calcaneo ejus. » Vel levare calcaneum, est contra Dominum recalcitrare, contra Dominum, et fraudem, et machinationem meditari. Unde Augustinus [22] : « Illi manducabant panem Dominum (*b*), ille manducabat panem Domini contra Dominum : illi vitam, scilicet manducabant, ille pœnam : » et ideo [23] « judicium manducavit sibi et bibit. »

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Inf., 16. — [3] *Rom.*, VI, 9. — [4] *Philipp.*, III, 21. — [5] I *Tim.*, VI, 8. — [6] *Isa.*, L, 4. — [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXX, al. LXXI, n. 1. — [8] Ibid., paulo ante. — [9] *Zach.*, XIII, 5. — [10] Vid. *Collat.*, LX et LXI. — [11] *Matth.*, X, 24. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. LVIII, n. 3. — [13] *Prov.*, XXVII, 2. — [14] *Eccli.*, XLIII, 34. — [15] Inf., 21. — [16] *Jac.*, I, 22. — [17] *Rom.*, II, 13. — [18] *Luc.*, XI, 28. — [19] *Joan.*, VI, 71. — [20] *Psal.* XL, 10. — [21] *Gen.*, III, 15. — [22] Aug., *in Joan.*, tract. LIX, n. 1. — [23] I *Cor.*, XI, 29.

(*a*) *Vulg.* replemini. — (*b*) *Cæt. edit.* Domini.

19. Et subdit rationem hujus revelationis sive denudationis. *Amodo* (*a*) *dico vobis, ut credatis, quia ego sum,* scilicet ille, de quo illa Scriptura loquitur in *Psalmo.* Et hoc ait, « ostendens illi misero, scilicet Judæ, ut ait Chrysostomus [1], quoniam non ignorans comprehenditur; sed et valde sciens, et quod et ipsum maxime omnium sufficiens erat detinere eum, scilicet Judam, a proditione. Et non dixit : Tradidit me, sed : *Levavit,* etc., calcitrationem, et dolum, et fraudem, et occultationem insidiarum repræsentare volens. » Hæc ille. Et quoniam ex dictis possent contristari discipuli, consolatus est eos dicens (v. 20) : *Amen dico vobis : qui accipit,* etc., sicut continuat Chrysostomus [2]. Unde quærit ibi : « Quæ est consequentia istius litteræ ad præmissa dicta ? » Et respondet, quod multa est consequentia : quia enim debebant exire, scilicet ad prædicandum, et versuta, id est, terribilia pati, consolatur eos duobus modis, scilicet a seipso, ut haberent eum in memoria, et ab aliis, ut eorum providentia illis procurent. Omnium enim eis aperuit domos. » Hæc ille. Ex ipsa (*b*) enim hac promissione, quod qui reciperent illos missos ad prædicandum, ipsum etiam reciperent, provocavit omnes ad eos recipiendos [3] : « Qui vos recipit, me recipit; et qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ recipiet. » Super quod Gregorius : « Qui, inquit, alimentum prophetæ, propter hoc quod propheta est, tribuit, prophetiæ illius vires ad loquendum dedit, et apud Dominum prophetiæ habebit præmia. » [4] « Quicumque vos non receperunt, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis. » Et quasi idem. Magna ergo promissio suscipientibus missos a Filio Dei : quia qui tales recipiunt, et ipsum Deum recipiunt. Quia, ut ait Augustinus [5], « in eo qui mittitur, auctoritas mittentis commendatur. »

21. Et sequitur denuntiatio vel detectio traditoris magis in speciali, ibi : *Cum hæc dixisset, turbatus est,* etc. Et illa in quatuor partes : primo, ipsa detectio sive revelatio signo et verbo; secundo, discipulorum hæsitatio et inquisitio, ibi [6] : *Aspiciebant ergo,* etc.; tertio, Salvatoris responsio, et amplior certificatio, ibi [7] : *Respondit Jesus,* etc.; quarto, ipsius Judæ ad ipsum tradendum egressio, et futuræ passionis expressa insinuatio, ibi [8] : *Cum exisset,* etc.

Ait ergo : *Cum ergo hæc dixisset, turbatus est spiritu.* Sicut enim habitum est supra proximo, et sicut ait Augustinus [9] : « Qui mortuus est pro nobis, turbatus est idem ipse pro nobis. Qui ergo potestate est mortuus, potestate turbatus est : qui transfiguravit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ [10], transfiguravit in se affectum infirmitatis nostræ. » Et sequitur [11] : Pereant argumenta philosophorum, qui negant in sapientem cadere perturbationem animorum. » Et sequitur : « Turbetur plane animus christianus, non miseria, sed misericordia : timeat ne pereant homines Christo; contristetur cum perit aliquis Christo, concupiscat (*c*) acquiri homines Christo; lætetur cum acquiruntur. » Hæc ille. Turbatus ergo fuit, non ex impotentia vel ex infirmitate, vel timore, sed modo dicto. Et de ista opinione Stoicorum, et qualiter non cadit passio in sapientem, ita quod cedat passionibus, sicut cedit anima (*d*) stulti, Augustinus [12] bene et multum. *Amen dico vobis : Unus ex vobis me tradet.* « Unus, inquam, ait Augustinus [13], numero, non merito : specie, non virtute : commixtione corporali, non vinculo spirituali : carnis adjunctione, non cordis socius unitate. » Hæc ille. *Unus*, inquam, *ex vobis,* quia ex vobis exiturus [14] : « Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis, » supra [15] : « Sed unus ex vobis diabolus factus est. »

22. Et sequitur secunda particula : *Aspiciebant,* etc., *hæsitantes,* etc. Sed quæritur qualiter hæsitabant? quia [16] « spiritus hominis qui est in ipso, scit quæ sunt hominis : » ergo cum quilibet sciret se esse innocentem a crimine traditionis Domini, non debuerunt hæsitare. Et ad istud respondet Augustinus [17], quod sic « erat nota cuilibet sua conscientia, verumtamen proximi erat ignota. » Et de hoc Chrysostomus [18] : « In omnes circum instituit timorem, eo quod non dixit nominatim. » Et ibi bene de hoc. Et ideo hæsitantes aspiciebant, etc.

23. *Erat ergo recumbens unus,* etc., scilicet Joannes. Ut enim ait Chrysostomus [19] : « Petrus

[1] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [2] Id., hom. LXXI, al. LXXII, n. 1. — [3] *Matth.*, X, 40. — [4] *Luc.*, IX, 5. — [5] Aug., ubi sup., n. 2. — [6] Inf., 22. — [7] Inf., 26. — [8] Inf., 31. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. LX, n. 2. — [10] *Philip.*, III, 21. — [11] Aug., ibid., n. 3. — [12] Id., *de Civit. Dei*, lib. IX, c. IV. — [13] Id., *in Joan.*, tract. LXI, n. 2. — [14] I *Joan.*, II, 19. — [15] Sup., VI, 71. — [16] I *Cor.*, II, 11. — [17] Aug., ubi sup. prox., n. 3. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Ibid.

(*a*) Cæt. edit. *Amen.* — (*b*) *Cæt. edit.* ista. — (*c*) *Cæt. edit.* Christus concupiscit. — (*d*) *Item* animæ.

erat ubique fervens; quia tamen increpatus fuit a Domino, non fuit ausus interrogare; sed innuit Joanni, ut quæreret. » Et ideo (a) describitur beati Joannis honorifica familiaritas, quod erat recumbens, etc. Sed quæritur, qualiter hoc ait? Videtur Evangelista de se loqui jactanter. Item objicit Chrysostomus, ubi supra : « Cum omnes discipulos diligeret Jesus [1] : *Cum dilexisset suos, in finem dilexit eos* : qualiter ait Joannes, de se, quod ipsum diligebat Jesus? » Ita quærit Chrysostomus, qualiter Joannes recubuit, sic omnibus timentibus, velut voluptans in sinu Jesu? Et ad primum respondet Augustinus [2], quod « consuetudo est eorum, qui sacras nobis litteras ministrant, de se loqui sicut de aliis (b) in divina historia : » sicut Joannes hic; et Matthæus, quando ait [3] : « Vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine; » et Paulus, quando ait [4] : « Scio hominem raptum usque ad tertium cœlum. » Similiter idem ait Gregorius. Ad aliud respondet Chrysostomus [5], quod « plus aliis Joannes diligebatur. » Qualiter autem plus, exponit Glossa : « Quia familiarius. » Et de hoc infra.

24. *Innuit ergo huic Simon Petrus*, scilicet Joanni, *et dixit ei*, etc. Sed quæritur, qualiter ait utrumque : *Innuit et dixit?* Et ad istud respondet Augustinus [6], quod locutio est aliquando « non sonando, sed tantummodo innuendo. » Dicit ergo innuendo : *Quis est*, etc.

25. *Itaque cum recubuisset supra pectus*, quod plus videbatur, quam in sinu, *dicit ei* : *Domine, quis est?* suppressa voce, ait Glossa. Et ut ait Chrysostomus [7] : « Si hujus causam quæris discere, amoris res erat : et ideo innuit Petrus Joanni, ut quæreret, non ut majori existenti, sed propter multum amorem, ut dictum est. » Tamen Joannes non se nominavit, propter ingloriationem, id est, gloriæ vanæ vitationem, ait Chrysostomus [8]. Et patet ex dictis prærogativa privilegialis beati Joannis, quod erat a Filio Dei dilectus, et quod fuit in sinu ejus recumbens, et pectori innixus. Per sinum enim signatur hic secretum, scilicet sapientiæ, ait Augustinus [9]. [10] « Vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus. » Et de hoc in Collatione prædicabili, infra [11].

26. Et sequitur responsio Salvatoris : *Respondit Jesus : Ille est cui intinctum panem*, etc. Ut ait Augustinus [12] : « Expressus est traditor : nudatæ sunt latebræ tenebrarum. » *Et cum intinxisset panem, dedit Judæ*, etc. De isto pane quis, qualis fuerit, Augustinus bene ait [13] : « Non, ut putant quidam, tunc Judas corpus accepit : nam omnibus distribuerat jam Dominus sacramentum corporis et sanguinis sui, et ibi Judas erat. » Nunc autem ventum est ad narrationem beati Joannis, ubi per buccellam tinctam expressit Dominus traditorem. Sed quæritur, quare dedit panem tinctum? Et ad hoc respondet Augustinus [14] quod fortassis per panis tinctionem significabat ejus fictionem.

27. *Et post buccellam introivit in eum satanas.* Sed quæritur qualiter ait : *Tunc introivit*, quia prius [15] erat Judas fur et latro : Et ad istud respondet Augustinus [16], quod post hunc panem intravit satanas in eum, ut eum plenius possideret, in quem prius intraverat, ut deciperet. Quærunt autem aliqui hic, qualiter Deus prodiderit crimen Judæ, cum esset occultum prius. Ipse enim ait [17] : « Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum. » Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [18], quod et tunc primum redarguit eum (c) Jesus non nominatim, sed dando sic panem; neque tamen ille ob mensam verecundatus est, eodem modo communicans pane. » Hæc ille. Quia ergo Filius Dei, sciens ipsum esse obstinatum et inverecundum, et videns discipulos esse anxiatos, mitigans eos, et sermone, et interrogatione, concessit etiam Joanni recumbere in pectus, sive recidere, ut ait idem Chrysostomus [19]; sic proditorem expressit : nam tempus passionis imminebat. Qualiter autem tradidit ei corpus suum cum aliis, ad hoc respondendum secundum Augustinum [20] : « Bonum est quod accepit, sed malo suo accepit, qui malus male bonum accepit. » Unde et Apostolus [21] : « Probet seipsum homo, et sic de pane illo edat : qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. »

Et subditur insinuatio accelerationis criminis ipsius Judæ. *Dicit ei Jesus : Quod facis, fac citius.* Sed quæritur, qualiter hoc ait? videtur enim

[1] Sup., 1. — [2] Aug., ubi sup., n. 4. — [3] *Matth.*, IX, 9. — [4] II *Cor.*, XII, 2. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup., n. 6. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Ibid. — [9] Aug., ubi sup. prox. — [10] Inf., XXI, 7. — [11] Vid. *Collat.*, LXII. — [12] Aug., ubi sup. — [13] Id., tract. LXII, n. 3. — [14] Ibid. — [15] Sup., XII, 6. — [16] Aug., ubi sup., n. 2. — [17] *Matth.*, XVIII, 15. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Chrysost., ibid. — [20] Aug., ubi sup., n. 1. — [21] I *Cor.*, XI, 28-29. — (a) *Leg.* ibi. — (b) *Leg.* tanquam de alio. — (c) *Cæt. edit.* cum.

quod præcepit proditionem facere. Et ad istud respondendum, secundum Augustinum[1] : « Non præcepit ei facinus, sed prædixit Judæ malum, nobis bonum. O, » inquit, « verbum frequentius (*a*) parati mori, quam irati ! *Fac*, inquit, *citius*, non quia tu potes, sed quia hoc vult qui totum potest. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Et de hoc Chrysostomus, ubi supra[2] : « Non præcipientis est, neque consulentis, sed exprobrantis, et ostendentis, quoniam volebat corrigere Judam : quia vero incorrecte se habebat, dimittit eum. » Hæc ille.

28. *Hoc autem nemo scivit discumbentium*: quod retorquet Chrysostomus[3] ad prius dictum, quod « non intellexerant illud, quod ait Salvator : *Cui porrexero panem*. Nam latenter dixit, ut nullus audiret. Etenim propterea ad pectus Joannes (*b*) tendens interrogat ; seu ad aurem, ut non fieret manifestus proditor. Et Christus ita respondit, scilicet silenter, et neque tunc fecit manifestum : nunc autem nudius et manifestius dixit; et tamen neque tunc eum manifestum fecit. Nam si divulgasset, fortassis utique Petrus eum interfecisset. » Hæc ille. Et per hoc ad quæstionem suprapositam patet responsio, quod non manifestavit proditorem.

29. *Quidam putabant, quia loculos habebat*, etc. De quibus loculis objicitur, ut supra proximo[4], qualiter habens loculos erat inter discipulos Domini, quibus est præceptum[5], non esse sollicitos de crastino, et nihil portare in via, nec aurum, nec argentum. Et ad istud respondet Augustinus[6], quod « habebat Dominus loculos, et a fidelibus oblata conservans, et suorum necessitatibus, et alienis indigentibus tribuebat. Tunc primum ecclesiasticæ pecuniæ forma est instituta. » Et de hoc in Glossa. Similiter Chrysostomus, homilia dicta[7] : « Multam faciebat Dominus scilicet pauperum procurationem, docens nos multum per hoc facere studium. Hic enim marsupium habebat, ea quæ mittebantur portabat. Et nimirum nullus videtur afferens pecunias, sed quoniam quidam nutriebant eum, scilicet discipulæ ejus. » Et ad hoc respondet quod « portabat ad inopum ministerium : ut discas, quoniam et valde pauperem, et crucifixum, hujus oportet multam facere procurationem : multa enim dispensans ad nostram doctrinam agebat. » Hæc ille. Ad ministerium ergo pauperum, et ad formam dandam Ecclesiæ, et ex his quæ mittebantur, non ex possessionibus propriis locupletabantur.

30. *Cum ergo ille accepisset buccellam, exivit*. Ut enim ait Chrysostomus supra[8] : « Quia incorrecte se habebat, scilicet Judas, dimittit eum Filius Dei. » *Erat autem nox*. (v. 31) *Cum exisset*, etc. Ut enim ait Augustinus[9] : « Dies diei eructat verbum, id est, Christus discipulis, ut audirent eum et amarent sequendo. Et nox nocti annuntiavit scientiam[10], id est Judas Judæis infidelibus, ut venirent et comprehenderent Jesum. » Ut enim ait Gregorius[11] : « Aliquando a qualitate temporis exprimitur finis actionis, sicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Judas exiisse (*c*) perhibetur. » Hæc ille. Merito ergo erat nox, cum ille exisset, recedens a luce, et a filiis lucis, ad opera tenebrarum, et ad filios tenebrarum, non rediturus ad lucem. « Qui male agit, odit lucem, » supra[12]. [13] « Qui enim ebrii sunt, in nocte ebrii sunt. » Ideo dicitur diviti damnato[14] : « Hac nocte repetent animam tuam. » Ex dictis patet misera infelicitas Judæ, quod ingratus tanto domino, et tali magistro, nec documentis, nec beneficiis, nec honoribus retardatus fuit a facinoroso crimine suo. Nec mirum, intraverat in eum satanas, et ab eo erat possessus, ut patet ab Augustino, supra. Sed multi damnant Judam proditorem, et tamen ipsi sunt proditores veritatis, quæ est Filius Dei. Unde Ambrosius[15] : « Quod fecerunt tunc Judæi persequentes, hoc nunc faciunt Christiani male viventes, scilicet Christum lapidare et occidere: quia quid est Christus? Veritas, pax, justitia. Qui ergo pro falsitate relinquunt veritatem, qui pro temporali pretio relinquunt justitiam, qui odiunt veritatem, Christum occidunt. » Hæc ille.[16] « Rursum Christum crucifigentes. » Unde de talibus[17] : « Conversum est retrorsum judicium, justitia longe stetit, corruit veritas in plateis. » Et hoc, quia ingressus est in eos satanas. De quolibet enim talium verificatur illud[18] : « Ingredietur bestia latibulum suum, et in antro suo morabitur. » Quod exponit ibi

[1] Aug., ubi sup., n. 4. — [2] Chrysost., ubi sup. n. 2. — [3] Ibid. — [4] Sup., XII, 6. — [5] *Matth.*, VI, 34. — [6] Aug., ubi sup., n. 5. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Ibid., in princ. — [9] Aug., ubi sup., n. 6. — [10] *Psal.* XVIII, 13. — [11] Greg., *Moral.*, lib. II, c. II, n. 2. — [12] Sup., III, 20. — [13] I *Thess.*, V, 7. — [14] *Luc.*, XII, 20. — [15] Imo auctor, quisquis ille sit, serm. XLIV, *de Temp.*, post med. — [16] *Hebr.*, VI, 6. — [17] *Isa.*, LIX, 14. — [18] *Job*, XXXVII, 8.

(*a*) *Al.* libentius. — (*b*) *Cæt. edit.* Joannis. *Græc.* Ἰωάννης. — (*c*) *Cæt. edit.* exire.

Gregorius [1] de ingressu diaboli in animam peccatricem. Et hoc faciunt tales, qui habent loculos, scilicet absconditos, et profundos, et inexplebiles affectus avaritiæ : quæ quidem avaritia sive cupiditas [2] est « radix omnium malorum. » Unde Chrysostomus [3] : « Neque imitemur Judam per avaritiam. Non tradis Christum? Sed cum despicis inopem fame tabescentem aut frigore corruptum, eamdem et ipse attrahis cruciationem. Et cum indigni participemus mysterio, similiter perimus cum Christum occidentibus. » Et sic de aliis, quæ ibi enumerat. Et idem [4] : « Hæc, id est avaritia, Giesi leprosum pro discipulo fecit; hæc Ananiam perdidit; hæc Judam proditorem operata est ; hæc Judæorum principes corrupit dona accipientes. » Hæc ille, et ibi multum de hoc. Et tales exeunt recedentes a Filio Dei [5] : « A minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur. » Et talibus merito est nox, quia noctem facit umbra tenebrarum, ait Ambrosius [6]. Et [7] : « Nox est absentia solis. » Sed tales omnia, quæ amant inordinate, interponunt inter se et Deum : et sic fit eclipsis animabus suis, et nox. « Supercecidit ignis, » scilicet cupiditatis, « et non viderunt solem, » ait Propheta [8]. « In lectulo meo per noctes quæsivi [9]. » Ibi Bernardus (*a*) [10] :« Dies palam facit, quod nox abscondit. » Et sequitur : « Mundus iste habet noctes suas non paucas, cum ipse totus sit nox. Nox est Judaica perfidia; nox, ignorantia paganorum; nox, hæretica pravitas; nox, etiam catholicorum (*b*) carnalis animalisve conversatio ; nox, ubi non percipiuntur quæ Dei sunt. » Et ibi multum et bene de his. [11] « Noctes laboriosas enumeravi mihi. » [12] « Graditur nocte et in tenebris. » [13] « Non simus noctis, nec tenebrarum » filii, sed « diei. »

31. Et sequitur illa particula, in qua revelatio passionis et glorificationis, ibi : *Cum ergo exisset, dixit Jesus : Nunc clarificatus est*, etc. Secundum Augustinum [14] vero incipit sermo, qui factus est ad plures. Et continuat sic [15] : « Exiit Judas proditionis auctor, et clarificatus est Filius hominis, separato nequissimo, remanentibus sanctis. Signata est glorificatio ejus, quando separatis iniquis manebit ipse in æternitate. » Hæc ille. Clarificatus ergo est in passione, quia in ea vicit adversarias potestates, et de his triumphavit palam. Glorificatus est Filius in resurrectione : unde Chrysostomus, ubi supra [16], suadens discipulos non modo non tristari, sed etiam lætari, hoc ait : « Superasse mortem, gloria magna est : post mortem prævalere, similiter gloria magna est, ut enim credatur resurrectio, » etc. Et ibi bene de hoc. *Et Deus clarificatus est in ipso* (*c*), hoc est per seipsum, non per alium, ait Chrysostomus [17], scilicet ostendens se esse Deum. Et quasi exponens quod dixit, ut ait Augustinus [18], sequitur (v. 32) : *Si Deus clarificatus est*, etc., quia, ut ait Chrysostomus [19], omnia quæ a Filio fuerunt facta, Filius ea Patri reponit, id est, Patri retribuit. Et Deus ergo glorificavit Filium dictis modis, et Filius glorificavit Patrem. Unde et de Petro, infra [20], dicitur : « Hoc dixit, significans qua morte esset clarificaturus Deum : » multo magis Filius in morte clarificavit eum per ea, quæ facta sunt in morte. Ut enim ait Chrysostomus [21], « confestim in ipsa cruce clara apparuerunt, quia petræ scissæ sunt, » et sic de aliis. Et ideo ait hic : *Continuo clarificabit eum*. Supra proximo [22] : « Venit hora ut clarificetur Filius. » Et infra [23] :« Clarifica filium tuum, » etc.

33. Et sequitur ultima pars capituli, in qua discipulorum confortatio et instructio, ibi : *Filioli*, etc. Et illa in duas : primo, consolatio et instructio; secundo, Petri inquisitio, et mutua collatio, ibi [24] : *Dicit ei Simon Petrus*, etc.

Ait ergo : *Filioli*. Et patet incensio amoris in modo loquendi : sic enim consueverunt patres alloqui multum dilectos filios. *Adhuc modicum vobiscum sum*. Sed qualiter hoc, quia dicitur [25] : « Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi? » Et ad hoc respondet Augustinus [26], quod « hic loquitur de præsentia sua in carnis infirmitate, vel de præsentia sua in resurrectionis confirmatione per quadraginta dies; [27] aut

[1] Greg., *Moral.*, lib. XXVII, c. XVII, al. XXVI, n. 49. — [2] I *Tim.*, VI, 10. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLVI, al. XLVII, n. 3. — [4] Ibid., hom. LXIV, al. LXV, n. 3. — [5] *Jerem.*, VIII, 10. — [6] Ambros., *Hexaem.*, lib. IV, c. III, n. 11, in fin. — [7] Isid., *de Nat. rer.*, c. II. — [8] *Psal.* LVII, 9. — [9] *Cant.*, III, 1. — [10] Bern., *in Cant.*, serm. LXXV, n. 10. — [11] *Job*, VII, 3. — [12] *Prov.*, VII, 9. — [13] I *Thess.*, V, 5. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. LXIII, n. 1. — [15] Ibid., n. 2. — [16] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXI, al. LXXII, n. 2. — [17] Ibid. — [18] Aug., ubi sup., n. 3. — [19] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [20] Inf., XXI, 19. — [21] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [22] Sup., XII, 23. — [23] Inf., XVII, 1. — [24] Inf., 36. — [25] *Matth.*, XXVIII, 20. — [26] Aug., *in Joan.*, tract. LXIV, n. 1, quoad sensum. — [27] Ibid., n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* bene. — (*b*) *Cæt. edit.* hæreticorum. — (*c*) *Vulg.* eo.

loquitur de præsentia divina mortalibus ignota. » Hæc ille. *Quæritis me,* scilicet volentes me sequi, sive imitari; *sed non potestis*, quia nondum Spiritu confirmati. Sed quæritur qualiter supra [1], loquens Judæis, ait simpliciter : « Quo vado, non potestis venire; » hic loquens discipulis ait : *Modo non potestis venire?* Sic enim quærit Augustinus [2]. Et ad istud respondendum, quod discipuli erant tunc minus idonei, erant tamen postea secuturi; Judæi venerant in malitia permansuri : ideo diversimode loquitur, et ideo docens, quo modo idonei esse possint, et pergere quo ille antecedebat, subdit (v. 34) : *Mandatum novum do vobis*, sicut continuat Augustinus dicens [3], quod « hi sunt gradus quibus sequendus est Christus, » ut ait idem Augustinus. Sed quæritur, sicut objicit Augustinus [4], qualiter dicitur : *Mandatum novum*, cum hoc sit mandatum in lege veteri, ubi dicitur [5] : « Diliges amicum tuum, » etc. Et ad istud respondet, quod ideo novum dicitur, quia « exuto (*a*) vetere induit novum hominem : innovat enim audientem, vel potius obedientem; » vel aliter, quod « ideo dicitur novum, quia quantum ad modum diligendi, innovatum est, et ad perfectius diligendum in nova lege est mandatum, in qua est præceptum diligere inimicos. » Unde quantum ad substantiam antiquum est [6] : « Non mandatum novum do vobis, sed vetus. » Dicitur autem novum quantum ad modum diligendi perfectiorem. De dilectione vero multiplici, scilicet de culpabili et damnabili, qua diligunt se adulteri, et de dilectione naturali, qua diligunt se parentes, et de dilectione amicabili, qua diligunt se homines necessitudine humana, de dilectione sacramentali, qua diligunt se uxores et mariti, et de dilectione qua diligunt se homines, non sicut homines, sed sicut dii et filii Altissimi, ut sint filio ejus unico fratres, Augustinus [7] bene, et in Glossa pro parte. Et ideo ait hic : *Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos:* ipsa enim est ab omni mundana dilectione discreta, quam distinguendo, addidit : *Sicut dilexi vos*, ait Augustinus [8]. Sed Deus dilexit nos ad salutem. Unde Augustinus [9], ubi prius : « Medicus dicitur diligere ægrotos, quia non diligit nisi salutem, quam cupit revocare ; et non diligit morbum, quem venit expellere. Sic Deus diligit nos, et nos sic debemus invicem diligere, ut mutua dilectione constringamur inter nos, et tam dulci vinculo connexis membris corpus tanti capitis simus (*b*). » Hæc Augustinus. Infra [10] : « Hoc est præceptum meum (*c*), ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. » Et quoniam istud mandatum est excellens, ideo subdit signum adimpletionis hujus mandati (v. 35) : *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis*, etc. Ut enim ait Augustinus [11] : « Alia munera mea habent vobiscum etiam (*d*) non mei, sicut naturalia, ut naturam, vitam, sensum, et rationem, sic dona gratis data, de quibus [12] : *Alii datur sermo scientiæ*, etc. Sed si non habuerint charitatem [13], *nihil prodest.* Sed si ipsam habueritis modo dicto, discipuli mei eritis: ipsa enim non perdit cum impiis animam tuam, ipsa discernit causam tuam. » Hæc ille. [14] « Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo. » Ibi Gregorius [15], exponens istud, ait : « Probatio sanctitatis non est signa facere, sed unumquemque ut se diligere; de Deo autem vera, de proximo vero meliora, quam de semetipso sentire. » Propter quod ait hic : *In hoc cognoscent omnes*, etc. Et sequitur : « Testimonium ergo fraterni disciplinatus, est bonum fraternæ dilectionis. » Hæc Gregorius. Et ibi bene de hoc. [16] « Multiplex lex ejus. » Ibi Gregorius [17], de ista lege Dei, quæ est charitas vel fraterna dilectio [18] : « Charitate fraternitatis invicem diligentes. » Qualis autem debet esse ista dilectio? [19] « Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate. » Et sequitur [20] : « Diligamus alterutrum, sicut mandatum dedit nobis. »

Dilectio multiplex.

36. Et sequitur inquisitio Petri; et ibi duo : primo, una inquisitio cum responsione; secundo, inquisitio secunda cum sua responsione, ibi [21] : *Dixit Petrus*, etc.

Ait ergo : *Domine, quo vadis?* Hoc autem Chrysostomus [22] : « Magnum quid amor, et igne ipso vehementius, et ad ipsum cœlum reducit, et nulla est prohibitio, quæ ejus promptum impetum detinere possit. Et ideo ardentissimus Petrus præmissa audiens ait : *Domine, quo vadis?* Hoc autem dixit, non ita discere volens, ut se-

[1] Sup., VIII, 21. — [2] Aug., ubi sup., n. 2. — [3] Ibid., n. 4. — [4] Id., tract. LXV, n. 1. — [5] *Levit.*, XIX, 18. — [6] I *Joan*, II, 7. — [7] Aug., ubi sup. — [8] Ibid., n. 2. — [9] Ibid. — [10] Inf., XV, 17. — [11] Aug., ubi sup., n. 3. — [12] I *Cor.*, XII, 8. — [13] Ibid., XIII, 3. — [14] *Job*, XXX, 2. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XX, c. IX, al. VII, n. 17. — [16] *Job*, XI, 6. — [17] Greg., *Moral.*, lib. X, c. IV, al. VI, n. 7. — [18] *Rom.*, XII, 10. — [19] I *Joan.*, III, 18. — [20] Ibid., 23. — [21] Inf., 37. [22] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXII, al. LXXIII, n. 1.

(*a*) *Cæt. edit.* ex utero. — (*b*) *Item* sumus. — (*c*) *Vulg.* Hæc mando vobis. — (*d*) *Cæt. edit. deest* etiam.

qui concupiscens. » Idem Augustinus [1] : « Hoc dixit, tanquam sequi paratus. » Et *respondit Jesus : Quo ego vado, non potes*, etc. Ut ait Chrysostomus [2] : « Christus non ad verba, sed ad mentem respondit. » *Non potes modo ; sequeris autem postea.* Ut enim ait Augustinus [3] : « Non ait : Non poteris, sed : *Non potes modo* :dilationem intulit, non (*a*) spem tulit. » Ideo ait : *Sequeris postea.* Sed hoc audiens Petrus non destituit desiderium, spem accipiens. (v. 37) *Ait* (*b*) *Petrus : Quare non possum te sequi ?* Ut enim ait Augustinus [4] : « Quid in animo ejus esset cupiditatis, videbat ; quid autem virium, non videbat. Voluntatem suam jactabat infirmus ; sed inspiciebat valetudinem medicus. » Ideo dicebat Petrus : *Animam meam ponam pro te*, scilicet in morte. Ut enim ait Chrysostomus [5], « audivit a Christo, quoniam hoc majorem amorem nemo habet. » Patet ergo amor et devotionis fervor, et voluntatis vigor in beato Petro. Sed Christus ostendens, quoniam ejus solius est, scilicet ponere animam in morte, (v. 38) *Respondit : Animam tuam pro me pones ?* « Quid tantum præsumis ? quid (*c*) de te sentis ? quid (*c*) esse te credis ? Ita facies (*d*) pro me, quod nondum feci pro te ? » ait Augustinus [6]. Et ideo ait : *Amen, amen dico tibi : non cantabit gallus, donec me ter neges* ; quasi diceret, ut ait Augustinus [7] : « Ecce quomodo tibi cito apparebis, qui magna loqueris, et te parvulum nescis. » *Amen dico tibi ; non cantabit gallus, donec ter me neges* ; « quasi diceret : Non erit magnum spatium antequam me neges, » ait Chrysostomus [8]. Per omnia enim humilitatem (*e*) docens, et humanam naturam, scilicet in ipso, nihil ipsam secundum seipsam existentem : non enim semel et bis hoc passus est, sed ita destitit, ut in brevi tempore, tertio diceret verbum negationis. Ait Petrus [9] : « Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. » Cui Dominus dixit idem quod hic. Et ideo ait Dominus [10] : « Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, » etc. Sed qualiter ait hic : *Ter me neges*, etc., cum dicatur [11] : « Priusquam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus. » Et ad istud respondendum est secundum Augustinum [12], ubi de hoc prolixe prosequitur Augustinus. Et est summa, « quod affectione animi et timore tota trina negatio concepta est, et trinæ negationi sufficiens timor eum invasit, et ita trina negatio ante galli cantum incœpta est : sed non ante primum galli cantum peracta est. Unde Marcus de ipsarum vocum intervallis locutus est, et sic secundum affectum et voluntatem ter negavit ante primum galli cantum. Secundum tamen intervalla vocis, non ante secundum galli cantum. Et ponit exemplum, tanquam si alicui diceretur : Hac nocte, antequam gallus cantet, ad me scribes epistolam, in qua mihi ter conviciaberis : non utique, si eam ante omnem galli cantum scribere inciperet, et post primum finiret, ideo dicendum erat falsum fuisse prædictum. » Hæc ille. Quia secundum voluntatem et affectionem fecerat, licet non secundum facti processum : ita fuit ex parte ista. Quæritur magistraliter, qualiter ait : *Non potestis venire, quo ego vado*, qualiter habet veritatem : ipsi enim erant in charitate, et ita in recta voluntate, et ordinata, et ita diligente Deum super omnia. Ergo poterant ponere animam suam pro Deo, et sic vadere post eum. Et ad istud respondendum est secundum Augustinum [13] : « Quantum sibi assumpserat, » id est, præsumpserat, « (*f*) nondum pro se posita anima Christi, animam suam polliceretur positurum se esse pro Christo. » Ex hoc innuit Augustinus : Antequam esset Christus passus, et antequam esset Spiritus Apostolis in abundantia datus, et antequam fides cresceret, et antequam desiderium ferveret, non poterat ponere animam pro Christo, quam gratiam dedit Deus suis martyribus ; homo enim delectatur in vita sua naturali, et detestatur oppositum ac horret [14] : « Nemo enim carnem suam odio habuit. » Et ideo vitæ appetitus, et voluntas sustinendi contrarium, non sunt in homine sine superabundantia gratiæ. Et si objicitur de hæretico, qui sustinet ignem pro suo errore ; ad hoc est respondendum, quod non est simile : quia ille errore et tumore superbiæ et obstinatione sententiæ suæ, mavult pœnam sustinere, quam ab errore resilire, et ex suo peccato cadit. Sed ut homo sustineat mortem propter Deum, indiget Spiritu elevante in amorem Dei. Unde Augustinus, loquens de beato Laurentio, ait [15],

[1] Aug., *in Joan.*, tract. LXVI, n. 1. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Aug., ubi sup. — [4] Ibid. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup. — [7] Ibid.. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Matth.*, XXVI, 33. — [10] *Luc.*, XXII, 32. — [11] *Marc.*, XIV, 30. — [12] Aug., *de Conc. Evang.*, lib. III, c. II, n. 6-8. — [13] Aug., ubi sup.. n. 1. — [14] *Ephes.*, V, 29. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. XXVII, n. 12.

(*a*) *Cæt. edit. deest* non. — (*b*) Vulg. *Dixit.* — (*c*) *Cæt. edit.* quod. — (*d*) *Item* facis. — (*e*) *Item* humiliatum. — (*f*) *Suppl.* ut.

quod « etiam tormenta non sensit : caro enim ardebat, sed Spiritus vivificabat, sive vegetabat : » quod est tamen intelligendum quantum ad reputationem suam, quia non reputabat tormenta. Item quæritur : cum Petrus esset jam fervens ex amore, ut dictum est, qualiter permisit Deus eum cadere? Et ad istud respondendum secundum Gregorium [1], quod nimirum « magnæ actum esse pietatis dispensatione cognoscimus, ut is qui futurus erat pastor Ecclesiæ, in sua culpa disceret, qualiter aliis misereri debuisset. Prius enim ostendit sibi, et tunc proposuit cæteris, ut ex sua infirmitate cognosceret quam misericorditer aliena infirma toleraret. » Hæc ille. Sed quæritur, qualiter ait hic : *Ponam animam meam pro te*, scilicet volens et desiderans mori pro Christo, cum dicatur infra [2] : « Alius te cinget, et ducet te quo tu non vis. » Et ad istud respondet Gregorius [3], quod « Petrus martyrium, quod per infirmitatem carnis noluit, per virtutem Spiritus amavit. » Et ibi bene de hoc. Infra ergo loquitur quantum ad infirmitatem sensualitatis; hic autem quantum ad voluntatem rationis. Et ex dictis patet, qualis fuit Petrus ex seipso, et quam infirmus, et quam fortis et robustus ex Spiritu. Et de hoc Gregorius [4] : « Ipse pastor Ecclesiæ quantæ formidinis fuerit ante adventum Spiritus, ancilla ostiaria dicat; qualis autem fortitudinis post adventum, patet : gaudet enim tunc in verberibus, qui ante in verbo timuit (*a*). » Et ibi multum et bene de hoc. Et nota quod ait : *Non cantabit gallus, antequam me ter neges* : quod mysterium potest esse. Per gallum enim prædicator significatur, ante cujus cantum multi negant Christum, et non recte credendo, nec perfecte confitendo, nec juste vivendo. Et de isto gallo [5] : « Quis dedit gallo intelligentiam? » Ibi Gregorius [6] bene de proprietatibus galli, propter quas per gallum prædicator seu doctor significatur. « Gallus enim horas noctium discernit, in noctibus voces emittit, et propter valentiores voces in profundo noctis, quam in matutino; et cum edere cantus parat, alas excutit : seipsum feriens vigilantiorem reddit, » ut ait Gregorius ubi supra. Item gallus vociferatur contra prælium, ait sapiens, et post prælium et victoriam, ait idem. Item gallus gallinaceus victus silet, et canit cum vincit, ait Tullius [7]. Talis debet esse doctor spiritualiter [8] : « Gallus succinctus lumbos. » Et de hoc bene et multum Ambrosius [9] : « Est, inquit, galli cantus suavis in noctibus, et etiam utilis, quia dormientem excitat, et sollicitum admonet, et viatorem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro relinquit insidias, nauta trepidus mœstitiam deponit. » Et sequitur : « Hoc canente ipsa Ecclesiæ Petra culpam diluit, quam priusquam gallus cantaret, negando contraxerat. » Et ibi bene de hoc. Consimiliter fit de multis : ante vocem cælicæ prædicationis labuntur. « Cum enim [10] prophetia defecerit, dissipabitur populus. » Sonante autem divina prædicatione, infunditur gratia divina, illuminantur corda, et cognoscuntur delicta, et conteruntur audientes [11] : « Loquente Petro, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. » [12] « Misit enim verbum suum et sanavit eos, » ait Propheta.

CAPUT XIV.

1. *Et ait discipulis suis : Non turbetur cor vestrum.* Præhabita confortatione discipulorum, sive instructione per exemplum humilitatis, hic instructio eorumdem per documenta veritatis. Et ista pars in tres partes, secundum numerum Divisio. trium capitulorum : primo enim, loquendo per appropriationem, instruit eos, ut sint recte credentes in fide; secundo, ut sint ferventes in charitate, infra, proximo [13] : *Ego sum vitis*, etc.; tertio, ut sint constantes in spe, infra, ibi [14] : *Hæc locutus sum vobis*, etc. Prima, scilicet istud capitulum, in tres partes : primo, ad constantiam fidei exhortatio; secundo, quia [15] « fides sine operibus mortua est, » ad operum perfectionem persuasio, ibi [16] : *Si diligitis me, mandata mea servate*, etc.; tertio, sui recessus per passionem insinuatio, ibi [17] : *Hæc locutus sum vobis*, etc. In prima, tria : primo, cum dehortatione turbationis fidei firmæ exhortatio, et credentibus promissio; secundo, de dictis Salvatoris discipulorum inquisitio, et eorum certificatio, ibi [18] : *Dixit ei Thomas*, etc.; tertio, credulitatis sive fidei

[1] Greg., *in Evang.*, hom. XXI, n. 4. — [2] Inf., XXI, 18. — [3] Greg., *in Evang.*, hom. III, n. 3. — [4] Ibid., hom. XXX, n. 8. — [5] *Job*, XXXVIII, 36. — [6] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. III, n. 9. — [7] Cic., *de Divinat.*, lib. II, c. XXVI. — [8] *Prov.*, XXX, 31. — [9] Ambros., *Hexaem.*, lib. V, c. XXIV, n. 88. — [10] *Prov.*, XXIX, 18. — [11] *Act.*, X, 44. — [12] *Psal.* CVI, 20. — [13] Inf., XV, 1. — [14] Inf., XVI, 1. — [15] *Jac.*, II, 20. — [16] Inf., 15. — [17] Inf., 25. — [18] Inf., 5.

(*a*) *Al.* timebat.

utilitas, sive fructificatio, ibi : *Amen, amen dico vobis*, etc.

Et hoc est quod ait : *Non turbetur cor vestrum*, etc. Ut ait Augustinus [1] :« Ne mortem tanquam homines timerent, et ideo turbarentur, consolatur eos etiam contestans se esse Deum. » Ut enim ait Chrysostomus [2] : « Si vertex, scilicet Petrus, qui erat caput, timuit, de illis quid fieret? » Ideo ait : *Non turbetur cor vestrum*, scilicet diffidendo : *Neque formidet*, scilicet de morte timendo. [3] « Nolite timere eos qui occidunt corpus. » Dehortatur ergo turbari in intellectu, et formidare in affectu et effectu. Et ideo sequitur : *Creditis in Deum, et in me,* etc. Ut ait Augustinus [4] : « Consequens est, ut si in Deum creditis, et in me credere debeatis (*a*) : quod non esset consequens, si Christus non esset Deus. Ipse enim [5], *cum in forma Dei esset*, *seipsum exinanivit.* Mortem metuitis huic formæ servi : *Non turbetur cor vestrum,* suscitabit illam forma Dei. » Hæc Augustinus. Et [6], « si crucifixus est ex infirmitate, vivit tamen ex virtute. »

2. Et quoniam hortatus est eos, subdit causam, ob quam non deberent turbari : *In domo patris mei mansiones multæ sunt.* Ut enim ait Augustinus [7] : « Cum hoc audiunt, a perturbatione recreantur, certi ac fidentes etiam post pericula tentationum, se apud Deum cum Christo esse mansuros. » Et de ista domo [8] : « O Israel, quam magna est domus Domini! » Et ad majorem certificationem subdit : *Si quo minus, dixissem vobis,* etc. Si illæ videlicet mansiones non essent, vel si in aliquo minus esset, dixissem vobis. Et hoc ideo : *Quia vado parare vobis locum*, scilicet, sicut caput quod debent sequi membra. Oportet enim mori, resurgere, et ascendere in cælum, ut nobis locus paretur in regno [9] : « Ascendit enim pandens iter ante eos. »

3. *Et si abiero,* per carnis absentiam moriendo, sive ascendendo in cœlum, sive resurgendo, *veniam iterum*, apparendo post resurrestionem, vel apparendo in judicio [10] : « Videbunt filium hominis venientem, » etc. *Et accipiam vos,* etc.[11] Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. » *Ut ubi ego sum, et vos sitis*; supra [12] : « Si quis mihi ministrat, me sequatur; et ubi ego sum, ibi et minister meus erit. » Et ne ipsi quærerent ubi sit, subdit (v. 3), sicut continuat Glossa : *Et quo ego vado scitis*, scilicet ipsum Patrem, ad quem vado : *Et viam scitis*, scilicet me hominem, qui sum via, infra eodem [13] : *Ego sum via,* etc. Sed quæritur de prædictis, qualiter ait : *Non turbetur cor vestrum*, cum sciret ipsos esse justos, et dicatur [14] : « Justus in æternum non commovebitur. » Videtur quod superflue de hoc hortatur. Et ad istud respondendum est, quod est turbatio infestans, et est turbatio evertens. Et hæc secunda non cadit in justo, manente (*b*) justo. Unde Augustinus, loquens de opinione Stoicorum, ait [15], quod differentia est inter animum stulti, et animum sapientis, quod stulti animus cedit passionibus, atque accommodat mentis ascensum (*c*), sapientis, quamvis eas patiatur, retinet tamen de his, quæ debet effugere rationabiliter, vel eligere, stabilem inconcussa mente sententiam. » Hæc ille. Unde nota, quod est turbatio ex quadam motione contritionis, quia [16] « Sacrificium Deo spiritus contribulatus, » ait Propheta; et alibi in *Psalmo* [17] :« Turbatus sum, et non sum locutus; » et est turbatio piæ compassionis malis alienis, quia « misericordia est tristitia in malis alienis, » ait Damascenus [18]. Et Augustinus [19] : « Quis ignorat ex eo appellatam misericordiam, quod miserum faciat cor condolentis alienum malum? » Et de hoc bene supra Augustinus [20] : « Turbetur plane animus christianus, non miseria, sed misericordia. » Et enumerat ibi quatuor affectus. Dictum est Marthæ [21] : « Sollicita es et turbaris erga plurima. » Et est turbatio et deordinationis et confusionis, de qua in *Psalmo* [22] : « Turbati sunt omnes insipientes corde; » et alibi [23] : « Turbati sunt et moti sicut ebrius, » etc. Et ista non commovetur justus. Et est turbatio ex eminentia tristabilis vel terribilis : et sic aliquando turbatur justus quantum ad sensualitatem et motum sensualitatis, servata cum tranquillitate rationis. Unde Virgilius loquens de Ænea [24] :

Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.

Ut enim ait Augustinus : « Homo movetur me-

[1] Aug., *in Joan.*, tract. LXVII, n. 1. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXII, al. LXXIII, n. 1. — [3] *Matth.*, X, 28. — [4] Aug., ubi sup. — [5] *Philip.*, II, 6, 7. — [6] II *Cor.*, XIII, 4. — [7] August., ubi sup., n. 2. — [8] *Baruc.*, III, 24. — [9] *Mich.*, II, 13. — [10] *Matth.*, XXIV, 3. — [11] *Apoc.*, XIX, 9. — [12] Sup., XII, 26. — [13] Inf., 6. — [14] *Prov.*, X, 30. — [15] Aug., *de Civit. Dei*, lib. IX, c. IV, n. 2. — [16] *Psal.* L, 19. — [17] *Psal.* LXXVI, 5. — [18] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. II, c. 1. — [19] Aug., *de Morib. Eccl.*, lib. I, c. XXVII. — [20] Id., *in Joan.*, tract. LX, n. 3. — [21] *Luc.*, X, 41. — [22] *Psal.* LXXV, 6. — [23] *Psal.* CVI, 27. — [24] Virg., *Æneid.*, lib. IV, vers. 449.

(*a*) *Cæt. edit. non habent* credere debeatis. — (*b*) *Cæt. edit.* mente. — (*c*) *Cæt. edit.* assensui.

tu amissionis rerum, et metu mortis, et etiam metu doloris, » ut ait idem. In his tamen retinet sapiens judicium rationis; stultus autem cedit illis, secundum Augustinum [1]. Item quæritur de hoc quod ait : *In domo patris mei mansiones multæ sunt*, cum dicatur [2] : « Nonne ex denario diurno convenisti mecum? Tolle quod tuum est. » Unus ergo denarius omnium, et ita una mansio. Et ad istud respondendum secundum Augustinum hic, ubi ait [3] : « Denarius ille æqualis est omnibus, quo significatur vita æterna, ubi amplius alio nemo vivit, quoniam in vivendo non est diversa in æternitate mensura, sed multæ mansiones diversas meritorum in una vita æterna significant dignitates. » Hæc ille. Quantum ergo ad divinitatem sive perennitatem denarius est unus; quantum ad differentiam meritorum, præmiorum, sunt diversæ mansiones. [4] « Parvus et magnus. » Ibi Gregorius [5] bene de his mansionibus et de earum unitate. Similiter Gregorius [6], ubi loquitur de denario diurno, bene de denarii unitate, et de mansionum multitudine. Et de hoc in Collatione [7]. Item quæritur de hoc quod ait : *Vado vobis parare locum*. Opponit enim Augustinus [8] : cum dixerit prius, quod in domo Patris sunt multæ mansiones, non est opus aliquam præparare, quia sunt paratæ. Item si futuræ erant et parandæ, jam non erant. Et ita male ait : *Multæ mansiones sunt*. Vel si erant paratæ, male ait : *Vado vobis parare locum*. Et ad istud respondendum secundum Augustinum, quod « mansiones quas præparavit prædestinando, præparat operando. » Sicut enim dicitur [9] : « Quid est, (*a*) quod futurum est (*b*)? » Ibi alia littera [10] : « Fecit, quæ futura sunt. » Fecit, inquam, prædestinando, quæ facturus est operando. Sic ex parte ista mansiones sunt, ut ait hic, in prædestinatione, sed nondum in operatione : parat enim mansiones, mansionibus parando mansores. » Hæc Augustinus. Et sequitur [11] : « Desiderium dilectionis, præparatio est mansionis. Eat Dominus, et paret locum : eat, ne videatur; lateat, ut credatur; creditus desideretur, ut desideratus habeatur. » Et patet hic Salvatoris dignativa bonitas, et dispensativa humilitas. Secundum Augustinum : Venit in mundum ut salvaret; reliquit mundum, vadens in cœlum, ut locus electis pararetur; venturus in fine, ut mundus judicetur [12] : « Exivi a Patre, et veni in mundum, » etc. [13] « Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, sic veniet, » etc. Ista sunt *itinera æternitatis ejus* [14], id est, Filii Dei, qui est æternus [15] : « Diebus æternitatis ejus. »

Dignativa bonitas Salvatoris.

5. Et sequitur illa pars, in qua inquisitio discipulorum; et illa in duas : primo, inquisitio unius (*c*); secundo, alterius, ibi : *Dicit ei Philippus* [16], etc. In prima duo : primo, inquisitio; secundo, Christi responsio, ibi [17] : *Dicit ei Jesus*, etc.

Ait ergo : *Dicit ei Thomas : Nescimus quo vadis*, etc. Sed quæritur, ex quo dixit Christus, eos utrumque scire, scilicet : *Et viam scitis*, etc., neque dixit falsum; qualiter dixit eos neutrum scire? et ad istud respondet Augustinus [18], quod « isti sciebant, sed se scire nesciebant; » et ideo eos convincit Christus, respondendo (v. 6) : *Dicit eis Jesus : Ego sum via*, quasi diceret secundum Augustinum [19], ut ostenderet eos scire viam, qua via cognita restat cognoscere quo irent, quia ad veritatem et ad vitam. Unde Chrysostomus [20] : « Ego sum via, per me venitis, nec indigebitis manuductore. Ego sum veritas, et ita nullum mendacium in eis quæ dicuntur. Ego sum vita, et ita si moriamini, non peribitis. » Hæc ille. Ut ait Glossa : « Ego sum via sine errore quærentibus, et veritas sine falsitate invenientibus, vita sine morte permanentibus. » Item Augustinus [21] : « Qua vis ire? Ego via. Quo vis ire? Ego veritas. Ubi vis permanere? Ego vita. » Et Hugo : « Christus via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio : quia ipse via, in eo movemur; quia veritas, in eo sumus; quia vita, in eo vivimus. » [22] « In ipso vivimus, movemur, et sumus. » Quia ex ipso omnia, ipse est via : quia per ipsum omnia, ipse est veritas : quia in ipso sunt omnia, ipse est vita [23] : « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. »

7. Et sequitur manifestatio ejus quod dixit : *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*, scilicet qui sum

[1] August., *de Civit. Dei*, lib. IX, c. IV, n. 2. — [2] *Matth.*, XX, 13-14. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. LXVII, n. 2. — [4] *Job*, III, 19. — [5] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. XXXI, al. XXXVI, n. 70. — [6] Id., *in Ezech.*, lib. II, hom. IV, al. XVI, n. 1. — [7] Vid. *Collat.*, LXIII. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. LXVIII, n. 1. — [9] *Eccle.*, I, 9. — [10] *Isa.*, XLV, 11, sec. LXX. — [11] Aug., ibid., n. 3. — [12] Inf., XVI, 28. — [13] *Act.*, I, 11. — [14] *Habac.*, III, 6. — [15] *Mich.*, V, 2. — [16] Inf., 8. — [17] Inf., 9. — [18] August., *in Joan.*, tract. LXIX, n. 1. — [19] Ibid., n. 2. — [20] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXII, al. LXXIII, n. 2. — [21] Aug., *de Verb. Dom.*, serm. LIV, al. CXLII, n. 1. — [22] *Act.*, XVII, 28. — [23] *Rom.*, XI, 36.

(*a*) *Suppl.* quod fuit? ipsum. — (*b*) *Suppl. Isa.*, XLV, 11. — (*c*) *Cat. edit.* illius.

via : *Et si cognovissetis me, et patrem meum*, etc., scilicet propter unitatem essentiæ, supra [1] : « Ego et Pater unum sumus ; » vel propter similitudinem splendoris et gloriæ, quia ipse [2] « splendor et figura gloriæ. » *Et amodo cognoscetis, et vidistis eum*. Sed qualiter hoc ? Supra [3] : « Deum nemo vidit unquam. » Et ad istud respondendum iis secundum Augustinum [4], et est in Glossa, quod viderunt Filium simillimum Patri, et ita viderunt Patrem in Filio, scilicet in præsenti. Ideo ait : *Vidistis, et cognoscetis*, scilicet in futuro. Vel secundum Chrysostomum [5] : « Vidistis eum, ut visus est angelus, scilicet in specie ostensa, non tamen substantia visa est. » Vel loquitur de visione Filii, de qua [6] : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Supra [3] : « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse narravit, » etc.

8. Et sequitur inquisitio alterius discipuli, scilicet Philippi, ibi : *Dicit ei Philippus*, etc. Et ibi tria : primo, ipsa inquisitio ; secundo, inquirentis increpatio, ibi [7] : *Dicit ei Jesus*, etc. ; tertio, veritatis doctrinatio, ibi [8] : *Philippe*, etc.

Ait ergo : *Dicit ei Philippus : Domine, ostende*, etc. Ut enim ait Augustinus [9] : « Non intelligens Philippus, quærit, quasi diceret : Similem novi, sed non sufficit, nisi et illum (*a*) noverim. » Et ideo ait : *Ostende nobis Patrem, et sufficit*.

9. Et ideo sequitur increpatio. Unde Augustinus [10] : « Magister discipulum arguebat, quia cor postulantis videbat : Patrem enim nosse cupiebat, tanquam esset melius (*b*) quam filius. » Hæc Augustinus. Et quia merito arguendus erat, sequitur instructio : *Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum*, quia [11] « ego et Pater unum sumus. »

10. Et ideo sequitur : *Non creditis* (*c*), *quia ego in Patre?* ac si diceret, ait Augustinus [12] : « Cur in similibus distantiam cupis cernere? Cur inseparabiles separatim desideras nosse? » Et ideo hoc manifestans amplius, quod ipse in Patre, et Pater in eo, ait : *Verba quæ ego loquor, a me ipso non loquor*, « quia a me ipso non sum, » ait Augustinus [13]. Et ob eamdem causam : *Pater in me manens facit opera*. Supra [14] : « Sicut Pater suscitat mortuos, sic et Filius. » Et quia arguerat Philippum, ostendit non eum solum esse arguendum, » sicut continuat Augustinus [15].

11. Propter quod sequitur : *Non creditis quia ego in Patre*, et ita idem in essentia, et inseparabilis? Quod si non creditis ita esse, sicut est in re (v. 12), *alioquin propter opera credite*. Ut enim ait Augustinus [16] : « Si separati essemus, inseparabiliter operari nulla ratione possemus. » Quasi eodem modo legit Chrysostomus [17] : « Vides, inquit, proximitatis superabundantiam, et in eis substantiæ submonstrationem. » Opponit autem Augustinus [18], qualiter ait nunc : *Si cognovissetis me*, cum dixerit superius [19] : *Et quo vado scitis, et viam scitis* : vocans semetipsum viam ; et ita eum cognoscebant : et ita videtur dicere contraria. Et ad istud respondet Augustinus, quod quidam inter eos ipsum sciebant, et pro talibus loquebatur superius : quidam autem ipsum nesciebant, inter quos erat Philippus, et pro talibus, et ad tales loquitur hic. In his autem omnibus propositionibus, quas induxit, scilicet quod a se ipso non loquitur, et quod ipse in Patre, et Pater in ipso, intendebat instruere eos de perfecta fide unitatis essentiæ divinæ, et distinctione personarum. Unde quia dixit : *A me ipso non loquor*, hujus occasione recitat hic Augustinus [20] errorem Arii, dicentis Filium non esse æqualem Patri. Quia vero dixit : *Pater in me manens facit*, hujus occasione recitat errorem Sabellii, qui posuit, quod qui Pater est, ipse est Filius. Et utriusque erroris falsitatem Augustinus manifestat. Supra [21] : « Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic et Filius. » Et ibi post (*d*) : « Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit. » Ex quibus patet et essentiæ divinæ identitas, et personarum distinguibilitas. Et hæc nunc sunt perfecte credenda recta fide. Ideo ait hic : *Qui videt me*, scilicet visione fidei, *videt et Patrem meum*. In Patre autem hoc videbitur visione fruitionis, infra [22] : « Veniet hora quando non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. » Et de hoc ibi. Et nota quod ait : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*. Licet enim hoc fuerit prolatum ex imperfec-

Error Sabellii.

Essentiæ divinæ identitas.

[1] Sup., x, 30. — [2] *Hebr.*, I, 3. — [3] Sup., I, 18. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. LXX, n. 2. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] *Matth.*, v, 8. — [7] Inf., 9. — [8] Ibid. — [9] August., ubi sup., n. 2 et 3. — [10] Ibid., n. 3. — [11] Sup., x, 30. — [12] Aug., ubi sup. — [13] Id., tract. LXXI, n. 1. — [14] Sup., v, 21. — [15] Aug., ubi sup., n. 2. — [16] Ibid. — [17] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXIII, al. LXXIV, n. 2. — [18] Aug., tract. LXX, n. 2. — [19] Sup., 4. — [20] Aug., tract. LXXI, n. 2. — [21] Sup., v, 26, 19. — [22] Inf., XVI, 25.

(*a*) *Suppl.* cujus est iste similis. — (*b*) *Leg.* melior esset Pater. — (*c*) *Cæt. edit.* credis. — (*d*) *Leg.* ante.

tione, ob quam imperfectionem fuit Philippus arguendus, ait Augustinus, tamen in his verbis exprimitur protestatio, sive veneratio majestatis, quando ait : *Domine :* « Dominus enim[1] nomen illi, » ait Propheta. Item exprimitur ibi fervida petitio divinæ visionis, cum dicitur : *Ostende nobis Patrem.* Hæc enim ostensio in gloria, est plenitudo beatitudinis[2] : « Videbis faciem ejus in jubilo (*a*). »[3] « Videbimus eum sicuti est. » Item insinuatur, sive exprimitur omnimoda plenitudo, sive adimpletio omnis appetitionis, ibi : *Sufficit nobis.* Propter quod ait Propheta[4] : « Satiabor, cum apparuerit gloria tua. » Ut enim ait Augustinus : « Sufficere est nihil ultra quærere. » Et ideo dicitur hic : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis,* quia implebit te, satiabit te, perficiet te, ait idem Augustinus[5]. Illud enim sufficit animæ, quod replet ejus capacitatem omnimodam. Sed tantæ dignitatis est humana conditio, ut nullum bonum præter summum possit ei sufficere. Ut dicitur : Solus Deus implebit animam. Et ideo merito ait hic : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Item illud sufficit animæ, quod illuminat omnimodam suæ intelligentiæ apprehensibilitatem : sed Deus Pater « habitat lucem inaccessibilem[6]. » [7] « Mœrens incedebam. » Ibi Gregorius[8] : « Sancto viro in hac peregrinatione, omne quod sine Dei visione abundat, inopia est. » Item illud sufficit animæ, quod terminat et quietat omnem ejus appetitum. Talis est Deus Pater. [9] « Nec multitudo donorum (*b*) inclinet te. » Ibi Gregorius[10] : « Ad illum suspensa est anima, a quo formata : et quia ad Deum solum appetendum facta est; omne autem, quod infra appetit, minus est : ideo jure ei non sufficit, quod Deus non est. » Et ibi multum, et bene de hoc. Unde Augustinus[11], quod « nec anima sibi, nec ei quidquam sufficit, recedenti (*c*) ab eo qui solus sufficit. » Et alibi[12] : « Temporale non satiat animam, cui sedes est æternitas. » Unde est sufficientia infusæ intelligentiæ ad cognoscendum[13] : « Non quod sumus sufficientes ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. » Item est sufficientia divinæ gratiæ ad vivendum et resistendum tentationibus[14] : « Sufficit tibi gratia mea. » Item est sufficientia modestiæ ad utendum[15] : « Ego didici in quibus sufficiens sum; scio humiliari, scio et abundare, » etc.[16] Melior est vir pauper et sufficiens sibi, quam vir gloriosus et indigens pane. » Et est sufficientia gloriæ satiantis, de qua loquitur hic. Unde Augustinus[17] : « Quid homini sufficit, cui Conditor non sufficit? Quid ultra quæris, cui omne gaudium? » [18] Intra in gaudium Domini tui.

Et sequitur illa pars in qua specificatio fructus, sive utilitatis fidei, ibi : *Amen, amen, dico vobis,* etc. Et specificatur duplex utilitas, quarum prima est potestas operandi; secunda est facilitas obtinendi postulata, ibi[19] : *Quodcumque petieritis,* etc.

Ait ergo : *Amen, amen, qui credit in me,* scilicet fide perfecta[20], « quæ per dilectionem operatur : » *Opera quæ ego facio,* id est, talia in genere, qualia ego facio, ut sit simplex relatio : *Et ipse faciet, et majora horum faciet,* id est, majora his[21] : « Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi hinc, et transibit, » etc. Sed quæritur qualiter hoc? Ut enim dicitur[22] : « Non est discipulus super magistrum : » non ergo est conveniens discipulos facere majora opera operibus Christi magistri sui. Item opera quæ ipse fecit, erant potentiæ infinitæ, et ostendebant ipsum esse Deum, ut ipse arguit supra[23] : « Operibus credite : » ergo ut prius. Item sublimioris potestatis debent esse opera sublimiora et majora : sed sua potestas major et sublimior, quia ipse virtus[24] « supportans omnia : » ergo ut prius. Et ad istud respondendum exponendo istud multipliciter, secundum Augustinum[25], ubi ait; quod majus fuit sanare umbra, quod fuit factum, ubi dicitur, quod umbra Petri salvabantur infirmi[26], quam fimbria, quod fuit factum[27]. Primo modo sanavit Christus per Apostolos; secundo, per seipsum; majora ergo opera fiebant virtute Christi in aliis, infra[28] : « Sine me nihil potestis facere, » quam illa quæ per se fecit. Vel aliter

[1] *Psal.* LXVII, 5. — [2] *Job,* XXXIII, 26. — [3] I *Joan.,* III, 2. — [4] *Psal.* XVI, 15. — [5] Imo auctor *Manualis,* c. XXV, quoad sensum, inter Oper. S. Aug., Append. tom. VI. — [6] I *Tim.,* VI, 16. — [7] *Job,* XXX, 28. — [8] Greg., *Moral.,* lib. XX, c. XXVIII, al. XXXVIII, n. 73. — [9] *Job,* XXXVI, 18. — [10] Greg., *Moral.,* lib. XXVI, c. XXVIII, al. XLIV, n. 79. — [11] Aug., *de Trinit.,* lib. X, c. V, n. 7. — [12] Id., *de Doct. Christ.,* lib. I, c. XXXVIII, n. 42. — [13] II *Cor.,* III, 5. — [14] Ibid., XII, 9. — [15] *Philip.,* IV, 11. — [16] *Prov.,* XII, 9. — [17] Aug., *de verb. Dom.,* serm. XXIX, al. CV, n. 4, et alias passim. — [18] *Matth.,* XXV, 21. — [19] Inf., 13. — [20] *Gal.,* V, 6. — [21] *Matth.,* XVII, 19. — [22] Ibid., X, 24. — [23] Sup., X, 38. — [24] *Hebr.,* I, 2. — [25] Aug., *in Joan.,* tract. LXXII, n. 1. — [26] *Act.,* V, 15. — [27] *Matth.,* XIV, 36. — [28] *Joan.,* XV, 5.

(*a*) *Cæt. edit.* nubilo. — (*b*) *Item* locorum. — (*c*) *Item* recedente.

est intelligendum secundum Augustinum[1], quod hoc dicitur, quia « majora opera fecit Dominus per credentes, quam præter credentes. Et hoc non fuit defectio, sed dignatio : præter enim credentes fecit Deus cœlum et terram; per credentes, sive illis consentientibus, justificavit impios. Sed numquid omnium operum Christi majora (a), qui cum timore et tremore suam ipsius salutem operatur, quod utique in illo, sed non sine illo Christus operatur ? » Hæc ille. Vel aliter exponitur secundum Augustinum ibi, quod « opera de quibus loquitur hic, erant verba quæ tunc dicebat : et minus est verba justitiæ prædicare, quod fecit præter nos, quam impios justificare, quod ita facit in nobis, ut facimus (b) et nos. » Hæc ille. Et per hæc ad objecta : quia etsi credentes faciunt opera magna, hoc est virtute Jesu Christi, et de fide, ac ejus efficacia in credentibus[2] : « Fides est sperandarum rerum, » etc. Et ne quis attribuat sibi hanc potestatem, subdit : *Quia ego vado ad Patrem.* Et in hoc consolatur eos, ostendens quod ad Patrem pergit, non ut derelinqueret indigentes, sed exaudiret petentes, ait Augustinus[3]. Propter quod sequitur (v. 13): *Quodcumque petieritis, etc., hoc faciam.* Et in hoc notatur sua potestas. Ut enim ait Chrysostomus[4], omnia signa quæ fecerunt apostoli, ipse agebat[5] : « Per manus Apostolorum fiebant signa. » Et[6] : « In nomine Jesu Nazaræni, surge et ambula. » *Faciam,* inquam, *ut glorificetur Pater in Filio*; omnia enim agebat ad gloriam Patris, qui eum miserat. Et ad majorem confirmationem repetit (v. 14) : *Quidquid petieritis*, etc. Unde Chrysostomus quærit[7], cujus gratia secundo id ponit; et respondet quod ideo secundo ponit, certificans, id est, confirmans sui ipsius sermonem. Et ostendens auctoritatem, ut prius, subdit : *Hoc faciam.* Et, ut ait Augustinus[8], « ne solis apostolis crederemus hoc esse dictum, ideo ait supra[9] : *Qui credit in me.* Sed quæritur, sicut objicit Augustinus, qualiter ait hic : *Quodcumque petieritis, hoc faciam*, cum dicatur de Paulo[10] : « Ter Dominum rogavi, ut discederet a me, » nec tamen fuit exauditus. Et ad istud respondet Augustinus[11], quod hic ait : *Si quid petieritis in nomine meo*, etc. « In nomine enim Salvatoris petimus, quando non contra salutem petimus. » Et sequitur : « Sic intelligendum est, nos non petere in nomine magistri, quod petimus præter regulam magisterii. » Hæc ille. Et quia magis fuit ad salutem ipsi Paulo non exaudiri; ideo Deus propitius, non iratus, ad voluntatem suam eum non exaudivit. Et ibi bene de hoc. Ibidem Augustinus[12] de male petentibus, ut de filiis Israel petentibus carnes. [13] « Non accipitis, eo quod male petatis. » Et de petitione virtuosa ad Deum, qualis debet esse, infra[14] : « Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. » Unde et hic tanguntur tres conditiones, quæ debent esse in petitione : quarum prima est rei petitæ substantialitas, ibi : *Si quid*, scilicet quod sit aliquid reale et utile[15] : « Primo quærite (c) regnum Dei. » Secunda conditio est fervida consideratio, ibi : *Petieritis*[16] : « Petite, et dabitur vobis; quærite, » etc. Tertia est in petendo recta ordinatio, ibi : *In nomine meo*, ut est expositum.

15. Et sequitur illa pars, in qua exhortatio ad observationem mandatorum Dei, eo quod fides sine operibus mortua est; et illa pars in tres : primo hortatur ad observanda mandata, promittendo auxilium; secundo hortatur promittendo solatium ibi,[17] : *Non relinquam vos orphanos*, etc.; tertio hortatur ad idem promittendo præmium ibi,[18] : *Qui habet mandata mea*, etc.

Ait ergo : *Si diligitis me*, scilicet affectu; *mandata mea servate*, in effectu : (v. 16) *et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit*, et in hoc patet utilitas in fructu. Ut enim ait Chrysostomus[19], « operibus nobis opus est ubique et actibus, non ea, quæ per verba, ostensione. » Ideo ait hic : *Mandata mea servate.* Quasi idem Augustinus[20] inducens illud Apostoli : Multi (d) « confitentur se nosse Deum, factis autem negant. » Infra eodem[21] : *Qui habet mandata mea, et servat ea*, etc. Et nota quod ait : *Alium paracletum*, quia primum infundit Deus Spiritum gratiæ ad credendum et amandum, et ad perfecte operandum[22] : « Charitas enim diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum. » Deinde dat recte operantibus Spiritum in superabuntia,

[1] Aug., ubi sup. prox. n. 3. — [2] *Hebr.*, XI, 1. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. LXXIII, n. 1. — [4] Chrysost., *in Joan* hom. LXXIII, al. LXXIV, n. 2. — [5] *Act.*, V, 12. — [6] *Act.*, III, 6. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Aug., ubi sup., n. 2. — [9] Sup., 12. — [10] II *Cor.*, XII, 8. — [11] Aug., ubi sup., n. 3. — [12] Ibid., n. 1. — [13] *Jac.*, IV, 3. — [14] Inf., XVI, 23. — [15] *Matth.*, VI, 33. — [16] *Luc.*, XI. 9. — [17] Inf., 18. — [18] Inf., 21. — [19] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXIV, al. LXXV, n. 1. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. LXXIV, n. 1. — [21] Inf., XIV, 21. — [22] *Rom.*, V, 5.

(a) *Suppl.* facit. — (b) *Leg.* faciamus. — (c) *Vulg.* Quærite primum. — (d) *Cæt. edit.* Vultu.

prout ait hic : *Alium paracletum dabit*, etc. « Paracletus enim latine dicitur *advocatus* », ait Augustinus [1]. [2] « Spiritus adjuvat infirmitatem nostram. » Et sequitur : « Postulat pro nobis, » etc. Et quia [3] « sine pœnitentia sunt dona Dei, » ideo ait : *Ut maneat vobiscum*, scilicet Spiritus. Et quia ipse Spiritus veraciter docet, ideo ait (v. 17) : *Spiritum veritatis*, scilicet dabit, infra [4] : « Docebit vos omnem veritatem. » *Quem*, scilicet Spiritum, *mundus non potest accipere*, id est, mundi amatores : « non enim habet invisibiles oculos mundana dilectio, et est contraria divinæ dilectioni, ait Augustinus [5]. Supra [6] : « Mundus eum non cognovit. » Et ideo ait hic : *Quia non videt eum*, scilicet credendo : *Nescit eum*, scilicet intelligendo. Et licet ita sit de mundo et mundanis : *Vos*, qui estis spirituales, *cognoscetis eum*, cognitione fidei, et visione spei [7] : « Videmus nunc in speculo et ænigmate, tunc autem facie ad faciem : » *Quia apud vos manebit*, scilicet Spiritus, *et in vobis erit*. Sed quæritur, cum sit prius esse alicubi, quam manere, videtur quod inconvenienter ordinat. Et ad hoc respondet Augustinus [8] : « Ne putarent, quod dictum est : *Apud vos manebit*, ita dictum esse, quemadmodum hospes visibiliter manere consuevit, exposuit quod dixit : *Et in vobis erit*. » De isto Spiritu, et de effectibus, infra [9] dicitur. Sed objicit Augustinus de hoc, quod ait : *Si diligitis me, alium paracletum dabit*, etc. Ergo, secundum hoc, potest Deus diligi absque Spiritu. Et ad hoc respondet [10], sicut tactum est, quod « discipuli habebant Spiritum sanctum, sed occulte, quem erant accepturi in signis et manifeste. » Unde et post resurrectionem fuit eis datus Spiritus, infra [11] et post ascensionem [12] propter duo præcepta dilectionis Dei et proximi, secundum Augustinum [13]. Item quæritur qualiter ait : *Rogabo Patrem*, cum dicat Augustinus, *de Natura et Gratia* [14], quod nullus orat pro eo, quod per se potest facere. Et ad istud respondendum, secundum Augustinum, quod ipse Filius in tempore fuit precator opportunus, qui tamen cum Patre erat exauditor æternus. Unde ergo homo, et minor Patre, rogabat Patrem, cui erat æqualis.

18. Et sequitur secunda particula, in qua hortatur ad mandatorum observationem, promittendo solatium : *Non relinquam vos orphanos*, etc. Ut enim ait Augustinus [15] :« Ὀρφανοὶ græce, pupilli latine. » [16] :« Pupilli enim, ut ait Isidorus, dicuntur, quorum patres ante discesserunt, quam nomen ab eis acciperent (*a*). » Unde et filios sponsi eos vocabant [17] : « Filii sponsi non possunt lugere, quamdiu est sponsus cum eis. » Et supra [18] : « Filioli, modicum vobiscum sum. » Ideo sequitur : *Veniam ad vos*, scilicet post resurrectionem, et hoc non post multum tempus. Ideo ait (v. 19) : *Adhuc modicum*, infra [19] : « Modicum, et non videbitis me, » etc. Et quia mundus non intelligebat suam virtutem, qua erat resurrecturus, ideo subdit : *Et mundus me jam non videt*. Ut enim ait Augustinus [20], mundus videbat eum carneis oculis in carne conspicuum; sed non videbat quod in carne latebat, scilicet suam divinitatem, et tamen non credebat. *Vos autem videbitis me*, scilicet post resurrectionem, utraque visione, scilicet oculis carnis, et oculis mentis. Infra [19] : « Iterum modicum, et videbitis me. » Et hoc ideo : *Quia ego vivo, et vos vivetis*. Quærit Augustinus [21], cur ait de præsenti se vivere, illos autem de futuro? Et respondet, quod quia vitam carnis resurgentis, qualis in illo præcedebat, secuturam in illis est pollicitus : duas enim resurrectiones promisit : suam mox futuram, nostram in fine sæculi venturam. Et ideo sequitur (v. 20) : *In illo die cognoscetis*, scilicet resurrectionis futuræ, quando [22] « videbimus facie ad faciem, » et quando [23] « videbimus eum, sicuti est. » *Cognoscetis*, inquam, *quia ego in Patre maneo*, ut radius in sole, unum cum illo. *Et vos in me*, sicut palmites in vite. Infra proximo [24] : « Ego sum vitis, » etc. *Et ego in vobis*, sicut vita vivificans in vivificatis, et sicut virtus supportans in supportatis, et sicut movens in eis quæ moventur : ipse enim via, veritas et vita, » supra eodem [25]. Infra [26] : « Ut sint unum, sicut et nos unum sumus : » *Ego in vobis*. Ut enim ait Chrysostomus [27] :« Quod dictum est : *Ego in Patre*, identitatem scilicet significat; quod autem dictum est : *Ego in vobis*, significat, quod est unanimitatis et auxilii. Novit enim, inquit, Scriptura

[1] Aug., ubi sup., n. 4.— [2] *Rom.*, VIII, 26.— [3] *Rom.*, XI, 29.— [4] *Joan.*, XVI, 13.— [5] Aug., ubi sup.— [6] Sup., I, 10. — [7] I *Cor.*, XIII, 12. — [8] Aug., ubi sup., n. 5. — [9] Inf., XVI, 7 et seq. — [10] August., ubi sup., n. 2. — [11] Inf., XX, 22. — [12] *Act.*, II, 4. — [13] Aug., ubi sup. prox. — [14] Id., *de Nat. et Grat.*, c. XVIII, n. 20. —

[15] Id., tract. LXXV, n. 1. — [16] Isid., *Etymol.*, lib. XI, c. II. — [17] *Matth.*, IX, 15. — [18] Sup., VII, 33. — [19] Inf., XVI, 16. — [20] Aug., ubi sup., n. 2. — [21] Ibid. — [22] *Cor.*, XIII, 12. — [23] I *Joan.*, III, 2. — [24] Inf., XV, 1. — [25] Sup., 6. — [26] Inf., XVII, 22. — [27] Chrysost., ubi sup., n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* acceperant.

multoties eisdem verbis in Deo, et in hominibus positis, non similiter tamen uti [1]: *Vos autem Christi, Christus autem Dei.* » Et nota secundum Chrysostomum, quod post resurrectionem promittit eis certissimam cognitionem, quia magna erat virtus Spiritus sancti, quæ omnia eos erudiebat, multo magis in gloria. Infra [2]: « Palam annuntiabo vobis de Patre. » Et in his omnibus patebat paterna pietas Salvatoris ad discipulos, promittendo Spiritum in auxilium, sive patrocinium : quare vocat Spiritum *Paracletum;* item promittendo suum solatium, et suum reditum; promittendo etiam suam coexistentiam, sive præsentiam, et promittendo cognitionis plenitudinem, sive luculentiam. Et hæc omnia promittit, ut abjiciat tristitiam ab eis, quia ænigmatice insinuabat passionem, secundum Chrysostomum, sicut infra similiter facit [3]: « Plorabitis et flebitis vos. » Et sequitur : « Videbo vos, et gaudebit cor vestrum, » etc. Et nota quod describit Spiritum a parte originis, quia *a Patre* dandus; item a parte suæ virtutis, quia est *paracletus* ad consolandum affectum, unde Glossa : « Paracletum, id est, consolatorem; » et quia est *Spiritus veritatis* ad illuminandum intellectum. Item describit eum a parte suæ permanentiæ, sive perpetuitatis, quantum est a *Patre* (*a*) *Spiritus* : quia [4] « apud vos et in vobis manet. » Item a parte suæ dignitatis, quia [5] « mundus non potest eum capere, » id est, mundi amatores. Ideo ob istius doni, quod est Spiritus, bonitatem et suavitatem, clamat Sapiens [6] : « O quam bonus et suavis est Spiritus tuus in nobis! »

Spiritus a multis partibus.

21. Et sequitur illa pars, in qua hortatur ad mandata observanda promittendo præmium, ibi : *Qui habet mandata mea*, etc.; et illa in tres : primo, ipsa promissio; secundo, discipuli inquisitio, ibi [7] : *Dicit ei Judas*, etc.; tertio, Salvatoris responsio, et veritatis, tam de merito quam de præmio, explanatio, ibi [8] : *Respondit Jesus*, etc.

Ait ergo : *Qui habet mandata mea*, in amore et affectu; *et servat ea*, in opere et effectu; *Ille est qui diligit me*, in veritate; *Et diligetur a Patre meo*, paterna acceptatione; *et ego diligam* (*b*) *eum*, in præsenti; *et manifestabo ei me ipsum*, in futuro. Objicit Augustinus [9], qualiter ait primo : *Diligetur a Patre meo*; et postea : *Diligam eum* : quasi possit aliquis diligi a Patre, non a Filio, cum sint inseparabiles, et inseparabiliter diligant. Et ad hoc respondet, quod « nunc (*c*) dilexit ad hoc ut credamus, et mandatum fidei teneamus; tunc (*d*) ad hoc diliget ut videamus, et ipsa visione (*e*) mercedem fidei capiamus. » Hæc ille. Hoc ergo non ait, quia sic alia, et alia dilectio a parte Dei, vel Christi; sed quia alius effectus dilectionis hujus, et illius : « Deus enim diligit effectu, non affectu, » ait Bernardus. Magna ergo promissio servantibus mandata, ut patet ex dictis.

22. Et sequitur illa secunda particula : *Dicit ei Judas,* scilicet « sanctus, non immundus; non insectator Domini, sed sectator, » ut ait Augustinus [10] : *Domine, quid factum est*, etc. Quæsivit enim causam, quare non se mundo, sed suis manifestaturus est. Et hoc quæsivit de omnibus.

23. Et sequitur responsio Salvatoris, et eorum instructio tam de merito, quam de præmio, ibi : *Respondit Jesus,* etc.; et hæc in quatuor : primo, causæ præmissio, quare se erat manifestaturus suis, et non mundo; secundo, iterata promissio suis, ibi [11] : *Hæc locutus sum vobis*, etc.; tertio, turbationis dehortatio, ibi [12] : *Non turbetur cor vestrum*, etc.; quarto, subjunctio rationis, ob quam breviter est eis locutus, cum insinuatione instantis passionis, ibi [13] : *Et nunc dixi vobis*, etc.

Ait ergo : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*. Præmissa quæstione a discipulo, quare erat se manifestaturus suis, et non mundo, quasi assignans causam, ait : *Si quis diligit me*, affectu, sicut prius; *Sermonem meum servabit*, scilicet in effectu vel actu; *Et pater meus diliget eum*, retribuens ei in mercedis fructu; *Et ad eum veniemus*, præservando (*f*) et conservando ipsum in statu. Et quia sic diligunt Dei electi, et qui sunt sui, ideo eis erat se manifestaturus.

24. *Qui* vero *non diligit me*, dictis modis, *nec servat sermones meos*, nomine mundi censendi sunt : ideo eis se non erat manifestaturus. *Qui* vero *non diligit me* dictis modis : de eo Augustinus [14]. « Ecce exposita est causa, quare se suis erat manifestaturus, et ipsa causa est, quod hi

[1] I *Cor.*, III, 23. — [2] Inf., XVI, 25. — [3] Ibid., 20, 22. — [4] Sup., 16, 17. — [5] Ibid. — [6] *Sap.*, XII, 1. — [7] Inf., 22. — [8] Inf., 23. — [9] Aug., ubi sup., n. 5. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. LXXVI, n. 1. — [11] Inf., 25. — [12] Inf., 27. — [13] Inf., 29. — [14] August., ubi sup., n. 2.

(*a*) Edit. Ven. *parte*. — (*b*) Cæt. edit. *diligo*. — (*c*) non. — (*d*) nunc. — (*e*) *Al.* ipsam visionem. — (*f*) *Cæt. edit.* perseverando.

diligunt, illi non : dilectio enim discernit sanctos a mundo[1] : *Charitatem si non habuero, nihil sum.* » Sed quæritur de hoc quod ait : *Si quis diligit me,* etc.; et sequitur : *Et ad eum veniemus.* Videtur ex hoc, quod prius sit diligere Deum, et servare ejus mandata, quam Deum (*a*) venire ad hominem: sed ad hominem venit, quando dat gratiam; et ita ante donum gratiæ est possibile diligere Deum, quod est falsum. Et ad istud respondendum est secundum Glossam et etiam Augustinum, quod causa est, quare (*b*) Christus erat se suis manifestaturus, dilectio : quæ quidem dilectio probatur in custodia sermonum Domini. « Probatio dilectionis est exhibitio operis, » ait Gregorius[2], exponens istud. Diligi autem a Deo, est acceptari a Deo, supra eodem[3]: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo. » Et ad sic diligentem dicitur Pater et Filius et Spiritus sanctus venire, et mansionem facere, ampliorem gratiam dando, et finaliter custodiendo. Unde Gregorius[4] : « In quorumdam corda venit, scilicet per compunctionem ; sed tempore tentationis non manet. Sed aliter de eo, qui Deum vere diligit, quia sic eum amor divinitatis penetrat, ut ab hoc amore tentationis tempore non recedat. » Hæc ille. Non ergo loquitur hic de adventu Dei in animam in prima gratia, sed in datione amplioris gratiæ. Et de hoc bene Augustinus[5] : « Pater et Filius et Spiritus sanctus veniunt ad nos subveniendo, et nos venimus obediendo : veniunt illuminando, venimus intuendo : veniunt implendo, venimus excipiendo. » Et ibi bene de hoc. Et quia dixerat : *Sermones meos,* in plurali, ait : *Sermonem meum, quem audistis, non est meus.* Et hoc ideo, quia ipse non est verbum suum, sed Patris : quomodo nec sua imago est, sed Patris; nec suus filius idem ipse, sed Patris, secundum Augustinum[6]. Supra eodem[7] : « A me ipso non loquor. »

25. Et sequitur illa pars, in qua iterata promissio; et est de duobus, scilicet de missione Spiritus ad docendum, et de donatione pacis ad tranquille vivendum, ibi[8] : *Pacem relinquo vobis,* etc.

Ait ergo : *Hæc locutus sum apud vos manens,* scilicet corporali præsentia et forinsecus, qua cum illis visibilis loquebatur, ait Augustinus[9]. Prior vero mansio, de qua locutus est, est futura.[10] « Novissime diebus istis, locutus est nobis in Filio, » etc.

26. *Paracletus autem Spiritus,* etc. : et in hoc boni promissi pretiositas. *Quem mittet Pater* : et in hoc dantis majestas. *In nomine meo* : et in hoc dationis ordinabilitas. *Docebit vos omnia* : et in hoc dati Spiritus potestas et utilitas. *Docebit,* inquam, ut intelligamus ; *et suggeret,* id est, commemorabit, secundum litteram Augustini[11], ut non obliviscamur; vel suggeret ab occulto, secundum Glossam. Sed quæritur quare Spiritus sanctus dicitur Paracletus, id est advocatus, cum ipsi Filio hoc approprietur[12] :« Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum : ipse est propitiatio pro peccatis nostris. » Ergo ei appropriari debet advocari. Item qualiter ait : *Spiritus docebit vos omnia,* cum Filio approprietur nomen magisterii, supra proximo[13] : ergo et ei debet appropriari, docere.[14] Ipse est « unus magister. » Item ipse est ipsa veritas, supra eodem[15]. Ergo ut prius. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[16], quod Trinitas docet et dicit, et tamen hoc attribuitur cuilibet personæ in Scriptura, sicut ibi ponit exempla. Similiter, ut ait Glossa, « consolari est opus Trinitatis; et quia nomine bonitatis Spiritus designatur, et per bonitatem Deus consolatur, ideo Spiritui attribuitur. Ad aliud respondendum, quod est advocatio quantum ad personam, et quantum ad officium. Primo modo convenit Filio, quia mediator est ; secundo modo, Spiritui sancto, propter consilia et officia. Est enim officium advocati postulare efficaciter, quod facit Spiritus[17] :« Spiritus postulat pro vobis. » Item advocati est respondere, vel resistere : quod facit Spiritus[18] : « Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini. » Et sequitur : « Non estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, » etc. Item advocati est arguere adversam partem : et hoc facit Spiritus, infra[19]: « Cum venerit Spiritus, arguet mundum, » etc. Item officium advocati est arrham vel pignus pro hæredibus sumere, sive securitatem : sed hoc facit Spiritus; securitatem enim dat, sive facit[20] : « Dedit nobis pignus Spiritus, » etc. De

[1] I *Cor.*, XIII, 1-3. — [2] Greg., *in Evang.*, lib. II, hom. x. — [3] Sup., 21. — [4] Greg., *in Evang.*, lib. II, hom. x, al. xxx, n. 1. — [5] Aug., ubi sup., n. 4. — [6] Ibid., n. 5. — [7] Sup., 10. — [8] Inf., 27. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. LXXVII, n. 1. — [10] *Hebr.*, I, 2. — [11] Aug., ubi sup., n. 2. — [12] I *Joan.*, II, 1. — [13] Sup., XIII, 14. — [14] *Matth.*, XXIII, 10. — [15] Sup., 6. — [16] Aug., ubi sup. — [17] *Rom.*, VIII, 26. — [18] *Matth.*, X, 19, 20. — [19] Inf., XVI, 8. — [20] II *Cor.*, V, 5.

(*a*) *Cæt. edit.* suum. — (*b*) *Item* quasi.

hoc Gregorius [1], quod Spiritus dicitur postulare, quia ad postulandum inflammat, et dicitur consolator, quia dum spem veniæ parat, ab afflictione tristitiæ mentem levat. Et ibi bene de hoc. Ad aliud respondendum quod Filius Dei est magister et veritas, quia (a) docet nos et revelat Patrem. Sed quia hoc totum facit per suam voluntatem, ut ait Glossa, quæ quidem voluntas est appropriata Spiritui sancto, ideo Spiritus dicitur docere omnia. Filius enim, qui est lux vera, et ipsa veritas, docet illuminans ad intelligendum; Spiritus sanctus docet inflammans ad amandum : « unctio enim [2] docet eum de omnibus. »

27. Et sequitur promissio de pace ad tranquille vivendum : *Pacem relinquo vobis*, etc. Ut enim ait Augustinus [3] : « Pacem reliquit nobis iturus; pacem suam dabit in fine venturus. » Vel pacem reliquit in hoc sæculo, (b) in quo manentes hostem vincimus; pacem dabit, quando sine hoste regnabimus. Ideo ait Propheta [4] : « Pacem super pacem (c). » Sed quærit Augustinus [5], quare ubi ait : *Pacem relinquo vobis*, non addidit *meam*; ubi vero ait : *Pacem meam do vobis*, ibi dixit *meam?* Et ad istud respondet, quod illud, quod semel dictum est, ad utrumque debet referri : vel aliter, quod in hoc sæculo non est plena pax, quia videmus [6] « aliam legem in membris. » Sed in futuro erit pax plena; ideo ait : *Pacem meam do vobis.*

Et sequitur tertia particula, in qua dehortatio turbationis cum promissione consolationis, ibi : *Non turbetur cor vestrum*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [7], quia « multa de morte sua philosophatus est, » ideo ait : *Non turbetur cor vestrum*, scilicet interius; *neque formidet*, quod plus est, ait Glossa. Simile supra eodem [8].

28. *Quia ego dixi vobis, vado,* scilicet per mortem; *et venio,* scilicet per resurrectionem, ut supra eodem habitum est. Et ad majorem consolationem subdit : *Si diligeretis me, gauderetis.* Et quod ita sit passibilis, hoc glorificatio manifestat. Et hoc ideo, ait Augustinus [9], quia « naturæ humanæ gratulandum est, eo quod sic assumpta est a Verbo unigenito, ut immortalis constitueretur in cœlo, atque ita fieret terra sublimis, ut incorruptibilis pulvis sederet ad dexteram Patris. » Hæc Augustinus. O ergo magnificentiam sublimationis, et glorificationis naturæ humanæ in Christo ! *Pater major me est;* ut enim ait Augustinus [10] : « Agnoscamus geminam substantiam Christi : divinam, qua æqualis est Patri; humanam, qua major est Pater : *Non* enim [11] *rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo, formam servi accipiens*, etc. Æqualis enim est Patri in forma Dei; sed *semetipsum exinanivit*, etc., non formam Dei amittens, sed *formam servi accipiens.* Major est enim forma Dei, quæ non est amissa, quam forma servi, quæ est accepta. » Hæc Augustinus. Merito ergo est gaudendum de magnificatione naturæ humanæ in Christo. Gemina substantia Christi.

29. Et sequitur ultima particula, scilicet subjunctio rationis, ob quam sic locutus est, cum insinuatione futuræ passionis, ibi : *Et nunc dixi vobis,* scilicet quod vado ad Patrem per mortem et passionem, ut dictum est; *ut cum factum fuerit, credatis.* Sed qualiter hoc? quia, ut ait Augustinus [12] : « Laus fidei est, si quod creditur non videtur. » Infra [13] : « Beati qui non viderunt, et crediderunt. » Et [14] : « Fides est sperandarum rerum. » Melius ergo diceretur, ut crederent illud, quod non erat factum. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [15], quod « sicut dictum est Thomæ, infra : « Quia vidisti me, credidisti; » aliud tamen credidit, aliud vidit : vidit enim hominem, Deum credebat; sic ex parte ista, quod dixit eis, *cum factum fuerit* illud quod dixit, visuri essent eum viventem, et ad Patrem ascendentem : quo viso erant credituri, quod ipse esset Christus Filius Dei. Ex rebus enim quæ videntur, agitur in nobis, ut credantur, quæ non videntur. » Hæc ille. Et subdit, quod erat illud, de quo ait : *Cum factum fuerit.*

30. *Jam non multa loquar (d)... Venit princeps mundi*, non creaturarum, sed peccatorum, ait Augustinus [16]. [17] « Adversus principes, et potestates tenebrarum. » *Et in me non habet quidquam*, « nullum scilicet [18] omnino peccatum, » ait Augustinus. [19] « Qui peccatum non fecit. » Et [20] : Ipse enim solus « inter mortuos liber, » ait

[1] Greg., *in Evang.*, hom. xxx, n. 3. — [2] I *Joan.*, II, 27. — [3] Aug., ubi sup., n. 3. — [4] *Isa.*, XXVII, 5 : ita Aug., ubi sup., n. 3. — [5] Aug., ubi sup., n. 4. — [6] *Rom.*, VII, 23. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [8] Sup., I. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. LXXVIII, n. 3. — [10] Ibid.— [11] *Philip.*, II, 6 et seq.— [12] Aug., *in Joan.*, tract. LXXIX, n. 1. — [13] Inf., XX, 29. — [14] *Hebr.*, XI, 1. — [15] Aug., ubi sup. prox. — [16] Ibid., n. 2. — [17] *Ephes.*, VI, 12. — [18] Aug., ubi supra, paulo ante. — [19] I *Petr.*, II, 22; *Isa.*, LIII, 9. — [20] *Psal.* LXXXV, II, 6.

(a) *Cæt. edit.* qui. — (b) *Cæt. edit. repet.* vel pacem reliquit. — (c) *Vulg.* Faciet pacem mihi, pacem faciet mihi.

Propheta, quia conceptus de Spiritu sancto [1] : « Quod natum est in ea, de Spiritu sancto est. » Ipse enim assumpsit naturam humanam, non culpam. [2] « Si fuerit pro eo angelus loquens unum de similibus (a), » etc. Ibi Gregorius [3] satis de hoc, quod « ipse fuerit magni consilii Angelus, qui locutus est *unum de consimilibus*, qui assumpsit humanam naturam, non culpam. » Et ibi bene de hoc.

31. *Sed ut cognoscat mundus*, scilicet mundi habitatores : [4] « Mundum reconcilians sibi : » *Quia diligo Patrem*, quod potest per effectum cognoscere : *Quia sicut mandatum dedit mihi Pater*, etc., scilicet mortem sustinendo. Sed quæritur, cum Christus non habuerit peccatum, ut præmissum est, videtur quod ipsum puniri pro peccato fuerit injustum, et ita injuste dedit ei Pater mandatum. Item (b), Judas fuit culpatus et damnatus, quia tradidit Christum ad mortem : sed cum esset mandatum a Patre, ut mortem sustineret, videtur quod non debuit tantum culpari, et quod idem opus fuerit Patris, et ipsius Judæ. Et ad istud respondendum est, quod sicut supra dictum est [5] : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. » Et [6] : « Qui filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum. » Ex summa ergo charitate Pater voluit, quod Filius mundum redimeret, quæ voluntas fuit ejus mandatum. Et hoc idem voluit Filius, ut ait Propheta [7] : « In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui. » Supra de utroque [8] : « Potestatem habeo ponendi animam meam ; » et sequitur : « Hoc mandatum accepi a Patre. » Velle ergo puniri innocentem pro peccato alieno, et nolentem puniri, injustitia est; velle autem genus humanum per mortem Filii Dei innocentis, volentis mori pro genere humano, summæ fuit charitatis et pietatis [9] : « Oblatus est enim, quia ipse voluit. » Et etiam summæ fuit æquitatis, ut ipse Filius Dei, verus homo, satisfaceret pro peccato generis humani, et illud redimeret, et salvaret [10] : « Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. » Et ad aliud respondendum secundum Augustinum [11], ubi ait : « Discamus in similitudine operum discernere animos operantium. » Et ponit exemplum [12] : « Pater tradidit Filium, et ipse Christus corpus suum, et Judas Dominum suum : cur in hac traditione Deus est pius, et homo reus, nisi quia in hac re una quam fecerunt, causa non una est, quam fecerunt? » Hæc ille. Quamvis ergo fuerit idem factum, quantum ad genus facti; alia tamen causa movens, et alia intentio in facientibus.

Surgite, eamus hinc. Quærit Augustinus [13] : « Quo ? » Et respondet, quod « ad illum locum, unde fuerat tradendus ad mortem, de quo scriptum est [14] : *Quæ non rapui, tunc exsolvebam* : mortem sine dubio soluturus, et nos a mortis debito redempturus. » Hæc ille. Et de hoc in Glossa. Et patet ex dictis, quod diabolus non est princeps amatorum mundi, nisi ratione peccati, et quod non habet quidquam in Christo, et in electis ejus, qui sunt membra ejus, qui sunt a peccato (c). Et ideo evidens insania peccantium, qui voluntarie se subjiciunt tali principi, qui est dominando tyrannicus, et crudelitate impius, et in exigendo servitium laboriosum incessabilis et iniquus, et in reddendo stipendium durus [15] : « Crudelis enim est, et non miseretur : » [16] « Servietis diis alienis, qui non dabunt vobis requiem : » cujus stipendia in reddendo non sunt, nisi mors [17] : « Stipendia enim peccati mors. » Et [18] : « Ipse est rex super omnes filios superbiæ. » Gregorius [19] de hoc bene. Quærit Chrysostomus [20] quare ait : *Surgite, eamus hinc* : ex quo noverat horam passionis ; antequam compleret (c) doctrinam suam, non debuisset hoc dixisse, ut videtur. » Et ad hoc respondet, quod « discipuli formidolosi erant, antequam dono Spiritus sancti digni efficerentur. Unde et audientes prædicta turbabantur, ut mox capiendi. Ideo ducit eos in alium locum, ut existimantes se esse in cautela, » id est, securitate, « finem sermonis Christi audiant cum otio : erant enim audituri magna dogmata. » Hæc ille. Ut ergo securius audirent, sic ait; vel hoc ait animans eos ad passionem. Unde Anselmus : « Me præcedentem ad passionem debetis imitari. »

[1] *Matth.*, I, 20. — [2] *Job*, XXXIII, 23. — [3] Greg., *Moral.*, lib. XXIV, c. II, n. 2. — [4] II *Cor.*, V, 19. — [5] Sup., III, 17. — [6] *Rom.*, VIII, 32. — [7] *Psal.* XXXIX, 12. — [8] Sup., X, 18. — [9] *Isa.*, LIII, 7. — [10] *Isa.*, LIII, 10. — [11] Aug., *ad Vincent.*, epist. LVIII, al. XCIII, n. 7. — [12] Ibid., paulo ante. — [13] Aug., *in Joan.*, ubi sup. — [14] *Psal.* LXVIII, 5. — [15] *Jerem.*, VI, 23. — [16] Ibid., XVI, 13. — [17] *Rom.*, VI, 23. — [18] *Job*, XLI, 15. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XXXIV, c. XVII, al. XXIII, n. 47. — [20] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXV, al. LXXVI, n. 1.

(a) *Vulg.* unus de millibus. — (b) *Cæt. edit.* Idem. — (c) *Suppl.* immunes seu liberi. — (c) *Cæt. edit.* compleret.

[1] « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum. »

CAPUT XV.

1. *Ego sum vitis vera*, etc. Superius exhortatus est discipulos ad fidei constantiam et firmitatem, loquendo per appropriationem; hic hortatur eosdem ad dilectionis veritatem. Et hoc in tres : primo hortatur eos ad suam, sive divinam dilectionem; secundo, ad fraternam dilectionem, ibi [2] : *Hoc est præceptum meum*, etc.; tertio, hortatur eos ad tolerantiam mundani odii, sicque ad dilectionem inimicorum, ibi [3] : *Et si mundus vos odit*, etc. Prima in quatuor : quoniam omnis diligens Deum in Deo manet, ideo utens parabola præmittit, quod ipse est locus mansionis; secundo exprimitur fructus ipsius manentis, ibi [4] : *Sicut palmes*, etc.; tertio subjungitur modus mansionis, ibi [5] : *Sicut dilexit me Pater*, etc.; quarto superadditur effectus ejusdem mansionis, sive ratio finalis hujus admonitionis [6] : *Hæc locutus sum*, etc.

Continuatio. Divisio.

Ait ergo, utens parabola, sive loquens parabolice, et hortans ad suam dilectionem : *Ego sum vitis vera*, quasi diceret : Vos debetis me sequi, quia ego sum vitis, etc. Secundum enim Augustinum [7], quod « dicitur vitis per similitudinem, non per proprietatem. » *Et pater meus agricola est.* Sed quæritur, qualiter hoc attribuit Patri, cum ipse sit agricola. Et respondet Augustinus, ubi supra [8], quod secundum hoc Christus dicitur vitis, secundum quod ait : *Pater major me est*, » supra proximo [9], id est secundum quod homo est. « Secundum vero quod ait : *Ego et pater unum sumus*, » supra [10], « ipse agricola est, non talis ut ille qui extrinsecus dat ministerium, sed qui intrinsecus dat incrementum. » [11] « Qui incrementum dat Deus. » Et ad modum agricolæ (v. 2) *omnem palmitem*, etc., id est, omnem hominem, scilicet apparenter in me existentem secundum communionem sacramenti, *tollet* excludendo [12] : « Omnis arbor, quæ non facit fructum, excidetur. » De hoc in Glossa. *Et omnem qui fert fructum*, sicut membrum vivum et viride : « Arbor enim [13] bona fructus bonos facit : » *Purgabit eum*, per ampliorem gratiam fidei [14] : « Per misericordiam, et fidem purgantur peccata. » Et adaptans parabolam, ait (v. 3) : *Vos mundi estis propter sermonem.* Quærit Augustinus [15], quare non ait : Mundi estis propter baptismum quo loti erant. Et ad illud respondet, quod « in aqua verbum mundat. Detrahe verbum, et quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. » Et sequitur : « Et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens, quod est verbum fidei quo [16] *creditur ad justitiam* : propter quod verbum sumus mundi. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Ut enim ait idem Augustinus [17] : « Homines mundantur quadrupliciter : per verbum veritatis, » ut hic. « Item sacrificio contriti cordis, in *Psalmo* [18] : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Item eleemosynis [19] : *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis.* Item charitate, quæ [20] *cooperit* (a) *multitudinem peccatorum.* Et quia ipse vitis, et ipsi palmites, ideo subdit (v. 4) : *Manete in me*, sicut in vite vivificante : *Et ego in vobis*, scilicet ut vita (b) vivificans. Supra proximo [21] : « Ego vivo, et vos vivetis. » Et de ista benedicta vita (c), in Collatione [22]. Sed quæritur qualiter ait : *Ego sum vitis vera*, cum hæc nomina, scilicet Vitis, Leo, et Lapis dicantur de Christo per similitudinem, non per proprietatem : ergo nec secundum veritatem. Et ad istud respondet Augustinus [23], quod « dicitur vitis vera ad discernendum (d), cui dictum est [24] : *Quomodo conversa es in amaritudinem, vitis aliena?* » Vera ergo dicitur vitis, quia non aliena, et quia fructifera vitis. Item quæritur, secundum quam naturam dicitur vitis : videtur quod secundum humanam, quia vites et palmites sunt unius naturæ, secundum Augustinum [25]. Ad contrarium arguitur, quod vitis dicitur secundum quod influit in palmites spirituales honorem vivificum gratiæ : sed sic influit secundum quod Deus : ergo vitis est secundum divinam naturam. Et ad istud respondendum, quod quædam dicuntur de Christo secundum naturam divinam, quædam secundum humanam ut unitam divinæ naturæ, sicut quod est [26]

[1] I *Petr.*, II, 21. — [2] Inf., 12. — [3] Inf., 18. — [4] Inf., 2. — [5] Inf., 9. — [6] Inf., 11. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. LXXX, n. 1. — [8] Ibid., n. 2. — [9] Sup., XIV, 28. — [10] Sup., X, 30. — [11] I *Cor.*, III, 7. — [12] *Matth.*, III, 10. — [13] Ibid., VII, 17. — [14] *Prov.*, XV, 27. — [15] Aug., ubi. sup., n. 3. — [16] *Rom.*, X, 10. — [17] Aug., *cont. Crescon. Grammat.*, lib. II, c. XII, n. 15, quoad sensum. — [18] *Psal.* L, 19. — [19] *Luc.*, XI, 41. — [20] I *Petr.*, IV, 8. — [21] Sup., XIV, 19. — [22] Vid. *Collat.*, LXVII. — [23] Aug., ubi sup., n. 1. — [24] *Jerem.*, II, 21. — [25] Aug., ibid. — [26] *Ephes.*, V, 20.

(a) Vulg. *operit.* — (b) *Fortasse legendum* vitis. — (c) *Leg.* vite. — (d) *Suppl.* se ab illa.

caput Ecclesiæ, et quod est [1] *mediator Dei, et hominum*. Est enim caput Ecclesiæ et mediator secundum utramque naturam, propter unitatem hypostasis, et ut est objectum fidei : est enim Deus verus et homo. Ut enim ait Augustinus [2], Christus dicitur latine *unctus*, et sic influens in palmites, et mundans, prout ait hic, per verbum suum. Item quæritur de hoc, quod ait : *Non ferentem fructum, tollet eum*. Cum enim gratia Christi sit omnibus prompta [3] : « Ne quis desit gratiæ Dei : » videtur quod neminem tollat excludendo. Et ad istud respondendum est, quod ipse « venit in mundum in judicium, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant, » supra [4] : non quod Deus auferat eis lumen gratiæ ad videndum; sed quia ipsi non recipiunt, nec se humiliant ad recipiendum [5] : « Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium. » Sic dicitur hic tollere, eo quod non dat gratiam ad manendum intus, peccatisque illius qui tollitur exigentibus.

Et sequitur secunda particula, in qua manifestatur mansionis in vite fructus : et primo per oppositum; secundo, per exemplum in proposito, ibi [6] : *Qui manet*, etc.

Et hoc (*a*), quod ait : *Sicut palmes non potest facere fructum*, etc. Ut enim ait Augustinus [7] : « Magna hic commendatio gratiæ. » Sicut enim palmes non potest facere fructum, nisi manserit in vite, cujus humore vegetatur; sic spiritualiter, nisi quis manserit in Christo, « de cujus plenitudine accepimus omnes, » supra [8] : [9] « Ipse enim operatur in nobis velle et perficere : » non potest facere fructum.

5. Et repetit, quod præmisit : *Ego sum vitis*; deinde ostendit idem in proposito : *Si quis manet in me*, hauriens humorem gratiæ : *Et ego in eo*, dans ei vitam gratiæ : *Hic fert fructum multum*, [10] « tanquam lignum, quod dat fructum in tempore suo. » Ut enim ait Augustinus [11] : « Ita sunt in vite palmites, ut viti non conferant, sed inde accipiant, unde vivant (*b*). Vitis autem est in palmitibus, ut vitale alimentum subministret. » Et ideo sequitur : *Sine me nihil potestis facere*. [12] « Quid habes, quod non accepisti? » Et [13] : « Non quod simus sufficientes ex nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. »

6. Et ad majorem terrorem subdit, quid fiet finaliter de tali non ferente fructum, dicens : *Si quis in me non manserit*, scilicet per dilectionem : *Mittetur foras*, emittendus (*c*) scilicet extra corporis mystici unitatem; *Et arescet*, privatus honore gratiæ [14] : « Omnis arbor, quæ non facit fructum, excidetur, et in ignem mittetur. » *Et colligent eum*, scilicet messores angeli : *Et in ignem mittent*. Unde Augustinus, supra [15] : « Ligna itaque vitis tanto sunt contemptibiliora, si in vite non manserint, quanto sunt gloriosiora, si manserint.

7. Et e contrario : *Si manseritis in me*, scilicet per dilectionem : *Et verba mea in vobis manserint*, per eorumdem adimpletionem : *Quodcumque volueritis, petetis*, scilicet in nomine meo : *Et fiet vobis*, per divinam collationem, supra proximo [16] : « Quodcumque petieritis Patrem, hoc faciam. »

8. Et quoniam sic fructificantes debent fructificare ad gloriam Dei, ideo ait : *In hoc glorificatus* (*d*) *est pater meus*, id est, ad gloriam ejus est, et claritatem : *Ut plurimum fructum adferatis*, scilicet in operibus, et in effectu : *Et efficiamini discipuli mei*, scilicet manendo in dilectione mea. Consimiliter est dictum apostolis [17] : « Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera, et glorificent patrem, » etc. Unde Augustinus [18] : « Si in hoc est clarificatus Pater, ut fructum plurimum adferamus, non hoc nostræ gloriæ tribuamus, tanquam ex nobis hoc habeamus; ejus enim est hæc gratia. » [19] « Qui gloriatur, in Domino glorietur. » Sed quæritur de hoc, quod ait hic : *Sine me nihil potestis facere*, cum dicatur [20] : « Regnaverunt, et non ex me; » Item [21] : Cucurrit adversus Deum extento collo. » Sed constat quod sunt tales sine Deo. Si respondeatur, quod loquitur hic de bonis operibus, non de malis; propter hoc objicitur, quia dicitur [22] : « Apposuit (*e*) tibi aquam, et ignem : ad quod volueris, porrige manum tuam. » Et sequitur : « Ante hominem vita et mors, bonum et malum. » Ergo in hominis potestate est operari unum, vel aliud. Et ad istud respondendum est, quod quædam sunt

[1] I *Tim.*, II, 5. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 13. — [3] *Hebr.*, XII, 15. — [4] Sup., IX, 39. — [5] II *Cor.*, IV, 4. — [6] Inf., 5. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXI, n. 2. — [8] Sup., I, 16. — [9] *Philip.*, II, 13. — [10] *Psal.* I, 3. — [11] Aug., ubi sup. — [12] I *Cor.*, IV, 7. — [13] II *Cor.*, III, 5. — [14] *Matth.*, III, 10. — [15] Aug., ubi sup., n. 3. — [16] Sup., XIV, 13. — [17] *Matth.*, V, 16. — [18] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXII, n. 1. — [19] II *Cor.*, X, 17. — [20] *Ose.*, VIII, 4. — [21] *Job*, XV, 26. — [22] *Eccli.*, XV, 17, 18.

(*a*) *Suppl.* est. — (*b*) *Cæt. edit.* vivunt. — (*c*) *Cæt. edit.* permittendo. — (*d*) Vulg. *clarificatus*. — (*e*) *Cæt. edit.* Apposui.

opera super naturam, sicut opera gratuita et bona, ad quæ non potest homo sine gratia divina elevante; quædam vero sunt opera naturalia, ad quæ non potest sine Deo conservante, sicut nec natura potest stare, quia cum cuncta ex nihilo facta sunt, eorum essentia ad nihilum tenderet, nisi auctor omnium manu regnum teneret, ait Gregorius; quædam sunt infra naturam, id est, a natura deficiente, ut opera peccatorum : et illa quantum ad id quod est deordinationis et defectus, ab ipso homine sunt; quantum vero ad actionem substratam deordinationi et defectui, a Deo sunt. [1] « Perditio tua, Israel : tantummodo in me auxilium. » Ad aliud respondendum, quod illud est intelligendum propter libertatem arbitrii, cujus est eligere et respuere; nihil tamen potest effective agere sine divina virtute : « Deus enim [2] operatur in nobis velle, et perficere. » Et nota, quod in omnibus quæ repetit hic, summa est, quod ad hoc ut palmes, id est fidelis, fructificet, necesse est ut in Deo maneat, et Deus in eo. Unde Augustinus [3], quod « palmites accipiunt a vite unde vivant. » [4] « Si diligamus invicem, Deus in nobis manet. » Ibi Augustinus [5] : « Vicissim habitant, qui continet, et qui continetur. Habitas in Deo, sed ut continearis; habitat in te Deus, sed ut te contineat, ne cadas. » Et ibi bene de hoc. Item Chrysostomus [6] : « In radice manere, hoc facit fructificare palmites. In Filio ergo Dei manet per amorem fidelis, sicut palmes in vite, sicut planta in radice, sicut radius in sole, sicut fluvius emanans in fonte suo modo. [7] « Ibi requieverunt fessi robore. » Ibi Gregorius [8] : « Deus qui sine situ omnia continet, nobis ad se venientibus locus non localis manet. » Et ibi de hoc bene. Item necesse est, ut Deus purificet amplius. Unde ait supra [9] : « Purgabit eum, » propter continentiam peccatorum contractorum. « In multis enim [10] offendimus omnes. » [11] « Septies in die (a) cadit justus. » Et ideo necesse est, quod homo, Deo operante, se purget jugiter. [12] « De negligentia purga te cum paucis. » [13] « Qui sanctus est sanctificetur adhuc. » [14] « Per misericordiam, et fidem purgantur peccata. » Et ideo clamat fidelis continue [15] : « Dimitte nobis debita nostra. » Ne ergo præcipitemus (b) in majora peccata, necessaria est purgatio continua : « Qui enim [16] modica spernit, paulatim decidit. » Ideo ait Propheta [17] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » Item necessaria est ad fructificandum divinorum verborum perfecta observatio. Unde ait [18] : « Et verba mea in vobis manserint. » Supra, proximo [19] : « Si quis sermonem meum servaverit, etc. » Ibi de hoc.

9. Et sequitur tertia particula, in qua subjungitur manendi in Christo modus : *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos*. Sed qualiter ait hoc? quia Pater dilexit eum, ut Filium unigenitum : sed ipsi erant filii adoptivi per gratiam : ergo non erant ita diligibiles, sicut Filius a Patre. Ad istud respondet Augustinus [20], quod non æqualitatem naturæ ostendat nostræ et suæ, sicut est Patris et ipsius, sed gratiam Mediatoris ostendit : in ipso enim diligit nos Pater, et hæc dilectio est origo omnium bonorum in nobis. Unde Augustinus [21] : « Ecce unde sunt nobis opera bona : unde enim diligeremus, nisi diligeremur? » [22] « Ipse prior dilexit nos. » Et ideo sequitur : *Manete in dilectione mea,* « id est, in gratia mea, » ait Augustinus [23]; et est in Glossa. « Quæ dilectio facit observari præcepta, » ut ait Augustinus [24].

10. Et ideo sequitur : *Si præcepta mea servaveritis*, opere adimplendo, *manebitis in dilectione mea*. Sed qualiter hoc? quia prius est diligere, quam præcepta observare. Et ad hoc respondet Augustinus [25], quod quia præcepta observantur, « scietis, quia in dilectione manebitis. » Idem ergo perseverantiæ [26] in dilectione loquitur : quia servantes mandata, in dilectione perseverant. Et ideo sequitur : *Sicut et ego præcepta patris mei servo, et maneo in ejus dilectione*. Et per hoc ostendo diligi a patre meo, ut ait Glossa. Et loquitur de seipso, in quantum homo, supra [27] : « Meus cibus est, ut faciam voluntatem patris mei. » Et patet hic divinæ dilectionis gratuitas, quia [22] « ipse prior dilexit nos. » [28] « Dili-

[1] *Ose.*, XIII, 9. — [2] *Philip.*, II, 13. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXI, n. 2. — [4] I *Joan.*, IV, 12. — [5] August., *in Epist. I Joan.*, tract. VIII, n. 14. — [6] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXV, al. LXXVI, n. 1. — [7] *Job*, III, 17. — [8] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. XXX, al. XXXVII, n. 67. — [9] Sup., 2. — [10] *Jac.*, III, 2. — [11] *Prov.*, XXIV, 16. — [12] *Eccli.*, VII, 34. — [13] *Apoc.*, XXII, 11. — [14] *Prov.*, XV, 27. — [15] *Matth.*, VI, 12. — [16] *Eccli.*, XIX, 1. — [17] *Psal.* VI, 7. — [18] Sup., 7. — [19] Sup., XIV, 21, 23, vel potius VIII, 51, 52. — [20] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXII, n. 2. — [21] Ibid., paulo ante. — [22] I *Joan.*, IV, 10. — [23] Aug., ubi sup., n. 3. — [24] Ibid. — [25] Ibid. — [26] Locus mutilus. — [27] Sup., IV, 34. — [28] *Ose.*, XIV, 5.

(a) *Vulg. non habet* in die. — (b) *Leg.* præcipitemur.

gam vos (*a*) spontanee. » Et patet ejus obedientialis humilitas, quia servavit præcepta Patris, supra[1] : « Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem patris mei. » Item patet meriti perfectibilitas, quæ debet esse in fidelibus, ut sit mansiva dilectio in effectu, et perfecta in affectu operatio : ad quæ persuadens, ait[2] : « Manete in dilectione mea, » etc. Supra proximo[3] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit. » Et in prædictis verbis consolatur eos, secundum Chrysostomum[4] : « Non enim ait : Manent in amore Patris; sed in amore meo : quasi diceret : A Patre amatus sum, et tamen patior, et interficior : ideo non oportet vos turbari, nec existimare, quia non amo vos, et quia nunc derelinquo. Si in amore meo manseritis, nulla vobis nocere poterunt. » Hæc ille.

11. Et sequitur quarta particula, in qua subjungitur effectus hujus mansionis in Christo : *Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum sit in vobis.* Ut enim ait Augustinus[5] : « Quod est gaudium Christi in nobis, nisi quod dignatur gaudere de nobis? Et quid est gaudium nostrum, quod dicit esse implendum, nisi ejus habere consortium? Et hoc inchoatur in fide renascentium, et implebitur in præmio resurgentium. » Hæc ille. Infra[6] : « Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. » Et ibi de hoc. Ut enim ait Augustinus, ubi supra[7] : « Gaudium nostrum hic proficit, et ad perfectionem perseverando pertendit; ibi autem implebitur. Gaudium autem suum semper plenum. » Et ideo ait de illis : *Ut gaudium vestrum impleatur.*

12. Et sequitur illa pars, in qua hortatur ad fraternam dilectionem; et hæe pars in duas : primo, præceptionis præmissio; secundo, exempli de sua dilectione adjunctio, ibi : *Majorem hac dilectionem*, etc.

Ait ergo : *Hoc est præceptum meum.* Et in hoc præcipientis majestas et auctoritas. *Ut diligatis :* et in hoc rei præceptæ qualitas. *Sicut dilexi vos* : et in hoc adimplendi mandatum rectitudo, sive ordinabilitas. Sed quæritur, cum supra dederit istud præceptum, quare hic repetit? Item quare ait ibi[8] : *Mandatum novum do vobis;* hic autem : *Præceptum meum?* Et ad primum respondet Augustinus[9], quod « mandati repetitio, commendatio est. » Ad aliud respondet[10], quod « ibi ait *novum*, ne in vetustate nostra perseveremus; hic vero dictum est *meum*, ne contemnendum putemus. » Item quæritur, quare non dat præceptum hic, ut diligamus se? Item, quare non est præceptum de fide et spe? Et ad istud respondendum secundum Augustinum[11], quod « plenitudo legis est charitas : ubi ergo est charitas, quid est quod possit deesse? ubi autem non est, quid est quod possit prodesse? Et ita ubi est dilectio proximi, et dilectio Dei. »[12] « Plenitudo legis est dilectio. » Item ubi est dilectio, ibi fides et spes[13] : « Si charitatem non habuero, nihil sum. » Et nota quod hic ait : *Ut diligatis invicem,* scilicet propter Deum inveniendum. Et in hoc discernitur ista dilectio ab ea dilectione, qua diligunt se homines. Supra[14] : « Ut diligatis invicem, » ubi de hoc. Item quærit Grægorius[15] : « Cum sacra eloquia plena sint dominicis præceptis, quid est, quod de dilectione dicit : *Hoc est præceptum meum?* » Et ad hoc respondet, quia « quidquid præcipitur, in sola charitate radicatur. » Et ibi bene de hoc, et de dilectione fraterna etiam inimicorum sufficienter.

13. Et sequitur sui exempli in diligendo subjunctio : *Majorem hac dilectionem*, etc. Et ibi tria : primo dilectionis, qua ipse dilexit, specificatio ; secundo, diligentibus sic promissio, ibi[16] : *Vos amici mei*, etc.; tertio, præcepti iteratio, ibi[17] : *Hæc mando*, etc.

Ait ergo : *Majorem hac dilectionem*, etc., quasi diceret : Sic ego dilexi, ut animam ponerem pro hominibus, qua non est major charitas, sicut continuat Augustinus hic. Et eodem modo præcipit hic diligere[18] : « In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit. »[19] « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum. » Et introducit Augustinus[20] illud, secundum aliam litteram[21] : « Quando sederis ad mensam potentis, attende quæ apponuntur tibi, sciens quia talia oportet præparare, » etc. Sed quæritur, qualiter ait : *Majorem*, etc. Videtur enim quod sit major pro inimicis ponere animam. Ait enim

[1] Sup., v, 30; vi, 38. — [2] Sup., 9. — [3] Sup., xiv, 23. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [5] August., tract. LXXXIII, n. 1. — [6] Inf., xvi, 24. — [7] Ibid., quoad sensum. — [8] Sup., xiii, 34. — [9] Aug., ubi sup., n. 2. — [10] Ibid. — [11] Ibid., n. 3. — [12] *Rom.*, xiii, 10. — [13] I *Cor.*, xiii, 1. — [14] Sup., xiii, 34. — [15] Greg., *in Evang.*, hom. xxvii, n. 1. — [16] Inf., 14. — [17] Inf., 17. — [18] I *Joan.*, iii, 16. — [19] I *Petr.*, ii, 21. — [20] Aug., ubi sup. — [21] *Prov.*, xxiii, 1, 2.

(*a*) *Vulg.* eos.

Bernardus, tractans istud [1] : « Majorem, inquit, habuisti, Domine, ponens animam pro inimicis. » Unde Apostolus [2] : « Si, cum inimici essemus, reconciliati sumus per mortem, multo magis in vita. » Item, cum essemus inimici, qualiter ait hic, quod posuit animam pro amicis? Et ad istud respondendum secundum Gregorium [3], quod « dum diligendo lucrum facere de inimicis possumus, etiam ipsi amici sunt, qui persequuntur. » Hæc ille. Hic ergo amicorum nomine etiam inimici intelliguntur, quia « ad hoc Christus mortuus est, et nos mori debemus pro inimicis, ut fiant amici. » Hæc ille. Et de ista charitate Augustinus [4], et in Glossis suis.

14. Et sequitur secunda particula, scilicet promissio divinæ amicitiæ sic diligentibus : *Vos amici mei estis,* et ita exaltati, et honorati estis, *si feceritis quæ præcipio,* scilicet de præmissa dilectione. Unde Augustinus [5] : « Magna dignatio, ut Dominus, quos novit servos suos, dignetur dicere amicos. » Sed qualiter hoc? scilicet, cum opponit Augustinus [6] : « Cum servire non possumus, nisi præcepta Domini fecerimus, quo modo præcepta servando servi non erimus? quasi diceret : Non est hoc possibile. Et ad istud respondet [7], quod « sunt duo timores, et duæ servitutes : est enim timor qui non est in charitate [8], et timor permanens in sæculum sæculi [9].[10] « Non accepistis spiritum servitutis in timore. » Hic ergo loquitur de servis timore servili servientibus. Unde sequitur (v. 15) : *Servus nescit, quid faciat Dominus ejus,* quia, ut ait Augustinus [11], « cum aliquid boni facit, sic extollitur, quasi hoc ipse faciat, non Dominus ejus; et in se, non in Domino gloriatur, » ut patet de Pharisæo. Supra [12] : « Servus non manet in domo in æternum. » *Vos autem dixi amicos, quia quæcumque audivi a Patre, nota feci vobis.* Sed quæritur, qualiter hoc? sicut objicit Augustinus [13], cum dicat infra proximo [14] : « Multa habeo dicere vobis, sed non potestis portare modo, » inconvenienter ergo ait hic, se omnia nota fecisse, quæ audivit. Et ad istud respondet Augustinus, quod illud quod facturus erat dixit se fecisse, et præteritum posuit pro futuro, sicut est illud [15] : « Foderunt manus meas; » non ait : Fossuri sunt. Ita et ait hic se omnia nota esse facturum in illa plenitudine, de qua [16] : « Tunc cognoscam, sicut et cognitus sum, » etc. Tunc enim [17] « videbimus eum sicuti est. »

16. Ad majorem confirmationem passionis, ait : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Et « hæc est ineffabilis gratia, ait Augustinus [18]. Mali enim eramus, et electi sumus, ut boni per gratiam eligentis essemus. Non enim est gratia, si merita præcesserunt. Electio enim gratiæ est. » Hæc Augustinus, et ibi bene de hoc. [19] « Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. » [20] « Quos prædestinavit, hos et vocavit. » *Elegi* ergo et *vos* prædestinando, et vocando; *et posui*, instituendo; *ut eatis*, proficiendo; *et fructus vester maneat*, perseverando : *ut quodcumque petieritis det vobis*, in regno gloriæ beatificando. Sed in omnibus his gratia ejus prævenit nos ut eamus, et adferamus (*a*) : ipse est via qua imus, in qua nos posuit, ut eamus, ait Augustinus [21].[22] « Euntes enim ibant, et flebant, mittens semina sua. » Magna ergo merces fraternæ dilectionis, et magna clementia Dei, sic eligentis, et dantis gratiam ad diligendum. Et ideo sequitur (v. 17) : *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem*; quasi (*b*) hoc est præceptum præcipuum, et quasi singulare, ut præmissum est. Et de ista mutua dilectione in Collatione prædicabili [23]. Quæritur autem de hoc, quod ait : *Majorem charitatem.* Ex hoc enim videtur sumere (*c*), quod possit esse major, et minor charitas : cujus contrarium videtur, quia charitas est simplex forma et qualitas, et ita non recipit minus et majus. Item, si est minor charitas, aut hoc est per peccatum mortale, aut per veniale : non primo modo, quia mortale tollit omnino charitatem; nec secundo modo, quia veniale non minuit charitatem. Et ad istud respondendum sine præjudicio, quod est loqui de charitate, prout est in diversis subjectis; et sic est major, et minor, secundum quod est major et minor gratia data a Deo. Vel est loqui de charitate in eodem subjecto, et in eadem anima. Et sic est loqui de ipsa simpliciter, vel quantum ad suam essentiam; est enim habitus gra-

[1] Bern., *de Pass. Dom.*, serm. IV, hebdom. pœnos., n. 1. — [2] *Rom.*, V, 10. — [3] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 2. — [4] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXIV, n. 1 et 2. — [5] Ibid., tract. LXXXV, n. 1. — [6] Ibid., n. 2. — [7] Ibid., n. 3. — [8] I *Joan.*, IV, 22. — [9] *Psal.* XVIII, 10. — [10] *Rom.*, VIII, 15. — [11] Aug., ubi sup., n. 3. — [12] Sup., VIII, 35. — [13] Aug., tract. LXXXVI, n. 1. — [14] Inf., XVI, 12. — [15] *Psal.* XXI, 18. — [16] I *Cor.*, XIII, 10. — [17] I *Joan.*, III, 2. — [18] Aug., ubi sup., n. 2. — [19] *Ephes.*, I, 4. — [20] *Rom.*, VIII, 29. — [21] Aug., ubi sup., n. 3. — [22] *Psal.* CXXV, 6. — [23] Vid. *Collat.*, LXVIII.

(*a*) *Suppl.* fructum. — (*b*) *Leg.* quia. — (*c*) fluere.

tuitus a Deo infusus[1] : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. » Sic charitas non dicitur major et minor, nisi Deus dederit ampliorem gratiam. Vel est loqui de charitate penes suam inhærentiam, vel quantum ad suam efficientiam : et sic, quia liberum arbitrium non æque fortiter, nec æquali nisu semper concurrerit (*a*) cum gratia, vel in operando, vel in sustinendo, potest dici minor charitas, non quantum ad habitum, nec quantum ad actum essentialem et intrinsecum, qui est animam gratificare, sed quantum ad fervorem. Unde Gregorius[2], quod « charitas aliquando flagrat in corde, et tamen non monstratur in opere (*b*) : » Et ponit exemplum de sole, cum nube tegitur; ardet enim tunc in cœlo, et tamen non videtur in terra. Dicitur aliquando charitas refrigescere[3] : « Refrigescet charitas multorum : » quod est intelligendum non de charitate, sed de simulata, quantum ad gestum exteriorem, et operum similitudinem. Et nota quod ait : *Ego elegi vos.* Et posset esse thema in electione Prælatorum. Unde figurantur quatuor necessaria talibus : quorum primum est a Deo canonica vocatio : *Ego elegi vos* : non humana potestas, non cognationis carnalitas, non propria cupiditas, et sic de aliis, debent eligere, per quæ intrant mercenarii, et lupi magis, de quibus supra[4] : « Qui non intrat per ostium; » sed Dominus debet eligere[5] : « Certe videtis, quem elegit Dominus, quod non sit ei similis in omni populo. » [6] « Provideat Dominus Deus hominem super hanc multitudinem, » etc. Secundo figuratur stabilis firmitudo, ibi : *Posui vos.* Quod enim ponitur ex proposito, firmiter collocatur[7] : « Sternam per ordines tuos lapides. » Et sequitur : « Ponam jaspidem propugnacula tua. » Tertium est de virtute in virtutem jugis profectio, ibi : *Ut eatis*; in *Psalmo*[8] : « Ibunt de virtute in virtutem. » [9] « Numquid mittes fulgura, et ibunt? » Et de hoc Gregorius[10] bene. [11] « Justorum semita (*c*) quasi lux splendens procedit, et crescit. » Quartum est spiritualium fructuum multitudo, scilicet in docendo, et in dispensando sacramento et in orando, et in convertendo animas ad Deum, et sic de aliis bonis

Prælatis quatuor necessaria.

operibus[12]. « Bonorum laborum gloriosus est fructus. » Et de sic fructificare[13] : « Nec aliquando desinet facere fructum. » Et ideo ait hic : *Et fructus vester maneat*, scilicet perseverando. [14] « Sic faciebat Job cunctis diebus. » Ibi Gregorius[15] : « De perseverantia in multiplicando bona opera. » E contrario de multis, qui abierunt retrorsum, supra[16] : « Numquid et vos vultis abire retrorsum? » quia nullos fructus adferunt : et propterea in ignem mittentur, ut præmissum est.

18. Et sequitur illa pars, in qua hortatur eos ad malorum tolerantiam, et malefacientium dilectionem. Et illa pars in quatuor : primo, odii mundanorum erga discipulos præmissio; secundo, consolationis adjunctio, ibi[17] : *Mementote*, etc.; tertio, causæ subjunctio, ob quam habebant mundani discipulos odio, ibi[18] : *Sed hæc omnia*, etc.; quarto, sic odientium inexcusabilitas, sive peccati eorum aggravatio ibi[19] : *Nunc autem excusationem non habent*, etc.

Ait ergo : *Et si mundus vos odit*, etc. Supra dictum est : *Hæc mando, ut diligatis*, etc. Pro qua dilectione sunt mundi odia sustinenda : quia (*d*) mundus odit non solum discipulos Christi, sed etiam ipsum Christum. Et ideo subdit : *Scitote, quoniam me priorem odio habuit.* Unde Augustinus[20], quod mundus dicitur dupliciter : vel universæ ecclesiæ, prout dicitur[21] : « Deus erat in Christo mundum reconcilians ; » item mundus dicitur amatores mundi. Ideo ait Augustinus[22] : « Mundus odit mundum, inimicus reconciliatum, damnatus salvatum, inquinatus mundatum. » Hæc ille. Et ideo sequitur (v. 19) : *Si de mundo*, scilicet damnato, *fuissetis*, ipsum scilicet amando, *mundus*, scilicet inquinatus, *quod suum erat*, *diligeret*, scilicet ea, quæ talis mundus amat. *Quia vero de mundo non estis*, affectu, et amore, *sed ego elegi vos*, gratia, non operibus, *propterea odit vos mundus*, scilicet damnatus. [23] « Omne animal diligit sibi simile. » Et quia boni et electi Dei sunt dissimiles hominibus mundanis, ideo eos odiunt[24] : « Gravis est nobis ad videndum, dissimilis est nobis vita illius, » etc.

20. Et sequitur secunda pars, in qua conso-

[1] *Rom.*, v, 5. — [2] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIV, fere in princ. — [3] *Matth.*, XXIV, 12. — [4] Sup., X, 1. — [5] I *Reg.*, X, 24. — [6] *Num.*, XXVII, 16. — [7] *Isa.*, LIV, 11. 12. — [8] *Psal.* LXXXIII, 8. — [9] *Job*, XXXVIII, 35. — [10] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. II, n. 6. — [11] *Prov.*, IV, 18. — [12] *Sap.*, III, 15. — [13] *Jerem.*, XVII. 8. — [14] *Job*, I, 5. — [15] Greg., *Moral.*, lib. I, c. XX, al. XXXVI, n. 55. — [16] Sup., VI, 68. — [17] Inf., 20. — [18] Inf., 21. — [19] Inf., 22. — [20] August., *in Joan.*, tract. LXXXVII, n. 2. — [21] II *Cor.*, V, 19. — [22] Aug., ubi sup. prox. — [23] *Eccli.*, XIII, 19. — [24] *Sap.*, II, 15.

(*a*) *Lq.* concurrit. — (*b*) *Cæt. edit.* oculo. (*c*) *Cæt. edit.* tacta — (*d*) *Item* qui.

lationis adjunctio : *Mementote sermonis mei*, etc., » supra [1] : « Non est servus major domino suo, » ita scilicet quod servus sit liber a persecutione, quam patitur Dominus. Item (a) [2] : « Sufficit servo, si sit sicut Dominus ejus. » Et ideo sequitur : *Si me persecuti sunt, et vos persequentur*, in quibus ego sum, ait Glossa. Ubi enim eadem causa odii, et idem effectus : sed me sunt persecuti propter virtutem in arguendo eorum mala opera, supra [3]. « Me odit mundus, quia testimonium perhibeo de illo. » *Si sermonem meum servaverunt*, etc., quasi diceret (b) : Neutrum facient. [4] « Qui vos spernit, me spernit; et qui vos audit, me audit. » Imo consilium inierunt, ut caperent eum in sermone.

21. *Et hæc facient propter nomen meum* : « non vestrum, » ait Augustinus [5]. Et ideo « tanto miseriores, quanto beatiores qui propter hoc nomen ista patiuntur, » ait idem Augustinus [6]. [7] « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. » Et hoc : *Quia nesciunt eum, qui misit me*, scilicet scientia fidei [8] : « Nosse te, consummata justitia est. » Et de his Chrysostomus [9] : « Non vos (c) turbari oportet debentes prælium suscipere, non enim me estis potiores, quem tamen persecuti sunt. » Sed quæritur de hoc, quod ait : *Mundus vos odit*, qui contrarium ait supra [10] : « Non potest mundus vos odissse, » etc. Et ad illud respondendum, quod ibi loquitur quoad illos, qui erant imperfectiores, et quantum ad affectiones imperfectiores; hic autem loquitur de illis, in quantum erant perfecti, et maxime pro statu, in quo erant futuri post impletionem Spiritus sancti : ante cujus adventum erant timidi; sed post ejus adventum erant adeo parati in omnibus gaudentes, sicut exemplificat Gregorius [11]. Item quæritur de hoc, quod ait Augustinus [12], quod mundus odit mundum, cum dicatur [13] : « Diligite inimicos vestros. » Sed ipsi sunt mundus, qui vos odit : ergo præcipimur diligere mundum; cujus contrarium [14] : « Nolite diligere mundum. » Et ad istud respondet Augustinus quod præcipimur diligere opificium Dei, et diversas bonitatis suæ constitutiones; vitium autem diligere prohibemur, etc. Et ibi bene de hoc. Et patet hic mundi, id est, amatorum ejus perversitas, scilicet quod odit Filium Dei, qui est veritas, et discipulos ejus, propter ipsam veritatem. Unde tales, scilicet mundani, odiunt discipulos Christi ob vitæ dissimilitudinem, ut tactum est in expositione litteræ [15] : « Quæ enim est participatio justitiæ cum iniquitate ? » ut tactum est supra. [16] « Dissimilis est nobis vita ejus. » Item odiunt propter vitæ justorum luminositatem, et ipsorum vitæ horribilitatem, supra [17] : « Qui male agit, odit lucem. » Item odiunt justos propter doctrinæ eorum veritatem. [18] « Noli arguere derisorem, ne oderit te. » [19] « Odio habuerunt corripientem in porta. » Item odiunt tales justos ob invidentiæ pravitatem, et temporalium cupiditatem [20] : « Oderant eum fratres sui, nec poterant ei quidquam pacifice loqui. » Et ideo odientes sic sunt divinæ legis transgressores, quia odium fraternum prohibetur [21] : « Non oderis fratrem in corde tuo. » Item sunt legis charitatis prævaricatores, quæ præcipit hic diligere ad invicem : et ideo sunt sui ipsorum homicidæ, et occisores [22] : « Qui odit fratrem suum, homicida est. » Unde mundani tales odiunt veritatem et æquitatem, ut dictum est. Item odiunt animam suam, prout ait Propheta [23] : « Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. » Super quod Augustinus hic [24] : « Odisse se dicitur, quoniam hoc quod sibi nocet diligit. Odit ergo in se naturam, diligit vitium. » Et ibi bene de hoc. Multum ergo sunt perversi sic odientes Filium Dei, et electos ejus, et etiam animas suas. Si enim, ut ait Augustinus [25] recitans dictum Senecæ : « Omnes odit, qui malos odit : » et Boetius [26] : « Bonos quis, nisi stultissimus, oderit (d) ? malos autem odisse, ratione caret, quia si ægri corpore sunt miserandi, mundandi; multo magis illi, quorum mentes improbitas urget; multo magis qui bonos odit, stultissimus est, et ratione caret (e). »

[1] Sup., XIII, 16 ; *Matth.*, X, 24.— [2] *Matth.*, X, 25.— [3] Sup., VII, 7.— [4] *Luc.*, X, 16.— [5] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXVIII, n. 2.— [6] Ibid.— [7] *Matth.*, V, 10.— [8] *Sap.*, XV, 3. — [9] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVI, al. LXXVII, n. 2. — [10] Sup., VII, 7. — [11] Greg., *in Evang.*, hom XXX, n. 5 et seq. — [12] August., *in Joan.*, tract. LXXXVII, n. 4, quoad sensum, et alibi passim. — [13] *Matth.*, V, 44. — [14] I *Joan.*, II, 15. — [15] II *Cor.*, VI, 14. — [16] *Sap.*, II, 15. — [17] Sup., III, 20. — [18] *Prov.*, IX, 8. — [19] *Amos*, V, 10. — [20] *Gen.*, XXXVII, 4. — [21] *Levit.*, XIX, 17. — [22] I *Joan.*, III, 15. — [23] *Psal.* X, 6. — [24] Aug., ubi sup. — [25] Id., *ad Maced.*, epist. LIV, al. CLIII, n. 14. — [26] Boet., *de Consolat. Philos.*, lib. IV, pros. 4, in fine.

(a) *Cæt. edit.* Idem.— (b) dicerent. — (c) *Item* nos. Græc. ἡμᾶς. — (d) *Cæt. edit.* odit. — (e) *Totum hunc locum sic refice :*... caret. Nam sicuti corporum languor, ita vitiositas quidam est quasi morbus animorum. Cum ægros corpore minime dignos odio, sed potius miseratione judicemus, multo magis non insequendi, sed miserendi sunt, quorum mentes omni languore atrocior urget improbitas. *Nec plura.*

Hæc ille. Et si culpa malorum sit odienda, natura tamen est amanda [1] : « Perfecto en m odio oderam illos, » ait Propheta. Super hoc Gregorius [2], quod « perfectum odium, quo oditur vitium, et diligitur natura. » Et ibi bene de hoc.

22. Et sequitur quarta particula, in qua eorum inexcusabilitas, qui sic odiunt, et ratione documentorum primo, et ratione operum secundo, ibi : *Si opera non fecissem*, etc. Ait ergo : *Si non venissem*, etc., quasi diceret : Veritatem docui eos de diligendo ; et tamen oderunt. Ideo ait : *Si non venissem*, scilicet per incarnationem, supra [3] : « In propria venit : » *Et locutus non fuissem*, scilicet docendo, et prædicando [4] : « Novissime in diebus istis locutus est nobis in Filio, » supra [5] : « Domine, verba vitæ habes. » *Peccatum non haberent*, scilicet incredulitatis : *Nunc autem excusationem non habent*, scilicet de peccato infidelitatis. Unde opponit Augustinus [6] : « Numquid Judæi sine peccato erant, antequam Christus advenisset ? » Et ad hoc respondet, quod vult magnum peccatum intelligi, quo tenentur cuncta peccata, et quod unusquisque si non habuerit, dimittuntur ei peccata. Et hoc est peccatum infidelitatis, et de hoc in Glossa. Item opponit Augustinus [7], quod secundum hoc illi, ad quos non venit Christus, habent excusationem de peccato, scilicet infidelitatis. Et ad hoc respondet Augustinus [8], quod Christus per seipsum venit ad Judæos, sed per Ecclesiam suam locutus est gentibus, id est, per Apostolos et discipulos suos, quorum sonus exivit in omnem terram [9] : « Qui vos recipit, me recipit ; et qui vos spernit, me spernit. » Unde ait Paulus [10] : « An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus ? » Per ergo Apostolos locutus est Christus gentibus, et ideo qui noluerunt credere, non habent excusationem. Ultimo quærit Augustinus [11] : « Utrum hi, qui priusquam Evangelium audirent, et fine hujus vitæ sunt præventi, possunt habere excusationem. » Et respondet, quod possunt, sed non possunt effugere damnationem : « Qui enim [12] sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. » Tanta tamen est suppliciorum, quanta peccatorum diversitas. Et ita forte levius damnabuntur illi, qui fuerunt morte præventi : omnes tamen peribunt. Et quia dixit : *Non habent excusationem de peccato*, nec crederetur, quod odirent Patrem, subdit (v. 23) : *Qui me odit, et Patrem meum odit*. Sed opponit Augustinus [13] quod prius ait : *Nesciunt eum, qui me misit*, sed non possunt omnes odisse eum quem nesciunt. Et ad istud respondet Augustinus [14] inquirens de his prolixe. Et est summa, quod Judæi nolebant sua facta damnari. Et hoc habet veritas, ut talia facta damnentur tantum, si veritatem oderunt, quantum oderunt suas pœnas, quas talibus irrogat veritas, hanc per hoc veritatem oderunt, qua judicante damnantur. De Deo natam esse veritatem nescierunt, et ita ipsum nesciunt, et oderunt. Hæc Augustinus. Unde ex hoc trahitur, quod est odium intentum et voluntarium, et est odium interpretativum. Primo odio nullus odit Deum, unde Deus ; tamen odio interpretativo mali odiunt, supra [15] : « Qui male agit, odit lucem. » Unde Augustinus [16], quod « aliqui propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant enim lucentem, oderunt redarguentem. » Hæc ille.

24. Et sequitur ostensio inexcusabilitatis ratione operum : *Si opera non fecissem*, etc., *peccatum non haberent*, scilicet illud magnum, de quo supra eodem : *Nunc autem viderunt*, opera illa, et tamen : *Et oderunt me*, scilicet facientem : *Et Patrem meum*, qui misit me. Sed objicit Augustinus [17] quod « nulla opera Christi fuerunt majora, quam suscitatio mortuorum : sed prophetæ antiqui mortuos suscitaverunt, sicut Elias et Elisæus. Et ad illud respondendum secundum Augustinum, quod hic loquitur non quantum ad operum arduitatem et mirabilitatem, sed quantum ad operum numerositatem et multitudinem, quæ enumerat tam de sanitatibus eorum, quos sanavit Dominus, quam de aliis. Et tot, et talia nullus alius fecit. Et de hoc in Glossa. *Et tamen oderunt me et patrem meum*, ut dictum est supra, (v. 23) *Ut impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est*, ut est in *Psalmis*. Et sic sumitur lex communiter. Et intelligendum est, hoc dictum esse consecutive, non causaliter, et eorum legem dicit non ab eis inventam, sed eis datam, ait Augustinus [18]. *Quia odio habuerunt me gratis*. Ut enim ait [19] Glossa : « Gratis odit, qui

[1] *Psal.* CXXXVIII, 22. — [2] Greg., *de Pastor. Cur.*, part. III, c. I, admon. 23, post med. — [3] Sup., I, 11. — [4] *Hebr.*, I, 2. — [5] Sup., VI, 69. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXIX, n. 1. — [7] Ibid., n. 2. — [8] Ibid. — [9] *Matth.*, X, 40. — [10] II *Cor.*, XIII, 3. — [11] Aug., ubi sup., n. 3. — [12] *Rom.*, II, 12. — [13] Aug., ubi sup., n. 5. — [14] Id., *in Joan.*, tract. XC, n. 3. — [15] Sup., III, 20. — [16] Aug., *Conf.*, lib. XII, c. XXIII. — [17] Id., *in Joan.*, tract. XCI, n. 2. — [18] Ibid., n. 4. — [19] *Psal.* XXXIV, 19.

nullum commodum ex odio portat; vel gratis odio habuerunt, absque debito tamen odii, vel meritis. » Et ex dictis patet Filii Dei dignativa bonitas, et patiens longanimitas: qui enim humiliter in carnem venit missus ad Judæos [1] : « Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel. » Et veniens salubriter docuit, et miracula operatus est : et tamen nihilominus odia Judæorum sustinuit. Unde et in hoc discipulos ad inimicorum odia perferenda, suo exemplo confirmans, præparavit, ut eum imitando fierent fortiores, ait Augustinus. Et ideo in persona sua ait Propheta [2] : « Odio iniquo oderunt me, » quasi eodem modo exponit Chrysostomus [3] : Quia res stupenda erat, inquit, quod oderunt eum Judæi, nullam reprehensionem invenientes, causam dicit, nequitiam scilicet eorum, quando ait : *Oderunt me gratis.*

CAPUT XVI.

26. (*a*) *Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre,* etc. Præmissa exhortatione discipulorum ad fidei rectitudinem et veritatem, hic hortatur eos ad spei constantiam et firmitatem, loquendo appropriative, promittens missionem Spiritus, et ejus virtutem. Et hæc pars in tres partes : primo, præmissio testimonii Spiritus de ipso, et ipsorum etiam per Spiritum; secundo, adjunctio et prænuntiatio tribulationum, quas erant passuri, ibi [4] : *Hæc locutus sum*, etc.; tertio subjungitur promissio multiplicis adjutorii contra persecutiones, ibi [5] : *Et cum venerit ille*, etc.

Ait ergo : *Cum venerit paracletus*, etc. Et continuat Chrysostomus [6] sic : « Quia dixerat superius se fecisse opera coram Judæis, quæ nullus alius fecit, et tamen oderunt eum gratis, ne dicerent discipuli Christo : Si te persecuti sunt, qui tamen signa viderunt, et nos persequentur: quid ergo misisti nos? et quis attendet nobis? ideo subdit hic : *Cum venerit paracletus*, scilicet Spiritus, qui est consolator contra persecutionem, et advocatus contra persequentes. » *Quem ego mittam a Patre.* Et in hoc notatur, quod Pater et Filius sint unum principium Spiritus, qui procedit ab illis. Signatur tamen in Patre auctoritas, quia et ipse Filius est a Patre. *Mittam,* inquit, *vobis*, ut summum donum [7] : « Omne datum optimum, et omne donum perfectum. » *Spiritum veritatis* : non solum Spiritum sanctum eum vocavit, sed et *Spiritum veritatis*, quia omnia certissima novit, ait Chrysostomus [8]. *Qui a Patre procedit.* « Ecce, ait Chrysostomus [9], non Pater solus, sed Filius est, qui Spiritum mittit. » Ille, inquam, Spiritus *testimonium perhibebit de me*, quod sum missus a Patre.

27. *Et vos testimonium perhibebitis*, scilicet virtute ipsius Spiritus, *quia ab initio mecum estis*, scilicet ex quo cœpi manifestare gloriam meam, supra [10]. Et de his Augustinus [11] quod « venit Spiritus in die Pentecostes super discipulos, et cum loquerentur linguis omnium gentium, multi compuncti corde conversi sunt. Et sic testimonium perhibuit Spiritus, et præbuit fiduciam Apostolis, » ut patet [12]. Exponit exemplum de Petro [13], qui « prius, quem dilexerat, negabat; postea, quem negaverat, diligebat. Et prius amor fuerat infirmus et angustus, donec eum roboraret et dilataret Spiritus sanctus. » Et ibi multum de hoc. Et patet hic veritas fidei de processu Spiritus sancti, et falsitas erroris Græcorum dicentium Spiritum sanctum non procedere a Filio; ait enim hic : *Quem mittam a Patre :* in quo notatur, quod a Filio procedit Spiritus. Filius tamen dicit, quod a Patre procedit, quia semper (*b*) ipsius est, ad Patrem solet referre, prout ait Glossa. Quam efficax autem fuit testimonium apostolorum post adventum Spiritus, patet, cum dicitur de Petro, qui ait [14] : « Non possumus, quæ audivimus, et quæ vidimus, non loqui. » Et [15] : « Accipietis virtutem Spiritus sancti, et eritis mihi testes, » etc. Veritas fidei.

Et sequitur secunda particula, in qua prænunciatio, sive prædictio futurarum persecutionum, ibi (v. 1) : *Hæc locutus sum vobis*, etc. Et secundum quosdam libros hic incipit capitulum decimum sextum. Rectius tamen videtur, quod supra debet incipere, ubi incœpit Evangelista loqui de Spiritu, et ejus virtute ad testificandum, et ad arguendum, et ad docendum, de quibus supra. Et narrantur hic tria : primo, securationum prænuntiatio; secundo subjungitur ratio, ob quam non fuit prius harum prænuntiatio, ibi [16] : *Hæc autem vobis*, etc.; tertio uti-

[1] *Matth.*, xv, 24. — [2] *Psal.* xxiv, 19. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVI, al. LXXVII, n. 2. — [4] Inf., xvi, 1. — [5] Ibid., 8. — [6] Chrysost., ubi sup., n. 2, 3. — [7] *Jac.*, i, 17. — [8] Chrysost., ibid. n. 3. — [9] Ibid.

— [10] Sup., ii, 11. — [11] August., *in Joan.*, tract. xcii, n. 1. — [12] *Act.*, ii, 4. — [13] Aug., ibid., n. 2. — [14] *Act.*, iv, 20. — [15] *Act.*, i, 8. — [16] Inf., 5.

(*a*) Scilicet cap. xv, *Vulg.* — (*b*) *Suppl.* quoad.

litatis passionis ipsius, et Christi recessus adjunctio [1]: *Sed ego veritatem*, etc.

Ait ergo: *Hæc locutus sum vobis ut non scandalizemini*, scilicet excidendo a fide [2]: « Omnes vos scandalum patiemini. » Sed quæritur ad quid hoc ait hic, quia in *Psalmo* scriptum est [3]: « Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum. » Sed discipuli multum diligebant. Et ad istud respondet Augustinus [4], quod hoc fuit verum de his quando [5] *charitas* fuit *diffusa in cordibus* eorum *per Spiritum*; etc. Unde Chrysostomus [6]: « Cum multos, inquit, incredulos, et vos persequentes videritis, non scandalizemini, » etc.

2. *Absque synagogis facient vos.* Supra [7]: « Conspiraverant, quod si quis confiteretur Christum, extra synagogam fieret. » Et hæc fuit una ratio scandalizandi. Et non solum hoc: *Venit hora, ut omnis qui interficit vos*, etc. » Sicut fuit de Paulo [8]. Et hæc fuit vehementia persecutionis, quando persequentes æstimabant se obsequium dare Deo persequendo [9]: « Æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. « Sed qualiter ait: *Venit hora*, in præterito? Respondendum est, quod hoc ait ob brevitatem temporis, usque ad tempus persecutionis. Et sicut Augustinus [10]: « Gentes quando persequebantur Apostolos, diis suis arbitratæ sunt obsequium præstare. Sed Judæi putabant se obsequium præstare Deo. » Et ideo clamat Augustinus: « Error horrendus, et execrabilis cæcitas! obsequium se putatur Deo præstare, interficiendo famulos Dei. » Hæc ille. Et ideo subdit mitigationem, sive consolationem (v. 3): *Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem*, etc. Ut ait Augustinus [11]: « In hoc sermone erexit discipulos exemplo, quibus dixerat (supra proximo [12]): *Si me persecuti sunt, et vos persequentur.* Est enim gloriosum, et consolatorium, et gaudiosum pati propter Christum, et ea quæ Christus passus est [13]: « Nemo vestrum patiatur quasi homicida, » etc. Et sequitur: « Si autem ut Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. »

4. *Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum*, tenebrosa, nocturna, ait Augustinus [14], *reminiscamini, quia ego dixi vobis.* [15] « Beati qui persecutionem patiuntur. » Et ita reminiscatur beatificationis, ait Chrysostomus [16]. Unde et hæc prædixit eis, ut scirent, quoniam non blandiens, neque decipiens loquebatur eis, sed ut prævidens futura. Sed quæritur, qualiter ait: *Non noverunt Patrem, neque me*, quia dixerunt [17]: « Hic est hæres. » Et supra proximo [18]: « Et viderunt, et oderunt. » Ad contrarium objicitur [19]: « Scio, quod per ignorantiam fecistis. » Et [20]: « Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. » Et ad istud respondetur, quod ipsi viderunt Christum Filium Dei, et per Scripturas potuerant cognovisse, quod erat Messias promissus, supra [21]: « Scrutamini Scripturas; » et per opera, supra [22]: « Operibus credite. » Et supra proximo similiter [23]: « Si opera non fecissem, etc. Et similiter per documenta salvifica, supra proximo [24]: « Si non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent. » Et quia in eum non crediderunt, et veritatem agnitam impugnaverunt, ideo excæcati sua malitia ipsum esse Dominum gloriæ non cognoverunt. Quantum ergo ad aliquid cognoverunt; simpliciter autem non cognoverunt, nec contulerunt. Ideo excæcati sua malitia ipsum esse Dominum gloriæ non cognoverunt.

Et sequitur secunda particula (v. 5): *Hæc autem vobis ab initio non dixi*, scilicet de adventu Spiritus sancti, *quia vobiscum eram*, consolatus vos præsentia mea corporali, exhibita (*a*) vestris sensibus, ait Augustinus [25]. *Et nunc vado ad eum*, etc., scilicet per mortem. Sed quæritur, qualiter ait: *Hæc ab initio vobis non dixi?* quia alii Evangelistæ narrant, ipsum dixisse ista, antequam esset in cœna [26]: « Cœpit ostendere Jesus discipulis, quia oportet eum ire Hierosolymam, et multa pati. » Item videtur quod debuisset eis dixisse, quia jacula quæ prævidentur, facilius præcaventur. Ut enim ait Gregorius [27]: « Minus jacula feriunt, quæ prævidentur. » Et ad illud respondet Augustinus [28] quod illud, quod ait hic, est intelligendum de Spiritu sancto, qui erat venturus, quando illa mala erant passuri, quia Spiritus consolator interpretatur, vel advocatus. Et ideo de illo Spiritu

[1] Inf., 7 — [2] *Matth.*, XXVI, 31. — [3] *Psal.* CXVIII, 165. — [4] Aug., *in Evang.*, tract. XCIII, n. 1. — [5] *Rom.*, V, 5. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Sup., IX, 22. — [8] *Act.*, IX, 1. — [9] *Rom.*, X, 2. — [10] Aug., ubi sup. prox., n. 3. — [11] Ibid. — [12] Sup., XV, 20. — [13] I *Petr.*, IV, 15. — [14] Aug., ubi sup., n. 4. — [15] *Matth.*, V, 10. — [16] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [17] *Matth.*, XXI, 38. — [18] Sup., XV, 14. — [19] *Act.*, III, 17. — [20] I *Cor.*, II, 8. — [21] *Joan.*, V, 39. — [22] Sup., X, 38. — [23] Sup., XV, 24. — [24] Ibid., 22. — [25] August., tract. XCIV, n. 2. — [26] *Matth.*, XVI, 21. — [27] Greg., *in Evang.*, hom. XXXV, prope princ. — [28] Aug., ubi sup., n. 1, 2.

(*a*) *Cœt. edit.* exhibitio nostris.

non dixerat ab initio, quia consolabatur eos præsentia corporali; abscessurus autem hæc dixit eis de Spiritu. Et de hoc in Glossa pro parte. *Et nemo ex vobis interrogat*, etc. Sed quæritur ad quid hoc ait. Et ad istud respondet Augustinus[1] quod significat se iturum, ut nullus interrogaret, quod palam fieri usu corporali cernerent, scilicet in ascensione. Ideo ait Glossa: « *Nemo interrogat*, id est, interrogabit. »[2] « Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, » etc. Augustinus[3]: « Euntem eum in cœlum non verbis quæsierunt, sed oculis deduxerunt. »

6. *Sed quia hæc locutus sum vobis*, scilicet me iturum a vobis, *tristitia implevit cor vestrum*. Ut ait Augustinus[4]: « Videbat quid ad illa sua verba in cordibus agerent. Id enim quod exterius in Christo videbant, amittere metuebant. » Et patet vehementia tristitiæ, quia *implevit*. Item patet intimitas ejusdem, quia *implevit corda*. Infra eodem[5]: *Vos tristabimini*. Item ex hoc patebat intensio amoris discipulorum ad Christum, quia secundum quantitatem amoris boni amati est quantitas tristitiæ de amissione, vel absentatione. Unde Augustinus[6]: « Amor inhians habere quod amatur cupiditas est: id si amiserit sentiens, tristitia est. » Et nota quod est tristitia bona, et virtuosa, prout ait Augustinus[6] ibi supra, quod « mala sunt ista[7], si malus est amor, et bona, si bonus. » Unde est bonorum tristitia ex ablatione vel absentatione divinæ consolationis, quæ figuratur hic, et infra eodem[5]: *Vos contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium*. Item est tristitia bonorum ex memoria et recogitatione propriorum malorum[8]: « Anima quæ tristis est super magnitudine mali, dabit tibi gloriam. »[9] « Mœror in corde viri humiliabit eum. » Item[10]: « Contristati estis ad pœnitentiam. Quæ secundum Deum tristitia, pœnitentiam operatur. » Et de hoc Augustinus[11] bene supra. Item est tristitia virtuosa ex consideratione malorum quæ sunt in mundo[12]: « Cor sapientum, ubi tristitia, » quia « nullis gaudiis hic (*a*) animum sternunt, » ait Gregorius[13] exponens illud. Et[14]: « Qui apponit (*b*) scientiam, apponit (*b*) et dolorem. » Item est virtuosa tristitia bonorum ex compassione damnationis hominum, vel oppressionis justorum[15]: « si enim patitur unum membrum, compatiuntur, » etc.[16] « Omnes qui pie volunt vivere in Christo, persecutionem patiuntur. » Super quod Augustinus[17]: « Pia est tristitia (*c*), et si dici potest, beata (*d*) miseria, vitiis alienis tribulari, non implicari; mœrere, non adhærere; dolore contrahi, non amore attrahi, » etc. In qua tristitia est oratio continuanda[18]: « Tristatur aliquis vestrum? oret: æquo animo est? psallat. » Quia ergo amor discipulorum ad Christum intensus erat, et ex ejus præsentia et consolatione vehemens: nec mirum, quia erat delectabilium affluentia: ideo audientes sermones (*e*) de suo recessu, tristitia implevit cor eorum, quia nondum habebant consolationem Spiritus, quam erant habituri, ait Augustinus[19].

7. Et sequitur tertia particula, scilicet specificatio utilitatis sui recessus: *Sed ego veritatem dico vobis*, sicut verus magister, qui[20] in veritate docet, et sicut ipsa veritas, supra[21]. *Expedit vobis ut ego vadam*: ut hæc forma servi a vobis auferatur, et ne sitis infantes, semper contenti isto lacte, id est, amore meæ humanitatis, » ait Augustinus[22]. Et ideo sequitur: *Si non abiero*, etc., id est, si alimenta tenera, quibus vos alui, non subtraxero, solidum cibum non esurietis, ait Augustinus[23], ubi supra: *Si autem abiero*, scilicet discedendo corporaliter, *mittam eum ad vos*. Et non solum Spiritus adfuit eis, sed Pater et Filius, ait Augustinus[24].[25] « Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. » Ideo ait discipulis[26]: « Sedete in civitate, quousque (*f*) induamini virtute ex alto. » Quærit Augustinus[27]: « Numquid poterat emittere Spiritum, qui venerat super eum in baptismo, si non abiret? Præterea amor Apostolorum ad Christum erat ordinatus: ergo non impediebat adventum Spiritus. Item dilectio proximi non impedit dilectionem Dei, sed magis ordinat ad illam: ergo multo minus dilectio Christi impediebat missionem Spiritus ipsius Apostolis. Item dilectio naturalis non repugnat spirituali, dum

[1] Aug., ubi sup., n. 3. — [2] *Act.*, I, 10. — [3] Aug., ubi sup. — [4] Ibid., n. 4. — [5] Inf., 20. — [6] August., *de Civit. Dei*, lib. XIV, c. VII, n. 2. — [7] Scilicet tristitia, timor, lætitia, cupiditas, de quibus Aug. — [8] *Bar.*, II, 18. — [9] *Prov.*, XII, 25. — [10] II *Cor.*, VII, 9, 10. — [11] Aug., ubi sup. prox. — [12] *Eccle.*, VII, 5. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XXIV, al. XLI, n. 66. — [14] *Eccle.*, I, 18. — [15] I *Cor.*, XII, 26. — [16] II *Tim.*, III, 12. — [17] August., *ad Sebastian.*, epist. CXLV, al. CCXLVIII, n. 1. — [18] *Jac.*, V, 13. — [19] Aug., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 4. — [20] *Matth.*, XXII, 16. — [21] Sup., XIV, 6. — [22] Aug., ubi sup. prox. — [23] Ibid. — [24] Ibid., n. 5. — [25] *Matth.*, XXVIII, 20. — [26] *Luc.*, XXIV, 49. — [27] Ibid., n. 4.

(*a*) *Cæt. edit.* hi. — (*b*) *Vulg.* addit. — (*c*) *Cæt. edit.* justitia. — (*d*) *Item* vera. — (*e*) *Leg.* audito sermone. — (*f*) *Vulg.* quoadusque.

sit ordinata : ergo a simili ex parte ista. Et ad istud respondendum secundum Augustinum, sicut tactum est, quod lacte, id est, Verbo carne facto, erant contenti ob magnitudinem consolationis, quam habebant in ipso Christo homine. [1] « Non possunt filii sponsi lugere, quamdiu sponsus est cum illis. » Ob ergo vehementiam dilectionis, quam habebant in Christo homine, qua erant consolati corporaliter et sensibiliter, non erant elevati ad ipsum, in quantum Verbum æternum : et ideo non fuit Spiritus datus, antequam ipse abiret. Unde Augustinus [2] : « Si carni carnaliter hæseritis, capaces Spiritus non eritis : » non quod *Carnaliter* dicat deordinationem amoris, sed quia diligebant eum in sua humanitate. [3] « Et si noverimus Christum secundum carnem, jam non novimus. » Item alia ratio fuit a parte dantis, quia Filius Dei dedit dona sua post victoriam, et in statu glorificationis, supra [4] : « Spiritus non erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. » Item fuit congrua ratio a parte status, quia nondum erat Christus passus, nec genus humanum reconcilatum Deo Patri. Et de his Chrysostomus [5] : « Non parva hæc mitigatio scire eos, quoniam ipse sciverat tristitiæ superabundantiam, » scilicet ut Deus. Et sequitur : « Si nondum Spiritu digni facti, non resilierunt tristitia suffocati, excogita quales debebant esse gratia Spiritus potituri, » etc. Ut patet ergo ex prædictis, ob vehementiam dilectionis Christi hominis, et ob immensitatem delectationis in ipso, qui erat totus desiderabilis, et ob modicitatem desiderii supernæ consolationis spiritualis, et ob congruitatem ordinationis, non erat missurus Spiritum, nisi abiret. Et de hoc Gregorius [6], super illud [7] : *Consolabitur me lectus meus* : « *Si*, inquit, *non abiero*, etc., ac si diceret : Si ab intentionis vestræ oculis corpus non subtraho, ad intellectum vos invisibilem per consolatorem Spiritum non perduco, » etc. Et ibi bene de hoc. Et ideo expediebat eis, ut vaderet, ut in superabundantia Spiritus veniret, qui testimonium perhiberet, et eos roboraret, adversantes argueret, ipsos inscios erudiret, prout sumitur hic : *Si vero abiero*, etc.

8. Et sequitur tertia particula capituli, in qua enumerantur promissa eis adjutoria, ibi : *Et cum venerit ille*, etc. Et illa in tres : primo promittit adjutorium ipsius Spiritus ; secundo promittit iteratam visionem sui ipsius [8] : *Modicum*, etc.; tertio, promittit exauditionem suæ petitionis a Patre [9] : *Amen, amen, dico vobis*, etc. In prima duo : primo promittit adjutorium Spiritus in arguendo adversantes; secundo, ejus adjutorium in illuminando ipsum suscipientes, ibi [10] : *Cum autem venerit ille*, etc.

Ait ergo : *Cum venerit* Spiritus *ille*, *arguet mundum de peccato*, scilicet incredulitatis, quo manente alia peccata detinentur, ait Augustinus [11]. Ideo sequitur : *Quia non crediderunt in me. Et de justitia*, eorum, qui credunt : « ipsa enim fidelium comparatio est infidelium vituperatio, ait Augustinus [12]. [13] «Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam. »

10. Et ideo sequitur [14] :« *Fides* enim [15] *est substantia rerum sperandarum*. Ut ergo notet perfectam fidem futuram fidelium, qua arguitur incredulitas infidelium, ideo ait : *Ad Patrem vado*, quoniam in eum, quem non videbitis, creditis. Infra [16] : « Beati qui non viderunt, et crediderunt. » Non videbitis, inquam, humilem, sed excelsum : non mortalem, sed sempiternum : non judicandum, sed judicatorem. Et de hac fide, id est, justitia nostra, arguit Spiritus incredulum mundum. » Hæc Augustinus.

11. Item et non solum hoc, sed arguet *de judicio, quia princeps mundi*, id est infidelium, *judicatus est*, quia igni æterno irrevocabiliter est destinatus. « Si [17] Deus angelis peccantibus non pepercit, etc., quomodo non a Spiritu sancto de hoc judicio mundus arguetur? » ait Augustinus [18]. Et quasi eodem modo legit Chrysostomus [19] : « Quod tunc Spiritus arguet mundum, cum et signa majora faciet, non solum per me, sed etiam per vos. Nunc enim possunt (*a*) dicere, quoniam filius est fabri, et sic de aliis contumeliis ; [20] sed tunc omnem excusationem abscindet (*b*). » Triplicem ergo mundi ingratitudinem arguet Spiritus : quia fidem sufficienter eis ostenderat documentis, et operibus

[1] *Matth.*, IX, 15. — [2] Aug., ubi sup. — [3] II *Cor.*, V, 16. — [4] *Joan.*, VII, 39. — [5] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVII, al. LXXVIII, n. 1. — [6] Greg., *Moral.*, lib. VIII, c. XIII, al. XXIV, n. 41. — [7] *Job*, VII, 13. — [8] Inf., 16. — [9] Inf., 20. — [10] Inf., 13. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. XCV, n. 2. — [12] Ibid. — [13] *Matth.*, XII, 41. — [14] Scilicet apud Augustinum, ubi sup. prox., n. 3. — [15] *Hebr.*, XI, 1. — [16] Inf., XX, 29. — [17] II *Petr.*, II, 4. — [18] Aug., ibid., n. 4. — [19] Chrysost., ubi sup. — [20] Ibid., n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* possum. — (*b*) *Item* abscidet.

justitiam in aliis impleverat, diabolum subjecerat. Et hæc tria deberent movere ad credendum, scilicet fidei declaratio (a) operibus Christi et documentis, fidei perfectio in aliis, diaboli dijudicatio. Et ideo ait hic, quod de tribus argueret mundum : de peccato incredulitatis, scilicet quia in Christum non credidit; de justitia aliorum credentium, quam mundus imitari noluit; de judicio diaboli, quod non timuit. Quærit Augustinus [1] qualiter ait, quod Spiritus arguet mundum de peccato, cum hoc sit Filii : Christus enim arguet mundum de peccato, supra proximo [2] : « Nunc non habent excusationem de peccato suo. » Item videtur quod potius attribui debuit Christo arguere mundum, quam ipsi Spiritui sancto; supra [3] : « Omne judicium dedit filio. » Item ipse « Magister et Dominus, » supra [4] : ergo ut prius. Item Spiritui sancto appropriatur bonitas, pietas et benignitas : ergo non debuit ei attribui iste actus, qui est arguere. Et ad istud respondet Augustinus [5], quod « quos arguit Spiritus sanctus, arguit utique et Christus. Sed quia *per Spiritum sanctum* diffundenda erat *charitas in cordibus* [6] eorum, quæ [7] *foras mittit timorem,* quo possent impediri, ne auderent mundum arguere, et ideo ait hoc. Sæpe enim diximus (b) inseparabilia esse opera Trinitatis, sed tamen sigillatim commemorandas esse personas. » Hæc Augustinus. Et per hæc ad objecta : timore enim depulso, arguendi libertatem erant habituri, et ita per Spiritus virtutem erant mundum arguturi.

12. Et quia dixit hæc de virtute Spiritus, subdit : *Adhuc habeo vobis multa dicere.* Sed quæritur qualiter hoc, quia supra ait [8] : « Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Ergo tunc non posset plura habere dicenda eis, quæ non possent portare. Et ad istud respondet Augustinus [9], quod signanter ait : *Non potestis portare modo,* quia nundum erant idonei mori pro Christo. Si enim Petrus ante adventum Spiritus non fuit potens et idoneus ad moriendum pro Christo, multo minus alii. » Loquitur ergo, quod non poterant portare pœnam mortis, et martyrii pro Christo. Vel secundum eumdem Augustinum [10] « loquitur de illis, quæ sunt revelata eis post ascensionem. Omnia enim canonica veritate (c) atque auctoritate conscripta ante adventum Spiritus, quis non æquo animo (d) audit, vel legit? » quasi diceret : Nullus. » Quod vero ait supra, quod omnia nota fecit eis, ibi ponitur præteritum pro futuro, ut ibi est expositum. Et patet hic exemplum moderantiæ in docendo, ut fiat secundum auditorum capacitatem. [11] « Super illos stillabat eloquium meum. » Ibi Gregorius [12], quod « subtiliter debet prospicere is qui docet, ne plus studeat, quam ab audiente capiatur, prædicare. » Et ibi multum de hoc. [13] « Qui ligat aquas in nubibus. » Ibi [14] : « *Qui ligat,* etc., id est, doctrinas (e) in Prophetis, ut non erumpant deorsum, scilicet immensitate sua.[15] « Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, » etc.

13. Et sequitur promissio adjutorii Spiritus in docendo; et ibi duo : primo ipsa promissio; secundo erroris, qui posset oriri, exclusio, et veritatis instructio, ibi : *Non enim loquetur a semetipso,* etc. Ait ergo : *Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem :* « Intus sine sono, » ait Glossa. Sed quæritur, qualiter hoc ait? quia [16] : « Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus. » Non ergo docet omnem veritatem in hac vita. Item, ut ait Augustinus [17], species numerorum sunt infinitæ, et ita veritates : sed non est scire infinita : ergo, ut prius. Item multæ veritates geometricæ fuerunt ignotæ a discipulis, qui fuerunt piscatores, nec fuerunt necessariæ ad salutem : ergo ut prius. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [18], quod « illud, quod ait hic, non arbitror in hac vita compleri, quamdiu corpus aggravat animam [19]. Sed nunc per Spiritum sanctum pignus [20] accepimus, ut tunc cognoscamus [21], sicut cogniti sumus. » Et ita videtur loqui pro statu gloriæ secundum Augustinum [22]. Ad aliud quod loquitur hic, non de veritate speculativa qualibet, sed loquitur de veritate ordinante affectivam (f) et inducente ad gloriam [23] : « Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate. » Et de hac veritate in Collatione [24]. Item, cum docere sit

[1] Aug., *in Joan.*, tract. xcv, n. 1. — [2] Sup., xv, 22. — [3] Sup., v, 22. — [4] Sup., xiii, 13. — [5] Aug., ibid. — [6] *Rom.*, v, 5. — [7] I *Joan.*, iv, 18. — [8] Sup., xv, 15. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. xcvi, n. 1. — [10] Ibid., n. 3. — [11] *Job.* xxix, 22. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XX, c. iv, al. ii, n. 4. — [13] *Job*, xxvi, 8. — [14] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. xiv, al. xxvi, n. 37. — [15] I *Cor.*, iii, 1. — [16] Ibid., xiii, 9. — [17] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XII, c. xviii. — [18] Id., *in Joan.*, tract. xcvi, n. 4. — [19] *Sap.*, ix, 15. — [20] II *Cor.*, i, 22. — [21] I *Cor.*, xiii, 12. — [22] Aug., ibid. — [23] *Isa.*, xxxviii, 3. — [24] Inf., Vid. *Collat.*, lxxii.

(a) *Suppl.* ex. — (b) *Cæt. edit.* dicimus. — (c) *Cæt. edit. deest* veritate.— (d) *Item deest* non æquo animo. — (e) *Leg.* doctorum prædicationem. — (f) *Cæt. edit.* affectiva.

actus veritatis, et magistri (*a*), sive sapientiæ (*b*), qualiter attribuerit Spiritui sancto, cum prædicta approprientur Filio? Et ad istud respondendum, quod docere est actus Trinitatis[1] : « Omnium artifex docuit me sapientia (c). » Appropriatur autem Filio quantum ad id, quod est devotionis et affectionis.

Et sequitur secunda particula, in qua exclusio erroris, qui posset oriri : *Non enim loquetur a semetipso*, etc. Quia dixerat prius : *Non potestis portare modo; sed cum venerit Spiritus, docebit omnem veritatem:* ne quis diceret, quod operatio Spiritus esset perfectio sua a seipso, sicut continuat Chrysostomus[2], ideo ait : *Non loquetur a semetipso.* Et hoc ideo, quia non est a semetipso, secundum Augustinum[3]. Supra[4] : « Qui a semetipso loquitur, propriam gloriam quærit. » *Quodcumque audiet loquetur.* Ut enim ait Augustinus[5] : « Ab illo audiet, a quo procedit. Audire illi est scire : scire vero est esse. A quo ergo illi essentia, sive esse, et audire, et scire, » sicut supra dictum est de Filio[6] : « Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio. » Nulla tamen disparilitas in illa suuma Trinitate, ait Augustinus[7], ibidem : ubi multum de hoc. Sed quæritur qualiter ait : *Audiet,* in futuro? Et ad istud respondendum secundum Augustinum[8], et est summa, quod « propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mortalitas et mutabilitas, non mendaciter dicimus de Deo : Fuit; et : Est; et : Erit : quia et fuit, et est, et erit. Cum ergo secundum volumina temporum variatur humana locutio, de illo dicuntur cujuslibet temporis. Semper, inquam, audit Spiritus, cum semper sit, et per hoc et audivit, et audiet, et audit. » Hæc ille. Nulla ergo in Deo propter hoc variatio. Et de hoc ibi Augustinus multum. *Et quæ ventura sunt, annuntiabit vobis* : non solum ventura in tempore, sed etiam æterna, quorum amore inflammat, ut ait Glossa, et etiam Augustinus.

14. *Et clarificabit me,* id est, « auferet timorem, et dabit amorem, quo me ardentius prædicantes, gloriæ meæ per totum mundum dabitis odorem, commendabitisque honorem. » Hæc Augustinus[9]. Et subdit regulam bonam : quod enim ipsi facturi erant in Spiritu sancto, hoc eumdem Spiritum dicit esse facturum. [10] « Non estis qui loquimini, » etc. « Gloria enim est, ibi Augustinus[11], sicut antiqui diffiniunt, frequens de aliquo fama cum laude : et hæc cum est facta de Christo, non laudato, sed laudantibus prodest. » Hæc Augustinus.[12] « Luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificent Patrem, » etc. Et ideo annuntiabit, quia de meo accipiet, ut supra est expositum, quia a me procedet : in quo non est gradus, vel pars intelligenda, sicut somniant hæretici, sed plenitudo essentiæ, quæ eadem est in tribus personis. Unde Augustinus[13] : « Non propter hoc, sicut putaverunt hæretici, minor a Filio est Spiritus, quasi Filius accipiat a Patre, et Spiritus a Filio quibusdam gradibus naturarum. » Et ideo explanans subdit, sicut ait Augustinus[14]:

15. *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*; quasi dicat : de Patre accepit Spiritus sanctus, unde accepit Filius, qui de Patre natus est, Spiritus sanctus procedit. Ideo sequitur : *Propterea de meo accipiet.* Hoc est, nihil loquetur proprium præter mea, nihil contrarium mihi, sicut ait Chrysostomus[15]. Unde et consimiliter ait Filius de se, supra[16] : « A me ipso non sum. » Quoniam nihil proprium extra ea, quæ Patris sunt, nihil alienum ab illo loquor, ait idem Chrysostomus[17]. Supra[18] : « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. » [19] « Omnia tradita sunt mihi a Patre meo. » Sed objicitur, quia omnia quæ habet Spiritus, habet Pater, et e contrario : et tamen Spiritus non producit aliam personam. Et ad istud respondendum sine præjudicio, quod Pater habet omnia secundum plenitudinem paternæ substantiæ, et ita dicit essentiam ut communicabilem per viam generationis et processionis; Filius autem habet naturam divinam, sive dicit, ut potentem producere Spiritum sanctum, et ita potest eam communicare processibiliter. Spiritus sanctus autem non dicit substantiam ut communicabilem ad producendum aliam personam, quia tantum est Trinitas personarum. Nulla tamen disparilitas in Trinitate, ut ait Augustinus[20], quia illæ sunt relationes. Item objiciunt aliqui, qualiter ait : *De meo accipiet,* in futuro? quia Spiritus sanctus est tertia persona in Trinitate

[1] *Sap.*, VII, 21. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. XCIX, n. 1. — [4] Sup., VII, 18. — [5] Aug., ubi sup. prox., n. 4. — [6] Sup., V, 26. — [7] Aug., ibid., paulo ante. — [8] Ibid., n. 5. — [9] Id., tract. C, n. 1. — [10] *Matth.*, X, 20. — [11] Aug., ibid. — [12] *Matth.*, V, 16. — [13] Aug., ibid., n. 4. — [14] Ibid. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] Sup., XIV, 10. — [17] Chrysost., ibid. — [18] Sup., III, 35. — [19] *Matth.*, XI, 27. — [20] Aug., tract. XCIX, n. 4. — (*a*) *Leg.* magisterii. — (*b*) *Cæt. edit.* sapientia. — (*c*) *Item* sapientiam.

ab æterno, et ita nihil novum accipiet. Item quando ait : *Quæcumque habet Pater, mea sunt*, aut loquitur de proprietatibus, et sic falsa est, quia Pater est innascibilis, et sic habet innascibilitatem ; aut loquitur de essentialibus, et sic eadem ratione posset dicere Spiritus sanctus : Filius de meo capiet, quia omnia, quæ habet Pater, habet Spiritus. Ad primum respondendum est, ut habitum est supra, quod ideo loquitur sub futuro, vel propter modum nostræ intelligentiæ proferentis Deum sub omni differentia temporis, quia nunquam deerit, vel defuit ; vel hoc dicitur propter effectum novum in aliis, quia manifestabit alios accipere de Spiritu, non quod fiat innovatio in Spiritu, sed in accipientibus Spiritum. Ad aliud respondendum est, quod ideo ait : *De meo accipiet*, quia nihil proprium loquetur, ut dictum est, nec alienum a Patre; et ita non excludit Patrem : a Patre enim et a Filio procedit. Pater autem et Filius unum sunt, supra[1].

16. Et sequitur illa pars, in qua promissio consolationis discipulis, et ex promissione visionis, et visitationis Filii, ibi : *Modicum*, etc. Illa pars in tres partes : primo, sub ænigmate visionis iterata promissio ; secundo, de dicto audito discipulorum dubitatio, ibi[2] : *Dixerunt ergo*, etc.; tertio, dubitationis eorum a Christo deprehensio et explanatio, ibi[3] : *Cognovit autem Jesus*, etc.

Ait ergo : *Modicum, et non videbitis me*. Ut continuat Augustinus[4], in præcedentibus ait : *Vado ad Patrem*, nec dixerat : *Modicum*, supra[5] ; ideo ait hic : *Modicum*, scilicet restat tempus, *et non videbitis me*. Unde Augustinus[6] : « Post paululum enim passus est, et non viderunt eum. » *Et iterum modicum*, quia post paululum resurrexit (*a*), et viderunt eum. Unde Chrysostomus[7] : « Putabatur eis duo contraria ponere, non existentia tamen contraria; et non intellexerunt, aut propter tristitiam, quæ emittebat a mente eorum quæ dicebantur, aut propter immanifestationem eorum. » Et ideo sequitur dubitatio eorumdem (v. 17) : *Dixerunt ergo* : *Quid est quod dicit nobis* : *Modicum*, etc. ? Videbatur enim eis dicere contraria, ut tactum est. Unde simili modo loquendi[8] : « Expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. » Et de his in Glossa.

19. Et sequitur tertia particula, et ibi tria : primo, deprehensio dubitationis eorum a Christo ; secundo, similitudinis, sive exempli adjunctio, ibi[9] : *Mulier enim*, etc,; tertio, adoptatio, et suæ visionis plena promissio.

Ait ergo : *Cognovit autem Jesus*, etc. Et in hoc ostendit (*b*) esse Deum, cum sine verbis eorum intellexit nutationem, ait Glossa[11]. « Omnia sunt nuda et aperta oculis ejus. »

20. *Amen, amen dico vobis*, etc. Ut ait Chrysostomus[12] : « Ignorabant, quoniam post parum veniet ad eos. » Ideo ait : *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis*, gemendo ; *Et flebitis*, lacrymas effundendo. Plorare enim est cum voce gemere ; flere, quasi lacryma *fluere*. Et hoc erat crucis et mortis tempore, ait Chrysostomus[13]. *Mundus autem gaudebit :* nomine enim mundi malitia hujus mundi intelligi potest, id est amicorum mundi, prout dicitur[14] : « Quicumque voluerit essse amicus hujus sæculi, inimicus Dei constituitur. » *Vos autem contristabimini*, scilicet tempore passionis : *Sed tristitia vestra vertetur in gaudium*, scilicet tempore resurrectionis, prout ait Propheta[15] : « Ad vesperum demorabitur fletus, » scilicet tempore passionis ; « et ad matutinum lætitia, » quo surrexit Dominus.

21. Et subditur similitudo, sive exemplum : *Mulier cum parit*, etc. Unde Chrysostomus[16] : « Utitur parabola, qua Prophetæ utuntur, superabundantiæ (*c*) pressurarum tristitias comparantes. » Et est sensus : Pressura partus fit gaudii causa; sic de tristitia vestra.[17] « Quasi parturiens dolebit (*d*). » Et[18] : « Cor mulieris parturientis. »[19] « Clamat (*e*) parturiens, » etc. Et ut ait Augustinus[20] : « Nec est similitudo difficilis ad intelligendum, » quia « parturitio tristitiæ, partus vero gaudio comparatur, quod tunc majus (*f*) esse consuevit, quando puer nascitur, non puella. » Hæc ille.

22. Et sequitur adoptatio : *Et vos igitur nunc tristitiam habetis*, de imminente passione : *Iterum videbo vos*, post resurrectionem : *Et gaudebit cor vestrum*, et in hoc gaudii veritas et intimitas : *Et gaudium vestrum*

[1] *Joan.*, x, 30. — [2] Inf., 17. — [3] Inf., 19. — [4] Aug., tract. CI, n. 1.— [5] Sup., XIV, 12.— [6] Aug., ibid.— [7] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVII, al. LXXVIII, n. 1.— [8] *Isa.*, XXVIII, 10.— [9] Inf., 21.— [10] Inf., 22.— [11] *Hebr.*, IV, 13. — [12] Chrysost., ibid. — [13] Ibid. — [14] *Jac.*, IV, 4. — [15] *Psal.* XXIX, 6. — [16] Chrysost., ibid. — [17] *Isa.*, XIII, 8. — [18] *Jerem.*, XLVIII, 41. — [19] *Apoc.*, XII, 2. — [20] Aug., ubi sup., n. 3.

(*a*) *Cat. edit.* res enim extendit, exponit. — (*b*) *Suppl.* se. — (*c*) *Cæt. edit.* super abundantia. — (*d*) *Vulg.* dolebunt. — (*e*) *Item* Clamabat. — (*f*) *Cæt. edit.* magis.

nemo tollet a vobis. Infra eodem [1] : *Ut gaudium vestrum sit plenum.* Quæritur hic magistraliter, an apostoli meruerunt (*a*), vel timuerunt sic tristando. Et videtur quod meruerunt (*a*), quia [2] : « Si compatimur (*b*), et conregnabimus : » sed ipsi compatiebantur tristando. Item illam tristitiam secutum est gaudium, ut ait hic : ergo ut prius. Item erat de absentia boni, scilicet : Jesu Christi. Ad contrarium arguitur. Supra ait Christus [3] : « Non turbetur cor vestrum. » Fuit ergo tristitia dehortata a Christo, et ita videtur non bona. Item supra[4] ait : « Si diligeretis me, gauderetis, quia vado ad Patrem, » scilicet per passionem : ergo tristitia de hoc non fuit bona. Et ad istud respondetur communiter, quod tristitia dicitur bona, vel mala, a parte originis. Omnes enim affectus in amore radicantur, ut patet ab Augustino [5], ubi ait, quod « amor sentiens quod adversatur, tristitia est. » Et quia est amor carnalis, et naturalis, et socialis, vel charitativus, sive spiritualis, ita est de tristitia : et quia diligebant Christum, et spiritualiter, et socialiter, et etiam naturaliter : quia homo similis eis, et quia speciosus præ filiis hominum, et pulchrum est quod delectat etiam naturaliter, ut ait Augustinus; ideo tristitia eorum de separatione a Christo erat laudabilis et meritoria. Et quia modus debitus requiritur in tristitia, ideo hortabatur eos Dominus, ut non conturbarentur immoderantia tristitiæ. Et per hæc ad objecta. Et nota quod ait : *Modicum, et non videbitis me.* Secundum Augustinum [6] : « Modicum est totum spatium, quo præsens sæculum pervolat, in quo non videtur Dominus. » *Et iterum modicum :* « Et videbitur veniens ad judicium, ubi nihil interrogabimus, quia nihil desiderandum remanebit, nihil quærendum latebit. » Hæc ille. Et ita istud potest intelligi de modicitate durationis hujus temporis totalis, donec [7] videatur Deus Deorum in Sion. » [8] « Sciens, quia modicum tempus habet. » Et est modicum durative, quia finem habet. [9] « Fratres mei præterierunt me sicut torrens. » Ibi Gregorius [10] : « Quod fine clauditur, longum non est. » Item est modicum excessive, quia nihil est temporis nisi nunc. [11] « Gaudium hypocritæ ad instar puncti. » Ibi Gregorius [12] de hoc bene.[13] « In puncto ad inferna descendunt. » Gregorius [14] similiter de hoc. Item modicum est cursus celeritate [15] : « Dies mei velociores fuerunt cursore. » Gregorius (*c*) [16] qualiter vita per augmenta tendat quotidie ad finem. Et [17] : « Dies mei velocius transierunt, quam a texente tela succiditur, et consumpti sunt absque ulla spe. » [18] « Breves anni transeunt. » Et ideo, in hoc modico tempore, sustinendæ tribulationes et persecutiones, ut post modicum videatur Deus in gloria. [19] « Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. » [20] « Si post modicum tollat me factor meus. » [21] « Ecce judex ante januam assistit. » In isto modico justi plorant hic peccata sua et aliorum, plangentes ob incolatum hujus miseriæ. [22] « Beati qui lugent. » Sed *mundus gaudebit* in vanitatibus suis, et voluptatibus, et cupiditatibus. [23] « Cor sapientum ubi tristitia; cor stultorum ubi lætitia. » [24] « Væ vobis, qui nunc ridetis. » Et de hoc in Collatione prædicabili [25].

Quod vero sequitur : ***Mulier cum parit, tristitiam habet,*** etc., secundum Augustinum [26] « Ecclesia fructum laboris nunc parturit desiderando, nunc est paritura cernendo. Et ideo masculum, quoniam ad statum contemplationis cuncta referuntur officia actionis. » Hæc ille. Per mulierem ergo Ecclesia ratione obedientialis subjectionis sub Christo, qui est vir ejus ratione fervidæ dilectionis, et ratione sedulæ operationis, ratione piæ compassionis, et salubris nutritionis infirmorum. Talis est mulier naturaliter [27] « : Mulieris bonæ beatus vir, » etc. Et hæc parturit divinum verbum in matrice, id est, in memoria, suscipiendo et retinendo : et quo bonum organizatur meditando (*d*), vivificatur consentiendo, et parturitur operando [28] : « Concepimus, et parturivimus. » Et per masculum, opus perfectum, et validum, et hæreditarium regni æterni, quale opus studet diabolus devorare [29] : « Draco stetit coram muliere,

[1] Inf., 24. — [2] II *Tim.*, II, 12. — [3] Sup., XIV, 1. — [4] Sup., XIV, 28. — [5] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIV, c. VII, n. 2. — [6] Id., *in Joan.*, tract. CI, n. 6. — [7] *Psal.* LXXXIII, 8. — [8] *Apoc.*, XII, 12. — [9] *Job*, VI, 15. — [10] Greg., *Moral.*, lib. VII, c. X, al. XXV, n. 31. — [11] *Job*, XX, 5. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. II. — [13] *Job*, XXI, 13. — [14] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. XXIV, al. XLIII, n. 49. — [15] *Job*, IX, 25. — [16] Greg., *Moral.*, lib. IX, c. XVI, al. XXX, n. 46. — [17] *Job*, VII, 6. — [18] Ibid., XVI, 23. — [19] *Isa.*, LIV, 7. — [20] *Job*, XXXII, 22. — [21] *Jac.* V, 9. — [22] *Matth.*, V, 5. — [23] *Eccle.*, VII, 5. — [24] *Luc.*, VI, 25. — [25] Vid. *Collat.*, LXX. — [26] Aug., ubi sup., n. 5. — [27] *Eccli.*, XXVI, 1. — [28] *Isa.*, XXVI, 18. — [29] *Apoc.*, XII, 4.

(*a*) *Edit. Ven.* mœruerunt. — (*b*) *Vulg.* sustinuerimus. — (*c*) *Suppl.* ostendit. — (*d*) *Cat. edit.* medando.

quæ erat paritura, ut cum peperisset, filium ejus devoraret, » etc. Eodem modo posset exponi de sancta anima, quæ parturit opus perfectum [1] : « Os justi parturiet sapientiam. » E contrario de multis [2] : « Venerunt filii usque ad partum, et non est virtus pariendi. »

De eo vero, quod sequitur : *Videbo vos, et gaudebit cor vestrum*, infra [3] : « Gavisi sunt discipuli, viso Domino. »

23. Et sequitur illa pars, in qua consolatur discipulos ex promissione audientis (*a*) a Patre; secundo, quia sæpe est eis locutus obscure, promissionis plenæ intelligentiæ adjunctio [4] : *Hæc in proverbiis*, etc.; tertio, discipulorum responsio [5] : *Dicunt ei discipuli*, etc.; quarto, de his quæ ventura erant, eorum instructio, et veræ pacis promissio, ibi [6] : *Respondit eis*, etc.

Ait ergo : *Et in illo die me non rogabitis.* Quia præmiserat : *Videbo vos*; ideo ait : *In illo die* (*b*), visionis meæ, quia nihil desiderandum remanebit, nihil quærendum latebit, ait Augustinus [7]. Infra eodem [8] : *Et non dico vobis, quia rogabo Patrem de vobis, ipse enim Pater amat vos*, etc. Et licet ita fuerit in futuro, nunc tamen dico vobis : *Si quid petieritis*, scilicet quod sit aliquid, ait Glossa; *in nomine meo*, scilicet pertinens ad salutem. Unde Augustinus [9] : « Non petitur in nomine Salvatoris, quidquid petitur contra rationem salutis. » Supra [10] simile : « Si quid petieritis in nomine meo, » etc. Et merito ait : *Si quid petieritis*, etc. (v. 24) *Usque modo non petistis*, consimili mea præsentia, ait Glossa. Et sequitur dupliciter (*c*) secundum Augustinum [11] : « Vel quia nomen meum, sicut cognoscendum erat, non cognovistis; vel quia in comparatione rei quam petere debuistis, pro nihilo habendum erat quidquid petistis. » Hæc ille. Et consequitur : *Petite in nomine meo* : quidquid enim petitur, quod pertineat ad hoc gaudium consequendum, hoc est in nomine Christi petendum, ait Augustinus [12], *et accipietis* [13] :« Petite, et dabitur vobis. » Sed quæritur : cum hoc dicat supra [10], videtur quod hic superflue repetat. Item Sancti sæpe petierunt in nomine Domini, sicut fuit de Paulo [14]. Non ergo videtur esse verum, quod ait hic. Item ait : *Usque modo non petistis quidquam* : cujus contrarium videtur supra, ubi ait Philippus [15] : « Domine, ostende nobis Patrem, etc. » Item constat, quod discipuli sæpe oraverint cum etiam de spiritualibus. Et ad primum respondendum secundum Augustinum [16], quod qui petit in nomine ejus, accipit, quando debet accipere : quædam enim non negantur, sed, ut congruo dentur tempore, differuntur. Hæc ille. Et sic est intelligendum, quod sancti accipiunt pro se, ut est ad eorum salutem. Ad aliud, secundum eumdem Augustinum [17], quod « quidquid aliud petitur, quam quod pertineat ad gaudium plenum consequendum, nihil petitur : non quod omnino nulla res petitur, sed quia in tanta rei comparatione, quidquid aliud accipiatur, nihil est. » Hæc ille. Et quia post missionem Spiritus sancti sic petierunt discipuli perseverantes in oratione, ideo acceperunt quod petierunt. Et nota quod hic insinuantur conditiones orationis quatuor : quarum prima est, ejus boni, quod est necessarium, fervida petibilitas, ibi : *Petieritis*, et indigentiæ cognoscibilitas, unde Augustinus hic [18] : « Petitio est alicujus indigentiæ; » in *Psalmo* [19] :« Unam petii a Domino. » Secundo insinuatur rei petitæ substantialitas, ibi : *Si quid*, scilicet quod sit aliquid secundum Augustinum, ut est expositum, quia [20]« spiritum bonum dabit petentibus Pater. » [21] « Primum quærite regnum Dei. » Tertio insinuatur in orando recta credulitas, ibi : *In nomine meo*, ut scilicet orans petat a Patre in nomine Filii, sentiendo de ipso nomine, et de ipso Filio, ut est sentiendum, secundum quod est expositum. [22] « Clauso ostio ora patrem tuum. » Quartum est intentionis ordinabilitas, ibi : *Ut gaudium vestrum sit plenum.* Gaudium, inquam, ait Augustinus [23], non carnale, sed spirituale, quod erit plenum, quando erit tantum, ut aliquid jam non sit addendum. » Hæc ille. [24] « Intra in gaudium Domini tui. » Tunc enim intrat gaudium (*d*) in gaudentes, (*e*) prout ait Anselmus [25]. Quando hæc deficiunt, non accipitur quod petitur [26] : « Petitis et non accipitis, eo quod male petatis. »

[1] *Prov.*, X, 31. — [2] *Isa.*, XXXVII, 3. — [3] Inf., XX, 20. — [4] Inf., 25. — [5] Inf., 29. — [6] Inf., 31. — [7] Aug., ubi sup., n. 6. — [8] Inf., 26, 27. — [9] Aug., tract. CII, n. 1. — [10] Sup., XIV, 14. — [11] Aug., ibid., n. 2. — [12] Ibid., paulo ante. — [13] *Luc.*, XI, 9. — [14] II *Cor.*, XII, 8. — [15] Sup., XIV, 8. — [16] Aug., ubi sup., n. 1. — [17] Ibid., n. 2. — [18] Ibid., n. 3. — [19] *Psal.* XXVI, 4. — [20] *Luc.*, XI, 13. — [21] *Matth.*, VI, 33. — [22] Ibid., 6. — [23] Aug., ubi sup., n. 2. — [24] *Matth.*, XXV, 21. — [25] Anselm., *Prosl.*, c. XXVI. — [26] *Jac.*, IV, 3.

(*a*) *Fortasse legendum* accipiendi. — (*b*) *Suppl.* scilicet. — (*c*) *Leg.* quod sequitur dupliciter intelligi potest. — (*d*) *Leg.* Non ergo totum illud gaudium intrabit. — (*e*) *Suppl.* sed toti gaudentes intrabunt in gaudium.

25. Et sequitur secunda particula, in qua plenæ intelligentiæ promissio : *Hæc in proverbiis locutus sum*, id est, parabolicis locutionibus et obscuris. *Venit autem hora, cum non sit hæc parabola, sed de Patre meo annuntiabo* (*a*), intus in corde, non aure, ait Glossa. Ut ait Augustinus [1], istud posset legi de cognitione ænigmatica in via, et non de visione plena in patria (*b*), quia sequitur (v. 26) : *In illo die in nomine meo rogabitis* : cum enim pervenerimus ad regnum, quid petituri sumus, quando satiabitur in bonis desiderium mentis? Et ita restat, secundum Augustinum, ut intelligatur Jesus, de carnalibus et animalibus discipulis, promisisse se facturum spirituales. Proverbia enim sunt, quæcumque dicta sapientiæ de incorporea immutabilique substantia : non quod ea (*c*) tanquam proverbia deputet; sed quia sic cogitat, quomodo qui proverbia solent audire atque intelligere. [2] *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et sequitur : *Nos spiritum accepimus, non hujus mundi, sed qui ex Deo est, spiritualibus spiritualia comparantes*, etc. Et ibi bene de hoc Augustinus. *Et non dico, quia rogabo Patrem.* Exponendo enim istud de statu gloriæ, planum est, quod tunc non rogabit sicut mediator ad redimendum, sicut fuit in vita ista, quia erit (*d*) exauditor cum Patre. Ideo sequitur (v, 27) : *Quia ipse Pater amat vos,* dans vobis desideria vestra et petitiones, ut est præmissum : *Et quia vos me amastis,* affectu, *et credidistis* intellectu, *quia a Deo exivi*, veniens in mundum, a quo sum, ait Glossa. Et explanat magis (v. 28) : *Exivi a Patre, et veni in mundum* : ita tamen ut non deserat (*e*) Patrem : *Iterum relinquo mundum,* ut non tamen deseram mundum, ait Augustinus [3] : « Exivit a Patre, quia de illo est : in mundum venit, quia corpus ostendit, quod de Virgine assumpsit; reliquit mundum corporali discessione, perrexit ad Patrem hominis ascensione, nec mundum deseruit præsentiæ gubernatione. » Hæc Augustinus. [4] « Egressus ejus a diebus æternitatis. » In *Psalmo* [5] : « A summo cœlo egressio ejus, et occursus, » etc. Legit autem istud Chrysostomus [6] de tempore post resurrectionem, « quo quadraginta diebus annuntiavit eis de Patre palam. Et quod ait : *Non rogabo Patrem*, etc., ideo ait, quia amor, inquit, qui in me est, sufficit vobis, quoniam me amastis. » Hæc ille. Et sic potest littera intelligi de discipulis post resurrectionem. Quæritur de hoc, quod ait : *Locutus sum vobis in proverbiis*, cum dicatur [7] : « Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris in parabolis. » Ergo non debuit eis loqui in proverbiis. Item infra [8] : *Dixerunt discipuli : Proverbium nullum dicis.* Et ad istud respondendum, quod proverbia dicuntur dicta parabolica; sunt enim proverbia aliud habentia in medulla, aliud in superficie. Et proverbium dicitur similitudo, ubi aliud intelligitur, aliud dicitur, quasi verbum pro verbo positum. Item dicuntur proverbia dicta obscure de substantia incorporea secundum Augustinum [9]. Parabola (*f*) [10], etc. Primo modo loquebatur turbis in proverbiis; secundo modo apostolis aliquando [11]. « Gloria Dei est celare verbum. » Et [12] : « Sacramentum regis abscondere bonum. » [13] « Secretum meum mihi. » Et sic loquimur in proverbiis diversimode. Item quæritur de hoc, quod ait : *In illo die in nomine meo petetis.* Sed tunc exponendo litteram pro statu gloriæ, videtur quod sancti in gloria petunt : ideo quæritur, an beati in gloria petant, sive orent. Et quod non, videtur, supra eodem [14] : *In illo die non rogabitis quidquam*, quia tunc gaudium plenum, cui nihil addendum, secundum Augustinum [15]. Item omnis petitio est ratione indigentium (*g*) secundum Augustinum, ubi supra [16] : ergo ut prius. Ad contrarium objicitur de hoc, quod ait hic : *In illo die in nomine meo petetis.* Item animæ beatæ in patria non resumpserunt adhuc corpora sua, quæ tamen desiderant, ut ait Augustinus [17] : sed petitio est respectu desiderati : ergo ut prius. Item jugiter rogamus sanctos, ut pro nobis orent. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [18] : « In futuro, inquit, sæculo quid petituri sumus, quando satiabitur in bonis desiderium nostrum? » Et ibi bene de hoc. Item Augustinus [19] : « Satiabitur in bonis desiderium nostrum; et nihil erit ultra quod gemendo quærimus, sed quod gaudendo tenea-

[1] Aug., ubi sup., n. 3. — [2] I *Cor.*, II, 6, 12. — [3] Aug., ubi sup., n. 6. — [4] *Mich.*, V, 2. — [5] *Psal.* XVIII, 7. — [6] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVIII, al. LXXIX, n. 2. — [7] *Matth.*, XIII, 11. — [8] Inf., 29. — [9] Aug., ubi sup, n. 5. — [10] *Prov.*, I, 1. [11] *Prov.*, XXXV, 2. — [12] *Tob.*, XII, 7. — [13] *Isa*, XXIV, 16. — [14] Sup., 23. — [15] Aug., ubi sup., n. 2. — [16] Ibid., n. 3. — [17] Aug., *de Gen. ad litt.*, lib. XII, c. XXXV, n. 68. — [18] Id., *in Joan*, ubi sup., n. 3. — [19] Id., *ad Probam*, epist. CXXI, al. CXXX, c. XIV, n. 17.

(*a*) Vulg. *cum jam non in proverbiis loquar nobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.* — (*b*) *Cæt. edit* et de vis. plen. in patria, non. — (*c*) est. — (*d*) *Item* erat. — (*e*) *Leg.* desererem. — (*f*) *Fortasse legendum* Parabolæ. — (*g*) *Leg.* alicujus indigentiæ.

mus. » Hæc ille. Et ad illud, quod ait hic : *In nomine meo petetis*, etc. secundum Glossam [1], sensus est, quod tunc vere cognoscetis quod si ut homo rogo Patrem, ut Deus tamen exaudio cum Patre. Et ideo sequitur : *Non dico vobis, quia ego rogabo Patrem*, vel secundum alios, sensus est : Petetis, id est, petitum accipietis; vel petetis pro aliis, qui adhuc sunt in miseria, sicut manifestat Bernardus [2] bene, loquens ad fratrem suum mortuum, et dicens : « Quanto quis Deo conjunctior, tanto charitate plenior. » Et sequitur : « Nec quoniam Deum induisti, cura nostra te exuisti : ibi enim est cura de nobis, » etc. Hæc ille. Et sic suo modo orant pro nobis. [3] « Vidi animas interfectorum, et clamabant, » etc. Ibi de hoc. Quæritur de hoc quod ait : *Non dico vobis, quia ego rogabo Patrem,* qualiter hoc? quia [4] : « Semper vivens ad interpellandum pro nobis. » Et ad istud respondendum est, quod dicitur tunc non rogare in quantum homo mortalis, et passurus pro genere humano, sicut fuit in hac vita [5] : « Qui cum clamore valido, et lacrymis offerens exauditus est. » Dicitur autem tunc non rogare, quia exaudit cum Patre, ut est expositum secundum Glossam. Item quæritur de hoc quod ait : *Pater amat vos, quia vos me amastis.* Sed contra [6] : « Ipse prior dilexit nos. » Et ita Pater prius dilexit eos, quam amarent Christum. Et ad illud respondendum, quod hæc conjunctio, *Quia*, non dicit causam, sed rationem ostensivam, sive significativam dilectionis. Unde Glossa, quod inde patet, scilicet quod Pater amat nos. Et Augustinus [7] : « Donum Dei est diligere Deum ; ipse ut diligeretur dedit, qui non dilectus dilexit. » Istum autem passum exponit Gregorius [8] bene super illud [9] : *Quis enarrabit cœlorum rationem?* dicens : « Tunc cœlorum rationem Dominus narrat, cum detersa (*a*) mentis nostræ caligine clara se visione manifestat. » Ideo ait hic : *Palam annuntiabo*, etc., scilicet de distinctione personarum, ut ibi manifestat, « et tunc lingua narrantis Dei erit visa claritas sublevantis, scilicet qualiter distincte videbitur distinctio personarum, et unitas divinæ essentiæ. » Hæc ille : et ibi multum et bene de hoc.

21. Et sequitur responsio discipulorum : *Dicunt ei discipuli : Ecce nunc palam loqueris.* Sed objicitur : ipsi dicunt contrarium ei, quod dixit Salvator supra, quando ait : *Hæc in proverbiis locutus sum.* Et ad istud respondendum secundum Augustinum [10], et est in Glossa, quod « illa quæ Dominus scit esse proverbia, illi non intelligunt, nec se intelligere non intelligunt : infirmi enim erant, » et ideo dicebant : *Nunc scimus, quia scis omnia,* scilicet secreta, supra eodem [11] : « Cognovit, quia volebant eum interrogare. » *Non est opus, ut quis interroget te,* quia scis antequam interrogentur. *Et in hoc credimus,* id est, per hoc quod scis omnia, ait Glossa, *quia a Deo existi,* ut Filius a Patre. Sed quæritur de ratione consequentiæ; ait enim : *Scis omnia, et non est opus, ut quis te interroget.* Videtur quod consequentia nulla : imo, quia scit omnia, interrogandum erat, ut doceret illa. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [12], quod « illi opus non erat, ut aliquis eum interrogaret, quia omnia noverat, qui priusquam interrogaretur, interrogaturi novit voluntatem, et in illo sensu loquitur. »

31. Et sequitur responsio Salvatoris, et ostendit non esse perfectam eorum cognitionem : *Modo creditis?* sicut dicitis. Sed (v. 32) *ecce venit hora,* scilicet passionis, id est, cito veniet, *ut dispergamini,* id est, dividamini ab invicem, *unusquisque in propria,* id est, in vestræ infidelitatis timorem, ait Glossa, *et me solum relinquatis,* quem vos credere modo dicitis. [13] « Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. » [14] « Torcular calcavi solus, » etc. *Non* tamen *sum solus,* etc. Supra [15] : « Qui me misit, mecum est. » Sed contrarium videtur in *Psalmo,* ubi dicitur [16] : « Deus meus, utquid dereliquisti me? » Et ad istud respondendum, quod ibi (*b*) loquitur de Christo, quantum ad suam passionem, in qua videbatur esse derelictus secundum opinionem vulgi; hic loquitur de inseparabilitate essentiæ. Et si objiciatur de hoc, quod ait supra [17] : *Exivi a Patre* : non ergo erat Pater secum : ad istud respondendum secundum Augustinum [18] ibi, quod « a Patre exiit, ita tamen quod non desereret Patrem. » Processio enim personæ a Patre non tollit essentiæ unitatem et indivisionem.

[1] Ex August., *in Joan.*, tract CII, n. 4. — [2] Bern., *super Cant.*, serm. XXVI, n. 5. — [3] *Apoc.*, VI, 9. — [4] *Hebr.*, VII, 25. — [5] *Hebr.*, V, 7. — [6] I *Joan.*, IV, 10. — [7] August., *in Joan.*, ubi sup., n. 5. — [8] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. V, al. IV, n. 17. — [9] *Job.*, XXXVIII, 37. — [10] Aug., tract. CIII, n. 1. — [11] Sup., 19. — [12] Aug., ibid., n. 2, quoad sensum. — [13] *Matth.*, XXVI, 31; *Zach.*, XIII, 7. — [14] *Isa.*, LXIII, 3. — [15] Sup., VIII, 29. — [16] *Psal.* XXI, 2. — [17] Sup., 28. — [18] Aug., tract. CII, n. 6.

(*a*) *Cæt. edit.* super. — (*b*) *Item* ubi.

Et quia verba præmissa poterant terrere eos, et possent cogitare, quia nullo auxilio ab eo potientur, in consolationem ducit eos, sicut continuat Chrysostomus[1]. Ideo ait (v. 33) : *Hæc locutus sum vobis,* non solum quæ in cœna, sed quæ ab initio, ait Augustinus[2] : « Hanc (*a*) causam sermonis in cœna commendavit, ut in illo pacem haberent, propter quod totum agitur. » Et ideo ait : *In me pacem habebitis.* Supra proximo[3] : « Pacem relinquo vobis, » etc. *In mundo pressuram* tribulationum. Unde Chrysostomus[4] : « Donec eritis in mundo, pressuram habebitis ; sed resurgite mente (*b*), nullum patiemini versutum, id est, malum, vel adversum. » Hæc ille. [5] « Omnes qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur. » *Sed confidite,* scilicet in me, *quia vici mundum,* scilicet meum, ait Glossa. Ut ait Chrysostomus[6] : « Magistro superante, non oportet discipulos anxiari, » etc. Et nota quod ait : *In me pacem habebitis.* Ex hoc patet electorum Dei in Christo secura tranquillitas, et in mundo tribulationum amaribilitas. Ut enim ait Augustinus[7] : « Hæc pax omnis piæ intentionis actionisque finis erit. Propter hanc enim Christiani sacramentis imbuuntur, operibus Christi et sermonibus erudiuntur, ejus amore accenduntur, » et sic de aliis, quæ enumerat Augustinus. Et ideo merito ad eam clausit verba quæ dixit ad discipulos, ait idem Augustinus[8]. Supra[3] : « Pacem meam do vobis. » Et in *Psalmo*[9] : « Posuit fines tuos pacem. » Sed in mundo est pressura tribulationum ob ejus malitiam, et fallaciam, et ignorantiam, et deficientiam. De quibus supra eodem[10] : « Mundus gaudebit, » et supra[11] : « Odit vos mundus. » [12] « Propter multitudinem calumniatorum clamabant. » Ibi Gregorius[13] de hoc bene, qualiter « reprobi in mundo aliqui volunt rapere bona, quæ sunt extra ; aliqui dissipare, quæ sunt intra ; et mali bonos a mundi desideriis expediunt, dum affligunt. Ex dispensatione ergo divinæ potestatis est, quod boni in mundo tribulantur, ut ad eum redeant. »[14] « Sepiam via stuas spinis. » Et sequitur : « Vadam et revertar ad virum meum priorem. » Super quod Gregorius[15] : « Eos, quos voluntas prava pervertit, plerumque adversitas corrigit. » Et ibi bene de hoc. Et ideo væ diligentibus mundum. [16] « Væ, væ, væ, habitantibus in terra, » id est, in mundo per amorem. [17] « Væ mundo a scandalis. » De verbo, quod sequitur : *Confidite, quia vici mundum,* patet in Collatione prædicabili[18].

CAPUT XVII.

1. *Hæc locutus est Jesus : et sublevatis oculis in cœlum,* etc. Præhabita eruditione discipulorum salvificis documentis, et exemplo operis, et ipsis confortatis per prædicta, in parte ista eorum confortatio, orationum subsidio. Unde in parte ista describitur oratio Salvatoris; et hæc pars Divisio. in quatuor partes : primo, suæ clarificationis in se petitio ; secundo, petitionis pro discipulorum confortatione adjunctio, ibi : *Pater, manifestavi,* etc.; tertio petitur credituris per illos gratiæ subventio, ibi : *Non pro eis tantum,* etc.; quarto, glorificationis eorumdem postulatio, ibi : *Pater, quos dedisti mihi,* etc. In prima quatuor : primo præmittitur orantis dispositio ; secundo, ipsa petitio, ibi : *Clarifica,* etc.; tertio, exaudiendi ratio, ibi : *Ego te clarificavi,* etc.; quarto, petitionis repetitio, ibi : *Et nunc clarifica me,* etc.

Ait ergo : *Hæc locutus est,* scilicet supradicta. *Et sublevatis oculis in cœlum,* etc. Quæritur, cum Publicanus commendetur[19] eo quod non levaverit oculos ad cœlum in orando, qualiter dicitur hic de Christo, quod sublevatis oculis oraverit. Item ipse ait[20] : « Clauso ostio ora patrem tuum. » Et ad istud respondendum secundum Augustinum[21], quod « Filius ex forma servi poterat orare sub silentio ; sed ita se Patri voluit exhibere precatorem, ut meminisset se esse doctorem. » Et sequitur : « Tanti magistri non solum ad ipsos sermocinatio, sed etiam pro ipsis ad Patrem oratio, discipulorum est (*c*) ædificatio. » Hæc ille. Docens ergo modum orandi, et discipulos instruens, sic (*d*) sublevatis oculis oravit, ut certus de impetratione. Supra[22] simile : « Jesus elevatis oculis sursum, » etc. Publicanus vero, ex consideratione peccato-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVIII, al. LXXIX, n. 2. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. CIV, n. 1. — [3] Sup., XIV, 27. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] II *Tim.*, III, 12. — [6] Chrysost., ibid. — [7] Aug., ubi sup. — [8] Ibid. — [9] *Psal.* CXLVII, 14. — [10] Sup., 20. — [11] Sup., XV, 19. — [12] *Job*, XXXV, 9. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXVI, c. X, al. XIV, n. 22-24. — [14] *Ose.*, II, 6, 7. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXXIV, c. I, al. II, n. 4. — [16] *Apoc.*, VIII, 13. — [17] *Matth.*, XVIII, 7. — [18] Vid. *Collat.*, LXXIV. — [19] *Luc.*, XVIII, 13. — [20] *Matth.*, VI, 6. — [21] Aug., *in Joan.*, tract. CIV, n. 2. — [22] Sup., XI, 41.

(*a*) *Cæt. edit.* Per. — (*b*) *Leg.* animum erigite. — (*c*) *Cæt. edit.* et. — (*d*) *Cæt. edit.* sicut.

rum, dejectis oculis in terram oravit ex humilitate. *Pater* : et in hoc docet orantes invocare Patrem[1] : « Pater noster. » *Venit hora*, non urgente fato, sicut dicunt hæretici, sed ordinante Deo, ut ait Augustinus[2], ubi multum de hoc. Supra[3] : « Venit (a) hora. » *Clarifica Filium*, scilicet in resurrectione : quia in passione humilitas, in resurrectione claritas, ait Augustinus[4], ubi multum de hoc. Supra[5] : « Venit hora ut clarificetur Filius. » *Ut Filius tuus clarificet te.* Sed qualiter hoc, cum ipse Pater non possit esse clarior? Et ad istud respondendum secundum Augustinum[6] : sensus est : « Resuscita me, ut innotescat toti orbi : Filius enim gloria resurrectionis clarificatus clarificat Patrem, quia eum facit credentibus notum. »

2. *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, id est, omnis hominis, secundum Augustinum[7]. Aperte enim signatur totus homo, quasi diceret secundum Augustinum[8] : « Sicut dedisti ei potestatem omnium, ut te glorificet, id est, te notum faciat omni carni, id est, omni homini, sic dedisti ei, ut det eis vitam æternam.

3. Et specificat quæ est illa vita æterna. *Hæc est*, inquit, *vita æterna, ut cognoscant te.* Et est ordo verborum secundum Augustinum[9] : *Ut te, et quem misisti Jesum, cognoscant solum verum Deum.* Et de hoc in Glossa. Ut enim ait Augustinus[10] : « Non duo Dii Pater, et Filius; nec tres Dii, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; sed unus Deus. » Cognitio autem Dei plena, vita æterna : tunc enim[11] « videbimus eum sicuti est. » Sed quæritur : ex dictis patet, quod Filius oravit ad Patrem pro sua clarificatione. Unde quæritur, an fuit ipsi orare. Et videtur quod non, quia oratio est ascensus : intellectus Christi non potuit ascendere ad Deum, ut ait Damascenus[12] : sed intellectus Christi non potuit ascendere ad Deum, quia fuit in summo elevatus. Item omnis petitio est ratione indigentiæ, ut dictum est : sed nulla talis in Christo : ergo, ut prius. Item secundum Damascenum[13], communicatio idiomatum est in Christo, ut quæ sunt filii hominis, etiam (b) prædicentur de eo ut filii Dei, et e contrario. Ergo si omnia sunt filii Dei, et omnia filii hominis; et ita non oportuit orare, etiam in quantum homo. Et ad istud respondendum est, quod Christus oravit, ostendens se esse verum hominem, et præbens exemplum discipulis, et docens modum orandi. Unde Augustinus : « Christus processurus ad prælium, et victurus mundum, in mundo oravit, non tanquam virtutis impotens, sed ut nobis, propter quod venerat, humilitatis magisterium exhiberet. » Hæc ille[14]. « Prolixius oravit, » etc. « Ubi (c) quid aliud quam nobis præbebat exemplum, in tempore precator opportunus, cum patre exauditor æternus ? » ait Augustinus[15] illud exponens. Et per hæc ad objecta : loquuntur enim de oratione pure viatoris proprie (d). Christus autem oravit ex dispensatione et humilitate, ut dictum est. Item quæritur qualiter ait : *Clarifica filium tuum*, quia supra ait[16] : « Gloriam meam non quæro. » Et ad istud respondendum, quod ibi loquitur de gloria humana, et ab homine; hic loquitur de gloria, quæ est a Deo. Item quæritur de hoc, quod ait : *Dedisti ei potestatem omnis carnis ;* et postea : *Ut det* (e) *eis vitam æternam.* Ergo secundum hoc omnes salvabuntur. Et ad istud respondendum est, quod quando ait : *Dedisti*, intelligendum est, quod licet dederit ei potestatem omnis carnis, tamen ut salventur dedit ei prædestinatos. Supra[17] : « Hæc est voluntas Patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo. » Item quæritur de hoc, quod ait : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te.* Cum quantitas meriti attendatur ad quantitatem charitatis, videtur quod debuisset dixisse : *Vita æterna est ut diligant*, potius quam, *ut te videant.* Et ad illud respondendum secundum Augustinum[18] : « Vita æterna est in illa contemplatione, qua non ad pœnam videtur Deus, sed ad gaudium sempiternum. » Illa ergo visio non excludit dilectionem, vel fruitionem, sed includit. Unde ibidem[19] : « Sola est summum bonum nostrum, cujus (f) adipiscendi causa (g) præcipimur agere quidquid recte agimus. » Et de hoc in Collatione[20]. Patet ex dixtis humilitas Filii Dei, quia oravit, et in orando exemplaris doctrinabilitas, quia in orando præbuit exemplum discipulis, secundum Augustinum, supra. Et de hoc Chry-

[1] *Matth.*, VI, 9. — [2] Aug., ubi sup. prox. — [3] Sup., XII, 23; vel VII, 30; VIII, 20, secundum aliam lectionem. — [4] Aug., ubi sup., n. 3. — [5] Sup., XII, 23. — [6] Aug., tract, CV, n. 1. — [7] Ibid., n. 2. — [8] Ibid. — [9] Ibid., n. 3. — [10] Ibid. — [11] I *Joan.*, III, 2. — [12] Damasc., *Orthod. Fid.*, lib. III, c. XXIV. — [13] Ibid., c. III. — [14] *Luc.*, XXII, 43. — [15] Aug., *ad Probam.*, epist. CXXI, al. CVIII, c. X, n. 19. — [16] Sup., VIII, 50. — [17] Sup., VI, 39. — [18] August., *de Trinit.*, lib. I, c. XIII, n. 31. — [19] Ibid. — [20] Vid. *Collat.* LXXV.

(a) *Cæt. edit. præmitt.* Nondum. — (b) et jam. — (c) *Cæt. edit.* Ut. — (d) *Fortasse legendum* puri... propria. — (e) *Cæt. edit.* dedit. — (f) *Cæt. edit. deest* cujus. — (g) *Item* causa.

sostomus bene :[1] « Per verba philosophari facile est; quæ vero per opera demonstratio, generosi et magni animi (*a*) est. Propterea, post admonitionem, in orationem se convertit hic Christus. » Et sequitur : « Hic (*b*) « elevans oculos, (*c*) et alibi[2] curvans genua, (*d*) in hoc (*e*) docens nos, ut in oratione sursum aspiciamus, non oculis carnis, sed mentis, et ut curvemus genua conterentes cor nostrum. » Hæc ille; et ibi bene de hoc. Unde patet hic, quod Christus oravit confidenter et ordinabiliter, quod signatur hic : *Sublevatis oculis.* Unde ait supra[3] : « Sciebam, quia semper me audis. » Item oravit humiliter[4] : « Procidit in faciem suam. » Et : « Positis genibus oravit. » Item oravit ferventer. Item oravit prolixe, sive perseveranter[5] : « Factus in agonia prolixius orabat, et factus est sudor ejus quasi sanguis. » Et[6] : « Pernoctans in oratione, » etc. Efficax ergo exemplum Salvatoris instruens nos ad orandum.

4. Et sequitur tertia particula : *Ego te clarificavi.* Sed qualiter ait in præterito, ex quo supra ait in futuro : *Ut filius clarificet te?* Et ad istud respondendum secundum Augustinum[7] quod verbum præteriti temporis maluit ponere, ut monstraret in prædestinatione jam factum, et pro jam facto habendum, quod certissime fuerat futurum. Et de hoc in Glossa pro parte. *Opus consummavi*, etc., scilicet redemptionis. Supra[8] : « Ut perficiam opus ejus. » Sed quæritur, ex quo non fuit passus, in quo fuit consummatio, infra[9] : « Consummatum est; » qualiter ait in præterito : *Consummavi?* Et ad istud respondendum secundum Augustinum[10] : « Consummasse se dicit, quod se consummaturum certissime novit, qui jam certis et immutabilibus causis prædestinavit, quidquid facturus est, (*f*) fecit. » Hæc ille.

5. Et sequitur quarta particula : *Et nunc clarifica me claritate* illa, *quam habui apud te*, in prædestinatione. « Tempus est ut eam habeam, etiam vivens in dextera tua : id est, sicut tunc prædestinatione, ita et nunc perfectione : fac in mundo, quod apud te jam fuerat ante mundum : fac in suo tempore, quod ante omnia tempora statuisti. » Hæc ille[11].[12] « Qui prædestinatus est filius Dei, » etc. Secundum hanc clarificatus est, ut esset ejus claritas ex resurrectione mortuorum apud Patrem, ad cujus dexteram sederet. Quando ergo ait : *Quam habui*, etc., sensus est, habiturum me prævidi in resurrectione[13] : « Humiliavit semetipsum. » Et sequitur : « Et dedit illi nomen quod est super omne nomen. » Quod exponit hic Augustinus, dicens[14] : « Humilitas claritatis est meritum, claritas vero humilitatis præmium. » Et nota quod Pater clarificavit Filium, malos ab ejus consortio segregando. Supra, post exitum Judæ proditoris, ait[15] : « Nunc clarificatus est filius hominis. » Item clarificavit, gloriam immortalitatis tribuendo, prout dicitur hic, et supra[16] : « Deus clarificavit in semetipso. » Item clarificavit eum, nomen ejus dilatando et fidem; supra, postquam gentiles venerunt, ait[17] : « Venit hora, ut filius hominis clarificetur. » Pater autem dicitur clarificari peccatorum conversione ad fidem[18] : « In me clarificabant Deum. » Et hic similiter : *Ego te clarificavi.* Et[19] : « Clarificetur nomen tuum (*g*). » Item dicitur clarificari in veritatis prædicatione, supra[20] : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* « Item dicitur clarificari martyrii voluntaria perpessione, infra[21] : « Qua (*h*) morte clarificaturus erat Deum. »

6. Et sequitur secunda pars capituli, in qua petit Christus pro discipulis. Et primo petit stabilitatem in bono; secundo petit liberationem a malo, ibi[22] : *Cum essem cum eis*, etc. Et quoniam petitio debet esse rationalis, ideo in prima tria : primo, idoneitatis discipulorum præmissio; secundo, ipsa petitio, ibi : *Ego pro eis rogo*, etc.; tertio, qualitatis vel modi specificatio : *Pater sancte*, etc.

Ait ergo : *Manifestavi nomen tuum*, etc. Objicit Augustinus[23] : « Cum dicat Propheta[24] : « Notus in Judæa Deus, et in Israel magnum nomen ejus, qualiter ait de se : *Manifestavi nomen tuum?* » Et ad istud respondet Augustinus, quod sensus est : *Manifestavi nomen tuum*, « non quo vocaris Deus, sed quo vocaris pater meus, scilicet per naturam, quod nomen non potuit manifestari sine manifestatione Filii Dei. » Infra[25] :

[1] Chrysost., *in Joan*, hom. LXXIX, al. LXXX, n. 1. — [2] *Luc*, XXII, 41. — [3] Sup., XI, 42. — [4] *Matth.*, XXVI, 39. — [5] *Luc.*, XXII, 43. — [6] *Luc.*, VI, 12. — [7] Aug., tract. CV, n. 4, 5. — [8] Sup., IV, 34. — [9] Inf., XIX, 30. — [10] Aug., ibid., n. 4. — [11] Ibid., n. 6. — [12] *Rom*, I, 4. — [13] *Phillip.*, II, 8, 9. — [14] Aug., tract. CIV, n. 3. — [15] Sup., XIII, 31. — [16] Ibid. — [17] Sup., XII, 23. — [18] *Gal.*, I, 24. — [19] II *Thess.*, I, 12. — [20] Sup., XVI, 14. — [21] Inf., XXI, 19. — [22] Inf., 12. — [23] August., tract. CVI, n. 4. — [24] *Psal.* LXXV, 2. — [25] Inf., XX, 17.

(*a*) *Cæt. edit. deest* animi. — (*b*) *Item* Hic. — (*c*) *Cæt. edit. add*, etc. — (*d*) *Cæt. edit. add.*, etc. Et. — (*e*) *Item* eum. — (*f*) *Cæt. edit. deest* est. — (*g*) *Vulg.* Domini. — (*h*) *Cæt. edit.* quia.

« Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum : » meum per naturam, vestrum per gratiam, ait ibi Augustinus [1]. Et volunt quidam istud intelligi de omnibus gentibus in eum credituris, ita quod præteritum ponatur pro futuro, sicut ait Augustinus [2], nisi illud urgeret quod sequitur : *Cum essem cum eis, servabam eos*, etc. Et ideo videtur de illis, qui jam in eum crediderant, et de discipulis [3] : « Ecce ego et (a) pueri mei quos dedisti mihi, » de mundo scilicet, de quo jam non sunt. Supra [4] : « Elegi vos de mundo. » *Tui erant*, perseverantia, ait Glossa. *Et mihi eos dedisti*, scilicet ad docendum. *Et sermonem tuum servaverunt*, id est, in fide permanserunt.

7. Et *nunc cognoverunt, quia omnia*, etc., eo quod cognoverunt omnia mihi tradita a te patre [5] : « Omnia mihi tradita sunt a patre meo. » Supra [6] : « Mea doctrina non est mea. » Et [7] : « Omnia tradidit Pater in manus (b) » Filii.

8. Nec mirum, si cognoverunt : *Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis;* et per hoc cognoverunt, quia acceperunt, ut ait Glossa : *Et ipsi acceperunt*, tenendo : *Et cognoverunt*, intelligendo : *Quia a te exivi*, ut verbum æternum a Patre : *Et misisti me*, scilicet ut mundus salvetur, supra [8]. Quærit Augustinus [9] de hoc, quod ait : *Tui erant, et tu mihi eos dedisti* : « An, inquit, erant Patris, quando non erant Filii unigeniti, qui est æqualis Patri? » quasi diceret : Hoc non posset esse. Et ad istud respondet, quod Filius non separavit Patrem, quando ait supra : Ego elegi vos de mundo. Sic et nunc non separavit se, quando ait : *Tui erant*. « Nunc autem homo idem ipse Filius accepit eos (c), qui non erant ipsius, unde talis, quia et formam servi accepit Deus (d), quæ non erat ipsius. » Hæc ille. Sed quæritur, cum adhuc discipuli non essent tales, unde et in passione fuerunt dispersi, et hoc ex infirmitate fidei, qualiter ait : *Et cognoverunt vere, et crediderunt vere?* Et ad hoc respondet, sicut supplet Augustinus [10] : « Adhuc discipuli non erant tales, quales eos dicit. Verbum præteriti temporis, quasi jam essent, prænuntiat, quales futuri essent accepto Spiritu sancto ; et verba dedit eis, quando illa non foris in auribus, sed intus in cordibus spiritualiter acceperunt et cognoverunt. » Hæc ille, quasi diceret : Loquitur de discipulis post acceptionem Spiritus in plenitudine. Et nota quod ait : *Tui erant*. Electi enim Dei discipuli sunt Dei jure creationis, quia creatio non est ex substantia creantis, sed voluntate ejus de non esse ad esse deductio, ait Damascenus [11]. Omnes enim creati habent a Deo quidquid habent : « Ipse enim [12] fecit nos et non ipsi nos, » ait Propheta. Item sunt Dei ratione suæ conservationis in esse : cuncta quippe de nihilo facta sunt, et « eorum essentia in nihilum tenderet, nisi eam auctor rerum omnium manu regiminis teneret (e), » ait Gregorius [13]. Ipse enim Filius est [14] « virtus portans (f). » Item sui sunt jure redemptionis, quia [15] « empti pretio magno. » [16] « Nemo vestrum sibi vivit, » etc. Item electi dicuntur esse Dei, prædestinatione sive præelectione; et sic loquitur hic. Unde : *Tui erant*, præsentia (g) scilicet, ait Glossa : [17] « Novit (h) enim qui sunt ejus. »

9. Et sequitur ipsa petitio : *Et pro eis ergo, non pro mundo*. Et mundum vult intelligi, ait Augustinus [18], illos « qui vivunt secundum concupiscentiam mundi : » *Sed pro eis quos dedisti mihi*. Et per hoc factum est, quod non pertineant ad mundum, ait Augustinus [19]. Ideo sequitur : *Quia tui sunt*, modo dicto. Supra [20] : « Nemo venit ad me, nisi pater traxerit eum. » *Et mea omnia tua sunt* : ut ait Chrysostomus [21], « honoris parilitatem ostendit, ut audiens : *Quoniam dedisti mihi*, non existimes eos alienari a Patris potestate, et ante hoc ab ea, quæ Filii, scilicet potestate. » Hæc ille. Et quasi idem Augustinus [22] : « Per hoc demonstrat, quod Pater et Filius per hoc sunt æquales. » Unde et de Spiritu sancto ait, supra proximo [23] : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi vobis, quia de meo accipiet. » Et licet ita sit, aliquando omnia tribuit Patri, et omne quod potest ei, a quo est ipse, qui potest : a quo enim habet ut sit, ab illo habet ut possit, » ait Augustinus [24]. *Et clarificatus sum in eis*, id est, clarificabor : sicut prius, præteritum pro futuro.

[1] Aug., tract. CXXI, n. 3. — [2] Id., tract. CVI, n. 1. — [3] *Isa.*, VIII, 18. — [4] *Joan.*, XV, 19. — [5] *Matth.*, XI, 27. — [6] Sup., VII, 16. — [7] Sup., III, 37. — [8] Ibid., 17. — [9] Aug., tract. CVI, n. 5. — [10] Ibid., n. 6. — [11] Damasc., *de Orthod. Fid.*, lib. I, c. VIII, post med. — [12] *Psal.* XCIV, 3. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. XVI. al. XXXVII, n. 45. — [14] *Hebr.*, I, 3. — [15] I *Cor.*, VI, 20. — [16] *Rom.*, XIV, 7. — [17] II *Tim.*, II, 19. — [18] Aug., tract. CVII, n. 1. — [19] Ibid. — [20] Sup., VI, 44. — [21] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXX, al. LXXXI, n. 1. — [22] Aug., ubi sup., n. 2. — [23] Sup., XVI, 15. — [24] Aug., *in Joan.*, tract. CVI, n. 5.— (a) *Cæt. edit.* ut. — (b) *Vulg.* dedit in manu. — (c) *Cæt. edit. deest* eos.— (d) *Item* Deus. — (e) *Al.* retineret.— (f) *Suppl.* omnia. — (g) *Leg.* præscientia. — (h) *Vulg.* cognovit.

10. *Et jam non sum in mundo*, etc. Sed quæritur qualiter hoc, quia ipse et discipuli erant in mundo tunc præsentia corporali? Item discipuli tunc non erant in mundo secundum affectum, ut ait de eis supra proximo. Ergo non debet distinguere, ut ait, inter ipsum et discipulos. Et ad istud respondet Augustinus [1], quod hic prædixit absentiam suam a mundo cito futuram, illorum vero tardius : dicimus enim aliquando de aliquo mox abituro, quod jam non est hic. Et maxime hoc solet dici de morituris : quia ergo ipse cito exiturus de mundo, et ad patrem vadit per mortem, ideo sic ait. Et sequitur specificatio petitionis : *Pater sancte, serva eos in nomine tuo.* Ut enim ait Chrysostomus [2], « humane plura loquitur, eam quæ ad eos ostendens dilectionem. » *In nomine tuo*, id est, in virtute qua ego sum : « Ipse enim [3] Dei virtus, et Dei sapientia. » *Quos dedisti mihi*, modo dicto superius : *Ut sint unum, sicut et nos.* Sed videtur, quod illud quod petit est impossibile, quia ipse et Pater erant unum in essentia : sed sic esse unum non poterant discipuli, nec debebant cum Deo. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [4], quod non ait: Ut nobiscum (*a*) sint unum, aut (*b*) nos sumus unum; sed : *Ut sint unum* in natura sua, *sicut nos sumus* unum in natura nostra. Non est ergo ibi hæc dictio, *Sicut*, nota æqualitatis, sed aliqualis similitudinis. Sed quæritur, qualiter hic orat pro apostolis? quia supra proximo ait [5]: *Non dico quia rogabo pro vobis Patrem.* Item ait hic [6] : *Pro eis rogo, non pro mundo.* Sed videtur, quod debuisset orasse pro mundo, quia venit ut mundus salvaretur. Item [7] : « Non veni (*c*) vocare justos, sed peccatores. » Et ibidem [8] : « Bene valentibus non est opus medicus. » Ergo pro mundo debuit orasse, qui plus indigebat. Item ex quo discipuli et electi ei dati, et erant prædestinati ad vitam, non oportuit pro eis orare. Et ad primum respondendum est, quod hic orat pro discipulis. Et quod ait supra [9] : « Non (*d*) rogabo patrem, » etc., hoc ait, quia erant discipuli accepti Deo. Unde ait : « Ipse Pater amat vos. » Et ita ait, se non rogaturum pro illis, sicut pro displicentibus Patri. Ad aliud respondendum est, quod per mundum hic intelligantur viventes secundum mundi concupiscentiam : et pro talibus, volentibus sic manere, non orat, quia, ut tales, nolunt credere nec salvari. Mundus autem sumitur alio modo pro habitatoribus mundi, ut habitum est supra ab Augustino [10], quos venit salvare. Ad aliud respondendum est, quod electi sic sunt prædestinati, ut per Christum redempti, et ut fide ipsius in corpore mystico vivificati. Sicut enim ait Gregorius [11], quod « ipsa perennis regni prædestinatio ita est ab omnipotente Deo disposita, ut ex labore perveniant electi ad illud, » sicut electi; ita et prædestinati salvabuntur opere redemptionis Christi, quod consummavit, sicut redempti sunt, et sic oratione sua acceptati. Et nota quod ait (v. 11) : *Serva eos in nomine meo, ut sint unum.* Tria enim petit a Patre suis discipulis, scilicet : divinæ custodiæ protectionem, ibi : *Serva eos*, sine qua non est possibile subsistere in justitia : « Nisi enim [12] Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam, » ait Propheta. Item petit ejusdem protectionis, sive custodiæ ordinabilitatem, ibi : *In nomine meo*, in quo solo est salus et virtus. Supra [13] proximo : « Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. » Et ibi de hoc. Item petit perseverantiæ conservationem, ibi : *Ut sint unum*, de qua infra [14] : *Ut sint consummati in unum*, etc. Primum respicit gratiam justificantem; secundum respicit gratiam promoventem sive perficientem; tertium gratiam consummantem.

12. Et sequitur pars in qua petit discipulis liberationem, sive ereptionem a malo tentationum mundanarum, sive tribulationum, ibi : *Cum essem cum eis*, etc. Et ibi tria : primo, necessitas petitionis; secundo, forma petitionis, ibi : *Non rogo ut tollas eos*, etc.; tertio subjungitur debita congruitas orationis, ibi : *Sicut tu me misisti*, etc.

Ait ergo : *Cum essem cum eis*, etc. Et tangitur duplex necessitas petitionis, scilicet ex absentia conservantis, et ex malignitate mundi odientis, ut patet in littera. *Cum essem*, inquit, *cum eis*, scilicet corporaliter, ait Glossa : *Ego servabam eos*, sicut verus pastor, supra [15] : « Ego sum pastor bonus; » et sicut dominator et protec-

[1] Aug., *in Joan.*, tract. CVII, n. 4. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXX, al. LXXXI, n. 2. — [3] I *Cor.*, I, 24. — [4] Aug., ubi sup. prox., n. 5. — [5] Sup., XVI, 26. — [6] Sup., 9. — [7] *Luc.*, V, 32. — [8] *Matth.*, IX, 12; *Luc.*, V, 31. — [9] Sup., XVI, 26, 27. — [10] Aug., ubi sup., n. 1, et tract. II, n. 11. — [11] Greg., *Dialog.*, lib. I, c. VIII, circa med. — [12] *Psal.* CXXVI, 1. — [13] Sup., XVI, 23. — [14] Inf., 23. — [15] Sup., X, 11.

(*a*) *Cæt. edit.* vobiscum. — (*b*) *Suppl.* simus unum ipsi et nos, sicut.— (*c*) *Al.* venit.—(*d*) *Suppl.* dico quia.

tor. Supra eodem similiter [1] : « Nemo potest rapere de manu mea. » Et hoc : *In nomine tuo*, id est, ad honorem tuum : *Et nemo ex iis periit, nisi filius perditionis*, scilicet Judas, qui factus est diabolus, supra [2]. *Ut impleatur Scriptura* : et hæc dictio, *ut*, non est nota causæ, sed consequentiæ. Unde Chysostomus supra [3] : « Scripturæ modus est, ut causam ponentis ea quæ ex eventu (*a*) contingunt. » *Scriptura*, inquam [4] : « Fiant contra Dominum semper ; » et ibidem : « Episcopatum ejus accipiet alter. »

13. *Nunc autem ad te venio*, scilicet per mortem, et sic absentans me corporaliter. *Et hæc loquor in mundo*, scilicet præmissa omnia : *Ut ipsi habeant gaudium meum impletum*, de quo supra proximo [5] : « Ut gaudium vestrum sit plenum. »

14. *Ego enim dedi eis sermonem tuum*, scilicet doctrinam tuam, de quo sermone supra [6] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit. » *Et mundus eos odio habuit*, secundum Augustinum [7], scilicet causa sermonis, id est, doctrinæ prædictæ, supra [8] : « Mundus me odit, quia testimonium perhibeo, » etc. Et ideo odit : *Quia non sunt de mundo*, scilicet affectu, supra [9] : « De mundo non estis. » *Sicut et ego non sum de mundo*, qui scilicet sum caput eorum, « qui de cœlo descendi, » supra [10]. » De his Chrysostomus [11] : « Hic, inquit, dicit causam, propter quam digni sunt multo diligentius (*b*) potiri a Patre : propter ipsum enim et sermonem suum habiti sunt odio. » Hæc ille. Quæritur ad evidentiam dictorum, qualiter ait : *Ego servabam eos*, sicut objicit Augustinus [12]. « Videtur, inquit, quod vicissim servantes sunt Pater et Filius ; et unus succedens, quando alter discessit ; et ita videntur divisi, et opera Trinitatis separabilia. » Item ait : Quia *ad te venio*. Ex hoc videtur implicare impotentiam in Filio, quod non potuit absens servare, ex quo ponit hoc pro causa. Item, supra [13], regulus fuit a Christo increpatus, quia non credebat ipsum sanare posse filium, nisi descenderet, et esset præsens corporaliter : ergo non oportuit hic orare pro eis, licet recederet corporaliter, ex quo erat [14] virtus supportans omnia. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [15], quod « simul nos custodiunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, qui est unus verus bonus Deus. Sed Scriptura nos non levat, nisi (*c*) descendat ad nos, sicut Verbum caro factum est : descendit, ut levaret ; non cecidit, ut jaceret : si descendentem cognovimus, cum levante surgamus, et intelligamus, cum ita loquitur, personas eum distinguere, non separare naturas. » Hæc ille. « Quando ergo Filius erat cum eis, servabat præsentia corporali, et eos ambo, scilicet Pater et Filius, et etiam Spiritus sanctus, servabant potentia spirituali. Quando vero Filius abstulit præsentiam corporalem, tenuit cum Patre custodiam spiritualem, » ut ait idem Augustinus [16]. Et ibi bene de hoc : et per hoc ad objecta. Item quæritur de hoc quod ait : *Nemo periit, nisi filius perditionis* ; cum ille fuerit ei datus a Patre, qualiter fuit, quod ille periit, cum dicatur supra [17] : « Qui venit ad me, non ejiciam foras. » Et supra [18] : « Nemo potest rapere de manu mea. » Et ad illud respondendum secundum Chrysostomum [19], quod « ille filius perditionis periit, non mea causa, nec me impellente, neque derelinquente, » (et loquitur in persona Filii). « Si autem ille et alii perditi ex seipsis exilient (*d*), hoc est, quia non ex necessitate traho ad me. » Et loquitur in persona Filii, ut prius. Sua ergo malitia periit, non ex deficientia custodientis ; et datus fuit Filio a Patre, non secundum prædestinationem æternam, sed secundum præsentem justitiam, ut habitum est supra ab Augustino. Vel aliter posset dici, quod est custodia pastoris exterior, scilicet eruditione, exhortatione, et exempli exhibitione, et ducatus regimine. Ita loquitur hic : sic enim eos custodiebat existens cum eis. Et est alia custodia interior per gratiam, qua ipse custodiebat eos ut Deus, sive præsens corpore, sive absens, de qua ait Propheta [20] : « Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. » Et de illa sunt objectiones. Et nota quod ait : *Ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis*. Est enim gaudium vacuum, et etiam evacuans a vero gaudio ; et est gaudium semiplenum, quo gaudent justi in via ; et est gaudium plenum, quo gaudent beati in patria. Ut enim ait Clemens, *super Evangelium*, parte nona : Quadruplex est gaudium : unum

[1] Sup., X, 28. — [2] Sup., VI, 71. — [3] Chrysost., hom. LXXX, al LXXXI, n. 2. — [4] *Psal.* CVIII, 15, 8. — [5] Sup., XVI, 24. — [6] Sup., XIV, 23. — [7] Aug., tract. CVIII, n. 1. — [8] Sup., VII, 7. — [9] Sup., XV, 19. — [10] Sup., VI, 41, et alias passim. — [11] Chrysost., hom. LXXXI, al. LXXXII, n. 1. — [12] Aug., tract. CVII, n. 6, quoad sensum. — [13] Sup., IV, 48. — [14] *Hebr.*, I, 3. — [15] Aug., ibid. — [16] Ibid. — [17] Sup., VI, 37. — [18] Sup., X, 29. — [19] Chrysost., hom. LXXX, al. LXXXI, n. 2. — [20] *Psal.* CXXVI, 2.

(*a*) *Cæt. edit.* evento. — (*b*) *Leg.* multa diligentia. — (*c*) *Cæt. edit. add.* ut. — (*d*) *Leg.* resilient.

est iniquitatis, quo peccatum diligitur [1] : « Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis ; » et [2] : « Et extrema gaudii luctus occupat. » Et est gaudium, quo terrena amantur, supra proximo [3] : « Mundus gaudebit ; » et [4] : « Gaudent ad sonitum organi. » Et est gaudium, quo justitia diligitur [5] : « Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus. » Amaritudo animæ justæ est contritio de peccatis : « Gaudium enim [6] est justo facere judicium. » Et est gaudium felicitatis, quod erit plenum, supra proximo [7] : « Ut gaudium vestrum plenum sit. » Et merito plenum a parte objecti, quia Deus, qui est omne bonum, videbitur. Item a parte modi videndi, quia videbitur facie ad faciem, et tenebitur, et eo anima plenarie fruetur. Item a parte subjecti videntis, quia erit liberum ab omni impediente. Et de his omnibus [8] : « Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Et [9] : Videbitur « facie ad faciem. » ideo [10] : « Intra in gaudium Domini tui. » Et de hoc sufficienter Bernardus [11] : « Plenitudo, inquit, quam expectamus a Deo, non erit nisi de Deo. » Et sequitur : « *Qui replet in bonis desiderium* [12] animæ, ipse rationi futurus est plenitudo lucis : ipse voluntati multitudo pacis : ipse memoriæ continuatio æternitatis. » Hæc ille, et ibi multum de hoc. Tunc enim implebitur illud Prophetæ [13] : « Replebimur in bonis domus tuæ. »

15. Et sequitur particula, in qua forma petitionis, ibi : *Non rogo ut tollas eos de mundo*, licet mundus odiat eos, nam et sunt necessarii, ut ait Glossa : *Sed ut serves eos a malo*, scilicet mundi, quod est concupiscentia [14] : « Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, » etc. Sic enim docuit electos orare [15] : « Libera nos a malo. »

16. Et repetit quod prius : *De mundo non sunt* (*a*), scilicet amore habitando. In mundo enim amando habitamus secundum Augustinum [16], supra [17] : « Ego non sum de mundo, » ut est supra expositum.

17. Et ideo : *Sanctifica eos in veritate,* sicut continuat Glossa. Super quod opponit Augustinus [18] : « Quæri, inquit, potest, quomodo jam de mundo non erant, si sanctificati in veritate nondum erant? aut si jam erant, cur poscat, ut sint sanctificati ? » Et ad istud respondet, quod « sanctificati in eadem proficiunt sanctitate, fiuntque sanctiores. » Hæc ille. Est ergo sanctificari dupliciter ; vel a malo incipiente gratia purificari, vel in ipsa gratia perficiente perfici. Et sic loquitur hic [19] : « Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. » Et de hoc in Collatione [20]. *Sermo autem tuus veritas est*, id est verbum tuum : « Pater enim sanctificat in Verbo suo unigenito hæredes suos, ejusque (*b*) cohæredes, » ait Augustinus [21]. Supra [22] : « Mundi estis propter sermonem meum. »

18. Et sequitur debita congruitas exaudiendi orationem : *Sicut tu me misisti*, etc. *Sicut*, id est, quia, ait Glossa, *me*, inquam, *misisti*, ut essem mediator et Ecclesiæ caput, illi autem membra. Unde et nomen *Apostolorum* græcum est, et nihil nisi *missos* significat latine, ut ait Augustinus [23].[24] « Sicut me misit Pater, et ego mitto vos. »

19. *Et pro his sanctifico me ipsum.* Sed quæritur : cum vel a malo purificari, vel in gratia proficere neutiquam conveniat Christo, videtur quod non bene dicat, quando ait : *Pro eis sanctifico me.* Et ad istud respondendum est secundum Augustinum [25], quod « Christus sanctificavit se in se, hoc est, dictum hominem sanctificavit in Verbo, quando Verbum caro factum est ; quod vero nunc ait ; propter sua membra dicit, quia ipsi sunt ille. Et ita *ego sanctifico meipsum*, id est, ipsos in me, ut sint ipsi sanctificati in veritate. » Hæc ille. Hæc ergo sanctificatio non intelligitur in Christo capite, sed in derivatione sanctificationis ab ipso capite, in illos qui erant membra, quos sub nomine suo comprehendit, sicut supra [26] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. » Secundum autem Chrysostomum [27] sensus est : « Sanctifico me, id est, me hostiam offero. »[28] « Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, » etc. Et patet hic dignitas fidelium, inexaltativa sublimitas, et perfecta sanctificabilitas, quod nomine Jesu Christi nuncupantur, et in ipso sanctificantur. Unde infra [29] : *Ut sint unum, sicut nos unum su-*

[1] *Prov.*, II, 14. — [2] Ibid., XIV, 13. — [3] Sup., XVI, 20. — [4] *Job*, XXI, 12. — [5] *Prov.*, XIV, 10. — [6] *Prov.*, XXI, 15. — [7] Sup., XVI, 22. — [8] I *Joan.*, III, 2. — [9] I *Cor.*, XIII, 12. — [10] *Matth.*, XXV, 21. — [11] Bern., *super Cant.*, serm. XI, n. 4. — [12] *Psal.* CII, 5. — [13] *Psal.* LXIV, 5. — [14] I *Joan.*, II, 16. — [15] *Matth.*, VI, 13. — [16] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 11. — [17] Sup., VIII, 23. — [18] Aug., tract. CVIII, n. 2. — [19] *Apoc.*, XXII, 11. — [20] Vid. *Collat.*, LXXVI. — [21] Aug., ubi sup., n. 3. — [22] Sup., XV, 3. — [23] Aug., ibid., n. 4. — [24] Inf., XX, 21. — [25] Aug., ibid., n. 5. — [26] Sup., III, 13. — [27] Chrysost., hom. LXXXI, al. LXXXII, n. 1. — [28] *Ephes.*, V, 2. — [29] Inf., 22.

(*a*) Cæt. edit. *sum.* — (*b*) *Item* quasi.

mus, ego in eis, etc. Et de ista sanctificatione in Collatione [1].

20. Et sequitur illa pars, in qua petitio Salvatoris pro credituris per apostolos, sicut continuat Augustinus [2]. *Non pro eis rogo tantum*, etc. Et illa in duas : primo, ipsa petitio; secundo, exaudiendi ratio, ibi [3] : *Et ego claritatem*, etc.

Ait ergo : *Non pro eis rogo tantum*. Ut ait Augustinus (v. 21) : *Ut omnes sint unum*, scilicet in fide et charitate. Unde Augustinus [4] : « Unum efficimur fidelissima charitate. »

23. *Et cognoscat mundus, quia tu me misisti*, « sicut mediatorem inter Deum et homines, » ut ait Augustinus [5]. Unde ait Apostolus [6] : « Nos (*a*) Christi, Christus autem Dei. » Et sumitur mundus hic non pro amatoribus mundi, sed habitatoribus in mundo, sicut supra [7] : « Ut salvetur mundus per eum. » *Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti*. Sed quæritur, qualiter posset hoc fieri, quia Pater diligit Filium per naturam, quia ipse est filius per naturam, sed ipsi erant filii per adoptionis gratiam. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [8], quod « hoc nihil est aliud, quam : Dilexisti eos, quoniam dilexisti me, quia illi sunt membra. Sic et nos diligit, quoniam sumus membra ejus quem diligit. » Hæc ille. Supra proximo [9] : *Ipse Pater amat vos*. Quæritur de hoc, quod ait hic (v. 20) : *Rogo pro eis qui sunt credituri per verbum eorum* : Si illi sunt salvandi, pro quibus oravit Christus, cum ipse oraverit pro Apostolis, et credituris per verbum eorum, videtur quod alii qui non crediderunt per eos non sint salvandi. Item multi crediderunt non per eos, sicut ipse Paulus, prout ait de se [10] : « Evangelium quod evangelizatum est a me, non est ab homine, » etc.; sed credidit Deo vocante. Similiter latro credidit, non per verbum eorum. Similiter antiqui crediderunt, ut Abraham, et fidei ejus imitatores. Non ergo solum debuit orare pro credituris per verbum eorum, sed pro omnibus simpliciter. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [11], quod verbum eorum fuit verbum fidei. Et ideo dictum *verbum eorum*, quia primitus per eos prædicatum; fuit tamen verbum Dei originaliter et virtualiter. [12] « Cum accepissetis a nobis verbum (*b*) auditus Dei. » Et [13] : « Contuli cum eis Evangelium. » Et per istud verbum omnes crediderunt, vel Deo revelante seipso Verbo æterno, vel homine prædicante, vel verbum ipsum Deo docente : « Fides enim [14] ex auditu, auditus per verbum Dei. » Ad istud vero, quod objicitur de antiquis fidelibus, respondendum, quod eadem est fides antiquorum et nostra, ut ait Augustinus [15]; et ita eodem verbo fidei crediderunt, ut nos. Et si objiciatur, quod multi crediderunt per apostolos, et tamen abierunt retrorsum; respondendum est, quod hic loquitur de credituris per apostolos prædestinatis ad vitam, et ita perseveraturis in justitia. Si alii etiam crediderunt et non perseveraverunt, ex sua malitia exierunt [16] : « Ex nobis prodierunt, quia non erant ex nobis. » De ista vero unitate, de qua loquitur : *Ut sint consummati in unum*, in Collatione [17]. Mira enim et magna dignitas electorum, quod sint in unum consummati, et quod Filius Dei sit in eis. Item magna securitas eorum, quod sic sunt consummati in unum. Item multifica commoditas, quia bona omnia redundant ad singulos [18] : « In uno spiritu omnes in unum corpus baptizati sumus. » [19] « Omnes vos unum estis in Christo Jesu. » Ut enim ait Gregorius [20] :« Charitas accendit, concremat, conflat, et quasi in unam auri speciem reformat, » etc. Et ibi bene de hoc. [21] « Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. »

24. Et sequitur illa pars in qua petitio glorificationis ipsis discipulis, ibi : *Pater, quos dedisti mihi*, etc.; et illa in duas : primo, ipsa petitio; secundo, exaudiendi congrua ratio, ibi [22] : *Pater juste*, etc. Petitio autem est de duobus : de cohabitatione (*c*) discipulorum cum Filio Dei; et de visionis plenitudine, ut scilicet plane videant gloriam Dei. Ait ergo : *Pater, quos dedisti mihi*, scilicet æterna prædestinatione, et etiam interna inspiratione veniendi ad me, et credendi in me. Supra [23] : « Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum. » *Et ubi ego sum, et illi sint*. Sed quæritur, cum adhuc esset in terra, qualiter ait : *Ubi ego sum?* Et ad istud respondendum secundum Augustinum [24],

[1] Vid. *Collat.*, LXXVIII. — [2] Aug., tract. CIX, n. 1. — [3] Inf., 22. — [4] Aug., tract. CX, n. 2. — [5] Id., tract. CIX, n. 2. — [6] I *Cor.*, III, 23. — [7] Sup., III, 17. — [8] Aug., ubi sup. prox., n. 5. — [9] Sup., XVI, 27. — [10] *Gal.*, I, 11. — [11] Aug., tract. CIX, n. 3. — [12] I *Thess.*, II, 13. — [13] *Gal.*, II, 2. — [14] *Rom.*, X, 17. — [15] Aug., *ad Deogr.*, epist. XLIX, al. CII, n. 12; et *ad Optat.*, epist. CLVII, al. CXC, n. 6. — [16] I *Joan.*, II, 19. — [17] Vid. *Collat.*, LXXVII. — [18] I *Cor.*, XII, 13. — [19] I *Gal.*, III, 28. — [20] Greg., *in Ezech.*, lib. II, hom. IV, n. 3. — [21] *Ephes.*, IV, 3. — [22] Inf., 25. — [23] *Joan.*, VI, 44. — [24] Aug., tract. CXI, n. 2.

(*a*) *Vulg.* Vos. — (*b*) *Cæt. edit.* accepistis a nobis regnum. — (*c*) *Item* ea habitatione.

quod hoc ait propter unitatem personæ, in qua et Deus homo est, et homo Deus; sicut supra [1] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi filius hominis qui est in cœlo. » Et patet hic dignativa bonitas Dei, et excessiva charitas Filii Dei, et vivifica largitas Dei, et urbana curialitas Filii Dei, quod vult ut credituri in eum sint cum ipso in gloria. Supra [2] : « Ubi ego sum, ibi et minister meus erit. » Et ibi de hoc. Unde Augustinus [3] : « Cum illo esse, magnum bonum est. » Ut et signanter ait : *Ut sint mecum*; cum enim ipse (*a*) sit ubique : « Sapientia enim [4] Dei attingit a fine usque in finem : » miseri non (*b*) possunt esse ubi ille est, quoniam ubicumque fuerint, et ille est [5] : « Cœlum et terram ego impleo; » sed beati soli sunt cum illo, quia beati esse non potuerunt, nisi de (*c*) illo, prout ait Augustinus [6]. Ideo ait latroni [7] : « Hodie mecum eris in paradiso. » *Sint*, inquam, *mecum, ut videant claritatem meam.* Videant, inquam, non credant. « Fidei enim merces est ista visio, non fides, » ait Augustinus [8]. « Et hæc est vita æterna, ut videant (*d*) te, » etc., supra proximo [9]. Et ibi de hoc. [10] « Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est. » *Quam dedisti mihi ante mundi constitutionem*, id est, prædestinasti dari mihi homini post passionem. Unde Augustinus [11] : « Tunc prædestinavit, quod in fine mundi facturus erat. » Et Glossa : *Dedisti mihi*, homini post crucem [12] : « Humiliavit semetipsum. » Et sequitur : « Dedit ei nomen, quod est super omne nomen. » Vide quod convenienter petat : ipse enim [13] « inhabitat lucem inaccessibilem. » Et ad istud respondendum est, quod sit lux inaccessibilis, tamen in gloria erit communicabilis omnibus beatis pro suis meritis, et elevans eos ad suam visionem et fruitionem. Unde Gregorius : « Immutabimur in ipso quem videbimus, quia morte carebimus, videndo vitam; mutabilitatem nostram transcendemus, videndo immutabilem; corruptione nulla tenebimur, vivendo incorruptum (*e*). » Hæc ille; et ibi bene de hoc. Item videtur quod debuisset dixisse : Ut ament, vel fruantur; quia [14] « charitas nunquam excidit. » Et ad istud respondendum, ut tactum est supra proximo, quod illa visio beata importat plenam visionem et fruitionem in fine. [5] « Ipse erit finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fine laudabitur. » [6] « Videbit faciem ejus in jubilo. » Ubi de hoc Gregorius [7].

25. Et sequitur ratio congrua exaudiendi : *Pater juste*, etc. Et est ratio, quare est exaudienda petitio prædicta pro eis, quia : *Mundus te non cognovit*, scilicet justum Patrem. Supra [8] : « Mundus eum non cognovit. » *Ego autem te cognovi.* Ut ait Augustinus [9] : « Ipse fons gratiæ est, Deus natura; homo autem de Spiritu sancto et Virgine, ineffabili gratia ipse cognovit. » Supra [10] : « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus, » etc. *Et hi cognoverunt*, per me, ait Glossa, in persona Filii : [11] « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. »

26. *Et notum feci eis nomen tuum*, scilicet per fidem : *Et notum faciam*, scilicet per speciem, ut ait Augustinus [12]. Supra eodem [13] : « Manifestavi nomen tuum mundo. *Et ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit*, etc. Quærit Augustinus [14] : « Quomodo dilectio, qua dilexit Pater Filium, est et (*f*) in nobis? Et respondet, quod hoc dicitur, quia membra ejus sumus, et in illo diligimur, cum ipse diligitur totus, id est, caput et corpus. Et ideo sequitur : *Et ego in ipsis.* Ut enim ait Augustinus [15], « aliter est de nobis tanquam in templo suo, aliter quia et nos sumus ipse, quia ipse caput, et nos corpus sumus » Hæc ille. Et quia Pater justus, sic discipulis, et credituris per eos, et perseverantibus in gratia, justum est dare claritatem æternam. Unde Paulus [16] : « Fidem servavi, de reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi justus judex. » De claritate autem Filii multipliciBernardus [17] multum, qui ait : « Quando ait : *Clarifica filium*, vel *nomen tuum*, non est aliud petere, quam se clarificari, in quo, et per quem nomen Patris procul dubio clarificaretur (*g*). » Et ibi de clarificatione Filii testimonio Patris in baptismo, et in monte. [18] « Superest ergo

[1] Sup., III, 13. — [2] Sup., XII, 26. — [3] Aug., ubi sup. prox. — [4] *Sap.*, VI, 1. — [5] *Jerem.*, XXIII, 24. — [6] Aug., ubi sup. — [7] *Luc.*, XXIII, 43. — [8] Aug., ibid., n. 3. — [9] Sup., 3. — [10] I *Joan.*, III, 2. — [11] Aug., ibid., n. 4. — [12] *Philip.*, II, 8, 9. — [13] I *Tim.*, VI, 16. — [14] I *Cor.*, XIII, 8. — [15] August., *de Civit. Dei*, lib. XXII, c. XXX. — [16] *Job*, XXXIII, 26. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XXIV, c. V, al. VI, n. 10-12. — [18] Sup., I, 10. — [19] Aug., tract. CXI, n. 5. — [20] Sup., I, 18. — [21] *Matth.*, XI, 27. — [22] Aug., ibid., n. 6. — [23] Sup., 6. — [24] Aug., ibid. — [25] Ibid — [26] II *Tim.*, IV, 7, 8. — [2] Bern., *super Cant.*, serm. LXXVI, n. 4. — [28] Ibid., n. 5.

(*a*) *Cæt. edit.* ipsa. — (*b*) *Item* ergo. — (*c*) *Edit. Bened.* ex. — (*d*) *Vulg.* cognoscant. — (*e*) *Cæt. edit.* corruptum. — (*f*) *Cæt. edit.* esset. — (*g*) *Cæt. edit.* procul clarificetur.

ut (*a*) juxta promissum Patris semel adhuc clarificetur (*b*), » supra, ubi dicitur [1] : *Et clarificavi, et clarificabo*. Quæ quidem clarificatio est [2] « plenitudo gloriæ, cui non queat amplius addi. » Hæc ibi, et ibi de hoc multum. Unde de duplici claritate Filii, scilicet una quæ est amborum, scilicet Patris et Filii [3] : « Nec claritas Filii est posterior, quia ibi æqualitas, ubi est coæternitas (*c*); » et de claritate Filii post passionem, et merito passionis, cui datum est sedere ad dexteram Patris, Bernardus [4] bene. [5] « Cui enim angelorum dictum est sedere a dextris Dei? » quasi dicat : Nulli. Videre autem utramque claritatem erit perfecta gloria beatorum, ut habitum est supra proximo, ibi [6] : « Hæc est vita æterna, ut videant (*d*) te. »

CAPUT XVIII.

1. *Hæc cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis*. Præmissis Salvatoris documentis et operibus, in parte ista de ipsa passione Salvatoris, et de concomitantibus eam (*e*), et de resurrectione. Ideo hæc in duas : primo, de ipsa passione; secundo, de resurrectione [7] : *Una autem Sabbati*, etc. Et quia ipse fuit a Judæis comprehensus, judicatus, crucifixus et sepultus, ideo primo narratur de ipsius comprehensione; secundo, de comprehensi judicatoria condemnatione, ibi [8]: *Et adduxerunt eum*, etc.; tertio, de adjudicati (*f*) crucifixione, ibi [9] : *Susceperunt eum milites*, etc., quarto, de ipsius crucifixi sepultura vel sepelitione, ibi [10] : *Post hæc rogavit*, etc. In prima narrantur quatuor : primo, Salvatoris ad locum ubi comprehensus fuit accessio; secundo, proditoris cum comprehensoribus ad eumdem locum adventio, ibi [11] : *Sciebat autem Judas*, etc.; tertio, ipsius Salvatoris vel (*g*) voluntaria oblatio, ibi [12] : *Jesus itaque*, etc., quarto, ipsa comprehensio, ibi [13] : *Cohors ergo*, etc.

Ait ergo : *Hæc cum dixisset*, etc. Ut ait Augustinus [14] : « Non quod continuo ingressus est, post sua verba quæ dixit; sed ut non ante eum ingressum esse opinemur, quam illa verba finierat. » *Egressus est cum discipulis*. Sed quæritur, quare non expectavit in eodem loco, ubi docuit? Et ad hoc respondet Chrysostomus [15], ubi diligenter persequitur istum passum, quod « ideo est egressus, docens per opera, quod non vi et necessitate, sed volens ad passionem ivit obviam eis, abscindens his, qui insidiabantur, laborem, et eruens a fatigatione et afflictione, et etiam docens nos non timere mortem. » *Torrentem Cedron*, id est, Cedrorum, ait Glossa, ibi enim illæ arbores abundabant [16] : « Ædificare Cedronem (*h*), » etc. *Ubi erat hortus*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [17] : « Constituit seipsum velut in carcere, scilicet in horto. » Ex prædictis patet, quod voluntarie venit ad passionem. Et hoc erat sufficiens consolari discipulos, ut ait Chrysostomus [17].

2. Et sequitur secunda particula : *Sciebat, autem et Judas*, ut enim ait Chrysostomus [17] : « Ut non, audiens hortum, existimes eum occultari, scilicet quasi timens, induxit, quoniam *sciebat Judas locum* : et non dixit simpliciter, sed quoniam *frequenter illuc congregatus est cum discipulis*. » Sed quæritur, quare in horto frequenter conveniebat cum eis. Et ad istud respondet Chrysostomus [17], quoniam « frequenter pernoctabat extra, et quoniam de necessariis loquens, et quæ non erat fas alios audire, loquebatur et in montibus et in hortis, maxime (*i*) a tumultibus inquirens semper locum, ut non mens Apostolorum impediretur ab auditione. » Hæc ille. Et patet hic exemplum orantibus et docentibus, inquirendi locum quietum ad orandum et docendum.

3. *Judas ergo* (*j*) *cum accepisset cohortem*, quæ cohors non fuit Judæorum, sed militum. De hoc in Glossa, pro parte. *Cum laternis*, etc. « Quoniam tenebræ erant, » ait Chrysostomus [17]. Sed qualiter illi eis adhærebant, cum essent gentiles? Respondendum secundum Chrysostomum quod erant milites, pecuniarum gratia omnia facientes. Secundum Augustinum [18] vero erat cohors missa a præside : et de (*k*) hoc in Glossa. Mysterium vero patet in Glossa pro parte :« Per torrentem significatur impetuosa pœnalitas passionis, quam transivit Jesus. Cedron interpretatur obumbratio, quam obumbrationem abs-

[1] Sup., XII, 28.— [2] Bern., ubi sup. — [3] Ibid., n. 4.— [4] Ibid., n. 5.— [5] *Hebr.*, I, 13, quoad sensum.— [6] Sup., 3. — [7] Inf., XX, 1.— [8] Inf., 13. — [9] Inf., XIX, 16.— [10] Ibid., 38.— [11] Inf., 2.— [12] Inf., 3.— [13] Inf., 12.— [14] August., tract. CXII, n. 1. — [15] Chrysost., hom. LXXXIII, al. LXXXII, n. 1. — [16] *Mach.*, XV, 40; XVI, 9. — [17] Chrysost., ibid. — [18] Aug., tract. CXII, n. 2.

(*a*) *Cæt. edit* supererat autem. — (*b*) *Cæt. edit. deest* semel adhuc clarificetur.— (*c*) *Cæt. edit.* ubi æq., ibi est æternitas. — (*d*) *Vulg.* cognoscant. — (*e*) *Cæt. edit.* eum.— (*f*) *Leg.* judicati.— (*g*) *Del.* vel.— (*h*) *Vulg.* Gedorem; LXX, Κεδρων; sed ibi agitur de civitate tribus Juda in sorte Dan. Vid. Corn. a Lapide. — (*i*) *Suppl.* vacuum.— (*j*) Cæt. edit. *autem*.— (*k*) *Cæt. edit. deest* de.

tulit Christus per passionem, in cujus figura velum templi scissum est. Per hortum, quem intravit cum discipulis, significatur fructuositas operum et documentorum, quæ fecit Deus per eos post passionem, supra [1] : *Posui vos, ut eatis et fructum adferatis.* Et de his in Collatione [2]. Quod autem venerunt cum laternis et armis ad capiendum Jesum, et in nocte, figura erat, quod erant in tenebris, et cum ardore furoris, et prudentia astutæ sagacitatis, venerunt ad capiendum Jesum. Unde signantur tria, quibus Ecclesia impugnatur a malis. Per laternas, quæ dicuntur a *latendo,* signatur astutia hypocritalis; per faces, ardor furoris ; per arma, potentia sæcularis. Unde Propheta [3] : « Dentes eorum gladius acutus. » [4] « Et habebant loricas ferreas, » etc. Et [5] : « De ore eorum procedit ignis et fumus. »

4. Et sequitur tertia particula : *Jesus autem sciens omnia,* etc. ; et ibi tria : primo, Christi processio obviam illis; secundo, ab eis inquisitio, ibi : *Quem quæritis?* tertio, Petri defensio, ibi [6] : *Simon ergo,* etc.

Ait ergo : *Sciens omnia,* etc. Non enim expectavit a propalatione ipsorum ea discere, ut ait Chrysostomus [7] ; sed *processit,* « paratus mori, » ait Glossa ; *et dixit,* « imperturbate, » ait Chrysostomus : *Quem quæritis?* Et in hoc notatur secundum, scilicet sua inquisitio. Sed quare ab eis hoc quærit? Respondet Glossa, quod non ignorans; sed ut scirent eum esse quem quærebant, hoc dixit.

5. *Responderunt ei : Jesum Nazarenum,* sic nominatum a loco educationis, supra [8] : « Numquid a Nazareth potest aliquid boni esse? » *Dixit eis : Ego sum.* Et in hoc notatur sua vera æternitas, in quantum Deus; supra [9] : « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Item notatur sua spontaneitas ad patiendum, unde Glossa : « Non abscondit se, » etc. Quando enim eum voluerunt facere regem (supra [10]), fugit. Quando vero venerunt ad eum capiendum et occidendum, obviam processit, ut hic : dans exemplum electis, contemnendi (*a*) mundi excellentias et prosperitates, et sustinendi tribulationes et adversitates. Unde et sancti plus formidant in mundo prospera, quam adversa, ut ait Gregorius [11]. *Judas autem stabat,* « ut signo osculi eum proderet, » ait Glossa.

6. *Ut ergo dixit : Ego sum ; abierunt retrorsum, et ceciderunt.* Et in hoc virtuositas verbi. Unde Augustinus [12] : « *Ego sum,* dicit, et impios dejecit. Quid judicaturus faciet, qui judicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit? » Et ibi bene de hoc. Et Chrysostomus [13] : « O dementiam ! verbum ejus misit eos resupinos, nec ita conversi sunt, tantam discentes virtutem. » Unde quærit Chrysostomus, quare venerunt cum armis? Et respondet, quod « quia formidabant ; intempesta enim nocte institerunt. » Item quærit, cum lampades habebant, qualiter eum non viderunt? Et respondet, quod « virtus inexpugnabilis in medio existens excæcavit eos. » Item quærit qualiter Judas non cognovit, vel ignoravit vocem Christi? Et ad hoc respondet, quod « nihil plus sciebat Judas illis : sed resupinus cecidit cum eis. Et hoc fecit Jesus, ostendens, quod non comprehendere, neque videre in medio existentem possent, nisi ipse concederet. » Hæc ille.

7. Et quia omnia compleverat, iterum interrogavit : *Quem quæritis ?* Sicut prius. Et illi obstinati, nec conversi ; sed in malitia persistentes : *Dixerunt : Jesum Nazarenum.* Et quia permanebant in malitia, et nullam habebant excusationem, ait Chrysostomus [14], seipsum tradidit in manus eorum.

8. *Dixi vobis, quia ego sum,* scilicet voluntate paratus ad patiendum : *Sed si* (*b*) *me quæritis,* scilicet occidendum, *sinite hos abire,* nihil vobis sit ad eos commune. « Ecce enim me ipsum trado, » ait Chrysostomus [14]. Et in hoc patet dilectio circa discipulos; supra [15] : « Cum dilexisset suos, in finem dilexit eos. »

9. *Ut impleretur, sermo quem dixit,* etc. Tenetur (*c*) hic causaliter hæc dictio, *Ut :* notat enim effectum verbi præcedentis : *Ut impleretur,* inquam, *sermo quem dixit,* supra [16] : *Non perdidi,* etc. Quærit Augustinus [17] : « Si tunc essent morituri, numquid perderet eos? » Et respondet, quod « nondum in eum sic credebant, quomodo credunt quicumque non pereunt. » Vel secundum Chrysostomum [18] perditionem hic ait, non hanc quæ mortis est, sed illam æternam. Item quærit Chrysostomus [19], qualiter non

[1] Sup., XV, 16. — [2] Vid. *Collat.*, LXXIX. — [3] *Psal.* LVI, 5. — [4] *Apoc.*, IX, 9. — [5] *Apoc.*, IX, 17. — [6] Inf., 10. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Sup., I, 46. — [9] Sup., VIII, 58. — [10] Sup., VI, 15. — [11] Greg., *Moral.*, lib. V, c. 1, post med. — [12] August., tract. CXII, n. 3. — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] Ibid. — [15] Sup., XIII, 1. — [16] Sup., XVII, 12. — [17] August., ubi sup., n. 4. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Ibid.

(*a*) *Cat. edit.* contemnere. — (*b*) Vulg. *Si ergo.* — (*c*) *Cat. edit.* et teneretur.

comprehenderunt eos, et maxime Petro irritante eos per ea quæ fecit in servo. Et ad istud respondet, quod « ista virtus, quæ projecit eos resupinos, detinuit illos ne comprehenderent discipulos, vel eis nocerent. » Et patet ex dictis Filii divinitas in hoc, quod ait : *Ego sum.* Unde Augustinus [1] : « Intellige quod ait : *Sum*, ad divinam pertinere naturam. » Et : « Summe esse est, quod nulla mutabilitate deficit vel proficit. » Et idem : « Hoc maxime esse dicendum est, quod semper eodem modo se habet. » [2] « Apud ipsum non est transmutatio, » etc. [3] « Tu autem idem ipse es, » ait Propheta. Item patet sui verbi virtuositas; ad prolationem enim sui verbi ceciderunt [4] : « Sermo enim ejus potestate plenus est. » Item figuratur ibidem malorum perversitas, in hoc quod ait : *Ceciderunt;* et eorumdem cupiditas, et eorum quæ sunt retro appetibilitas : proprium enim perversorum est retrorsum abire, supra [5] : « Numquid et vos vultis abire retrorsum (*a*)? » Ibi de hoc. Nihilominus, ut ait Gregorius [6], « iniqui dicuntur cadere retro, quia ibi cadunt, ubi non vident; nesciunt enim quid eos sequatur. Boni dicuntur cadere ante, quia sponte se dejiciunt invisibilibus. » Unde de Heli [7] : « Cecidit de sella, et fractis cervicibus mortuus est. » [8] « Conversi sunt retrorsum. » Et [9] : « Convertens sapientes retrorsum. » [10] « Per gyrum dentium ejus formido. » Ibi Gregorius [11] : « Retro est omne, quod transit : ante est omne, quod veniens permanet. Et quia mali afficiuntur ad ea quæ transeunt, ideo dicuntur abire retrorsum et cadere. » [12] « Et cadit (*b*) ascensor ejus retrorsum. » Super quod Gregorius [13] : « Retro, quo non videtur, cadere, est ex hac vita repente decedere (*c*), et ad quæ supplicia ducitur ignorare. » Ut enim ait ibi Gregorius : « Quod cadit repente, ad ima venit. » Unde Augustinus : « Cecidisti, fractus es, quomodo vas, quando de manu hominis cedit in terram, fractus est. » Quia ergo mali afficiuntur ad ea quæ sunt retro, exemplo uxoris Loth, ideo dicuntur abire retrorsum, et cadere [14] : « Alienati (*d*) sunt retrorsum. » Et [15] : « Tu dereliquisti me, abiisti retrorsum. »

10. Et sequitur Petri audax defensio : *Simon ergo Petrus habens gladium*, etc. Quærit Chrysostomus [16] : Ex quo erat jussus non portare peram, Unde habuit gladium? Et ad istud respondet : « Mihi, inquit, videtur, hunc scilicet gladium Petrus præparasse dudum formidans illos. » Sed tunc ulterius quærit : Ex quo jussus erat non alapam dare, qualiter percussit gladio? Et ad illud respondet, quod « maxime jussus est non ulcisci, scilicet seipsum; hic autem non seipsum ulciscebatur, sed magistrum. » Item « neque perfecti quodammodo et consummati erant, » scilicet Apostoli. Postea autem videbis Petrum philosophantem, et humiliter ferentem et patientem, ut patet [17]. *Percussit servum*, etc., confidens in hac voce Salvatoris, qua dixit : *Non perdidi ex eis quemquam*, ut ait Chrysostomus. *Et abscidit auriculam dextram : nomen autem servi erat Malchus.* Sed quare expressit nomen hujus? Et respondet Chrysostomus [18] quod quia magnum factum est futurum, eo quod curavit Dominus aurem ejus; et ut liceret his qui legerent, scilicet Evangelium, inquirere et investigare, si vera sunt quæ dicta sunt.

11. *Dixit ergo Jesus Petro : Mitte gladium in vaginam.* Ut ait Chrysostomus [19], « Christus tunc miracula facit, et erudiens, quoniam eis qui male fecerint, bene facere oportet; et virtutem suam revelans sibi auriculam huic reddidit, qui super eum venerat, et curavit debentem dare alapam ei. » Hæc ille. Unde et alii Evangelistæ superaddunt [20] : Qui acceperit gladium, gladio peribit : » per minas tumorem, id est, fervorem humilians, ait Chrysostomus [21]. *Calicem quem dedit mihi Pater,* etc. Quod est intelligendum secundum Augustinum [22], sicut illud [23] : « Qui proprio filio non pepercit : » tamen auctor calicis est qui bibit [24] : « Tradidit semetipsum pro nobis. » Et in hoc ostendit, quod non illorum virtutis erant, quæ fiebant, sed suæ concessionis. Mysterium autem hujus facti in abcissione auriculæ, insinuat Augustinus [25] : « In suo facto ille discipulus magistrum defendere voluit, non quod signatum est cogitavit; et ille igitur (*e*) ad patientiam commonendus fuit, et hoc ad intelligentiam scribendum. Malchus

[1] Aug., *de Morib. Manich.*, n. 1. — [2] *Jac.*, I, 17. — [3] *Psal.* CI, 28. — [4] *Eccle.*, VIII, 4. — [5] Sup., VI, 68, 67. — [6] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. VIII, n. 32. — [7] I *Reg.*, IV, 18. — [8] *Isa.*, XLII, 17. — [9] Ibid., XLIV, 25. — [10] *Job*, XLI, 5. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XXIII, al. XXVII, n. 48. — [12] *Gen.*, XLIX, 17. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXXI, c. X, al. XXV, n. 43. — [14] *Isa.*, I, 4. — [15] *Jerem.*, XV, 6. — [16] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [17] *Act.*, IV, 3. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Ibid. — [20] *Matth.*, XXVI, 52. — [21] Chrysost., ubi sup. — [22] Aug., ubi sup., n. 5. — [23] *Rom.*, VIII, 32. — [24] *Ephes.*, V, 1. — [25] Aug., tract. CXII, n. 5.

(*a*) *Vulg. deest* retrorsum, *hoc saltem loco.* — (*b*) *Vulg.* Ut cadat. — (*c*) *Cæt. edit.* discedere. — (*d*) *Vulg.* Abalienati. — (*e*) *Cæt. edit.* sibi.

enim interpretatur regnaturus : auris ergo amputata, et a Domino sanata, signat auditum amputata vetustate renovatum in eo, qui regnaturus est cum Christo. » Hæc Augustinus. Petrus ergo figura Prælatorum, quorum est ducere (a) gladium, divinum sermonem, de vagina, id est Scriptura. [1] « Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti. » [2] « Ponat vir gladium super femur suum, » etc. Et debent abscindere aurem dexteram, auferendo omne impedimentum, quod impedit audire cœlestia [3] : « Perforabit (b) aurem ejus. » [4] « Misit digitos in auriculas. » [5] « Erigit mihi aurem ut audiam. » Et talem auditum sanat Dominus, ut audiens sit cum eo regnaturus, supra [6] : « Qui credit in me, si mortuus fuerit, vivet ; » qui credit, inquam, audiendo verbum Dei : « Fides enim [7] ex auditu. » Et nota quod ait : *Mitte gladium in vaginam*. Dicitur enim gladius multis modis, ut ait Gregorius [8] exponens illud [9] : « Cum apprehenderit eum gladius : » Dicitur enim, inquit, gladius sancta prædicatio [10] : « Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. » Item dicitur tribulatio temporalis [11] : « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. » Item dicitur persuasio maligni hostis, prout ait Propheta [12] : « Liberasti David servum tuum de gladio maligno. » Item dicitur gladius ipse Antichristus assumptus in diaboli ministerium : de quo gladio intelligitur verbum Job supra dictum. Et merito dicitur divina prædicatio, vel verbum divinum, gladius : dictus enim est gladius, quod *gulam* dividat, id est, cervicem, ait Papias et Isidorus [13]. Qui gladius tunc est bonus, non cui aureus est balteus, nec cui vagina gemmis distinguitur ; sed cui ad secandum est subtilis acies et mucro, id est, acumen munitum, omne rupturum, scilicet quod obviat, ait Seneca [14]. Talis debet esse prædicatio divini verbi, vera et acuta ad abscindenda peccata [2] : « Ponat vir gladium super femur suum, et occidat unusquisque fratrem et proximum. » Quod exponit Gregorius [15] de gladio increpationis, sive verbi divini. [16] « Omnes tenentes gladios : » quod exponit Gregorius [17] de gladio verbi divini. Quod vero sequitur : *Calicem quem dedit mihi Pater*, posset esse thema in Passione. Unde ibi tria insinuantur : quorum primum est ipsius passionis acerbitas, ibi : *Calicem*, per quem signatur amaritudo passionis, prout ait Gregorius [18]. « Quid, inquit, per calicem, nisi dolorem passionis accipimus? » [19] « Calicem quidem meum bibetis. » Et [20] : « Transeat a me calix iste. » Et de isto calice in *Dialogis* [21] : « Calix dicitur poculum passionis. » Secundo insinuatur paterna voluntas de passione Filii : *Quem dedit mihi Pater*, ut est expositum supra ab Augustino [22] : « Qui proprio filio non pepercit. » Tertio insinuatur Filii spontaneitas ad sustinendum, et passionis intimitas, ibi : *Ut bibam illum* : quod enim bibitur, ad intima ingreditur. Ut enim ait Augustinus [23] : « Prior bibit medicus sanus, ut bibere non dubitaret ægrotus. » Ex quo ergo Filius Dei propinavit de tali calice, incuriale est suis discipulis, vel volentibus sequi eum, de eodem calice non bibere ; et injustum est aliquibus regnum petere, et cum eo regnare, nisi prius biberint. Respondit ipse Salvator matri filiorum Zebedæi, petenti filiis suis sedere in regno cum eo [24] : « Potestis, inquit, bibere calicem, quem ego bibiturus sum ? » Quasi diceret : Regnare volentibus calix prius est bibendus. Unde Gregorius [25] : « Per calicem pervenitur ad majestatem. » Et ibi bene de hoc. Et Augustinus : « Ordo est, ut per tribulationes ad gloriam perveniatur. » [26] « Si fuerimus socii passionum, et consolationis. » [27] « Si compatimur, et conregnabimus. »

Gladius multis modis.

12. Et sequitur quarta particula, in qua narratur Salvatoris comprehensio, ibi : *Cohors*, scilicet multitudo militum, vocata ab eo quod *coarctet*, ait Isidorus [28]. *Et tribunus*, scilicet princeps cohortis, *et ministri comprehenderunt Jesum*. Et in hoc violentiæ illatio. *Et ligaverunt*, et in hoc comprehensi captivatio. Ut enim dicitur in Glossa : « Mos erat Judæis, ut quem morte dignum judicarent, vinctum judici traderent. » Et hæc ligatio fuit figurata in ligatione Isaac, et in liga-

[1] *Hebr.*, IV, 12. — [2] *Exod.*, XXXII, 27. — [3] Ibid., XXI, 6. — [4] *Marc.*, VII, 33. — [5] *Isa.*, L, 4. — [6] Sup., XI, 25. — [7] *Rom.*, X, 17. — [8] Gregor., *Moral.*, lib. XXXIV, c. VIII, in princ. — [9] *Job*, XLI, 17. — [10] *Ephes.*, VI, 17. — [11] *Luc.*, II, 35. — [12] *Psal.* CXLIII, 10. — [13] Isid., *Etymol.*, lib. XVIII, c. VI. — [14] Senec., Epist. LXXVII, ante med. — [15] Gregor., *Pastor. Cur.*, part. III, c. I, admon. 23, post med. — [16] *Cant.*, III, 8. — [17] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XVI, post med. — [18] Gregor., *in Evang.*, hom. XXXV, post med. — [19] *Matth.*, XX, 23. — [20] Ibid., XXVI, 19. — [21] Greg., *Dialog.*, lib. III, c. XXVI, post med. — [22] *Rom.*, VIII, 32. — [23] Aug., *de verb. Dom.*, serm. XVIII, al. LXXXVIII, n. 7. — [24] *Matth.*, XX, 22. — [25] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, ante med. — [26] II *Cor.*, I, 7. — [27] II *Tim.*, II, 12. — [28] Isid., *Etymolog.*, lib. XVIII, c. IX.

(a) *Leg.* educere. — (b) *Cæt. edit.* Perfora.

tione Joseph, et in ligatione Samsonis. Et de hac ligatione Augustinus [1] : « *Comprehenderunt*, ad quem non accesserunt, scilicet mente. Ille enim erat dies, ipsi vero tenebræ. *Et ligaverunt*; et tamen fortassis in eis erant, qui postea dixerunt [2] : *Dirupisti vincula mea*, etc. Unde ligari dignatus, qui solus erat [3] *inter mortuos liber* et vere liberans. Supra [4] : « Si Filius vos liberavit, vere liberi estis. »

13. Et sequitur secunda pars principalis, in qua narratur de Christi condemnatione et examinatione; et illa in tres : primo, de adductione ejus ad Annam, et examinatione sub eo; secundo, de transmissione ejus ad Caipham, ibi : *Et misit eum Annas*, etc.; tertio, de examinatione facta sub Pilato, ibi : *Exivit Pilatus*, etc. In prima tria : primo, ejus adductio et repræsentatio ipsi Annæ; secundo, discipulorum secutio, et Petri negatio, ibi : *Sequebatur autem Jesum*, etc.; tertio, narratur ipsa examinatio, ibi : *Pontifex ergo interrogabat*, etc. Ait ergo : *Adduxerunt eum ad Annam*. Annas enim et Caiphas erant principes sacerdotum : *Sub principibus Anna et Caipha*. Et de hoc in Glossa. *Primum* : ut ait Augustinus [5] : « Nec vero causam tacet, cur ita factum est. » Ideo sequitur : *Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius*. Et per hoc patet, quod Judæa pervenerat ad finem regni, et gentilitas colligenda erat, quia nulli tunc honor pontificatus jure vitæ, vel generis merito reddebatur; sed Romana potestate summa sacerdotii præstabatur, ita ut annuis successionibus mutarentur, prout dicitur in ecclesiasticis historiis [6]. Et de hoc Gregorius [7] exponens illud [8] : *Sub Anna et Caipha*.

14. *Erat autem Caiphas Pontifex illius anni, qui consilium dederat*, supra [9]. Quæritur, qualiter ait hic : *Adduxerunt eum ad Annam*, cum dicatur [10] quod ad Caipham eum adduxerunt. Item cum Annas non esset pontifex illius anni, frustra fuit ad eum ductus. Et ad primum respondet Augustinus [11], quod Matthæus brevius enarrare voluit, ideo ductum ad Caipham commemorat, et (*a*) ad Annam fuit prius adductus, qui fuit socer Caiphæ. Ubi intelligendum est Caipham hoc fieri voluisse : ob ergo illius reverentiam, et ex voluntate Caiphæ, fuit adductus ad Annam, et ob comprehendentium jactantiam et gloriam. Unde Chrysostomus [12] : « Præ delectatione gloriabantur in his quæ fiebant, quasi trophæum statuentes. » Item quærit Chrysostomus, quare iterum reminiscitur hic prophetiæ, quando ait : *Erat Caiphas, qui consilium dederat*. Et ad hoc respondet : « Ut ne vincula Christi audiens auditor tumultuaretur, quoniam salus orbis terrarum, mors ejus fuit. Et tanta fuit superabundantia veritatis, ut inimici de ea personent. » Hæc ille. Et ex hoc patet, qualiter Deus per malos secreta sua revelavit : nec mirum, cum per animal irrationale, sicut per asinam, verba rationabilia noverimus esse prolata, ut ait Gregorius [13]. Et ibi bene de hoc. Et similiter de hoc Augustinus [14]

15. Et sequitur illa pars, in qua narratur de sequela discipulorum, sive secutione et negatione Petri; et ibi tria : primo, ipsa secutio discipulorum; secundo, Petri negatio, ibi [15] : *Dixit ergo Petro*, etc.; tertio, consequens ad negationem, scilicet Petri aliis associatio, ibi [16] : *Stabant autem*, etc.

Ait ergo : *Sequebatur Jesum Simon Petrus, et alius discipulus*. Quæritur, quis fuit ille discipulus, et quare non exprimitur nomen, sicut nomen Petri? Et ad istud respondet Chrysostomus [17] : « Quoniam omnibus discipulis exilientibus ipse sequitur, propterea occultat seipsum, et præponit sibi Petrum, scilicet causa humilitatis. » *Discipulus autem ille erat notus Pontifici*. Ut ait Chrysostomus [18], « coactus est sui ipsius meminisse, ut discas, quoniam certius aliis narravit, scilicet evangelistis, ea, quæ secundum atrium, id est, facta in atrio, quasi intus existens. » Hæc ille. Et ut non admiraretur quis quoniam secutus est, ideo sequitur : *Introivit cum Jesu*. Et in hoc humilitas Evangelistæ; ait enim se intrasse, quia notus Pontifici, ne eum in virilitate præconaretur, et non existimes excelsæ mentis rem. Patet ergo ubique et Evangelistæ veritas, et humilitas.

16. Et sequitur secundum : *Petrus autem stabat ad ostium*. Ut ait Chrysostomus [19], « illuc venisse amoris fuit; non vero intrasse, timoris. » *Exivit ergo ille discipulus*, etc., *qui erat notus*, etc. Et in hoc adhuc humilitas Evangelistæ : non

[1] Aug., tract. CXII, n. 6. — [2] *Psal.* CXV, 16. — [3] *Psal.* LXXXVII, 6. — [4] Sup., VIII, 36. — [5] Aug., tract. CXIII, n. 1. — [6] Niceph., *Eccles. Hist.*, lib. I, c. VI. — [7] Gregor., *in Evang.*, hom. XX. — [8] *Luc.*, III, 1. — [9] Sup., XI, 49-50. — [10] *Matth.*, XXVI, 57. — [11] Aug., ubi sup. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXVII, c. I, n. 2. — [14] Imo auctor lib. *de Mirabilib. S. Script.*, lib. I, c. XXXIV, apud Aug., Append. tom. III. — [15] Inf., 17. — [16] Inf., 18. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] Ibid. — [19] Ibid.

(*a*) *Leg.* etsi.

enim magnum quid de seipso ponit : quoniam erat notus Pontifici, ideo intravit. Item ponit excusationem negationis Petri, quoniam et ipse intrasset, si fuisset ei concessum, ait Chrysostomus [1]. Et in omnibus loquitur Evangelista de se, sicut de alio (*a*), secundum regulam beati Gregorii : « Mos, inquit, est sacræ Scripturæ, ut hi ipsi qui scribunt, de se sicut de aliis loquantur. » Et exemplificat de Joanne, qui ait de se : *Discipulus quem diligebat Jesus*, supra [2], et infra [3].

17. *Dixit ergo ancilla Petro : Numquid tu*, etc. Et sicut traditur a Chrysostomo [4], aggravatur negatio Petri ex multis : ratione imbecillitatis personæ interrogantis, et vilitatis; non miles interrogabat, nec aliquis eorum, qui detinebant, scilicet Jesum; sed ancilla ostiaria vilis et abjecta. Item ratione modi interrogandi : non enim dixit : Numquid es discipulus seductoris vel nocivi hominis, sed ait : *Hominis illius*, quod fuit verbum miserantis (*b*) : quia enim Joannes intus erat, mansuete loquebatur mulier. Et tamen nihil horum sustinuit Petrus; sed dicit : *Non sum*. Et in hoc patet defectus hominis ex se ipso. Bene Augustinus [5] : « Petre, ubi sunt verba illa, quando ait Petrus : *Animam meam ponam pro te*, supra [6]? Sed quid mirum, si Deus vera prædixit, homo vero falsa præsumpsit? Sed quæritur, qualiter ita faciliter negavit Petrus, ex quo erat in charitate, quæ potest resistere tentationi, et de qua [7] : « Quis nos separabit a charitate Christi? » Item qualiter permisit Deus Petrum, cui commiserat Ecclesiæ principatum, ita cito cadere? Et ad istud respondendum est, quod licet charitas possit resistere tentationi, quandiu liberum arbitrium cum ea concurrit, et ei innititur, quia ipsa est radix [8] : « Radicati (*c*) in charitate : » super quod Augustinus [9] : « Firmamentum salutis est habere radicem (*d*) charitatis; » tamen charitas non aufert libertatem arbitrii, quin posset cadere sua defectibilitate et labilitate. Ut enim ait Augustinus [10] : « Deus ubique est, et si non ab eo facias casum, nunquam a te faciet occasum. » Ad ostensionem fragilitatis humanæ ex seipsa, et ad exclusionem humanæ præsumptionis, et ad persuasionem confidentiæ in Deo, permisit eum Deus cadere et negare. Unde Augustinus [11] : « Hæc (*e*) illa promittentis audacia, et de se plurimum præsumentis. » Supra [12] : « Animam meam pono pro te, » etc. Item : « Permisit eum Deus cadere, ut in sua culpa disceret, qualiter aliis misereri deberet, » ait Gregorius [13]. Item quæritur de loco negationis Petri : ait enim hic, quod in atrio Annæ; alibi vero dicitur, quod in domo Caiphæ negavit. Et ad istud respondendum, quod, sicut videtur dicere Augustinus [14] : « Joannes hic incœpit tentationem Petri dicere, et negationem, et interponit quædam de contumeliis Domini, et adjungit quod inde missus est ad Caipham, et inde recapitulat, ut explicet quoniam cœperat tentationem Petri. » Et ex hoc videtur secundum Augustinum, quod in atrio Annæ fuit negatio. Videntur tamen Hieronymus et Beda dicere, quod inchoata fuit negatio in domo Annæ, sed consummata in domo Caiphæ. Et inchoationem narrat hic Joannes; consummationem narrant alii evangelistæ. Ut enim ait idem Augustinus ibidem : « Ante primum galli cantum affectione omnium, et timore concepta est illa negatio : nec interest quantis morarum intervallis trina voce enuntiata sit, cum cor ejus ante primum galli cantum tota possederit, » ut dictum est supra. Et de hoc Magister in *Historiis*.

18. Et sequitur consequens ad negationem, scilicet associatio Petri aliis et calefactio : *Stabant autem servi*. Ut enim ait Chrysostomus [15], « neque primo, neque secundo, neque tertio, scilicet galli cantu mente suscepit se errasse, neque intelligentia hoc ipsum induxit, donec aspexit Jesus : Tunc enim [16] « egressus est foras, et flevit amare. » *Stabant ergo servi ad prunas*. Ut enim ait Augustinus [17], « non erat hyems, sed frigus tantum, quod (*f*) solet in æquinoctio verno aliquando accidere. *Et erat Petrus cum eis* : ad litteram et naturaliter ex timore erat infrigidatus, et tepefactus ab amore divino, ad exteriorem calorem se convertit. Unde Glossa : « Quia frigus erat, scilicet infidelitatis. » Et nota hic secundum Augustinum [18], quod negavit Christum, cum negavit se esse ejus disci-

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Sup., XIII, 23. — [3] Inf., XXI, 7. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Aug., tract. CXIII, n. 2. — [6] Sup., XIII, 37. — [7] *Rom.*, VIII, 35. — [8] *Ephes.*, III, 17. — [9] Aug., *in I Joan.*, tract. II, n. 9. — [10] Id., *in Evang. Joan.*, tract. XXXIV, n. 6. — [11] Ibid., tract. CXIII, n. 2. — [12] Sup., XIII, 37. — [13] Greg., *in Evang.*, hom. XXI, n. [illegible]. — [14] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. III, c. VI, n. 21. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] *Matth.*, XXVI, 75. — [17] Aug., tract. CXIII, n. 3. — [18] Ibid., n. 2.

(*a*) *Cat. aur.* [illegible] — (*b*) *Item* inserentis. — (*c*) *Item* radicata. — (*d*) *Item* firmamentum. — (*e*) *Edit. Ben.* Ubi est. — (*f*) *Cat. edit.* quia

pulum. Et sic negat Christum, qui negat se esse Christianum : nam in Antiochia primum reperitur discipulos cœpisse appellari Christianos, ut ait ibidem Augustinus. Qui ergo negat se esse discipulum Christi, vel etiam Christianum, vita vel factis negat Christum [1] : « Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. » Ulterius notandum est, quod in infidelibus et negantibus Deum frigus est. Unde Bernardus [2] : « Quando Petrus negavit, frigus erat, quia ab igne recesserat. » Et ibi bene de hoc. [3] « Quibus non erat vestimentum (*a*) in frigore. » Ibi Gregorius [4], quod « frigus ad culpam pertinet. » Et [5] : « Numquid ingressus es thesauros nivis ? » Ibi Gregorius [6] : « Frigore malitia solet designari. » [7] « Frigidam fecit malitiam suam. » Et [8] : « Refrigescit charitas. » Et patientes tunc frigus calefaciunt se ad prunas, incendentes ignem concupiscentiæ : ipsa enim est ignis, quæ dicit [9] nunquam : « Sufficit. » In *Psalmo* [10] : « Incensa igni, et suffossa : » quod exponitur ibi in Glossa de amore male accendente et timore humiliante. [11] « Halitus ejus prunas ardere facit. » Ibi Gregorius [12] : « Quid enim prunas, nisi succensas in terrenis concupiscentiis reproborum hominum mentes appellat ? »

19. Et sequitur illa pars, in qua Salvatoris examinatio, ibi : *Pontifex*, etc. Et ibi quatuor : primo, Salvatoris interrogatio a pontifice; secundo, ejusdem responsio, ibi [13] : *Respondit Jesus*, etc.; tertio, injuriæ illatio, ibi [14] : *Hæc cum dixisset*, etc.; quarto, Christi humilis (*b*) et patiens responsio, ibi [15] : *Respondit Jesus*, etc.

Ait ergo : *Pontifex interrogabat de discipulis.* Quæritur ad quid interrogabat de eis? Et ad hoc respondet Chrysostomus [16], quod quia nullum crimen habebant inferre, ideo de illis interrogabat, cujus gratia colligebat eos (*c*), et in hoc quasi seditiosum, et novarum (*d*) rerum fautorem (*e*) redarguere volebat.

20. Et sequitur secundum : *Ego palam locutus sum.* Et de hoc opponit Augustinus [17] : « Supra ait [18] : *Veniet hora, quando non in proverbiis loquar vobis, sed palam.* Ergo prius non est locutus palam : sed hoc promittebat, » scilicet post. Item in parabolis locutus est [19] : « Cæteris autem in parabolis : » et ita non palam. Et ad hoc respondet Augustinus, quod palam locutus est, quia multi audierunt; non palam vero, quia non intellexerunt. Ob ergo audientium multitudinem et modi docendi communicabilitatem, ideo ait, quod palam locutus est; ob tamen doctrinæ arduitatem, et mysteriorum profunditatem, dicitur fuisse locutus in proverbiis. *Ego semper docui in synagoga*, id est, congregatione civitatum, *et in templo*, in quo erat docendum. Supra [20] : « Hæc dixit in synagoga, docens. » Et alibi [21] : « Erat docens in synagoga eorum. » Et ita non sum locutus discipulis singulariter, sed in templo communi : *Et in occulto locutus sum nihil.* Sed opponit Chrysostomus [22], qualiter ait hoc? quia sæpe est locutus in occulto, et in monte, et in horto, supra eodem. Et ad hoc respondet, quod locutus est in occulto, sed non ut illi æstimabant, scilicet trepidans et seditiones faciens.

21. Et ideo sequitur : *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt*, etc. Ut ait Chrysostomus [23] : « Confidentis sunt verba in eis, quæ dicta sunt : hæc est enim veritas inalterabilis, cum inimicos quis eorum quæ dicit vocat testes. » Et de hoc in Glossa : *Quid me interrogas*, a quo veritatem audire non desideras? Confidenter ergo et rationabiliter ad convincendum locutus est Jesus. Et de hoc Augustinus [24] : « Etsi locutus est paucis, et sic quasi in occulto, tamen quæ locutus est, voluit innotescere multis. [25] *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine.* »

22. Et sequitur tertium. *Hæc autem cum dixisset, unus dedit ei alapam.* Ut ait Chrysostomus [26] : « Horreas, cœlum; excessum mentis patiaris, terra, de Dominatoris longanimitate, et servorum indevotione, » etc. Creator mundi, Filius Dei æternus, accepit alapam; et servus eam dedit, qui omni pœna dignus, scilicet « aut cœlesti igne incendi, aut terra dehiscente sorberi, aut correptus dæmonio volutari, » ut ait Augustinus [27]. Et tamen « qui per potentiam jubere posset, per quem factus est mundus, patientiam docere maluit, » (*f*) ad idem Augustinus respondendo.

[1] *Tit.*, I, 16. — [2] Bern., *in Cant.*, serm. LVIII, n. 5. — [3] *Job*, XXIV, 7. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. XXII, al. L. n. 63. — [5] *Job*, XXXVIII, 22. — [6] Greg., *Moral.*, lib. XXIX, c. XI, al. XX, n. 37. — [7] *Jerem.*, VI, 7. — [8] *Matth.*, XXIV, 12. — [9] *Prov.*, XXX, 16. — [10] *Psal.* LXXIX, 17. — [11] *Job*, XLI, 12. — [12] Gregor., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XXVIII, al. XXXVIII, n. 67. — [13] Inf., 20. — [14] Inf., 22. — [15] Inf., 23. — [16] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [17] Aug., tract. CXIII, n. 8. — [18] Sup., XVI, 25. — [19] *Luc.*, VIII, 10. — [20] Sup., VI, 60. — [21] *Matth.*, IV, 23, et alias passim. — [22] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [23] Ibid. — [24] Aug., ubi sup. — [25] *Matth.*, X, 27. — [26] Chrysost., ubi sup. — [27] Aug., ubi sup., n. 4.

(*a*) *Vulg.* operimentum. — (*b*) *Cæt. edit.* similis. — (*c*) eo. — (*d*) vanarum. — (*e*) factorem. — (*f*) *Suppl.* inquit.

23. *Si male locutus sum*, scilicet contra veritatem, *testimonium perhibe*, quo illud probes; *Si autem bene*, id est, ipsam veritatem, *quid me cædis?* id est, quam injusta causa! Objicit Augustinus [1] : « Cur non fecit quod præcepit [2], scilicet percutienti maxillam præbere aliam? » Et ad hoc respondet, quod hinc potius demonstravit quod demonstrandum fuit, sua scilicet magna præcepta patientiæ, non ostentatione corporis, sed cordis præparatione facienda. Et de hoc in Glossa. Et idem Augustinus [3] bene de hoc ait, quod illa præcepta de præbendo maxillam, et consimilia, « magis ad præparationem cordis, quæ intus est, pertinent, quam ad opus quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia; in manifesto autem fiat, quod eis videatur prodesse posse, quibus bene velle debemus. Unde et Dominus Jesus, exemplum singulare patientiæ, non præbuit percutienti alteram partem; sed potius prohibuit, ne qui fecerat, augeret injuriam; et tamen paratus erat, non solum in faciem percuti, verum etiam pro illis crucifixus occidi. » Hæc ibi Augustinus. Similiter exemplificat ibi de Paulo, qui similiter non præbuit maxillam percutienti. Patet ergo exemplum patientiæ in Domino Jesu erga injuriantem facto (*a*). Supra patet exemplum patientiæ in ipso erga exprobrantes verbo, quando dixerunt [4] : *Dæmonium habes*; de cujus patientiæ dictum est ibi. De qua etiam Gregorius [5] bene, et multum.

24. Et sequitur secunda pars, in qua de examinatione Filii Dei in domo Caiphæ, ibi : *Et misit eum Annas*, etc. Et ibi tria : primo, præmissio suæ missionis ad illum; secundo negationis recapitulatio, ibi : *Erat autem Simon Petrus*, etc.; tertio, ipsius ad Caipham inductio, ibi : *Adducunt*, etc.

Et hoc est, quod ait : *Et misit eum Annas ligatum*. Ut ait Chrysostomus [6] : « Non invenientes quid plus adversus Christum, mittunt eum ligatum ad Caipham, qui erat pontifex. »

25. Et subditur secundum : *Erat autem Simon Petrus*, etc. Ut ait Augustinus [7] : « Redit (*b*) Evangelista ad locum negationis suæ ibi, ubi eam reliquerat, ut explicaret negationem Petri. Et quod ait hic de ipsa negatione, recapitulatio est. » Unde Magister in *Historiis* : « Augustinus [8] asserit totam factam negationem in atrio Annæ, et quæ dicta sunt inde post missum Jesum ad Caipham, recapitulando dicta. Hieronymus [9] tamen, et Beda *super Lucam*, videntur velle, quod Petrus in atrio Caiphæ negaverit. *Erat ergo Simon Petrus stans*, ut supra dictum est. *Dixerunt ergo ei : Numquid et tu discipulus*, etc. Sed qualiter hoc, quia supra [10] dictum est, quod ancilla dixit ei, et similiter [11] quod mulier interrogavit. Et ad istud respondendum est, quod forte mulier primo interrogavit, et ipsa interrogante, alii similiter interrogaverunt. *Negavitque ille*, jam secundo, ait Glossa.

26. *Dicit ei unus ex servis*, etc. Et in hoc tertia negatio, ait Glossa. Ut ait Chrysostomus [12] : « Quanto stupore detinebatur, qui fervidus erat! (*c*) ut discas quanta sit humana imbecillitas, cum Deus dereliquerit. » Et patet aggravatio negationis, sicut primo ex modo interrogandi : dixerunt absolute : *Tu discipulus ejus es*; non dixerunt : Discipulus es malefactoris, vel seductoris. Item patet ejus aggravatio ex vocabulis : *Dixerunt ergo ei* (*d*) *: Numquid discipulus es?* quo vocabulo potuit rememorare de magistro. Item dixit alius : *Numquid te vidi in horto?* qui hortus non duxit eum in memoriam eorum, quæ facta sunt ibi, ait Chrysostomus [12].

27. Et ideo loquitur : *Iterum negavit*, tertia vice, ut dictum est : *Et statim gallus cantavit.* Sed quæritur hic : videtur dicere, quod ter negavit ante galli cantum; dicitur autem [13] : « Antequam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus. » Et ad istud respondendum est secundum Augustinum supra [8], quod ante primum galli cantum cœpta fuit trina negatio, quod attendunt alii Evangelistæ; solus Marcus narrat, quoties gallus cantaverit actualiter, antequam (*e*) negavit. Affectione ergo et voluntate tota negatio facta est ante primum galli cantum; ante secundum vero peracta est actualiter, sive vocaliter. Qualiter autem per gallum prædicator signatur, supra. Sed quæritur adhuc, qualiter permisit Deus Petrum cadere, qui erat Ecclesiæ caput? Et ad istud respondendum, quod Deus permittit electos cadere aliquando ad tenoris (*f*) superbiæ exclusionem.

[1] Aug., ubi sup., n. 4. — [2] *Matth.*, v, 39. — [3] Aug., *ad Marcell.*, epist. v, al. CXXXVIII, n. 13. — [4] Sup., VIII, 48. — [5] Greg., *in Evang.*, hom. XIX, ante med. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Aug., tract. CXIV, n. 1. — [8] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. III, c. VI, n. 24 et seq. — [9] Hieron., Comment. *in Matth.*, lib. IV, c. XXV, in fine.— [10] Sup., 17. — [11] *Marc.*, XIV, 69.— [12] Chrysost., ubi sup. — [13] *Marc.*, XIV, 30.

(*a*) *Cæt. edit.* factum.— (*b*) Rediit.— (*c*) *Suppl.* Neque postea movetur, sed se calefacit.— (*d*) Cæt. edit. *enim*.— (*e*) *Leg.* postquam.— (*f*) tumoris.

[1] « An armilla perforabis eum? » Ibi Gregorius [2] : « Per accepta (*a*) dona virtutum in superbiæ vitium (*b*) cadunt aliqui, et tamen nesciunt; et ideo permittuntur cadere exterius in carnis luxuriam, ut prosternantur. » Et ibi bene de hoc. Item permittuntur cadere ad utilem confusionem, Augustinus [3] : « Audeo dicere superbis esse utile in aliquod apertum manifestumque peccatum cadere, unde sibi displiceant, qui sibi placendo ceciderunt. Salubrius Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. » Hæc ille. Item permittit Deus electos cadere ad præsumptionis humanæ convictionem. Unde Chrysostomus [4] hic : « Quantum malum est, non Deo omne concedere, sed in seipso confidere! » sicut fecit Petrus. Nam [5] : « Maledictus homo, qui confidit in homine. » Item hoc permittit Deus ad spei inductionem in aliis. Unde Gregorius : « Ideo electos suos et cadere permittit, ut aliis in culpa jacentibus, si toto ad eum corde consurgunt, spem veniæ reddat. » Quamvis ergo Petrus fuerit Dei electus, permisit eum Deus cadere, propter prædictas rationes.

28. Et sequitur adductio Filii Dei ad Caipham : *Adducunt ergo Jesum ad Caipham in prætorium.* Quærit Augustinus [6], quare illuc fuit adductus? Et respondet, quod per prætorium nil aliud vult intelligi, quam ubi Pilatus præses habitabat. Et de hoc in Glossa. *Erat autem mane.* Ut ait Chrysostomus [7] : « Antequam gallus cantaret, ad Caipham ducitur; mane autem ad Pilatum. Per quæ demonstrat Evangelista, quoniam medium noctis totum a Caipha interrogatus in nullo redarguitur. » *Et ipsi non introierunt in prætorium*, id est, in eam partem domus, quam Pilatus tenebat, si erat domus Caiphæ, ait Augustinus [8]. Et subditur causa : *Ut non contaminarentur, sed ut mandacurent pascha.* Ut enim ait Augustinus [9] : « Dies azymorum cœperant, quibus diebus contaminatio erat in (*c*) alienigenæ habitaculum intrare. » Et ideo exclamat Augustinus : « O impia cæcitas! habitaculo scilicet contaminabantur alieno, et non scelere proprio. » De ipsis enim prædixerat Salvator [10] : *Væ vobis qui decimatis mentham*, ut ait Chrysostomus [11], etc., *et reliquistis quæ sunt graviora legis.* Item si Judæi præcavebant contaminationem, ut comederent pascha legale, multo magis fideles debent præcavere contaminationem peccati, ut celebrent verum Pascha [12] : « Expurgate vetus fermentum, » etc.

29. Et sequitur illa pars, in qua examinatio Christi sub Pilato, ibi : *Exivit ergo Pilatus*, etc. Et illa in duas : primo narratur de Christi examinatione sub Pilato; secundo, de cautela Pilati, et nisu (*d*) ad ipsum liberandum, proximo capitulo [13] : *Tunc ergo apprehendit Pilatus*, etc. Et illa in tres : primo inquisitio Pilati a Judæis de accusatione Christi, et eorum responsio; secundo, Christi ab eo examinatio, et ejusdem responsio, ibi [14] : *Introivit ergo iterum in prætorium*, etc. In prima (*e*) quatuor : primo, Pilati interrogatio; secundo, Judæorum dolosa responsio, ibi [15] : *Responderunt*, etc.; tertio, ejusdem Pilati indiscreta oblatio, ibi [16] : *Dicit ergo eis*, etc.; quarto, eorumdem responsio : *Dixerunt*, etc.

Ait ergo : *Exivit ergo Pilatus ad eos, et dixit : Quam accusationem adfertis*, etc., ut prius. Videns Pilatus eum ligatum, et inconveniens esse ducens (*f*) eos (*g*) supplicium sibi concedere sine judicio, ait : *Quam accusationem*, etc. [17] « Non est consuetudo Romanis damnare aliquem, prius quam is qui accusatur habeat accusatores, locumque defendendi. »

30. Et ideo sequitur eorum dolosa et mendax responsio : *Dixerunt : Si non esset hic malefactor*, etc. Ut ait Chrysostomus [18] : Nihil potentes dicere adversus eum, obumbrant responsionem. » Et Augustinus [19] : « Respondeant ab immundis spiritibus liberati, et languidi sanati, et leprosi mundati, » et sic de aliis, « utrum sit malefactor. » Sed ipsi erant de quibus ait Propheta [20] : « Reddebant (*h*) mala pro bonis. » Sed quæritur : Ex quo tradebant eum intuitu maleficii, videtur quod fuerunt excusabiles (*i*). Item « conscientia est lex intellectus, ait Damascenus [21], et ligat ad faciendum ea quæ dictat. » [22] « Omne quod non est ex fide, peccatum est, » scilicet contra conscientiam, ait Glossa ibi : ergo, ut prius. Item [23] : « Si co-

[1] *Job*, XL, 21. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XI, al. XII, n. 25. — [3] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIV, c. XIII, n. 2. — [4] Chrysost., ubi sup., n. 3. — [5] *Jerem.*, XVII, 5. — [6] Aug., tract. CXIV, n. 1. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Aug., ubi sup., n. 2. — [9] Ibid. — [10] *Matth.*, XXIII, 23. — [11] Chrys., ubi sup. — [12] I *Cor.*, V, 7 — [13] Inf., XIX, 1. — [14] Inf., 33. — [15] Inf., 30. — [16] Inf., 31. — [17] *Act.*, XXV, 16. — [18] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [19] Aug., tract. CXIV, n. 3. — [20] *Psal.* XXXIV, 12. — [21] Damasc., *Orthod. Fid.*, lib. IV, c. XXIII. — [22] *Rom.*, XIV, 23. — [23] I *Cor.*, II, 8.

(*a*) *Cæt. edit. deest* accepta. — (*b*) *Cæt. edit.* in superbia. — (*c*) vel. — (*d*) nisi. — (*e*) primo — (*f*) dicens. — (*g*) *Cæt. edit.* deprehendunt eum ad. — (*h*) *Vulg.* Retribuebant. — (*i*) *Cæt. edit.* inexcusabiles.

gnovissent, non crucifixissent. » Et [1] : « Per ignorantiam fecistis. » Et ita fuerunt excusabiles, ut videtur, et ad istud respondendum, quod ex divina promissione, ex Prophetarum prænuntiatione, et ex Scripturarum veritate poterant cognoscere ipsum esse Filium Dei. Supra [2] : « Scrutamini Scripturas. » [3] « Huic omnes prophetæ testimonium perhibent. » Item ex operum magnitudine, supra [4] : « Operibus credite. » Et ideo judicantes eum esse malefactorem, ex malitia et invidia hoc fecerunt, et sic fuerunt inexcusabiles. Et per hoc ad aliud, quod eorum conscientia fuit erronea, quod potuerunt scire ex prædictis. Ad aliud respondendum secundum Glossam, ubi supra, quod minores non cognoverunt eum esse, qui promissus erat in lege; majores vero cognoverunt, sed non manifeste, esse Deum, malitia eos excæcante et invidia. Et ideo fuerunt rei mortis ejus, licet quoad aliquid et aliquo modo fuerit ignorantia, quæ tamen ex toto non excusavit.

31. Et sequitur indiscreta oblatio Pilati : *Dicit ergo eis Pilatus*, etc. Et hoc dixit, eripi volens, ab eorum odio scilicet, ut ait Chrysostomus (*a*)[5]. *Et secundum legem vestram judicate eum*, de qua [6] : « Maleficos non patieris vivere. » Sed ipse erat benefactor : ideo non licebat illis eum interficere [7] : « Innocentem (*b*) et justum non interficies (*c*). » Ideo ibi verificatur illud *Job* [8] : « Causa tua quasi impii judicata est. »

Et sequitur eorum responsio : *Dixerunt : Nobis non licet interficere.* Opponit Augustinus [9] : « Quid dicit insana crudelitas? Si malefactor est, licet occidere eum secundum legem prædictam. » Item Stephanum interfecerunt. Et ad istud respondendum secundum Augustinum, quod non licebat eis interficere propter diei festi sanctitatem, quem celebrare incœperant. Vel secundum Chrysostomum [10], crucifigere eis non licebat; et hoc ipsi volebant, ut morte diffament dolosa. *Dixerunt*, quasi : Non secundum legem nostram peccavit; sed commune est crimen : quia volebant dicere, quod peccaverat contra majestatem imperialem, faciens se regem. Unde quærit Chrysostomus [11], quare duxerunt eum ad Pilatum? Et respondet, quod « multum eorum principatus et potestatis abscissum erat, quia erant sub Romanis, et formidabant ne postea vindictam darent accusati apud Romanos. » Hæc ille.

32. Hoc tamen factum est : *Ut sermo Jesu impleretur, quem dixit :* [12] « Tradent eum gentibus ad illudendum, » etc. Et sic non solum a Judæis, sed et a gentibus debebat interfici, ait Chrysostomus [13]. Et patet hic accusantium dolositas, et falsitas, et duplicitas, et judicis flexibilitas, et timiditas in cavendo odium accusantium, et tepiditas in diligendo veritatem, et inquirendo, quæ faciunt perverti judicium sæpe [14] : « Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. »

33. Et sequitur illa pars, in qua examinatio Christi a Pilato, ibi : *Introivit*, etc. Et ibi quatuor : primo, inquisitio de captionis ratione; secundo (*c*), Christi responsio, ibi [15] : ***Respondit Jesus***, etc.; tertio, Pilati conclusio, ibi [16] : *Dixit itaque ei Pilatus*, etc.; quarto, egressio Pilati ad Judæos, et innocentiæ Christi testificatio, ibi [17] : *Et cum hoc dixisset*, etc.

Ait ergo : *Introivit ergo in prætorium Pilatus, et dixit : Tu es Rex Judæorum ?* Et ideo sic interrogat, ut si Christus confiteretur hoc, accusaretur crimine læsæ majestatis. Et sequitur responsio Christi : *Respondit Jesus : A temetipso hoc dicis*, etc. Sed cum sciret omnia, ad quid hoc quæsivit? Et ad hoc respondet Chrysostomus [18], quod non ignorans quæsivit, sed ab ipso accusari volens Judæos, quasi diceret : Hoc audisti a Judæis, cujus gratia non rectam facis investigationem. Et in hoc manifestat Judæorum malitiam, et judicis negligentiam. Secundum vero Augustinum [19] : « Hoc dici voluit, non ut ipse sciret, sed ut scriberetur, quod nos scire voluit. »

35. Et sequitur secunda inquisitio Pilati : *Numquid ego Judæus sum*, etc. Ut ait Augustinus [20] : « Abstulit a se suspicionem, qua posset putari a semetipso dixisse, illud se a Judæis audire demonstrans, quasi diceret : Non a me dixi, sed a Judæis accepi. Ideo sequitur : *Quid fecisti ?* Idem Chrysostomus [21] dicens, quod plebem sequitur (*d*). »

[1] *Act.*, III, 17. — [2] Sup., V, 39. — [3] *Act.*, X, 43. — [4] Sup., X, 38. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] *Exod.*, XXII, 18. — [7] Ibid., XXIII, 7. — [8] *Job.*, XXXVI, 17. — [9] August., ubi sup., n. 4. — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Ibid., n. 3. — [12] *Matth.*, XX, 19. — [13] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [14] *Prov.*, XVII, 15. — [15] Inf., 37. — [16] Inf., 37. — [17] Inf., 38. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] Aug., Tract. CXV, n. 1. — [20] Ibid. — [21] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Græc.* ἀποῤῥῆξαι, id est, anceps. — (*b*) *Vulg.* insontem. — (*c*) *Item* occides. — (*d*) *Cæt. edit.* et. *Vel potius sic legendum* : primo, prima inquisitio de captionis ratione, et Christi responsio : secundo, secunda inquisitio, et Christi responsio, ibi : ***Respondit Jesus*** : *Regnum meum*, etc. — (*e*) *Al.* allegat, *scilicet* ἕπεσθαι τῷ δήμῳ

36. Et sequitur responsio Christi : *Regnum meum non est de hoc mundo*, quasi diceret, secundum Augustinum[1] : « Noli timere metu vanissimo, quia *regnum meum non est de hoc mundo*, nec impedio dominationem vestram. Venite credendo, nolite sævire metuendo. » Hæc ille. Ut enim ait Chrysostomus[2], quod formidaverat Pilatus, dissolvit, scilicet ex tyrannide suspicionem. » Et ideo quasi hoc probans, subdit : *Si de hoc mundo esset*, etc. Ut enim ait Chrysostomus[3] : « Ostendit regni hujus, quod apud nos est, imbecillitatem, quoniam in ministris habet fortitudinem : quod vero regnum est superius, sufficiens est sibi ipsi. » Hæc ille. Sed quæritur, qualiter ait : *Regnum meum non est de hoc mundo?* Ut ait Chrysostomus[4] : « Hinc hæretici accipientes occasionem, id est (*a*), alienum eum esse a conditione mundi. Unde et ex hoc dicunt, duo esse principia, scilicet bonorum et malorum, et quod ea quæ in mundo sunt non pertinent ad bonum Deum. Et ad istud respondet Chrysostomus[5], quod « sicut ipse ait : Non sum de hoc mundo, ita regnum ait non hinc esse : non privans mundum a sua providentia et præsistentia, sed ostendens, quod dixi, non existens humanum neque corruptibile. » Hæc ille. Consimiliter exponit Augustinus[6] : « Dixit quidam in prophetia de Deo Patre[7] : *Ego constitutus sum rex ab eo super Sion;* sed Sion illa (*b*) non est de hoc mundo. » Regnum ejus est hic, sed non de hoc mundo : hic enim est habens bonos et malos, sed non hinc, quia peregrinatur a Domino. Unde[8] « regnum suum dicit credentes, qui non sunt de hoc mundo. » Et in hoc patet Regis majestas, et regni perennitas, et ejusdem regni ordinabilitas :[9] « Regnum enim tuum, regnum omnium sæculorum, » ait Propheta.

37. Et sequitur Pilati conclusio cum Christi responsione, ibi : *Ergo rex es tu?* Et potest legi illative, vel interrogative : *Rex es tu?* Et sequitur responsio Salvatoris : *Tu dicis, quia rex sum ego.* Ut ait Augustinus[10] : « Non quia regem se timuit confiteri; sed *Tu dicis*, ita libratum est, ut neque se regem neget (rex est enim cujus regnum non est de hoc mundo), neque regem talem se esse fateatur, cujus regnum putetur esse de hoc mundo. » Et de hoc in Glossa. *Ego in hoc natus sum*, etc. [11] Sicut enim supra[12] : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio*, nihil aliud ostendere voluit, quam generationem a Patre; ita et in aliis nihil aliud ostendit, » ut hic : « quasi diceret : Non sum talis qualem suspicaris, sed multo clarior, » ait Chrysostomus[13]. Et ideo sequitur : *Ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*; quasi diceret, ait Augustinus[14] : « Ad hanc rem natus sum, vel ad hoc, ut testimonium perhibeam veritati, qui sum ipsa veritas. »[15] « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. » Et[16] : « Non secundum visionem oculorum judicabit, etc. Et, quoniam non omnium est fides, sicut continuat Augustinus[17], sequitur : *Omnis qui est ex veritate, audit* (*c*), scilicet interioribus auribus (*d*), id est, obaudit, » ait Augustinus. « Ejus enim vox est : *Ego sum veritas,* » supra[18]. Sed[19] « non omnes obaudiunt veritati, et credunt in veritatem (*e*). » Supra[20] : « Nemo venit ad me, nisi datum fuerit ei a Patre. » Et patet ex dictis veritas Salvatoris in respondendo, et discretionis providentia, sive cautela, ora adversantium obstruendo, et artificiositas in docendo, ut electi intelligerent ejus responsa atque dicta. Quæritur de hoc quod ait : *Veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati,* qualiter hoc? Cum ipse sit veritas, supra[18], videtur quod testimonium suum non sit credibile, quia supra[21] : « Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. » Ergo, etc. Item veritas est lux, supra[22] : « Qui male agit, non venit ad lucem : » ergo non indiget aliqua testificatione. Et ad istud respondendum est, quod testimonii perhibitio fit, vel propter obscuritatem rei testificabilis, vel ob dubitationem dicentis, vel proferentis, vel ob defectum eorum quibus fit testificatio. Primis duobus modis non fuit necessaria testificatio de veritate, quam loquebatur Christus. Tertio modo fuit necessaria, scilicet ob defectum et cæcitatem eorum, quibus denuntiabat veritatem, quia erant tenebræ de se. Et sequitur : *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* Et per hoc suadet eum fieri auditorem eorum quæ dicuntur, et attrahit eum, ut ait Chrysostomus[23].

[1] Aug., ubi sup., n. 2. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Ibid. — [6] August., ubi sup. — [7] *Psal.* II, 6. — [8] Aug., ibid. — [9] *Psal.* CXLIV, 13. — [10] Aug., ibid., n. 3. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Sup., V, 26. — [13] Chrysost., hom. LXXXIII, al. LXXXIV, n. 1. — [14] Aug., ubi sup., n. 4. — [15] *Isa.*, LV, 4. — [16] Ibid., XI, 3. — [17] Aug., ibid. — [18] Sup., XIV, 6. — [19] Aug., ibid. — [20] Sup., VI, 66. — [21] Sup., V, 31. — [22] Sup., III, 20. — [23] Chrysost., hom. LXXXIII, al. LXXXIV, n. 1.

(*a*) *Leg.* dicunt. — (*b*) *Cæt. edit. deest* illa. — (*c*) *Suppl.* *vocem meam.* — (*d*) *Cæt. edit.* vocibus. — (*e*) *Item* veritate.

38. Et in hoc etiam eum, id est, Pilatum cepit, id est, attraxit his brevibus verbis, ut scilicet ille diceret (a) : *Quid est veritas?* Quæritur, cum Filius Dei sit veritas, supra[1] : [2] « Ex quo et per quem omnia : » supra[3] : « Omnia per ipsum facta sunt, » videtur quod omnes audiunt vocem Dei. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[4], quod est esse ex veritate dupliciter : vel per creationem, et sic sunt omnes ex veritate, quia a Deo creati; vel ex veritate esse per gratiam, vel donum collatum, et sic loquitur hic. Et de hoc in Glossa. Sed objicitur hic tunc, quod prius est audire vocem Dei, quam sic esse ex veritate : ergo male ordinavit. Et ad istud respondendum, quod est audire vocem Dei dupliciter : vel ad illuminationem credendo intellectu, et amando affectu; vel est audire vocem Dei, adimplendo effectu. Supra[5] : « Qui habet mandata mea et servat ea, » etc. Et sic loquitur hic. Nam Augustinus[6] : « Ideo audit (b), quia ex veritate est, id est, quia hoc illi donum ex veritate collatum est (c). » Item quæritur, quare Pilatus, ex quo quæsivit, quid erat veritas, non expectavit responsionem de illa, ex quo quasi attractus verbis Salvatoris quæsivit, quid erat illa; item quare Salvator non expressit ei, quid erat veritas, cum ipse (d)[7] : « Omni petenti (e) te tribue. » Et[8] : « Parati ad satisfactionem omni poscenti rationem. » Item ex quo sermo ejus erat[9] « potestate plenus, » et[10] « loquebatur sicut potestatem habens, » ex quo Pilatus fuit attractus ejus verbis, si explicasset ei quid esset veritas, credidisset, ut videtur. Et ita ut prius. Et ad primum respondendum est, secundum Chrysostomum[11], quod « Pilatus ad id quod præparabat insistit, scilicet ad eripiendum Christum de manu Judæorum, sive ab impetu. Item quoniam hæc interrogatio indigebat tempore, et ideo Pilatus non expectabat responsionem. » Hæc ille. Secundum Augustinum[12] vero, « subito venit ei in mentem ea consuetudo Judæorum, quia solebat eis unus dimitti in Paschate, et ideo non expectavit ut responderet ei Jesus quid esset veritas. » Secundum Anselmum non respondit ei Salvator quid esset veritas, quia audire veritatem non fuit dignus. Responsio autem ad quæstionem, scilicet quid sit ipsa veritas, habita est supra[13], quando ait Salvator : « Ego sum veritas. »

Et sequitur ultimum : *Et cum hoc dixisset, exivit ad Judæos*, etc. Et ibi duo : primo, innocentiæ Christi, testificatio; secundo, ipsa oblatio Judæis de dimissione Christi, et eorum responsio, ibi[13] : *Est autem consuetudo*, etc.

Ait ergo : *Exivit, et dixit eis : Ego nullam invenio*, etc. Ut ait Chrysostomus[14] : « Intuere quam prudenter ait. Non dixit : Quia peccavit et dignus est (f), donate (g) festo; sed primum eum eruens a causa, omnis scilicet pœnæ, et tunc rogat ex superabundanti, etsi nollent eum ut innocentem dimittere, saltem ut obnoxium (h) donari tempori, » id est, festo paschali. Et ideo « induxit : *Est autem consuetudo,* » etc., sicut continuat Chrysostomus, « et hortando dixit : *Vultis ut dimittam vobis regem Judæorum?* » Sed quæritur ratio hujus consuetudinis. Item nulla consuetudo contraria legi divinæ est servanda, secundum Augustinum : sed lex divina erat[15] : « Maleficos non patieris vivere. » Et ad istud respondet Glossa, quod quia in Paschate fuerunt liberati a servitute, ideo in Paschate fuit eis consuetudo dimittendi aliquem captivum. Et[16] : « Misericordia superexaltat judicium. »

40. Et sequitur eorum perversa responsio, ibi : *Clamaverunt*, etc.; et in hoc impetuosa affectuositas ad Christum occidendum, quia clamaverunt *omnes;* et in hoc eorum ad malignandum unanimitas : *Non hunc*, scilicet innocentem et benefactorem, *sed Barrabam* (i), scilicet nocentem et malefactorem. Unde Chrysostomus[17] : « O mentem scelestam! similes sui petunt et scelestos (j) dimitti, insontem cruciari jubent. » Et quasi idem Augustinus[18]. Ideo sequitur : *Erat autem Barrabas latro.* Ut ait Augustinus[19] : « Umbra veritatis tenebatur a Judæis, et mirabili dispensatione divinæ providentiæ, per homines fallaces veritas umbræ implebatur. » Hæc ille. Et patet hic Filii Dei incogitabilis bonitas, et dignativa pietas, et patientiæ longanimitas, quod sustinuit scilicet postponi latroni, cum esset creator et auctor omnis creaturæ, dator et conservator vitæ, et collator omnis beneficentiæ :

[1] Sup., XIV, 6. — [2] *Rom.*, XI, 36. — [3] Sup., I, 3. — [4] Aug., ubi sup. — [5] Sup., XIV, 21. — [6] Aug., ibid. — [7] *Luc.*, VI, 30. — [8] I *Petr.*, III, 15. — [9] *Eccle.*, VIII, 4. — [10] *Matth.*, VII, 29. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Aug., ubi sup., n. 5. — [13] Inf., 39. — [14] Chrysost., ubi sup. — [15] *Exod.*, XXII, 18. — [6] *Jac.*, II, 13. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] Aug., ubi sup. — [19] Ibid.

(a) *Cæt. edit. deest* diceret. — (b) *Cæt. edit.* subdit. — (c) *Cæt. edit. deest* est. — (d) *Suppl.* dixerit. — (e) *Cæt. edit.* Omni petenti. — (f) *Suppl.* morte. — (g) *Cæt. edit.* donari. — (h) *Leg.* noxium. — (i) Vulg. *Barabbam*, et sic deinceps. — (j) *Cæt. edit.* petunt scelestum.

sustinuit tamen quod ab illis, quibus dabat vitam, ablator vitæ ab aliis præeligeretur[1]: « Cum iniquis (a) reputatus est; » imo in hoc postpositus. Mysterium tamen est juxta Glossam: Barrabas interpretatur *filius magistri*, vel *filius patris*, id est, diaboli, et ita illi qui erant ex patre diabolo, supra[2]: « Vos ex patre diabolo estis, » filium ejusdem diaboli præelegerunt, et auctorem vitæ interfici voluerunt. [3] « Morte turpissima condemnemus illum, » etc. Mysterium vero prædictorum, scilicet ejus quod ait: *Regnum meum non est de hoc mundo*, patet in Collatione prædicabili[4]. De hoc vero, quod sequitur: *In hoc natus sum*, scilicet quod sum rex, patet supra, ubi dicitur Ecclesiæ[5]: « Venit tibi Rex tuus. » Ad quid autem venit in mundum, et qualiter perhibuit testimonium veritati, patet in Collatione prædicabili[6].

CAPUT XIX.

1. *Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum*, etc. Narrata superius examinatione Christi a Pilato, et narratis Christi responsis, hic narratur de nisu et studio Pilati ad ejus liberationem; et hoc in tres: primo de nisu suo ad ejus liberationem judicio severitatis; secundo, de ejus nisu ad suam liberationem ostensione innocentiæ Christi, et puritatis, ibi[7]: *Dicit eis*, etc.; tertio, de nisu suo ad ipsum liberandum judicio æquitatis, ibi[8]: *Dicit eis*, etc. In prima tria: primo Christi flagellatio ad mitigationem malitiæ Judæorum; secundo, flagellati ostensio ipsis Judæis cum testificatione innocentiæ[9]: *Exivit iterum Pilatus*, etc.; tertio, Judæorum induratio et malignatio, ibi[10]: *Cum ergo vidissent*, etc.

Continuatio.

Divisio.

Ait ergo: *Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit*. Sed quæritur, ex quo Pilatus nitebatur eum liberare, ad quid eum flagellavit, et ad quid permisit milites ei illudere? Et ad istud respondet Augustinus[11]: « Non ob aliud hoc fecisse credendum est, nisi ut illius injuriis Judæi satiati, sufficere sibi existimarent, et usque ad ejus mortem sævire desisterent. » Et per hoc ad aliud. Unde Augustinus[12]: « Idem præses cohortem suam permisit facere quæ fecerunt. » Idem Chrysostomus[13]: « Flagellavit, inquit, eum Pilatus fortassis absolvere volens, et mitigare Judæorum zelum, et hæc quæ facta sunt, concessit, ut eorum molliret iram. »

2. Et ideo sequitur: *Et milites plectentes coronam de spinis*, id est, juncis marinis acutis et pungitivis ad modum spinarum. *Et vestem purpuream circumdederunt ei*: et hoc irrisorie: purpura enim regum est. Et hanc vocat Matthæus[14] chlamydem coccineam.

3. *Et dicebant: Ave Rex Judæorum*; quod dicebant exprobrando, sive irridendo. *Et dabant ei alapas*, affligendo. Sed quæritur, qualiter milites hoc faciebant, cum essent gentiles? Et ad hoc respondet Chrysostomus[15], quod « si non injunctio principis erat, sed permissio, ad gratiam judaicam hoc faciebant, et pecuniarum gratia gratificantes omnia audebant. » Hæc ille. De his[16]: « Dixerunt genu flexo, » etc. Et in hujus memoriam, quando oratur in Parasceve pro Judæis, non flectimus genua. Quæritur, qualiter narrat hic de ista illusione secundum seriem historiæ; Matthæus vero et Marcus per recapitulationem. Unde Augustinus[17]: « Oportet, inquit, Matthæum et Marcum dicere recapitulando illud commemorasse: non quod tunc factum sit, cum eum Pilatus jam crucifigendum tradidisset. »

Ritus Ecclesiæ.

4. Et sequitur secundum, scilicet flagellati ostensio: *Exiit Pilatus, et dixit: Ecce adduco eum*, scilicet flagellatum: non propter culpam: ideo sequitur: *Nullam in eo causam invenio*, scilicet mortis.

5. *Exivit ergo Jesus portans coronam*. Ut ait Augustinus[18]: « Si Regi invidetis, jam parcite, quia dejectum videtis; flagellatus est; fervet ignominia, frigescat invidia. » Hæc ille.

6. Et sequitur tertium: *Cum ergo vidissent eum Pontifices*, qui amplius persequebantur, *clamabant*; et in hoc malignandi affectuositas, et impetuositas. *Crucifige, crucifige eum*; et in hoc ignominiosi tormenti ejus appetibilitas. Et duplicant, in quo affectionis intensio signatur. [19] « Morte turpissima condemnemus eum. » Et in his omnibus patet admiranda dignatio Filii Dei in sustinendo prædictas illusiones, et opprobria; patet etiam stupenda ejus patientia. Unde Chrysostomus[20]: « Tot et talibus fientibus, ipse

[1] *Isa.*, LIII, 12. — [2] Sup., VIII, 44. — [3] *Sap.*, II, 20. — [4] Vid. *Collat.* LXXXI. — [5] Sup., XII, 15. — [6] Vid. *Collat.* LXXXII. — [7] Inf., 6. — [8] Inf., 15. — [9] Inf., 4. — [10] Inf., 6. — [11] Aug., Tract. CXVI, n. 1. — [12] Ibid. — [13] Chrysost., hom. LXXXIII, al. LXXXIV, n. 1. — [14] *Matth.*, XXVII, 28. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] *Matth.*, XXVII, 29. — [17] August., *de Cons. Evang.*, lib. III, c. IX, n. 36. — [18] Aug., Tract. CXVI, n. 2. — [19] *Sap.*, II, 20. — [20] Chrysost., ubi sup.

(a) *Vulg.* sceleratis.

stabat silens: tu vero non solum audi hoc, sed continuo in mente habe, et Regem orbis terrarum et angelorum, contumeliam patientem a militibus per verba, per res, et omnia ferentem silentio, imitare per opera ipsa. » Hæc ille. Et nota hic, sicut Augustinus [1] : « Christus fuit flagellatus, spinis coronatus, ludibriosa veste amictus, amaris convitiis illusus, alapis cæsus. » Hæc ille. Et hæc sustinuit Filius Dei ad deletionem peccati culpæ generis humani, et ad satisfactionem pro illa. Flagellatus enim fuit ad satisfactionem pro deliciis et lascivia, de qua lascivia [2] : « Ubique relinquamus signa lætitiæ nostræ. » Sed ipse [3] « in (a) doloribus (b) a juventute, » ut ait Propheta [4] ; « Vidimus eum virum dolorum. » Item ipse coronatus spinea corona ad satisfactionem pro elatione humanæ superbiæ, de qua [5] : « Væ coronæ superbiæ. » Sed de ipso in figura [6] : « Videte regem Salomonem in diademate quo coronavit eum mater sua, » scilicet Synagoga. Item culpa generis humani fuit in pomposa jactantia in vestibus: unde dives epulo [7] induebatur purpura et bysso, qui fuit figura Synagogæ. Non (c) sustinuit hic Salvator illusionem in veste purpurea, ad satisfactionem pro vitiosa pompa prædicta; propter quod potest dici de eo illud [8] : « Quare rubrum est vestimentum tuum? » Et hoc signatum in tunica Joseph tincta in sanguine hædi. Item generis humani peccatum fuit perversitate et falsitate verbi; unde et mulier suasit viro edere de ligno vetito, et uterque se excusavit. Et ideo Filius Dei sustinuit hic et opprobria in verbis, et contumelias [9] : « Dedit contra me vocem. » Et in *Psalmo* [10] : « Aperuit (d) super me os suum. » Item peccatum generis humani fuit in delectationibus carnis : gustavit enim de ligno vetito. Unde et Filius Dei sustinuit hic alapas in corpore [11] : « Corpus meum dedi percutientibus. » Et [12] : Quasi agnus coram tondente. »[13] « Saturabitur opprobriis. » Et sic, ut Augustinus [14] ait, « Martyres confortabantur ad omnia, quæ persecutores libuisset facere, perferenda. »

Et sequitur secunda pars principalis, ubi de nisu Pilati ad liberandum eum studio benignitatis. *Dixit* (e) *eis Pilatus: Accipite eum*, etc.; et in illa parte sic procedit : primo, innocentiæ Christi testificatio, et Judæorum responsio; secundo, a Pilato Christi inquisitio, et cum Christo mutua collatio, ibi [15] : *Cum ergo audisset Pilatus*, etc.; tertio, studii Pilati ad ipsum liberandum specificatio, et Judæorum comminatio, ibi [16] : *Et exinde quærebat*, etc.

Et hoc est, quod ait : *Dixit* (e) *eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite.* Et in hoc Pilati delictum et defectio. Ut ait Chrysostomus [17] : « Videns Pilatus inaniter omnia fieri, sic ait : priora enim, flagella scilicet, propter eorum insaniam, concessit. » Unde et excusans ait : *Non invenio causam.* [18] « Qui peccatum non fecit, » etc. Sed canes, scilicet Judæos, nihil horum in verecundiam convertit, ait Chrysostomus [19].

7. Ideo *responderunt Judæi : Nos habemus legem, et secundum legem debet mori.* [20] « Qui blasphemaverit, morte morietur. » Et supra [21] : « De bono opere non lapidamus te, sed cum sis homo, facis te ipsum Deum. » Sed, ut ait Chrysostomus [22], ea quæ Filii Dei agentem, dicere seipsum esse Filium Dei, non est crimen, sicut Christus faciebat, supra [23] : « Operibus credite. » [24] « Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, » etc.

8. Et sequitur tertia particula : *Cum ergo audisset Pilatus*, etc., *ingressus est prætorium.* Ut enim ait Chrysostomus [25] : « Formidavit ne verum esset, quod dicebatur : » ideo non ultra interrogat eum : *Quid fecisti?* Sed (v. 9) *dixit ad Jesum : Unde es tu?* « Timore concussus, scilicet ne esset filius Dei, scrutationem facit, scilicet de origine, » ait Chrysostomus [26]. *Jesus autem responsum non dedit ei.* Sed quæritur, quare hoc? cum dicatur [27] : « Responde stulto. » Et ad hoc respondet Chrysostomus [28], quod supra audivit Pilatus : *Ego in hoc natus sum*; et : *Regnum meum non est de hoc mundo :* ideo iterato non respondit ei. Et in hoc impletum est illud [29] : « Quasi agnus coram tondente obmutescet. » Et de hoc Augustinus [30] : « Ad hoc data est similitudo, ut in suo silentio, non reus, sed innocens haberetur. » Unde et Christus tacuit coram Herode [31], et coram Pilato hic, ut impleretur illud [32] : « Ex ore Altissimi non egredientur bona vel mala. » Un-

[1] Aug., ubi sup.— [2] *Sap.*, II, 9.— [3] *Psal.* LXXXVII, 6. — [4] *Isa.*, LIII, 3.— [5] Ibid., XXVIII, 1.— [6] *Cant.*, III, 11. — [7] *Luc.*, XVI, 19.— [8] *Isa.*, LXIII, 2.— [9] *Jerem.*, XII, 8.— [10] *Psal.* XXI, 14. — [11] *Isa.*, L, 6. — [12] Ibid., LIII, 7. — [13] *Thren.*, III, 30.— [14] Aug., ubi sup., n. 1.— [15] Inf., 8.— [16] Inf., 12. — [17] Chrysost., ubi sup. — [18] I *Petr.*, II, 22.— [19] Chrysost., ibid., n. 2.— [20] *Levit.*, XXIV, 16.— [21] Sup., X, 33.— [22] Chrysost., ubi sup., n. 2.— [23] Sup., X, 38. — [24] *Philip.*, II, 6. — [25] Chrysost., ubi sup. — [26] Ibid. — [27] *Prov.*, XXVI, 5. — [28] Chrysost., ibid. — [29] *Isa.*, LIII, 7. — [30] August., Tract. CXVI, n. 4. — [31] *Luc.*, XXIII, 9. — [32] *Thren.*, III, 38.

(a) *Cat. edit.* a. — (b) *Vulg.* laboribus. — (c) *Leg.* Ideo. — (d) *Vulg.* aperuerunt. — (e) Vulg. *Dicit.*

de hic siluit Christus, ostendens judicis injustam trepidationem et tepiditatem. In *Luca* coram Herode siluit, declinans proprias laudes.

10. Et subditur : *Dixit ei Pilatus : Mihi non loqueris?* Ut ait Chrysostomus [1] : « Quia siluit, ait Pilatus : *Nescis quia potestatem habeo crucifigere te?* Et in hoc seipsum condemnavit, » ait Chrysostomus [2] : « Si enim talem habuit potestatem, cujus gratia nullam causam inveniens non absolvit, adversum semetipsum enuntiationem protulit. » Hæc ille.

11. Et sequitur responsio Christi : *Non haberes potestatem, nisi tibi datum esset desuper.* Ut ait Chrysostomus [3], « submittens ejus sensum et tumorem, hoc ait : » quia [4] « non est potestas nisi a Deo. » Sed quæritur, qualiter fuit data potestas desuper talis? quia qui dat furioso gladium, quo occidat innocentem, imputandum est danti : ergo danti potestatem malis ad malignandum, est imputandum malum ei, qui dat illam. Item ex hoc videtur, quod non sit divina providentia in mundo, ex quo malis contingunt prospera, et bonis adversa, sicut tangit Boetius [5]. Item, ut ait Dionysius [6] : « Ordo divinæ bonitatis est, quod a summis in media, et a mediis in infima descendat : » ergo non debet esse potestas data per malos supra bonos. Item [7] : « Regnaverunt, et non ex me. » Ergo talibus non est potestas data desuper. Et ad istud respondendum est secundum Augustinum dicentem [8] : « Injustum non est, ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et bonorum patientia probetur, et malorum iniquitas puniatur. Job enim probatus, ut justus appareret : Petrus tentatus, ne de se præsumeret : Paulus colaphizatus, ne se extolleret. » Et ibi bene de hoc. Et idem Augustinus [9] : « Bonis nihil nocent mali, quia hoc eis auferunt, quod non diligunt : nam quod diligunt, et unde beati sunt, nemo potest eis auferre. » Hæc ille. [10] « Qui regnare facit hypocritam, propter peccata populi. » Ibi Gregorius de hoc [11]. Unde in potestate sunt duo a Deo data, scilicet potestatis collatio, et officii executio. Primum est a Deo, a quo collata potestas; secundum est ab ipso homine, et sic deviat et errat. Et hoc est ab homine difformante se a divina potestate. Et per hoc ad aliud : quando dicitur : *Regnaverunt, et non ex me*, hoc dicitur ratione abusionis ipsius potestatis, secundum Gregorium [12], ubi illud exponit. Et in hoc abstulit tumorem et superbiam Pilato, quando ait : *Non haberes potestatem, nisi data esset desuper.* Sed quia « tradiderunt Christum Judæi invidendo, Pilatus vero tradidit eum metuendo, » ut ait Augustinus [13], ideo sequitur : *Qui tradidit me tibi, majus peccatum habet.*

12. Et sequitur tertia particula, in qua nisus vel studium Pilati ad eum liberandum. *Exinde quærebat Pilatus ut dimitteret eum,* « id est, ex hac causa, ne hoc peccatum faceret, » ut ait Augustinus [14], et est in Glossa. Et subditur Judæorum malitia, et sagacitas : *Judæi autem clamabant : Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.* Ut enim ait Augustinus [15], « majorem timorem putaverunt se ingerere Pilato, terrendo de Cæsare, ut occideret Christum, quam (a) quando dixerunt : *Secundum legem debet mori.* » Et subdunt rationem : *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari*, quia Cæsar volebat esse rex omnium. Ut enim ait Augustinus [16] : « Terrena civitas hic (b) habet bonum suum. Et quoniam non est tale bonum, ut nullas angustias faciat (c) amatoribus suis, ideo civitas ipsa adversus seipsam dividitur litigando, bellando, atque pugnando : » et propter hoc unus, qui vult dominari in ea libidinose, non sustinet socium. Et ibi Augustinus bene de hoc.

13. Et sequitur illa pars, in qua de studio Pilati ad liberandum Christum judicio severitatis et discussionis : *Pilatus ergo cum audisset*, etc. Et ibi tria : primo, Christi judicandi in medio oblatio sive allatio, cum descriptione loci et temporis; secundo, Judæorum impia petitio, ibi [17] : *Clamabant*, etc.; tertio, Christi iisdem a Pilato impia traditio, ibi [18] : *Tunc ergo*, etc.

Ait ergo : *Pilatus cum audisset*, etc. Ut ait Chrysostomus [19] : « Exiit Pilatus scrutaturus rem, » et hoc ostendit quod sequitur : *Sedit pro tribunali*, id est, pro judice, in sede judiciali. Tribunal enim sedes est judicis; thronus vel solium est regum; cathedra, doctorum proprie. Unde Isidorus [20] : « *Tribunal* enim dictum, eo quod inde *tribuantur* præcepta vivendi. » *In loco* — Tribunal quid.

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Ibid. — [3] Ibid. — [4] *Rom.*, XIII, 1. — [5] Boet., *de Consol. Philos.* lib. IV, pros. 1. — [6] Dion., *de Div. Nom.*, c. IV. — [7] *Ose.*, VIII, 4. — [8] Aug., *de Nat. boni*, c. XXXII. — [9] Id., *de Agon. Christ.*, c. VII, n. 8. — [10] *Job*, XXXIV, 30. — [11] Greg., *Moral.* lib. XXV, c. XIV, al. XVI, n. 36. — [12] Ibid., c. XVI, n. 41. — [13] Aug., ubi sup., n. 5. — [14] Ibid., n. 6. — [15] Ibid., n. 7. — [16] Id., *de Civit. Dei*, lib. XV, c. IV. — [17] Inf., 14. — [18] Inf., 16. — [19] Chrysost., ubi sup. — [20] Isid., *Etymol.* lib. XV, c. IV, post med

(a) *Cæt. edit.* quoniam. — (b) *Cæt. edit. deest* hic. — (c) *Cæt. edit.* faceret.

qui dicitur Lithostrotos, quod interpretatur judicium vel judiciale [1], *Hebraice autem Gabbatha*, quod interpretatur *varietas pavimenti* vel *collis*, sive *sublimitas*, secundum Glossam. Forte enim erat locus eminens, ornatus pavimento. Et in hoc descriptio loci.

14. *Erat autem parasceve Paschæ*. Dicitur enim *parasceve* paratio cœnæ, vel paratio paschæ, id est, dies præparationis necessariorum pro sabbato, in quo non licebat parare. Unde Augustinus [2] : « Parasceve latine præparatio est, » (*a*) quod illo die colligebant pro duobus diebus. Parasceve, inquam, Paschæ, id est sabbati azymorum : quod hic sumitur pro Paschate. *Erat hora quasi sexta*. Et in hoc descriptio temporis. Sed quæritur, qualiter ait : *Hora sexta*, quia dicitur, quod tenebræ factæ sunt ab hora sexta, usque ad horam nonam : ergo hora sexta fuit passus, non judicatus. Item dicitur [3], quod erat quasi hora tertia. Et ad istud respondet Augustinus [4] diffuse, quod hora tertia erat, quando crucifixus linguis Judæorum ; hora vero sexta, quando crucifixus manibus militum. Illa enim hora, qua a militibus crucifixus est, quasi sexta jam cœperat. Et de hoc Augustinus multum, et est in Glossa pro parte. Et ex hoc est, quod in hujus memoriam dicitur missa inter tertiam et sextam. Et si dicatur missa mane, secundum quosdam, feria debet dici ante. Et patet hoc, quod Deus judex justus judicatus est in loco judicii non justi, sed iniqui [5] : « Causa tua quasi impii judicata est, causam judiciumque recipies. » Et sequitur : *Dicit Judæis : Ecce Rex vester*. Existimans eos Pilatus movendos, scilicet in misericordiam, nullam faciens scrutationem tradidit eum, scilicet offerendo, ait Chrysostomus [6].

15. Sed *illi*, indurati in malitia, *clamabant : Tolle, tolle, crucifige*. Geminatio enim notat intensionem malitiæ eorum in affectu, morte contumeliosa volentes (*b*) eum occidere, ut dictum est : erat enim mors exprobrabilissima, ait Chrysostomus [7], supra. *Dixitque* (*c*) *Pilatus : Regem vestrum crucifigam ?* « Volens enim (*d*) eorum ignominia eos frangere, » id est, flecti a malitia, « hoc ait, » ait Augustinus [8]. *Responderunt autem Pontifices*, qui instigabant plebem ad prædicta. Ut ait Chrysostomus [9] : « Plebs inordinata et corrupta a principibus, sic clamabat : *Non habemus regem nisi Cæsarem*. » Ut enim ait Chrysostomus [10], « volentes semetipsos submiserunt supplicio, » scilicet servituti Cæsaris et Romanorum : « et propterea Dominus eos tradidit et dimisit eorum, » id est Romanorum, « servituti eos incidere. »

16. Et sequitur Filii Dei a Pilato traditio : *Tunc ergo tradidit eis illum*, scilicet ductus timore, ut dictum est, *ut crucifigeretur*. Sed quæritur, quare non ait : « Ut crucifigerent ? » Et ad istud respondet Augustinus [11], quod ideo sic loquitur, « ut scilicet crucifigeretur judicio ac (*e*) potestate præsidis, ut eos crimine implicaret, a quo alieni esse conabantur. Non enim hoc faceret Pilatus, nisi ut id quod eos cupere cernebat, impleret. » Hæc ille. Et patet hic Judæorum malitia in accusando ex invidia. Patet etiam judicis injustitia, qui timore inductus tradidit Christum innocentem Judæis ad occidendum. Patet militum avaritia, qui pecuniarum gratia omnia audebant, ut ait Chrysostomus [12], supra, de hoc [13]. [14] « Tradidit eis Jesum flagellatum. » Et [15] : « Adjudicavit Pilatus fieri eorum petitionem. » Et patet, quod Pilatus hic gerit typum judicum impiorum, qui timore pervertunt judicium justorum. Ut enim dicitur [16], quatuor modis judicium pervertitur : timore, odio, amore, cupiditate.

Et sequitur illa pars principalis, in qua Filii Dei condemnati ad mortem addictio ; et illa pars in duas partes : primo, de sua adductione ad locum passionis, et de ipsa crucifixione ; secundo, de ipsa morte, sive de spiritus emissione, ibi [17] : *Sciens Jesus*, etc. In prima quatuor : primo præmittitur ipsa adductio ad locum passionis, et ipsa crucifixio ; secundo, tituli triumphalis descriptio, ibi [18] : *Scripsit autem titulum*, etc. ; tertio, crucifigentium avaritia, sive cupido, ibi [19] : *Milites ergo*, etc. ; quarto, assistentium cruci specificatio, et eorumdem a Christo eruditio, ibi [20] : *Stabant*, etc.

Ait ergo : *Susceperunt Jesum et eduxerunt eum*. (v. 17) *Et bajulans sibi crucem, exivit :* ut enim

[1] Male quidem, nam conflata vox est a λίθος, lapis, et στρῶμα, strata, quasi diceris : *Stratum lapidum* ; idemque sensus est vocis hebraicæ *Gabbatha*. — [2] Aug., Tract. CXVII, n. 2. — [3] *Marc.*, XV, 33. — [4] Aug., ibid., n. 1. — [5] *Job*, XXXVI, 17. — [6] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [7] Ibid. — [8] August., Tract. CXVI, n. 8. — [9] Chrysost., ubi sup. prox. — [10] Ibid. — [11] Aug., ubi sup. prox., n. 9. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [13] Sup., 1. — [14] *Matth.*, XXVII, 26. — [15] *Luc.*, XXIII, 24. — [16] Caus. XI, q. III, c. LXXVIII, *Quatuor modis*. — [17] Inf., 28. — [18] Inf., 19. — [19] Inf., 23. — [20] Inf., 25.

(*a*) *Suppl.* eo. — (*b*) *Leg.* volentum. — (*c*) Vulg. *Dicit eis*. — (*d*) *Suppl.* de. — (*e*) *Cæt. edit.* a.

ait Chrysostomus [1] : « Imposuerunt ei crucem, ut condemnato. Etenim lignum sanctæ crucis, ut profanum, vitabant. Et hujus typus præcessit in Isaac, etenim trophæum exivit portans crucem (a) adversus mortis tyrannidem. Et sicut victores, ita et ipse in humerum (b) portavit victoriæ notam, » id est, signum. « Et tali et mente hoc agebant Judæi. » Hæc ille. [2] « Cujus principatus super humerum ejus. » Et [3] : « Dabo clavem domus David super humerum ejus. » *Exivit in eum, qui dicitur Calvariæ locus.* Secundum Papiam sic dictus est, quia in eo damnati capite cruciabantur. « Calvaria enim dicitur ab *ossibus calvis*, dicta secundum defectionem, » secundum Isidorum [4] : dicitur enim os capitis a carne nudatum. Et ut ait Augustinus [5] : « Ibat in locum, ubi erat crucifigendus, portans crucem suam. Grande spectaculum : sed si spectat impietas, grande ludibrium; si pietas, grande mysterium : si spectet impietas, grande ignominiæ documentum. » Et ibi de hoc, et in Glossa pro parte. Ut enim ait Chrysostomus [6] : « Quidam aiunt illic esse Adam et mortuum, et sepultum. »

18. *Ubi crucifixerunt eum.* Et in hoc genere mortis ignominiositas et gravitas, ut dictum est supra. *Et alios duos,* scilicet latrones, ut impleretur illud [7] : « Cum iniquis (d) reputatus est. » Et ex his duobus salvatus est unus; quod non parum contulit ad gloriam Christi : nam latronem in cruce transmutare, et in paradisum inducere, non fuit minus quam petras concutere, ait Chrysostomus [6]. Sed quæritur de hoc, quod ait : quod Christus exivit bajulans crucem; nam dicitur [8] : « Cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem, et imposuerunt illi crucem. » Et ad hoc respondet (e) quod primo portavit Christus crucem, secundo Simon portavit eam, et Simone portante crucem, sequebatur eum turba multa mulierum quæ plangebant, prout dicitur [9]. Et patet hic mysterium, quod Christus fuit crucifixus in medio duorum latronum, per quos figurantur duo populi [10] : « Omnes enim peccaverunt, et egent gratia Dei. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. » Et pro his salvandis Christus est passus, ad cujus dexteram erant prædestinati, et salvandi; ad sinistram vero, damnandi. Et nota quod Christus legitur esse semper in medio, quia ipse est veritas; et semper in rectitudine, ipse enim fuit in medio animalium (f). [11] « Posuit (g) eum in præsepio. » Unde [12] : « In medio duorum animalium, » secundum aliam litteram. Et hoc ut doceret nos imitari suam paupertatem. Item legitur [13], quod fuit « in medio doctorum, audiens et interrogans, » ut doceret nos appetere suam sapientiam et veritatem. Item legitur, quod fuit medius discipulorum illorum, quibus loquebatur, supra [14] : « Medius vestrum stetit, quem vos nescitis; » ut doceret nos imitari suam humilitatem. Item legitur, quod est in medio semper congregatorum in nomine suo [15] : « Ubi duo vel tres erunt congregati, ibi ero in medio eorum, » ut doceret nos imitari suam charitatem. Item legitur [16], quod stetit in medio discipulorum annuntians eis pacem, et se ostendens eis ad eorum consolationem : ut doceat nos imitari suam beneficam largitatem, et pacificam conversationem. Item legitur [17], quod fuit passus in medio latronum, docens nos imitari suæ patientiæ longanimitatem. Item legitur [18], quod erit in medio judicandorum positurus agnos a dextris, et hædos a sinistris : docens nos imitari suam justitiam et veritatem. De ipso enim dicitur [19] : « In medio fratrum rector illorum in honore. » Ad imitationem ergo illius, in medio semper simus, id est, in virtute. Ut enim ait Bernardus [20] : « Tene medium, si non vis perdere modum. Locus medius tutus est : medium enim sedes modi est. » Et ibi bene de hoc. [21] « Jezonias (h) in medio. » Ibi Andreas : « Principantium solet esse locus medius, » secundum illud Poetæ :

Et celsus medio est aspectus in agmine Cæsar.

19. Et sequitur illa pars, in qua dignitatis Filii Dei descriptio, et tituli triumphalis ejusdem : et ibi tria : primo, ipsa descriptio; secundo, Judæorum dissuasio, ibi : *Dicebat*, etc.; tertio, Pilati responsio, ibi : *Respondit Pilatus*, etc.

Ait ergo : *Scripsit autem titulum Pilatus.* Ut

[1] Chrysost., hom. LXXXIV, al. LXXXIII, n. 1. — [2] *Isa.*, IX, 6. — [3] Ibid., XXII, 22. — [4] Isid., *Etymolog.* lib. XI, c. 1. — [5] Aug., Tract. CXVII, n. 3. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] *Isa.*, LIII, 12. — [8] *Luc.*, XXIII, 26. — [9] *Luc.*, XXIII, 27. — [10] *Rom.*, III, 23, 12; *Psal.* XIII, 3. — [11] *Luc.*, II, 7. — [12] *Habac.*, III, 2, ex interpr. LXXII.— [13] *Luc.*, II, 46. — [14] Sup., I, 26 — [15] *Matth.*, XVIII, 20. — [16] *Luc.*, XX[illegible], [illegible]. — [17] *Matth.*, XXVII, 38 — [18] Ibid., XXV, 32, [illegible]. — [19] *Eccli.*, X, 24. — [20] Bern., *de Consid.* lib. [illegible], n. [illegible]. — [21] *Ezech.*, VIII, 11.

(a) *Cæt. edit. add.* ejus. — (b) *Leg.* humeris. — (c) *Cæt. edit.* sua. — (d) *Vulg.* sceleratis. — (e) *Leg.* responde. — (f) *Leg.* quia ipse est veritas, *loco* ipse enim fuit, *etc.*, *et vice versa.* — (g) *Vulg.* Reclinavit. — (h) *Cæt. edit.* Jechonias, juxta interpr. LXXII.

enim ait Augustinus [1], hoc fuit per vim divinæ operationis : nam « occulta vox quædam Pilato, et (*a*) si dici potest, clamoso silentio personabat. » Et ideo exclamat Augustinus [2] : « O ineffabilem vim divinæ operationis etiam in cordibus ignorantium ! » *Et posuit super crucem.* De scriptura istius tituli, et de ligno crucis, Magister in *Historiis* multum. Et decens fuit quod ita scriberetur, prout ait Chrysostomus [3]. Tres enim erant cruces : ut ergo non ignoraretur Domini crux, a titulo manifesta omnibus facta est, quia cruces latronum non habebant titulos. Et hoc fuit ad ostendendam Judæorum turpem occasionem, et quod invidebant Christo crucifixo, ut ait idem Chrysostomus [4]. Et hoc lædebat eos. Ideo sequitur (v. 20) : *Hunc ergo titulum legerunt*, quia erat scriptus tribus linguis, quæ eminebant, prout dicitur in Glossa. Et ideo ait Augustinus (*b*) [5] : « Judæi eminebant in lege Dei, et sic in sanctimonia ; Græci, in sapientia ; Latini, sive Romani, in potentia. » Et ideo (v. 21) : *Dicebant Pontifices : Noli scribere, Rex Judæorum* ; ne notaretur excellentia, sed a parte Christi petulantia, sive crimen petulantiæ, ait Chrysostomus [6]. Et de hoc Augustinus [7] : « Si corrumpi non potest quod dicit (*c*) Pilatus, minus potest corrumpi quod dicit veritas, » scilicet quod ipse erat Rex, non solum Judæorum, sed omnium, supra proximo [8] : « In hoc natus sum, » scilicet quod sum Rex. Sed quæritur : ex quo scripsit Pilatus per vim divinæ operationis, ut dictum est ab Augustino, cum ipse esse Rex omnium, tam Judæorum, quam gentium, videtur quod sic debuisset scribi. Ad istud respondendum secundum Augustinum [9], quod ipse erat Rex omnium gentium, in *Psalmo* [10] : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam. » Et hic dicuntur Judæi, [11] « quorum circumcisio cordis in spiritu, non in littera. »

22. Et subditur constantia Pilati : *Dixit* (*d*) *Pilatus : Quod scripsi, scripsi.* Quasi diceret : Quod scripsi velociter, scripsi indelebiliter. « Non enim Pilatus est conversus, sed in priori mente stetit, » ait Chrysostomus [12] ; ubi (*e*) enim fuit scriptus titulus. Magister in *Historiis*, quod « crux non habebat super lignum transversum aliquod habens formam Thau ; sed Pilatus superposuit cavillam, et tabulam affixam ei, et in tabula erat titulus. » Et ibi de diversis linguis, quæ dicuntur esse in cruce, et de aliis, quæ possunt adduci hic, et de isto titulo, in Collatione [13] prædicabili.

23. Et sequitur illa pars, in qua narratur militum cupido, sive cupiditas : *Milites autem acceperunt vestimenta*, etc. *Et fecerunt quatuor partes.* Et secundum hoc patet, quod fuerunt quatuor milites, secundum Augustinum [14]. *Et* similiter *acceperunt tunicam*, sicut continuat Augustinus, « ut de cæteris vestimentis nullam sortem missam esse videatur (*f*), sed de tunica, quam simul acceperunt, sed non similiter (*g*) diviserunt, » ait Augustinus. Et in hoc completa est prophetia, ait Chrysostomus [15], in *Psalmo* [16] : « Super vestem meam miserunt sortem. » De nullo autem aliorum, vel vestimentis eorum fuit hoc scriptum, ut videas prophetias completas, ait ibidem Chrysostomus. Et quasi reddens rationem, quare non diviserunt tunicam, subdit : *Erat autem tunica inconsutilis.* Et de hoc in *Historiis* Magister, quod erat reticulato opere facta, etc. Inconsutilis ergo, non acu consuta, sed sic contexta. Et de hac Chrysostomus, ubi supra, quod « quidam allegoriam per id ostendi aiunt, quoniam non simpliciter homo erat, qui crucifixus est, sed et de super (*h*) divinitatem habebat. [17] Quidam vero ipsam speciem tunica aiunt Evangelistam historice designare, quia in Palæstina duos pannos committentes, id est, unientes, ita subtexunt (*i*) indumenta. Ostendens autem Joannes, quoniam talis erat tunica : *Ex his quæ desuper subtexta*, sic ait. Hoc autem mihi videtur dicere ænigmatice, insinuans vilitatem (*j*) vestimentorum ; et quoniam, quemadmodum in aliis universis, ita et in stola parvum dedit nobis schema (*k*), » id est figuram. Hæc Chrysostomus. Secundum ipsum ergo tunica erat de vili genere vestimenti

[1] Aug., Tract. [illegible], n. 5. — [2] Ibid. — [3] Chrysost., hom. [illegible], al. [illegible], n. 1. — [4] Ibid. — [5] Aug., ubi sup., n. [illegible]. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Aug., ubi sup., n. 5. — [8] Sup., [illegible]. — [9] Aug., ubi sup. — [10] *Psal.* II, 8. — [11] *Rom.*, II, [illegible]. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] *Vid. Collat.* [illegible]. — [14] Aug., Tract. [illegible], n. 2. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] *Psal.* [illegible]. — [17] Chrysost., ibid., n. 2.

(*a*) *Leg.* [illegible] quodam. — (*b*) [illegible] ab Augustino. (*c*) *Leg.* scripsit. — (*d*) Vulg. *Respondit.* — (*e*) *Leg.* [illegible]. — (*f*) *Cat. aur.* Nullam miserunt sortem. — (*g*) [illegible] *Cat. aur.* De hoc. — (*h*) *Edit.* [illegible] subtraxerunt. — (*j*) [illegible]. — (*k*) Græcum habet : ἐν τῇ [illegible], id est : in vestimento [illegible] affectabat habitum. Loco [illegible], interpres [illegible] legisse [illegible]. Bernardus vero de Montfaucon interpretatus est ut sequitur : « Sicut in aliis omnibus, sic in veste eum (Christum) vilitati studuisse. »

Palæstinæ. Et per hoc patet falsitas opinionis eorum, qui dicunt, quod fuit de serico : cujus falsitas patet, quia si fuisset de serico, non imposuissent ei chlamydem de serico pro illusione. Item, si fuisset magni pretii, non fuissent sortiti de ea; sed venditioni exposuissent, et ideo pretium divisissent.

24. Ideo sequitur : *Dixerunt : Non scindamus eam, ut Scriptura impleretur.* In *Psalmo*[1] : « Partiti sunt (*a*) vestimenta mea, » alia scilicet a tunica ; « et super vestem meam, » id est, tunicam, « miserunt sortem. » Et ad exaggerandum, subdit : *Et milites quidem hæc fecerunt.* Sicut enim creditur, stipendiarii erant : unde Chrysostomus, supra[2] : « Gratia pecuniarum omnia audebant : » et ideo super vile vestimentum sortiti sunt. Mysterium autem hujus patet ab Augustino[3], et est pro parte in Glossa : « Quadripartita vestis Christi fuit figura Ecclesiæ, quæ consistit in quatuor partibus mundi. » Unde et credentes sunt vestimentum Christi, ut ait Gregorius[4] exponens illud[5] : *Speciosis induere vestibus*, et[6] exponens illud ejusdem[7] : *Scidit vestimenta sua.* Hæc vestimenta mali scindunt; sed tamen tunicam, id est, ipsam charitatem, quæ supereminet[8], quia est altior via[9], nemo malus potest scindere : ipsa enim est inconsutilis, ne aliquando dissuatur; et ad unum pervenit, quia omnes in unum colligit, ait Augustinus[10].[11] « Super omnia habete charitatem, quod est vinculum perfectionis. » Ut enim ait Gregorius[12] : « Charitas est vestis nuptialis. » Et hæc manet indivisa in Ecclesia, supra[13] :« Ut sint consummati in unum. » Et ibi bene de hoc.[14]« Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. » Et hæc est inconsutilis, quia non opere humano, sed divino contexta. Ipsa enim texitur ex duobus præceptis, scilicet dilectione Dei, et proximi, ut ait Gregorius[15] : ut dilectio Dei sit ad modum staminis, et dilectio proximi ad modum subtegminis.[16] « Fecerunt tunicas byssinas opere textili. » In figura[17] : « Anna uxor ejus ibat quotidie ad opus textrinum. »[18]« Strangulatam vestem fecit sibi. » Sed quæritur de hoc, quod ait : *Milites hoc fecerunt*, scilicet crucifixerunt, et vestimenta diviserunt. Ergo plus fuit eis imputandum de morte Christi, quam Judæis. Et ad istud respondet Augustinus[19], quod « milites crucifixerunt; sed si voluntates, si insidias, si opera, si traditionem, si extorquentes clamores Judæorum cogitemus, ipsi magis crucifixerunt Jesum. » Hæc Augustinus. Milites ergo peccaverunt opere, illi Judæi modis dictis. De vestimentis autem Christi alii Evangelistæ brevius loquuntur, quam Joannes, ait Augustinus[20]. De mysterio autem partium crucis in nobis Augustinus[21] bene, quod « crux fuit lata in ligno transverso, et signat bona opera : in latitudine charitas. Longitudo signat perseverantiam usque in finem. Altitudo in cacumine, rectam intentionem, quod omnia debent fieri propter altitudinem præmiorum. Profundum verum signat gratiam Dei, ex qua universa procedunt. Signat autem crux, quod ait[22] : « Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt. » Ejus autem signum debet imprimi frontibus credentium contra malos spiritus. Unde et in celebratione sacramentorum hoc signum imprimitur, quia ab ipso in nobis omne bonum. » Hæc Augustinus.[23] « Nolite nocere terræ, » etc.; et sequitur : « Quoadusque signemus servos Dei nostri. »

25. Et sequitur illa pars, in qua astantium cruci descriptio, et eorum eruditio, ac consolatio ; et ibi tria : primo, adstantium descriptio; secundo, beatæ matris, ac dilecti discipuli admonitio, sive consolatio, ibi : *Cum vidisset ergo*, etc.; tertio, admonitionis executio, ibi : *Et ex illa hora*, etc.

Ait ergo : *Stabat juxta crucem Jesu mater ejus*, ut adimpleretur illud[24] : « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius : » *Et soror matris ejus Maria Cleophæ*, scilicet filia Cleophæ, quæ fuit mater Jacobi ; fuit autem alia soror ejus Maria Salome, quæ fuit mater Simonis et Judæ. Maria ergo Cleophæ, quæ fuit filia illius, ut ait Glossa, *et Maria Magdalene*, de qua supra[25] : et hæ sanctæ mulieres Christo adhæserunt in cruce, nec terroribus, nec minis, nec timoribus recesserunt : et de hoc in figura[26] :« Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum. » Per carnem, quæ est exterior, signantur discipuli,

[1] *Psal.*, XXI, 19. — [2] Chrysost., hom. LXXXII, al. LXXXIII, n. 1. — [3] Aug., Tract. CXVIII, n. 4. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XXXII, c. VII, al. VI, n. 8. — [5] *Job*, XL, 5. — [6] Greg., *Moral.*, lib. II, c. XI et XII, al. XVI, et XVII, n. 29, 30. — [7] *Job*, I, 20. — [8] *Ephes.*, III, 19. — [9] I *Cor.*, XII, 31. — [10] Aug., ubi sup., prox. — [11] *Coloss.*, III, 14. — [12] Gregor., *in Evang.*, hom. XXXVIII, n. 9. — [13] Sup., XVII, 23. — [14] *Ephes.*, IV, 3. — [15] Greg., ubi sup., prox., n. 10. — [16] *Exod.*, XXXIX, 26. — [17] *Tob.*, II, 19. — [18] *Prov.*, XXXI, 22. — [19] Aug., ubi sup., n. 1. — [20] Ibid, n. 2. — [21] Ibid., n. 3. — [22] *Gal.*, V, 24. — [23] *Apoc.*, VII, 3. — [24] *Luc.*, II, 35. — [25] Sup., XI, 1 et seq.; XII, 3. — [26] *Job*, XIX, 20.

(*a*) *Vulg.* Diviserunt sibi.

et alii credentes; per os, quod interius est, signantur beata mater Dei, et istæ sanctæ mulieres intimius Christo adhærentes, et immediatius; et beata mater immediatius omnibus, et firmius : ipsa enim erat [1] « innixa super dilectum suum, » et ideo majori dolore perfusa. Secundum Augustinum [2] enim omnes affectiones radicantur in amore; et quia suus amor ad filium fuit incomparabilis amori aliorum, ideo dolor quasi incomparabilis. Unde Damascenus [3] : « Dolores quos effugit pariens, hos sustinuit tempore passionis. » Si enim beata Felicitas fuit plusquam martyr propter mortes filiorum, ut ait Gregorius [4], multo magis beata Mater Dei. Ideo dicitur [5] : « Tuam ipsius animam pertransibit gladius, » id est, « tribulatio, qua anima materna vulnerata est doloris affectu, » ait Augustinus [6]. Dolores ergo, quos filius in corpore sustinebat, quasi vivi infundebantur in pium cor maternum. Et ideo merito prius filius dilectum discipulum commisit ei pro filio, licet non esset talis et tantus.

26. Ideo subdit secundum : *Cum vidisset matrem* sic stantem, *et discipulum quem diligebat*, scilicet cæteris familiarius, supra [7], *dicit matri suæ* : *Mulier* (*a*), prout dicitur a sexu. Ut enim ait Augustinus [8] : « More Scripturarum a sexu ponit. » Et Gregorius [9] : « Mulier dicitur pro sexu, vel infirmitate. » *Ecce filius tuus*, scilicet, pro filio tibi successurus est; et etiam *filius* imitative, quia purus in sacra virginitate; et etiam *filius* adoptione, et *filius* obsequiali honorificatione.

27. *Deinde dicit discipulo : Ecce mater tua*, id est, ut mater tibi honoranda et æstimanda. Et de hoc Chrysostomus [10], ubi supra : « Hic multam dilectionem monstrat discipulo. » Unde quærit Chrysostomus [11] : « Cujus gratia nihil aliud ei loquitur, neque consolatur eum tristantem, cum tamen esset tempus horum? » Et ad hoc respondet, quod « non parum erat eum honorari tali honore, et cum matre confessionis accipere mercedem. » Hæc ille. Magna ergo erat illi consolatio, tali honore dignificari. Sed quæritur, qualiter hoc ait, hic commendans matrem discipulo, supra [12], quasi repellens suam petitionem, ait : *Quid mihi et tibi, mulier?* Et ad istud respondet Augustinus [13], quod « tunc divina facturus, non divinitatis, sed infirmitatis matrem, velut incognitam, repellebat; nunc humana patiens, eam, ex qua factus fuerat homo, affectu commendabat humano. » Et ibi bene de hoc. Supra [14] idem. Item videtur, quod fecerit contra suam doctrinam; ait enim [15] : « Qui non odit patrem et matrem, non potest meus esse discipulus. » Ergo prohibuit habere curam de matre, et ita nec ipse debuit habere. Et ad istud respondendum secundum Gregorium [16] super illud, quod illud est intelligendum de odio, quo impediuntur in parentibus affectus inordinati, et de illis qui impediunt affectionem ad Deum, sive progressum spiritualem, ut patet ibi a Gregorio et ab Augustino [17], qui bene de hoc. *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua* : ita quod sit accusativus pluralis numeri, secundum Augustinum [18]; unde ait : « Suscepit eam in sua non prædia, quæ nulla proprie possidebat, sed officia quæ propria dispensatione exequenda curabat. » Hæc ille. Et per hoc patet solutio objectionis, secundum Augustinum [19], qua posset objici : « Ex quo erat Joannes de illa societate, in qua nullus dicebat aliquid suum, qualiter dicitur hic quod accepit eam in sua? » Et patet ex dictis ratio. Secundum vero Chrysostomum [20] accepit eam in suam, sive in propriam, scilicet matrem, vel in propriam procurationem, vel curam. Et patet hic secundum Chrysostomum superabundantia virtutis Jesu Christi. Quamvis enim, antequam crucifigeretur, videretur sudans agoniam patiens, hic autem nihil anxium ostendit : nam illic naturæ imbecillitas, hic vero virtutis abundantia demonstrata est, ait Chrysostomus [21] ubi supra. Item patet hic Salvatoris honorificentia et benevolentia, et diligens cura circa matrem. Unde Augustinus [22] : « Moralis hic insinuatur locus : facit quod faciendum admonet, et exemplo suo suos instituit præceptor bonus, ut a filiis piis impendatur cura parentibus. » Hæc ille. Et quasi idem Chrysostomus [3]. Item patet hic privilegialis dignitas et honorificentia beati Joan- Privilegialis dignitas

[1] *Cant.*, VIII, 5. — [2] Aug., *de Civit Dei*, lib. XIV, [illegible] *Faust.*, lib. XI, c. III, et *de Fide cont. Manic.*, c. XXII. — [9] Greg., *Moral.*, lib. XI, c. XXVI, al. XLIX, n. 65. [illegible]

[illegible] — [14] Id., tract. VIII, [illegible] — [16] Greg., [illegible] — [18] Aug., *ad Lat.*, epist. XXX[illegible], [illegible] — [19] Id., tract. [illegible], n. 3. — [illegible] — [20] Chrysost., ubi sup. — [21] Ibid. — [illegible], n. 2. — [illegible] Chrysost., ubi sup.

(*a*) Cæt. edit. deest *Mulier*.

beati Joannis. nis, ut dictum est a Chrysostomo [1]. Sed quæritur, cum essent aliæ Mariæ astantes et desolatæ, quare non eas commendavit discipulo : videtur quod, cum esset pater misericordiarum, debuisset commendasse. Ad istud respondet Chrysostomus [2] quod decens erat plus præbere matribus ; item ad convincendos hæreticos, dicentes quod non oportet nosse genitores ; item

Marcionis hæretici inverecundia obstructa. ad obstruendam inverecundiam Marcionis, scilicet hæretici, dicentis non eum esse genitum ex Maria : quia si non esset genitus secundum carnem, neque eam habuit matrem, cujus gratia tantam facit circa eam solam providentiam, et non circa alias mulieres ? ut ait Chrysostomus ubi supra. Et de hoc quidam expositor bene : « Discipulus, qui in cœna dominica cervical sibi in pectore magistri optaverat, ecce iterum alio privilegio honoratur. » Et post : « Illud reclinatorium, in quo viderat : *In principio erat Verbum*; officina illa, in qua Verbum caro factum est, diligenter ei a filio commendata est. Petro commendatur Ecclesia, illi Maria : illi tumultuosa negotia, huic quieta : illi atria, vestibulum, et altare sanguinum, huic altare incensi et sancta sanctorum. » Et sequitur : « Quadrigam, qua currendum ad patriam, intueor; ut per matrem ad filium, et per Filium attingamus ad Patrem. Et in hoc ferculo, quod nos ab hoc sæculo evehit, ut, beate Joannes, sis columna argentea, mater ascensus purpureus, filius media charitas et reclinatorium aureum, visio Patris in decore suo [3] : *Ferculum fecit sibi rex Salomon,* » etc.

28. Et sequitur illa pars, in qua de consummatione passionis Filii Dei, ibi : *Postea sciens Jesus,* etc.; et illa in tres : primo, de consummatione quoad testimonium Scripturarum ; secundo, quantum ad factum esse ipsius passionis, ibi : *Et inclinato capite,* etc.; tertio, quantum ad effectum, ibi : *Judæi quoque,* etc.

Ait ergo : *Sciens Jesus, quoniam omnia consummata sunt,* scilicet quantum ad ea, quæ sunt scripta de filio hominis : *Ut consummaretur Scriptura* illius Psalmi [4] : « Potaverunt me aceto ; » *Dicit : Sitio.* Ut enim ait Chrysostomus [5], quoniam nihil deficit dispensationi, volebat ostendere quoniam in potestate ejus erat mori, sic ait, prophetiam implens. Unde quærit Augustinus [6] : « Quis potest disponere illa quæ fecit? » Et quasi respondens ait : « Homo namque apparebat, qui Deus latebat : patiebatur hæc omnia, quia apparebat, et idem ipse disponebat hæc omnia, qui latebat. » Hæc ille.

29. *Vas ergo erat positum aceto plenum : illi autem spongiam plenam obtulerunt.* Ut enim dicitur in Glossa [7] : « Spongia est canna infirma, ignibus apta, et dicitur a spuma. » Matthæus vero ait [8], quod obtulerunt ei de arundine. Et hic patet Judæorum crudelitas, quod neque in his, quæ videbantur, facti sunt mansueti ; sed sæviebant magis, et spongiam aceti, et hyssopum offerentes, sicut condemnatis. Chrysostomus [9] : « Insinuans per hoc, quod talis potus dabatur condemnatis, » ut forte citius morerentur; vel hoc fuit consuetudinis : et de hoc nihil in historiis.

30. *Cum ergo accepisset acetum,* ad prophetiæ consummationem, *dixit : Consummatum est.* Ut enim ait Augustinus [10] : « Quia nihil remanserat, quod, antequam moreretur, adhuc fieri (*a*) oporteret. » [11] Una enim oblatione consummavit. » [12] « Consummator (*b*) sermonum ipse est. » Secundum Augustinum [13] : « Judæi erant acetum, degenerantes a vino patriarcharum et prophetarum. » [14] « Vinea Domini Sabaoth domus Israel est : expectavit, ut faceret uvas, et fecit labruscas. » Judæi, inquam, habentes cor velut spongiam, cavernosis quodammodo, atque tortuosis latibulis fraudulentum. Per hyssopum, quæ est herba humilis, et pectus purgat, humilitas Christi signatur; per arundinem vero signatur Scriptura, quæ arundine scribitur. Christus ergo accepit acetum, signans se mori pro credentibus ex Judæis, trajiciendis in corpus suum, et humilitatem suam imitantibus, et Scripturæ credentibus. Ideo ait Petro [15], cum descenderet linteum, in quo erant quadrupedia, etc. : « Occide, manduca, » id est, a vita iniquitatis interfice, et in corpus Ecclesiæ trajice, sicut exponit Gregorius [16]. Vel per acetum amaritudo passionis signatur : dicitur enim *acetum* quasi *acutum,* ait Papias ; et est fortis exsiccationis, et prohibet effusiones materiarum ad interiora, et confert morsui venenatorum, secundum Avicennam [17]. Talis est passio Christi. Signi-

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Ibid. — [3] *Cant.*, III, 9. — [4] *Psal.* LXVIII, 22. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] Aug., ubi sup., n. 4. — [7] Gloss. in *Marc.*, XV, 36. — [8] *Matth.*, XXVII, 48. — [9] Chrysost., ubi sup. —

[10] Aug., ubi sup. — [11] *Hebr.*, X, 14. — [12] *Eccli.*, XLIII, 29. — [13] Aug., ubi sup. — [14] *Isa.*, V, 7, 2. — [15] *Act.*, X, 11-13. — [16] Greg., *Moral.*, lib. I, c. XV, al. XXXII, n. 15. — [17] Avicen., *de Medicin.*, lib. II.

(*a*) *Cæt. edit.* scire. — (*b*) *Vulg.* consummatio.

ficans ergo se gustare amaritudinem passionis, accipit acetum [1]. « Intinget (*a*) buccellam in aceto, » id est, meditationem in memoriam passionis Christi. Unde est acetum perversitatis, et malitiosæ amaritudinis [2] : « Acetum in nitro, qui cantat carmina corde pessimo. » Super quod Gregorius [3] : « Acetum si in nitro mittitur, fervescit nitrum protinus et ebullit; sic perversa mens, cum accusatur. » [4] « Sicut acetum dentibus, et fumus oculis, » etc. Et est acetum amaritudinis passionis, ut dictum est. Per hyssopum, quæ est herba humilis, et habet vim ad saxa penetranda, ut patet ab Augustino [5], humilitas Christi signatur.

Acetum multiplex.

Et sequitur illa pars, in qua consummatio passionis in facto esse, ibi : *Et inclinato capite tradidit spiritum.* Quæritur, cum in morientibus prius fiat emissio spiritus, sive expiratio, et deinde inclinatio capitis, sive demissio, qualiter ordinat hic e contrario? Et ad istud respondet Chrysostomus [6], quod « ita est in nobis, quod post expirare inclinamus caput, e contrario in Christo : per quæ omnia indicavit Evangelista, quod ipse Dominus omnium, habens potestatem ponendi animam, et non ponendi, supra [7]. Et per hoc patet, quod non erat caput affixum cruci, ut ait Chrysostomus. [8] « Clamans voce magna, emisit spiritum. » Clamans [9] : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. » Et per hoc patent verba Christi in cruce [10] : « Cum clamore valido, » etc. Primum fuit oratio pro crucifixoribus, dicens [11] : *Pater, ignosce* (*b*) *illis.* Secundum, in promissione facta latroni [12]. Tertio, locutus est in recommendatione matris, et ibi locutus est duo verba [13]. Quarto, locutus est dicendo hic [14] : *Ut quid me dereliquisti?* Et hoc cum clamore valido, ostendens vehementiam passionis. Quinto, locutus est dicendo [15] : *Sitio.* Sexto, quando ait [16] : *Consummatum est.* Septimo, quando ait [17] : *In manus tuas commendo spiritum meum.* Hic autem omittuntur signa divinæ passionis, quæ alii Evangelistæ narrant, sicut quod velum templi fuit scissum, et quod tenebræ factæ sunt super terram. De dicto vero Dionysii, quod Deus naturæ patiebatur, cum philosophi Athenis inquisissent, Magister in *Historiis.* In Evangelio Nazaræorum legitur superliminare templi fuisse fractum (*c*), et auditas fuisse voces in aere : « Transeamus ex his sedibus. » Et patet hic diuturna, et perseverans obedientia Christi, quod inclinato capite tradidit Spiritum [18] : « Factus obediens usque ad mortem. » Et in hoc similiter humilitas ejusdem denotatur.

Dictum Dionysii.

31. Et sequitur illa pars, in qua consummatio passionis in effectu, qui fuit in apertione lateris, ex quo fluxit aqua, et sanguis ; et ibi tria : primo, a Judæis petitio depositionis eorum, qui erant crucifixi, et latronum crurifragium ; secundo, lateris Christi apertio, ibi [19] : *Ad Jesum cum venissent,* etc. ; tertio, eorum quæ facta sunt testificatio, ibi [20] : *Et qui vidit,* etc.

Ait ergo : *Judæi ergo, quoniam parasceve erat,* etc. Ut ait Chrysostomus [21], « Judæi camelum transglutiebant, [22] de die scilicet festo diligenter ratiocinantur, et non de morte Christi, quem crucifixerant. » *Quia parasceve erat,* scilicet dies præparationis respectu sabbati sequentis, in quo sabbato erat duplex festivitas, scilicet azymorum, et sabbati. Propter quod erat hic : *Erat magnus dies Sabbati,* etc. : ne ergo esset prophanatio diei festi apud eos, in quo die multi conveniebant : *Ut non remanerent in cruce corpora,* quia [23] : « Maledictus qui pendet in ligno, et non contaminabis terram tuam : » *Rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura,* et sic cito morerentur, ne horrore dies festus fœdaretur, ut ait Augustinus [24], et Magister in *Historiis.*

32. *Venerunt ergo milites,* et sic fecerunt illis, qui fuerunt cum Christo crucifixi, ut mortui de ligno deponerentur.

33. Et sequitur secunda particula : *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum.* Ipse enim habuit potestatem ponendi animam, et fuit mortuus, quando voluit. Unde Augustinus [25] : « Quis ita vestem ponit quando voluerit, sicut se carne exuit quando voluit ? » *Non fregerunt ejus crura.* Unde Chrysostomus [26] : « Vides qualiter validum quid est veritas : per quæ illi student facere ignominiam Christo, per hæc prophetia completur : quæ perniciosa

[1] *Ruth*, II, 14. — [2] *Prov.*, XXV, 20. — [3] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. IX, n. 22. — [4] *Prov.*, X, 26. — [5] August., *de Doct. Christ.*, lib. II, c. XVI, n. 24. — [6] Chrysost., hom. LXXXIV, al. LXXXV, n. 2. — [7] Sup., X, 18. — [8] *Matth.*, XXVII, 50. — [9] *Luc.*, XXIII, 46. — [10] *Hebr.*, V, 7. — [11] *Luc.*, XXIII, 34. — [12] Ibid., 43. — [13] Sup., 26, 27. — [14] *Matth.*, XXVII, 46. — [15] Sup., 28. — [16] Ibid. — [17] *Luc.*, XXIII, 46. — [18] *Philip.*, II, 8. — [19] Inf., 33. — [20] Inf., 35. — [21] Chrysost., ubi sup., n. 5. — [22] *Matth.*, XXIII, 24. — [23] *Deut.*, XXI, 23. — [24] Aug., tract. CXX, n. 1. — [25] Id., tract. CXIX, n. 6. — [26] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cæt. edit.* Intingit. — (*b*) Vulg. *dimitte.* — (*c*) *Cæt. edit.* factum.

mente agebant, hæc veritati deserviebant, vel decertabant. » Hæc ille.

34. *Unus tamen militum latus ejus aperuit.* Ut ait Chrysostomus [1] : « Milites largientes Judæis honores, et ea quæ placebant eis, mortuo corpori convicantes hoc fecerunt. » Sed quæritur de modo loquendi, quem ait : *Aperuit*, et non, vulneravit? Et ad istud respondet Augustinus [2] : « Vigilanti verbo usus est, ut non diceret : Latus ejus percussit, aut vulneravit, sed, *aperuit*, ut illic quodam modo ostium vitæ panderetur, unde sacramenta Ecclesiæ manaverunt. » Et de hoc in Glossa. Et hoc prænuntiabat ostium arcæ, et quod mulier facta est de latere viri dormientis, ut ait Augustinus [3], qui exclamans ait : « O mors, unde mortui reviviscunt! quid isto sanguine mundius? quid isto vulnere salubrius? » Et de hoc similiter Chrysostomus [4] : « Ex utrisque his Ecclesia constituta est : per aquam quidem regenerati; per sanguinem vero et carnem nutriti, » scilicet Christiani. Et sequitur : « Principium illic suscipiunt mysteria, ut cum accesseris horribili calici, scilicet propter honorem, ut ab ipsa bibens costa, id est, calice, ita accedas. » Hæc ille. Patet ergo ex dictis, quod illud sacrum vulnus fuit principium fontale vitæ (*a*) et ostium. [5] « Lavit enim nos in sanguine suo. » Et aqua exivit in mysterium regenerationis, supra [6] : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et spiritu, » etc. Ideo in figura [7] : « Erit fons patens domui David, » etc. Item patet, quod multos rivos sanguinis effudit Christus, scilicet in circumcisione, in flagellatione, in sanguineo sudore, in coronatione, spinea corona, etiam in lacrymatione, quæ fuit originaliter sanguis, prout ait Augustinus, quod « lacrymæ quasi vulnerati cordis sanguis [8] » est sacrificium, scilicet quod sacrificamus. [9] « In foraminibus : » ibi Bernardus [10] de hoc : « Quid tam efficax ad curanda conscientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem, quam Christi vulnerum meditatio? » Et ibi multum de hoc. Et idem [11] : « Vult benignus dux devoti militis vultum et oculos in sua sustolli vulnera, ut illius ex hoc animum erigat, et exemplo sui reddat ad tolerandum fortiorem. » Et ibi bene de hoc. Unde et mysterium patet hic : anima enim fidelis debet lancea, id est acumine subtilis meditationis et contemplationis, suum latus, id est, cordis latitudinem aperire. Unde et « amor dicitur acutus, sive acutum quid, quia penetrat, » Hugo ibi [12] ait. Unde in *Canticis* [13] : « Vulnerasti cor meum uno oculorum tuorum, » scilicet inspirata a te meditatione. Et tunc debet exire sanguis compassionis, et aqua lacrymationis, tam pro peccatis propriis, quam alienis. Unde Job [14] : « Compatiebatur anima mea pauperi. » Et idem [15] : « Flebam super eum, qui afflictus erat. » Et ibi Gregorius [16], quod « Mediator Dei et hominum formam dedit, qui cum posset nobis etiam non moriendo succurrere, subvenire tamen moriendo hominibus voluit, quia nos videlicet minus amasset, nisi vulnera nostra suscepisset. » Et ibi bene de compassione cordis, qua debet quis compati proximo. Per lacrymas autem sacrificatur sanguis cordis, ait Augustinus [17]. [18] « Deduc (*b*) quasi torrentem lacrymas. »

35. Et sequitur dictorum testificatio, ibi : *Et qui vidit*, scilicet Joannes, *testimonium perhibet, et verum est testimonium ejus.* Ut enim ait Chrysostomus [19] : « Non ait : ab aliis audivi, sed ipse præsens vidi. » *Et ille scit, quia vera dicit :* ut enim ait Chrysostomus [20] : « Convitium fiens, scilicet Christo, enarrat, non mirabile signum, ne esset sermo suspectus. » *Ut et vos credatis.* Non ait : Sciatis, quia, ut ait Augustinus [21] : « Ille scit, qui vidit, cujus credat testimonio, qui non vidit : nam quid est aliud credere, quam fidem accommodare? » Hæc ille. Sed quæritur, cum dicat Salvator, supra [22] : « Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. » Item [23] : « Laudet te alienus, et non os tuum. » Ergo non debuisset commendasse testimonium suum. Et ad istud respondendum est, ut dictum est supra, quia qui (*c*) scribunt in sacra Scriptura, (*d*) impulsu Spiritus sancti agitantur, ut de se sicut de aliis proferant testimonium. Ait Gregorius : « Est ergo proferre testimonium, et commendare os-

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Aug., tract. CXX, n. 2. — [3] Ibid. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] *Apoc.*, I, 5. — [6] Sup., III, 5. — [7] *Zach.*, XIII, 1. — [8] August., serm. CCCLI, n. 7. — [9] *Cant.*, II, 14. — [10] Bern., *in Cant.*, serm. LXII, n. 7. — [11] Ibid., serm. LXI, n. 7. — [12] Hug., S. Vict., *in Cœl. Hier.*, c. VII, lib. VI. — [13] *Cant.*, IV, 9. — [14] *Job*, XXX, 25. — [15] Ibid. — [16] Greg., *Moral.*, lib. XX, c. XXVI, al. XXXVI, n. 69. — [17] Aug., *Conf.*, lib. V, c. VII, n. 13. — [18] *Thren.*, II, 18. — [19] Chrysost., ubi sup. — [20] Ibid. — [21] August., tract. LXXXII., n. 3. — [22] Sup., V, 31. — [23] *Prov.*, XXVII, 2.

(*a*) *Cœt. edit.* vita. — (*b*) *Item* Dedit.— (*c*) *Cœt. edit. deest* qui. — (*d*) *Cœt. edit. add.* quia.

tentatione vanitatis, et tali testimonio non est credendum. »

36. *Facta autem sunt hæc, ut Scriptura impleretur*, quia, ut ait Chrysostomus supra [1], « quæ illi perniciose agebant, hæc decertabant, id est, auxiliabantur veritati. » *Os non comminuetis ex eo* [2], quantum ad primum factum. (v. 37.) *Iterum alia scriptura* [3] : *Videbunt in quem transfixerunt*, secundum aliam translationem. Ut ait Chrysostomus [4] : « Multa cognatio typi, id est figuræ, ad veritatem. Vides quantum studium facit, ut credatur quod exprobrabilissimum, et verecundiam ferens, neque aliquid verecundans inspiciat : quæ enim maxime exprobrabilissima videntur esse, hæc fundamenta sunt bonorum nostrorum. » Hæc Chrysostomus. Ideo ait hic : *Ut credatis.* Sed quæritur, qualiter ait : *Videbunt in quem transfixerunt*, Filium Dei scilicet in carne, in qua venturus est, ait Glossa [5] : « Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt : » cum ipse sit venturus in summa claritate, quia [6] « lucerna civitatis supernæ agnus » erit; et oculi damnatorum sint obtenebrati [7] : Antequam vadam ad terram miseriæ et tenebrarum : » super quod Gregorius [8] : « Miseria ad dolorem pertinet, tenebræ ad cæcitatem. » Et [9] : « Omnes tenebræ in oculis ejus : » videtur quod damnati non possent videre eum, cum requiratur proportio visibilis ad videntem. Et ad istud respondendum est, ut habitum est supra, quod [10] « omne judicium dedit Filio, » quia venturus est ad judicandum in carne, in qua omnes videbunt eum. [11] « Omnes homines vident eum. » Ibi Gregorius [12] : « Reprobi videbunt eum in judicio non in forma divinitatis, sed in humanitate. » Idem Augustinus [13]. Etsi adhuc objiciatur, quod nulla est proportio, respondendum secundum Gregorium [14], ubi ait : « Ignis infernalis, et ad consolationem non lucet, et tamen, ut magis torqueat, ad aliquid lucet. » Ita divina justitia dispensante, licet damnati fuerint tenebris obvoluti, videbunt Filium Dei in sua humanitate, ad ultionem (*a*) et damnationem, non ad gaudium, vel exultationem, ut ait Augustinus [15]. Quod vero ait : *Os non comminuetis*, mysterium est, quod membra Christi solida, quales fuerunt apostoli, non franguntur tribulationibus, nec comminuuntur. [16] « Nocte os meum perforatur. » Ibi [17] : « Per ossa fortes in Ecclesiæ sanctæ corpore designantur, qui suo robore membra continent, dum mores infirmantium stabiliter portant. » Hæc ille. Et ista ossa licet concutiantur tribulationibus, non tamen comminuuntur ita quod deficiant, quia roborati virtute Spiritus sancti [18] : « De excelso misit ignem in ossibus meis : » [19] « Custodit Dominus omnia ossa eorum. »

38. Et sequitur ultima pars, in qua de Salvatoris sepultura, sive sepelitione, ibi : *Post hæc*, etc. ; et ibi tria : primo, corporis de cruce depositio ; secundo, depositi corporis cum aromatibus præparatio, ibi [20] : *Venit ergo*, etc.; tertio, corporis conditi in sepulchro collocatio, ibi [21] : *Erat autem in loco*, etc.

Ait ergo : *Post hæc rogavit Pilatum Joseph ab Arimathia*, quæ est idem quod Ramatha (*b*), civitas Elcanæ (*c*) et Annæ. *Eo quod esset occultus discipulus*, quia « Judæi conspiraverant, ut si quis eum confiteretur, extra synagogam fieret, » supra [22]. Et iste erat discipulus, non ex duodecim, sed ex septuaginta. *Et rogavit Pilatum, ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus.* Ut ait Chrysostomus [23] : « Existimans extinctum esse furorem Judæorum, accessit, et petiit gratiam. Et de isto [24] : « Venit quidam homo dives, nomine Joseph. » Sed tunc quæritur, qualiter ait Chrysostomus [25], quod unus ex septuaginta, cum constet illos esse pauperes? Et ad istud respondendum est, sicut dicitur [26], quod ipse erat *nobilis decurio*, id est, de ordine curiæ, postea vero adjunctus discipulis, fuit expropriatus. Unde ait hic, quod fuit occultus discipulus. Et de isto legitur in antiqua historia, quod fuit missus in Britanniam majorem cum aliis, et dicitur esse sepultus in antiquo monasterio, nomine Glastimbriæ, in quo et Arthurus est sepultus. Sequitur nunc secunda particula : *Venit ergo, et tulit corpus Domini.* « Multum (*d*) pretiosam facit conservationem (*e*), » ait Chrysostomus. *Venit autem, et Nicodemus*, de quo supra [27],

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Exod., XII, 46. — [3] Zach., XII, 10. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Apoc., I, 7. — [6] Apoc., XXI, 23. — [7] Job, X, 22. — [8] Greg., Moral., lib. IX, c. XXXVIII, al. LXIV, n. 96. — [9] *Job*, XX, 26. — [10] Sup., V, 22. — [11] Job, XXXVI, 25. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XXVII, c. III, al. V, n. 8. — [13] Aug., *de Trinit.*, lib. I, c. XIII, n. 28. — [14] Greg., *Moral.*, lib. IX, c. XXXIX, al. LXVI, n. 10. — [15] Aug., ubi sup., n. 31. — [16] Job, XXX, 17. — [17] Greg., Moral., lib. XX, c. XXI, al. XXVIII, n. 57. — [18] *Thren.*, I, 13. — [19] *Psal.* XXXIII, 21. — [20] Inf., 39. — [21] Ibid., 41. — [22] Sup., IX, 22. — [23] Chrysost., ubi sup. — [24] Matth., XXVII, 57. — [25] Chrysost., ibid. — [26] Marc., XV, 43. — [27] Sup., III, 2.

(*a*) Cæt. edit. pulsionem. — (*b*) *Item* Rammatha. — (*c*) *Item* Elcanæ. — (*d*) *Item* Multam. — (*e*) Græc. ταφήν.

quod *venerat in nocte* primum. » Ait Augustinus [1] quod nocte primum ad eum venit, postea autem intelligendum venisse sæpe, ut fieret discipulus. *Ferens mixturam myrrhæ et aloes.* Ut ait Chrysostomus [2], « adhuc ut de homine nudo disponebant; et deinde ferunt pigmenta, quæ maxime sunt apta corpus conservare, et non concedere subjici corruptioni : quod nihil magnum de Jesu ipsos existimare arguebat : multam tamen demonstrabant dilectionem. » Hæc ille.

40. *Acceperunt ergo corpus, et ligaverunt linteis*, id est, pannis de lino mundis [3] : « Corpus involutum sindone mundo. » *Cum aromatibus*, dictis. Aromata enim græce, quasi odoramenta, dicta ab *aere*, vel quod in *aris* ponantur, ait Papias. *Sicut mos est Judæis sepelire*, scilicet honorifice, non ut condemnatum, sed ut magnum quemdam ac mirabilem, ait Chrysostomus [4]. Item quærit idem Chrysostomus [5], qualiter nullus ex duodecim accessit, scilicet ad petendum corpus, nec Joannes, nec Petrus? Et si respondeatur, quod propter Judæorum timorem dimiserunt, ita posset dici de isto, quod timore eodem detinebatur, et tamen venit. Et ad hoc respondet : « Mihi videtur nobilissimum fuisse Joseph, quod ex sepulchro constat ; et Pilato erat notus : quare impetravit. » Sed ait Augustinus [6] : « Non frustra ait : *Sicut mos est Judæis sepelire* ; sed admonet in hujusmodi officiis, quæ mortuis exhibentur, morem cujusque gentis observandum. » Secundum hoc ergo, videtur quod corpora mortuorum sunt cum pretiosis aromatibus condienda, et quod pompa exequiarum facienda, ubi est talis consuetudo. Cujus contrarium videtur, quia cura fidelium debet esse de anima, et non de mortuo corpore. [7] « Nolite timere eos, qui occidunt corpus : » multo minus est timendum de corpore post mortem, etc. [8] « Dimittite mortuos sepelire mortuos suos. » Et ad istud respondendum secundum Augustinum [9], ubi ait : « Curatio funeris, » et sic de aliis, quæ ibi enumerat, « magis sunt solatia vivorum, quam subsidia mortuorum. » Item Augustinus [10], *De cura pro mortuis agenda.* Et quoniam dicitur [11] : « Si Christus non resurrèxit, vana est fides nostra : » ut certa ergo esset sua resurrectio, decens fuit eum in loco patenti et honorifico sepeliri, et ab hostibus custodiri, ne esset suspicio de resurrectione; et sic debuit dare exemplum humilitatis, ut tamen veritas fidei confirmaretur in credentibus. Et patet hic mysterium : per ista aromata possunt signari virtutes, cum quibus electi debent transire de hoc mundo, et condiri in homine interiore. Per myrrham enim, qua corpora mortua condiuntur, ne a vermibus corrumpantur, secundum Gregorium [12], carnis mortificatio signatur. Per aloem, qua stomachus dicitur purgari, interioris hominis purificatio designatur [13] : « Myrrha, et aloes, » etc. Per centum libras, justitiæ rectitudo, supra [14] : « Accepit libram unguenti, » [15] « per quam signatur justitiæ rectitudo, » ait Augustinus. [16] « Emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum. »

41. Et sequitur ultimum : *Erat autem hortus, et in horto monumentum.* Ut ait Beda : « Domus fuit una rotunda, excisa in rupe, tantæ altitudinis, ut vix homo manu extenta culmen posset attingere, » ut dicitur in *Historiis*, ubi de hoc bene. *In quo nondum quisquam positus erat*, Deo disponente. Ut enim ait Augustinus [17] : « Sicut in Mariæ virginis utero ante illum nemo, post illum nemo conceptus est; ita in hoc monumento nemo ante illum, vel post, est sepultus. » *Ibi ergo, propter parasceven Judæorum, quia juxta erat, posuerunt Jesum.* Sed quæritur, ad quid ponit hoc? Et ad istud respondet Augustinus [18], quod « acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperasceret, quando jam propter parasceven non licebat tale aliquid facere. » Et de hoc Chrysostomus [19] bene : « Nona hora facta morte, deinde in medio ad Pilatum accedentibus, et corpus deponentibus, decens erat vesperam assumere, scilicet eos, in qua non erat fas operari, scilicet ob futurum sabbatum : ideo in proximum monumentum posuerunt eum. Dispensatur autem, scilicet a Deo, in novum eum poni, ubi nullus positus erat antea, ut non alterius alicujus existimaretur resurrectio. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Hic autem omittuntur, qualiter Judæi præceperint custodiri sepulchrum, et de aliis, de quibus narratur [20]. Et

[1] Aug., tract. cxx, n. 4. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] *Matth.*, xxvii, 59. — [4] Chrysost., ibid. — [5] Ibid. — [6] Aug., ubi sup. — [7] *Matth.*, x, 28. — [8] Ibid., viii, 22. — [9] Aug., *de Civit. Dei*, lib. I, c. xii, n. 1. — [10] Id., *de Cur. pro mort.*, c. ii, n. 4. — [11] I *Cor.*, xv, 14. — [12] Greg., *in Ezech.*, lib. II, hom. x, n. 23. — [13] *Cant.*, iv, 14. — [14] Sup., xii, 3. — [15] Aug., tract. L, n. 6. — [16] *Marc.*, xvi, 1. — [17] Aug., tract. cxx, n. 5. — [18] Ibid. — [19] Chrysost., ubi sup., n. 4. — [20] *Matth.*, xxvii, 62-66.

posset exponi mysterialiter de anima sancta suscipiente corpus Domini sacramentaliter et spiritualiter : debet enim esse ad modum horti, ut sit bonis operibus fœcunda, plantationibus virtutum, in certa regulari disciplina clausa, de quo horto supra proximo [1] : *Erat hortus in quem intravit* (a), etc. Et ibi bene de hoc. Item talis anima debet esse sui finis memorativa ; unde dicitur hic : *Erat ibi monumentum*, quod dicitur, eo quod *moneat* (b) mentem, scilicet ad memoriam sui finis, sive mortis [2] : « Memorare novissima, et in æternum non peccabis. » Quæ memoria debet stimulare animam ad seipsam innovandam. Ideo dicitur hic, quod erat monumentum novum [3] : « Renovamini (c) in novitate sensus vestri. » Talis anima est idonea, ut suscipiat corpus Domini, et ut in ea ponatur. [4] « Probet se homo, et sic de pane illo edat, » etc.

CAPUT XX.

1. *Una autem sabbati, Maria Magdalene venit mane*, etc. Pernarrata serie passionis Filii Dei, hic narratur de sua resurrectione et manifestatione, et de his quæ spectant ad illa. Et hoc in tres : primo narratur sanctarum mulierum, et discipulorum sollicitudo : secundo narratur, sive describitur ipsa manifestatio, ibi [5] : *Maria autem stabat*, etc.; tertio, manifestationis factæ, et fidei de resurrectione per testimonium confirmatio, in fine libri [6]. *Hic est discipulus*, etc.

Divisio. Prima in duas : primo narratur adventus mulierum ad monumentum, et ab eis annuntiatio resurrectionis ipsis discipulis ; secundo, discipulorum concursus ad videndum an Filius Dei resurrexisset, ibi [7] : *Exiit ergo Petrus*, etc.

Ait ergo : *Una autem sabbati*, quam jam diem dominicam mos christianus appellat, propter Domini resurrectionem, quam solus Matthæus [8] primam sabbati nominavit, ait Augustinus [9]. *Una ergo die sabbati*, id est, prima post sabbatum Judaicum. Unde Chrysostomus [10] : « *Una sabbatorum*, hoc est, dominico die : » et sic una, id est, prima dies septimanæ [11] : « Jejuno bis in sabbato. » *Maria Magdalene venit mane* (d), *cum adhuc essent tenebræ*. Ait Chrysostomus [12] : » Et in hoc notatur ipsius sedula sollicitudo, fervida dilectio, et avida appetitio videndi locum resurrectionis. » *Vidit lapidem revolutum*, id est, elevatum, ait Chrysostomus [13]. Sed quæritur ad quid fuit lapis revolutus, quia Dominus potuit exire de sepulchro illo manente integro, et exire de monumento ipso clauso, qui intravit ad discipulos januis clausis, infra eodem [14]. Et ad istud respondet Chrysostomus [15] : « Christus resurrexit, et lapide et signaculis injacentibus : quia vero oportebat et alios certificari, aperitur monumentum post resurrectionem, et ita res credita est. » Hæc ille. Ad inductionem ergo fidei resurrectionis, sic fuit factum.

2. *Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum* : ut ait Chrysostomus [16] : « Omnino circa magistrum amicabiliter se habens, quia (e) sabbatum transiit, non sustinuit quiescere ; sed venit diluculo profundo, a loco mitigationem quamdam invenire volens, et cucurrit a multo amore. » Hæc ille. *Cucurrit*, inquam, *ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum*, scilicet Joannem ; *et dixit illis : Tulerunt Dominum*. Ut ait Augustinus [17], et est in Glossa : « In Græcis codicibus additur, *Meum* : et videtur dictum propensione charitatis, vel famulatus affectu. » *Et nescimus ubi posuerunt eum*. Ut ait Chrysostomus [18] : « Nondum de resurrectione noverat quid manifestum, sed putabat transpositionem factam esse corporis. » Sed quæritur, cum dicatur [19] quod aliæ Mariæ venerunt cum Magdalena ad monumentum, qualiter ait hic, quod Maria Magdalene venit sine aliis. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [20], quia « fuit aliis mulieribus dilectione ferventior, ideo non immerito solam venisse Joannes commemorat. » Item quæritur de hoc quod ait : *Venit mane*, qualiter hoc, quia dicitur [21], quod « *vespere* sabbati venit Maria Magdalene, » etc. Non ergo mane. Et ad istud respondendum, quod *vespere* venit, id est, nocte sabbati, non ut sumitur pro principio noctis, sed ut sumitur pro fine. Unde sequitur in *Matthæo* : « Quæ lucescit in prima sabbati : » quod non posset esse, si sumeretur nox quantum ad suum initium. Unde creditur quod a vespere præparaverunt aromata, et diluculo

[1] Sup., XVIII, 1. — [2] [illegible] — [3] *Rom.*, XII, 2. — [4] I *Cor.*, XI, 28. — [5] [illegible] — [6] Inf., XXI, 24. — [7] Inf., 3. — [8] *Matth.*, XXVIII, 1. — [9] Aug., ubi sup. — [10] Chrysost., ub. sup. — [11] *Luc.*, XVIII, 12. — [12] Chrysost., ibid. — [13] Ibid. — [14] Inf., 19, 26. — [15] Chrysost., ibid. — [16] Ibid. — [17] Aug., ubi sup. — [18] Chrysost., ubi sup. — [19] *Matth.*, XXVIII, 1 ; *Marc.*, XVI, 1. — [20] Aug., *de cons. Evang.* lib. III, c. XXIV, n. 69. — [21] *Matth.*, XXVIII, 1.

(a) *Vulg.* [illegible] — (b) Cæt. edit. *moveat*. — (c) *Vulg.* Reformamini. — (d) *Cæt. edit. add.* etc. — (e) *Cæt. edit.* qui

profundo venerunt, quia sabbatum transiit, ait Chrysostomus [1]. Item quæritur : [illegible] *essent tenebræ*. Qualiter hoc? cum dicatur [2], quod « venerunt ad monumentum orto jam sole. » Et ad [illegible] Augustinum [3], [illegible], primo cum essent tenebræ, et deinde orto sole, et [illegible] : videtur quod media nocte surrexit, per figuram illam de Sampsone, qui [4] « consurgens media nocte, » etc. Quam figuram exponit Gregorius [5] de Christo resurgente. Ad contrarium videtur, quod tertia die resurrexit : quod non posset fieri, nisi surrexisset in diluculo diei tertiæ, secundum [illegible] diurnas et nocturnas, in quibus fuit Christus in sepulchro. Primus enim dies ab extrema parte numeratus ; medius autem totus ; tertius vero a prima parte : et ita per synecdochen primus et tertius numerantur. Diluculo ergo surrexit. Et de hoc [illegible]. [illegible] Chrysostomus sic ait, quod diluculo profundo surrexit, et ideo loquuntur auctores quasi diversimode. Quia enim fuit diluculum profundum, respiciendo noctem præteritam, dicitur nocte surrexisse; et considerando diem appropinquantem, diluculo surrexisse. Et de hoc Magister in *Historiis* multum. Mysterium autem patet a Gregorio [7] : Maria enim Auctorem omnium, quem carne viderat mortuum, quærebat : et quia minime invenit, furatum credidit : et ideo tenebræ erant.

3. Et sequitur illa pars, in qua narratur de concursu discipulorum, ad videndum quæ erant eis nuntiata. Et primo narratur de progressione eorum ad monumentum; secundo, de consideratione eorum quæ erant in monumento, [illegible] : *Et* [illegible], etc.; tertio, discipulorum ignorantia, [illegible] : *Nondum enim sciebant*, etc.

Ait ergo : *Exiit* [illegible] *discipulus*. Ut ait Chrysostomus [10] : « Audientes illi, cum multo studio insistunt monumento. »

4. *Currebant* [illegible]. Ut ait Augustinus [11] : « Cum dixisset, quod *venerunt ad monumentum*, regressus est Evangelista, ut narret, quomodo venerunt. » *Et* [illegible] de se enim tanquam de alio cuncta narrat. Ut ait Gregorius [12] : « Illi præ cæteris cucurrerunt, qui præ cæteris amaverunt. » *Et venit prior ad* [illegible], etc., quod erat signum resurrectionis, ut ait Chrysostomus [13] : « Cum enim myrrha sepultus est Christus, quæ non minus plumbo conglutinat corpori linteamina : » et ita fuit signum, quod non fuit corpus sublatum furto, sed quod resurrexerat.

6. [illegible] *linteamina, et sudarium*, etc. Sed quæritur, quare erant separatim posita; item quæritur, quare ait, quod erat sudario involutum. Et ad hoc respondet idem Chrysostomus [14] quod ideo hoc ait, ut discas, quoniam non erat festinantium, neque turbatorum hæc res, sed seorsum quidem illa, seorsum vero hoc esse : involvere enim est cum diligentia facientis. Et hoc vult Chrysostomus concludere, quod hæc erant signa, quod Christus resurrexit, et quod corpus non fuit furto sublatum ab hominibus festinantibus et turbatis. Et ideo ait, quod ob hoc resurrectioni crediderunt.

8. *Tunc ergo introivit et ille discipulus, et vidit*, scilicet vacuum sepulchrum, et credidit Christum non surrexisse, sed sublatum esse, ut mulier dixit. Et hoc ideo, quia (v. 9) *nondum sciebant Scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere*. Sed qualiter hoc? cum sæpe audirent a Christo de morte et resurrectione, qualiter non sciebant Scripturam de hoc? Et ad hoc respondet Augustinus [15], quod « quando a Domino audiebant de hoc, consuetudine audiendi ab illo parabolas, non intellexerunt, et aliud aliquid significare crediderunt. »

10. *Abierunt ergo discipuli ad semetipsos*, « id est, ubi habitabant, et unde ad monumentum cucurrerant, » ait Augustinus [16]. Vel secundum Chrysostomum [17], quod « discipuli abierunt ad semetipsos, scilicet stupefacti, considerantes linteamina, et credentes. » Et patet hic veritas Evangelistæ : ut enim ait Chrysostomus [18], « Evangelista non privavit mulierem laudatione, neque verecundiam existimavit eos discere ab ea pernoctante. » Patet etiam humili-

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] [illegible] — [3] Aug., ubi sup. [illegible] — [4] [illegible] — [5] Greg., in Evang. [illegible] n. 7. — [6] [illegible] — [7] Greg., in Evang. [illegible] — [8] [illegible] — [9] Ibid., [illegible] — [10] Chrysost., ubi sup. — [11] Aug., [illegible] n. 7. — [12] Greg., ubi sup., [illegible] — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] Ibid. — [15] Aug., ubi sup., n. [illegible] — [16] [illegible] n. 1. — [17] Chrysost., [illegible] n. 1. — [18] Id., hom. præc., n. [illegible] — (a) Cæt. edit. oportuerat.

tas ejusdem Evangelistæ : licet venisset prius ad monumentum, non tamen intravit, donec Petrus introivit; et tunc post illum intrans vidit linteamina, et alia. Veridicum ergo modum clarificat, et intumidum se ostendit, ait Chrysostomus [1]. De mysteriis vero istorum sufficienter Gregorius [2] : « Per Joannem Synagoga signatur, per Petrum Ecclesia : » et ipsa Synagoga prius audivit mandata, et vidit linteamina, Scripturæ sacramenta, et sudarium involutum, per quod signatur celsitudo divinitatis, quæ nec per initium nascitur, nec termino coangustatur. Ideo dicitur sudarium involutum. *Et in unum locum,* quia Deus in unitate est, non in scissura mentium. Vel per linteamina labores Christi, per sudarium sua passio. Licet ergo Synagoga prius prophetas audierit et viderit, Ecclesia tamen prius intravit per fidem [3] : « Donec plenitudo gentium intraret (*a*), et sic omnis Israel salvus erit. » Et de his Gregorius [4] sufficienter. Vel aliter per istos duos discipulos duæ vitæ figurantur : per Joannem, vita contemplativa; per Petrum, vita activa. Et quia quilibet vivens in activa vita habet aliquid de contemplatione, saltem quoad cognitionem eorum quæ credenda sunt, ideo in hujus figuram dicitur, quod Joannes cucurrerit citius Petro; simpliciter tamen est vita activa prior, deinde contemplativa. Et de his duabus vitis figuratis per istos duos discipulos, infra ab Augustino [5].

11. Et sequitur illa pars, in qua manifestationis Christi post resurrectionem descriptio, ibi : *Maria autem stabat,* etc. Et illa in duas partes : primo narratur sua manifestatio mulieri, scilicet Mariæ Magdalenæ; secundo, ipsis discipulis, infra eodem [6] : *Cum ergo sero esset,* etc. In prima quatuor : primo narratur Mariæ flebilis desolatio; secundo, ipsi desolatæ revelatio, ibi : *Dum ergo fleret,* etc.; tertio, eidem Christi manifestatio, et ejusdem admonitio, ibi [7] : *Hæc cum dixisset*, etc.; quarto, admonitionis Christi adimpletio, et resurrectionis publicatio [8] : *Venit Maria,* etc.

Ait ergo : *Maria autem stabat ad monumentum plorans.* Quæritur, quare de ipsa legitur quod erat plorans, et non de aliquo discipulorum. Et ad hoc respondet Chrysostomus [9], quod « compassibile quodam modo est muliebre genus : est enim mulier natura flebilis : nec noverat sermonem de resurrectione, sicut discipuli considerantes linteamina, et credentes. » Et ideo nihil tale est Petrus passus. Secundum Augustinum [10] vero « viris redeuntibus, infirmiorem sexum in eodem loco fortior figebat affectus. » Et ideo : *Stabat plorans.* « Et oculi (*b*) qui Dominum quærebant, lacrymis vacabant, dolentes amplius quod fuerat ablatus de monumento, quam quod fuit occisus in ligno. » Hæc Augustinus. Et de hoc similiter Gregorius [11] : « Contigit, ut eum sola videret, quæ remansit ut quæreret. » Et ibi Gregorius bene de fervore animæ devotæ quærentis Deum, et de bono perseverantiæ. Et sequitur secundum : *Dum ergo fleret,* (v. 12) *vidit duos Angelos :* et ibi tria, scilicet angelorum visio, eorum inquisitio, Mariæ responsio, ut in littera patet. Ut ait Chrysostomus [12] : « Quod non viderunt discipuli, hoc vidit mulier prima, angelos, hunc ad pedes, alium ad caput. » Sed quæritur, quare discipuli viderunt linteamina et sudarium, mulier autem vidit angelos? Et ad istud respondet Chrysostomus [13] : « Non erat excelsa mens mulieris, ut a sudariis susciperet resurrectionem, id est crederet : ideo fit ei quid plus : angelos enim considerat, ut ipsa resuscitetur a passione, et mitigetur. » Hæc ille. Ut enim ait Augustinus [14] : « Inclinavit se, quod divino instinctu in animo ejus effectum est, » scilicet ut videret angelos.

13. *Dicunt ei : Mulier, quid ploras?* Ut ait Chrysostomus : « Velut ostio aperto, intraverat (*c*) in sermonem de resurrectione; et modo sessionis, et interrogatione ducunt eam in allocutionem : ideo et distantes ab invicem sedent, ut scilicet audacter interrogaret eos. » Hæc ille. *Dixit eis : Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum.* « Ferventer enim valde, et ut dilectionem erat conservans, » ait Chrysostomus [15]. « Sed adhuc tamen non susceperat dogma de resurrectione : ex quo imaginabatur ipsum poni sic, » ut ait idem [16]. Quærit Augustinus [17] : » Quid est, quod neque uterque ad caput, neque uterque ad pedes, sed unus ad caput, alter ad pedes esse dicitur ? » Et respondet quod « angeli græce, latine nuntii dicun-

[1] Chrysost., hom LXXXIV, n. 1. — [2] Greg., ubi sup. — [3] *hom.*, XI, 2, 20. — [4] Greg., ubi sup. — [5] Aug., Tract. CXXIV, n. 5. — [6] Inf., 19. — [7] Inf., 14. — [8] Inf., 18. — [9] Chrysost., hom. LXXXV, al. LXXXVI, n. 1. — [10] Aug., Tract. CXXI, n. 1. — [11] Greg., *in Evang.*, hom. XXV, n. 1. — [12] Chrysost., ubi sup. — [13] Ibid. — [14] Aug., ubi sup. — [15] Chrysost., ubi sup. — [16] Ibid. — [17] Aug., ubi sup. — (*a*) *Al. edit.* intravit. — (*b*) illi. — (*c*) *Leg.* ducebatur, *græc.* ἤγετο.

tur : et isto modo Evangelium velut a capite usque ad pedes, ab initio usque ad finem significabant esse nuntiandum. » Quod vero dicunt angeli : *Quid ploras?* « quasi prohibentes flere, quodammodo gaudium nuntiabant, » ait idem Augustinus [1] ; « quod vero ait : *Tulerunt Dominum meum*, intelligendum, quod ibi sumitur totum pro parte : sola enim caro sepulta est. » Unde Gregorius [2] : « Usus sacri eloquii est, ut aliquando ex parte totum, aliquando e contrario, ut hic, ex toto designans partem. » Secundum vero B. Gregorium [3], per istos duos angelos signantur prædicatores : ad caput sedent, qui prædicant : *Verbum in principio*. Ad pedes vero, qui prædicant : *Verbum caro factum est*. Vel per istos duos angelos duo Testamenta signantur, quæ figurantur [4] per duo Cherubin, quæ tegunt propitiatorium : Christus enim est [5] « propitiatio pro peccatis nostris. » Novum Testamentum spectat ad caput, vetus ad pedes [6] : « Duabus alis velabant caput, duabus pedes. » Quod autem angeli apparebant in albis, figura fuit, quia festivitatis nostræ gaudia annuntiabant. « Et vestimenta angeli, sicut nix, qui apparuit mulieribus [7], » ut ait Gregorius ibi [8], « et aspectus sicut fulgur, quia Deus et blandus justis, et terribilis injustis apparebit, » ait ibidem Gregorius. Et patet hic mysterium : per angelos enim custodientes locum, ubi fuerat corpus Domini positum, signantur prælati Ecclesiæ, vel prædicatores ecclesiastici, Ecclesiam custodientes : in quibus debet esse vitæ eminentia sive sublimitas, in hoc quod ait : *Angelos*. De ipsis in Psalmo [9] : « Qui facis angelos tuos spiritus. » Secundo signatur perfecta charitas ibi : *Duos*. Ideo in figura misit [10] binos et binos ante se ad prædicandum. Et in hoc signatur charitas, ut ait ibi Gregorius [11]. Item signatur in hoc sanctimoniæ puritas, et conversationis charitas, ibi : *In albis*. [12] « Sequebantur eum in equis albis, » scilicet exercitus qui sunt in cœlo, id est, prælati Ecclesiæ, qui sunt pugnatores in corporibus immaculatis. Quarto, signatur modesta tranquillitas in judicando, ibi : *Sedentes*. « Sedere enim judicantis est, » ait Gregorius [13]. [14] « Cum sederem quasi rex circumstante exercitu. » Ibi Gregorius [15] de hoc bene. Quinto, figuratur prædicationis perfectibilitas ibi : *Unum ad caput, alterum ad pedes* : per quod signantur prædicatores prædicantes Christi humanitatem, et divinitatem, ut est expositum. Supra [16] : « Videbitis angelos ascendentes et descendentes super Filium hominis. » Sexto, figuratur compassionis pietas, consolando desolatos, et inquirendo causas desolationis. Unde dicunt : *Mulier, quid ploras?* Talis erat Job ; dicebat enim [17] : « Pater eram pauperum ; flebam super eo, qui afflictus erat. » Et [18] : « Si negavi, quod volebant, pauperibus. » Talis similiter erat Paulus, de quo [19] : « Quis infirmatur, et ego non infirmor? » Unde ait Salvator [20] : « Quid vis ut faciam tibi? »

14. Et sequitur tertia particula, in qua manifestatio Filii Dei ipsi Mariæ, et mutua collatio in interrogando, et respondendo, et ejusdem admonitio, ut in littera patet. Ait ergo : *Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum*, ad litteram corporaliter. Sed quærit Chrysostomus [21] quæ fuit causa hujus conversionis? Et respondet ipsos angelos obstupefecisse, considerantes Dominatorem, et schemate, id est, figura, vel forma, et inspectione, et motu ostendere (a) ipsum advenisse, et hoc mulierem converti fecit : » quæ conversio fuit reverentia (b), vel admirationis, vel diligentioris accensionis (c). [22] « Et conversus sum, ut viderem vocem. » Vel secundum Glossam, tergum quasi ad Christum habebat, quem resurrexisse non credebat. *Et vidit Jesum stantem*, scilicet immortalem, mori non potentem, in corpore immortali erectum, paratum ad elevandum credentes in cœlum, et promptum ad auxiliandum pugnantes spiritualiter. [23] « Vidit Stephanus Jesum stantem a dextris Dei. » Stare enim est pugnantis, vel adjuvantis, ut ait Gregorius exponens illud [24]. *Et non sciebat, quia Jesus est;* ut ait Glossa : « Videbat, et non cognoscebat. »

15. *Dicit ei Jesus : Mulier, quid ploras?* « Redarguens eam, » ait Glossa. Et interrogatur de causa doloris, ut augeatur desiderium. Unde duo quærit : primo : *Quid ploras?* ut auferat planctum ; *Quid quæris?* ut conferat desidera-

[1] Aug., ibid. — [2] Greg., in Evang. hom. XXV, n. 4. — [3] Ibid., n. 3. — [4] Exod., XXV, 20. — [5] I Joan., II, 2. — [6] Isa., VI, 2. — [7] Matth., XXVIII, 3. — [8] Greg., in Evang. hom. XXI, n. 3. — [9] Psal. CIII, 4. — [10] Luc., X, 1. — [11] Greg., in Evang., hom. XVII, n. 1. — [12] Apoc., XIX, 14. — [13] Greg., in Evang. hom. XXIX, n. 7. — [14] Job, XXIX, 25. — [15] Greg., Moral. lib. XX, c. VII, al. V, n. 12. — [16] Sup., I, 51. — [17] Job, XXIX, 16 — [18] Job, XXXI, 16. — [19] II Cor., XI, 29. — [20] Luc., XVIII, 41. — [21] Chrysost., ubi sup. — [22] Apoc., I, 12. — [23] Act., VII, 55. — [24] Greg., in Evang. hom. XXIX, post med.

(a) Leg. Ostendisse. — (b) Leg. reverentiæ — (c) Leg. inquisitionis.

tum. Ait enim Propheta [1] : « Ante te, Domine, desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus. » *Illa vero existimans, quia hortulanus esset* : forte ad litteram, quia diluculo venit ad hortum ; « nec tamen hoc falsum, quia in ejus mente seminavit, » ait Glossa. *Dicit ei : Domine, si tu sustulisti eum.* Non enim ait quem, quia « hoc in animo gerere solet vis amoris, ut quem semper cogitat, nullum alium ignorare putet, » ait Glossa. Et in hoc, quod ait : *Ubi posuisti eum,* patet quod adhuc ignorabat eum resurrexisse veraciter. Unde Chrysostomus [2] : « Rursus positionem et levationem, et portare dicens, ut de mortuo loquens, ait : » quasi diceret : Si propter timorem Judæorum levasti eum hinc, dicito mihi. *Et ego eum tollam* : Et in hoc multa ejus devotio, et dilectionis constantia (*a*). Ut ait Augustinus [3] : « Nemo calumnietur mulieri, quod hortulanum dixerit Dominum, et Jesum (*b*) Magistrum : ibi enim rogabat, hic agnoscebat : ibi honorabat hominem, a quo beneficia poscebat; hic recolebat doctorem, a quo discernere humana, et divina discebat. » Hæc ille. Et ideo Dominus volens eam reducere ad excelsa (v. 16), *dicit ei : Maria.* Ut ait Glossa : « Vocat ex nomine, quasi diceret : Recognosce eum a quo recognosceris. » Secundum vero Chrysostomum [4], « exprobrans dicit hoc, et tangens eam, id est, arguens, quoniam hæc de eo, qui vivebat, imaginabatur. » Hæc ille. *Conversa illa dicit ei : Rabboni.* Sed qualiter hoc, quia prius ait : *Conversa retrorsum?* Et ad istud respondendum secundum Augustinum [5], quod « prius conversa, scilicet corpore, quod enim non erat putavit; nunc conversa corde, quia quod erat cognovit. » Unde ait : *Rabboni, quod dicitur Magister.* Supra [6] : « Vocatis me Magister, et Domine. »

17. *Dicit ei Jesus : Noli me tangere.* Sed quæritur ad evidentiam litteræ, quare prohibuit ei se tangere, ex quo præcepit Thomæ, non perfecte credenti, ipsum tangere, ad fidei inductionem et confirmationem, infra eodem. Item ait discipulis [7] : « Palpate, et videte. » Videtur quod eadem ratione debuisset permisisse mulieri tangere eum. Item narratur de ista, et de aliis mulieribus [8], quod « tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. » Quæritur ergo, quare hic prohibuit se tangere? Ex quo item prius apparuit mulieri, quam discipulis, videtur quod debuisset prius permisisse mulieri tangere eum, quam discipulis. Item quæritur de causa, quam assignat : *Nondum ascendi ad Patrem meum* : videtur plus valere ad contrarium, quia plus potest tangi in terra existens, quam ad dexteram Patris in cœlo sedens. Et ad istud respondendum secundum Augustinum [9], et est in Glossa : « *Noli me tangere,* id est, credere me esse imparem Patri : *Nondum enim,* in corde tuo, *ascendi ad Patrem.* Ibi me tanges, quando credideris me non esse imparem Patri. » Hæc ille. Hic ergo loquitur de tactu spirituali, non corporali. Et de hoc [10] : « Hoc est non tangere nisi cum ad Patrem ascenderit, non de Christi carnalitate sapere. » Et ibi de hoc. Et idem Augustinus [11] : « Tactus tamquam finem facit notionis. Nolebat enim in eo finem esse intenti cordis, sed ut crederetur æqualis Patri. » Idem Augustinus [12], quod indigna erat, ut manu tangeret, quem nondum fide apprehenderat : non enim tangitur, id est, æqualis Patri creditur, nisi fidei profectu, et mentis assensu. » Item : « Voluit se signare tactum spiritualem, id est, accessum fidei requirere. » Et de hoc similiter Augustinus [13]. De hoc similiter Gregorius [14] : « Tangit Christum, qui eum Patri æqualem credit. » Et ibi bene de hoc. Et per hoc ad objecta. Item quæritur, qualiter et quare apparuit in specie hortulani : videtur quod debuisset apparere in specie gloriosi corporis ad fidei confirmationem, et resurrectionis probationem. Item dicitur [15] : « In multis argumentis apparens illis ; » scilicet ad probandam resurrectionem. Sed si appareret in specie gloriosa, esset probatio major. Et ita ut prius. Et ad primum respondet Chrysostomus [16] quod mulieri apparuit humilis, et in viliori schemate, id est, forma : non enim oportebat ad excelsa eam reducere, sed quiescibiliter, id est, paulatim. Ut enim ait Gregorius [17] exponens illud, qualiter apparuit in specie peregrini discipulis euntibus in Emmaus : « Hoc, inquit, foris egit in oculis corporis, quod apud eos intus agebatur in oculis

[1] *Psal.* XXXIX, 10. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Aug., ubi sup., n. 2. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Aug., ubi sup. — [6] Sup., XIII, 13. — [7] *Luc.*, XXIV, 39. — [8] *Matth.*, XXVIII, 9. — [9] August., ubi sup., n. 3. — [10] Id., *de Trinit.*, lib. IV, c. III, n. 6. — [11] Ibid., lib. I, c. IX, n. 18. — [12] Paulini *ad Aug.*, et Aug. *ad Paulin.*, epist. LVIII et LIX, al. CXXI, n. 16, et CXLIX, n. 32. — [13] Id., *de Cons. Evang.*, lib. III, c. XXIV, n. 69. — [14] Greg., *in Evang.*, hom. XXV, n. 6. — [15] *Act.*, I, 3. — [16] Chrysost., ubi sup., n. 1. — [17] Greg., *in Evang.*, hom. XXIII, n. 1.

(*a*) *Cæt. edit.* conservantia. — (*b*) *Cæt. edit. deest* et Jesum.

cordis : nihil veritas per duplicitatem fecit : talem se exhibet in corpore, qualis apud eos erat in mente. » Hæc ille. A simili posset responderi ex parte ista, quod quia mulier non habuerit plenam fidem suæ resurrectionis, ideo in tali specie ei apparuit. Et ut ait Augustinus [1] : « Fidem docebat Jesus, cum hæc illa responderet, et hortulanus ille in corde ejus, tanquam in horto suo granum sinapis seminabat. » Hæc ille. Idem Gregorius [2], quod « in ejus pectore (*a*) semina virtutum (*b*) plantavit. » Unde et supra [3] ait : « Pater meus agricola est. » Et nota quod Dominus apparuit post resurrectionem in specie triplici : in specie hortulani hic, in figura, quod resurrexit ad illuminationem incipientium (*c*); item apparuit in specie peregrini, in figura, quod apparuit ad instructionem proficientium; item apparuit in specie crucifixi, infra [4] eodem : « Ostendit eis manus, et pedes, » in figura quod resurrexit ad informationem perfectorum, et mundo mortuorum. Et nota quod mulier, secundum Augustinum [5], fuit figura Ecclesiæ gentium, quæ non credidit Christum nisi postquam ascendit ad Patrem. Et sequitur Salvatoris admonitio cum ejus executione, ibi : *Vade ad fratres meos* : et in hoc patet condescensiva sua bonitas et humilitas, quod vocat discipulos *fratres*. Unde in Psalmo [6] : « Narrabo nomen tuum fratribus meis. » *Et dic eis : Ascendo ad patrem meum* : « Non confestim, sed post quadraginta dies, » ait Chrysostomus [7] : « et hoc ait, erigere (*d*) volens ejus mentem, scilicet ad credendum, et suadere quoniam ad cœlos abiit. » Sed quæritur de modo loquendi : ex quo præmisit : *Dic fratribus meis*, quare non ait : Dic eis : Ascendo ad patrem nostrum ? Et ad hoc respondet Augustinus [8], quod « ideo ait : *Ascendo ad patrem meum*, quia aliter *meum*, aliter *vestrum* : natura *meum*, gratia *vestrum*. Similiter : *Deum meum*, sub quo ego sum ; *Deum vestrum*, inter quos et ipsum mediator sum. »

18. *Venit Maria annuntians*, etc. Sed quæritur, qualiter per mulierem annuntiavit discipulis resurrectionem, cum dicat Apostolus [9] : « Mulieri docere non permitto. » Et [10] : « Mulieres in Ecclesiis taceant. » Et ad istud respondendum est secundum Glossam, quæ ait, quod mulier viro mortem propinavit ; modo vitam nuntiavit viro : dispensatione ergo divina sic factum est. Et de hoc Gregorius bene [11] : De qua manu allatus est potus mortis, similiter et vitæ. » Et ibi bene de hoc. Et de præmissis verbis idem Gregorius [12], bene, et multum. Et ibi enumerat Gregorius privilegia istius sanctæ mulieris : « Sedebat ad pedes Jesu, et ejus verba audiebat, viventi adhæserat : mortuum quærebat, viventem reperit, tantumque locum gratiæ invenit, ut hanc ipsis apostolis, nuntiis ejus, ipsa nuntiaret. » Et ibi monet Gregorius : « Non esse desperandum perfecte pœnitenti post peccatum. »

19. Et sequitur illa pars, in qua manifestatio resurrectionis ipsis discipulis : *Cum sero esset*, etc. Et illa in tres, secundum tres manifestationes : quarum prima fuit quantum ad aspectum; secunda, quantum ad tactum (*e*); tertia, quantum ad gustum. In prima exhibuit se visibilem, ad removendam incredulitatem discipulorum omnium. In secunda se exhibuit palpabilem, ad removendam incredulitatem Thomæ, infra eodem [13] : *Et post dies octo*, etc.; in tertia apparuit invitans ad prandium, sive ad gustum, instruens beatum Petrum, et in ipso instruens Ecclesiam, infra proximo [14] : *Postea manifestavit se iterum*, etc. In prima quatuor : (*f*) primo, ipsa apparitio, et apparentis allocutio ; secundo, discipulorum congratulatio, ibi [15] : *Gavisi sunt discipuli*, etc.; tertio, eorumdem confortatio, ibi [16] : *Dixit ergo illis*, etc. ; quarto, sequentis apparitionis incidens occasio, ibi [17] : *Thomas non erat cum eis*, etc.

Ait ergo : *Una sabbatorum*, id est, diebus quibus sabbatizabant Judæi, id est, prima die septimanæ, cujus quælibet dies erat sabbatum propter festum azymorum. *Ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum*, ut hoc referatur ad utrumque, quia et fores erant clausæ, et ipsi congregati *propter metum Judæorum*. *Venit Jesus*, scilicet januis clausis, ut infra eodem [18]. Ut ait Gregorius [19] : « Illud corpus Domini intravit ad discipulos januis clausis, quod ad humanos oculos per nativitatem suam clauso exiit Virginis utero. » Ut enim ait Chrysosto-

[1] August., ubi sup., n. 3. — [2] Gregor., *in Evang.*, hom. XXV, n. 4. — [3] Sup., XV, 1. — [4] Inf., 20. — [5] Aug., ubi sup. — [6] *Psal.* XXI, 23. — [7] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [8] Aug., ubi sup. — [9] I *Tim.*, II, 12. — [10] I *Cor.*, XIV, 34. — [11] Greg., ubi sup., n. 6, quoad sensum. — [12] Ibid. — [13] Inf., 26. — [14] Inf., XXI, 1. — [15] Inf., 20. — [16] Inf., 21. — [17] Inf., 24. — [18] Inf., 26. — [19] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 1.

(*a*) *Suppl.* per amoris sui. — (*b*) *Suppl.* virentia. — (*c*) *Cæt. edit.* insipientium. — (*d*) *Item* exigere. — (*e*) *Item* factum. — (*f*) *Cæt. edit. præmitt.* In.

mus [1], « quia decens erat discipulos, aut discredere mulieri, aut dolere, quoniam non dignos eos fecit suo visu, id est manifestatione : ideo neque unum diem dimisit pertransire : propter quod sero adstitit (a) eis, quando maxime erat decens. » Hæc ille. *Et stetit in medio discipulorum.* Sic promiserat [2] : « Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, ibi sum in medio eorum. » Sed quæritur, « quare non credebant eum esse phantasma, sicut crediderunt [3], quando apparuit eis ambulans super mare, maxime ex quo intravit hic januis clausis, » ut proponit Chrysostomus [4]. Et ad hoc respondet Chrysostomus, quod « mulier præassumens, » id est, prædicens, « multam fidem operata est in eis. Et cum hoc, manifestum et mitem visum eis ostendit, simul autem et voce firmavit fluctuantem mentem, dicens : *Pax vobis,* rememorans eis, quod dixerat ante passionem, supra [5] : « *Pacem meam do vobis*; et supra [6] : *In me pacem habebitis.* » De qua pace ibi dictum est. Et non solum firmavit eos voce; sed (v. 20) : *Ostendit eis manus et latus.* Ut ait Augustinus [7] : « Clavi manus fixerant, lancea latus ejus aperuerat : ibi (b), ad dubitantium corda sananda, vulnerum sunt servata vestigia. » Hæc ille. [8] « Palpate et videte, » etc. Et patet mysterium hic : Filius enim Dei apparet *discipulis,* in quo apparet obedientialis humilitas; *et congregatis,* in quo figuratur charitatis unanimitas, ut dictum est [2] : « Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi ero in medio eorum. » Unde et super congregatos discipulos [9] descendit Spiritus. Et tunc apparet, quando *fores* sunt *clausæ,* id est, sensuales apprehensiones, affectiones sub regulari disciplina cohibitæ. [10] « Vade, populus meus, in cubicula (c) tua, claude super te ostia. » Et [11] : « Clauso ostio, ora patrem tuum. » [12] « Pepigi fœdus cum oculis meis, » etc. Ibi Gregorius [13] bene de cohibitione sensuum, qui sunt quasi fores animæ. Et in die *sabbatorum* apparet, scilicet quando est vacatio ab operibus servilibus peccatorum. [14] « Vocaveris sabbatum delicatum. » Et hoc in *sero,* quando est refrigeratio æstuum concupiscibilium. [15] « Anima mea desideravit te de nocte. » Sic apparens et veniens *stat,* in quo notatur sua immortalitas, et etiam divinitas. [16] « Stetit quidam. » Ibi Gregorius [17] : « Omnis creatura, quia de nihilo est, defluere dicitur; stare autem solius Creatoris est, ut per quem transeuntia non transeunt, » etc. Et sic apparens stat *in medio,* in quo apparet justitiæ, æquitatis, et omnibus liberalis communicabilitas [18] : « Rex Israel in medio tui, non timebis. » Et [19] : « Ego habitabo (d) in medio tui. » Ab eo enim qui est in medio ad omnes circumferentias est æqualis appropinquatio absque declinatione, recta situatio, et omnibus liberalis communicatio : quæ consimiliter sunt a Filio Dei omnibus, quantum est a parte sui : « Non enim [20] est personarum acceptor Deus. » Ideo recte dicitur stare in medio [21] : « In medio fratrum rector eorum in honore. » Et de hoc, scilicet qualiter Filius Dei in medio, supra proximo [22]. Sic stans in medio, dixit : *Pax vobis,* ostendens per ipsum factam esse pacem cœlestium et terrestrium. [23] « Ipse est pax nostra. » [24] « Non est Deus dissensionis, sed pacis. » Et Isaias (e) [25] : « Disciplina enim pacis nostræ super eum. » Et de multiplici pace, supra [26]. Et non solum prænuntiavit verbo : *Pax vobis,* ostendens se resurrexisse, sed *ostendit eis manus et latus,* signans in illis, qui resurgunt spirituali resurrectione, quod hæc sunt vera signa, scilicet novitas vitæ et conversationis, quæ figuratur in latere, et perfectibilitas operationis, quæ in manibus figuratur. [27] « Christus resurrexit a mortuis : » et sequitur : « Et nos in novitate vitæ ambulemus. »

Et sequitur discipulorum congratulatio, ibi : *Gavisi sunt discipuli, viso Domino.* Istud gaudium promiserat eis, supra [28] : « Videbo vos, et gaudebit cor vestrum. » Opere enim implevit, quod promisit. Et « universa hæc inducebant eos ad fidem, » ait Chrysostomus [29]. Et merito sunt gavisi, quia « plenum gaudium, ubi non spes lactat, sed ubi res nutrit, » ait Augustinus [30], quia discipuli summe desiderabant Filium Dei videre, tum ratione intensi amoris, tum ratione timoris in quo erant. Ideo, *viso Domino,* merito

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] *Matth.*, XVIII, 20. — [3] *Marc.*, VI, 49. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Sup., XIV, 27. — [6] Sup., XVI, 33. — [7] Aug., ubi sup., n. 4. — [8] *Luc.*, XXIV, 39. — [9] *Act.*, II, 4. — [10] *Isa.*, XXVI, 20. — [11] *Matth.*, VI, 6. — [12] *Job*, XXXI, 1. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXII, c. II, n. 4. — [14] *Isa.*, LVIII, 13. — [15] *Isa.*, XXVI, 9. — [16] *Job*, IV, 16. — [17] Greg., *Moral.*, lib. V, c. XXV, al. XXXIV, n. 63. — [18] *Sophon.*, III, 15. — [19] *Zach.*, X, 11. — [20] *Act.*, X, 34. — [21] *Eccli.*, X, 24. — [22] Sup., XV, 13. — [23] *Ephes.*, II, 14. — [24] I *Cor.*, XIV, 33. — [25] *Isa.*, LIII, 5. — [26] Sup., XIV, 26. — [27] *Rom.*, VI, 4. — [28] Sup., XVI, 22. — [29] Chrysost., ubi sup. — [30] Aug., serm. V, ex Sirmond., al. XXI, n. 1.

(a) *Cæt. edit.* assistit. — (b) *Al.* ubi. — (c) *Cæt. edit.* cubilia. — (d) *Item* habitabam. — (e) *Item* Apostolus.

sunt gavisi. Ideo promisit eis, supra [1] : « Gaudium vestrum nemo tollet a vobis. » Et ibi de gaudio multiplici.

21. Et sequitur discipulorum confortatio, sicut continuat Glossa : *Dixit ergo eis iterum : Pax vobis.* Sed quæritur, quare iterat, quod prius dixerat? Et ad hoc respondet Chrysostomus [2] : « Quia enim prælium inexpugnabile habebant ad Judæos, continue inducit hoc, scilicet : *Pax vobis*, adversantem dans prælio consolationem. Ob hoc denique primum verbum dixit post resurrectionem. » Hæc ille. Unde « et viris propter prælium pacem, mulieribus propter justitiam gaudium evangelizabat, » ait idem [2]. Ideo sequitur : *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*, « quasi diceret, ait Chrysostomus [2] : Nullam habetis difficultatem, et ab his, quæ facta sunt, et a dignitate mea, scilicet a me, (*a*) qui mitto. Victoriam enim statuit claram; ideo elevat eorum animam, » ut ait Chrysostomus [2]. Et in hoc mediatorem (*b*) se ostendit, » ait Augustinus [3]. Pater enim misit me, et ego vos ad consimilia, scilicet ad prælia, et ad tormenta sustinenda, non ad gaudia. Unde Gregorius [4] : « Pater misit Filium, quem amavit, ad passionem : ita Dominus electos apostolos, non ad mundi gaudia, sed ad passionem misit. » [5] « Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos. » Unde et apostoli dicuntur missi, ait Augustinus [6]. Misit ergo eos, sicut imperator milites, sicut summus pontifex legatos, item sicut sol radios ignitos [7] : « Tripliciter sol exurens montes, radios igneos (*c*) exsufflans, » etc. Ut enim ait Augustinus [8], Apostoli fuerunt ut faces ardentes, et ut carbones igniti. [9] « Similitudo animalium, et aspectus quasi aspectus lampadarum. » Item misit eos sicut fulgura ad terrendum. [10] « Numquid mittes fulgura, et ibunt? » Quod exponit ibi Gregorius [11] de Ecclesiæ prædicatoribus. Item mittit eos sicut flumina ad irrigandum, quia ipse fons vitæ [12] : « Ad locum unde exeunt flumina revertuntur. » Quod exponit Gregorius [13], ubi supra, de Ecclesiæ prædicatoribus : [14] « Ego sapientiæ effudi flumina; » et de missione ipsorum [15] : « Misit eos binos, et binos ante se (*d*). » Ibi Gregorius [16] bene de hoc. Et non solum confirmavit eos dicto, sed etiam dono; ideo sequitur (v. 22) : *Hæc (e), cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum sanctum.* Sed quæritur, ad quid insufflavit? Et ad istud respondet Augustinus [17] quod hæc insufflatio significavit Spiritum sanctum non solum esse Patris, sed et suum. Item quæritur, ad quid dedit hic Spiritum in flatu, in linguis igneis [18], super Christum in columba, supra [19]. Et cum Spiritus sanctus non sit res corporalis, videtur tradidisse occasionem erroris, dando Spiritum cum talibus signis. Item prius habebant Spiritum, supra [20] : « De plenitudine ejus omnes accepimus. » Ergo nunc non dedit. Item supra ait [21] : « Si non abiero, paracletus non veniet ad vos. » Ergo ante ascensionem non debuit dari Spiritus. Ad primum respondendum est secundum Augustinum [22], quod « neque flatus ille corporeus cum sensu corporaliter tangendi procedens ex corpore, substantia Spiritus sancti fuit; sed demonstratio per congruam significationem non tantum a Patre, sed et a Filio procedere Spiritum sanctum. » Hæc ille. Ob hanc ergo congruam figurationem, cum flatu datus est Spiritus. Ad aliud respondendum est, ut habitum est supra [22] : In columba simplicitas signatur, et ideo in columba super Christum descendit; in igne vero signatur ardor, sive zelus contra culpas delinquentium. Et ideo in igne super discipulos descendit, quia eos et purgavit, et inflammavit. Et de hoc Gregorius [23]. Ad aliud respondendum est secundum Gregorium [24], ubi ait, quod Spiritum sanctum dedit Dominus semel in terra, ut hic, et semel cœlo præsidens. Et hoc ideo, quia duo sunt præcepta charitatis : dilectio Dei scilicet, et proximi. Nihilominus, ut ait ibidem Gregorius, inerat discipulorum mentibus Spiritus sanctus ad fidem; sed tamen manifesta datione non nisi post resurrectionem datus est. Propter quod dictum est supra [25] : *Nondum erat Spiritus datus.* Hæc ille. Ex quo patet, quod fuit datio Spiritus triplex : una ad justificationem et ad credulitatem; alia ad confirmationem, cum collatione potestatis dispen-

[1] Sup., XVI, 22. — [2] Chrysost., hom. LXXXV, al. LXXXVI, n. 3. — [3] August., ubi sup. — [4] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 2.— [5] *Luc.*, X, 3.— [6] Aug., *in Joan.*, tract. LIV, n. 3. — [7] *Eccli.*, XLIII, 4. — [8] Aug., *Conf.*, lib. XIII, c. XIX, quoad sensum. — [9] *Ezech.*, I, 13.— [10] *Job*, XXXVIII, 35.— [11] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. II, n. 6. — [12] *Eccle.*, I, 7. — [13] Gregor., ubi sup., n. 8.— [14] *Eccli.*, XXIV, 40.— [15] *Luc.*, X, 1.— [16] Greg., *in Evang.*, hom. XVII, n. 1.— [17] Aug., *in Joan.*, tract. CXXI, n. 4.— [18] *Act.*, II, 3.— [19] Sup., I, 32. — [20] Sup., I, 16. — [21] Sup., XVI, 7.— [22] August., *de Trinit.*, lib. IV, c. XX, n. 29. — [23] Greg., *in Evang.*, hom. XXX. — [24] Ibid., hom. XXVI, ante med. — [25] Sup., VII, 39.

(*a*) *Cæt. edit.* scilicet a me, et a dignitate mea. — (*b*) *Al.* medium. — (*c*) *Cæt. edit. add.* et. — (*d*) *Vulg.* eos binos ante faciem suam.— (*e*) Cæt. edit. *Hoc.*

sandi sacramenta, ut hic; alia in collatione doni linguarum, et ad signorum effectionem. Et de hoc bene Gregorius Nazianzenus [1], ubi ait, quod ante passionem, et post resurrectionem, et post ascensionem adfuit eis Spiritus sanctus. » Et ibi bene de hoc. Ait autem Chrysostomus [2], ubi supra, quod « quidam aiunt eos tunc non suscepisse Spiritum, sed aptos esse fecit ad susceptionem. Et ideo inquiunt : Non dixit, Accepistis; sed : *Accipite Spiritum sanctum.* » Aliter autem videtur ei, ut ait ibidem, quod « discipuli acceperunt potestatem quamdam spiritualem et gratiam, et ut dimittant peccata; post quadraginta vero dies acceperunt signorum dationem. » Hæc ille. Et ideo specificans hic ait : *Quorum remiseritis peccata*, scilicet in forma Ecclesiæ, et clave non errante : *Remittuntur eis; et quorum retinueritis*, modo dicto, *retenta sunt*, id est, non remissa. Et hoc « tam per vos, quam per successores, ait Glossa. » [3] « Quæcumque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis. » Sed qualiter hoc dedit discipulis, quia [4] : « Ego sum, qui deleo iniquitates vestras solus? » Ergo Deus remittit. Item hoc est virtutis infinitæ, quia majus est justificare impios, quam creare cœlum et terram, ait Augustinus supra [5]. Non ergo concessa hominibus. Item ait Filius Dei [6] : « Ut sciatis, quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata, » etc. Sua ergo est hæc potestas. Item ex ordine verborum hic videtur, quod nullus habet potestatem dimittendi peccata, vel ab iis absolvendi, nisi habeat Spiritum sanctum. Primo enim ait : *Accipite Spiritum sanctum*; et deinde : *Quorum remiseritis*. Et ad istud respondendum est, quod in culpa est tria considerare, scilicet divinam offensam, deformantem maculam, reatum sive obligationem ad pœnam æternam. Deus autem miserans cum dat gratiam, remittit offensam, et infundit gratiam purgantem, et delentem maculam, et remittit obligationem ad pœnam æternam. Potestatem autem exigendi pœnam temporalem committit suo Vicario, habenti auctoritatem clavium. Dei ergo est potestas remittendi peccata effective; Christi hominis, authentice et mediative, quia est mediator, et caput Ecclesiæ, et satisfaciens pro peccatis; homini autem habenti auctoritatem clavium est commissa potestas exigendi pœnam temporalem, et denuntiandi illos, qui sunt contriti et confessi, absolutos. Unde Gregorius [7] : « Causæ pensandæ sunt, et tunc ligandi atque solvendi potestas exercenda, videndo quæ culpa, quæ pœnitentia, ut quos Deus per contritionis gratiam visitat, illos pastoris sententia absolvat. » Ideo ait Salvator discipulis, supra [8] : « Solvite eum, et sinite abire. » Et ibi bene de hoc ab Augustino [9]. Ad aliud respondendum est secundum Augustinum [10] : « Ecclesiæ, inquit, charitas, quæ Spiritum sanctum infundit in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit; eorum autem, qui non sunt ejus participes, tenet. Et ideo ait : *Accipite Spiritum sanctum*; et postea : *Quorum remiseritis peccata*, » etc. Hæc ille. Ex quibus patet, quod in Ecclesiæ unitate est Spiritus sanctus, et gratia, cujus gratiæ sacramenta sunt vasa, prout ait Hugo [11]. Et Ecclesiæ clavibus fit remissio prædicta. Non ergo est necesse, ut qui ministrat sacramenta in sua persona, habeat Spiritum sanctum, quæ per malos dispensantur; in ipsa tamen Ecclesia est Spiritus sanctus, cujus sacramenta dispensat minister, et cujus clavibus utitur. Et de hoc bene Augustinus [12] : « Dei est illa gratia, Dei est sacramentum; hominis vero solum ministerium : qui si bonus est, adhæret Deo, et operatur cum illo; si vero malus, operatur per illum Deus visibilem sacramenti formam, ipse vero donat invisibilem sacramenti gratiam. » Hæc ille. Idem Augustinus [13] : « Sacramenta non depravantur peccatis hominum. » Idem Augustinus [14] : « Sacramenta eamdem efficaciam habent administrata per bonos, et per malos. » Et ibi bene de hoc.

24. Et sequitur ultima particula, in qua incidens occasio sequentis apparitionis : *Thomas*, etc., *qui dicitur Didymus*, etc. Ut ait Isidorus [15] : « Didymus *abyssus* (a), vel *geminus*, propter dubium cor, vel dubius. *Thomas* est nomen hebræum; *Didymus* græcum; *Geminus*, id est dubius, latinum. » *Non erat cum eis*, quia, ut ait Chrysostomus [16], « a disseminatione, sive dispersione, quæ fuerat facta, scilicet cum Jesus captus fuit, nondum redierat. »

25. *Dixerunt ergo ei* (b) *discipuli* : *Vidimus Do-*

[1] Greg. Naz., *de Spiritu sancto*, orat. XLI, al. XLIV, n. 11. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] *Matth.*, XVI, 19. — [4] *Isa.*, XLIII, 25. — [5] Aug., tract. LXXII, n. 3. — [6] *Matth.*, IX, 6. — [7] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 6. — [8] Sup., XI, 44. — [9] Aug., tract. XLIX, n. 24. — [10] Ibid., tract. CXXI, n. 4. — [11] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. I, part. IX, c. 3, paulo ante med. — [12] Aug., *ad Donat.*, epist. CLXXI, al. CV, n. 12. — [13] Aug., epist. CXXXVI. — [14] Id., epist. CXXXIX. — [15] Isid., *Etymol.*, lib. VII, c. IX. — [16] Chrysost., hom. LXXXVI, al. LXXXVII, n. 1.

(a) Cæt. edit. *Dei*. (b) Item *dicunt autem*.

minum. In quo narratur discipulorum charitas, retulerunt enim absenti visionem : « Qui enim [1] audit, dicat : Veni. » Supra [2] : « Invenit Philippus Nathanael, » etc. *Ille autem ait : Nisi videro in manibus fixuram clavorum*, etc., et in hoc exigebat experientiam sensus visus : *Et mittam digitum meum*, etc., et in hoc experientiam sensus tactus. Ut ait Chrysostomus [3] : « Nimirum aliis grossior, idcirco eam quærebat fidem, quæ per sensum est, qui grossissimus, scilicet tactum. Neque enim oculis credebat, nisi rimatus esset. » Et ut ait Gregorius [4] : « Neque hoc casu, sed divina dispensatione factum, ut discipulus dubitans, dum vulnera palparet carnis, in nobis sanaret vulnera infidelitatis. » Et ibi bene de hoc. Mira ergo dispensatio divinæ clementiæ in hoc facto.

26. Et sequitur illa pars, in qua iterata apparitio, vel manifestatio Filii Dei, ad removendam infidelitatem discipuli; et ibi tria : primo, ipsa manifestatio, et generalis allocutio; secundo, specialis admonitio discipuli, et illius responsio, ibi [5] : *Deinde dicit Thomæ*, etc.; tertio, subjunctio rationis, ob quam scripta sunt signa, quæ Salvator fecit, ibi [6] : *Multa quidem*, etc.

Ait ergo : *Et post dies octo iterum*, etc. Ut ait Chrysostomus [7] : « Excogita Dominatoris clementiam, qualiter pro una anima ostendit seipsum vulnera habentem, et accessit ut salvet unum. » *Venit Jesus januis clausis*. Ut ait Augustinus [8] : « Moli corporis, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. » *Et stetit in medio, et dixit : Pax vobis*, ut prius est expositum. Sed quæritur de hoc, quod ait : *Venit januis clausis*, quod attribuit Augustinus [9] ipsi divinitati. Et idem Augustinus [10] : « Contra naturam, inquit, corporis videmus esse clausis ostiis intrare. Omnia autem possibilia sunt Deo, sicut ambulare super aquas. » Ad contrarium objicitur : Omnis dos habet actum specialem in corpore glorificato, sicut impassibilitas (*a*) non alicui cedi; claritas, a nullo offuscari (*b*); agilitas, a nullo retardari : ergo et subtilitas, a nullo posse resisti. Ergo venit januis clausis ratione dotis corporis glorificati. Item videtur, ut ait Gregorius [11], quod « illud corpus Domini intravit ad discipulos januis clausis, quod per nativitatem suam clauso exivit Virginis utero : » nec tamen tunc erat corpus glorificatum : ratione dotis, potuit tunc intrare januis clausis. Et ad istud respondendum sine præjudicio, quod licet possit intrare januis clausis ratione dotis corporis glorificati, tamen hoc attribuunt sancti divinitati, ad confirmandam fidem, quod corpus suum resumptum et glorificatum fuit divinitati unitum. Unde quando aliquid debetur alicui ratione diversarum virtutum, in ipso attribuitur virtuosiori. Licet ergo posset venire clausis januis ratione virtutis corporis glorificati, tamen hoc attribuitur divinitati, cui erat unitum. Et nota quod ait : *Stetit* (*c*) *in medio*, ad significandum esse [12] mediatorem Dei et hominum. Ipse enim in medio, sicut cor vivificans in medio corporis ad illius vivificationem. Ipse enim signatus per lignum vitæ in medio paradisi. Et [13] : « Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam. » [14] « Qui posuit in medio ejus spiritum sancti sui. » Item ipse in medio, sicut imperator in medio militum, vel summus pontifex in medio cardinalium ad omnium gubernationem. [15] « Vidi in medio septem candelabrorum similem Filio hominis. » Item ipse in medio, sicut luminare in medio cœli ad mundi illuminationem. [16] « Quasi stella matutina in medio nebulæ. » Item ipse in medio discipulorum, velut scholarium, ad omnium eruditionem [17] : « In medio ecclesiæ aperuit os ejus. »

27. Et sequitur pars, in qua allocutio discipuli specialis; et ibi tria : primo, ipsius admonitio; secundo, illius responsio, ibi [18] : *Respondit Thomas*, etc.; tertio, Christi credentibus promissio [19] : *Dicit ei Jesus*, etc.

Ait ergo : *Dicit Thomæ : Infer digitum tuum*, etc. Ut ait Chrysostomus [20] : « Non expectat ab illo rogari, neque audire quid tale; sed, nihil dicente illo, complet quæ desiderabat, et eisdem verbis, quibus prius ad discipulos : *Vide manus meas, et infer manum, et mitte in latus meum*. » etc. Ut enim ait Augustinus [21] : « Quia in corde discipulorum vulnera erant, propter quæ sananda, cicatrices in corpore suo servavit. » Unde quæritur de hoc, quod ait : *Infer digitum tuum huc*. Ex hoc videtur, quod corpus suum fuit palpa-

[1] *Apoc.*, XXII, 17. — [2] Sup., I, 45. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 7. — [5] Inf., 27. — [6] Inf., 30. — [7] Chrysost., ubi sup. — [8] Aug., tract. CXXI, n. 4. — [9] Ibid. — [10] Id., *de Agon. Christ.*, c. XXIV, n. 26. — [11] Gregor., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 1. — [12] I *Tim.*, II, 5. — [13] *Prov.*, III, 18. — [14] *Isa.*, LXIII, 11 — [15] *Apoc.*, I, 13. — [16] *Eccli.*, I, 6. — [17] Ibid., XV, 5. — [18] Inf., 28. — [19] Inf., 29. — [20] Chrysost., ubi sup. — [21] August., *de verb. Dom.*, serm. XVIII, al. LXXXXIII, n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* impossibilitas. — (*b*) *Item* suscitari. — (*c*) Item *Stat.*

bile, cum dicat Gregorius[1] : « Corrumpi necesse est, quod palpatur. » Et ad istud respondendum secundum Gregorium, quod « miro modo, et incorruptibile, et palpabile corpus exhibuit post resurrectionem, ut monstrando incorruptibile invitaret ad præmium, et præbendo palpabile 'nformaret ad finem. » Et ibi de hoc. Item ait Augustinus[2], quod nulla erit deformitas in corporibus glorificatis, et supplebitur in talibus partium inæqualitas. » Ergo nulla vulnera, nullæ cicatrices erunt in eis. Item Augustinus : « Quid sibi vult hoc, » scilicet Christum monstrasse vulnera, « si propter incredulum fecit? » Si vero ostendit vulnera, erunt post resurrectionem, quod habet pro inconvenienti. Item idem[3] : « Si falsas scilicet cicatrices ostendit, fallax fuit in docendo ; » si veras, ergo ibi vera vulnera. Ergo. Ad istud respondendum, sicut tangit Augustinus[4], quod in corporibus martyrum fortassis videbimus cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt : non tamen deformitas in eis, sed dignitas erit. Et quædam quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. » Hæc ille. Multo magis in corpore Christi glorificati modo inæstimabili apparebunt sine deformitate, sed cum gloriæ fulgore, ad fidem resurrectionis construendam : quas etiam ostendet in judicio, ut ostendat quale genus mortis pertulit, prout ait Beda[5], et est ibi in Glossa. *Et noli esse incredulus*, scilicet de resurrectione : *Sed fidelis*, fidem illius habens. Ut ait Chrysostomus : « Viden' (*a*) quoniam infidelitatis, scilicet Thomæ, erat ambiguitas, et hoc antequam acciperet (*b*) Spiritum sanctum ? » ait Chrysostomus.

28. *Respondit Thomas : Dominus meus*, et in hoc confessio humanitatis Christi : *Et Deus meus*, et in hoc confessio divinitatis. Unde Augustinus[6] : « Videbat tangebatque hominem, et confitebatur Deum. »

29. *Dicit ei Jesus : Quia vidisti, credidisti.* Opponit Gregorius[7] : « Cum dicat Apostolus[8] : *Fides est sperandarum rerum*, qualiter ait hic : *Quia vidisti, credidisti?* Et ad istud respondet, quod « aliud vidit, aliud credidit : hominem vidit, et Deum confessus est. » Item quæritur : Ex quo Thomas eum tetigit, videtur quod debuisset dixisse : Quia me tetigisti, credidisti. Et ad istud respondendum secundum Augustinum[9] et Glossam, quod « sensus visus generalior est. Ideo ait : *Quia vidisti*, non quia tetigisti. Vel forsitan non fuit ausus eum tangere, sed aspiciendo credidit : « non enim scriptum est : Et tetigit Thomas, » ut ait Augustinus[10]. Ideo sequitur : *Beati qui non viderunt, et crediderunt*, eo quod non habuerunt sensibilia experimenta : quia « fides non habet meritum, cum humana ratio præbet experimentum, » ut est apud Gregorium[11]. Quod est intelligendum, ut ait idem Gregorius, de perfecte credentibus : « Ille enim vere credit, qui exercet operando quod credit, » ait idem Gregorius[12].[13] « Fides enim sine operibus mortua est. » Aliter de falso credentibus[14] : « Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. » Unde de credentibus et non operantibus, exponit Gregorius[15] illud[16] : « Absorbebit fluvium, et non mirabitur, » id est, infideles diabolus absorbet ; « et habet fiduciam, quod Jordanis influat in os ejus, » id est baptizati. Et ibi bene de hoc.

30. Et sequitur ultimum : *Multa quidem et alia signa.* Ut ait Augustinus[17], « hoc capitulum velut libri finem indicat. » Ut enim ait Chrysostomus[18] : « Signa quæ scripta sunt non ambitionis gratia, sed utilitatis tantum. » Unde quærit Chrysostomus[19], quare non omnia sunt scripta ? » Et ad hoc respondet, quod « quæ erant sufficientia scripta sunt : sufficientia, inquam, eos attrahere ad fidem. Non omnia autem sunt scripta propter multitudinem, » quia « nec mundus caperet, » infra[20] ; et « qui non credit his, quæ dicta sunt, neque pluribus crederet, si essent scripta. » Hæc ille. Et quia non fuerunt facta signa propter discipulos solum, sed ad omnium utilitatem, ideo sequitur (v. 31) : *Hæc scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est filius Dei*, et perfecta fide, ut dictum est : *Et ut credentes*, et in fide perseverantes, *vitam habeatis in nomine ejus.* Supra[21] : « Qui credit in me, si mortuus fuerit, vivet. » Et patet hic salvificus finis sacræ doctrinæ evangelicæ, quæ est assecutio vitæ æternæ. Quamvis enim iste sit finis totius Scripturæ[22] : « Quæ-

[1] Greg., *in Evang.* hom. XXVI, n. 1. — [2] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XXII, c. XIX, n. 2. — [3] Id., *cont. Faust.*, lib. XVI, c. XXXIII. — [4] Id. *de Civit Dei*, lib. XXII, c. XX, al. XIX, n. 3. — [5] Bed., *super Luc.*, in fin. — [6] August., tract. CXXI, n. 5. — [7] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 8. — [8] *Hebr.*, XI, 1. — [9] Aug., ubi sup. — [10] Ibid. — [11] Greg., *in Evang.*, hom. XXVI, n. 1. — [12] Ibid., n. 9. — [13] *Jac.*, II, 20. — [14] *Tit.*, I, 16. — [15] Greg., ubi sup. — [16] *Job*, XL, 18. — [17] August., tract. CXXII, n. 1. — [18] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [19] Ibid. — [20] Inf., XXI, 25. — [21] Sup., XI, 25. — [22] *Rom.*, XV, 4.

(*a*) *Al. edit.* Videns. — (*b*) *Item* tanquam accepit.

cumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, » etc.; tamen doctrina evangelica quasi immediatius ducit ad vitam æternam adimplentes et perficientes documenta et præcepta evangelica [1] : « Qui enim fecerit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. » [2] « Beatus homo qui audit me. » Et sequitur : « Qui me invenerit, inveniet vitam. »

CAPUT XXI.

1. *Postea manifestavit se iterum Jesus*, etc. Narratis duabus manifestationibus Filii Dei ipsis discipulis post resurrectionem, hic narratur tertia ad confirmationem, et instructionem beati Petri, et consequenter omnium in ipso. Et hoc
Divisio. in tres : primo narratur ipsa manifestatio; secundo, Petri in dilectione confirmatio, ibi [3] : *Cum ergo prandissent*, etc.; tertio, dictorum per testimonium affirmatio, ibi [4] : *Hic est discipulus ille.* Prima, adhuc in tres : primo, antecedentium manifestationis descriptio; secundo, ipsa manifestatio, ibi [5] : *Mane autem facto*, etc.; tertio, recapitulatio, ibi [6] : *Hoc jam tertio*, etc.

Ait ergo : *Postea manifestavit*, etc. Unde enumerantur tria antecedentia, scilicet loci determinatio, personarum descriptio, et operationis specificatio, ut patet in littera. *Postea*, quæ præmissa sunt, *manifestavit se ad mare Tiberiadis*, quod dicitur stagnum Genezareth, dictum quasi *generans aurum*. Sed quæritur, quare interponit quasi recapitulationem, quando præmisit : *Multa signa fecit Jesus*, inter istam narrationem, et alias, et non enumeravit continue? Et ad hoc respondet Augustinus [7], quod ista narratio « commendat Ecclesiæ sacramentum (*a*), qualis futura est in ultima resurrectione mortuorum. » Et de hoc in Glossa. *Manifestavit autem sic.* (v. 2.) *Erant simul Simon Petrus*, etc. Et in hoc enumeratio personarum, quibus apparuit. De Petro et Nathanaele, supra [8]. De Thoma, supra proximo [9]. *Et filii Zebedæi*, scilicet Joannes, et Jacobus Major, de quibus Matthæus [10]. *Et alii duo*, « quorum nomina reticentur, » ait Glossa.

3. *Dicit eis Simon Petrus : Vado piscari*; et in hoc negotii vel operationis specificatio. *Dicunt ei : Venimus et nos tecum*; et in hoc eorum unanimitas, sive occupationis identitas, sive unio. *Et nihil prendiderunt* (*b*); et in hoc forte divina dispensatio. Ut enim ait Augustinus [11] : « Divinitus factum est, ut miraculum plus appareret. » Ut enim ait Chrysostomus [12] : « Neque quid agere habentes, artem scilicet piscationis tractarunt, nihil enim habentes agere ad piscationem iverunt : et hoc nocte, quia formidolosi erant. » Unde quærit Gregorius [13] : « Cur Petrus post conversionem rediit ad piscationem, cum dicatur [14] : *Nemo mittens manum ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno Dei?* Item Matthæus non rediit ad telonii negotium post conversionem. » Et ad hoc respondet, quod « sunt quædam negotia, quæ sine peccatis exhiberi aut vix, aut nullatenus possunt, ad quæ non est redeundum post conversionem, quale fuit negotium telonii; aliud vero est negotium, quod sine peccato extitit, et hoc repetere post conversionem, peccatum non fuit, quale est piscatio. » Quasi eadem quærit Augustinus [15] : ad quod respondet, « non fuisse eos prohibitos sua arte licita victum necessarium quærere, sui apostolatus integritate servata, si quando, unde viverent, aliud (*c*) non haberent. » Hæc ille. Sed nihilominus objicitur : Ait Salvator Petro [16] : « Ex hoc eris homines capiens. » Ergo ex tunc non debuit ire ad capiendos pisces, sed ad prædicandum, et capiendum homines. Item ait Filius Dei volenti ire ad sepeliendum patrem [17] : « Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. » Ergo nec ad modicum tempus permisit eum intendere operi pietatis. Multo magis non debuit Apostolus intendere his operibus piscationis, cum opera manualia aliquando impediant vocationem quæ ad Deum est, et opera spiritualia. Item ait Salvator [18] : « Primum quærite regnum Dei, et omnia hæc adjicientur vobis. » Ergo debuissent intendisse spiritualibus occupationibus, et Deus provideret eis de temporalibus. Item [19] : « Ordinavit Deus his qui evangelizant, de Evangelio vivere. » Debuissent ergo intendere animabus lucrandis, et non operibus manualibus. Et ad istud respondendum est, sicut habitum est ab Augustino [20] : « Sui apostolatus integritate servata, non fuerunt prohibiti sua

[1] *Matth.*, V, 19. — [2] *Prov.*, VIII, 34, 35. — [3] Inf., 15. — [4] Inf., 24. — [5] Inf., 4. — [6] Inf., 14. — [7] Aug., tract. CXXII, n. 1. — [8] Sup., I, 40, 45, etc. — [9] Sup., XX, 24 et s. — [10] *Matth.*, IV, 21 et s. — [11] August., ubi sup., n. 4. — [12] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [13] Greg., *in Evang.* hom. XXIV, n. 1. — [14] *Luc.*, IX, 62. — [15] Aug., ubi sup., n. 3. — [16] *Luc.*, V, 10. — [17] *Matth.*, VIII, 22. — [18] Ibid., VI, 33. — [19] I *Cor.*, IX, 14. — [20] Aug., ubi sup. — (*a*) *Cæt. edit.* sacramenta. — (*b*) *prehenderunt*. — (*c*) aliunde.

arte quærere victum necessarium. » Unde ibidem Augustinus [1] : « Si beatus Paulus artem, quam non noverat, didicit, ut dum suis manibus transigitur doctor, nullus gravetur auditor; quanto magis beatus Petrus, qui jam piscator fuerat, quod noverat, fecit, si ad præsens illud tempus aliud unde viveret (a) non invenit ? » Hæc ille. Ex his colligitur, quod ratione necessitatis cogentis, ratione licitæ artis, et ratione conditionis temporis, quia non erat adhuc tempus aptum ad prædicandum, ob furorem et malignitatem Judæorum, qui erant magis prompti ad interficiendum, quam ad audiendum, et ratione vitandæ otiositatis, licite potuerunt ire ad piscationem. Unde Chrysostomus [2] : « Nihil habentes agere, ad piscationem iverunt. » Et per hoc ad objecta. De mysterio vero discipulorum, quod erant septem, cum quibus ultimum convivium celebravit Dominus, Gregorius [3] bene. Unde ait : « Septenario numero perfectio designatur, » ideo « septem diebus hoc tempus evolvitur. Illi ergo in ultimo convivio de præsentia veritatis epulantur, qui nunc studio perfectionis terrena transcendunt, et qui sunt pleni septiformi Spiritu. » Et ibi bene de hoc. Quod autem nihil prendiderunt in nocte, figura est, quod qui laborant in nocte, id est, in tenebris peccati, fructum non assequuntur: [4] « Per totam noctem laborantes nihil cepimus. » Ut enim ait Propheta [5] : « Vanum est vobis surgere ante lucem. » Omnis enim labor qui est in nocte, id est, sine lumine divinæ gratiæ, infructuosus. [6] « Noctes laboriosas enumeravi mihi. » Gregorius [7] : « Quædam sunt laboriosa, sed non vacua; quædam vacua et laboriosa, sicut qualia sunt opera peccatorum. » [8] « Confusio comedit labores eorum (b). »

4. Et sequitur illa pars, in qua ipsa manifestatio : *Mane autem facto,* etc. Et illa in duas : primo se manifestat per miraculosam operationem in captione piscium; secundo, per dispensativam comestionem : *Ut ergo descenderunt,* etc. In prima parte quatuor : primo, ipsa manifestatio; secundo, ejus allocutio, et eorum responsio, ibi [9] : *Dicit ergo eis*, etc.; tertio, ipsius præceptio cum executione, ibi [10] : *Dixit ergo eis*, etc.; quarto, ejusdem a discipulis agnitio et eorum ad terram applicatio, ibi [11] : *Dicit ergo discipulus*.

Ait ergo : *Mane autem jam facto, stetit Jesus in littore.* Quærit Gregorius [12] : « Cur discipulis in mari laborantibus post resurrectionem in littore apparuit, ante vero resurrectionem coram eis in fluctibus ambulavit? » Et ad hoc respondet, quod « mare præsens sæculum designat : per soliditatem littoris, perpetuitas quietis æternæ designatur. Quia ergo discipuli in fluctibus mortalis vitæ laborabant, ideo in mari apparuit eis; quia vero nunc corruptionem carnis excesserat, ideo in littore apparuit. » *Non tamen cognoverunt eum discipuli.* Ut ait Chrysostomus [13] : « Non videbatur, nisi condescenderet, » scilicet in formam, in qua voluit apparere, et videri. Et de hoc Augustinus [14] bene, ubi quasi quærit : « Cum in eodem corpore, et in eadem forma resurrexerit, quomodo aliquando agnitus fuit, aliquando non? » Et innuit respondendo, quod hoc potuit dupliciter fieri : vel quod aliquid factum est in oculis eorum, vel quod in alia effigie apparuit, prout voluit. » Unde ait : « Cum duo sint in corpore, lineamenta et color, quibus cujuslibet species agnoscatur, cur in transfiguratione, scilicet ante resurrectionem, neminem movet eum potuisse usque ad tantam excellentiam fulgoris et lucis colorem mutasse; et post resurrectionem movet lineamenta mutata esse, ut non possit agnosci? » Hæc ille, quasi diceret : Non debet aliquis inde moveri. Secundum Augustinum [15] vero « littus finis est maris, et signat finem sæculi, » in quo fine erit resurrectio mortuorum.

5. *Dicit ergo eis : Pueri, numquid,* etc. « Ex usu enim communi sic vocat, » ait Glossa. *Numquid pulmentarium habetis?* qui scilicet ita piscamini. Pulmentum enim dicitur omne illud, quo panis comeditur, vocatum a *pulte*, ait Isidorus [16]. *Responderunt ei : Non*; « et ideo licet nobis providere, » ait Glossa. Ut enim ait Augustinus [17], inquirens cur non implevit Dominus quod promisit, scilicet : *Primum quærite regnum Dei, et omnia adjicientur vobis:* « Prorsus, inquit (c), quod Dominus promisit, implevit : nam quis alius pisces, qui caperentur, apposuit? Qui non

[1] August., ubi sup. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Greg., in Evang. hom. XXIV, n. 6. — [4] Luc., V, 5. — [5] Psal. CXXVI, 2. — [6] Job, VII, 3. — [7] Gregor., Moral., lib. VIII, c. [illegible], al. [illegible], n. 15. — [8] Jerem., III, 24. — [9] Inf., 5. — [10] Inf., 6. — [11] Inf., 7. — [12] Greg., in Evang. hom. XXIV, n. 2. — [13] Chrysost., ubi sup. — [14] Aug., ad Paulin., Epist. LIX, al. CXLIX, n. 31. — [15] Id., tract. CXXII, n. 6. — [16] Isid., Etymol. lib. XX, c. II, ante med. — [17] Aug., ubi sup., n. [illegible].

(a) Cæt. edit. aliunde vivere. — (b) Vulg. laborem patrum. — (c) Cæt. edit. inquam.

ob aliud credendus est eis ingessisse penuriam, qua compellerentur ire piscatum, nisi dispositum volens exhibere miraculum. » Et ut ait Chrysostomus [1] : « Humanius loquitur eis, ut debens aliquid emere ab eis, » id est, ad modum hominis. Ideo (v. 6) *dixit eis : Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis.* Ut enim ait Gregorius [2] : « Bis (a) ad piscandum jussit Dominus, ut retia mitterentur, *Lucæ* quinto [3] (b), et hic. Et in illa piscatione non dixit, in quam partem retia mitterentur ; hic autem dixit, quod in dexteram partem. Quæritur, unde hoc ? Et ad istud respondet Gregorius ibi, quod « illa piscatio signat præsentem Ecclesiam, quæ bonos et malos simul colligit usque ad finem sæculi ; ista autem piscatio signat Ecclesiam electorum in gloria. » Et ideo in hujus figura ait : *Mittite in dexteram. Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere*, quia, ut ait Augustinus supra [4] : « Deus apposuit pisces. » Unde ait Petrus [5] : « In verbo tuo laxabo rete, » etc.

7. *Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro*, scilicet Joannes. Ut enim ait Chrysostomus [6] : « Hic, id est Petrus, erat ferventior; ille, id est Joannes, excelsior : hic quidem, id est Petrus, astutior; ille vero, id est Joannes, perspicatior. Propterea Joannes quidem primo cognovit Jesum, Petrus vero prius ivit ad eum. » Hæc ille. *Simon autem Petrus, cum audisset, tunica succinxit se.* Ut ait Chrysostomus [7] : « Vides et reverentiam Petri, et affectionem, quia nudus misit se in mare? Sed neque sustinuit navem ad eum venire, sed natans accessit. » Hæc ille.

8. *Alii autem navigio venerunt.* Et specificat spatium maris : *Non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis.* Et patet hujus mysterium a beato [8] Gregorio : Petrus enim et alii discipuli « trahunt rete piscium ad terram, quia sanctæ prædicationis voce ad stabilitatem æternæ vitæ fideles adducunt. » Unde ait discipulis [9] : « Faciam vos piscatores hominum. » Unde nota quod ait : *Mittite rete in dexteram navigii.* Per rete doctrina evangelicæ prædicationis signatur, quæ est varia textura contexta, et hoc indissolubiliter, multipliciter et firmiter. Fila enim, ex quibus tale rete contexitur, sunt auctoritates et aptæ rationes, quia « auctoritas fidem flagitat, et rationi hominem præparat; ratio ad intellectum cognitionemque perducit, » ait Augustinus [10]. Et istud rete fuit figuratum in retibus apostolorum [11] : « Laxabo rete in verbo tuo. » Et de reti apostolico Augustinus [12] bene. Et istud rete debet mitti in dexteram navigii, ut homines capiantur, et ducantur ad sollicitudinem æternæ gloriæ, et ut sedeant a dextris Dei cum electis. [13] « Tunc dicet his, qui a dexteris sunt, » etc. [14] « Dextera ejus amplexabitur me. » Et quia pauci capiuntur prædicatione evangelica, ideo [15] : « Lugebunt expandentes rete. » Et nota quod est multiplex rete : est enim rete diabolicæ tentationis [16] : « Immisit in rete pedes suos. » Ibi Gregorius [17] : « Sicut qui pedes in rete mittit, non cum voluerit, exit; sic qui in peccato se dejicit, non mox ut voluerit, surgit, » etc. Item est rete carnalis voluptatis [18] : « Traxit in sagena sua, et congregavit (c) in rete. » Unde in hamo, de quo ibi præmisit, suggestio : in sagena, consensio; in reti, prævaricatoria operatio. Et de muliere mala sub figura voluptatis [19] : « Inveni mulierem morte amariorem, quæ laqueus venatorum est, et sagena cor illius. » Item est rete humanæ deceptionis [20] : « Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit pedibus ejus. » Item est rete pravæ et perversæ doctrinationis [21] : « Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor. » Quod vero dicitur, quod Petrus tunica se præcinxit, et misit se in mare, figura est, quod succinctus ab omni concupiscentia misit se ad sustinendas tribulationes. Infra eodem [22] : « Alius cinget te. » Et ibi de hoc. Quod vero *discipuli navigio venerunt*, figura est quod sæculum istud calcando ad gloriæ soliditatem pervenerunt. Unde et Petrus, qui fuit caput Ecclesiæ, ambulavit super mare [23]. Per *ducentos cubitos* signatur adimpletio mandatorum Dei in perfecta charitate, id est, dilectione Dei et proximi. Centenarius enim, et denarius, idem in mysterio sunt, quia « numerus replicans, et numerus replicatus, idem

Rete est multiplex.

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] Gregor., *in Evang.*, hom. XXIV, n. 3. — [3] *Luc.*, v, 4. — [4] Aug., ubi sup. — [5] *Luc.*, v, 5. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] Ibid. — [8] Greg., ubi sup., n. 4, quoad sensum. — [9] *Matth.*, IV, 19. — [10] Aug., *de ver. Relig.*, c. XXIV, n. 45. — [11] *Luc.*, v, 5. — [12] Aug., *de LXXXIII Quæst.*, q. LXXXI, n. 3. — [13] *Matth.*, XXV, 33. — [14] *Cant.*, II, 6. — [15] *Isa.*, XIX, 8. — [16] *Job*, XVIII, 8. — [17] Greg., *Moral.*, lib. XIV, c. VI, al. XI, n. 13. — [18] *Habac.*, I, 15. — [19] *Eccle.*, VII, 27. — [20] *Prov.*, XXIX, 5. — [21] *Ose.*, V, 1. — [22] Inf., 18. — [23] *Matth.*, XIV, 29.

(a) *Suppl.* in sancto Evangelio legitur, quia. — (b) *Cæt. edit. non habent* Lucæ quinto, *nisi admodum in margine.* — (c) *Cæt. edit.* congregabit.

sunt in mysterio, » ait Augustinus. Unde et in figura dicitur [1] : « Venire regem cum viginti millibus, contra habentem decem millia : » in figura de transgressione mandatorum Dei et proximi, veniet Dominus contra gloriantem de mandatorum adimpletione.

9. Et sequitur illa pars, in qua ipsa manifestatio ostensa per ipsam comestionem, ibi : *Ut ergo descenderunt*, etc. Et ibi quatuor : primo, ciborum præparatorum inventio; secundo, de offerendis piscibus Filii Dei præceptio, et ejusdem adimpletio, ibi [2] : *Dicit eis Jesus* (*a*) etc.; tertio, ad prandendum invitatio, ibi [3] : *Dicit eis Jesus : Venite, prandete*, etc.; quarto discipulorum stupefactio, et ciborum eis a Christo distributio, ibi : *Et nemo audebat*, etc.

Ait ergo : *Descenderunt in terram :* et loquitur secundum naturam, quia mare est altius terra. *Viderunt prunas et piscem et panem.* Quæritur unde erant ista? Et ad hoc respondet Chrysostomus [4], quod « non operatur hic ex materia supposita, » sed quod admirabilius signa ducit, scilicet ex non entibus rebus : ostendens, quod cum ex materia subjecta faciebat, propter quamdam dispensationem faciebat, scilicet ut crederent eum esse auctorem creaturarum, sicut quando multiplicavit panes ex quinque panibus, supra [5]. Ista ergo fuerunt a Filio Dei creata, vel facta, secundum Chrysostomum, qui collegit pisces in rete, ut ait Augustinus [6], supra. Item quæritur, quare non levavit hic oculos in cœlum et egit gratias, sicut fecit supra [5], quando distribuit panes? Et ad istud respondet Chrysostomus [4], quod cum ampliori potestate ista facit : quæ autem ibi fecit, condescensionis gratia fiebant. Et ideo respiciebat in cœlum, instruens nos, ut habitum est ibi, et gratias egit.

10. Et sequitur illa particula : *Dicit eis Jesus : afferte de piscibus.* Et hoc dixit eis ad ostensionem miraculi. Quod audiens Petrus, qui [4] « erat in omnibus ardentior, ad obediendum humilior, ad exequendum mandatum paratior : » (v. 11) *Ascendit, et traxit rete in terram plenum*, etc. Hic enim, ut ait Chrysostomus [4], « signa facta sunt : primum quidem, multos esse comprehensos pisces ; deinde, non scissum esse rete. » De mysterio vero istorum piscium, scilicet centum quinquaginta trium, Gregorius [7] multum, et est in Glossa. In numero enim denario operatio mandatorum signatur; in numero septenario Spiritus septiformis designatur; in ternario fides Trinitatis signatur. Ducendo ergo per trigonum decem et septem, veniunt quinquaginta unum : quod unum non potest dividi, quia requies in unitate est. Item ducendo per trigonum quinquaginta et unum, fiunt centum et quinquaginta tria. Unde numerus prædictus, et ejus partes, sunt numeri gratiarum, quæ gratia ducit ad requiem. Ille enim numerus habet quinquagenarium numerum ter, et insuper tria ipsa propter mysterium Trinitatis. Unde et die quinquagesimo a Paschate datus est Spiritus. Et de hoc Augustinus [8]. Quod autem non est scissum rete, mysterium, ut supra, habitum est, quia ista piscatio signabat collectionem electorum ad vitam æternam, in qua nulla erit divisio vel scissura. Et de hoc Gregorius [9]. Item secundum eumdem Gregorium, in pisce asso signabatur Christus passus, qui capi voluit laqueo mortis nostræ, et quasi tribulatione assatus est tempore passionis. Per panem autem signatur divinitas Christi, quæ nos reficit. Et ibi bene de hoc. Idem Augustinus [10] : « Piscis assus Christus est passus, et ipse est panis qui de cœlo descendit. » Et de hoc in Glossa. Et quod ait : *Traxit Petrus rete*, etc., mysterium est, quod per Petrum et ejus successores colliguntur electi, et ad fidem in Ecclesia militante, et ad beatitudinem in Ecclesia triumphante. Unde et Augustinus [11] : « Per illum septenarium numerum discipulorum, per quem etiam potest universitas intelligi figurata, tanto sacramento noscamus communicare, et eidem beatitudini sociari. » [12] « Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti. »

12. Et sequitur quarta particula, scilicet discipulorum stupefactio et ciborum eis collatio : *Et nemo audebat discumbentium interrogare eum.* Et est sensus, secundum Augustinum [13] : « Tanta erat evidentia veritatis, qua Jesus illis apparebat, ut nullus eorum non solum negare, sed neque dubitare auderet. Quasi ergo diceret : Nullus audebat dubitare, quoniam ipse esset. » Hæc ille. Ex hoc patet, quod quando volebat, sic apparebat, ut indubitanter eum agnoscerent;

[1] *Luc.*, XIV, 31. — [2] Inf., 10. — [3] Inf., 12. — [4] Chrysost., ubi sup. — [5] Sup., VI, 11. — [6] August., tract. CXXII, n. 4. — [7] Greg., *in Evang.*, hom. XXIV, n. 4. — [8] Aug., ubi sup., n. 8. — [9] Greg., ubi sup. — [10] Aug., tract. CXXIII, n. 2. — [11] Ibid. — [12] *Matth.*, XIII, 47. — [13] Aug., ubi sup., n. 1. — (*a*) *Cat. edit. posuer.* et ejusdem adimpletio *post.* ibi : *Dicis*, etc.

et quando volebat, se occultabat. Et de hoc Augustinus bene [1], ubi ait, quod sicut ante resurrectionem usque ad excellentiam lucis et fulgoris potuit mutare colorem, ut non agnosceretur, et post pristinum colorem revocare; sic eadem facilitate potentiæ, potuit renovare lineamenta et revocare. » Et ibi bene de hoc. Similiter Chrysostomus hic [2], de hoc : « Cum silentio, inquit, et formidine multa et reverentia, sedebant attendentes in eum, formam altiorem videntes, et multa stupefactione pleni. Valde enim erant stupefacti, » etc. Et hoc figura erat quod in convivio gloriæ certi erimus, videntes Deum facie ad faciem, et non indigebimus interrogatione. Supra [3] : « Palam de Patre annuntiabo vobis, » etc.

13. *Et venit Jesus, et accepit panem*, etc. Et istud debet continuari cum eo quod dictum est supra : *Venite, prandete.* Et in hoc patet mysterium, quia istud convivium, quod celebravit Dominus cum septem discipulis, figura est æterni convivii, secundum Gregorium [4], ad quod convivium veniunt electi per Filium Dei mediatorem, et per communicationem sui sacri corporis et sanguinis, et veram credulitatem. Supra [5] : « Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. » Sed quæritur, cum credatur ipsum manducasse cum discipulis, ut dicitur hic, et apud *Lucam* [6] : « Cum manducasset coram eis, » quid fuit factum de illo cibo, et ad quid manducavit? Videtur enim, quod hoc potius fuit ad impedimentum fidei resurrectionis, quam ad promotionem, cum cibus sumatur ad restaurationem deperditi. Et ad hoc respondet Augustinus [7] bene : « Fides Christiana de Christo Salvatore non dubitat, quod post resurrectionem in spirituali carne, sed tamen vera, cibum ac potum sumpsit. Non enim potestas, sed egestas edendi et bibendi, talibus corporibus auferetur (*a*). » Idem Augustinus [8] : « Cibum et potum sumpsit non alimentorum indigentia, sed ea qua poterat potestate. » Similiter de hoc Augustinus [9] bene, ubi loquitur de comestione Christi post resurrectionem, et angelorum, dicens quod « illa comestio fuit non necessitate, sed potestate. » Et ponit exemplum : « Aliter absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius candens : illa indigentia, iste potentia. » Hæc ille. Potestas ergo apparuit in Christo comedente, non egestas : et ita manducans potestative non convertit cibum in naturam corporis sui, sed resolvit (*b*) in materiam, ut dicitur [10]. Et ibi bene de hoc Chrysostomus [11] : « Qualiter autem comedit, non est nostrum dicere : modo enim quodam inopinabiliori hæc fiebant, non ut natura indigente cibis, sed condescensione ad demonstrationem resurrectionis. » Hæc ille.

Exemplum de comestione.

14. Et sequitur illa pars, in qua recapitulatio manifestationum prædictarum, ibi : *Hoc jam tertio manifestatus est*, etc. Sed quæritur qualiter hoc? quia etiam in die resurrectionis, sive Paschæ, multoties apparuit, ut patet ab Augustino [12], et a Magistro in *Historiis*. Ergo non jam tantum tertio manifestavit. Et ad istud respondendum est secundum Augustinum [13], quod « hoc non ad ipsas demonstrationes : sed ad dies referre debemus, id est, primo die, cum resurrexit; et post dies octo, quando Thomas vidit et credidit; et hoc die, quando de piscibus hic loquitur. Post quot autem dies hoc fuerit factum, non est dictum. » Hæc ille.

15. Et sequitur illa pars, in qua de consequentibus ad manifestationes prædictas, scilicet de confirmatione Petri in dilectione, et de informatione, ibi : *Cum ergo prandissent*, etc. Et illa in duas : primo, de dilectione inquisitio ad ipsius confirmationem, et Petri responsionem; secundo, ad consummationem dilectionis suæ passionis ipsi Petro revelatio, ibi : *Amen dico tibi*, etc. Prima in tres, secundum tres interrogationes et responsiones Petri; secunda, ibi [14] : *Dicit ei iterum*, etc.; tertia, ibi [15] : *Dicit ei tertio*, etc. In qualibet parte tria, scilicet inquisitio Petri, responsio, et Christi admonitio.

Ait ergo : *Cum prandissent, dicit Simoni Petro*, qui erat princeps, et caput præsentibus discipulis : *Simon Joannis, diligis me?* Ex hoc videtur Filium Dei in prandio siluisse, nec non et discipulos. Unde Chrysostomus, ubi supra [16] :« Cum

[1] Aug., *ad Paulin.*, ubi sup. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Sup., XVI, 25. — [4] Gregor., ubi sup., n. 6. — [5] Sup., VI, 52. — [6] *Luc.*, XXIV, 43. — [7] August., *de Civit. Dei*, lib. XIII, c. XXII. — [8] Ibid., lib. XXII, c. XIX, n. 2. — [9] Id., *ad Deogr.*, epist. XLIX, al. CII, q. I, n. 6. — [10] *De Mirabilib. S. Scrip.*, lib. III, c. XV (inter Oper. S. Aug., Append., tom. III), ibi cit. a cæt. edit., legitur e contrario : « Hoc (scilicet cibos, non ut nos ruminatos cibos stomacho et intestinis conferunt, sed statim ut accepta, velut videntur, degustent, *in spiritualem* naturam, non ex parte, sed tota transformaut. » — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Aug., *de Cons. Evang.*, lib. III, c. XXV. — [13] Id., *in Joan.*, tract. CXXIII, n. 3. — [14] Inf., 16. — [15] Inf., 17. — [16] Chrysost., ubi sup.

(*a*) *Cæt. edit.* aufertur. — (*b*) *Item* resiluit.

silentio sedebant, et solum comedebant, quæ eis condidit. » *Diligis*, inquit, *me plus his?* Unde quærit Chrysostomus [1], qualiter alios præteriens Petro locutus est de talibus. Et ad hoc respondet, quod « eximius apostolorum erat Petrus, et os apostolorum et vertex : et propter hoc Paulus ascendit [2] videre eum. Item ostendens ei, quoniam oportet eum audere, id est, fiduciam habere in Christo; et negatione deletá, committit ei curam fratrum, et negationem quidem non profert, neque exprobrat quod factum est. » Hæc ille. Ob hanc ergo Petri confirmationem, et ob remissionis negationum ostensionem, ob confidentiæ stimulationem, sic locutus est Petro. Unde ait ei : *Diligis me plus his?* quia, ut dictum est sæpe, Petrus erat ferventior in omnibus, et primus ad respondendum, et promptus ad obediendum. Unde Glossa : « Quod scit interrogat. » Et subditur responsio Petri : *Domine, tu scis, quoniam amo te.* Ut ait Chrysostomus [3] : « Ipsum qui scit ineffabilia cordis testem vocavit. » Et patet hic humilitas Petri : non respondit se plus diligere, sed ait : *Tu scis.* Unde Glossa : « Utrum plus diligat, tacuit. » *Dicit ei : Pasce agnos meos.* Ut dicit Augustinus [4] : « Hoc idem est, ac si diceretur : Si me diligis, non te pascere cogita, sed oves meas : et sicut meas pasce, non sicut tuas : gloriam meam in eis quære, non tuam : dominium meum quære, non tuum; lucra mea, non tua. Ne sis in eorum societate, de quibus [5] : *Erunt homines amantes seipsos.* Hæc ille. Et ibi bene de hoc.

Humilitas Petri

16. Et sequitur secunda interrogatio Christi, consimilis priori, et eadem responsio Petri, et eadem ipsius admonitio, ibi : *Dicit ei iterum*, etc. Unde Chrysostomus [6] : « Si diligis me, curam fratrum suspicias, et ferventem amorem, quem per omnia demonstrasti, nunc ostende, et nunc animam, quam dixisti te positurum pro me, pro ovibus meis pone. » Hæc ille.

17. Et sequitur tertia Christi interrogatio, et consimilis responsio et admonitio, ibi : *Dicit ei tertio*, etc. Quæritur, quare toties interrogavit, cum sufficeret semel interrogasse? Et ad istud respondet Augustinus [7] : « Redditur ternæ negationi terna confessio, ne minus amori lingua serviat, quam timori, » etc. *Contristatus autem Petrus*, etc. Sed quæritur ad quid fuit contristatus, ex quo fuit conscius se a mare Dominum? Et ad hoc respondet Chrysostomus [8], quod « formidans priora, scilicet negationes, melior factus est, et magis sobrius, et non audax existens de reliquo, sicut prius scilicet promittebat præsumptuose (supra [9]). Ne ergo existimans diligere eum (*a*) non diligeret, scilicet (*b*) eodem modo quo deberet, ideo contristatus est. » Et patet secundum Augustinum [10], eadem esse amorem et dilectionem. Unde ait hic primo : *Simon, diligis me?* Et postea ait : *Amas me?* Et patet hic quæ sunt successoribus Petri necessaria, scilicet Dei fervida et vera dilectio, ut scilicet Deum diligant, non se; et divinum honorem, non suum; et divina lucra, non sua, secundum Augustinum [11]. Et ut pascant agnos et oves Dei, id est, fideles : de qua dilectione et pastura in Collatione [12] prædicabili. Qualiter autem sint oves pascendæ, in Glossa : « Pascere oves, est credentes, ne deficiant, confortare. » Et sic de aliis, quæ in Glossa enumerat. Et forte prius ait : *Pasce agnos meos*, bis, et denique semel : *Pasce oves meas.* Per agnos enim, simplices et infirmi, et pauperes signantur, qui debent pasci duplici pastura, scilicet corporali et spirituali; per oves signantur firmiores et ditiores, qui pasci debent pastura spirituali. Unde Glossa : « Pascere oves est terrena subsidia, si necesse est, subditis providere, exempla virtutum præbere, » etc.[13] « Sicut pastor gregem suum pascit, in brachio congregabit agnos, et in sinu suo levabit, fœtas, » etc. Qui ergo Petro succedit in officio pastorali, et non diligit Deum, nec pascit oves, idolum est, non pastor [14] : « O pastor et idolum, derelinquens gregem : » pastor nomine, idolum re.

Pascere oves quid sit

18. Et sequitur illa pars, in qua de prænuntiatione suæ passionis ipsi Petro, ibi : *Amen dico tibi*, etc., in qua morte ostendebatur consummatio dilectionis beati Petri; et ibi quatuor : primo, ipsius mortis prænuntiatio; secundo, ipsius Petri de altero discipulo inquisitio, ibi : *Conversus Petrus*, etc.; tertio, Christi responsio, ibi : *Dixit ei*, etc.; quarto, sermonis Domini interpretatio a discipulis : *Exivit ergo sermo inter fratres*, etc.

Ait ergo : *Amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te.* Ita respondit Petrus supra [15] : *Scis quia*

[1] Chrysost., hom. LXXXVIII, al. LXXXVII, n. 1. — [2] *Gal.*, I, 18. — [3] Chrysost., ibid. — [4] Aug., ubi sup., n. 5. — [5] II *Tim.*, III, 1. — [6] Chrysost., ubi sup. [7] Aug., ubi sup. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Sup., XIII, 37. — [10] August., ubi sup. — [11] Ibid. — [12] Vid. *Collat.* XI. — [13] *Isa.*, XL, 11. — [14] *Zach.*, XI, 17. — [15] Sup., 17.

(*a*) *Cæt. edit.* cum. — (*b*) *Item* sed.

amo te. Et supra [1] dixerat : « Animam meam ponam pro te. » Filius ergo Dei amoris ostensionem monstrare volens, et erudire nos quomodo eum amare oporteat, sicut continuat Chrysostomus [2], ait Petro : *Cum esses junior, cingebas te*, id est, sequebaris tuam voluntatem ; *quando autem senueris, extendes manus*, id est, crucifigeris, ait Augustinus [3]. Unde Augustinus [4] ibidem : « Hunc invenit exitum ille negator et amator, præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus. » Hæc ille. *Et alius te cinget*, scilicet vinculis, quod fuit impletum. *Et ducet quo tu non vis*, id est, ad mortem, ait Glossa.

19. *Hoc autem dixit, significans qua morte esset clarificaturus Deum.* Sed quæritur de hoc quod ait : *Ducet te, quo tu non vis* : nihil involuntarium est meritorium : ergo si nolens passus est, absque merito est passus. Et ad istud respondet Chrysostomus [5] : « Dedit ei Filius Dei quod desiderabat, scilicet ut moreretur pro Christo. Et hoc quod ait : *Non vis*, naturæ dicit compassionem, et carnis necessitatem : quoniam invita, id est, non volens absciuditur a corpore anima. » Et sequitur : « Nullus enim impassibiliter corpus deponet. » Hæc ille. [6] « Nemo carnem suam odio habuit. » Loquitur ergo quantum ad ipsam sensualitatem, sive vitam animalem. Est enim duplex voluntas, scilicet rationis, et vitæ animalis, sive sensualitatis. Prima volebat mori pro Christo, licet secunda repugnaret. Unde Chrysostomus, ubi supra : « Et si quæ optiones validæ erant, scilicet mori pro Christo, et ipsæ passiones; natura tamen redarguebatur, » id est, ostendebatur timere. Et de hoc similiter Augustinus [7]. Solutus a corpore volebat esse cum Christo, sed si fieri posset, præter carnis molestiam, ad quam nolens ductus est. » Et exemplificat de Christo, quod « propter nos consolandos in se transfiguravit, quando ait [8] : *Si potest fieri, transeat a me calix iste.* Hoc ait, qui non habebat mortis necessitatem, sed voluntatem. » Et ibi bene de hoc. Et est in Glossa pro parte. Unde et hunc infirmitatis affectum naturalem nec senectus auferre potuit. Propter quod ait hic : *Cum autem senueris*, etc., ut ait idem Augustinus. De hoc Chrysostomus [9] bene : « Quoniam semper Petrus volebat esse in periculis pro eo, ideo ait : Confide, et ita complebo desiderium tuum, ut quæ non es passus juvenis existens, hoc te oporteat pati senem factum. Et ideo erigens auditorem (*a*), ait : *Hoc dixit, significans qua morte*, etc., ut discas, quoniam pati pro Christo gloria est patientis et honor. » Et sequitur : *Sequere me.* « Et in hoc insinuat prælationem beati Petri. » Hæc Chrysostomus [10]. Unde ibidem quærit, qualiter Jacobus assumpsit thronum Hierosolymorum, qui fuit primus episcopus eorum, et non Petrus? Et huic respondet, quoniam hunc, id est, Petrum, orbis terrarum inthronizavit magistrum; Jacobum vero plebis Hierosolymorum, etc. Et nota hic mysterium, quando ait : *Cum esses junior, cingebas te*, etc. Ut ait Chrysostomus [11] : « In sæcularibus, scilicet rebus, juvenis utilis est; qui senuit, inutilis. Sed in cœlestibus, scilicet negotiis, non ita est, sed cum supervenerit senectus, tunc virtus clarior, tunc virilitas illustrior. » Hæc ille. *Junior* ergo dicitur vita imperfectior.[12] « Videbant me juvenes. » Gregorius [13] : « Juvenes dici solent, qui nulla consilii gravitate deprimuntur : » in juvene enim est fervor libidinis. [14] « Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ. » Ibi Gregorius [15] : « In adolescentia libido fervescere inchoat. » Item « in juvene est paucitas experientiæ et ardui operis, » ut ait sapiens [16]. Juvenis non est expertus : multitudo enim temporis experientiam facit. Et quia ita est, cingit se non cingulo disciplinæ vel justitiæ ad cohibendum et restringendum, sed ad leviandum se, ut sit velocior ad implendum suam voluntatem, vel concupiscentiam. Et de zona sic accingente [17] : « Pro zona funiculus. » [18] « Quasi agnus lasciviens. » [19] « Nullum sit pratum, quod non pertranseat (*b*) luxuria nostra. » Ut enim ait Augustinus [20] : « Ille vivit secundum carnem, qui pergit quo vult, dormit quando vult, loquitur quando vult, et ubi vult. » Et sic de operibus aliorum sensuum, ut ibi enumerat. Et talis non secundum Deum, sed carnaliter vivit. Ideo [21] : « Desideria juvenilia fuge. » [22] « Curva cervicem ejus in juventute. » Et [23] : « Post concupiscentias non eas. » E con-

[1] Sup., XIII, 37. — [2] Chrysost., ubi sup. — [3] Aug., ubi sup., n. 5. — [4] Ibid., n. 4. — [5] Chrysost., ubi sup. — [6] *Ephes.*, v, 29. — [7] August., ubi sup., n. 5. — [8] *Matth.*, XXVI, 39. — [9] Chrysost., ubi sup. — [10] Ibid. — [11] Ibid., paulo ante. — [12] *Job*, XXIX, 8. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XI, al. XVII, n. 26. — [14] *Job*, XX, 11. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. V, al. X, n. 11. — [16] Arist., *Ethic.* lib. I, c. III. — [17] *Isa.*, III, 24. — [18] *Prov.*, VII, 22. — [19] *Sap.*, II, 8. — [20] Imo auctor lib. *de Salutar. Docum. ad quemd. Comit.*, c. XVII, inter Oper. S. Aug., append., tom. VI. — [21] II *Tim.*, II, 22. — [22] *Eccli.*, XXX, 17. — [23] Ibid., XVIII, 30.

(*a*) *Cæt. edit.* eum. — (*b*) pertransit.

trario, cum senuerit homo virtuali senectute, de qua ait Chrysostomus supra, et de qua dicitur [1] : « Senectus venerabilis non diuturna; » et sequitur : « Ætas senectutis vita immaculata : » *alius cinget* eum cingulo disciplinæ, scilicet Deus ipse, sive spiritus Dei [2] : « Accinge sicut vir lumbos tuos. » Unde est cingulum cohibentis disciplinæ, de quo dictum est [3] : « Sint lumbi vestri præcincti. » Et est cingulum pœnitentialis vitæ [4] : « Vocabit Dominus ad fletum, et ad cingulum saxi. » Unde et sancti antiqui erant accincti : de Helia [5], quod erat « zona pellicea cinctus (*a*); » et de Joanne [6], quod « habebat zonam pelliceam circa lumbos. » Item est cingulum fidei et justitiæ, ut de Christo [7] : « Et erit justitia cingulum lumborum ejus. » Et est cingulum auctoritatis et potentiæ, prout ait Propheta de Christo [8] : « Accingere gladio tuo super femur tuum. » Et est cingulum veritatis et doctrinæ, quo cingitur et restringitur anima, ne effluat in vanas curiositates; in figura Ecclesiæ [9] : « Sindonem fecit et vendidit, et tradidit cingulum Chananæo. » Quod exponit Gregorius [10] de doctrina fidei, super illud Job [11] : « Divident eum negotiatores. » [12] « Succincti lumbos in veritate. » Et [13] : « Astringens cingulo aptavit rationale. » Et est cingulum castitatis et sanctimoniæ [14] : « Præcinctus ad mamillas zona aurea; » et in figura prælatorum, de angelis [15], quod « præcincti circa pectora zonis aureis. » Et est cingulum fortitudinis et patientiæ [16] :« Accinxit fortitudine lumbos suos; » et [17] : « Flagellis me cinxerit. » Sic senescens virtualiter, et se cingens disciplinabiliter, extendit manus ad operandum perfectibiliter [18] :« Levemus corda cum manibus ad Dominum. » Et *alius*, id est spiritus Dei, ducit eum quo non vult, scilicet, caro contra spiritum concupiscens. Propter quod ait Salvator [19] : « Esto consentiens adversario tuo, dum es in via, » id est, verbo quod carni adversatur, ait Augustinus [20] illud exponens. Et talis moritur morte spirituali, qua Deum clarificat per bona exempla; de qua morte ait Paulus [21] : « Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo : » et sequitur Deum imitando, supra [22] : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. » Et ibi de hoc.

20. Sequitur nunc secunda particula : *Conversus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Jesus*, etc. Ut enim ait Chrysostomus [23] : « Hic, id est Petrus, amorem ostendit (*b*), quem habebat erga Joannem : erat enim eorum colligatio, » scilicet in amore, « ut patet in Evangelio [24], et dicitur [25] : *Ascendebant ad horam orationis nonam Petrus et Joannes*. Quia ergo Christus magna ei prædixit, et orbem terrarum commisit, et martyrium personavit, id est, prædixit, volens Petrus hunc, scilicet Joannem, accipere communicatorem, scilicet prælationis et dignitatum, ait : *Hic autem quid?* » Unde et Joannes hic silet, Petrus loquitur. « Et sicut e contrario supra [26] in cœna Petrus præmittit Joannem ad interrogandum ; nunc autem reddens ei retributionem, et existimans velle eum interrogare ea, quæ secundum ipsum erant, ideo sic quæsivit. » Hæc Chrysostomus. Unde et hic recitat, quæ Joannes inquisivit a Salvatore in cœna, supra [26] : *Domine, quis est qui tradet te?* Unde quærit Chrysostomus, cujus rei gratia recoluit hic (*c*) illius accubationis, sive accubitus in cœna? Et respondet, quod recoluit, ostendens quantum (*d*) Petrus prælationem habebat post negationem, quoniam quia tunc non audebat interrogare, sed alii, id est Joanni, concedebat; nunc ex quo præsidentia, id est, prælatio fratrum est credita, non solum pro se interrogationem facit, sed etiam pro aliis. Et patent hic prærogativæ beati Joannis : quarum prima est discipulatus Christi dignitas, quæ notatur ibi : *Vidit illum discipulum*. Sic enim servire Deo regnare est; et si veri servi Dei sunt ejus amici, supra [27] : « Jam non dicam vos servos, sed amicos; » multo magis esse discipulum Filii Dei est magna dignitas. Ad quem discipulatum perfectum sunt necessaria multa. Est enim necessaria humilis obedientiæ perfectibilitas, supra [28] : « Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis. » Item est necessaria affectuosa charitas, supra [29] :« In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inter vos. » Item est necessaria mundi et mundialium contemptibilitas [30] : « Qui non renuntiat

Prærogativæ beati Joannis.

[1] *Sap.*, IV, 8, 9. — [2] *Job*, XXXVIII, 3. — [3] *Luc.*, XII, 35. — [4] *Isa.*, XXII, 12. — [5] IV *Reg.*, I, 8. — [6] *Matth.*, III, 4. — [7] *Isa.*, XI, 5. — [8] *Psal.* XLIV, 4. — [9] *Prov.*, XXXI, 24. — [10] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XVI, al. XVII, n. 33. — [11] *Job*, XL, 25. — [12] *Ephes.*, VI, 14. — [13] *Levit.*, VIII, 8. — [14] *Apoc.*, I, 13. — [15] Ibid., XV, 6. — [16] *Prov.*, XXXI, 17. — [17] *Job*, XIX, 6. — [18] *Thren.*, III, 41. — [19] *Matth.*, V, 25. — [20] August., *de divers. serm.* IV, al. CCLI, n. 7. — [21] *Gal.*, VI, 14. — [22] Sup., VIII, 12. — [23] Chrysost., ubi sup., n. 2. — [24] Sup., XIII, 24. — [25] *Act.*, III, 1. — [26] Sup., XIII, 25. — [27] Sup., XV, 15. — [28] Sup., VIII, 31. — [29] Sup., XIII, 35. — [30] *Luc.*, XIV, 26.

(*a*) *Vulg.* accinctus. — (*b*) *Cæt. edit. deest* ostendit. — (*c*) *Suppl.* memoriam. — (*d*) *Leg.* quantam.

omnibus, non potest meus esse discipulus. » Item est necessaria carnalium affectuum abdicatio, sive mortificabilitas [1] : « Qui non bajulat crucem suam, etc., non potest meus esse discipulus. » Item est necessaria conversationis mansuetudo, sive benignitas [2] : « Quis sapiens et disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conversatione opera sua. » Item est necessaria vitæ Jesu Christi imitabilitas, et ejus conformitas [3] : « Sufficit discipulo, si sit sicut magister ejus. » Hæc omnia fuerunt in beato Joanne. Ideo signanter potest dici ille *Discipulus* discretive vel eminenter. Secunda prærogativa ejus est peculiaris acceptibilitas Filio Dei, ibi : *Quem diligebat Jesus*, quia quod diligit, erat ob suas virtutes, ut dictum est supra. [4] « Amantissimus Domini habitabit confidenter. » Tertia prærogativa ejus est perfecta Christi imitabilitas, ibi : *Sequentem eum*. « Sequi enim est imitari, » ait Augustinus [5] proprie de ipso : erat enim virgo, et de illis, de quibus dicitur [6] : « Sequuntur Agnum quocumque ierit. » Quarta prærogativa ejus honoris peculiaritas apud Filium Dei, et secretorum plena revelatio, sive ostendibilitas, ibi : *Recubuit supra pectus*. Et hoc, ut ait Augustinus hic [7], « de fonte Dominici pectoris non solus bibit; sed ipse Dominus Evangelium ipsum pro sua cujusque capacitate omnibus suis bibendum toto orbe terrarum diffudit. » Hæc ille. Et de his omnibus supra diffusius.

22. Et sequitur Christi responsio : *Dicit ei Jesus : Sic eum volo manere*, sicut legit Glossa. Nolo eum per martyrium consummare, sed expectare donec eum recipiam : Domino enim visitante, placidam mortem accepit. Et de hoc similiter in sua legenda. *Quid ad te?* [8] « Per hoc, ait Chrysostomus erudiens nos non multum investigare, neque ultra ea, quæ placent ei, id est Filio Dei, quærere. Quia enim Petrus ad tales interrogationes fervidus erat, abscindens ejus fervorem, et erudiens nos non ultra, quam oportet, scrutari, hoc ait. » Hæc ille. [9] « In pluribus operibus ne sis curiosus. » *Tu me sequere*, per imitationem, perferendo mala temporalia, ut ait Augustinus [10] : et « hoc ipso martyrium beati Petri personavit, » id est, prædixit, ait Chrysostomus, supra [11]. Sed quæritur, ex quo sequi est imitari, qualiter ait discretive Petro : *Tu me sequere*, (a) quam Joanni? Item quare ait de beato Joanne : *Volo eum manere, donec veniam!* sicut quærit Augustinus [12]. Si respondeatur, quod hoc ait, quia non erat moriturus, hoc removet littera sequens : *Non dixit Jesus, quia non moritur*, etc. Item præmissum est de beato Joanne : *Vidit Petrus illum discipulum sequentem*. Quare ergo magis dicit Petro : *Tu me sequere*, quam Joanni? Et ad primum respondendum est, quod Petro ait : *Tu me sequere*, scilicet in crucis passione, ait Glossa. Christus ergo insinuans Petro suam passionem futuram, et etiam aliquo modo genus passionis, quia erat moriturus in cruce, ait : *Tu me sequere*. Joannes autem et alii discipuli secuti sunt perfecta vitæ imitatione. Secundum aliquos vero hoc ait Petro, ut erat caput Ecclesiæ et omnium martyrum, et ut erat gerens personam Ecclesiæ. Ad aliud respondendum est, quod de Joanne ait : *Sic volo eum manere donec veniam*, scilicet ad accipiendum eum in morte, ut fuit factum, prout dicitur in legenda sua, et ut ait Glossa hic. Et hoc fuit congruum secundum aliquos : ut enim ait quidam expositor, longum martyrium sustinuit Joannes, sive duxit, in contemptu vitæ præsentis et tolerantia multiplicis afflictionis. Item in dolium ferventis olei fuit missus. Item intensum martyrium sustinuit cordis in passione Domini assistens magistro eum diligenti peculiariter. Item deputatus fuit ad curam et obsequium beatæ Matris Domini, et virgo fuit : et ideo decuit placidam mortem expectare. Unde Glossa : « Ultimum in pace senium finivit. » Item vita contemplativa in beatitudine per ipsum signatur, quæ semper manet, ut ait Augustinus [13]. Et ideo ratione vitæ per eum figuratæ, convenienter ait : *Sic volo eum manere*. Et de hoc Augustinus [14]. Et in Glossa : Cur Joannem plus dilexerit Dominus, cum tamen Petrus plus eum dilexerit? Unde supra, eodem, ait Dominus : *Simon Joannis, diligis me plus his?* Super quod Augustinus [15] : « Quod sciebat, Dominus interrogabat, ut nos amare Petrum scilicet (b) nosceremus. » Et videtur quod magis deberet diligere Petrum, quia ille plus dilexit. Item, ut ait Augustinus, ubi supra [16] : « Melior est qui plus diligit Christum : » ergo magis diligendus ab ordinate diligente, qualis erat Filius Dei. Item di-

[1] *Luc.*, XIV, 27. — [2] *Jac.*, III, 13. — [3] *Matth.*, X, 25. — [4] *Deut.*, XXXIII, 12. — [5] Aug., *de Virginit. Sanct.*, n. 27. — [6] *Apoc.*, XIV, 4. — [7] Aug., tract. CXXIV, n. 7. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] *Eccli.*, III, 22. — [10] Aug., ubi sup., n. 5. — [11] Chrysost., ubi sup. — [12] Aug., ubi sup. — [13] Ibid. — [14] Ibid. — [15] Ibid. n. 4. — [16] Ibid. — (a) *Suppl.* potius — (b) *Leg.* amorem Petri erga Dominum.

citur [1] : Ego diligentes me diligo, » ait sapientia divina : ergo amplius diligentem debet magis diligere. Et ad istud respondendum est, sine præjudicio, quod, sicut ait Bernardus : « Non diligit affectu, sed effectu. » Est ergo loqui de amore Filii Dei, quantum ad connotatum in patria, et connotatum in via (a) respectu præmii substantialis : et sic dicitur Deus magis diligere meliorem, et majorem habentem charitatem : et sic magis dilexit Petrum, si fuit melior. Et est magis diligere ad connotata in via, qualia erant revelatio secretorum, familiaritas allocutionum, et peculiaritas factorum sive honorum. Unde Glossa hic : « Diligebat alios, sed familiarius istum, quia virgo electus ab ipso. » Vel dicitur magis diligere Joannem ratione modi mortis. Unde Glossa, supra : « Diligit Joannem, sed non plus omnibus ; sed familiarius, ut per pacem exiret de vita, non per passionem. » Et per hoc ad objecta. Augustinus vero exponit [2] illud de duabus vitis, scilicet activa, quæ per Petrum figuratur, et contemplativa per Joannem signata. Et Christus minus nos diligit, quales sumus hic : ideo liberat nos, ne semper simus tales : ideo ibi amplius diligit. Et de hoc in homilia, et in Glossa prolixe.

23. Et sequitur ultima particula, in qua sermonis Domini interpretatio apud discipulos : *Exiit ergo sermo inter fratres, quod discipulus ille non moritur* : qui tamen sermo non erat ita intelligendus. Et ideo sequitur : *Non dixit ei Jesus* (b) : *Non moritur.* Ut enim ait Chrysostomus [3], opinionem discipulorum corrigit, non conspicientibus, id est intelligentibus, eis quæ dixit Jesus. Et patet hic exemplum, qualiter multi non intelligentes variant sermonis interpretationem. Et ideo timendum est, ne ex sermonibus potentibus habere varias interpretationes, falsæ eliciantur. Non ergo fuit talis intellectus sermonis, ut ipsi conceperunt ; sed sicut expositum est : *Sic eum volo manere,* etc.

24. Et sequitur ultima particula libri, scilicet de testificatione veritatis hujus Evangelii, et eorum quæ in eo scripta sunt : et posset dividi contra totum librum, ibi : *Hic est discipulus ille,* de quo supra, scilicet, quem diligebat Jesus, et qui recubuit supra pectus Domini, supra eodem. *Qui testimonium perhibet de his,* dicto ; *et scripsit hæc,* scilicet certus de facto, qui in omnibus adfuit, et morienti Filio Dei astitit, supra [4]. *Et scimus,* scilicet credentes. [5] « Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, etc., testamur et annuntiamus. » Quærit Chrysostomus [6] : « Ut quid hic solus evangelista hoc facit, testans sibi ipsi, nullo aliorum sic faciente? » Et videtur se laudare, cum dicatur [7] : « Laudet te alienus, et non os tuum. » Et ad istud respondet, quod « Joannes posterior ad scripturam Evangelii venit, Christo eum movente. Propterea ostendit amorem Christi, Deum continue ænigmatice insinuans causam, a qua ad scribendum accessit. Quia ergo a multa certitudine scripsit, non refutat sui ipsius testimonium in medium ferre. » Hæc ille. Et hoc confirmat : « Consuetudo nobis est, cum valde vera dicimus, nostrum testimonium non denegare. Et si hoc nos facimus, multo magis qui Spiritu scribebat, » qualis fuit Joannes. Item, ut ait idem Chrysostomus [8], « ipse in omnibus adfuerat, et, cum Christus crucifigebatur, non defuerat, et mater ei commissa fuit. Quæ universa sunt signa amoris Christi ad eum, et quod cum certitudine sciebat omnia, » ut ait idem Chrysostomus [9]. Præterea hoc fecerunt alii apostoli scribentes, sicut Paulus sæpe, ut habitum est supra a Gregorio, qui scriptores sacri eloquii impulsu Spiritus sancti scribunt de se, ut de aliis loquuntur. Et exemplificat de Joanne hic.

25. Et ne crederetur omnia scripsisse quæ fecit Jesus, subdit : *Sunt autem et alia multa,* scilicet miracula, et facta notabilia, *quæ si scriberentur per singula,* scilicet exquisite et plenarie, *nec arbitror mundum capere posse libros qui scribendi sunt.* Ut ait Chrysostomus [10] : « Tot existentibus, neque tot scripsi quot cæteri, sed horum plura dereliqui ; insidias autem Judaicas, et lapidationes (c), et quoniam dæmonium habentem vocabant, neque sum Magistro gratificatus, id est, quærens gratiam a Magistro, narrando scilicet gloriosa de eo, sicut faciunt illi, qui exprobrabilissima occultant, et clara proponunt. » Hæc ille. Sed quæritur, qualiter ait, quod mundus non posset capere libros, si essent scripti de factis Christi, cum etiam mundus possit capere libros scriptos de omnibus gestis a principio mundi, usque in finem, si essent scripti. Et est respondendum ad istud secundum Augustinum [11], et est in Glossa pro

[1] *Prov.*, VIII, 17. — [2] Aug., ubi sup. — [3] Chrysost., ubi sup. — [4] Sup., XI , 26. — [5] I *Joan.*, I, 1. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] *Prov.*, XXVII, 2. — [8] Chrysost., ubi sup. — [9] Ibid. — [10] Ibid. — [11] Aug., ubi sup., n. 8.

(a) *Fortasse legendum* vita. — (b) *Col. edit. add.*, etc. — (c) *Suppl.* in medium proferens.

parte : quod « non spatio locorum credendum est mundum non capere posse libros, qui essent de factis Christi scripti, sed capacitate legentium comprehendi fortasse non possent. » Vel aliter, quod loquitur hic per figuram hyperbolen, quæ est quando [1] « verba fidem excedunt, ut voluntas loquentis (*a*) appareat, nec tamen a tramite veritatis significandæ erratur : qui modus loquendi, sicut in hoc loco, ita in nonnullis aliis locis invenitur, sicut [2] : *Imposuerunt* (*b*) *in cælum os suum.* » Hæc ille. Ob ergo multitudinem eorum, quæ fecit Christus, de quibus aliqua sunt hic scripta, sic ait Evangelista, ut patet secundum Augustinum et Chrysostomum : *Non arbitror mundum posse capere libros*, etc. Sed quæritur : cum tot sint facta a Filio Dei, videtur quod minus pauca sunt scripta : ex modo enim loquendi patet, plura esse omissa quam scripta. Et ad istud respondendum secundum Chrysostomum [3], super illud, supra [4] : *Multa et alia signa fecit Jesus*, « quæ pertransierunt Evangelistæ propter multitudinem. » Item : « Qui non credunt his quæ dicta sunt, neque pluribus attenderent, si essent scripta. » Item : « Qui hæc suscipit quæ scripta sunt, nullo indigebit in fidei ratione. » Hæc ille. Ob ergo sufficientiam eorum, quæ sunt scripta, ad rationem fidei, plura non sunt scripta, et ob solidam veritatem eorumdem, et ob efficacem doctrinæ virtutem. « Evangelium enim [5] est virtus Dei omni credenti. Justitia enim Dei in eo (*c*) revelatur ex fide in fidem. » Et ad præsens hæc collecta ex dictis Sancti Augustini, et ex dictis Sancti Chrysostomi super sacrum Evangelium beati Joannis, sufficiant.

[1] August., ubi sup., n. 8. — [2] *Psal.* LXXII, 9. — [3] Chrysost., hom. LXXXVII, al. LXXXVI, n. 2. — [4] Sup., XX, 30. — [5] *Rom.*, I, 16, 17.

(*a*) *Suppl.* nec fallentis. — (*b*) Vulg. *Posuerunt.* — (*c*) *Cæt. edit.* ea.

COLLATIONES PRÆDICABILES

IN GRATIAM JUNIORUM

EX TOTO SANCTI JOANNIS EVANGELIO [1]

Collatio prima in cap. I, 1.

In principio erat Verbum. Supposita luminali expositione ex dictis circa litteram, in his verbis, exponendis per modum collationis, tria insinuantur : quorum primum est ipsius Patris initialis æternitas, ibi : *In principio*; secundum est ipsius Filii generationis expressa veritas, ibi : *Verbum*; tertium, ipsius generationis invariabilis immutabilitas, ibi : *Erat.* Quia enim Pater *principium*, ideo in[illegible] : et quia Filius *Verbum*, æterna nativitas; et quia *erat*, invariata immutabilitas.

Patris initialis æternitas. Filii generationis veritas. Generationis immutabilitas.

Ait ergo : *In principio*, id est in Patre, secundum Glossam : qui est principium sine principio. Et hoc dicitur eleganter et proprie. Ut enim Tullius [2] : « Principii nulla est origo, et ex eo alia oriuntur. » Talis est Pater : ut enim sumitur personaliter, dicitur principium respectu Filii, ut hic. Item, ut sumitur quasi notio naturaliter, Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti procedentis : de quo potest dici illud Prophetæ loquentis ad Filium [3] : « Tecum principium in die virtutis tuæ. » Ut enim sumitur essentialiter, est principium omnium creaturarum [4] : « Ego principium et finis, A et Ω. » Et vere est ipse principium effectivum omnium rerum, et principium conservativum sive gubernativum, et principium consummativum et perfectivum. Ut enim ait Augustinus [5] : « A Deo est nobis initium existendi, ratio cognoscendi, et lex amandi. » Est ergo principium conditionis sive existentiæ rerum [6] : « Numquid non tu a principio Deus meus es? » Item est principium consummativæ felicitatis [7] : « Salvabit Dominus tabernacula Juda, sicut a principio. » Unde et Platonici, ut ait Augustinus [8], « posuerunt (*a*) ubi esset causa constitutæ universitatis, lux propinandæ (*b*) veritatis, et fons bibendæ felicitatis, » et ideo, merito ait supra, et A et Ω : A quæ est illud idem et eadem littera quod A, quæ est triangularis, et signat Deum tribus dictis modis esse principium : ipse enim est [9] « primus et novissimus. » In hoc principio, id est, in Patre, erat Verbum æternaliter ab ipso genitum, Verbum, inquam, æternæ majestatis expressivum. Unde Augustinus [10] : « Pater tanquam seipsum dicens genuit Verbum sibi æquale per omnia : non enim seipsum integre perfecteque dixisset, si aliquid minus aut amplius esset in ejus Verbo. » [11] « Et vocabitur nomen ejus Verbum Dei. » Item Verbum omnium causaliter et exemplariter contentivum. Et ideo dicitur *veritas*, quoniam quidquid est in ea scientia, de qua est genitum, et in ipso est : et ideo merito dicitur *Verbum vitæ* [12] : « De verbo vitæ. » Unde infra eodem : *Quod factum est, in ipso vita erat.* Quia sapientia Dei secundum arcem omnia continet, ait Augustinus. Item Verbum omnium effectivum [13] : « Qui fecisti omnia verbo tuo. » Et hoc Verbum *erat*, scilicet æternaliter a Patre genitum. « Hoc enim [14] Verbum dictum de Deo signat æternitatem, » ait Chrysostomus. [15] « Ego sum qui sum. » Erat ergo Verbum genitum sine initiali inceptione, sine variabili vicissitudine, sine defectuali terminatione. « Apud Deum enim [16] non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. » [17] « Semel loquitur Deus, et id ipsum non

1 *Cf.* Edit. Vatic. an. [illegible], tom. II, pag. [illegible]. Edit. Venet. an. [illegible], tom. V, part. II, pag. [illegible]. — 2 Cic., *Tuscul. Quæst.*, lib. I, ante med. — 3 *Psal.* [illegible]. — 4 *Apoc.*, I, [illegible]; XXI, [illegible]; XXII, 13. — 5 August., *cont. Faust.*, lib. XX, c. VII. — 6 *Habac.*, I, 12. — 7 *Zach.*, XII, 7. — 8 Aug., *de Civit. Dei*, lib. VIII, c. X, n. 2. — 9 *Apoc.*, XXII, 13. — 10 Aug., *de Trinit.*, lib. XV, c. XV, n. 2[illegible]. — 11 *Apoc.*, XIX, 13. — 12 I *Joan.*, I, 1. — 13 *Sap.*, IX, 1. — 14 Chrysost., *in Joan.*, hom. III, [illegible], n. 2. — 15 *Exod.*, III, 14. — 16 *Jac.*, I, 17. — 17 *Job*, XXXIII, 14.

(*a*) *Edit. Bened. Oper. S. August.*, repererunt. — (*b*) *Item* percipiendæ.

repetit. » Ibi Gregorius [1] : « Loqui Dei, est Verbum genuisse; semel loqui est aliud verbum præter Unigenitum non habere. » Et ibi bene de hoc. Ex quo ergo Deus est principium tale, ei adhæreamus, ut in esse conservemur, et veritate illuminemur, et felicitate beatificemur. [2] « In ipso vivimus, movemur, et sumus. » Et ex quo Filius est Verbum, tale sit in corde nostro, et in ore, secundum illud [3] : « Prope sit (*a*) Verbum in corde tuo, et in ore. » Et [4] : « Ante omnia verbum verax præcedat te. »

Collatio secunda, I, 5.

Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. In his verbis tria insinuantur : primo divinæ lucis excessiva claritas, ibi : *Lux*; secundo, ejusdem illustrativa communicabilitas, ibi : *Lucet*; tertio, infidelium, sive peccatorum caliginosa cæcitas, ibi : *Tenebræ eam non comprehenderunt*.

Ait ergo : *Lux*, quæ est divina sapientia, sive Filius Dei majestate inaccessibilis [5] : « Habitat lucem inaccessibilem. » Item lux sincera et immixta tenebris, sive inirascibilis [6] : « Deus lux est, in quo tenebræ non sunt ullæ. » Item lux omnibus illius capabilibus communicabilis; infra eodem : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem*, etc. Et hæc lux lucet quasi triplici radio, quantum est a parte sua : scilicet radio illuminativæ illustrationis in intellectu, et radio clarificativæ dilectionis in affectu, et radio discretivæ æquitatis in effectu. De quo radio triplici [7] : « Fructus autem lucis in omni bonitate et in justitia et veritate. » Bonitas quæ est ipsa claritas (*b*) signat affectum [8] : « Qui diligit manet in luce (*c*). » Veritas illustrat intellectum, quia lux est, supra eodem : *Vita erat lux hominum*. Justitia splendificat conversationis statum et actum; unde Propheta [9] : « Educet (*d*) quasi lumen justitiam tuam. » Et ista lux est [10] sol (*e*) « tripliciter exurens montes. » Sed licet sic luceat de se, tamen *tenebræ*, id est, peccatores, *non comprehenderunt*, credendo scilicet, adhærendo et diligendo. Tenebræ enim sunt privatio lucis, secundum Damascenum [11], et sunt de se horridæ et contristativæ. Unde « in tenebris anima molestatur, » ait Avicenna [12]. Et timoris sunt inductivæ : qui enim sunt in tenebris, timent, ait Chrysostomus [13]. Talia sunt peccata spiritualiter, et peccatores ob ipsa peccata. Unde Augustinus [14] : « Dilectores mundi sunt tenebræ : » de quibus dicitur [15] : « Fuistis aliquando tenebræ. » Et [16] : « Non simus (*f*) filii noctis neque tenebrarum, » scilicet filii. Et si (*g*) manentes tales, non possunt comprehendere lucem credendo, amando, et adhærendo, imo odiunt lucem. Infra [17] : « Dilexerunt homines tenebras magis quam lucem. »

Collatio tertia, I, 6.

De B. Joanne.

Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Ad præconium et laudem Præcursoris Domini, quatuor hic insinuantur : quorum primum est elevata subtilitas et sublimitas, ibi : *Homo*; secundum est authentica potestas, ibi : *Missus a Deo*; tertium est cœlestis influentiæ affluens copiositas, ibi : *Joannes*; quartum est officii eminens dignitas, ibi : *Hic venit in testimonium*. Primum fuit in statu; secundum fuit in dignitatis gradu; tertium in affectu; quartum in effectu.

Ait ergo : *Fuit homo*, scilicet vivens vita intellectuali et spirituali. Ut enim ait Augustinus [18] : « Homines non distant a pecore nisi intellectu : » quasi diceret : Pecora sunt vel bestiæ, qui vivunt secundum concupiscentias; vivens autem secundum rationem et vitam spiritualem, homo est : qualis fuit beatus Joannes, ut patet consideranti seriem vitæ suæ, ob cujus eminentiam videbatur esse quasi quidam angelus. Unde Chrysostomus [19] : « Joannes velut cœlum eremum habitavit, altissimam philosophiam demonstrans. Et quasi angelus aliquis ex cœlo, ita ad civitates a solitudinis vastitate descendebat. » Et sequitur : « Angelicus in vita monstrabatur. Propterea cilicinum vestimentum ipsi erat, ut per figuram erudiat ab humanis desistere, nihil habere commune ad terram. » Quia ergo fuit elevatus super omnes concupis-

[1] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. XI, al. XIX, n. 35. — [2] *Act.*, XVII, 28. — [3] *Rom.*, X, 8. — [4] *Eccli.*, XXXVII, 20. — [5] I *Tim.*, VI, 16. — [6] I *Joan.*, I, 5. — [7] *Ephes.*, V, 9. — [8] I *Joan.*, II, 10. — [9] *Psal.* XXXVI, 6. — [10] *Eccli.*, XLIII, 4. — [11] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. II, c. VII, ante med. — [12] Avicenn., *de Anim.*, part. IV. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. V, n. 4. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. III, n. 5. — [15] *Ephes.*, V, 8. — [16] I *Thess.*, V, 5. — [17] Inf., III, 19. — [18] Aug., ubi sup., n. 4. — [19] Chrysost., *in Matth.*, hom. X, n. 5, 6.

(*a*) *Vulg.* est. — (*b*) *Forte leg.* charitas. — (*c*) *Vulg.* in lumine manet. — (*d*) *Cæt. edit.* Educit. — (*e*) *Item* solum. — (*f*) *Vulg.* sumus. — (*g*) *Leg.* sic.

centias, dominans eis plenarie, et vivebat ad imaginem et similitudinem Dei, similis factus Deo : ideo merito dicitur homo. Ut enim ait Commentator, scilicet Episcopus *super Angelicam Hierarchiam* : « Homo convenit cum angelis, et superat bestias. Est enim intelligibilis, habens virtutes visivas ad superius, et formam erectam, et principatum super irascibile et concupiscibile, et minimum habet de sensu respectu brutorum, et superatum in virtute intellectiva. » Et sic de aliis quæ ibi enumerat. Talis fuit beatus Joannes spiritualiter. Ideo merito *homo*, de quo verificatur illud [1] : « Beatus homo qui invenit sapientiam. » Et iste homo fuit missus a Deo : in quo notatur secundum, scilicet legitima auctoritas, et ad divina nuntianda. Unde Chrysostomus hic [2] : « Quia missus, non quæ ejus sunt, sed quæ omnia mittentis loquitur, et ideo *Angelus* nuncupatus : angeli enim virtus est nihil proprium dicere. » [3] « Ecce ego mitto Angelum meum. » *Missus*, inquam, sicut legatus ante summum pontificem [4] : « Legatum ad gentes misit. » Item *missus*, ut vox ante Verbum. Infra eodem [5] : « Ego vox clamantis. » Item missus, ut lucerna ante solem : infra [6] « Ille erat lucerna. » Item *missus* sicut angelus ante Deum, ut dictum est. *Missus*, inquam, ad prædicandum, baptizandum, testificandum, demonstrandum Filium Dei, ut patet in serie evangelica. Et quoniam non est impossibile ista adimplere sine divina gratia, ideo sequitur tertium : *Cui nomen erat Joannes* : quod interpretatur *in quo gratia*, quod nomen merito fuit ei impositum, et a Deo præeligente [7] : « De ventre enim matris meæ recordatus est nominis mei ; » et ab Angelo nuntiante [8] : « Vocabis nomen ejus Joannem, » et a parentibus publicantibus [9]. In ipso enim fuit gratia sanctificans in utero [10] : « Spiritu sancto replebitur, » etc. Item fuit gratia conservans et operans in vita [11] : « Præcedet in spiritu et virtute Heliæ. » Item fuit gratia prophetiæ in ipso, etiam in utero, quando [12] exultavit ex præsentia beatæ matris Dei. Item fuit gratia prædicationis [13] : « Diffusa enim fuit gratia in labiis suis. » [14] « Qui enim bonus est, » qualis fuit Joannes, « hauriet (*a*) a Domino gratiam. » Sibi enim competit illud [15] : « Gratia Dei sum, id quod sum. » Ideo aptus fuit ut perhiberet testimonium. Et in hoc notatur quartum : ipse enim annuendo (*b*) veritatem veraciter, intrepide, sive constanter arguendo, evidenter et publice prædicando, signanter Filium Dei demonstrando, ut patet in serie evangelica, « testimonium perhibuit veritati [16]. » Unde de ipso verificatur illud [17] : « Ecce testem populis dedi eum. » Hujus imitatores in prædictis debent esse prædicatores Dei, qui sunt missi ad perhibendum testimonium veritati.

Collatio quarta, I, 9.

Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In his verbis tria insinuantur : primum est lucis æternæ essentialis immutabilitas, ibi : *Lux vera*; secundum est ipsius diffusiva communicabilitas, ibi : *Omnem hominem* (*c*).

Ait ergo : *Lux vera*, quia essentialiter est lux, non aliunde. Unde Augustinus hic [18] : « Joannes lux, sed non vera, scilicet essentialiter, quia nisi illuminatus, esset tenebræ. » Lux ergo vera et primaria essentialitate, ut dictum est, et lux vera imminorabilitate, et lux vera indefectibilitate. Unde Chrysostomus [19] : « Lux quantamvis hominum multitudinem illuminaret, nihil sui splendoris remitteret. » Ideo signanter dicit infra [20] : « Ego lux veni in mundum. » Et hoc illuminat multipliciter, sive multiplici radio, ut dictum est in priori Collatione. Illuminat enim veraciter, quia lux vera, ut dictum est [21] : « In sapientia illius luxit anima mea (*d*). » Item illuminat delectabiliter [22] : « Dulce lumen et delectabile videre solem. » Lux enim justorum lætificat. Item illuminat ordinabiliter, quia est lux hominum, non pecorum, ait Augustinus, ubi supra. Et ideo illuminat viventes, ut homines, non ut pecora. Ideo sequitur : *Illuminat omnem hominem*; in quo notatur tertium : secundum Glossam enim omnis homo dicitur illa natura in homine, quæ est ad imaginem Dei : viventes ergo secundum illam illumi-

[1] *Prov.*, III, 13. — [2] Chrysost., *in Joan.*, hom. V, al. VI, n. 1. — [3] *Malac.*, III, 1. — [4] *Abd.*, 1. — [5] Inf., 23. — [6] Inf., V, 35. — [7] *Isa.*, XLIX, 1. — [8] *Luc.*, I, 13. — [9] Ibid., 60, 62. — [10] Ibid., 15. — [11] Ibid., 17. — [12] Ibid., 41. — [13] *Psal.* XLIV, 3. — [14] *Prov.*, XII, 2. — [15] I *Cor.*, XV, 10. — [16] Inf., V, 33. — [17] *Isa.*, LV, 4. — [18] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 6. — [19] Chrysost., *in Joan.*, hom. IV, al. V, n. 3. — [20] Inf., XII, 46. — [21] *Eccli.*, LI, 26, sed prorsus diverso sensu. — [22] *Eccle.*, XI, 7.

(*a*) *Cat. et al.* hauriat. — (*b*) *Leg.* annuntiando. — (*c*) *Hic desideratur* tertium, *supplendum hoc fere modo* : ipsius inaccessibilitas in se, et visibilitas seu refulgentia in speculo hujus mundi, ibi : *Venientem in hunc mundum*. — (*d*) *Vulg.* insipientiam ejus luxi.

nat [1] : « Docet nos super jumenta terræ, et super volucres cœli. » Ibi Gregorius [2], quod « per jumenta et volucres signantur carnales et curiosi, quos non docet Deus ut homines, id est, viventes spiritualiter. » Et ibi bene de hoc. Vel omnis homo veniens in hunc mundum potest dici, qui non habitat in mundo per amorem, sed ab eo elevatur utens mundo, quasi non utens. Unde Augustinus [3] : « Si illinc non recederet, non esset illuminandus (a), quia illinc recessit. » [4] « Accedite ad eum, inquit, et illuminamini. » Et ait Sapientia [5] : « Vox mea ad filios hominum. » Vox sapientiæ est sua illuminatio : quæ quidem sapientia est Filius Dei, qui est lux.

Collatio quinta, I, 14.

Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. In his verbis, in quibus insinuantur mirificentia divinæ bonitatis, et magnificentia assumptæ humanitatis, quatuor denotantur : primo, Filii Dei sub nomine Verbi majestativa sublimitas, ibi : *Verbum*; secundo, humanæ naturæ assumptæ fragilis mortalitas et passibilitas, ibi : *Caro*; tertio, utriusque indivisa unibilitas, ibi : *Factum est*; quarto, conversationis Filii Dei humilitas, ibi : *Habitavit in nobis.*

Ait ergo : *Verbum*, scilicet majestativa sublimitate excelsum. [6] « Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis. » Et supra eodem : *Verbum erat apud Deum.* Item Verbum immortalitate æternum, quia Verbum in principio et Verbum vitæ [7] : « De Verbo vitæ, » etc. Item verbum omnipotentiæ virtuosum [8] : « Portans omnia verbo virtutis suæ. » Et in Psalmo [9] : « Verbo Domini cœli firmati sunt. » Verbum, inquam, tale factum est caro, quæ est pars in homine intima; item caro, quæ passibilitati et mortalitati subjecta; item caro, in infirmitate invalida : « Caro enim [10] infirma. » Nomine tamen carnis intelligitur humanitas assumpta : Scriptura enim hominem exprimit nomine utriusque partis, ait Augustinus [11]. Ait tamen hic : *Verbum caro factum*, ad exclusionem hæresis, ponentis ipsum non assumpsisse veram carnem, ut ait hic Chrysostomus [12], et ad manifestationem humilitatis Filii Dei, et ad ostensionem congruæ medicinæ contra vitia carnis, ut dictum est in expositione litteræ. Et ideo dicitur [13] : « Verbum abbreviatum fecit Dominus super terram. » Ad quod Bernardus [14] bene : « Ibi agnoscitur longitudo brevis, latitudo angusta, altitudo subdita, profunditas plana. Ibi agnoscitur lux non lucens, Verbum infans, aqua sitiens, panis esuriens, » etc. Et ibi bene de hoc. Et hoc Verbum factum est caro, non confusione facta, neque destructione substantiarum, sed unitione ineffabili et inenarrabili, ait Chrysostomus [15]. [16] « In similitudinem hominum factus, » etc. Et Gregorius : « Caro factus est, scilicet Filius Dei, ut nos spirituales faceret; benigne inclinatus est, nos ut levaret; exiit, ut nos introduceret; visibilis apparuit, ut invisibilia demonstraret. » Hæc ille. Unde in (b) persona generis humani [17] : « Ad me dictum est Verbum absconditum, » id est, in carne manifestatum, Verbum Dei æternum. Et non solum hoc; sed *habitavit in nobis*, verus homo, hominibus conformis : « Cum enim [18] hominibus conversatus est. » Habitavit, inquam, humilis ad obediendum [19] : « Erat subditus illis. » Item habitavit curalis (c) et obsequiosus ad ministrandum [20] : « Ecce ego in medio vestrum, sicut qui ministrat. » Item habitavit munificus ad tribuendum [21] : « Venerunt mihi pariter omnia bona cum illo (d). » Item habitavit lætus, et delectabilis ad consolandum de ipso [22] : « Non erit tristis neque turbulentus. » Et [23] : « Non habet amaritudinem conversatio ejus. » De qua habitatione fuit promissum [24] : « Ponam tabernaculum meum in medio vestri. » Et [25] : « Habitabo in medio filiorum Israel. » Ex quo ergo Filius Dei sic nasci homo dignatus est, et sic conversari inter homines, nos nati ex Deo imitemur eum in prædictis.

Collatio sexta, I, 16.

In Pentecoste.

De plenitudine ejus accepimus omnes, gratiam pro gratia. In his verbis quatuor insinuantur :

[1] *Job*, XXXV, 11. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXVI, c. XIII, al. XVII, n. 27. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 7. — [4] *Psal.* XXXIII, 6. — [5] *Prov.*, VIII, 4. — [6] *Eccli.*, I, 5. — [7] I *Joan.*, I, 1. — [8] *Hebr.*, I, 3. — [9] *Psal.* XXXII, 6. — [10] *Matth.*, XXVI, 41. — [11] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIV, c. II, n. 1. — [12] Chrysost., *in Joan.*, hom. X, al. XI, n. 2. — [13] *Rom.*, IX, 28. — [14] Bern., super *Missus est*, serm. II, paulo ante med. — [15] Chrysost., ubi sup. prox. — [16] *Philip.*, II, 7. — [17] *Job*, IV, 12. — [18] *Baruch*, III, 38. — [19] *Luc.*, II, 51. — [20] Ibid., XXII, 27. — [21] *Sap.*, VI, 11. — [22] *Isa.*, XLII, 4. — [23] *Sap.*, VIII, 16. — [24] *Levit.*, XXVI, 11. — [25] *Exod.*, XXV, 8. — (a) *Supple* sed ideo hic illuminandus. — (b) *In Col. edit. deest* in. — (c) *Fortasse legendum* curialis. — (d) *Vulg.* illa.

quorum primum est omnium bonorum in Filio Dei inexhaustibilis copiositas, sive affluentia, ibi : *De plenitudine*; secundum est defectibilis (*a*) humana indigentia, ibi : *Accepimus* (acceptio enim rei non prius habitæ); tertium est donorum multis communicantia (acceptio enim dicit rei prius non habitæ captionem), ibi : *Omnes accepimus;* quarto est donorum communicatorum supereminentia, ibi : *Gratiam pro gratia.*

Ait ergo : *De plenitudine.* Qualiter autem Jesus Christus non solum fuit plenus gratia et veritate, sed fuit ipsa plenitudo, ut præmissum est, Chrysostomus [1] hic, ut dictum est in expositione litteræ : Ipse enim [2] « omne bonum : » bonum, inquam, non per participationem, sicut fons, et sicut pelagus infinitum supereffundens divitias suas, ait Chrysostomus, ubi supra. [3] « In ipso complacuit inhabitare omnem plenitudinem. » Fuit enim in eo plenitudo omnipotentiæ, quia ipse [4] virtus supportans omnia. De qua plenitudine [5] : « Plenitudo ejus, quia (*b*) omnia in omnibus adimplet. » Item fuit in eo plenitudo omnis veritatis et sapientiæ [6] : « In ipso omnes thesauri sapientiæ et scientiæ; » et sequitur : « In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis. » Item in eo fuit plenitudo omnium charismatum et gratiæ [7] : « Requiescet super eum spiritus Domini; » et sequitur : « Et implebit eum spiritus timoris Domini. » [8] « Numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas ? » Quod exponit Gregorius [9] de septem spiritibus in Christo, bene. Sed in nobis omnium dictorum deficientia. « Nihil enim habet homo proprium, nisi peccatum et mendacium, » ait Augustinus [10]. [11] « Quid habes quod non accepisti ? » Et ideo ab eo accepimus omnia. Sine ipso nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus usus expedit. Accepimus ergo omnes ab eo : virtutem ab subsistendum et operandum [12] : « Omnia enim possum in eo qui me confortat. » Item accepimus ab eo doctrinam sapientiæ ad cognoscendum [13] : « Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina ejus. » Item accepimus ab eo dona gratiarum et virtutum ad recte et bene vivendum : ipse enim apud Joannem (*c*) ait [14] : « Accipite Spiritum sanctum. » Sed quam pretiosa dona accepimus, subditur : *Gratiam pro gratia* : non solum aurum et argentum, nec bona transitoria, quæ non faciunt hominem bonum; sed gratiam, gratis datam scilicet, et gratum facientem accepimus ad recte vivendum in (*d*) præsenti, et gratiam finalem et consummativam ad bene vivendum in gloria [15] : « Exæquabit enim gratiam gratiæ. » Et [16] : « Gratiam enim et gloriam dabit Dominus. » Et [17] : « Omne enim datum optimum, et omne donum perfectum desursum est. » Et [18] : « Ipse namque dabit spiritum bonum petentibus se. » Arguendi sunt ergo, qui non exhauriunt dona de ipsa plenitudine.

Collatio septima, I, 23.

Ego vox clamantis in deserto : Dirigite viam Domini. In his verbis quatuor figurantur : primum est beati Joannis præcursoris Domini ad Dei Verbum, qui est Filius Dei, prædicandum, apta idoneitas, ibi : *Vox*; secundum est ejus Verbi quem prædicat potestativa virtuositas, ibi : *Clamantis;* tertium prædicationis opportuna necessitas, ibi : *In deserto;* quartum est ipsius prædicationis veritas, ibi : *Dirigite viam Domini.*

Ait ergo : *Vox.* Ut enim ait Augustinus [19] : « Vox sonat, ut possit Verbum audiri. » Et idem Gregorius [20] hic. Et ideo Joannes vox, quia per ejus ministerium Patris Verbum ab hominibus auditur. Vox enim est verbi interioris explicativa sive nuntiativa, et ejusdem ad aures aliorum delativa, et eorumdem ad audiendum excitativa, et ipsius verbi in mentes audientium transfusiva. Ut enim ait Augustinus *super Joannem* [21] : « Verbum, quod est apud te, ut transeat ad me, sonum quasi vehiculum quærit. Assumit ergo sonum, venit ad me, nec recedit a te. » Hæc ille. Sed B. Joannes prædicando sonuit Christum præcedendo, et ad ipsum audiendum alios excitavit, et ad corda eorum intromisit ministerialiter. Ideo Maximus, in sermone *de Nativitate Joannis* : « Sicut sermo vocis quodam modo ministerio et vehiculo ad audientem transmittitur, ita Joannes Christum sonans ut Verbi minister et portitor fuit. » [22] Vox clamantis in deserto, » sicut hic. In Psalmo [23] :

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. XI, al. XV, n. 1. — [2] *Exod.*, XXXIII, 19. — [3] *Coloss.*, I, 19. — [4] *Hebr.*, I, 3. — [5] *Ephes.*, I, 23. — [6] *Coloss.*, II, 3, 9. — [7] *Isai.*, XI, 2. — [8] *Job*, XXXVIII, 31. — [9] Greg., *Moral.*, lib. XXIX, c. XXXI, al. XXXI, n. 74. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. V, n. 1. — [11] I *Cor.*, IV, 7. — [12] *Philip.*, IV, 13. — [13] *Deut.*, XXXIII, 3. — [14] *Joan.*, XX, 22. — [15] *Zach.*, IV, 7. — [16] *Psal.* LXXXIII, 12. — [17] *Jac.*, I, 17. — [18] *Luc.*, XI, 13. — [19] Aug., serm. CCLXXXVIII, al. XXIII, n. 4. — [20] Greg., *in Evang.*, hom. VII, n. 2. — [21] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVII, n. 4. — [22] *Isai.*, XL, 3. — [23] *Psal.* LXVII, 34.

(*a*) [illegible] indefectibilis. — (*b*) *Vulg.* qui. — (*c*) *Cæt. edd.* enim Joannes. — (*d*) *Cæt. edd.* deest in.

« Dabit voci suæ vocem virtutis. » Et hæc vox est *clamantis*, id est, Filii Dei, qui fuit clamans dictis, clamans factis, clamans morte, clamans vita, ac descensu, scilicet ut ad eum rediremus, ait Augustinus [1]. Fuit enim clamans in prædicatione ad hominum eruditionem [2] : « Sapientia foris prædicat; » sequitur : « In capite turbarum clamitat. » Infra [3] : « Clamabat Jesus, » etc. Item fuit clamans in passione ad reconciliationem [4] : « Cum clamore valido et lacrymis offerens. » Item erit clamans in judicio ad terrorem [5] : « Vociferabitur et clamabit super inimicos, etc. Et fuit clamans in deserto, per quod corda peccantium signantur. Desertum enim dicitur quasi *derelictum*, et est vepribus et spinis occupatum, incultum, bestiis inhabitatum, et fructu privatum, et signat prædicta corda, quæ sunt talia spiritualiter [6] : « Terra exusta quasi desertum. » In tali deserto dicitur Deus clamare, ob distantiam eorum a Deo [7] : « Cor meum ad Moab clamabit. » Quid autem clamandum est in prædicatione divina, subditur : *Dirigite viam Domini*. Quod exponit Gregorius bene, dicens [8] : « Via Domini ad cor dirigitur, cum veritatis sermo humiliter auditur, vel cum ad præceptum illius vita præparatur. » Et signanter ait : *Dirigite viam Domini*. Viæ enim Christi sunt pax, humilitas et patientia, ait Gregorius [9] exponens illud [10] : « Scientiam viarum tuarum nolumus. » Vel viæ Domini sunt innocentia vel pœnitentia, ait Gregorius [11] exponens illud [12] :« Nescierunt vias ejus. » Et hæ sunt dirigendæ, id est, a distorto in rectum rectificandæ, ne fiat declinatio ad dexteram vel ad sinistram [13] : « Dirige semitam pedibus tuis, ut non declines ad dexteram vel ad sinistram. »

Collatio octava, I, 39.

Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. In his verbis duo figurantur : primum est Filii Dei numerosa virtuositas, ibi : *Ecce agnus Dei*; secundum est ejus salvifica potestas, ibi : *Tollit peccata mundi*. Quoad primum est studio imitandus; quoad secundum, est affectu exorandus et magnificandus.

Ait ergo : *Ecce agnus Dei*, per similitudinem, non per proprietatem. Unde Augustinus [14] : Non solum quæ sunt ejusdem naturæ, dicuntur similia : sed quæ sunt disparis naturæ, sicut Filius Dei dici potest agnus, quod non diceretur, nisi ejus similitudinem fecisset. » In agno est ad matrem intima affectio, et vocis maternæ naturalis agnitio, et ad ejus balatum festinatio. Et Isidorus [15] : « Agnum quanquam et Græci vocent ἀπὸ τοῦ ἁγνοῦ, quasi pium, Latini tamen putant habere hoc nomen ab *agnoscendo*, quia præ cæteris matrem agnoscit, et si erraverit, etiam in magno grege agnoscit. » Item in agno est materni coloris receptibilitas, ut ait sapiens : si fuerint venæ sub lingua ejus albæ, facit album; si nigræ, nigrum : si rubeæ, rubeum. Item in agno est innocua simplicitas, et obediens subjicibilitas, non solum pastori, sed etiam excorianti. Item in agno est conversationis pacifica tranquillitas, et ad sustinendum patiens longanimitas; excorianti, vel vellenti, resistentiæ vel defensionis immunitas, quia nec capite, nec cornibus impetit, nec dentibus mordet, nec pedibus recalcitrat, nec corpore impellit. Item ad immolandum pro peccatis secundum legem congrua idoneitas. Item in agno est commoditas et multiplex utilitas, quia ministrat lac, lanam et esum, secundum Glossam. Sed in Filio Dei prædicta omnia fuerunt virtualiter et spiritualiter : suam matrem, scilicet synagogam, dilexit et agnovit, ad vocem ejus de cœlo descendit. De qua matre [16] : « Filiæ matris meæ pugnaverunt contra me, » etc. Et [17] : « In similitudinem carnis peccati venit. » Item in eo innocua simplicitas. Et sic de aliis. Ille enim signatus est in agno paschali. Et [18] : « Emitte agnum. » Et [19] :« Quasi agnus coram tondente. » Et [20] : « Quasi agnus mansuetus ductus est. » Et [21] : « Sanguine agni immaculati. » Et istas virtutes eximias in Filio Dei demonstrat hoc adverbium, *Ecce*. Et de hoc Chrysostomus bene [22] : « Hoc dixit Joannes ostendens, quoniam non voce solum, sed oculis testabatur; etenim (*a*) admirabatur Christum, lætans et exultans. » Et sic de aliis. Et ideo apud Græcos cum adjectione articuli scribitur, scilicet : ὁ ἀγνός, ad notandum excellentiam ejus. » Hæc ille. Et hic agnus tollit

[1] Aug., *Conf.*, lib. IV, c. XI, n. 16. — [2] *Prov.*, I, 20, 27. — [3] *Joan.*, VII, 28. — [4] *Hebr.*, V, 7. — [5] *Isa.*, XLII, 13. — [6] *Jerem.*, IX, 12. — [7] *Isa.*, XV, 5. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. VII, n. 2. — [9] Id., *Moral.*, lib. XV, c. XXV, al. XLI, n. 51. — [10] *Job*, XXI, 14. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. XXIV, al. LVIII, n. 71. — [12] *Job*, XXIV, 13. — [13] *Prov.*, IV, 26. — [14] August., *cont. Faust.*, lib. XVI, c. XV. — [15] Isid., *Etymol.*, lib. XII, c. 1. — [16] *Cant.*, I, 5. — [17] *Rom.*, VIII, 3. — [18] *Isa.*, XVI, 1. — [19] Ibid., LIII, 7. — [20] *Jerem.*, XI, 19. — [21] I *Petr.*, I, 19. — [22] Chrysost., *in Joan.*, hom. XVIII, al. XVII, n. 2.

(*a*) *Cæt. edit.* et non. *Græc.* καὶ γάρ.

peccata mundi, scilicet auferendo et delendo, et remittendo : ipse enim est verus Deus, de quo [1] : « Ego sum qui deleo iniquitates. » Et in Psalmo [2] : « Qui sanat omnes iniquitates (*a*). » Ipse enim venit [3] « non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum, » infra. Item tollit peccata mundi redimendo, et se immolando [4] : « Redempti estis pretioso sanguine agni, » etc. Unde ipse figuratur per duos hircos, quorum unus debuit immolari pro peccato populi, et alius emitti in solitudinem. Primus fuit figura naturæ humanæ in Christo, secundum quam fuit immolatus et mortuus pro peccatis generis humani; secundus fuit figura naturæ divinæ, immortalis et impassibilis [5] : « Quasi agnus coram tondente se; » et sequitur [6] : « Ipse peccata multorum tulit. » Item ipse tulit peccata, pœnas debitas pro peccatis solvendo, et pro eis satisfaciendo [7] : « Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum. » Multimoda ergo virtuositas Filii Dei, qui fuit agnus, id est, agno (*b*) figuratus; et mirifica sua pietas, qua dignatus est peccata tollere dictis modis. Et in his est imitandus, tam in agendis, quam in sustinendis, a suis membris.

Collatio nona, I, 47.

De Prædicatore.

Ecce vere Israelita in quo dolus non est, etc. Ut enim ait Augustinus [8] : « Hic Nathanael, de quo loquitur hic, erat peritus et eruditus in lege : » et signat spiritualiter doctorem vel prædicatorem. Et secundum hoc duo figurantur hic requirenda in doctore, quorum primum est divinæ cognitionis limpiditas, ibi : *Israelita*, id est, videns Deum; secundum est vitæ innocua simplicitas, ibi : *In quo dolus non est.*

Ait ergo : *Vere Israelita*, id est videns Deum, scilicet fidei inenarrabilis claritate [9] : « Nunc videmus in speculo et in enigmate. » Item videns (*c*) Deum immaculabili cordis puritate [10] : « Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Item videns Deum contemplationis limpiditate, de qua [11] : « Non videbit me homo et vivet. » Quod exponit Gregorius de acumine contemplationis [12], ubi ait : « Nullus Deum spiritualiter videt, qui carnaliter vivit. » Primo modo videtur intellectu illuminato; secundo modo, affectu mundato et inflammato; tertio modo, utroque excessu elevato, de quo visu [13] : « Auditu auris audivi te, nunc oculus meus videt te. » Et sic vivens debet esse sine dolo. Ut enim ait Augustinus [14] : « Dolus est, cum aliud agitur, aliud fingitur : fraus est, simulatio est (*d*), quando aliud in corde tegitur, aliud loquitur, et tanquam duo corda habet. » Hæc ille. Est ergo dolus cordis in Psalmo [15] : « Dolos tota die meditabantur. » Et [16] : « Interiora ejus plena sunt dolo. » Et est dolus oris, de quo similiter in Psalmo [17] : « Labia dolosa, in corde, et corde locuti sunt. » Item est dolus operis [18] : « Ab uno doloso augetur sanguis. » Et in Psalmo [19] : « Sicut novacula acuta fecisti dolum. » Item est dolus status, sive professionis, quando scilicet professio est alta sive status, et tamen vita imperfecta, tunc est dolus vere [20] : « Abominatio est Domino pondus, et pondus; statera dolosa non est bona. » Et absque omni tali dolo debet esse doctor et prædicator Dei [21] : « Rationales sine dolo; » et post [22] : « Auferentes omnem malitiam et omnem dolum. » Et tales sunt imitatores Christi, de quibus dicitur [23] : « Non est inventus dolus in ore ejus. »

Collatio decima, I, 51.

Thema coram religiosis.

Videbitis cœlum apertum, et angelos ascendentes, et descendentes super Filium hominis. In his verbis spiritualiter tria figurantur, quorum primum est sacræ religionis elevata sublimitas, ibi : *Cœlum*; secundum est religiosorum virtuosa perfectibilitas, ibi : *Angelos*; tertium est eorumdem debita studiositas, ibi : *Ascendentes, et descendentes.*

Ait ergo : *Cœlum*, per quod religio sacra figuratur cœlo assimilata. Cœlum enim est corpus nobile, sublime et altissimum, ait sapiens; nec recipit (*e*) impressiones peregrinas, ut ait idem. De his proprietatibus nobilibus sapiens, ubi supra, et Ambrosius [24], et Damascenus [25].

[1] *Isa.*, XLIII, 25. — [2] *Psal.* CII, 3. — [3] *Joan.*, III, 17. — [4] I *Petr.*, I, 19. — [5] *Isa.*, LIII, 7. — [6] Ibid., LIII, 12. — [7] I *Petr.*, II, 24. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. VII, n. 17. — [9] I *Cor.*, XIII, 12. — [10] *Matth.*, V, 8. — [11] *Exod.*, XXXIII, 20. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XXVIII, al. XLIV, n. 89. — [13] *Job.*, XLII, 5. — [14] Aug., ubi sup., n. 18. — [15] *Psal.* XXXVII, 13. — [16] *Eccli.*, XIX, 23. — [17] *Psal.* XI, 3. — [18] *Eccli.*, XI, 34. — [19] *Psal.* LI, 4. — [20] *Prov.*, XX, 23. — [21] I *Petr.*, II, 2. — [22] Imo ante, ibid., 1. — [23] Ibid., 22. — [24] Ambros., *Hexaem.*, lib. II, c. IV. — [25] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. II, c. VI. — (*a*) *Vulg.* infirmitates. — (*b*) *Cæt. edit.* signo. — (*c*) videntes. — (*d*) *Cæt. edit. deest* est. — (*e*) *Cæt. edit.* respicit.

Talis est religio sacra spiritualiter, nobilitate ingenua, elevata, ornata, et sic de aliis. [1] « Gelu de cœlo quis (*a*) genuit? » Ibi Gregorius [2] : « Cœlum est sublimis vita sanctorum. » Et [3] : « Numquid nosti ordinem cœli ? » etc. Et [4] : « Spiritus Domini ornavit cœlos. » [5] « Cœlum mihi sedes est. » Et Apostolus [6] : « Nostra conversatio est in cœlis. » Hujus cœli angeli sunt religiosi viri, vita angelica præditi. Angelus enim nuntius dicitur, ut ait Augustinus [7]. Qui ergo regnum cœlorum et divina documenta, ac ejus voluntatem vita et doctrina nuntiant, angeli sunt, de quibus in *Psalmo* [8] : « Qui facit angelos suos spiritus. » Unde et de sacerdote Deo se sacrificante [9] : « Angelus Domini exercituum est. » Istorum angelorum est ascendere in contemplationem divinitatis Jesu Christi, et arcanorum ejus, et descendere ad imitationem humilitatis ipsius. Vel *ascendentes*, arcana divinitatis considerando et prædicando; *descendentes*, humana de ipso annuntiando, prout Glossa exponit. Vel, ut ait Augustinus [10] : « Ascendunt ad intelligendum divinitatem; descendunt, ut inveniant eum factum ex muliere. » [11] Vidit scalam, etc.; et sequitur : « Angelos ascendentes et descendentes. » Vel *ascendentes* in suspensiva contemplatione, *descendentes* in negotiosa actione, quia, ut ait Augustinus [12] : « Triplex est genus vitæ, scilicet otiosum, actuosum, et ex utroque compositum. » Et sequitur : « Nec sic esse quisquam debet otiosus, ut utilitatem non cogitet proximi; nec sic actuosus, ut contemplationem non requirat Dei. » Hæc ille. Ascendere ergo debent religiosi in contemplatione ad vacandum Deo, et descendere in negotiosa actione ad consulendum proximo, exemplo Moysis, qui aliquando ascendebat ad Deum, aliquando descendebat ad populum; et exemplo Christi, qui aliquando ascendebat in montem solus orare, aliquando descendebat ad civitates, prout ait Gregorius, docens qualiter vacandum est contemplationi divinæ, et qualiter indulgendum est actioni virtuosæ ad aliorum utilitatem.

[1] *Job*. XXXVIII, 29. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXIX, c. XXI, al. XXVIII, n. [illegible]. — [3] *Job*, XXXVIII, 33. — [4] Ibid., XXVI, 13. — [5] *Isa.*, LXVI, 1. — [6] *Philip.*, III, 20. — [7] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XVIII, c. XXXV, et *cont. Faust.*, lib. XVI, c. XX. — [8] *Psal.* CIII, 4. — [9] *Malac.*, II, 7. — [10] August., *cont. Faust.*, lib. XII, c. XXVI. — [11] *Gen.*, XXVIII, 12. — [12] August., *de Civit. Dei*, lib. XIX, c. XIX. — [13] *Cant.*, III, 11. — [14] *Matth.*, XXII, 2. — [15] Greg., *in Evang.*, hom. XXXVIII, n. 3. —

Collatio undecima, II, 1.

In claustro Monialium.

Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ. In his verbis moraliter expositis duo figurantur : primum est indivisæ conjunctionis Christi, et animæ fidelis perfectio, ibi : *Nuptiæ factæ sunt*; secundum est virtutum animæ nubendæ Filio Dei figuratio, ibi : *In Cana Galilææ.*

Ait ergo : *Nuptiæ factæ sunt*, scilicet Redemptoris et animæ fidelis in divino unio (*b*). Nota tamen quod sunt quadruplices. Primo sunt divinæ naturæ et humanæ in Christo, quæ fuerunt figuratæ in nuptiis Assueri et Hester. Assuerus enim *beatus* interpretatur; Hester, *elevatio vocationis*, de quibus Hester. [13] « Videte regem Salomonem in diademate, quo coronavit eum mater sua in die desponsationis. » Et [14] : « Fecit nuptias filio suo. » Ibi Gregorius [15] : « Deus Pater nuptias fecit filio suo, quando hunc in utero Virginis naturæ humanæ copulavit (*c*). » Item sunt nuptiæ Filii Dei incarnati et Ecclesiæ, infra [16] : « Qui habet sponsam, sponsus est. » Harum nuptiarum figuræ sunt istæ nuptiæ, de quibus hic, prout exponit Augustinus [17] hic sufficienter in homilia, et in Glossa. [18] « Sacramentum hoc magnum est, et Christi, et Ecclesiæ, » etc. Item sunt nuptiæ Filii Dei, et Ecclesiæ triumphantis. [19] « Quando revertatur a nuptiis. » Ibi Gregorius [20] : « Ad nuptias abiit, quando multitudinem angelorum novus homo sibi copulavit. » [21] « Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. » Item sunt nuptiæ Filii Dei et animæ fidelis celebratæ in thalamo conscientiæ, quæ merito nuptiæ dicuntur ob indivisam unionem, ob affectuosam dilectionem, ob fœcundam generationem, ob communionem omnium possessionum : hæc enim inter sponsum et sponsam. Unde Bernardus [22] : « Non est alia connexio inter sponsam et sponsum, præter amare et amari : hic nexus vincit quod natura arctius junxit, scilicet vinculum parentum ad filios. [23] *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem.* » Et ibidem Bernardus [24] : « Hæc nomina, *Sponsus* et *Sponsa*, nomina dulcia sunt, quibus una

[16] *Joan.*, III, 29. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. VIII, n. 4. — [18] *Ephes.*, V, 32. — [19] *Luc.*, XII, 36. — [20] Greg., *in Evang.*, hom. XIII, n. 2. — [21] *Apoc.*, XIX, 9. — [22] Bernard., *in Cant.*, serm. LXXXIII, n. 3 — [23] *Gen.*, II, 24. — [24] Bern., *in Cant.*, serm. VII, n. 2.

(*a*) Cæt. edit. qui. — (*b*) Leg. convivio. — (*c*) *Al.* conjunxit.

hæreditas, una domus, una mensa, una caro, omnia communia, et nihil proprium. » [1] « Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi. » De his nuptiis [2] : « Sponsabo te mihi in fide. » Mirifica ergo dignatio Filii Dei, quod dignatus est assumere animam peccatricem, vilem, ignominiosam, fœdam, deformem, sanctificando eam, ut sit ei sponsa. In figura [3] : « Sume tibi uxorem fornicationum, » etc. Et magnifica exaltatio animæ fidelis, quod Filio Dei desponsatur : quam exaltationem insinuat Apostolus [4] : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Qualis autem debet esse sponsa Christo nupta, figuratur, cum dicitur : *In Cana Galilææ.* Et in hoc secundum : Cana enim *zelus* interpretatur; Galilæa, *transmigratio.* Et in hoc figuratur, quod anima, quæ est sponsa Christi, debet transmigrare a vitiis, et concupiscentiis, et cupiditatibus, et debet esse zelo divini amoris fervida : quod figuratum est, quod [5] sacerdos debet ducere virginem uxorem, in figura Christi. Ideo de sponsa dicitur [6] : « Quæ est illa quæ ascendit, » etc. Unde Bernardus [7] : « Sponsa Dei debet esse pulchra, scilicet de forma justitiæ; erudita, de judiciorum Dei notitia; casta, de (*a*) desiderio præsentiæ Dei. » Et idem : « Sponsa Dei debet esse amore calens, devotione urgens, opinione redolens. Et talis sponsa est a Deo dilecta, honorificata, et in gloria magnificanda. » [8] « Veni de Libano, sponsa; » sequitur autem : « Soror mea sponsa. » Hujus sponsæ nuptialis vestis est charitas. [9] « Quo modo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? » [10] « Venerunt nuptiæ agni, » et sequitur : « Uxor ejus præparavit se, » etc. Et de ista sponsa, infra [11] : « Qui habet sponsam, sponsus est. »

Collatio duodecima, II, 10.

Omnis homo primo (*b*) *bonum vinum ponit*, etc. Quoniam Glossa exponit istud de homine carnali, necnon et Hugo illud exponens, ubi ait [12] : « Amor mundi in principio dulcis esse videtur, sed finem habet amarum. » Ideo ait : *Cum inebriati fuerint*, etc. « Amor vero Dei e contrario, » ut ait ibi. Ideo exponendo istud moraliter et dicto modo, quatuor figurantur, quorum primum est hominis terreni fluxa carnalitas, ibi : *Omnis homo*; secundum est ipsius voluptatis apparens et phantastica suavitas, ibi : *Bonum vinum*; tertium est voluptuosorum et bibitorum tali voluptate subvertens fatuitas, ibi : *Cum inebriati* : quartum subsequens amaricabilitas, ibi : *Tunc id quod deterius.* Sic enim est processus voluptuosorum et voluptatis, ut patet consideranti.

Ait ergo : *Omnis homo*, id est carnalis, ait Glossa. Unde signanter ait : *Omnis homo*, id est, homo de humo totus, et sic vivens, et in peccato conceptus spiritualiter, de quo [13] : « Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. » [14] « Conceptus est homo. » Ibi Gregorius [15] : « Homo dicitur tripliciter, scilicet per naturam [16] : *Faciamus hominem*; et per infirmitatem [17] : *Maledictus homo qui confidit in homine*; et per culpam homo dicitur in *Psalmo* [18] : *Sicut homines moriemini*; et [19] : *Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* » Et sic sumitur hic. Et in *Psalmo* [20] : « Filii hominum, usquequo gravi corde? » Et talis ponit bonum vinum non secundum rem, sed secundum apparentiam; nec secundum rectum judicium et rationem, sed secundum perversum sensualitatis appetitum dicitur (*c*) bonum. Talis enim est de numero ipsorum, qui dicunt malum bonum. Et nota quod est vinum late multiplex. Est enim vinum carnalis delectionis [21] : « Meliora sunt ubera tua vino. » Ibi Bernardus [22] : « Per vinum carnalia desideria signantur : » sive sit delectatio carnalis in gustu, de quo dicitur [23] : « Cui væ, » etc.; et sequitur : « Nonne his, qui morantur in vino? » sive sit carnalis delectatio in tactu [24] : « Ne alterceris cum illa in vino, » id est, cum mala muliere. [25] « Luxuriosa res est vinum. » Et est vinum infatuantis prosperitatis. Seneca [26] : « Felicitas est res inquieta; ut vinum, ipsa exagitat, movet cerebrum; non uno genere hos inflat, hos mollit; at aliquis illam fert quomodo vinum. » Hæc ille. [27] « Quasi homo madidus a vino. » Item est vinum seducentis erroris, prout ait Augustinus [28], quod vinum

[1] *Cant.*, VI, 2. — [2] *Ose.*, II, 20. — [3] *Ose.*, I, 2. — [4] II *Cor.*, XI, 2. — [5] *Levit.*, XXI, 13. — [6] *Cant.*, III, 6. — [7] Bern., *in Cant.*, serm. XXXVIII, n. 1. — [8] *Cant.*, IV, 8. — [9] *Matth.*, XXII, 12. — [10] *Apoc.*, XIX, 7. — [11] *Joan.*, III, 29. — [12] Hug., *de Arca Noe*, lib. II, c. I, in princ. — [13] *Jac.*, I, 15. — [14] *Job*, III, 3. — [15] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. XV, al. VIII, n. 25. — [16] *Gen.*, I, 26. — [17] *Jerem.*, XVII, 5. — [18] *Psal.* LXXXI, 7. — [19] I *Cor.*, III, 3. — [20] *Psal.* IV, 3. — [21] *Cant.*, I, 1. — [22] Bern., *in Cant.*, serm. XXX, ante med. — [23] *Prov.*, XXIII, 29, 30. — [24] *Eccli.*, IX, 12. — [25] *Prov.*, XX, 1. — [26] Senec., *Epist.* XXXVI, prope princ. — [27] *Jerem.*, XXIII, 9. — [28] Aug., *Conf.*, lib. I, c. XVI, n. 26. — (*a*) *Cat. edit.* tenta. — (*b*) *Vulg.* primum. — (*c*) *Fortasse legendum* [illegible].

erroris propinatur in verbis poetarum ; de quo [1] : « Quo modo vinum potantem decipit, sic vir superbus, » etc. Et omne tale vinum inebriat potantem. Et sicut vinum non modice sumptum rationem perturbat, memoriam enervat, oblivionem immittit, errorem infundit, ad ignorantiam perducit, ut Boetius ait de disciplina scholarium, sic quodlibet vinum prædictum inebriat potantem [2] : « Viri fortes ad miscendam ebrietatem. » Ibi Hieronymus [3] : « Omnis perturbatio potest *ebrietas* appellari, quæ accipitur de vino furoris draconum. » Et sicut ebrietas a vino naturali est voluntaria insania, ut ait Seneca [4], sic a prædictis vinis ebrietas potest dici insania : « Fornicatio enim [5] et ebrietas auferunt cor. » In *Psalmo* [6] : « Turbati sunt et moti sicut ebrius. » [7] « Væ coronæ superbiæ, ebriis Ephraim (*a*). » Et eodem : « Sacerdos et propheta nescierunt præ ebrietate, » etc. Et ex hoc patet tertium. Et sic inebriatis apponetur quod deterius est, id est, amarius, quia amaritudo sequitur amorem carnalem, secundum Hugonem [8] : « Risus dolore [9] miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. » Et [10] : « Ne intuearis vinum, quando flavescit, » etc. ; et sequitur : « Ingreditur blande, et in fine mordebit ut coluber. » Et ideo tales dicuntur inebriari absinthio [11] : « Inebriat me absinthio, » id est, amore sæculi vel mundi, quo quisquis est ebrius, amaritudinem laboris, quem tolerat, ignorat, ait Gregorius [12] exponens illud. « Nocet enim empta dolore voluptas, » ait Horatius, etc.

Collatio decimatertia, II, 10.

Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. Quoniam dictum est de vino sumpto in mala significatione, ideo hic de vino sumpto in bona. Et secundum hoc tria hic figurantur, quorum primum est celebrantis nuptias spirituales, sive convivium, dignitas, ibi : *Tu*; secundum est vini appositi pretiositas, ibi : *Bonum vinum*; tertium est in providendo recta ordinabilitas, ibi : *Servasti usque adhuc.*

Ait ergo : *Tu*, in quo Filius Dei figuratur : ipse enim per sponsum hic signatur, secundum Augustinum [13]. Ipse enim est sponsus qui celebravit nuptias, de quibus in priori collatione, et de quo infra [14] : « Qui habet sponsam, sponsus est. » Ipse enim est qui [15] « fecit cœnam magnam et vocavit multos. » Et [16] : « Beati qui ad cœnam nuptiarum agni sunt vocati. » Et iste sponsus posuit bonum vinum, in quo notatur secundum : ut enim ait Augustinus [17] : « Omnis prophetia Christo intellecto vinum est, et sapit, quod non sapiebat ; et inebriat, quod non inebriabat. » Item ait ibidem, quod bonum vinum est Evangelium Christi. Et recte dicitur vinum, quod est liquor purus, sapidus, clarus, salubris, virtuosus, manans de vite, ut patet ad sensum : sed Christus est vitis [18] : « Ego sum vitis, » a qua emanavit Evangelium. Et de hoc in figura bene [19] : « Videbam coram me vitem in qua erant tres propagines ; » et sequitur : « Tuli ergo uvas, et expressi in calicem, » etc. Per vitem, Jesus Christus ; per tres propagines, tres naturæ in ipso, scilicet natura divinitatis, et anima rationalis, et natura corporalis : quæ sunt tria sata, quæ miscuit mulier, id est, sapientia divina, ut exponit Bernardus ibi. Per uvas, suavia dicta et facta Salvatoris, ex quibus est collectum sacrum Evangelium. Et vere istud est bonum vinum. Ut enim ait Seneca : « Bonum vini est sapor : » sed nihil est sapidius Evangelio homini spirituali habenti sanum palatum, ut ait Propheta [20] : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ! » [21] « Favus enim mellis verba composita. » Vere enim [22] « vinum istud in jucunditatem (*b*) creatum. » Item bonum dicitur vinum ob vitis generositatem, et ob soli, in quo est, cœlicam irrorationem, ob temperatam maturitatem, ob temporaneam collectionem, ob omnis impuritatis segregationem, ob vasis in quo reponitur sinceritatem, et odoriferam virtutem et integritatem, et ob sufficientem defæcationem, ut patet sensibiliter. Et quia tale est Evangelium a vite, quæ est Christus, emanans, et ab ipso qui est sol justitiæ maturatum, et sic de aliis, ut patet consideranti : ideo merito dicitur bonum vinum, quod posuit Christus in sua mensa [23] : « Bibite

[1] *Habac.*, II, 5. — [2] *Isa.*, V, 11. — [3] Hieron., *in Isa.*, lib. II, c. V. — [4] Senec., *Epist.* LXXXIII, post med. — [5] *Ose*, IV, 11. — [6] *Psal.* CVI, 27. — [7] *Isa.*, XXVIII, 1, 7. — [8] Hug., *de Arc. Noe*, lib. I, c. 1. — [9] *Prov.*, XIV, 13. — [10] Ibid., XXIII, 31. — [11] *Thren.*, III, 15. — [12] Greg., *Moral.*, lib. VII, c. VIII, al. XXI, n. 25. — [13] August., *in Joan.*, tract. IX, n. 10. — [14] *Joan.*, III, 29. — [15] *Luc.*, XIV, 16. — [16] *Apoc.*, XIX, 9. — [17] Aug., ubi sup., n. 3, 5. — [18] *Joan.*, XV, 1, 5. — [19] *Gen.*, XL, 9, 11. — [20] *Psal.* CXVIII, 103. — [21] *Prov.*, XVI, 24. — [22] *Eccli.*, XXXI, 35. — [23] *Prov.*, IX, 5.

(*a*) *Cæt. edit.* Effraim, *et sic deinceps.* — (*b*) *Cæt edit.* jucunditate.

vinum quod miscui vobis, » scilicet cum omnibus odoriferis speciebus sapientiæ [1] : « Dabo tibi potum ex vino condito. » Et istud vinum est [2] « germinans virgines, » et inebriat avertens ab omni amore carnali [3] : « Bibite et inebriamini, » etc. Et licet istud fuerit vinum bonum, nihilominus Filius Dei proponit, sive mittit alia vina, quasi excellentia. Vinum enim lacrymæ sunt pœnitentium, ait Bernardus [4]; de quo in *Psalmo* [5] : « Potasti nos vino compunctionis. » Item vinum est (*a*) charitas, ut ait Bernardus [6]. [7] « Bibi vinum meum cum lacte meo. » Item vinum dulcedo devotionis, quod bibitur in oratione, ut ait Bernardus [8]. [9] « Guttur tuum sicut vinum optimum. » Item est vinum corruptionis (*b*), ut ait Hieronymus, de quo [10] : « Infudit vinum et oleum. » Per vinum enim mundantur putrida; per oleum foventur sananda, ut ait Gregorius illud exponens [11] : ubi ait, quod per vinum signatur severitas correptionis. Istud bonum vinum, quod est Evangelium, servavit Jesus usque nunc, id est, usque ad finem mundi. Primo enim dedit legem et prophetias, supra [12] : « Lex per Moysen data est, » quam non potuerunt implere, et sic confitentes, scilicet impotentiam, et humiles facti, acceperunt gratiam et veritatem per Jesum Christum, supra [13], ut ait ibi Augustinus [14]. Ubi etiam ait : « Confitentur ægroti, venit medicus, et sanavit deferens gratiam et Evangelii veritatem. » Quod Evangelium est vinum, de quo [15] : « Comede in lætitia panem tuum, et bibe in gaudio vinum tuum. »

Collatio decimaquarta, II, 16.

Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. In his verbis duo insinuantur, quorum primum est Ecclesiæ Dei, vel sanctæ animæ divinis usibus mancipatio, et ejusdem Deo dedicatio, ibi : *Domum Patris mei*; secundum est assignationis illius ad alios usus districta prohibitio, ibi : *Nolite facere domum negotiationis.*

Ait ergo : *Domum Patris mei*, qualis est sancta Ecclesia, scilicet ab omnibus usibus humanis evacuata, ab inferiori potestate exempta, soli Deo dedicata, divino cultui et sacris ministeriis deputata [16] : « Non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cœli. » Ideo dicitur [17] « domus orationis. » Et hæc est domus gloriosa majestate [18] : « Domum majestatis meæ glorificabo. » Item hæc domus sancta et munda puritate. [19] « Ista est lex domus in summitate montis : omnis finis ejus in circuitu sanctum sanctorum erit. » Et in *Psalmo* [20] : « Domum tuam decet sanctitudo in longitudinem dierum ! » Item hæc domus magna amplitudine [21] : « Quam magna domus est, domus Dei. » Item hæc domus decora speciositate. In *Psalmo* [22] : « Domine, dilexi decorem domus tuæ. » Hanc prohibet Filius Dei facere domum negotiationis, ut dicitur hic, et apud Lucam [23]. Super quod Gregorius [24] : « Dum sacrorum ordinum locum accipiunt, sanctæ religionis officium in commercium terrenæ negotiationis vertunt. Vendentes in templo sunt, qui hoc quod quibusdam competit, ad præmium largiuntur. Justitiam vendere est, hanc pro præmii acceptione servare. » Hæc ille : ubi bene de hoc. Ideo dicitur [25] : « Nemo militans Deo implicat se sæcularibus negotiis. » Et Hieronymus [26] : « Negotiatorem clericum quasi quamdam pestem fuge. » Et ibi de hoc. Hujus autem negotiationis partes hic signantur. Per enim vendentes oves, quæ sunt animalia simplicia, signantur simulantes sanctitatem [27] : « Qui veniunt in vestimentis ovium, et intus sunt lupi rapaces. » Per vendentes boves, qui sunt animalia laboriosa, figurantur prædicantes pro quæstu, vel pro temporalibus. Per vendentes columbas, figurantur vendentes dona Spiritus sancti. Per mensas nummulariorum figurantur vendentes justitiam pro pecunia. Et de his Augustinus hic [28]. Et Gregorius [29] exponens istud, quod « columbas vendere, est impositionem manus, qua Spiritus sanctus accipitur, non ad vitæ meritum, sed ad præmium dare. » Et ibidem distinguit, quod « est triplex munus, scilicet a manu, ut pecunia; a lingua, ut favor et munus; ab obsequio, sicut subjectio indebite impensa, pro quibus fit prædicta

[1] *Cant.*, VIII, 2. — [2] *Zach.*, IX, 17. — [3] *Cant.*, V, 1. — [4] Bern., *in Epiph.*, serm. III, in fin. — [5] *Psal.* LIX, 5. — [6] Bern., *in Cant.*, serm. LIX, prope fin. — [7] *Cant.*, V, 1. — [8] Bern., *in Cant.*, serm. XVIII, post med. — [9] *Cant.*, VII, 9. — [10] *Luc.*, X, 34. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XX, c. VIII, al. IV, n. 14. — [12] *Joan.*, I, 17. — [13] Ibid. — [14] August., *in Joan.*, tract. [illegible], n. 2. — [15] *Eccle.*, IX, 7. — [16] *Gen.*, XXVIII, 17. — [17] *Matth.*, XXI, 13. — [18] *Isa.*, LX, 7. — [19] *Ezech.*, XLIII, 12. — [20] *Psal.* XCII, 5. — [21] *Bar.*, III, 24. — [22] *Psal.* XXV, 8. — [23] *Luc.*, XIX, 45. — [24] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIX, n. 6. — [25] II *Tim.*, II, 4. — [26] Hieron., *ad Nepotian.*, *Epist.* [illegible], ante med. — [27] *Matth.*, VII, 15. — [28] Aug., *in Joan.*, tract. X, n. 6. — [29] Gregor., *in Evang.*, hom. IV, n. 4.

(*a*) *Cant. edit.* et. — (*b*) *Leg.* incorruptionis.

venditio in multis. Et ibi bene de hoc. Propter quod dicitur [1] : « Excutit manus ab omni munere. » Et ideo vendentes dictis modis merito ejecit Dominus de templo. Ut enim Christus [2] : « Gratis accepistis, gratis date. » Exponit autem Gregorius istud de templo conscientiæ, ubi ait [3] : « Templum Dei est mens atque conscientia fidelium, quæ si cogitationes in læsionem proximi profert, quasi in specula latronum residet : nec est domus orationis, sed spelunca, quando, relicta innocentia et simplicitate sanctitatis, illud conatur agere, unde valeat proximis nocere. » Hæc ille. (*a*) Sancta ergo Ecclesia et sancta conscientia prædicti vendentes et ementes sunt ejiciendi.

Collatio decimaquinta, III, 3.

Nisi quis fuerit natus denuo, non potest videre regnum Dei. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est spiritualis regenerationis specifica qualitas, ibi : *Natus denuo*; secundum est hujus indicta necessitas, ibi : *Nisi*; tertium ejusdem finalis fructuositas, ibi : *Videre regnum Dei.*

Ait ergo : *Nisi quis natus fuerit denuo,* id est iterato, secundum Glossam, scilicet : *Ex aqua et Spiritu sancto,* infra eodem. Vel *denuo*, id est, desuper, ait Chrysostomus [4]. Unde nota quod est nativitas multiplex : est enim una carnalis et calamitosa, quia cum pœna et cum originali culpa [5] : « Pereat dies in qua natus sum. » Et [6] : « Maledicta dies, in qua natus sum. » Item est alia vilis et vitiosa, quia cum culpa actuali, qua nascuntur peccatores ex diabolo : unde infra de talibus [7] : « Vos ex patre diabolo estis, » scilicet imitatione, ait Ambrosius. [8] « Qui peccat (*b*), ex diabolo. »[9]« Si nati fueritis, in maledictione nascemini. » Item est nativitas spiritualis et gratiosa, sicut (*c*) sacramento baptismali ab originalibus peccatis, de quo hic; sive gratia pœnitentiali ab actualibus et verbo fidei [10] :« Ego per Evangelium vos genui. » Et [11] : « Omnis qui facit justitiam, ex Deo natus est. » Et [12] : « Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili. » Item est nativitas cœlestis et gloriosa, non solum a culpa et concupiscentia, sed ab omni corruptela [13] : « In regeneratione cum sederit Filius hominis. » De tertia loquitur hic, qua nativitate nasci est sublimitate dignissimum; supra [14] : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri. » Super quod Gregorius : « Quid hac potestate altius? quid hac altitudine sublimius dici potest, in qua creatus quisque efficitur filius Creatoris? » [15]« Omnis enim qui diligit, ex Deo natus est. » Item ista nativitate nasci, est sinceritate purissimum, quia non est ex sanguinibus, sed ex Deo, ut dicitur supra [16]. Unde Augustinus [17] hic : « Duæ sunt nativitates, una ex carne, altera ex spiritu : una de morte, alia de Trinitate : una de masculo et fœmina, alia ex Deo et Ecclesia. » Infra, eodem : « Quod natum est ex spiritu, spiritus est. » Item ista nativitate nasci est virtute potentissimum [18] :« Omne quod natum est ex Deo vincit mundum. » Item sic nasci est utilitate fructuosissimum; hoc enim est regnum cœlorum hæreditate [19] : « Si enim filii, et hæredes. » Et ex his patet secundum, scilicet hujus nativitatis necessitas, quia sine hac homo manet caro; infra eodem : « Quod natum est ex carne, caro est. » Sed [20] : « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt (*d*). » Similiter ex his patet tertium, scilicet hujus nativitatis fructuositas, quæ est videre regnum Dei, id est, Jesum Christum cognoscere, secundum Glossam [21] : « Regnum Dei intra vos est. » Vel videre regnum Dei, sacræ Scripturæ mysteria cognoscere [22] : « Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. » Vel regnum Dei est æterna beatitudo [23] : « Simile est regnum cœlorum decem virginibus, » etc. Et sequitur [24] : « Venite, benedicti Patris mei, » etc. Magna ergo nobilitas sic nasci; et magna sapientia in ipsa nativitate perseverare; et magna felicitas ejus fructum, scilicet regnum cœlorum, videre et obtinere.

Collatio decimasexta, III, 13.

Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. Hic tria signantur : quorum primum est mirifica Filii Dei humilitas in sua incarnatione, ibi : *De cœlo descendit*; secundum est magnifica

[1] *Isa.*, XXXIII, 15. — [2] *Matth.*, X, 8. — [3] *Greg.*, *in Evang.*, hom. XXXIX, n. 7. — [4] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXIII, al. XXIV, n. 2. — [5] *Job*, III, 3. — [6] *Jerem.*, XX, 14. — [7] *Joan.*, VIII, 44. — [8] I *Joan.*, III, 8. — [9] *Eccli.*, XLI, 12. — [10] I *Cor.*, IV, 15. — [11] I *Joan.*, II, 29. — [12] I *Petr.*, I, 23. — [13] *Matth.*, XIX, 28. — [14] *Joan.*, I, 12. — [15] I *Joan.*, IV, 7. — [16] *Joan.*, I, 13. — [17] *Aug.*, *in Joan.*, tract. XI, n. 6. — [18] I *Joan.*, V, 4. — [19] *Rom.*, VIII, 17. — [20] I *Cor.*, XV, 50. — [21] *Luc.*, XVII, 21. — [22] *Matth.*, XIII, 44. — [23] Ibid., XXV, 1. — [24] Ibid., 34.

(*a*) *Suppl.* A. — (*b*) *Vulg.* facit peccatum. — (*c*) *Leg.* sive. — (*d*) *Vulg.* possidere non possunt.

sua sublimitas in sua ascensione, ibi : *Ascendit in cælum*; tertium est sua mansiva majestas in æternitate, ibi : *Qui est de cælo*.

Ait ergo : *De cælo descendit*. Ut enim ait Augustinus [1], secundum quod Deus, non descendit, cum ubique sit præsens, sed secundum quod homo, ut dicitur hic : ipse enim descendit obedienter; infra [2] : « Descendi de cœlo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem Patris mei. » Item descendit beneficienter, quia cum omnibus bonis [3] : « Venerunt mihi pariter omnia bona cum illa. » De quo descensu in Psalmo [4] : « Descendit sicut pluvia in vellus. » Item descendit potenter sive virtualiter [5] : « Descendisti, a facie tua defluxerunt. » Et iste descensus fuit merito desiderabilis [6] : « Utinam dirumperes (*a*) cœlos et descenderes. » Et quoniam sic descendit, ideo merito ascendit [7] : « Qui descendit, ipse est qui ascendit. » Ascendit, inquam, in altum sive sublimiter. In Psalmo [8] : « Qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem. » Item ipse ascendit victoriose, sive triumphaliter, scilicet hostibus devictis, et populis liberatis; in Psalmo [9] : « Ascendens in altum captivam, » etc. Item ipse ascendit gloriose et imperialiter, ascendit usque ad thronum paternum, in Psalmo [10] : « Ascendit Deus in jubilo. » Et [11] : « Ascensor cœli auxiliator ejus. » Infra [12] : « Ascendo ad Patrem meum, » etc. Et licet sic descenderit et ascenderit, ipse tamen est in cœlo æternaliter, invariabiliter, indefectibiliter : ipse enim est [13] « unigenitus in sinu Patris. » Infra [14] : « Antequam fieret Abraham, ego sum. » Ipse enim est [15] « qui est. »

Collatio decimaseptima, III, 16.

Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, etc. Quoniam quatuor gratificant donum, id est, gratum reddunt, scilicet dantis majestas, donationis gratuitas, doni pretiositas, finalis utilitatis commoditas; ideo hæc quatuor signantur hic, quorum primum ibi : *Deus*; secundum, ibi : *Dilexit ut daret*; tertium, ibi : *Filium suum*; quartum, ibi : *Ut omnis qui credit*, etc.

Ait ergo : *Deus*. Et in hoc dantis majestas : *Deus*, inquam, qui est majestate summus, nullius rei indigus, nullius retributionis receptivus : ipse enim qui dedit. Non enim indiget bonorum nostrorum, ait Propheta [16], nec recipit retributionem. « Quid enim [17] confers ei, si immaculata erit via tua? » quasi diceret : Nihil. Et quia talis dat, ideo munifica largitas [18] : « Ipse est dives in omnes. » Et talis dilexit, ut daret. Et in hoc donationis gratuitas : ipse enim diligit gratanter absque meritis [19] : « Diligam eos spontanee. » Item diligit beneficienter, veris bonis ditando, et a veris malis eripiendo. Deus enim diligit effectu, non affectu, ait Bernardus. [20] « In dilectione et indulgentia sua redimit eos. » Item diligit longanimiter et patienter, mala nostra sustinendo [21] : « In charitate perpetua dilexi te, » etc. Sed quid dedit? Subditur : *Filium suum*. Et in hoc dati, sive doni pretiositas : quia enim erat filius, ideo amoris intimitas; quia erat suus, scilicet naturalis, non adoptivus, ideo proprietas; quia erat unigenitus, ideo singularitas : hæc enim inducunt admirationem istius doni. « Non enim dedit servum angelum, sed Filium, » ait Chrysostomus [22]. [23] « Qui proprio filio non pepercit. » Et talem filium dedit pro inimicis et ad mortem [24] : « Commendat Deus charitatem in nobis, quoniam cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. » Et talem filium dedit non propter commodum suum, vel filii, sed : *Ut omnis qui credit, non pereat*. Et in hoc quartum, scilicet dati finalis utilitas [25] : « Majorem enim dilectionem nemo habe (*b*), quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » [26] « Gratiam fidejussoris ne obliviscaris : dedit enim animam suam pro te. » Magna ergo utilitas fidei, quæ meretur sic salvari a Christo. Supra eodem : *Oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in eum, non pereat*.

Collatio decimaoctava, III, 29.

Coram scholaribus.

Amicus Sponsi, qui stat et audit illum, etc. In his verbis quatuor insinuantur, quæ debent esse in homine studioso : quorum primum est divini amoris inviolabilis veritas, sive fidelitas,

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XII, n. 8, quoad sensum. — [2] *Joan.*, VI, 38. — [3] *Sap.*, VII, 11. — [4] *Psal.* LXXI, 6. — [5] *Isa.*, XI, 3. — [6] Ibid., 1. — [7] *Ephes.*, IV, 10. — [8] *Psal.* LXVII, 34. — [9] Ibid., 19; *Ephes.*, IV, 8. — [10] *Psal.* XLVI, 6. — [11] *Deut.*, XXXIII, 26. — [12] *Joan.*, XX, 17. — [13] *Joan.*, I, 18. — [14] *Joan.*, VIII, 58. — [15] *Exod.*, III, 14. — [16] *Psal.* XV, 2. — [17] *Job*, XXII, 3. — [18] *Rom.*, X, 12. — [19] *Ose.*, XIV, 5. — [20] *Isa.*, LXIII, 9. — [21] *Jerem.*, XXXI, 3. — [22] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVI, al. XXVII, n. 2. — [23] *Rom.*, VIII, 32. — [24] Ibid., V, 8. — [25] *Joan.*, XV, 13. — [26] *Eccli.*, XXIX, 20. — (*a*) *Cat. edit.* disrumperes. — (*b*) habuit.

ibi : *Amicus*; secundum est in justitia immutabilis soliditas, ibi : *Stat*; tertium est divinæ doctrinæ intima susceptibilitas, ibi : *Audit*; quartum est ex ipsa doctrina divina affectiva jucunditas, ibi : *Gaudio gaudet propter vocem*.

Ait ergo : *Amicus Sponsi*. Ut enim ait Tullius, *de Amicitia* [1], et Augustinus [2] sumens ab eo : « Amicitia est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et charitate consensio. » Ille ergo est amicus Sponsi, qui in omnibus ei consentit. Unde Hieronymus [3] : « Eadem velle, et eadem nolle, firmissima amicitia est. » Et talis debet esse omnis, qui vult auditor esse Sponsi, vel divinæ sapientiæ : tali enim illam revelat [4] : « Annuntiat de ea amico suo. » Et non solum hoc, sed debet stare. Ut enim Augustinus [5] : « Stare, est in gratia permanere ejus, quam accepit : quia, inquit, humilis, vide stantem solido. » Hæc ille. Talis debet esse auditor Sponsi [6] : « Sta et considera mirabilia Dei, » scilicet in mysteriis divinæ incarnationis, in Scripturæ arcanis, et in cœlestibus secretis. Et non solum; sed debet audire, non auditu exteriori, sed interiori; infra [7] : « Qui ex Deo est, verba Dei audit. » Audire enim vere est perfecte obedire. Unde Augustinus [8] : « Quid enim est, qui audiunt? Nihil aliud est quam qui obaudiunt. » [9] « Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. » Et non solum debet talis audire intellectu, sed gaudere ex auditis in affectu. Ideo ait : *Gaudet ad vocem Sponsi*. Vox enim Sponsi est eloquia sacræ Scripturæ, de qua in Psalmo [10] : « Dabit voci suæ vocem virtutis. » Et [11] : « Sonet vox tua in auribus meis. » Et [12] : « Et vox prima quam audivi, » etc. Ad quam vocem debet gaudere sedulus auditor [13] : « Inventi sunt sermones tui, et comedi illos; » et sequitur : « Factum est mihi verbum in gaudium et lætitiam. » Sermones Dei comedere, est auditu interiori illos audire et incorporare.

Collatio decimanona, III, 29.

De beato Francisco.

30. *In hoc gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui.* In his verbis moraliter expositis de beato Francisco, quatuor figurantur, quorum primum est, vitæ humanæ veteris in ipso omnimoda abnegatio, ibi : *Me minui*; secundum est divinæ vitæ in ipso et per ipsum dilatatio, sive extensio, ibi : *Illum crescere*; tertium, utriusque congrua ratio, ibi : *Oportet*; quartum est ex prædictis, id est, ex veteris vitæ extinctione, et ex vitæ divinæ incremento et dilatatione interna exultatio, ibi : *In hoc gaudium meum impletum est.* Ista fuerunt evidenter in præfato sancto, scilicet vetus vita quasi extincta, et vita divina in eo superinducta et dilatata. Et ex his sua exultatio continua.

Ait ergo : *Me minui oportet* : opportunitate debitæ congruitatis et rectæ ordinationis, ut vita Dei in ipso cresceret. Ut enim ait Augustinus [14] : « Crescat in nobis gloria Dei, et minoretur nostra. » Sic fuit in præfato sancto : ipse enim fuit minoratus abdicatione omnis mundanæ cupiditatis exterius projicientis, restrictione et castigatione omnis voluptatis carnalis inferius effundentis, subjectione voluntatis excellentius ambientis, humiliatione cordis interius se parvificantis et modificantis. Prædictis enim modis est morbidum crementum, et quasi hydropicum; et abdicatione talium est virtuosa minoratio, quæ consulitur [15] : « Precare Deum, et minue offendicula. » Vere enim offendicula sunt cupiditas mundialis, quæ projicit exterius : de avaro [16] : « Projecit intima sua; » et voluptas, quæ effundit inferius [17] : « Effusus es sicut aqua, non crescas; » et ambitio excellentiæ sæcularis, quæ protendit superius per superbiam [18] : « Qui currit adversus Deum extento (*a*) collo; » et arrogantia cordis, quæ tumescere facit interius [19] : « Uterus tuus disrumpatur. » Et hæc omnia offendicula sunt minoranda, quæ præfatus sanctus summe minoravit, imo abdicavit, se macerando in carne, et humiliando et parvificando in corde. Et sic de aliis, ut de illo verificetur illud [20] : « Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam. » Et similiter de seipso verificatur illud [21] : « Quicumque humiliaverit se sicut parvulus iste, » etc. Ipse enim potest significari per quodlibet de minimis terræ, ut patet consideranti, de quibus [22] : « Quatuor sunt minima terræ, et illa sunt sapientiora sapienti-

[1] Cic., *de Amic.*, n. 2[illegible]. — [2] August., *ad Marcell.*, epist. 138, al. [illegible], n. 1. — [3] Hieron., *adv. Rufin. Apolog.*, lib. III, ante med. — [4] *Job*, XXXVI, 33. — [5] Aug., *in Joan.*, tract. XIV, n. 2. — [6] *Job*, XXXVII, 14. — [7] *Joan.*, VIII, 47. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. XIX, n. 10. — [9] *Luc.*, XI, 28. — [10] *Psal.* LXVII, 34. — [11] *Cant.*, II, 14. — [12] *Apoc.*, IV, 1. — [13] *Jerem.*, XV, 16. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. XIV, n. 5. — [15] *Eccli.*, XVII, 22. — [16] Ibid., X, 10. — [17] *Gen.*, XLIX, 4. — [18] *Job*, XV, 26. — [19] *Num.*, V, 21. — [20] *Isa.*, LX, 22. — [21] *Matth.*, XVIII, 4. — [22] *Prov.*, XXX, 24.

(*a*) *Vulg.* Cucurrit adversus eum erecto.

bus, etc. » Per *formicam*, ratione providentiæ in futurum; per *lepusculum*, ratione vehementiæ divinæ timoris; per *stellionem* qui manibus nititur, prout dicitur ibi, et ut ait Gregorius [1] exponens illud, ratione virtuosæ operationis; et per *locustam* quæ saltat, ratione suspensivæ contemplationis. Et sic fuit minoratus iste sanctus, ut vita Dei in ipso cresceret et gloria, et per ipsum in aliis. Vita enim humana fuit in eo minuta et quasi extincta. Et vita divina fuit vivificatus, ut de ipso verificetur illud [2] : « Vivo ego, jam non ego; vivit autem in me Christus. » Qualiter autem vixit vita Jesu Christi, patet in serie vitæ suæ [3] : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi; » et sequitur : « Ego stigmata Domini Jesu in corpore meo porto, » etc. Et in hoc patet secundum : et hoc fuit congruum. Ideo ait : *Oportet*. Non enim potest vita Dei crescere in homine, nisi vita humana vetus decrescat. Unde Augustinus [4] : « Deus qui (*a*) perfectus est, in te crescat. Quanto enim magis Deum intelligis, et quanto magis capis; tanto videtur in te crescere Deus. » Et ponit exemplum de luce. Quando enim oculi curantur, et incipit videre, paululum lucis videt, et alia die amplius, et tunc videtur lux crescere. Sic interior homo proficit in Deo, et Deus in illo videtur crescere. Ipse minuitur, ut a gloria sua decidat, et in gloriam Dei surgat. » Hæc ille. Ideo dicitur [5] : « Deponentes vos secundum pristinam conversationem, etc., induite novum hominem. » Et [6] : « Expoliantes veterem hominem, et induentes novum. » Vere ergo ait : *Oportet minui* vita humana (*b*), ut crescat divina, sicut fuit in isto sancto. De qua minoratione suæ humanæ vitæ et gloriæ, et de quo cremento vitæ divinæ in eo, fuit ejus gaudium impletum. De nullo aliquid gaudebat, nisi in illis : propter quod, ut dictum est, de illo verificatur illud [7] : « Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini, » etc. Inde est gaudium cujuslibet, unde est gloria. Et de eo verificatur illud [8] : « Ego in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. » Ad imitationem hujus sancti, ejus sequaces debent minuere in se vitam veterem, et illam expoliare, et induere novum hominem et vitam novam, ut non appareat in eis nisi vita divina, et in eis verificetur illud [9] : « Dii similes hominibus descenderunt ad nos, » etc.

Collatio vigesima, IV, 6.

Jesus fatigatus ex itinere, sedebat super fontem, etc. Quamvis admiranda Filii Dei dignatio sit magis stupenda, quam verbis exprimenda, tamen in his verbis duo insinuantur : quorum primum est dignativi laboris assumpti magnitudo, sive immensitas, ibi : *Fatigatus ex itinere*; secundum est loci quietis specifica qualitas : *Super fontem*.

Ait ergo : *Jesus fatigatus*. Quid admirabilius, quam quod ille, qui [10] « in principio erat Verbum, » et « per quem omnia facta sunt, » et qui [11] « virtus supportans omnia, » dignatus est tamen sic laborare, et sic fatigari? Unde Augustinus [12] : « Non frustra fatigatur virtus, non frustra fatigatur Jesus. » Et sequitur : « Jesus fortis, quia in principio Verbum : infirmitas Christi te recreavit, fortitudo Christi te creavit. » Hæc ille; et ibi bene de hoc. Et nota quod in hoc, quod ait : *Fatigatus*, implicantur multa, quæ denotant vehementiam laboris : nam in hoc notatur laboris gravitas, item et laboris diuturnitas, quia nec levis labor, nec brevis fatigat. Item implicatur adjutorii, vel vecturæ (*c*) voluntas : non enim subjugalibus, id est equis, utebatur, ait Chrysostomus [13]. Item implicatur jejunii prolixitas, et æstus fervor, sive ariditas. *Erat enim hora sexta*, ut dicitur hic. Ex quibus patet laboris vehementia : unde Chrysostomus, ubi supra : « Humidam, id est mollem, semper abjiciens vitam, et laboriosam inducens erat. Non enim subjugalibus utitur, sed ita valide incedit, ut fatigetur ex itinere. Et hoc ubique erudiens hominem operatorem esse, et non superflua petere, et non multis indigere. Ita a superfluis vult nos alienos esse, ut et ipsorum necessariorum multa abscindamus. » Hæc ille. Mira ergo dignatio Filii Dei, dignantis sic laborare. *Ex itinere*, id est, carne assumpta, quæ fuit iter ejus secundum Augustinum, ubi supra [14]. [15] « Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. » Et in Psalmo [16] : « In laboribus a juventute mea. » Et subditur secundum, scilicet

[1] Gregor., *Moral.*, lib. VI, c. V, al. X, n. 12. — [2] *Gal.*, II, 20. — [3] Ibid., VI, 14, 17. — [4] August., ubi sup. — [5] *Ephes.*, IV, 22. — [6] *Coloss.*, III, 9. — [7] *Gal.*, VI, 14. — [8] *Habac.*, III, 18. — [9] *Act.*, XIV, 11. — [10] *Joan.*, I, 1, 3. — [11] *Hebr.*, I, 3. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. XV, n. 6. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXX, al. XXXI, n. 3. — [14] Aug., ubi sup., n. 7. — [15] *Isa.*, XLIII, 24. — [16] *Psal.* LXXXVII, 16.

(*a*) *Suppl.* in se. *Edit. Bened.* semper. — (*b*) *Leg.* vitam humanam — (*c*) *Cæt. edit.* necturæ.

loci ad quiescendum impræparabilitas, ibi : *Sedebat super fontem*, et sic super terram nudam : sibi enim sedenti post laborem erat ornatorum deficientia, deliciarum carentia, consolantium vel ministrantium nulla comitiva : solus enim sedebat. Unde Chrysostomus [1] : « Sedebat non in throno, non in pulvinari, sed simpliciter contingebat, scilicet terram, requiescens fovebat corpus, et apud fontem refrigerabat, non solum laboriosum, sed intumidum se ostendit, non in laborando, neque in sedendo in via solum (*a*), sed in eo, quod solus derelinquebatur. » Hæc ille. Ideo ait [2] :« Filius hominis non habet ubi reclinet caput. » etc. Et in montibus pernoctabat [3]. Et de ipso ait Propheta [4] : « De torrente in via bibet. » Et alibi [5] : « Quæsivi qui consolaretur, et non inveni. » Et hoc fecit, et sustinuit ad informationem discipulorum. Unde Chrysostomus [6] ubi supra : « Hoc ideo fecit, quia discipulos assuefecerat omnem tumorem conculcare. » Hæc ille. Exemplo ergo Filii Dei, in virtuoso itinere laboremus, ambulando de virtute in virtutem. De quo itinere [7] : « Itinera tua (*b*) producentur. » Et sic laboremus ut simus fatigati, ut in nobismetipsis deficiamus, et in Christo, qui est fons sapientiæ, quiescamus et sedeamus [8] : Ibi requieverunt fessi robore, » id est, in Deo electi, in se deficientes, ait ibi Gregorius [9]. [10] « Defecit enim anima mea in salutare tuum, » ait Propheta. [11] « Qui dat lasso virtutem. » Et post labores delicias carnales, nec superflua inquiramus, exemplo Filii Dei ; sed cum Apostolo [12] : « Habentes alimenta, quibus tegamur, his contenti simus. »

Collatio vigesimaprima, IV, 13.

Qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum. In his verbis duo figurantur : quorum primum est carnalis delectationis defectibilitas, ibi : *Qui biberit ex hac aqua*; secundum est influentiæ cœlestis potestativa virtuositas, ibi : *Ex aqua quam ego dabo.*

Ait ergo : *Qui biberit ex aqua*, etc. Ut enim ait Hugo [13] : « Concupiscentia dicitur aqua, quia fluxa quia labilis, et ad similitudinem aquæ currentis deorsum ima petit, suos sequaces instabiles et dissolutos reddit. » Est ergo aqua carnalis concupiscentiæ fluxibilitas [14] : « Quid tibi in viis Ægypti, ut bibas aquam turbidam? » etc. Et est aqua doctrinæ erroneæ apparens suavitas [15] : « Aquæ furtivæ dulciores sunt. » Quod exponit Gregorius [16] de scientia hæreticorum. Et aqua, scilicet delectationis mundanæ, sive temporaneæ, de quacumque re transitoria libidinosa voluptas [17] :« Ne des aquæ tuæ exitum, nec modicum. » Unde Augustinus [18] : « Hic aqua in puteo, voluptas sæculi est in profunditate tenebrosa, quam hauriunt homines hydria cupiditatum. » Et bibens de his aquis sitiet iterum ob intemperantiam bibentis, et insufficientiam aquæ bibilis [19] : « Sicut somniat sitiens et bibit, et postquam fuerit expergefactus, adhuc sitit, » etc. E contrario est de aqua, quam dat Dominus; quæ quidem est quadruplex. Est enim aqua divinæ gratiæ purificantis, et refrigerantis : de qua hic, ut ait Chrysostomus [20], quod quia Spiritus est quasi purgamentum, et in refrigerium, ideo nomine aquæ significatur. Et ponit exemplum : ut aqua pomerium irrigat, et arbores vegetat, et virides conservat, et ignem (*c*) extinguit, sic effusio Spiritus sancti in anima [21] : « Effundam super vos aquam mundam. » Item est aqua sapientiæ clarificantis [22] :« Aqua sapientiæ potabit illum. » Et est aqua supernæ consolationis reficientis; in Psalmo [23] : « Super aquam refectionis educavit me. » Item est aqua æternæ gloriæ satiantis et mundantis [24] :« Agnus reget eos, et deducet ad fontes aquarum. » Prima aqua fluit de fonte bonitatis divinæ ad abluendum [25] : « Erit fons domus David in ablutionem peccatoris, » etc. Secunda de fonte sapientiæ ad clarificandum [26] : « Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. » Tertia fluit de fonte misericordiæ consolantis ad delectandum, in Psalmo [27] : « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum. » Quarta fluit de fonte vitæ æternæ ad satiandum, in Psalmo [28] : « Apud te est fons vitæ. » Et qui de his aquis

[1] Chrysost., ubi sup. — [2] *Matth.*, VIII, 20. — [3] *Luc.*, VI, 12. — [4] *Psal.* CIX, 7. — [5] *Psal.* LXVIII, 21. — [6] Chrysost., ubi sup. — [7] *Prov.*, IV, 12. — [8] *Job*, III, 17. — [9] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. XXX, al. XXXII, n. 67. — [10] *Isa.* CXVIII, 81. — [11] *Isa.*, XL, 29. — [12] I *Tim.*, VI, 8. — [13] Hug., *de Arc. Noe*, lib. IV, c. VII, ante med. — [14] *Jerem.*, II, 18. — [15] *Prov.*, IX, 17. — [16] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. IV, al. VI, n. 9. — [17] *Eccli.*, XXV, 34. — [18] Aug., ubi sup., n. 16. — [19] *Isa.*, XXIX, 8. — [20] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXI, al. XXXII, n. 1. — [21] *Ezech.*, XXXVI, 25. — [22] *Eccli.*, XV, 3. — [23] *Psal.* XXII, 2. — [24] *Apoc.*, VII, 17. — [25] *Zach.*, XIII, 1. — [26] *Eccli.*, I, 5. — [27] *Psal.* XLI, 2. — [28] *Psal.* XXXV, 10.

(*a*) *Cæt. edit.* solus. — (*b*) *Suppl.* in pace. — (*c*) *Cæt. edit.* ignea.

biberit, non sitiet, ob earum superabundantiam, et ob earum efficaciam, et ob illarum indeficientiam [1] : « Non esurient neque sitient; » et sequitur : « Ad fontes aquarum potabit eos. » Primæ ergo aquæ dimittendæ, et istæ omni affectu hauriendæ.

Collatio vigesimasecunda, IV, 23.

Veri adoratores adorabunt in spiritu et veritate. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est adorantium virtuositas, ibi : *Veri adoratores;* secundum est adorationis perfectibilitas, ibi : *In spiritu et veritate*; tertium est in adorando intentionis recta ordinabilitas, ibi : *Adorabunt Patrem.* Hic enim est ordo, et sufficientia.

Ait ergo : *Veri adoratores.* Adorator enim est ad alium precator : adorare enim est idem, quod precari, ait Papias. Veritas est, quæ ostendit idem, quod est, ait Augustinus [2]. Ergo verus est adorator, qui est suæ impotentiæ et defectuum cognitor, et sciens quod est ante Deum reus et peccator, et quod Filius Dei est solus salvator, et omnium bonorum dator. Unde Gregorius [3] : « Ille adorationem (*a*) exhibet, qui semetipsum, quia pulvis sit, humiliter videt; qui sibi nihil virtutis tribuit; qui bona, quæ agit, esse de misericordia Conditoris agnoscit. » Hæc ille. Talis enim erat Abraham, qui ait [4] : « Cum sim pulvis, et cinis. » Et talis erat Publicanus [5] « a longe stans. » Talis enim est mendicus et pauper, ideo adorator, id est, alterius orator. Dictus est etiam orans mendicus, ait Augustinus. Et qui talis est, est verus adorator, ut hic dicitur, qui et pro peccatis suis veraciter compungitur, et in se humiliatur, et ad Deum amandum afficitur. Ut enim ait Gregorius [6] : « Veraciter orare, est amaros gemitus in compunctione, non verba composita resonare. » [7] « In cubilibus vestris compungimini. » Et tales adoratores in spiritu et veritate adorant, id est, in templo cordis, prout exponit Augustinus [8] : « In templo, inquit, vis orare? in te ora. » [9] « Orabo spiritu, orabo et mente. » Item adorans spiritu, scilicet mentali affectu, non tantum vocali affatu [10] : « Tu cum oraveris, clauso cubiculo ora patrem tuum. » Unde Augustinus [11] : « Hoc negotium plus gemitibus, quam sermonibus agitur; plus fletu quam affatu. » Et sequitur : « Absit ab oratione multa locutio; sed non desit multa deprecatio. » [12] Quis mihi tribuat auditorem (*b*), ut desiderium meum Omnipotens audiat? » Ibi Gregorius [13] : « Postulatio est in desideriis cordis, non oris vocibus. » Et ibi multum de hoc. Et [14] : « Ipse consideravit vias meas. » Ibi exponit Gregorius [15] : « Istud verbum bene de profectibus cordis, quibus ad Deum venimus in spiritu. » Item tales adorant in spiritu et veritate, id est, cordis simplicitate, et operis veritate. Unde Glossa : « Adorant in spiritu, qui pura mente, et simplici adorant. » [16] « Anima mea desideravit te in nocte, sed et spiritu meo, » etc. Et [17] : « Dabo opera eorum in veritate. » [18] « Diligamus, etc., et veritate. » Qui ergo in cordis simplicitate, et cum operis perfectione orant, in spiritu et veritate orant. [19] « Levemus corda cum manibus ad Deum. » Super quod Gregorius [20] : « In principio corda cum manibus levat, qui orationem suam operibus roborat. » Et tales debent orare Patrem, scilicet Deum, se parvificando, et illum magnificando, gratias referendo, misericordiam postulando. Unde Hugo [21] : « Deum adorare, est ei totam mentem per humilitatem ad devotionem substernere, et ipsum principium ac finem omnis boni credere. » [22] « Dominum Deum tuum timebis; » alia littera secundum Hugonem : « Adorabis. » [23] « Dominum Deum tuum adorabis. » E contrario de Pharisæo [24], qui veniens ad templum se magnificabat, non Deum adorabat, prout ait Gregorius istud exponens [25].

Collatio vigesimatertia, IV, 34.

Meus cibus est, ut faciam voluntatem patris mei. Cum in perfecta obedientia tria exigantur, scilicet subjecta humilitas in conformitate voluntatis, sedula studiositas in executione operis,

[1] *Isa.*, XLIX, 10. — [2] Aug. *de ver. Relig.*, c. XXXVI, n. 66. — [3] Gregor., *Moral.*, lib. II, c. XXVII, al. LII, n. 84. — [4] *Gen.*, XVIII, 27. — [5] *Luc.*, XVIII, 13. — [6] Greg., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XXI, al. XXIII, n. 43. — [7] *Psa.*, IV, 5. — [8] Augustin., ubi sup., n. 39. — [9] I *Cor.*, XIV, 15. — [10] *Matth.*, VI, 6. — [11] Aug., *ad Prob.*, epist. CXXI, al. CXXX, c. X, n. 20. — [12] *Job*, XXXI, 35. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXII, c. XIII, al. XVII, n. 35. — [14] *Job*, XXXI, 4. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXI, c. IV, al. V, n. 9. — [16] *Isa.*, XXVI, 9. — [17] *Isa.*, LXI, 8. — [18] I *Joan.*, III, 18. — [19] *Thren.*, III, 41. — [20] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. V, n. 10. — [21] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. I, part. XII, c. VI, ante med. — [22] *Deut.*, VI, 13. — [23] *Matth.*, IV, 10. — [24] *Luc.*, XVIII, 11 et seq. — [25] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XII, al. XXI, n. 33, quoad sensum.

(*a*) *Cod. edit.* orationem. — (*b*) *Item* adjutorem.

juncunda hilaritas in affectione cordis; in his verbis tria expresse insinuantur in Filio Dei : primum est ibi : *Faciam voluntatem*; secundum est : *Perficiam opus*; tertium est : *Meus cibus*.

Ait ergo : *Ut faciam voluntatem*, etc. Et in hoc mira humilitas Filii Dei, qui cum esset unius voluntatis cum Patre; unde Deus æternus, profitetur tamen se venisse facere voluntatem Patris, et abnegare suam, unde homo, in obediendo Patri. « Obedientia enim est subjectio voluntatis, » Damascenus [1]. Vel, ut ait Aludus : « Obedientia est propriæ voluntatis abnegatio. » Quod et fecit Filius humiliter, infra [2] : « Non quæro voluntatem meam, sed ejus qui misit me. » Et hoc in docendis et prædicandis, ut dicitur hic. Unde Glossa : « Voluntas Patris, ut credatur in eo. » Item venit facere voluntatem Patris in sustinendis [3] : « Non sicut ego volo, sed sicut tu vis. » Et [4] : « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. » Et non solum sic fuit obediens voluntati Patris; sed perfecit opus, scilicet triplex, scilicet opus Evangelicæ prædicationis, de quo ait hic : *Ut perficiam opus.* [5] « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad evangelizandum pauperibus misit me. » Item perfecit opus multimodæ miraculosæ virtutis, infra [6] : « Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me. » Item perfecit opus consummativæ redemptionis, infra [7] : « Consummatum est. » Et in Psalmo [8] : « Operatus est salutem in medio terræ. » Et sic obedire, et sic facere opus, fuit ejus cibus, id est, cibi desiderabile et delectabile. Unde Chrysostomus [9] : « Hominum salutem cibum vocat, ostendens quantum desiderium habebat nostræ salutis : sicut enim nobis concupiscibile est comedere, sic illi salvare, scilicet mundum. Unde fatigatus non manducabat cibum materialem, licet invitatus a discipulis, demonstrans quantum desiderium habebat salutis humanæ. » Hæc ille. Et ex hoc patet vehemens desiderium Filii Dei de nostra salute, propter quod istud vocat cibum suum hic. Est enim triplex cibus Filii Dei : unus, generis humani conversio ad fidem, sive convertibilitas, ut hic, quam vocat cibum suum; et supra eodem ait mulieri : *Da mihi bibere* : Fidem enim suam desiderabat, ait Augustinus [10] ibi. Unde Petro dictum est [11] : « Macta (*a*) et manduca. » Super quod Gregorius [12] : « Quod mactatur, a vita, occiditur : quod comeditur, in comedentis corpus (*b*) commutatur. » Quasi ergo diceret Petro : Animalia immunda, de quibus ibi loquitur, a peccato in quo vivunt, interfice, et in tua membra converte. Multo magis Filius Dei sic facit, commutans credentes in suum (*c*) corpus. Unde Augustinus loquens ad Filium Dei, ait [13] : « Audivi vocem tuam de excelso : Cibus sum grandium, cresce et manducabis me. Nec tu me in te mutabis, sicut cibum carnis tuæ; sed tu mutaberis in me. » Item est cibus Filii Dei, scilicet operis boni perfectibilitas in nobis. Item est cibus ejus divinæ contemplationis dulcedo, vel delectabilitas. De utroque [14] : « Butyrum et mel comedet. » Super quod Hugo, exponens illud, ait : « Per butyrum, restitutio boni operis; per mel, dulcedo contemplationis. » Volens ergo invitare Filium Dei ad hospitium cordis, præparet ei istum triplicem cibum, sicut tria fercula ei grata, scilicet cordis ad ipsum conversionem, operis perfectionem, contemplationis dulcorem, ut ipse veniens cœnet cum eo. [15] « Ego sto ad ostium et pulso : si quis aperuerit mihi, intrabo ad illum et cœnabo cum eo. »

Collatio vigesimaquarta, IV, 46.

Erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. In his verbis moraliter intellectis tria figurantur : quorum primum est animæ languentis in suo regimine defectibilitas, ibi : *Quidam regulus*; secundum est ejusdem morbida corruptibilitas, ibi : *Filius infirmabatur* ; tertium, hujus occasionativa causalitas, ibi : *Capharnaum.*

Ait ergo : *Quidam regulus.* Et per hoc figuratur rationis defectibilitas in regimine sui regni, tum quia ait : *Quidam*, tum quia ait : *Regulus*, quod est diminutivum a *Rege*. Ut enim ait Gregorius [16], exponens illud [17] : *Reges in solio collocat in perpetuum* : « Reges, inquam, sunt, qui prælati cunctis motibus carnis, modo luxuriæ appetitum frænant, modo æstum avaritiæ tempe-

[1] Damasc., *de Orthod. Fid.*, lib. III, c. XIV, post med. — [2] *Joan.*, v, 30. — [3] *Matth.*, XXVI, 39. — [4] *Philip.*, II, 8. — [5] *Isa.*, LXI, 1. — [6] *Joan.*, x, 25. — [7] *Joan.*, XIX, 30. — [8] *Psal.* LXXIII, 12. — [9] Chrysost., *in Evang.*, hom. XXXIII, al. XXXIV, n. 1. — [10] Aug., ubi sup., n. 11. — [11] *Act.*, x, 13. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XX, ante med. — [13] August., *Conf.*, lib. VII, c. X, al. 16. — [14] *Isa.*, VII, 15. — [15] *Apoc.*, III, 20. — [16] Gregor., *Moral.*, lib. XXVI, c. XXI, al. XXXV, n. 26. — [17] *Job*, XXXVI, 7.

(*a*) *Vulg.* Occide. — (*b*) *Al.* corpore. — (*c*) *Cæt. edit.* factum.

rant, modo gloriam elationis inclinant, modo suggestionem livoris obruunt, modo ignem furoris extinguunt. » Hæc ille. [1] « Cum consulibus et regibus, » etc., ibi Gregorius [2] : « Reges sunt, qui sua corpora regere sciunt. » Sed quando ratio deficit a prædictis, non est rex, sed regulus, nomen retinens, et officium non exercens. [3] « Væ terræ, cujus rex puer est, et cujus principes, » id est, affectiones, « mane, » id est intemporanee, « comedunt. » Et ideo merito hujus filius infirmabatur, id est, inferior vita, quam debet ratio regere, et ad bonum nutrire. Filius enim dicitur dupliciter, vel imitando, vel nascendo, ait Isidorus [4]. Et quia inferior pars et vita debet imitari ipsam rationem, ideo potest dici filius. [5] « Filii tibi sunt? erudi illos; et curva illos a pueritia sua. » Sed iste filius infirmatur ægritudine peccati : « vitia enim sunt animarum ægritudines, » ait Boetius [6]. Et hoc merito : sicut enim infirmitates corporales fiunt in corpore superabundantia, ut ait Chrysostomus : Omnis, inquit, ægritudinis causa est superfluitas : ex hoc enim est corruptio humoris naturalis, et superfluitas innaturalis, distemperantia complexionis, et defectus, regiminis propter quæ oritur infirmitas [7] : « In multis escis erit infirmitas : » sic est in homine interiori, quod ex superfluitate et distemperantia affectuum, et defectu regiminis, oritur infirmitas spiritualis, quæ est peccatum. [8] « Hæc enim est iniquitas Sodomæ, saturitas panis, et abundantia aquæ. » Ideo de tali dicitur [9] : « Omne caput languidum, et omne cor mœrens. » In Psalmo [10]: « Infirmata est in paupertate virtus mea, » id est, in defectibilitate rationis regentis. Et hæc infirmitas oritur in Capharnaum, quæ interpretatur *villa pulchritudinis*, per quam signatur desiderabile cujuslibet concupiscentiæ, in quo desiderat habitare : animæ enim carnali concupiscenti libidinose videtur pulchrum omne concupiscibile [11] : « Videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt uxores, » etc. Cuilibet enim tali potest dici illud Danielis [12] : « Species decepit te. » Et talis pulchritudo non est appetenda, sed abominanda [13] : « Maledixi pulchritudini ejus statim. » Sed ut sanetur infirmitas prædicta, ratio debet adire Filium Dei gressibus cordis et affectu, exemplo istius reguli clamantis [14] : « Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum ; » et exemplo mulieris Chananææ, vociferantis [15] : « Miserere mei, quoniam filia mea male torquetur. »

Collatio vigesimaquinta, v, 8.

Tolle grabatum tuum, et ambula. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est vitæ concupiscentialis deprimentis onerosa gravitas, ibi : *Grabatum tuum;* secundum est castigationis ejusdem, et redactionis sub regimine rationis hortabilitas, ibi : *Tolle;* tertium, ad proficiendum in viis justitiæ suadibilitas, ibi : *Et ambula.*

Ait ergo : *Tolle grabatum*, id est, vitam concupiscentialem castiga, et redige in servitutem spiritus. Grabatum enim lectus est pauperum, ubi aliquid capiti substratum, dictum a κάρα, quod est caput, ait Isidorus [16]. Et per ipsum signatur requies carnis, ait Gregorius, ubi ait [17] : « Cum mente mortui in vitiis jacemus, in carnis delectatione requiescimus, et quasi infirmi portamur in lecto. » [18] « Increpat quoque per dolorem in lectulo. » Ibi Gregorius [19] exponens illud : « Per grabatum voluptas carnis signatur. » Ut enim grabatum est gravitate ponderosum, ad inferius inclinatum, progredientis impeditivum, et ne ascendatur superius depressivum, sic et voluntas carnis facit [20] : « Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena cogitatio deprimit sensum multa cogitantem. » Et inde est anima gravis, ut ait Augustinus [21]. Et de hoc grabato in figura [22] :« Plaga lectuli in Damasci grabato. » Damascus enim interpretatur *bibens sanguinem*, et signat animam voluptuosam. Et de hoc sub nomine strati, in *Psalmo* [23] : « Stratum ejus versasti in infirmitate ejus. » Et istud grabatum dicitur anima pœnitens solvere carnem frænando, a vitiis segregando, eamdem per disciplinam castigando, et in servitutem spiritus redigendo. [24] « Tolle grabatum tuum ; » ibi Beda :« Graba-

[1] *Job*, III, 14. — [2] Greg., *Moral.*, lib. IV. c. XXVII, al. XXIX, n. 6. — [3] *Eccle.*, X, 16. — [4] Isid., *de Sum. Bon.*, lib. I, c. XX, sect. 7. — [5] *Eccli.*, VII, 25. — [6] Boet., *de Consol. Philos.*, lib. IV, metr. 8, post med. — [7] *Eccli.*, XXXVII, 33. — [8] *Ezech.*, XVI, 49. — [9] *Isa.*, I, 5. — [10] *Psal.* XXX, 11. — [11] *Gen.*, VI, 2. — [12] *Dan.*, XIII, 56. — [13] *Job*, V, 3. — [14] *Psal.* VI, 3. — [15] *Matth.*, XV, 22. — [16] Isid., *Etymol.*, lib. XX, c. XI. Calepin., in hanc vocem : « Grabatus quasi *carabatus*, quod in eo capite recumbamus, κάρα enim *caput*, βατὸν *pervium* Græci dicunt. » — [17] Gregor., *in Ezech.*, lib. I, hom. XII, n. 11. — [18] *Job*, XXXIII, 19. — [19] Gregor., *Moral.*, lib. XXIII, c. XV, al. XXIV, n. 46. — [20] *Sap.*, IX, 15. — [21] August., *in Joan.*, tract. XXIII, n. 5. — [22] *Amos*, III, 12. — [23] *Psal.* XL, 4. — [24] *Marc.*, IX, 11.

tum tollere, est carnem per frena continentiæ correptam a terrenis desideriis segregare. » Et Gregorius, ubi supra [1] : « Sanatus hoc (c) portat ubi jacuerat, quia divino adjutorio ereptus a vitiis, ejusdem carnis contumelias postmodum tolerat (d), in cujus (e) desideriis prius requiescebat. » Hæc ille. [2] « Tolle grabatum tuum. » Et [3] : « Tolle lectum tuum. » Et non solum hoc, sed ait ei : *Ambula*, id est, in bono profice. Hoc enim est ambulare, ait Bernardus. Unde Augustinus [4] : « Noli a via declinare, noli ibi remanere, noli retro respicere, persevera in ambulando. » Infra [5] : « Ambulate, dum lucem habetis. » Et ibi de spirituali ambulatione dicetur.

Collatio vigesimasexta, v, 14.

Ecce sanus factus es: noli amplius peccare. Cum sapientis et virtuosi medici sit morbidum curare, et ne iteret eumdem morbum præmunire, secundum istam consuetudinem Filius Dei facit hic. Unde in his verbis tria insinuantur : quorum primum est gratuiti beneficii collati rememoratio, ibi : *Ecce sanus factus es;* secundum est iterandi morbum dehortatio, ibi : *Noli peccare*, tertium est iteranti comminatio, vel mali denuntiatio, ibi : *Ne tibi deterius.*

Ait ergo : *Ecce sanus factus es*, scilicet gratanter, sine merito et pretio; item benefice, quia de magno et prolixo morbo; item suaviter, quia sine afflictionis medicamento; item perfectibiliter, quia non solum est ægritudo ablata, sed virtus restituta, ut patet ex serie litteræ : illi enim poterat dici illud *Psalmi* [6] : « Qui sanat omnes infirmitates tuas. » [7] « Omnipotens sermo tuus, qui sanat universa (f). » Et in *Psalmo* [8] : « Misit verbum suum, et sanavit eos. » Ideo sequitur : *Amplius noli peccare*, scilicet existendo sanatori ingratus, suo adjutorio militaturus, morbum iteraturus, et supplicia ampliora meriturus. [9] « Fili, peccasti? non adjicias iterum, sed de pristinis deprecare, » etc. Et sequitur : « Quasi a facie colubri fuge peccatum. » Et in *Psalmo* [10] : « Declina a malo, et fac bonum. » Hoc enim est thesaurizare iram Dei, hoc est peccata iterare [11] : « Ignoras, quia misericordia te ad pœnitentiam adducit? » Sequitur vero : « Thesaurizas tibi iram, » etc. Hoc enim est crucifigere Filium Dei [12] : « Rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei. » Et ideo sequitur : *Ne deterius tibi contingat.* Merito enim contingit (g) deterius iteranti peccata, ob naturalium vulnerationem intimiorem. In *Psalmo* [13] : « Putruerunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. » Quanto enim frequentius iterantur peccata, tanto intentius vulnerantur naturalia. Diabolus enim [14], *impositis plagis*, relinquit peccatorem, *semivivo relicto.* Item deterius contingit tali ob majorem justificationem coram Deo et hominibus [15] : « Quam vilis facta es iterans vias tuas! » Item merito deterius contingit tali ob majorem ingratificationem et inexcusabilitatem [16] : « Sicut canis qui revertitur ad vomitum, sic imprudens qui iterat stultitiam. » Idem Petrus [17]. Item deterius contingit tali ob securiorem habitudinem dæmonum; in tali dicitur [18] : « Cum exierit spiritus immundus ab homine : » et sequitur : « Revertar in domum meam; » et post : « Fiunt novissima illius pejora prioribus. » Unde et Semei de primo peccato [19] invenit veniam; de secundo, non [20]. Qui ergo est sanus a peccato, caveat ne peccet, ut non deterius ei contingat dictis modis.

Collatio vigesimaseptima, v, 21.

Sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius. Ut enim ait Augustinus [21], hic loquitur de resurrectione animarum, quæ fit per substantiam Patris et Filii æternam et incommutabilem. Et secundum hoc tria hic insinuantur : primo, peccatorum prævaricativa defectibilitas, ibi : *Mortuos*; secundo, eorumdem a Deo salvifica vivificabilitas, ibi : *Pater suscitat*; tertio, in vivificando operationis Filii cum Patre inseparabilitas, ibi : *Sic et Filius.*

Ait ergo : *Mortuos*, id est peccatores. Augustinus [22] : « Immortalis, inquit, dicitur anima : est quidem, quia vivit semper anima, et est in illa quædam vita permanens, sed mutabilis vita.

[1] Greg., *Moral.*, ubi sup. — [2] *Marc.*, II, 11. — [3] *Luc.*, V, 24. — [4] Aug., in *Psal.* XXXI, Enarr. II, n. 17. — [5] *Joan.*, XII, 35. — [6] *Psal.* CII, 3. — [7] *Sap.*, XVI, 12. — [8] *Psal.* CVI, 10. — [9] *Eccli.*, XXI, 1. — [10] *Psal.* XXXVI, 29. — [11] *Rom.*, II, 4, 5. — [12] *Hebr.*, VI, 6. — [13] *Psal.* XXXVII, 6. — [14] *Luc.*, X, 30. — [15] *Jerem.*, II, 36. — [16] *Prov.*, XXVI, 11. — [17] II *Petr.*, II, 22. — [18] *Matth.*, XII, 43, 44. — [19] II *Reg.*, XIX, 21. — [20] III *Reg.*, II, 46. — [21] Aug., *in Joan.*, tract. XXIII, n. 13. — [22] Ibid., n. 9.

(a) *Cæt. edit.* ergo. — (b) *Item* carnem. — (c) *Item* contumelia in. — (d) *Item* tulerat. — (e) *Item* quibus. — (f) *Vulg.* omnia. — (g) *Cæt. edit.* contingat.

Secundum mutabilitatem vitæ hujus, et mortalis dici potest, quia si vivebat sapienter, et desipit, mortua est in deterius; si vivebat insipienter, et sapit, mortua est in melius. Nam esse mortem in deterius, esse mortem in melius Scriptura nos docet. Utique in deterius mortui erant, de quibus dicitur [1] : « Sine mortuos, sepeliant mortuos suos. » Et de hac lectione : *Quando mortui audient, et qui audierint vivent*, in deterius mortui erant, ideo reviviscunt. Reviviscendo moriuntur in melius, quia et reviviscendo non erunt, quod erant : non esse autem, quod erant, mors est. Sed forte si in melius est, non appellatur mors : appellavit autem illam mortem Apostolus [2] : *Si autem mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis?* Mori nos vult, ut vivamus, quia viximus ut moremur. Quidquid ergo et a meliore in deterius, et a deteriore in melius moritur, non est hoc Deus, quia neque in melius ire potest summa bonitas, neque in deterius vera æternitas. » Hæc Augustinus, et ibi bene de hoc. Peccatores desipiunt, et ideo mortui in deterius. Ut enim ait Augustinus [3] : « Mors animæ est, cum illam deserit Deus, sicut mors corporis cum illud deserit anima. » Infra [4] : « In peccato vestro moriemini. » Et [1] : « Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. » Et hi mortui separatione Dei ab anima similes sunt mortuis corporaliter, separatione (*a*) animæ a corpore. Ut enim isti carent sensu et motu, et sunt algore frigidi, gravitate ponderosi, calore debito privati, et cito putrefiendi, sic est de illis spiritualiter. Et ideo anima peccatrix per cadaver signatur [5] : « Ubicumque cadaver fuerit, adest. » Ibi Gregorius [6] : « *Cadaver* dicitur a *casu*, et ideo qui in mortem peccati ceciderit, non inconvenienter poterit cadaver vocari : quasi enim exanimis jacet, qui vivificantem spiritum non habet. » Hæc ille. Et ideo taliter mortuus est magis plangendus. Unde Augustinus : « Plangis mortuum, sed plange impium; an in te sunt viscera christianæ miserationis? Plangis corpus a quo discesserit anima, et non plangis animam a qua discessit Deus? » Quasi diceret : Non recte facis. [7] « Luctus mortui septem dies; fatui et impii, omnes dies vitæ eorum. » Hos mortuos vivificat solus Deus. Unde Augustinus [8] : « Melius est anima quam corpus; sed melius quam ipsa est Deus. » Et sequitur : « Anima cum est in corpore, illi vigorem, decorem, mobilitatem, officia membrorum præstat : sic cum ejus vita, Deus scilicet, est in anima, præstat illi sapientiam, pietatem et justitiam, claritatem, et sic vivificat. » [9] « Spiraculum Omnipotentis vivificavit me. » [10] « Vivificat mortuos. » Et in *Psalmo* [11] : « Deus, tu conversus vivificabis nos. » *Et sicut Pater vivificat, sic et Filius : eo quod sicut Pater habet vitam in semetipso,* infra eodem. Ipse enim Filius est vita vivificans, infra eodem : *Qui audit me, transit a morte ad vitam.* Super quod Augustinus [12] : « A morte scilicet infidelitatis ad vitam fidei; a morte falsitatis, ad vitam veritatis; a morte iniquitatis, ad vitam justitiæ. » Infra [13] : « Ego sum vita. » Et ideo ei debent adhærere volentes vivificari : « In ipso enim [14] vivimus, movemur et sumus. »

Collatio vigesimaoctava, V, 29.

Et prœcedent qui bona egerunt in resurrectionem vitœ, qui vero mala, in resurrectionem judicii. In his verbis quatuor insinuantur : quorum primum est justorum in hac vita debita perfectibilitas, ibi : *Bona egerunt;* secundum est eorumdem in futura vita gloriosa bonitas, ibi : *Procedent in resurrectionem vitœ*; tertium est reproborum inordinata perversitas, ibi : *Qui vero mala*; quartum est eorumdem æterna damnabilitas, ibi : *in resurrectionem judicii.*

Ait ergo : *Qui bona egerunt,* quales sunt electi. Sed ut bona agant, sunt quatuor necessaria, quorum primum est agentium bonitas : « non enim [15] potest arbor mala bonos fructus facere. » [16] « Respexit enim Deus ad Abel, et ad munera ejus. » Super quod Gregorius [17] : « Ex dantis corde, id quod datur accipimus : non enim Abel ex muneribus, sed ex Abel munera placuerunt. » [18] « Arbor bona bonos fructus facit. » Secundum est necessarium, rei operatæ (*b*) æquitas; in *Psalmo* [19] : « Declina a malo, et fac bonum. » Tertium est necessarium, perseverantiæ indefectibilitas. [20] « Sic faciebat Job cunctis die-

[1] *Matth.*, VIII, 22. — [2] *Coloss.*, II, 26. — [3] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIII, c. II. — [4] *Joan.*, VIII, 21. — [5] *Job*, XXXIX, 30. — [6] Gregor., *Moral.*, lib. XXXI, c. XXIII, al. LIII, n. 105, 106. — [7] *Eccli.*, XXII, 13. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. XIX, n. 13. — [9] *Job*, XXXIII, 4. — [10] *Rom.*, IV, 17. — [11] *Psal.* LXXXIV, 7. — [12] Aug., ubi supra, n. 8. — [13] *Joan.*, XIV, 6. — [14] *Act.*, XVII, 28. — [15] *Matth.*, VII, 18. — [16] *Gen.*, IV, 4. — [17] Greg., *Moral.*, lib. XXII, c. VIII, al. XIV, n. 28. — [18] *Matth.*, VII, 17. — [19] *Psal.* XXXVI, 29. — [20] *Job*, I, 5.

(*a*) *Cat. edit. repet.* Dei ab anima et. — (*b*) *Al.* operata.

bus. » Ibi Gregorius [1] : « Incassum bonum agitur, si ante terminum vitæ deseratur. » Quartum est necessarium, scilicet intentionis ordinabilitas. Affectus enim, scilicet intentionis, omni operi nomen imponit, ut dicitur, *de Spiritu et Anima* [2]. [3] « Omnia in gloriam Dei facite. » Et [4] : « Nesciat sinistra tua, quid faciat (*a*) dextera. » Et de prudentibus virginibus, et de fatuis [5]. Sic agentes debent facere bonum quoad proximos [6] : « Operemur bonum ad omnes. » Item debent operari bonum quoad semetipsos : in *Psalmo* [7] : « Spera in Domino, et fac bonitatem. » Item debent operari bonum quoad Deum [8] : « Gloria et honor et pax in resurrectionem vitæ omni operanti bonum. » Et [9] : « Adhærentes Deo, odientes malum. » Item quoad resurrectionem corporis [10] : « Fulgebunt enim justi sicut sol. » Et [11] : « Seminatur in corruptione; surget in incorruptione. » Et [12] : « Salvatorem expectamus, qui reformabit corpus humilitatis nostræ. » Brevis ergo et modicus labor prædictorum; magna et æterna præmiatio. Sed sunt male agentes ex defectu prædictorum quatuor, qui nolunt esse boni, nec bona agere. Et de aliis, quorum est manifesta fatuitas, ut ait Augustinus [13] : « Bona vis habere omnia, inquit, et non vis esse bonus. Domus tua plena bonis, et te habet malum dominum. Nihil vis habere malum, nec etiam tunicam malam, vel caligam, et tamen malam vis habere vitam. » Hæc ille. Patet ergo talium infamia, vel fatuitas. Supra [14] : « Qui male agit, odit lucem. » [15] « Pedes eorum ad malum currunt, » [16] « et lætantur cum male fecerint. » Et hi oduint animas suas [17] : « Qui diligit iniquitatem, odit animam suam, » ait Propheta [18]; « qui (*b*) enim faciunt iniquitatem et peccatum, hostes sunt animæ suæ. » Et tales *ibunt in resurrectionem judicii*, scilicet damnationis, ut ait Augustinus [19]. Tales enim resurgent in damnationem [20] : « Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. » Et de hoc judicio damnationis, Augustinus [21], istud exponens ait : « Male egerunt, quia male vixerunt : male autem vixerunt, quia in prima animarum resurrectione non resurrexerunt, aut non in finem usque manserunt. » Et tales *ibunt in resurrectionem judicii*, id est, damnationis. Et ibi multum de hoc.

Collatio vigesimanona, v, 35.

Ille erat lucerna ardens et lucens. In his verbis præconium beati Joannis a Salvatore, in quibus duo insinuantur : quorum primum est divini Spiritus, vel charitatis in Joanne plenitudo, ibi : *Lucerna ardens*; secundum est cœlestis sapientiæ claritudo, ibi : *Lucens*. Unde Glossa : « *Lucerna ardens*, scilicet spiritu charitatis, et *lucens*, lumine veritatis. » Ait : *Lucerna ardens*. Ut enim ait Gregorius [22] : « Lucerna est lux (*c*) in testa. » Talis fuit beatus Joannes cœlesti numine plenus, et splendore, et spiritus fervore in carne mortali. De qua lucerna hic Augustinus [23] multum : « Joannes perhibuit testimonium tanquam lucerna : miratus es (*d*) lucernam; sed illa dicit esse solem, scilicet esse venturum. » Et ibi multum de hoc. Et supra [24] : « In nocte venit; Christus lucernam accendit. » « Et Hugo : Joannes præcessit Christum, lux lucem, lucerna solem. » In *Psalmo* [25] : « Paravi lucernam Christo meo. » Et ista lucerna fuit ardens plenitudine Spiritus ferventis. Joannes interpretatur *In quo gratia*. Sed gratia vel spiritus dicitur ignis [26] : « Ignem veni mittere in terram, id est, spiritum inflammantem. Unde et in linguis igneis Spiritus (*e*) descendit [27] super discipulos, quia ferventes eos fecit, ait Gregorius [28] istud exponens. Ignis enim est velocis motus; et ejus motus est sursum, et finit omne, quod non est sui generis, ut ait sapiens [29]. Et ideo convenienter signat spiritum, qui habet consimiles effectus spirituales. Ut enim ait Chrysostomus [30] : « Scriptura vocat gratiam spiritus sub appellatione ignis, ut erectum, et calidum, ut peccatorum consumptivum. » Isto igne Joannes fuit lucerna ardens, et deinde lucens. Unde Bernardus [31] quod « ex fervore fuit splendor Joannis (*f*), non fervor prodiit ex splendore : » quia, inquit, « lucere vanum, ardere parum, lucere

[1] Greg., *Moral.*, lib. I, c. xx, al. [illegible], n. [illegible]. — [2] *De Spir. et Anim.*, c. [illegible], apud August., Append., tom. VI. — [3] I *Cor.*, x, 31. — [4] *Matth.*, VI, 3. — [5] Aug., *Enarr. in Psalm.* CXLVII, n. 11. — [6] *Gal.*, VI, 12. — [7] *Psal.* XXXVI, 3. — [8] *Rom.*, II, 10. — [9] *Rom.*, XII, 9. — [10] *Matth.* XIII, 43. — [11] I *Cor.*, XV, 42. — [12] *Philip.*, III, 20, 21. — [13] Aug., *de verb. Dom.*, serm. XII, al. LXXII, n. 5. — [14] *Joan.*, III, 20. — [15] *Prov.*, I, 16. — [16] Ibid., II, 14. — [17] *Psal.* X, 6. — [18] *Tob.*, XII, 10. — [19] August., *in Joann.*, tract. XXII, n. 13. — [20] I *Cor.*, XV, 51. — [21] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XX, c. VI, n. 2. — [22] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIV, n. 6. — [23] Aug., *in Joan.*, tract. XXIII, n. 2. — [24] Ibid., tract. IV, n. 3. — [25] *Psal.* CXXXI, 17. — [26] *Luc.*, XII, 49. — [27] *Act.*, II, 2. — [28] Greg., *in Evang.*, hom. n. x, 5. — [29] Aristot., *de Cœl. et mund.*, lib. III, cont. 73. — [30] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXXI, al. XXXII, n. 1. — [31] Bern., *in Nativ. S. Joan.*, serm. n. 5.

(*a*) *Cæt. edit.* faciat. — (*b*) quia. — (*c*) *Al.* lumen. — (*d*) *Cæt. edit.* est. — (*e*) in Spiritu. — (*f*) Joannes.

et ardere perfectum. » Et ibi bene de hoc. Unde ait, quod « fuit ardens in seipso vehementi austeritate conversationis, erga Christum intimo fervore devotionis, erga peccantes constantia liberæ increpationis, » ut ibi exemplificat. Et isto ardore fuit lucens. Fuit enim [1] plus quam propheta. Et de ista lucerna [2] : « Nemo ponit lucernam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt, » id est, qui in Ecclesia. Unde de ipso Ecclesia cantat illud [3] : « Dedi te in lucem gentium. » Hic enim est [4] « lampas contempta (a) apud cogitationes divitum. » Ad hujus imitationem, doctores et prædicatores debent esse lucernæ ardentes et lucentes. Ut enim ait Augustinus [5] : « Et prophetæ et apostoli lucernæ fuerunt. » Unde et de sanctis animalibus dicitur [6] : « Aspectus eorum quasi aspectus carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum. » Quod exponit ibi Gregorius [7] de doctoribus. Et quoniam istud verbum fuit verificatum in sancto Antonio de ordine fratrum Minorum, ut ait commentator, scilicet Abbas; ideo sibi possit adaptari convenienter. Etenim fervore amoris, et ardore devotionis, et sublimitate contemplationis ipse fuit illustratus, et illuminatus in divinis theoriis, et arcanis Scripturarum mysteriis, prout ait Commentator ibidem. Et sic fuit lucens aliis. De ipso verificatur illud [8] : « Surrexit Helias quasi ignis, et verbum illius quasi facula ardebat. »

Collatio trigesima, VI, 9.

Est hic puer unus, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces. Supposita expositione beati Augustini, quæ patet in Glossis, exponendo hæc verba de doctore, tria insinuantur : quorum primum est doctoris numerosa virtuositas, ibi : *Puer unus*; secundum est documentorum Scripturæ solida veritas, ibi : *Quinque panes*; tertium est adimpletionis doctrinæ perfectibilitas, ibi : *Habet*.

Ait ergo : *Puer unus*, qualis debet esse doctor spiritualis : puer enim est mundus sanctitate. Unde dicitur a *puritate*, ait Isidorus [9]. Et ut ait Chrysostomus [10] : « Puer est mundus ab invidia, et a concupiscentia, et aliis passionibus. » Item [11] : « Est subjectus, humilis, obediens (b) parentibus specialiter, sive sint inopes, sive non, » ait Chrysostomus. Item puer est simplex vera innocentia. Ludo enim simplici et innocenti se exercet; nec est sollicitus, nec inordinate concupiscit, loquendo de concupiscentia peccati, ait Hugo [12]. Talis debet esse prædicator, vel doctor spiritualiter. Unde infra ait Salvator discipulis [13] : « Pueri, numquid pulmentarium habetis? » et [14] : « Ecce puer meus, quem elegi. » Et [15] : « Ecce ego et pueri mei. » Et [16] : « Quicumque humiliaverit se sicut parvulus iste, » etc. Talis debet habere panes, scilicet solida documenta Scripturæ, quæ dicuntur panes ratione fundamentalis principalitatis inter alimenta, ratione suæ appetibilitatis, et ratione efficacis virtutis ad alendum, et ratione suæ utilitatis : πᾶν enim græce, dicitur *omne* latine. Et hoc ideo, quia cum omni cibo ponitur, vel quia omne animal eum appetit, ait Isidorus [17], loquens de pane. Et in cæteris cibis vincit panis utilitas, ait Augustinus [18], ideo merito in panibus signantur solida documenta Scripturæ. [19] « Comedite panem meum. » Et [20] : « Mitte panem super transeuntes aquas. » Et hæc documenta signantur quinque panibus, quia originaliter derivantur a Veteri Testamento [21] : « Rota enim in medio rotæ. » Et de his in figura [22] : « Si habes ad manum vel quinque panes. » Et tales dicuntur hordeacei, quia « littera legis vestita est tegminibus carnalium sacramentorum, ad medullam hordei vix pervenitur, » ait Augustinus [23]. Dicitur enim *hordeum* (c), quod ejus spica habeat *ordines*, ait Isidorus [24]. Et talis panis est sanus et virtuosus ad nutriendum. Unde in figura [25] : « Videbatur mihi quasi (d) subcinericeus panis. » Et sequitur : « Percussit illud atque subvertit. » *Duo pisces*, dicta Prophetarum et Psalmorum, qui sunt in condimentum. Ait infra [26] : « Non valebant trahere rete præ multitudine piscium, id est, multimodorum intellectuum Scripturæ. Multis modis aliis potest exponi moraliter, ut

[1] *Matth.*, XI, 9. — [2] *Luc.*, XI, 33. — [3] *Isa.*, XLIX, 6. — [4] *Job*, XII, 5. — [5] Aug., ubi sup. prox., n. [illegible] — [6] *Ezech.*, I, 13. — [7] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. X, n. 6. — [8] *Eccli.*, XLVIII, 1. — [9] Isid., *Etymol.*, lib. XI, c. II. — [10] Chrysost., *in Matth.*, hom. LIX, al. LVIII, n. 2. — [11] Ibid., hom. LXII, al. LXI, n. [illegible]. — [12] Hug., *de Vanit. mundi*, lib. II, post med. — [13] *Joan.*, XXI, 5. — [14] *Matth.*, XII, 18. — [15] *Isa.*, VIII, 18. — [16] *Matth.*, XVIII, 4. — [17] Isid., *Etymol.*, lib. XX, c. II. — [18] August., *ad Probam*, epist. CXXI, al. CXXX, c. VII, n. 16. — [19] *Prov.*, IX, 5. — [20] *Eccle.*, XI, 1. — [21] *Ezech.*, I, 16. — [22] I *Reg.*, XXI, 3. — [23] Aug., *in Joan.*, tract. XXIV, n. 5. — [24] Isid., *Etymol.*, lib. XVII, c. III. — [25] *Judic.*, VII, 13. — [26] *Joan.*, XXI, 6.

(a) *Cæt. edit.* contenta. — (b) *Item* obedientia — (c) Al. *ordeum.* — (d) *Cæt. edit.* qui.

primus panis sit refectio pœnitentiæ, in Psalmo [1] : « Fuerunt mihi lacrymæ panes. » Secundus panis est salutaris doctrina [2] : « Non in solo pane vivit homo, » etc. [3] « Cibavit eum pane vitæ. » Tertius panis est justitia delectans [4] : « Beati qui esuriunt justitiam. » [5] « Qui operatur terram suam, satiabitur panibus. » Quartus panis est charitas confortans [6] : « Quis patrem petit panem, et lapidem dabit ei? » quod exponit Augustinus [7] de charitate. Quintus panis est cœlica consolatio socians [8] : « Panem de cœlo præstitisti, omne delectamentum habentem. » De his panibus debet doctor prædicare [9] : « Occurrite cum panibus fugienti. » Secundum Bernardum vero quinque panes sunt vilitas vestium, maturitas sensuum, temperantia gulæ, custodia linguæ, labor manuum. Pisces vero sunt pœnitentia et fides, secundum eumdem. Et hos panes debet doctor habere. Tunc enim habet documenta quæ prædicat, quando ea opere adimplet. Unde Seneca [10] : « Omnia quæ dicunt, quæ jactant, turba audiente, aliena sunt : dixit hoc Plato, dixit hoc Zeno, et sic de aliis. Quomodo autem hoc possunt esse sua, monstrabo : Faciant quæ dixerunt. » Hæc ille. Ille ergo doctor habet panes, qui illa, quæ prædicat, facit ; adimplet, quæ docet : qui autem non adimplet quæ docet, non sunt quæ prædicat. [11] « Cujus messem famelicus comedit. » Et post : « Bibent sitientes divitias ejus. » Quod exponit Gregorius ibi [12] de stulto doctore.

Collatio trigesimaprima, VI, 27.

Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Dehortatur enim operari cibum qui perit, et hortatur operari cibum qui non perit. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est cibi materialis defectibilitas, ibi : *Cibum qui perit*; secundum, spiritualis cibi indeficiens perpetuitas, ibi : *Cibum qui permanet;* tertium, bene agendi hortabilitas, ibi : *Cooperamini*, id est, operibus mereamini, ait Glossa.

Ait ergo : *Cibum qui perit.* Et talis est duplex : vel cibus corporalis mortalem vitam sustinens, qui perit ratione suæ defectibilitatis, et etiam ratione corruptibilitatis cupientis ipsum [13] : « Esca ventri, et venter escis. Deus autem has, et hunc destruet. » Et Seneca, loquens de ventre, inquit [14] : « In ventrem congerimus, tanquam recepta servantem : sine fastidio implendus est. Quid ad rem pertinet quid accipiat, perditurus quidquid acceperit ? » Hæc ille. Et licet iste sit necessarius, non propter ipsum finaliter est operandum [15] : « Nolite solliciti esse quid manducetis. » Ibi Augustinus [16] : « Non debemus evangelizare, ut manducemus; sed manducare, ut evangelizemus. » Item est cibus, scilicet delectatio voluptatis carnalis. [17] « Non remansit de cibis ejus. » Ibi Gregorius [18] : « Cibus ejus, id est, animæ, est omne quod perverso desiderio concupivit. » Sed iste cibus non est hominum, sed brutorum, ait Origenes [19] : cui concordat illud, quod ait Plato, quod voluptas est esca malorum, quia in esca capiuntur ut pisces, ut ait Tullius [20]. [21] « Sicut pisces capiuntur hamo, et aves laqueo ; sic capiuntur homines tempore malo. » Item Ambrosius [22], qui ait, quod « escæ malorum sunt voluptates. » Item est cibus, scilicet animæ, erroneæ doctrinæ, sive hæretica perversitas. [23] « Panis in utero vertetur in fel aspidum. » Et [24] : « Panis mendacii suavior : » et loquitur de perversa doctrina [25] : « Ne desideres in cibis ejus, in quo est panis mendacii. » Item est cibus qui perit, scilicet peccati apparens delectabilitas. Ut enim ait Cassianus [26] : « Habet anima suos cibos noxios, ut est luxuria, detractio, invidia, quos apponit diabolus in mensa sua. » [27] « Confundet te in cibis suis. » Et quilibet cibus prædictus perit; sed est e contrario cibus spiritualis, qui permanet, multiplex : vel verbum Dei, ut dicitur hic, secundum sanctos [28] : « Cibavit illum pane vitæ et intellectus. » Ut enim ait Origenes [29] : « Cibus verus animæ rationalis est sermo Dei. » Item est spiritualis cibus animæ sanctæ interioris pœnitentiæ sustentantis veritas [30] : « Antequam comedam, suspiro. » Ibi Gregorius [31] : « Luctu suo anima pascitur, cum ad superna gaudia flendo sublevatur. » [32] « Ci-

[1] *Psal.* XLI, 4. — [2] *Deut.*, VIII, 3. — [3] *Eccli.*, XV, 3. — [4] *Matth.*, V, 6. — [5] *Prov.*, XXVIII, 19. — [6] *Luc.*, XI, 11. — [7] Aug., *ad Prob.*, ubi sup. — [8] *Sap.*, XIX, 20. — [9] *Isa.*, XXI, 14. — [10] Senec., *Epist.* CVIII, prope fin. — [11] *Job*, V, 5. — [12] Greg., *Moral.*, lib. VI, c. V, al. X, n. 12. — [13] I *Cor.*, VI, 13. — [14] Senec., epist. CX, post med. — [15] *Matth.*, VI, 25. — [16] Aug., *de serm. Dom. in monte*, lib. II, c. XVI, n. 54. — [17] *Job*, XX, 21. — [18] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. XII, al. XXI, n. 25. — [19] Orig., *in Num.*, hom. XXVII. — [20] Cic., *de Senect.*, circ. med. — [21] *Eccle.*, IX, 12. — [22] Ambros., *de Isaac et Anim.*, c. VII, n. 61. — [23] *Job*, XX, 14. — [24] *Prov.*, XX, 17. — [25] Ibid., XXIII, 3. — [26] Cassian., *de Instit. Cœnob.*, lib. V, c. XXI. — [27] *Eccli.*, XIII, 8. — [28] *Eccli.*, XV, 3. — [29] Origen., ubi sup. — [30] *Job*, III, 24. — [31] Gregor., *Moral.*, lib. V, c. VII, al. VIII, n. 14. — [32] *Thren.*, III, 16.

bavit me cinere, » id est, peccatorum recogitatione. « Cinerem, inquit Propheta [1], tanquam panem manducabam. » Item est cibus animæ, scilicet justitiæ æquitas [2] : « Beati qui esuriunt justitiam. » Præcepta enim disciplinæ sunt cibus, ait Anselmus [3]. [4] « Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris. » Item cibus spiritualis est divinæ contemplationis refectio [5] : « Inde contemplatur (a) escam. » Ibi Gregorius [6] : « Sola ejus visio est nostræ mentis refectio. » Ob multitudinem istorum ciborum spiritualium dicitur convenienter [7] : « Multi cibi in novalibus patrum, » id est, in conscientiarum secretis. Propter primos cibos non est operandum, quoniam omnes tales pereunt, et labor est magnus et infructuosus. Unde de laborantibus pro talibus dicitur improperando [8] : « Dederunt quæcumque pretiosa pro cibo. » Pro vero cibo spirituali, qui non perit, est laborandum, quia labor est modicus et brevis, et delectabilis, et panis pretiosus, deliciosus et permanens [9] : « Exiguum laborabis, et cito edes de generationibus ejus. » [10] « Operamini opus vestrum, et dabit vobis mercedem vestram. » Et ibidem [11] : « Modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem. » Et [12] : « Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi. »

Collatio trigesimasecunda, VI, 33.

Panis enim verus (b) est, qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo. In his verbis tria signantur : primo, Filii Dei ad cibum sustentandum apta idoneitas, ibi : *Verus panis*; secundo, humanitatis suæ veritas, ibi : *De cœlo descendit*; tertio, potestativa virtuositas, ibi : *Dat vitam mundo.*

Ait ergo : *Verus panis.* Ut ait Augustinus [13] exponens illud [14] : *Panem angelorum manducavit homo* : « Quis est panis angelorum ? *In principio erat Verbum.* Sed quo modo manducat homo ? *Verbum caro factum est.* Dicitur ergo Deus panis per similitudinem, non per proprietatem. » Et sequitur [15] : « Deus est tibi totum. Si esuris, panis est tibi : si sitis, aqua est tibi : si in tenebris es, lux est tibi : si nudus es, vestis est tibi. Omnia possunt dici de Deo, et nihil digne dicitur de Deo. » Hæc ille. Merito ergo dicitur Filius Dei panis ratione fundamentalis principalitatis, et ratione desiderabilis appetibilitatis, et ratione potestativæ virtuositatis ad sustentandum, et ratione præcipuæ utilitatis, ut habitum est in præcedenti Collatione, ubi de quinque panibus. Panis cum omni cibo apponitur, et omne animal panem desiderat, et in cæteris cibis vincit utilitas panis (c). Et quia prædicta sunt summe in Filio Dei, ideo merito dicitur panis [16] : « Comedite panem meum. » Et in *Psalmo* [17] : « Pane cœli saturavit eos. » [18] « Panem desidarabilem non comedi. » [19] « Panis cor hominis confirmet, » ait Propheta. Et iste panis descendit de cœlo, non a loco egrediendo, nec per spatium progrediendo, nec ad locum ubi non erat accedendo, nec quod erat amittendo, sed quod non erat, scilicet humanitatem, assumendo, et verus homo existendo. Supra [20] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. » Et ibi de hoc. [21] « Utinam dirumperes cœlos, et descenderes ! » Et de hoc Augustinus [22] bene : « Factus est Filius Dei, quod non erat, non amittens quod erat. » Et hic panis dat vitam mundo. Supra [23] : « Sicut Pater vivificat mortuos, ita et Filius : » ibi de hoc. Prædictus enim panis dat vitam gratiæ vivificantis. Supra [24] : « Qui audit, et credit in me, habet vitam æternam. » [25] « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo. » Item dat vitam lætitiæ interius jucundantis [26] : « Jucunditas cordis, hæc est vita hominis. » Sed in ipso solo, et ab ipso est vera lætitia, eo quod lætitia est diffusio animi, quia diffunderis cum delectaris, ait Augustinus [27]. Diffusio proprie est super illud, quod majus est : sed anima rationali solus Deus est major. [28] « Anima ejus in semetipso lugebit. » Ibi Gregorius [29] : « Quisquis in se gaudere appetit, eo ipso in luctu est, quia (d) a vera lætitia recessit. Vera (e) enim (f) lætitia mentis est ipse Creator. » Hæc ille. Ideo [30] : « In Domino gaudebo, et exul-

[1] *Psal.* CI, 10. — [2] *Matth.*, V, 6. — [3] Anselm., *de Similit.*, c. XLVI. — [4] *Joan.*, IV, 34. — [5] *Job*, XXXIX, 22. — [6] Gregor., *Moral.*, lib. XXXI, c. XIX, al. XLIX, n. 29. — [7] *Prov.*, XIII, 23. — [8] *Thren.*, I, 11. — [9] *Eccli.*, VI, 20. — [10] Ibid., LI, 38. — [11] Ibid., 35. — [12] *Prov.*, XXX, 25. — [13] August., *in Joan.*, tract. II, n. 4. — [14] *Psal.* LXXVII, 25. — [15] Aug., ibid., n. 7. — [16] *Prov.*, IX, 5. — [17] *Psal.* CIV, 40. — [18] *Dan.*, X, 3. — [19] *Psal.* CIII, 15. — [20] *Joan.*, III, 13. — [21] *Is.*, LXIV, 1. — [22] August., *in Joan.*, tract. XVI, n. 1 et seq. — [23] *Joan.*, V, 21. — [24] Ibid., 24. — [25] *Coloss.*, III, 3. — [26] *Eccli.*, XXX, 23. — [27] Aug., *in Psal.* CXVIII, serm. X, n. 6, quoad sensum. — [28] *Job*, XIV, 22. — [29] Greg., *Moral.*, lib. XIV, c. XII, n. al. XXII, n. 27. — [30] *Habac.*, III, 18.

(a) *Cod.* *dt.* contemplabitur. — (b) Vulg. *Dei.* — (c) *Cod. edit.* panes. — (d) *Al.* quo. — (e) *Cod. edit.* Unde. — (f) *Al.* quippe.

tabo in Deo Jesu meo. » Item dat vitam æternam. Infra eodem [1] : « Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. » Qui ergo volunt habere vitam, debent sumere de præfato pane.

Collatio trigesimatertia, VI, 51-52.

Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi : si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. Sicut patet hic ab Augustino [2], et etiam a Chrysostomo [3], Filius Dei vocat se panem secundum divinam, et etiam secundum humanam naturam. Unde intelligendo istud verbum de Filio Dei secundum naturam divinam, quatuor insinuantur : quorum primum est Filii Dei, in quantum Verbum æternum, ad cibandum et sustentandum humilis (*a*) virtuositas, ibi : *Ego sum panis vivus ;* secundum est suæ humilitatis (*b*) veritas, ibi : *De cœlo descendi ;* tertium est modi sumendi istum panem debita qualitas, ibi : *Si quis manducaverit;* quartum est consequens utilitas, ibi : *Vivet in æternum.* De primis duobus, ut in priori Collatione. De tertio vero notandum, quod spiritualiter dicitur manducari Verbum divinum, ad similitudinem manducationis corporalis. Habet enim anima suum os. Est enim duplex os, scilicet cordis, et corporis, ait Augustinus [4]. [5] « Aperiebant os suum quasi ad imbrem : » quod exponit ibi Gregorius [6] de ore cordis. Item habet anima dentes suos [7] : « Quare lacero carnes dentibus meis ? » Ibi Gregorius [8] : « Dentes dicuntur interni sensus. » Item habet anima ventrem suum [9] : « Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris, » id est, mentis, ait Gregorius [10] illud exponens. Ille ergo manducat panem, qui est Filius Dei, qui sumit ipsum in ore cordis, secundum illud [11] : « Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo. » Et dentibus discretionis, sive interni intellectus considerationibus, ipsum considerat, quasi masticando, et ad intimum cordis intromittit, et retinet. [12] « Omnem escam manducabit venter, et est cibus cibo melior, » scilicet iste panis, qui est melior omni cibo. Vel dicitur iste panis manducari, quando ipsa sacra Scriptura, quæ est de ipso, manducatur [13] : « Fili hominis, venter tuus comedet, et viscera tua complebuntur volumine isto. » Ibi Gregorius [14] : « Per ventrem mens signatur : viscera mentis sunt ejus interna ac recta intentio, sanctum desiderium, humilis voluntas ad Deum, pia ad proximum. » Quæ interna debent comedere verbum Domini, vel volumen Scripturæ, id est, pertractare et intelligere, prout ibi exponit. [15] « Inventi sunt sermones tui, et comedi illos. » Qui sic manducat, vivet in æternum tam vita gratiæ, quam vita gloriæ, ut dictum est in priori Collatione. [16] « Lignum enim vitæ est his, qui apprehenderunt (*c*) eam, » scilicet sapientia divina, quæ est Filius, et quæ est panis prædictus : qui panis tamen non sapit habentibus languidas fauces, et morbidum palatum [17] : « Abominabilis fit ei in vita sua panis. » Quod exponit ibi Gregorius [18] de isto pane, dicens, quod « in pane Dominus signatur, qui tamen hæreticis est insipidus et abominabilis ob morbidum defectum eorum. »

Collatio trigesimaquarta, VI, 55.

Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Habito in priori Collatione de cibo salvifico, quo cibat Filius Dei electos suos, scilicet seipso, qui est panis vitæ secundum naturam divinam; in his verbis figuratur cibus vivificus qui est caro et sanguis Jesu Christi, et panis vitæ secundum naturam humanam. Et secundum hoc, tria in his verbis figurantur : quorum primum est cibi salvifici eminens dignitas, ibi : *Carnem et sanguinem*; secundum est modi sumendi perfectibilitas, ibi : *Manducat*; tertium, ejus cibi efficax virtuositas in sumente debito modo, ibi : *Habet vitam.*

Ait ergo : *Qui manducat carnem meam, et sanguinem.* Et in hoc patet divinæ bonitatis mirificentia, quod dignatus est seipsum dare in cibum homini. Et patet etiam cibi supereminentia, et dignitatis humanæ apud eum excellentia, quod in tantum reputavit hominem, ut seipsum daret ei in cibum. Propter quod clamat Augustinus [19] : « O sacramentum pietatis ! o si-

[1] *Joan.*, VI, 52. — [2] August., *in Joan.*, tract. XXVI, n. 11. — [3] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLV, al. XLVI, n. 2. — [4] August., *de Trinit.*, lib. XV, c. X, n. 18. — [5] *Job*, XXIX, 23. — [6] Gregor., *Moral.*, lib. XX, c. II, n. 5. — [7] *Job*, XIII, 14. — [8] Greg., *Moral.*, lib. XI, c. XV, al. XXXIII, n. [illegible]. — [9] *Prov.*, XX, 27. — [10] Greg., *Moral.*, lib. VIII, c. XVIII, al. XXX, n. 49. — [11] *Rom.*, X, 8. — [12] *Eccli.*, XXXVI, 20. — [13] *Ezech.*, III, 3. — [14] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. X, n. 6. — [15] *Jerem.*, XV, 16. — [16] *Prov.*, III, 18. — [17] *Job*, XXXIII, 20. — [18] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. XVII, al. XXV, n. 49. — — [19] Aug., *in Joan.*, tract. XXVI, n. 13. — (*a*) *Leg.* similis. — (*b*) humanitatis. — (*c*) apprehenderint.

gnum unitatis ! o vinculum charitatis ! hoc tamen fecit Filius Dei ostendens communicativam bonitatem, nutriens et efficiens in homine genuinam (*a*) nobilitatem, inducens firmam spem. » Unde Chrysostomus [1] : « Ideo Christus hoc ipsum facit, scilicet carnem suam et sanguinem dare, in amorem nos inducens majorem, st suam dilectionem ostendens. » Et sequitur : « Alii qui genuerunt, multoties nutrire dant aliis liberos suos. Ego autem, Filius Dei scilicet, non ita meipsum vobis appono, omnes vos nobiles esse volens, et benignam vobis de futuris prætendens spem. Qui enim hic vobis dedi me ipsum, multo magis in futuro volui vester fieri. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Et concordat dictum Chrysostomi cum dicto Phavorini Philosophi, dicentis, quod pueri qui nutriuntur et educantur lacte matris, vegetiores sunt, et vigorosiores, et etiam pulchriores, quam si nutrirentur lacte alieno, ut ait Gellius [2]. Et ideo homo accedens ad sacram mensam, scilicet ad altare, debet prædicta cogitare [3] : « Quando sederis cum principe ut comedas, diligenter attende quæ apponuntur tibi. » Et [4] : « Probet se homo, et sic edat de pane illo. » Quare autem Filius dedit carnem et sanguinem in cibum, et quare sub specie carnis et vini? Hugo [5] : « Voluit, inquit, sapientia Dei ostendere, quoniam ipsa est cibus animarum, et refectio. Et propterea carnem assumptam in edulium proposuit, ut per cibum carnis ad gustum invitaret divinitatis. Sed ne rursus humana infirmitas a tactu carnis horreret, consueti et principalis edulii specie illam velavit, et sic sumendam illam proposuit. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Hunc salvificum cibum debet homo manducare, ut sicut est in manducatione avida assumptio, et jucunda masticatio, et ad intimum cibi intus missio, et ejusdem retentio et incorporatio, sic in sumptione hujus cibi debet esse fervida appetitio, discreta dijudicatio, per amorem intima susceptio, et cibantis in ipsum cibum transmutatio. Ut enim ait Augustinus, loquens in persona Filii Dei [6] : « Cibus sum grandium, nec tu me in te mutabis, ut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. » Ad istam manducationem invitando dicitur [7] : « Vade et comede in lætitia panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum. » Et qui manducat istum panem, sive carnem et sanguinem, sub specie panis, recta fide, ordinata charitate, affectuosa devotione, habet vitam, quia semetipsum ei, qui est vita, incorporat : hoc enim est manducare, in Christo manere, ait Augustinus [8], et Christum in seipso manere. Et e contrario defectu istius manducationis, deficit vita. In *Psalmo* [9] : « Percussus sum ut fœnum, et aruit cor meum, etc. » Et alibi [10] : « Omnem escam, id est, perfectam, quæ est in corpore et sanguine Domini, abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. » [11] « Aut mugiet bos, cum ante præsepe plenum steterit? » Ibi Gregorius [12] exponit istud : « Præsepe natus Salvator implevit, qui semetipsum cibum mentibus mortalium præbuit secundum illud : *Qui carnem meam manducat, in me manet.*

Collatio trigesimaquinta, VI, 69.

Domine, ad quem ibimus? verba vitæ habes. Ut ait Chrysostomus [13], « verbum hoc est amicitiæ ostensivum, quoniam omnibus erat eis Christus honorabilior, et patribus, et matribus, et omnibus. Ideo ad alios non erat refugere. » Hæc ille. Et secundum hoc tria insinuantur, scilicet majestatis Filii Dei professio, ibi : *Domine*; secundum est eundi post alium abnegatio, ibi : *Ad quem ibimus*? quasi diceret : Ad nullum alium; tertium, causæ ob quam non est abeundum post alium, sed standum cum Christo, subjunctio, ibi : *Verba vitæ habes.*

Ait ergo : *Domine* ; ipse enim est verus Dominus. Infra [14] : « Vocatis me *Magister*, et *Domine*, et bene facitis (*b*), sum etenim. » Ut enim ait Augustinus, « verus Dominus est, qui non eget servo. » Ut enim ait Dionysius [15] : « Vera dominatio est non pejorum excessus, sed omnis et pulchrorum et bonorum possessio, et cadere non valens fortitudo (*c*). » Et Commentator, id est, Episcopus : « Vera est dominatio servitute privata, habitu libera, nullo modo in subjectos tyrannica, dilectione flebili (*d*), severa, etc. Et quia

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLV, al. XLVI, n. 3. — [2] Aul. Gell., *Noct. Att.*, lib. XII, c. I. — [3] *Prov.*, XXIII, 1. — [4] I *Cor.*, XI, 28. — [5] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. II, part. VIII, c. VIII, in princ. — [6] Aug., *Conf.*, lib. VII, c. X. — [7] *Eccle.*, IX, 7. — [8] Aug., *in Joan.*, ubi sup., n. 18. — [9] *Psal.* CI, 5. — [10] *Psal.* CVI, 18. — [11] *Job*, VI, 5. — [12] Greg., *Moral.*, lib. VII, c. 1., al. VI, n. 7. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. XLV, al. XLVI, n. 3. — [14] *Joan.*, XIII, 13. — [15] Dionys., *de Div. Nom.*, c. XII, § 2.

(*a*) *Cod. add.* et geminam. — (*b*) *Leg.* dicitis. — (*c*) *al.* non minorum tantum, excellentia, verum etiam omnino decorum et bonorum completa possessio, et vera et inconcussa firmitas. — (*d*) *Leg.* flebilis.

talis est dominatio Dei, ideo verus est Dominus superexcellenti sublimitate, eo quod super omnes, et sub nullo. Ipse enim est [1] Rex regum et Dominus dominantium, et solus potens. » Item ipse est Dominus incoarctabili potestatis extensione, quia [2] « Dominus omnium. » Item ipse est Dominus interminabili potestate [3] : « Potestas enim ejus, potestas æterna, » Et [4] : « Ipse enim regnabit in æternum, et ultra. » Et [5] : « Dominus nomen illi, » ait Propheta. Et quia talis Dominus, post nullum alium eundum est, quia hoc est ab eo apostatare, et hoc est retrocedere, hoc ad vomitum redire, hoc est regnum amittere. Ideo ait Petrus [6] : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. » Isti enim qui quærunt honorum excellentiam, vel divitiarum affluentiam, vel voluptatum lasciviam, vel rerum scientiam, quæ omnia plenius et verius inveniuntur in Deo, quam in aliis, prout ostendit Augustinus [7] bene. Ideo in figura [8] : « In te uno omnia simul habentes, non debuimus te dimittere. » Et [9] : « Ostendam tibi omne bonum. » Et [10] : « Venerunt mihi pariter omnia bona cum illa. » Et ideo in Psalmo [11] : « Mihi adhærere Deo bonum est. » Et [12] : « Quis nos separabit a charitate Christi? » Et [13] : « Tenui eum, et non dimittam. » Ad nullum ergo eundum, nisi ad Christum. Et hoc merito, quia verba vitæ habet, verba, inquam, vitæ originaliter emanantia, scilicet a fonte vitæ [14] : « Fons vitæ verbum Dei in excelsis. » Item verba vitæ realiter, supra eodem : « Verba quæ ego loquor, spiritus et vita sunt. » Item verba vitæ effectualiter [15] : « Præcepta mea custodiat cor tuum. » Et sequitur : « Annos vitæ apponent tibi. » Et post : « Custodi legem atque consilium, et erit vita animæ tuæ. » Et [16] : « Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. » Quia ergo Dominus est, obediendum est ei humiliter. Et quia talis Dominus, qui est omne bonum, et in quo omnia, adhærendum est ei inseparabiliter. Et quia verba vitæ habet, audiendus est devote, et diligenter.

Collatio trigesimasexta, VII, 14.

Die festo mediante ascendit Jesus in templum, et docebat. Cum facta Filii Dei sint nobis exempla faciendi similia : ut enim ait Augustinus [17], « Factum Christi est nobis verbum, » id est, documentum : ideo in his verbis tria signantur nobis facienda exempla Christi, quorum primum est virtuosa vacatio ad colendum Deum, ibi : *Die festo mediante*; secundum est in tali vacatione ad sacrum locum divino cultui dedicatum accessio, ibi : *Ascendit in templum*; tertium est divinæ doctrinæ ibidem dispensatio, ibi : *Docebat* : ut ex primo excludantur indebiti labores; ex secundo, inutiles vagationes; ex tertio, infructuosæ locutiones.

Ait ergo : *Die festo mediante*, ad litteram, in medio festi, id est, in media die septem dierum festivalium, id est, quarta die, ait Glossa : *Ascendit Christus in templum*. Et hoc in figura, quod dies festus fidelium debet esse virtuosus. Virtus enim est in medio, ait sapiens [18]. Unde Bernardus [19] : « Tene medium, si non vis perdere medium. » Medium enim sedes modi est. Et ideo dicitur de sapientia [20] : « Stans in mediis semitis. » Dies ergo festus medius est ille, qui est virtuosus. Unde nota quod est festivitas satanica, in qua vacatur operibus peccatorum. Unde Chrysostomus [21] : « Dæmonum nundinæ, et non hominum, sunt theatra, quæ foris perficiuntur. Idcirco deprecor satanicis abstinere nundinis : non enim fas est introire festivitatem satanicam. » Hæc ille. Et Augustinus [22] : « Judæi serviliter observant sabbatum, scilicet qui ad luxuriam, et ebrietatem servant; quanto melius (inquit) fœminæ eorum lanam facerent, quam in neomeniis saltarent! » [23] « Festivitates vestras odivit anima mea. » Item est festivitas humana, qua indulgetur comessationibus superfluis, et vanis ludis, et otiis, quæ licet secundum se non sunt peccata mortalia, tamen periculosa fiunt, et ad talia disponunt. [24] « Viderunt hostes, et deriserunt sabbata ejus. » Super quod Gregorius [25] : « Sabbata hostes derident, cum maligni spiritus ipsa vacationis otia (*a*) ad illicitas pertrahunt cogitationes. » Exemplum de natali festivo Herodis, de quo postea fuit Joannes decollatus. Et est festivitas angelica, sive di-

[1] *Apoc.*, XIX, 16; I *Tim.*, VI, 15. — [2] *Gal.*, IV, 1. — [3] *Dan.*, VII, 14. — [4] *Exod.*, XV, 18. — [5] *Psal.* LXVII, 5. — [6] *Matth.*, XIX, 27. — [7] August., *Conf.*, lib. II, c. VI, n. 12. — [8] *Tob.*, X, 5. — [9] *Exod.*, XXXIII, 19. — [10] *Sap.*, VII, 11. — [11] *Psal.* LXXII, 28. — [12] *Rom.*, VIII, 35. — [13] *Cant.*, III, 4. — [14] *Eccli.*, I, 5. — [15] *Prov.*, III, 1, 2, 21. — [16] *Joan.*, VIII, 52. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. XXIV, n. 2. — [18] Arist. *Ethic.*, lib. II, c. VI. — [19] Bern., *de Consid.*, lib. I, c. X, n. 19. — [20] *Prov.*, VIII, 2. — [21] Chrysost., *in Matth.*, hom. XXXI, al. XXX, n. 6. — [22] Aug., *in Joan.*, tract. III, n. 19. — [23] *Isa.*, I, 13. — [24] *Thren.*, I, 7. — [25] Gregor., *Moral.*, lib. V, c. XXII, al. XXXI, n. 55.

(*a*) *Cæt. edit.* ostia.

vina, in qua indulgetur divino cultui, et laudibus, quiescendo ab operibus servilibus, et peccatis, de qua in Psalmo [1] :« Diem festum agent tibi. » Unde Chrysostomus [2] : « Nihil perniciosum facere est diem festum agere. » Item est festivitas cœlica, in qua vacatur divinæ visioni, et fruitioni. Unde Augustinus hic [3] : « Dies festus meus est, non istis diebus percurrens, sed permanens in æternum. Ipsa erit (*a*) festivitas, gaudium sine fine, æternitas sine labe, serenitas sine nube. » [4] Celebra, Juda, festivitates tuas. » In die vero festo virtuoso debet fidelis ascendere ad templum materiale, ut oret Deum, si possibile est; vel ad spirituale, id est templum cordis. In Psalmo [5] : « Adorabo ad templum sanctum tuum. » Et prælatus vel doctor debet docere in templo Dei. Et de utroque Augustinus [6] : « Ad ecclesias confluant populi casta celebritate, honesta utriusque sexus distinctione : ubi veri Dei aut præcepta insinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia postulantur. » Unde et in templo docebat Dominus, infra eodem : « Clamabat docens in templo. » Et supra proximo [7] : « Hæc dixit in synagoga, » etc. Qualiter autem est orandum in templo, supra, ubi dicitur [8] : « Veri adoratores, » etc. Qualiter autem est docendum, alias dicendum.

Collatio trigesimaseptima, VII, 23.

Circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi. Spiritualiter in his verbis tria intelliguntur, sive figurantur : quorum primum a peccatis satisfactio, et concupiscentiarum abdicatio, ibi : *Accipit homo circumcisionem*; secundum est Deo et divinis quieta vacatio, ibi : *In sabbato*; tertium est in prædictis a transgressione legali liberatio, ibi : *Ut non solvatur lex Moysi.*

Ait ergo : *Accipit homo circumcisionem*, id est, spiritualem [9] : « non quæ in manifesto, et in carne circumcisio. » Et ideo notandum, quod est circumcisio cordis triplex : una est scilicet ablatio contumaciæ et cervicositatis [10] : « Circumcidite præputium cordis vestri, et cervicem vestram durissimam. » Item debet esse circumcisio malignæ cogitationis [11] : « Circumcidimini (*b*), et auferte præputia cordium, » etc. Item debet esse circumcisio inordinatæ appetentiæ, sive cupiditatis [12] : « Circumcidat Dominus cor tuum, et cor seminis tui. » Ut prima sit in vi irascibili; secunda in vi rationabili; tertia in vi concupiscibili. Item debet esse circumcisio conversationis sæcularis, et coloniæ, sive operationis in figura [13] : « Masculus cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima ejus, » etc. Ibi in Glossa bene, qualiter omnia membra debent esse circumcisa. Et Bernardus [14] et bene multum de hoc. In figura [15] : « Si quis voluerit adducere mulierem de captivis in uxorem, radet cæsariem, et circumcidet ungues, deponat vestem. » Cæsaries, quæ est collectio capillorum, et generatur in suprema parte ex superfluitate humoris et caloris, secundum sapientem [16], signat superfluas cogitationes mentis; ungues, qui generantur ex superfluitate terrestri declinante ad partem inferiorem, secundum sapientem, signant carnales operationes; vestis vero signat mundanam conversationem : quæ omnia sunt auferenda a vita christiana. Et de hac circumcisione hic Augustinus [17], qui ait, quod circumcisio, quæ est carnis expoliatio, est in signum spoliationis cupiditatum carnalium a corde. Et de hoc similiter Damascenus [18], et Hugo [19]. Et hæc circumcisio spiritualis debet esse in sabbato virtuoso. Sabbatum enim requies dicitur, ait Augustinus [20]. Unde nota quod est quadruplex sabbatum : unum legalis cæremoniæ [21] : « Sabbatum, et festivitates vestras non feram. » Item est sabbatum torporis et desidiæ [22] : « Viderunt hostes, et deriserunt sabbata ejus, » quod est expositum in priori collatione. Item est sabbatum, scilicet tranquilla quies conscientiæ a tumultu et strepitu inordinatorum affectuum [23] :« Et vocaberis sabbatum delicatum. » Et in isto non licet [24] portare pondera, peccatorum scilicet. Et Augustinus [25] : « Spiritualiter observat sabbatum abstinens ab omni opere servili, » id est peccato. Et *de Genesi*

[1] *Psal.* LXXV, 11. — [2] Chrysost., *de Anna*, serm. V, n. 1. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. XXVIII, n. 8. — [4] *Nah.*, I, 15. — [5] *Psal.* V, 8. — [6] Aug., *de Civit. Dei*, lib. II, c. XXVIII. — [7] *Joan.*, VI, 60. — [8] *Joan.*, IV, 23. — [9] *Rom.*, II, 28. — [10] *Deut.*, X, 16. — [11] *Jerem.*, IV, 4. — [12] *Deut.*, XXX, 6. — [13] *Gen.*, XVII, 14. — [14] Bern., *de Circumc. Dom.*, serm. III, ante med. — [15] *Deut.*, XXI, 12. — [16] Arist., *de Gener. anim.*, lib. [illegible] — [17] Aug., *in Joan.*, tract. XXX, n. 5. — [18] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. IV, c. XXIV, post med. — [19] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. I, part. XII, c. IV. — [20] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XI, c. VIII. — [21] *Isa.*, I, 13. — [22] *Thren.*, I, 7. — [23] *Isa.*, LVIII, 13. — [24] *Jerem.*, XVII, 21. — [25] Augustin., *in Joan.*, tract. III, n. 19.

(*a*) [illegible] — (*b*) *Supp.* Domino.

(a) *ad litteram*[1] : « Spiritualiter observat sabbatum, qui spe futuræ quietis operatur, si quid operatur. » Item sabbatum plena tranquillitas gloriæ[2] : « Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Super quod Gregorius[3] : « Mensis ex mense est, quia qui hic perfecte vivunt, illuc ad perfectionem gloriæ perducuntur. Sabbatum vero ex sabbato est, quia » (b) qui sic se circumcidunt a vitiis et voluptatibus, et affectibus inordinatis, et Deo vacant, et in Deo quiescunt, non solvunt legem transgrediendo, sed adimplent perficiendo. Hoc enim est festum agere, nihil perniciosum agere, ut dictum est in priori Collatione.

Collatio trigesimaoctava, VII, 37.

Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. In his verbis tria figurantur, quæ debent esse in fidelibus: quorum primum est fervida appetitio, ibi : *Sitit;* secundum est mentis elevatæ ad Deum progressio, ibi : *Veniat;* tertium, divinarum influentiarum avida susceptio, et ad intima intromissio, ibi : *Bibat.*

Ait ergo : *Si quis sitit*, id est, ferventer desiderat. Sitis enim est desiderium frigidi et humidi, ut dicitur[4]. Et sic sitire implicat rei potabilis appetibilitatem, et appetitus fervorem. Unde Chrysostomus[5] : « Qui sitiunt, cum calicem susceperint, cum multo desiderio eum attrahunt, et tunc requiescunt. » Sic debet esse spiritualiter in sitiente divinas influentias. Est enim quadruplex sitis bona : una est audiendi documentum rectum fidei purificantis et refrigerantis[6] : « Mittam in terram non famem panis, neque sitim aquæ, sed sitim audiendi verbum Dei. » Item est sitis divinæ sapientiæ clarificantis et illuminantis[7] : « Qui bibunt me, adhuc sitient. » Item est sitis justitiæ[8] : « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam. » Ipsa enim cibus et potus est delectans ipsum justum. Ut ait Augustinus[9] : « Cibum manducas, ut reficiaris, et ille deficit : manduca justitiam, et illa integra perseverat. » Item est sitis divinæ gloriæ satiantis, de qua in Psalmo[10] : « Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum. » Et alibi[11] : « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum. » Et ibi Augustinus[12] bene de ista siti : « Sic (c) sitiens debet venire ad Filium Dei. » Unde Augustinus[13] : « Si sitimus, adeamus, et non pedibus, sed affectibus, non migrando, sed amando veniamus. » Et sequitur : « Migrat corpore, qui mutat locum; migrat corde, qui mutat affectum. Si aliud amas, aliud amabas, non ibi es, ubi eras. » Hæc ille. Sitiens ergo veniat indistanter, non differendo; veniat festinanter, non tardando, vel torpendo; veniat perseveranter, non deficiendo. In Psalmo[14] : « Cucurri in siti. » Et[15] : « Omnes sitientes, venite ad aquas. » Et[16] : « Transite ad me, et a generationibus meis adimplemini. »[17] Venite ad me, omnes qui laboratis, et reficiam vos. » Sic veniens et sitiens primo modo, debet bibere potum fidei refrigerantis æstum cupiditatis, prout hic hortatur. Et supra[18] : « Qui biberit ex aqua quam dedero ei, non sitiet iterum. » Sitiens vero secundo modo debet bibere potum justitiæ delectantis[19] : « Bibe aquam e cisterna tua, » id est, jucunditatem de conscientia tua. Et in Psalmo[20] : « De torrente in via bibet, » id est, in fortitudinem justitiæ. Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem? Et oportet ut sit sanum palatum, ut manducet et bibat veritatem, sapientiam, justitiam, ait Augustinus[21]. Item sitiens tertio modo debet bibere potum sapientiæ[22] : « Aqua sapientiæ potabit illum. » Item sitiens quarto modo debet bibere desiderabilem potum gloriæ satiantis[23] : « Bibite et inebriamini. » Et in Psalmo[24] : « Apud te est fons vitæ. »[25] « Deducet eos ad vitæ fontes aquarum. »[26] « Torrente enim voluptatis tuæ potabis eos, » ait Propheta. Magna ergo munificentia Filii Dei invitantis ad bibendum, et mira vehementia dulcedinis prædictorum potuum ad satiandum.

Collatio trigesimanona, VII, 38.

Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. In his verbis tria figurantur : quorum primum est fidei perfectibilitas, ibi : *Qui*

[1] Aug., *de Gen. ad litt.*, lib. IV, c. XIII, n. 24. — [2] *Isa.*, LXVI, 23. — [3] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. VI, n. 18. — [4] Arist., *de Anima*, lib. II, c. XI. — [5] Chrysost., *in Joan.*, hom. L, al. LI, n. 1. — [6] *Amos.*, VIII, 11. — [7] *Eccli.*, XXIV, 29. — [8] *Matth.*, V, 6. — [9] August., *in Joan.*, tract. XIII, n. 5. — [10] *Psal.* XLI, 3. — [11] Ibid., 2. — [12] Aug., *Enarr. in Psal.* XLI, n. 2, in sensu. — [13] Id., *in Joan.*, tract. XXXII, n. 1. — [14] *Psal.* LXI, 5. — [15] *Isa.*, LV, 1. — [16] *Eccli.*, XXIV, 26. — [17] *Matth.*, XI, 28. — [18] *Joan.*, IV, 13. — [19] *Prov.*, V, 15. — [20] *Psal.* CXI, 7. — [21] Aug. *in Joan.*, tract. XXVI, n. 5. — [22] *Eccli.*, XV, 3. — [23] *Cant.*, V, 1. — [24] *Psal.* XXXV, 10. — [25] *Apoc.*, VII, 17. — [26] *Psal.* XXXV, 9.

(a) *Cæt. edit.* Et supra. — (b) *Apud Greg. sequitur* qui hic cessant e perverso opere, illic quiescunt in cœlesti retributione. — (c) *Cæt. edit.* Si.

credit in me; secundum est ejusdem interior fœcunditas, ibi : *De ventre ejus*; tertium est virtuosarum emanationum affluens copiositas, ibi: *Fluent flumina aquæ vivæ*.

Ait ergo : *Qui credit in me*. Ut enim ait Augustinus [1] : « Aliud est credere ei, aliud est credere eum. Et (*a*) dæmones credunt. In eum est credere, credendo amare. » Hæc ille. Supra : *Qui credit in me*. Ibi de hoc. Et sic credentis est venter spiritualis. Unde Augustinus [2] hic : « Est venter interior, quia est homo interior. » [3] « Venter tuus comedet, et viscera tua complebuntur volumine isto. » Ibi Gregorius [4] exponens illud : « Ventris viscera quid sunt, nisi mentis interna, id est, recta intentio, sanctum desiderium, humilis ad Deum, pia ad proximum voluntas? » Hæc ille. Venter ergo signat sanctæ animæ latam affectionem, continentem prædicta [5] : « Venter meus (*b*) sicut acervus tritici. » Et in Psalmo [6] : « In medio ventris mei, » etc. Et talis venter est fœcundus : [7] « Anima eorum quasi hortus irriguus. » Et [8] idem. Et de tali ventre fluent flumina aquæ vivæ, id est, virtuosarum emanationum fluenta, Filio Dei infundente, « de cujus plenitudine accepimus omnes, » supra [9]. Et in hoc notatur gratiarum affluens copiositas, quia flumina; et virtuositas, et indefectibilitas, quia flumina aquæ vivæ, ut extrahitur a Chrysostomo [10], ubi ait : « Flumina copiositatem insinuant, et virtutem agentem, et indeficientiam, » etc. Et ista flumina figurantur bene [11] : « Non videat rivulos fluminis torrentis mellis et butyri. » Ibi Gregorius [12] exponens istud ait, quod « rivulus fluminis unus est charitas, alius fides, alius spes, » et sic de aliis. Unde nota, quod est flumen quadruplex : unum scilicet gratiarum affluentia, ut hic, prout expositum est, etc., et supra [13] : « Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. » Item est flumen, scilicet lacrymarum, et devotionis profluvium, vel profluentia; in Psalmo [14]: « Flumen Dei repletum est aquis, » id est, cor fluens in lacrymas. « Magna enim [15] velut mare contritio tua. » Item est flumen doctrinæ effusio, vel derivatio [16] : « Ego sapientia effudi flumina. » Et de isto flumine exponit hoc Augustinus [17] : « Quid est fluvius qui manat, nisi benevolentia, qua vult consulere proximo? » [18] « Deriventur fontes tui foras. » Item est flumen mundantis gloriæ [19] : « Declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam. » [20] « Fluminis enim impetus lætificat civitatem Dei. » [21] « Dabit enim pro terra silicem, et pro silice torrentes aureos. » Per terram, suavitas vitæ; per silicem, asperitas pœnitentiæ; per torrentes aureos, copiositas gloriæ; et quodlibet istorum flumen est aquæ vivæ, ad differentiam aquarum peccati, quæ sunt mortuæ, quæ submergunt ad interitum, non vivificant ad regnum. « Submersi enim [22] sunt in aquis vehementibus. » De quolibet istorum fluminum potest exponi illud [23] : « Ostendit mihi fluvium aquæ vivæ splendidum, » etc.

Collatio quadragesima, VIII, 1.

Jesus perrexit in montem Oliveti, et diluculo venit in templum, et sedens docebat eos. Cum sit triplex genus vivendi, scilicet otiosum, actuosum, et ex utroque compositum, ut ait Augustinus [24]; in his verbis ex Salvatoris exemplo tria nobis imitanda insinuantur : quorum primum est per vitam contemplativam mentis elevabilitas, ibi : *Perrexit in montem*; secundum est ad dispensationem divinæ prædicationis affectuosa sedulitas, ibi : *Diluculo venit in templum*; tertium est in docendo authentica moderabilitas, ibi : *Sedens docebat*.

Ait ergo : *Perrexit in montem* : per quem signatur sublimitas contemplationis, et hoc convenienter. Ut enim mons generatur ex vehementi terræ motu, vel ex ductu aquæ elevantis terram in parte una, et in parte alia cavantis, vel ex aggregatione luti unctuosi (*c*) diuturna desiccatione, ut patet a sapiente [25]; sic spiritualiter, vel ex vehementi timore, vel ex ductu cœlestis aquæ elevantis, vel ex desiccatione, id est, austeritate vitæ concupiscentialis elevatur anima in contemplationem Dei : [26] « Circumspicit (*d*) montes pascuæ ejus (*e*). Gregorius ait [27], quod

[1] August., *in Joan.*, tract. XXIX, n. 6. — [2] Ibid., tract. XXXII, n. 2. — [3] *Ezech.*, III, 3. — [4] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. X, n. 6. — [5] *Cant.*, VII, 2. — [6] *Psal.* XXI, 15. — [7] *Isa.*, LVIII, 11. — [8] *Jerem.*, XXXI, 12. — [9] *Joan.*, I, 16. — [10] Chrysost., *in Joan.*, hom. L, al. LI, n. 1. — [11] *Job*, XX, 17. — [12] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. X, al. XVI, n. 20. — [13] *Joan.*, IV, 14. — [14] *Psal.* LXIV, 10. — [15] *Thren.*, II, 13. — [16] *Eccli.*, XXIV, 40. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. XXXII, n. 4. — [18] *Prov.*, V, 16. — [19] *Isa.*, LXVI, 12. — [20] *Psal.* XLV, 5. — [21] *Job*, XXII, 24. — [22] *Exod.*, XV, 10. — [23] *Apoc.*, XXII, 1. — [24] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIX, c. XIX. — [25] Arist., *Meteor.*, lib. IV. — [26] *Job*, XXXIX, 8. — [27] Gregor., *Moral.*, lib. XXX, c. XV, al. XIX, n. 64.

(*a*) *Leg.* et. — (*b*) *Vulg.* tuus. — (*c*) *Suppl.* et. — (*d*) *Cæt. edit.* se conspicit. — (*e*) *Vulg.* suæ.

montes sunt altæ contemplationes. Unde supra in figura [1] : « Jesus abiit in montem, et ibi sedebat cum discipulis. » Et iste mons est mons Oliveti, scilicet mons fructuosus, unguenti, mons chrismatis, id est unctionis, ait Augustinus [2]. [3] « Mons enim Dei mons pinguis, » ait Propheta. Per oleum enim signatur affluentia gratiæ [4] : « Desiderabilis thesaurus oleum in habitaculo justi. » Vel per oleum jucunditas conscientiæ, de qua in *Psalmo* [5] : « Unxit te Deus oleo lætitiæ. » Vel per oleum suavitas consolationis divinæ [6] : « Oleum effusum nomen tuum. » Et hoc, quia lucet, pascit, et ungit, ait ibi Bernardus [7]. Et quodlibet oleum tale invenitur in monte contemplationis [8] : « Introducet te in terram bonam; » et sequitur : « Terram olei et mellis. » Et quoniam, ut ait Augustinus [9], « nec sic debet esse quisque otiosus, ut in eodem otio utilitatem non cogitet proximi, nec sic actuosus, ut contemplationem non requirat Dei; » ideo in figura Christus de monte descendit, et diluculo venit in templum, ad instructionem doctorum, ut de monte contemplationis descendant ad dispensationem prædicationis. Unde et Christus diebus erat [10] docens in templo, et in noctibus [11] morabatur in monte. Et de hoc bene Gregorius, qualiter Christus in monte orabat, et in civitatibus miracula faciebat. Et in hoc exemplum doctorum et prædicatorum. [12] « Per somnium in visione nocturna. » Ibi Gregorius [13] similiter de hoc. Et quoniam Christus docebat ordinabiliter, ideo sequitur : *Sedens docebat eos*, scilicet magistrali auctoritate, judiciali potestate. « Sedere enim est judicantis, » ait Gregorius [14]. Item docebat in tranquilla quiete. « Sedere enim est quiescentis, » ait Gregorius. [15] « Cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus. » Et *sedens docebat eos*. In prædictis vero tribus discipuli Christi debent eum imitari.

Collatio quadragesimaprima, VIII, 12.

Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ, etc. Quoniam Filius Dei venit in mundum, ut via ad deducendum exules et devios, et ut veritas ad illuminandum cæcos, et ut vita ad vivificandum mortuos, ideo in his verbis quatuor insinuantur : quorum primum est Filii Dei ad prædicta complenda potestativa virtuositas, ibi : *Ego sum lux mundi*; secundum est imitandi eum debita forma vel qualitas, ibi : *Qui sequitur me;* tertium est imitantis fructuosa commoditas ex ablatione mali, ibi : *Non ambulat in tenebris*; quartum est ineffabilis commoditas ex adeptione boni, ibi : *Sed habebit lumen vitæ.*

Ait ergo : *Ego sum lux mundi*, scilicet illuminans in intellectu, et lux reficiens indefectibiliter in affectu, et lux confortans et firmans virtualiter in statu et actu : « Apud te enim [16] est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. » Super quod Augustinus [17] : « Quod lumen est, hoc est fons : qui tibi lucet ut videas, ipse tibi manat ut bibas. » [18] « Dulce enim lumen et delectabile oculis videre solem. » Quia ergo lumen, illustrat in intellectu; et quia fons, satiat in affectu; et quia fons vitæ, roborat et firmat in statu. Et de hac luce, supra [19] : « Erat lux vera. » Et supra [20] : « Lux venit in mundum. » Istam lucem debet quilibet fidelis sequi imitando : « sequi enim est imitari, » ait Augustinus [21]. Et hæc est summa honorificentia [22] : « Magna gloria sequi Dominum. » Ille enim sequitur Christum lucem, qui ab eisdem recedit, a quibus Christus, et eisdem viis incedit cum Christo, et ad idem accedit ad quod Christus. [23] « Quis est homo ut sequatur factorem suum? » ibi Hugo [24] : « Ille sequitur factorem, qui tendit ad quod dirigitur; qui festinat venire, quo invitatur; qui legibus bene præsidentis obtemperat; qui jubentis imperio ad omnia spontanea voluntate se inclinat. » Hæc ille. Infra [25] : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. » Ibi de hoc. Et sic sequens non ambulat in tenebris. Et hoc merito, quia [19] : « Ipse est lux vera, quæ illuminat omnem hominem, » supra; nec in tenebris, inquam, erroris, excæcantis intellectum, pro quibus expellendis orat Propheta in *Psalmo* [26] : « Deus meus, illumina tenebras meas. » Nec in tenebris malæ affectionis deordinantis affectum [27] : « Tenebræ

[1] *Joan.*, VI, 3. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. XXXI I, n. 3. — [3] *Psal.* LXVII, 16. — [4] *Prov.*, XXI, 20. — [5] *Psal.* XLIV, 8. — [6] *Cant.*, I, 1. — [7] Bern., *in Cant.*, serm. XV, post med. — [8] *Deut.*, VIII, 7, 8. — [9] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIX, c. XIX. — [10] *Luc.*, XIX, 47. — [11] *Luc.*, VI, 12. — [12] *Job*, XXXIII, 15. — [13] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. XII, al. XX, n. 38. — [14] Greg., *in Evang.*, hom XXIX, n. 7. — [15] *Matth.*, V, 1. — [16] *Psal.* XXXV, 10. — [17] Aug., *in Joan.*, tract. XXXIV, n. 5. — [18] *Eccle.*, XI, 7. — [19] *Joan.*, I, 9. — [20] *Joan.*, III, 19. — [21] August., *de Virginit. Sanct.*, n. 27. — [22] *Eccli.*, XXIII, 38. — [23] *Eccle.*, II, 12. — [24] Hug., *in Eccles.*, hom. X, post med. — [25] *Joan.*, VIII, 11. — [26] *Psal.* XVII, 32.— [27] I *Joan.*, II, 8.

transierunt, » etc. Nec in tenebris pravæ operationis pervertentis in statu [1] : « Abjiciamus opera tenebrarum, » etc. *Sed habebit lumen vitæ :* cujus visione plene illuminatur vis aspectiva; cujus fruitione satiatur vis affectiva; cujus apprehensione, sive tentione, sublimabitur vis potestativa. [2] « Civitas non eget sole neque luna; claritas Dei illuminabit eam, et lucerna ejus agnus erit. » Ibi enim complebitur illud [3] : « Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. » Magna ergo honorificentia est sequentis Dominum in præsenti, et magna mirificentia est præmii in futuro.

Collatio quadragesimasecunda, VIII, 34-35.

Qui facit peccatum, servus est peccati : servus autem (*a*) *non manet in domo in æternum.* In his verbis, ad ostensionem miseriarum, quæ sunt in peccato, tria insinuantur : quorum primum est peccantis prævaricativa perversio, ibi : *Qui facit peccatum;* secundum est sic prævaricantis ignominiosa captivatio, ibi : *Servus est peccati;* tertium est sic captivati a regno Dei damnosa exclusio, ibi : *Servus non manet in domo in æternum.* Ait ergo : *Qui facit peccatum.* Et in hoc prævaricatio et perversio, quia facere peccatum est divinæ majestati repugnare. Ut enim ait Augustinus [4] : « Peccatum est dictum, vel factum, vel concupitum contra Dei voluntatem. » Propter quod ait Propheta [5] : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. » Item facere peccatum est divinam legem transgredi. Peccatum enim est prævaricatio legis divinæ, et cœlestium inobedientia mandatorum, ait Ambrosius [6], et Damascenus [7]. Peccatum est mandati transgressio; propter quod ait Propheta [8] : « Dissipaverunt legem tuam. » Item peccatum facere est Deum derelinquere, et contemnere, et commutabile ac apparens bonum incommutabili bono, quod est Deus, præponere. In peccato enim est aversio a bono incommutabili, et conversio ad commutabile, secundum Augustinum [9]. Est enim peccatum desertio meliorum, non appetitio naturarum malarum (*b*), ait Augustinus [10]. Ideo prohibuit Dominus peccare, supra [11] : « Noli amplius peccare. » Et ibi de hoc. Vere enim [12] « miseros facit populos peccatum. » Et merito, quia *qui facit peccatum, servus est peccati.* [13] « Servi estis ejus cui obedistis, sive peccati in mortem, » etc. Quæ servitus est ignominiositate vilissima, quia nihil est vilius, quam servire vilitati peccati, et sub jugo dæmoniali. Ut enim ait Boetius [14] : « Extrema servitus est servire vitiis. » Et Seneca [15] : « Nulla est turpior servitus, quam quæ est voluntaria. » Et ibidem Bernardus [16], quod nulla est turpior servitus, quam illa quæ est vitiis. [17] « Cum ipsi servi sint corruptionis : a quo enim quis superatus est, hujus et servus est. » Item est servitus multitudine numerosa, et servitute onerosa. Augustinus [18] : « Malus si regnat (*c*), servus tot dominorum, quot vitiorum. » [19] « Servietis diis alienis, qui non dabunt vobis requiem die ac nocte. » [20] « Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servitutis. » Unde Seneca [21] : Multis servit, qui corpori servit. » Item est servitus perennitate continua, quantum est ex (*d*) parte diaboli captivantis, nisi subveniat clementia Dei miserantis. Ut enim ait Augustinus [22], servitus dæmonum est magis timenda, quæ non finitur, quia servitus hominum aliquando finitur. Et de hoc hic bene Augustinus : « O, inquit, miserabilis servitus, quia servus peccati, cum fugit, secum trahit, » id est peccatum, « quocumque fugerit. Servus autem hominis aliquando potest fugere dominum suum. » [23] « Jugum ferreum posui super collum gentium, ut serviant Nabuchodonosor, » quæ servitus fuit figura servitutis peccati. [24] « Serviamus ei multis diebus. » Item est servitus stipendio damnosa [25] : « Cum servi essetis peccati, » etc. Et sequitur : « Stipendia peccati mors. » Nil ergo miserabilius quam peccato servire. Et ideo sequitur : *Servus non manet in domo in æternum,* id est, in Ecclesia, ait Augustinus [26]. Non enim manet talis, nec in Ecclesia militante, nec in triumphante, sed ejicietur a consortio sanctorum [27] : « Eris quasi

[1] *Rom.*, XIII, 12. — [2] *Apoc.*, XXI, 23. — [3] *Psal.* XXXV, 10. — [4] Aug., *cont. Faust.*, lib. XXII, c. XXVII. — [5] *Psal.* L, 6. — [6] Ambros., *de Parad.*, c. VIII, n. 39. — [7] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. IV, c. XXI. — [8] *Psal.* CXVIII, 126. — [9] Aug., *de Lib. Arb.*, lib. I, c. XVI, n. 35. — [10] Id., *de Nat. Boni*, c. XXXIV. — [11] *Joan.*, VIII, 11. — [12] *Prov.*, XIV, 34. — [13] *Rom.*, VIII, 16. — [14] Boët., *de Consol. Philos.*, lib. V, pros. 2. — [15] Senec., epist. XLVII, post med. — [16] Bern., *de Consid.*, lib. I, ante med. — [17] II *Petr.*, II, 19. — [18] Aug., *de Civit. Dei*, lib. IV, c. III, prope fin. — [19] *Jerem.*, XVI, 13. — [20] *Thren.*, I, 3. — [21] Senec., epist. XIV, circa princ. — [22] Aug., *in Joan.*, tract. XLI, 4. — [23] *Jerem.*, XXVIII, 14. — [24] *Bar.*, I, 12. — [25] *Rom.*, VI, 20, 23. — [26] Aug., ubi sup. prox., n. 8. — [27] *Isa.*, XIV, 19, 20.

(*a*) Cæt. edit. *enim*. — (*b*) *Item* non appetitio malorum. — (*c*) *Leg.* etiamsi regnet. — (*d*) *Cæt. edit. deest* ex.

cadaver putridum, non habebis consortium. Et non solum hoc, sed projicietur [1] « in ignem æternum. » Duæ sunt pœnæ, scilicet a regno excidere, et igne comburi. Et ego, inquit, casum illius gloriæ multum amariorem pœna (*a*) gehennæ aio. Et ibi (*b*) multum de hoc. Propter hoc, et alia multa, nullus maneat sub peccati servitute.

Collatio quadragesimatertia, VIII, 36.

Si Filius vos liberaverit, liberi eritis, etc. In his verbis tria insinuantur, quorum primum est liberatoris majestativa dignitas, ibi : *Filius*; secundum, ejusdem ad liberandum condescensiva pietas, ibi : *Si liberaverit*; tertium est liberationis perfectibilitas, ibi : *Liberi eritis*.

Ait ergo : *Filius*; in quo notatur liberatoris majestas, et potestas, et ad liberandum congruitas. Nullus enim potest liberare servum, nisi qui liber est : et ille juste liberat, qui est consimilis in natura, et confrater eorum quos liberat; et talis est Filius Dei incarnatus. Et de hoc Augustinus [2] : « Merito liberat ab hac servitute ille qui ait [3] : *Factus sum inter mortuos liber*. (Infra) [4] : *Princeps mundi non habet in me quidquam*. Liberat ab hac servitute solus Dominus, qui illam non habuit. » Hæc Augustinus; et ibi multum, et bene de hoc. Unde et [5] « ipse liberator atque salvator. » Et in *Psalmo* [6] : « Susceptor meus et liberator meus. » Nec mirum, quia ipse est dator Spiritus. Supra [7] : « De plenitudine ejus accepimus. » Sed [8] « ubi Spiritus, ibi libertas. » Et quia talis est liberator, quando vult, liberat a multiplici captivitate. Liberat enim a culpæ captivantis calamitosa servilitate, ut hic, et [9] : « Liberati a peccato, servi facti Deo. » Unde Augustinus [10] : « Prima libertas est carere criminibus. » Item liberat a veteris legis aggravantis onerositate [11] : « Non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate nos Christus liberavit. » Item liberat a timoris servili affectione [12] : « Non accepistis spiritum servitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum Dei. » Ut enim ait Seneca : « Libertas est non homines timere, non deos, nec turpia velle, nec nimia, in seipsum habere potestatem. » Item liberat a concupiscentiæ (*c*) pervertentis et suffocantis corruptione [13] : « Quis me liberabit de corpore mortis hujus ? » Et sequitur : « Gratia Dei per Jesum Christum. » Et hæc libertas non est plena in vita ista, quamdiu est lex in membris, repugnans legi mentis. Non ire post concupiscentias naturæ, in servitute Dei mente servire legi Dei, est libertas in hac vita. Plena tamen et perfecta libertas erit, quando [14] corruptibile hoc induet incorruptionem (*d*), prout ait Augustinus [15] hic, ubi multum, et bene de hoc. [16] « Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis. » Et qui sunt sic liberati, sunt vere liberi, quia libertas est subdi veritati. Ait Augustinus [17] : « Non est vera libertas nisi adhærentium Deo. » Et Boetius [18] : « Summa libertas est agi frenis Dei, et obtemperare justitiæ. » Et Seneca [19] : « Vera libertas est nulli rei servire, nullis necessatibus, nullis causis; fortunam in æqualitate ducere. » Et ideo sic (*e*) vera libertas, quia sic liberi reguntur lege charitatis. [20] « Qui perspexerit in legem (*f*) perfectæ libertatis, » etc. Et [21] : « Sicut per legem libertatis, etc. Et hæc libertas est bonum hominis, prout ait Seneca [22] : « Bonum hominis liberi animus erectus, alia sibi subjiciens, se autem nulli. » Magna ergo liberatoris potestas, et benefica liberationis pietas, et ingenua liberatorum nobilitas.

Collatio quadragesimaquarta, VIII, 47.

Qui ex Deo est, verba Dei audit. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est cujuslibet fidelis ingenua nobilitas, ibi : *Qui est ex Deo*, secundum est ejusdem ad apprehendendum disciplinalis docibilitas, ibi (*g*) : *Audit*; tertium est documentorum audiendorum veritas, ibi : *Verba Dei*.

Ait ergo : *Qui ex Deo est*. Et in hoc summa ingenuitas; supra [23] : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri. » Et supra [24] : « Quod natum est ex Spiritu, spiritus est. » Quia enim sic est natus, est nobilitate ingenuus, quia Dei filius, et sic divinus. In *Psalmo* [25] : « Ego dixi : Dii estis,

[1] *Matth.*, XXV, 41. — [2] August., ubi sup., n. 7. — [3] *Psal.* LXXXVII, 5, 6. — [4] *Joan.*, XIV, 30. — [5] *Dan.*, VI, 27. — [6] *Psal.* CXLIII, 2. — [7] *Joan.*, I, 16. — [8] II *Cor.*, III, 17. — [9] *Rom.*, VI, 18. — [10] Aug., ubi sup., n. 9. — [11] *Gal.*, IV, 31. — [12] *Rom.*, VIII, 15. — [13] *Rom.*, VII, 24, 25. — [14] I *Cor.*, XV, 53. — [15] Aug., *de Lib. Arbit.*, lib. II, c. XIII, n. 37. — [16] *Rom.*, VIII, 21. — [17] Aug., ubi sup. prox., lib. I, c. XV, n. 31. — [18] Boet., *de Consol. Philos.*, lib. I, pros. 5. — [19] Senec., *Epist.* LI, post med. — [20] *Jac.*, I, 25. — [21] Ibid., II, 12. — [22] Senec., *Epist.* CXXIV, circa med. — [23] *Joan.*, I, 12. — [24] *Joan.*, III, 6. — [25] *Psal.* LXXXI, 6.

(*a*) *Cæt. edit.* pœnam. — (*b*) *Item* ideo. — (*c*) *Item* concupiscentia. — (*d*) *Item* corruptionem. — (*e*) *Cæt. edit.* sicut. — (*f*) lege. — (*g*) ait.

et filii Excelsi omnes. » Item sic natus est vero honore sublimatus. Unde Gregorius [1] super illud : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri* : « Quid, inquit, hac potestate altius? quid hac altitudine sublimius dici potest, in qua creatus quisque efficitur filius Creatoris? » Si enim Judæi gloriabantur (supra eodem), quia filii Abrahæ erant; multo magis fideles, quia sunt filii Dei [2] : « Quoniam estis filii Dei, misit Deus Spiritum suum. » Ideo excitans fideles ad considerationem tantæ dignitatis, ait [3] : « Videte qualem charitatem dedit Pater, ut filii Dei et nominemur, et simus. » Item sic natus est æterni Regis hæreditarius, et Filii Dei æterni cohæreditarius [4] : « Si filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. » Et [5] : « Si filius, et hæres per Deum. » Et qui sic est natus, audit maxime verba Dei Patris : naturale enim est quasi cuilibet animali, delectabiliter, obedienter et jugiter audire vocem paternam, vel maternam, sicut agno et aliis : multo magis et homo rationalis debet audire verba Dei Patris, et intime suscipere. Unde talis audit verba Dei, et intente, sive singulariter, aurem cordis avertendo ab aliis, et Deo loquenti intendendo [6] : « Audi, et ego loquar. » Ibi Gregorius [7] : « Audire nostrum est sono aliunde venienti aurem commodare. » Sic debet esse spiritualiter in auditu interiori, scilicet quod auris cordis ab aliis amoveatur, et verbis divinis accommodetur [8] : « Ad eloquia mea inclina aurem tuam. » Qualiter autem est audiendum verbum divinum, Gregorius [9] super istud : « Unusquisque si verba Dei in aure (*a*) cordis percipit (*b*), intelliget (*c*), unde sit. Cœlestem patrem desiderare veritas-jubet, carnis desideria contemnere, mundi gloriam declinare, aliena non appetere, propria largiri. Penset ergo apud se unusquisque vestrum, si hæc vox Dei in cordis ejus aure convaluit. Et quia si jam sit ex Deo, agnoscit. » Hæc ille, et bene de his qui audiunt, et qui non audiunt verbum Dei. Sed quæ sunt audienda subdit : *Verba Dei*. Talia enim merito sunt audienda, quia sunt ut vita ad vivificandum, supra [10] : « Domine, verba vitæ habes ; » et sunt ut purgamenta ad mundandum, et medicamenta ad sanandum, infra [11] : « Mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. » Et in *Psalmo* [12] : « Misit verbum suum, et sanavit eos. » Et sunt ut firmamenta ad roborandum, in *Psalmo* [13] : « Verbo Domini cœli firmati sunt. » Et [14] : « Vacillantes confirmaverunt sermones tui. « Et sunt ut delectamenta ad satiandum et delectandum [15] : « Favus distillans verba composita. » In *Psalmo* [16] : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! » Nasci ergo ex Deo magna ingenuitas. Ad audienda divina verba debet esse sedula studiositas, et audiendi divina verba magna utilitas.

Collatio quadragesimaquinta, IX, 7.

Vade, et lava in natatoria Siloe. In his verbis quatuor figurantur : quorum primum est peccatoris privativa excæcatio, quod subintelligitur in supposito hujus verbi : *Vade* : loquitur enim ad cæcum ; secundum est, recessus a peccato exhortatio : *Vade*; tertium est pœnitentialis ablutionis persuasio, ibi : *Lava*; quartum est ipsius pœnitentiæ competens figuratio, ibi : *In natatoria Siloe*.

Ait ergo : *Vade*. Vade, o tu qui es cæcus : cæcus enim est, qui quo pergit non videt, ait Gregorius [17] super illud [18] : *Oculus fui cæco*. Peccator enim est cæcus. Ut enim cæcitas corporalis oritur ex quatuor, scilicet ex disjunctione oculorum a sua origine : oculus enim continuatur ad interius per venas tres, ut dicitur in libro *De Differentia Spiritus et Animæ*; item oritur ex componentium oculos deordinatione, quæ sunt tunicæ oculares, et humores, de quibus libro primo *Perspectivæ*; item oritur ex virtutis defectione : si enim senex haberet oculum juvenis, videret ut juvenis; item oritur ex læsione oculi, vel velatione : « Tunc est oculus clarus, quando non est in eo læsio, » ut dicitur apud Aristotelem [19], et quidem « tarde vident propter velamen, » ut dicitur apud eumdem [20] : sic cæcitas spiritualis oritur consimiliter ex disjunctione (*d*) animæ et suarum considerationum a Deo, et perversa deordinatione, et corruptiva læsione, et infectiva velatione, et virtutis defectione. Ideo in *Psalmo* [21] : « Cor meum

[1] Greg., *super Ezech.*, lib. I, hom. VI, n. 9. — [2] *Gal.*, IV, 6. — [3] I *Joan.*, III, 1. — [4] *Rom.*, VIII, 17. — [5] *Gal.*, IV, 7. — [6] *Job*, XLII, 4. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XXXV, c. III, n. 4. — [8] *Prov.*, IV, 20. — [9] Greg., *in Evang.*, hom. XVIII, n. 1. — [10] *Joan.*, VI, 69. — [11] *Joan.*, XV, 3. — [12] *Psal.* CVI, 10. — [13] *Psal.* XXXII, 6. — [14] *Job*, IV, 4. — [15] *Prov.*, XVI, 24. — [16] *Psal.* CXVIII, 103. — [17] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. XIV, al. XXIII, n. 39. — [18] *Job*, XXIX, 15. — [19] Arist., *de Anima*, lib. III. — [20] Id., *de Animal.*, lib. I; *de Anima*, lib. II. — [21] *Psal.* XXXVII, 11.

(*a*) *Cat. edit.* aurem — (*b*) *Item* suscipit. — (*c*) *Item* intelligeret. — (*d*) *Item* distinctione.

conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum non est mecum. » Et [1] : « Declinaverunt oculos suos, ne viderent cœlum. » Et [2] : « Habentes oculos plenos adulterii. » Et [3] : « Oculi eorum pleni pulvere. » Nihil enim conturbat oculos animæ, ut fumus concupiscentiarum, ait Chrysostomus [4]. Et ideo tales dicuntur cæci [5] : « Excæcavit eos malitia eorum. » Et [6] : « Quis cæcus, nisi servus meus? » Et [7] : « Ambulaverunt ut cæci, quia Domino peccaverunt. » Talem peccatorem hortatur Dominus, ut vadat a peccato egrediendo [8] : « Egredimini de Babylone. » Et [9] : « Vade, ingredere (a) transmigrationem. » Et [10] : « Vade, ostende te sacerdotibus. « Item talis debet vadere per vias justitiæ incedendo [11] : « Vadam ad montem myrrhæ, et thuris. » Item talis debet vadere ad conscientiam redeundo [12] :« Vade in domum tuam, » id est, ad conscientiam revertere, ait Gregorius [13] exponens illud. Et quoniam anima peccatrix fuit infecta sordibus peccati, ideo lavatio fuit necessaria. Propter quod dicitur hic : *Lava*, et hoc intime et veraciter [14] :« Lava a malitia cor tuum. » Item lava plenarie et totaliter, in homine exteriori et interiori, in affectu et in sensu; non sicut hypocrytæ lavant [15], « mundantes quod de foris est, sed intus sunt pleni immunditia. » Et [16] : « Lavamini, mundi estote. » Infra [17] : « Si non lavero te, non habebis partem mecum. » Et ibi de hoc amplius. Et sequitur : « Non tantum pedes, sed et manus, et caput. » Et ibi amplius de hoc. Item lava continue, sive jugiter, prout dicitur in *Psalmo* [18] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » Et hæc lotio debet esse *in natatoria Siloe*, quod interpretatur *Missus*, prout dicitur in littera, per quam potest figurari vel baptismus, vel doctrina fidei, secundum Augustinum [19]. Et de hoc in Glossa. Vel purgans pœnitentia, quam Deus mittit animæ pœnitenti [20] :« Magna velut mare contritio tua. » Unde figuratur per Jordanem, in quo infectus lepra [21] peccati debet se lavare septies. Et hoc debet anima pœnitens cum tranquillitate et diligentia : aquæ enim [22] Siloe currunt cum silentio. Hic est notandum, quod cæco ait, ut se lavaret, et sic illuminaretur : anima enim debet mundari in affectu, ut videat in aspectu [23] : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. »

Collatio quadragesimasexta, IX, 15.

Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video. In his verbis figuratur modus purgationis animæ peccatricis et excæcatæ, ut sit munda in affectu, et videat in intellectu; et figurantur tria : quorum primum est fidei veræ perfectibilitas (b) de Filii Dei humanitate, ibi : *Lutum posuit*; secundum est a peccatis plena purgabilitas, ibi : *Et lavi*; tertium est intelligentiæ claritas, ibi : *Et video.*

Ait ergo : *Posuit lutum super oculos.* Ut enim ait Hugo [24] :« Triplex est oculus, scilicet carnis, rationis et contemplationis. Sed postquam tenebræ peccati intraverunt in animam, oculus contemplationis extinctus est, ut nihil videret; oculus rationis lippus effectus, ut dubie videret; oculus carnis extrinsecus permansit in sua claritate. » Hæc ille. Et idem : « Super istos oculos debet poni lutum, scilicet fides Christi incarnati. » Ut enim ait Augustinus [25] : «*Verbum caro factum est*, et inde collyrium quo genus humanum illuminatum est, » ut dictum est in expositione litteræ. Et idem Augustinus [26] : « Hic illuminamur modo habentes collyrium fidei : *Verbum caro factum est.* Miscuit salivam cum terra : *veritas* enim [27] *de terra orta est*, qua veritate illuminamur. [28] « Collyrio inunge oculos tuos, ut videas, » id est, veritate fidei incarnationis Jesu Christi. [29] « Sumens de felle piscis, linivit oculos patris. » Et sequitur : « Visum recepit. » Aliquando vero sanantur pœnitentiæ collyrio purgantis, sive justificantis, ut dictum est : « Collyrio inunge oculos tuos, ut videas. » « Collyrium enim est dolorum salubrium, » ait Augustinus [30]. Et supra, *in* (c) *Joannem* [31] : « Si fulgore ipso oculi reverberantur, rogate medicum, ut adhibeat collyria mordacia, scilicet præcepta

[1] *Dan.*, XII, 9. — [2] II *Petr.*, II, 14. — [3] *Bar.*, VI, 16. — [4] Chrysost., *in Matth.*, hom. LXXI, al. LXX, n. 5. — [5] *Sap.*, II, 21. — [6] *Isa.*, XLII, 19. — [7] *Sophon.*, I, 17. — [8] *Isa.*, XLVIII, 20. — [9] *Ezech.*, III, 11. — [10] *Matth.*, VIII, 4. — [11] *Cant.*, IV, 6. — [12] *Matth.*, IX, 6. — [13] Greg., *Moral.* lib. IV, c. XXVIII, al. XXXI, n. 61. — [14] *Jerem.*, IV, 14. — [15] *Matth.*, XXIII, 25. — [16] *Isa.*, I, 16.— [17] *Joan.*, XIII, 8, 9.— [18] *Psal.* VI, 7. — [19] Aug., *in Joan.*, tract. XLIV, n. 2. — [20] *Jerem.*, II, 13. — [21] IV *Reg.*, V, 10. — [22] *Isa.*, VIII, 6. — [23] *Matth.*, V, 8. — [24] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. I, part. X, c. II, circa med. — [25] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 16. — [26] Ibid., tract. XXXIV, n. 9. — [27] *Psal.* LXXXIV, 12. — [28] *Apoc.*, III, 18. — [29] *Tob.*, XI, 13, 15. — [30] Aug., *Conf.*, lib. VII, c. VIII. — [31] Id., *in Joan.*, tract. XVIII, n. 11.

(a) *Vulg. add.* ad.— (b) *Edit. Ven.* vestræ. — (c) deest *in*

justitiæ, » etc. Et non solum sic oculi sunt inungendi luto prædicto; sed anima lavanda in fonte Siloe, quæ interpretatur *Missus*, id est, in Christo, qui est fons misericordiæ. De quo fonte [1] : « In die illa erit fons patens domui David, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. » Super quod Gregorius [2] : « Fons misericordiæ Redemptor noster, qui incarnari dignatus est, ut peccatorem lavet a perverso opere, et menstruatam mentem diluat ab immunda cogitatione. Patet igitur (*a*) fons; curramus cum lacrymis, lavemur in hoc fonte pietatis. » In hoc fonte David, Magdalena, Petrus, latro, loti sunt, ut ibi exemplificat : et in hoc fonte anima lavata videt oculis cordis mundatis ea, quæ sibi videnda sunt. Debet enim videre culpam perpetratam [3] : « Leva oculos tuos in directum, et vide, ubi nunc prostrata sis. » Item debet videre justitiam pœnitentiæ debitam [4] : « Levavi oculos meos, et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum, » per quem figuratur æquitas justitiæ. Item debet videre et considerare occasum hujus vitæ [5] : « Levavi oculos meos. » Et sequitur de deferentibus (*b*) amphoram in terram Sennaar (*c*), quod interpretatur *fœtor*. Item debet videre æternitatem gloriæ; in *Psalmo* [6] : « Levavi oculos in montes. » Et de his [7] : « Leva oculos tuos, et vide ad aquilonem, » in quo signatur transgressio culpæ; « Et ad meridiem, » in quo claritas gloriæ; « Et ad occasum, » in quo fervor justitiæ; « Et ad orientem, » in quo mortalitas hujus vitæ. Ideo dicitur [8], quod « totum corpus animalium erat plenum oculis : » de quibus ibi Gregorius [9] bene, quod [10] « animalia plena oculis. » Et hoc est quod ait hic : *Lutum fecit*, etc.

Collatio quadragesimaseptima, IX, 31.

Si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit. In his verbis informatur quilibet fidelis volens Deum adorare, ut sedulo se præparet ad Deum adorandum. Et insinuantur tria, quorum primum est humilis et subjecta ordinabilitas sub Deo in statu, ibi : *Si quis cultor*; secundum est virtuosi operis perfectibilitas in actu, ibi : *Facit voluntatem*; tertium est talis apud Deum acceptibilitas et exaudibilitas, et hoc in effectu vel fructu, ibi : *Hunc exaudit*.

Ait ergo : *Si quis cultor*. Ut enim ait Augustinus [11] : « Colimus eum adorando, et ipse colit nos tanquam agricola agrum, scilicet purgando et exercendo. » Infra [12] : « Pater meus agricola est. » Nos autem colimus Deum perfecte vivendo : fidelis enim efficitur cultor Dei recte credendo. Unde Seneca ait : « Deum colit, qui novit. » Et Tullius [13] : « Sanctitas est scientia colendorum. » Et sic colentes Deus protegit, et dat eis victoriam [14] : « Deus eorum pro eis pugnavit, et vicit. » Et sequitur : « Non fuit qui resisteret populo isti, nisi quando recessit a cultura Domini Dei sui. » Item fidelis est cultor Dei firmiter sperando, et sic colentes liberat a tentationibus et tribulationibus. [15] « Hoc pro certo habet omnis qui colit te, quia vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur. » Item fidelis est cultor Dei fervide amando. Unde Hieronymus, super illud Psalmi : *Non erit illis Deus recens* : « Illud colit quisque, quod plus diligit. » Et Augustinus [16] : « Quis cultus est ejus, nisi amor ejus, quo nunc desideramus eum videre, et speramus nos esse visuros? » Talis cultor erat Daniel, de quo [17] : « Dixit Rex Danieli : Deus tuus, quem colis semper, liberabit te. » Item fidelis est cultor Dei, recte Deo sacrificando. « Colitur enim Deus sacrificio laudis, actionibus gratiarum, ut non in seipso, sed in Deo glorietur, » ait Augustinus [18]. Et de isto cultu Augustinus [19], quod servitus qua colitur Deus, dicitur latria; et quod diligere Deum, et proximum, est Dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas, hæc tantum Deo debita servitus. Et consequenter, de vero sacrificio quo colitur Deus [20] : « Cor contritum et humiliatum est sacrificium Deo, » ut ait ibidem [21]. Et talis est cultor Dei, ut hic. Si enim philosophia est cultura animi, ut ait Tullius [22], multo magis religio Christiana, de qua dictum est. Et talis cultor debet facere voluntatem Dei in opere et actu quadrupliciter : primo modo, se jugiter sanctificando [23] : « Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. » Item de-

[1] *Zach.*, XIII, 1. — [2] Gregor., *in Ezech.*, lib. I, hom. VIII, n. 20. — [3] *Jerem.*, III, 2. — [4] *Zach.*, I, 1. — [5] Ibid., V, 1?. — [6] *Psal.* CXX, 1. — [7] *Gen.*, XIII, 14. — [8] *Ezech.*, I, 18. — [9] Gregor., *in Ezech.*, lib. I, hom. VII, n. 2. — [10] *Apoc.*, IV, 6. — [11] Aug., *de Verb. Dom.*, serm. XXXV, al. CXIII, n. 6; serm. LX, al. LXXXVII, n. 1. — [12] *Joan.*, XV, 1. — [13] Cic., *de Nat. Deor.*, lib. I, vers. fin. — [14] *Judith*, V, 16, 17. — [15] *Tob.*, III, 21. — [16] August., *de Trinit.*, lib. XII, c. XIV, n. 22. — [17] *Dan.*, VI, 16. — [18] Aug., *de Civit. Dei*, lib. X, c. V. — [19] Ibid., c. I. — [20] *Psal.* L, 18. — [21] August., ubi sup., c. V. — [22] Cic., *Tusc. quæst.*, lib. II, ante med. — [23] I *Thess.*, IV, 3.

(*a*) *Al. edit.* sibi. — (*b*) *Item* differentibus. — (*c*) *Item* Sennaar.

bet facere voluntatem Dei, concupiscentias mortificando, et seipsum Deo offerendo [1] : « Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem. » Et sequitur : « Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona. » Item debet facere voluntatem Dei, propriam voluntatem divinæ in omnibus conformando, supra [2] : « Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Patris : » quod ait pro se, et in persona membrorum suorum. Item debet facere voluntatem Dei, opera justitiæ exercendo, et sic fructificando [3] : « Non omnis qui dicit : Domine, intrat in regnum cœlorum ; sed qui facit voluntatem Patris mei. » Et talem merito exaudit Dominus, ut dicitur hic. Et hoc merito, quia est immaculatus et purus sanctitate [4] : « Si iniquitatem quæ est in manu tua abstuleris a te, » etc. ; sequitur : « Tunc levare poteris faciem tuam. » Ibi Gregorius [5], quod orationes talium, qui sunt puri sanctitate, exaudit Deus. Item talem exaudit Deus, quia est irreprehensibilis conscientiæ puritate [6] : « Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, et (*a*) quidquid petierimus, accipiemus. » Item talem exaudit Deus, quia est rectus justitiæ æquitate [7] : « Neque reprehendit me cor meum in omni vita mea. » Ibi Gregorius [8] : « Si id quod præcipit Deus, faciamus, id quod petimus accipiemus (*b*). » Et ibi bene de hoc. [9] « Levemus corda nostra cum manibus. » Ibi Gregorius : « Corda cum manibus levat, qui orationem suam operibus roborat. » Merito ergo ait : *Si quis est cultor Dei*, etc.

Collatio quadragesimaoctava, x, 9.

Ego sum ostium ; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet. In his verbis quatuor insinuantur : quorum primum est Filii Dei ad introducendum fideles in unitatem corporis suis dignativa bonitas, ibi : *Ego sum ostium* ; secundum est intrantium per ipsum salvabilitas, ibi : *Si quis per me introierit, salvabitur;* tertium est modi perveniendi ad salutem qualitas, ibi : *Ingredietur et egredietur*; quartum est boni promissi salvantis affluens deliciositas, ibi : *Pascua inveniet.*

Ait ergo : *Ego sum ostium.* Ut enim ait Augustinus [10], Christus dicitur ostium et pastor, sicut et lapis et petra per similitudinem : nihil enim horum dicitur (*c*). Christus ergo ostium ad similitudinem ostii : quia sicut per ostium fit ingressio in domum, et sic eorum, quæ sunt in domo, patefactio; sic per Christum fit spiritualiter. Unde Christus est ostium, per quod fit ingressio in unitatem corporis sui, sive Ecclesiæ [11] : « Dabo clavem domus David super humeros ejus, et aperiet, » etc. [12] « Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere. » Item est ostium per quod fit ingressus in abdita et arcana Scripturarum [13] : « Beatus homo qui audit me : » et sequitur : « Et observat ad postes ostii mei. » Ipse enim est [14] « Leo qui vicit de tribu Juda, et aperuit librum. » [15] « Vidi, et ecce ostium apertum. » Ingrediens per primum ostium, fidei gratia justificatur; ingrediens per ostium secundo modo dictum, veritatis sapientia illustratur; ingrediens per ostium tertio modo dictum, gloriæ affluentia beatificatur. Sed intrans his modis debet se ostio conformare et cito subjici. Unde Augustinus [16] : « Humilis est enim janua Christus Dominus : qui intrat per hanc januam, oportet quod humiliet se, ut sano capite possit intrare. » [17] « Ego sum mitis et humilis corde, » et sequitur : « Venite ad me, » scilicet (*d*) humiliando, et sic per me intrando. Et omnis sic intrans salvabitur, quia talis est in manu Filii, de qua nullus rapiet, infra eodem. « Salus enim [18] animæ est in sanctitate justitiæ. » Salvabitur, inquam, salute velocitate festina [19] : « Juxta est salus mea ut nuntiet (*e*). » Et [20] : « Salus mea non morabitur. » Item salvabitur salute multa numerositate, quia et in anima et in corpore, et in utriusque sensibus : [21] « Occupabit salus muros tuos. » Quod enim occupatur, ab alio circumdatur. Item salvabitur salute jucunda deliciositate [22] : « Adducet vobis (*f*) sempiternam jucunditatem cum salute vestra. » Item salvabitur salute perpetua æternitate [23] : « Salvatus est Israel in Domino salute æterna. » [24] « Tunc erit vox salutis et exultationis (*g*) in tabernaculis justorum. » Sed intrans modo

[1] *Rom.*, XII, 1. — [2] *Joan.*, VI, 38. — [3] *Matth.*, VII, 21. — [4] *Job*, XI, 14, 15. — [5] Greg., *Moral.*, lib. X, c. XI, al. XV, n. 30, quoad sensum. — [6] I *Joan.*, III, 21, 22. — [7] *Job*, XXVII, 6. — [8] Gregor., *Moral.*, lib. XVIII, c. V, n. 9. — [9] *Thren.*, III, 41. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. XLVI, n. 3 ; tract. XLVII, n. 5, 6. — [11] *Isa.*, XXII, 22. — [12] *Apoc.*, III, 8. — [13] *Prov.*, VIII, 34. — [14] *Apoc.*, V, 5. — [15] Ibid., IV, 1. — [16] Aug., *in Joan.*, tract. XLV, n. 5. — [17] *Matth.*, XI, 29, 28. — [18] *Eccli.*, XXX, 15. — [19] *Isa.*, LVI, 1. — [20] Ibid., XLVI, 13. — [21] Ibid., LX, 18. — [22] *Bar.*, IV, 29. — [23] *Isa.*, XLV, 17. — [24] *Psal.* CXVII, 15.

(*a*) *Cæt. edit. add.* quod. — (*b*) *Al.* obtinebimus. — (*c*) *Suppl.* proprie. — (*d*) *Suppl.* vos. — (*e*) *Vulg.* veniat. — (*f*) *Cæt. edit.* nobis. — (*g*) exultabo.

dicto, ut salvetur, tunc debet ingredi ad meditanda quæ Dei sunt, quæ sunt credenda, quæ amanda, quæ appetenda, et quæ sunt his contraria; et debet egredi ad mandata Dei adimplenda. Unde Augustinus [1] : « Ingredi interius dicimus, quando aliquid cogitamus. » Et [2]: « Vade, populus meus, intra in cubicula (*a*) tua. » Et [3] : « Præcurre prior in domum tuam. » Et sequitur : « Conceptiones tuas age. » Item dicimur egredi, quando aliquid exterius operamur, secundum illud Prophetæ [4] : « Exibit homo ad opus suum. » Ut ait idem Augustinus [5] : Sive mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, nobis. » Et ad sic ingrediendum et egrediendum debet pastor præcedere. [6] « Provideat Deus hominem, » etc. Et sequitur : « Qui posset (*b*) exire et intrare ante eos. » Et talis *pascua inveniet*, scilicet triplicia : quorum prima sunt, internæ conscientiæ gaudia [7] : « Secura enim mens quasi juge convivium. » De quibus in Psalmo [8] : « In loco pascuæ ibi me collocavit. » Item *inveniet pascua*, scilicet Scripturarum delectabilia documenta et mysteria, et sanctorum exempla.[9] « Circumspiciet montes pascuæ suæ : » per quos montes possunt intelligi alta mysteria Scripturarum. Ut enim ait Augustinus [10] : « Sicut carnalibus escis alitur caro, ita ex divinis eloquiis et orationibus interior homo nutritur et pascitur. » Item sunt pascua æternorum gaudiorum. Unde Augustinus [11] hic : « Bona pascua vita æterna : ibi nulla herba arescit, totum viret, totum viget. » Et ibi bene de hoc. [12] « Pascuis uberrimis pascam eos. » Super quod Gregorius [13] : « Quæ sunt pascua ovium, nisi æterna gaudia virentis paradisi? » Et ibi bene de hoc. [14] « Pergunt ad pastum. » Ibi Gregorius [15] exponens ista verba : « Quod pastum Scriptura vocat viriditatis æternæ pabulum, » prout hic dicitur. Et ibi bene de hoc. Prima pascua inveniret intrans per ostium modo primo dictum; secunda, intrans per ostium secundo modo dictum; tertia intrans per ostium tertio modo dictum. Et ideo merito dicuntur [16] fideles *oves pascuæ* Dei. Et quia talia pascua non quærunt pastores ovibus, ideo dicitur [17] : « Principes ejus velut arietes non invenientes pascua. » Propter quod clamant et conqueruntur oves [18] : Mugierunt (*c*) greges armenti, quia non est eis pascua. »

Collatio quadragesimanona, X, 11.

Bonus pastor dat animam suam pro ovibus suis. Quoniam planum est ex textu et ex sanctis, quoniam Filius Dei fuit bonus pastor, qui dedit animam suam pro ovibus : de quo pastore [19] : « Suscitabo super eos pastorem unum : » [20] « Sicut pastor gregem suum pascit : » ideo ista verba exponuntur mysterialiter (*d*) de vicario Jesu Christi, qui ei succedit in officio pastorali. Et secundum hoc quatuor figurantur : quorum primum est officii prælationis specifica conditio, ibi : *Pastor*; secundum est adimpletionis officii debita perfectio, ibi : *Bonus;* tertium est ejusdem justa obligatio, ibi : *Dat animam;* quartum est subditorum humilis subjectio, ibi : *Ovibus suis.*

Ait ergo : *Pastor*. Ut enim ait Hugo et Papias : « Pastor dicitur a pascendo, quia pastum dat ovibus, sive quia depascit oves. » Sicut Augustinus ait : « Textu Scripturarum et maxime Evangelii pascimur. » Ut ait idem Augustinus : « Ea, quibus pascimur, sunt mandata Dei, sive præcepta utriusque Testamenti. » Ille est ergo pastor, qui pascit prædictis pascuis [21] : « Docet et erudit quasi pastor gregem suum. » Unde Bernardus [22] : « Pastus ovium in pascuis Scripturarum debet esse. » Et hoc tripliciter, ut mandata duris et carnalibus imponantur dispensationum omnibus pusillis, secundum illud Apostoli [23] : « Qui infirmus est, olus manducet. » Consilia solida et hortamenta fortia sanis; unde infra [24] dictum est Petro ter : « Pasce oves meas. » Et ibi de hoc [25] : « Pascite qui in vobis est gregem. » Vel pastor est, qui pascit prædictis pascuis, de quibus in priori Collatione, scilicet, pastu sacræ eruditionis, et pastu piæ consolationis, et pastu promissionis de cœlestibus [26] : « Dabo vobis pastores juxta cor meum, qui pascant (*e*) vos scientia et doctrina. » Sed tamen de multis verificatur istud, de quo plangit

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XIX, n. 15. — [2] *Isa.*, XXVI, 20. — [3] *Eccli.*, XXXII, 15, 16. — [4] *Psal.* CIII, 23. — [5] Imo Apostolus, II *Cor.*, V, 13. — [6] *Num.*, XXVII, 16, 17. — [7] *Prov.*, XV, 15. — [8] *Psal.* XXII, 2. — [9] *Job*, XXXIX, 8. — [10] Imo auctor, quisquis ille sit, lib. *de Salutar. Docum. ad quemd. comit.*, c. XXVIII, inter Oper. Aug., Append. tom. VIII. — [11] Aug., *in Joan.*, tract. XLVIII, n. 5. — [12] *Ezech.*, XXXIV, 14. — [13] Greg., *in Evang.*, hom. XIV, n. 5. — [14] *Job*, XXXIX, 4. — [15] Greg., *Moral.*, lib. XXX, c. XI, al. XIV, n. 49. — [16] *Psal.* XCIV, 7. — [17] *Thren.*, I, 6. — [18] *Joel.*, I, 18. — [19] *Ezech.*, V, 23. — [20] *Isa.*, XL, 11. — [21] *Ezech.*, XVIII, 13. — [22] Bern., *super Cant.*, serm. LXXVI, post med. — [23] *Rom.*, XIV, 2. — [24] *Joan.*, XXI, 17. — [25] I *Petr.*, V, 2. — [26] *Jerem.*, III, 15.

(*a*) *Cat. edit.* tabernacula. — (*b*) *Vulg.* possit. — (*c*) *Edit. Ven.* miserunt. — (*d*) *Leg.* ministerialiter. — (*e*) *Vulg.* pascent.

Dominus [1] : « Væ pastoribus qui pascebant semetipsos. » Et talis est bonus pastor, secundum regulam Senecæ : Illud est bonum in omnibus et in singulis, quando unumquodque facit illud ad quod nascitur, et quod est ei proprium : sicut homo est bonus, quando vivit secundum rectam rationem. Sic omnis res, quando finem suum impleverit, laudabilis est. Et sic pastor est bonus, qui perfecte facit opera pastoris : sed, ut patet in littera, opera pastoris sunt, legitime ingredi per ostium, quod Christus est, et vocare oves nominatim, id est, sigillatim cognoscere eas, ad pascua emittere, et ante eas egredi, et ingredi per bona exempla : et sic de aliis operibus pastoris, et in pascendo oves dicto modo, et in fovendo et nutriendo, et protegendo, sive defendendo. [2] « Sicut pastor gregem suum pascit, in brachio suo congregavit agnos. » Et sic de aliis. Et in persona talis pastoris [3] : « Ego pasco oves meas. » Et sequitur : « Quod perierat requiram, et quod abjectum erat reducam. » Sed de multis verificatur nunc istud Zachariæ[4]: « O pastor et idolum, derelinquens gregem. » Pastor, inquam, nomine, idolum re, quia non adimplet opera boni pastoris. [5] « Grex perditus est. » Et sequitur : « Pastores seduxerunt eos. » Et talis *pastor dat animam*, scilicet affligendo per pœnitentiam. Item *dat animam* exponendo se morti propter salubrem custodiam ovium. Ut enim ait Bernardus [6] : « Dupliciter est portare crucem Domini, vel ponendo animam ut martyr, vel affligendo ut pœnitens. »[7] « Ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere. » Item debet ponere animam periculis obviando, in defendendo oves, et labores sustinendo, exemplo Jacob, qui ait [8] : « Die noctuque æstu urebar et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis; » et exemplo David, de quo [9] : « Pascebat servus tuus gregem, et veniebat leo, et ursus, et consurgebant adversum me. » Et sequitur : « Interficiebam eos. » Talis erat Apostolus [10], qui ait : « Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres. » Sed qui non dant animas, imo fugiunt, quia (b) mercenarii sunt, prout prosequitur Gregorius [11] bene super istud, ubi multum et bene de hoc. Et sic debet animam dare pro ovibus, id est, pro salute ovium : per oves enim fideles signantur, quia ovis est molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum, ab *oblatione* dictum, ut ait Isidorus [12]. Unde ovis est innocuum et simplex animal. Et tamen solers est et cauta, in tuendo salutem, in declinando nociva, et eligendo herbas medicinales, in declinando tela, in adimplendo se herbis imminente hieme : tunc enim inexplebiliter escam capit, ut ait Ambrosius [13]. Ut ergo tales sint spiritualiter fideles et non sint lupi per rapacitatem, vel ursi per voracitatem, vel leones per crudelitatem, et sic de aliis, debet pastor dare animam. In Psalmo [14] : « Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi, » etc. Ut de talibus verificetur illud [15] : « Eratis sicut oves errantes, sed conversi estis ad pastorem et episcopum animarum vestrarum. » Prælatus est pastor in pascendo dictis modis, et episcopus superintendendo et custodiendo.

Collectio quinquagesima, x, 18.

Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est Filii Dei magnifica virtuositas, ibi : *Potestatem habeo;* secundum est munifica et dignativa bonitas, ibi : *Ponendi animam meam;* tertium est ejusdem invicta virtuositas, scilicet in resurgendo, ibi : *Potestatem habeo iterum sumendi eam.*

Ait ergo : *Potestatem habeo*, id est, magnam (b) intensione sive virtute, quia omnia potest, et nihil ei resistit. Et [16] : « Videbitis Filium hominis venientem cum potestate magna et majestate. » Item habet potestatem, scilicet latam immensitate [17] : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. » Et non solum habet potestatem super ea quæ sunt entia; imo super nihil, quia potest creare de nihilo, et super mortem, quia potest de morte resuscitare [18] : « Qui vitæ et mortis habet potestatem. » Item habet potestatem Filius Dei æternitate interminabilem [19] : « Potestas enim ejus potestas sempiterna. » Magnifica ergo sua potestas et munifica in hoc, quod posuit animam suam, scilicet spontanee et voluntarie in morte. Ut enim ait Augusti-

[1] *Ezech.*, XXXIV, 2. — [2] *Isa.*, XL, 11. — [3] *Ezech.*, XXXIV, 15, 16. — [4] *Zach.*, XI, 17. — [5] *Jerem.*, L, 6. — [6] Bernard., *super Cant.*, serm. XXX, post med. — [7] I *Joan.*, III, 16. — [8] *Gen.*, XXXI, 40. — [9] I *Reg.*, XVII, 34, 35. — [10] I *Cor.*, XV, 31. — [11] Greg., *in Evang.*, hom. XIV, n. 2, sed locus corruptus. — [12] Isid., *Etymol.*, lib. XII, c. 1. — [13] Ambros., *in Hexaem.*, lib. VI, c. IV, n. 20. — [14] *Psal.* LXXVI, 21. — [15] I *Petr.*, II, 25. — [16] *Luc.*, XXI, 27. — [17] *Matth.*, XXVIII, 18. — [18] *Sap.*, XVI, 13. — [19] *Dan.*, IV, 31.

(a) *Dele* quia. — (b) *Edit. Ven.* magna.

nus [1] : « (*a*) Christus posuit animam? Quando Verbum voluit : principatus vero in Verbo erat, et ibi potestas. Ponere animam est mori : caro ponit animam et sumit, scilicet potestate Verbi. » Hæc ille. Animam, inquam, excellentia supereminentem, atque peccato puram et innocentem, unitate divinitatis deificatam, et ideo amabilitate dilectam (*b*). Quoniam tamen posuit moriendo, non necessitate, non oblivione, non commodi proprii acquisitione, sed pro generis humani redemptione. Et sic posuit animam in morte, non in manibus amicorum, sed (*c*) in morte diuturnitate prolixa, amaritudine dira, ignominiositate opprobriosa. Propter quod in figura ejus [2] : « Dilectam dedi animam meam in manus inimicorum vestrorum (*d*). » [3] « Pro impiis mortuus est. » Et sequitur : « Commendat Deus charitatem suam, quoniam cum adhuc peccatores essemus, pro nobis mortuus est. » Et ideo dicitur [4] : Gratiam fidejussoris ne obliviscaris : dedit animam suam pro te. » Et non solum fuit sua bonitas sic ponendo animam in morte, sed fuit sua invicta virtuositas sumendo in resurrectione : fuit enim tunc sua potestas manifestata virtualiter, sive potenter, quia sua virtute surrexit. Infra ait [5] : « Ego sum resurrectio, » scilicet effective et causaliter, respectu etiam omnium resurgentium. Etsi enim [6] « crucifixus est ex infirmitate, resurrexit (*e*) ex virtute. » Item fuit potestas sua manifestata triumphaliter, quia morte destructa, et auctore mortis devicto, resurrexit, ait enim [7] : « Ero mors tua, o mors, » etc. Ideo dicitur [8] : « Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat illum detineri ab eo. » Item ipse sumpsit animam in resurrectione glorianter, quia cum omni gloria, et ad gloriam resurrexit [9] : « Oportuit Christum pati, et resurgere a mortuis, et ita intrare in gloriam suam. » Et ob hujus potestatis magnitudinem, infra [10] : « Confidite, quia ego vici mundum. » [11] « Ecce vicit leo de tribu Juda. » Imitatores ergo Filii Dei, et electi sic ponant animas suas pro Christo, infra [12] : « Qui amat animam suam, perdet eam, » ut resurgat (*f*) cum ipso in gloria, quia [13] « si mortui (*g*) simus, et convivemus. »

Collatio quinquagesimaprima, XI, 11.

Vado, ut a somno excitem eum, scilicet Lazarum. In tota ista serie evangelica, ut patet ab Augustino [14], mors Lazari est figura mortis generis humani, et suscitatio ejus figura fuit resuscitationis a morte peccati. Et secundum hoc in verbis præmissis tria figurantur : quorum primum est peccati aggravantis et ligantis congrua figuratio, ibi : *A somno;* secundum est animæ sic peccato obligatæ resuscitatio, ibi : *Excitem eum;* tertium est resuscitantis Christi benefica dignatio, ibi : *Vado ad eum.*

Ait ergo : *A somno.* Per somnum, sive dormitionem, figuratur mors, quia tanta facilitate excitat Dominus de sepulcro, quanta tu excitas dormientem de lecto, ait Augustinus [15]. Unde convenienter per somnum signatur peccatum, quia in somno est sensuum ligatio, et operum vigiliæ privatio, et hominis immobiliatio, ut patet a sapiente [16], quia somnus est privatio, et immobilitat (*h*), ut dicitur ibidem [17]. Item in somno est corporis infrigidatio, et sic dissolutio et debilitatio, maxime si fuerit immoderatus. Unde Augustinus [18] : « Somnus est frigidus et humidus, et sic resolvit, ut patet in lethargicis (*i*), » qui dormiendo moriuntur. Item in somno est vanorum somniorum multiplicatio, et inanis lætificatio, et sine causa contristatio. Tunc enim in somno contingunt somnia, secundum sapientem, ut supra [17]. Item in somno est malorum circumstantium ignorantia, sive inconsideratio, periculorum imminentium improvisio, præteritorum immemoratio, ut patet ad sensum. Consimilia autem sunt in somno spiritualiter : quia est ibi ligatio sensuum, ne dirigantur in proprias operationes : quia peccata sunt funes, sive vincula, prout ait Propheta [19] : « Circumplexi sunt me. » Et est immobilitatio peccatis et aggravatio [20] : « Iniquitates meæ aggravatæ sunt (*j*) super me, » ait Psalmista. Item est intima infrigidatio et dissolutio [21] : « Frigidam fecit malitiam suam. » Et est meditationum et affectionum vanarum et

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XLVII, n. 11, 13. — [2] *Jerem.*, XII, 7. — [3] *Rom.*, V, 6, 8. — [4] *Eccli.*, XXIX, 20. — [5] *Joan.*, XI, 25. — [6] II *Cor.*, XIII, 4. — [7] *Ose.*, XIII, 14. — [8] *Act.*, II, 24. — [9] *Luc.*, XXIV, 26. — [10] *Joan.*, XVI, 33. — [11] *Apoc.*, V, 5. — [12] *Joan.*, XII, 25. — [13] II *Tim.*, II, 11. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. XLIX, n. 3. — [15] Ibid., n. 9. — [16] Arist., *de Somn. et Vigil.*, c. I. — [17] Ibid., c. III, post med. — [18] Aug., *de Quant. anim.*, c. XXII, n. 38, quoad sensum. — [19] *Psal.* CXVIII, 61. — [20] *Psal.* XXXVII, 5. — [21] *Jerem.*, VI, 7.

(*a*) *Suppl.* Quando. — (*b*) *Cæt. edit.* directam. — (*c*) et. — (*d*) *Vulg.* ejus. — (*e*) sed vivit. — (*f*) *Leg.* resurgant. — (*g*) *Vulg.* commortui. — (*h*) *Cæt. edit.* immobilitate. — (*i*) liturgicis. — (*j*) *Vulg.* supergressæ.

phantasticarum simulatio. Et ex his aliquando lætitia vana et inanis, et tristitia irrationabilis [1]: «Sicut somniat esuriens, » etc. Et est malorum et periculorum imminentium ignorantia et inconsideratio [2]: «Usquequo, piger, dormis?» Et sequitur : « Veniet tibi quasi viator egestas. » Merito ergo per somnum mors peccati signatur. [3] « Quando solet sopor occupare homines. » Ibi Gregorius [4], quod « per somnum torpor negligentiæ signatur. » [5] « Si dormiero, dico (*a*) : Quando surgam (*b*) : » [6] « Dormire est in peccatis jacere. » [7] « Eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator, » etc. Et sequitur : « Verberaverunt me, et non dolui. » Sic dormientem lethaliter, vel somniantem, excitat Dominus infusione gratiæ suæ, clamore suæ doctrinæ, illustratione sapientiæ suæ, et impulsu castigationis suæ. Dormiens solet excitari infusa vigoratione, et sonoro clamore, et luminis subitatione, et ejusdem impulsione, sicut patet ad sensum : sic spiritualiter excitat Dominus, infusa gratia pœnitentiæ (unde supra eodem : *Qui credit in me, si mortuus fuerit*, etc.), morientem, si tamen postea credat fide operante per dilectionem : vivent vitæ (*c*) gratiæ. Item excitat clamore suæ doctrinæ; unde supra [8] : « Stabat Jesus et clamabat. » Et [9] : « Sapientia foris prædicat. » Et sequitur : « In capite turbarum clamitat. » Et sic Christus excitat tam per se, quam per prophetas [10] : « Expergiscimini, ebrii, et flete. » Et per Apostolum [11] : « Hora est jam nos de somno surgere. » Et [12] : « Evigilate, justi, » etc. Item excitat luminis illustratione [13] : « Omnia quæ arguuntur, a lumine manifestantur. » Et sequitur : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis. » Item excitat impulsione castigationis paternæ [14] : « Ipse stat ad ostium et pulsat. » Super quod Gregorius [15] : « Pulsat Dominus, cum ægritudinis molestiis mortem vicinam designat. » Unde in figura bene [16] : « Percussoque latere Petri, excitat eum, et ait : Surge velociter. » Qui non excitantur prædictis modis, sunt similes lethargicis (*d*), qui dormiendo moriuntur, ut ait Augustinus. De quorum quolibet [17] : « Eris sicut dormiens. » Et sequitur : « Traxerunt me, et non sensi. » Et ad tales excitandos, venit Dominus ex sua misericordia in istum mundum, sicut in vallem miseriarum, sicut prius Rex descendit ad vinctos liberandos. [17] « Spiritus Domini super me. » Et sequitur : « Misit me, ut mederer contritus corde, et prædicarem captivis indulgentiam. » Supra [18] : « Misit Deus Filium suum in mundum, non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum. » Et ibi de hoc, scilicet de suo adventu.

Collatio quinquagesimasecunda, XI, 21.

Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. In his verbis exprimitur affectuosa confessio beatæ Marthæ. Unde tria hic denotantur, quorum primum est professio divinæ potestatis, ibi : *Domine;* secundo, professio suæ dignativæ bonitatis, ibi : *Si fuisses hic*; tertio, professio suæ potestativæ virtutis, ibi : *Non fuisset mortuus.*

Ait ergo : *Domine* : et in hoc profitebatur dominativam et potestativam majestatem, ipse solus est Dominus. De hoc habitum est supra [19] : *Domine, ad quem ibimus.* Et licet sit verus Dominus et solus Dominus, tamen dignatur hic esse nobiscum summa sua et dignativa bonitate. Est enim hic nobiscum, consequenter cum omnibus, et in omnibus, scilicet per essentiam, et præsentiam, et potentiam, sicut ait Augustinus [20]. Et idem : « Deus divinitate, bonitate et virtute usque ad finem sæculi. » [21] « Cœlum et terram ego impleo. » [22] « Excelsior cœlo est, » etc. Ibi multum de hoc. Item est hic per justificantem gratiam, et sic cum justis specialiter, in quibus præstat sicut in templis suis [23] : « Templum Dei sanctum est, quod estis vos. » Et [24] : « Vos estis templum Dei. » Et sequitur : « Quoniam inhabitabo in illis, » etc. Item Filius Dei est nobiscum, scilicet per actualis adjutorii manifestam evidentiam [25] : « Quando fuit Omnipotens mecum. » Item Filius est nobiscum hic per assumptæ humanitatis veritatem [26] : « Vocabitur nomen ejus Emmanuel, id est, nobiscum Deus : » et hoc jam visibiliter, quamdiu vixit in carne, supra [27] : « Verbum caro factum est, et habi-

[1] *Isa.*, XXIX, 8. — [2] *Prov.*, VI, 9, 11. — [3] *Job*, V, 13. — [4] Greg., *Moral.*, lib. V, c. XXII, al. XXXI, n. 54. — [5] *Job*, VII, 4. — [6] Greg., *Moral.*, lib. VIII, c. VI, al. X, n. 20. — [7] *Prov.*, XXIII, 34, 35. — [8] *Joan.*, VII, 37. — [9] *Sap.*, XX, 21. — [10] *Joel.*, I, 5. — [11] *Rom.*, XIII, 11. — [12] I *Cor.*, XV, 34. — [13] *Ephes.*, V, 13, 14. — [14] *Apoc.*, III, 20. — [15] Gregor. *in Evang.*, hom. XIII, n. 3. — [16] *Act*, XII, 7. — [17] *Isa.*, LXI, 1. — [18] *Joan.*, III, 17. — [19] Vid. sup., *Collat.* XXXV. — [20] Aug., *ad Dard.*, epist. LVII, al. CLXXXVII, n. 14. — [21] *Jerem.*, XXIII, 24. — [22] *Job*, XI, 8. — [23] I *Cor.*, III, 17. — [24] II *Cor.*, VI, 16. — [25] *Job.*, XXIX, 5. — [26] *Isa.*, VII, 14; *Matth.*, I, 23. — [27] *Joan.*, I, 14.

(*a*) *Vulg.* dicam. — (*b*) *Cæt. edit.* consurgam. — (*c*) *Leg.* vivet vita. — (*d*) *Cæt. edit.* liturgicis.

tavit in nobis; » vel sacramentaliter, sicut sub Sacramento [1] : « Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. » Primo modo est nobiscum, ne omnino deficiamus ab omnimoda existentia [2] : « Ipse est virtus portans omnia : » Et [3] : « Ipse solus est: » Ibi Gregorius [4] : « Cuncta quippe ex nihilo facta sunt, eorumque essentia rursum ad nihilum tenderet, nisi eam auctor omnium regiminis manu teneret (*a*). » Item secundo modo est nobiscum, ne deficiamus a gratia et justitia [5] : « Gratia enim Dei sum id, quod sum. » Sine qua homo nihil est [6] : « Si charitatem non habuero, nihil sum. » Tertio modo est nobiscum, ne deficiamus ab operis efficacia, et adversantium malorum victoria, infra [7] : « Sine me nihil potestis facere. » Et [8] : « Stemus simul. » Et sequitur : « Ecce Dominus auxiliator meus; quis est qui condemnat (*b*) me? » Quarto modo est nobiscum, ne deficiamus a gloria : ipse enim Filius Dei factus fuit homo [9] « Mediator Dei et hominum, » immolatus pro genere humano, solvens debitum per passionem suam, et aperiens regni januam [10] : « Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum dilectionis Filii sui, » etc. Ubi autem est Christus primo modo, non est defectibilitas existentiæ; ubi autem secundo modo, non est mors culpæ; ubi est tertio modo, quamdiu adjuvat et conservat, non est mors naturæ, sicut patet de Ezechia [11], cui superaddidit annos vitæ; ubi est quarto modo, et cum quibus est, non erit mors pœnæ. Recte ergo ait Martha : *Si fuisses hic*, scilicet volens servare vitam fratris mei : *Non fuisset mortuus*, quia potens es, supra [12] : « Sicut Pater suscitat mortuos, sic et Filius. » Et per hoc signatur quod illi, in quibus est Christus per gratiam, non moriuntur morte culpæ : de qua morte dictum est supra, ibi [13] : *Sicut Pater suscitat mortuos.* Culpa enim est mors damnabilis, privat enim animam Deo vivificante : est tristabilis, quia spoliat animam sua vera jucunditate : est mors horribilis, quia implet animam quasi dæmonum multitudine : et est mors opprobriosa sive ignobilis, quia subjicit animam sub dæmonum servitute. Et ideo de hac morte verificatur proprie illud [14] : « O mors, quam amara est memoria tua omni injusto ! » [15] « Consumit brachia ejus primogenita mors. » Et dicitur primogenita respectu mortis pœnæ. Et de hac morte hic Augustinus [16] : « Multum peccatum mors animæ est. » Si mors corporis est cavenda et timenda, et pro illa differenda tantum multi laborant homines; multo magis pro morte culpæ cavenda, et pro morte pœnæ vitanda, prout ibi ait Augustinus [17]. [18] « Nolite timere eos qui occidunt corpus; sed potius eum timete, qui potest animam et corpus perdere in gehennam. »

Collatio quinquagesimatertia, XI, 29.

Domine, jam fœtet, quatriduanus est. Secundum Augustinum [19] : « Mors Lazari gerebat typum mortis generis humani, vel cujuslibet peccatoris manentis in peccato. » Unde his verbis tria insinuantur, quorum primum est Filii Dei eminens sublimitas, ibi : *Domine*; secundum est quod figuratur peccatoris morantis in peccato prolixa diuturnitas, ibi : *Quatriduanus est;* tertium est ejusdem putrida corruptibilitas, ibi : *Fœtet.*

Ait ergo : *Domine :* in quo notatur quod solius Filii est Dei suscitare mortuos morte culpæ. Quia, ut ait Augustinus [20] : « Melius suscitata est, scilicet Maria, quam Lazarus, quia illa de morte culpæ. » Ipse enim [21] « vocat ea, quæ non sunt. » Et de dominatione sua habitum est supra [22] : *Domine, ad quem ibimus?* Lazarus vero quatriduanus figura peccatoris oppressi consuetudine peccati, secundum Augustinum [23] ubi supra. Et secundum beatum Gregorium [24] super istud [25] : *Cur lactatus uberibus?* Ait enim quod « Jesus redemptor puellam in domo suscitavit; juvenem extra portam; Lazarum in (*c*) sepulchro, » ut hic : cujus mors signat illum, « qui in perpetratione nequitiæ, usu consuetudinis (*d*) gravatur. » Et ibi bene de hoc. Et idem Augustinus hic. Unde Gregorius : « Quatuor modis perpetratur peccatum in corde, scilicet suggestione, delectatione, consensu, defensionis audacia. Item quatuor modis consummatur in opere :

[1] *Matth.*, XXVIII, 20. — [2] *Hebr.*, I, 3. — [3] *Job*, XXIII, 13. — [4] Gregor., *Moral.*, lib. XVI, c. XVI, al. XXXVII, n. 45. — [5] I *Cor.*, XV, 10. — [6] Ibid., XIII, 3. — [7] *Joan.*, XV, 5. — [8] *Isa.*, L, 8, 9. — [9] *Tim.*, II, 5. — [10] *Coloss.*, I, 13. — [11] IV *Reg.*, XX, 6. — [12] *Joan.*, V, 21. — [13] Vid. sup., *Collat.* XXVII. — [14] *Eccli.*, XLI, 1. — [15] *Job*, XVIII, 13 — [16] Aug., *in Joan*, tract. XLIX, n. 3. — [17] Ibid., n. 2 — [18] *Matth.*, X, 28. — [19] August., *in Joan*, tract. XLIX, n. 2 — [20] Ibid. — [21] *Rom.*, IV, 17. — [22] Vid. sup., *Collat.* XXXV. — [23] August., ubi sup. — [24] Greg., *Moral.* lib. IV, c. XXV, al. XXVII, n. 52. — [25] *Job*, III, 12.

(*a*) *Al.* retineret. — (*b*) *Vulg.* condemnat. — (*c*) *Cæt. edit.* deest in. — (*d*) *Suppl.* pressus.

primo modo, cum latens culpa agitur; postmodum, cum sine confusione reatus aperitur; dehinc, cum in consuetudinem dominatur; ad extremum, cum falsæ spei seductionibus et obstinatione desperationis enutritur. » Hæc Gregorius. Quatriduanus est peccator manens in peccato : primo modo in homine interiori; secundo modo in homine exteriori : vel quatuor dies in peccato sunt quatuor gradus, de quibus Augustinus [1]; qui gradus sunt titillatio delectationis, consensio, factum, consuetudo : quæ quidem consuetudo ligat. Et ideo dicitur hic de Lazaro, quod prodiit ligatus manus et pedes. Unde Augustinus [2] loquens de se : « Ligatus eram non ferro alieno, sed mea voluntate : quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur illi, facta est consuetudo; et dum illi non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi quibusdam ansulis me tenebat. » [3] « Stringit quasi cedrum caudam suam. » Ibi Gregorius [4] bene de hoc, (a) gradibus in peccato, quibus stringit diabolus animam peccatricem. Et de his diebus [5] : « Dies venerunt plagæ (b) ejus. » His diebus fœtet peccator : nec mirum, quia putrefactus putrefactione spirituali. Propter quod ait Propheta in persona talium [6] : Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ. » Et [7] : « Computruerunt jumenta in stercoribus suis : » quod est homines carnales in fœtore luxuriæ vitam finire. Fœtet, inquam, talis horribiliter et multipliciter [8] : « Ascendet fœtor ejus et putredo ejus. » Et recte ait : *Ascendet*, quia usque in cœlum, et ita coram Deo, et etiam coram seipsis. [9] « Ascendere feci putredinem castrorum suorum in aras vestras. » Inde Anselmus [10] : « Tolerabilius canis putris fœtet hominibus, quam anima peccatrix Deo : quam (c) infelicius ista Deo, quam hominibus ille. Heu, non hominem, sed opprobrium hominum. » (d) Vilius peccatore, pejus cadavere? [11] « Sicut eructant præcordia fœtentium, sic cor superborum. » Et tales suo fœtore alios gravant et inficiunt. Ergo dicitur [12] : « Ut fœtore illius exercitus gravaretur. » Et ideo pro talibus resuscitandis rogandus est Dominus.

Collatio quinquagesimaquarta, XI, 50.

Expedit ut unus homo moriatur pro populo, ne tota gens pereat. Sicut patet ex textu, et ex Augustino [13] hic, hæc verba prolata sunt ex prophetia. Unde et illi attribuit (e) Evangelista sacramento, quando ait : *Hoc a semetipso non dixit, cum esset pontifex anni illius.* Ita (f) Augustinus. Et insinuantur quatuor in his verbis : Primum est humanitatis Filii Dei indubitabilis veritas, ibi : *Homo*; secundum, ejusdem singularis sublimitas, ibi : *Unus*; tertium, passionis gravis acerbitas, ibi : *Moriatur*; quartum est hujus passionis innumerabilis utilitas, ibi : *Expedit*.

Ait ergo : *Homo*, scilicet Filius Dei factus homo, supra [14] : *Verbum caro factum est.* Et ibi [15] de hoc. *Homo*, inquam, socialitate politicus, benignitate benevolus, largitate munificus, omni virtute magnificus. Talis enim est homo naturaliter, et ipse multo magis. Ut enim ait Commentator : « Homo est animal politicum, non solitarium; et communicativum; item magnificum : est enim homo nobilissimus et altissimus animalium. » Ut Sapiens [16] : « Quid est homo, quia magnificas eum? » Ibi Gregorius [17] : « Hominem Deus magnificat, quia largitate rationis ditat, infusione gratiæ visitat, honore collatæ virtutis exaltat. » Sed peramplius et perfectius Christus fuit prædictis magnificatus : ideo homo, prout ait Propheta [18] : « Homo natus est in ea, » id est, in beata Virgine. Et ideo in Evangeliis vocat se sæpe *Filium hominis* [19] : « Filius hominis non habet, ubi caput reclinet. » Et [20] : « Videbunt Filium hominis cum virtute magna et majestate. » Infra [21] : « Ecce homo, » scilicet antonomastice. Et ideo merito hic dicitur unus super alios singularis dignitate et omni virtute. *Unus* enim dicit discretionem, sive singularitatem secundum regulam grammaticorum : qualis fuit Christus super alios [22] : « Unum vocavi eum, et benedixi eum (g), » scilicet Jesum Christum [23] : « Singulariter sum ego, donec transeam, » ait Propheta in persona sua. Et [24] : « Virum de mille unum reperi. » Et ideo in figura bene, ubi dicitur [25] : « Quales fuerunt viri quos

[1] Aug., *de verb. Dom.*, serm. XLIV, al. XCVIII, n. 6. — [2] Aug., *Conf.*, lib. VIII, c. X. — [3] *Job*, XL, 12. — [4] Greg., *Moral.*, lib. XXXII, c. XVI, al. XIX, n. 34. — [5] *Ose.*, X, 7, aut aliud. — [6] *Psal.* XXXVII, 6. — [7] *Joel.*, I, 17. — [8] Ibid., II, 20. — [9] *Amos*, IV, 10. — [10] Anselm., *Medit.* — [11] *Eccli.*, XI, 32. — [12] II *Mach.*, IX, 9. — [13] Aug., *in Joan.*, tract. XLIX, n. 27. — [14] *Joan.*, I, 14. — [15] Vid. sup., *Collat.* V. — [16] *Job*, VII, 17. — [17] Gregor., *Moral.*, lib. VIII, c. XVI, al. XXVIII, n. 47. — [18] *Psal.* LXXXVI, 5. — [19] *Matth.*, VIII, 20. — [20] Ibid., XXIV, 30. — [21] *Joan.*, XIX, 5. — [22] *Isa.*, LI, 2. — [23] *Psal.* CXL, 10. — [24] *Eccle.*, VII, 29. — [25] *Judic.*, VIII, 18.

(a) *Suppl.* agens de. — (b) *Vulg.* visitationis. — (c) *Leg.* tam. — (d) *Suppl.* Quid. — (e) *Leg.* illud tribuit. — (f) *Cæl. edit.* Ut. — (g) *Vulg.* ei.

occidistis? Qui responderunt : Similes tui, et unus ex eis quasi filius regis. » Per viros prædictos occisos martyres possunt signari; sed unus, scilicet Jesus Christus, quasi filius regis; ut hæc dictio *Quasi* non sit similitudinis, sed affirmationis, sive veritatis, sicut supra [1] : « Vidimus gloriam *quasi* gloriam unigeniti a Patre :» ubi ponitur pro veritate, non pro similitudine, ut ait Gregorius [2]. Et licet esset tantus et talis, tamen mortuus est voluntarie pro genere humano, supra [3] : « Potestatem habeo ponendi animam meam. » Et ibi [4] de hoc. Unde in hoc patet sua summa bonitas, sua admiranda charitas, sua stupenda æquitas, et suæ condescensionis mirifica humilitas : quam admirans et stupens Apostolus ait [5] : « Qui cum in forma Dei esset, » etc., tamen « humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, » etc. Et infra [6] : « Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis, » etc. Non enim solum dignatus est incarnari, et generalitates humanas suscipere, sicut esurire et sitire, etc., sed etiam mori, cum tamen mors sit amarissimum quid, quia terminus passionum. Ideo [7] : « Commendat autem charitatem suam. » Et sequitur : « Pro nobis mortuus est. » Et mortuus morte crucis, quæ erat mors ignominiositate turpissima, judicio crucifigentium, diuturnitate prolixa, acerbitate amara. Augustinus [8] : « Illa morte nihil pejus fuit inter genera mortium. Mors protendebatur, ne dolor citius finiretur, » etc. Et ibi bene de hoc. [9] « Morte turpissima condemnemus eum. » Et sic mori pro populo fuit expediens, ne pereat, et vere expediens ad ipsius mortis occisionem [10] : « Ero mors tua, mors. » Unde Augustinus [11] : « Vita mortua occidit mortem. Plenitudo vitæ deglutivit mortem, absorpta est mors in victoria patris (*a*). » Item sic mori fuit expediens ad generis humani de captivitate satanica redemptionem [12] :« Occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo. » [13] « Empti estis pretio magno. » Unde Augustinus [14] :« Pretium nostræ redemptionis est sanguis Christi. » Item sic mori fuit expediens ad omnem sanctificationem et lavationem a peccato per illam sacram oblationem, qua se obtulit Christus in cruce [15] : « Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.» [16] « Tradidit semetipsum oblationem et hostiam pro nobis. » Item sic mori fuit expediens ad generis humani reconciliationem Deo Patri, et ad introductionem in regnum gloriæ [17] : » Reconciliati enim sumus per mortem Filii ejus. Et [18] :« Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Et ideo dicitur [19] : « Per sanguinem suum semel introivit in sancta. »

(Subdit continue :) Ergo sunt meditanda : Filii Dei sublimitas, suæ passionis dira acerbitas, et ejusdem passionis multimoda commoditas, ut sit in nobis ipsius passionis perfecta imitabilitas.

Collatio quinquagesimaquinta, XII, 3.

Maria accepit libram unguenti pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, etc. In his verbis figuratur spiritualis oblatio, qua debet anima fidelis Filium Dei honorare, et quam ei offerre debet : in quibus quatuor figurantur, quorum primum est personæ offerentis acceptata Dei (*b*) virtuositas, ibi : *Maria*; secundum est oblationis perfectibilitas, ibi : *Accepit libram unguenti*; tertium est in offerendo sedula obsequiositas, ibi : *Unxit pedes*; quartum ex his redolens famositas, ibi : *Domus impleta est ex odore unguenti.*

Ait ergo : *Maria*, quæ erat persona acceptabilis Deo, et a Deo dilecta, supra [20] :« Diligebat Jesus Martham, et sororem ejus Mariam. » Prius enim debet esse persona offerens acceptata, ut gratanter offerat [21] : Prius « respexit Deus ad Abel, et » postea « ad munera ejus. » Unde Maria gerebat personam perfectæ pœnitentis : interpretatur enim *amarum mare*, in quo signatur contritionis veritas. Item interpretatur *stella*, in quo signatur immaculata puritas. Item interpretatur *lux*, in quo signatur inoffuscata luminositas. Item interpretatur *domina*, in quo signatur concupiscentiarum disciplinata castigabilitas : quæ debent esse in anima pœnitente, et fuerunt in Maria, sicut planum est ex serie vitæ suæ, de qua dicitur [22], quod « dilexit multum, » et ideo a Deo dilecta et acceptata [23] :« Diligentes enim me diligo. » Per libram unguenti, devotionis perfectibilitas. Ut ait Bernardus [24] : « Triplex

[1] *Joan.*, I, 14. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XXV, c. X, n. 25. — [3] *Joan.*, X, 18. — [4] Vid. sup., *Collat.* L. — [5] *Philip.*, II, 7, 8. — [6] *Joan.*, XV, 13. — [7] *Rom.*, V, 8, 9. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. XXXVI, n. 4. — [9] *Sap.*, II, 20. — [10] *Ose.*, XIII, 14. — [11] August., *in Joan.*, tract. XII, n. 11. — [12] *Apoc.*, V, 9. — [13] I *Cor.*, V, 20. — [14] Aug., Enarr. *in Psal.* XCV, n. 5. — [15] *Apoc.*, I, 5. — [16] *Ephes.*, V, 2. — [17] *Joan.*, V, 11. — [18] *Ephes.*, II, 14. — [19] *Hebr.*, IX, 12. — [20] *Joan.*, XI, 5. — [21] *Gen.*, IV, 4. — [22] *Luc.*, VII, 47. — [23] *Prov.*, VIII, 17. — [24] Bern., *super Cant.*, serm. X, n. 4.

(*a*) *Leg.* in Christi corpore. — (*b*) acceptatæ a Deo.

est unguentum, scilicet contritionis, devotionis, et pietatis. Primum est pungitivum et dolorem faciens. Secundum est temperativum (a), dolorem leniens. Tertium est sanativum, morbum expellens. » Et ibi multum de hoc et bene. Primum signatur spiritualiter per unguentum, quo unxit Maria pedes Jesu [1]; secundum per illud quo unxit hic; tertium per istud quo unxit [2] corpus Jesu cum aliis Mariis [3], id est, cum aliis mulieribus. Perfectio vero unguenti devotionis signatur ex quarta, scilicet ex pura sinceritate et immixtione aliis, ibi : *Pretiosi*. Istud est pretiosum in genere suo, quod est immixtum rebus ignobilioribus, sive illud est pretiosum quod est rarum. [4] « Pretiosior erit vir auro. » Ibi Hieronymus [5] : « Omne rarum est pretiosum. » [6] « Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. » Item figuratur perfectio devotionis ex humilitate vera, ibi : *Nardi*. Nardus enim est herba spicata (*b*), id est, habens spicas, secundum Isidorum [7]. [8] « Nardus meus dedit odorem suavitatis ; » ibi Glossa : « Nardus est herba humilis et naturæ calidæ, in quo signatur amor vel dilectio cum humilitate. » Item figuratur perfectio devotionis a fidei rectitudine, ibi : *Pistici*. *Pistis* [9] enim græce, *fides* latine. Et dicitur sic a loco, secundum Augustinum [10]. Hæc est fides quæ debet dirigere devotionem, et vivificare. Hæc ille. Ipsa enim est [11] « substantia rerum sperandarum. » Item figuratur perfectio devotionis ex justitiæ æquitate, in hoc quod ait : *Accepit libram unguenti*. Ut enim ait Augustinus [12] : « Unguentum illud justitia fuit, ideo libra fuit. » Libra enim est perfecta mensura sua, et tunc est devotio librata, quando est mutua. Et talis quanta, et qualis debet esse ! [13] « Libravit in pondere montes. » Per montes figurantur animæ contemplativæ, quas librat Deus cœlica devotione [14] : « Librabat fontes aquarum. » Per quos fontes signantur animæ devotæ, fundentes aquas lacrymarum. Infra [15] : « Venit Nicodemus faciens mixturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum, etc. In numero vero centenario perfectio significatur, secundum Gregorium [16]. Tale unguentum debet anima fidelis sibi componere [17] : « Facies thymiama compositum opere unguentarii. » Et [18] : « Unguentarius faciet pigmentum suavitatis. » Isto unguento pretioso debet anima devota ungere pedes Jesu, quod est, secundum Augustinum [19], « bene vivendo (*c*) dominica vestigia sectari. Et illos tergere, est superflua dare pauperibus, ut ait idem Augustinus. Per pedes enim figurantur pauperes et humiles ; per capillos vero figurantur superflua sive temporalia, secundum illud [20] : « Quod uni ex minimis fecistis, mihi fecistis. » Et ex odore prædicti unguenti devotionis repletur domus, quia tergendo pedes Christi dicto modo commovemur : sed unguenta commota redolent, ait Gregorius. Item sic tergendo pedes Domini amore fervescit : sed unguenta cum bulliunt, odorem reddunt talis animæ devotæ [21] : « In odorem unguentorum tuorum curremus. » Et ibidem [22] : Nardus mea dedit odorem suum, » id est, anima humilis, et amore devota.[23] « Aliis sumus odor vitæ in vitam, » etc. Ad imitationem ergo Mariæ quilibet fidelis accipiat libram unguenti prædicti, et ungat pedes Jesu modo dicto.

Collatio quinquagesimasexta, XII, 15.

Ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. In his verbis exprimitur admiranda humilitas Filii Dei, et figuratur ejus excessiva dignitas. Unde his verbis figurantur quatuor, quorum primum est Filii Dei supereminens dignitas, ibi : *Rex* ; secundo, ejusdem communicativa bonitas, ibi : *Tuus* ; tertio, dignativa humilitas, ibi : *Venit sedens* ; quarto, animæ, in qua requiescit Deus, congrua figurabilitas, ibi : *Pullum asinæ*.

Ait ergo : *Ecce rex*. Ut per adverbium demonstretur sua excessiva majestas, et singularis dignitas, et incomparabilis potestas, et sui regiminis et regni æternitas ; ut ait Augustinus [24] : « Non enim rex Israel Christus ad exigendum tributum, sed Rex Israel, quod mentes regat, quod in æternum consulat, quod in regnum cœlorum credentes, sperantes, amantesque perducat. » Infra [25] : « In hoc natus sum, » quod sum rex, scilicet. Et ibidem [26] :

[1] *Luc.*, VII, 38. — [2] Imo voluit ungere. — [3] *Marc.*, XVI, 1. — [4] *Isa.*, XIII, 12. — [5] Hieron., *Comment. in Isa.*, lib. VI, c. XIII. — [6] *Cant.*, I, 1. — [7] Isid., *Etymol.*, lib. XVII, c. IX. — [8] *Cant.*, I, 12. — [9] Πίστις. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. L, n. 6. — [11] *Hebr.*, XI, 1. — [12] Aug., ubi sup. prox. — [13] *Isa.*, XL, 12. — [14] *Prov.*, VIII, 28. — [15] *Joan.*, XIX, 39. — [16] Greg., *in Ezech.*, lib. II, hom. XVIII, al. VI, n. 16. — [17] *Exod.*, XIII, 25. — [18] *Eccli.*, XXXVIII, 7. — [19] Aug., ubi sup. — [20] *Matth.*, XXV, 40. — [21] *Cant.*, I, 1. — [22] Ibid., 16. — [23] II *Cor.*, II, 16. — [24] Aug., *in Joan.*, tract. L, n. 4. — [25] *Joan.*, XVIII, 37. — [26] Ibid., 36.

(*a*) *Cæt. edit.* temporativum. — (*b*) *Al.* spicosa. — (*c*) *Cæt. edit.* vivendi.

« Regnum meum non est de hoc mundo. » Rex enim dicitur a regendo, (a) Isidorus [1]. Item sapiens [2] : « Rex est qui intendit quod est utile subditorum. Non est rex, qui non est de se sufficiens, et omnibus bonis præcellens : et talis nullo indiget. » Hæc ille. Sed hæc per se, et summe in ipso Salvatore : ideo rex verus. [3] « Beatus et solus potens Rex regum et Dominus dominantium. » Item [4] : « Regi sæculorum, » etc. Et iste rex est *tuus*, id est, tibi datus, quasi servus ad ministrandum [5] : « Servire me fecisti iniquitatibus tuis, » etc. Item est *tuus* sicut pretium ad redimendum [6] : « Empti enim estis pretio magno. » In *Psalmo* [7] : « Conscidisti saccum meum. » Ut ait ibi Augustinus [8] : « Pretium nostrum ferebat in sacco, percussus est lancea. Fissus est saccus, manavit pretium orbis terrarum. » Item *tuus* est homo, sicut thesaurus ad ditandum [9] : « Quomodo non cum illo omnia nobis donavit? » Et [10] : « In omnibus divites facti estis cum illo, » etc. Vel aliter *tuus* est, sicut judex propitius ad judicandum, sicut legifer ad docendum, sicut rex ad gubernandum, et protegendum [11] : « Judex noster, legifer noster, » etc. Et licet esset rex tantus et talis, tamen venit sedens super pullum, in extrema paupertate, in abjectissima contemptibilitate, in evidentissima humilitate. Supra [12] : « Sedens super fontem. » Ibi Chrysostomus [13], quod « non subjugalibus, id est, equis, vel equitaturis utitur. » Ideo [14] : « Ipse pauper et ascendens super asinum. » Non ergo cum pompis, vel cum equitaturis illis, cum quadrigis et divitiis venit, sed modo dicto. [15] « Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus. » Et hoc super pullum asinæ, in mysterium et figuram. Asinus enim est animal simplex : unde in asino simplicitas gentilium, ait Gregorius [16]. Item asinus est algore frigidus, ut ait sapiens [17]. Et est animal portandis oneribus deditum. Item videns imaginem suam, a qua abhorret et refugit, ait Isaac : et signat animam pœnitentem simplicem, laboriosam, peccata sua deprehendentem et abhorrentem [18]. « Issachar (*b*) asinus fortis, accubans inter terminos, » etc. [19] « Cognovit asinus præsepe Domini sui. » [20] « Erant ei quingentæ asinæ. » Per quas [21] « signantur animæ fideles, laborantes pro æterna requie : » in numero enim quinquagesimo figuratur quies, ut ait Gregorius, ibi super illud. « Super talem (*c*) animam, sive in tali anima quiescit Dominus : » prout hic [22] signat.

Collatio quinquagesimaseptima, XII, 25.

Si mortuum fuerit, scilicet granum frumenti, *multum fructum adferet* (*d*). Qualiter istud verbum exponit Augustinus [23] de Salvatore, patet hic et Glossis. Mysterialiter (*e*) autem competit cuilibet martyri, in quibus tria figurantur : quorum primum est vitæ immaculata puritas, ibi : *Granum frumenti*; secundum est passionis dira acerbitas, ibi : *Mortuum fuerit;* tertium præmii multimoda fructuositas, ibi : *Multum fructum adferet.*

Ait ergo : *Granum frumenti*, per quod figuratur sancta anima : granum enim frumenti in genere suo est nobilitate eximium, sinceritate purum, gustu sapidum, et ad nutriendum virtuosum. Et ideo per granum frumenti figuratur anima sancta convenienter.[24] « Quid enim pulchrum, nisi frumentum electorum? » [25] « Frumentum enim desiderat nubes, id est cœlestes irrorationes. [26] « Implebuntur areæ frumento, » etc. Unde justus comparatur grano frumenti ratione puritatis et nobilitatis, ut hic. Item comparatur grano sinapis ratione vivacitatis fidei et amaritudinis pœnitentialis.[27] « Simile est regnum cœlorum grano sinapis. » Unde « frumenta sunt electi Dei, ait Gregorius [28] super illud [29] : *Frumentum desiderat nubes*. Unde et cavendum est, ne istud frumentum degeneret, vel ne pro isto frumento surgat tribulus, anima scilicet infructuosa et aspera. [30] « Si abscondi quasi homo peccatum meum. » Sequitur : « Pro frumento oriatur mihi tribulus, » scilicet pro anima pura èt fructuosa, anima cupida et spinosa ac infructuosa. Unde Ambrosius [31] ad sic

[1] Isid., *Etymol.*, lib. IX, c. III, in princ. — [2] Arist., *Ethic.*, lib. VIII, c. X, ante med. — [3] *Apoc.*, XIX, 16. — [4] I *Tim*, I, 17. — [5] *Isa.*, XLIII, 23. — [6] I *Cor.*, VI, 20. — [7] *Psal.* XXIX, 12. — [8] August., *de Tempore*, serm. 256, al. CCCXXXVI, n. 4. — [9] *Rom.*, VIII, 32. — [10] I *Cor.*, I, 5. — [11] *Isa*, XXXIII, 22. — [12] *Joan*, IV, 6. — [13] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXX, al. XXXI, n. 3. — [14] *Zach.*, IX, 9; *Matth.*, XXI, 5. — [15] Ibid. — [16] Greg., *Moral.*, lib. I, c. VI, al. XVI, n. 23. — [17] Arist., *de Generat. Animal.*, lib. II, c. VI, post med. — [18] *Gen.*, XLIX, 14. — [19] *Isa.*, I, 3. — [20] *Job*, I, 3. — [21] Greg., *Moral.*, lib. I, c. VI, al. XVI, n. 24. — [22] Ibid., n. 20. — [23] Aug., *in Joan.*, tract. LI, n. 9. — [24] *Zach.*, IX, 17. — [25] *Job*, XXXVII, 11. — [26] *Joel.*, II, 24. — [27] *Matth.*, XIII, 31. — [28] Gregor., *Moral.*, lib. XXVII, c. XIX, al. XXX, n. 54. — [29] *Job*, XXXVI, 11. — [30] Ibid., XXXI, 33, 40. — [31] Ambros., *Hexaem.*, lib. III, c. VII, n. 31.— (*a*) *Suppl.* ait.— (*b*) *Cæt. edit.* Isachar, et sic deinceps. — (*c*) *Item* Supernaturalem. — (*d*) Vulg. *affert.* — (*e*) *Leg.* Ministerialiter.

degenerantem : « Tritici granum sparsum terræ [illegible] generis sui gratiam reddit, et tu degeneras : fruges non adulterat [illegible] sui seminis, et tu adulteras puritatem animæ tuæ. » Et ibi bene de hoc. Et [illegible] granum benedictum pro Christo mortuum est. Et in hoc passionis dira acerbitas, prout dictum est supra : « Mors enim terribilissimum est, quia terminus passionis, » ut ait sapiens [1]. Et tamen sic mori voluerunt martyres, et desideraverunt, ne a vita, quæ Christus est, separarentur, prout dicitur [2] : « In occisione gladii mortui sunt. » Et ad martyris imitationem debet fidelis quilibet mori morte quadruplici. Prima est vitæ peccatorum, sive iniquitatum omnimoda extinctio [3] : « Si mortui sumus peccato, quomodo vivemus in illo ? » Mors enim non est substantiæ consumptio, sed unitorum discretio, (a) Dionysius [4]. Qui ergo vere se separat ab iniquitatibus, eis moritur. Item secunda mors est carnalis concupiscentiæ mortificatio et crucifixio in cruce pœnitentiæ [5] : « Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. » Et [6] : « Mortificate membra vestra. » Tertia mors, mundialis cupiditatis abdicatio [7] : « Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » De qua morte et crucifixione Gregorius [8], multum super illud *Job* [9] : « Abscondita est ab oculis omnium viventium. » Item quarta mors est in contemplatione divina et dilectione delectari, exemplo Apostoli [10] : « Vivo ego jam non ego. » [11] « Suspendium elegit anima mea, et mortem ossa mea. » [12] « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo. » Justus sic mortuus multum adfert fructum. Ad litteram, nisi granum resolvatur, humectetur, algore constringatur, et calore vivificetur, non adfert fructum [13] : « Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. » Item spiritualiter est ex parte ista : sicut granum sic mortuum profert fructum, sic justus spiritualiter mortuus, fructum virtutum hic, et præmiorum post, qui fructus est sublimis honorabilitate [14] : « Flores mei, fructus honoris et honestatis. » Item fructus multus numerositate, ut dicitur hic [15] : « De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis. » Item erit fructus deliciosus dulcedine et delectabilitate [16] : [illegible] Et [17] : « Initium dulcoris habet fructus illius. » Item erit fructus perennis perpetuitate, infra [18] : « Posui vos ut eatis, et fructum adferatis, et fructus vester maneat. » [19] « Nec aliquando desinet facere fructum. » Fructus enim [20] est justo, scilicet [21] « Deus judicans in terra, » scilicet viventium, ait Propheta [22]. Quilibet ergo ascendat in crucem pœnitentiæ dicens [23] :« Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus. »

Collatio quinquagesimaoctava, XII, 26.

Qui mihi ministrat, me sequatur, et ubi ego sum, illic et minister meus erit. In his verbis tria insinuantur, quorum primum est animæ fidelis recta et debita ordinabilitas, ibi : *Qui mihi ministrat,* et hoc in statu; secundum est imitationis Filii Dei, et hoc in actu vel affectu perfectibilitas, ibi : *Me sequatur*; tertium est magnitudo remunerationis in fructu, ibi : *Et ubi ego sum,* etc.

Ait ergo : *Qui mihi ministrat.* Et in hoc, sicut tactum est, recta ordinabilitas animæ fidelis sub Deo : quia qui ministrat, est alteri subjectus : proprie ministerium est quod dant servi domino, ut ait Seneca [24]. Debet autem fidelis ministrare Deo honorabiliter, sive idonee, exhibendo se talem, et faciendo se talem, qualis debet esse minister Dei. Propter quod ait Apostolus [25] :« Exhibeamus nos sicut Dei ministros. » Et [26] : « Qui fecit nos idoneos ministros novi Testamenti. » Item debet ministrare Deo humiliter (b) et obedienter, scilicet voluntatem Dei adimplendo, et se sub Deo humiliando, prout ait Propheta [27] : « Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus. » Et [28] :« Ministri Christi sunt, et ego. » Et [29] : « Sic nos existimet homo ut Dei ministros. » Item debet ministrare intelligenter sive prudenter, discernendo quæ sunt, placita Deo, et quæ non; quæ agenda, et quæ declinanda [30] : « Acceptus est regi minister intelligens. » Item debet ministrare Deo alacriter et ferventer; in *Psalmo* [31] : « Qui facis angelos

[1] Arist., *Ethic.*, lib. III, c. VI. — [2] *Hebr.*, [illegible] 37. — [3] *Rom.*, VI, 2. — [4] Dion., *de Eccl. Hier.*, c. IV, post med. — [5] *Gal.*, V, 24. — [6] *Coloss.*, III, 5. — [7] *Gal.*, VI, 14. — [8] Gregor., *Moral.* lib. XVIII, c. XXVIII, al. LIV, n. 89. — [9] *Job*, XXVIII, 21. — [10] *Gal.*, II, 20. — [11] *Job*, VII, 15. — [12] *Coloss.*, III, 3. — [13] I *Cor.*, XV, 36. — [14] *Eccli.*, XXIV, 23. — [15] *Prov.*, [illegible]. — [16] [illegible] — [17] *Eccli.*, XI, 3. — [18] *Joan.*, XV, 16. — [19] [illegible], 8. — [20] [illegible], 10. — [21] *Psal.* LVIII, 12. — [22] [illegible] — [23] *Cant.*, VII, 8. — [24] Senec., *de Benefic.*, lib. III, c. XXI. — [25] II *Cor.*, VI, 4. — [26] Ibid., III, 6. — [27] *Psal.* CII, 21. — [28] II *Cor.*, XI, 23. — [29] I *Cor.*, IV, 1. — [30] *Prov.*, XIV, 35. — [31] *Psal.* CIII, 4.

a *Summ.* aut. — b *Cæt. edit.* humiliter

spiritus, et ministros tuos ignem urentem. » Et merito debemus ei sic ministrare : ipse enim perfectius sine comparatione ministravit nobis. Ut enim ait Bernardus : « Christus fuit minister alacer, charitate fervens, pietate devotus.[1] « Ecce ego in medio vestrum sicut qui ministrat. » Ut infra proximo [2] : « Surrexit a cœna, præcinxit se linteo. » Et sic de aliis quæ ibi enumerantur. Et sic ministrans debet sequi Filium Dei imitando : « sequi enim est imitari, » ait Augustinus [3]. Qualiter autem sequendus sit Filius Dei, dictum est supra [4], ibi : *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Nihilominus, ut ait Hugo [5], ibi [6] : *Quid est homo ut sequatur factorem suum?* « Ille, inquit, sequitur factorem suum, qui vivit, ut factus est; qui incedit ut institutus est; qui servat bonum, quod (*a*) accepit; qui, quod natura contulit, impollutum custodit. » Hæc ille. Ad sic sequendum ministrans Deo debet studere, quia ad hoc est vocatus [7] : « Vocavit eum, ut sequeretur se. » Et debet sic sequi voluntarie et libenter, quia, ut ait Seneca : « Malus miles est qui Imperatorem gemenis (*b*) sequitur. » [8] « Qui vult venire post me, tollat crucem suam, et sequatur me. » Item debet sequi universaliter, totaliter, scilicet ex toto corde [9] : « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum, » etc.; quasi diceret : Totaliter illum sequimini. Item debet sequi universaliter, id est, ad omnia, ad prospera et adversa sustinenda [10] : « Sequar te, quocumque ieris. » Et [11] : « Hi sequuntur agnum quocunque ierit. » Item debet sequi Dominum perenniter, sive indesinenter, infra [12] : « Tu me sequere, » scilicet in crucis passionem, ait Glossa. His modis sequi Dominum est magna gloria [13] : « Magna gloria sequi Dominum. » Sic sequenti Dominum est magna merces, quæ est esse cum Christo. Unde Augustinus [14], super illud : « Gratis ametur, et operis quo ministratur illi pretium sit esse cum illo : ubi enim bene erit sine illo, aut quando male esse poterit cum illo? » Hæc ille. Præmium ergo erit sic sequenti Filium Dei dignitate honorabilissimum, multitudine numerosissimum, delectabilitate deliciosissimum, perennitate æternum : nihil enim honorabilius quam esse et regnare cum Filio Dei. Unde sequitur hic : *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus.* Super quod Augustinus, ubi supra : « Quem majorem honorem potuit accipere adoptivus, quam ut ibi sit, ubi est unicus? » Item ex hoc, cum erit cum Filio Dei, erit omnis sufficientia et lætitia : « Satiabor, inquit Propheta [15], cum apparuerit gloria tua. » Infra [16] : « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. » Et erit indeficientia desiderabilium, quia Filius Dei æternus [17] : « Lætitia sempiterna super capita eorum. » Et [18] : « Sic semper cum Domino erimus, » etc. Ex quo ergo Filii Dei est ministerium, et eum sequi est gloriosum, et præmium est magnificum, merito debet quilibet ei ministrare obedienter, et eum sequi perfectibiliter, ut cum eo regnet feliciter et perenniter.

Collatio quinquagesimanona, XIII, 8.

Si non lavero te, non habebis partem mecum. In his verbis duo insinuantur, quorum primum est necessitas spiritualis lotionis, ibi : *Si non lavero te*; secundum est ejusdem consequens fructuositas, quod insinuatur per contrarium, ibi : *Non habebis partem mecum*, quasi diceret : Si lavero, habebis partem mecum.

Ait ergo : *Si non lavero te*, etc. Ut enim ait Augustinus [19] : Homines mundantur quadrupliciter, scilicet : per verbum veritatis, infra [20] : « Mundi estis propter sermonem meum. » Item sacrificio contriti cordis, prout ait Propheta [21] : « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » Item mundantur eleemosynis [22] : « Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis. » Item mundantur virtute charitatis [23] « operientis multitudinem peccatorum, » scilicet auferendo, et sic mundando. Quando ergo Dominus dat gratiam ad ista, ipse lavat. Et licet istud sit dictum authentice et bene, nihilominus aliter posset dici, quod Deus lavat animas gratia baptismali, abluendo a peccato originali [24] : « Ut illam, » scilicet Ecclesiam, « sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ. » Et [25] : « Lavi te aqua; » sequitur : « Unxi te oleo, » etc. Item ipse lavat, gratia pœnitentiali, a commissa culpa actuali,

[1] *Luc.*, XXII, 27. — [2] *Joan.*, XIII, 4. — [3] Aug., *de sanct. Virginit.*, c. XXVII. — [4] Vid. sup., *Collat.* XLI. — [5] Hug., *in Eccle.*, hom. X, post med. — [6] *Eccle.*, II, 12. — [7] *Isa.*, XLI, 2. — [8] *Matth.*, XVI, 24. — [9] III *Reg.*, XVIII, 21. — [10] *Matth.*, VIII, 19. — [11] *Apoc.*, XIV, 4. — [12] *Joan.*, XXI, 22. — [13] *Eccli.*, XXIII, 38. — [14] Aug., *in Joan.*, tract. LI, n. 11. — [15] *Psal.* XVI, 15. — [16] *Joan.*, XIV, 8. — [17] *Isa.*, XXXV, 10. — [18] I *Thess.*, IV, 16. — [19] Aug., *contr. Crescon. Grammat.*, lib. II, c. XIII, n. 13. — [20] *Joan.*, XV, 3. — [21] *Psal.* VI, 7. — [22] *Luc.*, XI, 41. — [23] I *Petr.*, IV, 8. — [24] *Ephes.*, V, 26. — [25] *Ezech.*, XVI, 9.

(*a*) *Suppl.* creatus. — (*b*) *Cæt. edit.* generis.

quando dat gratiam conterendi et pœnitendi [1] : « Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. » Item ipse lavat igne mundanæ tribulationis a voluptate carnali [2] : « Si abluerit Dominus filiæ Sion, et sanguinem Jerusalem, et laverit de medio ejus in spiritu judicii, » etc. Spiritus enim judicii est tentatio tribulationis. Item Dominus lavat, superfusione cœlestis spiritus lavantis et mundantis, a cupiditate mundiali [3] : « Vos baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies. » Baptizari enim est lavari, Spiritu infuso et elevante, amundiali cupiditate. [4] « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Ibi Gregorius [5] : « Tanto namque amplius peccati rubigo consumitur, quanto peccatoris cor magno charitatis igne concrematur. » Ista lotione debent lavari pedes, id est interni affectus [6] : « Quando lavabam pedes meos butyro, » id est, pinguedine devotionis, ait ibi Gregorius [7] exponens illud, ubi bene de hoc. Item ista lotione debet lavari caput, id est, a peccatis mentis : caput enim signat mentem, quia sicut reguntur membra capite, sic cogitationes mente, ait Gregorius [8]. [9] « Tu cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava. » Item ista lotione debent lavari manus, prout ait Propheta [10] : « Lavabo inter innocentes manus meas. » Unde non lavantibus manus improperat [11] : « Manus vestræ plenæ sunt sanguine. » Qui est lotus his modis, non indiget nisi ut pedes lavet, scilicet affectiones interiores, quæ sunt labiles et sæpe infectæ, ut patet ab Augustino [12] hic [13] : « Quoniam si dixerimus, quod peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus. » (a) Et propter hoc ait sponsa [14] : « Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? » quasi diceret : Ne inquinentur pedes mei, conari debeo. Ideo ait Salvator apostolis [15] : « Excutite pulverem de pedibus vestris. » E contrario de non lavantibus pedes suos sic [16] : « Sordes ejus in pedibus. » Ad istam lotionem faciendam et continuandam, et conservandam, jugiter est laborandum, ut etiam [17] « qui sanctus est sanctificetur adhuc. »

[1] *Ezech.*, XXXVI, 25. — [2] *Isa.*, IV, 4. — [3] *Act.*, I, 5. — [4] *Luc.*, VII, 47. — [5] Greg., *in Evang.*, hom. XXXIII, n. 4. — [6] *Job*, XXIX, 6. — [7] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. X, al. XIV, n. 22. — [8] Id., *in Evang.* hom. I, n. 3. — [9] *Matth.*, VI, 17. — [10] *Psal.* XXV, 6. — [11] *Isa.*, I, 15. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. LVI, n. 4. — [13] I *Joan.*, I, 8. — [14] *Cant.*, V, 3. — [15] *Matth.*, X, 14. — [16] *Thren.*, I, 9. — [17] *Apoc.*, XXII, 11. — [18] Vid. sup., *Collat.* XXXV.

Collatio sexagesima, XIII, 14.

Si ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes. Filius Dei æternus volens discipulos suos informare non solum per veritatis documenta, neque per operum miracula, sed per humilitatis dignativa exempla, in his verbis hortatur illos ad imitandum ipsum in opere extremæ humilitatis. Ait : *Si ego lavi pedes*, etc. : in quibus tria insinuantur, quorum primum est suæ dignitatis excessiva sublimitas, ibi : *Ego Dominus et Magister*; secundum est operis extrema humilitas, ibi : *Lavi pedes vestros*; tertium est obligationis discipulorum ad consimile opus manifestabilitas, ibi : *Vos debetis alter alterius lavare pedes.*

Ait ergo : *Dominus et Magister.* Et in his verbis exprimitur sua dignitas in duobus, scilicet 1. in sublimitate eminentiæ, ibi : *Dominus*; et de hoc supra [18], ibi : *Domine, ad quem ibimus?* Secundo (b) exprimitur dignitas sua in plenitudine sapientiæ, ibi : *Magister.* Et vere ipse solus est magister [19] : *Unus est magister.* Ipse enim est magister, et solus ratione singularis superexcellentiæ : quia *Magister* dicitur, quod *Major* in statione, ait Papias. Sed ipse supra omnes, supra [20] : « Qui de cœlo venit, super omnes est. » Item *Magister* dicitur communiter, in quo est veritas et plenitudo sapientiæ : sed in ipso [21] « omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei ; » imo ipse est ipsa sapientia [22] : « Christum Dei sapientiam et Dei virtutem. » Item *Magister* dicitur ratione regiminis vitæ, et ideo, ut ait Papias, componitur cum multis, sicut dicitur *Magister militum* : sed ipse solus rector vitæ, ipse enim Rex verus, ut habitum est supra [23] : « Venit Rex tuus. » Item *Magister* dicitur ratione efficacis doctrinæ : sed ipse Jesus Christus solus veraciter et efficaciter docet, ut ait Augustinus [24] : « Christus magister intimus, qui docet in schola pectoris. » Merito ergo ait de se, quod erat magister.[25] « Ut audiam eum quasi magistrum. » Dixerunt adversarii [26] : « Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces. » Ipse enim venit in magisterium veri-

— [19] *Matth.*, XXIII, 8. — [20] *Joan.*, III, 31. — [21] *Coloss.*, II, 3. — [22] I *Cor.*, I, 24. — [23] Vid. sup., *Collat.* LVI. — [24] Aug., *de Discipl. Christ.*, n. 15, et alias passim. — [25] *Isa.*, L, 4. — [26] *Matth.*, XXII, 16.

(a) Ibi cæt. edit. repet. textum *Job*, XXIX, 6, ut sup. prox., cum eadem citat. Greg. — (b) *Cæt. edit.* Sed mundo.

tatis, ait Augustinus. Et licet esset verus Dominus omnibus præsidens, et solus magister omnes erudiens, dignatus est lavare pedes discipulorum. Ob quam humilitatem stupuit Petrus, considerans majestatem lavantis, operis abjectam et contemptibilem humilitatem, et ob gestus et studii ipsius lavantis diligentiam et sedulitatem : quia præcinxit se linteo hic, misit aquam in pelvim, etc. Item obstupuit ob illorum, quorum pedes lavit, servilem inferioritatem, quia ipsi erant servi et discipuli. Nec solum lavit pedes discipulorum, sed etiam proditoris, et ante ipsum se inclinavit. Et ideo, hæc considerans, merito ait Petrus : *Non lavabis mihi pedes in æternum*, scilicet manibus quibus oculos cæci aperuisti, quibus leprosos mundasti, quibus mortuos suscitasti, ut ait Chrysostomus [1] hic, ubi bene de his. Stupendum ergo opus descriptæ humilitatis, qua (a) humilitate dignatus est sic lavare pedes discipulorum. Considerando tamen immensam humilitatem, qua semetipsum exinanivit, et mortem crucis sustinuit, istud opus fuit minoris humilitatis. « Humiliavit enim [2] semetipsum formam servi accipiens. » Unde notatur quod lavavit pedes discipulorum hic visibiliter lotione corporali ; item lavit et lavat pedes omnium fidelium invisibiliter, et lotione interiori per gratiam, ut dictum est in priori Collatione; item ipse lavat animas omnium fidelium lotione admirabili, scilicet sanguine passionis, a qua omnia sacramenta habent efficaciam lavandi [3] : « Dilexit nos et lavit in sanguine suo. » Et nisi quis fuerit lotus dicto modo, non habebit partem cum Filio Dei [4] : « Neque enim fornicarii, » et sic de aliis peccatoribus, « regnum Dei possidebunt. » Soli enim sancti et mundi habebunt partem cum Filio Dei in regno gloriæ [5] : « Non enim intrabit in eam, » scilicet civitatem, « aliquid coinquinatum, neque faciens abominationem. » Suscipient enim [6] sancti regnum Dei. Nec est timendum habenti partem ibi cum Filio Dei, quia habendo partem habebit totum : quia habebit Deum ipsum, et ita omne bonum [7] : « Ostendam tibi omne bonum. » Et [8] : « Dominus pars hæreditatis meæ, » ait Propheta. [9] « Pars mea Dominus, dicit anima mea. » [10] « Beatus sanctus qui habet partem in resurrectione prima. » Et ideo merito concludit hic discipulis : *Vos debetis alter alterius lavare pedes*, scilicet vos conservi, ait Chrysostomus [11] ubi supra. A majoribus enim rebus accipit exempla, ut saltem quod minus est operemur. Et de hoc Augustinus [12] bene : « Discamus humilitatem ab Excelso, faciamus invicem humiles, quod humiliter fecit Excelsus. Magna hic commendatio humilitatis. Et faciunt sibi hoc (b) invicem fratres, cum se hospicio invicem suscipiunt. Et post, cum ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso vel excitatur, vel si jam etiam inerat (c), confirmatur humilitas affectionis. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Ad hanc (d) exempli Filii Dei imitationem, et ad humilitatis excitationem, vel confirmationem, ad mutui obsequii exhibitionem, et ad fraternam venerationem, fratrum pedes lavemus : hoc enim fuit magnæ reputationis apud sanctos, et apud antiquos. Unde ait Apostolus de vidua [13] : « Si pedes sanctorum lavit. » Et in *Vitis Patrum* dicitur, quod tres res erant honorabiles apud patres, ad quas cum honore et timore accedebant, scilicet sacrum altare, scilicet in quo communicabant, mensa fratrum, in qua comedebant, pelvis in quo lavabant pedes fratrum. Ex quo ergo Dominus et Magister lavit pedes discipulorum, electi, qui sunt membra ejus, affectualiter, humiliter, libenter idem facere studeant ex affectu.

Collatio sexagesimaprima, XIII, 15.

Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum feci vobis, ita et vos faciatis. Cum enim religionis summa sit imitari eum quem colimus, ut ait Augustinus [14], in his verbis Filius Dei, volens nos summam religionis adimplere, hortatur nos ad ipsum imitandum. In quibus quatuor : quorum primum est dantis exemplum majestativa dignitas, quod notatur in pronomine subintellecto in hoc verbo : *Dedi*; secundum est formæ imitandæ, sive operis virtuosi exemplaris perfectibilitas, ibi : *Exemplum dedi* ; tertium est imitationis hortabilitas, ibi : *Faciatis* ; quar-

[1] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXIX, al. LXX, n. 2. — [2] *Philip.*, II, 8. — [3] *Apoc.*, I, 5. — [4] I *Cor.*, VI, 9, 10. — [5] *Apoc.*, XXI, 27. — [6] *Dan.*, VII, 22. — [7] *Exod.*, XXXIII, 19. — [8] *Psal.* XV, 5. — [9] *Thren.*, III, 24. — [10] *Apoc.*, XX, 6. — [11] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXX, al. LXXI, n. 1. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. LVIII, n. 4. — [13] I *Tim.*, V, 10. — [14] Aug., *de Civit. Dei*, lib. VIII, c. XVII, n. 2

(a) *Cæt. edit.* quia. — (b) *Cæt. edit. deest* hoc. — (c) *Edit. Vat.* iverat; *edit. Ven.* ivetat. — (d) *Cæt. edit.* hoc.

tum est modi faciendi rectitudo sive æqualitas, ibi : *Quemadmodum ego feci.*

Ait ergo : *Ego dedi*, qui sum scilicet Dominus et Magister. Et de hoc in priori Collatione. Et exemplum dedi multiplex, prout ait Augustinus. *Exemplum*, inquit, *dedi* sursum videntibus Deum, exemplum deorsum mirantibus hominem, exemplum sanis ad permanendum, exemplum infirmis ad convalescendum, exemplum morituris ad non timendum, exemplum mortuis ad resurgendum. Hæc ille. Et licet tot modis exemplum dederit, nihilominus exemplum dedit fraternæ dilectionis, obsequiosæ administrationis, et miræ humiliationis, ut de omnibus patet, quando ait : *Exemplum dedi vobis.* Item exemplum dedit laboriosæ operationis, quia [1] « in laboribus a juventute » sua fuit. [2] « Adam exemplum meum ab adolescentia mea. » Adam scilicet [3] secundus, de cœlo cœlestis. Item dedit exemplum patientiæ et longanimitatis in sufferendis contumeliis [4] : « Afficiam te contumeliis, et ponam te in exemplum. » Et [5] : « Exemplum accipite, fratres, laboris et patientiæ ; » et sequitur : « Finem Domini vidistis, » etc. Item exemplum dedit sustinendæ mortis, et etiam mortis crucis [6] : « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum. » Et [7] : « Exemplum sum coram eis. » Ex quo ergo Jesus Christus fuit exemplum majestate authenticum, inenarrabili veritate rectum, integritate perfectum, faciendum est ad imitationem istius exemplaris. Ideo ait hic : *Exemplum dedi vobis, ut faciatis :* ut non solum audiatis vel dicatis, vel inspiciatis, sed unitatem faciatis. [8] « Fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est, » id est, in Christo : et hoc, vitam nostram vitæ suæ conformando, vias ejus tenendo, et vestigia ipsius sequendo. [9] « Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis. » Imago cœlestis hominis, est vita Jesu Christi [10] : « Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi. » Aspicientes ergo ad tale exemplar, debemus vitam nostram formare, corrigere et rectificare, vivendo ut ille vixit, prout possibile est, agendo quæ ipse fecit, sustinendo quæ sustinuit, detestando quæ prohibuit [11] : « Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, » etc. Talis erat Apostolus, qui ait [12] : « Vivo ergo, jam non ego. » Et ad hoc hortatur idem ipse [13] : « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo. » Et sequitur : « Expoliantes vos veterem hominem, et induentes novum, » etc.

Collatio sexagesimasecunda, XIII, 23.

Erat recumbens unus ex discipulis in sinu Jesu, quem diligebat Jesus. In his verbis insinuantur singulares et privilegiales prærogativæ beati Joannis tres : quarum prima est excessiva honorabilitas, et singularis, inter discipulos Christi, ibi : *Unus ex discipulis* ; secunda est peculiaris familiaritas, ibi : *Recumbens in sinu ejus;* tertia est grata acceptibilitas ex privilegialibus virtutibus ipsius Filii Dei, ibi : *Quem diligebat.*

Ait ergo : *Unus ex discipulis.* Et etiam in hoc eximius honor : Si enim servi Filii Dei sunt ejus amici, prout ait infra [14] : « Jam non dicam vos servos, » multo magis discipuli ejus sunt amici sui. Discipulus autem Filii Dei est, qui est docibilis ejus auditor. Ut enim ait Bernardus [15] : « Discipulus est, qui aurem parat (*a*). » Et ideo [16] : « Accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os suum docebat eos. » Item discipulus Filii Dei est ejus fervidus amator (v. 35) : *In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inter vos.* Sed non est dilectio fraterna vera sine dilectione Dei, ut ait Chrysostomus [17] hic. Item discipulus Christi, qui est perfectus ejus imitator [18] : « Sufficit discipulo, si sit sicut magister ejus. » Ut enim ait Chrysostomus [19] : « Hoc est discipulum Christi esse, scilicet mitem et mansuetum esse. » [20] « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. » Item discipulus est Christi, qui est fructuosus operator. Unde infra [21] : « Posui vos ut eatis, et fructum afferatis. » Ibi Chrysostomus [22] : « Qui fructum fert, ille est discipulus. » Et quoniam beatus Joannes fuit talis excessive, ideo merito dicitur de ipso hic, quod erat unus ex discipulis, ita quod *unus* dicat discretionem sive eminentiam, ut de ipso verificetur illud [23] : « Unus ex eis quasi filius regis. » Et iste beatus Joannes recubuit in

[1] *Psal.* LXXXVII, 16. — [2] *Zach.*, XIII, 5. — [3] I *Cor.*, XV, 47. — [4] *Nah.*, III, 6. — [5] *Jac.*, V, 10. — [6] I *Petr.*, II, 21. — [7] *Job*, XVII, 6. — [8] *Exod.*, XXV, 40. — [9] I *Cor.*, XV, 49. — [10] *Ephes.*, V, 1. — [11] *Hebr.*, XII, 2. — [12] *Gal.*, II, 20. — [13] *Coloss.*, III, 3, 9, 10. — [14] *Joan.*, XV, 15. — [15] Bernard., *sup. Cant.*, serm. VII, n. 2. — [16] *Matth.*, V, 1, 2. — [17] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVI, al. LXXVII, n. 1. — [18] *Matth.*, X, 25. — [19] Chrysost., *in Joan.*, hom. LIX, al. LX, n. 1. — [20] *Matth.*, XI, 29. — [21] *Joan.*, XV, 16. — [22] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVI, al. LXXVII, n. 2. — [23] *Judic.*, VIII, 18.

(*a*) *Suppl.* magistro.

sinu Domini. Ut enim ait Augustinus [1] hic : « Per sinum quid aliud signatur, quam secretum ? » et sinus pectoris sapientiæ secretum est. Idem Augustinus. In hoc ergo quod ait, quod erat recumbens in sinu ipsius Jesu, signatur, quod Deus illum cibavit secretis sapientiæ suæ affluenter et supersingulariter, et salubriter, et utiliter, ad aliorum omnium illuminationem. Unde Augustinus [2], quod « sicut Petrus primus Apostolorum claves regni cœlorum accepit, nec tamen ipse solus ligat, solvitque peccata, sed universa Ecclesia; sic beatus Joannes super quietissimum sinum Christi discubuit, et de fonte dominici pectoris non solus bibit; sed in ipso Dominus Evangelium suum pro sua cujusque capacitate omnibus suis bibendum terrarum toto orbe diffudit. » Hæc ille, et ibi bene de hoc. Ideo de ipso verificatur illud [3] : « Cibavit illum pane vitæ et intellectus; » et sequitur : « In medio Ecclesiæ aperuit os ejus, » etc. Et ideo merito ideo diligebat eum Jesus, eo quod impleverat eum donis gratiæ suæ, et secretis sapientiæ suæ, et fervore dilectionis suæ : « Diligentes enim [4] me diligam (a), » ait divina sapientia. Ipse enim [5] « dilectus Deo et hominibus. » Et merito dilectus a Deo ob integritatem sacræ virginitatis; et dilectior a Deo ob plenitudinem sapientiæ cœlestis; et dilectissimus ob affluentiam divini spiritus gratificantis. [6] « Amantissimus Domini habitabit confidenter. » Ait autem Glossa [7] hic, quod « eum diligebat Jesus non plus omnibus, sed familiarius » (infra ultimo.) [8] « Suntqui censuerunt (b) a Christo Joannem Apostolum propterea plus amatum, quod neque uxorem duxerit, et ab ineunte ætate castissimus fuerit. Hoc tamen in scripturis canonicis non evidenter apparet. » Hæc ille, et de his amplius. Magnæ ergo et miræ istæ prærogativæ beati Joannis in (c) alias privilegiatas prærogativas.

Collatio sexagesimatertia, XIV, 2.

In domo patris mei mansiones multæ sunt. In his verbis tria figurantur, quorum primum est æternæ beatitudinis honorifica sublimitas, ibi : *In domo patris mei*; secundum est gloriæ beatorum numerositas, ibi : *Multæ mansiones*; tertium est invariabilis æternitas, ibi : *Mansiones.*

Ait ergo : *In domo patris* : per quam domum regnum æternum signatur. Et in hoc figuratur plena securitas, quia domus est cooperimentum prohibens a corruptione, a ventis, imbribus et tempestatibus, ut patet a sapiente. Item in hoc apparet regni immensitas [9] : « Magna est domus Domini. » Item in hoc apparet bonorum omnium copiositas, et honesta ordinabilitas. Unde in figura [10] : « Videns regina Saba sapientiam Salomonis, et domum quam ædificavit, et cibos mensæ, » etc., « non erat in ea spiritus (d). » In *Psalmo* [11] : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ. » Et ideo hanc inhabitare desiderat Propheta, quando ait [12] : « Ut inhabitem in domo Domini. » [13] « Domum majestatis meæ glorificabo. » Et [14] : « Dabo eis in domo mea, et in muris meis nomen melius, » etc. Et in hac domo sunt multæ mansiones, sicut et patet ab Augustino hic [15] : « Licet denarius retributionis sit unus omnium beatorum, quia nullus illorum alienabitur ab illa domo, nec est diversa in æternitate mensura; tamen diversæ mansiones signant diversas meritorum dignitates : *Alia* enim [16] *gloria* (e) *solis, alia lunæ, alia stellarum.* » [17] « Parvus et magnus ibi sunt. » De hoc ibi Gregorius bene [18]. Et in hoc gloriarum numerositas; ut enim ait Augustinus [19] : « Quoniam Deus charitas est, per charitatem fit, ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet, quia amat in altero, quod ipse non habet. » Hæc ille. Et de hoc Anselmus bene [20], ubi ait, quod quilibet gaudebit de alterius beatitudine, sicut de sua. Ista sunt tabernacula, de quibus ait Propheta [21] : « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! » et cellaria, de quibus [22] : « Introduxit me in cellaria sua. » Et hæ sunt mansiones. Et in hoc notatur æternitas : mansio enim dicit stabilitatem et perennitatem. Propter quod ait Apostolus [23] : « Non habemus hic manentem civitatem. » Sed in cœlis est mansiva habitatio absque variabilitate et defectibilitate [24] :

[1] Aug., *in Joan.*, tract. LXI, n. [illegible] — [2] Aug., *in Joan.*, tract. CXXIV, n. 6, quoad sensum. — [3] *Eccli.*, XV, 3, 5. — [4] *Prov.*, VIII, 17. — [5] *Eccli.*, XLV, 1. — [6] *Deut.*, XXXIII, 12. — [7] Gloss. ex Augustino *de Cons. Evang.*, lib. I, n. 7. — [8] Aug., *in Joan.*, tract. CXXIV, *in Joan.*, n. 7. — [9] *Bar.*, III, 24. — [10] III *Reg.*, X, 4. — [11] *Psal.* XXXV, 9. — [12] *Psal.* XXVI, 4. — [13] *Isa.*, LX, 7. — [14] *Isa.*, LVI, 5. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. LXVII, n. 2. — [16] I *Cor.*, XV, 41, 42. — [17] *Job*, III, 19. — [18] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. XXXVI, al. [illegible], n. 70. — [19] Aug., ibid. sup. prox. — [20] Anselm., *Proslog.*, c. XXV. — [21] *Psal.* LXXXIII, 2. — [22] *Cant.*, I, 3. — [23] *Hebr.*, XIII, 14. — [24] II *Cor.*, V, 1.

(a) *Vulg.* diligo. — (b) *Edit. Bened. Oper. Aug.* Senserunt. — (c) *Leg.* inter. — (d) *Vulg.* non habebat ultra spiritum. — (e) Vulg. *claritas.*

« Ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis. » In *Psalmo* [1] : « Plantati in domo Domini. » Nisi enim esset æternitas mansionis, non esset felicitas completa beatitudinis. Ideo dicitur [2] : « Habitabit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta. » [3] Beati ergo qui habitant in domo tua! in sæculum sæculi laudabunt te. »

Collatio sexagesimaquarta, XIV, 23.

Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, etc. In his verbis signantur quatuor, quæ debent esse in fidelibus : quorum primum est divinæ dilectionis perfectibilitas in affectu, ibi : *Si quis diligit me*; secundum est divinorum mandatorum adimpletio, sive observabilitas in effectu, ibi : *Sermonem meum servabit*; tertium est sic diligentis et observantis mandata, Deo grata acceptibilitas, ibi : *Et pater meus diliget eum;* quartum est retributionis magnitudo, sive immensitas, ibi : *Ad eum veniemus.*

Ait ergo : *Si quis diligit me*, scilicet ut sum diligendus [4] « ex toto corde, » ubi Glossa de hoc bene. Et Augustinus [5] : « Dilige Deum ex toto corde, ut omnes cogitationes tuas, omnem vitam, et omnem intellectum in illum conferas, a quo hæc habes. » Et ibi bene de hoc. Est enim diligendus « dulciter, ne illecti; fortiter, ne oppressi; prudenter, ne decepti ab amore Domini avertamur, » ait Bernardus [6], ubi multum et bene de hoc. [7] « De omni corde laudavit Dominum, et dilexit Deum, qui fecit illum. » Et sic diligens debet servare sermonem Domini, in memoria (*a*) illum retinendo, et in conversatione ostendendo, supra eodem : *Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est, qui diligit me.* Ibi Augustinus [8] : « Qui habet mandata in memoria, et servat in vita ; qui habet in sermonibus, et servat in moribus ; qui habet audiendo, et servat in faciendo ; qui habet faciendo, et servat perseverando, *ille est qui diligit me.* » Hæc ille. Est ergo sermo divinus servandus in memoria, sive mandata ejus. [9] « Ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea custodiat cor tuum. » Item est sermo divinus ore sæpe proferendus, et ruminandus [10] : « Si quis loquitur, quasi sermones Dei. » Item est sermo divinus opere et effectu implendus [11] : « Estote factores verbi. » Item est sermo divinus conversatione et vita ostendendus, et est perseveranter custodiendus dictis modis. [12] « In opere mandatorum tuorum veterasce. » Et de observatione ista Gregorius [13] hic : « De dilectione Conditoris lingua, mens, et vita requiratur. Nunquam enim est Dei amor otiosus. Operatur magna, si est; si autem renuit operari, amor non est. » Et ibi multum de hoc. Et talem diligit Pater : nec mirum, quia est membrum Filii, et sic filius Patris, et confrater Filii, et coheres. Supra eodem : *Qui diligit me, diligetur a patre meo.* Et in hoc est magnifica honorabilitas, munitiva securitas, et mirifica fructuositas, tam in præsenti, quam in futuro. Deus enim diligit effectu, sive dona sua conferendo, ait Bernardus. [14] « Charitate perpetua dilexi te. » Et ideo sequitur : *Ad eum veniemus*, scilicet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, ait Glossa. Non solum in præsenti gratificando et justificando, sed etiam in futuro beatificando. Unde Glossa : « Mansio non transitura, sed æterna. » Et Augustinus [15], quod « ista mansio est spiritualis atque intrinseca, qua in æternum beatificat liberatos, secundum quam a suis dilectoribus non recedit. » Hæc ille. Venit enim Deus ad animam in ipsius justificatione, et gratificatione, supra [16] : « Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat, aut quo vadat. » Et [17] : « Si venerit ad me, non videbo eum. » [18] « Ipse novit locum ejus. » Ibi Gregorius [19] exponens istud : « Quo (*b*), inquit, venit, qui ubique est ? » Et respondet : Venire ejus sapientiæ, est per illuminationem mentis nostræ indicare (*c*) præsentiam majestatis suæ. » Et ibi bene de hoc. Et Bernardus [20] exponens istud ait : « Venire ad animam Verbum, est erudire in sapientia : Patrem autem venire, afficere ad amorem sapientiæ. Pater ergo enutriens, et Verbum erudiens, mansionem faciunt apud animam bene compositam. » Et ibi multum, et bene de hoc. Item dicitur Deus venire et manere per internæ consolationis affluen-

[1] *Psal.* XCI, 14. — [2] *Isa.*, XXXII, 18. — [3] *Psal.* LXXXIII, 5. — [4] *Matth.*, XXII, 37. — [5] Aug., *de Doct. Christ.*, lib. I, c. XXII, n. 21. — [6] Bern., *super Cant.*, serm. XX, n. 4. — [7] *Eccli.*, XLVII, 10. — [8] August., *in Joan.*, tract. LXXV, n. 5. — [9] *Prov.*, III, 1. — [10] I *Petr.*, IV, 11. — [11] *Jac.*, I, 22. — [12] *Eccli.*, XI, 21. — [13] Greg., *in Evang.*, hom. XXX, n. 2. — [14] *Jerem.*, XXXI, 3. — [15] Aug., *in Joan.*, tract. LXXVII, n. 1. — [16] *Joan.*, III, 8. — [17] *Job*, IX, 11. — [18] *Job*, XXVIII, 23. — [19] Greg., *Moral.*, lib. XIX, c. III, post med. — [20] Bern., *super Cant.*, serm. LXIX, n. 2, 6.

(*a*) *Cæt. edit.* memoriam. — (*b*) *Cæt. edit. hic add.* modo. — (*c*) *Cæt. edit.* judicare.

tiam, vel præsentem subventionem, sicut dicitur derelinquere, quando subtrahit consolationem ad animæ humilitationem, prout ait Bernardus [1], quod « Spiritus sanctus aliquando recedit, ut avidius requiratur, et rursum redit, ut consoletur. » [2] « Quando Omnipotens erat mecum, » etc. Item venit ad plenam glorificationem et impletionem animæ sua majestativa gloria, prout exponit Augustinus, ut dictum est supra. [3] « Ego sto ad ostium, et pulso : si quis aperuerit mihi, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ille mecum. » Super quod Gregorius : « Venit Dominus, cum ad judicium properat. » Et sequitur : « Cui aperimus, si (a) hunc cum amore suscipimus. » Mira ergo et magna dignatio Dei, quod dignatur sic venire ad animam fidelem : et solicita ac studiosa debet esse anima ad præparandum locum ipsi venienti.

Collatio sexagesimaquinta, XIX, 26.

Paraclitus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est doni divini excellens pretiositas, ibi : *Spiritus sanctus Paraclitus;* secundum est modi donationis ordinabilitas, ibi : *Quem mittet Pater in nomine meo;* tertium est ejusdem doni fructuosa utilitas, ibi : *Docebit vos omnia.*

Ait ergo : *Paraclitus Spiritus sanctus;* quia *Spiritus*, ideo doni impretiabilis bonitas [4] : « Ipse enim Pater dat Spiritum bonum petentibus se. » Quia *sanctus*, ideo ex ipso dono omnis mali exterminabilitas. Quod enim sanctus est, a malo inquinante et deordinante sanctificat : « in illa (b) enim [5] Spiritus intelligentiæ (c), sanctus : » [6] « Ut implearis Spiritu sancto. » Quia *Paraclitus*, id est consolator, omnis boni plenitudo sive copiositas : non enim est consolatio vera nisi in Deo, nec plena, quia in ipso [7] « omne bonum. » Et ideo Sapientia [8] : « O quam bonus et suavis est Spiritus tuus in nobis, Domine ! » *Bonus*, inquam, quia facit de malo bonum [9] : « Omne datum optimum et omne donum perfectum, » etc. *Suavis*, quia facit de afflicto consolatum : et ideo Spiritus comparatur oleo lætitiæ in *Psalmo* [10] : « Unxit te Deus oleo lætitiæ. » Et [11] : « Oleum effusum nomen tuum. » Ibi Bernardus [12], quod « oleum lenit, pascit, et ungit. » Et ibi bene de hoc. Et de ipso Spiritu et ejus effectibus, infra proximo. Et istum Spiritum dat Pater in nomine Filii. Et in hoc patet donationis ordinabilitas, et per ipsum Filium omnium bonorum nobis communicabilitas, et illorum salubritas, quia in nomine Filii, scilicet Salvatoris, non datur, nisi quod est remedium, vel adjutorium salutis. Infra proximo [13] : « Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. » Ibi Augustinus [14], quod « non petitur in nomine Salvatoris, (d) petitur contra rationem salutis : » unde in isto nomine salvifico fit gratuita collatio Spiritus et impetratio, ut hic dicitur. Item in nomine isto est omnium universalis salvatio [15] : « Non enim est aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat nos salvos fieri. » Et [16] : « Justificati estis in nomine Domini Jesu. » Item in nomine isto virtuoso fit omnium potestatum adversantium triumphalis devictio; ait David [17] : « Venio ad te in nomine Domini exercituum, » etc. Et ideo huic nomini est subjiciendus omnis spiritus [18] : « Ut in nomine Jesu omne genu flectatur. » Istud ergo gloriosum nomen in omnibus invocandum : [19] « Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Et iste Spiritus *docebit omnia*, et hoc virtualiter et velociter, prout ait Gregorius hic [20] : O qualis est artifex iste Spiritus ! nulla ad discendum mora agitur id (e) omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet : solum tetigisse, docuisse est. » Et ibi bene de hoc. Ibi exemplificat de prophetis et apostolis. Et ut ait ibidem : « Animum humanum subito ut illustrat, immutat. » [21] « Spiritus enim Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. » Item docet dulciter et suaviter [22] : « Benignus est spiritus sapientiæ. » Et [23] : « Unctio docebit vos de omnibus. » Item Spiritus docet inenarrabiliter, infra [24] : « Docebit vos omnem veritatem. » Et ibi amplius de hoc.

[1] Bern., super Cant., serm. XVII, n. 2, quoad sensum. — [2] Job, XXIX, 5. — [3] Apoc., III, 20. — [4] Luc., XI, 13. — [5] Sap., VII, 22. — [6] Act., IX, 17. — [7] [illegible], 19. — [8] Sap., XII, 1. — [9] Jac., I, 17. — [10] Psal. XLIV, 8. — [11] Cant., I, 1. — [12] Bern., super Cant., serm. XV, n. [illegible]. — [13] Joan., XVI, [illegible]. — [14] Aug., in Joan., tract. LXXIII, n. 3, et tract. CII, n. 1. — [15] Act., IV, 12. — [16] I Cor., VI, 11. — [17] I Reg., XVII, 45. — [18] Philipp., II, 9. — [19] Rom., X, 13. — [20] Greg., in Evang., hom. XXX, n. 8. — [21] Sap., I, 7. — [22] Ibid., 6. — [23] I Joan., II, 27. — [24] Joan., XVI, 13.

(a) Cat. edit. sed. — (b) Scilicet sapientia. — (c) Cat. edit. intelligentia. — (d) Suppl. quodcumque [illegible]. — (e) Cat. edit. in.

Collatio sexagesimasexta, XIV, 27.

Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Ut enim ait Augustinus [1], loquitur de bono pacis, quod « pax est testamentum Filii Dei, et qui testamentum noluerit observare, non potest concordiam cum Christo habere, nec poterit ad veritatem Dei pervenire. » Et quoniam, secundum Augustinum [2], duplex est pax : una in præsenti sæculo, alia in futuro : ideo duo hic insinuantur : quorum primum est promissio dimissionis primæ pacis in præsenti, ibi : *Pacem relinquo vobis* ; secundum (*a*), promissio æternæ pacis in futuro, ibi : *Pacem meam do vobis.* Unde Augustinus [3] : « Pacem relinquit nobis, in qua manentes hostem vincimus : pacem suam dabit, quando sine hoste regnabimus. Pacem relinquit, ut invicem diligamus : pacem dabit, ubi nunquam dissentire possimus. » Et ibi bene de hoc. Est ergo pax in præsenti, de qua Augustinus [4] : « Tantum est pacis bonum, ut in rebus terrenis atque mortalibus, nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil melius inveniri. » Et ibi bene de hoc. Et consequenter, de multiplici pace, ubi inter alia ait [5] : « Pax animæ rationalis est ordinata cogitationis (*b*) et actionis consensio. Pax hominis mortalis dicitur ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum est ordinata concordia. » Et ibi, et de multiplici alia pace bene. Unde est pax animæ cum suo superiori, scilicet cum Deo [6] : « Acquiesce, et habebis pacem. » Item est pax hominis in suo interiori, de quo supra Augustinus. [7] « Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum. » Item est pax hominis cum suo inferiori, scilicet carne, subjugando eam per frænum abstinentiæ et continentiæ [8] : « Bestiæ terræ erunt tibi pacificæ. » Et [9] : « Habitasses in pace super terram. » [10] « Utinam attendisses ad mandata mea, et fuisset quasi flumen pax tua. » Item est pax hominis cum suo exteriori, id est proximo, de qua supra similiter Augustinus. [11] « Cum placuerint Deo viæ hominis, inimicos ejus convertet ad pacem. » Magnum ergo donum Dei, quando dat talem pacem. Et de ista pace Augustinus [12] : « Pax est serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis, » et sic de aliis quæ ibi enumerat. Et sequitur : « Hanc qui accipit, teneat ; qui perdidit, repetat ; qui amisit, exquirat : quoniam qui in ea non fuerit inventus, abdicatur a Patre, exhæreditatur a Filio, a Spiritu sancto efficitur alienus. » Hæc ille. [13] « Statuit ei testamentum pacis. » Unde et ad pacem faciendam in terris, et inter nos et Deum, venit Filius de cœlis [14] : « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Et in sua nativitate pacem nuntiaverunt angeli de cœlis [15] : « In terra pax hominibus bonæ voluntatis. » Hanc pacem promisit discipulis, infra [16] : « In me pacem habebitis. » Et hanc pacem quasi testamentum reliquit hic discipulis. Et post resurrectionem pacem eis annuntiavit, infra [17]. Et post hanc pacem dabit pacem suam in cœlis, sicut ait hic : *Pacem meam do vobis*, « quando sine hoste regnabimus, » ait Augustinus [18] superius : tunc enim verificatur illud Prophetæ [19] : « Qui posuit fines tuos pacem. » Ut enim ait Anselmus [20] : « Concordia est unum de bonis patriæ, quia omnium erit una voluntas. » [21] « In lætitia egrediemini, et in pace deducemini. » Merito ergo prima pax est tenenda perfectibiliter, ut ad secundam perveniatur feliciter. [22] « Servabis pacem : pacem, quia in te speravimus. » Et [23] : « Annos vitæ illius in pace implebit. »

Collatio sexagesimaseptima, XV, 1.

Ego sum vitis vera, et pater meus agricola est : qui manet in me, etc. In his verbis spiritualiter tria insinuantur : quorum primum est gratiæ Christi plenitudo, sive copiositas, ibi : *Ego sum vitis vera ;* secundum est deitatis ad colendam Ecclesiam, sive membra Jesu Christi, dignativa studiositas, ibi : *Pater meus agricola ;* tertium est membris (*c*) Jesu Christi cum ipso indivisa unibilitas, et ab ipso vivificabilitas, ibi : *Qui manet in me.*

[1] *De verb. Dom.*, serm. LVII, al. XCVII, in Append. tom. VI, Oper. Aug. — [2] Aug., *in Joan.*, tract. LXXVII, n. 3. — [3] Vel auctor sermonis LVII, ubi sup. — [4] August., *de Civit. Dei*, lib. XIX, c. XI. — [5] Ibid., c. XIII. — [6] *Job*, XXII, 21. — [7] *Philip.*, IV, 7. — [8] *Job*, V, 23. — [9] *Bar.*, III, 13. — [10] *Isa.*, XLVIII, 18. — [11] *Prov.*, XVI, 7. — [12] Vel auctor serm. LVII, ubi sup. — [13] *Eccli*, XLV, 30. — [14] *Ephes.*, II, 14. — [15] *Luc.*, I, 14. — [16] *Joan.*, XVI, 33. — [17] *Joan.*, XX, 21, 26. — [18] August., *in Joan.*, tract. LXXVII, n. 3. — [19] *Psal.* CXLVII, 14. — [20] Anselm., vel potius Eadmerus, *de Beatit.*, c. X, quoad sensum. — [21] *Isa.*, LV, 12. — [22] Ibid., XXVI, 3. — [23] *Eccli.*, XXVI, 2.

(*a*) *Cæt. edit.* secundo. — (*b*) *Edit. Ben. Oper. Aug.* cognitionis. — (*c*) *Leg.* membrorum.

Ait ergo : *Ego sum vitis vera. Vitis* enim dicitur, eo « quod *vim* habeat citius radicandi; vel *vites* dicuntur, eo quod *invicem* se (*a*) innectant, » ait Isidorus [1]. Unde vitis habet velocis radicationis virtuositatem, et mutuæ connexionis (*b*) natam habilitatem, et ad crescendum et ad multiplicandum ramos inclytam virtutem, et fructus sive fertilitatis fructuositatem. Ut enim ait Seneca [2] : « Propria virtus in vite est fertilitas. » Et quia hoc in Christo homine plenarie, et radicaliter, et efficienter respectu suorum membrorum, ideo ipse est vitis, prout ait Augustinus [3], quod « factus est homo, ut in eo esset vitis humana natura. » Et de hac vite fructifera [4] : « Ego quasi vitis fructificavi. » Et in figura [5] : « Vidi coram me vitem, in qua vidi tres propagines crescere, tulique uvas et expressi in calicem, » etc. Vitis, Jesus Christus : tres propagines signant tres naturas in Christo, scilicet naturam divinam, et naturam humanam rationabilem, scilicet animam, et naturam corporalem : quæ signantur per tria sata, quæ miscuit mulier [6], ut exponit Bernardus [7] super illud. Ex quibus colligens homo divinas dulcedines et cœlestes in calice pœnitentiæ, inebriatur, id est evertitur (*c*) ab omni humana consolatione. De quo calice in *Psalmo* [8] : « Calix meus inebrians quam præclarus est ! » Istius vitis palmites sunt fideles Christo inhærentes, et haurientes humorem gratiæ a Christo. « Palmes enim vitis est materia mollis, quia per novella brachia emissus (*d*) affert fructum, » secundum Isidorum [9]. Palmites ergo signant credentes. Unde Augustinus [10] hic : « Palmites ita sunt in vite, ut viti non conferant, sed inde accipiant, unde vivant : ita vitis est in palmitibus, ut vitale alimentum subministret eis. » Hæc ille. Sicut ergo palmites ex vite procedunt et indivisibiliter adhærent, et ex ea hauriunt humorem vitalem, et inde fructificant : sic est de credentibus in Christo, quod ex eo vivunt et ei adhærent, et ex eo humorem gratiæ hauriunt, et inde fructificant [11] : « Facta est vinea, et fructificavit in palmites. » In *Psalmo* [12] : « Extendit palmites suos usque ad mare. » [13] « Absciderunt palmitem cum uva sua. » Quod potest exponi, vel de Christo homine, vel de quolibet membro ejus. Istorum palmitum agricola est Deus Pater. Ut enim ait Augustinus [14] : « Nos colimus Deum adorando ; ipse colit nos, sicut agricola agrum, » scilicet nociva extirpando ; de rore cœli, id est, de gratia rigando ; palmites spirituales mundando et purgando, ut dicitur hic, superflua putando et abscindendo. [15] « Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium. » Et sequitur : « Germinavit quasi vinea. » [16] « Dei agricultura estis. » Et sequitur : « Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. » Iste ergo agricola palmitum est arte colendi peritus, est potestate influendi et vivificandi palmites virtuosus, est ad colendum voluntarius et sedulus. In figura dixit ad cultorem vineæ [17] : « Ecce tres anni sunt. » Et sequitur : « Dimitte hoc anno, usquedum fodiam et mittam stercora, etc. Super quod Augustinus [18] : « Fossa, locus humilitatis (*e*) : cophinus stercoris, lacrymæ pœnitentium (*f*). [19] Fodite (*g*) parietem. » [20] « Rigabo meum hortum, » etc. Non ergo mirum si prædicta vitis germinet bonum vinum in palmitibus suis [21] : « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem asinam suam, lavabit in vino stolam suam, » etc. Et est figura de Christo, qui ligavit credentes sibi et Ecclesiæ.

Collatio sexagesimaoctava, XV, 12.

Hoc præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. In his verbis tria insinuantur, quorum primum est præcepti dilectionis Deo appropriativa singularitas, ibi : *Hoc est præceptum meum*; secundum est rei præceptæ rectitudo, sive æquitas, ibi : *Ut diligatis invicem*; tertium est modi adimplendi præceptum perfectibilitas, ibi : *Sicut dilexi vos.*

Ait ergo : *Hoc est præceptum meum.* Unde Gregorius [22] : « Quid est quod de dilectione, quasi de singulari mandato Dominus dicit : *Hoc est præceptum meum*, etc., nisi quia omne præceptum de sola dilectione est ? » Item hoc præcep-

[1] Isid., *Etymol.*, lib. XVII, c. V. — [2] Senec., *Epist.* XLI, post med. — [3] Aug., *in Joan.*, tract. LXXX, n. 1. — [4] *Eccli.*, XXIV, 23. — [5] *Gen.*, XL, 9. — [6] *Luc.*, XIII, 21. — [7] Bern., *de Consider.*, lib. V, c. X, n. 22. — [8] *Psal.* XXII, 5. — [9] Isid., *Etymol.*, lib. XVII, c. V. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXI, n. 1. — [11] *Ezech.*, XVII, 6. — [12] *Psal.* LXXIX, 12. — [13] *Num.*, XIII, 24. — [14] Aug., *de verb. Dom.*, serm. LIX, al. LXXXVII, n. 1. — [15] *Ose.*, XIV, 6, 8. — [16] I *Cor.*, III, 9, 7. — [17] *Luc.*, XIII, 8. — [18] Aug., *de verb. Dom.*, serm. XXXI, al. CX, n. 1. — [19] *Ezech.*, VIII, 8. — [20] *Eccli.*, XXIV, 42. — [21] *Gen.*, XLIX, 11. — [22] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 1.

(*a*) *Suppl.* vitis. — (*b*) *Leg.* connexioni. — (*c*) *Leg.* avertitur. — (*d*) *Cæt.° edit.* immissus. — (*e*) *Edit. Bened.* humilis terra. — (*f*) *Item* dolores peccatoris. — (*g*) *Cæt. edit.* fodi.

tum est continentia (*a*) omnis præcepti perfectum; unde Gregorius [1] : « Omnia (*b*) unum præceptum sunt. » Et ponit exemplum de radice arboris, et de ramis [2] : « Plenitudo enim legis est dilectio. » Item hoc præceptum est dignitate magnum; ait legis doctor [3] : « Quod est mandatum maximum et primum ? » Cui respondit Jesus : « Diliges Dominum Deum tuum. Hoc est maximum et primum præceptum. Secundum vero simile huic : Diliges proximum. » Et secundum hoc, illud est magnum [4] : « Qui enim diligit proximum, legem implevit. » Item hoc præceptum est efficacia virtuosum; supra [5] : « Mandatum novum do vobis. » Ibi Augustinus [6] : « Ideo mandatum novum, quia exuto vetere homine, induit nos novum hominem : innovat (*c*) quippe audientem, vel potius obedientem. » Merito ergo adimplendum est istud præceptum. Unde Augustinus [7] hic : « Ibi dictum est *novum mandatum*, ne in vetustate nostra perseveremus : hic dictum est : *Meum præceptum*, ne contemnendum putaremus. » Et subditur secundum : *Ut diligatis invicem*, non audiatis detestando, non contemnatis negligendo, nec timeatis solum formidando, sed diligatis bonum optando, et volendo invicem. Diligatis, inquam, ordinabiliter, diligendo in homine (*d*) quod est diligendum; et quod est diligendum, scilicet unde est ad imaginem Dei : non propter voluptatem, quam ex eo capit, sicut homo diligit avem garrulam; nec propter commoditatem, sicut homo diligit jumentum; nec propter carnalem cognationem solam, nec propter corporis pulchritudinem; sed unde est homo ad Dei imaginem : sic enim debet homo diligere semetipsum, prout ait Augustinus. [8] « Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Item ut diligatis invicem salubriter et beneficienter, omne malum a proximo amovendo, et omne bonum proprius se (*e*) conferendo. Ut enim ait Augustinus : « Ad dilectionem proximi pertinet innocentia, qua nulli nocemus; et benevolentia, qua prosumus, quibus possumus. » Et ideo signanter ait supra [5] : « Præceptum (*f*) novum do vobis, ut diligatis invicem. » Ibi Augustinus [9] : « Medicus enim recte dicitur ægrotos diligere, quia non diligit in eis, nisi salutem quam cupit revocare, et odit morbum quem vult expellere. Sic nos debemus invicem diligere, salutem mutuam diligendo, et malum odiendo, » etc. Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Item ut diligatis invicem veraciter, non dolose vel fallaciter [10] : « Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate. » Item ut diligatis ordinabiliter, scilicet diligendo Deum in proximo, et crescendo in dilectione Dei ex dilectione (*g*) proximi. Ut enim ait Hugo [11] : « Sic est de dilectione Dei et proximi, sicut de dilectione mellis et favi : quia non diligit homo in favo nisi mel; sic non debet homo diligere in homine nisi Deum. Mel enim diligitur propter se, favus propter mel. » Et ibi bene de hoc. [12] « Si diligamus invicem, Deus in nobis manet. Sic Deus dilexit nos, » scilicet recte sive rationabiliter, ac beneficienter, veraciter et ordinabiliter. [13] « In dilectione et indulgentia sua redemit nos, » etc. [14] « In charitate perpetua dilexi te. » [15] « Ipse prior dilexit nos, et misit filium suum. » Supra (v. 9) : « Sicut dilexit me pater, ita et dilexi vos. » Infra eodem (v. 13) : « Majorem charitatem nemo habet, » etc. Et [16] : « Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis. » Præcepti ergo summa auctoritas, rei præceptæ justa æquitas, modi adimplendi præceptum perfectibilitas, ad imitationem dignativæ dilectionis, qua Filius Dei dilexit nos.

Collatio sexagesimanona, XV, 14.

Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Quoniam, ut ait sapiens, honor est in honorante, scilicet vanus, felicitas est in felicitate. Hoc est dictum : in potestate hominis honorantis est honorare quemlibet pro voluntate; sed felicitas redditur merito. Et quia amicitia Dei est magna felicitas, ideo præsupponit meritum in amico. Et hæc duo in his verbis insinuantur, quorum primum est meriti virtuosi perfectibilitas, ibi : *Si feceritis quæ præcipio*; secundum est gloriosa bonitas, ibi : *Amici mei eritis.*

Amicitia Dei magna felicitas.

Ait ergo : *Si feceritis quæ præcipio vobis*, scilicet in præmisso præcepto de dilectione, in

[1] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 1. — [2] *Rom.*, XV, 14. — [3] *Matth.*, XXII, 36-39. — [4] *Rom.*, XIII, 8. — [5] *Joan.*, XIII, 34. — [6] Aug., *in Joan.*, tract. LXV, n. 1. — [7] Ibid., tract. LXXXIII, n. 2. — [8] *Matth.*, XXII, 38. — [9] Aug., *in Joan.*, tract. LXV, n. 2, quoad sensum. — [10] I *Joan.*, III, 18. — [11] Hug., *de Sacram. fid.*, lib. II, part. XIII, c. VI, post med. — [12] I *Joan.*, IV, 12, 11. — [13] *Isa.*, LXV, 9. — [14] *Jerem.*, XXXI, 3. — [15] I *Joan.*, IV, 10. — [16] *Ephes.*, V, 2.

(*a*) *Fortasse leg.* summarium. — (*b*) *Cæt. edit.* Omne præceptum. — (*c*) vel novat. — (*d*) nomine. — (*e*) *Fortasse legendum* pro posse. — (*f*) *Vulg.* Mandatum. — (*g*) *Cæt. edit.* dilectionem.

quo præcepto sunt omnia præcepta, ut ait Gregorius[1] : « Præcepta, inquit, dominica multa sunt per diversitatem operis, et unum in radice dilectionis. » Et ibi bene et multum de hoc. Unde Augustinus[2] : « Breve præceptum tibi præcipitur : Dilige, et quod vis fac. Sive taceas, dilectione taceas; sive clames, dilectione clames; sive emendes, dilectione emendes; sive parcas, dilectione parcas. » Et sic de aliis, quæ ibi enumerat. « Radix sit intus dilectionis : non potest de ista radice exire nisi bonum semen. » Hæc ille. Et ibi bene de hoc. Vere ergo adimplens hoc præceptum de dilectione, « legem implevit. » Et ibidem[3] : « Plenitudo legis est dilectio. » Qualiter autem faciendum est hoc præceptum, dictum est in priori Collatione. Et sic adimplens præceptum erit amicus Dei.[4] « Annuntiat de eo amico suo. » Ibi Gregorius[5] exponens istud ait, quod « amicus veritatis est rectæ amator actionis. » Sed non est recta actio (*a*), nisi exiens de radice charitatis, et informata charitate, et ipsa eadem finaliter ordinata.[6] « Si charitatem non habuero, nihil sum. » Et hujus adimpletionis mandatorum est fructus, assequi amicitiam Dei. Unde ait : *Vos amici mei, etc., si feceritis.* Ut enim ait Gregorius[7] : « Quanta est dignitas hominum esse amicos Dei ! Servi digni non sumus, et amici vocamur. » Ut enim ait Tullius[8] : « Maximum est in amicitia, (*b*) parem esse inferiori : » multo magis summum est Deum condescendere, ut sit amicus hominis : « Amicitia enim[9] est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et charitate consensio, » ait ibidem. Et Augustinus idem. « Deus enim amicitiæ æquiparat se amico, » ait Bernardus. Fiunt autem homines amici Dei, et efficiuntur (*c*) immaculabili sanctimonia.[10] « Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum habebit amicum regem. » Item efficiuntur amici Dei inenarrabili sapientia[11] : « Amicos Dei et prophetas constituit, » scilicet sapientia. Item efficiuntur amici Dei præceptorum perfecta observantia, prout dicitur hic, et est expositum. Item efficiuntur amici Dei tribulationum longanimi sufferentia; de Abraham[12], quod « per multas tribulationes probatus Dei amicus effectus est. » Et idem[13]. Et hæc amicitia est honorificativa et exaltativa eminenter et perenniter[14] : « In amicitia tua decorati sunt. »[15] « Amice, ascende superius. » Item est delectativa et consolativa[16] : « In amicitia illius delectatio bona. » Item hæc amicitia est in futuro beatificativa, quia visionis Dei et omnium bonorum impetrativa. Unde ait hic : *Vos dixi amicos, quia omnia nota feci vobis*, id est, in futuro faciam, prout exponit Augustinus. Tunc enim[17] « videbimus eum sicuti est. » Magnus ergo fructus hujus amicitiæ, et modicus labor ad eam impetrandam[18] : « Amicus fidelis, medicamentum vitæ, » qualis est Christus.

Collatio septuagesima, XV, 19.

Quia de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propter hoc odit vos mundus. In his verbis tria figurantur, sive insinuantur : quorum primum est discipulorum Christi ingenua nobilitas, ibi : *Non estis de mundo*; secundo, eorumdem Deo grata acceptibilitas, ibi : *Sed ego elegi vos*; tertio, mundanorum in detestando discipulos Christi perversitas, ibi : *Propterea odit vos mundus.*

Ait ergo : *Non estis de mundo :* nec secundum spiritualem originem, quia discipuli Christi, et membra ejus descenderunt de cœlo, supra[19] : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis, qui est in cœlo : » Christus cum membris suis, secundum Augustinum, ibi.[20] « Vidi civitatem sanctam Hierusalem de cœlo descendentem, » etc., id est, Ecclesiam.[21] « Primus homo de terra, terrenus : secundus de cœlo, cœlestis. » Item discipuli Christi, sive electi, non sunt de mundo secundum mansivam dilectionem. Ut enim ait Augustinus[22] : « Amando habitamus : qui diligunt mundum, corde habitant in mundo : qui non (*d*), carne in mundo, corde versantur in cœlo. »[23] « Ubi est thesaurus tuus, ibi et cor tuum. »[24] « In arduis ponet nidum. » Ibi Gregorius[25] satis de hoc, qualiter est habitatio sanctorum sursum. « In arduis, inquit, ponit nidum, quia in superius fi-

[1] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 1. — [2] Aug., *in Epist. Joan.*, tract. VII, n. 8. — [3] *Rom.*, XIII, 8, 10. — [4] *Job*, XXXVI, 33. — [5] Greg., *Moral.*, lib. XXVII, c. VIII, al. XV, n. 28. — [6] I *Cor.*, XIII, 2. — [7] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 4. — [8] Cic., *de Amicit.*, n. 19. — [9] Ibid., n. 6. — [10] *Prov.*, XXII, 11. — [11] *Sap.*, VII, 27. — [12] *Judith*, VIII, 22. — [13] *Jac.*, II, 23.

[14] *Eccli.*, XLVIII, 11. — [15] *Luc.*, XIV, 10. — [16] *Sap.*, VIII, 18. — [17] I *Joan.*, III, 2. — [18] *Eccli.*, VI, 16. — [19] *Joan.*, III, 13. — [20] *Apoc.*, XXI, 2. — [21] I *Cor.*, XV, 47. — [22] Aug., *in Joan.*, tract. II, n. 11. — [23] *Matth.*, VI, 21. — [24] *Job*, XXXIX, 27. — [25] Greg., *Moral.*, lib. XXXI, c. XIX, al. XLVII, n. 95, 96.

(*a*) *Cæt. edit.* comparatio. — (*b*) *Suppl.* superiorem. — (*c*) *Cæt. edit.* efficiunt. — (*d*) *Suppl.* diligunt mundum, versantur.

git consilium. » Et de hoc Seneca [1] bene, loquens de animo sacro : « Majore, inquit, sui parte (*a*) est, unde descendit. » Et ponit exemplum : « Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt, unde mittuntur; sic animus magnus et sacer hic dimissus (*b*) conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ : illic (*c*) pendet, illic (*d*) spectat, illic (*d*) nititur. » Hæc ille. Consimiliter ait Bernardus quod anima est verius ubi amat, quam ubi animat. Item electi Dei non sunt de mundo per similem conversationem ipsis mundanis [2] : « Nostra conversatio est in cœlis. » Et [3] : « Dii similes hominibus descenderunt ad nos. » Unde in persona mundi [4] : « Dissimilis est nobis vita ejus. » Et ideo non erunt cum mundo, secundum retributionem [5] : « Dum judicamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. » Electis enim dicetur [6] : « Venite, benedicti patris mei. » Reprobis : « Ite in ignem æternum. » Sed hoc non debent sibi attribuere, sed Deo. Ideo sequitur : *Ego vos elegi*, non meritis vestris, quorum nulla bona præcesserunt, sed gratia : non ex operibus, ait hic Augustinus [7]. Ipse enim elegit prædestinationis electione [8] : « Elegit nos ante mundi constitutionem. » [9] « Antequam aliquid boni egissent, aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, » etc. Item elegit temporali justificatione [10] : « Quia quos prædestinavit, hos et vocavit. » [11] « Elegi te, non abjeci te. » Item ipse eligit assumptione ad officii dignitatem, supra [12] : « Duodecim vos elegi. » Item eligit finali glorificatione, ut ait Propheta in Psalmo [13] : « Beatus quem elegisti, et assumpsisti. » [14] Ecce puer meus electus quem elegi. » [15] Et in electis meis mitte radices. » Et licet discipuli Dei sint tales, et grati Deo, tamen mundus eos odit ob suam malignitatem et perversitatem, et ob discipulorum Christi perfectibilitatem, ut dictum est in expositione litteræ. Et tales prius sibi nocent, quam illis, quos odiunt. Unde Gregorius [16] hic : « Si odio habere cœperimus inimicum, intus est quod perdimus. » Et Augustinus : [17] « Odium tenere adversus fratrem, est fontem charitatis obdurare. » Et idem [18] : « Odiens hominem plus vastat se inimicando (*e*), quam alium persequendo. » Sed quia ipsi sunt mali, scilicet amatores mundi, odiunt Dei electos arguentes vitia eorum. Unde Hieronymus [19] : « Veritas amara est, et qui eam prædicant, replentur amaritudine. » Supra [20] : « Qui male agit, odit lucem. » Ibi de hoc.

Collatio septuagesimaprima, XVI, 8.

Cum venerit ille, scilicet Spiritus, *arguet mundum de peccato*, etc. In his verbis tria insinuantur : quorum primum est doni Dei evidens pretiositas, sive bonitas, ibi : *Ille*, scilicet Spiritus; secundum est donationis ejusdem mera gratuitas, ibi : *Venerit*; tertium est ipsius constans virtuositas, ibi : *Arguet mundum*.

Ait ergo : *Ille*, scilicet Spiritus dandus et mittendus a Filio Dei, quod est unum eminentia, et pretiositate in hac vita summum [21] : « O quam bonus, et suavis est spiritus tuus in nobis, Domine ! » *Bonus*, inquam, auferens malum culpæ; *suavis*, scilicet consolans contra malum pœnæ; *bonus*, quia facit hominem bonum etiam de malo; *suavis*, quia facit hominem consolatum inter malos et mala. Unde et dicitur *Paraclitus*, id est advocatus vel consolator, secundum Augustinum [22].[23] « Spiritum bonum dabit petentibus se. » [24] « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est. » Est enim Spiritus datum bonum justificando incipientes, et est melius amplius operando in proficientibus, et est optimum sublimando in Deum, et in ipsis perfectis, sive perducendo ad gloriam, prout ait Propheta [25] : « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. » Et iste spiritus talis venit, scilicet gratis a Deo missus, gratanter sive ex gratia, non ex operibus debitus, non pretio emptus, nec studio acquisitus, sed pure a Deo datus et missus. Supra [26] : « Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat. » [27] « Si venerit ad me, non videbo eum. » [28] « A quatuor ventis veni, spiritus, » etc. Sic veniens arguit mundum, dans scilicet vir-

[1] Senec., *Epist.* XLI, circa med. — [2] *Philip.*, III, 20. — [3] *Act.*, XIV, 10. — [4] *Sap.*, II, 15. — [5] I *Cor.*, XI, 32. — [6] *Matth.*, XXV, 34, 41. — [7] Aug., *in Joan.*, tract. LXXXVII, n. 3. — [8] *Ephes.*, I, 4. — [9] *Rom.*, IX, 11. — [10] *Rom.*, VIII, 30. — [11] *Isa.*, XLI, 9. — [12] *Joan.*, VI, 71. — [13] *Psal.* LXIV, 5. — [14] *Matth.*, XII, 18. — [15] *Eccli.*, XXIV, 13. — [16] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 2. — [17] Aug., *Serm.* CCCLI, n. 7. — [18] Id., *Conf.*, lib. I, c. XVIII. — [19] Hieron., *ad Jovinian.*, lib. II, versus fin. — [20] *Joan.*, III, 20. — [21] *Sap.*, XII, 1. — [22] Aug., *in Joan.*, tract. LXXIV, n. 4. — [23] *Luc.*, XI, 13. — [24] *Jac.*, I, 17. — [25] *Psal.* CXLII, 10. — [26] *Joan.*, III, 8. — [27] *Job*, IX, 11. — [28] *Ezech.*, XXXVI, 9.

(*a*) *Suppl.* illic. — (*b*) *Senec.*, et in hoc demissus, ut propius divina nossemus. — (*c*) *Leg.* illinc. — (*d*) *Leg.* illuc. — (*e*) *Cæt. edit.* in imitando.

tutem, et constantiam per ipsum ad mundum arguendum. Unde Augustinus [1] hic : « Per Spiritum sanctum diffundenda erat charitas in cordibus discipulorum, quæ foras mittit timorem, quo possent impediri, ne auderent mundum arguere. » Hoc ille regulariter. Ut ait Augustinus [2], « quod ipsi erant facturi in Spiritu sancto, hoc eumdem Spiritum dicit esse facturum. » Spiritus ergo virtuosus, qui sic roborat ad arguendum. Et sic arguentes sunt laudandi [3] : « Qui arguunt, laudabuntur. » Et hoc juste, quia Spiritus juste arguit de tribus, quæ hic specificantur, scilicet de peccato, quod mundus commisit non credendo in Christum : et ideo merito arguendus, et ob contemptum summæ potestatis, ob injuriam læsæ majestatis, ob transgressionem divinæ legis, ob abusionem creatæ universitatis. Hæc enim sunt in peccato, ut patet consideranti. [4] « Quid nequius est, quam quod cogitavit caro, et sanguis? » Et hoc arguetur. Item arguet de justitia, quam mundus noluit apprehendere, nec imitari [5] : « Non secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate, » etc. Item arguet de judicio, quod mundus non timuit, nec timuit eum qui principem mundi peccantem damnavit [6] : « Judicabit gentes, et arguet multos. » Et in *Psalmo* [7] : « Arguam, et statuam contra faciem tuam. » Et alibi [8] : « Domine, ne in furore tuo arguas me. » Et de his Augustinus [9] : « Credant homines, ne arguantur de peccato : transeant in numerum fidelium, ne arguantur de justitia, quam nolunt imitari; caveant (*a*) judicium, ne cum principe mundi damnentur. » Hæc ille. A peccato retrahat pudor ob suam ignominiam; ad justitiam alliciat amor ob suam decentiam; ad cavendum judicium inducat timor ob severam suam sententiam. Et in arguendo proponit Dominus contra peccatores peccatorum commissiones; pro minore, assumit pœnitentiæ et justitiæ negligentias; in conclusione, judicando, infliget damnationes : tunc enim [10] « vanitatis arguuntur præterita. »

Collatio septuagesimasecunda, **XVI**, 13.

Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Cum ad sufficientiam doctrinæ tria requirantur, scilicet docentis inenarrabilis sapientia, et in docendo efficacia, et rei quæ docetur æquitas, sive justitia; in his verbis secundum hoc tria insinuantur : quorum primum est docentis inerrata veritas, ibi : *Spiritus veritatis;* secundum est in docendo virtuosa potestas, ibi : *Docebit;* tertium est rei, quæ docetur, æquitas et utilitas, ibi : *Omnem veritatem.*

Ait ergo : *Spiritus veritatis*, scilicet originaliter, quia missus a veritate, Filio Dei, qui est veritas : supra [11] : « Ego sum veritas. » Item spiritus veritatis essentialiter, quia id quod est spiritus, veritas est, sive verum est absque simulatione et fictione [12] : « Spiritus disciplinæ effugiet fictum. » Veritas enim est id quod est, ait Isaac [13]; sive veritas est, quæ ostendit id quod est, ait Augustinus [14]. Item est spiritus veritatis effectualiter, quia docet veritatem, prout dicitur hic [15] : « In hoc cognoscimus spiritum veritatis, et spiritum erroris. » Supra [16] : « Dabit vobis spiritum veritatis. » Et iste Spiritus veritatis docet, veram ejus scientiam infundendo : doctrinatio enim est actio scientis in alio, ait sapiens. Sed Filius Dei suo spiritu infundit scientiam suam, prout ait Hugo : « Ille intelligentiam in corde ponit, qui intus illuminat, non qui foris sonat. Tu foris loqueris, sed intus non ungis : alii magistri adhibent ministerium, unus est qui præbet sensum. » Hæc ille. [17] « Omnium artifex docuit me sapientia (*b*). » Docet, inquam, luculenter, sive perspicaciter [18] : « Inspiratio Dei (*c*) dat intelligentiam. » [19] « In ipsa est spiritus intelligentiæ. » Item docet multiformiter, quia multiformem sapientiam [20] : « Multiformis sapientiæ Dei. » Item [21] : « Unctio docet de omnibus. » Item docet salubriter, vel utiliter [22] : « Ego Dominus docens te utilia. » Item docet efficaciter, sive potenter [23] : « Solum tetigisse, docuisse est, » ait Gregorius. In *Psalmo* [24] : « Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum. » Salvifica ergo doctrina spiritus, et artificiosa a parte modi docendi. Sed quid docet? Sequitur : *Omnem veritatem.* Est enim veritas vitæ [25] : « Quomodo

[1] Aug., *in Joan.*, tract. XCV, n. 1. — [2] Id., tract. C, n. 1. — [3] *Prov.*, XXIV, 25. — [4] *Eccli.*, XVII, 30. — [5] *Isa.*, XI, 3. — [6] *Isa.*, II, 4. — [7] *Psal.* XLIX, 21. — [8] *Psal.* VI, 2. — [9] Aug., tract. XCV, n. 1. — [10] *Eccle.*, XI, 8. — [11] Sup., XIV, 6. — [12] *Sap.*, I, 5. — [13] Isaac, *de Definitionib.* — [14] Aug., *de ver. Relig.*, c. XXXVI, n. 66. — [15] I *Joan.*, IV, 6. — [16] Sup., XIV, 17. — [17] *Sap.*, VII, 21. — [18] *Job.* XXXII, 8. — [19] *Sap.*, VII, 22. — [20] *Ephes.*, III, 10. — [21] I *Joan.*, II, 27. — [22] *Isa.*, XLVIII, 17. — [23] Greg., *in Evang.*, hom. XXX, n. 8. — [24] *Psal.* XCIII, 12. — [25] *Isa.*, XXXVIII, 3.

(*a*) *Cæt. edit.* tamen. — (*b*) sapientiam. — (*c*) *Vulg.* Omnipotentis.

ambulaverim coram te in veritate. » Et est veritas doctrinæ [1] : « Viam Dei in veritate doces. » Item est veritas justitiæ [2] : « Accipere personam non est bonum, ut declines a veritate judicii. » Et has omnes veritates docet Spiritus, quia non est doctor veri, nisi solus Deus, ait Augustinus. Supra [3] : « Docebit vos omnia. » Vel aliter secundum Anselmum [4] : « Quadruplex est veritas, scilicet enuntiationis, cogitationis, voluntatis, et actionis. » Et has omnes docet Spiritus. Docet enim veritatem enuntiationis [5] : « Non estis, qui loquimini, sed Spiritus, » etc. Item docet veritatem rectæ cogitationis, ut [6] : « Non sumus sufficientes aliquid cogitare ex nobis, » etc. Item docet voluntatis veritatem, quæ tunc est vera, quando est recta, et conformis divinæ voluntati : propter quod orat Propheta [7] : « Doce me facere voluntatem tuam. » Item docet veritatem actionis, quæ tunc dicitur esse vera, quando est virtuosa [8] : « Sobrietatem, et sapientiam docet, » etc. Sed quos et quales docet Spiritus? Sciendum quod docet rationales, et carnalitatum domitores : « docet enim [9] hominem scientiam. » [10] « Quem docebit ? » Et sequitur : « Ablactatum a lacte, » etc. Et ideo signanter ait hic : *Docebit vos.*

Collatio septuagesimatertia, XVI, 20.

Mundus vero gaudebit, vos vero contristabimini : sed tristitia vestra vertetur in gaudium. In his verbis tria figurantur : quorum primum est mundanorum perversa deornabilitas, ibi : *Mundus*; secundum est illecebrosa et libidinosa voluptas, ibi : *Gaudebit ;* tertium est discipulorum Christi, sive electorum pœnitentiæ desolativa anxietas, ibi : *Tristitia vestra ;* quartum est eorum futura jubilativa bonitas, ibi : *Tristitia vestra vertetur in gaudium.*

Ait ergo : *Mundus gaudebit*, id est amatores mundi, secundum Augustinum [11] hic, qui mundus est diabolo subjectus. Supra [12] : « Princeps mundi. » Et est privatione veræ cognitionis excæcatus, supra [13] : « Mundus eum non cognovit. » Et est Deo et electis inimicus, supra proximo [14] : « Odit vos mundus. » Et infra eodem : *In mundo pressuram habebitis.* Item et est finaliter damnandus [15] : « Ne cum mundo damnemur. » Nec mirum, quia [16] « totus in maligno positus est. » Hic, inquam, mundus gaudebit gaudio libidinoso, et pernicioso, et hoc ratione fatuantis suæ stultitiæ [17] : « Cor enim stultorum, ubi lætitia. » Tales enim gaudentes sunt sicut phrenetici, qui plangunt et rident, quia sensum rationis non habent, ait Gregorius. Et quasi idem [18] : « Risum reputavi errorem, et gaudio dixi : Quid frustra deciperis ? » Item sic gaudet mundus ratione inexperientiæ spiritualis gaudii [19] : « Esse sub sentibus delicias computabant. » Ibi Gregorius [20] : « Si studiose cognoscere quærerent, quam flenda essent gaudia, quæ appetunt, viderent. » Et ibi bene de hoc. Et sapiens : « Quam parvi ingustabiles sinceræ delectationis, ad corporales delectationes refugiunt. » Et ponit exemplum de pueris, quibus sunt pretiosa et delectabilia, et quæ non sunt simpliciter talia. [21] « Voluptates existimant diei (*a*) delicias. » Et ideo comparantur absinthio [22], prout ait Gregorius [20]. Item sic gaudet mundus ratione effrænatæ concupiscentiæ, et diffidentiæ de futuro gaudio [23] : « Exiguum est tempus vitæ nostræ : ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra. » Et istud gaudium est brevitate punctale et cito defectivum, et tristitia deductirum [24] : « Gaudium hypocritæ ad instar puncti. » Ibi Gregorius [25] de hoc [26] : « Gaudent ad sonitum organi. » Et sequitur : « In puncto ad inferna descendunt. » [27] « Extrema gaudii luctus occupat. » [28] « Defecit gaudium cordis nostri. » [29] « Risus vester in luctum vertetur, et gaudium in mœrorem. » Sed discipuli contristabantur, et adhuc electi Dei in hac vita [30] : « Cor sapientum ubi tristitia. » Et hoc vel ex consideratione propriorum peccatorum, et memoratione [31] : « Anima quæ tristis est super mali magnitudine. » Item tristantur electi Dei pœnitentiali lamentatione pro peccatis seipsos affligendo [32] : « Quæ secundum Deum tristitia, pœnitentiam operatur. » Item tristantur præ compassione, ex abdicatione omnis mundani gaudii, prout dictum est in litteræ expositione. Secundum Augustinum [33] enim « pia est tristitia,

[1] *Matth.*, XXII, 16. — [2] *Prov.*, XVIII, 5. — [3] Sup., XIV, 26. — [4] Anselm., *de Verit.*, c. II, V. — [5] *Matth.*, X, 20. — [6] II *Cor.*, III, 5. — [7] *Psal.* CXLII, 10. — [8] *Sap.*, VIII, 7. — [9] *Psal.* XCIII, 10. — [10] *Isa.*, XXVIII, 9. — [11] August., *in Joan.*, tract. LXXVIII, n. 5, et c., n. 2. — [12] Sup., XII, 31. — [13] Sup., I, 10. — [14] Sup., XV, 19. — [15] I *Cor.*, XI, 32. — [16] I *Joan.*, V, 19. — [17] *Eccle.*, VII, 5. — [18] *Eccle.*, II, 2. — [19] *Job*, XXX, 7. — [20] Greg., *Moral.*, lib. XX, c. XV, al. XV, n. 38. — [21] II *Petr.*, II, 13. — [22] *Thren.*, III, 15. — [23] *Sap.*, II, 9. — [24] *Job*, XX, 5. — [25] Greg., *Moral.*, lib. XV, c. II, al. III, n. 4. — [26] *Job*, XXI, 12. — [27] *Prov.*, XIV, 13. — [28] *Thren.*, V, 15. — [29] *Jac.*, IV, 9. — [30] *Eccle.*, VII, 5. — [31] *Bar.*, II, 18. — [32] II *Cor.*, VII, 10. — [33] Aug., *ad Sebast.*, epist. CXLV, al. CCXLVIII, n. 1. — (*a*) *Cæt. edit.* Dei.

et si potest dici, beata miseria alienis vitiis tribulari, non implicari,» etc. De qua tristitia exponit Gregorius [1] illud [2] : « Cor sapientum ubi tristitia. » Item tristantur electi in hac vita ad aliorum correctionem, et refrænationem : [3]« Per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. » Et [4] : « Ventus Aquilo dissipat pluviam, et facies tristis linguam detrahentem. » [5] « Erudiens eos instruit disciplina. » Ibi Gregorius [6] de quatuor plagis (*a*), sive lamentis compunctionum, quibus animus justi afficitur, quæ sunt considerationes malorum commissorum in præterito, divinorum judiciorum in futuro, vel malorum mundi in præsenti, et dilationis bonorum gloriæ, ut ibi exemplificat bene. [7]«Plagæ enim in secretioribus ventris. »[8] « Beati qui lugent, » et horum tristitia vertetur in gaudium. Et ita tristitia talium brevis [9] : « Modicum nunc si oporteat constristari. » Item est facilis sive levis ad sustinendum, quia est propter æternum gaudium [10] : « Quasi tristes, et ecce (*b*) gaudentes; » et propter constantiam sustinentis virtuosi [11] : « Non contristabit justum quidquid acciderit. » Et merito, ex consideratione gaudii, quod erit magnitudine plenum, prout subjungitur hic : *Ut gaudium vestrum sit plenum*, scilicet spirituale : cui nihil addendum, ait Augustinus [12]. Item erit gaudium eradicate verum, quia in Deo, et de Deo, et ad Deum [13] : « Gaudete in Domino, iterum dico, gaudete. » Gaudium enim est diffusio animi, ut ait Commentator. Et ita non est verum, nisi ex Deo, quod est majus anima. Ideo [14] : « Ego autem in Domino gaudebo. » Item erit gaudium multitudine numerosum [15] : « Intra in gaudium Domini tui. » Item erit gaudium indefectibilitate æternum [16] : « Gaudium et lætitiam obtinebunt. » [17] « Adducam super vos omne gaudium (*c*). » Quamvis ergo electi Dei habeant tristitiam in tempore, sunt tamen habituri gaudium in æternitate.

Collatio septuagesimaquarta, XVI, 33.

Confidite, quia (d) vici mundum. Quoniam magnifici imperatoris, sive regis, est milites suos imminentibus bellis confortare, et animare, et victoriam promittere; ideo Salvator, princeps regum terræ, post prænuntiationem suæ passionis et persecutionum imminentium discipulis, confortat eos, suadens eis confidentiam, et recitans suam victoriam, et illam eis promittens. Secundum hoc vero duo hic insinuantur : quorum primum est ad constantiam et fiduciam eorum exhortatio, ibi : *Confidite*; secundum est suæ triumphalis victoriæ recitatio, ibi : *Ego vici mundum*.

Ait ergo : *Confidite*, non in vobis ipsis, nec in humana virtute [18] : « Maledictus vir qui confidit in homine. » Bernardus [19] : « Is est fidelis, qui nec sibi credit, nec in se sperat. » Item non est confidendum in humana potestate [20] : « Quæ est ista fiducia, qua confidis ? » Et sequitur : « Confidis (*e*) super baculum arundineum, » etc. Item non est confidendum in humanæ sapientiæ sagacitate [21] : « Confidis te esse ducem cæcorum, » etc. Talis enim confidit in sua stultitia [22] : « Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quam stulto confidenti sibi in stultitia sua. » Item non est confidendum in divitiarum multitudine; in *Psalmo* [23] : « Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum gloriantur. » Omnium enim talium est vacua fiducia. Et de quolibet talium potest verificari illud [24] : « Sicut tela araneæ, fiducia ejus. » Ideo [25] : « Non in carne fiduciam habentes; » sed in Domino est confidendum, ratione invincibilis suæ potestatis, prout ait Propheta [26] : « Habe fiduciam in Domino. » Ideo in *Psalmo* [27] : « In te confidit anima mea. » Item in ipso est confidendum ratione infallibilis veritatis ac fidelitatis, prout ait Propheta [28] : « In te confido, non erubescam. » [29] « Non est confusio confidentibus in te. » Et sic confidens est invincibilis, et ad persecutiones faciendas aptus [30] : « Justus quasi leo confidens. » Et in *Psalmo* [31] : « Qui confidit (*f*) in Domino, sicut mons Sion. » [32] « Confide in Domino, et mane in loco tuo. » Et sic confidentes vincunt in Christo, quoniam ipse vicit

[1] Greg., *Moral.*, lib. XVIII, c. XXIV, al. XLI, n. 66. — [2] *Eccle.*, VII, 5. — [3] Ibid., 4. — [4] *Prov.*, XXV, 23. — [5] *Job*, XXXIII, 16. — [6] Greg., *Moral.*, lib. XXIII, c. XIII, al. XXI, n. 41. — [7] *Prov.*, XX, 30. — [8] *Matth.*, V, 5. — [9] I *Petr.*, I, 6. — [10] II *Cor.*, VI, 10. — [11] *Prov.*, XII, 21. — [12] Aug., *in Joan.*, tract. CII, n. 2. — [13] *Philip.*, IV, 4. — [14] *Habac.*, III, 18. — [15] *Matth.*, XXV, 21. — [16] *Isa.*, XXXVI, 10. — [17] *Jerem.*, XXXII, 42. — [18] Ibid., XVII, 5. — [19] Bern., *in Vig. Nativ. Dom.*, serm. V, n. 5. — [20] *Isa.*, XXXVI, 4, 6. — [21] *Rom.*, II, 19. — [22] *Prov.*, XVII, 12. — [23] *Psal.* XLVIII, 7. — [24] *Job*, VIII, 14. — [25] *Philip.*, III, 3. — [26] *Prov.*, III, 5. — [27] *Psal.* LVI, 2. — [28] *Psal.* XXIV, 2. — [29] *Dan.*, III, 40. — [30] *Prov.*, XXVIII, 1. — [31] *Psal.* CXXIV, 1. — [32] *Eccli.*, XI, 22.

(*a*) *Suppl.* percussionum. — (*b*) *Vulg.* semper autem. — (*c*) *Vulg.* bonum. — (*d*) Vulg. *ego*. — (*e*) *Cæt. edit.* confide. — (*f*) *Vulg.* confidunt.

mundum, principem ejus ejiciendo foras, supra [1]. Et vere vicit : victoria enim est « subjectio repugnantium, » ait Augustinus [2]. Unde ipse vicit triumphaliter, mundi principem ejiciendo foras, ipsum relegando, et captivos liberando : proprie enim fuit fortis [3], qui intravit domum fortis, et eripuit vasa. [4] « Apprehendit draconem. » [5] « Clangor victoriæ regis in illo. » Item ipse vicit ordinabiliter, sive æquiter : non potentia solum, sed justitia, secundum Augustinum [6]. [7] « Agnus vicit (a) illos, » scilicet in sua passione. Item ipse vicit (b) æternaliter, sive perenniter [8] : « Ecce vicit Leo de tribu Juda. » Item ipse vicit (b) multipliciter tam per se, quam per suos electos, quibus dedit virtutem vincendi [9] : « Dedit nobis victoriam per Jesum Christum. » [10] « Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. » Et propter hoc ait hic : *Vici mundum*, ut ipsi confiderent se victuros in ipso, ut patet ex Glossis.

Collatio septuagesimaquinta, XVII, 3.

Hæc est vita æterna, ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum. In his verbis exprimuntur sive insinuantur quatuor : quorum primum est gloriæ veritas, sive sublimitas, ibi : *Hæc est vita*, etc.; secundum est inalterabilis æternitas, ibi : *Æterna;* tertium est indefectibilis deliciositas, sive delectabilitas, ibi : *Ut cognoscant te solum Deum*; quartum est hujus deliciositatis extensibilitas, sive numerositas, ibi : *Et quem misisti Jesum Christum.*

Ait ergo : *Hæc est vita*, et in hoc exclusio omnis differentiæ mortis, quia vita præsens non est vita pura, sed mixta morte, sive respersa morte, vel corruptibilitate : etenim (c) mors viventium, sive vita morientium, ut ait Augustinus [11]. Et ibidem : « Beatam vitam quæritis in regione mortis ? Non est illic. Quomodo enim beata vita, ubi nec vita est ? » Et idem Augustinus, quod « hæc vita non est, nisi cursus ad mortem. » Sed in regno gloriæ est vita : ut enim dicitur in libro *de Motu Cordis*, et in commento libri *de Causis :* « Vita est processio procedens ab ente quieto et sempiterno, et primus motus. » Et quia ipsa gloria procedit ab ipso Deo, et ipsa implentur animæ beatæ [12] : « Declinabo super eam quasi firmamentum pacis, et quasi torrentem mundantem gloriam. » Et in *Psalmo* [13] : « Torrente voluptatis tuæ potabis eos. » Et ideo illorum est vita, et ipsi sunt vere vivi [14] : « Placebo Domino in regione vivorum. » [15] « Vita vestra abscondita est cum Christo. » Et sequitur : « Cum Christus apparuerit vita vestra. » Super quod Augustinus [16] : « Hæc est vera vita, et ibi est verum solatium ; » quæ nunc est appetenda, et tum erit apprehensa, ubi implebitur [17] : « Satiabor, cum apparuerit gloria tua. » Et alibi [18] : « Unam petii a te. » Et hæc vita est æterna, etc. Ut enim ait Boetius [19] : « Æternitas est interminabilis vitæ possessio, tota simul et perfecta. » Unde nisi vita esset æterna, non esset beata, ait Augustinus [20]. Ideo præmium plenum est vita æterna. In *Psalmo* [21] : « Hæreditas eorum in æternum erit. » [22] « Ibit homo in domum æternitatis suæ. » [23] « Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. » [24] « Quasi stellæ in perpetuas æternitates. » Et hæc vita æterna est videre Deum. « Beata enim vita est gaudium de veritate, » ait Augustinus [25]. Et ideo deliciosissima delectabilitas ratione charitatis, et delectabilitatis ipsius Dei visibilis, ratione immediatæ et plenæ visionis, ratione puritatis et virtutis beatæ animæ videntis, ratione immutationis ipsius videntis a visibili [26] : « Videbit faciem ejus in jubilo. » Ibi Gregorius [27] bene de his. « Tunc, inquit, resplendente raptim coruscatione incircumscripti luminis illustratur, » scilicet anima beata, « quo utcumque conspecto in gaudio cujusdam securitatis absorbetur. » Hæc ille; et ibi multum de hoc. [28] « Inde contemplatur escam. » Ibi Gregorius [29] : « Sola namque ejus visio erit nostræ mentis refectio. » Et ibi de hoc. [30] « Tunc videbis et afflues. » [31] « Anima ejus videbit, et saturabitur. » Et hæc visio implicat fruitionem summæ bonitatis [32] ; « Ibi vacabimus, et videbimus, et amabimus,

[1] Sup., XII, 31. — [2] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XIX, c. XII, n. 1. — [3] *Matth.*, XII, 29. — [4] *Apoc.*, XX, 2. — [5] *Num.*, XXIII, 21. — [6] August., *de Trinit.*, lib. XIII, c. XIII, n. 17. — [7] *Apoc.*, XVII, 14. — [8] Ibid., V, 5. — [9] I *Cor.*, XV, 57. — [10] I *Joan.*, V, 4. — [11] Aug., *Conf.*, lib. I, c. VI, n. 7. — [12] *Isa.*, LXVI, 12. — [13] *Psal.* XXXV, 9. — [14] *Psal.* CXIV, 9. — [15] *Col.*, III, 3, 4. — [16] Aug., *ad Prob.*, epist. CXXI, al. CXXX, c. II, n. 3. — [17] *Psal.* XVI, 15. — [18] *Psal.* XXVI, 4. — [19] Boet. *de Consol. Philos.*, lib. V, pros. 6, ante med. — [20] Aug., *de Civit. Dei*, lib. X, c. III, post med. — [21] *Psal.* XXXVI, 18. — [22] *Eccle.*, XII, 5. — [23] *Eccli.*, XXIV, 31. — [24] *Dan.*, XII, 1. — [25] Aug., *Conf.*, lib. X, c. XXIII. — [26] *Job*, XXXIII, 26. — [27] Greg., *Moral.*, lib. XXIV, c. V, al. VI, n. 11. — [28] *Job*, XXXIX, 29. — [29] Greg., *Moral.*, lib. XXXI, c. XIX, al. XLIX, n. 99. — [30] *Isa.*, LX, 5. — [31] Ibid., LIII, 11. — [32] August., *de Civit. Dei*, lib. XXII, c. XXX, prope fin.

(a) *Vulg.* vincet. — (b) *Leg.* vincit — (c) est enim.

et laudabimus, » etc. Et non solum erit hæc beata visio ad beatificationem animæ ex visione divinitatis; sed erit visio humanitatis glorificatæ Jesu Christi. Propter quod ait hic : *Et quem misisti Jesum Christum :* ut visio divinitatis sit ad beatitudinem animæ contemplantis facie ad faciem; ista speculatio, sive visio humanitatis Christi, ad beatificationem sensus exterioris, ut sic ingrediens et egrediens pascua inveniat, prout dicitur apud Augustinum [1]. « In ipsum enim [2] desiderant angeli prospicere. » Lucerna (*a*) enim [3] ejus, id est, civitatis supernæ, agnus erit. Multum ergo desideranda futura gloria, quæ est vera entitate, secura æternitate, deliciosa delectabilitate, multa numerositate. Et multa hic sustinenda sunt, ut de ista vita, quæ est mors, ut tactum est, transferamur ad illam vitam : propter quod dicitur [4] : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam. »

Collatio septuagesimasexta, XVII, 14.

Dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit. Filius Dei æternus, ipsa veritas, et ipse solus magister, qui ait supra [5] : « Doctrina mea non est mea. » Filius Dei æternus ipsa veritas, quam dedit discipulis suis, quibus etiam ostendit mundi malignitatem, in detestando eos propter doctrinæ veritatem. Unde tria insinuantur hic : quorum primum est salvificæ doctrinæ sublimitas, ibi : *Sermonem tuum*; secundum est collationis ejusdem doctrinæ ipsis discipulis gratuitas, ibi : *Ego dedi eis*; tertium est malitiosa mundi perversitas, ibi : *Et mundus eos odio habuit.*

Ait ergo : *Sermonem tuum*, id est, doctrinæ divinæ veritatem. Infra eodem : *Sermo tuus veritas est.* Unde non dedit ei sermonem mundanum, vel humanum, vel philosophicum vanum; sed sermonem divinum, prout ait Paulus in persona apostolorum [6] : « Sapientiam loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non sæculi hujus, neque principum, » etc. Et ibidem : « Neque sermo meus, neque prædicatio mea in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis. » Unde iste sermo est origine sublimis, quia divinus, prout ait hic; et est entitate verus, quia ipse sermo est veritas, ut ait infra; et est potestate virtuosus [7] : « Sermo enim ejus est potestate plenus. » Cujus virtuositas patet multipliciter : est enim efficax ad sanandum a morbis peccatorum [8] : « Neque herba, neque malagma sanavit eos, sed omnipotens sermo tuus. » Item est efficax ad purificandum a sordibus vitiorum, supra [9] : « Mundi estis propter sermonem meum. » Item efficax ad consolandum a tristitiis interioribus cordium [10] : « Consolarer vos sermonibus meis. » Et [11] : « Lætificabitur sermone bono. » Item est efficax ad confirmandum [12] : « Vacillantes confirmaverunt sermones tui. » Vel aliter sermo Dei est virtuosus, et efficax ad illuminandum, supra [13] : « Si manseritis in sermone meo, cognoscetis veritatem. » Item est efficax ad inflammandum [14] : « Factus est in corde meo quasi ignis æstuans. » Item efficax est ad arguendum, et convincendum [15] : « Vivus est sermo Dei, et penetrabilior omni gladio ancipiti. » Et supra [16] : « Sermo quem locutus sum, judicabit vos. » Item est efficax ad defendendum a supplicio æterno, et introducendum in regnum, supra [17] : « Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. » Et istum sermonem dedit Christus, sicut Magister verus discipulis suis, supra [18] : « Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. » [19] « Dabo vobis os et sapientiam, » etc. [20] « Quod in aure auditis, prædicate super tecta. » Et ibidem : « Non estis qui loquimini, sed Spiritus, » etc. Iste sermo sic a Deo datus, est in ore animæ suscipiendus, et dentibus discretionis masticandus [21] : « Inventi sunt sermones tui, et comedi illos. » In comestione est comestibilis susceptio, masticatio, ad intimum transmissio, et ejusdem retentio : sic debet esse in susceptione divini sermonis. Item est in ventre memoriæ servandus, supra [22] : « Si manseritis in sermone meo, discipuli mei eritis. » Et supra [23] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit. » Item est operibus implendus, faciendo ea quæ præcipit, et cavendo ea quæ dissuadet, supra [24] : « Si sermonem meum servaverint, et vestrum servabunt. » Item est induendus, sive assumendus in con-

[1] *De Spirit. et Anim.*, c. IX, apud Aug., append. tom. VI. — [2] II *Petr.*, I, 12. — [3] *Apoc.*, XXI, 23. — [4] *Rom.*, VIII, 18. — [5] Sup., VII, 16. — [6] I *Cor.*, II, 6, 7, 13. — [7] *Eccle.*, VIII, 4. — [8] *Sap.*, XVI, 12. — [9] Sup., XV, 3. — [10] *Job*, XVI, 5. — [11] *Prov.*, XII, 25. [12] *Job*, IV, 4. — [13] Sup., VIII, 31. — [14] *Jerem.*, XX, 9. — [15] *Hebr.*, IV, 12. — [16] Sup., XII, 48. — [17] Sup., VIII, 51. — [18] Sup., XV, 15. — [19] *Luc.*, XXI, 15. — [20] *Matth.*, X, 27, 20. — [21] *Jerem.*, XV, 16. — [22] Sup., VIII, 31. — [23] Sup., XIV, 23. — [24] Sup., 6.

(*a*) *Cæt. edit.* Lucernæ.

versatione, ut undique se homo defendat sermone divino[1]: « Omnis sermo Dei ignitus clypeus est. » [2] « Singulos eorum armavit, non clypei, vel hastæ munitione, sed sermonibus optimis, » etc. Et quamvis talis sit sermo divinus, tamen mundus odit discipulos propter talem sermonem, id est, doctrinam Jesu Christi, sicut et Christum odit, supra[3]: « Me odit, » scilicet mundus, « quia testimonium perhibeo, quod mala sunt opera ejus. » [4] « Noli arguere derisorem, ne oderit te. » Et de isto odio supra[5]: « Mundus vos odit. »

Collatio septuagesimaseptima, XVII, 23.

Ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum. In his verbis tria insinuantur: quorum primum est Patris et Filii indivisibilitas, ibi: *Tu in me*; secundum, ipsius Filii cum discipulis dignativa unitas, ibi: *Ego in eis*; tertium, per hoc discipulorum, sive membrorum Jesu Christi indivisa unanimitas, ibi: *Ut sint consummati in unum*.

Ait ergo: *Tu*, scilicet Pater, *in me*, quia sumus unum, supra[6]: « In principio erat Verbum. » Et supra[7]: « Pater in me manens, facit opera. » Et sic loquitur Filius de se in quantum Verbum æternum, et unigenitum in sinu Patris. Et quia Verbum factum est caro, supra[8], et ita vitis, supra[9]: « ut in ipso esset vitis humana natura, » ait ibidem Augustinus[10], ideo ait hic, quod ipse erat in eis, id est, in discipulis dupliciter, ait Augustinus[11]: et sicut Deus in templo suo[12]: « Templum Dei sanctum est, quod estis vos; » et sicut caput idem cum membris: ipse enim factus homo, nos vero corpus ejus, ait Augustinus[13].[14] « Deus enim charitas est; et qui manet in ea, in Deo manet et Deus in eo. » Supra[15]: « Manete in me, et ego in vobis. » Et ibi de hoc. Unde discipuli Dei debent providere corda sua, quæ sunt templa Dei, ut sint charitate lata, et sint stabilitate firma, et sint puritate munda, ut Filius inhabitet. Unde Augustinus[16] loquens ad Deum, ait: « Angusta est domus animæ meæ, dilatetur abs te: ruinosa est, refice eam: habet, quæ offendunt oculos tuos, sed tibi clamabo[17]: *Ab occultis meis munda me.*» [18] « Ego sto ad ostium, et pulso: si quis aperuerit mihi, introibo ad illum. » Quando autem Christus sic est in electis, tunc sunt consummati in unum per ipsum Filium Dei connectentem, et unientem. Et de hoc bene Augustinus[19], et post ubi ait, quia « caput et corpus, unus est Christus. » Ideo ait: « *Unum sumus*, in suo genere, hoc est in ejusdem naturæ consubstantiali parilitate; vult esse suos unum, sed in ipso: quia in seipsis non possent dissociari ab invicem per diversas voluptates, et cupiditates, et immunditias peccatorum: unde mundantur per Mediatorem, ut sint in illo unum: non tantum per eamdem naturam, qua homines ex hominibus mortalibus æquales angelis fiunt; sed per eamdem charitatem, in eamdem beatitudinem conspirantes concordissima voluntate, in unum spiritum quodammodo igne charitatis conflatam. » Hæc ille; et ibi bene de hoc, et multum.[20] « In uno Spiritu omnes, » etc. Et[21]: « Multi unum corpus in Christo. »[22] « Multitudinis credentium erat cor unum et anima una, » etc. Et hæc unitas est electis Dei in remedium, et in actuum (*a*) adjutorium, et fomentum. De quibus omnibus[23]: « Melius est duos esse, quam unum. » Et sequitur: « Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. » Et sic de aliis, quæ ibi enumerat. Item prædicta charitativa unitas est ad multiplicationem multimodi auxilii, consilii, juvamenti et solatii, prout ait Chrysostomus[24] bene: « Vult, inquit, ut sint unum: nihil enim consonantiæ, neque unanimitatis pars est. Unus enim multiplex est. Si unanimes fuerint duo, vel decem, non adhuc unus est, qui unus est, sed decies multiplicatus unusquisque eorum fit, et invenies in decem unum, et in uno decem. » Et sequitur: « Unusquisque eorum, scilicet decem, si sunt unum, habet viginti oculos, et viginti manus, et viginti pedes: non enim suis oculis videt, sed aliorum. Et si inimicum habuerint, qui uni inimicatur, et decem. Vide (*b*) ergo amoris superabundantia (*c*) qualiter inexpugnabilem facit unum et multiplicem, et quod natura non potest, amor potest. » Hæc ille; et ibi multum et bene de hoc.[25] « Omnes in unum corpus baptizati sumus. » Et sequitur: « Si gloriatur unum

1 *Prov.*, XXX, 5. — 2 II *Mach.*, XV, 11. — 3 Sup., VII, 7. — 4 *Prov.*, IX, 8. — 5 Sup., XV, 19. — 6 Sup., I, 1. — 7 Sup., XIV, 10. — 8 Sup., I, 14. — 9 Sup., XV, 1. — 10 August., tract. LXXX, n. 1. — 11 Id., tract. CX, n. 1. — 12 I *Cor.*, III, 17. — 13 Aug., tract. CVIII, n. 5. — 14 I *Joan.*, IV, 8. — 15 Sup., XV, 4. — 16 Aug., *Conf.*, lib. I, c. V. — 17 *Psal.* XVIII, 13. — 18 *Apoc.*, III, 20. — 19 Aug., *de Trinit.*, lib. IV, c. VIII, et IX, n. 12. — 20 I *Cor.*, XII, 9. — 21 *Rom.*, XII, 5. — 22 *Act.*, IV, 32. — 23 *Eccle.*, IV, 9, 10. — 24 Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXVII, al. LXXVIII, n. 3. — 25 I *Cor.*, XII, 13, 26.

(*a*) *Cæt. edit.* tactum. — (*b*) *Item* Inde. — (*c*) *Item* superabundantiam.

membrum, congaudent et cætera. » Et de ista charitate sic conjungente in unum et vivificante, Augustinus bene, ubi ait, quod « Spiritus fuit datus discipulis congregatis in unum. » Et sequitur : « Accipimus et nos Spiritum sanctum, si amamus Ecclesiam, si charitate compaginamur. » Et post : « Livor separat, unitas jungit : si amas unitatem, tibi habet quisquis in illa aliquid habet. » Et ibi bene de hoc. [1] « Charitate fraternitatis invicem diligentes. » Ipsa enim est[2] « vinculum perfectionis. » Et de ista unitate consummata Augustinus : « Unius corporis membra sumus, unum habemus caput, una perfundimur gratia; una carne vivamus, una incedamus via, eadem habitemus domo. » Et sequitur : « Tam in spiritu quam in corpore Domini unum sumus, ne nihil simus, si ab uno excidimus. [3] « Si charitatem non habuero, nihil sum. » Ideo ait Propheta [4] : « Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum. »

Collatio septuagesimaoctava, XVII, 24.

Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam. In his verbis patet Salvatoris immensa charitas erga discipulos, et diligentiæ sedulitas circa illos, et urbana curialitas. Et insinuantur tria : quorum primum est paterna pietas in gratuita vocatione discipulorum, ibi : *Quos dedisti mihi;* secundum est gloriæ ejusdem postulatio, sive acceptibilitas a Filio, ibi : *Volo ut ubi ego sum, et illi sint;* tertium est gaudiosa jucunditas, sive finalis bonitas, ibi : *Ut videant claritatem meam.*

Ait ergo : *Quos dedisti mihi.* Patrem dare est ad vitam prædestinare, et gratuito justificare, et conservando magnificare [5] : « Quos prædestinavit, hos et vocavit, » etc. Et de hac datione, supra [6] : « Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet. Et post : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum. » Et ibi de hoc. Et hæc summa bonitas Dei, et pietas, cum omnes sint digni æterna damnatione, aliquos tamen sic prædestinare, et gratuito justificare, secundum Augustinum. [7] « Miserebor, cui misereor, et misericordiam præstabo, » etc. Pro talibus sic datis a Patre, et justificatis, rogat Filius, ut sint secum in gloria. Et in hoc patet ipsius Filii dignativa curialitas servis suis : vult enim ut sint cum eo in gloria, et cum eo æternaliter. Et in hoc bonorum affluentia, et affluentium indeficientia, et fruentium honorificentia, et honorificatorum plena lætitia, supra [8] : « Qui mihi ministrat, me sequatur, et ubi ego sum, illic et minister meus erit. » Ibi de hoc. Sicut enim miseria hominis est non esse cum illo, prout ait Augustinus [9] : Magna miseria hominis est non esse cum illo, sine quo non potest esse; » ita plena beatitudo est esse cum eo. In figura [10] : « Beati servi tui, qui stant coram te semper. » [11] « Ambulabant mecum in albis. » Et [12] : « Et sic semper cum Domino erimus. » Nec mirum, si in hoc sit plena beatitudo, quia cum illo habentur omnia. In figura [13] : « Omnia simul in te uno habentes, non debuimus te dimittere. » [14] « Mecum sunt divitiæ et gloria. » Et [15] : « Venerunt mihi omnia pariter cum illa. » Unde et hujus gloriæ magnitudo subditur in hoc, quod sequitur : *Ut videant claritatem meam.* De qua visione supra eodem : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum. » Visus plures differentias rerum ostendit, ait sapiens (*de Sensu et Sensato*). Item visus est sensus excellentior, et intellectui vicinior, secundum Augustinum [16]; et simul comprehendit res, quod videre sit totum simul. Si enim ita est de sensu visus in corpore, multo magis de intellectu glorificato : et ita notatur intimitas gloriæ. [17] « Videbit faciem ejus in jubilo. Ibi Gregorius [18] bene de hoc, ubi ait, quod « *jubilus* dicitur, quando ineffabile gaudium mente concipitur, ut nec abscondi possit, nec sermonibus aperiri. » [19] « Oculi tui videbunt Hierusalem habitationem opulentam. » Et [20] : « Videbis et afflues. » [21] « Videbitis et gaudebit cor vestrum. » [22] « Ipse erit finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, et sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur, » etc. Incogitabilis ergo gloria erit, videre gloriam Dei.

Collatio septuagesimanona, XVIII, 1.

Egressus est trans torrentem Cedron, ubi erat

[1] *Rom.*, XII, 10. — [2] *Col.*, III, 14. — [3] I *Cor.*, XIII, 3. — [4] *Psal.* CXXXII, 1. — [5] *Rom.*, VIII, 30. — [6] Sup., VI, 37, 44. — [7] *Rom.*, IX, 15. — [8] Sup., XII, 26. — [9] August., *de Trinit.*, lib. XIV, c. XII, n. 16. — [10] III *Reg.*, X, 8. — [11] *Apoc.*, V, 4. — [12] I *Thess.*, IV, 16. — [13] *Tob.*, X, 5. — [14] *Prov.*, VIII, 18. — [15] *Sap.*, VII, 11. — [16] Aug., *ad Volusian.*, epist. III, al. CXXXVII, c. II, n. 5. — [17] *Job*, XXXIII, 26. — [18] Greg., *Moral.*, lib. IV, c. V, al. VI, n. 10. — [19] *Isa.*, XXXIII, 20. — [20] *Isa.*, LX, 5. — [21] *Isa.*, LXVI, 14. — [22] Aug., *de Civit. Dei*, lib. XXII, c. XXX, n. 1.

hortus, in quem introivit. In his verbis figuratur passionis Filii Dei acerbitas, sive gravitas, et ejusdem fructuositas, tria : quorum primum est passionis numerositas et intimitas, ibi : *Torrentem*; secundo, figuratur Filii Dei in passione victoriositas, ibi : *Egressus est*; tertium est ipsius passionis fructuositas, ibi : *Introivit in hortum.*

Ait ergo : *Torrentem Cedron.* Torrens enim « est aqua veniens cum impetu, » ut ait Isidorus [1]. Ex aquis enim pluvialibus colligitur secundum Gregorium [2], et priorem aquam superveniens præcipitat, ut ait Seneca. Et signat numerositatem passionis Jesu Christi, et intimitatem, et diuturnitatem, sive passionum successionem, in *Psalmo* [3] : « De torrente in via bibet. » [4] « Fratres mei prætericrunt me, sicut torrens, qui raptim transit in convallibus : » ut per fratres possint intelligi passiones assumptæ a Filio Dei, vel Judæi inferentes passionem, et præcurrentes ad illam inferendam. Unde torrens dicitur multipliciter : est enim torrens affligentis passionis, de quo dictum est; et est torrens fluentis iniquitatis, in *Psalmo* [5] : « Torrentes iniquitatis conturbaverunt me. » Et est torrens numerosæ contritionis [6] : « Deduc quasi torrentem lacrymas. » Et est torrens gloriæ affluentis, in *Psalmo* [7] : « Torrente voluptatis tuæ potabis eos. » Istum torrentem egressus est Jesus, non a passione victus, nec a morte; sed egressus, ipsam mortem vincens, victurus in æternum : « Etsi enim [8] crucifixus est ex infirmitate, vivit tamen ex virtute. » [9] « Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat eum ab illo detineri. » Et de hoc in figura bene ait Timotheus [10] : « Si Judas et exercitus ejus appropinquaverit ad torrentem, et transierit ad nos prior, non poterimus sustinere impetum ejus. » Judas fuit figura Christi, cujus exercitus fuit figura martyrum Christum sequentium, qui transivit torrentem passionis modo dicto. Timotheus vero figura diaboli, qui non potuit resistere Christo, sic torrentem egredienti. Similiter dicitur [11] : « Transfretavit torrentem primus, et viderunt eum viri, et transfretaverunt post eum, » etc. Sic Christus egrediens introivit in hortum, per quem signatur hortus paradisi secundum Glossam : « Per passionem pervenitur ad delicias paradisi. » Unde ait Salvator petenti matri filiis gloriæ honorem [12] : « Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? » Super quod Gregorius [13] : « Per calicem pervenitur (*a*) ad majestatem. » [14] Oportuit enim Christum pati, et ita intrare in gloriam suam. » Unde est hortus gloriæ, cujus iste hortus fuit figura, ait Glossa hic, in quem intratur per passionem, ut dictum est, de quo horto possit verificari illud [15] : « Sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus germinabit justitiam et laudem coram universis gentibus. » Vel per hortum signatur Ecclesia fructificans per passionem Jesu Christi, qui eam rigavit sanguine suo [16] : « Rigabo hortum plantationum mearum. [17] « Hortus conclusus, fons signatus. » Vel per hortum signatur anima fructifera, quæ profert fructum suum ex fide, et imitatione passionis Jesu Christi, et mortificatione cum eo. Supra [18] : « Nisi granum frumenti mortuum fuerit, ipsum solum manet. » [19] « Erit anima eorum quasi hortus irriguus. » Et idem [20] : « Adducam eos per torrentes aquarum in via recta, » etc. Nullus enim fructus in anima, nec in Ecclesia, nisi (*b*) per fidem et imitationem Jesu Christi, qua irrigantur. » Et ideo ut fructificent, oportet cum Christo torrentem passionis egredi.

Collatio octogesima (*c*), XVIII, 18.

Stabant servi ad prunas, et calefaciebant se, quia frigus erat, et Petrus cum eis, etc. Ista verba exponit Gregorius [21], ubi ait : « A qualitate aeris res subsequens demonstatur : hinc est, quod de (*d*) negaturo Petro præmittitur, *quia frigus erat, et stans ad prunas calefaciebat se* : jam namque intus (*e*) a charitatis calore torpuerat, et ad amorem præsentis vitæ, quasi ad persecutorum prunas, infirmitate æstuante recalebat. » Hæc ille. Et secundum hoc, duo in his verbis figurantur : primo, peccantium, et etiam peccati contaminativa qualitas, ibi : *Stabant ad prunas, quia frigus erat*; secundo, concupiscentiæ ardens appetibilitas, ibi : *Calefaciebant se.*

[1] Isid., *Etymol.*, lib. XIII, c. XXI. — [2] Greg., *Moral.*, lib. VII, c. X, al. XXV, n. 30. — [3] *Psal.* CIX, 7. — [4] *Job*, VI, 15. — [5] *Psal.* XVII, 5. — [6] *Thren.*, II, 18. — [7] *Psal.* XXXV, 9. — [8] II *Cor.*, XIII, 4. — [9] *Act.*, II, 24. — [10] I *Mach.*, V, 42. — [11] Ibid., XVI, 6. — [12] *Matth.*, XX, 22. — [13] Greg., *in Evang.*, hom. XXVII, n. 4. — [14] *Luc.*, XXIV, 26. — [15] *Isa.*, LXI, 11. — [16] *Eccli.*, XXIV, 42. — [17] *Cant.*, IV, 12. — [18] Sup., XII, 24. — [19] *Jerem.*, XXXI, 12. — [20] Ibid., 9. — [21] Greg., *Moral.*, lib. II, c. II, ante med.

(*a*) *Al.* pertingitur. — (*b*) *Cæt. edit. deest* nisi. — (*c*) *Cæt. edit.* octuagesima, *et similiter deinceps.* — (*d*) *Cæt. edit. deest* de. — (*e*) *Cæt. edit.* meritis.

Ait ergo : *Frigus erat*, per quod culpa signatur. [1] « Quibus non est operimentum in frigore.» Gregorius [2] : « Operimentum ad justitiam, frigus ad culpam pertinet : et hoc convenienter. Frigus causatur ex recessu a principio fontano caloris; vel ex interpositione molis inter ipsum principium caloris, et ipsum calefactibile; vel ex charitate (*a*) et irretentibilitate caloris, ut patet de medio in tristitia (*b*) aeris, quod est frigidum, quia non est retentivum caloris solaris; vel ex elongatione ab eo, ad quod calor solaris recipitur. Ut enim patet a sapiente : « Aer propinquus terræ est calidus ob calefactionem terræ a calore solis. Medium vero interstitium aeris est frigidum, tum quia non retinet calorem solis, tum quia elongatur a terra calefacta. Item frigus est privatio magis (*c*), ait sapiens [3]. Item frigus desiccat, indurat, et constringit, ut patet a sapiente; et ita mortificat, et urit, ut patet ab eodem, libro quarto. Item torpere facit : unde et dicitur frigus pigrum, quia homines pigros facit, ait Augustinus. Talis est culpa, sive nequitia : spiritualiter a Deo, qui [4] est ignis consumens, elongat, vel elongare facit (*d*), et a sanctis ejus, quæ (*e*) ejus amore inflammantur, nec ejus amorem retinent. Item indurat, et consumit, et torpescere facit, et ideo convenienter signatur per frigus. [5] « Sicut frigidam fecit cisterna aquam, sic frigidam fecit malitiam suam. » [6] « Numquid ingressus es (*f*) thesauros nivis? » Ibi Gregorius [7] : « In frigore nivis, et in duritia grandinis vita pravorum signatur, quæ per torporem (*g*) frigescit, et per malitiæ duritiam percutit. » [8] « Tecta perstillantia in die frigoris, et litigiosa mulier comparantur. » Per tecta perstillantia, signantur animæ haurientes vanas concupiscentias. [9] « Refrigescet charitas multorum. » Infrigidati isto frigore ad ignem extrinsecum concupiscentiæ se calefaciunt, qui est ignis obscurus, et ideo per prunas signatur. [10] « Non splendebat (*h*) flamma ignis ejus. » Ibi Gregorius [11] : « Omnis impius habet flammam ignis proprii. » [12] « Succensa enim quasi ignis impietas. » [13] « Numquid abscondere potest homo ignem in sinu suo? » Et sequitur : « Aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus? » Has prunas, id est, concupiscentias, sufflat diabolus [14] : « Halitus ejus prunas ardere facit. » Halitus diaboli signat ejus tentationem, ut patet ibi a Gregorio [15]. Peccantes ergo et amantes terrena sunt frigidi privatione divini amoris, et ideo inflammant se ardore cupiditatis. « Secundum enim [16] ligna sylvæ ignis exardescit. » Per ligna sylvæ signantur ipsa concupiscibilia; per ignem, ardor cupiditatis, qui non extinguitur, sed augetur appositione concupiscibilium.

Collatio octogesimaprima, XVIII, 36.

Regnum meum non est de hoc mundo. In his verbis duo signantur : quorum primum est Filii Dei extensa potestas, ibi : *Regnum meum*; secundum est, regni quod est in sua potestate nobilitas, sive sublimitas, ibi : *Non est de hoc mundo.*

Ait ergo : *Regnum meum*, ad differentiam aliorum regnorum. Est enim regnum satanicum, in quo regnat diabolus. Ubi enim regnat peccatum, ibi et diabolus [17] : « Ipse enim est rex super omnes filios superbiæ. » Ibi Gregorius de hoc regno. [18] Propter quod ait Apostolus [19] : « Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. » Item est regnum mundanum, quod est infimum ordine, quia de hoc mundo, quod est modicum in quantitate, et est imbecille potestate. Unde Chrysostomus hic exponens illud [20] : *Si regnum meum esset de hoc mundo, ministri mei decertarent* : « In hoc enim ostendit regni nostri imbecillitatem, quod in ministris habet fortitudinem. » Item est breve durabilitate [21] : « Omnis potentatus brevis vita. » Et de hoc regno [22] : « Subvertam regnum eis. » [23] « Omne regnum in se divisum desolabitur. » Et est regnum divinum, quod et sublime majestate, quia regnum cœlorum [24] : « Appropinquabit regnum cœlorum. » Et Sapientia [25] : « Ostendit illi regnum Dei. » Item est regnum amplum

[1] *Job*, XXIV, 7. — [2] Greg., *Moral.*, lib. XVI, c. XXII, al. [illegible] — [3] Arist., *Meteor.*, lib. IV, c. VII, a te med. — [4] *Deut.*, IV, 24. — [5] *Jerem.*, VI, 7. — [6] *Job*, XXXVIII, 22. — [7] Gregor., *Moral.*, lib. XXIX, c. XI, al. XX, n. 37. — [8] *Prov.*, XXVII, 15. — [9] *Matth.*, XXIV, 12. — [10] *Job*, XVIII, 5. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XIV, c. IV, al. VII, n. 9. — [12] *Isa.*, IX, 18. — [13] *Prov.*, VI, 27, 28. — [14] *Job*, XLI, 12. — [15] Gregor., *Moral.*, lib. XXXIII, c. XXVIII, al. XXXVIII, n. 67. — [16] *Eccli.*, XXVIII, 12. — [17] *Job*, XLI, 25. — [18] Gregor., *Moral.*, lib. XXXIV, c. XXIII, al. XX, n. 49. — [19] *Rom.*, VI, 12. — [20] Chrysost., hom. LXXXIII, al. LXXXII, n. 4. — [21] *Eccli.*, X, 11. — [22] *Agg.*, II, 23. — [23] *Matth.*, XII, 25. — [24] Ibid., IV, 17. — [25] *Sap.*, X, 10.

(*a*) *Fortasse leg.* raritate. — (*b*) *Leg.* interstitio — (*c*) caloris. — (*d*) *Ed. cit.* vel elongare facit : Elongat. — (*e*) *Leg.* qui. — (*f*) *Cod. caret.* est. — (*g*) quæ torpore. — (*h*) *Vulg.* nec splendebit.

latitudine. In *Psalmo* [1] : « Regnum ipsius omnibus dominabitur. » Et est regnum firmum potestate, et perpetuum æternitate [2] : « Suscitabit Dominus cœli regnum quod non dissipabitur. » Et [3] : « Regnum ejus quod non corrumpetur. » Item est regnum magnificum decore [4] : « Accipient regnum decoris. » Item est regnum jucundum delectabilitate; in *Psalmo* [5] : « Gloriam regni tui dicent. » Et alibi [6] : « In regno (a) ipsius omnes dicent gloriam. » Item est regnum ordinatum regimine; in *Psalmo* [7] : » « Virga directionis virga regni tui. » Ut enim ait Augustinus [8] : « Civitas cœlestis est, cujus rex est veritas, cujus lex charitas, cujus modus æternitas. [9] « Ego disponam vobis regnum. » Magnificum ergo istud regnum. Unde in *Psalmo* [10] : « Gloriam magnificentiæ regni tui dicent. » Et istud regnum non est de hoc mundo, scilicet originaliter. Ut enim ait Augustinus [11] : « Non ait : Regnum meum non est in hoc mundo : sed ait : *Non est de hoc mundo*. Credentes enim sunt regnum ejus, qui non sunt de hoc mundo. » Ipse enim de cœlo venit, supra [12] : » Qui de cœlo venit, super omnes est. » Et ibi est regnum ejus, et ideo istud regnum est appetendum et quærendum [13] : « Primum quærite regnum Dei. » Ad quod regnum est via per justitiam [14] : « Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax. » Et [15] : « Non in sermone est regnum (b) Dei, sed in virtute, » etc. Et ut sit rex in hoc regno, Filius Dei natus est. Et de hoc, scilicet, qualis rex est ipse, habitum est supra [16].

Collatio octogesimasecunda, XVIII, 37.

Ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. In his verbis duo insinuantur, quorum primum est dignativa Filii Dei incarnatio, ibi : *Veni in mundum ;* secundum est ipsius incarnati perfecta operatio, ibi : *Ut testimonium perhibeam veritati.*

Ait ergo : *Veni in mundum*, quod non fuit aliud nisi naturam humanam assumere, et verum hominem fieri, supra [17] : « In propria venit. » Et de isto adventu ibi. Ut enim ait Bernardus [18] : « Triplex est adventus Filii Dei : unus in carnem, in *Psalmo* [19] : *Excita potentiam tuam et veni* : Alius in mentem, supra [20] : *Ad eum veniemus*. Tertius in judicium [21] : « *Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, sic veniet*. In primo venit in carne et infirmitate ; in secundo venit in spiritu et veritate ; tertio, veniet in gloria et majestate. » Et ibi bene de hoc Bernardus. Et sic veniens, venit ut verus Salvator ad mundum salvandum, supra [22] : « Non misit Deus Filium suum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum. Et [23] : « Non veni ut judicem mundum, sed ut salvificem. » Item venit in mundum ut verus magister et doctor ad illuminandum, supra [24] : « Ego lux veni in mundum. » Item venit in mundum ut verus dominator, ad vincendum mundum, supra [25] : « Ecce Rex tuus venit tibi. » Et [26] : « Confidite, quia vici mundum. » Ut enim ait Augustinus [27] hic : « Superbum mundum non atrocitate pugnandi, sed patiendi humilitate vincebat. » Item venit velut judex, sive judicator, ad mundum discernendum, testimonium perhibendo veritati, et damnando falsitatem, supra [28] : « In judicium veni in mundum, ut non videntes videant. » Et supra [29] : « Me odit mundus, quia testimonium perhibeo de illo. » Perhibuit ergo testimonium veritati, tam sibi ipsi, qui est veritas, tam doctrinæ ejus, tam vitæ sanctorum, qui vivunt in veritate, supra [30] : « Si testimonium perhibeo de me, testimonium meum verum est, » etc. Et ideo qui est ex veritate, scilicet secundum gratiam et fidem, audit vocem ejus. Supra [31] : « Qui ex Deo est, verba Dei audit. » Et ibi de hoc. [32] « Erigit mihi aurem, ut audiam eum quasi magistrum, etc.

Collatio octogesimatertia (c), XIX, 6.

Crucifigite eum vos, non invenio in eo causam. In his verbis duo insinuantur : primum generis ipsius mortis, quam sustinuit Deus, designatio, ibi : *Crucifigite;* secundum est innocentiæ ipsius professio sive ostentio, ibi : *Ego non invenio in eo causam*. Ait ergo : *Crucifigite*. Hoc enim ge-

[1] *Psal.* CII, 19. — [2] *Dan.*, II, 44. — [3] *Dan.*, VII, 14. — [4] *Sap.*, V, 17. — [5] *Psal.* CXLIV, 11. — [6] *Psal.* XXVIII, 9. — [7] *Psal.* XLIV, 7. — [8] Aug., *ad Marcellin.*, epist. V, al. CXXXVIII, n. 17. — [9] *Luc.*, XXII, 29. — [10] *Psal.* CXLIV, 11. — [11] August., tract. CXV, n. 2. — [12] Sup., III, 31. — [13] *Matth.*, VI, 33. — [14] *Rom.*, XIV, 17. — [15] I *Cor.*, IV, 20. — [16] Vid. *Collat.* LVI. — [17] Sup., I, 11. — [18] Bern., *de Adv. Dom.*, serm. III, n. 4. — [19] *Psal.* LXXIX, 3. — [20] Sup., XIV, 23. — [21] *Act.*, I, 11. — [22] Sup., III, 17. — [23] Sup., XII, 47. — [24] Ibid., 46. — [25] Ibid., 15. — [26] Sup., XVI, 33. — [27] Aug., tract. CXV, n. 1. — [28] Sup., IX, 39. — [29] Sup., VII, 7. — [30] Sup., VIII, 14. — [31] Ibid., 47. — [32] *Isa.*, L, 4.

(a) *Vulg.* templo. — (b) *Cæt. edit.* verbum. — (c) Item *Octuagesima tertia*.

nere mortis Christus est mortuus propter multas congruitates. Primo propter correspondentiam (a) ipsius mortis ad peccatum primi hominis, quod delevit. Unde Damascenus [1], quod « per lignum mors, et oportebat per lignum vitam dari. » [2] « Benedictum lignum per quod fit justitia. » Item hoc decuit ob triumphalis victoriæ de principibus hujus æris evidentem ostensionem. Unde Chrysostomus : [3] « *Bajulans crucem*, etc. Trophæum, inquit [4], scilicet portans crucem adversus mortis tyrannidem exivit. Et sicut victores, ita et ipse in humerum portavit victoriæ notam, » id est signum. Supra [5] : « Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto. » Ibi de hoc. Unde Chrysostomus [6] ibi : « Sicut aliquis athleta nobilis cum in sublime (b) rebellem levans et rescindens, clariorem facit victoriam ; ita et Christus, orbe terrarum universo vidente, oppositas virtutes submitti scilicet voluit. » Hæc ille. [7] « Palam triumphans in semetipso. » Item istud genus mortis sustinuit Christus ob voluntariam durioris mortis perpessionem, exemplique sustinendi diras mortes martyribus exhibitionem. Ut enim ait Augustinus [8] : « Supplicium crucis ideo durius erat, quia diutius cruciabat : crucifixi enim longa morte necabantur, et ideo frangere crura Christi nolebant. » Et [9] : « Illa morte nihil pejus fuit inter genera mortium : mors protendebatur, ne dolor citius finiretur. » Et sequitur : « Nihil erat tunc in carne intolerabilius, scilicet morte crucis. » Unde quia inobedientia Adæ fuit arrogantissima, ideo Christus voluit mori opprobriosissima morte [10] : « Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. » Unde Augustinus [11] : » Ignominiosissimum genus mortis crucem putabant : crucifixus est. » Item : « Sic mori decrevit ad manifestationem salvationis totius mundi per eum. » Ut enim ait Augustinus : « Partes crucis ad quatuor partes mundi extenduntur. » Et Damascenus [12] : « Quemadmodum quatuor extremitates crucis per medium centrum tenentur, constringuntur, ita per virtutem Dei et latitudo, et profundum, et longitudo, et altitudo omnis creaturæ continentur. Cruce cœlum apertum est, mundus reparatus est, a dextris infernus, id est lymbus spoliatus, a sinistris diabolus victus inferius, » etc. Et in hujus figura Christus expansis manibus mortuus est [13] : « Expandi manus meas, » etc. Et [14] : « Extendi manum meam. » Ipse enim in cruce mortuus mundum traxit ad seipsum [15] : « Cum exaltatus fuero a terra. » scilicet in cruce, « omnia traham ad meipsum, » etc. De laude vero crucis hujus Chrysostomus [16]; de contumeliis et opprobriis aggravantibus pœnam crucis, Bernardus [17] multum. Et Bernardus super illud [18] : *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi :* [19] « Per fasciculum myrrhæ, aggregatio passionum Christi, scilicet infantilium necessitatum, et laborum, et vigiliarum, convitiorum, sputorum, colaphorum et clavorum. » Et sic de aliis quæ ibi enumerat. Et idem : « Intuere pannis sordidum, plagis lividum, illitum sputis, pallidum morte, » etc. [20] « Desiderabimus eum despectum et novissimum virorum, virum dolorum. » Et hæc omnia sustinuit purus et immunis a peccato. Unde ait Pilatus hic : *Nullam in eo causam invenio.* [21] « Qui peccatum non fecit. » Ipse enim fuit « agnus, qui tollit peccata mundi, » supra [22]. Et tamen sustinuit crucem, satisfaciens pro peccatis nostris [23] : « Qui peccatum non fecit; » et sequitur : « Qui portavit peccata nostra in corpore suo super lignum. » Unde et propter innocentiam per agnum signatur, supra [24] : « Ecce agnus Dei. » Et ibi de hoc.

Collatio octogesimaquarta (c), XIX, 19.

Erat autem scriptum, Jesus Nazarenus rex Judæorum, hebraice, græce et latine. Ut enim ait Chrysostomus [25] hic : « Ostendens scilicet Pilatus, quoniam proprio regi insurrexerunt, sicut in trophæo aliquo, ita litteras imposuit claram emittentes vocem, et victoriam ostendentes, et regnum præconis annuntiantes. » Hæc ille. Et per ineffabilem vim divinæ operationis in cordibus ignorantium, Pilatus hæc scripsit, secun-

[1] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. IV, c. XI, post med. — [2] *Sap.*, XIV, 7. — [3] *Joan.*, XIX, 17. — [4] Chrysost., hom. LXXXV, al. LXXXIV, n. 1. — [5] *Joan.*, III, 14. — [6] Chrysost., *in Joan.*, hom. XXVII, al. XXVI, n. 2. — [7] *Coloss.*, II, 15. — [8] August., tract. XXXVI, n. 6. — [9] Id., tract. XXXVI, n. 4. — [10] *Philipp.*, II, 8. — [11] August., *in Joan.*, tract. XVIII, post med. — [12] Damasc., *de Fid. Orthod.*, lib. IV, c. XI. — [13] *Isa.*, LXV, 2. — [14] *Prov.*, I, 24. — [15] *Joan.*, XII, 32. — [16] Chrysost., *Cont. Jud. et Gent., quod Christus sit Deus*, n. 10, et al. passim. — [17] Bern., *de Pass.*, fer. 4. hebdom. pœnos., n. 11. — [18] *Cant.*, I, 12. — [19] Bern., *in Cant.*, serm. XLIII, n. 3. — [20] *Isa.*, LIII, 2. — [21] I *Petr.*, II, 22. — [22] *Joan.*, I, 29. — [23] I *Petr.*, II, 22, 24. — [24] Sup., *Collat.* VIII, pag. 535. — [25] Chrysost., *in Joan.*, hom. LXXXIV, al. LXXXV, n. 1.

(a) *Cod. ant.* eorum respondentiam. — (b) *Item* sublimem. — (c) Item *Octuagesima quarta*.

dum Augustinum [1]. Et secundum hoc tria in his verbis figurantur, quorum primum est majestativa potestas Filii Dei, ibi : *Jesus Nazarenus Rex Judæorum*; secundum, ejusdem potestatis indelebilis et indefectibilis durabilitas, ibi : *Scripsit* ; tertium, ejusdem universis publica manifestabilitas, ibi : *Hebraice, græce et latine.*

Ait ergo : *Jesus Nazarenus Rex Judæorum*; et exprimitur ejus potestas in tribus : in magnitudine potestatis et bonitatis, ibi : *Jesus*; in puritate sanctitatis, et decore venustatis, ibi : *Nazarenus*; in sublimitate dignitatis, ibi : *Rex Judæorum*. Erat enim genus humanum morbo peccati languidum, imo mortuum ; ideoque venit in mundum Jesus, scilicet Salvator. Item erat fœdum et sordidum ; et ideo venit Nazarenus, id est, floridus. Item erat sub mundi principe captivum ; et ideo venit Rex Judæorum ad liberandum.

Ait ergo : *Jesus*, qui interpretatur Salvator, ait Augustinus [2]. Ipse enim venit Salvator salvans, afferens antidota gratiarum ad salvandum omnes [3] : « Spiritus Domini super me ; » et sequitur : « Ut mederer contritis corde, » etc. [4] « Unguentarius faciet pigmentum suavitatis. » Supra [5] : « Hic est Salvator mundi. » Ibi de hoc. Ipse enim est Salvator liberalis, qui salvat gratanter absque (*a*) pretii inquisitione. Et Salvator desiderabilis, qui salvat suaviter sine doloris inflictione. Item est Salvator artificialis et sapiens, qui salvat sine fictionis simulatione. Et est Salvator virtuosus, qui salvat sine salutis defectione. [6] « Ecce Salvator meus. » Et [7] : « Absque me non est Salvator. » Et [8] : « Aperiatur terra, et germinet Salvatorem. » [9] « Justus et Salvator. » Et [10] : « Salvatorem expectamus. » Tali Salvatori indigebat genus humanum languidum et mortuum. Et iste fuit Nazarenus, quod interpretatur *floridus*. In flore enim sunt tria : spes, et species, et odor. « Flore enim fructus promittitur, per speciem fulget, per odorem demulcet, » ait Hugo [11]. Flos enim est de subtili materia : unde in flore est sinceritas veritatis, venustas decoris, et fragrantia odoris, et prænuntiatio fructus consequentis ; qualia fuerunt in Christo [12] : « Flores mei fructus honoris et honestatis. » Ipse enim fuit floridus flore olivæ per suavitatem misericordiæ, floribus rosæ per virtutem patientiæ, floribus lilii per candorem munditiæ, floribus vineæ per odorem famæ. De ipso enim in figura [13] : « Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni. » Quod exponit Gregorius [14] dicto modo. Ipse enim [15] « flos campi. » [16] « Flos de radice ejus ascendet. » In *Psalmo* [17] : « Super ipsum efflorebit sanctificatio mea. » Et non solum hoc, sed ipse Rex Judæorum, id est, omnium credentium, sicut exponit Augustinus [18].[19] « Non qui in manifesto Judæus est, » etc. « In hoc enim ipse est natus, » supra proximo [20]. Et supra [21] : « Ecce Rex tuus venit tibi. » Et ibi de Rege, et de Regis proprietatibus. Et hæc omnia fuerunt scripta *divina operatione* per Pilatum, ut dictum est ab Augustino. Et in hoc indelebilis durabilitas suæ (*b*) potestatis et dignitatis (*c*) : « Regnum illius regnum omnium sæculorum, » ait Propheta [22]. [23] « Habet scriptum in femore suo : Rex regum, et Dominus dominantium. » Et hæc scripta sunt hebraice, græce et latine, ad configurandum quod ipse erat auctor omnis sanctitatis et munditiæ, quæ vigebat apud Hebræos, quibus data est lex divina ; item, quod erat auctor omnis veritatis et sapientiæ, quæ vigebat apud Græcos ; item in figura, quod erat auctor omnis virtutis et potentiæ, quæ vigebat apud Latinos : « Ipse enim [24] est nobis factus sapientia, justitia, et redemptio, et sanctificatio. » Et hoc [25], « ut in nomine ejus omne genu flectatur, et omnis lingua confiteatur, » etc.

Collatio octogesimaquinta (*d*), XIX, 30.

Consummatum est. Verbum propositum apparet quantitate parvum, continentia modicum, exteriori superficie planum, interiori intelligentia parvum : et tamen est quantitate virtutis magnum, amplitudine mysteriorum immensum, altitudine profundum, apprehensione intelligentiæ investigabile, et ad plenum investigatum. Nec mirum si sit tale, quia propositum a verbo consummato, et abbreviato [26] : « Verbum

[1] Aug., tract. CXVII, n. 5. — [2] Id., *de Civit. Dei*, lib. XVII, c. XVIII, n. 2, et lib. XXII, c. XXII, n. 4. — [3] *Isa.*, LXI, 1. — [4] *Eccli.*, XXXVIII, 7. — [5] Sup., IV, 42. — [6] *Isa.*, XII. 2. — [7] Ibid., XLIII, 11. — [8] Ibid., XLV, 8. — [9] *Zach.*, IX, 9. — [10] *Philip.*, III, 20 — [11] Hug., *de Arca Noe*, lib. III, c. XI. — [12] *Eccli.*, XXIV, 23. — [13] *Gen.*, XXVII, 27. — [14] Greg., *in Ezech.*, lib. I, hom. VI, ante med. — [15] *Cant.*, II, 1. — [16] *Isa.*, XI, 1. — [17] *Psal.* CXXXI, 18. — [18] August., ubi sup. — [19] *Rom.*, II, 28. — [20] *Joan.*, XVIII, 37. — [21] Ibid., XII, 15. — [22] *Psal.* CXLIV, 13, — [23] *Apoc.*, XIX, 16. — [24] I *Cor.*, I, 30. — [25] *Philip.*, II, 10-11. — [26] *Rom.*, IX, 28.

(*a*) *Cæt. edit.* ab hoc, *sine sensu.* — (*b*) *Item* sive. — (*c*) *Cæt. edit. add.* regnum. — (*d*) Cæt. edit. *Octuagesima quinta.*

abbreviatum, » etc. Et recte ait : *Consummatum est.* Consummare enim est idem, quod ad finem ducere, ait Papias. « Omnis consummationis vidi finem, » ait Propheta [1], id est, perfecte et vere in salvifica immolatione Filii Dei fuit consummatio gestorum patriarchalium, hostiarum legalium, martyriorum prophetalium, et mysteriorum Scripturarum. Prædictis enim, scilicet factis patriarchalibus, ut in occisione Abel, in ligatione Isaac, in venditione Joseph, fuit hostia, quam obtulit Christus in passione, figurata. Similiter in hostiis legalibus, sicut in immolatione agni, et consequenter in aliis immolationibus. Similiter dictis prophetalibus ista salvifica hostia prænuntiabatur [2] : « Dabo clavem David super humerum. » Similiter mysteriis Scripturarum præsignabatur. Supra [3] : « Scrutamini Scripturas. » Merito fuit consummatio omnium talium figuralium in veritate immolationis Jesu Christi [4] : « Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel. » Et [5] : « Et consummabuntur omnia quæ scripta sunt de Filio hominis. » Item in hac salvifica passione fuit consummatio omnis passionis, eo quod sua passio major omni passione, tum ratione diuturnitatis, quia [6] « in laboribus a juventute, » tum quia « supplicium crucis ideo durius erat, quia diutius cruciabat, » ut ait Augustinus [7]. Item passio sua fuit major ratione universalitatis, quia totus in cruce extensus; item ratione temperatæ complexionis, et æqualitatis ipsius, et sanitatis, ac vigoris ipsius patientis. Propter quod potuit dicere illud [8] : « Videte si est dolor, sicut dolor meus. » Item major fuit passio ratione multiplicis contumeliositatis antecedentis ipsam passionem, et concomitantis, ut patet consideranti seriem passionis. [9] : « Decebat auctorem salutis consummare. » Item in hac passione fuit consummatio, id est, perfectio omnis satisfactionis. [10] « Prudentia sua percussit superbum. » Ibi Gregorius [11], de congruentia ejus sacræ hostiæ pro peccatoribus, quod « Filius Dei factus est homo, ut exhiberet corpus suum sacrificium pro peccatoribus. » Et ibi bene de hoc. [12] « Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis. » [13] « Una oblatione consummavit sanctificatos, » etc. Item in hac passione fuit consummatio dispensationum et operum Filii Dei in terra, in docendo, in miracula faciendo, et in opere redemptionis complendo. Supra [14] : « Opus consummavi, quod dedisti mihi. » Et loquitur ibi ponendo præteritum pro futuro, ut expositum est ibi ab Augustino [15], ut supra [16] : « Ut perficiam opus ejus, qui misit me. » Et ideo convenienter ait Apostolus [17] : « Didicit ex eis, quæ passus est, obedientiam, et consummatus. » Vere enim ipse est [18] « consummator (*a*) sermonum. » Ad hujus salvifici exemplaris exemplum nos debemus consummare cursum vitæ nostræ in voluntate ipsius, agendo quæ ei placent, et pro eo sustinendo, et vitam consummando in servitio ejus, dicentes quod ait Paulus, scilicet [19] : « Cursum consummavi, fidem servavi. » Sed de quibusdam verificatur illud [20] : « Cum spiritu cœperitis, carne consummamini. »

Collatio octogesimasexta (*b*), XIX, 40.

Acceperunt corpus Jesu, et ligaverunt linteis et aromatibus, etc. Sicut series passionis Jesu Christi est mysterium et sacramentum nostræ crucifixionis spiritualis, et resurrectio mysterium resurrectionis [21] : « Si complantati facti fuerimus similitudini mortis ejus, sic et resurrectionis erimus; » ita sepultura potest esse sacramentum nostræ sepulturæ spiritualis. Et secundum hoc signantur hic spiritualiter quatuor, quæ debent esse in anima consepulta cum Christo : quorum primum est puritas munditiæ, quod notatur ibi : *Linteis*, quæ sunt facta ex linis, et ducuntur ad candorem per multas tunsiones, per quas signatur candor munditiæ. Unde de muliere forti dicitur [22] : « Quæsivit lanam et linum. » Unde supra [23] : « Cum accepisset linteum præcinxit se; » et sequitur : « Cœpit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo, » etc., in figura hujus munditiæ, sive puritatis a Filio Dei faciendæ. Secundo figuratur censura, vel custodia disciplinæ, ibi : *Ligaverunt*, scilicet præceptis salvificæ disciplinæ [24] : » Vincula illius quasi ligatura (*c*) salutaris. » Tertio figuratur mortificatio carnis,

[1] *Psal.* CXVIII, 96. — [2] *Isa.*, XXII, 22. — [3] *Joan.*, v, 39. — [4] *Hebr.*, VIII, 8. — [5] *Luc.*, XVIII, 31. — [6] *Psal.* LXXXVII, 16. — [7] Aug., tract. XXXVI, n. [illegible]. — [8] *Thren.*, I, 12. — [9] *Hebr.*, II, 10. — [10] *Job*, XXVI, 12. — [11] Greg., *Moral.*, lib. XVII, c. XVIII, al. XXX, n. 46. — [12] *Ephes.*, v, 2. — [13] *Hebr.*, X, 14. — [14] *Joan.*, XVII, 4. — [15] Aug., tract. CV, n. 4. — [16] *Joan.*, IV, 34. — [17] *Hebr.*, v, 8-9. — [18] *Eccli.*, XLIII, 29. — [19] II *Tim.*, IV, 7. — [20] *Gal.*, III, 3. — [21] *Rom.*, VI, 5. — [22] *Prov.*, XXXI, 13. — [23] *Joan.*, XIII, 4, 5. — [24] *Eccli.*, VI, 31.

(*a*) *Vulg.* consummatio. — (*b*) Cæt. edit. *Octuagesima sexta.* — (*c*) *Vulg.* alligatura.

ibi : *Ferens mixturam myrrhæ.* Myrrha enim « est arbor Arabiæ quinque cubitorum, et ejus gutta amara et viridis : unde » et arcet putredines, vulnera consolidat, et morticina conservat, secundum Isidorum (*a*) [1]. Et dicitur myrrha pigmentum et unguentum, ait Papias, et signat pœnitentiam, secundum Gregorium [2] exponentem illud [3] : *Ex aromatibus myrrhæ et thuris.* Quinto figuratur suavitas, vel odor bonæ famæ. Ut enim ait Papias : « Aloes in India et Arabia gignitur, et est odoris suavissimi : » qualis debet esse vita justi, scilicet odorifera [4] : « Aliis (*b*) enim sumus odor vitæ in vitam. » Et [5] : « Cum myrrha et aloe. » Supra [6] : « Domus impleta est ex odore unguenti. » Et de his debent esse *centum libræ.* Per libras rectitudo justitiæ signatur. Supra [7] : « Accepit libram unguenti : » ibi secundum Augustinum [8], ut habitum est [9], per libram justitia designatur. Per centum enim (*c*) spes æternorum [10] : « Centuplum accipietis. » His virtutibus condita anima sancta debet intrare sepulchrum contemplationis [11] : « Ingredieris in abundantia sepulchrum. » Ibi Gregorius [12] : « Sepulchrum mentis est contemplatio Conditoris, quæ ab hoc mundo mortuos sepelit, dum a terrenis desideriis susceptos in intimis abscondit. » Et ibi bene de hoc. Et [13] : « Gaudent vehementer, cum invenerint sepulchrum. » Patet ergo de spirituali sepultura animæ contemplativæ, et de virtutibus cum quibus debet sepeliri in sepulchro contemplationis. Et nota quod Christus fuit positus in loco tritici, in præsepio, et in hoc exemplum humilitatis et paupertatis [14] : « Invenietis infantem positum in præsepio. » Item fuit positus in patibulo, supra eodem [15] : *Exivit in eum locum qui dicitur Calvariæ.* In figura [16] : « Posuit me quasi signum ad sagittam. » Et hoc in exemplum patientiæ, et sustinendæ passionis pro veritate. Item fuit positus in monumento hic : et hoc in exemplum elongationis a mundo, et mortificationis ipsi mundo, et tranquillæ et elevatæ contemplationis, quia per sepulchrum contemplatio signatur, ut dictum est supra.

Collatio octogesimaseptima (*d*), xx, 19.

Oportebat eum a mortuis resurgere. Quoniam hic tractatur de resurrectione, ideo istud verbum exponatur de Christi resurrectione, in quo tria signantur : quorum primum est passionis præcedentis magnitudo, ibi : *A mortuis*; secundum est consequentis resurrectionis veritas sive plenitudo, ibi : *Resurgere*; tertium est utriusque congrua sive debita ratio, ibi : *Oportebat*, sive *oportuerat*.

Ait ergo : *A mortuis*; et in hoc passionis, quam Christus sustinuit, magnitudo, sive intensio : non solum enim Verbum caro factum est, et Filius Dei factus homo, nec solum labores sustinuit, nec passiones corporales; sed etiam mortem perpessus est, quæ quidem mors terribilissimum est, quia terminus passionum, ait Sapiens. Et etiam mori dignatus est morte pœnalitatibus plena, et amarissima, ut habitum est supra, proximo [17] : « Crucifigite eum. » Et ibi de hoc. Ideo admirando suam dignationem, ait Apostolus [18] : « Humiliavit semetipsum usque ad mortem. » Et admirando suam immensam charitatem, ait idem [19] : « Commendat suam charitatem, quoniam cum adhuc (*e*) peccatores essemus, pro nobis mortuus est. » Supra [20] : « Majorem nemo charitatem habuit, ut animam suam ponat qui pro amicis suis. » Et licet fuerit mortuus [21], « crucifixus ex infirmitate, vivit tamen ex virtute. » Ideo ait hic : *Et resurgere*, scilicet *oportebat.* Ut enim ait Augustinus [22] : « Mors resurgentem tenere non valuit, quoniam victa et prostrata est. » [23] « Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. » [24] « Fui mortuus, et ecce sum vivens. » Resurrexit, inquam, potenter, triumphaliter, scilicet ex sua virtute morte occisa, devicto mortis principe, liberata captiva plebe, reserata janua vitæ. [25] « In hoc Christus mortuus est et resurrexit, ut mortuorum et vivorum dominetur. » Item resurrexit veraciter, non phantastice, scilicet ad veram vitam [26] : « Resurrexit (*f*) Dominus

[1] Isid., *Etymol.*, lib. XVII, c. VIII. — [2] Greg., *in Ezech.*, lib. II, hom. XXII, al. X, n. 23. — [3] *Cant.*, III, 6. — [4] II *Cor.*, II, 16. — [5] *Cant.*, IV, 14. — [6] *Joan.*, XII, 3. — [7] Ibid. — [8] August., tract. L, n. 6. — [9] Sup., p. [illegible]. — [10] *Matth.*, XIX, 29. — [11] *Job*, V, 26. — [12] Greg., *Moral.*, lib. VI, c. XVII. — [13] *Job*, III, 22. — [14] *Luc.*, II, 12. — [15] *Joan.*, XIX, 17. — [16] *Thren.*, III, 12. — [17] *Joan.*, XIX, 6. — [18] *Philip.*, II, 8. — [19] *Rom.*, V, 8. — [20] *Joan.*, XV, 13. — [21] II *Cor.*, XIII, 4. — [22] Imo auctor *Hypomn.* seu *Hypognost.*, lib. I, n. 7, inter Opera S. August., Append. tom. IX. — [23] *Act.*, II, 24. — [24] *Apoc.*, I, 18. — [25] *Rom.*, XIV, 9. — [26] *Luc.*, XXIV, 34.

(*a*) *Leg.* gutta viridis atque amara, unde et nomen accepit myrrha, » secundum Isidorum ; et arcet... conservat. — (*b*) *Cæt. edit.* Alii. — (*c*) *Leg.* etiam. (*d*) Cæt. edit. *octogesima septima.* — (*e*) adhuc cum. — (*f*) *Vulg.* Surrexit.

vere. » Item ipse resurrexit acceleranter, sive festinanter, non existens in sepulchro ultra tres dies, etiam dictos per synecdochen. Supra [1] : « Solvite templum hoc, et in triduo ædificabo (*a*) illud. » Et [2] : « Oportebat Christum pati, et tertia die resurgere. » Item resurrexit vivens immortaliter, et glorificabiliter [3] : « Christus resurgens a mortuis jam non moritur. » [4] « Species ejus, quasi species æris. » Ibi Gregorius [5], exponens illud de Christo post resurrectionem, qui « formam servi accipiens, fragilitatem carnis humanæ per resurrectionis gloriam vertit in æternitatem ; usque ad mortem crucis passus est, de morte cum gloria resurrexit. » Hæc ille. Et quoniam resurrectio sua fuit causa nostræ resurrectionis, et in anima, et in corpore, et etiam forma, sive exemplar, ut ait Augustinus : quod utrumque mortuum fuerat, scilicet corpus nostrum ex infirmitate, anima ex iniquitate : resurgit anima ex iniquitate per id quod est Deus ; resurgit ex corruptione per id quod homo est [6] : « Resurrexit propter justificationem nostram. » Ideo resurrectio nostra spiritualis debet esse imitative et spiritualiter talis, qualis fuit resurrectio Christi, scilicet virtuosa, accelerata, vera, non ficta, irredibilis ad mortem peccati [7] : « Si complantati facti sumus similitudini mortis ejus, similiter et resurrectionis erimus. » [8] «Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite. » Et Christum sic mori et resurgere oportebat : mori, ad peccatorum nostrorum deletionem ; resurgere, ad nostram justificationem, secundum illud Apostoli, ut supra [9] : « Traditus est propter delicta nostra, » etc. Et [10] : « Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. »

Collatio octogesimaoctava (*b*), XX, 11.

Maria autem stabat ad monumentum foris plorans, etc. Secundum Gregorium [11] : « Maria flebat inquirendo, et amoris sui igne succensa ardebat desiderio, » etc., quia perseverabat Dominum quærens. Unde moraliter potest istud verbum exponi de anima pœnitente, desiderante videre Deum : in qua figurantur quinque necessaria ad spiritualem Dei visionem, quorum primum est animæ pœnitentis multiplex virtuositas, ibi : *Maria*, quæ interpretatur *Domina*, sive *lux*, sive *stella*, sive *amarum mare* : per quæ signantur quatuor, quæ debent esse in anima pœnitente, scilicet ipsis concupiscentiis (*c*) dominatio, interna illuminatio, sincera sanctitudo, et contritionis amaritudo, de quibus supra, ibi [12] : « Maria accepit libram unguenti. » Secundum principale quod est necessarium, donorum supernorum fervida petitio, quod notatur ibi : *Stabat*. Ut enim ait Gregorius : « Ibi stamus, ubi oculos mentis figimus. » Ideo ait Elisæus [13] : « Vivit Dominus in cujus conspectu sto. » Ibi enim stabat, ubi fixerat cor. Anima ergo pœnitens, transitoria calcans, ad superna se erigens, stat [14] : « State (*d*) succincti lumbos vestros in veritate. » Tertium est necessarium ex recogitatione peccatorum flebilis amaritudo, quod figuratur ibi : *Ad monumentum foris plorans*. Monumentum enim dicitur, eo quod moveat mentem ad memoriam defuncti, secundum Papiam. Per monumentum ergo, quod est receptivum corporum mortuorum, signatur memoria peccatorum, et status animæ mortuæ in peccatis, ex qua recogitatione debet anima pœnitens jugiter flere. Unde in figura [15] : « Convertit Ezechias faciem suam ad parietem et flevit fletu magno. » Idem, ubi et sequitur [16] : « Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. » Unde talis fuit Maria Magdalena, de qua [17], quod « lacrymis rigabat pedes Jesu. » Similiter talis erat Petrus, quando [18] « flevit amare. » Ut enim ait Augustinus [19] : « Lacrymæ sunt acceptabile sacrificium Deo. » Et Chrysostomus [20] : « Lacrymæ sunt ab igne spirituali, et nihil unit Deo ut lacrymæ ; purgant a peccatis, et sicut cœlum purgatur a pluvia, sic lacrymis destruuntur tenebræ peccatorum. » Et ibi bene de hoc. Quartum quod est necessarium animæ pœnitenti volenti videre Deum, est vera humiliatio ex peccatorum consideratione suorum. Unde dicitur hic : *Inclinavit, et prospexit in monumentum*. Per inclinationem animæ humiliatio signatur [21] : « Inclina cor meum ad cognoscendam prudentiam. » Et in *Psalmo* [22] : « Audi,

[1] *Joan.*, II, 19. — [2] *Luc.*, XXIV, 46. — [3] *Rom.*, VI, 9. — [4] *Ezech.*, XL, 3. — [5] Gregor., *in Ezech.*, lib. II, hom. XIII, n. 9. — [6] *Rom.*, IV, 25. — [7] *Rom.*, VI, 5. — [8] *Coloss.*, III, 1. — [9] *Rom.*, IV, 25. — [10] I *Cor.*, XV, 21. — [11] Greg., *in Evang.*, hom. XXV, ante med. — [12] Sup., p. 574. — [13] IV *Reg.*, III, 14. — [14] *Ephes.*, VI, 14. — [15] IV *Reg.*, XX, 2. — [16] *Isa.*, XXXVIII, 15. — [17] *Luc.*, VII, 38. — [18] *Matth.*, XXVI, 75. — [19] Aug., *Conf.*, lib. VIII, c. XII, n. 28. — [20] Chrysost., *in Matth.*, hom. VI, n. 5. — [21] *Prov.*, II, 2. — [22] *Psal.* XLIV, 11.

(*a*) *Vulg.* excitabo. — (*b*) *Cæt. edit. octuagesima octava.* — (*c*) *Leg.* super concupiscentias. — (*d*) *Cæt. edit.* Statis.

et vide, et inclina aurem tuam. » Quintum, quod est necessarium ad Deum videndum, est plena conversio, unde sequitur [1] : *Conversa est*, et vidit Dominum. [2] « Vivifica virtus replet, et convertit. » Ibi Hugo [3] : « Dissimilitudine sumus aversi, multitudine diversi, pravitate perversi ; sed virtus vivifica convertit nos in unitate. » Hæc ille. Unde et merito in Completorio dicitur [4] : *Converte nos, Deus, salutaris noster*, scilicet ut ipsum videamus : sic enim anima conversa ad Deum (a), videt Deum. Unde Zachæus [5] « ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum. » Zachæus enim *justus* interpretatur [6], et signat animam justam avertentem se ab inferioribus, et superius ascendentem, ut videret Deum. [7] « Vadam, et videbo hanc visionem. » Qui ergo volunt videre Jesum visione spirituali in hac vita, et visione desiderabili in futura, sint imitatores sanctæ mulieris in prædictis.

Collatio octogesimanona (*b*), XXI, 12.

Venite et prandete, de pisce scilicet prunis superposito, et pane, ut est præmissum. In his verbis spiritualiter intellectis tria insinuantur. Nam in convivio regio, vel imperiali, tria insinuantur, cibi appositi pretiositas et caritas, ipsius regis in invitando urbana curialitas, ad convivium advenientium honorifica honestas ; et secundum hoc, ista tria hic insinuantur : primum notatur in eo, quod præmissum est, piscem scilicet et panem ; secundum, ibi : *Prandete*. Per piscem ergo prunis superpositum, et per panem, signatur Jesus Christus, mediator Dei et hominum, prout ait Gregorius [8]. « Ipse, quasi piscis, dignatus est latere in aquis humani generis, capi voluit laqueo mortis nostræ, assatus est tribulatione tempore passionis, » secundum Gregorium [9] et secundum Augustinum [10] similiter. Et de isto benedicto pisce in figura [11] : « Exentera hunc piscem, et cor ejus, et fel, et jecur repone tibi ; sunt enim necessaria ad medicamentum utiliter. » In pisce Jesus Christus, ut dictum est, signatur ; in corde, (*c*) sui amoris ad genus humanum ; in felle, amaritudo passionis ; in jecore, constantia virtutis Jesu Christi : quæ debet quisque reponere in thesauro suæ memoriæ. In pane vero figuratur divinitas Jesu Christi, prout ait Gregorius [12]. Et de hoc in figura bene [13] : « Partitus est, scilicet David, collyridam panis unam, et assaturam bubulæ carnis unam : » quod hic signatur in assato pisce, idem ibi signatur in illa assatura. Lucas vero idem in figura [14] : « Obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis. » Per partem piscis assi, Christus homo passus; favus mellis, Christi divinitas. Unde Gregorius [15] : « Favus est mel in cera ; mel vero in cera est divinitas in humanitate. » Magnificum ergo et mirificum, rarum et mellificum, ac salvificum prandium, quod apponit Dominus suis electis, scilicet seipsum, verum hominem et Deum. Ideo dicitur [16] : « Quando sederis ut comedas cum principe, diligenter attende, quæ sunt apposita ante faciem tuam, » etc. Ad istud prandium urbaniter et effectualiter invitat Filius Dei. Unde ait hic : *Prandete*, prandium enim dictum a *paratum*, et dicebatur militum cibus ante pugnam, ait Papias. Secundum hoc vero signat spiritualem refectionem, quod (*d*) apponit Dominus militibus existentibus in stadio hujus vitæ. Cœna enim signat quietam et tranquillam, et æternam refectionem in vita futura [17] : « Beati qui ad cœnam Agni vocati sunt. » Et de hoc prandio in figura [18] : « Prandium meum paratum est, altilia et tauri mei occisi, et omnia parata. » Ibi Gregorius [19], quod per nuptias, de quibus loquitur ibi, Ecclesia præsens figuratur ; per tauros occisos et altilia, patres utriusque Testamenti signantur, ut ait ibidem Gregorius. Et ibi bene de hoc. Unde est prandium piæ subventionis pauperibus [20] : « Cum facis prandium, voca pauperes. » Item est prandium carnalis vel mundanæ delectationis [21] : « Relinquens prandium, ut veniret ad corpus ; » et sequitur : « Manducans panem cum luctu. » Et signat eos qui deserunt delectationes transeuntes, et reficiuntur pœnitentiali refectione. Item est prandium internæ refectionis, reficientis hominem in hac vita, ne deficiat [22] : « Fer prandium quod habes Danieli, qui est in lacu leonum. » Item est prandium divinæ satietatis, quod hic figuratur, ut dictum est, ad

[1] *Joan.*, XX, 16. — [2] Dion. Areop., *Cæl. Hier.*, c. I, prope princ. — [3] Hug., *in Cæl. Hier.*, lib. II, ante med. — [4] In inchoat. completor., e *Psal.* LXXXIV, 5. — [5] *Luc.*, XIX, 4. — [6] A voce hebræa צדיק, *Tsaddiq*, per syncopen litteræ Daleth. — [7] *Exod.*, III, 3. — [8] Greg., *in Evang.*, hom. XXIV, n. 5. — [9] Ibid. — [10] Aug., *in Joan.*, tract. CXXIII, n. 2. — [11] *Tob.*, VI, 5. — [12] Greg., ubi sup. — [13] II *Reg.*, VI, 19. — [14] *Luc.*, XXIV, 42. — [15] Greg., ubi sup. — [16] *Prov.*, XXIII, 1. — [17] *Apoc.*, XIX, 9. — [18] *Matth.*, XXII, 4. — [19] Greg., *in Evang.*, hom. XXXVIII, n. 3 et 4. — [20] *Luc.*, XIV, 12. — [21] *Tob.*, II, 3, 5. — [22] *Dan.*, XIV, 33. — (*a*) *Cæt. edit. add.* ut. — (*b*) Cæt. edit. *octuagesima nona*. — (*c*) *Deest hic aliquid, ut, v. g.*, ardor. — (*d*) *Leg.* quam.

quod invitat Filius Dei. In figura [1] : « Veni mecum ut prandeas, et dabo tibi munera. » [2]« Comedite panem meum. »[3]« Comedite, amici, » scilicet de prandio prædicto, sive de corpore Jesu Christi ; « et bibite, » scilicet de sanguine; « et inebriamini, » alienando vos ab omni alia delectatione. Ad istud prandium non debent venire, nisi qui se præparaverunt : ideo ait : *Venite*, scilicet elevando vos ab amore inferiorum, et sublimando ad amorem superiorum. Ut enim ait Augustinus [4] : « Imus in Deum non ambulando, sed amando, quia ad Deum itur non pedibus, sed moribus. » Illi ergo qui elongant se ab amore inferiorum, et elevant ad amorem supernorum, ut reficiantur divina refectione in supradicto prandio, veniunt ad prandendum cum Christo. [5] « Venite ad me, omnes qui laboratis, et ego reficiam vos. » Sic enim venire est præparari, ut venientes sint digni tali prandio deifico [6] : « Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt. » Et ibidem [7] : « Uxor ejus præparavit se, » id est Ecclesia. Non venienti autem sic parato dicetur illud [8] : » Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem ? » Similiter de non præparantibus se ut veniant sic [9] : » Homo quidam fecit cœnam magnam. » Et sequitur ibi de excusantibus, ne venirent; de quibus ibi Gregorius [10] sufficienter. Patet ergo prandii deliciositas, Filii Dei invitantis curialitas, venientium ad prandium debita virtuositas.

Collatio nonagesima, XXI, 15, 16.

Simon Joannis, diligis me? Pasce agnos meos. Quæ verba supplet Augustinus [11] : « Quasi diceret : Si me diligis, non te pascere cogita, sed oves meas. » Et secundum hoc tria hic, quæ debent esse in prælatis : quorum primum vitæ perfectio est, et virtutum multitudo, ibi : *Simon Joannis*, et hoc in statu; secundum est fervidi amoris refectio, ibi : *Diligis me*, et hoc in affectu; tertium est animarum commissarum salubris affectio, ibi : *Pasce agnos meos*, et hoc in effectu.

Per Petrum ergo signatur prælatus in statu perfectus : fuit enim Petrus quadrinominis : dicebatur enim *Cephas*, eo quod in capite Apostolorum fuerit constitutus : κεφαλὴ caput dicitur [12]. Item dicebatur Simon, quod interpretatur audiens [13] vel obediens. Item dicebatur Petrus, quod interpretatur *agnoscens* [14]. Et Simon Barjona, quod idem est quod *filius columbæ* [15]; vel idem quod *Simon Joannis* secundum alios. Et de his Isidorus [16]. Et per istas differentias nominis possunt figurari quatuor quæ debent esse in prælatis, scilicet vitæ eminentia : [17] de Saule, quod « Saul altior fuit universo populo. » Secundum est humilitas obedientiæ : [18] « Nonne cum parvulus esses, factus es caput in tribubus Israel ? » Tertium est claritas intelligentiæ; unde [19] : « Quia tu scientiam repulisti, repellam ego te, ne sacerdotio fungaris mihi. » Quartum est simplicitas innocentiæ; unde dictum est discipulis [20] : « Estote simplices sicut columbæ. » Qui enim talis est, est Petrus spiritualiter, et potest esse successor : et talis debet diligere Deum, non seipsum. Unde Augustinus hic [21] : « Si diligis me, pasce oves meas, non autem tuas; gloriam meam quære, non tuam; lucra mea, non tua. » Hæc ille. Dilectio enim mea est voluntas ad fruendum aliquid appetens, sive tenens. Ait Augustinus [22] : « Amare rem est eam propter se appetere. » Et idem Augustinus [23] : « Amare Deum gratis, est alia præter ipsum non expectare bona. » Qualiter autem Deus diligendus, supra [24] : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit. » Ut enim ait Dionysius [25] : « Est enim ecstasin faciens divinus amor, non dimittens sui ipsius (a) amatores, sed amatorum. » Et quia sic amantium Deum, sive diligentium, est pascere oves Domini, quas redemit sanguine suo ; ideo sequitur hic : *Pasce agnos meos*, sive *oves*; id est : Si diligis me, pasce illas, sicut ait Augustinus homilia dicta [26]. Et [27] : « Petrus cum se amare respondisset, audivit : *Si diligis me, pasce*

[1] III *Reg.*, XIII, 7. — [2] *Prov.*, IX, 5. — [3] *Cant.*, V, 1. — [4] August., *ad Maced.*, epist. LII, al. CLV, n. 13. — [5] *Matth.*, XI, 28. — [6] *Apoc.*, XIX, 9. — [7] Ibid., 7. — [8] *Matth.*, XXII, 12. — [9] *Luc.*, XIV, 16 et seq. — [10] Greg., *in Evang.*, hom. XXXVI, n. 2. — [11] Aug., tract. CXXIII, n. 5. — [12] Hæc interpretatio non quadrat cum Evangelio Joannis, in quo legitur, I, 42 : *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* Porro *Petrus* non caput, sed *petram* significat. Dicendum igitur superest nomen *Cephas* ortum a voce chald. כֵּפָא, *Cephah*, scilicet *petra*. — [13] A verbo hebr. שָׁמַע, *Schamah*, id est, *audivit*. — [14] Minime, sed *petra*, seu *rupes*. — [15] Ab hebr. sive chald. בַּר, *Bar*, id est *filius*, et יוֹנָה, *Ionah*, id est *columba*. — [16] Isid., *Etymol.*, lib. VII, c. IX. — [17] I *Reg.*, X, 23. — [18] I *Reg.*, XV, 17. — [19] *Ose.*, IV, 6. — [20] *Matth.*, X, 16. — [21] Aug., ubi sup. — [22] Aug., *Soliloq.*, lib. I, n. 22, quoad sensum. — [23] Id., *de verb. Apost.*, serm. VII, al. CLXX, n. 4. — [24] *Joan.*, XIV, 23. — [25] Dion., *de Div. Nom.*, c. IV, n. 13. — [26] Aug., tract. CXXIII, n. 5. — [27] Conc. Aquisgran. an. 816, lib. I, c. XVII, ex Gregorio.

(a) *Leg.* ipsorum, *quin imo consule græcam lectionem.*

oves meas. Si ergo dilectionis (a) est testimonium cura pastionis, quis per virtutibus pollens renuit pascere gregem Dei, summum pastorem convincitur non amare. Unde Gregorius. Quibus autem sunt oves pascendæ, et quomodo, Bernardus [1] bene : « Trinitatis sacramentum de pascendis ovibus est, scilicet pascas verbo, pascas exemplo, pascas et sanctarum fructibus orationum. Manent itaque tria hæc : verbum, exemplum, oratio; sed major his est oratio. » Hæc ille Specialius autem quibus sint pascendæ oves spiritualiter, idem Bernardus [2] : « Pastus ovium debet esse in pascuis Scripturarum, tanquam in hereditate Domini. Et hoc ut mandata duris et carnalibus animis imponantur, dispensationum onera pusillis, consilia solida et hortamenta fortia sanis. » Hæc ille, et ibi multum de hoc. Unde et pastor dicitur a *pascendo*, quia dat pastum ovibus, ait Hugo. Et tales pastores promisit Dominus [3] : « Dabo vobis pastores, qui pascent vos scientia et doctrina. » Ideo in figura antiqui patres custodiebant oves et pascebant. De Jacob [4] : « Pascam et custodiam pecora tua. » Et de Joseph [5], quod « pascebat gregem cum fratribus suis. » Et de David [6] : « Reliquus est parvulus, et pascit oves. » Et ideo de Salvatore supra [7] : « Ego sum pastor bonus, » scilicet qui pascebat oves. [8] « Pascite qui in vobis est gregem. » Sed aliter est de multis, qui pascunt seipsos temporalibus delectationibus, et non gregem, et carnalibus voluptatibus, de quibus conqueritur Dominus [9] : « Væ pastoribus qui pascebant semetipsos. » Ideo [10] : « Facti sunt principes ejus velut arietes, non invenientes pascua. » Propterea merito conquerentur de eis subditi [11] : « Mugierunt greges armenti, quia non est pascua eis, » etc.

Collatio nonagesimaprima, XXI, 18.

Thema de beato Francisco.

Cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis. Quamvis ista verba sint dicta de beato Petro, prænuntiando ei passionem suam in cruce, et genus etiam mortis, scilicet in cruce, et vincula quæ passurus erat, et ipsam mortem, ut est expositum in littera; spiritualiter possunt intelligi de beato Francisco, qui spiritualiter cinctus, sive præcinctus, in utroque homine fuit, et habuit manus extensas etiam secundum formam habitus suæ sacræ religionis. Et secundum hæc commendatur hic in quatuor : primo, in vitæ virtuosæ modesta maturitate, ibi : *Cum senueris*; secundo, in appetituum carnalium, sive affectuum mentalium disciplinali cohibitione, ibi : *Alius te cinget*; tertio, in operum, sive orationum, plena perfectione : *Extendes manus tuas*; quarto, in humilis obedientiæ promptitudine, ibi : *Ducet quo tu non vis*.

Ait ergo : *Cum senueris*, senectute virtuali scilicet : « Ætas enim [12] senectutis vita immaculata. » Sicut enim in senibus est libidinum et voluptatum mitigatio, sive extinctio : ut enim ait Tullius [13] : « Præclarum munus est senectutis, quod aufert voluptatem, scilicet (b) vitiosissimum in adolescentia : » item est in senectute prudentiæ discretio. Unde Tullius : « Prudentia major est in sene. » Unde Ambrosius [14] : « Senectus in bonis moribus est dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. » Hæc ille. Ita in virtuosis sunt consimilia spiritualiter. Et ideo virtuosi dicuntur senes, et virtuositas dicitur senectus [15] : « Corona dignitatis senectus, quæ in viis justitiæ reperitur » [16] Corona senum multa peritia. » Et quia talis fuit beatus Franciscus, ideo merito ipse senuit virtuali senectute, ut de ipso verificetur illud [17] : « Usque in senectutem (c) permansit illi virtus. » Et in *Psalmo* [18] : « Senectus mea in misericordia uberi. » Et istud almum Confessorem sic senem cinxit Dominus cingulo regularis disciplinæ cohibentis et restringentis omnes sensuales appetitus, et etiam mentales affectus. Sibi enim competit illud [19] : « Accinge sicut vir lumbos tuos. » Ibi Gregorius [20] : « Lumbos accingere, est luxuriam in opere vel in cogitatione refrænare. » Ipse enim potest signari per similem Filio hominis [21] præcinctum ad mammillas zona aurea. Ipse enim fuit similis Filio hominis, id est, Jesu Christo, in medio candelabrorum [22], id est prælatorum Ecclesiæ, præcinctus omni castimonia interiori : fuit enim

[1] Bern., *ad* [illegible], epist. [illegible], versus fin. — [2] Bern., [illegible], serm. [illegible], n. [illegible]. — [3] *Jerem.*, III, 15. — [4] *Gen.*, XXX, [illegible]. — [5] *Gen.*, XXXVII, 2. — [6] I *Reg.*, XVI, 11. — [7] *Joan.*, X, 12. — [8] I *Petr.*, V, 2. — [9] *Ezech.*, XXXIV, 2. — [10] *Thren.*, I, 6. — [11] *Joel.*, I, 18. — [12] *Sap.*, IV, 8. — [13] Cic., *de Senect.*, n. 39 — [14] Ambros., *Hexaem.*, lib. I, c. VIII, n. 31. — [15] *Prov.*, XVI, 31. — [16] *Eccli.*, XXV, 8. — [17] Ibid., XLVI, 11. — [18] *Psal.* XCI, 11. — [19] *Job*, XXXVIII, 3. — [20] Greg., *Moral.*, lib. XXVIII, c. IV, al. III, n. 12. — [21] *Apoc.*, I, 13. — [22] Ibid.

(a) *Cæt. edit. deest* dilectionis. — (b) *Suppl.* id quod est. — (c) *Cæt. edit.* senectute.

imitator Heliæ, de quo dicitur [1], quod erat « zona pellicea accinctus renibus ; » et imitator beati Joannis, de quo Matthæus [2], quod « habebat zonam pelliceam circa lumbos, » etc. De ipso enim in figura [3] : « Tobias invenit juvenem (a) splendidum, stantem præcinctum, » etc. In figura ipsius potest dici [4] : « Accinxit fortitudine lumbos suos. » Et in *Psalmo* [5] : « Præcinxit me virtute ad bellum. » De cingulo multiplici, quo debent fideles esse præcincti, in expositione litteræ [6]. Iste sanctus sic præcinctus extendit manus suas : et hoc vel in cruce pœnitentiæ, quod signat zona; vel forma habitus suæ sacræ religionis. Unde de ipso verificatur illud [7] : « Expandi manus meas tota die ad populum non credentem mihi. » Vel manus suas extendit ad Deum in elevatione orationis, ut de ipso verificetur illud [8] : « Manus meas extendi in altum. » Vel extendit manus ad exercitium operationum.[9] « Nemo enim mittens manum ad aratrum, et aspiciens retro, est aptus regno Dei. » [10] « Levemus corda cum manibus. » Super quod Gregorius [11] : « Cor cum manibus levat, qui orationem operibus roborat. » Sibi enim competit illud [12] : « Manum suam misit ad fortia. » Et sic extendens manus suas, fuit ductus semper ab alio, quo non volebat : in quo figuratur obedientiæ perfectio. Unde, ut dicitur in *Vita* sua, semper voluit habere fratrem supra se, cui obediret, et hoc in adversis et asperis, quod non volebat sensualitas vel voluntas naturæ : fuit enim imitator Jesu Christi, de quo supra [13] : « Descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. » Repugnante ergo sensualitate, et carne repugnante spiritui, castigabat corpus, et in servitutem redigebat, exemplo Pauli [14]. Et fuit in omnibus obediens Deo et vicariis ejus, ut de ipso verificetur illud [15]: « Vir obediens loquitur victoriam (b). » Verus ergo imitator beati Petri fuit beatus Franciscus in prædictis, et ipsius debent esse imitatores professores suæ sacræ religionis in eisdem.

[1] IV *Reg.*, I, 8.— [2] *Matth.*, III, 4. — [3] *Tob.*, V, 5. — [4] *Prov.*, XXXI, 17. — [5] *Psal.* XVII, 33. — [6] Vid. sup., pag 525-526. — [7] *Isa.*, LXV, 2 — [8] *Eccli.*, LI, 26. — [9] *Luc.*, IX, 62.— [10] *Thren.*, III, 41.— [11] *Greg.*, *Moral.*, lib. XVIII, c. V, n. 10. — [12] *Prov.*, XXXI, 19.— [13] *Joan.*, VI, 40.— [14] I *Cor.*, IX, 27. — [15] *Prov.*, XXI, 28.

(a) *Cat. edit. deest* juvenem. — (b) *Vulg.* loquetur victorias.

FINIS TOMI UNDECIMI.

INDEX MATERIARUM QUÆ IN TOMO UNDECIMO

OPERUM

SANCTI BONAVENTURÆ CONTINENTUR

PRÆFATIONIS LOCO, ex Prodromo ad Opera omnia Sancti Bonaventuræ excerpta quædam. 1

EXPOSITIONIS IN EVANGELIUM S. LUCÆ sequentia. In caput XV, *Erant autem appropinquantes*, etc. 1

In caput XVI, *Dicebat autem ad discipulos suos*, etc. 24

In caput XVII, *Et ait ad discipulos suos*, etc. 49

In caput XVIII, *Dicebat autem et parabolam ad illos*, etc. 72

In caput XIX, *Et ingressus perambulabat Jericho*, etc. 98

In caput XX, *Et factum est, in una dierum*, etc. 130

In caput XXI, *Respiciens autem vidit*, etc. 150

In caput XXII, *Appropinquabat autem dies festus Azymorum*, etc. 172

In caput XXIII, *Et surgens omnis multitudo eorum*, etc. 199

In caput XXIV, *Una autem Sabbati valde diluculo*, etc. 221

EXPOSITIO IN EVANGELIUM S. JOANNIS postillis et collationibus distincta. Argumentum ex editione Vaticana. 240

Prœmium. 242

In caput I, *In principio*, etc. 249

In caput II, *Et die tertia nuptiæ factæ sunt*, etc. 283

In caput III, *Erat homo ex Pharisæis*, etc. 294

In caput IV, *Ut ergo cognovit Jesus*, etc. 309

In caput V, *Post hæc erat dies festus Judæorum*, etc. 325

In caput VI, *Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ*, etc. 339

In caput VII, *Post hæc ambulabat Jesus in Galilæam*, etc. 359

In caput VIII, *Jesus autem perrexit in montem Oliveti*, etc. 371

In caput IX, *Et præteriens vidit hominem cæcum a nativitate*, etc. 389

In caput X, *Amen dico vobis : Qui non intrat per ostium*, etc. 396

In caput XI, *Erat autem quidam languens Lazarus*, etc. 406

In caput XII, *Jesus ergo ante sex dies Paschæ*, etc. 419

In caput XIII, *Ante diem festum Paschæ*, etc. 433

In caput XIV, *Et ait discipulis suis : Non turbetur*, etc. 444

In caput XV, *Ego sum vitis vera*, etc. 455

In caput XVI, scilicet a fine capitis XV, *Cum autem venerit paracletus*, etc. 463

In caput XVII, *Hæc locutus est Jesus : et sublevatis oculis*, etc. 474

In caput XVIII, *Hæc cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis*, etc. 483

In caput XIX, *Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum*, etc. 495

In caput XX, *Una autem Sabbati Maria Magdalene*, etc. 508

In caput XXI, *Postea manifestavit se iterum Jesus*, etc. 519

COLLATIONES PRÆDICABILES EX TOTO S. JOANNIS EVANGELIO. COLLATIO I. In caput I : *In principio erat Verbum*. 530

Collatio II, *Lux in tenebris lucet*, etc. — Collatio III, *Fuit homo missus a Deo*, etc. 531

Collat. IV, *Erat lux vera quæ illuminat*, etc. 532

Collat. V, *Verbum caro factum est*, etc. — Collat. VI, *De plenitudine ejus*, etc. 533

Collat. VII, *Ego vox clamantis in deserto*, etc. 534

Collat. VIII, *Ecce Agnus Dei*, etc. 535

Collat. IX, *Ecce vere Israelita*, etc. — Collat. X, *videbitis cœlum apertum*, etc. 536

Collat. XI, in cap. II : *Nuptiæ factæ sunt*, etc. 537

Collat. XII, *Omnis homo primo bonum vinum*, etc. 538

Collat. XIII, *Tu autem servasti bonum vinum*, etc. 539

Collat. XIV, *Nolite facere domum Patris mei*, etc. 540

Collat. XV, in cap. III : *Nisi quis fuerit natus denuo*, etc. — Collat. XVI, *Nemo ascendit in cœlum*, etc. 541

Collat. XVII, *Sic Deus dilexit mundum*, etc. — Collat. XVIII, *Amicus sponsi*, etc. 542

Collat. XIX, *In hoc gaudium meum impletum est*, etc. 543

Collat. XX, in cap. IV : *Jesus fatigatus ex itinere*, etc. 544

Collat. XXI, *Qui bibit ex hac aqua sitiet iterum*, etc. 545

Collat. XXII, *Veri adoratores adorabunt in spiritu et veritate*. — Collat. XXIII, *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei*. 546

Collat. XXIV, *Erat quidam regulus, cujus filius*, etc. 547

Collat. XXV, in cap. V : *Tolle grabatum tuum, et ambula*. 548

Collat. XXVI, *Ecce salvus factus es ; noli amplius peccare*. — Collat. XXVII, *Sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat ; sic et Filius*. 549

Collat. XXVIII, *Et procedent qui bona egerunt*, etc. 550

Collat. XXIX, *Ille erat lucerna ardens et lucens*. 551

Collat. XXX, in cap. VI : *Est hic puer unus, qui habet quinque panes*, etc. 552

Collat. XXXI, *Operamini non cibum qui perit*, etc. 553

Collat. XXXII, *Panis enim verus est, qui de cœlo descendit*, etc. 554

Collat. XXXIII, *Ego sum panis vivus*, etc. — Collat. XXXIV, *Qui manducat meam carnem*, etc. 555

Collat. xxxv, *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ habes.* 556
Collat. xxxvi, in cap. vii : *Die festo mediante ascendit Jesus*, etc. 557
Collat. xxxvii, *Circumcisionem accipit homo in Sabbato*, etc. 558
Collat. xxxviii, *Si quis sitit, veniat ad me*, etc.— Collat. xxxix, *Qui credit in me, flumina de ventre ejus*, etc. 559
Collat. xl, in cap. viii : *Jesus perrexit in montem Oliveti*, etc. 560
Collat. xli, *Ego sum lux mundi*, etc. 561
Collat. xlii, *Qui facit peccatum, servus est*, etc. 562
Collat. xliii, *Si Filius vos liberaverit, liberi eritis*, etc. — Collat. xliv, *Qui ex Deo est, verba Dei audit.* 563
Collat. xlv, in cap. ix : *Vade, et lava in natatoria Siloe.* 564
Collat. xlvi, *Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.* 565
Collat. xlvii, *Si quis Dei cultor est*, etc. 566
Collat. xlviii, in cap. x : *Ego sum ostium*, etc. 567
Collat. xlix, *Bonus pastor dat animam suam pro ovibus suis.* 568
Collat. l, *Potestatem habeo ponendi animam meam*, etc. 569
Collat. li, in cap. xi: *Vado, ut a somno excitem eum.* 570
Collat. lii, *Domine, si fuisses hic*, etc. 571
Collat. liii, *Domine, jam fœtet*, etc. 572
Collat. liv, *Expedit ut unus homo moriatur pro populo*, etc. 573
Collat. lv, in cap. xii : *Maria accepit libram unguenti*, etc. 574
Collat. lvi, *Ecce Rex tuus venit sedens super pullum asinæ.* 575
Collat. lvii, *Si mortuum fuerit*, etc. 576
Collat. lviii, *Qui mihi ministrat*, etc. 577
Collat. lix, in cap. xiii : *Si non lavero te*, etc. 578
Collat. lx, *Si ego lavi pedes vestros*, etc. 579
Collat. lxi, *Exemplum dedi vobis*, etc. 580
Collat. lxii, *Erat recumbens unus ex discipulis*, etc. 581
Collat. lxiii, in cap. xiv : *In domo Patris mei mansiones*, etc. 582
Collat. lxiv, *Si quis diligit me*, etc. 583
Collat. lxv, *Paraclitus Spiritus Sanctus*, etc. 584
Collat. lxvi, *Pacem meam do vobis*, etc. — Collat, lxvii, in cap. xv : *Ego sum vitis vera*, etc. 585
Collat. lxviii, *Hoc est præceptum meum*, etc. 586
Collat. lxix, *Vos amici mei estis*, etc. 587
Collat. lxx, *Quia de mundo non estis*, etc. 588
Collat. lxxi, in cap. xvi : *Cum venerit ille*, etc. 589
Collat. lxxii, *Cum venerit ille Spiritus veritatis*, etc. 590
Collat. lxxiii, *Mundus gaudebit*, etc. 591
Collat. lxxiv, *Confidite, quia vici mundum.* 592
Collat. lxxv, in cap. xvii : *Hæc est vita æterna*, etc. 593
Collat. lxxvi, *Dedi eis sermonem meum*, etc. 594
Collat. lxxvii, *Ego in eis, et tu in me*, etc. 595
Collat. lxxviii, *Pater, quos dedisti mihi*, etc. — Collat. lxxix, in cap. xviii : *Egressus est trans torrentem*, etc. 596
Collat. lxxx, *Stabant servi ad prunas*, etc. 597
Collat. lxxxi, *Regnum meum non est de hoc mundo.* 598
Collat. lxxxii, *Ad hoc veni in mundum*, etc. — Collat. lxxxiii, in cap. xix : *Crucifigite eum vos*, etc. 599
Collat. lxxxiv, *Erat autem scriptum*, etc. 600
Collat. lxxxv, *Consummatum est.* 601
Collat. lxxxvi, *Acceperunt corpus Jesu*, etc. 602
Collat. lxxxvii, in cap. xx : *Oportebat eum a mortuis resurgere.* 603
Collat. lxxxviii, *Maria autem stabat*, etc. 604
Collat. lxxxix, in cap. xxi : *Venite et prandete.* 605
Collat. xc, *Simon Joannis, diligis me*, etc. 606
Collat. xci, *Cum autem senueris*, etc. 607

FINIS INDICIS MATERIARUM TOMI UNDECIMI.

VESONTIONI. — EX TYPIS OUTHENIN-CHALANDRE FILII.